

श्रीगणेशायनमः ॥ सद्भयनिजपूर्णं न इति पठितं विद्विह निजमहिम्ना विश्वरूपाणि विश्वत् ॥ विहरति च विमोहो हाने पुनानात्मबुद्ध्या श्रुतिवितसतत्त्वतत्परं ब्रह्मवदे ॥ १ ॥ प्रसिद्धचित्रैर्धर्म्यं जगच्चित्रस्ववर्णयति ॥ सांख्यादिमतमुन्मथ्यसाध्यते ब्रह्ममात्रता ॥ २ ॥ उत्पत्तिप्रकरणे यतो वादमनिभूतानि जायते इत्यादीनां सर्वपाष्टटिप्रतिपादकवाक्यानामद्वये ब्रह्मणि जगदध्यारोपप्रदर्शनद्वारा तटस्थलक्षणतात्पर्यविश्रांतिप्रदर्शनमुखेन जगज्जीवादिभेदं निरस्य प्रत्यग्रत्नैकरस्यं व्युत्पादितम् ॥ इदानीं येन जाता निजीवंति येन द्यौः पृथिवी एतस्यैवाक्षरस्य प्रशासने गार्गिसूयार्चिन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः कोक्षेवान्यात्कः प्राणयाद्येप आकाशा नंदो न स्यादेपेयैवानंदयाति भीयात्साद्धातः पवते एको वा धारमुवनानि वीहृत्वा एतस्यैवाक्षरस्य प्रशासने गार्गिसूयार्चिन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः कोक्षेवान्यात्कः प्राणयाद्येप आकाशा नंदो न स्यादेपेयैवानंदयाति भीयात्साद्धातः पवते एको वा धारमुवनानि विथ्वा य एको जालवान् शत ईशनीभिः परमशक्तिभिः अनुज्ञाताद्ययमालास्य सर्वस्य स्वात्मानं दधातीत्यादिसांप्रतिकजगत्स्थितिनिर्वाहकता प्रतिपादकश्रुतीनां सदेवसोम्येदमस आसीत् आत्मावा इमे क एवाथ आसीदित्यादिप्रलयकालिकजगत्सत्तानिर्वाहकत्वप्रतिपादकश्रुतीनां च पुरुषमतिवैचित्र्यप्रभवानानातात्पर्योत्प्रेक्षणयुक्तार्थातिवैचित्र्यनिरासेन स

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ अथोत्पत्तिप्रकरणं नंतरं सिद्धेषु ॥ स्थितिप्रकरणं रामज्ञातं निर्वाणकारिणम् ॥ १ ॥ एवतावदिदं विद्विष्टस्य जगदिति स्थितम् ॥ अहंचेत्याद्यनाकारं श्रांतिमात्रमसन्मयम् ॥ २ ॥ अकर्तृकं मरंगं च गगने चित्रमुत्थितम् ॥ अद्रुकं चानुभवमनिद्रं स्वप्नदर्शनम् ॥ ३ ॥ भविष्यपुरनिर्माणं चित्तसंस्थमिवोदितम् ॥ मर्कटानलतापांतमसे देवार्थसाधकम् ॥ ४ ॥ ब्रह्मण्यनन्यदव्याभ्रमं ब्रवावर्तवदास्थितम् ॥ सद्रूपमपि निःशून्यं तेजः सौरमिवांबरं ॥ ५ ॥ रत्नाभापुंजमिव खेदस्थमानमभित्तिमत् ॥ गंधर्वाणां पुरमिव हृत्स्थं नित्यमभिवदास्थितम् ॥ ६ ॥ ऋगष्टां विववासात्यं सत्यवसत्ययप्रदम् ॥ संकल्पपुरवत्पौढमनुभूतमसन्मयम् ॥ ७ ॥ कथार्थप्रतिभानात्मनक्षत्रिस्थितमस्थितम् ॥ निःसारमप्यतीवांतः सारं स्वप्नाचलोपमम् ॥ ८ ॥

चिदानंदैकरसे ब्रह्मणि सच्चिद्रूपतोपपादेन तटस्थलक्षणतात्पर्यपर्यवसानप्रदर्शनमुखेनापि विस्तरोपपादितब्रह्मेक्यज्ञानं स्थिरीकर्तृस्थितिप्रकरणमारभमाणो भगवान्त्वसिष्ठः संगतिप्रदर्शयन्वतिजानीते ॥ अथेति ॥ उत्पत्तेः स्थितिहेतुत्वाद्भेदतुतासंगतिरिति भावः ॥ एवमेककार्यत्वसंगतिरप्यस्तीत्याशयेनाह ॥ ज्ञातमिति ॥ आनंतर्याधिकारपरोप्यथशब्दः शंखवीणां ऋगष्टां विववासात्यं सत्यवसत्ययप्रदम् ॥ १ ॥ जगदुत्पत्तौ मिथ्यात्वप्रदर्शनाय व्युत्पादिता न्यायाः स्थितावपि तुल्या इत्यतिदेशे न दर्शयति ॥ एवंतावदित्यादिना ॥ २ ॥ अकर्तृकं हेतुकरणोपकरणसंपन्नलेखकशून्यम् ॥ अरंगमुपादानं जगद्रूपशून्यम् ॥ गगने इत्यनेनाधारभित्त्यादिशून्यतापि चित्रस्य दर्शिता ॥ इष्टुरपि दूर्यातः पातादद्रष्टुकम् ॥ मोहनिद्रया प्रमातुरभिभवोपनिद्रम् ॥ ३ ॥ मर्कटैः कल्पितोऽनलोगुंगैरिकादिसंखरूपस्तत्तापोतोदृष्टतोयस्य ॥ तेनापि तेषां शीतनिदृत्तैरिति श्रुतिप्रसिद्धेत्याशयेनोक्तमसे देवार्थसाधकमिति ॥ ४ ॥ सौरतेज आलोको न त्वातपः ॥ ५ ॥ अभित्तिमदनाधारम् ॥ ६ ॥ भौढं विस्मृतम् ॥ स्फुटमनुभूतमिति वा ॥ ७ ॥ कविकल्पितकथार्थनगरपर्वतादिसंस्थानप्रतिभानमिवात्मास्यरूपं यस्य ॥ क्वचिदपि देशे कालेवानस्थितमिति हेतोरस्थितमसत् ॥ अंतःसारमतिदृढम् ॥ ८ ॥

चिदकरसत्तायाजडानंकरसत्ताप्रतिपक्षत्वादिपितत्रजगत्सत्ताभावेत्याह ॥ प्रतिपक्षेदति ॥ ३१ ॥ ननुमास्तुभेदेनसत्तैक्येनतुस्यात्तत्राप्याह ॥ तदतद्रूपयोरिति ॥ चिदचिद्रूपयोरित्यर्थः ॥ ३२ ॥ नाकारेअनाकारे ॥ नायनञ्(किनुशब्देन्यःप्रतिपेथार्थःसमस्यते ॥ ३३ ॥ किचायंसांख्यादिभिःकल्पितःकारणेजगत्सद्भावःसकलौकिकप्रमाणबलादुतसदेवसोम्येदमपआसीदित्यादिश्रुतिबलात् नायदत्याह ॥ देशान्तरेदति ॥ यदुद्घादिसर्वेद्विशक्तिदृश्यंघटपटादितदधिकरणदेशादेशान्तरेतदधिकरणकालात्कालान्तरेचसाक्षात्स्वयंदरिनरान्तरेवाद्दृशिसत्यसतिचतत्तद्धिप्रत्यक्षानुमानादिवुद्धिदृष्टिलक्षणेबोधेनास्तेवनभात्येवतद्दृश्यादर्शनादियोग्यानुपलब्धिवशान्नकिचिदसदेवेतिसर्वेप्रामाणिकेरुच्यते ॥ अतःसर्वलौकिकानुपलंभविरुद्धंप्रलयेजगत्सद्भावकल्पनमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ नद्वितीयोपीत्याह ॥ सदेवसोम्येदमपआसीदित्यकार्यकारणयोर्द्वैतप्रतीयेत ॥ एकमेवाद्वितीयमितिवाक्यशेषविरोधात् ॥ तत्रैतद्विदृश्यताम् किकार्यमेवसत्तत्कार्यसत्वमेवकारणतांप्रयातंकारणेआरोपितंश्रुति

कथंकिचिदास्तेच्छायातपेयथा ॥ कथमास्तेतमोभानौकथमास्तेहिमोऽनले ॥ ३३ ॥ मेरुरास्तेकथमणौकुतःकिचिदनाकृतौ ॥
 नरियंक्षंच्छायातपर्योरिव ॥ ३२ ॥ साकारवटधानादावंकुराःसंतियुक्तिमत् ॥ नाकारेतन्महाकारंजगदस्तीत्ययुक्तिकम् ॥ ३३ ॥
 यच्चनरान्तरेचबुद्घादिसर्वेद्विशक्तिदृश्यम् ॥ नास्तेवतत्तद्विधुद्विबोधेनकिंचिदित्येवतदुच्यतेच ॥ ३४ ॥ कार्यस्यतत्कारणतांप्र
 वकीतियस्तस्यविमूढबोधः ॥ कैर्नामतत्कार्यमुदेतितस्मात्स्वैःकारणाद्यैःसहकारिरूपैः ॥ ३५ ॥ दुर्बुद्धिभिःकारणकार्यभावंसंकल्प्य
 रेव्युदस्य ॥ तदेवतत्सत्यमनादिमध्यंजगत्तदेतत्स्थितमित्यवेहि ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यापेवासिष्ठमहारामायणेवाल्मीकीकीयेद्वंदुतोके
 क्षोपायेपुस्थितिप्रकरणेजन्यनिराकरणंनामप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥ ॥ ७३ ॥

वकीतिवाकारणमेवसत्तत्त्वमेवकार्येआरोपितमितिश्रुतिवक्तीतिवा ॥ अथवासदेवसत्तत्सत्तैवकार्यकारणयोरारोपितेति ॥ तत्रतस्यसांख्यस्यबोधःसआद्यपक्षानुसारीचेत्स
 चेमूढबोधोभयएव ॥ वाचारंभणंविकारोनामधेयमित्यादिकार्याद्युक्तत्वपरश्रुत्यननुगुणत्वात्कारणानुत्तत्त्वापादकत्वेनस्यसिद्धांतबाधकत्वाच्चेत्याशयेनाह ॥ कैर्नामेति ॥ कार
 णानांगुणानामेवाद्युक्तत्वत्तन्महदादिकार्यैकैःकारणैरुदेत्युत्पद्यतेनाम ॥ कारणेअसतिकार्यस्योत्पत्तुमेवाशक्तेरित्यर्थः ॥ अतएवनद्वितीयोपि ॥ कार्येअसतितत्कारणतायाअ
 नेतद्वदितानामिहपयितुमशक्तेरितिप्रशेषानुत्तरीयकल्पएवश्रुत्यभिप्रेतौयुक्त्यपरिपाक्षदस्याह ॥ तस्मादित्याद्युत्तरश्लोकेन ॥ ३५ ॥ तस्मात्कार्यकारणभेदसत्यतायाःश्रुत्यसं
 मतत्वाद्बुद्धिभिःसांख्यादिभिःसंकल्पितंकारणकार्यंभावमुपादानोपदेयभावंस्वैःस्वीयैःसहकारिरूपैःकारणानांनिमित्तप्रयोजनादिभेदेःसह रं ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

चिदेकरससायाजडानेकरससाप्रतिपक्षत्वादिपितत्रनजगत्सत्तासभावितेत्याह ॥ प्रतिपक्षेदिति ॥ ३१ ॥ ननुमास्तुभेदेनसत्तदस्येनतुस्यात्तनाप्याह ॥ तदतद्रूपयोरिति ॥ चिदचिद्रूपयोरित्यर्थ ॥ ३२ ॥ नाकारेअनाकारे ॥ नायनञ्कितुनशब्देन्य प्रतिपेधार्थ समस्यते ॥ ३३ ॥ किंचायसाख्यादिभिर्कल्पत कारणेजगत्सद्भाव सकलौकिकप्रमाणात्तदुतसदेवसोम्येदमपआसीदित्यादिश्रुतिबलात् नाद्यइत्याह ॥ देशातरेदिति ॥ यद्दुब्धादिसर्वेद्रियशक्तिदृश्यघटपटादितदधिकरणदेशातरेतदधिकरणकालात्कालातरेचसाक्षात्स्वयद्रटरिनरातरेवाद्रटरिसत्यसनिचतत्तद्धिप्रत्यक्षानुमानादिवुद्धिदत्तिलक्षणेबोधेनास्येवनभात्येवतदृश्यादर्शनादियोग्यानुपलब्धिवशान्नाकिंचिदसदेवेतिसर्वलौकिकरुयामाणिकेरुच्यते ॥ अत सर्वलौकिकानुपलभिविरुद्धप्रलयेजगत्सद्भावकल्पनमित्यर्थ ॥ ३४ ॥ नद्वितीयोपीत्याह ॥ कार्यस्येति ॥ सदेवसोम्येदमपआसीदित्यादिश्रुतिपुनकार्यकारणयोर्द्वैतप्रतीयेते ॥ एकमेवाद्वितीयमितिवाक्यशेषविरोधात् ॥ तत्रैतद्विमृश्यताम् किंकार्यमेवसत्तत्कार्यसत्वमेवकारणताप्रयातकारणेआरोपितश्रुति

प्रतिपक्षेकथंकिंचिदास्तेच्छायातपेयथा ॥ कथमास्तेतमोभानौकथमास्तेहिमोऽनले ॥ ३३ ॥ मेरुरास्तेकथमणौकुतःकिंचिदनाकृतौ ॥ तदतद्रूपयैरेक्यंछायातपयोरिव ॥ ३२ ॥ साकारवटधानादावंकुराःसंतियुक्तिमत् ॥ नाकारेतन्महाकारंजगदस्तीत्युक्तिकम् ॥ ३३ ॥ देशांतरेयच्चनरांतरेचबुद्ध्य्यादिसर्वेद्रियशक्तिसम् ॥ नास्येवतत्तद्विधबुद्धिबोधेनकिंचिदित्येवतदुच्यतेच ॥ ३४ ॥ कार्यस्यतत्कारणतांप्रयातंवक्तीनियस्तस्यविमूढबोधः ॥ कैर्नामतत्कार्यमुदेतितस्मात्सैःकारणाद्यैःसहकारिरूपः ॥ ३५ ॥ दुर्बुद्धिभिःकारणकार्यभावंसंकल्प्यतंदूरतरेव्युदस्य ॥ तदेवतत्सत्यमनादिमध्यंजगत्तदेतत्स्थितमित्येवेहि ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्येवासिष्ठमहाराभायणेवाल्मीकीयेदवदूतोक्तेमांक्षोपायपुस्थितिप्रकरणेजन्यजनिराकरणंनामप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥ ॥ ६३ ॥

वक्तीतिवाकारणमेवसत्सत्त्वमेवकार्येआरोपितमितिश्रुतिर्वक्तीतिवा ॥ अथवासदेवसत्तत्सत्त्वैवकार्यकारणयोरारोपितेति ॥ तत्रतस्यसाध्यस्यबोध साध्यपक्षानुसारीचेत्सविमूढबोधोभ्रमएव ॥ वाचारभणविकारोनामधेयमित्यादिकार्योक्तत्वपरश्रुत्यनुगुणत्वात्कारणानृतत्वापादकत्वेनस्वसिद्धातवाधकत्वाच्चेत्याशयेनाह ॥ कैर्नमिति ॥ कारणानुगुणानमेवानृतत्वेतन्महदादिकार्यके कारणेहेत्युत्पद्येतेनाम ॥ कारणेअसतिकार्यस्येत्युत्पद्येतेनाम ॥ अतएवनद्वितीयोपि ॥ कार्येअसतितत्कारणतायाअपितद्वदितानिरूपयितुमशक्तेरितिपरिशेषानृतीयकल्पएवश्रुत्यभिप्रेतौयुक्तश्चपरिपास्यइत्याह ॥ तस्मादित्याद्युत्तरश्लोकेन ॥ ३५ ॥ तस्मात्कार्यकारणभेदसत्यताया श्रुत्यसमतत्वा बुद्धिभि साख्यादिभि सकल्पितकारणकार्यभावमपादानेपादेयभावस्ये स्वीये सहकारिकल्पे कारणानि किंचिदपरोक्षमितिभेदे मत्त्वत्कारणत्वमिति सेतिनिरास्यम्

यन्मृदिदृश्यं भवेत्कामकर्मवासनादिविज्ञैः सह उपशाम्यतितदाऽस्य दृश्यस्यात्यन्ताभावआत्यंतिकोच्छेद एव भवेत् ॥ चित्तुसतिकादिभावानां दुर्बलत्वात् न शास्यत्व एव ॥ अतो
 दृश्यता चिनाज्ञानं कश्चास्यति ॥ तदुपशमो दुर्लभ एवेत्यर्थः ॥ ११ ॥ अत एव समूलमनोनाशान्ती वाधातिरिक्तः सर्वदृश्यान्तर्गतसंक्षयरूपमोक्षोऽपयोनोऽस्तीत्याह ॥ अत्यन्तेति ॥
 अत्यन्ताभावो धिष्ठानदर्शनवाध एवात्र युक्तिः ॥ इमां युक्तिवर्जयित्वा ॥ १२ ॥ यत्तदा जगत्तत्त्वसाक्षात्कारवशाच्चिदाकाशस्य बोधः ॥ राहोः शिरःदतिवत्पृष्ठी ॥ बोधैकरस
 श्रिदाकाशा एव नानुमात्रमव्यचिद्रूपमस्तीति स्थितं परिनिष्ठितं ज्ञानं भवति तदा अये देवदत्तादिनामा देहः स विशिष्टमातापितृजन्यः प्रत्यभिज्ञायमान एवाहं इदं परकीयदेहकुड्यादि
 नाहं मितिलोकेऽप्रसिद्धः पामरव्यवहारश्चिन्नकथायथा तथा भाति ॥ भिन्नलिखितचित्रस्य सर्वस्य परमार्थमोक्षिचित्रप्रसादक्षित्तीदयं भिन्निति भवति चित्रमनुष्य

अत्यन्ताभाव एवास्य भावैर्यदुपशाम्यति ॥ न शास्यत्व एव सच्चित्तैकशास्यत्व एव दृश्यता ॥ ११ ॥ अत्यन्ताभाव एव तो जगद्दृश्यस्य सर्वथा ॥
 वर्जयित्वेतरा युक्तिर्नास्येवानर्थसंक्षये ॥ १२ ॥ चिदाकाशस्य बोधोयं जगद्भातीति स्थितम् ॥ अयं सोहमिदं नाहं लोके चित्रकथाय
 था ॥ १३ ॥ इदमन्त्यादिपृथ्व्यादितथेदं वत्सरादिव ॥ अयं कल्पः क्षणश्चायमिमे मरणजन्मनी ॥ १४ ॥ अयं कल्यांतसंरंभो महाकल्यांत ए
 पसः ॥ अयं ससर्गप्रारंभो भाव्यभावकमस्त्वमौ ॥ १५ ॥ लक्ष्मणीमानिकल्यानामिमां ब्रह्मांडकोटयः ॥ एते च मे परिगत इमे भूय उपपाग
 ताः ॥ १६ ॥ इमानि धिष्यजालानि देशकालकलाइमाः ॥ महाचित्परमाकाशमनावृतमनंतकम् ॥ १७ ॥ यथापूर्वस्थितं शांतमित्येवं
 कचति स्वयम् ॥ परमाणुसहस्रांशुभास एतामहाचितेः ॥ १८ ॥ स्वयंमंतश्चमत्कारोयः समुद्रोयंते चिता ॥ तत्सर्गभानं भातीदं मरुपंतुभि
 स्तिमत् ॥ १९ ॥ नोद्यंति न च नश्यंति नायांति न चयांति च ॥ महाशिलासुलेखानां सन्निवेशा इवाचलाः ॥ २० ॥

गजादीनेयं भिन्निरिति तद्वदित्यर्थः ॥ १३ ॥ चित्रकथान्यायमेव पृथ्व्यादिव पित्रंपंचयति ॥ इदमित्यादिना ॥ १४ ॥ एष दृश्यमानः सश्रुतिपुराणप्रसिद्धो भाव्यानां दृश्यानामाका
 शादीनां भावकमः स्रष्टिक्रमः ॥ १५ ॥ लक्ष्मणिलक्षणानि ॥ परिगता अतीताः सर्गाः ॥ १६ ॥ धिष्यजालानि चतुर्दशधा भिन्नानि देवमनुष्यादित्यन्तः ॥ देशानां समदोषानां
 कालानां कृतचेताद्वापरादीनां कलाः कल्पनाः ॥ १७ ॥ इत्येवं वर्णितेन चित्रकथान्यायेन महाचित्परमाकाशमेव स्वयं स्यात्कनिकचिस्फुरति नान्यदित्यर्थः ॥ तर्हि किमहाचित्त
 काशा एतावानेवेनेत्याह ॥ परमाण्विति ॥ यथा गवाक्षच्छिद्रांतर्गतपरमाणुसहस्रांशो भासः परिच्छिन्नास्तथामनोनिर्गतब्रह्मांडकोटिपुपरिच्छिन्ना एताश्च ब्रह्मासः ॥ यथा
 च नभो विस्तेन मरुयं प्रकरोन परमाणुं तदभ्रमणादिदृश्यते तथा महाचित्परमाकाशोऽपीति भावः ॥ १८ ॥ तथा च मनः परिच्छेदधीक्षित्वा चिस्त्वान्तर्गतं जगद्दृश्यतीत्युल्लेखमात्रात् ॥

नभसीव्यादयःपृथक्सत्ताशूयत्वदृष्टानाः ॥ २१ ॥ २२ ॥ सोद्यात्मधारंजांमदजगदवमुक्तदृष्टानानुसारेणशांतं ब्रह्मैवाततर्विस्तृतम् ॥ २३ ॥ शून्यतःशु
 चरितस्यथासिद्धेःसांख्यानांकल्पनाउत्मत्तचेष्टेवेत्युपसंहरति ॥ सहकारितीति ॥ स्वयंभवतिअस्तीतिस्वयंभूः ॥ प्रागुत्पत्तेःपृथक्सत्त्वेनाभ्युपगतोपिपदार्थइत्यर्थः ॥ शून्यतःशु
 न्यकल्पप्रधानादित्यर्थः ॥ जायतेचेतिचकारोजन्युत्तरमाविनीसत्ताप्रागेवाभ्युपगताचेज्जिकल्पनैवेत्यर्थमपीतिदोषांतरसमुच्चयार्थः ॥ २४ ॥ सर्वार्थस्वमदर्शनहेतुत्वाद्विकल्प्या
 सत्यमिव तत्कल्पनेपिहेतुदीर्घनिद्राअविद्यासैवस्वरूपजागेणविद्राविताचेरस्वामव्याघ्रादिकल्पजन्मसृष्ट्यादिभयहेतुवाधादभयः ॥ तस्यादुस्थितेनान्नास्वभासामूरिवभूपिता
 अलंकृतान्नास्वभाभूयंतथाविभोभवेत्युपदेशआशीश्व ॥ २५ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० स्थितिप्र० द्वितीयःसर्गः ॥ २ ॥ ७ ॥ विवर्त्तव्यं प्रतिष्ठाप्याऽपवादोऽयं
 अलंकृतान्नास्वभाभूयंतथाविभोभवेत्युपदेशआशीश्व ॥ २५ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० स्थितिप्र० द्वितीयःसर्गः ॥ २ ॥ ७ ॥ विवर्त्तव्यं प्रतिष्ठाप्याऽपवादोऽयं
 दर्थते ॥ बोधदृष्ट्याज्ञदृष्ट्यातुजगदानंन्यमुच्यते ॥ १ ॥ बाह्यघटाद्युत्पातुत्पत्तिकर्त्तरिक्तसहकार्येपेक्षास्तु जगत्तुलयाहिरण्यगर्भमनःसंकल्पजंतदीयस्थितिमनोराज्यकल्पमु
 इमेसर्गाःप्रस्फुरंतिस्वात्मनात्मनिर्मले ॥ नभसीवनभोभागानिराकारानिराकृतौ ॥ २ ॥ द्रवत्वानीवतोयस्यस्यंदाइवसदागतौ ॥ आ
 वत्तद्विचंभाधैर्गुणिनोवायथागुणाः ॥ २ ॥ विज्ञानघनमेवैकमिदमेवस्थितम् ॥ सोद्यात्ममयंयारंभमनंतंशांतमाततम् ॥ २ ॥ ३ ॥
 सहकार्यादिहेतुनामभावंशून्यतो जगत् ॥ स्वयंभूर्जायतेचेतिकिलोन्मत्तककूलतम् ॥ २ ॥ ४ ॥ प्रशांतसर्वार्थकलाकलंकोनिरस्तनिःशेषवि
 कल्पतल्पः ॥ चिरायविद्रावितदीर्घनिद्रोभवाभयोभूपितभूःप्रबुद्धः ॥ २ ५ ॥ इ०वा०वा०दे०मो०स्थि० स्थितिर्वाजायतेमन्येस्मृत्यात्मै
 महितीयःसर्गः ॥ २ ॥ ७ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ३ ॥ स्मृतिर्नसंभवत्येवसर्गादौप्रथमोसौप्रजापतिः ॥ स्मृत्यात्माजायतेमन्येस्मृत्यात्मै
 वततो जगत् ॥ १ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ महाप्रलयसर्गादावेवमेतद्रघूदह ॥ स्मृत्यात्मैवभवत्यादौप्रथमोसौप्रजापतिः ॥ २ ॥ तत्सं
 कल्यात्मकजगत्स्मृत्यात्मैवमिदंततः ॥ भातिसंकल्पनगरंस्थितंपूर्वप्रजापतेः ॥ ३ ॥ स्मृतिर्नसंभवत्येवसर्गादौपरमात्मनः ॥ जन्माभा
 वात्कथं कुत्रनभसीवमहाद्भुमः ॥ ४ ॥ कं नचतत्रसहकार्यपेक्षादृष्टा एवंप्रलयेप्रकृतौत्वसत्तायांतिरोभूयसन्नेवमनोरूपःप्रजापतिःस्थत्यात्माजायते
 तस्मिंश्रंसंस्कारात्मनासेवजगत्स्थित्यात्मैवजायतेचेत्कोविरोधइतिगूढाभिसंधिनारामःपृच्छति ॥ महाकल्प्येति ॥ १ ॥ अस्त्वेवंतथापिजगतोनप्रलयेसत्त्वसिद्धिः स्वममनो
 रथस्थत्यादिविषयस्यस्वकालेपिसत्त्वाप्रसिद्धेस्तद्वलेनप्रलयेसत्त्वकल्पनासिद्धेरितिगूढाभिसंधिरेवगुरुभ्युपगमेनसमायत्ते ॥ महाप्रलयेति ॥ २ ॥ प्रजापतेःपूर्वप्राथमिकसंक
 ल्पनगरंमैवैतजगदितिस्थितमित्यर्थः ॥ ३ ॥ तर्हिवाह्यविकारमनोतिरिक्तविषयात्मनाजगन्माभूत्सत्यंमनोविकारात्मनातुसत्यमेव यथाचित्रगुरोमांसविकारात्मनाद्यसत्योपिरंग
 द्रव्यविकारात्मनासत्यस्तद्वदितिरामशंकार्णालैरुपलक्ष्याह ॥ स्थितिरिति ॥ सतिहिसर्त्तरिस्थत्यादयोमनःपरिणामाःस्युः ॥ तत्रनतावत्परपरिकल्पितंप्रधानंस्थितिस
 मर्थम् ॥ सृदादिवदेचेतनत्वात् ॥ नापिपुरुषाः ॥ परस्परव्यावर्त्तकधर्मनभ्युपगमेनभेदासिद्ध्यापरमात्माभेदेतुसुतरांस्थितिनसंज्ञ
 वत्येव ॥ जन्माभावात्विकारांतराणांतत्पूर्वकत्वात्अप्राणोक्षमनाःशुभ्रइत्यादिश्रुत्यातस्यमनोनिषेधात्तद्वारास्मत्पूर्वत्वासिद्धेस्तस्यस्थितिर्नोद्भुमकल्पैवेति ॥ ४ ॥

ननु यथा प्रात्यहिकी सुप्ति स्तथा प्रलयोऽपि तत्र च लीनस्य मनसो जागरादा विवशगादावप्यविर्भावान्त इव च्छिन्नप्रजापतेरन्यस्य वास्मनृत्वे को विरोध इत्याशये न रामः शंकेते ॥ न संभवतीति ॥ प्राक्स्थितिः पूर्वकल्पीयसंस्कारः ॥ ५ ॥ अभिसंधिमुद्घाटयन्वसिष्ठः परिहरति ॥ ये महाप्रलये इत्यादिना ॥ अयं भावः ॥ इयंतवशं कार्काहिरण्यगर्भजीव एक एव स्वमनसाना जीवशरीरादि जेदान्परिकल्प्य संसृतीति मते नवाना जीवाः स्वस्वोपभोगयोग्यप्रपंचभागं कल्पयंतो हिरण्यगर्भमपि स्वस्वबुद्ध्यनुसारेण सर्वस्रष्टारं कल्पयन्तीति मते नवा ॥ तत्र द्वितीये महाकल्पांतसर्गादौ प्रथमोसौ प्रजापतिरित्यादिव दीयशंकोपक्रमविरोधात्तद्विश्रुत्य ननु गुणत्वान्प्रथमकल्पः परिशिष्यते ॥ तत्र च प्राक्तनकल्पीयजीवजगतां महाप्रलयकाले हिरण्यगर्भमुस्यैव मुक्तत्वाज्जीवांतरापरिशेषास्मत्तानं कश्चिदस्तीति न तस्सर्गसिद्धिरिति ॥ अक्षरार्थः स्पष्टः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ एवं पूर्वपूर्वकल्पीयसर्गापि स्थिति

श्रीराम उवाच ॥ न संभवति किं ब्रह्मसर्गादौ प्राक्तनी स्मृतिः ॥ महाप्रलयसंमोहैर्न श्रुतिप्राक्स्मृतिः कथम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ये महाप्रलये प्राज्ञाः सर्वे ब्रह्मादयः पुरा ॥ किल निर्वणमायातास्तेव श्वं ब्रह्मतांगताः ॥ ६ ॥ प्राक्तनः क्रः स्मृतेः कर्त्ता तस्मात्कथय सुव्रत ॥ स्मृतिर्निर्मूलतां यातास्मर्तुं मुक्तया यतः ॥ ७ ॥ अतः स्मर्तुरभावेन स्मृतिर्वोदितिकं कथम् ॥ अवश्यं हि महाकल्पे सर्वे मोक्षैकभागिनः ॥ ८ ॥ नानुभूते नु भूते च स्वतश्चिद्व्योधिया स्मृतिः ॥ साजगद्भूरि विप्रौ षडादृश्यासास्येव चित्तभा ॥ ९ ॥ भातिसंविद्यभैवेयमनाद्यं तावभासिनी ॥ यत्तदेतज्जगदिति स्वयं भूरिति च स्थितम् ॥ १० ॥ अनादिहालसंसिद्धयद्भानं ब्रह्मणो निजम् ॥ स आतिवाहिको देहो विराजो जगदाकृतिः ॥ ११ ॥ परमाणा विदं भाति त्रिजगत्सवनाभ्रखम् ॥ देशकलक्रियाद्रव्यदिनरात्रिक्रमान्वितम् ॥ १२ ॥ परमाणुः प्रविततस्तस्यास्ते तादृगेव च ॥ भाति भासुरताकारितादृगि रिकुलंपुनः ॥ १३ ॥ तत्रापि तादृगाकारमेव प्रत्यनुसंतम् ॥ इत्यभाभाति भारूपमेतदंगनवास्तवम् ॥ १४ ॥

रूपानसिद्धयतीत्यास्थितिरित्ययाशंकिताजगद्भूर्जगस्थितिः सा प्रौढब्रह्माचित्यभैवसास्तेवसदेतिसत्कार्यवादिनीनां श्रुतीनामाशय इत्यर्थः ॥ १॥ उक्तार्थमेव स्पष्टमाह ॥ भातीति ॥ १० ॥ विराजो ब्रह्मांडशरीरस्योपादानभूत आतिवाहिकः सूक्ष्मो देहः स परमात्मैवेत्यर्थः ॥ तथाच ब्रह्मैव सूक्ष्मस्थूलभावरोपक्रमेण जगदात्मना भातीति भावः ॥ ११ ॥ अव्यवस्थितस्य भावत्वादिपि जगतो न जगद्भूतेण सत्ता किंतु ब्रह्मरूपेणैवेत्याशयेनाप्यवस्थितस्वभावमुपपादयति ॥ परमाणावित्यादिना ॥ १२ ॥ तस्य पूर्वपरमाणोरंतरन्यः प्रविततः परमाणुरास्ते स च तादृक्पूर्वपरमाणुसदृश एव ॥ पुनस्तत्रापि तादृक्सवनाभ्रखं गिरिकुलं भातीत्येवं प्रत्यनुसंतमिति परेणान्वयः ॥ १३ ॥ उपपादितेन यत्कलितं तदाह ॥ एतद्विति ॥ १४ ॥

एवं च सन्मात्रदृष्टिस्त्वं ज्ञानप्रतिस्वतो यथा अन्ता एव मसद्वृत्तजगद्दृष्टिरप्यज्ञप्रतिसंख्यया अनैवेत्याह ॥ इतात ॥ अभ्युदितं परमाभ्युदयं प्राप्त्म् ॥ बुद्धं तं स्वज्ञानात्मानं जगत् ॥ २० ॥
 सना बुद्धो ज्ञानप्रतिवा ॥ १५ ॥ तदेव स्पष्टीकृत्य दर्शयति ॥ बुद्धं प्रतीत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ शक्यते यद्गीतिशेषः ॥ पूर्वश्लोक्रान्तेति वानुपंजनीयम् ॥ २० ॥
 बहंति प्रवर्हति भ्रमंतीति यावत् ॥ २१ ॥ ननु निष्प्रपंचस्य कूटस्थस्य कथं संविकारसर्गालनाभानमिति चेद्यथानीरूपस्याशून्यस्य चाकाशस्य तद्विरुद्धरूपवच्छून्यतया जानं तद्वि
 ल्याह ॥ शून्येति ॥ शून्यमावरणाभावः असन्नैल्यंच तदनुभवमात्रात्मतया अनुभूयमानं न तु वास्तवपूर्णरीरूपानुभवात्मेत्यर्थः ॥ २२ ॥ नयत्यथ इति ॥ उदरमंतरं कुर्वते अथ तस्य
 इत्यस्यं तोनसदृशसदृशश्च वाक्चिन् ॥ अस्यास्त्वभ्युदितं बुद्धं नानुद्धं प्रतिवानय ॥ १५ ॥ बुद्धं प्रतीदं ब्रह्मैव केवलं शांतसव्ययम् ॥ अबुद्धं प्र
 तिबुद्ध्यै तद्वासुरं भुवनान्वितम् ॥ १६ ॥ यथेदं भासुरं भाति जगदंडकजं भितम् ॥ यथाकोटिसहस्राणि भांत्यन्यान्यप्यव्यवर्णौ ॥ १७ ॥ यथा
 संभेपुत्रिकांतस्तस्याः स्वागेपुत्रिका ॥ तस्याश्च पुत्रिकास्यं गे तथा त्रैलोक्यपुत्रिका ॥ १८ ॥ नाभिन्नानापिसंख्येया यथाद्रौ परमाणुकाः ॥
 तथा ब्रह्मबृहन्मेरुत्रैलोक्यपरमाणवः ॥ १९ ॥ सूर्याद्यंशुसंख्यातुं शक्यं ते लघवोणवः ॥ उत्पद्यंते चिदादित्ये त्रैलोक्यपरमाणवः ॥ २० ॥
 यथाणवो बह्वहं त्यर्कदीप्तिष्वप्सुरजःसुच ॥ तथा बहंति चिद्धो द्वित्रैलोक्यपरमाणवः ॥ २१ ॥ शून्यानुभवमात्रात्मभूता काशमिदं यथा ॥ स
 र्गानुभवमात्रात्मचिदाकाशमिदं तथा ॥ २२ ॥ सर्गस्तु सर्गशब्दार्थतया बुद्धो नयत्यथः ॥ सन्नस्रशब्दार्थतया बुद्धः श्रेयोभवत्यलम् ॥ २३ ॥
 विज्ञानात्माशासिता विश्वबीजं ब्रह्मैवालं स्वचिदाकाशमात्रम् ॥ यस्माज्जातं यत्तदेवेति विद्याद्वयं स्वांतर्बोधसंबोधमात्रम् ॥ २४ ॥ ॥ इदं द्विचश्रागसंभ्रा
 वा० वा० दे० मोक्षोपायेषु स्थि० जगदानंत्यवर्णनं नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ इदं द्विचश्रागसंभ्रा
 मसेतुना भवसागरः ॥ तीर्थतेनेतरेणेह केन चिन्नामकर्मणा ॥ १ ॥ शास्त्रसंसर्गमाभ्यासात्सविवेकोजिते द्वियः ॥ अत्यंताभावमेतस्य ह
 स्यस्याप्यवगच्छति ॥ २ ॥
 अयं भवतीत्यादिश्रुतेः ॥ श्रेयोभवतीति ॥ तरति शोकमालावित्यादिश्रुतेरिति भावः ॥ २३ ॥ किंतु तस्य तथापि ज्ञानं ब्रह्मश्रेयोभवतिनेत्याह ॥ विज्ञानालेति ॥ यो विज्ञानाला
 जीवाख्यः प्रत्यगात्मा यश्च विश्वस्य बीजं कारणं शासिता चेश्वरस्तौ परमार्थदशापरिशोधने अलं पूर्णस्वंप्रत्यगेकरसंचिदाकाशमात्रं ब्रह्मैव ॥ यतो हि वासुमाभ्यंतरंच भेदकोपाधिद्व
 यं ब्रह्मणः सकाशादेव जातं श्रूयते ॥ यद्यस्माज्जातं तदेवेति च तदनन्यत्वमार्गं जगद्विभ्यइत्यादिना वगतं तस्मात्सर्वेष्वंस्वांतर्बोधसंबोधमात्रं शुद्धचिन्मात्रमित्यर्थः ॥ २४ ॥ ॥
 इति श्रीवासिष्ठम० तार्यप्रकाशे स्थिति० तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ इह विश्वस्थिते मूलं सेंद्वियं मनर्हयते ॥ तस्योच्छेदे जगच्छून्यं दृश्यासंभवदर्शनात् ॥ १ ॥ इदं द्वि
 यप्रमाणं संश्रामो जयत्सहस्रक्षणमसेतुना ॥ १ ॥ इदं द्वियजयेच्च विवेक उपायस्तत्र सज्जनसच्छास्त्रिकनिष्ठतोपाय इत्याशयेनाह ॥ शास्त्रेति ॥ २ ॥

विहितस्यैन्द्रियजयम्यप्रकृतसंबंधवकुंप्रागकंस्मारयति ॥ एतदिति ॥ रूषिणासौंदर्यवतांवरश्रेष्ठ ॥ प्रयांतिअपगच्छति ॥ नयानीतिपाठेप्ययमेवार्थः ॥ ३ ॥ भोक्तुर्भोग्यभोगा
कारपरिणतानिविहितनिषिद्धकर्मण्येवतनुःशरीरंयस्यतथाविधोजगच्छारखीसंसारदृष्टिच्छिनोभवेत् ॥ ४ ॥ जगज्जालक्षणआमयोरोगः ॥ ५ ॥ ननुमनसिचिकित्सितेपिदे
हाधीनसुखदुःखेस्यातांत्नाह ॥ तदेतदिति ॥ मनसोदेहाकारमननमेवस्वप्नद्वआकलक्रियासमर्थदेहोजायते ॥ ६ ॥ तर्हिमनश्चिकित्सायांकिमौपधंतदाह ॥ दृश्येति ॥ दृश्य
स्यअत्यंताभाधोवाधस्तस्मादृते ॥ तृतीयाछांदसी ॥ ७ ॥ ननुमनोरोगआभ्यंतरोदृश्यंतुबाह्यंतत्कथंवाह्यार्थात्यंतासंभवादांतरमनश्चिकित्सासंभवस्तत्राह ॥ एतदिति ॥ एत

एतत्तेकथितसर्वस्वरूपंरूपिणांवर ॥ संसारसागरश्रेण्योयथायांतिप्रयांतिच ॥ ३ ॥ बहुनात्रकिमुक्तेनमनःकर्मद्रुमांकुरः ॥ तस्मिंश्चि
न्नेजगच्छाखीछिन्नःकर्मतनुर्भवेत् ॥ ४ ॥ मनःसर्वमिंद्रामतास्मिन्नंतश्चिकित्सिते ॥ चिकित्सितोवैसकलोजगज्जालामयोभवेत् ॥ ५ ॥
तदेतज्जायतेलोकमनोमननमाकुलम् ॥ मनसोव्यतिरेकेणदेहःककिलदृश्यते ॥ ६ ॥ दृश्यात्यंतासंभवेनऋतेनान्येनहेतुना ॥ मनःपिशा
चःप्रशमंयातिकल्पशतैरपि ॥ ७ ॥ एतच्चसंभवत्येवमनोव्याधिचिकित्सिते ॥ दृश्यात्यंतासंभवात्मपरमौपधमुत्तमम् ॥ ८ ॥ मनोमोहमु
पादत्तेधियेतेजायतेमनः ॥ तत्स्वाचिंताप्रसादेनबद्धतेमुच्यतेपुनः ॥ ९ ॥ स्फुरतीदंजगत्सर्वचित्तेमननमूच्छिते ॥ शून्यमेवांबरेस्फुरेगं
धर्वाणांपुरंयथा ॥ १० ॥ मनसीदंजगत्स्रंस्फारंस्फुरतिचास्तिच ॥ पुष्यगुच्छइवामोदस्तस्यंतस्मादिवेतरत् ॥ ११ ॥ यथातिलकणेतै
लंगुणोगुणनिवायथा ॥ यथाधर्माणिवाधर्मस्तथेदंचित्तकेजगत् ॥ १२ ॥ रश्मिजालंयथासूर्येयथालोकस्तुतेजसि ॥ यथौष्ण्यंचित्र
भानौचमनसीदंतथाजगत् ॥ १३ ॥ शैत्यंयथैवतुहिनेयथानभसिशून्यता ॥ यथाचंचलतावायौमनसीदंतथाजगत् ॥ १४ ॥

दृश्यात्यंतासंभवात्मकंपरमौपधमनोव्याधिचिकित्सितेसंभवत्येवोपायइतिशेषः ॥ चिकित्सितेइतिभावेकः ॥ ८ ॥ कथंसंभवतितदाह ॥ मनइति ॥ नहिमनसआंतरताअर्था
नांवाहताचवास्तवीकितुमनएवतथाद्विव्यादिकल्पनयामोहंथांतिमुपादत्ते ॥ जन्ममृत्युबंधमोक्षादिकल्पयतीत्यर्थः ॥ ९ ॥ कथमिदंज्ञातमित्तिचेदन्वयव्यतिरेकाभ्यामि
त्याह ॥ स्फुरतीति ॥ मननेनमूच्छितेसमुच्छिते ॥ १० ॥ तथाचविमर्शोजगन्मनोधर्मएवेतिनार्थमिनिवृत्तीस्थ्यातुमर्हतीत्याशयेनदृष्टानानाह ॥ मनसीत्यादिना ॥ धर्मेषुधर्मिभेदो
नवास्तवइतिचोतनायास्यद्वकारः ॥ ११ ॥ १२ ॥ चित्रभानौअग्री ॥ १३ ॥ १४ ॥

अव्ययोविपयंतरे अव्याक्षिप्तचित्तः ॥ १४ ॥ क्षीरोदस्यमध्याहुलितामधेनोत्पादिताम् ॥ लक्ष्म्याद्वाप्सरसामपि क्षीरोदादुत्सृज्यत्प्रसिद्धेरुभयविशेषणम् ॥ १५ ॥ सुगंधितौ न
 भोनिलीयया ॥ नभोपहनमपगते व्यनिलेत्येदेशस्य चिरसुगंधित्वयोतनार्थम् ॥ १६ ॥ देहलक्षणादिशेरुदयोयासांताभिर्दीप्तिभिः किरणैः ॥ १७ ॥ अंबुनिधेर्षुसंस्थानमिव
 उल्लसत्तरलंच ॥ १८ ॥ सचउशनातदनुअप्सरोदर्शनानंतरं मनसि जस्येयुभिः पराहृतमार्शेते विपेयुमुल्लतीव्याशयं मनोयाथाशक्तिविवेकैः परिवोध्यबहिः शरीरकानानुसरणा
 दिव्यापारान्छिन्नीकापतामापायापि अंतर्विगलिततरवृत्तितयाव्येकापचित्त्वात्तदाल्पनावधूमयएवबभूव ॥ यच्चित्तलन्मयोभवतीत्यादिश्रुतिस्थित्यनुभवप्रसिद्धियोतनाय
 हृदतिनिपातः ॥ १९ ॥ इति श्रीवा० ता० स्थितिप्रकरणेर्षचमः सर्गः ॥ ५ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ इहशुकस्य मनसास्वर्गो गमनमुच्यते ॥ तत्रशक्रेण सन्मानसं निधावुपवेशनम् ॥ १७ ॥

अव्यग्रो भवेदकंतेजितारिवभूमिपः ॥ ददर्शाप्सरसंतत्रगच्छन्तीं नभसः पथा ॥ १४ ॥ क्षीरोदमध्यहुलितां लक्ष्मीमिव जनार्दनः ॥ मं
 दारमालावलितामंदां निलचलालकाम् ॥ १५ ॥ हारश्चांकारिगमनां सुगंधितनभोनिलाम् ॥ लावण्यपादपलतां मदधूर्णितलाचनम्
 ॥ १६ ॥ अमृतीकृतवंदेशं देहदूयदीप्तिभिः ॥ कांतामालोक्य तस्याभूदुल्लसत्तरलं मनः ॥ १७ ॥ हृदनिर्मलपूर्णैर्दुवपुरंबुनिधेरिव ॥ साप्या
 लोक्यशुकमुखंतथापरवशात्त्वभूत् ॥ १८ ॥ मनसि जेपुराहतमार्शयं सपरिवोध्य मनस्तदनुशाना ॥ विगलिततरवृत्तितया ल्पनासचव
 धूमयएववभूवह ॥ १९ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० स्थि० भार्गवोपाख्यानं भार्गवस्वलनं नाम पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥ ॥ १४ ॥

॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ अयतां मनसा ध्यायंस्तत्रैवामीलितेक्षणः ॥ आरब्धवान्मनोराज्यमिदमेकः किलोशना ॥ १ ॥ एपाहिललना
 व्योधिसहस्रनयनालये ॥ संप्राप्तो यमहं स्वर्गमालोलसुरसुंदरम् ॥ २ ॥ इमे ते मृदुमंदारकुसुमोत्तंससुंदराः ॥ द्रवल्कनकनिथंदविला
 सिवपुपःसुराः ॥ ३ ॥ इमास्तालोचनोद्भासासृष्टनीलान्नहृदयः ॥ मुग्धहासविलासिन्यः कांताहरिणहृदयः ॥ ४ ॥ इमे ते कौसुमोद्योता अ
 न्योन्यप्रतिविचिताः ॥ विश्वरूपोपमाकारामरुतो मत्तकाशिनः ॥ ५ ॥

दं वं दृश्यमाणप्रकारं मनोराज्यम् ॥ एवकारः प्रकारान्तरधारणाद्देहवृत्तिपर्यंतताद्योतनार्थः ॥ १ ॥ एपापुरोवर्तिनीमयानुगम्यमानासहस्रनयनस्येद्रस्यालये स्वर्गो गच्छतीति शो
 पः ॥ अयंतामनुगच्छन्नहम् ॥ २ ॥ कनकनिव्यं देहानुचूर्णम् ॥ तद्विअत्यंतं कतिमत्यसिद्धम् ॥ तदिव विलासिशोभमानं वपुर्येषाम् ॥ ३ ॥ लोचनोद्भासेन प्रत्यक्षेण दृष्टानिनी
 लान्जानी वदृष्टयोयासांतादमाः कांताअप्सरसः ॥ ४ ॥ कौसुमैः पारिजातादिकुसुमरचितं माल्यैरुच्योते प्रकारं तदिति कौसुमोद्योताः ॥ कौसुमोद्योता इति पाठे कौस्तुभबहु
 योतमानः ॥ अन्योन्यप्रतिविचितत्वादेव विश्वरूपः सर्वाकारो हरिस्तदुपमाकाराः ॥ मत्तकाशिनः ॥ मत्ततो देवाः ॥ प्राग्बर्णितानामपि देवानामकारान्तरे

ऐरावणस्यैरावतस्यकटौगडौ ॥ ताभ्यांमदजलंलक्ष्यते ॥ तदामोदेऽपि विरैरनासकैर्मधुपैःश्रुताआकर्णताःकाकल्यामधुराःकुटुव्यामनाः ॥ ८ ॥ रणदत्तानिपुयुद्धमसंगेपुहे
 जेपुचलंतोभ्रमंतोवैरिचविरिचिसंबंधिनोहंसाःसारसाश्रयस्याम् ॥ ७ ॥ तनुद्योतिःशरीरकांतिभिःकीर्णाःपरितःप्रसारिताद्रीमानलाचिषोयैः ॥ ८ ॥ चंद्रांशुनिकराइवखुखस्पर्शाआ
 तिभिराधुःकंडूयितमिवआनन्यस्य ॥ ९ ॥ चरंतःप्रसंतश्चारुचामीकरमयाइवआतपादेहविमानादिकांतयोयेषाम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ चंद्रांशुनिकराइवखुखस्पर्शाआ

ऐरावणकटामोदविरकमधुपश्रुताः ॥ इमास्ताःकाकलीगीतागीवाणगणीतयः ॥ ६ ॥ इयंसाकनकांभोजचलद्वैरिचसारसा ॥ मंदा
 किनीतदोधानविश्रांतसुरनायका ॥ ७ ॥ एतेतेयमचंद्रेद्रसूर्यानलजलानिलाः ॥ लोकपालास्तनुद्योतकीर्णदीप्तानलार्चिषः ॥ ८ ॥ अ
 यंसरणदत्तांतैहतिकंडूयिताननः ॥ ऐरावणोरणेदंतप्रोतैद्येंद्रमंडलः ॥ ९ ॥ इमेतेभूतलस्थानाद्ध्योचितारकतांगताः ॥ वैमानिकाश्चरच्चा
 रुचामीकरमयातपाः ॥ १० ॥ मेरुपलतलास्फालसीकराकीर्णदेवताः ॥ एतास्ताःकीर्णमंदारागंगासलिलवीचयः ॥ ११ ॥ एताःप्रस्त
 मंदारमंजरीपुंजापिजराः ॥ दोलालोलाप्सरःश्रेण्यःशक्रोपवनवीथयः ॥ १२ ॥ इमेतेकुंदमंदारमकरंदसुगंधयः ॥ चंद्रांशुनिकराकाराः
 पारिजातसमीरणाः ॥ १३ ॥ पुष्पकेसरनीहारपटवासरणोत्सुकैः ॥ लतांगनागणैर्व्याप्तमिदंतन्नंदनंवनम् ॥ १४ ॥ कांतगीतरवानंदन्न
 त्तिसुरांगनौ ॥ इमौतौवह्यकस्त्रिग्धस्वरौनारदतुंबुरु ॥ १५ ॥ इमेतेपुण्यकर्त्तारिभूरिभूषणभूपिताः ॥ व्योमन्युड्डीयमानेपुविमानेषुचसं
 स्थिताः ॥ १६ ॥ मदमन्मथमतांग्यइमास्ताःसुरयोपितः ॥ देवेश्वरंनिपेवंतेवनंवनलताइव ॥ १७ ॥ इंद्रारमजालकुसुमाश्रितामणिगुलु
 च्छकाः ॥ कल्पदक्षाइमेपक्षफलस्तत्रकंदतुराः ॥ १८ ॥ इहतावदिमंशक्रमहमासनसंस्थितम् ॥ द्वितीयमिवत्रैलोक्यसप्तशारमभिवादये
 ॥ १९ ॥ इतिसिंचित्यशुक्रेणमनसैवशचीपतिः ॥ तेनाभिवादितस्तत्रद्वितीयइवखेभृगुः ॥ २० ॥ अथसादरमुत्थायशुकःशक्रेणपूजितः ॥
 गृहीतहस्तआनीयसमीपमुपवेशितः ॥ २१ ॥

कारःशैत्यमाद्यादियुक्तःसन्निवेशोयेषाम् ॥ १३ ॥ पुष्यःकेसरनीहारैरिहममकरंदकणैःपटान्वासायंतिसुगंधयंतीतिपटवासाःपरागासैश्रयःपवनांदोलनकीडार्थचपरस्पराडनल
 क्षणोरणस्तत्रउत्सुकैरासकैर्लतागणैरंगनागणैश्चलतालक्षणैरंगनागणैर्वलितासदशैरंगनागणैर्व्याप्तम् ॥ १४ ॥ नारदतुंबुरुगंधर्वविशेषौक्कषीवा ॥ १५ ॥ १६ ॥ देवेश्वरांबिद्रम्
 ॥ १७ ॥ इंद्रारमजालान्दीर्घनीलसमूहरूपाणि ॥ चंद्रांशुमेतिपठेचंद्रकांतसमूहसदृशानिकुसुमानियेषाम् ॥ चिंतामणयएवगुलुच्छकाःकलिकागुच्छानियेषाम् ॥ पक्षैःफलस्त
 वकैर्दंतुराउन्नतंदांताइवशोभमानाः ॥ १८ ॥ त्रैलोक्यसप्तशारब्रह्माणम् ॥ १९ ॥ २० ॥ समीपमानीयउपवेशितः ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ सकलस्यपूर्णस्य ॥ अमलस्यरजःकलंकरहितस्य ॥ २३ ॥ नरपतिस्त्रयस्यराजोत्तमस्येंद्रस्यलालंलालनीयःपुत्रादिरिवप्रियतमदतिथावत् ॥ २४ ॥ ॥ दिति श्रीवासिष्ठ० म० ता० पठःसर्गः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दहभूयःस्वकांतायाःस्वर्गेशुक्रेणदर्शनम् ॥ परस्परानुरागेणसंगमश्चोपवर्णयते ॥ १ ॥ दतिउक्तमनोराज्यप्रकारेणविबुधा नांनिधासंधेदुधुंधुरस्वर्गम् ॥ स्वेनस्वकीयेनेतेजसापुण्यसामर्थ्येन ॥ व्यसनंमरणदुःखंविनापि ॥ स्वर्गेणसुखातिशयेनाभितःपरिमोदितोहर्षितः ॥ स्वर्गामिपरिमोदितदिपाठेव

धन्यस्त्वदागमेनाथस्वर्गायंशुकशोभते ॥ २२ ॥ अथतत्रोपविश्यासौभागवःशोभिताननः ॥
 श्रियंजहाराशिनःसकलस्यामलस्यच ॥ २३ ॥ सकलसुरगणाभिवंदितोसौम्यगुतनयःशतमन्युपार्थ्यसंस्यः ॥ चिरतरमतुलामवापतु
 धिनरपतिसत्तमलालनंबभूव ॥ २४ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेपुस्थि० भागवोपाख्यानेभागवमनोराज्यंनामपठःसर्गः ॥ ६ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतिशुकःपुरंप्राप्यवैधुंस्वेनेतेजसा ॥ विसस्मारनिजंभावंप्राक्तनंब्यसनंविना ॥ १ ॥ मुहुर्तमिवविश्रम्यतस्यपा
 र्थशचीपतेः ॥ स्वर्गविहंतुमुत्सृज्यैस्वर्गाभिपरिमोदितः ॥ २ ॥ स्वःश्रियंससमालोक्यलोलोचनवांछिताम् ॥ ह्येणद्रुंजगामासौनलि
 नीमिवसारसः ॥ ३ ॥ तत्रताम्यगशावाक्षीकांतामध्यगतामसौ ॥ ददर्शविपिनांतस्यांशुश्रूतलतामिव ॥ ४ ॥ सापितंभागवंशरामदृष्ट्वा
 परवशाभवत् ॥ तामालोक्यलसह्योलविलासवलितारुतिम् ॥ ५ ॥ आसीद्विलीयमानांगोय्यास्त्रामिंदुमणिर्यथा ॥ विलीयमानसर्वा
 गस्तामवैक्षतकामिनीम् ॥ ६ ॥ चंद्रकांतइवज्योत्स्नांशीतलांखेविलासिनीम् ॥ तेनावलोकितसापितत्परायणतांगता ॥ ७ ॥ निशान्ति
 चक्रवाक्रेनकांतिवपरिकूजिता ॥ रसाद्विकसितानुमन्योन्यमनुरक्तयोः ॥ ८ ॥ प्रातरकंनलिन्योर्थाशोभासैवतयोरभूत् ॥ संकल्पितार्थ
 दाचित्वाद्देशस्याभूच्चूतेनसा ॥ ९ ॥ सर्वांगविवशीरुत्यकामायवसमर्पिता ॥ पेतुःस्मरशरान्तस्यामृदुध्वंगेपुभूरिशः ॥ १० ॥ पलाशो
 ध्विवपद्मिन्याधाराइवपयोमुचः ॥ सावभूवस्मरोद्भूतालोलालिवलयकुला ॥ ११ ॥

गंसंचरणशिलेंद्वैरुत्साहितदत्यर्थः ॥ २ ॥ स्वश्रियंस्वर्गशोभांस्वसौंदर्यचलोलोचनस्यह्येजनस्यवांछितामपीदतमामितिसमालोक्यविचार्य ॥ ह्येणंस्त्रीसमूहम् ॥ ३ ॥ तां
 पूर्वदृष्टामप्सरसम् ॥ शृगुभ्रगिवः ॥ ४ ॥ तामालोक्यतार्गावोपिपरवशोभावदित्यनुपंगःपरेणवाच्ययः ॥ ५ ॥ स्वेदाख्यंसंचारिभावावंदरीयति ॥ विलीयमानांगदति ॥ ६ ॥ ७ ॥
 निशान्तिवियोगात्परितःकूजितंरुदितंययासाकांताचक्रवाकिनीनिशान्तिमातश्रकवाक्रेनवलोकितेव ॥ रसात्वेमानिशयाद्विकसिताआविष्कृताशोभा ॥ नूनमित्यभेदोलेखाद्योत
 नित्य ॥ १० ॥ पलाशो ध्विवपद्मिन्याधाराइवपयोमुचः ॥ सावभूवस्मरोद्भूतालोलालिवलयकुला ॥ ११ ॥

सहशब्दः सादृश्ये ॥ सदृशार्थमिणीत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ संहारेप्रलयकाले ॥ भूतभुक्कुरुद्रः ॥ भूतपुत्रस्त्याः सखीजनयुतस्मा
तीक्ष्णांशौर्यवन्निवारकेतिमिरमंडलेतस्मिन्मंडलेनदमप्रदेशेतस्यमिथुनस्यर्षीपुंसद्वंद्वस्येवप्रतिष्ठास्थैर्यथागतंभ्रातृमेसतीतिपरेणसहाच्ययः ॥ १५ ॥ भूतेपुत्रस्त्याः सखीजनयुतस्मा
त्पदेशाद्भ्रिमतांदिशंगतेषुसत्सु ॥ १६ ॥ १७ ॥ धवलगारंस्फाटिकगृहंनमध्यस्थे ॥ १८ ॥ १९ ॥ सुरेभस्थैरावणस्य ॥ २० ॥ २१ ॥ नांगकोऽंगकः अथलांमामनुव
मंदवाताभिनुन्नायामंजय्याः सहधर्मिणी ॥ नीलनीरजनेत्रांतां हंससारसगामिनीम् ॥ १२ ॥ मदनः क्षोभयामास गजः कमलिनीमिव ॥
अथतांतादृशादृष्ट्याशुकः संकल्पितार्थभाक् ॥ १३ ॥ तमः संकल्पयामास संहारइवभूतभुक् ॥ त्रिविष्टपस्यदेशेसौवभूवतिभिराकुलः
॥ १४ ॥ भूलोकस्यांधतमसालोकलोकतदोयथा ॥ लज्जांधकारतीक्ष्णांशौतस्मिन्मिरमंडले ॥ १५ ॥ प्रतिष्ठासागततस्यमिथुनस्ये
वमंडले ॥ तेषुसर्वेषुभूतेषुगतेष्वभिमतंदिशम् ॥ १६ ॥ तस्मात्पदेशाद्भूलोकैकेदिनतेविहगेष्विव ॥ सादीर्घचंचलापांगीप्रवृद्धमदनव्य
था ॥ १७ ॥ आजगाममृगोः पुत्रंमयूरीवारिंदयथा ॥ धवलागारमध्यस्थेपर्येकपरिकल्पिते ॥ १८ ॥ विवेशभागवस्तत्रक्षीरोदइवमाध
वः ॥ साकराववलंब्यास्यविवेशावनतानना ॥ १९ ॥ रराजचसुरेभस्थद्विलभेवपद्मिनी ॥ उवाचचेदंमधुरंरसस्रेहाक्तयागिरा ॥ २० ॥
वचोमधुरमानंदविलासवलितक्षरम् ॥ पश्यामलेंदुवनमंडलीकृतकार्मुकः ॥ २१ ॥ अचलामनुवध्नातिमामिपकिलनांगकः ॥ पाहि
मामबलानाथदीनाल्वच्छरणामिह ॥ २२ ॥ कृपणाध्यासनंसाधोविद्विसच्चरितव्रतम् ॥ श्लेहदृष्टिमजानद्विमृदुरेवमहाभते ॥ २३ ॥ प्रण
याअवगण्यतेनरसज्ञैः कदाचन ॥ अशंकितोपसंपन्नः प्रणयोन्योन्यरक्तयोः ॥ २४ ॥ अधःकरोतिनिष्यंदंचंद्रमाह्लादनंप्रिय ॥ नतथा
सुखयत्येपाचेतस्त्रिभुवनेशिता ॥ २५ ॥ यथापरस्परानंदः श्लेहः प्रथमरक्तयोः ॥ त्वयादस्पशनेनेयंसमाश्रयस्तास्मिमानद ॥ २६ ॥ चंद्रया
दपरमृष्टायथानिशिकुमुदती ॥ संस्पर्शमृत्तपानेनतवजीवामिसुंदर ॥ २७ ॥ चंद्रांशुरसपानेनचकोरीचपलायथा ॥ मामिसांचरणा
लीनांभ्रमरींकरपह्लवैः ॥ २८ ॥ आलिंग्यामृत्तसंपूर्णस्वपद्मत्तदयेकुरु ॥ इत्युक्त्वापुष्पमृदंगीसातस्यपतितोरसि ॥ व्याघूर्णितालिनयना
सुतरोरिवमंजरी ॥ २९ ॥
ध्रानिनिर्वधयति ॥ अतएवपाहि ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रणयाः प्रीत्यतिशयाः ॥ अवगण्यतेनयहुमन्यते ॥ अशंकितंअन्यगोचरतासोपाधिकत्वविच्छेदापराधगणनादिशंकारहितं
यथास्यात्तथाउपसंपन्नः संजातः ॥ २४ ॥ निष्यंदंवेवसंजीवनामृत्तस्यात्रिणम् ॥ अधःकरोतिसंजीवकादाह्लादकाच्चंचंद्रसहसादपिप्रियतमप्रणयएवातिशेतेइतियावत् ॥ वि
भुवनेशितात्रैलोक्यैथ्वर्यम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अमृतसंपूर्णश्लेहदयानृत्तगरितेहृतमनानस्थेहृदयेचित्ते ॥ सुतरोः कल्पवृक्षस्य ॥ २९ ॥

विवेशतुःनिर्दिशतुः ॥ गुणच्छांदसः ॥ किजलकैःकेसरैस्तदीयपरंगैरिणपतिमानिलेनचूर्णितासुकंपितासु ॥ वनस्थलीपत्रिन्योःसाधारणविशेषणम् ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्री
 वासिष्ठमन्तात्पर्यप्रकाशोस्थिति०सप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥ विविधस्वर्गभोगतिपतितस्यात्रभूरिशः ॥ जन्मानिवासनायोगात्तापसत्वंचकीर्त्यते ॥ १ ॥ उल्ले
 क्षितैःकल्पितैः ॥ १ ॥ मंदारमालाःआकलयनिसर्वतोधारयतीतिरथोक्तया ॥ मंदारमालालकयेतिपाठःस्पष्टः ॥ विबुधासवममृतदेवभोग्यमासवांतरंवा ॥ २ ॥ अमरवाहिन्या
 मंद्राकिन्याः ॥ ३ ॥ इंदुदलानांचंद्रकलानांस्थैर्निव्यंइहूयैश्वद्रकलारथ्यशरैरितिवाच ॥ लताजालनिलयेपुकुंजेषु ॥ ४ ॥ लताकल्पितयालीलाथंयासुदोलयाविलसितं
 तोदंपतीतत्रविलासकांतीविवेशतुस्तासुवनस्थलीषु ॥ किजलकगौरानिलचूर्णितासुरकौहिरैफाविवपद्मिनीषु ॥ ३० ॥ ॥ इ०वा०
 वा०दे०मोक्षोपायेषुस्थि०भार्गवोपाख्याननिवसंगमोनामसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतिचिन्तविला
 संनचिरमुस्त्रेक्षितैःप्रियैः ॥ प्रणयैर्भार्गवस्यासीत्पृथेसुसमागमः ॥ १ ॥ मंदारमालाकलयाविबुधासवमत्तया ॥ तदातेनतयासाईहृदि
 तीयेनामलेंदुना ॥ २ ॥ विल्लतंमत्तहंसासुहेमंपंकजिनीपुच ॥ तटोष्वमरवाहिन्याःसहचारणांकनरैः ॥ ३ ॥ पीतामिंदुदलस्यैर्देवैःसहर
 सायनम् ॥ पारिजातलताजालनिलयेषुविलासिना ॥ ४ ॥ चारुचैत्रयोद्यानलतालोलासुदोलया ॥ चिरंविलसितंव्यग्रैःसहविद्याधरी
 गणैः ॥ ५ ॥ नंदनोपवनाभोगोमंदरेणववारिधिः ॥ भृशमालोड्यतांनीतःप्रमथैःसहशांभवैः ॥ ६ ॥ बालहेमलताजालजटालासुनदीषु
 च ॥ भ्रांतमुन्मत्तनागेनैरवीष्वज्जिनीष्विव ॥ ७ ॥ कैलासवनकुंजेषुतयासहविलासिना ॥ हरेंद्रुधवलाराश्रयःक्षिपितागणगीतिभिः
 ॥ ८ ॥ गंधमादनशैलस्यविश्रम्योपरिसानुषु ॥ सातेनकनकांभोजरपादमभिमंडिता ॥ ९ ॥ लोकालोकतटातेषुविचित्राश्रयंहारिषु ॥
 क्रीडितंरुतहांसनरामेतेनतयासह ॥ १० ॥ मंदरांतरकच्छेपुसाईहरिणशावकैः ॥ अवसत्ससमाःपष्टिकल्पितामरमंदिरे ॥ ११ ॥ क्षीरा
 र्णवतटोष्वस्यवनितासहचारिणः ॥ क्षीणंरुतयुगादईश्वेतद्वीपजनैःसह ॥ १२ ॥ गंधर्वनगरोद्यानलीलाविरचनैरसौ ॥ सप्रानंतजग
 त्स्पष्टैःकालस्यानुकृतिगतः ॥ १३ ॥ अथावसदसौशुक्रःपुरंदरपुरेपुनः ॥ सुखंचतुर्गुणान्यथैहरिणक्षणयासह ॥ १४ ॥ पुण्यक्षयानुसं
 धानात्ततश्चावनिमंडले ॥ तथैवसहमानिन्यापपातोपहताकृतिः ॥ १५ ॥

क्रीडितम् ५ ॥ शांभवैःशिबानुरैःप्रमथैःसहआलोड्यतांपारिभा

तताम् ॥ ६ ॥ उन्मत्तनागेनमत्तजनेन ॥ भैरवीषुमेरुसंबंधिनीषुभूमिषु ॥ ७ ॥ हरस्येदुनाचूडामणिनाकृष्णपक्षेपिथवलाः ॥ क्षिपिताःक्षिमाअतिवाहिताइतियावत् ॥ इच्छांदसः
 ॥ ८ ॥ सावधुः ॥ ९ ॥ लोकालोकौभुम्रांतपर्वतःमसिद्धः ॥ १० ॥ कच्छेषुजलप्रायशिगिरिवेशेषु ॥ हरिणशावकैर्कर्मण्येतिभिः ॥ षष्टिसभाःसंवत्सरान् ॥ ११ ॥ १२ ॥ मनो
 १५ ॥

पवनतपाभ्यांजर्जरः शिथिलीकृतः ॥ २ ॥ तासुतासुखकल्पितस्वर्गमनादिदशासु ॥ एणकोहरिणः ॥ ३ ॥ भोगकल्पनाभिर्भ्रान्तम् ॥ जन्ममरणपरंपराकल्पनयोद्भ्रान्तम् ॥
 विशाश्रमाविश्रांतिप्राप ॥ ४ ॥ मनःकल्पनामात्रत्वात्पेलवाम् ॥ सत्यताभ्रांत्याप्राक्तनदेहविस्मरणसुदृढाम् ॥ विदेहःशुक्रदेहनिरपेक्षः ॥ ५ ॥ चर्मशोषपावहिः ॥ अंतस्तत्स्थिशो
 पा ॥ ६ ॥ सातनुरभिमानदुःखक्षयप्रयुक्तानंदोद्धेतोःशरीरंध्रेषुवेणुरंध्रेषुविवप्रवहतःसंचरतोवातस्यवेणुष्वनिवस्तीत्कारास्तद्रूपयाकाकल्यासुक्ष्माव्यक्तमधुरध्वनिनोदेहस्य
 र्दंशगीगतिरितिचैष्टाःप्रगायतीवेत्युल्लेक्षा ॥ ७ ॥ तामेवदेहदशामुल्लेक्षारैरपि वर्णयति ॥ मनोवराकामित्यादिना ॥ सातनुर्भवभूमिपुत्रोगाशालक्षणेअवटेऽशुक्कपल्लवेद्वेतिप्रा
 र्णितप्रकारेणलुठितंमनोवराकंशुभ्राभसितयादंतमालयाहसतीव ॥ ८ ॥ सातनुर्मुखमंडलरूपेअरण्यजरकूपसमूहरूपयानासानयनवकादिगत्तानांशोभायाअकचिमंत्वा
 अथकालेनमहतापवनातपजर्जरः ॥ कायस्तस्यपपातोर्व्याच्छिन्नमूलइवदुमः ॥ २ ॥ मनस्तुचंचलाभोगंतसुतासुदशासुच ॥ वभ्रा
 मातिविचित्रासुवनराजिष्विवैणकः ॥ ३ ॥ भ्रांतमुद्भ्रान्तमभितथकापितमिवाकुलम् ॥ मनस्तस्यविशश्रामसमंगससरितस्तटे ॥ ४ ॥
 अनंतवृत्तांतघनांपेलवांसुदृढामपि ॥ तांसंस्तदिदशांशुक्रोविदेहोनुभवन्स्थितः ॥ ५ ॥ मंदराचलसानुस्यासातनुस्तस्यधीमतः ॥ ताप
 प्रसरसंशुष्काचर्मशोषावभूवह ॥ ६ ॥ शरीरंध्रप्रवहद्वातसीलकाररूपया ॥ चेष्टादुःखक्षयानंदालाकल्येवप्रगायति ॥ ७ ॥ मनोवराक
 मवटेलुठितंसवभूमिषु ॥ हसतीवेतिशुभ्राभ्रासितयादंतमालया ॥ ८ ॥ दर्शयतीजगच्छून्यंवपुरक्ष्णोररुत्रिमम् ॥ मुखारण्यजरलूपरू
 पयागत्तंशोभया ॥ ९ ॥ तापोपतमासंसिक्तावर्षजलभरेणसा ॥ प्रागनुस्मरणोच्छ्वासमिवाप्यंविमुंचति ॥ १० ॥ चंद्रानिलविलासेन
 लुलितावनभूमिषु ॥ धारानिकरपानेनविनुन्नाजलदगमे ॥ ११ ॥ प्राद्यद्भ्रंशरूपेणपुतागिरिनिदीतटे ॥ पांशुनापवनोत्थेनदुष्कृतेनेवरू
 पिता ॥ १२ ॥ शुष्ककाष्ठवदालोलावातेपुरुतखाकृतिः ॥ तारमारुतसीलकारेवनेतपइवास्थिता ॥ १३ ॥ वक्राशुष्कांत्रतंत्रीचभूतभांका
 रकारिणी ॥ अरण्यलक्ष्मीर्वाल्पेवशून्याचर्ममयोदरी ॥ १४ ॥ रागद्वेषविहीनत्वात्तस्यपुण्याश्रमस्यतु ॥ महातपस्त्वाच्चभृगोर्नमुक्ताच
 गपक्षिभिः ॥ १५ ॥

भाविकंजगतःशून्यमसद्वृत्ताविवेकिनांवरुक्षोःप्रत्यक्षंदर्शयतीवस्थितेत्यर्थः ॥ वपुर्महणंतदाश्रितप्रमर्णांतरोपलक्षणार्थम् ॥ ९ ॥ प्राक्तापोपतमापश्चात्संस्तिका ॥ प्रागनुस्म
 रणंस्वंधुभूतपूर्वदेहपरंपरानुस्मरणंतंलयुक्ताहुःखादानदाद्वोच्छसतीतिप्रागनुस्मरणोच्छ्वासवाप्यम् ॥ अशुधुमाभासयोःश्लेषादेदारोपः ॥ १० ॥ ११ ॥ प्राद्यद्भ्रंशरस्य
 रूपेणधामुरागेणधुरांजिता ॥ १२ ॥ खाकृतिविलोढनोत्थत्वद्भ्रंशव्यकरणम् ॥ अव्यक्तानुकरणाडाचिबहुलपहणान्बद्धित्वम् ॥ १३ ॥ भूतानांभांकारोभयंकरध्वनिस्तत्करण
 शीलान्अरण्यलक्ष्मीःअलक्ष्मीः ॥ वाच्यावलिंकर्मणाआहारेणेतिवाचन् ॥ ब्राह्मणादेराकतिगणत्वात्कर्मणिप्येज्जूहीप् ॥ चर्ममयोदरीचर्ममात्रशोषोदरी ॥ १४ ॥ तर्हिसानु

आलान्वंधनस्तंभम् ॥ १३ ॥ आलोकनमालोकस्तस्मिन्कालप्रतिभान्वंधनक्षयमाणवितर्क.अभूदिति शेष. ॥ १४ ॥ अविष्यमवश्यज्ञाव्यर्थमचित्तयतः ॥ तनयंमृतदृष्ट्वेति शेष.
 ॥ १५ ॥ अकलितरूपः अरूपोपीतियावत् ॥ आकलितं कल्पितं रूपं येनेति वा ॥ १७ ॥ प्रतिपार्थपङ्क्तुजोद्घाशमासमुज्ज्वल्यर्थः ॥ पङ्क्तुमुखः ॥ १८ ॥ १९ ॥ आ
 शादिशः ॥ कान्तं कनकमयैः ॥ २० ॥ परेण प्रवलेन च ननेन स्वाम्ना वा युना अपास्त शिखराः ॥ २१ ॥ कल्पे प्रलयकाले इत्यजगतो धूमैः न पयाकुलं मुखमिव विकृतम् ॥ २२ ॥

प्रेक्ष्यतच्छुक्रकालमालानंदुःखदंतिनः ॥ पूर्वापरपरामर्शमकुर्वन् भृगुरुत्थितः ॥ १३ ॥ आलोकसमकाले हि प्रतिभानंतो भृगोः ॥ चि
 रमुक्त्वांतजीवः किं मनुत्रोयमिति क्षणात् ॥ १४ ॥ अचित्तयत एवास्वभविष्यंतनयंततः ॥ कालप्रतिवभूवाशुकोपः परमदारुणः ॥ १५ ॥
 अकाल एव मनुत्रोनीतः किमिति कोपितः ॥ कालाय शापमुत्सृष्टुं भगवानुपचक्रमे ॥ १६ ॥ अथाकलितरूपोसौ कालः कवलितप्रजः ॥
 आधिभौतिकमास्यायवपुर्मुनिमुपायौ ॥ १७ ॥ खड्गपाशधरः श्रीमानकुंडलीकवचान्वितः ॥ पङ्क्तुजः पण्मुखो वद्व्यावृतः किं करसेनया
 ॥ १८ ॥ यच्छरीरसमर्थेन ज्वालाजालेन वल्गता ॥ फुल्लकिंशुकवक्षस्य च भारद्विः श्रियं नभः ॥ १९ ॥ चत्करस्य त्रिशूलाग्रनिःसृतैरग्निमं
 डलैः ॥ विरेजुरुदितैराशाः कानकैरिव कुंडलैः ॥ २० ॥ यत्परश्वसनापास्ताशिखराभेदिनीभृतः ॥ दोलाभिवसमारूढाश्चेलुः पेतुश्च घूर्णिताः
 ॥ २१ ॥ यत्खड्गमंडलोद्योतैः श्यामं ध्रुवं विवस्वतः ॥ कल्पदग्धजगद्धूमपर्याकुलमिवावभौ ॥ २२ ॥ स उपेत्य महाबाहो कुपितं तं महामुनि
 म् ॥ कल्पक्षुब्धाब्धिगंभीरं सात्वपूर्वमुवाच ह ॥ २३ ॥ विज्ञातलोकस्थितयो मुनेष्ट परावराः ॥ हेतुनापिन मुत्थांति किं नु हेतुं विनोत्तमाः
 ॥ २४ ॥ त्वमनंततपाविप्रो वयं नित्यतिपालकाः ॥ तेन संपूज्यसे पूज्यः साधोनेतरयेच्छया ॥ २५ ॥ मातपः क्षपया बुद्धे कल्पकालमहान
 लैः ॥ योनदग्धोस्मिमेतस्यां क्वंशोपेन धक्षसि ॥ २६ ॥ संसारावलयो ग्रस्तानि गीर्णारुद्रकोटयः ॥ भुक्तानि विष्णुदं दानि क्व न शक्ताव
 यं मुने ॥ २७ ॥

महाबाहो इति रामस्य राज्ञो वासं चो धनम् ॥ २३ ॥ हेतुना परापराधादिनिमित्तेन सतापि ॥ २४ ॥ इतरथाशापत्रयादिनिमित्तया ॥ २५ ॥ शापदाने प्रत्युत्तवैवा निदं स्यान्मममे
 त्याशयेनाह ॥ मातपदति ॥ अत्र बुद्धे व्ययुद्धे इति क्षेपच्छेलेन ज्ञानबाधितत्वाद्दिव्यमानबुद्धे इति प्रशंसा ॥ समानवाक्ये युष्मदस्मदादेशावकव्यादितिकात्यायनवचनविरोधाद्भि
 न्वावाक्यस्थपदात्परस्य मे इत्यो देशश्छादयः ॥ २६ ॥ अत्र धृप्यातामुक्त्वा स्वस्याव्याहृतशक्तितामाह ॥ संसारेति ॥ संसारावलयो ब्रह्मांडपंकयः ॥ क्व कस्मिन् चिपयेन शक्तास्तमुदा
 हरेत्यर्थः ॥ क्वं शक्ता इति पाठेन क्व कस्मिन् च पङ्कये केन वाशापेनाग्निभूता इत्यर्थः ॥ २७ ॥

स्वयंयिषतिः स्वाभावाविकीमर्यादा ॥ ईहानामिच्छाद्वेषादिनिमित्तांतरकतमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ सृज्यत इति स्थित्वा जन्मभावान्मलयथः ॥ अतः काव्यभावात्काल-
 मत्तदनुमधिगमयति निश्च्युतिरिति भावः ॥ २९ ॥ कुतस्तव सर्वभोक्तृतां किं वा स्वरूपं तत्राह ॥ इदमिति ॥ इह मूर्त्तान्मूर्त्तजगत्परमालनोपम इत्यर्थो ज्यस्वभावतयैव स्वस्मिन्कल्पितं रूपम् ॥
 नतः परमात्मात्वात् स्वयमेव जगदात्मना विजृम्भते ॥ अतः स्वयमेवोपसंहरतीत्यर्थः ॥ ३० ॥ इदमप्यपि निषेधव्यवहारदृशोक्तं परमार्थदृशात्वाह ॥ नेहेति ॥ कर्मठदृष्ट्यात्वाह ॥
 नववदति ॥ अनटकलंकयेतिच्छेदः ॥ ३१ ॥ सम्यग्दर्शनं त्वसाक्षात्कारो यस्य तस्य ते कर्तृता कर्तृतेनस्तः ॥ ३२ ॥ न कर्तृत्वं कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुरित्यादि भगवद्दर्श-
 नपक्षमाश्रित्याह ॥ पुण्याणीति ॥ हेतुनामभिः कर्त्रां दिशब्दैः ॥ हेतुना विधिरिति षोडशविधियत इति विधिः प्राणिकैरेव स्यादक्षिप्तेन हेतुना निमित्तैश्चित्रकार्थेषु विकल्पते स-
 भोक्तारो हि वयं ब्रह्मन्भोजनं युष्मदादयः ॥ स्वयं नियतिरेषा हि नावयोरैतदीहितम् ॥ २८ ॥ स्वयं मूर्ध्वप्रयात्यग्निः स्वयं यांति पर्यां स्यधः ॥
 भोक्तारं भोजनं याति स्थिष्टिं चाप्यंतकः स्वयम् ॥ २९ ॥ इदमित्यं मुनेरूपं मम हे परमात्मनः ॥ स्वात्मनि स्वयमेवात्मा स्वत एव विजृम्भते ॥ असम्य-
 नेह कर्तानभो कालिदृष्ट्यानष्टकलंकया ॥ बहवश्चेह कर्त्तारो दृष्ट्याऽनष्टकलंकया ॥ ३१ ॥ कर्त्तृता कर्त्तृते ब्रह्मन्केवलं परिकल्पिते ॥ अस्मिन्वि-
 ग्दर्शनैव न सम्यग्दर्शनस्यते ॥ ३२ ॥ पुण्याणितरुखंडेषु भूतानि भुवनेषु च ॥ स्वयं मार्यांति यांतीह कल्पते हेतुना मभिः ॥ ३३ ॥ अस्मिन्वि-
 तस्य चंद्रस्य चलने कर्त्रकर्त्तृते ॥ न सत्येनादृते यद्दत्तह्वालस्य स्थिषु ॥ ३४ ॥ मनोमिथ्याभ्रमाभोगे कर्त्तृता कर्त्तृता मयीम् ॥ करोतिकल-
 नां रज्ज्वां भ्रान्तिक्षण इवाहिताम् ॥ ३५ ॥ तेन मागामुनेकोपमापदामीदृशः क्रमः ॥ यद्यथा तत्तथैवाशुसत्यमालोकयाकुलः ॥ ३६ ॥ नव-
 यंप्रतिभार्थहानाभिमानवशीकृताः ॥ स्वतोहितातवशगाः केवलं नियतौ स्थिताः ॥ ३७ ॥ प्रकृतव्यवहारे हानियतीं नियतेर्वशात् ॥ प्राज्ञाः
 समाभिवर्त्ततेनाभिमानमहातमः ॥ ३८ ॥ कर्त्तव्यमेव नियतं केवलं कार्यं कोविदैः ॥ सुषुप्तिदृत्तिमाश्रित्य कदाचित्स्वन्ननाशय ॥ ३९ ॥ क-
 साज्ञानमयीदृष्टिः क्रमहरवंकधीरता ॥ मार्गैः सर्वप्रसिद्धेऽपि किमंभइवमुत्थसि ॥ ४० ॥

३४ ॥ धातेक्षणोदुष्टदृष्टिः ॥ ३५ ॥ तेन वर्णितरीत्या-
 मर्थो भवतीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ परमार्थदृशा अभावान्नसत्येव्यवहारसंवादान्घृते ॥ कालस्य कालरूपस्य परमात्मनः ॥ ३४ ॥ प्रतिभार्थे धातिकल्पितव्यातिपूजा
 अपराधासंभवेन ॥ आकुलः सत्कोपमागाः ॥ ३६ ॥ रागाभिमानादिवशाच्चसुत्रवधे अपराधितास्यान्वचमेतौस्तइत्याह ॥ नवयमिति ॥ प्रतिभार्थे धातिकल्पितव्यातिपूजा
 व्यर्थे ईहारागोपेषाम् ॥ अस्मद्वेद्योश्चेति बहुवचनम् ॥ त्वत्समीपागमनपिनत्वत्कोधमयात्किंतुतपस्विनोमान्यादितिनियतिवशादित्याशयेनाह ॥ स्वतइति ॥ ३७ ॥ सर्वप्राज्ञा
 नुसारित्वान्नियतिवशयतामभोचितातवतुक्तो धाभिमानतमो नुदत्तिरनुचितेत्याशयेनाह ॥ प्रकृतेति ॥ जगन्मर्यादापालकेभ्यरेच्छालक्षणमहानियतेर्वशादांतरप्रकृतव्यवहारे
 च्छानियतीः समनुवर्त्ततइत्यर्थः ॥ ३८ ॥ कार्यकोविदैर्व्यवहारचतुरैः कर्त्तव्यमेव अवश्यं कर्त्तव्यं नियतं स्वस्वोचितमर्यादापालनं त्वं सुषुप्तदृत्तमो दृत्तिभाश्रित्यन्ननाशय ॥ क-
 दाचिदप्रिनाशया इति षोडशविधियत इति कालपदाध्याहारेण बोध्या ॥

मुधाव्यर्थम् ॥ ४१ ॥ दृश्यंशुगोमैर्हविर्नियप्रसुज्ञानंप्रबोधयितुमुपक्रमते ॥ देहिनामित्यादिना ॥ तंप्रसिद्धंस्थूलम् ॥ ४२ ॥ आविनाशःइपन्निमित्तेनापिविनाशः ॥ नियतं
 आमोक्षस्यायि ॥ तुच्छंप्रातिभासिकम् ॥ कदर्थीक्रियतेकोधादिनापीडयते ॥ ४३ ॥ स्नेहादभिमानात्किंचनईदशामितिविशिव्यक्तुमशक्यमतव्यापारंकुर्वता ॥ ४४ ॥ अस
 देहांतरविषयःसंकल्पःक्रियते ॥ सर्वपूर्वसिद्धंविनाशयते ॥ पंपकुरूपआर्द्रद्युत्रिकाक्रीडार्या ॥ ४५ ॥ असत्संकल्पमेवकलनातद्रूपाद्धेतोर्वद्धम् ॥ ४६ ॥ तस्यदेहकलनाप्र

स्वकर्मफलपाकोत्थामविचार्यदशामुने ॥ किंमूर्खद्वैतसर्वज्ञधुधामांशमुमिच्छसि ॥ ४७ ॥ देहिनाभिहसर्वेषांशरीरंद्विविधंमुने ॥ किंन
 जानासिर्तदेहमेकमन्यन्मनोभिधम् ॥ ४८ ॥ तत्रदेहोजडोत्यर्थमाविनाशपरायणः॥ मनस्तुच्छंचनियतंकदर्थीक्रियतेतव ॥ ४९ ॥ चतुरे
 णयथासाधोरथःसारथिनोद्वेते ॥ कुर्वताकिंचनस्नेहादेहोयंमनसातथा ॥ ४९ ॥ असत्संकल्पःक्रियतेसच्छरीरंविनाशयते ॥ क्षणेनमन
 सांपंकपुरूपःशिशुनायथा ॥ ४५ ॥ चित्तमेवेहपुरुपस्तत्कृतंकृतमुच्यते ॥ तद्वदंकलनाहेतोःकलनास्तंविमुच्यते ॥ ४६ ॥ अयदेहइवान्न
 स्यमिदंमंगमिदंशिरः ॥ इदंस्फारविकारंतन्मनएवाभिधीयते ॥ ४७ ॥ मनोहिजीवाज्जीवाख्यंनिश्चयैकतयानुधीः॥ अहंकारोभिभंद
 त्वान्नानातास्वयमेवहि ॥ ४८ ॥ देहवासनयाचेतस्त्वन्यानिस्वानिचेच्छया ॥ पार्थिवानिशरीराणिद्वयसंतिपरिपश्यति ॥ ४९ ॥ आलोक
 यतिचेत्सत्यंतदासत्यमर्थीमनः॥ शरीरभावनांत्यक्त्वापरामायातिनिर्वृतिम् ॥ ५० ॥ तन्मनस्तवपुत्रस्यसमाधौत्वयिसंस्थितो॥ स्वमनोरथ
 मार्गणदूरादूरतरंगतम् ॥ ५१ ॥ इममौशनसंत्यक्त्वादेहंमंदरकंदरे ॥ प्रयातोवैबुधंधंमदनोडोडितःखगोयथा ॥ ५२ ॥ तत्रमंदरकुंजेषुपा
 रिजाततलेषुच ॥ नंदनोद्यानखंडेषुलोकापालपुरेषुच ॥ ५३ ॥ मुनेचतुर्गुणान्यथैविश्वार्चोदेवसुंदरीम् ॥ असेवतमहातेजाःपट्टपदःपद्मि
 नीमिव ॥ ५४ ॥ तीव्रसंवेगसंपन्नस्वसंकल्पोपकल्पिते ॥ अथपुण्यक्षयेजातेनीहारइवशांवरि ॥ ५५ ॥

कारमभिनयन्नाह ॥ अयमिति ॥ ४७ ॥ एकमेवमनोयथापूर्वपूर्वजीवाज्जीवांतराल्यंभवति ॥ तथाजीवटोपाख्यानेवक्ष्यते ॥ मनःसंकल्पितैर्धैनिश्चयैकतयामनएवतदनुधी
 र्भवति ॥ अभिमंतृत्वादेहंकारइतिमनःस्वयमेवनानातानानात्वंभवतीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ इदंचमनोदेहादिकल्पकत्वमालसाक्षात्कारपर्यन्तमेवनोत्तरत्रेत्याह ॥ आलोक
 यतीति ॥ ५० ॥ एवंशुंगुप्रबोध्यामनोविलासमात्रकृतांतरेषुत्रकथांप्रस्तौति ॥ तदिति ॥ ५१ ॥ इमंलयादाश्चयमानम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ देवसुंदरीमप्सरसम् ॥ ५४ ॥ स्वर्गद्वेषुण्य
 क्षयात्तस्यातोपिमनःकल्पनयैवेत्याशयेनाह ॥ तीव्रेति ॥ ५५ ॥

उत्सक्तुमुमन्त्यादिकं स्वर्गोपुण्यक्षयचिह्नम् ॥ ५६ ॥ अजायतजन्मलेभे ॥ ५७ ॥ तस्यतत्तद्दासनाकमानुसाराणपूवमुक्ता ॥ असा ॥ ५८ ॥
दिना ॥ ५८ ॥ पौंड्रपुंड्रदेशाधिपतिः ॥ देशिकोमंत्रसिद्धिः ॥ अन्धेषामुपदेष्टा ॥ अतएवमंत्रोपास्तिप्रभावात्कल्पं विद्याधरः ॥ अथअनंतमुनेःसुतोजातः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ नैतावं
तेवास्यजन्मानिकिबन्धान्यप्यासन्नित्याह ॥ अन्यास्वपीति ॥ ६१ ॥ सामंतोमंडलेश्वरः ॥ तत्रकृतैःपपैस्तिर्यक्स्थावरादिजन्मान्यपिदर्शयति ॥ त्रिगर्तौक्वित्यादिना ॥ ६२ ॥
प्रस्थानकुसुमोत्संसःखिन्नांगावयवोद्भसः ॥ सपपाततयासाईकालपक्कंफलंयथा ॥ ५६ ॥ वैबुधंतपरित्यज्यनभस्येवशरीरकम् ॥ भू
ताकाशमथासाद्यवसुधायां व्यजायत ॥ ५७ ॥ आसीद्विप्रोदशार्णपुकोसलेपुमहीपतिः ॥ धीवरोथमहाटव्याहंसखिपथगाते ॥ ५८ ॥
सूर्यवंशेशुपःपौंड्रःसौरशास्त्रेषुदेशिकः ॥ कल्पंविद्याधरःश्रीमान्धीमानथमुनेःसुतः ॥ ५९ ॥ मद्रेश्वथमहीपालस्ततस्तापसवालकः ॥
वासुदेवइतिख्यातःसमंगायास्तटेस्थितः ॥ ६० ॥ अन्यास्वपिविचित्रासुवासनावशतःस्वयम् ॥ विपमास्वेवपुत्रस्तेचचारंतरयोनिषु
॥ ६१ ॥ अभूद्विध्यनगेभूयःकिरातःकैकटपुत्र ॥ सौवीरेश्वथसामंतखिगर्तपुचगर्दभः ॥ ६२ ॥ वंशगुल्मःकिरातेपुहरिणश्रीनजंगले ॥ स
रीरुपस्तालक्षेतमालेवनकुक्कुटः ॥ ६३ ॥ अयंसपुत्रोभवतोभूवामंत्रविदांवरः ॥ प्रजजापपुराविद्याधरपुरप्रदाम् ॥ ६४ ॥ तेना
सावभवद्ब्रह्मन्व्योषिविद्याधरामहान् ॥ हारकुंडलकयूरलीलानिचयलालकः ॥ ६५ ॥ नाधिकानलिनीभानुःपुष्पचापह्रवापरः ॥ विद्या
धरीणांदयितोंगंधर्वपुरभूषणः ॥ ६६ ॥ सकत्यावधिमत्साद्यद्दशादित्यधामनि ॥ जगामभस्मशेषवंशलभःपावकेयथा ॥ ६७ ॥
जगन्निर्माणरहितेस्फारेनभसिसाततः ॥ वासनातस्यबभ्रामनिर्नीडाविहगीयथा ॥ ६८ ॥ अथकालेनसंजातेविचित्रारंभकारिणि ॥
संसारचनारंभेब्राह्मेरात्रिविपर्यये ॥ ६९ ॥ सामुनेवासनातस्यवातव्याचलितसती ॥ कृतेब्राह्मणतामेत्यजातोद्यवसुधातले ॥ ७० ॥
वासुदेवाभिधानोसौमुनेविप्रकुमारकः ॥ जातोमतिमतांमध्यसमधीताखिलश्रुतिः ॥ ७१ ॥ कल्पंविद्याधरोभूलानद्यास्वथमहामुने ॥
तपश्चरतितेपुत्रःसमंगायास्तटेस्थितः ॥ ७२ ॥ विविधविषयवासनानुत्थाखदिरकरंजकरालकोटरासु ॥ जगतिजठरयोनिषुप्रयातो
गहनतरासुचकाननस्थलीपु ॥ ७३ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० स्थि० भार्गवोपाख्यानकालवचनं नाम दशमः सर्गः ॥ १० ॥ ॥ ७३ ॥
॥ ६३ ॥ कल्पंविद्याधरोभवदितियदुक्तप्राकृतस्मिन्मंत्रंपंचयति ॥ अयंसइत्यादिना ॥ ६४ ॥ हारकेयुरादिभिर्लीलानिचयैश्चलालकोविलासयितास्त्रीणाम् ॥ ६५ ॥ अतए
वसतासांप्रियतमइत्याशयेनाह ॥ नाधिकेति ॥ ६६ ॥ द्वादशादित्यधामनिकल्पान्तेयुगपदुदितद्वादशादित्याचिषिभस्मताम् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ कृतेआद्ययुगे ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥
उपसंहरति ॥ विविधेति ॥ खदिरकरंजकरालगिरिकोटरककरालगिरिकोटरकल्यासुजठरयोनिषुगर्भवासभेदेषुप्रयातोधांतः ॥ ७३ ॥ ॥ इतिश्रीवा० तपार्यप्रकाशेश्चि० दशमः सर्गः ॥ १० ॥

श्रुगोर्योगदशासम्यक्पुत्रवृत्तान्तदर्शनात् ॥ वर्णयतेकालसंवादान्मनःक्रीडाजगस्थितिः ॥ १ ॥ तरंगीघानांभांकारिर्भद्रध्वनिभिःशणितान्ध्वन्तोऽनिलायत्र ॥ तरंगिण्याःसंमंगाया
तप्तपतिकरोति ॥ १ ॥ २ ॥ तंपुत्रचरित्रात्मकंपुत्रमनोभ्रमम् ॥ विज्ञायतेअनेनेतिविज्ञानंयोगस्तन्नेत्रंसम्यग्भूमिल्युद्धाट्य ॥ ३ ॥ तनयेहितंपुत्रचरित्रम् ॥ ४ ॥ पुत्रस्योदंतं
वृत्तान्तम् ॥ योगजधर्मविशुद्धबुद्धिदर्पणविवितमिवप्रत्यक्षम् ॥ ५ ॥ अत्रश्रुगुःस्वदेहान्निर्गत्यतेपुत्रेपुत्रदेशेपुत्रसंगगततटिपुत्रवृत्तान्तंक्रमेणदृष्ट्वापुनरागत्यस्वदेहंविवेशेतिनभमि
तव्यम् ॥ योगबलेनस्वस्थानएवसर्वदर्शनसंभवात् ॥ निर्गत्यभ्रमणेव्यतीतनागतदर्शनायोगात् ॥ तस्मात्संमंगायास्तटादेल्यस्वतनुंविवेशेत्युक्तेस्ताच्चितात्यागस्वशरीरप्रतिबंधान

कालउवाच ॥ अद्योद्दामतरंगौघभांकाररणितानिले ॥ तीरेएवतरंगिण्यास्तपस्तपतितेसुतः ॥ १ ॥ जटावानक्षवलयीजितसर्वेन्द्रिय
भ्रमः ॥ तत्रवर्षशतान्यथैसंस्थितस्तपसिस्थिरे ॥ २ ॥ यदीच्छसिमुनेद्रष्टुंस्वप्नाभ्रमनोभ्रमम् ॥ तत्समुन्मील्यविज्ञाननेत्रमाश्रुविलोक
य ॥ ३ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्तेजगदीशेनकालेनसमदृष्टिना ॥ मुनिःसंचितयामासज्ञानारुणातनयेहितम् ॥ ४ ॥ ददर्शचमु
दूत्तंप्रतिभानवशादसौ ॥ पुत्रोदंतमशेषेणबुद्धिदर्पणविवितम् ॥ ५ ॥ पुनर्मंदरसानुस्थांस्वस्यांकालाग्रसंस्थिताम् ॥ संमंगायास्तटा
देल्यविवेशस्वतनुंश्रुगुः ॥ ६ ॥ विस्मयस्मेरयादृष्ट्याकालमालोक्यकांतया ॥ वीतरागमुवाचंदवीतरागोमुनिर्वचः ॥ ७ ॥ भगवन्भूतभ
व्येशत्रालावायमनुज्वलाः ॥ त्वाहशामेवधीर्देवत्रिकालमलदर्शनी ॥ ८ ॥ नानाकारविकाराद्व्यासत्येवासत्यरूपिणी ॥ विभ्रमंजनय
त्येपाधीरस्यापिजगस्थितिः ॥ ९ ॥ त्वमेवदेवजानासिखदभ्यंतरवर्तियत् ॥ रूपमस्यामनोवृत्तेरिंद्रजालविधायकम् ॥ १० ॥ मत्पुत्र
स्यास्यभगवन्मृत्युःकिलनविद्यते ॥ तेनेमंभृतमालोक्यजातःसंभ्रमवानहम् ॥ ११ ॥ अक्षीणाजीवितंपुत्रकालोमेनीतवानिति ॥ निय
तेर्वशतोदेवतुच्छापीच्छाममोदिता ॥ १२ ॥ ननुविज्ञातसंसारगतयोवयमापदाम् ॥ संपदांचैवगच्छामोहर्षामर्षवशंविभो ॥ १३ ॥
अयुक्तकारिणिक्रोधःप्रसादोयुक्तकारिणि ॥ कर्त्तव्यइतिरूढयंसंसारेभगवन्स्थितिः ॥ १४ ॥

मात्रेतात्पर्यबोध्यम् ॥ ६ ॥ वीतरागःअपगतपुत्रश्लेहः ॥ ७ ॥ बालाःअज्ञापतेऽनुज्वलारागादिमलिनचित्ताः ॥ ८ ॥ असत्यरूपिणीजगस्थितिःसत्येवपरमार्थरूपेवज्ञासमा
नासतिपरमार्थवस्तुन्येवविभ्रमंजनयतीतिवा ॥ धीरस्यविदुषोपि ॥ ९ ॥ विषयजगस्थितिरिवकरणीभूतंमनोरूपमपिमदृशांइदंज्ञेयमित्याह ॥ त्वमेवेति ॥ इंद्रजालसदृशमा

कियत्कालं सा रूढा तत्राह ॥ इदमिति ॥ यावत्कालं इदमवश्यं कर्तव्यमिदं न कर्तव्यमिति साधनयोः कार्यफलं सत्यमिति जगद्भ्रमस्तौ विदुः ॥ १५ ॥ एवं सत्यव्यपराधि-
 तोनेत्याह ॥ तस्येति ॥ एतत्तु एतानि तस्य भ्रमस्य तत्र चोधात्परित्यागोऽप्यतः ॥ अतस्तदर्थको धप्रसादकर्तव्यतानियमोपि हेय एवेत्यनुचित एव को ध इत्यर्थः ॥ १५ ॥ वाच्यतां त्वद्वन्द्वयतां याताः स्तः
 को धो न युक्तः असति तु तदारोपणको धे प्रत्युत क्रोद्धुरेवंदो युक्त इत्याशयेनाह ॥ केवलमिति ॥ चित्तवर्णितरूढं नियति परिपालनमात्राभिप्रायम् ॥ वाच्यतां त्वद्वन्द्वयतां याताः स्तः
 ॥ १६ ॥ १७ ॥ हियस्मान्मन एव भौतिकं शरीरं कल्पयति अतो मन एव देशरीरे इत्यर्थः ॥ येन मनसा ॥ १८ ॥ इत्थं विनीतवादेन तस्योपदिष्टसूक्ष्मार्थग्रहणेन च तोषितः कालस्तदुक्तिप्रशंस-
 स्तामेवोपपत्तिभिर्दृढयति ॥ सम्यगुक्तमित्यादिना ॥ १९ ॥ २० ॥ मनसः असन्निर्माणशक्तिः सर्वानुभवप्रसिद्धेत्याह ॥ तथा चेति ॥ २१ ॥ मन एव शरीरे हीत्युक्तेः सम्यक् क्रमुप-
 इदं कार्यमिदं नोति यावत्कार्यजगद्भ्रमः ॥ तस्यैतत्सं परि त्यागो हेय एव जगद्भ्रमो ॥ १५ ॥ केवलं तावत्कीर्चिता मननालोप्ययदावयम् ॥ भगव-
 न्भवते कुद्धायाताः स्मस्तेन वाध्यताम् ॥ १६ ॥ त्वयेदानीमहेदवस्मारितस्तनये हितम् ॥ समंगायास्तटे तेन दृष्टेयं तनयो मया ॥ १७ ॥ म-
 नोजगतिभूतानां देशरीरे त्रसर्वगम् ॥ मन एव शरीरं हि येन दं भाव्यते जगत् ॥ १८ ॥ काल उवाच ॥ सम्यगुक्तं त्वया ब्रह्म नृशरीरं मन-
 एव च ॥ करोति देहं संकल्यालुं भूकारो घण्टयथा ॥ १९ ॥ करोत्यकृतमाकारं कृतं नाशयति क्षणात् ॥ संकल्पेन मनो मोहाद्दालो वितालकं य-
 था ॥ २० ॥ तथा च संभ्रमस्वप्नमिथ्याज्ञानादिमासुराः ॥ गंधर्वनगराकाराद्दृष्टामनसि शक्यः ॥ २१ ॥ स्थूलदृष्टिदशां त्वेतामवलंब्य महा मु-
 ने ॥ पुंसो मनः शरीरं च कायौ द्वावितिकथ्यते ॥ २२ ॥ मनो मनन निर्माणमात्रमेतज्जगत्त्रयम् ॥ न सन्नासादिव स्फारमुदितं तेन रन्बुने ॥ २३ ॥
 चित्तदेहां गलतया भेदवासनयेद्दया ॥ द्विचंद्रत्वमिवाज्ञानान्नानतेयं समुत्थिता ॥ २४ ॥ भेदवासनया प्रथन्यपदार्थनिचयं मनः ॥ भिन्नं प-
 स्थिति सर्वत्र घटावटपटादिकम् ॥ २५ ॥ कृशोति दुःखी मूढो हेमताश्चान्याश्च भावनाः ॥ भावयत्स्व विकल्पोऽस्यां याति संसारितां मनः ॥ २६ ॥
 मनं कृत्रिमं रूपं समैतन्नयतोऽस्य हम् ॥ इति तस्यागतः शांतं चेतो ब्रह्मसनातनम् ॥ २७ ॥ यथाप्रविततां भो धौद्रुतां चैकतरंगिणि ॥ शाम्य-
 त्स्पंदतयानेककहोलावलिशालिनि ॥ २८ ॥

पाद्ययेन दं भाव्यते जगदित्युक्तेस्ततोपि सम्यक् क्रमिद्युपपादयितुं पूर्वी न दति ॥ स्थूलदृष्टिदशामिति ॥ २२ ॥ कार्तर्हिसूक्ष्मदृष्टिस्तामाह ॥ मन इत्यादिना ॥ यतो मन इव सत्त्वास-
 च्चाभ्यामनिर्वचनीयमिदमुदितमित्यर्थः ॥ २३ ॥ चित्तदेहस्य अवयवभूतयालतयेव प्रतन्मयमानया ॥ नानाताजगद्भ्रिदा ॥ २४ ॥ २५ ॥ संसरण क्रमुपपाद्यतचित्तदु-
 पायमाह ॥ मनमिति ॥ कृत्रिममनरूपत्यागे अकृत्रिमस्वरूपत्वस्थितेरर्थभ्रामत्वादिति भावः ॥ २७ ॥ उक्तेर्धैविस्तेरणसमुद्भूतरंगदृष्टांतं वर्णयितुमारंते ॥ यथेत्यादिना ॥
 अत्रत्ययथाशब्दस्य चतुर्दशश्लोकाकस्येन तथैवत्येनेनान्वयः ॥ वारिसामान्यात्मना अंभोधिरूपेण तत्त्वदेशे स्थितजलात्मना च दृश्यमानदूरप्रस्थानरूपस्यंदाभावाच्छाम्यत्स्पंदत-
 यास्थिते ॥ कहोलावहणं महत्त्वाद्भोवलीवर्दम्यायेन ॥ २८ ॥

॥२॥ स्वरूपभावयनित्यादिः सर्वस्तार्किकोहंकारोपवादः ॥ यदिभावयतितदावश्यमाणभावनां करोतीत्यर्थः ॥३०॥ ३॥ तलातलपातालं भावयन्पतनभयाद्भूतलंतीरभूमि
 मुद्दिश्ययाति ॥ ३२ ॥ पलादस्यकालादूर्ध्वमंतरउत्थितो भोगयोग्यजन्यप्राप्तीस्तीति भावितोऽभिमन्यमानो देवाद्विरिवरत्नरश्मिजालसहितः सन्शोभते भूपितोस्तीति तट
 व्यतीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ तस्यान्यान्यपि हर्षभयस्थानानि वशयति ॥ तुषारकोर्यादिना ॥ तुषारकरस्य चंद्रस्य विवर्णं विबलत्रउपाधिस्वेन स्थितः सन्शरीतलोस्मीति विवलय भिमन्य
 ते ॥ तटस्याचलदावाग्निप्रतिविवेन सहितस्तुज्वलदपुरस्मीति विभेति कपतेचेति परेणाच्ययः ॥३४॥ प्रतिविविताः वेलाद्रितटयोः पक्षप्रायावनहुमायस्मिंस्तथाभूतः सन्महताराज्य
 प्रासादिकलारंभादंबरेण संयुक्तः कृतार्थोस्मीति राजते इति परेणाच्ययः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ आतकंदआरब्धरोदनदआरबीध्वनिमात्र ॥ दृष्टति आरोपमुक्त्वा अपवादं दर्शयति ॥
 वार्यात्मनि समे स्वच्छे शुद्धे स्वादु निशीतले ॥ अविनाशिनि विस्तीर्णे महामहिमनि स्फुटे ॥ २९ ॥ ऋस्वस्तरंगः स्वरूपं भावयन् स्वस्वभावतः ॥
 ऋस्वोस्मीति विकल्पेन करोति स्वेन भावनाम् ॥३०॥ दीर्घस्तरंगः स्वरूपं भावयन् स्वस्वभावतः ॥ दीर्घोस्मीति विकल्पेन करोति स्वेन भावना
 म् ॥३१॥ ऋस्वश्चैव परभ्रष्टरूपोस्मीति तलातलम् ॥ भावयन् भूतलं याति तादृग्भावनायास्वया ॥३२॥ उत्पन्नश्च पलादूर्ध्वमुत्थितोस्मी
 ति भावितः ॥ सरश्मि रत्नजालसुशोभते दीप्तयाश्रिया ॥३३॥ तुषारकर विवस्यः शीतलोस्मीति विवति ॥ सतटाचलदावाग्निप्रतिविवोज्ज
 लदृषुः ॥३४॥ विभेति वतदग्धोस्मीत्यात्तमौ नश्च कपते ॥ प्रतिविवितवेलाद्रितटपक्षवनहुमः ॥३५॥ महदरंभसरंभ संयुक्तोस्मीति रा
 जते ॥ विशहोलानिलात्यंतध्वस्तलो शरीरकः ॥३६॥ खंडशः परियातोस्मीत्यात्तक्रंददइवारवी ॥ नचोर्मयस्तेजलधेव्यतिरिक्ताः पयो
 भरात् ॥३७॥ नचैकरूपमेतेपांकिचित्सन्नाप्यसन्मयम् ॥ नचैते ऋस्वदूर्ध्वार्थाद्या गुणास्तेपुनतेपुते ॥३८॥ नोर्मयः संस्थिताद्यध्वानतत्तत्र
 न संस्थिताः ॥ केवलं स्वस्वभावस्थसंकल्पविकलीकृताः ॥३९॥ नष्टानष्टाः पुनर्जाता जाताः पुनः पुनः ॥ परस्परपरामर्शान्नान्यता
 मुपयांत्यलम् ॥४०॥ एकरूपांबुसामान्यमया एव निरामयाः ॥ तथैवास्मिन्प्रविततेसितेशुद्धे निरामये ॥४१॥ ब्रह्ममात्रैकवपुषि ब्रह्म
 णि स्फाररूपिणि ॥ सर्वशक्तवानाद्यंते पृथग्बदपृथक्कृताः ॥४२॥ संस्थिताः शक्तयश्चिन्नाविचिन्नाचारचंचलाः ॥ नानाशक्तिर्हि नानाल्य
 भेतिस्वैवपुषि स्थितिम् ॥४३॥

नचेत्यादिना ॥ पयोभराद्धारिसमूहं रूपयाज्जलधेः ॥३७॥ तेषु भिपुणानसंतिपुणेषु ऊर्मयश्चनेति दृष्टांतार्थः ॥३८॥ तत्राद्यौ न संस्थिता इति यत्तत्र ॥ अधिष्ठानात्पनास
 च्चाद्विचोत्पन्ना तु मति योग्यसिद्धावाभावा सिद्धेरिति भावः ॥ केतहिते ऊर्मयस्तत्राह ॥ केवलमिति ॥ विकलीकृता अस्मीकृताः परिच्छेदभेदविकल्पिता इति यावत् ॥३९॥ पर
 स्वरपरामर्श इत्येवमेकानता ॥४०॥ एतर्थांति केतोच्ययानि ॥ इति केतोच्ययानि ॥ इति केतोच्ययानि ॥ इति केतोच्ययानि ॥ इति केतोच्ययानि ॥ इति केतोच्ययानि ॥ इति केतोच्ययानि ॥

॥ ५९ ॥ भाविताचिरभावनयादृढीकृताशक्तिर्वासनाआत्मतात्वानुरूपताम् ॥ अनंतमाकाशम् ॥ प्रादृग्मिहिकाप्रसिद्धा ॥ ६० ॥ उक्तमेवस्तुटयति ॥ याशक्तिरिति ॥ ६१ ॥
 दयंबंधमोक्षकल्पनाअज्ञदृशातत्त्वदृशातुत्सभावैवनास्तीत्याह ॥ नेति ॥ ६२ ॥ तन्मयोबंधमोक्षविकारवानिबलक्ष्यतेभांत्या ॥ कुतः ॥ यतोस्यनित्यंपूर्णत्वरूपमनित्येन
 आविकेकेनवासनाध्यस्तमोक्तुमोग्यादिभावेनपल्लिरोहितम् ॥ तदेवमायामयंजगदित्यर्थः ॥ ६३ ॥ तत्रमुल्यंबंधंदर्शयति ॥ यदैवेति ॥ ६४ ॥ अन्येबंधास्तुतकृताएवेत्याह ॥ अ

यथैवभावयत्यात्मासतंतंभवतिस्वयम् ॥ तथैवापूर्यतेशक्त्याशीघ्रमेवमहानपि ॥ ५९ ॥ भाविताशक्तिरत्मानमात्मतानयतिक्षणान् ॥
 अनंतमखिलंप्रादृग्मिहिकामहतीयथा ॥ ६० ॥ याशक्तिरुदिताशीघ्रयतितन्मयतामजः ॥ यएवर्तुःस्यितियातस्तन्मयोभवतिद्रुमः
 ॥ ६१ ॥ नमोक्षोमोक्षदृशस्यनबंधबंधआत्मनः ॥ बंधमोक्षदृशौलोकेनजानेप्रोस्थितेकुतः ॥ ६२ ॥ नास्तिबंधोनमोक्षोस्तिन्मयस्त्व
 वलक्ष्यते ॥ प्रलानित्यमनित्येनमायामयमहोजगत् ॥ ६३ ॥ यदैवचित्तंकलितंकिलानेनाकलात्मना ॥ कोशकारवदात्मायमनेनावलि
 तस्तदा ॥ ६४ ॥ अन्योन्यरूपास्त्वत्यंतंविकल्पितशरीरकाः ॥ मनःशक्तयएतस्मादिमानिर्यातिकोटयः ॥ ६५ ॥ तज्जास्तस्याःपृथग्रूपाः
 समुद्रादिववीचयः ॥ तज्जास्तस्याःपृथक्स्थाश्चंद्रादिवमरीचयः ॥ ६६ ॥ अस्मिन्संपदमयेस्फारेपरमात्ममहांधुधौ ॥ चिज्जलेवित
 ताभोगेचिन्मात्ररसमालिनि ॥ ६७ ॥ काश्चित्स्थिरात्रस्रविण्णकाश्चिद्रूपत्वमागताः ॥ काश्चिद्रूपतांप्राप्ताःकाश्चिद्वत्वमागताः ॥ ६८ ॥
 (लंहयःप्रस्फुरंत्येताःस्वभावोद्भावितात्मकाः ॥ काश्चिद्यममहेंद्राकंवद्विवैश्रवणादिकाः ॥ १ ॥ प्रतिकुर्वतितिष्ठंतिलहयंश्रपल्लेपणाः ॥ का
 श्चिन्नरगंधर्वविद्याधरसुरादिकाः ॥ २ ॥ उत्पतंपितंत्युग्रालहयःपरिवल्गिताः ॥ काश्चिक्वचित्स्थिराकारायथाकमलजादिकाः
 ॥ ३ ॥ काश्चिदुत्पन्नविध्वस्तायथासुरनरादिकाः ॥) कृमिकीटपतंगहिगोमशाजगरादिकाः ॥ काश्चित्तास्मिन्महांमोधौसुरंत्येतंतु
 विंदुवत् ॥ ६९ ॥ काश्चिच्चलानरन्ध्रगण्डजंजुलकादिकाः ॥ स्फुरंतिगिरिकुंजपुवेलावनतटेष्विव ॥ ७० ॥

न्योन्येति ॥ ६५ ॥ पृथगिवभूताः ॥ कर्मज्ञानेंद्रियभेदात्तामससत्त्विकभेदाद्वाविभागविवक्षयाक्रमदृष्टांतद्वयोपन्यासः ॥ ६६ ॥ मुख्यामुल्यंबंधोपाधिकजीवाख्यसंबिद्धेदा
 नेवनामरूपक्रियादिवैविध्यैर्विस्तेरणदर्शयितुमुपक्रमते ॥ अस्मिन्नित्यादिना ॥ ६७ ॥ पुरुषतांमनुष्यताम् ॥ ६८ ॥ मशामशकाः ॥ महामोधीयादोरूपेणतिशेषः ॥ दृष्टांतशेषो
 वा ॥ ६९ ॥ जंजुलकाजंजुकाः ॥ चंचुलकादृतिगणेषुक्षिभेदाः ॥ वेलावनतटेष्विवचलाअस्थिराः ॥ तेषुहिवायुप्रावस्यात्सदैवतरुगुणमलतादीनांचलनाप्रसिद्धा ॥ ७० ॥

अनुच्छामहतीकलनादेहसंस्थानकल्पनायासांताः ॥ ७१ ॥ स्थैर्येणचिरस्थायित्वेन ॥ सुविकल्पैर्दृढविकल्पैर्हतामोहिताः ॥ शकतंसञ्जावयात ॥ ७२ ॥
 अतुच्छामहतीकलनादेहसंस्थानकल्पनायासांताः ॥ ७१ ॥ स्थैर्येणचिरस्थायित्वेन ॥ सुविकल्पैर्दृढविकल्पैर्हतामोहिताः ॥ शकतंसञ्जावयात ॥ ७२ ॥
 अर्णवतां सुभुमिप्रलययोरिवानाविर्भूतवासनां मोहार्णवताम् ॥ ७३ ॥ इंदुरिवज्ञानामृतपूर्णत्वाच्छुद्धाः सत्यः परमंपदं पूर्णं स्वर्गं
 धादर्शयति ॥ कशा इति ॥ ७३ ॥ पुरुषतांसेदेहताम् ॥ अर्णवतां सुभुमिप्रलययोरिवानाविर्भूतवासनां मोहार्णवताम् ॥ ७३ ॥ इति श्रीवासिष्ठम ० तात्पर्यं ०
 पावस्थितिलक्षणं मोक्षं व्रजंति ॥ लहर्ये इव विलोलाश्चितः संविदौ पापधिकसंवेदनभेदाः मननं मनस्तत्तादात्म्याध्यासात्तन्नामधेयाः ॥ ७५ ॥ तत्रादौ सर्वजीवानां ब्रह्मे
 स्थिति ० एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ तर्गांबुधिदृष्टांतात्मानामालविकारताम् ॥ वारयन्वक्तिकमोहोत्थवैचित्र्यस्यविवर्तताम् ॥ १ ॥ तत्रादौ सर्वजीवानां ब्रह्मे
 सुदीर्घजीविताः काश्चिदल्पजीविताः ॥ अनुच्छकलनाः काश्चिद्देव्यदोपवशीरुताः ॥ कृशोऽतिदुःखी भूदोह
 णभावविताः ॥ सुविकल्पहताः काश्चिच्छं कंते सुस्थिरं जगत् ॥ ७२ ॥ अल्पाल्पभावनाः काश्चिद्वर्णवतां प्राप्ताः काश्चिद्वर्णवतां प्राप्ताः काश्चिद्वर्णवतां प्राप्ताः
 मितिदुःखैर्वशीरुताः ॥ ७३ ॥ काश्चिद्वर्णवतां प्राप्ताः काश्चिद्वर्णवतां प्राप्ताः काश्चिद्वर्णवतां प्राप्ताः काश्चिद्वर्णवतां प्राप्ताः काश्चिद्वर्णवतां प्राप्ताः
 स्थिताजगतिकल्पशतान्यनत्याः काश्चिद्भ्रजंति परमंपदं भिदुशुद्धाः ॥ ब्रह्माणं वात्समुदिता लहरी विलोलाश्चित्संविदो हिमननापरनाम
 वत्यः ॥ ७५ ॥ इ ० वा ० दे ० मो ० स्थि ० भागवोपाख्याने संसारप्रवृत्तिदर्शनं नामैकादशः सर्गः ॥ ११ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ कालउ
 वाच ॥ ॥ सुरासुरनराकारा इमायाः संविदो मुने ॥ ब्रह्माणं वादभिन्नास्ताः सत्यमेतन्मृपेतरत् ॥ १ ॥ मिथ्याभावनाया ब्रह्मस्वविकल्पक
 लंकिताः ॥ न ब्रह्मवयमित्यंतनिश्चयेन ह्यधोगताः ॥ २ ॥ ब्रह्मणो व्यतिरिक्तत्वं ब्रह्माणं वगता अपि ॥ भावयंत्यो विमुच्यंति भीमा सुभवभूमि
 षु ॥ ३ ॥ या एताः संविदो ब्राह्म्यो मननैककलंकिताः ॥ एतत्कर्मणां बीजमप्यकर्मैव विद्धिताः ॥ ४ ॥ संकल्परूपचैवांतमुने कलनयेत
 या ॥ कर्मजालकरं जानां बीजमुष्ट्या करालया ॥ ५ ॥ इमाजगतिविस्तीर्णाः शरीरोपलपंक्यः ॥ तिष्ठति परिवर्णांति रुदंति च हसंति च
 ॥ ६ ॥ आ ब्रह्मसंबपयंतं स्पंदनैः पवनो यथा ॥ उच्छसंति निलीयंते म्लायंति विहसंति च ॥ ७ ॥ ता एताः काश्चिदल्पच्छाया हरिहरादयः ॥
 काश्चिदल्पविमोहस्थायथो रगरामराः ॥ ८ ॥
 क्यं भेदकप्रपंचमिथ्यात्वं चोपपादयितुं प्रतिजानीते ॥ सुरासुरेति ॥ १ ॥ यद्यभिन्नास्तहिं कुतस्तथानुभवंति तत्राह ॥ मिथ्येति ॥ मिथ्याभावना अनाल्पान्याल्यतायां तिस्रयाह
 तुनेत्यर्थः ॥ अधोगताः निकृष्टांशां प्राप्ताः ॥ २ ॥ व्यतिरिक्तत्वं परिच्छिन्नतां भावयंत्यः कल्पयंत्यः ॥ ३ ॥ मनने देहात्मभावस्य पुनः पुनरनुसंधानं तदेतत्कर्मणां पुण्यपापप्रद
 चीनाम् ॥ एवं भूता अपिताः संविदः अकर्मनिश्चये ब्रह्मैवेति विद्धि ॥ ४ ॥ प्राणस्तेजसा युक्तः सहात्मना यथासं कल्पितं लोकं नयति तिष्ठतेः कर्मबीजप्ररोहवैचित्र्यव्यवस्थायामपिसं
 कल्पो हेतुरित्याह ॥ संकल्परूपयेति ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ इदानीं तं रंगस्थानीयांश्चित्संविच्छब्दितां जीवानुपाधिवैशद्यतारतम्येन ज्ञानभूमिकाभेदेन कर्मगतौ वैचित्र्यप्रयुक्तसंस्मरण
 प्रकारभेदेन च विभज्योदाहरति ॥ ता एता इत्यादिना ॥ ज्ञानैश्वर्योत्कर्षविधित्वादल्पच्छायाः ॥ ज्ञानाधिकारयोग्यताप्राप्तेरल्पविमोहस्थाः ॥ ८ ॥

दृष्टानिष्टयोः प्रवृत्तिनिवृत्तिक्षमत्वान्कृमिकीटादेः स्थावरवन्नात्यंतमोहस्थतेतिभावः ॥ ९ ॥ ब्रह्ममहोदधेकुन्देदूरेउत्तरेप्रवासते ॥ शास्त्रप्रतिकूलप्रवृत्तिभिरित्यर्थः ॥ १० ॥
 एवंसंसरणकेमेणनरादिभावमुपागताः संतरस्त्वंसंसरणश्रमविश्रांतिहेतुभूतयोगभूमिकासद्भावस्तान्मार्यः ॥ समालोक्यशास्त्रतःश्रुत्वानदुःखं
 खाःजाताजाताअपिऊतानोविमर्कारिदुरदृष्टतच्छेषेणजरठारुखुनानिखन्यंतेभूमिकादूषणेनपीड्यंतइतियावत् ॥ ११ ॥ अंतरंदेपद्मेकंविशुद्धज्ञानोपाधिम् ॥ कायेःसंभंतत्तंत्र
 ह्महंभुधिताजीवन्मुक्तिमितियावत् ॥ १२ ॥ नदृष्टापारभूमिर्यस्यतथाविधओघःपूर्णतायस्यतंसमाधिभिरवलंब्य ॥ १३ ॥ अधिकारिद्विहंप्रासाप्रकाशेपिरागांधत्वान्नाम
 स्यः ॥ १४ ॥ ऊर्ध्वान्तुल्लटजन्मनः ॥ अधःनिरुदृष्टजन्मनः ॥ १५ ॥ एवमर्थसहस्रनिदानंजीवभावंप्रप्यन्तमूलंस्मारयंस्तन्निरुच्युपायमाह ॥ वद्विति ॥ बहवःसुख

काश्चिदत्यंतमोहस्यायथारुष्टणादयः ॥ काश्चिदज्ञानसंमूढाःकृमिकीटत्वमागताः ॥ ९ ॥ काश्चित्चृणवदुर्लभंतेदूरेब्रह्ममहोदधेः ॥ अप्रा
 त्भूमिकाएताययोरगनगादयः ॥ १० ॥ सत्वमानंसमालोक्यकाश्चिदेवमुपागताः ॥ जाताजातानिखन्यंतेरुतांतरुत्तरठारुखुना ॥ ११ ॥
 काश्चिदंतरमासाद्यन्नहस्तत्वमहांभुधेः ॥ गतास्तत्तांसंकायैर्हरिब्रह्महरादिकाः ॥ १२ ॥ अत्यमोहात्मिकाःकाश्चित्तमेवब्रह्मवारिधिम् ॥
 अदृष्टपारभूम्यौघमवलंब्यव्यवस्थिताः ॥ १३ ॥ काश्चिद्रोक्तव्यजन्मौघमुक्तजन्मौघकोटयः ॥ वंध्याःप्रकाशतामस्यःसंस्थिताभूतजा
 तयः ॥ १४ ॥ काश्चिदूर्ध्वाद्धोयांतियथाहस्तान्महरफलम् ॥ ऊर्ध्वाद्धूर्ध्वतरंकाश्चिदधस्ताल्काश्चिदप्यधः ॥ १५ ॥ बहुसुखदुःखकराकरा
 क्षयेयंपरमपदास्मरणात्समागतह ॥ परमपदावगमालयतिनाशंविहगपतिस्मरणाद्विपव्ययेव ॥ १६ ॥ इत्यापवा०वा०दे०मो०
 स्थि०भार्गवोपाख्यानसंसारोत्पत्तिविस्तारवर्णनंनामद्वादशःसर्गः ॥ १२ ॥ ॥ कालउवाच ॥ एतासांभूतजातीनामू
 र्मीणांमिवसागरान् ॥ विविधानांविचित्राणांलतानामिवमाधवे ॥ १ ॥ भव्याजितमनोमोहादृष्टलोकपरवराः ॥ जीवन्मुक्ताःअमंती
 हयत्सगंधर्वकिनराः ॥ २ ॥ अन्येतुकाष्ठकुब्जाभामूढाःस्यावरजंगमाः ॥ अपरेक्षीणमोहास्तेकिंतेपांप्रविचार्यते ॥ ३ ॥

दुःखकराणजन्मनांआकराःखनीभूतारागादयोयस्यांतथाविधादयंजीवतापरमपदस्यत्वात्तच्चस्यास्मरादपयार्थलोचनदोषात्समागता ॥ १६ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०
 नात्यर्थप्रकाशेस्थिति०द्वादशःसर्गः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ उपवर्ण्यमनःशक्तीरथात्रशुक्कालयोः ॥ शुक्तस्यसंनिधौगंतुमत्थानंप्रतिपाद्यते ॥ १ ॥ उक्तासुजीव
 जातिपुजीवमुक्तानामेवकृतार्थतानान्येषामित्याह ॥ एतासांमित्यादिना ॥ सागरात् आविर्भूतानामितिशेषः ॥ एतासांमध्येजितमनोमोहास्तेभवंतीतिप्रख्याःकृतार्थादिति
 येणान्वयः ॥ प्रप्येयंपरमपदस्यत्वात्तच्चस्यास्मरादपयार्थलोचनदोषात्समागता ॥ १६ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०

ज्ञानमुस्यतेपुंसः क्षयात्पापस्यकर्मण इतरदृष्टान्तानाम् ॥ ४ ॥ ज्ञानमुस्यतेपुंसः क्षयात्पापस्यकर्मण इतरदृष्टान्तानाम् ॥
लोकेइति ॥ ४ ॥ ज्ञानमुस्यतेपुंसः क्षयात्पापस्यकर्मण इतरदृष्टान्तानाम् ॥ ७ ॥ देहानांतदात्मतापन्नजीवानाम् ॥
किमर्थतहितेषां देहाणामिति चेतशास्त्रप्रकल्पनेनाज्ञोद्धारार्थमेवेत्याशयेनाह ॥ ६ ॥ नोहारइवेत्यावरणे तत्रेतालदेवेति विक्षेपदृष्टांती ॥ वल्गतिवृत्त्यति ॥
फलं नान्येष्वित्याशयेनाह ॥ ५ ॥ शर्वार्थभवंशर्वरम् ॥ ६ ॥ नोहारइवेत्यावरणे तत्रेतालदेवेति विक्षेपदृष्टांती ॥ वल्गतिवृत्त्यति ॥
॥ ८ ॥ १ ॥ १० ॥ ११ ॥ मनोवासनया अनुसंधानमात्रेणापिक्षणाय क्रियते तदस्माभिर्महतापियलेन चिरेणापिकर्तुं नशक्यत इतिनास्मात्पराधर्मभावनापीत्याशयेनाह ॥
॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ मनोवासनया अनुसंधानमात्रेणापिक्षणाय क्रियते तदस्माभिर्महतापियलेन चिरेणापिकर्तुं नशक्यत इतिनास्मात्पराधर्मभावनापीत्याशयेनाह ॥

स्वानुसंहितमिति ॥ १२ ॥ समननात्मको निष्पदंषच्चलनमपिदुःखदः ॥ १३ ॥ शब्दसंग्रहः श्रवणतत्कारिणानल्यप्रदशकेनेत्यर्थः ॥ यामइत्यस्मदोद्भवोऽर्थेति वा अनुचरसाहि
लोके प्रबुध्यमानानां भूतानामात्मसिद्धये ॥ विहरंतीहशास्त्राणि कल्पितान्युदितात्मभिः ॥ ४ ॥ संप्रबुद्धाशया येतुदुष्कृतानां परिक्षये ॥
तेषां शास्त्रविचारेषु निमलाधीः प्रवर्त्तते ॥ ५ ॥ विलीयते मनो मोहः सच्छास्त्रविचारणात् ॥ न भो विहरणाद्भानोः शार्वाङ्गमार्थभाजनम् ॥ शरीरं
अक्षीयमाणं हि मनो मोहायैव न सिद्धये ॥ नोहारइवसंछाद्यवेतालइववल्गति ॥ ७ ॥ सर्वपापमेव देहानां सुखदुःखार्थभाजनम् ॥ शरीरं
मनएवहनतुमांसमयं मुने ॥ ८ ॥ योयं मांसास्थिसंघातो हृश्यते पांचभौतिकः ॥ मनोविकल्पनं विद्धि न देहः परमार्थतः ॥ ९ ॥ मनः शरीरं
णतवपुत्रोयं कृतवान्मुने ॥ तदेव प्राप्तवानशुभयं नान्नापराधिनः ॥ १० ॥ स्वयावासनया लोकोद्यद्यत्कर्मकरोति यः ॥ सतथैव तदज्ञोति
नेतरस्येह कर्तृता ॥ ११ ॥ स्वानुसंहितमंतर्न्यम्नो वासनया स्वया ॥ कोनामभुवने शोस्तितक्तुं यस्य शक्यता ॥ १२ ॥ येसर्गानरकाभो
गायाजन्ममरणैषणाः ॥ स्वमनोमननेनेदं सनिष्पदोपिदुःखदः ॥ १३ ॥ बहुनात्राकिमुक्तेन शब्दसंग्रहकारिणा ॥ उत्तिष्ठु भगवन्त्यामोय
त्रतेतनयः स्थितः ॥ १४ ॥ सर्वचित्तशरीरेण भुक्ताशुक्रः क्षणादिव ॥ अथेदुरश्मिसंघट्टात्संभगतापसः स्थितः ॥ १५ ॥ तस्याणपवनश्चि
त्तान्मुकुटं दंशुवफलम् ॥ अवस्थायतया भूत्वावीर्यतेनांतरास्थितः ॥ १६ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्कालोहसन्निवजगद्गतिम् ॥ हस्ताद्धसेन
जन्नाहभृगुमिंदुमिवांशुमान ॥ १७ ॥ अहोनुचिन्तानि चतेर्व्यवस्थेति वदच्छुनैः ॥ भगवान्भृगुरुत्तस्थानुदयाद्भ्रैथथारविः ॥ १८ ॥
॥ १४ ॥ सर्वस्वर्गयोगं चित्तकल्पितशरीरेण भुक्त्वा अथाकाशादिकेण भूमाववतीर्णं इंद्रुरश्मिसंपर्कादोषधीः प्रविश्यान्नादिभावक्रमेण जन्मपरंपराप्यसं
प्रतिसंगायां तापसो भूत्वा स्थित इत्यर्थः ॥ १५ ॥ इंद्रुरश्मिसंघट्टादित्यदुक्तं द्विशदयति ॥ तस्याणिति ॥ तस्य शुक्रस्य प्राणपवनश्चिच्छेत्तनशक्तेर्मुक्तः संमूर्च्छितः सत्त्ववश्यायत
यानीहारभावेन इंद्रुसंपर्कात्तद्वृत्त्वात्तस्य द्वारात्तत्फलं ब्रीह्यादिभूत्वा पुरुषं प्रविश्य वीर्ये तो भूत्वा अंतरास्त्रीर्गर्भस्थित इत्यर्थः ॥ १६ ॥ हस्तादिति ल्यब्लोपे चमी ॥ हस्तं प्रसाधे
त्यर्थः ॥ दृष्टान्तपक्षे लक्षितलक्षणया हस्तशब्देन करशब्दवाच्यकरणपरिमहः ॥ १७ ॥ नियते देवस्य कर्मणो वा ॥ १८ ॥

हृदतिकिलेत्वंधीनिपातः ॥ अंगितिसंबोधने ॥ सतमाळजाले मंदरेस मंगुगपत्समुत्थिते जो निर्धाती भृगुकालीस जलदे अंबतले तुल्योदयौसकल. पूर्णदंडुश्वसूर्यथताविवजातः
 प्रकाशत इत्यर्थः ॥ १ १ ॥ २० ॥ इति श्रीवासिष्ठमंतात्पर्यप्रकाशे स्थि० त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ गत्वाताभ्यांसाधिस्थशुक्रस्यात्रप्रवोधनम् ॥ स्मरणं पूर्ववत्
 तस्यागमनेच्छाचकीर्त्यते ॥ १ ॥ अबनौ अवतीर्थेति शेषः ॥ १ ॥ न तत्र श्रावदेव गणान्पक्षिणश्च ॥ २ ॥ हरिणीनामिव मुग्धमुग्धैः अक्षिप्रेक्षितैः कटाक्षैः स्मरिता न्युत्सलानियैः ॥
 सदशदर्शनस्य रद्वृत्तिहेतुत्वात्सादृश्यं गम्यते ॥ ३ ॥ अध्यासितान्याश्रितान्युत्तुंगशिलाशकलान्येव विष्टराणि आसना नियैः ॥ धृताकारा पृथ्वीकृतशरीरात्सत्साहानिवस्थिताय ॥
 तेजोनिधीहसमंगसमुत्थितौ तौ सातस्तदांबरतले सतमालजाले ॥ तुल्योदयाविवनभस्यमले विहर्तुं मभ्युत्थितौ सजलदोसकले दुसू
 र्यौ ॥ १ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इत्युक्तवत्ययमुनौ दिवसो जगाम सायंतनाय विधेस्तमिनो जगाम ॥ स्नातुं सभाकृतनमस्क
 रणाजगाम श्यामाक्षयेरविकरेश्वसहाजगाम ॥ २० ॥ इत्यार्षे वा० वा० दे० मो० स्थितिप्र० भागवो पाख्यानै भृगुसमाश्रयासनं नाम
 त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ अथ कालभृगुदेवो मंदराचलकंदरान् ॥ अथ कालभृगुदेवो मंदराचलकंदरान् ॥ गंतुं प्रवृत्तावव
 नौ समंगासरितस्तटम् ॥ १ ॥ तौ शैलादवरोहं वै हृष्टवैमहाद्युती ॥ नवहैमलताजालकुंजसुमनभश्चरान् ॥ २ ॥ वल्लीवलयदोलाभिः
 क्रीडतो गगनांगणे ॥ हरिणीमुग्धमुग्धाक्षिप्रैः क्षितस्मारितोपलान् ॥ ३ ॥ सिद्धानध्यासितोत्तुंगशिलाशकलविष्टरान् ॥ धृताकारानि
 वोत्साहान्हेलाहृष्टजगन्नयान् ॥ ४ ॥ कृताजस्रपतपुष्पधारासारनिमज्जानान् ॥ तालोत्तालकृताद्बलहस्तान् हस्तिघटापतीन् ॥ ५ ॥ मदा
 वलेपनिद्रालून्मदान्मूर्त्तानिवस्थितान् ॥ पुष्पकेसररकांगपवनारुणवालधीन् ॥ ६ ॥ चंचलांश्चमरांश्चारुन्भ्रूमंडलचामरान् ॥ रु
 ताजस्रपतपुष्पधारासारनिमज्जानान् ॥ ७ ॥ किन्नरान्भूमखर्जूरान्शाखासरलतांगतान् ॥ परस्परफलाघातक्ष्वेडावजितकीचकान्
 ॥ ८ ॥ धातुपाटलदुर्वकान्मकटांश्चटनोत्कटान् ॥ लतावितानसंछन्नसानूपवनमंदिरान् ॥ ९ ॥

हेलयालीलाहृष्टजगन्नययैः ॥ ४ ॥ तालकक्षादवोत्तालाः स्थूलदीर्घाः कराः शुंढादंदायेपांतावृहस्तिघटापतीन् गजयूथपातलौट्टवती इति सर्वत्र संवध्यते ॥ ५ ॥ तानेव विशि
 नष्टि ॥ भवेति ॥ पुष्पकेसरैः रकांगैर्नृजिते मपवनेन परागैः पूरणादरुणवालधीनिदिहलीदीपन्यायेन पूर्वोत्तराभ्यांश्वविशेषान् ॥ भ्रूमंडलस्य पर्व
 तराजस्रसूहस्य चामरानिवस्थितान् ॥ ७ ॥ किन्नरावृष्टवन्ताविति पूर्वत्र संबंधः ॥ भूमखर्जूरान्पुत्रजंशोत्तमजानिभेवाच् शाखापर्यंतं सलतावृत्तजुतांगतान् ॥ परस्परस्य खर्जूरफ
 लैराघातास्ताडनानितच्छक्षणाभिः क्रीडाभिरावजिताः सफलीकृता अधः प्रहृष्टाः कीचकावैणवोपैस्ताम्रकंदान् ॥ ८ ॥ धातुगैरिकमिव पाटलानि दुर्वकानि विकृतमुत्वनियेयान्ता

सिद्धान्देवयोनिविशेषान् ॥ अमरनारीभरस्फोभिः रतिकालज्ञापनायमदारकुमुमैराहतात् ॥ अतएवधातुपाटलैर्निर्द्धारैः पयोदपटैः सद्वतात् ॥ १० ॥ तदा एव तान्द्वीनिम
अजनसंसर्गान्जनसंचारानर्हत् ॥ बौद्धप्रव्रजितदृष्टान्तदृष्टान्तयोग्यताविवक्षया ॥ सागरेकते उलकतयासोक्कतयहेतुनेव आत्तानिगृहीतानिमधुमासश्चैत्रस्तत्संबंधीनिम
साधनानिपुष्यपह्लवाखलकारायाभिस्ताः ॥ उलकटाचांतमधुमांसप्रसाधनाइतिपाठेनुसागरस्योक्कटनाधैउपभोगमदायआचातैरुपयुक्तैर्मधुमांसैः प्रसाधनयासांताः ॥ ११ ॥

सिद्धानमरनारीभिर्मदारकुसुमाहतान् ॥ धातुपाटलनिर्द्धारपयोदपटसंवृतान् ॥ १० ॥ तटानजनसंसर्गान्बौद्धाप्रव्रजितानिव ॥ सरितः
कुदमंदारपिनद्धलहरीघटाः ॥ सागरोलकतयेवात्तमधुमासप्रसाधनाः ॥ ११ ॥ पुष्यभारपिनद्धांगान्दक्षान्पवनकंपितान् ॥ क्षीयानिव
मधुप्राप्तौघूर्णान्मधुकरेक्षणान् ॥ १२ ॥ शैलराजश्रियंस्फीतांपश्यंतौतावितस्ततः ॥ प्राप्तवंतौवसुमतीपुरपत्तनमंडिताम् ॥ १३ ॥ क्षणा
दवापतुस्तत्रपुष्पलोलतरंगिणीम् ॥ समंगांसरितंसाधूसर्वपुष्यमयीमिव ॥ १४ ॥ ददर्शाथतटेतस्मिन्कस्मिंश्चित्तनयंभृगुः ॥ देहांतरप
रावत्तंभावमन्यमुपागतम् ॥ १५ ॥ शान्तैर्द्विचंसमाधिस्थमचंचलमनोमृगम् ॥ सुचिरादिविश्रांतं सुचिरश्रमशांतये ॥ १६ ॥ चित्तयं
तमिवानंताश्चिरभुक्ताचिरोज्जिताः ॥ संसारसागरगतीर्हर्षशोकनिरंतराः ॥ १७ ॥ नूनंनिश्चलतांयातमतिश्रमिचक्रवत् ॥ अनंतजग
दावर्त्तविवत्तातिशयादिव ॥ १८ ॥ एकांतसंस्थितंकांतंकांत्यैकाकिनमाश्रितम् ॥ उपशान्तेहसंभ्रमचित्तसंभ्रमसंगमम् ॥ १९ ॥ निर्वि
कल्यसमाधिस्थंविश्रंतंद्वंद्वत्तितः ॥ हंसंतमखिलालोकगतिंशीतलयाधिया ॥ २० ॥ विगताखिलदृत्तांतंविगताशेषभोक्तृम् ॥ निरस्त
कल्पनाजालमालंबितमहापदम् ॥ २१ ॥ अनंतविश्रांतितेपदेविश्रांतमाल्मनि ॥ प्रतिविंबमगृह्णंतंसितंमणिमिवास्थितम् ॥ २२ ॥ हे
योपादेयसंकल्पविकल्पाभ्यांसमुज्जितम् ॥ संप्रबुद्धमतिंधीरंदर्शनयंभृगुः ॥ २३ ॥ तमालोक्यभृगोःपुत्रंकालोभृगुमुवाचह ॥ वाक्य
मब्धिव्यनिर्भंतवपुत्रस्वसाविति ॥ २४ ॥ विबुध्यतामितिगिरासमाधेर्विररामसः ॥ भार्गवोभोदघोषणशनैरिवशिखंडभृत् ॥ २५ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ पुष्यलोलतरंगाभितिबहुव्रीहिणैवमत्वर्थलाभेअतिशयनित्ययोगद्योतनार्थइतिप्रत्ययः ॥ तदेवस्पष्टीकर्तुमाह ॥ सर्वपुष्यमयीयिवेति ॥ १४ ॥ अम्यंभावंअशु
क्रताम् ॥ १५ ॥ सुचिरश्रमःअनादिसंसारश्रमस्तस्यशांतये ॥ १६ ॥ चिरंभुक्ताअचिरात्उच्छितास्तस्काः ॥ १७ ॥ अतिश्रमिचक्रवदितिदृष्टान्तोरगोपरमक्रमेणचित्तंस्वयमेववि
श्रास्यतीतिद्योतनाय ॥ १८ ॥ चक्रदृष्टान्ताभिप्रायमेवस्पष्टमाह ॥ उपशान्तेहेति ॥ १९ ॥ द्वंद्वदन्तितःशीतोष्णसुखदुःखादेः ॥ २० ॥ दृत्तांनिप्रदृत्तयः ॥ भोक्तृतास्तरकला
नि ॥ महापदंअपरिच्छिन्नान्मसुखम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ शिखंडभृत्सूरः ॥ २५ ॥

अतिअतिके ॥ समोदयीसुखोदितौनत्वसमोदितौ ॥ २६ ॥ विश्वीविश्वेषो ॥ २७ ॥ मिथःअन्योन्यंरुताःसमाचारात्कालोचितगौरवाभिन्दनाद्याचाराद्यैः ॥ २८ ॥ शां
तजपःसमापितसमाधिः ॥ जपमानसेचेतिधालर्थदर्शनात् ॥ इदमर्द्धपाठकमादार्यक्रमवलीयस्त्वात्कदंबलतिकपीठादित्यतःप्राग्योग्यम् ॥ २९ ॥ निर्दतिसुखम् ॥ ३० ॥ ज्ञाने
नउपासनेन ॥ विद्ययाब्रह्मविद्यया ॥ अतिशयोक्तिरियंशंसार्या ॥ वायुवयोः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ध्यानेनउन्मीलितंउद्धाटितंदिव्यंलोचनंयस्यसः ॥ ३५ ॥ विस्म

उन्मील्यनेत्रेसोपस्थदंतेकालभृगुप्रभू ॥ समोदयाविवायातौदिवौशशिदिवारौ ॥ २६ ॥ कदंबलतिकपीठादयोःस्थायचयननामतौ ॥ समौ
समागतौकांतौविप्रौहरिहराविव ॥ २७ ॥ मिथःरुतसमाचाराःशिलायांसमुपाविशन् ॥ मेरुषष्ठेजगत्पूज्याब्रह्मविष्णुहराइव ॥ २८ ॥
अथशांतजपोरामससंगंगातटेद्विजः ॥ तावुवाचवचःशांतमन्वतस्यंदसुंदरम् ॥ २९ ॥ भवतोदर्शनेनाहमद्यनिर्वृतिमागतः ॥ सममाग
तयोलोकेशीतलोष्णरुचोरिव ॥ ३० ॥ योनशाखेणतपसानज्ञानेनापिविद्यया ॥ विनष्टोमेमनोमोहःक्षीणोसौदर्शनेनवाम् ॥ ३१ ॥ न
तथासुखयंत्यंनिर्मलान्मन्वदृष्टयः ॥ यथाप्रहर्षयंत्येतामहतामेवदृष्टयः ॥ ३२ ॥ चरणाभ्यामिमंदेशंभवंतौभूरितेजसौ ॥ कौपवित्रितवं
तौनःशशांकाकार्काविवांवरम् ॥ ३३ ॥ इत्युक्तवंतंप्रोवाचभृगुर्जन्मान्तरात्मजम् ॥ स्मराल्मानंप्रबुद्धोसिनाज्ञोसीतिरबुद्धह ॥ ३४ ॥ प्रवो
धितोसौभृगुणाजन्मान्तरदशानिजाम् ॥ मुहुर्त्तमात्रंसस्मारथ्यानोन्मीलितलोचनः ॥ ३५ ॥ अथासौविस्मयात्स्मेरमुखामुदितमानसः ॥
वितर्कमंथरांवाचमुवाचवदतांवरः ॥ ३६ ॥ जयत्यविदितारंभानियतिःपरमात्मनः ॥ यद्दशादिदमाभोगिजगच्चक्रंप्रवर्त्तते ॥ ३७ ॥ म
मानंतान्यतीतानिजन्मान्यविदितान्यपि ॥ दशाफलान्यनंतानिकल्पांतकलितदिव ॥ ३८ ॥ दृष्टाःकठिनसंरंभाविभवोप्यर्जनभ्रमाः ॥
वित्दंतवीतशोकासुचिरंमेरुस्यलीपुच ॥ ३९ ॥ पीतमामोदिमंदारकेसरारुणितंपयः ॥ मंदाकिन्याःसकह्वारंतटोष्वमरभूभृतः ॥ ४० ॥
भ्रातंमंदरकुंजेपुफुहहेमलताल्लिपु ॥ मेरोःकल्पतरुच्छायापुष्पसुंदरसानु ॥ ४१ ॥ नतदस्तिनयदुक्तंनतदस्तिनयलुक्तम् ॥ नतदस्तिनय
दृष्टमिष्टानिष्टासुदत्तिपु ॥ ४२ ॥ ज्ञातंज्ञातव्यमधुनादृष्टंद्रष्टव्यमक्षतम् ॥ विश्रांतोथचिरंश्रांतोगतोमेसकलोभ्रमः ॥ ४३ ॥

यादाथ्यर्थदर्शनात् ॥ ३६ ॥ नियतिःकर्मफलव्यवस्थाहेतुर्मायाशक्तिः ॥ ३७ ॥ दशाफलानिपरणमूर्च्छादिदुंशाफलाविदुःखमोहादीनि ॥ कल्पांतःप्रलयत्वेनकलिततात्पन्ना
दृष्यमानदाहोदेरिव ॥ ३८ ॥ कठिनःसंरंभाःकोपधउद्योगाथ्ययुक्तेविभवोराजानोद्वयार्जनभ्रमापि ॥ ३९ ॥ पयोवारि ॥ ४० ॥ ४१ ॥ नतदस्तीति ॥ सर्वकृतंभुक्तंद्रष्टव्यं
॥ ४२ ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ किंतेत्यातन्वासमीहितं ब्राह्म ॥ नेति ॥ ४५ ॥ ननु नियतेरनुनादृष्टं विहरतस्तवत आभिनिवेशापुनः पूर्ववदस्मरोमनारथानुगमना ॥ इत्यतः ॥
ज्ञानबाधितानुत्तिमात्रत्वान्पूर्ववदभिनिवेशप्रसक्तिरित्याह ॥ यदिति ॥ यद्यस्मात्कारणादहेमेकभावबुद्ध्या एकएवात्माभावः परमार्थसत्यो नान्यद्विदित्वा निश्चयेन यच्चरिच
मतिमुभयगतं तथुभावहमार्थैरन्यैश्च जीवन्मुक्तैः सेवितं तदेव स्थिरं यथास्यात्तथा अनुयाग्यनुसरामिन पूर्ववन्मूढवृत्तं तत्तस्मात्तत्र मम च अभिमता पूर्वे देहजीवनादिरूपामतिरलं स
गम्यन्तुनामनकाचित्तयाक्षतिः ॥ तथा प्रकृतं प्रारब्धशेषभोजकव्यवहारमाचरामिन मूढवदभिनिवेश्यामीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ इति श्रीत्रिसिद्धमन्तात्पर्यप्रकाशे स्थितिप्रकरणे च

उत्तिष्ठतातगच्छामः पश्यामो मंदरस्थिताम् ॥ तां तनुं तावदाशुष्कां शुष्कां वनलतामिव ॥ ४४ ॥ नसमीहितमस्तीहनासमीहितमस्ति मे ॥
नियतेरचनान्द्रुक्केवलं विहराम्यहम् ॥ ४५ ॥ यदति सुभगमार्थं सेवितं तत्स्थिरमनुयागमियेदेकभावबुद्ध्या ॥ तदलमभिमतमतिर्भमास्तु
प्रकृतमिमं व्यवहारमाचरामि ॥ ४६ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० स्थि० भा० ० भार्गवजन्मांतरस्मरणवर्णनं नाम चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥
श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ विचारयंतस्तत्त्वज्ञादिति जागतीर्गतीः ॥ समंगायास्तदात्तस्मात्त्रचलुश्रं चलासवः ॥ १ ॥ क्रमादाकाशमाक्रमस्य
निर्गत्या बुदकोटैः संप्रापुः सिद्धमार्गेण क्षणान्मंदरकंदरम् ॥ २ ॥ अधित्यकायां तस्याद्भेराद्रपणां वगुठिताम् ॥ ददर्श भार्गवशुष्कां पूर्वज
स्मोद्भवांतनुम् ॥ ३ ॥ उवाचेंदं चेहताततर्वातनु रियं हि सा ॥ यात्वया सुखसंभोगैः पुरासमभिलालिता ॥ ४ ॥ इयं सामत्तनु र्यस्याः कपूरगु
रुचंदनैः ॥ अंगमंगीकृतस्रहाधात्रीचिरमलेपयत् ॥ ५ ॥ इयं सामत्तनु र्यस्यामंदारकुसुमोत्करैः ॥ रचिताशीतलाशय्या मेरूपवनभूमिपु
॥ ६ ॥ इयं सामत्तनु र्मत्ते देवस्त्रीगणलालिता ॥ सरीस्त्वपमुखक्षुण्णापश्यशेते धरातले ॥ ७ ॥ चंदनोद्यानखंडेषु मम तन्वाययानया ॥ चिरं
विलसितं संशुष्ककंकालतांगता ॥ ८ ॥ सुरांगनां संसर्गादुत्तुंगानंगभंगया ॥ चेतो वर्यारहितया तन्वाद्यममशुष्यते ॥ ९ ॥

विलसितं संशुष्ककंकालतांगता ॥ ८ ॥ सुरांगनां संसर्गादुत्तुंगानंगभंगया ॥ चेतो वर्यारहितया तन्वाद्यममशुष्यते ॥ ९ ॥ इति प्रागुक्तप्रकाराः जागतीः सांसा
तुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ अत्र तांतनुमालोक्य शुक्लस्य परिदेवनम् ॥ तन्मिच्छति विशेषोत्स्यास्य भावश्चोपदिश्यते ॥ १ ॥ इति प्रागुक्तप्रकाराः जागतीः सांसा
रिकीर्गतीर्विचारयंतः संतः समंगतादृष्ट्वाश्रमं प्रति प्रचेतुः प्रचलिताः ॥ चंचलासव इत्यनेन प्राणक्रिययैव ते बांचलनोपचरो न त्वात्मनिक्रियास्तीति द्योतनाय ॥ १ ॥ अंबुदकोट
रे भेषच्छिद्रैः ॥ २ ॥ अधित्यकायां कर्षभागभूमौ ॥ ३ ॥ इदं वक्ष्यमाणप्रकारं वाक्यम् ॥ तन्वीकृशा ॥ ४ ॥ सुखसंभोगैरित्यदुक्तं तत्र पंचयति ॥ कपूरत्यादिना ॥ ५ ॥ ६ ॥
सरीस्त्वपमुखैः सर्पवृश्चिकप्रभृतिर्कटैः क्षुण्णासंचूर्णिताच्छिद्रैरेतियावत् ॥ ७ ॥ चंदनानां हरिचंदनानामुद्यानखंडेषु विलसितं क्रीडाभिः शोभितम् ॥ चंदनेति पाठे स्पष्टम् ॥ ८ ॥ उ
त्तुंगानंगभंग्याः कामतरंगा यस्यां तथा विधया चेतो वर्यारहितया तन्वाद्यममशुष्यते ॥ भाविलट् ॥ ९ ॥

इदानीं देहमेव संवोष्यानुशोचति ॥ तेपुतेष्विव्यादिना ॥ तेपुतेषु विचित्रेषु अवकाशेषु देवोद्यानादिप्रदेशेषु ॥ तथा प्रागनुभूतप्रकाराल
 चत्तीर्दयलंकारगीतहास्यरतिविलासादिभावनासंबंधायस्यसतथाविधोभूत्वासंभनिकथं स्वस्थोसिकुतल्लानुशोचसीत्यर्थः ॥ १० ॥ कंकालतां अस्थिमात्रावशेषताम् ॥
 ॥ ११ ॥ १२ ॥ हारोमुक्तावली ॥ १३ ॥ द्रवत्कांचनं हृतसुवर्णमिव कतिनं भासुरेण ॥ लोभं कामभोगस्यहाम् ॥ उद्वेगो धार्यते ॥ पश्येति पुनः पितरं प्रत्युक्तिः ॥ १४ ॥ कुवक्रेण
 विकृतेन मुखेन ॥ १५ ॥ अंतःप्रविष्टत्वात्प्रकाशेन प्रकाशमानेनार्कांशुजालेन शोभते ॥ पश्यामीत्यस्य पश्यन्मृगो धावतीत्यत्रेव वाक्यार्थः कर्म ॥ १६ ॥ आत्मनः स्वस्यास्तुच्छ

तेपुतेषु विलासेषु तासु दशासु च ॥ तथा तद्भावनाबंधः कथं स्वस्थोसिदेहक ॥ १० ॥ हातनोशवनामासितापसंशोपमागता ॥ कंका
 लतांप्रयातासिमांसीपयसिदुर्भगे ॥ ११ ॥ देहेनाहं विलासेषु नैव मुदितो भवम् ॥ कंकालतामुपगतात्तस्मादेव विभेस्यहम् ॥ १२ ॥ ता
 राजालसमाकारो यत्र हरो भवपुरा ॥ ममोरसिनीलीयंते तत्र पश्यपिपीलिकाः ॥ १३ ॥ द्रवत्कांचनकतेन लोभं नीतावरंगनाः ॥ येन म
 द्युपयतेन पश्य कंकालतोद्वेगते ॥ १४ ॥ पश्यमेविततास्येन तापसंशुष्ककृत्तिना ॥ मलंकालकुवक्रेण वित्रास्यंते वनेमृगाः ॥ १५ ॥ पश्या
 मिसंशुष्कतया शवोदरदरीमम ॥ प्रकाशार्कांशुजालेन विवेकेनेव शोभते ॥ १६ ॥ मत्तनुः परिशुष्केयं स्थितोत्तानाचलोपले ॥ वैराग्यं न
 यतीवात्मतुच्छत्वेनांतरं सताम् ॥ १७ ॥ शब्दरूपरसस्पर्शगंधलोभाद्दिमुक्तया ॥ निर्विकल्पसमाध्ये वतद्गतच्छुष्यते गिरौ ॥ १८ ॥ मुक्ता
 चित्तपिशोचननूनसुखमिवास्थिता ॥ तनुर्देवतभंगेभ्यो न विभेति मनागपि ॥ १९ ॥ संशंते चित्तवेतालेयामानंदकलांतनुः ॥ याति ता
 मपिराज्येन जागतेन गच्छति ॥ २० ॥ पश्य विश्रांतसंदेहं विगतशेषकौतुकम् ॥ निरस्तकलनाजालं सुखं शेषेते कथं वने ॥ २१ ॥ चित्तम
 कंठसंभ्रंसंक्षुब्धः कायपादपः ॥ तथा वेगेन चलति यथामूलाच्छिंरुंतति ॥ २२ ॥

त्वेन फलत्वेन कुस्मितरूपताप्रदर्शनेनेति यावत् ॥ नयस्युपदिशतीव ॥ १७ ॥ गंधानानालोभाद्दिमुक्तयामत्तन्वातदेहावल्कालं मत्तपरोक्षमेतदिदानीं मयस्वक्षंचनिर्वि
 कल्पसमाधिर्यस्यास्तु येषु श्रुप्यते तप्यते ॥ १८ ॥ सुखत्वस्थम् ॥ देवतोपपादितेभ्यो भंगेभ्यो विपश्यः ॥ १९ ॥ आनंदस्य कलांचमलकृत्तिम् ॥ जागतेन त्रैलोक्यसंबंधिनाराज्ये
 नापीत्यन्वयः ॥ २० ॥ २१ ॥ संशंते चित्तवेतालेयामानंदकलांतनुः ॥ चित्तम
 कंठसंभ्रंसंक्षुब्धः कायपादपः ॥ तथा वेगेन चलति यथामूलाच्छिंरुंतति ॥ २२ ॥

॥ २८ ॥ कौतुकदर्शननंदितथाद्येत्यर्थः ॥ अथवाअद्वैत्स्फटिकशिलाप्रतिवितंगजाग्रहरीणांविग्रहदुद्धंमूर्तिवाद्यनपश्यतीत्यर्थः ॥ नाट्यं पश्यतीति पाठे तु यथा
इव यथा प्राग्वहिः कौतुकदर्शननंदितथाद्येत्यर्थः ॥ अथवा अद्वैत्स्फटिकशिलाप्रतिवितंगजाग्रहरीणां विग्रहदुद्धंमूर्तिवाद्यनपश्यतीत्यर्थः ॥ नाट्यं पश्यतीति पाठे तु यथा
परानंदे परमात्मनि स्थितो जीवन्मुक्तः प्रथमं जगत्स्थूलं अधमिव सूक्ष्मं हरिमिव कारणं च विग्रहाः शरीराणि यस्मिंस्तथा विधमालनटस्य नाट्यं पश्यतीत्यर्थः ॥ २३ ॥ सर्वे आशा रूपा ये ज्व
मुक्त्वा देवपृथक् स्थिते न मदालनास्मिन् द्वैत्कचिद्रजाः क्वचिद्भ्राणिकचिद्धरयः सिंहमर्कटादय इति नाना विग्रहमालनटस्य नाट्यं पश्यतीत्यर्थः ॥ २३ ॥ सर्वे आशा रूपा ये ज्व
रास्तन्निदानभूतो यो मोहस्तच्छक्षणया मिहिकाया अधबीजस्य शरदागमभूतम् ॥ सर्वासामाशानां दिशां वा सर्वाशासु दिक्षु वा ज्वरभूता यामोहि मिहिकायाः शरदागमम् ॥ अ
चित्तं मनोनाशं विना ॥ २४ ॥ सुखसंभोगैरुप्यगर्भानंदं तां विषय सुखभोगालेषां सीमांतं परमाविधिभूमानंदम् ॥ अपरिच्छिन्नब्रह्मसाक्षात्कारत्वान्महाधिया ॥ रागादिधी

चित्तं मनोनाशं विना ॥ २४ ॥ सुखसंभोगैरुप्यगर्भानंदं तां विषय सुखभोगालेषां सीमांतं परमाविधिभूमानंदम् ॥ अपरिच्छिन्नब्रह्मसाक्षात्कारत्वान्महाधिया ॥ रागादिधी
चित्तानर्थविमुक्तो द्वौ गजाभ्रहरिविग्रहम् ॥ नाद्यप्यस्यतिभेदेः परानंद इव स्थितः ॥ २३ ॥ सर्वांशाज्वरसंभोहिमिहिकाशरदागम् ॥ अ
चित्तं विना नान्यच्छ्रेयःपस्यामि जंतुषु ॥ २४ ॥ त एव सुखसंभोगसीमांतं समुपगताः ॥ महाधियाशांतधियो ये याता विमनस्कताम् ॥ भगव
॥ २५ ॥ सर्वदुःखदशामुक्तं संस्थितां विगतज्वराम् ॥ दिष्ट्यापश्याम्यमनानं वनेतनुमिमां महम् ॥ २६ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ भगव
न्सर्वधर्मज्ञभार्गवैणतूदाकिल ॥ सुबहू न्युपभुक्तानि शरीराणि पुनः पुनः ॥ २७ ॥ भृगुणोत्पादिते कथयेत्तस्मिंस्तस्य किंपुनः ॥ महानति
शयो जातः परिदेवं नैव वा ॥ २८ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ शुक्रस्य कलनारामयासौ जीवदशांगता ॥ कर्मात्मिकसमुत्पन्नाश्च गो
भार्गवरूपिणी ॥ २९ ॥

कार्योपशमाच्छांतधियः ॥ २५ ॥ स्वदेहे जीवन्मुक्ते देहस्य संभाव्या भिनंदति ॥ सर्वति ॥ दिष्ट्यामाभ्योदयेन ॥ २६ ॥ रामस्य प्रश्नाशयः स्पष्टः ॥ २७ ॥ तत्तेभ्यः शरीरेभ्यः ॥
तस्मिन्काये ॥ किं कस्माद्धेतोः ॥ महात्प्रवृद्धः ॥ अतिशयः स्नेहस्यति शेषः ॥ २८ ॥ शुक्रस्य सांप्रतिकग्रहपदाधिकारोपभोगप्रयोजकप्राक्कल्पानुष्ठितसत्कर्मणामुक्तांतिकाले
एतत्कल्पमाविभूत्साद्यशरीराकारेण परिणतानां तादृशाकारवासनात्मनैव प्रलये चिरमवस्थानादाकाशादिक्रमेणैतत्कल्पेभृगुशरीरोत्पत्तौ अनद्वारा प्राणापानप्रवाहेण तद्धृदयं प्र
विशयेतोरूपपरिणामद्वारा चिराभ्यासदृढीकृतप्राक्तनकार्मवासनानुसारेणैव शुक्रदेहारंभात्तेन कतिपयकर्मभोगेपि भोक्तव्यप्रारब्धकर्मणां बहूनामवशिष्टत्वाद्युक्तस्तस्मिन्स्ने
हातिशयो नैव दहंतरेषु तद्भोग्यकर्मणामनवशेषादित्याशयेनोत्तरं वसिष्ठ आह ॥ शुक्रस्येत्यादिना ॥ कलनाप्राक्तनोक्तान्तिकालिका विदेहाकारकलना ॥ भार्गवरूपिणी भृगू
त्साद्ये देहाकाराया प्राक्कल्पे आसीदिति शेषः ॥ २९ ॥

भीतनुःसंपन्नेतिरेणान्यच्यः ॥ केनक्रमेणेतमाह ॥ इदं प्रथमत्वेनेत्यादिना ॥ परात्पदात्पल्लयकालपरिशिष्टान्मायाशबलेश्वरात्तद्दं प्रथमत्वेन एतत्कल्प्याय
 ५ ऐस्यिकोच्छूनवीजांतरं कुरशक्तिवदीपदाविर्भूयकमादाकाशादिपदंततद्भूतसाम्यंप्राणवोतेनट्टिष्टाराअन्नादिभावेनव्यावलिताअंतर्भावितासती ॥ ३० ॥
 नाअन्ययासिनाअपानप्रवाहेण ॥ ३१ ॥ विहिताविधिवदनुष्ठिताब्राह्मणजन्मोचितागर्भाधानपुंसवनजातकर्मान्प्रशानचौलोपनयनादयःसंस्का
 रसंस्कृततपसाहाधिकारोभोक्तुंशक्यतदतिभावः ॥ ३२ ॥ ब्रह्मणःसकाराशुक्ररीत्यादंप्रथमं यथास्यात्तथायदायस्माद्धेतोरायाताअतः ॥ अकालेपंचम्या
 प्रत्ययः ॥ ३३ ॥ ज्ञानिनोपिनप्रारब्धमतिवर्त्ततदत्याशयेनाह ॥ वीतेति ॥ ३४ ॥ यावद्देहयावज्जीवनंसदासर्वकालेक्रमोमर्थादानियमः ॥ नकदाचिद्वाभिचर

प्रथमत्वेनसमुपेत्यपरात्पदात् ॥ भृताकाशपदंप्राप्यवातव्यावलितासती ॥ ३० ॥ प्राणापानप्रवाहेणप्रविशत्तदयंशुभोः ॥ क्रमे
 णवी तामेत्यसंपन्नौशनसीतनुः ॥ ३१ ॥ विहितब्राह्मसंस्कारातत्रसापितुरग्रगा ॥ कालेनमहताप्राप्ताशुक्रकंककालरूपताम् ॥ ३२ ॥ इदं
 प्रथममायातायदासौत्रह्मणस्तनुः ॥ अतस्तान्प्रतिशुक्रेणतदातपरिदेवितम् ॥ ३३ ॥ वीतरागोप्यनिच्छोपिसमंगाविप्ररूपवान् ॥ सशु
 शोचतनुंशुक्रःस्वभावोत्थेपदेहजः ॥ ३४ ॥ ज्ञस्याज्ञस्यचेदहस्ययावद्देहमयंक्रमः ॥ लोकवद्भवहारोयंसत्प्यासत्तयाथवासदा ॥ ३५ ॥
 येपरिज्ञातगतयोपेचाज्ञाःपशुधर्मिणः ॥ लोकसंबन्धवहारोपेतोस्थितालोकजालवत् ॥ ३६ ॥ व्यवहारेयैवाज्ञस्तथैवाखिलपंडितः ॥
 वासनानामत्रेदोत्रकारणंबंधमोक्षदम् ॥ ३७ ॥ यावच्छरीरंतावद्धिदुःखदुःखं सुखेसुखम् ॥ असंसक्तधियोधारादर्शयंत्यप्रबुद्धवत्
 ॥ ३८ ॥ सुखेषुसुखितानित्यंदुःखितादुःखवृत्तिषु ॥ महात्मानोहिदृश्यंतेहस्यएवाप्रबुद्धवत् ॥ ३९ ॥ सूर्यस्यप्रतिविंबानिदुःश्रंतिनपुनः
 स्थिरम् ॥ चलाचलतयातज्ज्ञौलोकवृत्तिपुतिष्ठति ॥ ४० ॥ अवस्थितइवस्वस्थःप्रतिविंबेपुभास्करः ॥ संत्यक्तलोककर्मापिबुद्धएवा

प्रबुद्धधीः ॥ ४१ ॥

तीत्यर्थः ॥ ज्ञस्यसत्तयाअज्ञस्यत्वसम्येतिविशेषदत्यर्थः ॥ ३५ ॥ अतएवतरेव्यवहारोप्यपितयोस्तुस्यैतवेत्याह ॥ येदति ॥ ३६ ॥ तर्हिद्वयोःसाम्येएकस्यबंधोऽपरस्यमोक्षद
 तिविशेषःकुतस्तत्राह ॥ यासनेति ॥ ३७ ॥ दुःखदुःखनिमित्तमात्री ॥ दर्शयंतिविदंबयति ॥ ३८ ॥ दुःखवृत्तिपुदुःखनिमित्तेपुदुःखितादुःखितादव ॥ दृश्येव्यवहारविपये
 एवाप्रबुद्धवर्त्ततेस्वात्मतत्त्वेतुसुस्थिरानाज्ञावद्धर्त्ततदत्यर्थः ॥ ३९ ॥ एकस्यैकदेवस्थिरास्थिरवृत्तिविरोधवारणायदृष्टांतमाह ॥ सूर्यस्येति ॥ यथासूर्यस्यजलस्थानिप्रतिबिंब
 वंप्रव्येवधुस्यंतिसंचलंतिननुनभस्यंस्थिरंविबवपुस्तद्वदित्यर्थः ॥ त्वर्थेपुनःशब्दः ॥ ४० ॥ यथाप्रतिबिंबेष्ववस्थितोभास्करःस्वस्थएवास्वस्थोभिन्नश्चलदवभावतितद्दुःखएव

साहसैवेदानीमौशनसीतनुःसंपन्नेतिरेणान्वयः ॥ केनक्रमेणतमाह ॥ इदंप्रथमत्वेनेत्यादिना ॥ परास्दात्कलयकालपरिशिष्टान्मायाशवलेश्वरातइदंप्रथमत्वेनएतत्कल्ययीय
 प्रथमशरीरभावेनसमुपेत्यसिकोच्छूनवीजांतरं कुरशक्तिवदीपदाविश्रुयक्रमादाकाशादिपदंतत्तद्भूतसाम्यंप्राणवातेनष्टट्ट्वाराअन्नादिभावेनव्यावलितान्तर्भावितसती ॥ ३० ॥
 प्राणक्रियाविशेषपालनाअन्नप्रासिनाअपानप्रवाहेण ॥ ३१ ॥ विहिताविधिवदनुष्ठिताब्राह्मणजन्मोचितागर्भाधानपुंसवनजातकर्मान्नप्राशनचौलोपनयनादयःसंस्कारा
 रायस्याम् ॥ नसंस्कृततयापहाधिकारोभोक्तुंशक्यतइतिभावः ॥ ३२ ॥ ब्रह्मणःसकाशादुत्करीत्यादंप्रथमंयास्यात्तयायादायस्माद्धेतोरायाताअतः ॥ अकालेपंचम्या
 अपिच्छांसोदाप्रत्ययः ॥ ३३ ॥ ज्ञानिनोपिनप्रारब्धमतिवचैतइत्याशयेनाह ॥ वीतेति ॥ ३४ ॥ यावेदंयावज्जीवनंसदासर्वकालेक्रमोमर्यादानियमः ॥ नकदाचिद्धाभिचर

साहीदंप्रथमत्वेनसमुपेत्यपरात्यदान् ॥ भूताकाशपदंप्राप्यवातव्यावलितसती ॥ ३० ॥ प्राणापानप्रवाहेणप्रविश्यदृश्यंशृंगोः ॥ क्रमे
 णवीर्यतामेत्यसंपन्नौशनसीतनुः ॥ ३१ ॥ विहितब्राह्मसंस्कारातत्रसापितुरग्रगा ॥ कालेनमहताप्राप्ताशुक्कंकंकालरूपताम् ॥ ३२ ॥ इदं
 प्रथममायातायदासौब्रह्मणस्तनुः ॥ अतस्त्वांप्रतिशुक्रेणतदात्परिदेवितम् ॥ ३३ ॥ वीतरागोप्यनिच्छोपिसमंगविप्ररूपवान् ॥ सशु
 शोचतनुंशुकःस्वभावोत्थेपदेहजः ॥ ३४ ॥ ज्ञस्याज्ञस्यचदेहस्ययावेदहमयंक्रमः ॥ लोकवद्ववहारोयंसत्तयासन्त्याथवासदा ॥ ३५ ॥
 येपरिज्ञातगतयोचेचाज्ञाःपशुधर्मिणः ॥ लोकसंबन्धवहारैरुतेस्त्यतालोकजालवत् ॥ ३६ ॥ व्यवहारेयथैवाज्ञस्तथैवाखिलपंडितः ॥
 वासनामात्रमेदोत्रकारणंबंधमोक्षदम् ॥ ३७ ॥ यावच्छरीरंतावद्धिदुःखदुःखंसुखेसुखम् ॥ असंसक्तधियोधीरादर्शयंत्यप्रबुद्धवत्
 ॥ ३८ ॥ सुखेपुसुखितानित्यदुःखितादुःखितपु ॥ महात्मानोहिदृशंतेहस्यएवाप्रबुद्धवत् ॥ ३९ ॥ सूर्यस्यप्रतिविंबानिदुभ्यंतिनपुनः
 स्थिरम् ॥ चलाचलतयातश्चलोकवृत्तिपुतिष्ठति ॥ ४० ॥ अवस्थितइवस्वस्थःप्रतिविंबेषुभास्करः ॥ संत्यकलोककर्मापिबुद्धएवा

प्रबुद्धधीः ॥ ४१ ॥

तीत्यर्थः ॥ ज्ञस्यसन्त्याअज्ञस्यत्वसन्त्येतिविशेषइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ अतएवतव्यवहारोव्यपितयोस्तुत्यतैवेत्याह ॥ येदति ॥ ३६ ॥ तद्विद्वयोःसाम्येएकस्यबंधोऽपरस्यमोक्षइ
 तिविशेषःकुतस्तत्राह ॥ वासनेति ॥ ३७ ॥ दुःखदुःखनिमित्तप्रामौ ॥ दर्शयंतिविद्वंबयंति ॥ ३८ ॥ दुःखवृत्तिपुदुःखनिमित्तेपुदुःखितादुःखितादव ॥ दृश्येव्यवहारविषये
 एवाप्रबुद्धवत्तैत्यात्मतत्त्वेतुसुस्थिरानाज्ञवद्वर्ततइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ एकस्यैकैवस्थिरास्थिरवृत्तिविरोधवारणायदृष्टांतमाह ॥ सूर्यस्येति ॥ यथासूर्यस्यजलस्थानिप्रतिविंब
 वपप्येवदृश्यंतिसंचलंतिनतनप्रस्थंस्थिरंविंबवपलाहदित्यर्थः ॥ त्वर्थेपनःशब्दः ॥ ४० ॥ यथाप्रतिविंबेष्ववस्थितोभास्करःस्वस्थएवास्वस्थोभिन्नश्चलइवभवतितद्दृष्टएव

तर्ह्येव द्विहितनिषिद्धकर्मत्रिसस्यबंधोपि स्यादित्याशंक्यबुद्धीन्द्रियासंगपूर्वककर्मणामेवबंधकतानान्येषामित्याशयेनाह ॥ मुक्ता ॥ ६६५ ॥
यआस्तेमनसास्मरन् ॥ इन्द्रियार्थाच्चिन्मूढालामिथ्याचारःसउच्यतइत्यादिना ॥ ४२ ॥ सुखदुःखदशःसुखदुःखदशःसुखदुःखदशःसुखदुःखदशःसुखदुःखदशः ॥ ४३ ॥ ननुतर्हि मयाकथंस्थेयंतत्राह ॥ बहिरिति ॥
आचारवर्जितःकूटस्थाल्मदृढनिक्रियः ॥ अतएवसमौवैषम्यशून्यः ॥ ४४ ॥ एषणाकर्मफलासंगस्तद्विमुक्तेनआत्मनिब्रह्मणिष्ठताप्रतिष्ठितेनात्मनामनसाकर्माणिकुरु ॥ नून
मितिहेतौ ॥ यतोदेहस्यकार्याणिकर्माणिस्संस्थितिःस्वभावइत्यर्थः ॥ नहिदेहकृताशक्यंच्यक्तुंकर्माण्यशेषतइतिभगवताप्युक्तम् ॥ ४५ ॥ आधयोमानसदुःखानि व्याधयः
शारीरदुःखानि महान्तंआवर्त्तंभरणजन्मभ्यांपरिवर्त्तनानि तान्येवगर्त्तःश्वभाणियस्मिंस्तथाविधेसंसारवर्त्मनिममनोप्राधकूपेभापत ॥ ४६ ॥ तदपतनेउपायमाह ॥ नत्वभि

मुक्तबुद्धीन्द्रियोमुक्तोवद्दकर्मैन्द्रियोपिहि ॥ ४२ ॥ सुखदुःखदशोऽलोकेबंधमोक्षदृशस्तथा ॥ हे
तुर्बुद्धीन्द्रियाण्येवतेजांसीवप्रकाशने ॥ ४३ ॥ बहिलोकौचित्ताचारस्वंतराचारवर्जितः ॥ समोत्थतीवतिष्ठत्वंसंशांतस्यकलैपणः ॥ ४४ ॥
सर्वपणाविमुक्तेनस्वात्मनात्मनिष्ठता ॥ कुरुकर्माणिनूदेहस्यसंस्थितिः ॥ ४५ ॥ आधिव्याधिमहावर्त्तगतसंसारवर्त्मनि ॥
ममनोप्राधकूपेस्मिन्मापतातापदायिनि ॥ ४६ ॥ नत्वभावेषुनोभावास्त्वयितामरसेक्षण ॥ शुद्धबुद्धस्वभावस्वमात्मांतःसुस्थिरो
भव ॥ ४७ ॥ अलंबब्रह्मत्वमलंशुद्धंत्वंसर्वात्माचसर्वकृत ॥ सर्वशांतमजंविश्वंभावयन्वैसुखीभव ॥ ४८ ॥ व्यपगतममतामहांधकारःपदमभ
लंविगतैपणंसमेत्य ॥ प्रभवसियदित्तसोमहात्मंस्तदतिधियेमहतेसतेनमस्ते ॥ ४९ ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे०मो०स्थि०भागे०भागे०
वपरिदेवनप्रसंगेनोपदेशकरणं नामपंचदशःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अथाक्षिप्यवचस्तस्यतनयस्यत
थाश्रुगोः ॥ उवाचभगवान्कालोवचोगंभीरनिःस्वनः ॥ १ ॥

स्यादिना ॥ भावेषुदृश्यवस्तुषुदेहादिपुतिष्ठसीत्यर्थः ॥ त्वयिसतीतिशेषः ॥ ४७ ॥ भावयन्विचारेणानुभवनसन् ॥ ४८ ॥ हेमहात्मन्विगतैषणंसकलैषणानिवर्त्तकंपूर्णानंदममल
मविद्यादिशून्यंपदंसमेत्यस्यस्यगनुभवेनप्राप्यव्यपगतमतामहांधकारःसंश्रेतसश्रित्तस्ययदिवधेप्रभवसिसमर्थःस्यास्तार्हिअतिधियेअपरिमितबुद्धयेमहेतेपूर्णायसतेपरमार्थस
त्यब्रह्मभूतायतेनमः ॥ अस्मदादीनामपिसदाबंधोभाविष्यसीत्याशयः ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तार्थ्य०स्थिति०पंचदशःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
कालवाक्याद्भेतेकालेप्रवेशःस्वतनौपुनः ॥ शुक्रस्यद्वैत्यगुरुताजीवेन्मुक्तिश्चवर्ण्यते ॥ १ ॥ तथाप्राग्वर्णितप्रकारंश्रुगोस्तनयस्यशुक्रस्यवचःपरिदेवनवाक्यमाक्षिप्यअयुक्तत्व
वर्णनेनिरस्य ॥ १ ॥

॥ २ ॥ काले अधिकारिकशरथोद्घोषकाले ॥ पूर्वजयाददप्रथमया ॥ ३ ॥ व दानार्हिसात्याज्यातदाह ॥ महाकल्पतिदिति ॥ महानःसहलगुणपरिमितस्यकल्पस्यब्रह्मदिनस्या
ने ॥ अपुनर्पह्णाघपुनःशरीरंतरापह्णाय ॥ उपशुक्लानुपुत्र ॥ ४ ॥ भक्तनरूपयापूर्वकल्याणितकर्मारब्धया ॥ ५ ॥ कल्याणंशुभं वांयुवाभ्यामस्तु ॥ वयमि
त्यस्मद्वयोश्चेत्येकस्मिन्बहुवचनमुचरसाहित्यविक्षयावा ॥ अभिमतामितिद्विशेषणमनभिमतव्यावृत्तेनोपात्तपूर्णामनोभिमतस्यैवाप्रसिद्धेः ॥ यस्यतुचित्तस्येदम
भिमतमिदंनभिमतमिति विकल्पो भवेत्तद्यदभिमतं विहायाभिमतमुपसर्चिचंपर्यालोच्यमानंनार्कचिद्ब्रह्मरूपमस्मितस्मादभिमतांदिशमित्यस्यपरमप्रेमास्पदमालभावावस्था

कालउवाच ॥ समंगातापसीमेतांतनुंसंत्यज्यभार्गव ॥ प्रविशेशान्तनुंसाधानगरीमिवपार्थिवः ॥ २ ॥ कालेपूर्वजयातन्वातपःकृत्वा
तयापुनः ॥ गुरुत्वमसुरंद्राणां कर्त्तव्यंभवतानत्र ॥ ३ ॥ महाकल्यांत आयातेभवताभार्गवीतनुः ॥ अपुनर्ग्रहणायैपाल्याज्याप्रभ्लानपुष्य
वत् ॥ ४ ॥ जीवन्मुक्तपदंप्राप्तस्त्वान्प्राक्तरूपया ॥ महासुरेंद्रगुरुत्वांकुर्वस्तिष्ठमहामते ॥ ५ ॥ कल्याणमस्तुवांयामोवयंत्वभिमतांदिश
म् ॥ नार्कचिदपियच्चिचंत्यस्यनाभिमतंभवेत् ॥ ६ ॥ इत्युक्तामुंचतोवाप्यंतयोसौतरधीयत ॥ तन्नांग्योरिवरोदस्योःसममंशुभिरंशुमान्
॥ ७ ॥ गतेतस्मिन्गवतिकृतंतिभवितव्यताम् ॥ विचार्यभार्गवोभेधानियतेनियतांगतिम् ॥ ८ ॥ कालकारणसंशुक्कांभाविपुष्पशुभो
दयाम् ॥ विवेशतांतनुंवालांसुलतामिवमाधवः ॥ ९ ॥ सात्राक्षणीतनुर्भूमौविवर्णवदनांगिका ॥ पपातकंपितातूर्णंछिन्नमूलालताय
या ॥ १० ॥ तस्यांप्रविष्टजीवायांपुत्रतन्वांमहामुनिः ॥ चकाराप्यायनंमंत्रैःसकमंडलुवारिभिः ॥ ११ ॥ सर्वानाड्यस्तस्तन्वास्तस्याः
पूर्णाविरंजिरे ॥ सरितःप्रावृषीवांचुपुरपूरितकोटराः ॥ १२ ॥ नलिनीप्रावृषीवासौमधाविवनवालता ॥ यदापूर्णातिदातस्याःप्रांताःपह्ल
वितावभुः ॥ १३ ॥

नंयामदतिस्वारायसूचनायविशेषणमुपात्तमितिदर्शयन्नाह ॥ नार्कचिदिति ॥ ६ ॥ तयोर्भृगुशुक्रयोःस्नेहाद्वाप्यमुंचतोः ॥ पृथीचानादेइतिभावलक्षणेपृथीसप्तमीवा ॥ ७ ॥
कृततिकाले ॥ भवितव्यतामवयभाविक्मर्गतिम् ॥ नियतेरीश्वरेच्छायायानियतामनिवार्यार्गतिचविचार्येत्यर्थः ॥ ८ ॥ कालश्चिकालोहेमंतशिशिरकालश्चैतेनकारणेननिमि
त्तेनसंशुक्ताम् ॥ माधवीवसंतः ॥ ९ ॥ सावामुदेवाभिधानासमंगातापसतनुः ॥ १० ॥ तस्यांशुकाख्यायांपुत्रतन्वांप्रविष्टोजीवोयस्यांतथाविधायांसुत्याम् ॥ ११ ॥ ततः
आप्याययाननंरसम् ॥ १२ ॥ प्रांताःअंगुलिन्लवकेशादयःपह्लविताःपह्लवन्निर्गताःसंतोवभुः ॥ १३ ॥

शुद्धानामिहचिन्तानां सत्यसंकल्पतोष्यते ॥ वासनाददनुल्यत्वे मेलनं च परस्परम् ॥ १ ॥ ननुशुक्रस्याप्सरःस्वर्गादिमनोराज्यस्य चिरंभोगेन साफल्यमिवाभ्येपामपितस्य तथात्व
किंनस्यादितिरामःशंकरे ॥ भगवन्ति ॥ यामानेरथिकीप्रतिभासिपायथास्वर्गाद्यनुभूतितःसफलाजाता तथा अन्येपामपि किंनभवेदित्यन्वयः ॥ ३ ॥ प्रतिभानां फलोपभोग
संवादेन सफलत्वेद्वौहेतुसत्यसंकल्पयोर्ग्याचिशुद्धिरुक्तांति कालोद्भुद्धपरिपक्वविभोगप्रदकर्मोद्भावितत्वं च ॥ तत्राद्यंशुकस्यदर्शयन्समाधत्ते ॥ इयंप्रथममित्यादिना ॥
शुकस्यप्राक्कल्प्यीयसर्वदोषाणांतच्चरमजन्मानुष्ठितकर्मोपासनैःक्षयादस्मिन्कल्पेसेयंतनुःप्रथममुत्पन्नेत्येतत्कल्प्यीयदोषाप्रसक्तेर्भ्रमणःपदादेवाधिकारभोगार्थं धातुःसंकल्पयाज्जात
त्वेन तत्सांकरिपकदोषस्याप्रसक्तेरुभयकुलशुद्धाब्राह्मणजातिरिति वीजगर्भजात्यादिदोषस्याप्यप्रसक्तेरिति सत्यसंकल्पताप्रामिरित्यभ्योस्य विशेष इत्यर्थः ॥ २ ॥ अन्येपां ब्रह्म

श्रीराम उवाच ॥ भगवन् भृगु पुत्रस्य प्रतिभासानुभूतितः ॥ यथैपासफलाजाता तथान्यस्य न किं भवेत् ॥ ३ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥
इयं प्रथममुत्पन्नासातनुं भ्रमणः पदान् ॥ शुद्धजातिर्भागवस्य नान्यजन्म कलं किता ॥ २ ॥ सर्वपणानां संशतौ शुद्धचित्तस्य या स्थितिः ॥ त
त्सत्यमुच्यते सैपाविमलाचिदुदाहृता ॥ ३ ॥ मनो निर्मलसत्त्वालमयद्भावयति यादृशम् ॥ ततथाशुभ्रवत्येव यथावर्त्ता भवेत्पयः ॥ ४ ॥ यथा
भृगुसुतस्यैपविभ्रमः प्रोत्थितः स्वयम् ॥ प्रत्येकमप्येवमेव दृष्टं तोत्रभृगोः सुतः ॥ ५ ॥ श्रीजस्यां कुरपत्रादिस्वंचमत्कुरुते यथा ॥ सर्वेपां भूत
संघानां भ्रमखंडास्तथैव हि ॥ ६ ॥ यदिदं दृश्यते विश्वमेव मेवाखिलजगत् ॥ प्रत्येकमुदितं मित्यामिथ्यैवास्तमुपैति च ॥ ७ ॥ नास्तमेति
नचोदेति जगत्किंचन कस्यचित् ॥ भ्रांतिमात्रमिदं मायामुधेव परिजृंभते ॥ ८ ॥ यथासंप्रतिभासस्यः स्वयंसंसारखंडकः ॥ तथातेपांसह
स्वाणिमित्यादृष्टानि संति हि ॥ ९ ॥ स्वप्नसंकल्पनगरव्यवहाराः परस्परम् ॥ पृथग्यथानदृश्यते तथैतसंस्ततिभ्रमाः ॥ १० ॥

विदामपि सत्यसंकल्पत्वे रागादिदोषक्षयप्रयुक्तशुद्धचित्तस्य सत्त्वालमभावापत्तिरेवे हेतुरित्याशयेनाह ॥ सर्वपणानामिति ॥ ३ ॥ ४ ॥ अन्येपांचित्तशुद्धभावात्सत्यसंकल्पत्वा
सिद्ध्या आद्यकल्पासंभवेपि द्वितीयकल्पानुसारात्वात्कनमरणोद्भुद्धकर्मवासनाद्यनुगुणसुखदुःखभोगानुकूलजगत्प्रतिभासितेशुक्रसाम्यमस्त्वेवेत्याशयेनाह ॥ यथेति ॥ ५ ॥ भ्रम
खंडाभान्तिरुतद्वैतविभागाः ॥ ६ ॥ दृश्यते अस्माभिरिति शेषः ॥ प्रत्येकंप्रतिजीवम् ॥ ७ ॥ परमार्थदृशात्वाह ॥ नास्तमिति ॥ मुग्धाउन्मत्तेव ॥ ८ ॥ एकैकस्यापि जीवस्थाने
कंजगदनुभवसिद्धमित्याह ॥ यथेति ॥ संप्रतिजगरेभासोऽपरोक्षभावभासस्तत्रतिष्ठतीति भासस्य अस्माकमिति शेषः ॥ संतिस्वमभमादावित्यर्थः ॥ अ
थवायदिनतिजीवंसंसारः प्रत्येकमुदितः स्मृति कुतो न भासंत इति चेद्भासंत एवेत्याह ॥ यथेति ॥ सम्यक्प्रतिभासः स्फुटानुभवस्तः स्थः अस्माकमिति शेषः ॥ तेषां जीवांतराणां सह
॥ १० ॥

॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ एवमेवशुक्रवेदेव ॥ १ ३ ॥ व्यष्टेःपरेहिरण्यगर्भापि एवमंधपरंपरैवसंस्थिता ॥ १ ४ ॥ सर्वजीवजगदाकारणब्रह्मनादनामनाह ॥
 संकल्पएवजगदाकारप्रथामभ्यागतदतिकथंज्ञायतेतत्राह ॥ प्रथमइति ॥ तत्त्वदर्शनेनज्ञायतइत्यर्थः ॥ १ ६ ॥ स्वस्यत्वभावःअनाद्यज्ञानंतदुदरस्थितंचित्तमेवजगदितिपश्यान्वन्
 श्यतिस्वयमित्यर्थः ॥ १ ७ ॥ तथाचप्रतिभासकालिक्येवजगत्तानवास्तवाधिष्ठानदर्शनेस्थानुमर्हतीत्याह ॥ प्रतिभासेति ॥ १ ८ ॥ तर्हिजगत्किंप्राक्प्रतिभातासत्ताअत्यंतास
 तोनेत्याह ॥ चित्तसत्तैवेति ॥ चित्तसत्तैवेति ॥ तत्फलमाह ॥ एकाभावादिति ॥ १ ९ ॥ चित्तसत्त्व्या
 एवंनगरद्वंद्वानिर्भस्संकल्परूपिणि ॥ संतितानिनदृश्यंतेमिथ्याज्ञानदृशविना ॥ १ १ ॥ पिशाचयक्षरक्षांसिसंस्थेवंरूपकाणिह ॥ संकल्प
 मात्रदेहानिसुखदुःखमयानिच ॥ १ २ ॥ एवमेववयंचेमेसंपन्नारघुनंदन ॥ स्वसंकल्पात्मकाकारामिथ्यासत्यत्वभाविनः ॥ १ ३ ॥ एवं
 रूपैवहिपरेविधतेसर्गसंततिः ॥ नवास्तवीवस्तुतातुसांस्थितैवमवस्तुनि ॥ १ ४ ॥ प्रत्येकमुदितंविश्वमेवमेवमुधैवहि ॥ वनगुल्मकरूपेण
 वसंतैकरसोचथा ॥ १ ५ ॥ प्रथमोयंस्वसंकल्पःप्रथामभ्यागतोचथा ॥ तथातिपरमार्थंनदृष्टेनेत्यविभाव्यते ॥ १ ६ ॥ प्रत्येकमुदितंचित्तं
 स्वस्वभावोदरस्थितम् ॥ इदमित्थंसमारंभंजगत्पश्यन्विनश्यति ॥ १ ७ ॥ प्रतिभासवशादस्तिनास्तिवस्त्ववलोकनात् ॥ दीर्घस्वप्नोजग
 ज्जालमालानंचित्तदंतिनः ॥ १ ८ ॥ चित्तसत्तैवजगत्ताजगत्सत्तैवचित्तकम् ॥ एकाभावाद्वयोर्नाशःसचसत्यविचारणात् ॥ १ ९ ॥ शुद्ध
 स्यप्रतिभासोहिसत्योभवतिचेतसः ॥ प्रमार्जनादिवमणेर्मलिनस्येहयुक्तिः ॥ २ ० ॥ चिरमेकदृढाभ्यासाच्छुद्धिर्भवतिचेतसः ॥ अना
 क्रांतस्यसंकल्पैःप्रतिभोदेतिचेतसः ॥ २ १ ॥ सुवर्णनस्थितियातिमलवत्यंशुक्यथा ॥ एकादृष्टिःस्थितियातिनम्लानिचित्तकेतथा ॥ २ २ ॥
 श्रीरामउवाच ॥ प्रतिभासामनिजगत्येतेकालक्रियाक्रमाः ॥ सोदयास्तमयाजाताःकथंशुकस्यचेतसः ॥ २ ३ ॥ युक्तिउपायतः
 जगत्सत्ताकदृष्टेचेच्छुद्धचित्तानांसत्यसंकल्पोत्थेवस्तुनिदृष्टेत्याशयेनाह ॥ शुद्धस्येति ॥ मणःप्रमार्जनात्मणिकार्यस्यप्रकाशविषनिर्हरणादेरिवेत्यर्थः ॥ सुवर्णशोभनवर्णैरकजद्रव्यद्रुतस्पर्णवा ॥ मलवत्यंशुकेमलिनवत्त्वे ॥ एकादृष्टिरद्वैतात्मज्ञा
 ॥ २ ० ॥ एकदृढाभ्यासेकादृश्यादब्ध्याभ्यासः ॥ प्रतिभासच्छताप्रयुक्तमास्वरा ॥ २ १ ॥ सुवर्णशोभनवर्णैरकजद्रव्यद्रुतस्पर्णवा ॥ मलवत्यंशुकेमलिनवत्त्वे ॥ एकादृष्टिरद्वैतात्मज्ञा
 नम् ॥ २ ॥ वासनानुसारीजगद्भ्रमइत्युक्तंचाननुभूतेस्वर्गप्सरोजन्मपरंपराद्वैचित्र्यक्रमेवासनारूपवीजासंभवाच्छुक्रस्यकथंतदोपक्रमःसंपन्नइत्याशयेनामःपृच्छति ॥
 प्रतिभासालनीति ॥ शुक्रस्यचेतसश्चित्तस्यप्रतिभासालनीति ॥ कथंकेनहेतुनाजाताः ॥ सोदयास्तमयाइत्यनेनप्रतिभासोदयास्तमयायोःप्रति
 भासकालेमहणायोगादप्रतिभासकालेचतयोरप्यनुभवासिद्धेःसुतरांतदोचरवासनाऽसिद्धिस्तदसिद्धौक्रमस्याप्यसिद्धिरित्याशयःसूचितः ॥ २ ३ ॥

पितृः पितृजन्मचक्षुरादिवशात्स्वित्वाक्याच्च शास्त्रतः श्रुतिस्थित्यादिभ्यश्चयादक्यादशोत्यन्तिनाशादिविशिष्टमस्तीत्यवगतमैहिकंपारलौकिकंचतस्यचित्ततादृगेवसंस्काररूपे
 णस्थितम् ॥ तथाचपितृशास्त्रादिप्रमाणतदात्रासैरेववासनोदयस्तस्याप्यासीदेवेत्यर्थः ॥ उत्पत्तिनाशकमगोचरसंस्कारः साक्षिणैवसेरस्यतीतिभावः ॥ २४ ॥ स्वभावकोशाश्रि
 दधिष्ठितासजीवाविव्या ॥ एतेनपितृशास्त्रनिमित्तेन ॥ २५ ॥ स्वरूपंस्वप्नेस्वकल्पितंशरीरम् ॥ ननुनायंस्वप्नेत्यह ॥ दीर्घेति ॥ २६ ॥ यथागैव्यस्थानरादिवसैस्त्व्यासना
 वासितारात्रौस्वप्नेप्रत्येकैस्त्वन्यस्वस्ववासनाकल्पितंनानसैर्यंपश्यंतोपिऐक्यमन्यंततद्वदित्यर्थः ॥ २७ ॥ नत्वेवंसत्तिरस्तदीयसंसारश्चपरैर्नद्रुशक्यदतिगुरूणांशिष्योद्धारायप्रद
 त्तिःशास्त्रप्रणयनंचस्वमरुतपरोपकारद्वनशिष्यंप्रामुयात्तथाचोपदेशालाभाच्छिष्यस्यानिर्भोक्षप्रतीतुल्ययुक्त्यागोरपिस्वगुरोरुपदेशालाभादनिर्भोक्षदोपानिर्भोक्षदतिमूल
 धातिव्येयंकल्पनेत्यारायेनरामः पृच्छति ॥ एपदति ॥ यदिनमिलतितदोक्तदोपोयदिमिलतितर्हिसाधारणोयंसंसारोर्नैकस्यज्ञानेनवाधितुंशक्यदत्युभयतस्याशास्त्रुरित्याशा

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ यादृजगदिदं दृष्टंशुक्रेणपितृशास्त्रतः ॥ तादृकस्यस्थितंचित्तमयूरंदिमयूरवत् ॥ २४ ॥ स्वभावकोशास्थमिदंतदेते
 नक्रमोदितम् ॥ बीजेनांकुरपत्रादिलतापुष्पफलंयया ॥ २५ ॥ जीवोयद्वासनावद्भस्तेदेवांतःप्रपश्यति ॥ स्वरूपंचान्द्रदृष्टंतोदीर्घस्वप्नस्त्व
 दंजगत् ॥ २६ ॥ प्रत्येकमुदितोरामनूनंसंस्तृतिखंडकः ॥ रात्रौसैन्यनरस्वप्नजालवत्स्वात्मनिस्फुटः ॥ २७ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ ए
 पंसंस्तृतिखंडोत्योमिथस्समिलतिस्वयम् ॥ नोवामिलतितन्मेत्वंयथावद्वक्तुमर्हसि ॥ २८ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ मलिनंहिमनोवी
 र्थनमिथःश्लेषमर्हति ॥ अयोऽयसिचसंतेशुद्धेतंतुलीयते ॥ २९ ॥ चित्ततत्त्वानिशुद्धानिसंमिलंतिपरस्परम् ॥ एकरूपपाणितोयानि
 यांत्यैक्यंनाविलानिहि ॥ ३० ॥ शुद्धिर्हिचित्तस्यविवासनत्वमभूतंसंवेदनमेकरूपम् ॥ तस्याशुद्ध्याभावतिप्रबुद्धस्तन्मात्रयुक्त्यापरसं
 गमेति ॥ ३१ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० स्थि० मनोराज्यसंमेलनंनामसप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥ ॥ ३ ॥

यः ॥ २८ ॥ दोषद्वयास्पर्शयव्यवस्थयोत्तरमाह ॥ मलिनमिति ॥ अयंभावः ॥ मलिनंहिमनःशुद्धेमनसिमिथःपरस्परंश्लेषमेलनंनार्हति ॥ कुतः ॥ यतःअवीर्यंशुद्धमेलनयो
 ग्यसौक्ष्म्यसामर्थ्यहीनम् ॥ तत्रं कपायपाचनशुद्धंतुसंतमेअयसिसंततमयदबलीयतेऐक्यंगच्छति ॥ यतस्तत्तमाधिज्ञानाम्यस्तसौक्ष्म्येणसवीर्यमित्याशयः ॥ तथाचसवीर्यत्वा
 देवदेवानांपरकीयस्वप्नवेशेनवरदानानुपहृदवशिष्यमनःकल्पितजगदंतःप्रवेशेनवोधनसमर्थमेवेतिनायोदोषः ॥ साधारणत्वानभ्युपगमान्द्वितीयदोषोपीतिभावः ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥ चित्तशुद्धेःपरांकाष्ठांदेशंयत्त्व्यास्यैवतत्त्वज्ञानादृष्टापरमप्राप्तमिथश्चप्रतिष्ठिताभवतिनान्यथेत्युपसंहरति ॥ शुद्धिर्हिति ॥ विवासनत्वमात्मत्वमितिकवासनाक्षयएवचित्तस्यपर
 माशुद्धिरित्यर्थः ॥ तस्यचित्तस्यतन्मात्रस्यतादृशचित्तन्मात्रपरिशोषलक्षणशुद्धिमात्रस्ययुक्त्यालाभेनपरेणपरमकैवल्यत्वात्मनासंगंभोक्षेतीतियावत् ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीब्रह्

मलिनानां तु मलिनैर्धौ गोवस्था विशोधतः ॥ तन्मात्रयुक्तिर्विज्ञस्य परसंगश्रवण्यते ॥ १ ॥ शुद्धमनोराज्यस्य शुद्धमलिनैश्च मलिनैश्च मलिनप्रकारेण स्वाम्यप्रतिभासाधीनप्रति
 कारं जायदाद्यवस्थानां द्रष्टव्यादीनां च विशेषेण चरमश्लोकोक्ततन्मात्रयुक्तिर्यथा परसंगप्राप्तिच्युत्यादियुं प्रागुक्तं जायदादिप्रपञ्चभेदमसाधारणस्वात्मप्रतिभासाधीनप्रति
 भासेन साधयति ॥ सर्वेति ॥ सर्वेषां जीवानां स्वस्वकल्पितसंस्ततिरूपेषु स्तितः खंडेषु शकलेषु भूतात्मनः स्थूलस्य बीजालानः सूक्ष्मस्य कलनं कलाङ्गि भावोन्मुखतातदालनः
 कारणरूपस्य प्रपञ्चस्य प्रतिजीवं भिन्नता योक्तासास एव तन्मात्रप्रतिभासेनान्यदिति तन्मात्रप्रतिभासः स्वप्रकाशचिदेकरस आत्मा तस्य प्रतिभासेन प्रतिनियताकारकल्पनयानव
 स्तुव्येत्यर्थः ॥ १ ॥ तत्कुतो वागम्यते तत्राह ॥ प्रवृत्तिरिति ॥ यतः सर्वस्य जीवजातस्य छुप्रभवादनंतरमव्यवहितोत्तरक्षणे ह्यनादित्वेन व्यवहाराय प्रवृत्तियां च स्वमेजागेरे च वनन

श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ सर्वसंस्तुतिखंडेषु भूतबीजकलात्मनः ॥ तन्मात्रप्रतिभासस्य प्रतिभासेन भिन्नता ॥ १ ॥ प्रवृत्तिर्वा निवृत्तिर्वा त
 न्मात्रावृत्तिपूर्वकम् ॥ सर्वस्य जीवजातस्य सुषुप्तत्वादनंतरम् ॥ २ ॥ प्रवृत्तिर्भाजो ये जीवास्ते तन्मात्रप्रदर्शिनः ॥ तन्मात्रैकतया सर्गान्नि
 थः पश्यंतिकल्पितान् ॥ ३ ॥ तन्मात्रैक्यप्रणालेन चित्रास्सर्गजलाशयाः ॥ परस्परं संमिलंति घनतां यांति चाभितः ॥ ४ ॥ केचित्पृथक्स्थि
 तिगताः पृथगेवलंगताः ॥ केचिन्मिथः संमिलिता जगदुजास्थिताक्षता ॥ ५ ॥ जगदुजासहस्राणि यत्रासंख्यान्यणावणौ ॥ अपरस्परल
 ग्नानिकाननं ब्रह्मनामतत् ॥ ६ ॥ मिथस्संमिलनेनैता घनतां समुपागताः ॥ यद्यद्यत्र यथाहूढं तत्तपस्यति नेतरत् ॥ ७ ॥

या अभिमुखी प्रवृत्तिस्ततो निवृत्तिः परावृत्तिर्वासासर्वापितन्मात्रस्य चिदेकरसस्य आसंभताद्वृत्तिव्याप्तिस्तस्यैकमेव प्रसिद्धा अतो हेतोरित्यर्थः ॥ २ ॥ प्रवृत्तिर्भाजेते व्यवहरंति
 ये ये जीवास्ते सर्वेऽपि तन्मात्रेण चिन्मात्रेणैव प्रदर्शिनः अर्थप्रकाशवंतो नान्येन ज्योतिषा ॥ अस्त्वेतथापिकथमन्यस्यान्यमनोराज्यप्रपञ्चदर्शनसिद्धिस्तत्राह ॥ तन्वात्रेति ॥ त
 न्मात्रस्य स्वस्वसाक्षिचिन्मात्रस्योपाधिमेलेनेन ब्रह्मैक्यदाढ्येनैवा एकतया एकत्वप्राप्त्या मिथः परस्परसर्गान्पश्यंति नान्यथेत्यर्थः ॥ ३ ॥ उक्तलक्षणेन चिन्मात्रैकप्रणालेन एक
 मार्गेणेति यावत् ॥ घनतां परकीयव्यवहारसंवादादिनासत्यताभातिदाढ्यानि विद्वताम् ॥ ४ ॥ पृथक्सर्गांतरमेलेन विनैव केचिन्मिथः संवलितः ॥ एवं रीत्या जगत्ब्रह्मांडतल्लक्ष
 णांगुजाप्रसिद्धा ॥ ५ ॥ अणावणौ प्रतिपरमाणु ॥ ब्रह्मभासाशबलम् ॥ काननं वनम् ॥ ६ ॥ एताजगदुजाः ॥ घनतां निविडीभावात्साधारणव्यवहारयोग्यताम् ॥ किसर्वभा
 वाः सर्वेषां दर्शनयोग्यानेत्याह ॥ यद्यदिति ॥ यावता प्राणिनां यादृशकर्मभोगानुकूलं यत्र यथाहूढं तत्र तावेव पश्यति नेतरत् ॥ देशांतरां यं लोकां तरीयमित्यर्थः ॥ ७ ॥

अतएवाचिन्नोदसुपाधिजीवोदशसिद्ध्यातीत्याशयेनाह ॥ वर्त्तमानमिति ॥ एकस्यमनसोमनोतरेवर्त्तमानमनोराज्यप्रतिष्ठाकल्प्यंतदृशोपभोगाद्यासमर्थतालक्षणांनिष्क
लतांसमुपागतयास्थितिःसिक्कतिर्विच्छित्तिर्मनोभेदेहेतुर्ज्ञेयैत्यर्थः ॥ तस्याएवसकाशाज्जीवपरंपराजीवभेदाअपिद्वेयादस्यनुपज्जते ॥ ८ ॥ एवंविभिन्नमनोराज्यरूपाणां
सर्गाणानुब्यक्तंभासनादीनांयुगपरफलोन्मुख्येनमेलनेनव्यटिसमष्टिस्थलेदेहसत्तापिनिहृढाक्षेयातद्विस्तृतौनुदेहाभावएवस्वाभाविकदत्वर्थः ॥ ९ ॥ स्थूलदेहभावेनिहृढस्वा
भाविकाल्मस्थितिर्विस्तृताकाल्पनिकीर्त्तासत्कारिकस्थितिःस्वीकृताचेत्याह ॥ देहत्वेति ॥ चिदेवहेमचिद्धेमेतेनविस्तृतात्मनाशुद्धोकेवलाकटककतामिताकटकत्वसदृशीसंसारलक्ष
णाअविद्यामित्येवानुभूतेत्यर्थः ॥ १० ॥ एवमशुद्धानामपिपरस्परंरुचिन्मेलनमुपाद्यशुद्धानांपरमनोराज्यवेदेनेदृष्टान्तामाह ॥ यथेति ॥ यथाहठयोगाभ्यासेनशुद्धःप्राणमरु
त्परकायपवेशोनपरप्राणानांआदिपदानदीयदेहेन्द्रियाणांचस्वश्रमतावेदनासैर्व्यंशब्दादिवेचितथाशुद्धमनोपिसर्गांतराश्रयंमनोराज्यंवेत्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥ ननुयदिमनोरा

वर्त्तमानंमनोराज्यंनेफलयंसमुपागता ॥ सारुत्तिर्मनसोज्ञेयातस्यजीवपरंपरा ॥ ८ ॥ परस्परंसंमिलतांसर्गाणारूढभाविनाम् ॥ देहस
त्ताशंरूढोदेहाभावस्तुविस्मृतिः ॥ ९ ॥ देहत्वपरिरूढत्वाच्चिद्धेन्नाविस्मृतात्मना ॥ मिथ्यानुभूताऽविद्यातुशुद्धाकटकतामिता ॥ १० ॥ य
थाशुद्धाःप्राणमरुत्परप्राणादिवेदनात् ॥ वेत्तिवेद्यंमनोराज्यंतथासर्गांतराश्रयम् ॥ ११ ॥ सर्वेपांजीवराशीनामाल्मावस्थान्नयंत्रिश्रितः ॥
जात्रस्वप्नसुषुप्त्याख्यमत्रदेहो नकारणम् ॥ १२ ॥ एवमाल्मनिजीवत्वेसत्यवस्थान्नयंत्रयात्मनि ॥ नचांभसीववीचिवमस्मिन्कचतिदेहता
॥ १३ ॥ चित्कलापदमासाद्यसुप्तांतपदस्थितम् ॥ बुद्धोनिवर्त्ततेजीवोमूढःसर्गेप्रवर्त्तते ॥ १४ ॥

ज्यानांपरस्परसंमिलनादेवस्थूलेदेहसत्तारूढातसंसंमिलनेदेहाभावान्नेत्रस्थंजापतंविद्यात्कंठेखमंसमाविशेश्च सुषुप्तंदृढयस्थंतुरीयंमूर्च्छंस्थितमितिश्रुतिवोधितेदेहप्रदेशभेदा
धीनजापदायवस्थाअपिनस्युरित्यारांख्याह ॥ सर्वेपामिति ॥ जीवत्वस्वभावादेवावस्थान्नयंत्रकल्पनानदेहमपेक्ष्य ॥ जापत्कल्पनांविनादेहासिद्धावयोन्याश्रयापत्तेः ॥ श्रु
तित्सुपरदृष्टिसिद्धेदेहानुवादेनतदेकदेशदृश्यत्वान्नजापदादिप्रपंचविस्तारसत्यदत्येवंपरानदेहस्यतद्धेतुत्वपरेतिभावः ॥ १२ ॥ अंभएववीच्यायात्कंठप्रथमेदतितच्चदरनिसति
ततःपृथग्धीच्यादिवस्त्विवजीवएवावस्थाअयात्सेतिपर्यालोचनेपिनजीवादन्यादेहतावस्तुभूतापरिशिष्यतदत्याह ॥ एवमिति ॥ १३ ॥ एवमेवबुद्धस्तच्चवित्तुषुप्तमस्यांतभवसा
नभूतंपक्षीपदंस्वरूपंतत्रस्थितंचित्कलापदंचैतन्यैकरसस्वभावमासाद्यज्ञानेनप्राप्यजीवभावांनिवर्त्तते ॥ यस्तुमूढःअतच्चवित्तुषुप्तएवस्वकल्पनयापनर्देहाद्याकारकल्पनारूपे

बोधयित्वाजागृहकं कृत्वाचेतसास्यचित्तारोचिचेतनेनस्वाराचिदाभासलक्षणैर्नतत्त्वज्ञजीवेनचयोजयामास ॥ अतएवभिक्षोजागरेणननास्मादास्वापप्रपञ्चस्यवजा
 टादिरुद्रातशरीराणातसपचानाचनिरनुदत्सिवाधप्रसगोनिरस्तः ॥ सर्वत्ररुद्राशजीवप्रवेशकल्पनेनतदीयसत्यसकल्पत्रलेनविचित्रभोजकाट्टरोषवलेनचवाधितानामपिसर्वेषा
 माकल्पानमनुदत्तिसञ्जावादिनि ॥ ३९ ॥ बोधात्तत्रदर्शनात् ॥ अल्पकालेचिरकालानेकजन्मानुभावलक्षणास्यस्यामरुद्रशरीरायनुदत्तिलक्षणस्यचाश्वर्यस्यदर्शनाद्विस्मयं
 यौ ॥ ४० ॥ जीवदससारब्रह्माहातरम् ॥ ४१ ॥ तत्रकालोपाख्यानवर्णितरीत्याप्रविश्यभुवनभूत्येकगालानत्रापितजीवटास्पदद्वीपम् विषयमडलातर्गतदेशम् तच्चग्रहम्
 बोधयित्वायतंभिक्षुंचेतसाचेतनेनच ॥ योजयामासस्मरभिक्षुरप्यात्मनोभ्रमम् ॥ ३९ ॥ रुद्रमात्मानमालोक्यजीवटादिमयंत
 या ॥ बोधादविस्मयाहोपिसाभिक्षुर्विस्मयंययौ ॥ ४० ॥ अथरुद्रस्तथाभिक्षुर्दावेवोत्थायजग्मतुः ॥ क्वापिजीवटसंसारिंचिदाकाशौ
 ककांणगम् ॥ ४१ ॥ तत्रतद्भुवनंगत्वातद्वीपंतच्चमंडलम् ॥ विषयंतरपुरंतच्चतंचपाणावासिग्रहम् ॥ ४२ ॥ सुसंदहशतुर्नष्टसंज्ञंजीवटकंश
 वम् ॥ स्थापयित्वावपुर्भावंप्रभातंभवभूमिषु ॥ ४३ ॥ तंप्रबोध्यनियोज्याशुचेतसाचेतनेनच ॥ एकरूपास्त्रिरूपास्त्ररुद्रजीवटभिक्षुकाः
 ॥ ४४ ॥ बोधवंतोप्यबुद्धाभाविस्मिताअप्यविस्मिताः ॥ बभूवसूष्णींस्थिताश्चित्रकताकाराइवक्षणम् ॥ ४५ ॥ अथजग्मुश्चतेसर्वैक
 चिद्भोमनिसंस्थितम् ॥ विप्रसंसारमारब्धंपरिभूतसद्युंभुमम् ॥ ४६ ॥ नेतत्रभुवनंगत्वातद्वीपंतच्चमंडलम् ॥ विषयंतच्चतंत्रामंप्रापुस्तं
 द्राक्षणात्वम् ॥ ४७ ॥ विप्रंतददृशुःसुकलत्रवलितंग्रहे ॥ कंठेगृहीतंब्राह्मण्यावाहिर्जीवमिवास्थितम् ॥ ४८ ॥ तंप्रबोध्यनियोज्याशुचे
 तसाचेतनेनच ॥ तस्यास्तेवहवाप्यन्येविस्मयविविस्मयाः ॥ ४९ ॥ अथजग्मुश्चिदाकाशकचित्तंचतितंचितेः ॥ सामंतंरुपसंसारंभ्र
 मणाभोगसुंदरम् ॥ ५० ॥ ततस्तेभुवनंप्रामासद्वीपंतच्चमंडलम् ॥ सामंतंददृशुर्मत्तंसुसंपर्कपंकजं ॥ ५१ ॥ हेमावदातहेमांयानिहि
 तंकुचकोटरे ॥ भ्रमर्यैवान्वितंपद्मकाशसुसंमधुव्रतम् ॥ ५२ ॥ कान्ताभिरभ्यावलितंमंजरीभिरिवहुमम् ॥ दीपजालकमध्यस्थंरौघद
 वकांचनम् ॥ ५३ ॥ तंप्रबोध्यनियोज्याशुचेतसाचेतनेनच ॥ तस्यास्तेवहवोप्येकसविस्मयविविस्मयाः ॥ ५४ ॥

तत्रग्रहेणौअसंमहणंपहेयस्यतथाविधतर्जावटचददृशतुः ॥ ४२ ॥ शवामिवसुमम् ॥ तत्रत्यजनानास्वदर्शनायोग्यत्वाद्बुद्धभिक्षुवपुषी भावोजीवटर्वाधनाभिप्रायस्त रुद्र
 स्ययाकोटिसूर्याभाप्रभातदत्तसर्वस्वप्रभावस्थापयित्वाअतर्धानशक्त्यागोपयित्वा ॥ भवभूमिषुजीवटसस्तदिप्रदेशेषु ॥ ४३ ॥ चेतसेत्यादिपूर्ववत् ॥ अतरेकरूपाः ॥ बहि
 ष्मरूपाः ॥ ४४ ॥ चित्रकताकाराश्चित्रलिखिताइव ॥ ४५ ॥ क्योमनिचिदाकाशोसस्थितमध्यस्तम् ॥ आरब्धजावटचित्तपरिणामरूपम् ॥ परितोभूतैःप्राणिभिसद्युभसश
 द्यम् ॥ ४६ ॥ तेतत्रेत्यादिपूर्ववत् ॥ ४७ ॥ कलत्रोष्यवर्गस्तद्वलितम् ॥ बहिर्गतजीवमिवप्रियतमम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ चित्तेश्चिदाकारवित्तायाश्चेतिपरिणतिरूपम् ॥ ५० ॥
 पर्यकलक्षणैरपकजे ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ तस्यास्तत्रस्थिताःसतः ॥ ५४ ॥

अतएवशाब्दीपसाधनाभ्यासोऽप्यापार्ययोगिविच्छेदेनकञ्जम्भिर्द्वितोषिपुनरुद्धपुरुषादीसाधयत्वेधेत्याह ॥ दृढाभ्यासमिति ॥ स अत्यतमरसेनकञ्जसहस्रेणभ्यवहितोपी
 त्रिशेष ॥ १८ ॥ तस्यशुभोविभावनाभ्यासस्तुल्यमुत्पाशुभ्यासमभ्यवहितोपिपुनरुद्धमेतन्माह ॥ काकतालीयति ॥ २१ ॥ तस्यशुभभासनाबच्छुभभासनाभ्यासोपिस्वयमे
 धयाकनसंस्कारादुद्भवित्यतितद्वलाद्देशायपुरुष-अशुभभासनाहास्यतिचेतिपुरुषप्रयत्नविधानभ्यर्थमित्यभ्यास्याह ॥ सगतीति ॥ इतुद्वासनाजास्जिहासत-युसंप्रपानन
 सहासनाभ्यास-कालान्तरेलोक्ष्यपरतिसत्पुरुषप्रयत्नमीक्षतेमतीक्षतेनतन्निनोद्धवतीत्यर्थ ॥ १० ॥ सव्यपानोनेकञ्जम्भान्भ्यस्तएवसहासनावर्द्धनदुर्भासनासुप्रसमर्थ्योभवतिनसह
 शैवेत्याशयेनाह ॥ यद्वेति ॥ अतएवित्यनेनभिभ्यार्थविषयपदेशतोयास्त्यापिप्रयत्नोपियप्रजायत्सप्रकालसत्त्वानुभवयोग्यदेशताभासादिकलसमर्थ्योभवतितर्थाकवाभ्यपरमार्थ
 दृढाभ्यासोपएवस्यजीवस्योदेत्यविप्रत ॥ सोत्यतमरसेनापितमेवाश्वनुधावति ॥ २८ ॥ काकतालीययोगेनकटाचित्साधुसगमान् ॥
 अशुभोभावनाभ्यासोजीवस्यविविचरन्ते ॥ २९ ॥ सगत्यधिगतर्षेपकेवलस्वोदयप्रति ॥ प्राक्तनोवासनाभ्यासोहातुरुद्यममीक्षते
 ॥ ३० ॥ यद्वेदाभ्यस्यतेजसयच्चदेहांतरेपिच ॥ जाग्रत्स्वप्नेष्वसदपितत्सदित्यनुस्यूते ॥ ३१ ॥ तत्तदयकियाकारिदु-खायचसुखायच ॥
 उदेतिभावनतस्माद्भावनाभावनजय ॥ ३२ ॥ भावनेवस्वभात्मानदेशेयमितियश्नति ॥ असत्तामान्त्वविस्तारगुल्मकत्वभिवाकुर
 ॥ ३३ ॥ भावनाप्रोक्ष्यमाणपानकिंचिद्विद्विशिष्यते ॥ नचविद्यतएवेतितद्भुमेणालमस्तुन ॥ ३४ ॥ भ्रमस्यजागतस्यजगतस्याफाशव
 णवत् ॥ असवेदनमात्रैकमार्जनायालमस्तुन ॥ ३५ ॥ असम्भयीस्वरूपपापरंसत्तैवलालनी ॥ वरन्तेचेद्दिनोढायकिंचित्सानकरिष्यति
 ॥ ३६ ॥ तत्तान्सर्वान्स्वससारानुत्यायालाकयाम्यहम् ॥ सन्ध्यालाकेदानन्तेभ्यर्फीकरोम्यहम् ॥ ३७ ॥ इतिसंचित्यरुद्रोसौतसर्गप्र
 जगामह ॥ यत्रसिद्धुर्विहारस्य सुमश्रावद्ववस्थित ॥ ३८ ॥

बसुगोश्वरभ्यद्विपयल-त्रमाभ्याम्यपरमार्थसत्यत्वमाहवापभवतीति सूच्यते ॥ ११ ॥ अतएवनाम्नविषय शाब्दीयोपिभाषनाभ्यासोऽह त्वभिन्नतसुखायैवेति सर्वं भाव
 नोच्छेदप्रवृत्त्यास्यतिकानपजयोनातरालिकदशस्वरिष्यामित्याराधनाह ॥ तत्त्विति ॥ गीतद्वैधतपरीरतक्रोगार्थार्थकियाकरोतिरच्छीलभावनमनात्साधनम् ॥ ३२ ॥
 किञ्चानात्मभाषनाकनप्रव्यायमनर्थसकपतर्धातुभासेभ्यद्देश्याशयेनाह ॥ भावनेवेति ॥ ३३ ॥ सातत्स्वरानभाषेणसूच्छेदेत्याह ॥ भावनेति ॥ नवगतदुच्छेद-साध्योस्तिनिस्तो
 च्छिन्नान्तरगतस्याह ॥ नवेति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अथवाभास्वसद्वदनतश्चज्ञानभाषितस्यसर्वेनेपिभाषिताहेरिवअयजनमासायर्थानानपत्याभाषाव्यस्युतलीलाहेतुत्वान्वेत्या
 ह ॥ असम्भयीति ॥ शाषितव्यावस्ययीकपिभाषासससास्वर्द्धपासगदाकारभाषनालाकनीकोनूकनेरुरेवपद्विनिमित्तानिसकसत्तयावर्तनेचेत्तद्विन्नोदायीकचिद्विद्वगुभाष
 प्यतदीक्षणकीर्यतीत्यर्थ ॥ ३६ ॥ तस्यसास्कीरुक्करारादेशोऽप्यापानभ्यास-भ्यासकस्यप्रवर्धे-वत्यप्यपानप्रभे-भ्यासगतपिचिचिकञ्जाम्भोकीकरोति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

बोधयित्वा जागरूकत्वाच्चैतसास्यचित्तारोचिनेनचेतनेनस्वार्थचिदाभासलक्षणेतत्त्वज्ञजीवेनचयोजयामास ॥ अतएवभिक्षाजागरणतर्कस्मादादस्वप्नप्रपञ्चस्यवजान
 दादिरुद्रातशरीराणातत्प्रचानाचनिरनुदत्तिबाधप्रसगोनिरस ॥ सर्वत्ररुद्राशजीवप्रवेशकल्पनेनतदीयसत्यसकल्पत्रलेनविचित्रमोजकाटुटशेषवलेनचवाधितानामपिसर्वेषा
 माकल्पतमनुदत्तिसंभवादिति ॥ ३९ ॥ बोधात्तत्त्वदर्शनात् ॥ अल्पकालेचिरकालातेकजन्मानुभवलक्षणस्यस्वामरुद्रशरीरायनुदत्तिलक्षणस्यचाश्रयस्यदर्शनाद्विस्मयंय
 यौ ॥ ४० ॥ जीवदत्तसारब्रह्माडातरम् ॥ ४१ ॥ तत्रलीलापाल्यानवर्णितारीत्याप्रविश्यभुवनमूल्येकगत्यातत्रापितजीवटास्यदद्वीपम् विषयमंडलतर्गतदेशम् तच्चग्रहम्
 बोधयित्वाथतंभिक्षुंचेतसाचेतनेनच ॥ योजयामाससस्मारभिक्षुरप्यात्मनोभ्रमम् ॥ ३९ ॥ रुद्रमात्मानमात्योक्यजीवटादिमयंत
 था ॥ बोधादविस्मयाहोपिसभिक्षुर्विस्मयंययौ ॥ ४० ॥ अथरुद्रसथाभिक्षुर्द्विवोत्थायजग्मतुः ॥ क्वापिजीवदत्तसंसारंचिदाकाश
 ककोणगम् ॥ ४१ ॥ तत्रतद्भुवनंगत्वातद्दीपंतच्चमंडलम् ॥ विषयंतरपुरंतच्चतंचपाणावसिग्रहम् ॥ ४२ ॥ सुसंददृशतुर्नष्टसंज्ञंजीवटकंश
 वम् ॥ स्थापयित्वावपुर्भावंप्रभातंभवभूमिषु ॥ ४३ ॥ तंप्रबोध्यनियोज्याशुचेतसाचेतनेनच ॥ एकरूपास्त्रिरूपास्त्ररुद्रजीवदभिक्षुकाः
 ॥ ४४ ॥ बोधवंतोप्यबुद्धाभाविस्मिताअप्यविस्मिताः ॥ बभूस्तूष्णींस्थिताश्चित्रकृताकाराइवक्षणम् ॥ ४५ ॥ अथजग्मुश्चतेसर्वैक
 चिद्बोमनिसंस्थितम् ॥ विप्रसंसारमारब्धंपरिभूतसयुंपुमम् ॥ ४६ ॥ नेतत्रभुवनंगत्वातद्दीपंतच्चमंडलम् ॥ विषयंतच्चतंप्राप्तं प्रापुस्तं
 द्राह्मणालयम् ॥ ४७ ॥ विप्रतेददृशुःसुकलत्रवलितंग्रह ॥ कंठेगृहीतंब्राह्मण्यावहिर्जीवमिवस्थितम् ॥ ४८ ॥ तंप्रबोध्यनियोज्याशुचे
 तसाचेतनेनच ॥ तस्थस्तेवहवाप्यन्यसविस्मयविविस्मयाः ॥ ४९ ॥ अथजग्मुश्चिदाकाशकचितंचतितंचितेः ॥ सामंतंनृपसंसारंभ्र
 मणाभोगसुंदरम् ॥ ५० ॥ ततस्तेभुवनंप्राप्तास्तद्दीपंतच्चमंडलम् ॥ सामंतंददृशुर्मत्सुसंपर्कपंकज ॥ ५१ ॥ हेमावदातंहेमांभ्यानिहि
 तंकुचकोटरे ॥ भ्रमर्यैवान्वितंपद्मकाशसुसंमधुव्रतम् ॥ ५२ ॥ क्रांताभिरभ्यावलितंमंजरीभिरिवद्भुमम् ॥ दीपजालकमध्यस्थंरौघइ
 वकंचनम् ॥ ५३ ॥ तंप्रबोध्यनियोज्याशुचेतसाचेतनेनच ॥ तस्थस्तेवहवोप्येकेसाविस्मयविविस्मयाः ॥ ५४ ॥

तत्रग्रहेपाणौअसेर्गहणयद्येयस्यतथाविधतर्जिवटचददृशतुः ॥ ४२ ॥ शवमिवसुमम् ॥ तत्रत्यजनानास्वदर्शनायोप्यत्वाद्द्रुभिक्षुवपुषी भावोजीवदर्वोधनाभिप्रायस्त रुद्र
 स्ययाकोटिसूर्याभाप्रभातदतचसर्वस्वप्रभावस्थापयित्वाअतर्दानशक्त्यागोपयित्वा ॥ भवभूमिपुर्जिवदत्तसदतिप्रदेशेषु ॥ ४३ ॥ चेतसेत्यादिपूर्ववत् ॥ अतरेकरूपा ॥ वहि
 स्त्रहपा ॥ ४४ ॥ चित्रकृताकाराश्चित्रलिखिताइव ॥ ४५ ॥ व्योमनिचिदाकाशेसस्थितमध्यस्तम् ॥ आरब्धजीवदचित्तपरिणामरूपम् ॥ परितोभूर्त्तं प्राणिभि सयुषुमसशा
 वम् ॥ ४६ ॥ नेतत्रेत्यादिपूर्ववत् ॥ ४७ ॥ कलत्रपोष्यवर्गस्तद्वलितम् ॥ वहिर्गतजीवमिवप्रियतमम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ चित्रेश्चिदाकारविवदत्तायाश्चेतितपरिणतिरूपम् ॥ ५० ॥
 पर्यकलक्षणेपकजे ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ तस्थस्तेनस्थितास्त ॥ ५४ ॥

तथा च तादृशवेदनमेवास्यदृश्यवस्तुनिवृत्तिरेवमोक्षइति कल्पितमित्याह ॥ विद्यतदिति ॥ ६८ ॥ बोधनात्तदुभयसाक्षिण ॥ ६९ ॥ असंविनेतरदर्शनमात्राद्यन्नास्ति तस्य अन
 र्थस्य नाशो काकदर्शनआयास ॥ यच्च सुखतूर्णाभावेन प्राप्यतदाशुभाममेव ॥ तत्राप्यायासापेक्षानास्तीत्यर्थः ॥ ७० ॥ यज्जगद्देवदेनमात्रात्मतत्त्वं अवेदनमदर्शनमेव क्षयो
 यस्य तथा विधम ॥ तत्तस्याजगद्देवदेनायायद्देवनसाक्षिचैनन्यतस्याममेवेत्यनुपज्जाते ॥ यदिष्टमिति पूर्ववत् ॥ ७१ ॥ दृष्टानादार्ष्टानिकेयद्द्वैलक्ष्यत्तदर्थयति ॥ एतावन्मात्रदिति ॥
 भेदे वैलक्षण्यम् ॥ ७२ ॥ तदेवाह ॥ देशेति ॥ जगत आदौ विवर्तीयादाने ब्रह्मणि देशायाः पूर्वमसंतः पश्चादात्तारोप्यमाणाः नार्थभूतजगत्कोटावेवेक्षिताः ॥ ७३ ॥ नास्ति तस्य प्रकारं
 यत्समात्मरूपवेदनचैनन्यतदेवाविद्यावरणादाभास्वरमीयत्प्रकाराभिवसपन्नत्रिजादित्यतिकम्यत्स्वरूपमन्यथा ज्ञाति ॥ चिंतंश्चिद्रूपस्य तस्य पारमार्थिकत्वरूपं विदन् ज्ञानमेव
 विद्यते वेदनं दृश्यबंधो मोक्षस्त्ववेदनम् ॥ यदंवरुचिरं ते स्यात्तदेवाशुहृदीकुरु ॥ ६८ ॥ सर्गासर्गाबंधमोक्षो वेदना वेदनात्मकौ ॥ अभिन्नौ
 बोधनाच्चोभौ यथेन्द्रासितथा कुरु ॥ ६९ ॥ असंविनेत्सुयत्नास्ति तन्नाशकाकदर्शना ॥ तूर्णाभावेन यत्प्राप्तमंवाशुविद्वित् ॥ ७० ॥
 यद्देवदेनमात्रात्मतदंगावेदनक्षयम् ॥ तद्देवनं वेदनायायदिष्टं तस्माच्चरत् ॥ ७१ ॥ वीचियंथां भस्मः स्पंदो जगच्चैव तथा चित्तौ ॥ एतावन्मा
 त्रएवात्र भेदो यद्भुवनं दन ॥ ७२ ॥ देशकालस्वरूपेषु सारगुर्वीच्यादितां भस्मि ॥ जगदादौ तु देशाद्या असंतो जगतीक्षिताः ॥ ७३ ॥ आभा
 स्वरं त्रिजगदित्यतिभाति मास्वरत्वं वेदनं विदन्मेव चित्तेः स्वरूपम् ॥ वाचिस्थितं भवति चैतदुपोहभेदकृष्णप्रशांतवचनस्तु शिवः परात्मा
 ॥ ७४ ॥ संवेदनं सर्वदतीह शब्दादर्थदभिन्नौ न कदाचिदेतौ ॥ वीच्यंभसोद्भूतितिनोचिती किर्यं स्याद्भ्रतायां विदमेव युक्तम् ॥ ७५ ॥ इ
 वांवा० दं० मो० नि० पू० जीवदो० स्वप्नशतरुद्रौ च कथनं नाम त्रिपष्टितमः सर्गाः ॥ ६३ ॥ ७४ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ जीवदवाक्षणादौ
 नाहं सादीनां मुनीश्वर ॥ भिक्षुस्वप्नशरीराणां संपन्नां किमतः परम् ॥ ७१ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ रुद्रेण सहसंभूय प्रबुद्धाः सर्व एव तं ॥ मिथ
 श्वदृष्टसंसारारुद्रांशाः सुखिनः स्थिताः ॥ ७२ ॥ तेन रुद्रेण तां मायां भवलो क्ययथोदिताम् ॥ स्वांशास्तामिव संसारस्थितिं ते प्रोपिताः पुनः ॥ ७३ ॥
 नजडम् ॥ एनद्रेदृष्टिश्चिजगत् ॥ अन्नेन सोम्यशुभेनापोमूलमन्विच्छेत्यादिश्रुतिदर्शितोपायंरुपोह उपसहर ॥ तयोपसंहृतंतद्वाचारं भणविकारो नामधेयमिति श्रुतिदर्शितदिशा
 वाचिवाद्यान्नेस्थितमवाति ॥ पशातवचनवाङ्मात्रमपि यत्र तथा विधस्तु पर शिवः परमात्मेत्यर्थः ॥ ७४ ॥ एवमवेदनमात्मचैतन्यसर्वाजगदिति च शब्दादर्थद्विजाभिन्नोत्पन्नो न क
 दाचिदेतौ द्वौ स्तः ॥ यस्योत्तररूपस्यात्मन अज्ञतायामिदमेव युक्तं न तु ज्ञतायामित्यर्थः ॥ ७५ ॥ इति श्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकारो० नि० पू० त्रिपष्टितम सर्गः ॥ ६३ ॥ ॥ तैस्त्वेदं
 हे पुनस्तेषां शेषभोगो ब्रवण्यते ॥ ततो रुद्रगणत्वामि संकल्पस्थिरताक्रमः ॥ १ ॥ अिक्ष्वादि रुद्रा तदेहे प्यानरात्किं काटनवतिदेहे पुभोजकप्रार्थ्यशेषाः सति न वेति सदेहात्तद्दत्तातरा
 म पृच्छति ॥ जीवदिति ॥ किं सपन्नस्वामशरीरवद्वाधजतायेव्यवहारोपि सपन्न इत्यर्थः ॥ १ ॥ ते रुद्राशामिथश्च दृष्टपूर्वात्तरससाराः संतः कृतकत्वत्वात्सुखिनः स्थिताः ॥ २ ॥
 तेन कैतु कदर्शनाय प्रथमपदत्तेन रुद्रेण ॥ ता जीवदादिसंसारस्थितिमेव ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ महाप्रलयतः द्विपराधीर्षसानन-भारभ्यक्षयेभोजकाधिपाशेनसह ॥ जगद्यन्तिभासस्यतोषा ॥ ५ ॥ तेषां सर्वेषां कष्टाणां नदानीमस्य रुद्रससारस्य परमं त्प्यानदरानप्यस्ता
 किञ्चित्पुनश्चमभ्यन्ततारालिककीर्षटादिससारप्रत्येकनापयौस्त्वमसाक्षिषजागरमित्यय ॥ ६ ॥ ७ ॥ भविष्यतीत्युक्तेर्भसिद्धरामसयावकालेनेस्त्वसससारेण्वस्थिताइतिग
 म्यते ॥ ८ ॥ पाण्डुरा-पुत्रार्थस्थिविशेषकिसासपाप्रथ स्यट ॥ ९ ॥ अशेषाधिष्ठानविश्वराष्ट्र अभ्यस्तारोतुसकष्टस्यसत्यानिधिवेकेनस्यक ॥ नमसहस्रसहस्रलितसर्वा
 लिकाप्यसद्विनित्कस्यपूर्वोत्तरकालयोर्नितितेवनालितस्यमधिष्ठानतुयत सबास्यततोस्तेवेनितस्यतथैषभोजकाटोदोधिनिर्वाकसिकार्थस्यायिकियासामभ्यमित्यर्थं

॥ श्रीरुद्रउवाच ॥ गच्छताशुनिजस्थानंतत्रभुक्काकलत्रके ॥ कचिकालं सभभोगान्मत्सकाशमुपैष्यथ ॥ ४ ॥ भविष्यथमदशार्थे
 गणामसुरभूषणा ॥ ततोमहाप्रलयतोयास्यामस्तत्परपदम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्त्वाभगवान् रुद्रस्तेषां सौतरधीचत ॥
 अत्यससारसस्थानं कद्राणां मध्यमाययी ॥ ६ ॥ प्रपयु स्वास्यदत्तेपिजीवदद्याक्षणादय ॥ सकलत्रे समर्द्धहस्यपयित्वायकालत ॥ ७ ॥
 रुद्रलोकंसमानापमविप्यतिगणोत्तमा ॥ कदाचिद्भ्रांश्चिदस्यतेतारकाकारकरिण ॥ ८ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ भिक्षुसंकल्यरूपस्ते
 जीवदद्याक्षणादय ॥ कथसत्यत्वमायाता सकल्पार्थकसत्यता ॥ ९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ सकल्यसत्यतात्वशैत्यजसकल्यसत्य
 ताम् ॥ तत्रयन्नास्ति तन्नास्ति यत सर्वात्मतपदम् ॥ १० ॥ यत्सन्नोदस्यतेयश्चसंकल्पंरवलोच्यते ॥ तत्तथाविद्यतेतत्रसर्वकालतदालोक
 म् ॥ ११ ॥ तद्देशकालात्मतयागत्वादेशांतरयथा ॥ देशादेशांतरयद्भनगत्यात्मादिकविना ॥ १२ ॥ नलभ्यतेतथास्वप्नोविनातत्रनलभ्य
 ते ॥ सर्वमस्तिचित कोशेषयथालोकयत्सौ ॥ १३ ॥ चित्तयातद्वाप्नोतिसर्वात्मत्वादविक्षतम् ॥ सकल्य स्वप्नकस्त्वगायया च दशया
 प्यते ॥ १४ ॥ परमभ्यासयोगाभ्यां विना त्वेनलभ्यते ॥ येषां तु योगविज्ञानदृष्टय फलितानि स्थिता ॥ १५ ॥

॥ १ ॥ सषकालयस्वरपिधानतश्चकभूत्वातद्देशकालात्मतयातत्रसदाधिपते ॥ ११ ॥ गत्वादेशांतरयथेत्येतद्विक्रणोति ॥ देशादिति ॥ यथाभयुरादिदेशांतरयादालिपु
 पादितपदियमानमपिगनिर्गमनमासास्त्वस्थयन-आदिपशाच्छुरादिपाटदभइरादिकाललद्विवेकोपवेद्यायु रूपदत्यादिककारणकलापविधाननलभ्यतेतथास्वप्नोपितनभजापसुषु
 म्पो स्वप्नानेनलभ्यतेइतिपरेणाख्यय ॥ १२ ॥ चित्त-कोशकोशसदरोसद्वबासनकोअज्ञानेयथायथा-आलोकयन्तिभोभकाटोदोधिनिर्वाकसिकार्थस्यायिकियासामभ्यमित्यर्थं
 यथाश्रुतिद्विषतसपपदद्विषयक-पदस्यतयाश्रामोति ॥ १३ ॥ सवस्यस्वसंतकभादेयुगपद्वरनिर्दिष्टकउपायस्तमाह ॥ सकल्यदिति ॥ आच्यतेनतदशार्थस्वित्तिनेष- ॥ १४ ॥
 परमिति ॥ अभ्यासयोपविरयाकरोडुसेषय ॥ नयेभ्यराणां विनाप्यभ्यासस्त्वतपद्वयोर्न द्वि-विषयक-कलापविधानेनलभ्यते ॥ १५ ॥

अध्यासयोगो सकल्पितार्थलाभे तदैकाग्र्यसंपादकत्वेनैवयोगः । ऐकाग्र्याभावे तु चित्तमनेकार्थध्यासकमेकमपि स्वसांकल्पिकमर्थमलभत इत्यसत्यसंकल्पनात्प्राप्तयेत्या
 शयेनाह ॥ इदमित्यादिना ॥ मया ऐकाग्र्यशून्येतेन आप्यापामुराक्ययतश्चित्तसकल्पिततदस्योभयाश्रयादुभयभशामोतिनैकवस्थिरीभवतीत्युत्तरेणान्वयः ॥ १६ ॥ यतइत्य
 उच्यते पस्यासिद्धत्वात्सधिरार्थः ॥ उक्तमेवार्थसामान्योक्तिभिः समर्थयति ॥ सर्वमित्यादिना ॥ १७ ॥ ककुभादिशम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ प्रकते योजयति ॥ तस्मादिति ॥ २० ॥ तथा
 पसिद्धरुद्रदेवसार्धयेत सर्वैकध्वम् ॥ अस्यापितथास्थिते ॥ ते आतरालिकाजीवटादयोहनवतिभिश्चसकल्पजीवाः प्रत्येकयत स्थितास्तज्जागृह्यकृतान्योन्यनपश्य
 ति ॥ २१ ॥ तर्हि ते रुद्रसन्निधौ कथमन्योऽप्यदृष्टवत्तत्राह ॥ अप्रबुद्धा इति ॥ जीवानामताः ससारभेदात्तद्वोधि नस्तस्य रुद्रस्येच्छया प्रजायते ॥ २२ ॥ तथा तद्रूपावद्गुरुपाश्च
 सर्वसर्वत्रपश्यांति ये तः शंकरादयः ॥ इदमग्रगतं वस्तु तथासांकल्पितं मया ॥ १६ ॥ नाप्यंयतो भयभ्रंशं सप्राप्तोऽनुभयाश्रयात् ॥ सर्वैस्त्यभि
 मतं कार्यमेकनिष्ठस्य सिद्धयति ॥ १७ ॥ दक्षिणांककुभंगच्छन्कः प्राप्नोत्युत्तरांदिशम् ॥ सांकल्पार्थपरैरेव सांकल्पार्थावगम्यते ॥ १८ ॥ अत्र
 स्थार्थपरैरेव संस्थितो र्थावगम्यते ॥ अत्रस्थे बुद्धिसंस्थेयः सांकल्पप्राप्तुमिच्छति ॥ १९ ॥ तदासावेकनिष्ठत्वाभावात्तन्नाशयेद्वयम् ॥ त
 स्मादेकार्थनिष्ठत्वाद्भिक्षुजीवेन रुद्रताम् ॥ २० ॥ प्राप्यसर्वात्मना लब्धं तथा सर्वतथास्थितेः ॥ भिक्षुसांकल्पजीवास्ते प्रत्येकं तज्जगत्पृ
 थक् ॥ २१ ॥ पश्यांति चैतान्योन्यं रुद्रज्ञानादतेततः ॥ अप्रबुद्धाः प्रजायंते जावाजीवांतवांघिनः ॥ २२ ॥ तदिच्छयाशुतद्रूपावद्गुरुपाश्च
 तद्रह ॥ इह विद्याधरो हस्या महस्यामिह पंडितः ॥ २३ ॥ इत्येकध्यानसाफल्यं दृष्टांतोऽस्यां क्रियास्थितौ ॥ एकत्वं च बहुत्वं च मूर्ध्नि पादित्यमे
 ववा ॥ २४ ॥ देवत्वं मानुषत्वं च देशकालक्रियाक्रमैः ॥ तुल्यकालमलं कर्तुं धारणाध्यानयत्नतः ॥ २५ ॥ सर्वशंक्त्यः स्वरूपत्वाज्जीवस्या
 स्य कशक्ता ॥ अनंतश्चांतपुंक्तश्च स्वभावोऽस्य स्वभावतः ॥ २६ ॥ सविकारः ससंकोचोऽहिंसस्तेन चिदात्मनः ॥ यदिच्छति तदस्यांग
 जंतुः संपद्यते स्वयम् ॥ २७ ॥

ते तदिच्छयैव जायत इत्यर्थः ॥ प्रातिस्विकससारदर्शनैरेषां भवेच्छाहेतुरित्याह ॥ इहेति ॥ २३ ॥ अन्येषामपि जीवानामस्याप्रसिद्धायां क्रियास्थितौ तज्ज्ञावहारव्यवस्थाया
 मयभिश्चसकल्पसंग्रहवदृष्टात ॥ अय जीवो धारणाध्यानयत्नानुसारेण यद्यदित्तत्सर्वकर्मणुगपञ्चयथेच्छकर्तुं समर्थ इत्याह ॥ एकत्वमित्यादिना ॥ २४ ॥ देशकालक्रिया
 क्रमैस्तुल्यकालवाकर्तुं मूलसमर्थः ॥ २५ ॥ तत्रहेतुमाह ॥ सर्वैति ॥ यतो य जीवः परमार्थतोऽनंतः अतोऽस्य सर्वशक्तयः सति यतश्चायमेकैकदेहाभिमानलक्षणोऽनेन परिच्छेदेन पुंक्तः
 अतोऽस्यैककार्यावशक्ततासि ॥ शक्तिस्य भावानुसारतश्चतत्कार्यस्य भावोऽस्य व्यवस्थित इत्यर्थः ॥ २६ ॥ अतएव प्राणिकर्मानुसारेण स्वर्गनरकाद्यनर्थसहस्रसर्गात्मना मविका
 स सर्वप्राणसहारेण प्रलयालनाचससकोचो जगदीश्वरः अहिंसो हि सा प्रयुक्तवैषम्यनैर्घृण्यपशून्प्रायतोऽय जंतु जीवसयः स्वयं यदिच्छति तदेव स्वेच्छानुसारादस्य चिदात्मन ई
 श्वरस्य सकल्पात्सपद्यतेनेतर्नैकचित्कस्य चिदिति टाक्रियत इत्यर्थः ॥ तथा च भागवतो वादरायणस्य सूत्रम् ॥ वैषम्यनैर्घृण्येन सापेक्षत्वादिति ॥ २७ ॥

१ बुद्धादित्रिंशोर्दीपशक्तियटयोरेकानि तसूत्रस्थभाष्यस्थैक्यटोक्तेः २ पुस्तकात्तरे मूलटीकयोर्नूकइति पाठः

॥ ४ ॥ महापटपटादियथाभावसानतःपारव्यक्षयेभोजकाविधात्तरेनसह ॥ अगद्यतिभासक्षयतोषा ॥ ५ ॥ नेषासर्वेषांरुद्राणांतदानीमन्तरुद्रससारस्ययस्यस्थानदर्शनयस्ता
 सिर्वतमभूत्सम्भयभातगालिकजीवटादिसारप्रत्येकमाययोस्त्वमसाशीवीजजागरमित्यथ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ऋषिप्यनीत्युक्तेर्षसिद्धरामसषाड्काळोत्सत्ससारैरुषस्थिताइतिग
 म्यत ॥ ८ ॥ प्रामङ्गुराःपृष्टाथस्वैषवशिशेपजिज्ञासयाप्रभःस्पष्ट ॥ ९ ॥ अशेकपिधानचिद्वरारुष अभ्यस्तशेतुसकल्पस्यत्यतीविवेकेनत्यज ॥ तप्रसहसत्सवालितसक
 लिकाप्यत्सदतिरितरूपपूर्वोत्तरकालोर्नास्तितरेवनास्तितरमभिधानतुपत सर्वाभ्यगतोस्त्वेषेतिनत्वन्तयैश्चभोजकाट्टोदोधिगसांकलिकार्थस्यार्कियासामध्यमित्यर्थ

॥ श्रीरुद्रउवाच ॥ ॥ गच्छताशुनिजस्थानतत्रभुक्काकलत्रकै ॥ कश्चित्कालंसमभोगान्मत्सकारामुपैष्य ॥ ४ ॥ भविष्यमदंशाये
 गणामरपुरमुपणा ॥ ततोमहाप्रलयतोयास्यामलत्वरपदम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाभगवान् रुद्रस्तेषांसीतरधीयत ॥
 अत्यससारसस्थानरुद्राणामध्यमाययी ॥ ६ ॥ प्रययु स्वास्पदतेपिजीवदवाक्षणादय ॥ स्वकलत्रे समदेहस्यपयित्वाथकालत ॥ ७ ॥
 रुद्रलोकसभामापभविष्यतिगणोत्तमा ॥ कदाचिद्भ्राष्टिदस्यतेतारकाकारकारिण ॥ ८ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ सिद्धुसकल्यरूपास्ते
 जीवदवाक्षणादय ॥ कथसत्यत्वमायाता सकल्यार्थकसत्यता ॥ ९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ संकल्पसत्यतात्वशैत्यजसकल्पसत्य
 ताम् ॥ तत्रयन्नाजितन्याकियत सर्वात्मतत्पदम् ॥ १० ॥ यत्सन्नदेस्यतेयच्चसकल्पैरवलोक्यते ॥ तत्तथाविद्यतेतत्रसर्वकालतदात्मक
 म् ॥ ११ ॥ तद्देशकालात्मतयागत्वादेशांतरंयथा ॥ देशादेशांतरयद्दन्नगत्यात्मादिकविना ॥ १२ ॥ नलभ्यतेतथास्वप्नोविनातत्रनलभ्य
 ते ॥ सवमस्तिचित कोशेषपयालोकयत्यसौ ॥ १३ ॥ चित्तयातद्वाप्नोतिसर्वात्मत्वाद्विद्वतम् ॥ सकल्प स्वप्नकस्त्वगययाश्चदशथा
 व्यते ॥ १४ ॥ परमभ्यासयोगाभ्याविनात्येनलभ्यते ॥ येषांतुयोगविज्ञानदृष्टय फलित्ता स्थिता ॥ १५ ॥

॥ १० ॥ सवकालयत्सदधिधानतसत्सकभूत्तागदेशकालात्मतयातप्रसदाविद्यते ॥ ११ ॥ गत्यादेशांतरयद्येत्येनद्विवृणोति ॥ देशाविति ॥ यथाभयुरादिदेशांतरयादकिपु
 परित्रयद्विषयानमपिगणितगमनात्सासत्यमनःआदिषदाच्चक्षुरादिपादद्वयभङ्गरादिकालस्तद्विवेकोपदेष्टापुरुषइत्यादिककारणकलापविनानलभ्यतेतथास्वप्नोपिनिभ्रमापसुषु
 स्मा स्वप्नतरेचानलभ्यतइतिरेशाभ्यय ॥ १२ ॥ चित्तकोशकोभासदेशोसवधासनकरश्चाननेपयापयाआलोकयतिभोजकाट्टोदोधिनिभासनाभिःपर्यालोचयतिनयात
 याश्चतत्रदेवसतमपदिषयरूपदरपतयाभामोति ॥ १३ ॥ सवस्य स्वमसकल्पादेर्गुणपदरनिर्तृककठयायस्तमाह ॥ सकल्पइति ॥ आप्येतेतदराश्रिचिद्विशेषः ॥ १४ ॥
 परमिति ॥ अभ्यासयोगपरिषाकरशैशुसत्य ॥ तेष्वनराणांविनाप्यभ्यासस्तत्रपदयोगसिद्धिफलमस्तीतिविशेषमाह ॥ येषांतिविति ॥ १५ ॥

॥ २ ॥ एवमेव सर्वेषामपि जीवानां मरणकालोद्भूतस्वकर्मैव स्वमद्वजगदात्मना आभोक्ष्यतीति बोध्यमित्याह ॥ सर्वएवेति ॥ ३ ॥ एवं भिक्ष्वात्मेव तत्र मपरिच्छिन्नस्वरूपस्य तथा विधोपि देही देहपरिच्छिन्न इव आभोक्षमाकुलस्तिष्ठतीत्यर्थः ॥ अनया भिक्षुकथया ॥ ४ ॥ परापूर्णास्वरूपात्प्रस्यदितात्सासर्वोपि जीवइति एव प्रकार एव न केवल भिक्षुरित्यर्थः ॥ अहरहः प्रतिदिन स्वभेनः अन्न भवसिद्धमेवेत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ इदजन्मादिदुःखकचिक्केन चिन्मिन्नेन परिप्रथतीति प्रेरणान्वयः ॥ ७ ॥ ८ ॥ इदानीं बधमोक्षतत्त्वसंक्षिप्याह ॥ देहेति ॥ देहनाशोहमिद्यभिमान एवातो बध स्वात्सलाभ एव मोक्ष इति निष्कर्ष इत्यर्थः ॥ किंचिद्यदुक्तामोराभोवर्णिता र्थप्रबोधमाश्रयार्थिभिर्नयेन व्यनक्ति ॥ अहो इत्यादिना

सर्वस्याभासजीवस्य मृतिजन्ममयी स्थितिः ॥ भवत्येव चिदाकाशरूपिण्येवाकृतिगता ॥ २ ॥ पृथक्कृत्यैक्यमभ्येति स्वात्मासंसारखंडक म् ॥ सर्वएव मृतो जंतुः पृथक्स्वप्ननिभात्मकम् ॥ ३ ॥ एवं तत्र स्वरूपोपि देही चामोक्षमाकुलः ॥ जीवयूथं जयातु भ्यं कथितं कथयानया ॥ ४ ॥ परात्प्रस्यदितात्मेति भिक्षुरात्मकेवलम् ॥ मोहान्मोहांतरं याति जीवो हरहरे वनः ॥ ५ ॥ पर्वताग्रपरिभ्रष्टो ह्यधो धउपलोचया ॥ परमात्मपरिभ्रष्टो जीवः स्वप्नमिमं दृढं ॥ ६ ॥ पश्यत्यस्मादपि स्वप्नाद्याति स्वप्नांतरं पुनः ॥ स्वप्नात्स्वप्नो विनिपतन् मृपैवेदं दृढकिल ॥ ७ ॥ परिपश्यति जीवो तर्मायया जर्जरीकृतः ॥ कचिक्केन चिदेवेह कदाचिदपि वास्वयं ॥ ८ ॥ देहनाशोहमित्यंतो मुच्यते स्वंप्रपद्यते ॥ श्रीराम उवाच ॥ अहो नु विषमो मोहो जीवस्यारयोपजायते ॥ ९ ॥ यथासुप्तस्य सोकेन नानाकारविकारया ॥ मिथ्याज्ञानोपया मिथ्यामाययानिपतत्यलम् ॥ १० ॥ अहो नु खलु वैषम्यं भोमं निजवदुच्यते ॥ भगवन् सर्वदा सर्वसर्वदैव जगत्स्थितौ ॥ ११ ॥ त्वयासंभवतीत्युक्तं यथा तच्चानुभूयते ॥ एवं गुणविशिष्टात्मा तन्मोहात्मा सा भिक्षुकः ॥ १२ ॥ कचिदस्ति नवास्त्यंतरालो क्यकथया शुभे ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ अद्य रात्रौ सा माधिस्थस्त्रिलोकी मठिका मिमां ॥ १३ ॥

॥ ९ ॥ स्तोकेनाल्पेनापि मदश्रमादिनिमित्तेन शुभस्य मनःस्वाममायया यथा अलभत्यंतं भीमैव म्यदुःखसकदनिपतति तच्चानिजवत्सत्यवस्तीयवद्वा उच्यते तद्देहो आश्रयमिति प्रेरणान्वयः ॥ १० ॥ सर्वसर्वं न सर्वदा स भवतीति च त्वयाप्यदुक्ततदप्यनुभवात् ऋममाभूदित्याह ॥ भगवन्मिति ॥ ११ ॥ एवमुपदिष्टार्थाभिर्नन्देन गुरुप्रतोष्यत्वयाय भिक्षुर्मदो धायकल्पयित्वा लोके उत कचिदस्तीति स देहेन कौतुकत्पृच्छति ॥ एवं गुणविशिष्ट इति ॥ तन्मोहात्मा तादाश जीवटादिमोहात्मा ॥ १२ ॥ अतर्योगेन आलोक्यत्वद्दोषाय यथापिकल्पयित्वा मया भिक्षुरुक्तस्तथापि तद्वाक्यस्यादत्तत्वायोगात् कचित्संभावित एव सः तस्य च योगेनाधुना दर्शने उत्थाने विलवः स्यादित्याशयेन वसिष्ठस्तकालोचितं भवाच अथेति ॥ १३ ॥

दक्षशब्दाद्भागुरिमेतेनहलंतादापिदीर्घदेशेयस्येतिव्युत्पाद्यम् ॥ ९ ॥ तस्यग्रहंकूर्दाप्यानभंगभीताःप्रियाअपिशुत्थानोविशति किल ॥ १० ॥ तस्यभिक्षोः ॥ संवेतुविर्वहकव
 ल्यायचरमसाक्षात्कारमामुम् ॥ तत्कुत ॥ यतो नियतेस्तदायुर्नियतुर्विधातु ॥ ११ ॥ तथापाम्भर्णितप्रकारेण ॥ १२ ॥ एवंप्रवविध ॥ अथास्मिन्कल्पे ॥ अयद्विर्निय ॥
 तृतीयोपलभ्यतेतदाभीमयेत्यर्थ ॥ १३ ॥ जगत्सद्वेअकिनाअकिन्नूभतामयाअस्मिन्सर्गोत्तरीयोपलभ्यतइतिपूर्वोणपरेणवाअन्वयः ॥ १४ ॥ अयमयाकीलयाअस्मा
 तस्मिन्विहारेस्वकुटीकोशेकपिलमूर्धजः ॥ भिक्षुदीर्घदेशोनामस्थितएवसमाधये ॥ १५ ॥ एकविंशतिरात्रंचतस्यैवंस्थितिशालिनः ॥ दृढा
 र्गलंगुहध्यानभंगभीताविशंतिना ॥ १० ॥ श्रुत्याःप्रियाःकिलतथासंतिष्ठतिसाभिक्षुकः ॥ अद्यैवतस्यसंवेतुंनियतेरीदृशास्थितिः ॥ ११ ॥
 राजयोध्याननिष्ठस्यगतस्तस्यैकविशंतिः ॥ सतुवर्षहस्त्राणितयाचितेनभूतवान् ॥ १२ ॥ कस्मिंश्चिन्त्याक्तेकल्पेभिक्षुरेवंपुराभवत् ॥
 अद्यत्विहद्वितीयोस्मिंस्तृतीयोपलभ्यते ॥ १३ ॥ मयातुपुनरन्विष्यचेनसाचतुरात्मना ॥ तादृग्भिक्षुस्तृतीयोव्योजगतयद्वादरात्ति
 ना ॥ १४ ॥ अस्मात्सर्गात्ततोऽत्रस्तृतीयस्तादृशाशयः ॥ अथान्यलीलयासर्गमयासंप्रोक्षितास्ततः ॥ १५ ॥ यावत्तस्मिंश्चिदाकाशा
 कोशशाथिनिसर्गके ॥ तृतीयो विद्यतेभिक्षुर्ब्राह्मश्वसदृशक्रमः ॥ १६ ॥ एवंतेनैवतेनैवसन्निवेशेनभूरिशः ॥ भविष्यत्यभवत्सर्वपदार्थाः
 सर्गसंततौ ॥ १७ ॥ अस्यांसभायामपिचेमुनयाब्राह्मणास्तथा ॥ भाव्यसर्वसमाचारैस्तरन्यैरप्यनकशः ॥ १८ ॥ नारदेनामुनाभाव्यं
 पुनरन्येनचामुना ॥ एवंकलनकर्मभ्यांयुक्तनान्येनभूरिशः ॥ १९ ॥ एवंजन्मादिनाभाव्यंव्यासेनापिशुकेंनच ॥ शौनकेनपुनर्भाव्यंक्रतु
 नापुलहेनच ॥ २० ॥ अगस्येनपुलस्येनभृगुणागिरसापिच ॥ एतएवतथान्येएवंरूपक्रियास्पदम् ॥ २१ ॥ चिराच्चिराद्भविष्यंतिमा
 येयंविततायतः ॥ सदृशाचारजन्मानसएवात्येचभूरिशः ॥ २२ ॥ भूयोभूयोविवर्ततसर्गेष्वस्मिन्विववर्वाचयः ॥ अत्यंतसदृशाःकच्चिकेचि
 दर्धसमक्रमाः ॥ २३ ॥ केचिदीपस्तमाःकेचिन्नकटाचित्पुनस्तथा ॥ एवमेपानिविततामहतामपिमोहिनी ॥ २४ ॥

सर्गादन्येसर्गासंप्रोक्षितास्तत्रतृतीयस्तादृगाशयोऽलब्धइत्यन्वयः ॥ १५ ॥ तदेवाह ॥ यावदिति ॥ ब्राह्मस्तत्रत्यब्रह्मणानिर्भनएतत्सदृशएवमुवनकर्मोविद्यते ॥ १६ ॥ एवब्रह्मां
 हमेनेनसदृशेपदार्थक्रमेनादृशाभिज्ञवाप्यनताःसभवातीत्यारायेनाह ॥ एवमिति ॥ १७ ॥ अस्मिन्सर्गेषुमुशुब्धवहाराक्तमेवार्थुनःप्रपचयन्नाह ॥ अस्यामित्यादिना ॥ तैरप्येव
 भिक्षुसदृशसमाचारै स्वसदृशसमाचारैश्वभाव्य ॥ अन्यैरपिएतन्मुनिसमाचारैर्भिक्षुसमाचारैश्वभाव्यमित्यर्थः ॥ १८ ॥ कलंतंज्ञानकर्मचरित्रताभ्यांयुक्तेन ॥ १९ ॥ २० ॥
 एवंविधस्वरूपस्यसत्थानस्यक्रियाणांचास्यदृग्भविष्यतीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

राधानपायव्याङ्करायकोटिहिसोबाधोर्दन्त्यनितिपावद् ॥ १४ ॥ धनगजितमंभमासलपुट ॥ गस्त्यासठस्य ॥ १५ ॥ धाननपुला कायनापत्तय ॥ १६ ॥
 सस्तेनपूर्वपुत्रेण ॥ १७ ॥ अर्ध्यापारमाक्रान्तिजधर्मसपादयामासु ॥ १८ ॥ मुनिप्रोक्तज्ञानशास्त्रार्थतपत आभ्यस्त ॥ उपविष्टार्थानुसधानसुखेनक्षणमिषपुनाराम
 पृथापयत्रणोर्द्वैत्यज्ञाननिद्राभावात्कल्पमिषव ॥ १९ ॥ स्वधरभूषरभूतसपारोषिमतिवासाप्रतकीनेमद्यत्स्वस्वकापयपरजेआतेसतिरशरथसभामस्तनथापूर्वपुत्रद्वयपुन
 आत्प्यानलोकरवनेनप्यात्पानप्रवणोचितसभासन्निवराकरवनेनस्यो ॥ २० ॥ इतिश्रीबासिष्ठम तात्पर्यमकारोनिर्माण पू० पधर्पाटितम सर्ग ॥ ६५ ॥

शिखुरेऽस्तिनास्तीतिप्रैक्ष्यप्रातर्वंदाभ्यहम् ॥ श्रीवालमीकिरुवाच ॥ मुनीन्वेवकययतिवहिर्मंभ्याङ्गिहिम ॥ १४ ॥ उद्भूतलप
 क्षुन्नपनगजितमंसल ॥ तत्पुत्रप्रायसस्युष्णजलिपरंपरा ॥ १५ ॥ वृषापरौरविटपिनभुष्यंवातधुताहव ॥ पूजयित्वा मुनिश्रेष्ठा
 नुदतिपुन्स्वविपरात् ॥ १६ ॥ सप्तातदनुसोत्तस्योत्सप्रणामपरंपरा ॥ क्रमेणत्व्यस्तनेनैवजन्मु स्वैचरभूचरा ॥ १७ ॥ स्यास्पदपुष्यपारा
 खमहव्यापारमाहता ॥ सर्वसपादयामासुर्निजधर्मक्रमोचितम् ॥ १८ ॥ चित्तवंतमुनिप्रोक्तमहीचरनभश्चरा ॥ ज्ञानक्षयांस्वणमिव
 नित्यु वस्यमिवापिच ॥ १९ ॥ प्रात पुन प्रसूतकायपरंपरेस्मिन्जातेजनखचरभूचरभूतसप ॥ आस्थानलोकरचनेनतयैवतस्याव
 न्योन्यमंघटनपूजिनपुन्यलोक ॥ २० ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० विद्योत्तरविस्मयवर्णननाभयचपष्टितम सर्ग ॥ ६५ ॥ ॥ ६४ ॥
 श्रीवालमीकिरुवाच ॥ वसिष्ठमुनिसशुकाविश्रामिनादिसयुता ॥ स्थिता स्वैचरसिद्धौपाविश्रांतातृपननायका ॥ १ ॥ सरामलक्ष्म
 णासंवतर्पवायसमायज्ञो ॥ सौम्यासमसमाभोगारांतवातेवपस्मिनी ॥ २ ॥ अन्वेक्ष्यवचभ्रममुवाचायमुनीश्वर ॥ बांधयंतिवलादे
 वसानुकृपाहिसाधव ॥ ३ ॥ श्रीवमिष्ठउवाच ॥ राजनरघुकुलाकाराशांकरघुनंदन ॥ त्यामयाज्ञाननेत्रेणसाभिदुःप्रोक्षिताश्चि
 रम् ॥ ४ ॥ ध्यानेनाहचिरभ्यातस्तादृग्भिक्षुटिदक्षया ॥ दीपानिससविपुलांकुलशैलसपर्वताम् ॥ ५ ॥ यावत्कुनश्चिदप्येवमिदुलभ्यां
 तादृश ॥ वयंकिलमनोरान्यंयहिरप्युपलभ्यते ॥ ६ ॥ ततश्चिभागशेषायांराभ्यापुनरहंधिया ॥ इतराशांतरंयातावेलावानद्वेषाणं
 म् ॥ ७ ॥ जिननामैपतत्राकिश्रीमन्जनपदांमहान् ॥ वल्मीकोपरितत्रास्तिवहिराजनासश्रय ॥ ८ ॥

अर्ध्यापययननाशिशोरशनमुष्यत ॥ तारशानतपाभ्येधमर्मानभूतमाधिन ॥ १ ॥ स्थिताउपविष्टा ॥ सतोद्युक्तानेनायका सामगारयश्चिप्रानाउपविष्टा ॥ १ ॥
 पश्चर्नपश्चवर्तीशरती ॥ २ ॥ पश्चपुनवेक्ष्यअपतीक्ष्यपश्चउवाच ॥ प्रातर्वंदाभ्यस्तमितस्वयप्रतिज्ञातत्वावितिभाव ॥ ३ ॥ चिरपश्चितोऽन्धिष्ट चिरमन्धिष्यप्येक्षितदतिबा ॥ ४ ॥
 ५ ॥ पाषण्डतभ्यस्ताधरुहिरयोमदतिपूर्वैणान्यप ॥ ६ ॥ उत्तरस्याक्षाशायाविराकातरवेशयानोमनसापयल्लोचितवधानितिपावद् ॥ ७ ॥ बल्मीकाख्याज्ञानपवाहुपरि
 पतोजिननामापयप्रसिद्धाजनपदोस्तिनपञ्चअनपदेविहारात्प्योजनसमयौबहुअनाश्रयोरेशोक्ति ० ८ ॥

दकृशब्दाद्गुरिमेनेनहंताहापिदीर्घदेशेयस्येतिव्युत्पाद्यम् ॥ ९ ॥ तस्यगृहंकूर्दाध्यानभंगमीताःप्रियाअपिभृत्यानोविशतिक्लि ॥ १० ॥ तस्मिन्निक्षीः ॥ सर्वतुल्यदहकव
 ल्यायचरमसाक्षात्कारप्रामुम् ॥ तत्कृत ॥ यतोनियतेस्तदायुर्नियतुर्विधातुः ॥ ११ ॥ तथाप्राश्चितप्रकरणे ॥ १२ ॥ एवंप्रवविधः ॥ अथास्मिन्कल्पे ॥ अयद्वितीय ॥
 तृतीयोनेपलभ्यतेतदानीमयत्यर्थ ॥ १३ ॥ जगत्सद्येअलिताअलित्रद्भ्रमतामयाअस्मिन्सर्गोत्तरीयोनेपलभ्यतेइतिपूर्वणपरेणवाअन्वयः ॥ १४ ॥ अथमयालीकयाअस्मा
 तस्मिन्निहारेस्वकुटीकोशेकपितृमूर्धजः ॥ भिक्षुर्दीर्घदेशोनामस्थितएवसमाधये ॥ १५ ॥ एकविंशतिरात्रंचतस्यैवंस्थितिशांतिनः ॥ इडा
 गलंगुहंध्यानभंगभीताविशंतिनां ॥ १० ॥ भृत्याःप्रियाःकिलतथासंतिपुतिसाभिक्षुकः ॥ अथैवतस्यसंबेत्तुंनियतेरीदृशीस्थितिः ॥ ११ ॥
 राजयोध्याननिष्ठस्यगतास्तस्यैकविशंतिः ॥ सतुवर्षसहस्राणितथाचिन्तनभूतवान् ॥ १२ ॥ कस्मिंश्चिस्वाकनेकल्पेभिक्षुरेवंपुराभवत् ॥
 अथविहद्वितीयोस्मिंस्तृतीयोनेपत्तभ्यते ॥ १३ ॥ मयातुपुनरन्विष्यचेतसाचतुरात्मना ॥ तादृग्भिक्षुरतृतीयोन्योजगत्पद्मादरालि
 ना ॥ १४ ॥ अस्मात्सगात्ततोत्तद्वधस्तृतीयस्तादृशाशयः ॥ अथान्यलिलयासर्गामयासंप्रेक्षितास्ततः ॥ १५ ॥ यावत्तस्मिंश्चिदाकाशा
 कोशशायिनिसर्गके ॥ तृतीयोविद्यतेभिक्षुर्बाह्यश्वसदृशक्रमः ॥ १६ ॥ एवतेनैवतेनैवसन्निवेशनभूरिशः ॥ भविष्यंत्यभवन्सर्वपदार्थाः
 सर्गसंततौ ॥ १७ ॥ अस्यांसभायासपिचमुनयोवाह्यतास्तथा ॥ भाव्यमेवंसमाचारैस्त्वरन्यैरप्यनेकशः ॥ १८ ॥ नारदनामुनाभाव्यं
 पुनरत्येनचामुना ॥ एवंकलनकर्मभ्यायुक्तनात्येनभूरिशः ॥ १९ ॥ एवंजन्मादिनाभाव्यंभ्यासेनापिशुकेनच ॥ शौनकेनपुनर्भाव्यंक्रतु
 नापुलहेनच ॥ २० ॥ अगस्त्येनपुलस्त्येनभृगुणांगिरसापिच ॥ एनएवतथान्येचएवंरूपक्रियास्पदम् ॥ २१ ॥ चिराच्चिराद्भविष्यंतिमा
 येयंविततायतः ॥ सदृशाचारजन्मानस्तएवान्येचभूरिशः ॥ २२ ॥ भूयोभूयोविवर्ततसर्गेष्वस्मिन्स्ववर्वाचयः ॥ अत्यंतसदृशाःकचिकेचि
 दर्शसमकमाः ॥ २३ ॥ केचिदीपत्समाःकेचिन्नकदाचित्पुनस्तथा ॥ एवमेपानिविततामहतामपिमोहिनी ॥ २४ ॥

त्सागंद्येसगां संप्रेक्षितास्तवतृतीयस्तादृगाशयोत्तद्वधस्त्यन्वय ॥ १५ ॥ तदेवाह ॥ यावदिति ॥ ब्राह्मस्तत्रत्यब्रह्मणानिर्मितएतत्सदृशएवभुवनकर्मोविद्यते ॥ १६ ॥ एवमस्मा
 दभेदेनसदृशेपदार्थकमेतादृशभिक्षुवोष्यनतासभवतीत्याशयेनाह ॥ एवमिति ॥ १७ ॥ अस्मिन्सर्गेषुमुष्टुव्यवहारोक्तमेवार्थपुनःप्रपचयन्नाह ॥ अस्यामित्यादिना ॥ तैरप्येव
 भिक्षुसदृशसमाचारैस्वसदृशसमाचारैश्चभाव्य ॥ अन्यैरपिपुनन्मुनिसमाचारैर्भिक्षुसमाचारैश्चाप्यमित्यर्थः ॥ १८ ॥ कलनज्ञानकर्मचरित्रताभ्यायुक्तेन ॥ १९ ॥ २० ॥
 एवविधस्यरूपस्यस्थानस्यक्रियाणांचास्यदभाव्येतित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

शाननिरपयश्चकालान्निदङ्गानातसषटापितास्ति दक्षद्विषेष्टालक्षणकमधूरुनिरस्तत्सर्वेधनास्ति किन्तुप्रतिपत्तिर्थातिरक्षकेवलज्जाते ॥ तदेवद्विभिक्षुषारिषेस्पष्टमित्याह ॥
 इति ॥ अन्तर्जाषटारिषणिकनपलासापलसम्पुण्डभभक्ष ॥ २५ ॥ २६ ॥ पातरुजमिषविकसितम् ॥ तस्यैषमरादीनानाकलङ्कालकञ्जालाश्वपरयेतिषोष्यम् ॥
 अर्थानि सङ्घनभान सार्धिमृगानिर्ध्विक्रिष्णार्धिशुद्रात्सर्वेधनादेवमशुद्धिमज्जाज्जातम् ॥ २७ ॥ एषमिभुजनशीर्षसर्वजीभन सविप्रयेकजगदुपमिभासत्सङ्घटितस्त
 स्वरस्यनर्जोस्यद्वित्यपिचविषय सगरत्सङ्घटितस्त्यनस्यैषमायादरोत्सर्ध ॥ तेषामिमकलता स्वपरोपिषयनगतजगत्सङ्घामिष स्वस्वप्नसङ्घारदुरानमिष्यासत्साप
 य ॥ किंस्तदन्त्याह ॥ सयात्सनीति ॥ सयात्स्यस्तिश्रित्तसैपरमात्स्यनिनाशस्येनस्फुरतिमति ॥ तेनस्तत्त्वधाधेनतद्वाधत्यागुनकिंश्चित्स्यमित्यथ ॥ २८ ॥ ॥ इति

क्षणनहास्तिनोवमप्रतिपत्तिर्हिजुभते ॥ फेनविशस्यहैरात्राअनताकतयेनय ॥ २५ ॥ धतासामुपलभालमहोर्माभामनोगाति ॥ प्रति
 भाभानभवदमित्यविकसितस्थितम् ॥ २६ ॥ नानाकलङ्कञ्जालजलेप्रानरिवाशुजम् ॥ जातसवदनादवशुद्रादिदमशुद्धिमत् ॥ सभा
 रजात्तमिवलसार्धवद्विक्रिष्णादिव ॥ २७ ॥ प्रत्येकमवमुदित प्रतिभासुसवद स्वदांतरव्यपिचतस्यविधित्त्वंद ॥ भवैस्वयननुचतेपिभि
 यतमित्य्यासवात्सनिस्फुरतिकरणकारणोस्मिन् ॥ २८ ॥ ॥ इ० धा० वा० टे० मों० निवाणप्रकरण० जीषटो० मिक्षुसस्यतिकयनना
 मपद्रुपठितम सर्गं ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अशरथउवाच ॥ ॥ मुनिनायकतमिक्षुगत्यासवोधयत्वमी ॥ नरामत्यहिताश्रीप्राधानयतुदुयी
 गतम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीवन्सिपुडवाच ॥ ॥ राजस्तस्यमहाभिक्षो सदह प्राणवर्जित ॥ क्लृदोवैवण्यभायातोनासौजीवितभाजनम् ॥ २ ॥
 तस्यभिक्षोसुर्जावासांभूत्वापस्रजसारस ॥ जीवन्मुक्त स्थितोभूयानासौसंस्थितिभाजनम् ॥ ३ ॥ तद्वहेभासपर्धतबलान्निष्कासितार्गं
 ला ॥ अतरालतुतिपुतिथत्यामिक्षुद्विदक्षव ॥ ४ ॥

श्रीशारिष्ठम० हास्यपमकारोनिर्वाणप्ररणपू० पद्रुपठितम सर्ग ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मिश्रोस्वभापौमुक्तस्यद्वनारोषवण्यते ॥ मिक्षुर्थातिवदन्त्येर्पाधधामोक्ष
 धरोपत ॥ १ ॥ सद्योपयुगसमाभेभुंभ्यापयु अमीमद्यहितामपापेपितानराभिषणोभवदाश्वायाश्चानयतु ॥ १ ॥ अर्धवत्स्यसवतुंनियतेरपतिश्रयद्रतिमदुक्तधिस्यस्यत्वयेवपुष्ट
 मितिसुखपथसिद्धउवाच ॥ राजान्निद्रि ॥ इन्द्रभाणापटमकान्तरसभाग शोषेणैवैवण्यर्थायात ॥ २ ॥ सार्धैर्हृदीपसत्यसकभेनमजीभगुतभाह ॥ तस्येति ॥ सत्येवतद्वैभोभ्य
 यारभ्यशेपमसकस्यश्रवत्तेनाभ्यधेतिभाष ॥ ३ ॥ मासपयतपदुर्गालनिकासनीयानितिमिक्षुणाश्वाशैरतरालसांसिभिलदुर्लभैर्गमत्यावपित्वन्मन्त्रिमिस्तत्त्वधोपनकनुमश
 स्यसित्याह ॥ तद्वदिति ॥ मासस्यपदीश्वरमनिशेजलान्निष्कासितार्गंलासंतोमिक्षुद्विदक्षवोभूत्यावाह्वितारतरालेतिवति ॥ बलाभिक्षाशाश्वलावितिवा ॥ ४ ॥

नतोभासतेकायानिक्षुशरीरंनिक्वाल्यनिःसार्यजलेत्यक्षयमिषजिष्यति ॥ तस्याकुट्यामन्यंतत्कायाकारशिलाप्रतिमात्पुंभिक्षुपूजाभक्त्यादिष्ववहारप्रवर्तनायकरिष्य
 ति ॥ दृढत्वादक्षुष्णमानसभक्तमनःकल्पितदेवतारूपम् ॥ कर्मधारयः ॥ ५ ॥ एवमुत्तरीत्यामुक्तः ॥ विहारप्राणचेष्टादिव्यापारविषयेनष्टम् ॥ ६ ॥ प्रश्नप्रासंगिकमुक्त्वाप्र
 स्तुतमेवावलंबते ॥ एषेत्यादिना ॥ दुर्बोधेनभ्रातिपरपराहेतुविक्षेपशक्त्या ॥ अतिवासेननिरस्यते ॥ अस्तीश्रद्धिभ्रमनैवकृतजगदारभा ॥ हेक्षःकटकतयेवप्रतिभासस्ययोर्वि
 पर्यासोन्यथाभावस्तस्मान्नकारणकोविभ्रमोदयोयस्याः ॥ वाचारभणविकारोनामधेयमृत्तिकेत्येवसत्यमित्यादिदृष्टान्तश्रुतिवाचादाष्टिकमायापिदृश्यमन्तस्वभौववानुर्मा
 यते ॥ ९ ॥ ज्ञानरमात्प्राएवंअविवेकाज्जीवत्वमायाति ॥ सचस्वविवेकात्सर्वमात्मेतिपरशरीत्यात्सदृक्चिन्मात्रःपरिशिष्यतइत्यर्थः ॥ १० ॥ सःस्वबोधतआत्मेव ॥ अर्बोधतस्तुस
 ततोनाशंगसंधानंकायंनिक्वाल्यतेजले ॥ त्यक्ष्यंत्यन्यंकरिष्यंतिभिक्षुमक्षुष्णमानसम् ॥ ५ ॥ अनेनैवंसदेहेनभिक्षुर्मुक्तोव्यवस्थितः ॥ क
 थंप्रबोधतेनष्टंनद्विहारशरीरकम् ॥ ६ ॥ एषंगुणमयीमायादुर्बोधेनदुरस्यया ॥ नित्यंसत्यावबोधेनसुखेनैवातिवाह्यते ॥ ७ ॥ असत्ये
 वरुतारंभाहेशःकटकतायथा ॥ प्रतिभासविपर्यासमात्रकारणकोदया ॥ ८ ॥ परमात्मनिवाचेयमित्थंमायानुमीयते ॥ तरंगालीवपय
 सिप्रेक्षामात्राविनाशिनी ॥ ९ ॥ ज्ञोहिदृश्यमयादीर्घस्वप्नात्स्वप्नांतरंब्रजेत् ॥ एवंजीवत्वमायातिविवेकात्सर्वमात्महृक् ॥ १० ॥ योयस्यप्र
 तिभासःस्यादात्मैवसस्वबोधतः ॥ सएवोदेतिसंसारःकरंजवनगुल्महृक् ॥ ११ ॥ प्रत्येकंभूतमुदितंकरंतंसारमंडलम् ॥ भिक्षोःस्वप्नांतरद
 वपरांभंगिभिवांभसः ॥ १२ ॥ प्रस्तुतःपद्यजादेवजगत्स्वप्नोयथोदितः ॥ तथैवास्वच्छचित्तोरथोरुदःसर्वजनंप्रति ॥ १३ ॥ पितामहवदा
 भातिसर्गःस्वप्नविलासवत् ॥ प्रत्येकमुदितस्तेनब्रह्मांडानीवकोटिशः ॥ १४ ॥ स्फुरत्यथातथावास्मिन्जीवःपश्यतिविभ्रमम् ॥ त्ददयेयं
 समर्थंचस्वप्नवदीर्घमांतरम् ॥ १५ ॥ चित्सत्तामात्रमासाद्यप्रतीच्युतमात्रतः ॥ जराभरणदुःखानांकिंचिद्भाजनतांगतः ॥ १६ ॥

एवससारात्मनाउदेति ॥ ११ ॥ भूतंप्राणिनिकायंप्रतिप्रत्येकससारमंडलंथांत्याउदितंकरतम् ॥ यथाभिक्षोःस्वप्नातरेअभसोभंगिआवर्ततरगादिविभागमिवविक्रीत्यर्थः ॥ १२ ॥
 समष्टेर्हैरण्यगर्भस्यमनोमात्रनिर्माणत्वादयसर्गःस्वप्नएवचेष्टादिरपितथैवभावितुमर्हति अस्यच्छचित्तादुश्चितइतिपरस्थिरइवभासतइत्याह ॥ प्रस्तुतइति ॥ १३ ॥ चित्तशुद्धीतु
 पितामहस्येवपितामहवत्स्वप्नविलासवदसत्यआभातितेनतादृशभागेनज्ञायतेप्रत्येकमयब्रह्मांडानीवकोटिशःउदितइतिनिश्चीयतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ अयंजीवोव्यपिप्रपचरूपेणस
 मष्टिप्रपचरूपेणवासाधारणप्रपचरूपेणप्रत्येकमसाधारणप्रपचरूपेणवायथातथावास्फुरन्मस्तुतथापिददयेप्रतिभानसमर्थदीर्घविभ्रमंपश्यतीतिसस्वप्नत्रिन्मिथ्यैवेत्यर्थः ॥ १५ ॥
 दीर्घत्वमदर्शनेनिमित्तमाह ॥ चित्सत्तामात्रमिति ॥ तत्रतःप्रतीच्युतमाहतावन्मात्रतश्चित्सत्तामात्रमासाद्यआश्रित्यकचिक्कस्मिंश्चिद्वेवनरतिर्यगादिदेहे ॥ १६ ॥

ध्वनिरवयवकालस्त्रिदशमानसषट्पिनास्ति रेखादिषुष्टालक्षणकमधुरानिरलत्वाद्ब्रह्मनास्ति किनाईप्रतिपत्तिर्थातिरेषकेषल्लुङ्गात् ॥ तदेवेहीगिस्तुचरिमेस्पटमित्याह ॥
 कति ॥ अतःतःजीषदादिर्गणैकपरतासामलसम्पुण्यलभाभक्त ॥ २५ ॥ २६ ॥ पातरुजमिषविधिकसितम् ॥ तस्यशेषभररादीनानाकलकाळकलालाभ्यपरयेतिपुंजम् ॥
 अर्धार्धे सुहृदतमान सार्धमहानमिर्विक्रिणादिविशुद्धात्सदेवनेरेषेदसशुद्धिमज्जाजातम् ॥ २७ ॥ एषमिस्तुमनसीवसर्वजीषमन स्वपिप्रत्येकजगत्पुंमतिभासस्वहउदितक
 स्यत्स्वार्थीवस्वहानरव्यपिष्विचिष सगस्यहउदितउस्यनस्येषैभमापादरोत्सर्ष ॥ तेषामिकत्ववत्स्ययनेपिचतदगतजगत्स्वहामिष स्वस्वव्यवहारदशामिमिष्यासत्याप
 ष ॥ किस्वतनेत्याह ॥ सधात्मनीति ॥ सवात्मस्यस्मिस्वित्तर्करसेपरमात्मनारास्येनस्फुरतिर्जात ॥ तेनस्वतस्वधाभेनतद्वाचस्यापतुर्गर्कश्चित्तस्यमित्यथ ॥ २८ ॥ इति

क्षणंनेहास्त्रिनोकमप्रतिपत्तिर्हेजुभते ॥ केव विशत्वहोरात्राअनताऽतयानय ॥ २५ ॥ कतासामुपलभालमहेशीमाभनंगति ॥ प्रति
 सामात्रमवदमित्यविकसितस्वितम् ॥ २६ ॥ नानाकलहकलालजलेप्रानरिवांशुजम् ॥ जातसवदनादवशुद्धादिदमशुद्धिमत् ॥ सन्मा
 रजालमशिलसार्धवद्विक्रिणादिव ॥ २७ ॥ प्रत्येकमवमुदित प्रतिभासुखद स्वदांतरव्यपिष्वतस्यविचित्रखद ॥ सर्वस्वयननुष्वतंपिमि
 यानमिष्यासवात्मनिरुकरतिकारणकारणस्मिन् ॥ २८ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० निवाणप्रकरणपू० जीवटो० भिक्षुसस्यतिकयनना
 मपद्रुपटितम सर्ग ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दशरथउवाच ॥ ॥ मुनिनायकतभिक्षुगत्वास नोपयत्वमी ॥ नरामव्यहिता शीघ्रचानयतुकुटी
 गतम् ॥ १ ॥ ॥ श्रवन्मिपुउवाच ॥ ॥ राजसस्यमहाभिक्षां सदह प्राणवर्जित ॥ क्लेदावैवण्यमायातोनासौजीवितमाजनम् ॥ २ ॥
 तस्यभिक्षासुजीवांसोभूत्वापद्यजसारस ॥ जीवन्मुक्त स्थितोभूयानासौसंस्तुतिमाजनम् ॥ ३ ॥ तद्वहेमासपर्वतयलात्रिकासितार्ग
 ला ॥ अंतरालतुतिपुतिथ्यत्याभिक्षुविरहसव ॥ ४ ॥

श्रीशशिष्ठम गार्ययनकारोनिर्वाणप्रकरणेपु पद्रुपटितम सग ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मिश्रोस्वमाथीमुक्तस्यदहनाराभ्रवण्यते ॥ भिक्षुर्भातिवद्व्यव्याजधामोक्ष
 स्वधोधत ॥ १ ॥ सधोभयपुसुमाधेर्भुत्थापयतु अमीमव्यहृितामयाधोपितानरामिषणोमधस्रयाकातयतु ॥ १ ॥ अर्धवतस्यसवचुनियतेरेयनिभ्ययत्तिमहुक्तदिस्यत्स्यवेदपुट
 पितिस्रषपथसिद्धउवाच ॥ राजन्मिन्नि ॥ हेतु माणापटभक्तान्परसभाग शोषेणैवण्यमायात ॥ २ ॥ सतर्हृत्वदीयसस्यसकस्येनपकीर्णतभाह ॥ तस्येति ॥ सस्यवतहेइभोम्य
 पारव्यशेषमसकस्यमब्रसतिनायप्येतिभाष ॥ ३ ॥ भासपयतयुर्गालननिष्कासनीयमितिभिक्षुणाआश्रमैरतरास्वहासिभिलासुर्धुंमत्वादापत्वम्भिमिलस्रधोपनकमुमरा
 स्यवित्याह ॥ तद्गददति ॥ भासस्यपदीचरमनिबलात्रिकासितार्गला सतोभिक्षुरेहदिस्रवापुत्त्यावर्हिर्वाभ्रारासेतिष्ठति ॥ बलात्रिकाबलात्रिकतिभा ॥ ४ ॥

नतोभासतेकायभिक्षुशरीरेनिक्वाल्यनिःसार्यजलेत्यक्ष्यतिमज्जिष्यति ॥ तस्याकुट्यामन्यतल्कायाकारशिलाप्रतिमस्वरूपंभिक्षुपूजाभक्त्यादिव्यवहारप्रवर्तनायकरिष्यं
 ति ॥ दृढत्वाद्दक्षुणमानसभक्तमनःकल्पितदेवतारूपम् ॥ कर्मधारयः ॥ ५ ॥ एवमुत्तरीत्यामुक्तः ॥ विहारेषाणचेष्टादिव्यापारविषयेनष्टंस्तम् ॥ ६ ॥ प्रश्नप्रासंगिकमुक्त्वाप्र
 स्तुतमेवावलंबते ॥ एवेत्यादिना ॥ दुर्बोधेनधातिपरपराहेतुविक्षेपशक्त्या ॥अतिवाहनेनिरस्यते॥५॥असतीअविद्यमानैवकृतजगदारभा ॥ हेम कटकतयेवप्रतिभासस्ययोवि
 पर्यासीत्यथाभावसम्भावकारणकोविधमोदयोयस्याः॥८॥वाचारभणविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमित्यादिदृष्टान्तश्रुतिवाचादाष्टितिकमायापिदृश्यमनृतस्वभाववानुमा
 यते ॥ ९ ॥ ज्ञःपरमात्माएवअविवेकाज्जीवत्वमायाति ॥ सचस्वविवेकात्सर्वमात्मेतिपरधतीत्यात्सदृक्चिन्मात्रःपरिशिष्यतइत्यर्थः ॥ १० ॥ सःस्वबोधतआत्मैव ॥ अबोधतस्तुस
 ततोनाशंगसंधानंकार्यंनिकात्यतेजले ॥ त्यक्ष्यंत्यन्यंकरिष्यंतिभिक्षुमक्षुण्णमानसम् ॥ ५ ॥ अनेनैवंसदेहेनभिक्षुमुक्तोव्यवस्थितः ॥ क
 थंप्रबोधतेनष्टंतद्विहारेशरीरकम् ॥ ६ ॥ एषांगुणमयीमायादुर्बोधेनदुरस्यया ॥ नित्यंसत्यावबोधेनसुखेनैवातिवाह्यते ॥ ७ ॥ असत्ये
 वद्वतारंभाहेक्षःकटकतायथा ॥ प्रतिभासविपर्यसिमात्रकारणकोदया ॥ ८ ॥ परमात्मनिवाचेयमित्यंमायानुमीयते ॥ तरंगालीवपय
 सिप्रेक्षामात्रविनाशिनी ॥ ९ ॥ ज्ञोहिदृश्यमयादीर्घस्वप्नात्स्वप्नांतरंब्रजेत् ॥ एवंजीवत्वमायातिविवेकात्सर्वमात्मदृक् ॥ १० ॥ योयस्यप्र
 तिभासःस्यादात्मैवसस्वबोधतः ॥ सएवोदेतिसंसारःकरंजवनगुल्मदृक् ॥ ११ ॥ प्रत्येकंभूतमुदितंकरंतंसारमंडलम् ॥ भिक्षोःस्वप्नांतरद
 वपरांभंगिनिवांभसः ॥ १२ ॥ प्रस्तुतःपद्मजादेवजगत्स्वप्नोयथोदितः ॥ तथैवास्वच्छचित्तोरथोरुदःसर्वजनंप्रति ॥ १३ ॥ पितामहवदा
 भातिसर्गःस्वप्नविलासवत् ॥ प्रत्येकमुदितस्तेनब्रह्मांडानीवकोदिशः ॥ १४ ॥ स्फुरत्यथातथावास्मिन्जीवःपश्यतिविभ्रमम् ॥ त्ददयेयं
 समर्थचस्वप्नवदीर्घमांतरम् ॥ १५ ॥ चित्सत्तामात्रमासाद्यप्रतीतिच्युतमात्रतः ॥ जरामरणदुःखानांक्वचिद्भाजनतांगतः ॥ १६ ॥

एवससारात्मनाउदेति ॥ ११ ॥ भूतप्राणिनिकायंप्रतिप्रत्येकससारमंडलंथात्याउदितकतम् ॥ यथाभिक्षोःस्वभातरेअंभसोभंगिआवर्ततरगादिविभागमिवविक्रीत्यर्थः ॥ १२ ॥
 समदेहैरण्यगर्भस्यमनोमात्रनिर्माणत्वादयंसर्गःस्वमएवचेद्वाधेरपित्तथैवभावितुमर्हति अस्यच्छचित्तादुस्थितइतिपरस्थिरइवभासतइत्याह ॥ प्रस्तुतइति ॥ १३ ॥ चित्तशुद्धीतु
 पितामहस्येवपितामहवत्स्वमविलासवदसत्यथाभातितेनतादृशभागेनज्ञायतेप्रत्येकमयब्रह्मांडानीवकोदिशोदितइतिनिश्चीयतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ अयंजीवोव्यापिप्रपचरूपेणस
 मष्टिप्रपचरूपेणवासाधारणप्रपचरूपेणप्रत्येकमसाधारणप्रपचरूपेणवायथातथावास्फुरन्मस्तुतथापिददयेप्रतिभानसमर्थदीर्घविभ्रमंपश्यतीतिसस्वप्नत्रन्मिथ्यैवेत्यर्थः ॥ १५ ॥
 दीर्घस्वप्नदर्शनेनिमित्तमाह ॥ चित्सत्तामात्रमिति ॥ तत्रतत्रप्रतीतश्च्युतमादृशतावन्मात्रतश्चित्सत्तामात्रमासाद्यआश्रित्यक्वचिक्वस्मिंश्चिद्वेचनरतिर्यगादिदेहे ॥ १६ ॥

नसद्यस्त्वमवधिप्रसूकरतयास्तिदीवीधितस्वचित्ताशस्यदमाधेणाय-यातात्वाकर्मब्रह्मलोकधाल्नाकल्नाभुजानासस्थितेत्यर्थ ॥ १७ ॥ परमात्मविदेवमण्यकल्पनयातद
 धीनस्वरूपिणीभूत्यातदुत्तरात्मकीधनमकळपगतासतीआत्मनिदहाकारसमभारिणीअप्यधवादिभ्यगत्वाविषयाकारसमभारिणीभूत्याविलुठति ॥ १८ ॥ अस्त्वमस्यधी
 स्यातीवार्तिनामळधमेदलधायिपरमात्मैव अप्याससहस्रैरप्यधिष्ठानस्यान्यत्वायोगादिप्रियमपुरुषार्थफलकीधमद्विकल्पटुकीकरोति ॥ चित्तनीति ॥ प्रत्यगात्माचित्तस्युपा
 ध्याकार्यातिमाध्यायथातिक्रममात्माप्रलनपरवाभ्रमार्कआत्माप्रत्यगात्मानिक्रमस्यब्रह्मणोमुखस्यदधुधेयनिर्देवनादिवीयाधिकजीवनाभोदेवदत्तयज्ञदत्तादेहेनात्मधादि
 पराद्याणावाक्चरुत्तरादिनात्मभार्हान किनुभ्रभोदेव्युपाधिधरात्सर्वसंगत्येव ॥ तथाच्युति ॥ सपुण्यदृष्टयधितष्ठानस्यारथेभ्य प्राणान्येधमणोनोमभावतिवदभ्याक्परस्यचरुभ्य
 पानालंबस्रलंबववाचित्तसुदुतशातिनी ॥ चित्ताशस्यदमाधेणकृत्वाकलेवसस्थिता ॥ १७ ॥ चित्तस्वरूपिणीजीवनामरूपगतात्मनि ॥
 अन्यत्रचविलुठतिगत्यासभ्रमहारिणी ॥ १८ ॥ चित्तेतिपरमात्मानपरमात्मानवानकिम् ॥ जीवदेहादिनासोस्यप्रतिर्विवादिवाहर्ता
 ॥ १९ ॥ ब्रह्मण्यवपरब्रह्मजगद्दृष्ट्यैवसास्थितम् ॥ शुशकाशमिवाकारेजलेजलमिवामलम् ॥ २० ॥ लोकोब्रह्मणएवायजगद्भूषुपुतिष्ठ
 ति ॥ धिभंत्यन्यतयावांधात्प्रतिर्विधाटिवाभ्रक ॥ २१ ॥ स्पदिस्पदाकतेवेहस्वत-सज्ञाविलीयते ॥ साप्यलपरिणामेनलीयतेभीषृतंचया
 ॥ २२ ॥ चित्तस्पदएवचित्तस्पदेसवात्मनिविजृम्भित ॥ सदास्पटीजुभाणादिकलितनात्रवास्तवम् ॥ २३ ॥ नस्पदोस्तीहनास्पदोनेकता
 वापिनद्विता ॥ शुशचिन्मानसर्वस्वयैवास्तितयास्थितम् ॥ २४ ॥ सारेणतुविचारणसर्वशब्दार्थयो समे ॥ चिन्मानमेवज्ञातेऽयना
 स्तित्यपिनविपत ॥ २५ ॥ भेदेवदनयोदेतिभेद-भ्रकतिलालुनम् ॥ अभेदयोधाटखिलेगलितेशिष्यतेपरम् ॥ २६ ॥

७१ ॥ एकैक्यदर्शनजगद्दृष्ट्याप्यधारादृष्ट्येवपरब्रह्मब्रह्मण्येवसंस्थितार्कपुन-परमार्थदृष्ट्यासमूलोपाधिबाधेनद्वाप्यमि
 तिभाव ॥ २० ॥ किञ्चर्यणादौगुत्वाहयतभिन्नुत्तवस्यस्थितामप्यध्यात्तिसंभावनापित्यात् अयजीवलोकसुत्यात्मभूतस्याभायस्यब्रह्मणएवमूर्तामूर्त्तस्सकेपुजगद्भूषुपुति
 षर्तमिनतसमाधानादितिप्राप्यअन्यतयाआत्मन्यतिरिक्तमन्यममभयहेतुरस्तीतिबोधेतिथीत्याभ्यर्थमित्यर्थ ॥ २१ ॥ अभ्यताभाधेच्युद्विस्वोहेतुरितिबुद्धिस्वरसनाप्य
 ध्यासेनअस्यदीकृतभदुबुद्धिलक्षणासंज्ञास्वतएषुबुद्धीधिलीयतसमुच्चिद्विद्व्यलपूणब्रह्माकारेणचरमसाक्षात्कारेणपरिणामेनाम्रीकृतपुनमिदतद्विदेब्रह्मणिद्विलीयतइत्यर्थ
 ॥ २२ ॥ बाधमाधत्कचकुरालकाटिदुर्भेषजगद्विदीयतमनिचेदवास्तवचित्तस्यदमाधत्वावित्याह ॥ चित्तस्यदरुचेति ॥ २३ ॥ कश्चित्मिदिकथयतामितिचेत्नस्वदशातद्वरानादि
 स्याह ॥ नति ॥ २४ ॥ सर्वशब्दस्यतदर्थस्यचधमेदकरसेलभावेज्ञातेसन्निध्याधमेवपरमार्थस्य ॥ नास्तीतिअत्रावभूतेव्ययपवचोनविषयतेदुरेकावदित्यर्थ ॥ २५ ॥ २६ ॥

यथोक्तैवस्तु स्थितिर्केन चिदप्यथा कर्तुं शक्येति वसिष्ठः प्रतिजानीत ॥ नानातत ॥ एवकारः ॥ अन्यकर्म ॥ हेराभक्त्यज्जन्तुः प्रकृत्या न प्रकृत्या गच्छति ॥ २७ ॥ ततस्तादृशानिःशकता
 वेषणानुबोधपूर्णचिद्रूपएवाप्तिरस्मिन्नर्थयकंचपृच्छ ॥ एवमेवास्ति परमार्थः ॥ तस्मादेवतवममअन्यस्यचपरानिःशकताप्रतिष्ठितेत्यर्थः ॥ २७ ॥ ततस्तादृशानिःशकता
 बलादेवजापदादिसर्वावस्थाद्वैतापलापप्रवृत्तइत्याह ॥ ततइति ॥ २८ ॥ अबोधवधशार्देवद्रष्टृश्यादित्रिपुटीजागत् ॥ यदात्वबोध ॥ असत्यएवतदाशुद्धात्मरूपातच्छान्तिरेव
 काजगन्नाम्नी ॥ यतःसाशातिरेवगच्छतिसर्वतोव्याप्तोतीतिव्युत्पत्त्याएवजगन्नामयोग्यतयाव्यवस्थिता ॥ द्रष्टृश्यदर्शनात्मिकात्रिपुटीतुअत्यताप्रसिद्धेतिनासौतदाजगन्नाम्नी
 त्यर्थ ॥ २९ ॥ ननुचित्तप्राणादिस्पन्दस्वबोधमात्रेणकथानिदन्तिरितिचेतद्धेतुसकल्पक्षयादेवेत्याह ॥ स्पन्दइति ॥ ३० ॥ चित्तःअभावनाददर्शनं द्वैतैक्यादिरूपसकल्पउदितः
 नानातैवास्वबोधेनसर्वोपस्वनवेक्षणत ॥ पृच्छकंचैवमस्त्येवतस्मान्निःशंकतापरा ॥ २७ ॥ ततःस्वप्नो न जागर्तिर्नसुषुप्तिर्नतुर्धता ॥
 नवंधांस्तिनमोक्षोस्तिनान्यथाकल्पनात्मकम् ॥ २८ ॥ शांतिरेकाजगन्नाम्नीशांतिरेवमवस्थिता ॥ अबोधोऽसत्यएवातःक्रदष्टृश्यदर्श
 नम् ॥ २९ ॥ स्पंदोप्यस्पंदरूपस्याग्निःसंकल्पनयाचते ॥ नस्पंदास्पंदयोर्भिन्नासंकल्परहितैवचित् ॥ ३० ॥ द्वैतैक्यविकलरूपसंकल्प
 शिदभावनात् ॥ सचभावनात्रेणगतोब्रह्मैवशिष्यते ॥ ३१ ॥ चिच्छंदाविंबेसंकल्पकलंकःस्फुरतीवयः ॥ नासौकलंकसद्विद्विचिद्विनस्पधनं
 वपुः ॥ ३२ ॥ चिद्विनस्पनसन्नासन्ध्यायतांयततेपदे ॥ इत्यदोषमहाबोधसारसंग्रहणंकरतम् ॥ ३३ ॥ चिच्छंदाविंबासंकल्पकलंकापृत्तवि
 ग्रहः ॥ त्वयाभवेनसंस्पृष्टोभावाभावक्षयात्मना ॥ ३४ ॥ भावाभावादिकलनांतीत्वाचिन्मयतांचितः ॥ समोह्यात्मविलासांतःसमा
 ध्वसयथासुखम् ॥ ३५ ॥ स्पंदास्पंदौकल्पनाकल्पनावाचित्ताभायोविद्विनामाधिनान्ना ॥ सर्वाकारानिर्दतिःशांतिसत्तापूर्णापूर्णा
 कमेवास्थितेति ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्षेवांवां दे० मोक्षोपायेषुनि० पू० ब्रह्मैक्यप्रतिपादननामसप्तषष्ठितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७४ ॥
 सचभावनात्रेणदर्शनात्रेणगतइतिद्वैतैक्यरहिताचिद्वह्नैवशिष्यतइत्यन्वय ॥ ३१ ॥ तददर्शनप्रकारमाह ॥ चिच्छंदाविंबेइति ॥ ३२ ॥ नासौकलकइत्यर्थैयुक्तिमाह ॥ चिद्व
 नस्येति ॥ त्वयाचिद्विनस्पततेपदेस्थायताम ॥ यद्यस्मात्पूर्णभावस्थानात्मकत्वादिस्त्वैकरस्यमापन्नपृथङ्नसन्त्वदात्मनाचसन्भवतिइतिअनयैवयुक्त्यासर्ववस्तूनामात्मैक
 रस्यसपादकनिर्दोषबोधसारस्यसग्रहणसम्यगवलंबनकुरु ॥ ३३ ॥ हेचिच्छंदाविंबहेअसकल्पकलक ॥ भावाभावक्षयात्मनाभवेनत्वयासस्पृष्टःसर्वोपिपदार्थःअमृतविग्रहः
 संपद्यतेअहोतेमाहात्म्यमित्यर्थ ॥ ३४ ॥ चित्तःसमोह्यात्मविलासस्यांतसम्यगाध्वसविश्रानिभज ॥ ३५ ॥ हेरामत्वअधिनान्नाआनदसमुद्राख्येनस्वरूपेणस्थितःसन्स्पंदास्य
 दौक्ल्पनासकल्पअकल्पनाविकल्पोवेतियावाश्रित्ताप्रायाश्रित्तथातिभेदःसन्वोपिपसर्वाकारानिर्दतिःसुरवैकरसाशातिसत्तैवतथातथाआस्थिताइमेचपूर्णापूर्णादेशेएकमेवमे
 स्वरूपमितिचिद्वि ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्तात्यर्यप्रकाशेनिर्वा० पू० सप्तषष्ठितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७४ ॥

१ विकसद्द्रुपइतिपुस्तकारेपाठः ॥ उभयविधपाठमध्यटीकानुग्रहोमूलपाठेऽस्तीतिभाति २ अबटीकानुरोधात्कुर्वितिपाठोपेक्षितइतिभाति

नसप्रसन्नमिद्विषयसुकृतशालिनीजीविक्षिप्रसन्नित्वाशस्यदमप्रेणाय-पलाटवाक-वर्धप्रसन्नलोकप्रसन्नलोकलाभुजानासास्थितेत्यर्थः ॥ १७ ॥ परमात्मविद्वेषप्रणकल्पनयाद
 धानस्वदक्षिणभूत्वान्ताराण्यजिनभक्तकृपणतादतीआत्मनिदेहाकारसमभहारिणीअन्यथाद्वैश्वान्ताविषयाकारसमभहारिणीभूत्वाविलुठति ॥ १८ ॥ अस्तवमस्यधी
 त्याजीवार्तिनामरुपभेदस्तथावपरमात्मैव अथाससहस्रेरप्यधिष्ठानस्यान्यत्वायोगाविद्विपरमपुरुषार्थफलजीवप्रसन्नोत्पटकीकरोति ॥ चित्तमीति ॥ प्रत्यागात्माश्चित्तस्युपा
 ध्याकार्थान्निमायापराधात्किपरमात्माप्रसन्नपराशाप्रसन्निकेआत्माप्रसन्नात्मानकिमस्यप्रसन्नोमुखस्यस्यवर्णोयतिश्चिन्नादिद्वीयाधिकजीवनायोदेवस्यस्यसाद्देहनास्यआदि
 परायाणशक्त्सुआरिनाश्वभार्हतान किन्तुअभेदेपुयाधिधरात्सर्वसभक्त्येव ॥ मयाश्च्युति ॥ सएवद्वहप्रविष्टआनखापेभ्य प्राणान्नेवप्राणोनामभवतिवदन्वाक्प्रययश्शुभ्र
 पातालवस्रलोकवाचित्तत्सुकृतशालिनी ॥ चित्तांशस्यदमत्रेणकृत्वाकृत्वैवसस्थिता ॥ १ ॥ अचित्स्मंदरूपिणीजीवितनामरूपगतात्मनि ॥
 अन्यन्त्रविलुठतिगत्वामभ्रमहारिणी ॥ १८ ॥ चित्तिविपरमात्मानपरमात्मानवानकिम् ॥ जीवदेहादिनाशोस्थप्रतिध्विवादिवाहता
 ॥ १९ ॥ दक्षप्रपुवपरदक्षजागृह्यैवसांस्थितम् ॥ शुद्धाकाशमिवाकाशोजलेजलमिवामलम् ॥ २० ॥ लोकोद्वक्षणएवायजगद्रूपेपुतिष्ठ
 ति ॥ धिभंत्यन्यतयाथाधानप्रतिध्विवाटिवाप्तक ॥ २१ ॥ स्मदेस्मदीकृतेचेद्वस्वत-संज्ञाविलीयते ॥ साप्यलपरिणामेनलीयतेभीषूतयथा
 ॥ २२ ॥ चित्स्मदएवचित्स्मदेसवात्मनिविजृम्भित ॥ सदास्यद्वीजृम्भणादिकल्पितनात्रवाक्तवम् ॥ २३ ॥ नस्यदोस्तीहनास्यदोनेकता
 वापिनद्विता ॥ शुद्धचिन्मात्रसर्वस्वयैवास्तितायस्थितम् ॥ २४ ॥ सारेणतुविचारेणसर्वशब्दार्थयो समे ॥ चिन्मात्रमेवज्ञातेऽयना
 स्तान्यपिनविद्यते ॥ २५ ॥ भेदवेदनयोदतिभेदत्रकृतिजालुनम् ॥ अभेदयोधाद्विलंगलितेशिष्यतेपरम् ॥ २६ ॥

१७ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥
 १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥
 २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

यद्योक्तैः तत्र स्थितिर्न केनचिदप्यथाकर्तृशक्येति विसिद्धमिति जानीते ॥ नानातेति ॥ एवकाराभिन्नकर्म ॥ हेरामत्वअवाचनवर्तनानातासत्त्वं ॥ २७ ॥ ततस्तादृशानिःशकता
 वेक्षणानुबोधः पूर्णचिद्रूपएवासि अस्मिन्नर्थयुक्तंचपृच्छ ॥ एवमेवास्ति परमार्थः ॥ तस्मादेव तत्र मम अन्यस्य च परानिःशकताप्रतिष्ठितेत्यर्थः ॥ २७ ॥ ततस्तादृशानिःशकता
 बलादेव जायमाना इति सर्वावस्था द्वैतापलापः प्रवृत्त इत्याह ॥ तत इति ॥ २८ ॥ अबोधवशादेव दृष्टदृश्यादित्रिपुटीजगत् ॥ यदात्वबोधः ॥ असत्य एव तदाशुद्धात्मरूपात् च्छान्तिरेव
 काजगन्नाम्नी ॥ यतः साशातिरेव गच्छति सर्वतोव्याप्तोतीति व्युत्पत्त्या एव जगन्नामयो मय याव्यत्र स्थिता ॥ इष्टदृश्यदर्शनात्त्रिपुटीतु अत्यन्ताप्रसिद्धेति नासौ तदाजगन्नाम्नी
 त्यर्थः ॥ २९ ॥ ननु चित्तप्राणादिस्मृश्यबोधमत्रेण कथयति चित्तिरिति चेत्तद्धेतुसकल्पक्षयादेवेत्याह ॥ स्पृह इति ॥ ३० ॥ चित्तः अभावनाददर्शनद्वैतैक्यादिरूपसकल्प उदितः
 नानातैवास्त्वबोधेन सर्वो धस्त्वनवेक्षणात् ॥ पृच्छुक्तं चैव मस्यैव तस्मान्निःशंकतापरा ॥ २७ ॥ ततः स्वप्नो न जागर्ति न सुषुप्तिर्न तुर्यता ॥
 नवं धांस्ति न मोक्षोस्ति नान्यथा कल्पनात्मकम् ॥ २८ ॥ शांतिरेकाजगन्नाम्नी शांतिरेव मवास्थिता ॥ अबोधोऽसत्य एवातः श्रद्धदृश्यदर्श
 नम् ॥ २९ ॥ स्पृहोप्यस्पृह एव स्यान्निःसंकल्पतया चते ॥ न स्पृहा स्पृहयोर्भिन्नासंकल्परहितैव चित् ॥ ३० ॥ द्वैतैक्यविकलारूपसंकल्प
 श्रिद्धभावनात् ॥ सच भावनमात्रेण गतो ब्रह्मैव शिष्यते ॥ ३१ ॥ चिच्छांद्रविंशे संकल्पकलंकः स्फुरतीवयः ॥ नासौ कलंकस्तद्विद्विच्छिद्धनस्य धनं
 वपुः ॥ ३२ ॥ चिद्धनस्य न सन्नासस्योपयतां यततेपदे ॥ इत्यदोषमहाबोधसारसंग्रहणं कर्तम् ॥ ३३ ॥ चिच्छांद्रविंशासंकल्पकलंकाभ्यतवि
 ग्रहः ॥ त्वया भव्येन संस्पृष्टो भावाभावक्षयात्मना ॥ ३४ ॥ भावाभावादि कलनां नीत्वा चिन्मयतां चितः ॥ समो ह्यासविलासांतः समा
 ध्वसयथा सुखम् ॥ ३५ ॥ स्पृहा स्पृहौ कल्पना कल्पनावाचित्तामायो विद्विनामाधिनाम्ना ॥ सर्वाकारानिर्दतिः शांतिसत्ता पूर्णा पूर्णैत्ये
 कमेवास्थितेति ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यापर्ववांवां दे० मोक्षोपाच्युनि ० पू० ब्रह्मैक्यप्रतिपादनं नाम सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥
 सच्च भावनमात्रेण दर्शनमात्रेण गत इति द्वैतैक्यरहिता चिद्धलैव शिष्यत इत्यन्वयः ॥ ३१ ॥ तदर्शनप्रकारमाह ॥ चिच्छांद्रविदेति ॥ ३२ ॥ नासौ कलंक इत्यर्थयुक्तिमाह ॥ चिद्ध
 नस्येति ॥ त्वया चिद्धनस्य ततेपदे स्या यताम् ॥ यथास्मात्पूर्णभावावस्थानात्सकल्पादिस्त्वैकरस्य मापन्नः पृथङ्जनसत्त्वशालनाचसत्त्ववति इति अनवैक्यक्या सर्ववस्तुनात्मैक
 रस्य सपादक निर्दोषबोधसारस्य सग्रहणसम्यगवलंबनकुरु ॥ ३३ ॥ हेचिच्छांद्रविब हे असकल्पकलक ॥ तावाभावक्षयात्मना भव्येन त्वया सस्पृष्टः सर्वापि पदार्थः अन्यत विग्रहः
 सपद्यते अहोतेनाहात्म्यमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ चित्तः समो ह्यासविलासस्य तत् सम्यगाध्वसविविश्रांति भज ॥ ३५ ॥ हेरामत्व अधिनाम्ना आतदसमुद्राख्येन स्वरूपेण स्थितः स न स्पृहास्य
 दैव ल्यनासकल्प असकल्पना विकल्पो वेति यावा श्रित्ताम्ना य श्रित्तभाति भेद स न सर्वापि सर्वाकारानिर्दतिः सुरवैकरसाशातिसत्त्वैतथात्ता आस्थिता इमे च पूर्णा पूर्णदशेण कमेवमे
 स्वरूपमिति विद्वि ॥ ३६ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्त्रात्पर्यप्रकाशे निर्वा० पू० सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

१ विकसद् रूप इति पुस्तकात्तरपाठः ॥ उभाय विधया ठम ध्येटीकानुग्रहे मूलरूपे स्तीति भाति २ अत्रटीकानुरोधात्कूर्वाति पाठोपेक्षित इति भाति

भूनिधुरधिपत्यपत्तक्षणेनैवपरध्याति ॥ सुपुत्रमौननभाधिपुन्यातीप्रपतिष्ठितम् ॥ १ ॥ त्रिसाधितासिर्नाधिसत्यन्ताभार्तिकप्रवृत्त्यनुसारीताम् ॥ १ ॥ वागवीनीनीनसयम् काष्ठ
 मिर्धानकाष्टमीनम् ॥ सर्वपुत्रीनेपुत्रशिष्यसमर्थोभवसीतिभीनेरा ॥ २ ॥ द्विविधाइति ॥ त्वद्विदितानाप्रयाणाकाष्ठनपस्विनातारतभ्यभेदानाभनास्वस्तपाएककोटिरीधेतिभा
 व ॥ १ ॥ नमवदकटयनि ॥ अभावितायाविति ॥ भावितामास्तत्स्वपर्यालोचनतच्छ्रुत्यायापुष्कायातद्गुणभरसस्युभ्यायाकेच्छ्रुवाद्राप्रयाणादिक्रियायाम् ॥ ४ ॥ ब्यबहारे
 इतरतस्वित्ताकोपमोष्यतीनरिशायानरास्यारसम् ॥ ५ ॥ प्रकल्पार्थगुत्यायप्रत्ययार्थगुत्याइयति ॥ एतयोरिति ॥ ६ ॥ नभाधेधेधायिभज्यधगुभ्यकारमीनमुनयआगुरि
 स्यम् ॥ ७ ॥ नेपयत्रनेकरक्षणार्थात् ॥ भाद्येतानित्यारिता ॥ इद्वियनिपशुःक्षमीनम् ॥ ८ ॥ एवमिभागपर्यालोचनेमनीमनपिपचमयपरिषभाभवतिधापितरकाष्ठना
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ सुपुत्रमौनवान्भूत्वात्यक्काचित्तविलासिताम् ॥ कलनामलनिमुक्तस्तिष्ठावपृथगतत् ॥ १ ॥ ॥ श्रीरामउवा
 च ॥ वाङ्मौनमक्षमानचकापुर्मौनचवदुग्रहम् ॥ सुपुत्रमौनमौनशयक्षन्वूहिकिमुष्यते ॥ २ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ द्विविध प्रो
 ष्यतेराममुनिमुनिवरैरिह ॥ एक कापुतपस्विस्याज्जिवन्मुक्तस्तथेतर ॥ ३ ॥ अभावितायांशुष्कायांक्रियायांबद्दतिश्रय ॥ इठाज्जित्तद्वि
 यप्रभांमुनि स्यात्कापुतापस ॥ ४ ॥ यथाभूतमिदुग्धवाभावितात्मात्मनिस्थित ॥ लोकापमोषित्तमौन्यं समुक्तमुनिस्मृत ॥ ५ ॥ एत
 योर्थाभवद्वावशांतयोमुनिनाथयो ॥ चित्तनिश्रयरूपात्मामीनशब्देनसस्मृत ॥ इत् ॥ धतुभ्यकारमाहुःक्षमीनमौनविदोजना ॥ वाङ्मौ
 नमक्षमानचकापुसीपुत्रमवच ॥ ७ ॥ वाङ्मौनंवचसारोधोषलादिद्वियनिग्रह ॥ अक्षमौनपरित्यागश्लेशानांकापुसज्ञाकम् ॥ ८ ॥ म
 नोर्मानपचमवतन्मृतीकापुतापस ॥ भावेसुपुत्रमौनास्यजीवन्मुक्तोनुजीवति ॥ ९ ॥ त्रिपुर्मौनविशेषेषुविषय कापुतापस ॥ सुपुत्रमौ
 नावस्थायांसातुयासवमुक्तधी ॥ १० ॥ वाङ्मौनमौनमित्येतान्तिश्चतस्रमन किल ॥ मलिनजीवबंधायातत्रस्य कापुतापस ॥ ११ ॥
 अस्मत्सस्मरणवापिपृष्टश्चवाक्ष्यमस्परशत ॥ अपश्यन्नेवपश्यद्विकापुर्मौनीनुतिष्ठति ॥ १२ ॥ प्रसुरश्चित्तकलनमेतन्मौनत्रयंस्मृतम् ॥
 प्रावतिमौनिकत्रयनतज्ज्ञाकारस्यर्त्तलया ॥ १३ ॥

पशयतीमृच्छासुपुसारेवसभविनाभ्यरेतिर्नतपरिमणितमित्यर्थ ॥ त्वर्थे ॥ भावेज्ञातगतत्वानुभावे ॥ ९ ॥ विषयश्चापिष्ठम् ॥ गुणानुपूर्णा ॥ मुनेपुत्रीधन्मुक्तेपुपी
 यतद्विमुक्तधी ॥ १० ॥ यथापिपुत्रमौनेपुत्रीमत्वसिद्धतयापिमानिमत्तिनमनोदहनश्रयरूपावयेतिजीवित्यवधायैवेत्याह ॥ वागिति ॥ ११ ॥ तीर्त्तद्व्याकाष्ठनापव स
 भायांकयाधिष्ठितराष्ट्र ॥ अस्मदिति ॥ बलाभनोतिपदहणानरस्यसाइभावस्यसस्मरणमनुसंधानमस्वरत्नद्विरपिरुदरपक्षप्रपचवाक्ष्ययानाभप्रपचंवास्वराम्यज्ञानावतथात्मान
 वपरयन्नेषदुपुमाविनित्यस्मद्विलोपाभावात्प्रत्ययानुसंधानमस्वरत्नद्विरपिरुदरपक्षप्रपचवाक्ष्ययानाभप्रपचंवास्वराम्यज्ञानावतथात्मान
 नाखयोर्नितोभवावतिजज्ञास्त्रिसंवाधाम्भगतस्यनिरोधमुत्थानादिलीलयातत्रमभावीत्यर्थ ॥ १२ ॥ इत्युत्थानकालेनेतन्मौनत्रयमप्यसुरश्चित्तकलनमेव नभापत्क

अथवातरस्थलीलधेयस्यपूर्णमस्थितिलीलया तज्ज्ञास्तुच्छाक्तनमौनत्रयेयंधरूपमेवेदनिरस्यमितिकुप्यंतु चिदानंदविलासएवेतिबुद्ध्यानवाकुप्यंतुतथापितेषामत्रोपादे
यताज्ञानमेवनास्तीत्यर्थतस्यार्थिस्याह ॥ नात्रेति ॥ १४ ॥ जीवन्मुक्तानामितिरनुभावस्तत्रस्थितम् ॥ जतोर्भावतीतिशेषः ॥ अतस्त्वमपिशृणु ॥ १५ ॥ तत्त्वदर्शनेसिद्धेअयत्ने
नैवतस्तिथ्यतीतिनपूर्वमौनछेरासापेक्षेत्याह ॥ नात्रेति ॥ ऊर्ध्वार्धोमध्यसचारभेदेनत्रिविधः ॥ विषयलाभहर्षणनोह्रस्यतेनिरोधछेशेननभलायते ॥ १६ ॥ तस्यज्ञानबाधि
तचित्तकथमवतिष्ठतेत्याह ॥ चेतइति ॥ १७ ॥ विभाजकविकल्पक्षयात्तारतम्यविभागाभावाच्चाविभागम् ॥ अतएवानभ्यासमभ्यासनिरपेक्षम् ॥ अपरिच्छिन्नात्स्वरूपत्वाद्

नात्रोपादेयताज्ञानमेतन्मौनत्रयेकिल ॥ लीलयाकथितंतेनतज्ज्ञाःकुप्यंतुवानवा ॥ १४ ॥ इदंशुषुप्तमौनंतुजीवन्मुक्तमितिस्थितम् ॥
अपुनर्जन्मनोजंतोःशृणुश्रवणभूषणम् ॥ १५ ॥ नात्रसंयम्यतेप्राणस्त्रिविधोनापियोज्यते ॥ नाह्रस्यतेनभ्यायंतेसमस्तेद्विषसंविदः
॥ १६ ॥ नानाताकलनेयंचनवल्गतिनशाभ्यति ॥ चेतोनचेतोनानाचेतोनसन्नासन्नचेतरत् ॥ १७ ॥ अविभागमनभ्यासंस्यदनाद्यंतमा
स्थितम् ॥ ध्यायतोऽध्यायतश्चैतत्सौषुप्तमौनमुच्यते ॥ १८ ॥ यथाभूतमिदंबुद्ध्याजगन्नात्त्वविभ्रमम् ॥ यथास्थितमसंदेहंसौषुप्तमौ
नमेवतत् ॥ १९ ॥ अनेकसंविद्रूपात्मशिवेनैवेदमाततम् ॥ इत्यास्थितमनंतंयत्सौषुप्तमौनमुच्यते ॥ २० ॥ आकाशंनैवचाकशांसर्वम
स्तिचनोस्तिच ॥ इतिचित्तंसमंशान्तंयत्तन्मौनंशुषुप्तवत् ॥ २१ ॥ सर्वशून्यनिरालंबंशांतिविज्ञप्तिमात्रकम् ॥ नसन्नासदितिचस्यामासि
तंमौनमुत्तमम् ॥ २२ ॥ भावाभावदशादेशविशेषैर्विततोस्थितैः ॥ संविदोयदनाभासस्तन्मौनंपरमंविदुः ॥ २३ ॥ अत्यंतसमत्तैवांत
श्चेतसाऽद्यतिरूपिणा ॥ यदनावर्तनंसंविदुत्तेस्तन्मौनमक्षयम् ॥ २४ ॥ नाहमस्मिन्चाप्योस्तिनमनोनचमानसम् ॥ इतिसंविदसंविन्ति
रविच्छिन्नातिमौनिता ॥ २५ ॥ अहमस्मिजगत्यस्मिन्स्वस्तिशब्दार्थमात्रकम् ॥ सत्तासामान्यमेवेतिसौषुप्तमौनमुच्यते ॥ २६ ॥ यस्मा
त्संविदमेवस्यात्स्वान्यादिकलनाकृतः ॥ अनंतमेवसौषुप्तंसर्वमौनमतस्तत् ॥ २७ ॥

नाप्रथम् ॥ १८ ॥ जगदितिनानात्वविभ्रमोयास्मिस्तद्दृष्टआत्मतत्त्वंयथास्थितंबुरब्धा ॥ १९ ॥ अनेकधासंविद्रूपाणामात्मायःशिवस्तेनैवाततंपूर्णंआस्थितमवस्थानंयत्तद्वित्यर्थः
॥ २० ॥ शून्यरूपत्वाभावाच्चैवचाकाशे ॥ २१ ॥ यस्याजीवन्मुक्तदशायामासितमवस्थानम् ॥ २२ ॥ भावाभावादिविशेषैःसंविदोऽनाभासःअविवर्त्तः ॥ २३ ॥ बाधि
त्वादित्यतमसत्तैव ॥ २४ ॥ मानसविकल्पनम् इतिबाधितस्यस्यविदाअसवित्तिरप्रतिभासः ॥ २५ ॥ स्वस्तिअनामयंशब्दार्थमात्रकसर्वसत्तासामान्यमेव ॥ २६ ॥ यस्माद्धेतोः
अभासर्वबाधकत्वाकारचरमद्यत्तिप्रमाशून्यातामपिपसतीवस्यात्तस्मात्स्वस्यअन्यस्यआदिपदाद्धेदस्यच ॥ २७ ॥

मीनधनुर्धिपत्न्यप्राणधीरधवप्यसि ॥ सुपुमधीनतथाधिगुर्यातीतप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ चित्तविलासिताच्चित्तस्यस्वाभावेकप्रदहस्यनुसारिताम् ॥ १ ॥ बाणाधीर्नामीनसयम काष्ठ
 पिबमीनकाष्ठमीनम् ॥ सर्वेषुमीनेषुदरिद्रापसमर्थो भवसीतिमीनेर ॥ २ ॥ द्विविधास्ति ॥ त्वद्विदितानाप्रयाणाकाष्ठनयस्त्विनानारतस्य भवानामनात्मज्ञातपाएककोटिर्भवेतिआ
 ष ॥ १ ॥ तमेवप्रकटयति ॥ अभावितायामिति ॥ गाहितभास्मत्स्वपर्यालोचनतच्छुभ्यायाशुष्कयातदनुभवसस्युभ्यायाकच्छुभादायणार्थिकयायाम् ॥ ४ ॥ प्यहृदरे
 इतरतपस्त्रिलोकोपेभ्योत्तर्निरिवायानरास्त्रारुम ॥ ५ ॥ परत्पथेषुपुत्राद्यमस्यपार्थेषुपुत्रादयति ॥ एतयोरिति ॥ ६ ॥ तथाधोभेयाभिजय्यन्नृष्कारमीनमुनयआहुरि
 त्यर्थः ॥ ७ ॥ भेयापत्येकलक्षणान्याह ॥ बाह्यीर्नमित्यादिना ॥ इत्थित्यिष्येऽज्ञमीनम् ॥ ८ ॥ एवमिजागपर्यालोचनेमनोमीनमपिपश्यमयपिसभावतिथापितनकाष्ठता
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ सुपुममीनवान्भूवात्यक्काचित्तविलासिताम् ॥ कलनामलनिर्मुक्तलिष्टावपृथगतत्त्वं ॥ १ ॥ ॥ श्रीरामउवा
 च ॥ ॥ वाह्यीर्नमक्षमीनचकाष्ठमीनचवदस्यहम् ॥ सुपुममीनमीनेशवसन्न्युद्धिकिमुष्यते ॥ २ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ द्विविधयो
 ध्यतेराममुनिर्मुनिवरीरह ॥ एक काष्ठतपस्वीत्याज्जीवन्मुक्तसयेतर ॥ ३ ॥ अभावितायाशुष्कयायाक्रियायावद्वनिश्रय ॥ इहाज्जितेद्वि
 यभाभोमुनि स्यात्काष्ठतापस ॥ ४ ॥ यथाभूतमिदंशुभ्याभावितात्मात्मनिस्थित ॥ लोकापमोपिदमोतयं समुक्तमुनि स्मृत ॥ ५ ॥ एत
 योयोभवेद्भावश्चांतयोमुनिनाथयो ॥ चित्तनिश्रयरूपतात्मामीनशब्देनसस्मृत ॥ ६ ॥ षट्पञ्चकारमाहुस्तमीनमीनविदोजना ॥ वाह्यी
 नमक्षमीनचकाष्ठसौपुत्रमभव ॥ ७ ॥ वाह्यीर्नचचसारीधोषलादिद्विविदिप्रह ॥ अक्षमीनपरित्यागश्रेष्ठानाकाष्ठसंज्ञकम् ॥ ८ ॥ म
 नोमीनंपचमचतन्वर्तौकाष्ठतापसे ॥ भावेसुपुममीनाख्यंजीवन्मुक्तोनुजीवति ॥ ९ ॥ त्रिपुमोनाशिशेषेषुविषय काष्ठतापस ॥ सुपुममी
 नावस्थायांसातुयासैवमुक्तधी ॥ १० ॥ वाह्यीर्नमीनमित्येतसिद्वत्तत्त्वमनःकिल ॥ मर्दिनजीवबंधाघयतत्रस्य काष्ठतापस ॥ ११ ॥
 अस्मत्सस्मरणवापिहृश्यवाक्त्रयमस्यशान् ॥ अपश्यन्नेवपश्यद्विकारुमीनीतुतिष्ठति ॥ १२ ॥ प्रसुरश्चित्तकलनमेतन्मीनत्रयंस्मृतम् ॥
 भवतिमीनिनस्तत्रानतज्ज्ञास्तस्यतीलया ॥ १३ ॥

पशुममीनमूर्च्छांशुपुसारेभसंभवतिनाप्यवेतिनसैनंयतिरिचिगतमित्यर्थः ॥ त्वर्थेण ॥ भावेआत्मनस्त्वानुभावे ॥ १ ॥ विषय-अधिकत ॥ गुणाश्चतुर्थी ॥ मुक्तेषुजीवन्मुक्तेषुपी
 यतइतिमुक्तधी ॥ १० ॥ यथापिधिषुमीनेषुमीनस्यसिद्धतायापितानिमित्तमनोदृढानिश्चयरूपाण्येवेतिजीवस्यवधयोवेत्याह ॥ वागिति ॥ ११ ॥ तीर्हिताकाष्ठतापस स
 माथोक्तयतिष्ठमितदाह ॥ अस्मद्विति ॥ बलाभनोतिपदशानतरसदोऽहभावस्यससंस्तरायनुसंधानमस्यराज्यहिरपिदरूपप्रपञ्चाद्वयनानामप्रपञ्चास्यस्यरान्मज्ञानाद्वदयात्मान
 मपरपत्येवशुपुमादिबलितस्यास्मद्विबलायाभावाद्मत्स्यस्यानिप्रवक्षामिमात्रय्योतिपापस्यसिद्धतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ व्युत्थानकालेनेतन्मीनप्रयमप्रसुरश्चित्तकलनमेव तथापातक
 नाष्टयोर्मीनिनोभवतिनक्कास्तुत्रिषावाधान्यतस्म्यनिरोधमपुत्रानाद्वितीलयातत्रभवतीत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथवातरस्थलीयेत्यस्यपूर्णस्थितितीक्ष्णया तज्ज्ञास्तुच्छप्राक्तनमौनत्रयेवंधरूपमेवेदंनिरस्यमितिकुप्यंतु चिदानंदविलासपरेवेतिबुद्धानवाकुप्यंतुतथापितेषामत्रोपादे
यताज्ञानमेवनास्तीत्यर्थेनात्यर्थमित्याह ॥ नात्रेति ॥ १४ ॥ जीवन्मुक्तानामितिरनुभावस्तत्रस्थितम् ॥ जतोर्भवतीतिशेषः ॥ अतस्त्वमपिशृणु ॥ १५ ॥ तत्त्वदर्शनेसिद्धेअयत्ने
नैवतस्तिथ्यर्तातिनपूर्वमौनेच्छशासापेक्षेत्याह ॥ नात्रेति ॥ ऊर्ध्वार्थमध्यसत्चारभेदेनत्रिविधः ॥ विषयलाभहर्षेणोद्वेगस्त्येतनिरोधेच्छेननपलायते ॥ १६ ॥ तस्यज्ञानबाधि
तचित्तकथमवतिष्ठेतदाह ॥ चेदइति ॥ १७ ॥ विभाजकविकल्पक्षयान्तरतम्यविभागाभावाच्चाविभागम् ॥ अतएवानभ्यासमभ्यासिनिरपेक्षम् ॥ अपरिच्छिन्नात्स्वरूपत्वाद्

नात्रोपादेयताज्ञानमेतन्मौनत्रयेकिल ॥ तीक्ष्णयाकथितंतेनतज्ज्ञाःकुप्यंतुवानवा ॥ १४ ॥ इदंशुषुप्तमौनंतुजीवन्मुक्तमितिस्थितम् ॥
अपुनर्जन्मनोजंतोःशृणुश्रवणभूषणम् ॥ १५ ॥ नात्रसंयम्यतेप्राणस्त्रिविधोनापियोज्यते ॥ नाह्यस्यतेनभलायतेसमस्तेद्विषसंविदः
॥ १६ ॥ नानाताकलनेयंचनवल्गतिनशाभ्यति ॥ चेतोनचेतानाचेतोनसन्नासन्नचेतरत् ॥ १७ ॥ अविभागमनभ्यासंयदनाद्यंतमा
स्थितम् ॥ ध्यायतोऽध्यायतश्चैतस्यौषुप्तमौनमुच्यते ॥ १८ ॥ यथाभूतमिदंबुद्धानाजगन्नात्वाविभ्रमम् ॥ यथास्थितमसंदेहंसौषुप्तमौ
नमेवतत् ॥ १९ ॥ अनेकसंविद्प्राप्तमशिवेनैवेदमाततम् ॥ इत्यास्थितमनंतंयस्यौषुप्तमौनमुच्यते ॥ २० ॥ आकाशंनैवचाकाशंसर्वम
स्तिचनस्तिच ॥ इतिचित्तंसमंशांतंयत्तन्मौनंशुषुप्तवत् ॥ २१ ॥ सर्वशून्यंनिरालंबंशांतिविज्ञप्तिमात्रकम् ॥ नसन्नासदितिषस्यामासि
तंमौनमुत्तमम् ॥ २२ ॥ भावाभावदशादेशविशेषैर्विततोत्थितैः ॥ संविदोयदनाभासस्तन्मौनंपरमंविदुः ॥ २३ ॥ अत्यंतसमत्तैवांत
श्चेतसाऽवतिरूपिणा ॥ यदनावर्तनंसंविदुत्तेस्तन्मौनमक्षयम् ॥ २४ ॥ नाहमस्मिन्चान्योस्तिनमनोनचमानसम् ॥ इतिसंविदसंविन्नि
रविच्छिन्नातिमौनिता ॥ २५ ॥ अहमस्मिजगत्यस्मिन्स्वस्तिशब्दार्थमात्रकम् ॥ सत्तासामान्यमेवेतिसौषुप्तमौनमुच्यते ॥ २६ ॥ यस्मा
त्संविदमेवस्यास्वान्यादिकलनाकुतः ॥ अतंतमेवसौषुप्तसर्वमौनमतस्ततम् ॥ २७ ॥

नायतम् ॥ १८ ॥ जगदितिनानात्वविश्रमोयस्मिस्तद्दृष्टआत्मतत्त्वयथास्थितंबुद्धाना ॥ १९ ॥ अनेकधासंविद्प्राणामात्मायःशिवस्तेनैवातंतंपूर्णंआस्थितमवस्थानंयत्तदित्यर्थः
॥ २० ॥ शून्यरूपत्वाभावाच्चैवचाकाशे ॥ २१ ॥ यस्यांजीवन्मुक्तदशायामासितमवस्थानम् ॥ २२ ॥ भावाभावादिविशेषैःसंविदोऽनाभासःअविवर्तः ॥ २३ ॥ बाधित
त्वात्स्यतमसत्तैव ॥ २४ ॥ मानसविकल्पनम् इतिबाधितस्यसविदाअसवित्तरप्रतिभासः ॥ २५ ॥ सस्तिअनामयंशब्दार्थमात्रकसर्वसत्तासामान्यमेव ॥ २६ ॥ यस्माद्धेतोः
अभाससर्वबाधकत्वाकारचरमवत्तिप्रमाशून्यातामपिप्रसतीवस्यात्तस्मात्स्यस्यअन्यस्यआदिपदाद्भेदस्यच ॥ २७ ॥

अथिवाधाधानुर्धनद्वेषकस्तीनामपिधाधानुयातीतम् ॥ २८ ॥ प्रागुक्तसविधधानुभूमिकानामध्यपञ्चम्यावयवप्राप्तौस्वाभूमिका समाधिप्रादुर्भावात्तथाप्यतिसमतांनि
 स्वमस्तेवित्तविविधयायणप्रावतीत्याह ॥ सौधुर्मकति ॥ समाधान समाधिकश्रवणमाधि पूतेसमाधयोजापत्यपिभवति ॥ २९ ॥ हेमकामकामतृप्साधोजापतिसमतांनि
 पुणम्यवहरन्सर्वोपिउदधात्यकम्यवहार समाधिस्थोपिधीवम्भुक सकलामलशान्तिवर्तिन्यदुर्गस्थपृथक्थाविदेहपृथ ॥ इत्यथस्थिति स्थूलसूक्ष्माकारद्वयाधान्यनाभव
 तीतिनाभाभस्यस्तस्यैवास्तिनाम्यस्त्यर्थ ॥ अथधानमदत्यपिसधोधनमेव ॥ इत्यस्तिस्तिनामाभवतएवास्तिनाम्यस्त्यर्थ ॥ अथधापवतस्तथैवास्तीतिरामपतिसिद्धवत्
 काराकि ॥ ३० ॥ इरामल अविनिमाहृक्योपनिषदुक्तिन्याधिराधादिपादाभावाप्रतिष्ठापनेनोवल्लभाभवधासनमेकदुपकृपमास्व ॥ सर्वेष्वपिपतद्वतीहृकिलयस्यसिद्धवत्प्रतिरो

न्युपममौनमेवंदमनतत्वाद्यधोधवन् ॥ तुर्यमेवामलविद्विदुयातीतमयापिच ॥ २८ ॥ सौधुर्मकसमाधानस्तयातुर्यसमाधिक ॥ तुर्याती
 तसमाधिवाजाप्रत्यपिभवति ॥ २९ ॥ तुर्यस्यावसकलामलशान्तिवित्तिर्जाप्रत्यपिव्यवहारनिपुणसमतात् ॥ नित्यसदेहउतवापिवि
 देहएववक्ष्यन्नाभोभावतएवकिलास्तिसाधो ॥ ३० ॥ अभित्युदकाभववासनमेकमास्वनवनवाहमपिनाम्यदिहास्तिसत्यम् ॥ सर्वेष्वपि
 यतद्वर्तद्विकलांतरासज्जलिपृथिविद्वानकोशकलैकनिष्ठ ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यार्षेवांवा०वा०दे०मोक्षोपायपुनिर्वाणप्रकरणपू०महामौनय
 ब्रांपदेशोनामाष्टपटितम सग ॥ ६८ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कुतश्चतत्त्वमायातद्रुद्राणामु
 निनायक ॥ योगणास्तेतुयेरुद्राउतनेतिवदाशुमे ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ स्वप्नानामिदुष्पादादृशतशररीरकम् ॥ सर्वमुद्देशाना
 ज्ञातततउक्तनतन्मया ॥ २ ॥

नाकारनृभूयमान स्वमलशाभगुण्योर्जीवन्मुक्तस्त्वचिद्वानकोशकलैकनिष्ठलियेत्यर्थ ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतास्यर्षप्रकारोनि०पू०अष्टपटितम सग ॥ ६८ ॥
 गणानामपिद्वल्लभुकानामंस्त्रिकीस्थिति ॥ योगाद्याणस्यविलयोयत्तद्वृत्तिरुच्यते ॥ १ ॥ याम्यनाम्रकद्वैसर्वांरुद्रतासर्वएवने ॥ समाज्यमृषीरजुश्चरुद्राणामुत्तमशान्ति
 शानतानामुत्तमठदाधानुगतदुसरासर्वकदासप्रयानेपुनरेहपुनरादृशरोपगुक्तवर्तनियाम् नमभुक्ताधिरभोगाम्याप्यरुद्रपुरत ॥ गणताभावसतलोत्थास्यतिषपरिच्छेदाह
 स्युक्तमठदृच्छयारातठदमूर्त्तनागणत्वमेकैकठदमूर्त्तिरितिषदिशानोराम पूच्छति ॥ कुतश्चि ॥ रुद्राणांशतत्त्वकुलआगतम् किंनपी सवृपरिगणनानुगतत्वानिरिकठदाणामेवपरिग
 णनात् ॥ एषार्येगुशाच ॥ योगात्त्वयोक्तास्तएवयेरुद्राउक्तास्तेजन ॥ अन्त्येएवकद्वैस्यथ ॥ १ ॥ नमपयमकल्पमेवावलम्ब्यसिद्धउत्तरमाह ॥ स्वप्नानामिति ॥ उद्देश
 वध्याग्निवित्तवज्जम्भादिप्रस्तावतत्त्वयाधातमेवतस्तन्मयांरुद्ररातस्यथानेनामतेरिषियेनोक्तम् ॥ २ ॥

भिक्षुस्वमेये जीवटाया कारास्तदाकारमेवोत्सर्गो गणशतमिति स्मृतम् ॥ तदेतद्दृशतकमपि भोगैश्वर्यसाध्याद्दृशत्वाच्च भवति ॥ ननु गणाद्गतस्वमेयवकाः प्रापदाः स्वप्नान्
 कथमुत्पद्युद्रा रयु स्वापि भृत्यभावयोर्विरुद्धयोरेकत्रास भवत् ॥ किंच शततमस्य मुख्यस्मद्द्रवाद्गत्वा भावाद्गणशतमित्युक्तिश्चानुपपन्नेवेति चेन्न हाह ॥ रुद्रा अपीति ॥ तेशा
 तस्वयस्मदा अपि पूर्वसिद्धस्येश्वरकोटिभूतस्मदस्य परिचर्यादिविधौ गणा एव भवति तेषां कर्मफलभोगैश्वर्यप्राप्तेस्तदर्थानत्वादित्यर्थ ॥ ३ ॥ वो दयित्वानुत भिक्षुचेतसाचेतनेन च
 त्यादिना भिक्षुस्वमकृतेन शततमेन रुद्रेण स्वचित्तैतन्पदानेन भिक्षवादीनां बोधनयत्यागुक्ततदन्यात्रादर्शनादसंभावयत्परामः पृच्छति ॥ एकस्मादिति ॥ ४ ॥ अनीश्वरेष्वज्ञेपुत
 ददर्शने निर्देश्वरेषु मुक्तेषु न तदसंभावनायुक्तेति परिहरति ॥ निरावरणेति ॥ ज्ञानैश्वर्येण निरावरणायोगैश्वर्येण सद्भावाः सत्यसकल्पाः ॥ रसैर्वैसरसंसेवायल्लब्धानदी भवतीति श्रु

य आकाराश्रते स्वप्ने तद्गणशतं स्मृतम् ॥ तदेतद्दृशतकं रुद्रा अपि गणा विधौ ॥ ३ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ एकस्माद्गवांश्चित्ताक
 यंचित्शतं कृतम् ॥ तस्वप्नकृतस्मृणदीपादीपशतं यथा ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ निरावरणसद्भावा यद्यथा कल्पयंति हि ॥ तन्न
 यानुभवत्येवरसावरणसंविदः ॥ ५ ॥ सर्वान्मनःसर्वगत्वाद्यद्यथा यत्र भवत्यत ॥ तथा नुभूयते तत्र तथा ज्ञतया धिया ॥ ६ ॥ ॥ श्रीराम
 उवाच ॥ कपालमालाभरणो भस्मशाली दिगंबरः ॥ रमशाननिलयो वसन्कामुकश्च किमिथरः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ म
 हेश्वराणां सिद्धानां जीवन्मुक्तशरीरिणाम् ॥ न क्रियानियमो स्नाहसत्यज्ञस्यैव कल्पितः ॥ ८ ॥ अज्ञसुदिनचित्तत्वा क्रियानियमनं विना ॥
 गच्छन्त्यायेन मास्तेन परंदुःखं प्रयाति हि ॥ ९ ॥ सुज्ञास्त्विष्टेष्वनिष्टेषु न निमज्जति वस्तुषु ॥ यतोद्भिद्यत्वाद्दृढत्वानिर्वासिनतया तथा ॥ १० ॥

ने रसो भूमानदस्त आसमतात्सा कल्पिकार्यसात्तालाभाय दृणोति स्थीकरोति तथा विधाया मायाप्रतिविद्यसंवेतसां वैश्यसर्वशक्तत्वाख्यातद्वलादित्यर्थ ॥ ५ ॥ सर्वाः स्ववलादपि
 तेषां सर्वभावितार्थासिद्धिरित्याह ॥ सर्वात्मन इति ॥ ६ ॥ एवमैश्वर्यसंतिहरिहरादयः किमर्थं भानुपयो न्यायवतारं रमशानवासादिकदर्शनात् स्वकल्पयन्ति शुभमेव कुनो न कल्प
 यतीत्याशयेन रामः पृच्छति ॥ कपालेति ॥ भस्मनाशालते शोभते न च्छीलः ॥ ईश्वरः सर्वशक्तिसपन्नोपिसृकिकि मर्थमेव मार्त्त इत्यर्थः ॥ ७ ॥ क्रियाः शास्त्राया एव भगलरूपा
 एव सुखभोगफल एव कार्या इति नियमस्तेषां विधिकरत्वाभावात् ॥ अज्ञदकप्रसिद्धमगलानामपि सर्वपातत्रदशा अभगलतमत्वा विशेषात् ॥ अशुभकर्माभावेन दुःखसा
 मर्थ्यापि तेषां दुःखभोगानुदयात्सर्वस्य सुखरूपत्वा विशेषाच्चैति भावः ॥ ८ ॥ दितचित्तत्वात्तारागद्वेषलोभादिदोषसहस्रखंडितचित्तत्वात्प्रस्येनमस्येषु प्रसिद्धेन दुर्बलस्वपरजा
 तिप्रसन्नन्यायेन गच्छन् क्रियानियमनं विना परजन्मपरपारानरकादिदुःखप्रयाति ॥ हिं प्रतिशास्त्रप्रसिद्धौ ॥ ९ ॥ १० ॥

अथिवावाधानुर्धनद्रापञ्चनीनामलिखाधानुयातीतम् ॥ १८ ॥ प्रागुक्तसमिधेषुसप्तभूमिकानामप्यपचम्यात्पृतास्तिस्रोभूमिका समधिभवेद्वया जायत आपराब्दा
 इत्यमस्यवितरविद्विषयापणभवतीत्याह ॥ सौर्धुमकति ॥ समाधानस्यमाधिकश्वसमाधि एतेसमापयोजापत्यपिभवति ॥ १९ ॥ हेमलनद्रस्यभूतइसाधोजायतिसमता
 पणप्यवदस्वरेवितरणस्यक्तप्यवद्वार समाधिस्योपिजीवन्मुक्त सकलामलरार्तिवृत्तिर्नित्यतुयस्यरूवतधाविद्दृश्य ॥ नृपचस्थिति स्पृष्टवृश्माकारदृषयाधान्यमाभय
 र्तिनभाभयस्यमस्येकालिनान्यस्यत्यय ॥ अथवानभदस्यपिषवोपनमेव ॥ नृपस्थितिस्तथाभवतएवालिनान्यस्येत्यर्थ ॥ अथवाभवतस्तवैवास्तीतिराममतिविवद्वधत्
 ष्वात्कि ॥ २० ॥ इरामत्त्व अग्निमिमीकृप्यापनिपुक्तरीत्याविराहादियादमाधापविलापनेनेवस्त भवयासनमेकतुयद्वयमात्स ॥ सर्वेष्विद्यतदनीद्विक्रियत्यसिद्धतत्प्रतिरो

नुपुमर्मानमेवंदमनतव्याख्योभवत् ॥ तुर्यमेवामलविद्वितुर्यातीतमयापिच ॥ २८ ॥ सौर्धुमैकसमाधानस्तयातुर्यसमाधिक ॥ तुर्याती
 तसमाधिवाजापत्यपिभवतिवै ॥ २९ ॥ तुयस्यएवसकलामलशांतिवृत्तिर्जापत्यपिव्यवहरन्निपुणसमतात् ॥ नित्यसदेहउतवापिचि
 दंहरववक्षन्नभोभवतएवकिलालिसाधा ॥ ३० ॥ अभित्युदकभववासनमेकमास्वनत्वनवाहमपिनान्यदिहास्तिसत्यम् ॥ सर्वेष्वि
 यतइतद्विजलांतराभन्नास्तिसृचिद्वगनकोशकलकनिष्ठ ॥ ३१ ॥ इत्यापेवांवा०वा०दे०मोक्षोपायपुनिवर्णिप्रकरणपू० महार्भानिय
 त्वापदशानामाष्टपदितम सग ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कुतशतत्वमायातरुद्राणामु
 नितायक ॥ योगणास्त्वुपेकद्राउतनेतिवदाशुभे ॥ १ ॥ ॥ अथिसिष्ठउवाच ॥ ॥ स्वभानाभिद्विष्णादृशतशतशरीरकम् ॥ सर्वमुद्देशता
 ज्ञातततउत्तनतन्मया ॥ २ ॥

नद्यशरनुभूयमान स्वमस्तशभधुरव्याघ्रोर्जीवन्मुक्तस्त्रिद्वगनकोशकलकनिष्ठस्तिवैत्यर्थ ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीवाग्विषय ० तास्यैककाशेनि० पू० अष्टपदितम ० शग ॥ ६८ ॥
 गणानामपिद्वस्त्वुक्तानामास्त्रिर्कस्यिति ॥ योगाद्यावत्स्यवित्तयोद्येस्तद्वृत्तिरुच्यते ॥ १ ॥ याप्यतप्रसहसहस्रदशसर्वएवते ॥ समाजमूर्ध्विरेजुश्वरुद्राणांमुत्तमरातमिति
 शतानामप्युत्तमरुद्रताप्राणुकातदुत्तरसर्गेषुद्राक्षयातपुत्रेपुद्दृगुभारद्वयोपभुक्तवतीयाम् तपभुक्ताश्चिरभोगाभ्याप्यरुद्रपुरात ॥ गणानामाभसतस्तेस्यास्यतिसपरिच्छेदाद्
 स्युक्तनप्रदच्छयारातदुद्गर्तानां गणत्वमेकैवरुद्रमूर्तिरिति स विद्वानोराम पृच्छति ॥ कुतइति ॥ रुद्राण्यशतत्वकुनआगतम् किण्णी स्वहृत्परिगणनादुत्तरतद्वानिरिकरुद्राणांमेवपरिग
 णनात् ॥ एषार्थेनुराच ॥ यमथात्मन्योकास्तएवैकरुद्राउकालेउत्त ॥ अन्येएवकरुद्रइत्यर्थ ॥ १ ॥ तपमपमकृष्यमेवावलयप्यथासिष्ठउत्तरमाह ॥ स्वभानाभिनि ॥ उद्देश
 तत्र्याग्नीवतवज्जन्म्यादियथावतस्तयाज्ञातमेवततस्मयाकरुद्रशतसंख्यानेनामगोरेवशिष्यनोक्तम् ॥ १ ॥

एककलत्रेऽथोदनसिद्धौ वाङ्मिजलयोरिवसांख्ययोगयोः समुच्चयानुक्तो न विकल्प इति चेन्नत्राह वासनामिति ॥ सद्धतेर्वासांतःकरणप्राणादिचेष्टायास्तद्वासनापुंजात्मकं मन एव
 कारणतश्चसाख्येनयोगेनवारकेनैवविलीयतत्त्वज्ञानात्मनापरिणतमुभयोः कारणप्राणयोरपिकर्मसुब्ध्यापरेषुअकारणतामेतौत्येकैकेनाभयफलसिद्धेर्नसमुच्चयइत्यर्थः ॥ २३ ॥
 देहाहतादर्शनपूर्विकेवसर्वाससहतिस्तन्मूलमनस्तच्छातौसर्वसहतिशानतिरुपपन्नोत्याह ॥ मनइति ॥ २४ ॥ आत्मदर्शनेनतर्हि कथंमनसोनाशइतिचेत्तददर्शनजन्यत्वादित्याह ॥
 मनइति ॥ २५ ॥ ज्ञानेनमनोबाधेतत्कार्यार्हममतादिवंधमोक्षानां सर्वाः कल्पनावाध्यतइत्याह ॥ मनोभवइति ॥ ककुतइत्यनयोः प्रतिपदमन्वयः ॥ २६ ॥ इदानीमुत्तमाधम
 मध्यमाधिकारिकेणमोक्षसाधनत्रयसर्वशास्त्रार्थात्पर्यसपहेणदर्शयति ॥ एकेति ॥ २७ ॥ तेषुमध्यमरामआक्षिपति ॥ यदीति ॥ मरणेसर्वेषाप्राणविलयप्रसिद्धेरितिभा
 वः ॥ २८ ॥ अयोप्युपायामनोनाशद्वैवमोक्षहेतवोमरणेचनमनोनाशःप्राणनाशोवाकितुमूर्त्तिकां विलीनसैधववद्विधायान्वासनात्मनावस्थानमुक्त्वाकालेपुनराविर्णा
 वासनांचित्तमेवाहुःकारणंतद्विसंस्ततेः ॥ तदकारणतामेतिविलीयोभयकर्मसु ॥ २३ ॥ मनःपश्यतिवैदेहंबालोवेतालकंपथा ॥ स्वात्मा
 नं विलयनीत्वानभूयस्तंप्रपश्यति ॥ २४ ॥ मनोमुधैवाभ्युदितमसदेवानवेक्षणत् ॥ स्वप्नेस्वमरणाकारं प्रेक्ष्यमाणं न विद्यते ॥ २५ ॥ मनो
 भवत्सुसंसारःकममाहंकसंततिः ॥ उपदेशोपदेशादिवंधमोक्षौचितकुतः ॥ २६ ॥ एकतत्त्वधनाभ्यासःप्राणानां विलयस्तथा ॥ मनोवि
 तिप्रहश्चेतिमोक्षशब्दार्थसंग्रहः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यदिहिप्राणविलयोमुनेमोक्षस्यकारणम् ॥ मृताएवविमुच्यंतेतन्मन्ये
 सर्वजंतवः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ त्रिव्येतेषुप्रयोगेषुमनःप्रशमनंवरम् ॥ साध्यंविद्धितदेवाशुभथाभवतितच्छिवम् ॥ २९ ॥
 यदानिर्वाणनंप्राणास्त्यजंतींशरीरकम् ॥ तदानुभूयतन्मात्रैर्यातिव्योमनिसंगमम् ॥ ३० ॥

वः सविज्ञानोभवतिसविज्ञानमेवान्वक्तामतीतिश्रुतेस्तृणजलायुकादृष्टांतप्रसिद्धेर्विलीनताप्राणानांचक्षुरादिद्वारेणोक्तमणासभावाम् नचस्थूलदेहरूपाधाराजावाद्धिर्निर्ग
 तानाविलयः वासाकारोसहोक्ताताभिर्भूतमात्राभिलात्कालिकव्यवहारयोग्यदेहकल्पनसभावादित्याशयेनवसिष्ठःसमाधत्ते ॥ त्रिव्येतेष्वित्यादिना ॥ मनःप्रशमनेभववरंश्रेष्ठ
 साध्यविक्षि ॥ २९ ॥ यद्यप्राणानिर्वाणनम् ॥ वणशब्दे ॥ उपशान्तयुर्पुरारावमिदशरीरकत्यजतितदावासनाकामकर्मापस्थापितमाविदेहाकारमनुभूयबाह्यव्योमनितदृशदे
 हारंभानुकूलैस्तन्मात्रैर्भूतमात्राभिःसंगमयति ॥ तथाचश्रुतिः ॥ सविज्ञानोभवतिसविज्ञानमेवान्वक्तामतीति ॥ तथाप्येशस्कारीपेशसोमात्रामुपादायान्यन्वतरकल्याणत
 ररूपतनुनेएवमेवायमात्मेदशरीरनिहत्याविद्यागमयित्वाऽप्यन्वतरकल्याणतरंरूपकुरुतेपिउपवागांधर्ववदैववाप्राजापत्यंवाब्राह्मन्त्येवांवाभूतनामितिच ॥श्रुतौपेशस्कारी
 स्वर्णकारपेशसःस्वर्णस्यमात्राशकलात्पुपादायेत्यर्थः ॥ ३० ॥

रुद्राश्चकस्याद्यादुर्भोगम् ॥ यद्-आसंग ॥ ११ ॥ एवकभामानुष्याद्विभक्तकपा ॥ १२ ॥ नरेपताकस्मचिद्विशिशेष ॥ आत्मीयत्वषणाश्रमोचिन्तम् ॥ परतवच्यद् ॥ सा
 निज्जालान्विषणानियमनातीनिविषयलयाधिवनकश्चिद्विषय ॥ १३ ॥ गर्हकथहरस्यप्रसिद्धहरचरिभवेभकियानियमोहेरुर्वातस्त्रिष्वेयादिनियमोभावावादीनाचक्रासृणोत्त
 मययानियम काकतलीपन्थापतदपटनादित्याराक्याह ॥ अग्र्यादीनाभित ॥ आतयस्ततज्जात्युचितकर्मानियम ॥ मुख्यभूरेच्छारूपानाविनियतिरेवतद्वयस्याधिकस्यय
 ॥ १४ ॥ अस्माननुषयानाम्यादिकियावास्त्रियता सगादाशिशिष्यकार्कानुसर्गेरुदिमापयोरेसतिन्तद्वर्णाविभागसकेन्द्रशत पृथक्परेहिकपारस्तीककमुखदु स्वानुभूतिकत्ता

कायतालीयवद्व्याधियापूर्वतितेसदा ॥ ननुर्वस्यप्रवैकश्चिनैपाकश्चिदपिग्रह ॥ ११ ॥ काकतलीयतोविष्णुरवकर्मदित पुरा ॥ एव
 कर्माजिनयनएवकर्मशुजाद्रव ॥ १२ ॥ नर्निषमस्मिनानिषनोपादेयनहेयता ॥ नचात्मीयनचपरकमज्ञविषयकश्चित् ॥ १३ ॥ अग्र्या
 दर्ताययौण्यादिसगादाहरदिमागतम् ॥ हरदर्तानातयाकर्मद्विजातीनाचजातय ॥ १४ ॥ सर्गेप्ररुदिमायातेसकेतवशत पृथक् ॥ अनुभू
 तिफलाश्रयाफलितता कस्मिता स्वयम् ॥ १५ ॥ विदेहमुक्तविषयतुयमीनमतोमया ॥ नोक्तवपरमीनसेदेहस्वरपूद्दह ॥ १६ ॥ रवाट
 व्यतिरामच्छमात्माकाशचिदात्मकम् ॥ तत्ताप्राप्तिभ्रश्रेय साकयप्राप्यतेश्णु ॥ १७ ॥ सस्यगज्ञानावयोधेननित्यमकसमाधिना ॥
 सस्ययवावुद्भायेतरस्यता सास्ययोगिन ॥ १८ ॥ प्राणायनिलसशतीयुक्तयायेपदभागता ॥ अनामयमनाद्यततेम्बतायोगयोगि
 न ॥ १९ ॥ उपाटपतुसर्वेपागातपटमदशिमम् ॥ तत्केचित्सस्ययाप्राप्ता कचिद्योगेनदेहत ॥ २० ॥ एकसांस्थस्यययोगचय पश्यतिस
 पश्यति ॥ यत्सांस्थ्य प्राप्यतस्यानपरयंगेकटेवहि ॥ २१ ॥ यत्रप्राणमनोवृत्तिरत्यतनोपलभ्यते ॥ वासनावागुरोक्तातातद्विद्विपरम
 पदम् ॥ २२ ॥

शाखापासभाविषयभरागादिवशात्सयद्वस्मितादन्निवेयम्वदित्यर्थ ॥ १५ ॥ एवमकसमाभायायस्तुतेपुर्मानेपृथककथ्यशेषदर्शयति ॥ विदेहेति ॥ सेदेहस्यमसिद्धाच्चगुर्व
 धर्मानासराहबनोक्तच्युद्विद्विपरिणामय ॥ १६ ॥ तत्तायास्तद्वावस्यप्राप्तिभ्रश्रेययोगीश्र ॥ १७ ॥ तत्प्राप्तीसांस्थ्ययोगावुपापद्विनिर्णयिष्यस्यसांस्थयोमिनोत्पद्यति ॥
 सस्यमिति ॥ सस्ययादिवदकविषयारपुयुक्तराजयागत ॥ १८ ॥ कर्मयोगिनोत्पक्षयति प्राणेति युक्त्यापामार्गीतहृदयोगेन ॥ १९ ॥ उपादेयफलीभूतस्यसाक्षात्कारेणप्राप्त
 म्यम् ॥ सर्वेवद्विषयानामविद्योमिनाम् ॥ वेदेतःअनर्नैषदेहन ॥ २० ॥ फलनपुनदेवस्फुटयति ॥ यदिति ॥ २१ ॥ ननुविनिश्चरूपयासयो कुनएकफलनभाह ॥ यद्येति ॥ प्रा
 णमनासराहभपारव्यात्यनिकद्विपोषद्विस्त्रित्युभयथासनाधागुरोक्तातास्थितिरवतस्वरमपदततद्वत्यर्थ ॥ २२ ॥

एकफलत्वेऽदीनसिद्धौ वद्विजलयोरिवसाख्ययोगयोःसमुच्चयोरुकोनविकल्पइतिचेत्तत्राह वासनामिति ॥ संस्तेर्वासांतःकरणप्राणादिवेष्टायास्तद्वासनापुंजात्कंभनएव
 कारणतच्चसाख्येनयोगेनवाएकेनैवविलीयतत्त्वज्ञानात्मनापरिणतभुभयोःकरणप्राणयोरपिकर्मसुख्यापारेषुअकारणतामेतीत्येकेकेनाभयफलसिद्धेर्नसमुच्चयइत्यर्थः ॥ २३ ॥
 देहाहतादर्शनपूर्विकैवसर्वासस्तिस्तन्मूलमनस्तन्व्हातौसर्वसस्तिशातिरुपपन्नेत्याह ॥ मनइति ॥ २४ ॥ आत्मदर्शनेनतर्हिकथंमनसोनाशइतिचेत्तददर्शनजन्यत्वादित्याह ॥
 मनइति ॥ २५ ॥ ज्ञानेनमनोबाधेतक्तकार्यार्हममतादिवंधमोक्षांताःसर्वाकल्पनाबाध्यतइत्याह ॥ मनोभवइति ॥ ककुतइत्यनयोःप्रतिपदमन्वयः ॥ २६ ॥ इदानीमुत्तमाधम
 मध्यमाधिकारिक्रमेणमोक्षसाधनत्रयसर्वशास्त्रार्थान्तर्यसमूहेणदर्शयति ॥ एकेति ॥ २७ ॥ तेषुमध्यमंरामआक्षिपति ॥ यदीति ॥ मरणसर्वेषाप्राणविलयप्रसिद्धेरितिभा
 वः ॥ २८ ॥ यद्योप्युपायामनोनाशद्वारैवमोक्षहेतवोमरणेचनमनोनाशःप्राणनाशोवाकिनुमूर्च्छाकालेविलीनसैधववद्विधायावासनात्मनावस्थानमुक्कमणकालेषुनराविर्भा
 वासनांचित्तमेवाहुःकारणंतद्विसंस्ततेः ॥ तदकारणतामेतिविलीयोभयकर्मसु ॥ २३ ॥ मनःपश्यातिवैदेहंवात्तोवेतालकंयथा ॥ स्वात्मा
 नं विलयंतीत्वानभूयस्तंप्रपश्यति ॥ २४ ॥ मनोमुधैवाभ्युदितमसदेवानवेक्षणात् ॥ स्वप्नेस्वमरणाकारंप्रेक्ष्यमाणंनविद्यते ॥ २५ ॥ मनो
 भवस्तुसंसारःकममाहंकरसंततिः ॥ उपदेशोपदेशादिवंधमोक्षौचतल्लुतः ॥ २६ ॥ एकनत्वघनाभ्यासःप्राणानां विलयस्तथा ॥ मनोवि
 निप्रहश्येतिमोक्षशब्दार्थसंग्रहः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यदिहिप्राणविलयोमुनेमोक्षस्यकारणम् ॥ ऋताएवविमुच्यंतैतन्मन्ये
 सर्वजंतवः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ चिष्वेतेषुप्रयोगेषुमनःप्रशमनंवरम् ॥ साध्यंविद्धितदेवाशुचथाभवतितच्छिवम् ॥ २९ ॥
 यदानिर्वाणनंप्राणास्यजंतोदंशरिरकम् ॥ तदानुभूयतन्मात्रैर्यातिव्योमनिसंगमम् ॥ ३० ॥

वः सविज्ञानोभवतिसविज्ञानमेवान्ववकामतीतिश्रुतेरवृणजलायुकादृष्टांतमसिद्धेर्विलीनानांप्राणानांचक्षुरादिहारेणोक्कमणासंभवाच्च नचस्थूलदेहेरूपाधाराभावाद्दहिर्निर्ग
 तानाविलयः वासाकारोसहोक्कानाभिर्भूतमात्राभिस्तात्कालिकव्यवहारयोर्यदेहकल्पनसंभवादित्याशयेनवसिष्ठःसमाधत्ते ॥ चिष्वेतेष्वित्यादिना ॥ मनःप्रशमनमेववरंश्रेष्ठ
 साध्यविद्धि ॥ २९ ॥ यदाप्राणानिर्वाणनम् ॥ वणशब्दे ॥ उपशान्तपुर्धुरारावमिदंशरिरकस्यजंतितद्वासनाकामकर्मोपस्थापितभाविदेहाकारमनुभूयवास्तव्योमनितदृशदे
 हारंभानुकूलैस्तन्मात्रैर्भूतमात्राभिःसंगमयाति ॥ तथाचश्रुतिः ॥ सविज्ञानोभवतिसविज्ञानमेवान्ववकामतीति ॥ तथाप्येशस्कारीपेशसोमात्रामुपादान्यन्वतरेकल्याणत
 ररूपतनुतेएवमेवायमात्मेदंशरिरनिहत्याविधागमयित्वाऽप्यन्वतरेकल्याणतरंरूपकुरुतेपिउपवागांधैवदैववाप्राजापत्यंवाब्राह्मवात्येपावाभूतानामितिच ॥श्रुतौपेशस्कारी
 स्वर्णकारपेशसःस्वर्णस्यमात्राशकलाप्युपादायेत्यर्थः ॥ ३० ॥

हराशकस्ताप्रावृर्भूताम् ॥ परं आसग ॥ ११ ॥ एवकमानुनूप्यादिजन्मकमा ॥ १२ ॥ नहेयताकस्यश्चिदितरेष ॥ आत्मीयस्त्ववणाश्रमोचितम् ॥ परतदभ्यन्त ॥ क्षा
 तित्वात्ताव्यपिणोतिपन्नानिद्विपयस्तथाश्चिधनकचिद्विस्वयं ॥ १३ ॥ नहिकथहरस्यप्रसिद्धहरश्चरिप्रथेपकियानियमोहेर्वातस्वरिभवेपादिनियमोप्रथवादीनांचभास्वणोत्त
 मथयानियम काकनालीयभ्यायेतदपटनादित्यारकथाह ॥ अप्यादीनाविति ॥ जातयस्तत्तज्जात्युत्थितकर्मनियम ॥ मुख्यश्चरेच्छास्वपाताद्विनियतिरेवतप्रावस्थापिकेत्यथ
 ॥ १४ ॥ आत्मानुनूप्यानाप्यादिकिवाभिनियता सगाथाशिक्ष्यका किनुसर्गोद्धतिभापायेततितत्तद्वर्णाद्विभागसकेनवशत पृथक्प्रेहिकपारत्कीकसुखद्वानुभूतिकल्प

काकतालीयवद्ग्राभिन्याकुर्वतितेसदा ॥ नकुर्वत्यपिर्वैकिचिन्नैपाकचिदपिग्रह ॥ ११ ॥ काकतालीयतांविष्णुरेवकमादित पुरा ॥ एव
 कमाभिनयनएवंकर्मयुजोद्व ॥ १२ ॥ नर्तियमस्तिनानियनोपादयनहेयता ॥ नशात्मीयनचपरकर्मज्ञविपयकचित् ॥ १३ ॥ अथ्मा
 दीनांययीष्यादिसर्गादौरुद्धिमागतम् ॥ हरादीनांतयाकर्महिजातीनाचजातय ॥ १४ ॥ सर्गप्ररुद्धिमायातसकतवगत पृथक् ॥ अनुभू
 तिकलाश्रय्या कलियता कलियता स्वयम् ॥ १५ ॥ विदेहमुकविपयतुर्थ्यमौनमनोभया ॥ नोकतवपरमौनसदेहस्यरपूहह ॥ १६ ॥ खाट
 व्यतितरामन्दमात्माकाशचिदात्मकम् ॥ तत्ताप्राप्ति परश्रेय माकथप्राप्यतशृणु ॥ १७ ॥ सम्यग्ज्ञानाववाधननित्यमकसमाधिना ॥
 सख्यैवावबुद्धयेतस्वता साख्ययोगिन ॥ १८ ॥ प्राणायनिलसशतीचुत्पयायेपदमागता ॥ अनामयमनाद्यंतिस्यतायोगयोगि
 न ॥ १९ ॥ उपदेयतुसर्वेषाशातपदमद्रुचिभम् ॥ तकेषित्सख्ययाप्राप्ता कचियोगेनदेहत ॥ २० ॥ एकसांस्थ्यचयोगचय पश्यतिस
 पश्यति ॥ यत्सांस्थ्यं प्राप्यतस्यानंपरयोगेकदेवहि ॥ २१ ॥ यत्रप्राणमनोव्यतिरत्यतनोपलभ्यते ॥ वासनावागुरोक्क्रांतातद्विद्विपरम
 पदम् ॥ २२ ॥

शार्त्तयात्सागादिभ्यश्चरागादिषशास्त्वयकस्तिनाहनिद्वैषभ्यमित्यर्थ ॥ १५ ॥ एवमभ्यसनापथापप्रसुतेपुर्मनिपुष्कभ्यशेषदर्शयति ॥ विदहेति ॥ सदेहस्यपसिद्धाच्चतुर्द
 धर्मीनास्तरतनोकनाभ्युच्चिदितरेषाभ्य ॥ १६ ॥ तत्तायात्तद्वावस्यप्राप्ति परमद्योभोष ॥ १७ ॥ तत्प्राप्तीसांस्थ्ययोगावुपायद्विद्वर्षिप्यभ्यसोत्पयोगिनोत्क्षयति ॥
 सभ्यमिति ॥ सख्ययाधिकेकविषयभयनुत्तराकयोगेन ॥ १८ ॥ कर्मयोगिनोत्क्षयति प्राप्तेति युक्तमाप्याभ्यर्षितद्विद्वयोगेन ॥ १९ ॥ उपदेयकटीभूततस्वसाक्षात्कारेणप्राप्त
 भ्यम् ॥ सर्वेषांदिद्विधानामपिद्योगिनाम् ॥ देहमःआमनैषदेहेन ॥ २० ॥ फलतएतदेहस्युदयति ॥ यद्विति ॥ २१ ॥ ननुविश्विन्यरूपपालयोःकृतएकफलतप्राह ॥ यद्येति ॥ प्रा
 षमनोद्वेत्योक्तयोरेव्याप्यनिकविलोपोपलक्षितत्वाद्भयपवासानापागुरोक्क्रांतास्त्रिभिरवतस्तरमपदतदस्यर्थ ॥ २२ ॥

एकफलत्वेऽर्धेन सिद्धौ वद्विजलयोरिव सांख्ययोगयोः समुच्चयो युक्तो न विकल्प इति चेन्न ब्रह्म वासनामिति ॥ संसृतेर्वासात्करणप्राणादिचेष्टायास्तद्वासनापुंजात्मकं मन एव
 कारणतच्च साख्येन योगेन वा एकेनैव विलीयत त्वज्ञानात्मना परिणतमुभयोः करणप्राणयोरपि कर्मसुख्यापारेषु अकारणताभेतीत्येकैकेनाभयफलसिद्धेर्न समुच्चय इत्यर्थः ॥ २३ ॥
 देहाहतादर्शनपूर्विके वसवोऽसृष्टिस्तन्मूलमनस्तच्छातौ सर्वसंस्ततिशान्तिरुपपन्नेत्याह ॥ मन इति ॥ २४ ॥ आत्मदर्शनेन तर्हि कथमनसो नाश इति चेत्तददर्शनजन्यत्वादित्याह ॥
 मन इति ॥ २५ ॥ ज्ञानेन मनोवाधेन त्वकार्याह ममता दिवंधमोक्षाताः सर्वाः कल्पनावाध्यत इत्याह ॥ मनोभव इति ॥ ककुत इत्यनयोः प्रतिपदमन्वयः ॥ २६ ॥ इदानीमुत्तमाधम
 मध्यमाधिकारिके भोगोक्षसाधनत्रयसर्वशास्त्रार्थात्पर्यसंपहेण दर्शयति ॥ एकेति ॥ २७ ॥ तेषु मध्यमराम आक्षिपति ॥ यदीति ॥ मरणे सर्वेषां प्राणविलयप्रसिद्धेरिति भा
 वः ॥ २८ ॥ त्रयोप्युपायामनोनाशद्वैरवोक्षहेतवो मरणे च न मनोनाशः प्राणनाशो वा किन्तु मूर्च्छाकाले विलीनसैधववद्विद्याया वासात्मनावस्थानमुक्त्वा काले पुनराविर्भा
 वासनांचित्तमेवाहुः कारणं तद्विसंस्तुते ॥ तदकारणताभेति विलीयो भयकर्मसु ॥ २३ ॥ मनः पश्यति वैदेहं बालो वेतालकं यथा ॥ स्वात्मा
 नं विलयं नीत्वानभूयस्तं प्रपश्यति ॥ २४ ॥ मनोमुधैवाभ्युदितमसदेवानवेक्षणान् ॥ स्वप्ने स्वमरणाकारं प्रेक्ष्यमाणं न विद्यते ॥ २५ ॥ मनो
 भवस्तु संसारः कर्ममाहं कसंतंति ॥ उपदेशोपदेशादिबंधमोक्षौ च तत्कृतः ॥ २६ ॥ एकतत्त्वधनाभ्यासः प्राणानां विलयस्तथा ॥ मनो वि
 निप्रहश्चेति मोक्षशब्दार्थसंग्रहः ॥ २७ ॥ श्रीराम उवाच ॥ यदि हि प्राणविलयो मुने मोक्षस्य कारणम् ॥ मृता एव विमुच्यंते तन्मन्ये
 सर्वजंतवः ॥ २८ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ त्रिष्वेतेषु प्रयोगेषु मनः प्रशमनं वरम् ॥ साध्यं विद्धि तदेवाशुभयथा भवति तच्छिवम् ॥ २९ ॥
 यदानिर्वाणनं प्राणास्त्यजंतीं दर्शयिष्ये ॥ तदानुभूयतन्मात्रैर्यातिव्योमनि संगमम् ॥ ३० ॥

वः स विज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्ववका मतीति श्रुते स्तृणु जलायुकादृष्टांतप्रसिद्धैर्विलीनानां प्राणानां च क्षुरादिद्वारेणोक्तमणास भवाच्च न च स्थूलदेहरूपा धाराभावाद्दहिर्निर्ग
 ताना विलयः वासाकारो स होक्ताताभिर्भूतमात्राभिसात्कालिकव्यवहारयोग्यदेहकल्पनसंभवादित्याशयेन वसिष्ठः समाधत्ते ॥ त्रिष्वेतेष्वित्यादिना ॥ मनः प्रशमनमेव वरश्रेष्ठ
 साध्यविति ॥ २९ ॥ यदा प्राणानिर्वाणनम् ॥ वणशब्दे ॥ उपशान्तयुर्धुरारावमिदं शरीरकल्पजं तितदा वासाका मकर्मिपस्थापितं भाविदेहाकारमनुभूय बाह्यव्योमनितादृशदे
 हारं भानुकुलैस्तन्मात्रैर्भूतमात्राभिः संगमयति ॥ तथा च श्रुतिः ॥ स विज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्ववका मतीति ॥ तद्यथापेशस्कारोपेशसोभाभामुपादायान्यन्ववतरकल्याणत
 ररूपतन्ते एवमेवायमात्मेदर्शरीरनिहत्या विद्यागमयित्वाऽन्यन्ववतरकल्याणतरं रूपं कुरुते पिड्यं वागांधर्वैव देववाप्राजापत्यं वा ब्राह्मवा न्ये पां वा भूतानामिति च ॥ श्रुतौपेशस्कारी
 स्वर्णकारपेशसः स्वर्णस्य मात्राशकलान्युपादायेत्यर्थः ॥ ३० ॥

तर्हिनाभूतभाषावर्हिर्भातरपार्थिवः सार्थपि कुनो न भिद्यति तमाह ॥ भासनेति ॥ तत्तन्वीवभासनाभाषात्मकानिनातितदशाभासनादभ्यन्तार्थिशिष्टपार्थिवसिद्धिप्यतिनेरैरिति
 प्यवस्थितमित्यर्थ ॥ ११ ॥ प्राणोर्हेतोरहेतुभासनासहिताप्येत्यर्थे यत्-युनरेह्यपि आधिदेहभासनासहिताएतन्मुञ्चति ॥ हेतोरहेतवीयद्वादप्योकात्तदगतवायुभिश्चस
 श्लेषयति ॥ यथाकुशुभमभयस्तिष्ठेत्प्रतिविशालद्वर्ततेत्येनस श्लेषयतीति यथापि प्याहनादिहृत्त्वायप्रथमितिहृत् ॥ ११ ॥ अतएवमरणमाप्रयत्नमनोरार्हादतिनप्राणनारोपीत्या
 ह ॥ नतदिति ॥ यथासाधुपदंः अर्थाधीमप्रोवासाकर्तारैरभ्यमानोपिनशाभ्यतिननस्यति ॥ मनःप्राणयोश्चयनियतत्वप्यन्तिकमुत्वेनाप्ययमुत्वेनधरार्थयति ॥ नामनस्काद्वसि
 धासनासात्मकान्येवविहितन्मात्रकाणिवै ॥ तदात्मकैर्मनोवद्भिः प्राणैश्चिद्यतिनेतरै ॥ ३१ ॥ सवासनाकृत्यपतेप्राणामुञ्चतिदेहक
 म् ॥ तद्योमवायुसंश्लेषयार्थितिरु-स्वायगंधवत् ॥ ३२ ॥ मन सांशुरिवांमोर्धौनशाभ्यतिसवासनम् ॥ नामनस्का सप्तवतिप्राणा सूर्य
 इवत्वपि ॥ ३३ ॥ नजहातिमनःप्राणान्विनाज्ञानेनकर्हिचित् ॥ वृणांतरणैवविनावृणागमिषवतित्तिरि ॥ ३४ ॥ ज्ञानादवासनीभाषस्व
 नारप्राप्तुयान्मन ॥ प्राणात्स्यंदधनादत्ततशार्थितिरिष्यते ॥ ३५ ॥ ज्ञानात्सर्वपदार्थानामसत्वसमुदेत्यलम् ॥ तर्गेणवासनानाशा
 हियोगाभ्राणचेतसो ॥ ३६ ॥ ततो नपश्यतिमनःप्रशांतदिहतापुन ॥ स्वनाशेनपदंप्राभवासेनैवमनोविदु ॥ ३७ ॥ चेतोहिवासनामात्र
 तदभावेपरपदम् ॥ तत्संपपतज्ञानज्ञानमाहुर्विचारणम् ॥ ३८ ॥ इत्यस्या संस्तरामपर्यंत-सप्रवर्तते ॥ स्वयविवेकमात्रेणरज्जुसंप
 भ्रमाकृते ॥ ३९ ॥ एकार्थाभ्यसनप्राणरोधश्चत-परिक्षया ॥ एकस्मिन्नेवससिद्धेसंसिद्धातिपरस्परम् ॥ ४० ॥ तालवतस्यसंस्मंदेशीत
 शांतोच्ययानिल ॥ प्राणानिलपरिस्मंदेशीतशांतयामन ॥ ४१ ॥ प्राण शरीरविलयेप्रयातिव्योमवायुनाम् ॥ यथावासितमेवेदस
 र्वपश्यतित्रया ॥ ४२ ॥ यथाविदेहा पश्यतिप्राणव्योमनिदेहकम् ॥ समनस्कास्तथाचारसर्वधानुभवति ॥ ४३ ॥ शांतिवातपरिस्व
 देययगंध प्रशाप्यति ॥ तथाशांतिमन स्यंदेशाभ्यतिप्राणवायव ॥ ४४ ॥

र्थेन ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अतएवज्ञानादाहनाक्षयेउभयनारादत्याह ॥ ज्ञानादिति ॥ ३५ ॥ कथज्ञानेनभासनानाशदतिचेतश्चेतुर्हेतुभाषावित्याह ॥ ज्ञानादिति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥
 तद्विज्ञानसभासनेर्दृष्टाधिपत्नाआत्मतन्मयेवसपयतेतच्छतस्वविचारणरुदयोर्भेदाद्दिगतशालममथलज्ञानमेवशिष्यतइत्यनुभवनिष्ठाआहु ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ प्रस्तुतमुपाहते ॥
 एकैति ॥ एकोर्थाहृद्यतस्वतदप्यसनप्रवृत्त्याधारत्तनम् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ सतिशरीरेप्राणकमणेअस्त्यकमोयपशरीरैस्वीशरापच्छेदादिनानारास्तप्रक कर्मस्तयाह ॥ प्राण
 ति ॥ प्योववायुनवासाकारारस्यवायुमिकनानाज्ञावत् ॥ तप्रवासाकारो ॥ ४२ ॥ यथायादृशकर्तव्येतिवासनामयसुरानरपश्नारिरेहकपरयतितथातदनुकूपदेहआधार
 प्यवृद्धारत्नमुजावति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

तिलतैलेसकान्तकुसुमामोदवन्मिश्रे ॥ ४५ ॥ रथसारथीद्वयान्योन्यस्पर्दनं विहरतः सपादयतः ॥ ४६ ॥ आधाराधेयवत् अर्थाप्यववत् ॥ ४७ ॥ शांतबाधितद्वैतवासनम् ॥ प्रा
 णसभावस्य तस्मिन्मनसिलीनत्वादेकीभूतत्वात् ॥ ४८ ॥ तस्मिन्मातृत्वे लयेन तदात्मत्वमेव स्थिरमवति ॥ ४९ ॥ अनुपलभोऽज्ञान उपलभस्तद्वाधिकाबलाकारादचित्तस्यो
 द्योरप्यसतोर्नदत्तयोर्धः शिष्यतइति शेषस्तच्चिन्मात्रे प्राणधारणया वा स्थिरो भवेत्यर्थः ॥ ५० ॥ किं कालमेकतत्त्वभावनाधार्यातिवाह ॥ एकस्मिन्निति ॥ भावतदाकार
 दत्तिधाराम् ॥ यावद्भावसादत्तिधारणोपि चरमसाक्षात्कारपुटासती अभावत्वमायाति तत्र दित्यर्थः ॥ ५१ ॥ भोष्यक्षयादाहारक्षयात्स्य यदेहद्वैतविलोयते ॥ ५२ ॥ धारणात् प
 चभिरगैर्भनसोबासाकारक्षये सति धारणादिभिस्त्रिभिर्भक्तैकानतासपत्यानिर्विकल्पसमाधिपरिपाकेन ब्रह्मभावः सिद्ध्यतीत्याह ॥ यदेकतानमिति ॥ ५३ ॥ अश्रुते अभते च ध्यान
 अविनाभावनी नित्यं जंतूनां प्राणचेतसी ॥ कुसुमामोदवन्मिश्रो तलैलुद्वस्थिते ॥ ४५ ॥ मनसः स्पंदनं प्राणः प्राणस्य स्पंदनं मनः ॥
 एतौ विहरतौ नित्यमन्योन्व्यं रथसारथी ॥ ४६ ॥ आधाराधेयवच्चैतावेकाभावे विनश्यतः ॥ कुरुतश्च स्वनाशिनकार्यमोक्षस्य मुत्तमम्
 ॥ ४७ ॥ एकतत्त्वपनाभ्यासाच्छांतं शास्यत्वं मनः ॥ तद्ध्यानत्वात्सभावस्य तेन प्राणोपि शास्यति ॥ ४८ ॥ विचार्य यदन्तात्मतत्त्वं त
 न्मयतां नय ॥ मनस्तत्सह्यं न तदेव भवति स्थिरम् ॥ ४९ ॥ यदेवातिरश्रेयोऽनुपलंभोपलंभयोः ॥ ह्योरप्यसतोस्तत्र शेषेषु वापि स्थिरो
 भव ॥ ५० ॥ एकास्मिन्सुदृढे तत्त्वे तावद्भावं विभावयत् ॥ भावं भावत्वमायाति स्वभ्यासाद्यावदाततम् ॥ ५१ ॥ प्रत्याहारवतांचतः स्वयं
 भोष्यक्षयादिव ॥ विलीयतसहस्राणैः परमेवावशिष्यत् ॥ ५२ ॥ यदेकतानं भवति चेतस्तद्भवति क्षणान् ॥ शांतशेषविशेषौघंचिराभ्यास
 स्वभावतः ॥ ५३ ॥ अविद्येयं तु नास्तीति बुद्ध्यायुक्तिर्युतंधिया ॥ ज्ञानादेव परवाप्तिसिद्धभ्यासस्ततः परम् ॥ ५४ ॥ चित्ते शांतं शास्यतीयं
 संसारसृगलक्षिका ॥ जरा मुपगतमेयोमिहिका तन्मयी यथा ॥ ५५ ॥ चित्तमात्रमविद्येति कुरुते नैव तक्षयम् ॥ तद्दूरं रामचिन्तात्मना
 भावो हि परंपदम् ॥ ५६ ॥ मुहूर्तमेव निर्वाणं यद्विचिंत्यतः परंपदे ॥ तत्तत्परिणतं विद्वितत्रैवास्माद्भागतम् ॥ ५७ ॥

धारणाद्यध्यासायोगच्छ्रवणमननाभ्याद्वैतजातमविद्यैवसात्त्वनास्येव तत्त्वज्ञानादेव परवाप्तिरिति प्रमाणप्रमेयासभावनादोषतिरासपर्यंतं बुद्ध्याततः परं ध्यानधारणादिना ज्ञाना
 भ्यासः कार्यद्वयार्थः ॥ ५४ ॥ मेघे जरामपक्षयशरदिउपगते सति तोहेनोरागतान्मयो ॥ तन आगतइत्यर्थे हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतरस्यामि त्यनुवर्त्तमाने मयदूचेति मयद् ॥ ५५ ॥ ब्र
 ह्माकारपरिणतेनेतच्चित्तैव तस्याचित्तस्य शेषयकुरु तस्य चित्तक्षयस्य रूपतु चित्ताविष्टानमाल्मैव नशून्यता हि यस्मान्नदभावः परंपदपरमपुरुषार्थान्भवतीत्यर्थः ॥ ५६ ॥ अप्य
 र्थैरुवकारः ॥ निर्वाणविश्रांतम् ॥ तत्तर्हितद्रव्यवपरिणतविद्वितत्वव्यस्तस्याधिष्ठानव्यतिरिक्तं त्वरूपमस्तीति तत्रैव निरतिशयस्वप्रकाशानदास्याद्भागतं सन्नव्युत्थानमिच्छतीत्य
 र्थः ॥ तथाचोक्तिरिधयोन्तरे ॥ ज्ञानात्परसोपेन सकदास्वादिनो भवेत् ॥ विहाय सर्वकार्याणि मनस्तत्रैव धावतीति ॥ ५७ ॥

रवेवप्रस्तुतयो सात्त्वयोगोरककलविंसाह ॥ परिहति ॥ ५८ ॥ सत्तराध्यायैत्ययमेवाह ॥ धेनवति ॥ अंतरप्रत्नाभाबिचिह्न्येहम् ॥ ५९ ॥ तद्वर्तनोन्मुखजनाविरलाएवेत्याह ॥
 िध्वदिति ॥ अक्षरशाअसभावनान्धुभ्योपम क्षटशानुपरक्योति ॥ ६० ॥ उक्तमेवार्थमनुभरन्नुपसहरति ॥ विगलितेति ॥ हेतुसागउक्तविधिधायायाभ्यासैर्विगलितभाष्या
 यनोआपरत्समस्तुगुलक्षणातिभोतिरद्विज्वरानपदानियस्यथाविधयस्यथाविधासयाद्विगलद्वाधितरव्यपदवत्प्रतिशासभाप्ररिष्टमनइहअथम्युत्स्यभस्यायासत्वमिति
 ध्यते ॥ तद्वशासनार्थाअशक्तिशङ्कानुनारागद्वेषाभिमानदिकलाभिर्मलिनससारपरहति ॥ यथास्वर्गमणिसागत्कनकनामुपागतताभ्युन कलककलनामलिनताभ्युपदने
 तद्वदित्यर्थ ॥ ६१ ॥ ॥ इमिथीशासिष्ठम० ताल्यमकारोनि० पू एकोनसप्ततिसप्त ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मायाभ्यात्यनवस्थानेविद्यात्मपरिशुद्धये ॥ वे
 यदिसात्त्वोविश्रातंचेतोयोगेनवापिते ॥ क्षणतस्त्वतायातंनभूयइहजायते ॥ ५८ ॥ धेतोविगलिताविपंसत्वशब्देनकथ्यते ॥ टन्ध
 ससारधीजतत्तददास्यतरपुन ॥ ५९ ॥ कश्चिद्विगलिताविद्य सत्वस्यभ्रातवासन ॥ परशून्योपमसपोज्योति पश्यतिशाभ्यति ॥ ६० ॥
 विगलितात्मपदविगलन्मन सुभगमत्वमितीहहिकथ्यते ॥ नपुनरंतिकलामलिनपदकनकतामिवतायमुपागतम् ॥ ६१ ॥ ॥ इ० वा०
 वा० ट० म० ति० पू० प्राणमन संयोगविचारणानामैकोनसप्ततिसप्त सर्गं ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ जीवो
 जीवोभावत्याशुयातिधिसमचितताम् ॥ विचारादित्यविधातोमोक्षइत्यभिधीयते ॥ १ ॥ मृगलयाजलभिवमनोहतादिहस्यते ॥ अस
 देवमनागोवतद्विचारात्प्रतीयते ॥ २ ॥ सस्तित्वभ्रविश्रातौवेतालोदाहृतानिमान् ॥ प्रश्नानाकर्णयशुभानप्रसगास्मृतिमागतान् ॥ ३ ॥
 अस्तिविध्यमहादद्यावेतालोविपुलाकति ॥ सर्किन्मर्महलगवादाजगामजिषांसया ॥ ४ ॥ संवेतालोविसत्वूर्वकस्मिश्चित्सज्जनास्य
 द् ॥ पशुपत्युपहरेणतित्यवतयासुखी ॥ ५ ॥ निर्निमित्तनिरागस्करोप्यभ्यागतनस ॥ क्षुधितोपिनरहतिसतोहिन्यायदर्शका ॥ ६ ॥
 सकालेनानवीगोहोजगामनगरांतरम ॥ न्याययुक्त्याजनमाकुंस्तुधासमभिचोदित ॥ ७ ॥ तन्नप्रापसभूपालरात्रिचर्याविनिर्गतम् ॥ त
 माहपनपारेणशब्देनोभनिशाचर ॥ ८ ॥

अतस्तथाहकथाशक्तिमनुभा ॥ १ ॥ चित्तेशिशाम्यतीयससारमृगवृष्णिकेसुकषिसरातीचविचारएवज्ञानाहयपदीतउपायइत्याह ॥ अथइति ॥ इतिअनेनोपायेन
 पयोपक्रापंकारणाविषयोतोनाराःश्रवाश्रयसिधीयत ॥ १ ॥ उकायांसिमावताहेतुप्रपचेदाहृदयमधारयति ॥ मृगयुष्मि ॥ २ ॥ असेवपनगोवस्युकायस्यस
 यनायास्थायिकामशरारयति ॥ सखतीति ॥ ३ ॥ गवाहृदयोप्यव्यक्रानेव्यनारदाह ॥ ४ ॥ सक्षिप्योकविलारविपुधरादितआरभ्याह ॥ सइति ॥ सज्जनस्यराशआस्य
 रशक्तिगतारव्यककदीशरअकनेनशुभ्रप्यभनवन्नुपहारेभ्यनिस्यगतयानिर्क्षेपसमाधिपुखी ॥ ५ ॥ ६ ॥ कालेनतन्नपभ्यजनालागकालेन ॥ अटधीगोहृयस्य ॥ ७ ॥
 िषयधनिशिनगरेदुष्टजनपरिज्ञानपायचोराहृदयायधसश्चारास्तर्प्यविनिर्गतम् ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ निर्याप्यन्यायाप्रेतकर्मणालिचेत् ॥ १० ॥ सकला आशास्यतइत्याशाश्रिभिलिखितायां ॥ किलेतिवर्मशास्त्रप्रसिद्धौ ॥ ११ ॥ अन्नश्चदपराधसहस्रसुलभंसुब्रश्चे
 न्नापराध्यत्वेव सचसत्यप्यपराधसहस्रेपालनीयइतिपरीक्षणायप्रश्नपूरणमेवप्रार्थयते ॥ ममैतामिति ॥ सप्तवाश्रीमवाधितार्थाम् ॥ अनेनासमावितार्थप्रश्नच्छलेनपरवधप्र
 वृत्तिः स्वस्यनास्तीतिदर्शितम् ॥ १२ ॥ सर्वेषामभ्रानामापातार्थः स्पष्टः ॥ तास्यर्थास्तूत्तरसर्गस्फुटीकरिष्यते ॥ १३ ॥ उत्तरोत्तरस्वमेपूर्वपूर्वसत्यतांत्यजन्निपितत्प्रकाराक
 स्वच्छसत्यात्मस्वरूपनत्यजति ॥ १४ ॥ यथारभायाः कदल्याः सप्त'अतरतस्तथातदतश्चपत्रमात्रवल्कलमात्रम् ॥ दृष्टान्तेतस्तदशवल्कलातरदाष्टान्तिकेसपूवेतिविशेषइतिभा
 वः ॥ १५ ॥ भूतौषपदेनतदाधारभुवनानिलक्ष्यत ॥ अतिमहत्त्वेनप्रसिद्धायेब्रह्मांडाकारादयोपियस्याणोरेषक्षयापरमाअणव अत्यतक्षुद्राः ॥ १६ ॥ परमाणोः सूक्ष्मस्थैवस
 वेतालउवाच ॥ राजन्लब्धोसिभीमेनवेतालेनमयाधुना ॥ कगच्छसिविनष्टोसिभवभोजनमद्यमे ॥ १७ ॥ राजोवाच ॥ हेरात्रिच
 रतिन्यायमांचेदस्तिबलादिह ॥ तत्सहस्रधामूर्धास्फुटिष्यतिनसंशयः ॥ १० ॥ वेतालउवाच ॥ नत्वामद्व्यहमन्याध्यन्यायोयंहि
 मयोच्यते ॥ राजासिसकलाशाश्रपूर्णायास्त्वयाश्रिनाम् ॥ ११ ॥ ममैतामश्रितारान्जन्मंभवार्थीप्रपूरय ॥ प्रश्नानिमान्मयोकांस्त्वंस
 म्यगाख्यातुमर्हसि ॥ १२ ॥ कस्यसूयस्यरश्मीनांब्रह्मांडान्यणवः कशाः ॥ कस्मिन्स्फुरंतिपवनेमहागगनरेणवः ॥ १३ ॥ स्वप्नात्स्वप्नांतरं
 गच्छच्छतशोथसहस्रशः ॥ त्यजन्नत्यजतिस्वच्छुंकः स्वरूपंप्रभास्वरम् ॥ १४ ॥ रंभास्तंभोयथापत्रमात्रमेवंपुनः पुनः ॥ अंतरंतस्तथां
 तश्चतथाकोणुः सएवहि ॥ १५ ॥ ब्रह्मांडाकाराभूतौषसूर्यमंडलमेरवः ॥ अपरित्यजतोणुत्वंकस्याणोः परमाणवः ॥ १६ ॥ कस्यानव
 यवस्यैवपरमाणुमहागिरेः ॥ शिलातर्निविडैकांतरूपमज्जाजगन्नया ॥ १७ ॥ इतिकथयसिचेन्नमेदुरात्मंसदिहनिगार्थिभवंतमात्मघा
 तित् ॥ फलमिवतवमंडलंप्रसेहंप्रसभमुपेत्यजगद्यथाकृतांतः ॥ १८ ॥ इत्यार्षेवांवा० दे० मोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेषू० वेताल
 प्रश्नानामसप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्तवतिवेतालेवकुंप्रश्नान्विहस्यसः ॥ उवाचवचनंराजा
 दंतंशुश्रुवलांबरः ॥ १ ॥

तोमहतो गिरे ॥ निविडघनतरयत्सत्तैकातरूपंतदेवमज्जासारोयस्या ॥ १७ ॥ इतिषट्प्रश्नान्मेकथयसिचेद्दृष्टोदेहादिवेवआत्मायस्यतथाविध अतएवापरिच्छिन्नमात्मान
 परिच्छेदेनघातितवानसीत्यात्मघातिर् तत्तस्मादकथनापराधादेवभवतफलमिवनिगार्थिप्रसप्तबलात्तवमडलमडलस्थजनात्प्रसेयम् ॥ प्रसेहमितिपाठेविकरणपदव्यत्ययश्रुता
 दसः ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० नात्यर्थाप्रकारेणि० पू० सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥ ॥ आयाप्रश्नसमाधानविस्तरेणात्रवर्णयते ॥ अनतकोटिब्रह्मांडफलदक्षादिकल्पनैः
 ॥ १ ॥ प्रसिद्धब्रह्मांडानांप्रसरेणुत्वमित्यल्पदृष्ट्यात्वयोक्त्रक्ष्यमाणकल्पनयाकोटिकोटिगर्भब्रह्मांडानामपितत्रप्रसरेणुत्वसंभवादित्याशायेनविहस्यदतानामशुभिः प्रभाभिर्ध
 वलान्यवराणिवलाण्याकाराचयस्यतथाविधः सन् ॥ १ ॥

नपार्कस्य उपरशीनां ब्रह्मा ब्रह्मणेण ब्रह्मैति प्रथममथ स्योसा एव कुमभिः सतमत्याभिधानेनैवालस्य निरस्तुर्भकश्चिक्कपयताश्चमत्कारराजरायति ॥ आत्मेदत्यादिना ॥ इद
 नपार्कस्य उपरशीनां ब्रह्मा ब्रह्मणेण ब्रह्मैति प्रथममथ स्योसा एव कुमभिः सतमत्याभिधानेनैवालस्य निरस्तुर्भकश्चिक्कपयताश्चमत्कारराजरायति ॥ आत्मेदत्यादिना ॥ इद
 ल्यामयाचार्थिप्रतीकमसदस्याअनरमुत्तरोत्तरशुणाभिभूतत्वभिभूजलायावरी-परिवेदितम् ॥ १ ॥ इदमस्य १ इंदराज्याहसहस्रगणियधीष्टनमहाभुगतानि
 १ नद्वभानपत्न्याया १ उत्तरोत्तरदृग्भिः पिरादितम्भाषाणि ७ नद्वर्भैरवयवर्भन ८ अतीतनागतनंतद्वभाभूतभाषाराय ९ नद्वर्भा कम्पकाला १० नद्वर्भा उ
 शरात्तस्य रिनभूनाप्रलविष्णुद्वेषाभायु कालास्तदात्मानलएष ११ अननकोदीनतिप्रासत्तास्फूर्तिभ्यवहारपवर्तकमापाराष्टलप्रस १२ इत्यतीभ्यनुर्दरावार्थानिहकमा

राजंवाच ॥ ॥ आत्मेकटाचिचंदहिवस्रां हमजरफलम् ॥ उत्तरोत्तरदर्शगुणभूतत्वम्परिवेदितम् ॥ २ ॥ तादृशानां सहसाणि फलानि च
 वसतिहि ॥ अत्युच्चं लादृशांशाखाविपुलाचलपदवा ॥ ३ ॥ तादृशानां सहसाणि शाखानां यत्रसत्यय ॥ तादृशोक्तिमहावक्षोदुर्लभ्यो वि
 पुलाकृति ॥ ४ ॥ तादृशानां सहसाणियत्रसतिमहीरुहाम् ॥ तादृशवनमत्युच्चैरनततरुगुल्मकम् ॥ ५ ॥ तादृशानां सहसाणिवनानां यत्र
 संत्यय ॥ तादृगक्तिदृग्दृग्मत्युच्चैर्मरिताकृति ॥ ६ ॥ तादृशानां सहसाणि शृगाणां यत्रसत्यय ॥ तादृशोत्यतिविलीर्णादेशो विपुलको
 दर ॥ ७ ॥ तादृशानां सहसाणि देशानां यत्रसत्यय ॥ तादृगक्तिदृग्दृग्महाइन्दनदीयुतम् ॥ ८ ॥ तादृशानां सहसाणि दीपानां यत्रसत्यय ॥
 तादृगक्तिमहीर्पाठीविचित्ररचनान्वितम् ॥ ९ ॥ तादृशानां सहसाणि पृथ्वीनां यत्रसत्यय ॥ तादृगक्तिमहास्फारं महाभुवनदंघरम् ॥ १० ॥
 तादृशानां सहसाणि जगतां यत्रसत्यय ॥ तादृगक्तिमहर्षां दंघरं यथावत् ॥ ११ ॥ तादृशानां सहसाणि यथां हानिकरं दंघका ॥ तादृशो
 क्तिगतस्यदो विपुलाभ्यिभ्रसागर ॥ १२ ॥ तादृक्सानगरलक्षणाणितरगोचयत्रपेठव ॥ तादृश स्वविलासाल्भानिमलोक्तिमहाणं व ॥ १३ ॥
 तादृगभ्यिसहसाणियस्योदरजलान्यय ॥ तादृशोक्तिपुमान्कश्चिदत्युच्चैर्मरिताकृति ॥ १४ ॥ तादृशानां यथां लक्ष्मीं स्वभावलो रसिस्थिता ॥
 प्रधानसवसतानां तादृशोक्तिपर-पुमान् ॥ १५ ॥ तादृशानां सहसाणि पुरुपाणां महात्मनाम् ॥ सुररतिमदलेयस्यस्वननूरुहजालवत् ॥ १६

इत्यशास्त्रादिधुरराकम्पनाभिर्निरयायति ॥ तादृशानामित्यादिना ॥ घळानियच्छ्रवनीयभुवनानियस्याय ॥ १ ॥ २ ॥ ५ ॥ शृगपदेनायतप्रधानो गिरिवोष्यते ॥ विपु
 लतमत्यास्वधतभारितादिति ॥ ६ ॥ ७ ॥ महाइन्दनदीबदाविभूतानाभिर्भूमयद्वेषाभाषाणां विषयुषेयाभिपुतम् ॥ विचित्राभिर्नामदिरचनाभिर्नियतम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥ १३ ॥ पुमानभिषु ॥ १४ ॥ पर-पुमानरुद्र ॥ १५ ॥ तनूरुहः क्कालोभानितज्जालवत् ॥ तथाचभूति ॥ तथासत पुरुषात्केनालोभानितयाक्षरास्त्राण्यपीह
 विभ्यन्ति ॥ १६ ॥

प्रत्यदरेत्यासुपरारट्टिभुयाएनास्त्रादिब्रह्मांडांताः शतमसख्या कलनाः प्रतिभासास्ताएताः सर्वप्राणिप्रत्यक्षास्तस्यादित्यस्यदीप्तयोरक्ष्मणः ॥ १७ ॥ मयाचिदात्मादिति एव
 प्रभाव सूर्यदितित्वत्वाश्रोतरत्वेनोत्तरतसर्वजगदसौतपतिप्रकाशयति ॥ १८ ॥ भुवनाभोगाब्रह्मांडाः ॥ १९ ॥ भातिस्फूर्तिलभते ॥ भवतिसत्ताचलभते ॥ २० ॥ रेवेताल
 वर्णिताशवलब्रह्मलक्षणस्यत्रैलोक्यमंडपमणेः सूर्यस्यपारमार्थिकतत्त्वभूतेमुख्याधिकारिषुविज्ञानशास्त्रजन्याखण्डाकारसाक्षात्कारस्तन्मात्रेणकचित्तात्मनिस्यात्मतयाप्रथमाने
 अनधिकारिजनुमात्रेणअविकासभाजिअस्फुटदृढप्रत्यात्मनिअग्निविस्फुलिगवच्चिज्जन्मनोर्जावजगतोर्भवनस्यपृथक्सत्तायाः कर्तृत्वभोक्तृत्वाद्यनंतसम्भ्रमतानाचावलेखाः
 उल्लेखाः सति ॥ परमार्थदशातुमनागपिनसति अतस्त्रशातप्रश्नाढवरमास्त्रेस्यर्थः ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीवागसिद्धमंतात्पर्यप्रकाशनि० पू० एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥ ॥ ७१ ॥
 इहावसिष्टप्रश्नानपचानामुत्तरकमात् ॥ वेतालायाप्रमत्तायराज्ञापम्यगुदीयते ॥ १ ॥ एवप्रथमप्रश्नमायायकस्मिन्स्फुरंतिपवनेमहागगनेरणवदितिद्वितीयप्रश्नराजासमाध
 तादृशोस्तिमहादित्यः शतमन्यासुदृष्टिषु ॥ याएताः कलनाः सर्वास्ताएतास्तस्यदीप्तयः ॥ १७ ॥ अस्यादित्यस्यदीप्तीनांब्रह्मांडास्त्रसरेणवः ॥
 मयाचिदसूर्यदित्युक्तः सर्वमेतत्पत्यसौ ॥ १८ ॥ विज्ञानात्मैवपरमोभास्करोभाविताशयः ॥ इमेचभुवनभोगास्तस्यैवत्रसरेणवः ॥ १९ ॥
 विज्ञानपरमार्कस्यभासाभांतिभवंतिच ॥ इमाजगदहर्लक्ष्म्यः कचिह्रक्ष्म्योरवेरिव ॥ २० ॥ विज्ञानमात्रकचित्तात्मनिजंतुजातेत्रैल्यो
 क्यमंडपमणेरविकासभाजि ॥ चिज्जन्मनोर्भवनसंभ्रमतावलेखाः संतीहरेनहिमनागपिशंतामास्व ॥ २१ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०
 मोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेषु० वेतालप्रथमप्रश्नांतरवर्णनं नामैकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ राजावाच ॥ ॥ कालस
 ज्ञानभः सत्तास्पंदसत्ताचचिन्मयी ॥ शुद्धचेतनसत्ताचसर्वमित्यादिपावनम् ॥ १ ॥ परमात्ममहावायौरजःस्फुरतिचंचलम् ॥ कुसुमां
 गइवामोदस्तदद्रूपकंसतः ॥ २ ॥

ते ॥ कालसत्तेत्यादिना ॥ तत्रगगनपदेनप्रसिद्धगगनस्यैवग्रहणविवाक्षितमुत्तमहत्सद्विरोपितत्वाद्गौण्यामहाकालरूपश्चित्तसंबलितमायाकाराः उतस्पंदशक्तिप्रधानः सूत्रात्मा
 काराः उतततोनिष्कटः शुद्धचिदाभासलक्षणोर्जावाकारः अन्योवास्तुसर्वेष्वपिकल्पेपुनस्तत्सत्ताएवसूक्ष्ममत्त्वान्तेपारेणवस्त्वयोक्तादित्याह ॥ कालसत्तेति ॥ स्पंदः क्रियाश
 क्तिप्रधानः सूत्रात्मातसत्ता ॥ शुद्धचेतनसत्तोनिष्कटश्चिदाभासलसत्ताचेत्यादिसर्वसूक्ष्मत्वात्पावननिर्दोषरजः परमात्ममहावायौकल्पितानेकविकारचंचलस्फुरतीतिपरेणा
 न्ययः ॥ १ ॥ ननुपरमात्मनएवसर्वानुगतसत्तारूपत्वात्तत्रकालादिसत्तास्फुरतीत्याधाराधेयभावेनव्यपदेशः कथनत्राह ॥ कुसुमंगइति ॥ यथाकुसुममेवस्वगोआमोदाख्यंभे
 दस्यतएवपरिकल्प्यकुसुमंआमोदरूपकमिबतदाधेयतयास्थिततद्वत्परमार्थसत्तैवकालादिसत्ताभेदात्मतांस्वात्मनिपरिकल्प्यस्थितेत्यर्थः ॥ २ ॥

मन्त्रस्य मन्तं त्र्यस्य त्रिभुवोः त्रिभुवोः त्रिभुवोः त्रिभुवोः ॥ जगदाख्येदिति ॥ शान्तप्रशान्तसत्त्वमदोषमसगज्येतीरूपम् ॥ अतएव तत्राद्योपमायाद्वेषशान्तत्ववृद्धणम् ॥ ३ ॥ र
 भास्तभापयथापयधितिषुगुर्धुपभसभापसे ॥ रभास्तमदिति ॥ अत्र अत्रऋषिषिविर्वीरिषिवसनरील अपिशब्दावधारकारणेषु परिणामरील्येव अत्र सेणुस्तमोप्यतर
 नरेत्यथ ॥ ४ ॥ विषयसंगदृष्ट्यादिनिमित्तोद्देशस्तद्वृत्त्यान्वयशब्दगतानुबलसुत सर्वधर्मशून्यत्वादित्याह ॥ अस्मेति ॥ ५ ॥ अतएव पटसत्तागनुसत्तायापयवस्यतितनु
 सत्ताकावासकतायासात्तरकलसत्तायासागुलमसत्तायासाधीनस्यज्जातिविषयतायासत्ताधिकमेणयायासत्ताधिगायनेतसासातसदनुभवनिर्मितानाकाराभिदद्यापरजास्तंम
 वदरतरनुभववृषिभ्याभयपयमन्वीत्यरतलक्ष्मामलजगदकारणतद्विस्तृतमित्यर्थ ॥ ६ ॥ तत्राणुपवदरतीनिमित्तमाह ॥ सुस्मत्त्वादिति ॥ एषधीस्व्यापिनपूजाहानि
 रिभिप्रदीहारायापितद्वेष्याअतिपरिच्छिन्नत्वात्परमापयादप्रिष्ठाभाकाराभूर्नापत्यादिपचमभ्राविदत्तोत्तर सत्तद्वत्पारायेतह ॥ अतत्त्वादिति ॥ मेधाद्विपरनभ्रं
 जगदास्यमद्वास्वप्रसन्नास्वप्नातरवजन् ॥ रूपत्यजतिनोशातं वक्षशातत्ववृद्धणम् ॥ ३ ॥ रभास्तंभोयथापचमभ्रंवातरं तरम् ॥ अ
 तरंतस्यथदद्विविन्ववक्षविवर्यपि ॥ ८ ॥ सद्दक्ष्णात्मादिभि शब्दयंतताभिर्विगीयते ॥ शून्यमव्यपदं शतनर्तिकं चिच्चैकचन ॥ ५ ॥ याया
 विभाव्यतमत्तामासानुभवनिमित्तान् ॥ रभास्तंभवदंतावच्चिन्मात्रमभलततम् ॥ ६ ॥ सूक्ष्मत्वाद्यलभ्यत्वात्परमात्मापराणुक ॥
 अतत्त्वात्संभवप्रामाण्यमवाटिमुलताम् ॥ ७ ॥ अणोरप्यत्यंतं तस्यपुंसास्यजगदापि ॥ परमाणुवृताभातिप्रतीतत्वादरूपवत् ॥ ८ ॥
 परंणुर्यालेभ्यन्तानिपूरकत्वान्मक्षगिरि ॥ सवावचवरूपेणिरस्तावयवभुमान् ॥ ९ ॥ अस्यवैक्षिभिमात्रस्यमज्जाभात्रजगद्वयी ॥
 विज्ञानमानमव्यहिस्याधोविद्विजगद्वयम् ॥ १० ॥ विज्ञानमात्रकलनाकलितजगतिशांतस्वभावसुकुमारमनतरूपम् ॥ वंतालवाल
 रूपदतदलपनायमवस्वयसमनुभावयशांतमास्व ॥ ११ ॥ ॥ इ० वा० वा० द० मा० स्तोपायपुनिर्वाणप्रकरणपू० वंतालप्रथमेदोनाम
 द्विसप्ततितम मग ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

उपदिश्यान्नवेतालप्रश्रनिर्णयमस्थितिम् ॥ भगीरथस्यहृत्तांतस्तत्रान्योप्यत्रवर्णयते ॥ १ ॥ तत्रतस्मिन् राजनिविचारोचितयाधियाअनुमितयाभाविताल्मनयातत्रज्ञतयानिमि
 नेन ॥ वेतालप्रक्षेवासर्धयोज्यम् ॥ १ ॥ अविचलध्यानीसमाधिस्थइतिधावत् ॥ २ ॥ एवक्रमेणराजवर्णितक्रमेण ॥ ३ ॥ बालभानिकल्पितवेतालकस्यकायइवविलीय
 ते ॥ ४ ॥ चित्तसर्वतउपसहृत्यस्वोभावःप्रमात्नादापतिततद्यतिष्ठितकुर्वम् ॥ ५ ॥ हेमुनेमनशीलरामएकस्मिन्वस्तुनिशमःसर्वदृत्तिलयस्तेनशांतात्पोपरतच्चित्तःअतएव
 सर्वत्रसमंभ्रतपरयतीतिसमदर्शनं ॥ ६ ॥ असमूढातपूर्वान्वयि ॥ नन्वेवस्थितस्यमेकथदेहयान्नासिद्धिस्तत्राह ॥ यथेति ॥ दुःसाध्यमन्येपाकटसाध्यमपिकार्ययस्यानायासे

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतिराजमुखाच्छ्रुत्वावेतालःशांतिमाचरौ ॥ भावितात्मतयातत्रविचारोचितयाधिया ॥ १ ॥ उपशांतमनाभू
 त्वामलैकांतमनिंदितम् ॥ बभूवाविचलध्यानीविस्मृत्यविषमांक्षुधाम् ॥ २ ॥ एतद्राममयोक्तंवेतालप्रश्रजालकम् ॥ एवंक्रमेणचि
 द्गीतेनेदंसांस्थितंजगत् ॥ ३ ॥ चिदणोःकोशगांविश्वंविचारेणविलीयते ॥ कायावेतालकस्येवशिष्यतेयत्पदंतुतत् ॥ ४ ॥ संहृत्यसर्वत
 श्रितंस्मितेनांतरात्मना ॥ स्वभावापतितंकुर्वानिरिच्छंतिपृशांतधीः ॥ ५ ॥ आकाशविशदंरुत्वामनसैवमनोमुने ॥ तिष्ठैकशमशां
 तात्मासर्वत्रसमदर्शनः ॥ ६ ॥ स्थिरबुद्धिरसंमूढोयथाप्राप्तानुवर्तिनः ॥ राज्ञोभगीरथस्येवदुःसाध्यमपिसिद्धयति ॥ ७ ॥ संपूर्णशांतम
 नसःपरिहृतत्तोर्नित्यंसमेसुखमयात्मनितिष्ठतोतः ॥ सिद्धांतिदुर्लभतराअपिवांछितायांगंभावतारइवसागरखातवस्तु ॥ ८ ॥ इ
 वांवांदे०भो०नि०पू०वेतालाख्यानंनमत्रिसप्ततितमःसर्गः ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ यथाचित्तचमल्क
 त्याराज्ञोगंभावतारणम् ॥ भगीरथस्यसंपन्नंतन्मेकथयभोप्रभो ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ आसीद्भगीरथोनामराजापरमधार्मि
 कः ॥ भुवःसमुद्रयुक्तायामंडलीतिलकोपमः ॥ २ ॥ संकल्पानंतरंप्राप्तायथाभिमतमर्थिनः ॥ चंद्रप्रसन्नवदनादस्माच्चिंतामणोरिव ॥ ३ ॥

नैवसिध्यति ॥ ७ ॥ यथासगराशुमद्विलीपादिदुर्लभतरापिसागराणासगरपुत्राणांतरखातसमुद्रस्यचवस्तुसंजीवनमणिप्रयायोगंगभावतारःशांतितृप्तिसमदर्शित्वादिगुणसंपन्नस्यभ
 गीरथस्यानायासेनसिद्धस्तद्वदित्यर्थः ॥ ८ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनि०पू०त्रिसप्ततितमःसर्गः ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ भगीरथस्यान्नगुणाश्रिताचाथद्विचा
 रजा ॥ त्रितलेनचसवाशोजिह्वासातोत्रवर्णयते ॥ १ ॥ चित्तस्यपूर्णतादिलक्षणयाचमल्कत्या ॥ १ ॥ समुद्रयुक्तायाभुवोराजास्वीयकोसलमदल्यास्तुतिलकोपमः ॥ २ ॥
 तस्यदानशीलतावर्णयति ॥ संकल्पानंतरमिति ॥ अर्थिनोयाचकाअस्माद्भगीरथायाज्ञासंकल्पानंतरमेवसर्मापगमनवाक्प्रयोगादिश्रमविनैवयथाभिलषितमर्थप्राप्ताःप्राप्तव
 तः ॥ गत्यर्थीकर्मकेतिकर्त्तारिकः ॥ चंद्रप्रसन्नवदनादित्यनेनदानोस्ताहान्मुखेप्रसादातिशयएवतलस्यधनव्ययदुःखान्मलानिरितिचोत्पत्ते ॥ ३ ॥

अथाप्युपशानधारयति ॥ साधूनामिति ॥ एवम्यपरैलित्यकथयनमासितलाधार ॥ सृणुमाधमिति ॥ कश्चित्आयस्थानेस्वधर्मतं प्राप्तसृणुमाधममुपाहस्ते ॥ पौनरुत्साधुणो
 पादानायादिद्वन्मिश्रामणिवेदनेकामधनुर्लस्यत ॥ ४ ॥ यथावज्ज्वरेधनमणि अपथ-अधोभागेअयसायभ्यनेषभ्यतेदस्योयममज्जसाहृदहनरवज्जानेतरपरिभ्यमत्यास्वकीसा
 उक्तवलीमकारामानागमममकनेमियस्मिष्कर्मणितायथाभाषितमथामिस्वामितगतगुणयोभ्यकरोतितयायोभगीरयोबलसत्सरमपिसर्धुर्जनतस्वटितचनेशस्करनेनत्वममा
 पनोअकलतिरथेप्यकिनानिषमबलानियस्मिष्कर्मणितायथाभाषितमथाराधाप्रोतंनियसअथ-यादेवरोनिगहाययोभिर्धम्यनेदस्योयमकत्वात्मानित्वाभित्वेवगुणपूर्णषका
 रेष्वर्ध ॥ वज्रमारपीतिपाठोपेक्षकेणायमेवमात्सयाय ॥ ५ ॥ दिशानिशप्रजापालनायसर्वत-परिचमणान्त्वयमभोगोपिनृणामधर्ममवन्तिहेतुतमोहोभकारहैत्यवार्त्तन्यम
 साधूनांयोष्यवस्यार्थधनान्वयविरतददौ ॥ वृणुमात्रमुपादनेकश्चिद्वितामणिर्यया ॥ ४ ॥ वज्रसारमिवप्रोतमुज्ज्वलन्नेभियामिनत् ॥
 अधोमणिरयोयजंस्वर्दुवनचोषितम् ॥ ५ ॥ अधुमवद्विदेहश्री श्रातोपिदेन्यमप्यलम् ॥ तमोहरखणानैशद्युमणिर्वद्रमनामिव ॥ ६ ॥
 फिरत्नाप्रिकणासारमभित स्वप्रतापजम् ॥ मय्याहस्युर्काताप्रिवज्वलतिर्योरिगु ॥ ७ ॥ ऋदुशीतलससप्रशौर्यस्समाह्लादयन्मन ॥
 सुशानांइवतिस्त्रिभ्यस्येदोरिदुमणियथा ॥ ८ ॥ जगद्यज्ञोपवीतस्यस्वर्गपालवालवाहिन ॥ गगावाहस्यचेनास्यावतीय-पूरितोगुण
 ॥ ९ ॥ अगस्यराोपितोभोधिर्गोणपूरणपूरित ॥ येनदुष्युरभूतोपिमहासाथोर्ध्वनामिव ॥ १० ॥ गंगासांपान्तपद्भृत्यायेनपातालवासि
 न ॥ योजितानस्रणोलोकेर्षाधवालोकयधुना ॥ ११ ॥ बक्ष्माणशकरजङ्घनपमारोधयश्चय ॥ भूयोभूयोयथोस्वेदमशून्याष्यवसायि
 न ॥ १२ ॥ यौवनेनवसमानस्यतस्यभूमिपतेरपि ॥ प्रविचारयतो लोकयान्नांपयाकुलामिनाम् ॥ १३ ॥ सुविरागवचमत्कारविचारकणि
 क्कादभूत् ॥ वयस्यपिचताकल्पयेदवाहृष्टीमराविव ॥ १४ ॥

प्यहरत ॥ यथापुमणिर्दंश्मननेशतमोष्यवद्वारैरन्यं चहरतिहर ॥ दिशेष्वेउभयप्रयोज्ये ॥ ६ ॥ स्वस्यमताप पराक्रम-अतिममताय तस्माज्जातमप्रिकणानामासारथा
 राकिरसवयोऽरिपुमभ्याहृकालेउद्भूदं स्वयकान्तारिणाप्रिविष्यलति ॥ अग्निपक्षेभरा-अप्रावयथासतीतिअरिणत्सपारयस्तेगु ॥ ७ ॥ सुसाम्रस्यन्त्वमिष्वस्तेवासास्त्रिधौ ॥
 यदुमणिभ्यद्रकोत्तर ॥ ८ ॥ येनगगावाहस्यगामबाहूलक्षणस्यजगयज्ञोपवीतस्यवृत्तीयोगुणस्तु-अस्यापुयिष्यागाममारणेनपूरित ॥ ९ ॥ सर्वविमतवांसिनामर्धनामह्राप्
 सार्ध-सपोयनेनेव ॥ १० ॥ भूमद्रोहिल्लाहृक्षरहनिर्दंभत्सास्त्रपाललवासिन अपोगर्तप्रामादधीधवा-सगरपुष्पायेनगालक्षणायासोपानपद्भृत्याम्रस्रणोलोकेयोजिताशरोपि
 ता ॥ ११ ॥ अयुष्याप्यवसापिन अग्निष्चिन्दरुहनिभ्यपातत्स्ववसःसकारार् ॥ १२ ॥ अशिराभ्यासत्वेवेतिपच्यते ॥ १३ ॥ यौवनेविषादीरप्युदयोऽतिदुर्लभदर्शितोत
 नायमराभिर्वेत् ॥ १४ ॥

इतिवक्ष्यमाणप्रकारेण इभिर्जागयात्राचिन्तयामस ॥ चिन्तनप्रकारमेवाह ॥ नित्यमित्यादिना ॥ १५ ॥ ग्यामारात्रि ॥ बहुगोभुक्तिविरसंचकलयस्यतत्तयाविधमेव सर्वेषां
 कुर्वताकर्मलक्ष्यतेनत्वपूर्वपरमपुरुषार्थफलचेत्यर्थः ॥ १६ ॥ तत्तयाप्रिसाधनरुत्कर्मविपुचिकेचाशुद्धि इत्यफलमेवेत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ अथउक्तचिन्तानतरसस्येनःसका
 शादेकान्तमत्यतर्गीत सन् ॥ १९ ॥ भ्रमताज्जीवानाराणहृत्पादिससारदृत्तिपूरकलभूनास्तेनासुस्यगनरकमानुष्याथरण्यानीपुच ॥ २० ॥ २१ ॥ साधनचतुष्टयश्रवणमन
 नायुषाथश्रियाभ्यस्यसास्यविक्षेपवैषम्यरूपसमाधिप्रसात्मनाअनादिसिद्धन्नराकारणचउत्थेनाविभूनेनज्ञेयस्यप्रत्यक्तत्त्वस्यावयोधेनसर्वदुःखानिर्हायनेइतिपरेणान्वय
 ॥ २२ ॥ २३ ॥ उदयचनेति ॥ २४ ॥ एवमुपदिष्टोभगारयोविवेकेनस्वयंभात्मतत्त्वमत. पर्यालोप्यापानतानिश्चित्यतत्रविक्षेपवाहुल्याच्चित्तस्थप्रतिप्राप्तभामान. स्वावगत
 एकांतचित्तयामासमर्होपतिरसाविति ॥ जगवात्रामिमानित्यमसमंजसमाकुलम् ॥ १५ ॥ पुनर्दिनंपुनःश्यामादानदानशतंपुनः ॥
 तदेवभुक्तविरसंतक्ष्यतेकर्मकुर्वताम् ॥ १६ ॥ चनप्राप्तनलोकास्मिन्नप्राप्यभवशिष्यते ॥ तत्कृतंशुद्धतमन्यशापंकर्माविपुचिका ॥ १७ ॥
 पुनःपुनःपयुषितंकर्मकुर्वन्नलज्जते ॥ मूढबुद्धिरबुद्धिस्तुकःकुर्यात्किलत्रालवत् ॥ १८ ॥ अर्थकदादिप्रमनाःकदाचिच्चित्तलंगुरम् ॥ एकां
 तंसंस्तवर्भीतिःसमपृच्छद्भगारिथः ॥ १९ ॥ ॥ भगारिथउवाच ॥ ॥ अंतःशून्याशुभुचिरंभ्रमत्संसारदृत्तिषु ॥ अरण्यानांपुचताशुभ्रं
 खिन्नावयंविभो ॥ २० ॥ जरामरणमाहादिरूपाणांभवकारिणाम् ॥ भगवन्भवदुःखानांकथमंतःप्रजायत ॥ २१ ॥ ॥ चित्तलउवाच ॥
 चिरसाभ्यात्मनोरथेननिर्विभागाविलासिना ॥ राजनज्ञेयावबोधनपूर्णंनभरितात्मना ॥ २२ ॥ त्वांचंतसंबदुःखानिचुद्व्यतिप्रंथयोभि
 तः ॥ संशयाःसमतांयातिसर्वकर्माणिचानप ॥ २३ ॥ ज्ञेयंविदुरथात्मनंसंशुद्धंज्ञानिरूपिणम् ॥ सचमवंगतंनित्यंनारात्मनेतिनचाद
 यम् ॥ २४ ॥ ॥ भगारिथउवाच ॥ ॥ चिन्मात्रंनिर्गुणंशान्तमस्तिनमंतमच्युतम् ॥ इहादिनेतरत्किंचिदितिब्रिमुनोभ्यर ॥ २५ ॥ किं
 तत्रप्रतिपत्तिर्मेस्फुटतामेतिनेतरा ॥ एतावन्मात्रसंवित्तिःस्यामहंभगवन्कथम् ॥ २६ ॥ ॥ चित्तलउवाच ॥ ॥ ज्ञानज्ञेयानिप्रुत्वमेति
 चेतोदृढंवर ॥ ततःसर्ववपुर्भूत्वाभूयोर्जावैजिजायते ॥ २७ ॥

शगुरवेनिवेदयस्तरुर्धावविक्षेपापशभेचापापपृच्छति ॥ चिन्मात्रमिति ॥ अस्तीत्यनेनअसत्त्वापपादकोऽज्ञानशोभेनष्टद्विसृचितम् ॥ देहेद्रियप्राणमनोबुद्ध्याविधांति
 रत्किंचिदात्मनैत्यपित्वद्वचनविश्वासारखोपपत्त्याचर्वाच ॥ २५ ॥ तत्राभानापादकाःज्ञानशरदरावभासहेतुविक्षेपानान्यस्यस्थननष्टद्विदर्शयति ॥ किमिति ॥ अत्रअनयोः
 सदसाद्विकेवोध्योर्मध्यंतराआयासदात्मबोधरूपप्रतिपत्तिस्फुटताकरतलामलकवरस्यटनानित्तर्वाकारणम् ॥ अहसर्वविक्षेपात्याएतावन्मात्रसवित्तिश्चकथकेनोपा
 येनस्यामित्यर्थः ॥ २६ ॥ तत्रभगारिथस्वरज्यायाभिमानदेवततद्विषयेपुंचत्तथावनाद्विक्षेपस्त्यावल्यादेवनस्फुटान्प्रप्रतिपत्तिरितिनिश्चस्यचित्तलस्तस्यरित्याजनापप्रथ
 मगीतोक्तमानित्वादिसाधनान्युपदिशति ॥ ज्ञानेनेति ॥ ज्ञाप्यंतंअनेनेतिज्ञानममानित्यादितेनज्ञेयपत्तत्ववक्ष्यामीत्यादिभागवद्दर्शितेसंयोगेनित्त्वस्यैषम् ॥ सर्ववपुःपूर्णस्वभावः ॥
 नजायतेपूर्णस्वभावान्प्रत्यवतइत्यर्थः ॥ २७ ॥

अमानित्वादिपुका निषिद्धमुत्पानुवाद्भ्याम्याभ्यां प्रपद्यति ॥ असक्तिरित्यादिना ॥ १८ ॥ यदि चानभ्यपानेन भक्तिरप्याभिचारिणी स्वस्त्यात्पर्यादर्शयति ॥ आत्मन इ
 ति ॥ निष्कटात्सर्वानमवाभाषणद्रक्तिरनुगुणधारिप्रभवणकीर्तनादिर्भगवदभिधेत्सर्वं ॥ १९ ॥ २० ॥ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं श्रवणमनननिद्विध्यासनाभ्यास नस्यज्ञाने
 वाप्यस्यभक्तत्वं स्वस्वरात्ररुटाभिध्यात्किपात्पापुष्टासासर्दसाधनफलीभूता सर्वेषामेवसाधनानामनदकारलक्षणसाधनमूल अहकारेति अमानित्यादेर्दुं संपादत्वादि
 स्याथयेनाह ॥ अहभावेति ॥ ११ ॥ गर्हितस्वरित्यागोपायमममवदेतिपुच्छति ॥ शरीरदिति ॥ १२ ॥ विकसितामकामोपहृतत्वेन स्फुटीभूतासनाशुद्धास्माकारतागत्वास्थि
 तस्यतिरेष ॥ ११ ॥ त्यक्तराज्यंभोजनानबहुमन्यते शपथश्लोचसिष्यति सधामिलपितपूरणसमर्थोहकथमिक्षामदिव्यामि कथं कदन्वपानादिनाजीविष्यामीत्यादिषु
 असक्तिरनभिव्यग पुत्रदारदृहादिषु ॥ नित्यंचसमचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ २८ ॥ आत्मनोन्ययंगेनतद्रावनमनारतम् ॥ विवि
 कदेशसेविवमरतिजनसंसति ॥ २९ ॥ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वतत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥ एतज्ज्ञानमितिप्रोक्तमज्ञानतदोन्यथा ॥ ३० ॥
 रागद्वेषसाकारसमारथ्याधिभेजम् ॥ अहभावोपगतीगुराजनज्ञानमवाप्यत ॥ ३१ ॥ ॥ भगीरथउवाच ॥ ॥ शरीरेस्मिश्चिरा
 रद्वीगिरीतरिवस्के ॥ अहभावोमहाभागवदमेत्यन्यतेकथम् ॥ ३२ ॥ ॥ त्रिलउवाच ॥ ॥ पौरुषेणप्रयत्नेनत्यक्काभोगीषभाव
 नाम् ॥ गत्वाविकसितामत्तामहकारोविलीयते ॥ ३३ ॥ यत्रणापजरंयावद्भ्रमलजादिनाविलम ॥ अकिंचनत्वशंपेणस्फुटातावदहंठ
 ति ॥ ३४ ॥ सवमेतद्विद्यात्यक्कायदितिष्टिसिनिश्चल ॥ तदहंकारविलयेत्वमेवपरमपदम् ॥ ३५ ॥ शांताशेषविशेषेणोविगतभी सत्य
 कसवंपुणोगत्वानुनर्भिकंचनत्वमरिपुरत्यक्कासमर्थात्रियम् ॥ शांताहंकारिरस्तदहंकलनस्तेव्वेवाभिक्षामदन्नामप्युज्जिनवानलयदि
 भवस्युच्चैस्त्वमुच्चरन्मि ॥ ३६ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेषु० भगीरथोपदेशोनामभवतु सप्ततितम सर्ग ॥ ७४ ॥
 ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अथतस्यगुरोवक्काटित्याकण्यभगीरथ ॥ मनस्त्याहितकर्तव्यं भव्यापारपरोभवत् ॥ १ ॥

नापयुक्तसज्जामिनानादिनाकनसहैषुषधैषनिघ्नप्रभालक्षणपजरयावर्धकंचनत्वशेषेणसर्वत्यागेननमप्रताडवहं कति स्फुटाअत्यतविकसिताहृत्यतीत्यथ ॥ १७ ॥ नसाहिं
 ॥ १५ ॥ सधत्यागमेधवर्धकसम्पन्नयाप्रपद्यति ॥ शीतिनि ॥ शीताग्न्यनतानिच्छन्धामरादीनिराकाविशेषणानियस्यतयाविधेयान्मनस्यतर्भिकंचन सद्रसमर्पाभ्यपमरिपु
 स्यक्काअस्तद्वैर्भाभिमानस्तेव्यरेष्येभिसामदस्यर्भगुठमपिअलपूण सप्रपटभ्यार्धपरिशोयाभावाद्युज्जिनवाच्यद्रुशुष्पणेन याधवायुष्यधोषयोधोवातोगुहरीश्वरदत्याविशा
 वाप्यभाष्यप्रसगादीहरालक्ष्मसपन्नोपदिभवसिर्तदहंसर्वमुसुगुणैकैभूतस्त्वमुच्चै सर्वोक्तप्रसिधिसिनेतससारसभाधनापीत्यर्थ ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीवसिष्ठम० तस्यय
 पकाशेति० पू० चतु सप्ततितमःसर्ग ॥ ७४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ मत्वभ्याजेनसधत्वत्यागोराशोभवप्यति ॥ शैशचयार्काविच्छेलेषितलेनसमस्थिति ॥ १ ॥ मनसिआ
 हिननिश्चितवद्व्यभाषणकर्तव्ययेनतयाविधेयःसर्ग ॥ १ ॥

अग्निष्टोमप्रहणविश्वजित्यर्थात्नासोमसंस्थानामुपलक्षणम् ॥ २ ॥ अगुणिश्रुताध्ययनाद्विकलमपिअविचारयन् तद्विचारोविलंबापत्तः ॥ ३ ॥ असवःप्राणास्तन्माधावशो
 षः ॥ ४ ॥ सीमातिनेसीमातेसन्निहिताय ॥ ५ ॥ अधोवासाःक्रीपीनाच्छादनतदवशेषः ॥ ६ ॥ यत्रत्ययट्टोपिजनेर्भागिरथनाभ्जानज्ञायते यत्रचजनमुखास्वनामापिनज्ञायते
 नश्रूयतेतत्रतादृशेषु ॥ ७ ॥ ॥ इतिअनयारीत्यावर्त्तमानः ॥ ८ ॥ द्वीपानिनयंत रितानिमंडलानि ॥ अवशःसन्दर्शनाधीनचित्तः ॥ ९ ॥ प्रवाहपतितार्कमपानान्नागारा
 न् ॥ छादसपुत्सम् ॥ प्राप्यतिशेषः ॥ १० ॥ विविदु परिचिक्मुः ॥ ११ ॥ अनादृनमशेषराज्ययेन ॥ १२ ॥ शोचिन्तःशोकविषयीकृतः ॥ १३ ॥ १४ ॥ स्वमेवगुरुमितिपूर्वाभ्यधि ॥
 ततःकतिपयेष्वेववासरेषुगतेषुसः ॥ अग्निष्टोममखंचकेसर्वत्यागैकसिद्धये ॥ २ ॥ गोभूम्यथ्वहिरणयादिददौधनमशेषतः ॥ द्विजेभ्योनि
 जबंधुभ्योगुणयुणयविचारयन् ॥ ३ ॥ दिवसत्रयमात्रेणसर्वमेवपरित्यजन् ॥ असुमान्नावशेषोसावासीद्राजाभगिरथः ॥ ४ ॥ अथ
 सर्वाथरिक्तस्त्रिचक्रप्रकृतिपौरकम् ॥ सीमांतिनेहणामिवराज्यंस्वमरयेददौ ॥ ५ ॥ आक्रांतिद्विषताराज्येमुनिःसद्मनिमंडले ॥ अधोवासा
 वशेषोसीनिजंगामस्वमंडलात् ॥ ६ ॥ यत्रनज्ञायतेनाथायत्रनज्ञायतेमुखात् ॥ तत्रग्रामेष्वरण्येषुदूरेषुवासधैर्यवान् ॥ ७ ॥ इत्यल्पेनैव
 कालेनप्रशांतसकलैषणः ॥ परमेणशमेनासावापविश्रांतिमात्मनि ॥ ८ ॥ अमनदीपानिभूपीठेकदाचिकालयोगतः ॥ अवशःशत्रु
 णाक्रांतंस्वमेवप्रापतपुरम् ॥ ९ ॥ नानागारांश्रतत्रासौप्रवाहपतितांश्रतान् ॥ पौरांश्रमंत्रिणश्रैवशमीभिक्षामयाचत ॥ १० ॥ विवि
 दुस्तेनृपौरामंत्रिणश्रभगिरथम् ॥ पूजयामासुरथतंसाविपादाःस्पयंया ॥ ११ ॥ प्रभोरज्यंगृहाणोतिप्राथितोप्यरिणामुनिः ॥ नादत्ते
 नाहाशेषस्त्वणमप्यशनाहते ॥ १२ ॥ कतिचिद्विवसांस्तत्रनीत्वान्यत्रजगामसः ॥ भगिरथोचंहकण्ठमित्तोकेनशोचितः ॥ १३ ॥ अ
 थान्यत्रोपशांतात्मापरिविश्रांतधीःसुखी ॥ आत्मारामंकदाचित्सुप्रपापत्रितलंगुरुम् ॥ १४ ॥ स्वमेवस्वगतंक्रुत्वातेनसार्धभगिरथः ॥ कं
 चिकलमुवासाद्रौवनेग्रामेपुरेजने ॥ १५ ॥ समतामुपयातौगौरुशिष्यौसमौस्थितौ ॥ कलयामासतुःस्वस्थौविनोददहधारणम् ॥ १६
 किमयंधायतंदेहःकिंवानेनोञ्जितेननः ॥ यथाक्रमंयथाचारंतिष्ठुत्वेषयथास्थितम् ॥ १७ ॥ इतिनिश्चित्यतिष्ठुतौतौवनाहनगामिनौ ॥ अ
 नानंदंपरानंदनासुखंनचमध्यमम् ॥ १८ ॥ धनानिवाजिविभवाद्यैश्वर्यंचाष्टधोदितम् ॥ सिद्धैरप्यर्पितंतुष्टुर्मैनातेजर्जरहणम् ॥ १९ ॥
 स्वागतप्रहणवंदनाद्युपलक्षणम् ॥ १५ ॥ विनोदकृतहलभूतदेहधारणम् ॥ १६ ॥ यथाक्रमयथाशास्त्रोक्तक्रमम् यथाचारंदःकाचारमनुसृत्यचतिष्ठतु ॥ १७ ॥ नद्विद्यतेविषयानं
 दायत्रतथाविषयपरानदप्रापतुरितिशेषः ॥ तदेवविरिनाष्टि ॥ नासुखमिति ॥ असुखदुःखतद्रहितम् मध्यमसुखदुःखोभयभून्यांतरालावस्थातद्विन्म ॥ १८ ॥ तयोर्मानुषभोगे
 ष्विवादिष्यभोगेष्वपिधैरग्यदाढ्यदर्शयति ॥ धनानीति ॥ तच्चरितसंतुष्टेःसिद्धैर्ब्रह्मादिभिरर्पितदत्तमणिमादिभेदेनाष्टधाउदितप्रसिद्धमैश्वर्यंचजर्जरजीर्णतमत्तुणमिबभेनते ॥ १९

१० ॥ नैमुनीनिजेन पूर्वसमाचरणकर्मणजातसुखमसीत्पुंस्वमपिअभिमानदत् ॥ यतस्तीस
मभ्यापिसमभ्रतणिअतिसमीपुकरसीभूर्नासर्तस्वतस्वभावावशशर्मिनापरमशीतिमती ॥ २१ ॥ ॥ द्वातिर्थासिष्ठम०नात्यपमकारोनि०पू०पचसमतिमम संग ॥ ७५ ॥
पुनभगीरथस्यदराभ्ययानिदशीयो॥आराभ्यभ्रतदरादीर्गगयाभ्यावतारणम् ॥ १ ॥ कासलनडलादगीरयास्यदमडलाधमडलानरे ॥ अहृदहनवान् ॥ अगमिपसुदमरस्या
रि ॥ १ ॥ नटादशास्यकमपात्नमयर्थापयथाप्राविधासतपात्नसमथयाणुलक्ष्यासधुतकृत्यमन्विष्यतिस्व ॥ २ ॥ सवगुणलक्ष्मसासमन्वितोपनिदितपरिक्षापयस्यभिज्ञा
यनपणरसंप्रथमिपिष्यमर्हीवर्तषकु ॥ ३ ॥ सटनिगअआशिप्रियआठरोह ॥ ४ ॥ नीरभतापूणताम् ॥ ५ ॥ मस्मिनेषकालेदैवात्कोसलराज्यद्वारिणोपिमरणादयोप्या
स्वकर्मणवदह्राययावत्स्वमनिन्द्या ॥ धारणोयद्वृत्तिस्वेनकर्मणवाधतस्यतु ॥ २० ॥ अस्मिननदतुरागतमुतमौनिजसमाचरणान्म
जमुनी ॥ सुखमसौस्वमर्माप्सितवर्जितोसमसमंतिसमोशमिनोस्वत ॥ २१ ॥ ॥ इ०वा०दा०द०मो०निवाणप्र०पू०भगीरथनि
वाणानामपचसमतिम संग ॥ ७५ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अथैकटापुरेश्रेष्ठेकस्मिश्चिन्महर्जानरे ॥ अनपत्यनृप
स्युरहनमस्यद्वामिपम् ॥ १ ॥ तत्रप्ररतय खित्यानपुंदेशकमाहपम् ॥ अन्विष्यतिस्मसयुक्तगुणलक्ष्याविशालया ॥ २ ॥ तभगीर
थमासापस्थिरशिक्षाचरमुनिम् ॥ परिज्ञायसमानायसैन्येषुकर्महीपतिम् ॥ ३ ॥ भगीरथक्षणनवप्रादपीवायुनासर ॥ वलितसेन
यागुप्याक्षित्यशिशिश्चिंगजम् ॥ ४ ॥ भगीरथोजगन्नाथोजयतीतिजनारवे ॥ नीरधतामुपजाजगुर्गिरिद्राणांमहागुहा ॥ ५ ॥ तत्रत
पालयततद्राज्यराजानमाहता ॥ आजभुभ्राक्षप्रकतय प्रादुरित्यनृपाधिपम् ॥ ६ ॥ ॥ प्रकतयऊर्ध्व ॥ ॥ राजन्नस्माकमधिपोय
स्त्वयामपुरस्कन ॥ सत्युनाविनिर्गणोसौमस्त्वेनवामिपददु ॥ ७ ॥ तत्तत्प्रात्यितुंराज्यप्रसादकतुमहसि ॥ अत्रार्थितोपयानानात्या
गाथानांचनाचित ॥ ८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इतिसंप्राथितोराजातदगीरत्यतद्वच ॥ समसागरचिद्वाया सधभुवभुवभ्यति ॥ ९ ॥
सम शान्तमनामोर्नोर्वातरागाविमत्सर ॥ प्राप्तकार्यैकरण सतिरोहितविस्मय ॥ १० ॥ पातालतलनथानासागराकारकरिणाम् ॥
पितानमहानागानांनुशुश्रुवतारणस्वमम् ॥ ११ ॥ तदाकिलस्वगनर्दावहतिस्मनभूतल ॥ पितृणांभूतविल्लोभूत्तेनगगाजलाजलि ॥ १२ ॥

स्याधिप्रदहनपाभगीरथयागमसाधयानाशुतियाह ॥ मधति ॥ भगीरथस्यैषप्रकनमधिपुरोहितार्थिप्रकतय ॥ ६ ॥ राज्यजगतत्वयाय सीमातवासोअरि राज्यधानेन
पुरस्कन भर्तृ ॥ ७ ॥ तत्तत्सद्दत्तास्तवाकनराजपम् ॥ ८ ॥ ० ॥ सीनीमितद्वितसस्यषाकु ॥ तिराहितसत्त्वज्ञाननवाधिशोविस्सयोमह्वस्यपिकैंगुकेआभ्ययताशुद्विर्पस्य ॥ १० ॥
अभ्याप्यपापभूम तननाकागाराकारार्त्तकर्तुरीत्यपाप ॥ कपिलकापाधिनापातालतलेनथानांमस्मिभूतानोस्वपिनामहानागानुभ्रादनेनकलाजलिधानेनचतारणक्ष
मनयाह नजलविनिर्नाह्यैषचननसानपरपरयातनयुग्मदस्य ॥ ११ ॥ तदानींभूतरेगगास्तिर्दहनर्षयजलाजलि मुनीनवन्द्यशास्त्र्याह ॥ तद्वति ॥ तेनभगीरथेनेषाम्येया
पविसिन्दुप्रापमाजलाजलिभूतघजनादिष्विष्यावत्य्यानिपस्यतप्राधिशोभूरित्यर्थ ॥ १२ ॥

नतस्तच्छुवणदिनात्प्रभृति ॥ १३ ॥ गंगावतरणकार्यार्थयत्तपआदिकार्यैर्नदर्थार्हैर्दत्तयेष्टायस्य ॥ १४ ॥ अयोजयत्अवतार्थसंयोजितवान् ॥ १५ ॥ जगत्तैश्शशिभिश्चतुः
 शिवस्यागसिनीशिरसिसगता सापक्षत्वादसमर्थत्वेपिसमासश्छादसः ॥ जगत्तैर्ब्रह्मणोवानियोगादितिशेषः ॥ नभस्तलाद्वाभूमिनिपतति ॥ महात्मनांस्वर्गिणावद्वीपुण्यसत
 तिरिवेत्युत्प्रेक्षा ॥ १६ ॥ भगीरथेमहीपतौसजातस्यशाश्वतस्ययशसआसमुद्रप्रचारार्थवीथिकाइतिरूपकोत्प्रेक्षा ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्तास्यार्थप्रकाशेनि ० पू० पट्टस
 मतिनमसर्ग ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ चूडालाख्यानमुकार्थद्विद्वेषेनावतार्थते ॥ शिविष्यजस्यमाहात्म्यविवाहकीडनक्रमाः ॥ १ ॥ भगीरथेनपश्चाद्राज्यकालेधि
 भगीरथेनचमहीमवतारयितुंदिवः॥गंगंगृहीतोनिचमस्ततःप्रभृतिभूभृता॥ १३ ॥ ततोराज्यंपरित्यज्यमंत्रिणांभूपतिःशमी॥ तपस्रैकाय
 कार्येहोजगामविजनंवनम् ॥ १४ ॥ तत्रवर्षसहस्रैश्चसमारोध्यपुनःपुनः॥ ब्रह्माणशंकरंजहंभुविगंगामयोजयत् ॥ १५ ॥ ततःप्रभृत्यम
 लतरंगभंगिनीजगत्पतेःशशिविभृदंगसंगिनी ॥ नभस्तलानिपततिगंगिनिमार्गगामहात्मनामिवबहुपुण्यसंततिः ॥ १६ ॥ स्फुरत्तरंगभं
 गिनिस्वप्नेनपुंजहासिनीप्रसन्नपुण्यमंजरीयुतेवधर्मसंततिः ॥ भगीरथेमहीपतौयशःप्रचारवीथिकातदाहिसान्निमार्गगामहीतलेवभू
 वह ॥ १७ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० निर्वाणप्रकरणेपू० गंगावतरणं नामपट्टसमतिनमःसर्गः ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ श्रीवसिष्ठउ
 वाच ॥ ॥ एतामवष्टभ्यदशंभगीरथधियाधृताम् ॥ समःस्वस्थोयथाप्राप्तंकार्यमाहरशांतधीः ॥ १ ॥ इदंपूर्वंपरित्यज्यक्रोडीकृत्यमनःख
 गम् ॥ शांतमात्मनितिष्ठुवांशिविष्यजइवाचलः ॥ २ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कोसौशिविष्यजानामकथंवालब्धवान्पदम् ॥ एतन्मे
 कथयब्रह्मन्भूयोवांधविदद्वये ॥ ३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ द्वापरेभवतांपूर्वमिदानींचभविष्यतः ॥ तेनैवसन्निवेशेनदंपतीस्त्रियथां
 गतौ ॥ ४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यत्पूर्वमासीद्गणवंसदिदानींतथैवहि ॥ भविष्यतिकमर्थवैवदंभंवदतांवर ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवा
 च ॥ ॥ जगन्निर्माणनिपतेरस्याब्रह्मादिसंविदः ॥ इदंश्ववस्थितिर्नित्यमनिवार्यस्वभावजा ॥ ६ ॥ यदन्यद्दुशोभूत्वापुनर्भवतिभूरि
 शः ॥ अभूवैवभवत्यन्यःपुनश्चनभवत्यलम् ॥ ७ ॥ अन्यस्याक्संनिवेशादहंसादृश्येनविवल्गति ॥ सदृशाविषयाश्वैवयथासरसिर्वाच
 यः ॥ ८ ॥ ताएवान्याश्चदृश्यतेव्यवस्थासंसृतांतथा ॥ तस्माद्वाजेवभूयापिवक्ष्यमाणकथेश्वरः ॥ ९ ॥ ॥
 याधृताम् ॥ १ ॥ इदंविभवजानपरित्यज्य ॥ मनःस्वगकोर्डीकृत्यदृदिनरुद्धा ॥ २ ॥ ३ ॥ इंपतीजायापतीपूर्वकत्वेद्वापरेअभूताम् ॥ इदानीमटाविराचतुयुगेधिंमद्वापरेतेनैवस
 न्निवेशेनभविष्यतः ॥ ४ ॥ भूतभविष्यतो सादृश्यकोहेतुरितिरामप्रश्नार्थः ॥ ५ ॥ जगन्निर्माणेनियतिरूपायाब्रह्मादीनासत्यसकल्पसंविदः अनिवार्यस्वभावएवतद्वेत्तुरित्यर्थः
 ॥ ६ ॥ इदंशशियुक्तप्रपचयति ॥ यदिति ॥ यथाएकस्मिन्नाभ्रतरौअन्यदन्यत्फलबहुशोभूत्वापुनपुनस्तादृशमेवभूरिशोभवति ॥ स्कथवदस्तुअभूत्वैवभवतिसचच्छिन्नःपुन
 स्तस्मिन्नभवति ॥ ७ ॥ ८ ॥ सदृशौशिविष्यजजादिसंसारेपितथेत्यर्थः ॥ राजाअतीतशिविष्यजइववक्ष्यमाणकथायावर्ष्यत्वेनईश्वरोनायकः ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ कल्याणु ०६१ ॥ १५ ॥ ध्यानगणपुत्रपत्न्याणां ननु लक्ष्मी ॥ १५ ॥ ध्यानगणपुत्रपत्न्याणां ननु लक्ष्मी ॥ १५ ॥ ध्यानगणपुत्रपत्न्याणां ननु लक्ष्मी ॥ १५ ॥
 ॥ ११ ॥ सकलाभावापीरूपराहाणारनादिकायाणाम् ॥ विद्वद्वोक्तोरकाक्षनिष्णात ॥ १४ ॥ शतभ्यासीसुभग सौभाग्यलक्षणायुक्तश्च विनयार्थानांपरेपाम् विनयशिक्षा
 हेतुनावाक्यान्वावादितावका ॥ १५ ॥ सर्वदेवानात्तितयापिमाननाभिभक्तगभिमानस्तच्छुभ्य ॥ क्षेणक्षीभ्यस्तनादि ॥ १६ ॥ उत्समनओजसात्त्वबाहुधीर्येण ॥ अनेनपिता
 नादिकरवासीरसोत्सबाहुधीर्येजेवसाद्दामपमद्दिगम्यते ॥ १७ ॥ साबाज्यपयुक्तयासपत्न्या ॥ नरादिहाकिभस्त्रानामायाव्यजानाधनवद्धनरद्विधिगतओजभ्यशशुष्ठना
 प्रविध्यतिमहातेजास्तद्वतांतमिर्मंशुणु ॥ हापरेपुत्रमभ्रावदनीतेसममेमनी ॥ १० ॥ चतुयुगेचतुर्वृतुसर्गोन्मिन्युरुणाकुले ॥ जगृहीपेन
 सिद्धस्यविध्यस्यदूरसंस्थिते ॥ ११ ॥ मातवतांपुरेश्रीमाच्छिविध्वजइतीश्वर ॥ धैर्यादायदशायुक्तक्षमाशामदमाच्चित ॥ १२ ॥
 शूरशुभ्रसमाचरोर्मौनीगुणगणाकर ॥ आहतांसर्वयज्ञानाजेतासर्वधनुष्मताम् ॥ १३ ॥ कनासकलकार्याणांभर्तापूर्ववपुर्भुव ॥
 पेशलक्षिभधमधुरोविदग्धश्रीतिसागरभा १४ ॥ सुदूर शान्तसुभग प्रतापीधर्मवत्सलभावदिताविनयार्थानांदातासकलस्पदाम् ॥ १५ ॥
 शोक्तसत्सगसहित सुश्रोतासकलश्रुते ॥ वदासौमाननाशून्य श्रेणलणवदस्यशन् ॥ १६ ॥ पितरिस्वगभाप्रत्येपालपूर्वोत्तमौजसा ॥
 इत्यापोहशवपाणिस्वयंठिविजयवंशी ॥ १७ ॥ नूनंसाधाज्यसपत्न्याभूमदलमयोजयत् ॥ अतिष्ठिगताशकपालयन्धर्मत प्रजा
 ॥ १८ ॥ सर्वामान्मन्त्रिभि सार्धयशसाशुक्लचन्द्रिशा ॥ अयगच्छसुवर्षपुषसतेप्रोह्यसत्यत्वम् ॥ १९ ॥ पुष्यपुत्रुममाणंपुस्करन्सुरशिर
 त्रिभु ॥ मजरीजालदोलसुवितपांतपुरांतरे ॥ २० ॥ रज कर्पूरधवलवलेवलकपारके ॥ आमादविलसत्पुष्पगुल्यच्छकवितानके ॥ २१ ॥
 गायस्तुगहनेपुष्पैर्मियुनेष्वलिनामिय ॥ आवातितमधुरेवायोरशिश्रीकरशान्ते ॥ २२ ॥ कदलीकदलीकच्छतलपष्ठवलासिनि ॥ कर्ष
 तापतिथभूषास्त्वसत्त समुत्सुकम् ॥ २३ ॥ क्षीयकुसुमसभारसौगध्यमधुरासर्वे ॥ मनोनान्यास्यदचक्रेसवसतमिवोदितम् ॥ २४ ॥
 वाराकम् ॥ १९ ॥ १० ॥ धर्मपुण्यसुधीवनेपामेधतीतिपावत् ॥ अथास्यथेन कातामसिधमुत्सुकमभूषेतिपचमेनसदथ ॥ १९ ॥ विदप शाखानलुक्षणोऽन्तं पुरांतरेमकरीजालरोला
 सुभ्रष्टिनामिपुमेगुणापत्तिलिष्यद्वितेनाष्य ॥ २० ॥ तरेवतं पुरतस्तामपीवस्थननर्पापति ॥ रकादति ॥ २१ ॥ शशिनारशिकरैश्वरीतले ॥ २२ ॥ कदलीमसिद्धा कद
 न्योपुत्सुभेरासावकच्छन्नायेतलेपुषष्ठरेपुषल्लासिनित्तास्यशीलेदरितौत्यमायेत्पथाइकथायाधिशेयणम् ॥ वसदित्युत्सपार्थमेवपुणसीर्षपरिश्रवणच्छाळायामनुरक्तमि
 तिगम्यते ॥ २३ ॥ कुटुमसभाराणोऽसौगध्यच्छेर्षमेर्षुरैरासर्वे क्षीयमसत्तसत्सवतनमिददितिरागपष्ठविनमन अथास्यर्षकातातिरिक्तविषयाबलवननघके ॥ २४ ॥

नदीरसुकप्रकारप्रचयति ॥ उद्यानेत्यादिना ॥ २५ ॥ २६ ॥ निवेक्ष्यामिपरिणेष्यामिममेवतस्याअपिस्वाभिलाषप्रयुक्तसतापःकदास्याद्येनशीघ्रघटनास्यादित्याशयेनाह ॥
सृणालेति ॥ दृग्गच्छ्य पुष्पिनलतागृहात्मनाददीभूनावल्लयस्तदभिलाषिणी ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ वनानामुपवनानाचगुणानुवर्णनेआवलितारसुकथासुचारमतेतिसप्तमीनांस
वय ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कुमारी ल्हिपूजयामासवद्वमेनेसाल्पिकभूषणैरलचकेवा ॥ मन्येइत्यवितर्के॥वितर्कवचनंवसिष्ठस्यवाक्यालंकारार्थम् ॥ ३२ ॥ मन्त्रिणापदलक्षणम् ॥

उद्यानवनदोलासुलीलाकमलिनीषुच ॥ कदाप्रणयिनीमुग्धाहेमाब्जमुकुलसनीम् ॥ २५ ॥ करिष्येकामिनीमंकेपर्यैकुकुमांकिताम् ॥
कदाकमलवह्नीनांदोलास्वलिरिवालिनीम् ॥ २६ ॥ आलोलानिनिवेक्ष्यामिबालांभुजलतानुगाम् ॥ सृणालहारकुंदुदुदंदवल्लय
भिलाषिणी ॥ २७ ॥ मल्लतेमदनातमाकदास्यादिंदुसुंदरी ॥ इतिचिंतापरोभूत्वाकुसुमावचयान्मुखः ॥ २८ ॥ विजहारवनातेषुकुसु
मोपवनेषुच ॥ वनोपवनलेखासुलीलाकमलिनीषुच ॥ २९ ॥ वल्लीवल्लयगेहषुविविधोद्यानभूमिषु ॥ वनोपवनविन्यासवर्णनावलि
तारुच ॥ ३० ॥ शृंगाररसगभासुकथास्वरमतोत्मनाः ॥ ल्हिहारलसत्कायविलोलालकवह्दरीः ॥ ३१ ॥ कुमारीःपूजयामाससुवर्ण
कलशस्तनीः ॥ एतन्मध्येविदुर्भय्यामन्त्रिणोदृपनिश्चयम् ॥ ३२ ॥ इंगिताकारवेदित्वमेवमन्त्रिपदंपरम् ॥ अथतस्यविवाहायमन्त्रिव
र्गोविचारयन् ॥ ३३ ॥ सुराष्ट्राधिपतेःकन्यांपयाचेयौवताल्लिताम् ॥ नवयौवनसंपन्नांभार्याल्लिविधिनोत्तमाम् ॥ ३४ ॥ उपयेमेसता
मालसदृशींप्रतिमामिव ॥ चूडालेतिभुविरथानाघान्दृपतिसुंदरी ॥ ३५ ॥ सातंभर्तारंमासाधरेजेफुल्लेवपद्मिनी ॥ नीलनीरजनेत्रां
तांचूडालांशशिविध्वजः ॥ ३६ ॥ स्नेहाद्विकासयामाससूर्योदेवोपयाज्ञिनीम् ॥ अवर्धततयोःप्रीतिरन्यान्यार्पितचेतसोः ॥ ३७ ॥ हाव
भावविलासाद्यैरर्गैर्नवलतेवसा ॥ सुमंभ्यर्पितसवार्थःससुरवीसुस्थितप्रजाः ॥ ३८ ॥ राजहंसइवाब्जिन्यारेमेदयितयातया ॥ अंतः
पुरेषुदोलासुलीलाकमलिनीषुच ॥ ३९ ॥ उद्यानेषुविहारेषुलतापुष्पगृहेषुच ॥ कदंबवनलेखासुचंदनागुरुवीथिषु ॥ ४० ॥ मंदारदामलो
लासुकदलिकदलीषुच ॥ पुरांतेषुवनांतेषुदिगंतेषुसरस्सुच ॥ ४१ ॥

३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥
नदीरसुकप्रकारप्रचयति ॥ उद्यानेत्यादिना ॥ २५ ॥ २६ ॥ निवेक्ष्यामिपरिणेष्यामिममेवतस्याअपिस्वाभिलाषप्रयुक्तसतापःकदास्याद्येनशीघ्रघटनास्यादित्याशयेनाह ॥
सृणालेति ॥ दृग्गच्छ्य पुष्पिनलतागृहात्मनाददीभूनावल्लयस्तदभिलाषिणी ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ वनानामुपवनानाचगुणानुवर्णनेआवलितारसुकथासुचारमतेतिसप्तमीनांस
वय ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कुमारी ल्हिपूजयामासवद्वमेनेसाल्पिकभूषणैरलचकेवा ॥ मन्येइत्यवितर्के॥वितर्कवचनंवसिष्ठस्यवाक्यालंकारार्थम् ॥ ३२ ॥ मन्त्रिणापदलक्षणम् ॥
उद्यानवनदोलासुलीलाकमलिनीषुच ॥ कदाप्रणयिनीमुग्धाहेमाब्जमुकुलसनीम् ॥ २५ ॥ करिष्येकामिनीमंकेपर्यैकुकुमांकिताम् ॥
कदाकमलवह्नीनांदोलास्वलिरिवालिनीम् ॥ २६ ॥ आलोलानिनिवेक्ष्यामिबालांभुजलतानुगाम् ॥ सृणालहारकुंदुदुदंदवल्लय
भिलाषिणी ॥ २७ ॥ मल्लतेमदनातमाकदास्यादिंदुसुंदरी ॥ इतिचिंतापरोभूत्वाकुसुमावचयान्मुखः ॥ २८ ॥ विजहारवनातेषुकुसु
मोपवनेषुच ॥ वनोपवनलेखासुलीलाकमलिनीषुच ॥ २९ ॥ वल्लीवल्लयगेहषुविविधोद्यानभूमिषु ॥ वनोपवनविन्यासवर्णनावलि
तारुच ॥ ३० ॥ शृंगाररसगभासुकथास्वरमतोत्मनाः ॥ ल्हिहारलसत्कायविलोलालकवह्दरीः ॥ ३१ ॥ कुमारीःपूजयामाससुवर्ण
कलशस्तनीः ॥ एतन्मध्येविदुर्भय्यामन्त्रिणोदृपनिश्चयम् ॥ ३२ ॥ इंगिताकारवेदित्वमेवमन्त्रिपदंपरम् ॥ अथतस्यविवाहायमन्त्रिव
र्गोविचारयन् ॥ ३३ ॥ सुराष्ट्राधिपतेःकन्यांपयाचेयौवताल्लिताम् ॥ नवयौवनसंपन्नांभार्याल्लिविधिनोत्तमाम् ॥ ३४ ॥ उपयेमेसता
मालसदृशींप्रतिमामिव ॥ चूडालेतिभुविरथानाघान्दृपतिसुंदरी ॥ ३५ ॥ सातंभर्तारंमासाधरेजेफुल्लेवपद्मिनी ॥ नीलनीरजनेत्रां
तांचूडालांशशिविध्वजः ॥ ३६ ॥ स्नेहाद्विकासयामाससूर्योदेवोपयाज्ञिनीम् ॥ अवर्धततयोःप्रीतिरन्यान्यार्पितचेतसोः ॥ ३७ ॥ हाव
भावविलासाद्यैरर्गैर्नवलतेवसा ॥ सुमंभ्यर्पितसवार्थःससुरवीसुस्थितप्रजाः ॥ ३८ ॥ राजहंसइवाब्जिन्यारेमेदयितयातया ॥ अंतः
पुरेषुदोलासुलीलाकमलिनीषुच ॥ ३९ ॥ उद्यानेषुविहारेषुलतापुष्पगृहेषुच ॥ कदंबवनलेखासुचंदनागुरुवीथिषु ॥ ४० ॥ मंदारदामलो
लासुकदलिकदलीषुच ॥ पुरांतेषुवनांतेषुदिगंतेषुसरस्सुच ॥ ४१ ॥

॥ ४१ ॥ पुरंदरवर्तवर्षे कटेपुत्रोपुत्ररमणीयवर्षे दृष्टिपयोस्तथासि धयोर्नपसस्यसपत्कांतयोपुभूम्योरिष ॥ ४१ ॥ मिथ अयोन्यस्मान्च्छिक्षणान्न्योन्यसाभ्यार्थित्वा
 धकोविदीपान्कतरीआतरससर्गुपासाभ्यारनुरागेभ्यारूप्यरजनाह्वारिभ्यमिषसपन्ममित्वाह ॥ स्वकृपमिति ॥ ४४ ॥ अन्योन्यद्वयस्थत्वाद्द्वयसकांतमेकमेवस्वक
 पम् ॥ श्वपारिशिल्पीररम्यपितसत्सिद्धस्युत्तारानामुत्तारापुत्राभ्यस्त ॥ ४५ ॥ यथाभासोबहुद्वारावर्षेद्वयसत्त्वचर्मिनिरासनिगतकालाद्देवविषायायुक्तातिरहम् ॥ सा
 धृवाता ॥ असीशिलिष्वज ॥ ४६ ॥ अभावास्यापान्यन्तिशेष ॥ इहकाविषमिथोद्वयसस्योत्तरीरेक्यमुपागती ॥ ४७ ॥ मिथितसीरोरकवर्षेकरसी ॥ ४८ ॥ गमल
 जगलंपुजनांतैपुर्जंपुजथीरजातिपु ॥ वभुवाह्लादकसर्वतपोरन्योन्यचेष्टितम् ॥ ४२ ॥ सहपयोर्धुरवरेपुंभूम्योरिवकांतयो ॥ नित्यमे
 वावियुक्त्वावियत्वाञ्चेष्टितस्यव ॥ ४३ ॥ मिथ कलाकलापस्यकोविदीतीवभूवतु ॥ स्वरूपमेकमेवतीदधतुभिजतांगती ॥ ४४ ॥ अ
 न्योन्यद्वयस्थत्वाटिवसंकांतमक्षतम् ॥ भवर्शाखायवेदभ्यश्चिन्नापिमुत्वात्प्रभा ॥ ४५ ॥ बाल कालाटिवागुत्पसासीत्सवार्थप
 ढिता ॥ नृत्यवापाटियावच्चबूढालावदनादसौ ॥ ४६ ॥ अशिक्षतयभुवायकलानामतिकोविट ॥ अभावास्यामिर्वेदकांवन्योन्यवि
 लमत्कलौ ॥ ४७ ॥ मिथोद्वयसस्यौतीहावप्येक्यमुपागती ॥ तौसस्मितावेकरसावन्योन्यदयितावुभौ ॥ ४८ ॥ पुष्यामांदाविवाभि
 न्योभूतलस्यौशिवाविव ॥ वेदभ्यस्तुदरमतीसर्वशास्त्रार्थपढितौ ॥ ४९ ॥ कायार्थभुवंप्राप्तौकमलाकमलाधवौ ॥ स्नेहाव्यसन्नमधु
 रौसमविज्ञातवादिनौ ॥ ५० ॥ अनुदत्तिपरावाकालोकदत्तांतद्विदौ ॥ कलाकलापसंपन्नौलसद्रसरसायनौ ॥ शीतलस्त्रिध्वमुग्धा
 गोशशांकीहाविवोदितौ ॥ ५१ ॥ रंजलसच्चरतिभोगविलासकांतमंत पुरेपुमिथुनंतदनुत्तमश्चि ॥ वक्षांढवदकुहरेविव्वराजहस्युग्म
 विकसिमदमन्मथमदधारि ॥ ५२ ॥ ॥ इ० वा० वा० मा० नि० पू० षुढालापास्मानशिविध्वजविलासकथनंनामसससमतितम
 सर्गं ॥ ७७ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवमद्वुनिवपाणिमिथुनिभंरस्यहम् ॥ रमेयौवनलीलाभिरमदाभिर्दिनेदिने
 ॥ १ ॥ अथयातेपुत्रदुपुवर्षंघ्रावतिशालिपु ॥ शनैगलिततारुण्यभिन्नकुंसादिवांसि ॥ २ ॥
 स्याभूपावधरीर्णोशिवौगीररकरासिष ॥ ३ ॥ सवृपत्येकभापुष्टसरेद्वयलोकराश्वरस्यसमनुत्पकालुन्यधिपयध्विज्ञातवन्क्रील्ययस्त्री ॥ ५० ॥ परस्परगुहद्विजा
 मिज्ञादीनाञ्चानुवति मिथोद्वितिनयाथाञ्चरलसरी ॥ लोकदत्तांतस्यतस्यशास्त्रकगम्यधमरहस्यस्यध्विर्दा ॥ लसनिगारादिनवरसलक्षणामिरसायनानिपयोस्त्री ॥ ५१ ॥
 प्रसादस्यप्रसादात्प्रयस्यसत्सलोकस्यपुनुरेगुर्भारसरस्तुराकहसपोपुत्रमिथुनमिष ॥ ५२ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० शास्त्र्यं० नि० पू० समसप्तमसर्गं ॥ ७७ ॥ ॥ ५२ ॥
 तयो० कर्णेर्वात्स्यसञ्चान्नाभ्यासमिषरगाशुद्धालापाविषेकोमज्ञानलान्नाभ्यवपयते ॥ १ ॥ निर्भरस्यहृदद्वये ॥ मिथुनतारवपुसहस्र ॥ १ ॥ अपरनैस्ताठण्येगलतिस्त्रितपुत्र
 इतिनिर्णयप्रप्याससन्नराश्विचारयामासतिद्वयैपुकाद्वेराश्ववर्ष ॥ २ ॥

निर्णयहेतुप्रथमतस्त्वनविचारप्रपचयति ॥ मरगोस्यादिना ॥ तरगनिकराकारेण भगुरेण देहेन व्यवहरणशीलं देहिनि ॥ मरणदेहविद्योगः ॥ ३ ॥ कुतोऽुर्निवहरणं तच्चाह ॥ हिमाशर
 निरिति ॥ ४ ॥ तृष्णाभोगतस्साधनतृष्णाप्राद्विषकदुर्नवीलतं वदीर्घतागताव यतं इति यावत् ॥ ५ ॥ जीव्यते अस्मिन्निति जीवने देहादि ॥ ६ ॥ दुःखान्या
 ध्यात्मिकादीनितृष्णाचचेतःपतति निपत्यनुदनीति यावत् ॥ ७ ॥ अप्रियासपत्निका मयते यस्य स्य काताप्रियतमेव ॥ ८ ॥ अरतिरिष्टविषयालाभनिमित्तदौर्मनस्यम् ॥ वैरस्य
 मशोषः ॥ इहास्मिन्ससारे ॥ ९ ॥ दशासु जन्ममरणादिदुर्दशासु ॥ तद्युग्ममिथुनं इति विचार्यतत्र अथ्यात्मशास्त्रमेव समारव्याविभेषजनिर्णयिते देवविचारयामासेत्यन्य-
 तरंगनिकरकारभंगुरव्यवहारिणि ॥ पातःपक्षफलस्येव मरणदुर्निवारणम् ॥ ३ ॥ हिमाशनिरिवांभोजेरानिपतनोन्मुखा ॥ अप्युर्णा
 लस्यविरतं जलं करतलादिव ॥ ४ ॥ प्रादृषीवलतातुं वीहर्षाकादीर्घतांगता ॥ शैलनद्यारयइव संप्रयात्येव यौवनम् ॥ ५ ॥ इंद्रजालमि
 वासत्यंजीवनं जीर्णसंस्थिति ॥ सुखानि प्रपलायंते शराइव धनुश्च्युताः ॥ ६ ॥ पतंतिचेतोदुःखानिलृष्णागुधइवामिषम् ॥ बुद्धदःप्रादृषी
 वाभ्युशरंक्षणभंगुरम् ॥ ७ ॥ रंभागभंडवासारोव्यवहारोविचारणः ॥ सत्वखंभुवतायातिकंतेवाप्रियकामिनः ॥ ८ ॥ बलादरतिराया
 तावैरस्यमिवपादपम् ॥ तदिहस्यान्दुभाकारं स्थिरं किमतिशोभनम् ॥ ९ ॥ यदासाधयुनश्चेतोदशासुनविदूयते ॥ इति निर्णयिच्युभं
 तस्संसारव्याधिभेषजम् ॥ १० ॥ चिरं विचारयामासशास्त्रमथ्यात्मसंमतम् ॥ आत्मज्ञानकमन्त्रेण संस्तुत्याख्याविषुचिका ॥ ११ ॥ सं
 शास्यतीतिनिश्चित्यतावास्तांतत्परायणा ॥ तच्चित्तौ तद्गतप्राणौ तन्निष्ठौ तद्दिदाश्रयौ ॥ १२ ॥ तदा तदचंचनपरौ तदीहौ तौ विरेजतुः ॥ तत्रै
 वातिपनाभ्यासौ बोधयंतौ परस्परम् ॥ १३ ॥ तस्तीतौ तत्समारंभावान्योन्यंतौ बभूवतुः ॥ अथसाविरतरं मरमर्णाय पदक्रमान् ॥ १४ ॥
 श्रुत्वाध्यात्मविदां वक्त्राच्छाखाथीं स्तारणक्षमान् ॥ इत्थं विचारयामासस्वमात्मानमहर्निशम् ॥ १५ ॥ अव्यापृताव्यापृतावाधियाध
 वलयेद्दया ॥ प्रक्षेतावस्वमात्मानं किमहं स्यामिति स्वयम् ॥ १६ ॥ कस्यायमगतो मोहः कथमभ्युत्थितः क्वा ॥ देहस्तावज्जडो मूढो ना
 हमित्येव निश्चयः ॥ १७ ॥ आबालमेतत्संसिद्धं मत्तौ चैवानुभूयते ॥ कर्मद्रियगणश्चास्मादाभिन्नावयवात्मकः ॥ १८ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ तदिहाअध्यात्मशास्त्रविदएवाश्रयः शरणययोस्तौ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्मिन्नध्यात्मशास्त्रपुत्रसम्यक्चित्तनतच्छ्रवणमन्योन्यतस्वबोधनमित्यादि.समारभोग
 योस्तौ ॥ साच्छाळा ॥ १४ ॥ इत्थवक्ष्यमाणप्रकारेण ॥ १५ ॥ अव्यापृतात्यकशारीरव्यापारा ॥ प्रक्षेवि विष्यपरयेयम् ॥ अस्मिन्कार्यकारणसद्यते अहंचेतनधातुः किस्या
 म् ॥ १६ ॥ अयसंसारलक्षणो मोहो भ्रम कस्यागतः यस्य हि ध्यातिरागतासतन्निवारणस्य स्थ. स्यात्सएवकइत्यर्थः ॥ कंयवेति निमित्तज्ञासाकेतितन्मूलजिज्ञासा ॥ मूलैहिपरि
 ज्ञातेतदुच्छेदेनोच्छेत्तुसशक्यम् ॥ १७ ॥ मत्तौस्थूलोहगौरेहमित्यादिवुद्धितौसत्यामेवानुभूयतेनस्वतइतितस्यजडत्वमित्यर्थः ॥ अस्मादेहादाभिन्नेहस्तपादायवयवात्मकः ॥ १८ ॥
 १ एवव्याख्यानेपुत्रद्वानुपपत्तिः ॥ अप्रियासपत्नीसपहणकामयतइतिव्याख्यानेतुनकाप्यनुपपत्तिः २ कथं कर्मैमित्यैरित्यपिपाठः

बुद्धिद्विपगधोपिपुत्रवारीरास्यपशात्मकएव ॥ यद्यप्यजस्येतिस्वप्नेद्रियमाणादय सुक्ष्मादृग्देहावपथाएवतस्यूलदेहावपथादतिभारपथोनेसिद्धांतितथापिनेपरिहृत्वावपथ
 स्वेनीवापठितपामरमनुभवावपथवदेहस्यपकलाधातववपथवज्जालस्यवेत्याशय ॥ १९ ॥ मनकारोरेपिजहदेहादिपेरेकलात्तस्ययोगायाप्यद्रव्यनयापस्थादिज्जहदरासिद्धमि
 त्याह ॥ पर्यंतदत्तारिना ॥ २० ॥ अथाससाभास्यत्वमर्थीवेतिनिश्चय ॥ शेषोरेज्जुपथि ॥ २१ ॥ स्वानेनधमद्वयानरात्तिकनिक्षेरोन ॥ साबुद्धिर्वास्तेनेपथि ॥ २२ ॥ आ
 धेनयाशास्त्रिन्विद्याभासेमजस्यनेअप्यस्यने ॥ तथाअप्यसरेहृत्बलस्याप्यस्तत्वावेहजहत्वमित्यर्थ ॥ वाताभ्यायाणायाधि ॥ २३ ॥ अंतस्येनस्वातप्यामिष्वेनप्यनप
 रिपूर्णांजवति ॥ अस्यासुखसासिभाधेनदियप्रकारानेनकलुकिनाद्वृत्तियायेण ॥ २४ ॥ जीर्णोन्धिरतनेन ॥ २५ ॥ चेत्योष्ठेत्कलुकिनेतिमधोपपत्तिभाह ॥ अस्येति ॥
 अवयवावयविनोनभेदोजहएवच ॥ बुद्धिद्विपगोप्यवजहएवेतिहस्यते ॥ १९ ॥ प्रयेतेमनसायस्माप्राप्येवभुविलोपक ॥ मनश्चै
 वजहमन्येसकत्यात्मकशीक्तिरत् ॥ २० ॥ क्षेपणीरिवपायाण प्रयेतेबुद्धिनिश्चये ॥ बुद्धिर्निश्चयरूपैवजहामतेवनिश्चय ॥ २१ ॥ स्वाते
 नवसरिन्नुनसाहृदरेणवास्तते ॥ अहंकारोपिति सारोजहएवशावात्मक ॥ २२ ॥ जीवेनजन्यतेयक्षोबालेनेवअभ्रभात्मक ॥ जीवश्च
 धतनाकाशावातात्माहृदयेस्थित ॥ २३ ॥ सुकुमारोतरन्येनकेनापिपरिजीवति ॥ अहोनुज्ञातभेतेनचेत्योष्ठेखकलकिना ॥ २४ ॥ जी
 वोर्जावतिजीर्णोन्धिरूपेणालसरुपिणा ॥ चेत्यभ्रमवताजीवश्चद्रूपेणैवजीवति ॥ २५ ॥ आमोद पवननेनवखातेनेवसरिद्रय ॥ असत्य
 अहवत्यांशचयनाच्चिद्रुपेणहम ॥ २६ ॥ महाजलगतोत्यभिरिवरूपस्वमुञ्जति ॥ सदासदायदाभातिचित्समाधौसतिस्वत ॥ २७ ॥ आस्व
 रूपमलमुत्सृज्यतेदवभवतिक्षणात् ॥ एवंचिद्रूपमप्येतच्चेत्योन्मुखतयास्वयम् ॥ २८ ॥ जहशून्यमसत्कस्यचैतन्येनप्रयोष्यते ॥ इतिस
 चित्सबूदालाकेनेप्याश्चिद्यत्तनी ॥ २९ ॥ इतिसचितयामासश्चिरायेत्यव्युच्छ्रित ॥ अहोनुश्चिरकालेनज्ञातहेतयभनानामयम् ॥ ३० ॥
 ययनासादास्यसमाभ्यासाश्चिद्रुपिखरसमाभयितज्जहमिषसपन्नमित्यर्थ ॥ २६ ॥ महाजलतमजलसामुद्रातगतोभिरिवस्यमास्वरूपमुञ्जति ॥ अतएवसत्तारो
 चिद्रुत्सृज्यमिषसल्लभापट सभ्रद सन्निहिततापटपटायाश्चिाकारसमरसाभुप्यते ॥ पटायाकारस्यवृद्धीलयेपटाभास्तिपटानास्तीतिसत्ताकारमप्युञ्जतीअभाषताम
 व्यापयानन्तिमाह ॥ चित्समाधीयेक्षिकाप्यसद्रूपमसद्रूपव्यापयेवभासनेपनीतं स्वतआभातिरेवक्षणादलपूर्वस्वरूपमसद्रूप्यतक्षणास्ययभाषतीतिपेणाश्वय ॥ २७ ॥ एव
 मुकीत्यापरनायतीश्वरूपमपिअसिपाहरेणाहप्यासपरंपरयाजहशून्यमसत्कस्यससपन्नकाणुपबुद्धावनाहत्तस्यभावेनस्यन्येनेवतत्तवाकारेतिव्याप्त्याभूलाविधावरणभा
 हारायवोष्यतइतिपेरव्याख्यप ॥ २८ ॥ नाहैबुलादिधावरणभगेनेपाह्रव्याचित्केनोपायेनदरपसमिहायमधोपधतीत्यादितिचिद्रितवर्तत्याह ॥ २९ ॥ इत्यवपयं
 मानप्रकारेणप्युष्यत आत्मतत्त्वमित्यर्थ ॥ ३० ॥

कश्चिदपि पुरुषो न हीयते परमपुरुषार्थात्पुनो न भवतीत्यर्थः ॥ अथवा कश्चिदपि काप्योर्थो न हीयते न हानि प्राप्यते ॥ तथा श्वैव सर्वकामावापैरित्यर्थः ॥ अथवा किंचिद्वस्तु दु-
 खसाधनमिति बुद्धान हीयते न लज्यते ॥ सर्वस्याप्यानंदैकरसत्वसपत्तेरित्यर्थः ॥ हानास भवोक्तिरुपादानस्याप्युपलक्षणम् ॥ चिद्विलासस्य अतापरिच्छेदहेतवः ॥ ३१ ॥ द्वि-
 तीयस्य नैमिरिकट्टिपरिकल्पितस्य दोषदेस्थाने स्थिताभ्यतिकल्पिता इति यावत् ॥ ३२ ॥ शुद्धसर्वदेवमेव आकारस्वरूपं यस्याः ॥ शिवभूमानंदरूपत्वात्परमगलनादशस्व-
 भावात्कदाप्यपुन्युनमित्युन्युतम् ॥ ३३ ॥ सकृन्मूलाविद्यावरणभोगेन विभातानपुनःकेनाप्याविद्यत इति सकृद्विभाता अतएव नित्योदयवती परिगीयते वेदांताद्यध्यात्मशास्त्रे
 पुलक्षणाया ॥ ३४ ॥ चेत्यादि त्रिपुटीजालमस्यासकाराशान्दिनवस्तुन यतएवाधिपुटीतया साक्षिभूतया चेत्यनेन तुमानासिद्धासैषासाक्षिचिदत्रिपुटीप्रदत्तेः प्रागेव स्वतःसिद्ध-
 त्वादाया ॥ ३५ ॥ विजृम्भते विवर्तते ॥ ३६ ॥ मनोबुद्ध्यादिविवर्त्तैश्चिदात्मनि मातरि प्रभासुभावापन्ने सति तत्रतरगादिकलनाप्रायाजगद्गुणभूतभौतिकप्रदायानां सत्ता अस्ति
 यद्वैविज्ञेयतां क्वानकश्चिद्विद्यते पुनः ॥ एते हि चिद्विलासांता मनोबुद्धींद्रियादयः ॥ ३१ ॥ असंतः सर्वेषु वा हो द्वितीयेषु पदस्थिताः ॥ महा-
 चिदकैवास्ति महासत्तैतियोच्यते ॥ ३२ ॥ निष्कलं कासमाशुद्धानिरहंकाररूपिणी ॥ शुद्धसंवेदनाकाराशिवं सन्मात्रमच्युतम् ॥ ३३ ॥
 सकृद्विभातावित्यनित्योदयवती सदा ॥ सावक्षपरमात्मा दिनामभिः परिगीयते ॥ ३४ ॥ चेत्यचेतनचित्तादिनास्याभिन्नमानतः ॥
 तथैपाचेत्यते चिच्छ्रीः सैषाद्याचिदिति स्मृता ॥ ३५ ॥ अचेत्यं यदिदं चित्तं तस्यारूपमक्षतम् ॥ मनोबुद्धींद्रियाद्यर्थरूपैः सैव विजृम्भते
 ॥ ३६ ॥ तरंगकणकडोलकलनेयं चिदात्मनि ॥ जगद्गुणप्रदायानां सत्ता स्फुरति मातरि ॥ ३७ ॥ यदिदं तत्परं रूपं तस्याः खलु महाचित्तेः ॥ शु-
 द्धचित्तमणिवत्साहिसंयं ससमोदिता ॥ ३८ ॥ अनन्यथैव याशस्य जगज्जुंभिकया स्थिता ॥ सत्तामायातिरेकेण नान्यासंभवतीह हि
 ॥ ३९ ॥ विचित्रतेव भांडानानुहेमतया चथा ॥ सातथोदेति तद्गुणमात्मानं च तति स्वयम् ॥ ४० ॥ स्वचित्तेन द्रवत्वेन तरंगादित्यमंबुषु ॥
 महाचित्तौ जगच्चिदादुदेतीवानुदेत्यपि ॥ ४१ ॥

तारस्फुरति ॥ ३७ ॥ यदिदं जगत्साह्रूपं प्रसिद्धतसस्या अधिष्ठानभूतायामहाचित्तेरेव पररूपं ह-
 पातरम् ॥ खलु शब्दोद्देवावब्रह्मणो रूपमूर्त्तैवामूर्त्तैवेत्यादि श्रौतप्रसिद्धियोतनार्थः ॥ यतसाहचिरस्फटिकमणिवज्जगत्सति विवमसंगैव यत्ते सेयजगत्सत्ता च व्यावहारिकेषु प्रा-
 तिभासिकेषु च समसमाख्यसाधिष्ठानानुसारिणी उदिता ॥ ३८ ॥ अतएव जगत्सत्ताया अधिष्ठानसत्तान्यत्व निरूपणायोगान्मायाभावत्वमित्याह ॥ अनन्यथैवेति ॥ ३९ ॥ अ-
 तएव नामरूपविशेषप्रत्येजगत्सत्तामायाशारबलब्रह्मसत्तात्मनैव परिशिष्यते ॥ मायाबाधेन आनंदैकरससन्मानरूपमात्मान स्वयमनुभवतीत्याह ॥ विचित्रतेवेति ॥ भांडानाम-
 लकारजानानाविचित्रतायथाप्रविलये हेमतया हेमसत्तात्मनैवोदेति तथेत्यर्थः ॥ ४० ॥ सत्तायादधीतन्यायेनैव जगद्द्वैचिद्व्यस्फुरणरूपचिद्वेदानामपि विषयाकारभेदेमिथ्यात्व-
 पर्यालोचने अपरिच्छिन्नपरब्रह्मचिन्मात्रतापर्यवस्थनीत्याशयेनाह ॥ स्वचित्तेनेति द्वाभ्याम् ॥ यथास्वभेदजालादौ द्रवत्वेन परिणतेन स्वचित्तेन सिद्धेषु समुद्राद्यबुधुतरगादिअनु-
 धरप्युदेतीव तथा महाचित्तौ ब्रह्मण्यपिसमष्टिचित्ताज्जगदनुधरप्युदेतीत्यर्थः ॥ अनुदेतीति न जसिद्धं तेन सहेतियोगविभागात्समासश्रद्धां संसोवा ॥ ४१ ॥

अन्तेर्वाक्यतस्तथा ॥ तदिति ॥ सतपथस्योपि ह्यप्राप्तौ विना कश्चित्कथं अलक्षणेण रूपवर्णनस्तद्विद्विष्य भवान्यथायातस्तथात्यस्यतिरिक्तं नापुन्यापमपि किंचिदस्ति एवमि
 व्यासपुत्रात्पुत्रान्तरि शेषेऽपि सुपन्नो न परमाधत्त पूणाश्चिन्तानो मत्तो व्यतिरिक्तं मणुष्या भवन्त्यतीत्यङ्ग आणस्योप्यपि शिरोवाहनं भावश्चिन्त्या भवेत्वातं विस्तीर्णानि स्वधा ॥ २ ॥
 मणुर्विद्यो गोनारो ज्येष्ठ इति मे ॥ सर्वसद्दत्तस्वर्गमरको ॥ २ ॥ तत्र मनुनि विचारस्य धीषिर्भाति रशयति ॥ अच्छेद्य इति ॥ २ ॥ आसे सतस्यो रशिसल्ये ॥ अ
 सत्पथाशासोपसिद् ॥ २ ॥ चिरकालिकपरिच्छेद इति म ॥ अनतेश्च सुकृतपरिच्छेद इति म ॥ ब्रह्मास्ति स्वर्पथं यथा निष्कर्म फलौ पापकारास्तत्साधनव्यापारा अफ
 लारिकानि च्छलाधनादथाश्चेत्परमाकाराशमेव नान्यत् ॥ २ ॥ पुस्तकलादिपुरुषजातिस्तत्कर्ममयीतन्निर्माता ॥ अथवापुस्तकप्रतिमाया कश्चित्पुरुषजाति ॥ कर्म
 तदानीं वयथायातोरूपवान्जलधौद्रवात् ॥ एवं चिन्मात्रं भवेत्वाहमनहभावमाततम् ॥ २ ॥ नतस्य जन्ममरणेन तस्य सद्सद्गती ॥ ननु
 श सप्तवत्यस्वचिन्मात्रमसक्यत् ॥ २ ॥ अच्छेद्योपमदाह्योयं चिदादित्योति निर्मल ॥ आहोनुचिरकालेन शांतास्मिपरिनिर्द
 ता ॥ २ ॥ निर्वाभिभ्रमनिमुकमासे निर्मदराश्विवत् ॥ असदाभासमत्यच्छमनंतमजसच्युतम् ॥ २ ॥ आत्माकाशमनावाधमम
 लपरमचिरम् ॥ अनंतमिदमाकारं फलौ पाश्चात्फलादिका ॥ २ ॥ सुरासुरशुतविश्वमेतन्मयमकत्रिमम् ॥ पुस्तकमं मयी सेनासर्व
 न्याजकयथा ॥ २ ॥ इष्टस्य मयी सताश्चिन्मात्रैक्यमयीतया ॥ इदं भयमिदं द्वित्वमहनाहमितीति च ॥ २ ॥ कद्रुवभ्रमसमोह कयक
 स्यकृतं क्वा ॥ स्वमनतमनायासमुपशांतास्मि सस्थिता ॥ २ ॥ निर्वाणपरिनिर्वाणगतमासे गतजवरम् ॥ अचतनचतनं वाप्यायमा
 भातिचेतति ॥ २ ॥ आसमानात्मतद्रूपं सर्वमहाशितिसस्थितम् ॥ नेदनाहंनचान्यच्चनभावामावावसंभव ॥ शांतसर्वनिरालयकेवलं स
 स्थितपरम् ॥ २ ॥ इत्थं विचारणपरपरमप्रयोधाद्बुद्ध्यायथास्थितमिदं परमात्मतत्त्व ॥ सशांतरागमयमोहतमो विलासाशांताय भूवश
 रदवरलेखिके ॥ २ ॥ ॥ इ० वा० वा० दं० मोक्षोपाये पुनिर्वाणप्रकरणे ० बुद्धालाप्रयोधोनाम अप्सस्रतितम सर्ग ॥ २ ॥ २ ॥
 श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ दिनानुदिनमित्येवास्वात्मारामतयातया ॥ नित्यमतं भुवतयापभूवप्रकृतिस्थिता ॥ १ ॥

तद्वरुषधलनादि मन्मयीसक्यत्वात्तदिति मत्सना ॥ २ ॥ २ ॥ किं ह्यस्य नृपयपकारभोक्तृनिमित्ताधिकरणसमावनयति परार्थम् ॥ स्वपारमार्थिकरूपमाप्येति शेष
 ॥ २ ॥ निशाणेनोसुसुप्ते परितो निर्वाणानिर्दंतागतभावज्जगत्सकठशानीकारव्यामस्वरूपमेवाह्वाससे ॥ यच्चेतनचेतनमवाशाभाद्रि योयतद्रोकाचेतनतितुभ्यमासासनात्सा
 निच्ययद्ब्रह्मतद्रूपस्त्विष्टाकाराभेदेति परेषाम् ॥ २ ॥ किं ह्येतादृशान्यसादिजगत्समावस्यैकैकब्रह्मत्वेत्याह ॥ नेदमिति ॥ २ ॥ उक्तमेव सक्षिप्रोपसदिति ॥ इत्यसिद्धि ॥
 परमप्रधायास्त्यतिक्रमेण निशायमात्रं शान्तरागारयतमो विलासाअवस्थाभयस्तमायत्या ॥ २ ॥ इति श्रीवासिष्ठे ० सात्ययंकारे निर्वाणप्रकरणे ० आटसप्तति
 तमः सर्ग ॥ २ ॥ ॥ २ ॥ ॥ अपूर्वमयीदृशापुष्टयाधरणीजगता बुद्धालायास्यशोभायाद्बुद्धौ धोपावयति ॥ १ ॥ एवमिष्टापोस्तन्मनस्यज्ञानस्याप्यासादिनकमेव
 करोत्तराप्रसिक्कापनिष्ठाया ॥ दिनानुदिनं तदिक्रमेण ॥ नित्यमतीक्ष्णपकृतिं स्वागादिककृतस्मिन् स्थितापनिष्ठिता ॥ १ ॥

तस्यास्तन्प्रतिष्ठाक्षणाभ्याह ॥ नीरगोत्यादिना ॥ २ ॥ परिपूर्णाद्विदंतिरात्मनसोप्यतिरप्यत्यागामापस्या ॥ ३ ॥ सुचिरं प्राक्संसारश्रान्तादतिरतिशयानंदपनेज्ञानलब्ध
 पदातिरेपरमपदेविश्रान्ता ॥ ४ ॥ ५ ॥ कथमस्यकालिकेनवाधेनानादेर्महत्तमस्यचभमस्यनित्तिसनाह ॥ पथेति ॥ कथिदनिर्वचनीयस्वरूपःस्वदेविभमःअविदपिअकस्मादेवा
 गतस्तथातत्त्वज्ञानवतिसर्वानि शेषमकस्मादेवविलीयतइत्यर्थ ॥ दीर्घपाठेयथाविलीयतेतथातत्त्वज्ञानवर्तावभूवेतिकथंचिद्व्याख्येयम् ॥ ६ ॥ नट्टमकलह्वेतयन्नयाविभेपे
 ॥ ७ ॥ यथाजरद्वीहद्वर्गादुरारोहनमसंतुणादकसमालोकनुल्यातपचद्विकोपभोगरौलापदेवाप्याप्यअनाकुलासिस्थिताभवतितद्वत्सापिसमालोकजापदादिसर्वावस्थास्वक
 रूपप्रकाशप्रत्यगात्मानजापदायसवधात्मनास्वभावेनप्राप्यतस्मिन्नेवात्मन्यमाकुलासिस्थितेत्यर्थ ॥ ८ ॥ आत्मनस्तत्त्वदर्शनप्रयुक्तोदेवेनपूर्णानंदस्वरूपाविर्भावेण ॥ ९ ॥ स्म
 नीरगानिरुपासंगानिर्देवानिःसमीहितानजहातिनचादत्तेप्रकृताचारचारिणी ॥ २ ॥ परितोर्णभवांभाधिःशांतसंदहजालिका ॥ परमा
 त्ममहालाभपरिपूर्णांतरात्मना ॥ ३ ॥ विश्रान्तानुचिरंश्रान्ताघनलब्धपदांतर ॥ सर्वापमार्तानतयाजगामाव्यपदंश्रताम् ॥ ४ ॥ इति साभा
 मिर्नतस्यचूडालावरवाणिनी ॥ स्वत्येनैवहिकालनययौविदितवयताम् ॥ ५ ॥ यथायमगातःकश्चिज्जागतःस्पदविभ्रमः ॥ तथाविलीयते
 सर्वतत्त्वज्ञानवतिस्वयम् ॥ ६ ॥ अदृष्टसकलशांतेपदेविश्रान्तिमेत्यसा ॥ रराजशरदन्ध्राभ्रमालेवगतसंभ्रम ॥ ७ ॥ अनाकुलासमालोका
 मसंबंधात्मनात्मनि ॥ जरद्वीवशैलाग्रसतणंप्राप्यसंस्थिता ॥ ८ ॥ स्वविवेकघनाभ्यासवशादात्मोदयनसा ॥ शुशुभंशांभनापुष्यलतवा
 भिनवोद्गता ॥ ९ ॥ अथतामनवद्यार्गीकदाचित्सशिव्वजः ॥ अपूर्वशांभामालाक्यस्मयमानउवाचह ॥ १० ॥ भूचायौवनयुक्त्वमं
 हितवपुनःपुनः ॥ अधिकंराजसेतविजगद्राजवतीयथा ॥ ११ ॥ प्रपतिमृतसारवलध्यालभ्यपदेवच ॥ आनंदापूरपूर्णवराजसिनितरां
 प्रिये ॥ १२ ॥ उपशांतंचकांतंचदधानानुंदरं वपुः ॥ अभिभूयंदुमायासिश्रियं कामपिकामिति ॥ १३ ॥ अभागदृपणंशांतमूर्जितंसम
 तांगतम् ॥ गंभीरंचप्रशांतंचचेतःपश्चामितप्रिया ॥ १४ ॥ तृणीकृत्यत्रिभुवनंपीतारिवलजगद्रसम् ॥ अनंतोद्दामरंसौम्यं मनःपश्चामितेप्रि
 ये ॥ १५ ॥ नकेनचिन्महाभागोविभवानंदवल्लुना ॥ चेतस्सवतुलामंतिमरुत्पाराधिपुंदरम् ॥ १६ ॥ तैरवबालकदर्तामृणालांकुरकामलैः ॥
 अंगैःस्थितिमनुप्रातैर्वाद्भियातेवलक्ष्यसे ॥ १७ ॥ तथातेनैवतनवसन्निवेशेनसंस्थिता ॥ अन्यतामुपयातासिलतेवक्रतुपयय ॥ १८ ॥
 यमानोविस्मयस्मेरास्य ॥ १० ॥ जगत्जगती ॥ वर्तमानेपुपन्महद्देहाजगच्छतुवच्चेतिशतुवद्भावातिदेशादुगितश्रेतिसिधाट्पूलादसत्यान्नकृतः ॥ राजवतीराजन्वतीपूर्णंचद्रव
 तीवायथाराजतेतद्द्वाराजसे ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ऊर्जितविवेकोर्जितम् ॥ शांतशमादिगुणवत् ॥ प्रशांतमुपरतचापलम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ मकरवनिर्जलजाह्यनयाक्षीरादि
 रिवपूर्णतयाचक्षुदरम् ॥ १६ ॥ स्थितिमचापल्यमुपायातैस्तैः प्राक्तनैरेवांगरवयवैस्तेजोतिशयेनर्वाढयतिव ॥ १७ ॥ क्रतुर्पयैरिशिरास्यये ॥ १८ ॥

पयानोरसायनादिपयग आयेगोमप्रधाविशिष्टिर्भुक्तयोराकयोगइदयोगोपायास्ताप्यदतिगत ॥ १९ ॥ २० ॥ एषरासायुदाचूडालासरोमतिशयनिमित्तपरिच्छिन्नद्वेष्टा
 सतास्यानृणाद्विीयप्रलात्ताभयंतिगुहोक्तप्रापयभमुत्तरमह ॥ नार्कविदिति ॥ अहमिषसर्वभूडजनप्रसिद्धिमिषराशिरालत्सत्यक्कानविद्यतेआर्कविषयअशेषा र्कविष्णा
 मरुवापरायसिषण्वाधिषप्रभ्रालत्सत्यंत्तत्रबाधेनआगतानुमप्रसयानाविसापनभाषेण किंविदिकिचिद्वस्यनुच्छन्नतिसिद्ध्याकारितेत्यर्थ ॥ अथवाअहर्कर्मोपासनावितार्किकि
 रजापालमापस्याद्वयनागतानाप्यर्किकिचिदकारसुपुनरूपर्कनुदरमवस्थाषयमपित्यक्कारुग्रीयसजाबभगगततेनहेतुनेत्यर्थः ॥ अथवाअहर्कर्मोपासनावितार्किकि
 विराकारइदधद्रादिरिष्ययगर्भानरभावनाकतारत्स्यविद्यानागता नाप्यर्किकिचिदकारमभ्यन्त रूपर्ककित्सर्वसत्यक्कारस्यरूपषावस्थिततेनहेतुनेत्यथ ॥ अथवा

कित्वयापीतममृतप्राप्तसाधान्यमेववा ॥ अमृत्युमेवसप्राप्तपयोगोगुयुक्ति ॥ १९ ॥ रान्यार्चितामणेवापिनेलोक्याद्वात्वयाधि
 कम् ॥ अनामंकिमनुप्राप्तनीलोत्पलविलोचने ॥ २० ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ नार्किकिचिकिचिदाकारमिदत्यक्काहभागता ॥ नार्किकि
 किचिदाकारतेनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २१ ॥ इदसर्वपरित्यज्यसवमन्यन्मयाश्रितम् ॥ यत्सत्यमसत्यध्वनेनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥
 ॥ २२ ॥ यार्किकिचिदनाकिचिच्चतज्जानामियथास्थितम् ॥ ययोदयययानाश्रितानास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २३ ॥ भोगैरभुर्केसुप्यामिभुर्के
 रिवसुदुरगोनदव्यामिनकुप्यामितेनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २४ ॥ एकैवाकाशसकारोकेवलद्वेदयेरमे ॥ नरभैराजलीलासुतेनास्मिश्री
 मतीस्थिता ॥ २५ ॥ आत्मन्यवहितियामित्यासनोपानसद्यसु ॥ नभोगेपुनलज्जासुतेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २६ ॥ जगतांप्रभुरेवास्मि
 नार्किकिचिन्मात्ररुपिणी ॥ इत्यात्मन्येवतुप्यामितेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २७ ॥ इदवाहमिदनाहसत्याचाहनचाप्यहम् ॥ सर्वमस्मिनाकिचि
 क्षतेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २८ ॥ नसुखप्रापयेनार्थनार्थेनतरांस्थितिम् ॥ यथाप्राप्तेनदव्यामितेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २९ ॥

अहमिदंरिगरेरुपरिच्छिन्नजीवाकारत्यक्कायन्नार्किकिचिद्विषयस्यकाशकारोपस्यतपाधिपरमार्थतेनार्किकिचिदकारप्रभ्रलतशानतापामधतीतेनहेतुनेत्यथ ॥ १ ॥
 उक्तमेवार्थभयनेरुपुनराह ॥ इदमिति ॥ इदपरिच्छिन्नसर्वपरित्यज्यसर्वमपरिच्छिन्नमभ्यम्पयाशाप्रिसम ॥ किञ्च ॥ यत्तत्सत्यमभाधियतनविषयतेसम्पूर्तस्यदूर्तस्यपय
 क्तपयप्रससत्यथ ॥ तनेनिप्रायम् ॥ १२ ॥ नार्किकिचिदकारमित्योक्तिभयत्तरेष्वपयति ॥ यदिति ॥ यद्वस्तुउदयसगतमनतिकम्पेतिययोदयसद्विदरादुरयमा
 नार्किकिसरिच्छिन्नयेष्वयययानारामस्यदरादुरयमाननार्किकिचिद्विषयमित्तयथायेनकूटस्यभूमानदत्वभाषेनस्थितजानार्थित्यर्थ ॥ २३ ॥ २४ ॥ उदयपदेनहार्द्वैप्रसक्त
 स्यते ॥ २५ ॥ आसनेपानादिरुरेष्टिसिन्धुपूर्णसम्पदविद्यामिननुभूणसम्भानादिराशिरानसभोगेपुनदलाभमपुक्तलज्जासुवा ॥ २६ ॥ २७ ॥ इदंहेष्टाविधासदुपगो
 प्यनधिष्ठानदयाआरोपितदशागुनाह ॥ २८ ॥ भावर्थाभिष्टासाधार्तितरेप ॥ २९ ॥

वयस्यभिःसखीभूताभिः तनु कृशीभूतोविद्वेषोरगश्रयाभिस्तथाविधाभि स्वप्रज्ञाभिःशास्त्रदृष्टिनिश्चसहरमे ॥ अथवाशास्त्रदृष्टिभिःकरणैस्तनुरत्पीभूतोविद्वेषोरगश्रयासां
 तथाविधाभिर्वयस्यभिःसखीभिःसहरमे ॥ ३० ॥ अंगहेनाथइहजगतिअहनयनरद्विभिःभिरन्वैवाइद्विधैश्चिन्नेनचयस्यश्यामितन्किचिददत्तमेव ॥ तेनेद्रियमतोदृश्येनविरहि
 तनुनकिचिन्निष्प्रचवस्तुअतःपश्यामि ॥ यतोहेतोरितिर्वाणतरीत्याअतर्वाहिश्चसम्यगबाधितरूपंपश्यामि तेनहेतुनाचिरसततमुदितापरमाभ्युदयश्रीमतीअस्मीत्यर्थः ॥ ३१ ॥
 ॥ इतिश्रीवासिष्ठमःतास्यर्षप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेपु०एकोनाशतितमःसर्गः ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ अज्ञेनराज्ञातद्राक्यस्यासंबद्धत्ववर्णनम् ॥ रवेचरत्वादिसिद्धीना
 बीजचात्रनिरूप्यते ॥ १ ॥ एवंवर्णितप्रकारेणस्वशोभातिशयेनिमित्तानिवदतीम् ॥ १ ॥ बालाअभौदबुद्धिरसि ॥ परवोधानुकूलवाक्योच्चारणेअकुशलेतियावत् ॥ २ ॥ अ

तनुविद्वेषरगाभिःप्रज्ञाभिःशास्त्रदृष्टिभिः ॥ रमेसहवयस्याभिस्तेनाहंश्रीमतीस्थिता ॥ ३० ॥ पश्यामियन्नयनरश्मिभिरिन्द्रियैर्वाचिन्ते
 नचेहहितदंगनकिंचिदेव ॥ पश्यामितद्विरहितंतुनकिंचिदंतःपश्यामिसम्यगितिनाथचिरेदयास्मि ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे०मो
 क्षोपायेषुनि०पू०चूडालोपाख्यानेचूडालात्मलाभोनामैकोनशीतितमःसर्गः ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एव
 मात्मनिविश्रांतांवदंतींतांवराननाम् ॥ अबुध्वातद्गिरामर्थंविहस्यावाचभूपतिः ॥ १ ॥ ॥ शिखिवध्वजउवाच ॥ ॥ असंबद्धप्रलापासि
 बालासिवरवर्णिनि ॥ रमसेराजलीलाभीरमस्वावनिपात्मजे ॥ २ ॥ किंचित्थक्कानकिंचिद्योगतोप्रत्यक्षसंस्थितम् ॥ त्यक्तप्रत्यक्षसद्ग
 पःसकथंकिलशोभते ॥ ३ ॥ भोगैरभुक्तैस्तुष्टोहमितिभोगान्जहातियः ॥ रुषेवासनशय्यादीन्सकथंकिलशोभते ॥ ४ ॥ भोगाभोगोपरि
 त्यज्यरवेश्चरमतेतुयः ॥ एकएवाखिलंत्यक्तासकथंकिलशोभते ॥ ५ ॥ वसनाशनशय्यादीन्सर्वान्स्त्यज्यधीरधीः ॥ यस्तिष्ठत्यात्मनै
 वैकःसकथंकिलशोभते ॥ ६ ॥ नाहंदेहोन्यथाचाहंनकिंचित्सर्वमेवच ॥ एवंप्रलापोयस्यास्तिसकथंकिलशोभते ॥ ७ ॥ यत्पश्यामिनप
 श्यामितल्पश्याम्यन्यदेवयत् ॥ प्रलापइत्यसम्यस्यसकथंकिलशोभते ॥ ८ ॥

सबद्धप्रलापतामेवनाकिचिक्किंचिदित्याद्युक्तेदर्शयति ॥ किंचिदिति ॥ ताकारस्वैवशोभाप्रसिद्धा यस्त्वाकारसामान्यत्यक्कानिराकारतांगतःसशून्यप्रायःकथंशोभतेत्यर्थः
 ॥ ३ ॥ भोगैरभुक्तैस्तुष्ट्यामीतियत्त्वयोक्तदप्यसबद्धमित्याह ॥ भोगैरिति ॥ रुषाकोधेनेव ॥ ४ ॥ एकैवाकाशसंकाशकेवलेत्सुदयेरमेइतियत्त्वयोक्तदप्यसंगतमित्याह ॥ भो
 गाभोगेइति ॥ स्वयसाक्षाद्भोगोभिन्नश्रुत्यादीनामाभोजनमाभोगश्चेत्यनयोःसमाहारपरित्यज्यतत्साधनंविताथखिलंचत्यक्कायएकएवशून्येवेषिशाचवद्भ्रमतेसकिलशोभते
 इतिकथसंगच्छतामित्यर्थः ॥ ५ ॥ धीरधीःअतिक्रोधादिवधैर्यामत्रबलेनशीतोष्णान्श्रुतृपादिदुःखानिसहमानइत्यर्थः ॥ ६ ॥ इदंचाहमिदंनाहमिति यदुक्तदप्यसबद्धमित्याह ॥
 नाहमिति ॥ ७ ॥ परश्यामियन्नयनरश्मिभिरिन्द्रियैर्व्यंतेयदुक्तंतनुतरामसंगतमितिनैतेशोभाहेतवइत्युपसंहरति ॥ यदिति ॥ ८ ॥

॥ १ ॥ १० ॥ कटुमिनि ॥ नथेरेद्वावेदीन्महीर्दिनटिरित्यादिभूतेरिति भाव ॥ ११ ॥ अगतिरामसवोधेने ॥ १२ ॥ रवेगभागभौदेववत्सवारस्तद्विषयेदच्छावभूष ॥ ता
 दशापरभ्यावद्व्यात्रिति भाव ॥ १३ ॥ १४ ॥ एकैवति ॥ अर्थादास राधुजयायद्विमिद्वयनप्रवासकालेनतिगम्यते ॥ अन्यथातत्सराधीनायास्तस्या एकाननिरतत्वापयो
 गत् ॥ ऊज्जगत्प्रपाणवदनस्यधिरत्सधरसिद्धानुकूलभूमभ्यादिरशानिरोधाभ्यासम् ॥ १५ ॥ रवेधरसिद्धिप्रयोजकक्रियाप्रसंगेनराम क्रियासाभाम्येनिमिसजिज्ञासुराक्षिप
 त्रि ॥ परिमिति ॥ यदिरस्थायरजगमवशगतसर्वस्वरूपतुक्रिययानिप्यादितदुरपते विनाकप्रारिकारकस्यरकस्याप्युत्पत्सैरररानात् ॥ तदीयसति क्रियानाम स्थरस्यकथनि
 श्चानि विमिषियारुद्रपदस्यत आयेआत्माप्रयोजनवस्थाया दितीयेव्यापानःअदिराम फलानवस्थावैतिकयक्रियानाकोवस्तुनउत्पत्तिरनुभूयतेअनुभावपथमारोहतिनद
 तस्मादालासिभुग्धासिचपलासिविलासिनि ॥ नानालापविलासेनकांढामिक्रीदस्तुदरि ॥ १६ ॥ प्रविहस्यादृशसेनशिविध्वजइतिप्रि
 याम् ॥ मध्याद्देशातुमुत्थायनिर्जगामांगनागृहत् ॥ १७ ॥ कष्टनात्मनिविश्रांतेमदृचांसिनयुञ्जवान् ॥ राजंतिरिवबाधूढालास्वव्यापा
 रपरभवत् ॥ १८ ॥ तदातथागतत्रायतादृगाशययोजयो ॥ ताभि पार्थिवलीलाभि कालोषद्वुतिथोययो ॥ १९ ॥ एकटानित्यदमा
 यानिरिच्छाया अपिसयम् ॥ चूढालायायभूवेच्छालीलयाखगभागमे ॥ २० ॥ खगभागमसिद्ध्यर्थमयसानृपकन्यका ॥ सर्वभोगान
 नादत्यसमागम्यचनिजनम् ॥ २१ ॥ एकैवैकांतनिरतास्वात्मनावस्थितागिका ॥ ऊर्ध्वगप्राणपवनधिराभ्यासचकारह ॥ २२ ॥ श्री
 रामउवाच ॥ ॥ यदिददृश्वतेकेचिज्जगत्स्थावरजंगमम् ॥ स्पदभ्युर्तिकियानास कथमित्यनुभूयते ॥ २३ ॥ कस्यस्पदविलासस्यधना
 भ्यासस्यभंवद ॥ वक्षन्वगमनायेतफलयज्ञकशालिन ॥ २४ ॥ आत्मज्ञोवाप्यनात्मज्ञ सिद्ध्यर्थलीलयाथवा ॥ कथससाधयत्येतद्य
 यातददमंप्रभो ॥ २५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ त्रिविधसंभवत्यगसाध्यंवास्त्विहसर्वत ॥ उपदेयचहेयचतयोपेक्ष्यचराधव ॥ २६ ॥

इत्यथ ॥ १६ ॥ एवमाक्षिप्यपरस्तुद्रच्छति ॥ कस्यति ॥ एताखगमनादिसिद्धिजातकस्यसर्वाविलासस्यफलतद्विषयस्य ॥ १७ ॥ अनात्मज्ञ सिद्ध्यर्थेआत्मज्ञोलीलया
 षाएत त्सिद्धिजातकथकनकमप्यसासाधयतिनद्विषयस्य ॥ १८ ॥ भवेदयमात्मप्रयानवस्थादिकोवोयोयदिकियास्वख्यभाषसिद्धयेकारकापेक्षास्यत अनुगतथाकिन्नुकि
 यासाध्यस्यस्य फलनिष्पत्तयेद्विपयत्नानिकारकाणिनातीयकनयाक्रियामवदत्ते ॥ तयाद्विकृतस्यसाध्याकारकाणासाधनताव्यप्यर्षदुराक्यते ॥ तथाचसाध्यसा
 धनोभयविलक्षणक्रियानसाध्यावैक्षितसाधनेभ्य साधनतरमेयक्षतरतितत्साक्षात्क्रियकूटस्वसाकारणमिति विषयानिरवकाराण्णस्यारायेनवसिद्धदजसरय भसभाधानानुकूल
 गीपुण्ड्रप्यसाधारणक्रियासाध्यविभज्यरायति ॥ विद्विषमिति ॥ उपाराननुद्विषिष्योभूतरस्तुउपादेयप्रवृत्तिविषय इाननुद्विषयेयनिवृत्तिविषय उपेक्षाबुद्धिगम्यभूये
 स्वतर्कारादीव्यपि कपोपचारारतेनोपक्षयायनर्ध इतद्विलोक्येवद्वारदरानादीर्षसाध्यम् ॥ १९ ॥

नेपुफलवैलक्षण्यदर्शयति ॥ आत्मभूतमिति ॥ आत्मनस्त्वस्यभूतमनुकूलम् ॥ एतयोर्होयोपादेययोर्मध्यमांतरालिकम् ॥ २० ॥ आह्लादनकरंसाक्षात्परयावासुखानुकूलम् ॥
 दुःखनिवारणसाधनस्यापिसुखानुकूलत्वादेवतत्साधनोपादानसिद्धेरिति भावः ॥ तद्विरुद्धसुखविधातित्वादेवद्वेष्यत्वादिति भावः ॥ २१ ॥
 त्रयप्रेतसाध्यमेवात्रानामेवेत्याह ॥ सन्मतेरिति ॥ २२ ॥ विदुषस्तृतीयकल्पाभ्युगमेपिनकाश्रितोषइत्याशयेनाह ॥ केवलमिति ॥ २३ ॥ एकमेववस्तुएकस्यैवपुरुषस्यबोधरीग
 वैराग्यावस्थाभेदेनत्रेधासपथतेइत्याशयेनाह ॥ ज्ञस्येति ॥ एवसिद्ध्यर्थोलीलयाथवाइतिप्रश्नारथोरुपपत्तिमुक्त्वाकथसंसाधयत्येतदित्यंशसमाधानश्रावयति ॥ श्रुषित्यादि
 ना ॥ २४ ॥ तत्रसिद्धिनारतस्येचिराचिरयत्नापेक्षायत्नमिन्नान्याह ॥ देशेति ॥ २५ ॥ एषादेशादीनाचतुर्णामध्येश्रीशैलालुत्तमदेशादिचतुष्टयमलनेशीर्षसिद्धिलाभायो
 गमत्रजपादिक्रियायाइतरदेशाद्यनुष्ठानक्रियापेक्षयाप्राधान्यस्योत्कर्षस्यकल्पनाभावति ॥ फलोत्कर्षोपितदनुसार्थेवेत्याह ॥ सिद्ध्यादीति ॥ यतस्तसिद्ध्यादयःफलोत्कर्षकमाअ
 आत्मभूतंप्रयत्नेनउपादेयंचसाध्यते ॥ हेयंसंत्यज्यतेज्ञात्वाउपेक्ष्यंमध्यमेतयोः ॥ २० ॥ यद्यदाह्लादनकरमादेयंतच्चसन्मते ॥ तद्विरुद्धम
 नादेयमुपेक्ष्यंमध्यमंविदुः ॥ २१ ॥ सन्मतेर्विदुषोज्ञस्यसर्वमात्ममयंयदा ॥ त्रयएतेतदापक्षाःसंभवंतिनकेचन ॥ २२ ॥ केवलंसर्वमेवे
 दंकदाचिच्छीलयातया ॥ उपेक्षापक्षनिक्षिप्तमालोकयतिवानवा ॥ २३ ॥ ज्ञस्योपेक्षात्मकंनाममूढस्यादेयतांगतम् ॥ हेयंस्फारविराग
 स्यशृणुसिद्धिक्रमःकथम् ॥ २४ ॥ देशकालक्रियाद्रव्यसाधनाःसर्वासिद्धयः ॥ जीवमाह्लादयंतीहवसंतइवभूतलम् ॥ २५ ॥ मध्येचतु
 णामिवैषांक्रियाप्राधान्यकल्पना ॥ सिद्ध्यादिसाधनेसाधोतन्मयास्तेयतःक्रमाः ॥ २६ ॥ गुटिकांजनखड्गादिक्रियाक्रमनिरूपणम् ॥ त
 त्रासतांचदोषोत्रविस्तारःप्रकृतार्थहा ॥ २७ ॥ रत्नौषधितपोमंत्राक्रियाक्रमनिरूपणम् ॥ आस्तामेवकिलौषोपिविस्तारःप्रकृतार्थहा
 ॥ २८ ॥ श्रीशैलेसिद्धदेशंचमेवांदौवानिवासतः ॥ सिद्धिरित्यपिविस्तारःकृतार्थंप्रकृतार्थहा ॥ २९ ॥

पितृन्मयास्तादृशक्रियोत्कर्षानुसारिणइत्यर्थः ॥ २६ ॥ अस्त्वेवकिततस्तत्राह ॥ गुटिकेति ॥ तत्रखगमनादिसाधनानिसिद्धगुटिकासिद्धांजनसिद्धखड्गसिद्धपादुकादीन्यपि
 उडामरतत्रयोगिनीकल्पादिविस्तृतवहुमथप्रसिद्धानिसंति ॥ कथंससाधयत्येतद्यथावद्वदमेप्रभोइतित्वदीयप्रश्नस्यतत्क्रियाक्रमनिरूपणकर्तव्यमितिचेदभिप्रायस्तर्ह्यविसूतो
 न्यातादसंभवात्तद्विस्तारकार्यः ॥ नेनतत्रनासुसिद्धिषुविषयेअसतामजिज्ञासुनामतत्त्वविदांचत्वदतिरिक्तश्रोतणद्वैवादिभलाषोदयेतत्रैवप्रवृत्त्यामहाच्योषःस्यात्तवापिसुवि
 स्तारःप्रकृतस्यात्मतत्रश्रवणार्थस्यविभ्ररूपत्वाद्विपातकइतिनतन्निरूपणमत्रोचितमित्यर्थः ॥ २७ ॥ एषन्यायोमणिमत्रादिसाध्यसिद्धिक्रमनिरूपणेश्रीशैलादिसिद्धदेशनि
 वाससाध्यसिद्धिक्रमनिरूपणेचयोज्यइत्याह ॥ रत्नेतिद्विभाषाम ॥ २८ ॥ हेकतार्थेतिरामसबोधनतासासिद्धीनात्वात्तदृश्यातुच्छेतेतिद्योतनार्थम् ॥ २९ ॥

तद्विषयभाष्येष्वनन्तरितरास्यविधाशोभाभूदितिपसुमशानराध्यापयोऽयानुपगिकत्वगमादिसिद्धिस्थापनंषण्णमानकधासंबद्धमवितारप्राणायामकमभ्यव्यति ॥ तस्मा
 त्द्वि ॥ १० ॥ तदाशेषमनियमपतिव्रतद्वैजयशशनेनसंक्षिप्याह ॥ अतस्त्यादिति ॥ साध्यार्थादंतरासाधनार्थाभ्यवसानस्त्यक्तास्थानकानिसिद्धायासतानिआदिपवात्मका
 यशिरापरिगतनिभस्ततानासाधयसमेक्षणमित्यादिपेणशाखोक्तक्रियाकमपरिग्रह ॥ ११ ॥ तमेवक्रियाकममवयुसप्रषयति ॥ भोजनेति ॥ साधुसम्प्रयोगशाखार्थस्यभा
 वनादपरिशीलनात् ॥ १२ ॥ १२ ॥ सागरेवनेआदानेपूरकनिरोधेकमेकधरुरामभ्यर्त्तयुतज्जस्यप्येगिन ममुत्साप्राणस्वामिससपनेर्त्तिकस्यपुसभभोर्धुत्साव्यव
 लित्वाप्राणविधेयतास्वाधीनतायतीत्यर्थ ॥ १४ ॥ प्राणानास्वाधीनत्वेतत्संबद्धसिद्धीनामपिस्वाधीनतासिद्धीतीत्याह ॥ राज्येति ॥ सर्वस्याधिकारिण्य ॥ १५ ॥ इदानीं
 तस्माद्विद्विविधजकयाप्रसगपतितानिमिमान् ॥ प्राणादिषुवनाभ्यासक्रियांसिद्धिफलाश्रणु ॥ ३० ॥ अतस्त्याव्यखिलास्त्यक्तासाध्या
 र्यंतरवामना ॥ गुटादिद्वारसंकोचान्स्थानकादिक्रियाकमे ॥ ३१ ॥ भोजनासनशुद्ध्याचसाधुशाखायभावनात् ॥ स्वाधारात्सुजना
 सगात्सर्वत्यागात्सुखासनान् ॥ ३२ ॥ प्राणायामपनाभ्यासाप्रामकालेनकेनचित् ॥ कोपलोभादिसंत्यागाद्देगत्यागाच्चसुव्रत ॥ ३३ ॥
 त्यागादाननिरोधंपुश्यायातिविधेयताम् ॥ प्राणाश्रमुत्वात्तज्जस्यपुसोभृत्याइवाखिला ॥ ३४ ॥ राज्यादिभोक्षपथिता समस्तार्वस
 पद् ॥ देहानिलविधेयत्वात्साध्यासर्वस्वराषव ॥ ३५ ॥ परिमद्वलिताकारामर्मस्थानंसमाश्रिता ॥ अंजवेदिकानामनादीनादीश
 ताश्रिता ॥ ३६ ॥ वर्णनाभावत्सदृशीसलिलवत्तसन्निभा ॥ लिप्याधीकारसस्थानाकुडलावत्संस्थिता ॥ ३७ ॥ देवासुरमनुष्यपुष्ट
 गनवत्खगादिषु ॥ कंटादिवज्जतिपुसर्वेषुप्राणिपुदिता ॥ ३८ ॥

सर्वसिद्धिनिरिहातिखलिवेपत्यपुक्तमुष्यथादिपुत्रुषवैरहमयदादासमतिषद्वक्षरात्सपथानमाहीशानाश्रितामूलाधारादारभ्यआह्वार्यसमष्टुक्केष्वनुपविरयनिर्गतामूलाधारेसाध
 यिषतपवदन्तीत सुमकुबलीनिरात्मिगभिष्टुपुश्यानार्हव्यपयति ॥ परिमद्वलिताकारेत्यादिरा ॥ परितज्जयतशाखाभिपरिवृष्टित्वात्यरिमद्वलिनाकाराअनर्थाप्राणायमपिना
 हीभिर्द्वैतमताप्रवेदिकानाम ॥ ३६ ॥ नीमूलाधारेस्तत्रागमकुडलिनोसस्थानानुसूच्येनषणपयति ॥ वीथेति ॥ वीणावदस्यापमूलमगोमसिद्धिरेत्वात्सकलक्ष्मीमूलपरिष्वसन
 ष्टप सल्लिपारिष्वसनरूपाबापआवतलत्सदृशी ॥ लिप्यालेखनेनप्रदरानितुर्त्कारस्त्याधमर्षीकारस्तस्यसस्थानमिहसस्थानंपस्था ॥ द्विविधाक्षरेपुर्णार्थमिद्वानगराक्षरेउत्तरा
 यद्विष्वगतस्यार्तल्लयमित्यर्थ ॥ अर्धेनपुसकमित्येकरैरितानासमास ॥ शोभाकाश्चेतिपररूपम् ॥ ३७ ॥ इयत्वनमनुष्यव्येर्वाक्यसर्वप्रयाप्तिशरीरिष्यत्याह ॥ वेद्वेति ॥ ३८ ॥

श्रीतेनार्त् शीतानि निवारणाय दृढमंडल इति यावत् ॥ तथा विषस्य सुप्तस्य भोगकायस्तद्वृद्धमंडलयथा ॥ सिताशुभा ॥ कल्पाग्निना विगलता अंतर्वलयकारे
 रवास्फुटितेनेदुनानुल्यवद्धाकुडलीवलयकारितिया ॥ अथवा कल्पने जरणसमर्थो भवतीति कल्पो मिर्जाठराभिलेन विगलत्यो मूर्ध्नि योगशास्त्रप्रसिद्धश्वद्रः स एव विलियमूलाधा
 रे प्रसूतोपनी भूयतत्र वद्धकुडलाकालिस्तद्वस्थिते सुलक्षे ॥ ३९ ॥ ऊरुपदेन ऊरुमूलसधिर्गुर्दक्षणयो न्यतेतत आरभ्य भूमध्यपर्वतयानि रं धाणि तानि स्पृशतीति ष्वनुरस्युता मनोव
 त्तिभिरतश्च चलावहिश्च पवमानेन प्राणादिना सस्पदा ॥ ४० ॥ तस्यामूलैत सा र्द्धां चि वलयकारा कुडलिनीसत्ता चिच्छिकिदर्शयति ॥ तस्याइति ॥ तस्मिन्मूलाधारवीणामूलैडु
 लक्षेण तत्रो वेगेव लसती परमसुक्ष्मापराख्या सर्वशब्दमूलभूता गतिशब्दब्रह्मात्मिका स्फूर्तिं सैव प्राणसगान्नाभिदयकडदेशेषु तरोत्तरं व्यकतरा पश्यतीमध्यमावैस्वरीत्यादिभेदा
 न्नभजते इति ॥ तथा चोक्तमत्रशास्त्रे ॥ चैतन्यसर्वभूतानां राब्दब्रह्मेति याद्विदुः ॥ तसाप्यकुडलीरूपप्राणिनां देहमध्यगम् ॥ वर्णान्तना विभवंति गयपथादिभेदतइति ॥ सावेनाप्यु
 कम् ॥ यासां मित्रावरुणसदनादुच्चरतीभिषटि वर्णान्त्रयप्रकटकरणप्राणसगास्यसूते ॥ तापश्यतीप्रथममुदितामध्यमावुद्विसस्थावाचवकेकरणाविशदावैस्वरीचप्रपद्येइति ॥ ४१ ॥
 शीतार्त्सुप्तभोगीद्रभोगवद्धमंडला ॥ सिताकल्पाग्निविगलादेदुवद्धकुडली ॥ ३९ ॥ ऊरोर्भूमध्यरंध्राणि स्पृशतीत्यतिचंचला ॥ अना
 रत्तंचसस्पदापवमानेन तिष्ठति ॥ ४० ॥ तस्यास्त्वभ्यन्तरे तस्मिन्कडलीकोशकोमले ॥ यापराशक्तिः स्फुरति वीणावेगलसद्गतिः ॥ ४१ ॥
 साचोक्ताकुडलीनाम्नाकुडलाकारवाहिनी ॥ प्राणिनां परमाशक्तिः सर्वशक्तिजवप्रदा ॥ ४२ ॥ अनिशानिः श्वसद्द्रुपासुरिषेव भुजंगमी ॥
 संस्थितोर्ध्वीकृतमुखी स्पंदनाहेतुतांगता ॥ ४३ ॥ यदाप्राणानि लोयाति हृदि कुडलिनीपदम् ॥ तदासंविदुदेत्यंतर्भूततन्मात्रवीजभूः
 ॥ ४४ ॥ यथा कुडलिनी देहे स्फुरत्यज्जइवाल्लिनी ॥ तथासंविदुदेत्यंतर्भूदुस्पर्शवंशोदया ॥ ४५ ॥ स्पर्शनं मृदुनान्योन्याल्लिगिका तत्रयंत्रयोः ॥
 यथासंविदुदेत्युच्चैस्तथा कुडलिनीजवान् ॥ ४६ ॥

सर्वासाप्राणोद्विद्युद्धादिशक्तीनामापिसत्तास्फूर्तिप्रवृत्तिर्वाहकत्वाज्जवप्रदा ॥ ४२ ॥ तत्रकथप्राणशक्तिर्जवप्रदातदाह ॥ अनिशामिति ॥ सैवस्वमुखात्प्राणमूर्ध्वीक्षिपतिअ
 पानचाधथाकर्षतीत्यनिशानिः श्वसद्द्रुपेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ कथबुद्धिशक्तिजवप्रदातदाह ॥ यदेति ॥ यदाहृदिस्थितः प्राणः कुडलिन्या आकटः सन् अपानवृत्त्या कुडलिनीपदया
 तितदाभूततन्मात्राण्यपचीकृतभूतान्येववीजमुपादानंयस्यतथा विधेअतःकरणे भवतीति भूर्जीवसवितस्त्वहिसकस्याध्यवसायाभिमानरागादिवृत्तिभेदेतरुदेतीत्यर्थः ॥ ४४ ॥
 कथचंद्रियशक्तिजवप्रदातदाह ॥ यथेति ॥ एवप्राणबुद्धोराहितज्ञानक्रियास्वशक्तिः कुडलिनी देहे मृदुस्पर्शो विषयसन्निष्कर्षो येषांतेषां चक्षुरादीनां वंशोदयासती देहे यथापथा
 यदाशभोजकादृष्टदृष्टसामर्थीविवेच्येण स्फुरति तथातथातत्तद्विद्वैरर्थविशेषस्फूर्तिरफलभोगादिकक्षणसंविदुदेतीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ कथमृदुस्पर्शवंशानुगातदाह ॥ स्पर्श
 नमिति ॥ कुडलिनीजवान्तथा स्फुरति यथा मृदुना चक्षुरादिना विषयस्पर्शनं प्रथममुदेति ॥ तथा च तत्रयंत्रकार्यकरणसयातयुनक्तीति यत्रयुः प्रमाता तस्य वृत्तिद्वारा बहिर्निर्गतस्य
 वास्य विषयेण सह अन्योन्यमार्त्लिगनमन्योन्याल्लिगिका ॥ भावेणबुल् ॥ वृत्तिव्याप्तिप्रयुक्ताव्याप्तिरुदेति ॥ तथा च यथा विषयावरुणभगे उच्चैः स्फुटतरा संविद्धदा विप्रथा उदेति
 तथातेनेन प्रकारेणेत्यर्थः ॥ ४६ ॥

तत्रमूलाधारस्थायाः कुबलिन्याश्चसुताः द्विपत्रतेनाड्योद्धारमित्याशयेनाह ॥ तस्यामिति ॥ उत्पद्यतेप्रतापते ॥ विलीयतेसकुचति ॥ ४७ ॥ कथमुत्पद्यतेविलीयतेचतवाह ॥
 नित्यमिति ॥ प्राणामनाकाष्पयतोसुक्रमपाश्रयानात्नानाशयः प्रवेशोन्मुखयातया ॥ उक्तमुपसहरति ॥ सेति ॥ सामानीसाधारणी ॥ समानराध्वान्नाशेत्पार्थक्यञ्चिद्वि
 इतलद्वितस्त्रियलोप ॥ ४८ ॥ अथरिच्छिन्नायाश्चित्तमूलाधारमार्गीमूलपरिच्छिन्नकुबलिन्याः स्वस्वरागाद्भव कथमिदं चित्तराम पुच्छति ॥ आक
 प्यारितिकालत ॥ सर्वमितिषल्लभ्यपरिच्छिन्न ॥ देशकृतपरिच्छेदाभाबस्थापिषल्लुक्तपरिच्छेदाभावेनभावद्वत्पाराशयेतोभयोरोपादानम् ॥ ४९ ॥ षसिष्ठस्तुतर्हिकाल
 कथपरिच्छेदाभाबोचित्तगतभूतपृथगुपादानव्ययम् यद्विस्पष्टीकरणायतस्यपृथगुपादानतर्हिदेशकृतपरिच्छेदाभाबोपितत्वमानमित्तिप्रतयानुवादव्याजेनदर्शयन्निराका
 रयानिर्धययाथाश्रयितार्गीषाकारणयटारियोश्चरतयावाभिष्यक्त्यप्यर्धतदासविदुरेस्तभूतन्नाशर्धीकगुरिस्यकार्थविलसराद्विधरिप्यन्स्पृष्टसम्भवद्वयाकारपरिणतभूतसा
 तस्यासमस्तासयद्दानाड्योद्धेदयकोशगा ॥ उत्पद्यतेविलीयतेमहाणां वद्ववापगा ॥ ५० ॥ नित्यपातोस्तुकृतयाप्रवेशोन्मुखयातया ॥
 सासवसविदायीजत्येकासामान्युदाहता ॥ ५१ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ आकल्पदानवच्छिन्नाचित्सवित्सर्वमस्तिहि ॥ तस्मात्कुह
 लीनिकोशालेनार्थनोटय सुट ॥ ५२ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ सर्वान्सर्वदासर्वचित्सविद्विद्यतेनय ॥ किंत्वस्याभूततन्मात्रवशाद्
 श्रुद्यय क्वचित् ॥ ५० ॥ सर्वत्रवियमानाविदेहेपुरतलायते ॥ सर्वगोप्यातय सौराभिस्थादीवैविजुभते ॥ ५१ ॥ क्वचिनापृकचिस्त्वपृक
 च्चिदुच्छन्नतागतम् ॥ वस्तुवस्तुनिदृष्टतत्सद्भावैर्विजुभितम् ॥ ५२ ॥ एतद्द्वय क्रमेणाहश्यणुवक्ष्यामि तेनय ॥ देहेस्वचयथादेतिभश
 सवित्त्वयक्रम ॥ ५३ ॥ चेतनाचेतनभूतजातव्योमतयाखिलम् ॥ सर्वचिन्मात्रसन्मात्रशून्यमात्रत्रययानम ॥ ५४ ॥

पेशैवचित्तोविरोधाभिष्यक्तिरित्याह ॥ सर्वत्रेत्यादिना ॥ ५० ॥ भनुरेशाकृतपरिच्छेदाभाबेसवित्सर्वप्रभासेतेत्याशयोपाधिबशाद्भवतस्यास्तुटीगाबह्वतिसदृष्टतामाचष्टे ॥
 सर्वमेति ॥ तालायात्रुद्धीश्रवच्छेदपरतिर्विवनान्भाह्निगुणिकत्वप्रथमाद्बह्वलीभूताञ्जलसूयकषट्द्विचाष्यन्त्याश्चलीभावतीत्यर्थ ॥ तयोपाधिस्तत्तद्वह्वलीभावेनस्कटीभावे
 दृष्टतामाह ॥ सर्वत्रदति ॥ ५१ ॥ तयाप्युपाधिमालिभ्यतारतन्म्येनचित्तोभिष्यक्तिनारतन्म्यमित्याह ॥ क्वचिद्विति ॥ यच्छिच्छादिष्वस्तुनिद्विद्वस्तुआविषाकाड्योनाभिभवात्सम
 धारिस्त्वशैल्यनिवदनप्रदर्शनमतम् ॥ देवमनुष्यादिरहितमनुस्पष्टमभिष्यक्तम् ॥ क्वादिर्दिगेपृच्छेदाच्छन्नतावहि संवेदनविवेकाक्षयगतानदृष्टम् ॥ चिदर्शमवधनसन्तारोशरतन्म्यभि
 स्याह ॥ तद्विति ॥ तेषां चित्तोपाधीनासंशुर्नाशसर्वद्वै सद्भावेरेवलिनीलसर्वेष्विजुभितमनसिभूतमित्यर्थ ॥ ५२ ॥ उक्तमेवाभिष्यक्तिनारतन्म्यं कमादासासमागोर्निरूपयितु
 पतिकानीत ॥ एतद्विति ॥ स्वेमनुष्यादिरहश्चात्स्युस्थाधारादिदेहेयथापाटशानारतन्म्येन ॥ ५३ ॥ तदुपोद्धानेनसदृशस्तुल्यमाभ्यासप्रपचननायसवाधेद्वानसच्चिदेकरससर्वप्रप
 चतद्वैषय्यत्वात्कन्यमाह्निनिर्दिशति ॥ चतनेति ॥ नभोनभोपदसम चिसुसम्भव ॥ ५४ ॥

तस्मिंस्तत्रैवस्थितेभायाकल्पितेकदेशेआकारादिस्वप्नभूतानाक्रमदध्यासान्तदेवभूतमात्रात्मरूपकस्थितमित्याह ॥ तद्वीति ॥ ५५ ॥ ततन्तन्मात्रपचक्रप्राणामनबुद्धिज्ञान
 द्वियकर्मद्वियमितपचधागतलिगशरीरमतिविवतयाप्रविश्यदीपादीपशतमिवसंपन्नस्त्वस्यसद्विदमनभूर्ताजन्मादिविकाराआदिपदाजापदाद्यवस्थांशदाश्रयस्मिस्तथाविधविक्रि
 त्वर्जावभावमतियावत् ॥ लक्षसेलक्षयसि ॥ छादसउपपहव्यत्यय ॥ ५६ ॥ कानिचिद्विगारभपरिरिटानिपचकानिजीवस्यदेवमनुष्यायाकारवासनानसारिसकल्पलव
 रूपिणास्त्वसत्तामात्रकेणैवपर्चकारणद्वारास्थूलदेहत्वन्नजति ॥ ५७ ॥ देहप्रकरणाद्धेमादिल्लघुत्तरादिस्थायवशरीरताम ॥ अथवातिर्यगादित्विमित्यादिपदादेवस्थावरदेहपरि
 षह ॥ हेमादिल्लिमित्यनेनस्पर्णरजतरवर्पोपलक्षितन्नसाहत्वतर्गतभुवनदिभिर्भोग्यतांचेत्यर्थ ॥ ५८ ॥ अस्त्वेवाकनतस्तत्राह ॥ एवहीति ॥ स्थितसिद्धम ॥ तस्मिंधिष्ठानचैत
 न्यसर्वत्रास्तीतिघटाद्यपिचेतनीकनस्यात्तत्राह ॥ चिदिति ॥ ५९ ॥ पचकवशाच्चैतन्यामिष्यजकप्राणादिपचकयादित्नाल्लोदेहमावान्यादेवमनुष्यदेहादौमुख्याचेतनाभि
 तद्विचिन्मात्रसन्मात्रमविकारंस्वनामयम् ॥ क्वचिस्थितसंविदेवभूततन्मात्रपंचकम् ॥ ५५ ॥ तत्पंचधागतद्वित्वंलक्ष्यत्वेत्वंस्वसंविदम्
 अंतर्भूतविकारादिदीपादीपशतंयथा ॥ ५६ ॥ स्वसत्तामात्रकेणैवसंकल्पलवरूपिणा ॥ पंचकानिब्रजंतीहदेहत्वंतानिकानिचिन् ॥ ५७ ॥
 कानिचिचिर्यगादिवहेमादित्वंचकानिचिन् ॥ कानिचिदेशतादित्वंद्वयादित्वंचकानिचिन् ॥ ५८ ॥ एवंहिपंचकस्पर्दमात्रंजगदिति
 स्थितम् ॥ चित्संविदत्रसर्वत्रविवर्तरणुनंदन ॥ ५९ ॥ केवलंपंचकवशाद्देहादौचेतनाभिधा ॥ जडस्पर्दाभिधाक्वापिस्थायवरादौजडाभि
 धा ॥ ६० ॥ यथास्तब्धःस्थितोवाचिरिवस्थलमिवास्थितः ॥ पंचकंपुनथतच्चिह्नोलरूपाजडान्विता ॥ ६१ ॥ इतःसौम्यइतोलातःकिम
 दिधरिति नोयथा ॥ विकल्पादौतथैवैतत्पंचकंहिजडाजडम् ॥ ६२ ॥ देहादिपंचकंजीवःस्पर्दःशौलादिकंजडम् ॥ स्थावराद्यनितस्पर्दिस्व
 भाववशातो नय ॥ ६३ ॥

धा ॥ क्वापिपरिधृष्टिगस्थूलदेहयो समप्राधान्याज्जहस्पदाभिधाज्जचेतनाभिधा ॥ स्थावरादौनालंगस्यात् सवेदनमात्रत्वेनवह्निर्जनैश्र्वेतनत्याविभावनाज्जटाभिधाप्रसिद्धे
 ल्यर्थ ॥ ६० ॥ त्रिष्वपिचित्कथतरतम्येनस्थितेत्यवदटातमाह ॥ यथेति ॥ यथादिधाविलीनांघृतसमुद्र सायशिशिरपवनसपर्कद्विलानटक्रमाहर्नाभावात्सत्त्व्यानिश्र्वल स्थित
 सन्दवप्रदेशोचिरिवचल ईषदनप्रदेशैषचल अत्यतघनप्रदेशेस्थलमिवाचलश्रस्थितसत्त्वैषपाचिनरतिर्षकस्थायवरेहृष्टपुपचकेपुलोत्तरूपाईषण्डोलअत्यतजाज्या
 चिताचस्थितेत्यर्थ ॥ ६१ ॥ यथाक्वचिद्वर्नाभावेनलालत्वाभावेपिनस्पनादित्वल्यव्याघातसत्त्वावरादिभावेपिनचिद्रूपताक्षतिरित्याह ॥ इतइति ॥ नोडतिक्राकु ॥ किमदिवरि
 तिव्यपदेशेनभवतिक्रानुभावत्येवयथातथैवैतत्सुरनरतिर्यविकल्पादौचैतन्यमक्षतमित्यर्थः ॥ अथवायजडाजडविकल्पाऽप्यस्तपंचकधर्मएवमचिद्रुर्मस्तस्यानिर्धर्मकत्वादि
 त्याशयेनाह ॥ पचकहीति ॥ ६२ ॥ पचकेस्यभाववशात्तदेहशावहवोविकल्पादटाइत्याह ॥ देहादीति ॥ देहायाकारपरिणतपचकप्राणधारणार्थानस्पर्दचैतन्याभ्यार्जाव
 श्र्वेतनसत्त्वयोजकस्पर्दरौलादिकजडमेव ॥ स्थावरादिशरीरानुयासानिलापीनस्पर्दिअतश्र्वेतनमित्यादिव्यवस्थितविकल्पाः स्वभाववशात्तदटाइत्यर्थः ॥ ६३ ॥

नन्य स्थासनाभार स्वभासकयैरुद्धविषम्यात्मक स्यात् विरोधोद्विपरसापेक्ष स्वोभावस्तनप्यपेक्ष यदिस्त्रियोभाष स्वभावलघाव्यर्थास्वमाप्रसाधेक्षानरसापेक्ष
दतिरुपयसावक्षस्यविषयस्यस्वलयतिमितवास्यादितिपरेपर्यनुपुज्यतार्हित्ययास्वभावविश्रयावाधपर्यनुयोजनभ्या ताएवहिचिञ्जाम्बाहिराभ्यरुधा ॥ स्थापुनरुक्तनार्थ
लादेव्यगतपत्यर्थेनम्यताद्वैरुद्धगमपत ॥ ७४शांताप्यादियमपरार्हिमाप्रयार्धिर्भिपरसात्मवर्षिपद्विपुषपकारैशसर्वभयपरिदरयतदत्यथ ॥ स्वभाषादितित्यस्योप
कर्मणियर्थ ॥ ६४ ॥ अथनावातपनपपनुयोज्यातस्यावासानाकस्वतधिकस्वभयस्यकामार्थानुवाहित्वनरत्सार्थानत्यात् किनुगृहीतवासानाशानातत्तद्वैरुद्धविकल्पभाषेन
विकारिणीरुगामनापषकानास्थिरपरपपपनुयोजनयोन्त्यादत्याह ॥ गृहीतति ॥ तागिरविकल्पनविरोधमाशोच्छेदशक्तिभाष ॥ ६५ ॥ अथधानतासामप्यपराध पूष
पुर्वरिद्वैरुद्धविकल्पसद्वसनासनानुयातित्वात् अतन्वाप्तनरिद्वैरुद्धविकल्पकल्पनामूलमन्विच्यपनापुसाधिसमित्तद्वतश्चिद्वैरुद्धविकल्पसद्वसेपनगुर्विषयलाविक्षिमावासानाएवपपनु
वाचपयनुयोजित्वा स्वजावाद्दपुनरुतनागतांण्यादिहिमाभ्यादिविकेतिपरिदृश्यते ॥ ६४ ॥ गृहीतवासानांशानांपुष्टाभावविकारिणा
म् ॥ स्थितयपुषरानाहियोज्यापयनुयोजने ॥ ६५ ॥ वासानास्तुविषयंसाद्गतोनेतुमितश्रता ॥ पुसानाज्ञानशक्यतेसुखपयनुयोजि
तुम् ॥ ६६ ॥ अशुभवाशुभंवापितनपयनुयोज्यते ॥ प्रनुद्धवासनवाचन्यस्यचकसुसवामनम् ॥ ६७ ॥ यत्रपर्यनुयोजस्यफलमनुभुय
त ॥ तत्रतसमयुंजातनाकागामुष्टिभिस्त्रिपत् ॥ ६८ ॥ दृष्टाग्रनिष्ठामेवापापुषकनाहिराशय ॥ विवेकनिष्ठा क्रीडायाएतंस्थायवरजग
मा ॥ ६९ ॥ प्रसुभवासनाकेचिप्यथास्यावरजातय ॥ प्रनुद्धवासानाकेचिपयानरसुरादय ॥ ७० ॥ सवासानाविलाकेचिपयैततिर्य
गादय ॥ प्रक्षितवासनाकेचिपर्येतेमोक्षगामिन ॥ ७१ ॥ अथस्वास्ववित्सुमनाबुद्ध्यादिका रुता ॥ इत्यपादादिसचुर्कसंज्ञाप
व्यरराशिति ॥ ७२ ॥

पातिरुशक्यतस्वभाषारयदस्याह ॥ वासानादति ॥ ६६ ॥ पुषामशुभेतिपकस्यारारिभाषेयुभेदवादिभाषेनापनुद्धवासनंशुभवासनंअपषकतिदति ॥ नेनवासनैवतद्वै
रुपपनुयोजयतदस्यनप ॥ ६७ ॥ किञ्चवासानापर्यनुयोजस्यतक्षयोपयप्रवृत्तकत्वेनसकलता स्वभाषादियपयनुयोजस्यनकिञ्चित्कलमतीत्याह ॥ यथति ॥ ६८ ॥ अतए
ववासानासपुणालताभाष्यभाषा स्वपराशयोपिगृणायस्यनिष्ठमनिष्ठानुच्छेदायोपेतेगृणायनिष्ठास्ययनेनद्विकनिष्ठारेवादिभोगशादिवैरुद्धात्पादकृनुच्छेदराक्षय
पतदत्याह ॥ सुमापति ॥ ६९ ॥ अतएववासानास्वापयप्रयोधनारतस्यद्वैरपषकेपुस्यादार्दिविचिप्यमित्युदात्तत्यराशयति ॥ प्रशुभेतिद्वान्भ्याम् ॥ ७० ॥ वासानाभिराविलेना
स्यच्छुभैश्चतस्रद्विगावशासनाविला ॥ पक्षिभवासनास्यकवासना ॥ ७१ ॥ वासानावैचिप्यरेवैरुद्धविकल्पकाराशुभमनारिविचिप्यव्यवहारसमस्तपारा
रिल्लकल्पिकर्मदयसयनेद्वैरुद्धविकल्पकाराशुभि स्थापुस्वाशुसचित्तस्वनेनारिप्योप्यव्यवहारोचितामनापुस्यैकरारिषसश्चुन्म्योपमाप्यारसनस्वरादिकाअतर्वासकारणद्व
पासंष्टावकेनाकनाअरुपताम्यप्रियाणिविचिप्यस्वभाषादरुपतद्वतिभाष ॥ ७२ ॥

निर्याभिः पृथ्वादिभिस्तुचत्वारः पादाः शृंगेषुच्छेति पक्षिभिस्तुचंचु पक्षौपुच्छंपादौचेति सपैस्तुफणाभोगः पुच्छमिति कमिकीर्तैर्दशमशकादिभिश्चस्वस्ववासनानुरुपव्यवहार
 योग्याअवयवादिसकेता कल्पिताइत्यर्थः ॥ ७३ ॥ आद्यतमध्येषुचलैर्विकारिभिर्जडैश्च ॥ अधिष्ठानसद्गुणतुअचलैरजडैश्च ॥ ७४ ॥ एवंपंचकाख्यलिगभेदानंतानुपवर्णय
 नेव्येकतमस्यकस्याचिकर्माणसतसमुच्चयानुष्ठानफलसमग्रहभावप्रामस्यकश्चिदेकः सकल्पपरमाणुरस्यससरनभोदक्षस्यवीजमित्याह ॥ एवामिति ॥ समष्टिगोचरत्वादिभि
 र्द्व्यामः सकल्पानि सकल्पसहक्षणः परमाणु सर्गाख्याणामाकाशदक्षणाणावीजतेषुचसर्गाकारादक्षेष्टमिति पंचकानीत्यहोमायेत्यर्थः ॥ ७५ ॥ सर्गाणामाकाशदक्षत्वयदुक्तत

तिर्यगादिभिरप्यन्यैरन्याः संज्ञाः प्रकल्पिताः ॥ स्यावरादिभिरप्यन्यैरन्याः संविदः कृताः ॥ ७३ ॥ इति साधोस्फुरंती मेचित्राः पंचकरा
 शयः ॥ रूपैराद्यंतमध्येपुचलाचलजडाजडैः ॥ ७४ ॥ एवामेकोभिसंकल्पः परमाणुर्महीपते ॥ बीजमाकाशदक्षणांसर्गाणि तेष्विमा
 नितु ॥ ७५ ॥ इन्द्रियाणि च पुष्पादिविषयामोदवर्तिहि ॥ इच्छाभ्रमर्षीराजंत्योमंजयश्चंचलक्रियाः ॥ ७६ ॥ लोकांतराणि स्वच्छानिगु
 ल्मामूलंसमेरवः ॥ पृष्ठवानीलजलदालतालोलादिशोदश ॥ ७७ ॥ वर्तमानानि भूतानि भविष्यंति च यानितत ॥ जयंति तान्यसंस्थानि
 फलानिरधुनंदन ॥ ७८ ॥ पंचबीजास्तएते हिरामपंचकपादपाः ॥ स्वयंस्वभावाज्जायंते स्वयंनश्रंति कालतः ॥ ७९ ॥ स्वयंनानात्वमायां
 तिचिरं जाड्यास्फुरंति च ॥ स्वविक्रताः शमंयांति नरंगाहववारिधौ ॥ ८० ॥ इतोयांति समुत्सेधमितोयांति शमंस्वयम् ॥ एते जाड्या वि
 वेकाभ्यांतरंगाहवतोयधौ ॥ ८१ ॥ येविवेकवशमालयंगतारामपंचकविलासराशयः ॥ तेनभूयइहयांति संस्थितिप्रभ्रमंति जगतीत
 रेमुहुः ॥ ८२ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषुनिर्वाण० पू० चू० पंचकविलासोनामाशीतितमः सर्गः ॥ ८० ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥

स्तुष्यतदाभोदादिकल्पनयोपपादयति ॥ इन्द्रियाणित्यादिना ॥ आदिपदादिन्द्रियावयवेषुपुष्पावयवतायथोचितं योज्या ॥ विषयलक्षणेष्वाभोदेषुवर्त्तनशीलंतत्प्रधानमिनियाव
 त् ॥ चषलानाकर्मिन्द्रियाणाक्रियाः ॥ ७६ ॥ स्वच्छानि स्वर्गादिलोकांतराणि गुल्माविदपाः ॥ समेरोभेरुसहितः सर्वेपर्वतामूलम् ॥ ७७ ॥ भूतानि चतुर्विधशरीराणि ॥ तत्
 स्यदक्षस्य ॥ ७८ ॥ स्वभावारस्वविवेकशून्यात्माननः ॥ ७९ ॥ स्वस्माद्विविक्ताविवेकदृष्ट्यादृष्टाः ॥ ८० ॥ श्लोकद्वयोक्तमेवसगसाह ॥ इतइति ॥ इतः परादृष्टेः ॥ इतः प्र
 त्यगदृष्टेः ॥ ८१ ॥ हेरामयेपंचकविलासराशयः आलयनिर्वासननाशपर्यंतविवेकवशंगतास्ते इहसंसारेभूयो जन्ममरणदेहधारणादिसंस्थितिनयाति इतरेतुजगति यथापूर्वंप्रथ
 मत्येवत्यर्थः ॥ ८२ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकारोनि० पू० अशीतितमः सर्गः ॥ ८० ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥

कृत्स्न्यान्वसगनरोमोद्गरामकमा ॥ सिद्धिसिद्धेशणोपायाद्योपमिदृष्यते ॥ १ ॥ यथापाणानिलोपातिद्धिर्कुडलिनीधरम् । तदासिद्धिरुत्तर्भूतन्माष्वीजभूरितिबुद्धि
 शक्तिमध्वरत्वाप्यारोभूतन्माष्वीजभूरित्यरास्त्वस्फुटीकरणापकृतस्पृष्टसूक्ष्मपञ्चकषिधारसगमपन्नेषरासिसिद्धिर्बीजपाणान्म्यासोपयुक्तप्रदूतकुडलिन्म्यापाणानुद्भव
 पकारपररायमि ॥ एतदिति ॥ तस्यस्पृष्टेद्देहत्सकस्यपञ्चकस्यतेरभूलाधारेत्सामागर्भिताप्याकुडलिन्म्यामेतस्यलिंगात्सकपञ्चकस्यबीजमुपादानभूतसूक्ष्मप्रथमपाणपञ्चकक
 रणस्फुर्तास्यर्थ ॥ १ ॥ सामाणक्षेपेणान स्फुरिताकुडलिनीमालाधर्मेषणस्यधर्मेषणवत्स्यद् स्पर्शसिद्धिनिषिद्धकषयनाभूत्लाकलाच्चिज्जीवोमेन सकष्योबुद्धिरकार पुपटक
 र्त्वावत्स्वरितानिकलनादिभ्यापारोपयधिमिदंभूतम्त्याह ॥ सातरितिधिमि ॥ १ ॥ १ ॥ ४ ॥ तस्यस्पर्शाके प्रधानवर्तितत्स्थानधियव्यदर्शयति ॥ अपानतामिति ॥ ५ ॥

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एतत्तंचकवीजतुकुडलिन्प्रातदत्तरे ॥ प्राणमारुतरूपेणतस्यास्फुरतिसर्वदा ॥ १ ॥ सात कुडलिनीस्पदस्पर्शस
 विकलामला ॥ कलोकाफलनेनाशुकथिताचेतेनेनचित् ॥ २ ॥ जीवनाज्जीवितार्थायातामननाचमन स्थिता ॥ सकल्प्याच्चैवसकल्पा
 यंधादृद्धिरितिस्मृता ॥ ३ ॥ अहकारात्सतांयातासैपापुर्यष्टकाभिधा ॥ स्थिताकुडलिनीदेहेजीवशक्तिरनुत्तमा ॥ ४ ॥ अपानतामुपाग
 त्यसततंप्रवहस्यध ॥ समानानाभिमध्यस्थाउदानास्थोपरिस्थिता ॥ ५ ॥ अधस्त्वपानरूपैवमध्यसौम्यवसर्वदा ॥ पुष्याप्युदानरूपैव
 पुम स्वस्त्ववतिष्ठति ॥ ६ ॥ सर्वयत्नमधोयातियदियन्नात्र धार्यते ॥ तत्पुमान्मृतिमायातितयानिगतयावलात् ॥ ७ ॥ समसौवोर्ध्वमा
 यातियदियुक्तयानधार्यते ॥ तत्पुमान्मृतिमायातितयानिर्गतयावलात् ॥ ८ ॥ सर्वयात्मनितिष्ठेत्स्यक्कोध्यांधोगमागमी ॥ तज्जतोर्ही
 यत्तव्याधिरतमार्तरांधत ॥ ९ ॥ सामान्यनादीवैधुर्यात्सामान्यव्याधिसभव ॥ प्रधाननादीवैधुर्यात्प्रधानव्याधिसभव ॥ १० ॥ ॥
 श्रीरामउवाच ॥ ॥ किंविनाशा किमुत्पादा शरीरेस्मिन्मुनीश्वर ॥ आधयोव्याधयश्चैवयथावत्कथयाशुभे ॥ ११ ॥

इतिभेदयोजनाभ्याह ॥ अधर्त ॥ अधागननायेषमयोजनमित्यध ॥ अधानोदानाभ्यामाकृष्यमाणावित्त्वयसौम्यानिश्वसिन् ॥ तद्वदृष्यत्वाद्बुधुटाबलवत्प्युष्यत्
 तिलक्षानन्दैषधर्तस्यैवनिर्धर्तित्वात्किञ्चिद्विक्रमयतीत्यर्थ ॥ ६ ॥ एषमयोहतेरपिसाविटभिकेत्याह ॥ सर्वयत्नमिति ॥ यदिसामान्यवत्स्थानधार्यतेतर्हीसाकीदृशविदया
 नदरपासर्षयत्नपयास्तानपाआकृष्यमाणाअधोमार्गोर्ध्वहियति ॥ किञ्चनस्तदाह ॥ तदिति ॥ ७ ॥ प्राणुकस्पटयाह ॥ समसौवेति ॥ ८ ॥ आतएषमाणापानगतिनिरोधा
 भ्यासेनसर्वमिसमानदृश्यतर्त्तानयेसर्वम्याधिशपयत्युजयासिद्धिरित्याह ॥ सर्वयेति ॥ आत्मनिदेहे ॥ ९ ॥ एकरातप्रधाननाद्यास्तच्छ्लाघान्तुसामान्यनाद्यास्तास्वन्दरसपा
 पित्वाया समानवत्तयोर्ध्वककापित्वापुपयथाद्वैधुयमभ्यापारस्तथैवतत्त्वामुभिर्धर्म्येणान्तरसाकर्षणाद्व्यरोगाणामहुरोगाणांसंभ्रमदत्त्याह ॥ सामान्येति ॥ १० ॥ कस्ता
 द्विनारोपयथातकिंविनाशा ॥ एषकिमुत्पादा ॥ ११ ॥

नेपानिद्यत्तिरौपधानुनयैलात्कालिकोपशमः सुखरूपस्यात्मनःपरिशेषासुखं नेपांमूलतोज्ञानेनारोमांक्षइत्यर्थः ॥ १२ ॥ मिथ अन्धोन्धनिमित्तकत्वाक्रमसंलग्ने कदाचि
 युगपदुत्पन्नाद्वाशनिमित्तात्समयुगपत् कदाचिरसुखातरितेपर्यायेण ॥ १३ ॥ मौर्ख्यमज्ञानतन्मूले ॥ १४ ॥ तत्रआध्मुद्धवनिमित्तान्धाह ॥ अतत्रज्ञानेति ॥ आक्रमणनि
 पदस्तिविनतदभावादित्यर्थः ॥ तद्विचित्तानवस्तिमितवायुप्रायास्वारथ्यहेतुसूक्ष्मतामुत्सृज्यरागद्वेषेषुप्रसक्तेरतिशेषः ॥ १५ ॥ इदमामिदमप्राप्तमिचित्चितायाइतिशेषः ॥
 भयशोकनिमित्तप्राप्तैतत्प्रतीकारोपायापरिज्ञानलक्षणघनमोहदतीतिघनमोहदा ॥ १६ ॥ इदानींशारीरव्याध्मुद्धवहेतूनाह ॥ भृशमित्यादिना ॥ इच्छामौर्ख्यंअतिरेतक्रे
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ आधयोव्याधयश्चैवदुःखस्यकारणम् ॥ तन्नित्यतिःसुखांविद्यात्तत्क्षयोमोक्षउच्यते ॥ १७ ॥ मिथःकदाचि
 ज्ञायतेकदाचित्सममेवच ॥ पर्यायेणकदाचिच्चआधिव्याधिशरीरके ॥ १८ ॥ देहदुःखंविदुर्व्याधिमाध्याख्यंवासनामयम् ॥ मौर्ख्य
 मूलहितविद्यात्तत्त्वज्ञानेपरिक्षयः ॥ १९ ॥ अतस्त्वज्ञानवशतःस्वैन्द्रियाक्रमणंविना ॥ तद्विदितानवमुत्सृज्यरागद्वेषेष्वनारतम् ॥ १५ ॥ इ
 दंशामिदंनेतिजाज्याद्वाघनमोहदाः ॥ आधयःसंप्रवर्ततेवर्षासुमिहिकाइव ॥ १६ ॥ भृशंसुरतीष्विच्छासुमौर्ख्यंचेतस्यनिर्जिते ॥ दु
 रन्नाभ्यवहारेणदुर्देशाक्रमणेनच ॥ १७ ॥ दुष्कालव्यवहारेणदुःक्रियास्फुरणेनच ॥ दुर्जनासंगदोषेणदुर्भावोद्भावनेनच ॥ १८ ॥ क्षी
 णत्वाद्वाप्रपूर्णत्वान्नाडीनरंध्रसंततौ ॥ प्राणेविधुरतांयातेकायेतुविकलीकृते ॥ १९ ॥ दौर्स्थित्यकारणंदोषाद्वाधिर्देहैप्रवर्तते ॥ नद्याः
 प्रादणित्वाधाभ्यामिवाकारविपर्ययः ॥ २० ॥ प्राक्तनीचैहिकीवापिशुभावाप्यशुभामतिः ॥ यैवाधिकासैवतथातस्मिन्याजयतिक्र
 मे ॥ २१ ॥ आधयोव्याधयश्चैवंजायंतेभूतपंचके ॥ कथंशृणुविनश्यतिराघवाणांकुलोद्दह ॥ २२ ॥ द्विविधोव्याधिरस्तीहसामान्यःसार
 एवच ॥ व्यवहारस्तुसामान्यःसारोजन्ममयःस्मृतः ॥ २३ ॥ प्राप्तेनाभिमतनैवनश्यतिव्यावहारिकाः ॥ आधिक्षयेणाधिभवतःक्षीयंतव्या
 धयोप्यलम् ॥ २४ ॥ आत्मज्ञानंविनासारोनाधिर्नश्यतिराघव ॥ भूयोरज्जववबोधेनरज्जुसर्पाहिनश्यति ॥ २५ ॥

त् ॥ इरन्नाइयस्तुवासा ॥ दुर्देशाःरुमशानादयः ॥ १७ ॥ दुष्टेषुनिरीथप्रदोषादिकालेष्वशनव्यवायादिव्यवहारेण ॥ दुर्भावाविपसर्पव्याघ्रतस्करादिशंकास्तेषामंनस्युद्भाव
 नेन ॥ १८ ॥ नाडीनामन्नरसाप्रवेशेनक्षीणत्वाद्दिगुणरसनातादिप्रवेशेनप्रपूर्णत्वाद्वाविधुरताकफपित्तादिप्रकोपेनव्याकुलताम् ॥ आघातादिनाविकलीकृते ॥ १९ ॥ दौस्थि
 त्यमस्वारथ्यतत्कारणव्याधिःसदेहस्याकारविपर्ययः ॥ २० ॥ साचाधिव्याधिसामग्रीप्राक्तनैहिककर्मानुसारणमित्तीत्याह ॥ प्राक्तनीति ॥ २१ ॥ सामान्यःपेठव
 सारोदहनरथ ॥ व्यवक्रियतदतिव्यवहारःक्षुत्तृणास्त्रीपुत्रलालसादित्तत्सभवश्च ॥ जन्ममयोजन्मादिविक्रियामूलम् ॥ २३ ॥ अभिमतनान्नपानस्त्रीपुत्रादिना ॥ २४ ॥ आ
 धिव्याधिःभूयोभूयसालोकपरिशीलनाद्भज्जतत्त्वप्रत्ययपर्यतेनावबोधेन ॥ २५ ॥

पादपदासर्वपातद्वीरुधामिबसर्वापामधिष्यधिषितासानांशारभ्याधिसक्षयोमूलहामूलोच्छेदीत्यथय ॥ १६ ॥ धामाभ्यध्याधियन्नाधिजध्याधय सुषिकित्त्याइत्याराय
 नाइ ॥ अनाधिमादन्ति ॥ अन्योद्वयपरंपरापदिर्द्विष्विस्वने ॥ २७ ॥ लोलाकर्तिरीर्षुपुलानम मभाऔपधानीत्याधुपाया बकुभ्यद्वजनादधिगताभ्यौपधानि
 चिकित्सारासाणिषलयासायतपदेतिशेष ॥ २८ ॥ आधिभ्योभ्याधिजन्मकारतश्चिकित्सोपायभराम पुच्छति ॥ आधेरिति ॥ इभ्यादीपधाविभरयामप्रपुण्यधाविक्रययेति
 स्वभावनयोकि ॥ २९ ॥ तत्रप्रथमतइन्द्रधनकारराहाइ ॥ षिसेइत्याहिना ॥ विधुरितेआधिभिःक्षुब्धे ॥ उक्तमर्धदृष्टानेोपपादयति ॥ तथाहीतिधारणे ॥ अथपुरोमार्गम

अधिध्याधिवित्तासानांरामसाराधिसक्षय ॥ सर्वेषामूलहाप्रावृणनदीवतदवीरुधाम् ॥ २६ ॥ अनाधिजाध्याधयस्तुइद्वयमन्नशुभक
 मं ॥ चिकित्सकादिशाश्रोक्तैर्नश्रंत्यन्यैरिहायवा ॥ २७ ॥ ज्ञानमत्रौपधोपायावकुश्राधिगतानिष ॥ त्वयाचिकित्साशास्त्राणिकिमन्य
 दुपदिष्यते ॥ २८ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ आधे कथमवेद्वाधि कथमसविनश्रति ॥ इव्यादितरयायुक्त्यामन्नपुण्यादिरूपया ॥ २९ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ चित्तोविधुरितेदेह सक्षोभमनुयात्यलम् ॥ तथाहिरुपितोजतुरभमेवनपश्रति ॥ ३० ॥ अनवेक्ष्यपुरोमानममा
 गमनुधावति ॥ प्रयतमागमुत्स्यशरात्तोहरिणोयथा ॥ ३१ ॥ सक्षोभ्नात्सास्यमुत्स्यज्वहतिप्राणवायव ॥ देहेगजप्रविष्टेनपर्यासीव
 सरित्ते ॥ ३२ ॥ असमंबहतिप्राणेनाह्योयांतिविसस्वितिम् ॥ असभ्यकस्सस्वितेमुपेययावणाश्रमकमा ॥ ३३ ॥ काश्चिन्नाह्यन्नपूर्ण
 त्वयांतिकाश्चरिक्तताम् ॥ प्राणाविधुरितेदेहेम्वत सरितोयथा ॥ ३४ ॥ कुर्जाणत्वमजीर्णत्वमतिजीर्णत्वमेववा ॥ दोषाथैवप्रयात्य
 नप्राणसधारदुक्रमात् ॥ ३५ ॥ यथाकाष्ठानिनयतिपार्श्वदेशसिद्धय ॥ तयान्मानिनयत्यतन्प्राणवात स्वमाश्रयम् ॥ ३६ ॥ यान्य
 नानिनिरोधेनतिष्ठत्यतश्शररके ॥ तान्येवध्याधितायांतिपरिणामस्वभावात् ॥ ३७ ॥ ॥ एवमाधेर्मेवद्वाधिक्षस्याम्नावाच्चनश्रति ॥
 यथाभन्नार्त्विनश्रंतिव्याधयस्तक्कमष्टणु ॥ ३८ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ शार्दूलिकेपितथैवआधिकतासक्षोभाख्याणवायव साम्यमुत्स्ययामार्गोणवहति ॥ यथागजस्यप्रविष्टेनप्रवेशेनसुबधानिपर्यासिष्वरितस्तदेअमार्गोवहतिनद्वत्
 ॥ १२ ॥ असमवियमम् ॥ षिसस्थिरिक्तकफपित्ताधिपूणताप्रयुक्तमिपमसस्थानताम् ॥ १३ ॥ तदेवाह ॥ काश्चिद्विति ॥ प्राणीराधिधुरितेसर्वतोविङ्गुलीकृतबहे ॥ सरितेनाह्य स्त्रे
 तसीष ॥ १४ ॥ १५ ॥ समानास्यन्नाणवात स्वाम्ययसर्वशरीरशुकाप्यन्यातिरसीकृत्यनयति ॥ मभ्येतुसमानपुपसेतकृतमन्मसमनयतीतिभ्युरेतिगाब ॥ १६ ॥ धानुर्दे
 प्यपरिणामस्वभावात् ॥ १७ ॥ उपसहृरति ॥ अगाभान्तरात् ॥ १८ ॥

हरितकया फलानिहरितकम् ॥ फलेषुपिहरितक्यादिपुव्यक्तिरिति नियमान्नवचनेयुक्तवद्भावः ॥ तथापरलवाद्योवायुवङ्किभूजलादिवीजात्मकामन्नवर्णानामत्रिकभावनवावशतो
 नार्दपुव्याख्याकारपरिणतान्नरसानामुत्सारणपाचनदिकार्थकुर्वतीत्यर्थः ॥ ३९ ॥ आयुपशमोपायानाह ॥ शुद्धयेत्यादिना ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रासगिकप्रश्नोत्तर
 मपसस्त्यप्रकृतसिद्धिहेतुनिरूपणप्रसौति ॥ आधीति ॥ ४३ ॥ पुर्वदकाल्यस्यलिंगात्मनो जीवस्याधारभूताम् ॥ ४४ ॥ आपूर्वकर्मनाड्याप्राणमवष्टभ्येत्यर्थः ॥ तथाचप
 तजलेः सूत्रम् ॥ कूर्मनाड्यास्यैर्यमिति ॥ कटकपादवडरसिकूर्माकारानाडीतस्याकृतसयम स्थैर्यलभतेयथासापर्णोधावेतितद्भाष्यम् ॥ कायस्यापीनतागरिमाल्यासिद्धिरपि
 तथातादृशीभरणीसिद्धार्त्त्यर्थः ॥ ४५ ॥ केनतसृष्ट्वानभोगतिसिद्धिस्तदाह ॥ यदेत्यादिना ॥ यदापूर्केणपूर्णेद्देहातरायतोमूलाधारादारभ्यन्नतरधपर्यंतदीर्घीकृत्योर्ध्वमाकटःप्राण

यथाविरकूर्वातिहरितकयःस्वभावतः ॥ भावनावशतःकार्यतयापरलवाद्यः ॥ ३९ ॥ शुद्धयापुण्ययासाधोक्रिययासाधुसेवया ॥
 मनःप्रयातिनर्मत्यनिकपेणवकांचनम् ॥ ४० ॥ आनंदोवधतेदेहेशुद्धचेतसिराधव ॥ पूर्णदाबुदितव्यन्ननैर्मल्यंभुवनेयथा ॥ ४१ ॥ स
 लशुद्ध्यावहेत्येतेक्रमेणप्राणवायवः ॥ जरयंतितथान्नानिव्याधिसनेनविनश्यति ॥ ४२ ॥ आधिव्याध्योरितिप्रोक्तौनाशोपतिक्रमौत्व
 यि ॥ कुंडलिन्याःकथायोगादधुनाप्रकृतंशृणु ॥ ४३ ॥ पुर्णकृपराख्यस्यजीवस्यप्राणनामिकाम् ॥ विद्धिकुंडलिनीमंतरामोदस्येवमं
 जराम् ॥ ४४ ॥ तांचदापूरकाभ्यासादापूर्यस्थायतेसमम् ॥ तदैतिमैरवंस्थैर्यंकायस्यापीनतातथा ॥ ४५ ॥ यदापूरकपूर्णतरायतप्राण
 मास्तम् ॥ नोयतेसंविदेवोर्ध्वसोर्ध्वमर्हमंश्रमम् ॥ ४६ ॥ सर्पीवल्वरितैवोर्ध्वयातिदंडोपमांगता ॥ नाडीःसर्वाःसमादायदेहवद्दाल
 तोपमाः ॥ ४७ ॥ तदासमस्तमेवेदमुत्थावयतिदेहकम् ॥ नीरंधंपवनापूर्णंभस्त्रेवांबुतानंतरम् ॥ ४८ ॥ इत्यभ्यासविलासेनयोगेनव्या
 मगामिना ॥ योगिनःप्राप्तुवंत्युच्चैर्दानंइंद्रशासिव ॥ ४९ ॥

मास्तोयस्मिन्कर्मणितयथास्त्यात्तथासंविदकुंडलिनीप्राणनिरोधोद्धतमूष्माणतस्युक्तशारीररुद्धमभानसंश्रमचाभ्यासपाटवेनाभ्यासेनचसोर्ध्वसकर्ममूर्ध्वनीयते ॥ ४६ ॥
 नोयमानाचसाआकर्षणाहडोपमादीर्घागतसतीसर्पीवल्वरितैवोर्ध्वमभ्यासापाटवाद्याति ॥ कथयान्तितदाह ॥ नाडीरिति ॥ ४७ ॥ तद्वानाडीद्वारानीरधनिरवकाशयथास्त्यात्त
 यपरत्वेनापूर्णलघुत्वमापन्नसमस्तमापादमस्तकामिदेहेककृपादूर्ध्वमाकल्प्यमाणार्चमभस्ताततव्याप्तमांतरमतःप्रदेशोयेततथाविधमबिबवउत्कर्ष्यश्लावयतिउड्डीनकरोतितदेवा
 रस्यापाराशरामनभित्थर्ष ॥ ४८ ॥ इतिपुत्रविधेनाभ्यासविलासेनयोगेनकायाकाशवधधसयमलक्षणेन ॥ तथाचभगवतःपतजलेःसूत्रम् ॥ कायाकाशयोःसबधसंयमाह्युत
 ससमापरेत्यापाराशरामनभिति ॥ तद्वाल्प्यच यत्रकायस्तत्राकाशकायस्यतेनसबधप्राप्तिसत्त्वकतसंयमोयोगीजित्वात्तसंबधलघुत्वादिषुआपरमाणुभ्यःसमापत्तिलब्ध्याजित
 ससंयमोऽप्युत्प्राप्त्यासंबधेपाश्चाच्चिहरतिततस्त्पूर्णानाभितंतुमात्रेविदित्यरभिमपुविहरतिततोयथेष्टमाकाशगतिरस्यभवतीति ॥ ४९ ॥

दशार्धसिद्धशुभनाथापमाह ॥ प्रसन्नादीत्यादिना ॥ परारेषकेनययागोप्यमाकटाकुहडिनीशक्तिप्रसन्नादीमुपुस्रानतदन्ध्राणमवाहेणरीर्षकपात्तद्वयसपित्तक्षणास्यकपाट
 स्वयर्द्धद्वारशान्तिमित्तमूर्धनिवाहशान्ताण्यस्थानेनदूसमाप्रस्थितिमार्गोतिताद्योमगानासिद्धान्तदरानभवतीतिपर्याख्य ॥ तथाचभागवतपुनज्जलेसूत्रम् ॥ मूर्धचयोनिपि
 सिद्धशान्तिमिति ॥ तद्राप्यथ ॥ शिरःकपालज्जन्तुभ्रमस्तस्मात्प्रोक्तप्रसयमात्मिद्धानायाभापुषिष्योतराट्कार्णिकारानमिति ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अदिभ्यानार्मद्विधा
 यानिनिभाबन्धनपठान्तरद्विषयर्था ॥ यदास्मदादीनार्मद्विधायाभद्विभ्यानांसतसिध्दपित्तकर्मसिद्धान्तस्वतद्वेष्वरुर्द्धभातदानपनीशुभणचासुपमभासन्तिकर्ष
 विनायाहातदाणपाणमाप्रणसिद्धान्तदशानकधमधेतवकर्तृशमित्यर्थ ॥ ५२ ॥ तथकथभवेदित्यशमित्यायसिद्धपरिहरति ॥ नकेचनेति ॥ नभवतो नभस्त्वतोषामुभूता

यस्मनाडाप्रवाहेणशक्ति कुहडिनीयटा ॥ धहिरुध्वंकेपानस्यद्वादशागुलमूद्धति ॥ ५० ॥ रेचकेनप्रयोगेणानाब्धंतरनिरोधिना ॥ मुहुर्त्तं
 स्थितिमान्नांतितदाभ्योमगदशनम् ॥ ५१ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ दशनकोद्देशदक्षान्यनाशुगणविना ॥ अदिव्यानार्मद्विधाणांत
 त्वमवरयमवेत् ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ नकेचनमहावाहोमूर्चरेणनमस्वत ॥ अदिव्येनाश्रिताज्ञानैहस्यतपुरुषेन्द्रिये ॥ ५३ ॥
 विज्ञानाहुरसस्यंननुद्धिनंजंणराषव ॥ इभ्यनेव्योमगा भिद्धा स्वप्नवत्स्वायदाअपि ॥ ५४ ॥ स्वप्नावलोफनयदत्तद्वत्सिद्धावलोकनम् ॥
 केवलांथविशेषांयसिद्धनामोस्थिरायता ॥ ५५ ॥ मुवाहद्विद्वादशांतरेचकाभ्यासयुक्ति ॥ प्राणंचिरस्थितिनीतेप्रविशत्यपरापुरीम्
 ॥ ५६ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ वदस्वभावस्यकयवक्षत्रघटसस्त्विति ॥ वक्तर सानुकपाहिदुभ्रमोपिनखंदिन ॥ ५७ ॥ ॥ श्रीव
 सिष्ठउवाच ॥ ॥ शक्तियानुस्वभावास्त्यायथास्फुरतिचात्मन ॥ सगादिपुत्र्यैवासौस्थितियातीतिनिश्चय ॥ ५८ ॥

सिद्धाशांभ्रतासार्धनेमर्दिनेषुदपेर्दिर्दरिभ्यनेषायार्तेरेणधानतदरयतद्वृत्तिसत्यभेधेवनयोक्तमिदमर्थ ॥ ५३ ॥ केनताहृदरयततदाह ॥ विज्ञानादीति ॥ विज्ञानाद्योगभ्याससत्क
 मयनस ॥ ५४ ॥ अदिशामिनिप्रश्नारस्यात्तरमाह ॥ स्वभाबलोकेनमिति ॥ स्थिरायनासंधादक्षरानफलाभासादिव्यवहारसमाधत्तास्वभापेक्षयाविशेषदत्यर्थ ॥ ५५ ॥
 दशार्धवरापयवशोयेनोपायनसिध्दयानतमाह ॥ मुवाचरिति ॥ द्वादशानिद्वादशागुलिपरिभतमिति ॥ ५६ ॥ प्रियोयसिद्धपानीस्थिरायतेतिपुद्धकनपत्सभाषयवहेतुर्षाभ्य
 सधस्यजगतामायामयलादानेयनस्थितित्यपानुबुध्दशास्त्रैवयद्यत्स्पयटनहृदयेत्यादिनाभ्युत्पारितनप्रत्यभावस्यैकस्थनियतस्थिति कथमिति रामभूष्ण्णिति ॥ ५७ ॥ स
 त्ससदस्येश्वरस्यसर्गादिकालसकभ्यप्रयुक्ताबलुत्सभापानियतिरिप्यायवक्ष्यात्कालदेवत्वपत्योहास्तीतिमसर्वनियतिभाष्यद्विरोधदत्यापयमपानुक्तनेवस्यारूपवसिद्धकदु
 ष्टमाह ॥ शक्तिरिति ॥ ५८ ॥

कारुभेदेनेवदेशभेदेनापिवस्तुशक्तेरनियततादृश्याह ॥ अवस्तुत्वादिति ॥ कचिक्कामरूपदेशादौ ॥ शारदशीयादिफलम् ॥ ५९ ॥ नानाऽनानातया अनियतस्वभावतयास्थि
 तसर्वमेवदबलस ॥ बलस्यभावेनैव नियतैकरूपनात्येनेत्यर्थाः ॥ कथतर्हि वक्त्रैरुर्ध्वज्वलनादिनियतित्नाह ॥ जृभतेइति ॥ प्राणिकर्मतत्फलोपभोगव्यवहारार्थमज्ञातबलैवक
 चित्कालतथातयानियतस्थितिभूत्वाजृभतइत्यर्थाः ॥ ६० ॥ इदानीमणिमाख्यामहिमाख्याचसिद्धिः केनोपायेनसिद्ध्यतीतिरामः पृच्छति ॥ सूक्ष्मेति ॥ नीयतेयोगिनेतिशेष
 ॥ ६१ ॥ अस्वप्रशस्योत्तरमुत्तरसर्गेविस्तराद्वर्णयिष्यस्तदुपोद्घातयादेहेअर्धोपामव्यामिनिरूपयिष्यन्प्राणापानयोः सधर्षादंतरालेजाठराग्निष्वत्तौदृष्टातमाह ॥ काष्ठेति ॥
 लेहेद्विधीभावः ॥ द्वयोःप्राणापानयोः ॥ अग्निजाठरः ॥ ६२ ॥ प्राणापानयोः सधर्षणोपपत्तयेअन्यान्याकर्षकत्वेकारणमाह ॥ मासमित्यादिना ॥ कस्तिनस्यदेहयत्रस्यज
 ठरेउदरपदेशेनाभेख्य्व्यमवशसमिलत्अतएवमिथ श्लिष्टमुत्तमामाशयपक्वाशयभस्त्राद्वयत्वरूपस्थूलमासदिविस्थैरुर्ध्वमाकाशसस्यैरम स्यैरवोज्जलेनिमग्नेश्रजार्गैः परस्परश्लि

अवस्तुत्वादविद्यायावस्तुशक्तिरपिकचित् ॥ भिद्यतेदृश्यतेल्यंगवसंतेशारदंफलम् ॥ ५९ ॥ सर्वमेवभिदं ब्रह्मनानानानातयास्थितम् ॥
 जृभतेव्यवहारार्थकेवलंकथितस्थिति ॥ ६० ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ सूक्ष्मच्छिद्रादिगत्यर्थंपूरणार्थंचरवस्यवा ॥ अणुतांस्थूलतांवा
 पिकायोपनीयतेकथम् ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ काष्ठुककचयोःश्लेषाद्यथाछेदःप्रवर्तते ॥ द्वयोःसंधर्षणादग्निःस्वभावाज्जा
 यतेतथा ॥ ६२ ॥ मांसंकुचंचजठरेस्थितांश्लेषुमुरांमिथः ॥ ऊर्ध्वाधिःसंमिलत्स्थूलद्वंभःस्यैरिववैतसम् ॥ ६३ ॥ तस्यकुंडलिनीलक्ष्मी
 णिलीनांतिंजास्पदे ॥ पद्मरागसमुद्गस्यकोशेषुक्तावलीयथा ॥ ६४ ॥ आवर्तंफलमालेवनित्यंसलसलायते ॥ दंडाहनेवभुजगोसमुन्न
 तिविवर्तिनी ॥ ६५ ॥ द्यावापृथिव्यासंध्यस्थान्क्रियेवस्पंदधर्मिणी ॥ संविन्मधुविवोधाकोद्वल्पद्यपुदपदपदी ॥ ६६ ॥ तत्सर्वशक्तिपद्मा
 दिवाह्येनाभ्यंतरैस्सया ॥ हृदिव्याधुयतेवातैःपत्रदंदमिवाभितः ॥ ६७ ॥

दरुपलक्षितमधोभसाऊर्ध्ववायुनाचविरुद्धदेशयो कष्यमाणवैतसकुजमिवकपमानंस्थितंवर्ततइत्यर्थाः ॥ ६३ ॥ अस्तुनक्तितत्सन्नाह ॥ तस्यैति ॥ तस्यमांसस्याधस्तनभस्त्रा
 भागस्यमूलभागरूपेनिजेआस्पदेमूलाधारेप्रागुकाकुडलिनीसर्वस्यकार्यकारणसघातस्यप्राणप्रदत्वाच्छ्रुमी ॥ ६४ ॥ जपकाठेआवर्त्यमानारुद्राक्षादिफलमालेवनित्यमग्नी
 ष्मप्राणापानोद्विरणनिगिरणभ्यासलसलायतेकपेनाव्यक्तकरवजनयति ॥ अव्यक्तानुकरणाद्वाचिवहुलमहणात्करोत्यर्थक्यद् ॥ समुन्नतिरुर्ध्वमुरवततयाविवर्तिनीपरिवर्त
 नशीला ॥ ६५ ॥ द्यावापृथिव्योर्मध्यप्राणानामूर्ध्वाधोगतिहेतुर्वहितनिषिद्धक्रियेवप्राणापानयोर्हूर्ध्वाधोगतिहेतुत्वात्स्पदधर्मिणी चाक्षुषादिसविल्लक्षणानामधूनारूपदिवि
 षयाखादानाविवोधैर्अर्कइवस्थिता ॥ ६६ ॥ शक्तयोज्ञानकर्मादियादिशक्तयः ॥ प्रागुक्तद्वयमादिपदान्नादीजालचल्द्विआभ्यंतरैर्वतैस्तयाव्याधुयतेकष्यते ॥ यथावाह्येन
 वातेनतरुपत्रदद्व्याधुयतेतद्वदित्यर्थाः ॥ ६७ ॥

वासभ्यामपदद्विशालस्फुरतिप्रथस्तथावोदेववापयोबलधत्काऽप्रापाभासिमृदुपर्णावृणान्दिवकमलपतीवकालेनजरयतिनदरतर्ष्याऽप्यपिप्राणवायोभुक्तमन्नाद्विरपरतीत्य
 र्थ ॥ ६८ ॥ अरण्यकारमेवार्ह ॥ शरीरिति ॥ तद्यानुक्तद्वस्त्यनानीभ्रान्नादिप्राणवाशीराहन्ममानन्नापमानलोहकारप्रब्रजनरलायते ॥ तरलापमानस्यनस्पन्दद्विभ्रतन्त्रिषि
 स्यान्त्यपयपरसोऽसाद्रकत्काभ्यासमासात्त्रक्त्वचोमेरोमदसोमजामज्जाभ्योस्थीप्यस्थिभ्यशुक्रमितिषिषिषकार्येणान्मस्य ॥ अन्त्यापरिणतिरेति ॥ यथाश्वसनेतरोरतन्त्रि
 टभीमरसस्यपृष्ठधामजयं पुष्पाणिकलानीत्यादिरितिद्ववित्यर्थ ॥ ६९ ॥ तत्रधमस्तपिधातुस्थानेपुष्परोन्तरपरिणामसिद्धयेपरस्परपर्याज्जाठराप्रभिम्यक्तिरतीत्याशयेना
 र्ह ॥ रद्विचिति ॥ आजरणअरणपरपरयाधरमथागुपरिणामपर्यन्तित्यर्थ ॥ ७० ॥ सदेह सर्वांगिजदिनेनपद्मीनदनकाठारिभ्रिनाश्रीण्यपेभेति ॥ ७१ ॥ तस्यैवसर्वदेहभ्यापिनोजाठ
 यदब्रूमस्फुरत्यगस्तभावात्तत्रवायव ॥ बलवन्मृदुयत्किंचिद्भृशकवलथनितत् ॥ ६८ ॥ वातैराहन्ममानतत्पद्यादितरलायते ॥ द्ययन्या
 न्यतिकार्थेणपृष्ठवादिद्यथातरे ॥ ६९ ॥ देहव्याजरणसर्वरसानांपवनोन्वहम् ॥ जनयत्यभिमन्योन्मसपथाहनवेणुवत् ॥ ७० ॥ स्वभाव
 शीतवातात्मादेहसंनौष्ण्यमेत्यय ॥ उदितेनससर्वांगेषुवनभानुनायथा ॥ ७१ ॥ सर्वतोविचरेदस्मिस्तत्तेजकारकाकृति ॥ द्यत्यग्रहेमभ्र
 मरयोगिनांचित्यतागतम् ॥ ७२ ॥ तद्यकारामयज्ञानचितितसत्ययच्छति ॥ येनयोजनलक्षस्यवस्तुनित्यहिदस्यते ॥ ७३ ॥ तस्याभेवा
 दवस्येवजलसशुष्कमिधनम् ॥ मांसपकजरवदाठयद्वत्सर कोशावांसिन ॥ ७४ ॥ यदच्छशीतलत्वचतदस्यात्मेदुरच्यते ॥ इतीदोरुचि
 तसोभिरशीपोमौहिदेहक ॥ ७५ ॥ सर्वतूष्णालसकीर्कचित्तोजोर्काभ्यग्निधिविदु ॥ शीतात्मकतुसोमास्त्यमाभ्यामेवकृतजगत् ॥ ७६ ॥
 विद्याविद्यास्वरूपेणसर्वसदसदात्मना ॥ जगद्वायेननिर्वृततदेवैवधिसज्यते ॥ ७७ ॥ सवित्यकाराविद्यादिसूयमग्निविविदुर्बुधा ॥ अस
 ज्जाह्यतमांविद्यायाद्भु सोममनीषिण ॥ ७८ ॥

रायदंत्येतराकाकारेणयोतिभिरुपासनक्रियतदस्याह ॥ सर्वतदति ॥ अस्मिभूदेह ॥ ७१ ॥ तदेवचिरूपेणाधत्तमानम्यधहितविप्रकृतसधपथायदर्शनसिद्धिजनयतीत्याह ॥
 तदिति ॥ ७२ ॥ तस्याप्रारिधनमाह ॥ तस्येति ॥ आहवत्याप्रसायुदजलमिधममांसलक्षणे पकजलस्यैराहव्यापद्वत्सरलत्कोशाशापिनस्तस्यजाठरस्याभरपिशाटीरमन्तरसद्व
 जलसशुष्कज्वलनयोप्यार्मधनमित्यर्थ ॥ ७३ ॥ देहेरधनभूतमिदंशालक्षणेनविप्राजपदेहेत्याग्नापोमासकस्तमाह ॥ यदिति ॥ ७४ ॥ श्चिरपिजगत्प्रकारोऽप्यार्थोऽस्य
 जगद्वाभ्यांवापीपोमासकस्यमित्याह ॥ सर्वमिति ॥ ७५ ॥ अथवाषिज्जाहोभयपयटिसदसरात्मकमविद्याशबलमर्त्तजगत्कारेणनित्यनिमित्तदेवैवपकाशाज्जाह्यत्सनाक
 यार्थोमद्रूपविधकमित्याह ॥ विद्येति ॥ ७७ ॥ तन्निजाममेवेरभूदमाह ॥ सविदिति ॥ विद्याआत्मतत्त्वस्फूर्तिम् ॥ आदिपथाहोसायपयार्थ ॥ ७८ ॥

देहेष्वानरणं सर्वरसानां पवनोन्महम् जनयत्यग्निमन्योन्यसंपर्पाद्विनेषु वदिति त्वदुक्त्या देहो हि श्रमप्रत्यक्षेणाप्यादित्या देवाः पृथीनोद्ग्राहयामि दिदर्शनं द्विक्रियात्स्वः सोमादुदेती
 लयमर्थापया बुद्धिः शेषः ॥ शेषः स्पष्टः ॥ ७९ ॥ परस्परं पर्यायेण प्रजापते जिगीषते ॥ ज्ञानं निद्वित्वकुत्सयोरभावश्छादसः ॥ अन्मनगमाभिर्दिर्घः ॥ प्रजापते इति पाठेन
 रस्परमुपजीवत इत्यर्थः ॥ ८० ॥ अनयोर्जन्मदीजां कुरवत्सरस्सरोपादानकदिवसरात्रिवत्सरस्परनिमित्तकच ॥ स्थितिस्तुच्छायातपसमापरस्सरोपधातिनीत्यर्थः ॥ ८१ ॥ दृष्टा
 तभेदोपन्यासस्त्यात्पर्यातरमाह ॥ तुन्येति ॥ युगपदुपलभेच्छायातपस्थितिः पर्यायेणोपलभेदितरात्रिस्थितिर्दृष्टात इत्यर्थः ॥ ८२ ॥ दृष्टान्तयोः कार्यकारणभावद्वयपरत्वपक्षे

॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ वक्रिर्वात्मानः सोमादुदेतीति मुनीश्वर ॥ सोमस्योत्पत्तिमधुनावदमेवदतांवर ॥ ७९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 अग्नीषोमीमिथः कार्यकारणोच्यव्यवस्थिते ॥ पर्यायेण समं चैतौ प्रजापते परस्परम् ॥ ८० ॥ जन्मांगीजां कुरवत्तथादिवसरात्रिवत् ॥
 स्थितिश्छायातपसमाकेवलसैतयोर्भवेत् ॥ ८१ ॥ तुल्यकालोपलंभासावित्यंछायातपस्थितिः ॥ केवलकोपलंभाद्यास्थितिर्दिवस
 रात्रिवत् ॥ ८२ ॥ कार्यकारणभावश्चद्विविधः कथितो नयोः ॥ सद्रूपरिणामोत्थो विनाशपरिणामजः ॥ ८३ ॥ एकस्माद्यद्वितीयस्य सं
 भवो कुरवीजवत् ॥ कार्यकारणभावो सौ सद्रूपरिणामजः ॥ ८४ ॥ एकनाशो द्वितीयस्य चद्भावो दिनरात्रिवत् ॥ कार्यकारणभावो सौ
 विनाशपरिणामजः ॥ ८५ ॥ सद्रूपरिणामस्य महदक्रमसंस्थितः ॥ अक्षोपलंभादितरत्वमाणानोपयुज्यते ॥ ८६ ॥ विनाशपरिणाम
 स्थदिनरात्रिकमस्थितेः ॥ अभावाप्येकवस्तुस्योगतो मुख्यप्रमाणताम् ॥ ८७ ॥

व्यवांतरभेदांतरद्वये पितृत्वस्यैव मस्तीत्याह ॥ कार्यकारणभावश्चेति ॥ ८१ ॥ तयोराद्यधुपपपद्यति ॥ एकस्मादिति ॥ ८४ ॥ द्वितीयमुपपपद्यति ॥ एकेति ॥ भावउत्पत्तिः
 ॥ ८५ ॥ आद्येकार्यदर्शयाकारणसत्वेऽदालकोपपदइत्यादिस्यस्यसंभ्रमाणमित्याह ॥ सद्रूपेति ॥ यद्यप्यनुमानादीनामपि सभवास्ति तथापि प्रत्यक्षसिद्धेर्धनेत्यनुप
 योगोक्तिः ॥ तदुक्तन्यायवाचस्यत्ये ॥ नहिकरिणदृष्टेर्चाकारेण तन्मनुमिभतेमिभानात् इति ॥ सिद्धिसत्त्वेन पक्षतारूपकारणाभावादित्यारथः ॥ ८६ ॥ एवं द्वितीयोपिकार्यद
 शयांकारणासत्वेदिवारात्रिनोपलभामहेत्यनुपलब्धिः प्रमाणमित्याह ॥ विनाशेति ॥ एकवस्तुस्यः एकवस्तुमात्रपाहिप्रत्यक्षाविरुद्धः ॥ ८७ ॥

ननु कार्यं कुर्वन्कारणमुच्यते नन्वेतन्मन्त्रकारणस्य तद्विभिन्ने शक्येण प्रथमायास्तथापि स्थितिरिति चेन्न तत्रास्त्यास्तीति नास्तीति कर्तुं ननु एष
 राधेराधिनस्य धृतनास्तीत्यभावापरिणामेन कार्यकारणभावो निमूळः ॥ एषमन्त्रे तस्य मन्त्रवर्तेषु तद्विजनेन आस्त्यासंभवात् तस्याभ्यन्तरे परमन्त्र
 मप्यदाति न्ययते उपमर्दुयस्ति ह्येन मन्त्रेन किं सद्रूपेण परिणमत नर्थाप्यप्यदत्त इति का उभयागुणाभ्यामप्यभावात् किंचित्समस्तुतीयास्ति ॥ किंचिद्विजातिस्थितिनित्युत्पन्नद
 वाअनुरजनपरः ॥ नाप ॥ कुसुमदीप्तमयसंगत् ॥ नद्वितीयस्तुतीया ॥ तदास्वभावेऽप्यसमर्थापरमुत्सादयिषुसमर्थाभितिकावाचोयुक्तिः ॥ चतुर्थस्तु कस्य सर्वानुभववाधितद
 तिनकस्य स्थितकस्य धिबुल्लिखितानाशावात् कर्तुं स्वभावात् एष सभुस्य यत्ने विनरयति चतस्रधीर्वाप्यर्थादनाद्विषेकिनाकार्यकारणभावविकल्पत्वात् तदादिदुर्भुक्तिर्भाविन स्वानुभववि
 रोधोऽन्येनेति वनिरसर्वादात्साह ॥ अनास्येति ॥ इत्यादि राधयुक्तिर्दुर्भुक्तिस्तद्वादिनः ॥ अथ ह्यप्याअभवानेन ॥ स्वानुभूत्यप्यलपितान्त्रेणानुभवतत्त्वात् राधोपयिष्यप्या
 बुद्धिरकारणत्वादिभूजानपनिषतयोरेवकार्यकारणभावत्वात् ननु भवति सद्धेति कथं तस्मात्सांभ्याप्यलप ॥ यद्विनजनयति तद्विद्यत्वात् ननु भवतत्त्वात् राधोपयिष्यप्याप्युत्पन्न्या

अनास्थानासि कर्तृत्वमित्यापायुक्तिर्वादिनः ॥ अवज्ञयावहिकार्थां स्वानुभूत्यप्यलपित ॥ ८८ ॥ प्रत्यक्षवदभावोपि प्रमेवरधुनदत्त ॥
 अस्य भावापरिशीतस्य प्रमाणसर्वजनुषु ॥ ८९ ॥ अभिर्भुमत्तया आगाया प्रयाति पयोदताम् ॥ सद्रूपपरिणामेन तदग्नि सोमकारणम्
 ॥ ९० ॥ अभिर्नदंतया शीत्यादसावेव प्रयाति यत् ॥ विनारापरिणामेन तदग्नि सोमकारणम् ॥ ९१ ॥ सार्वाभुधिष्य पीत्वाभुभोद्गरेण वाह
 व ॥ यद्योदात्ता प्रयातेन तदेव जनयत्यलम् ॥ ९२ ॥ अर्कपीत्वा निशानायमानावास्त्यपुन पुन ॥ उद्गिरत्यमलेषु क्षणालमिव सारसः ॥ ९३ ॥
 साः स्वानुभवविरुद्धमलपयति ॥ एष राधिरपि रसभावाविकारात्मना अभावापरिणामेन दिनस्य कारणमिति स्वानुभवसिद्धमेव ॥ नवनाराणेन भावाविकारः उत्पन्नयोर्विभवतस्या
 विभावापमत्वानुभवतः ॥ एषदीर्घाकुराद्यस्य स्वास्त्वुगतदभ्यमप्यथापि तत्र पत्यभिसानुभवसिद्धनापलापार्हं तदेव स्थितनिनक्षुनरयन्तमित्याद्यस्य भोवत्वात्मन्यनुभवदकरा
 दे कारणभावस्य भोदेषु सिधत इति मद्रूपभोदोस्तेषां विवेकैर्नोकोस्तस्यादीन्मिष्यमात्मकानतितीरथपलाभप्रमलपतो मूर्त्वाअथ द्रव्यवहिकार्थादित्यय ॥ ८८ ॥ अनुपलभ्ये प्रा
 माणयसदेवधारयति ॥ प्रत्यक्षवदिति ॥ परमभवमाणमेव ॥ नवाभावापमकारणत्वमन्यप्यनदटमिति चमिनत्तयम् ॥ तेजोऽभावात्परिणामेनानुमितौ छिन्नाधिषयाकरणत्वमसिद्धेरे
 त्याह ॥ अप्यभावावदिति ॥ ८९ ॥ बहिरप्य सद्रूपपरिणामेन सोमकारणत्वमुदाहरति ॥ अग्निरिति ॥ तत्तय ॥ ९० ॥ अभावापरिणामेनानुमितौ छिन्नाधिषयाकरणत्वमसिद्धेरे
 प्रियद्वापुषाधयामिति ॥ यथावाअग्निरुदायति धायुमेधाप्योतीति श्रुते ॥ ९१ ॥ सद्रूपपरिणामेनानुमितौ छिन्नाधिषयाकरणत्वमसिद्धेरे
 नन्वप्यदात्तापयतेन स्वेन वत्सर्वाभुधिष्यप्यप्यजनयति ॥ क्षीरविधियुतादीनामपिरसात्मकसोमरूपत्वात्सर्वप्रययोवाह ॥ ९२ ॥ आअभावात्सांमित्याभावात्स्य ॥ आद्म
 यदात्तामिविध्या रस्यभ्यधीभावेन पुंसक कृतस्य ॥ कृष्णपक्षे अभावात्सांस्याप्यर्थादिति नित्यर्थः ॥ अमलेषु क्षणपक्षे ॥ ९३ ॥

१ अर्कपीत्वा निशानायमानावास्त्यपुन पुन ॥ उद्गिरत्यमलेषु क्षणालमिव सारसः ॥

॥ १०१ ॥ यथात्रिरुद्रा विरुद्रतमः प्रकाशायतिता अशोरायास्तथा चिच्छोभायपटिताः सवव्यवहारा इत्याह ॥ चिद्वरेति ॥ जलमयोर्ध्वैर्दुर्गकराद्वारासुपर्णव्यवस्थितानाम्नात्मक
कलाति-कषेणपुराणाशुभापारंद्बर्षानुरिह ॥ १ ॥ चिच्छोभायशान्भायभेषमकाराशानकाशतया आधिर्भूताभ्यां जगतीः प्रीयोमत्सकरोत्साह ॥ प्रकाशमिति ॥ २ ॥ बहि
सुपर्णयात्मनश्चातन्धरमहस्याधिदाहिसोदपाज्जममूलतमोनिह सारित्याह ॥ चिरसुर्गद्वेति ॥ गमस्योदयोपस्मात्सद्वोदयतम ॥ ३ ॥ विजयेत्यगाल्मिजभेसोमदेहदृष्टेति
तथाहस्येनसुरैर्यदिचिदाशुगणत्वविवाशयन्यागुणतत्त्वसत्त्वसौषमनीगुणास्त्वसतया आसत्त्वब्रह्मभवेत् ॥ यथानिरीयेथार्थराश्वकोचद्वेचिलसन्तिहनुमपरोनसुरैर्यशैरपभाभरन्द्
धर्मव्यविकारैतसपन्ध्रसतपासिचिदगुणास्त्वसतया आसत्त्वब्रह्मभक्तिरार्नीशैरपभाभरोनात्कीर्णिसर्वजनानुभवावितिभाष ॥ ५ ॥ दृष्टान्वाष्टीतिकयो रूपव्यक्तकलाह ॥
सोममिति ॥ चद्रमहोदयनिह सपप्रभाकरोपशोभ आलययश्चर्द्वाभयकटयमिस्फुररूपकरोति ॥ वैरेनुजीवभाषेनानुभवित्याचिद्वैहस्यचिरयावदापुन्यभाभद्भावादिनापयाक
दाभ्यांचैतन्यजाद्याभ्यांभूतानिप्रसुरंतिहि ॥ यथातमः प्रकाशाभ्यामशोरात्रानामहीतले ॥ १०१ ॥ चिद्वृषजहकरूपाभ्यामारभ्येयंजग
त्स्थिति ॥ जलावृताभ्यामिभ्याभ्याशीतातनुरिवैद्वी ॥ २ ॥ प्रकाशमनलसूचीश्चिद्वृषविविद्विराधव ॥ जहात्मकतमोकरुपविविद्विसोमशरी
रकम् ॥ ३ ॥ चिरसूयनिमंसेदृष्टेनामनस्येद्रवादयम् ॥ व्योमसूयैवहिदृष्टेययाकृष्णानिशतम ॥ ४ ॥ सोमदेहेजहदृष्टेचिनिजेसत्यवद्
वेत् ॥ निशीथेविलसत्यजेययासीरप्रभाभर ॥ ५ ॥ सोमप्रकटयत्यग्निश्चिद्वैहस्यचिरंप्रभाम् ॥ स्वसविन्मयमिद्वृश्चिद्वैहस्यैरूपमकंज
म् ॥ ६ ॥ चिद्विक्रियास्वनामासाकेवलानोपलभ्यते ॥ आलोकइवदीपेनदेहेनीवावगम्यते ॥ ७ ॥ चित्तश्रेत्योन्मुखत्वेनलाभसैववसस्त
ति ॥ निश्चेत्यायाः शुभोलाभोनिवाणवातदेवहि ॥ ८ ॥ अन्योन्यलभ्यसदाक्यावेवंकुक्ष्यप्रकाशवत् ॥ अग्नीषोमाविर्मोक्षेयौसपृक्तौद्व
देहिनी ॥ ९ ॥ अतिशापिनिनिर्वाणेज्ज्वालेवैवातिशापिनि ॥ अग्नीषोमस्यचैवांगस्थितिर्भवतिकेवला ॥ ११० ॥ प्राणोभिरुष्णप्रकृ
तिरपानश्रीतलशरी ॥ छायातपवदित्येतौसस्थितौमुखमगर्गा ॥ १११ ॥

रोति ॥ यथाप्रकाशयत्येकः कस्तलोकमिभरन्निः ॥ शेषश्रेयान्तायाः कस्तमंकारायतिभारोनिभगवद्भवानत् ॥ एषवप्योभ्यमेतेनतादास्तथाध्यासात्कञ्जकृपमभामहलभिदुर्भ
वनि चिच्छस्वर्धिम्यधमपुप्योह्वैरतनदस्यादित्स्वानुभवानुसादिद्वैहस्यैरूपभाभरीत्यन्वय ॥ ६ ॥ इतोपितस्यादेहधर्मत्वधमदत्याह ॥ चिद्विति ॥ नमयतिसकोचयतीतिनामउपा
धितच्छुप्या ॥ ७ ॥ अक्षानाहतायाधितभ्येतोपाधुम्युत्सप्रयानियमादेवानर्पयामित्याह ॥ चित्तवति ॥ ८ ॥ एषपुनरीत्याकुक्ष्यशैरपप्रकाशवद्भ्योन्यसवृद्धनाधीनसहृ
षवाभ्यवद्वादिषयत्तादिरीरेहरेहिनारव्यधीषोनात्मकीकृप्यौ ॥ ९ ॥ तपोरसवृद्धिताप्रत्येकस्थिति कपसिद्धान्ताह ॥ अतिशापिनीति ॥ निर्वाणजुपाधिनिहस्याभामहावि
शांहासिन्ध्रिशापिनिभ्रात्यतिकेसिद्धेभ्रमकैवलास्थितिर्भवेति च्छास्वैतितियाधिनिजलशिलादिशाशोभस्यकेवलास्थितिर्भवतीत्यर्थ ॥ ११० ॥ प्राणापानपोरप्य
धीषोभलकस्तमपुन्यकरोपयोपायस्मारयति ॥ प्राणदति ॥ १११ ॥

तयोः कुड्यालोकावदन्त्योऽन्यतादात्म्यस्थितिं दर्शयति ॥ अपाने इति ॥ १२ ॥ मूलप्राणकुंडलिनीरूपश्चिदग्निराधारादिकं शतं चतुर्दलादिपद्मपत्रस्थं परादेवैश्वरीपर्यंतवाचात्मक
 म् ॥ त्विषा अर्थप्रकाशनशक्त्या ॥ अनुभूत्या विषयक्षेत्रप्रक्षेपव्यवस्था रूपा रूपा रूपा रूपा ॥ यथावहितिः सूर्य इति शेषः ॥ १३ ॥ यथासर्गादीमायाशबलब्रह्मसविच्छीतोष्णाहृषिणीब्रह्मांडा
 करेणार्णवो माभिधाप्रामातथात्प्राणस्यष्टिदेहानासर्गोत्यर्थः ॥ १४ ॥ अस्ते ब्रह्माहृषिभिरशरीरमप्यर्णवो मात्मकारिणो कार्यान्त्राह ॥ यत्रेति ॥ यथादिविकृष्णपक्षे अग्न्या
 त्मासूर्यः सोमस्य शीताः पचदशकलाः प्रतिपदादिति विष्णुकर्मणसति एकाध्रुवाख्याचिद्रूपापरिशेषयति नत शुक्लपक्षे कर्मणोष्णा उद्भिरतिताभि कर्मणपूर्वमाणाध्रुवाकलापूर्ण
 सोमोजायते तथाहृदि स्थित प्राणसूर्योऽपानरूपस्य सोमस्य मुखनासिकाद्वाराप्रविष्टाः शीताः पचदशकलाप्रसित्वा मुखवाहृषिर्ध्रुवाख्याभेकाकलापरिशेष्यपुनस्ता उष्णा उद्भिरति
 ताभिः सापूर्यमाणवाहिरपानाख्यः सोमोजायते तत्रवहितिः प्राणापानसंधिकालः पूर्णमासोऽहृदिवत्प्रवावास्या अतरालदेशे इडाग्निलयोः प्रत्येकमूर्ध्वाधोभागप्रतिशाखानाडीषट्के
 प्राणसूर्यस्य प्रवाहोऽयने मेघादयोद्वादाशमासास्तदतराले सकातयः ॥ अपानसोमस्य प्रवाहत्वाच्चैत्रादयो मासाविक्रभादयो योगा अन्यानि च पर्वाणि निष्पद्यते इति योगिनाप्रत्य

अपाने शीतले सतामेत्युष्णः प्राणपावकः ॥ प्रतिविंबमिवादर्शोऽसंचतस्मिंस्तथैव हि ॥ १२ ॥ चिदग्निः पद्मपत्रस्थं सोमं वाचात्मकं त्विषा ॥
 जनयत्यनुभूत्यहकुड्यालोकां यथावहितिः ॥ १३ ॥ संस्त्यादौ यथाकाचिस्त्वं विच्छीतोष्णरूपिणी ॥ अर्णवो माभिधां प्राप्तासैव सर्गो नृणां मि
 ह ॥ १४ ॥ यत्र सोमकलाप्रस्ताक्षणसूर्येण षोडशी ॥ मुखवाहितस्त्रिमात्रं स्यात्तत्र च द्रुपदो भव ॥ १५ ॥ नूनं सूर्यपदं प्राप्तासो यत्र सोमो हृदं व
 रे ॥ नूनं केवलयास्थित्या तत्र च द्रुपदो भव ॥ १६ ॥ उष्णमग्निश्चिदादित्यः शैत्यं सोम उदाहृतम् ॥ यत्रैतां प्रतिविंबस्थौ तत्र च द्रुपदो भव
 ॥ १७ ॥ शरीरे सोमसूर्याग्नि संक्रांतिज्ञो भवानघ ॥ तत्र संक्रांतिकालाहिवत्वाख्यास्तृणसमाः स्मृताः ॥ १८ ॥

क्षम् ॥ अन्यैस्तु स्वरोदयादिशास्त्रतो ज्ञेयम् ॥ एवस्थितेव दृश्यमाणदेहाणुतास्थौ ल्याद्युपयोगिधारणा भेदाः प्रथमधिभिः श्लोकेरुपदिश्यते ॥ यत्र मुखवाहृदिदेशे सूर्योष्णप्राणध्रुवा
 ख्यासोमस्यापानस्य षोडशी कलाप्राणोर्द्वीणाभिः कलाभिः पूर्यमाणक्षणप्राख्यापूर्णमासी च द्रुपदविति स्त्रिमात्रस्य तत्र भुशुडोपाख्यानोक्तबाह्यकुभकेन मनोधारणया च द्रुप
 दस्थितो भवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ तथा यत्र हृदवरे कलापासेन कमाद्रस्य मानोऽपानाख्यः सोमोऽभावात्प्राणस्योभयतो निरोधेन विवर्षति विवर्षतुल्यरूपतामाप्रायधारणामाह ॥ उष्णमिति ॥ १७ ॥ यथावसंत
 भकेन च द्रुपदो भव ॥ १६ ॥ इदानीमधरे चकेनाधरे कर्णवा अतराले प्राणस्योभयतो निरोधेन विवर्षति विवर्षतुल्यरूपतामाप्रायधारणामाह ॥ उष्णमिति ॥ १७ ॥ यथावसंत
 पौष्मवर्षा शरसुक्रमेण शीतस्यौष्ण्येन प्रासासोमस्याग्नि संक्रांतिः शरद्धेमतशिशिरेषुक्रमादौष्ण्यस्य शैत्येन प्रासादग्नेः सोमसंक्रांतिस्तयोः संधी विषुवतौ सूर्यस्य च मेघाद्भिषुसंक्रां
 तिल्लथाशरीरेऽपि अपानरौत्यस्य जडरात्रिनाप्रासे सोमस्याग्नि संक्रांतिः प्राणौष्ण्यस्य वहिः शैत्येन प्रासादग्नेः सोमसंक्रांतिः सूर्यस्य सकातयस्तृप्राणुक्तास्ताजानातीति उज्ञो भवेति पू
 र्वाक्तधारणागविधिः ॥ प्रासंगिकत उज्ञानस्य प्रासिद्धसंक्रांतिसानदानादिकलेभ्य उल्लेखतमफलकीर्तनप्रधानफलकेन स्तुतिर्वा ॥ १८ ॥

तत्र स्थिता च सा कोऽही कनासंक. लितामनो बुद्धि मये जीवादिषादिना लिंगशरीरे अहं कतिर्यथा तथा विधा अंतःस्फुरत्विषयकारा च मत्कारः खेच्छा विहारशक्ति च मत्कारश्रयस्यास्त
 या विधासती सूक्ष्मतमे विवसना लच्छिद्रे रौला दी च यत्रैव विश्व निर्मातु योज्येन तत्र प्रविश्य निर्मातीत्येह ॥ कोऽही कर्ततेति ॥ द्वयोरर्थ ॥ ८ ॥ ९ ॥ एवं सूक्ष्मी भावप्रकारमुक्त्वा स्थूली
 भावो नैच्छिकनानाशरीरकल्पना प्रकारमाह ॥ रसेनेत्यादिना ॥ साकुहलिनियोगिनो जीवशक्तिर्वद्रौ प्राणुपसस्तनजलभाग यदा मुच्यते तदारसेन सर्वत आपूर्णातेति ॥ यथा तर्था
 चर्मरज्जु विभर्त्तितती भारो आत्मा रूपश्रम विशेष कृपे क्षिमे बुना अपूर्णता मेति तद्वत् ॥ १० ॥ एवमसा पूर्णासिती प्राणुपसस्तनपाथिव भागयमाकारकर्तुं भावयति योगशक्त्या
 कोऽही कृतमनो बुद्धि मय जीवाद्यहं कतिः ॥ अंतःस्फुरत्त्वमत्कारा धूमलेखे वनागरी ॥ ८ ॥ विसंशैले तृणे भित्तावुपलेदि विभूतले ॥ सा यथा
 योज्यते यत्र तेन निर्मात्य लंतथा ॥ ९ ॥ संवित्तिः सैव यात्यंगरसाद्यंतं यथाक्रमम् ॥ रसेना पूर्णता मेति तं तीभार इवां बुना ॥ १० ॥ रसा पूर्णा
 यमाकारं भावयत्याशु ततथा ॥ धत्ते चित्रकतो बुद्धौ रेखाराम यथा कतिम् ॥ ११ ॥ दृढभाववशादंतरस्थी न्याप्नोति साततः ॥ मातृगर्भ
 निषण्णे पुत्रु सूक्ष्मं वां कुर स्थितिः ॥ १२ ॥ यथा भिमतमाकारं प्रमाणं वेति रापव ॥ जीवशक्तिरवाप्नोति मुमेव दिहृणादि च ॥ १३ ॥ श्रुतं
 त्वया योगसाध्यमणि साद्यर्थसाधनम् ॥ ज्ञानसाध्यमिदानीं त्वं शृणु श्रवणभूषणम् ॥ १४ ॥ एकं चिन्मात्रमस्ती हि शुद्धं सौम्यमलक्षितम् ॥
 सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरं शांतिं न जगन्नजगत्क्रिया ॥ १५ ॥ तच्चिन्तोत्पत्त्यात्मनात्मानं संकल्पोन्मुखतां गतम् ॥ यदा तदा जीवइति प्रोक्तमाविलतां ग
 गतम् ॥ १६ ॥ असत्यमेव संकल्पभ्रमेण दंशरीरकम् ॥ जीवः पश्यति मूढात्मा बालो यक्षमिवाद्धतम् ॥ १७ ॥ यदा तु ज्ञानदीपेन सभ्यगा
 लोक आगतः ॥ संकल्पमोहो जीवस्य क्षयितेशरदभ्रवत् ॥ १८ ॥ शांतिमायाति देहायं सर्वसंकल्पसंक्षयात् ॥ तदारोषवनिःश्रेयं दीपस्तौ
 लक्षये यथा ॥ १९ ॥ निद्रा व्यपगमे जंतु र्यथा स्वप्नं न पश्यति ॥ जीवो हि भाविते सत्यतथा देहं न पश्यति ॥ २० ॥ अतस्त्वेतत्त्वभावेन जीवा
 देहावतः स्थितः ॥ निर्देहा भवति श्रीमान्जु र्वीतत्त्वैकभावनात् ॥ २१ ॥ अनात्मनि शरीरादात्मात्मभाव न मंगयत् ॥ सूर्याद्या लोके दुर्भेदं
 हादंतद्वारुणंतमः ॥ २२ ॥ आत्मन्येवात्मभावेन सर्वव्यापि निरंजनम् ॥ चिन्मात्रममलौ स्मिन्निज्ञानादित्येन नश्यति ॥ २३ ॥

तथा कल्पाधत्ते इत्यर्थः ॥ ११ ॥ तत्रास्थ्यादिकल्पना प्रकारमाह ॥ दृढेति ॥ मातृगर्भनिषण्णे पुककले पुत्रुसूक्ष्मावी जशक्तिरस्थिहस्तपादाद्यकुर स्थिति रिव ॥ १२ ॥ यथा भि
 मतस्येच्छानुसारि सुभेवादिमहत्तृणाद्यत्वा आकारमवाप्नोति ॥ १३ ॥ योगसिद्धानुसारेण स्थूलसूक्ष्मभावमात्मिकममुक्तमुपसृत्य ज्ञानसिद्धान्तद्विलक्षणतव कुपपरमप्रकृतश्रा
 वयति ॥ श्रुनमिति ॥ १४ ॥ १५ ॥ चिन्तोत्पत्त्यासेनोपचिनोति ॥ १६ ॥ जीव परयति स एवात्मस्थूलभाव इति भावः ॥ १७ ॥ सौक्ष्म्यप्राप्तिकममाह ॥ यदा विलयादिना ॥ १८ ॥
 शांतिवाधम् ॥ १९ ॥ भाविते साक्षात्कर्त्ते ॥ २० ॥ २१ ॥ लौकिकसूर्याद्या लोके दुर्भेदनाशपिनमशक्यम् ॥ २२ ॥ केनतस्मादिदित्येन तत्राशस्तमाह ॥ आत्मन्येवेति ॥ २३ ॥

अस्यांशानिद्विदवापानीद्वन्मकानामैच्छिकविनोवापस्पृष्टसम्भनानिभासिकरेहृष्यनसिध्मनीसाह ॥ अभ्येधेति ॥ २४ ॥ विमूढाधिपकीटादय ॥ अच्युतनामभ्युत
 वराहाराणाम् ॥ अच्युतपयाम्नादि विपयिप्रितमिदमितिदृढव्याप्तिसिद्धयताम् ॥ २५ ॥ इतिदृढरातदुराहणमुद्बुद्धुरालोकेआलोकितमित्यर्थ ॥ २६ ॥ व्योमनाम्रसाकाराणाम्
 ॥ २७ ॥ शैश्यास्तिरिशयाअभिष्मार्दिसर्वसिद्धयद्व्यत्यारायनोपसहस्रति ॥ अणिमादीति ॥ अभ्यापराकायप्रविरस्यभोगाभामिलक्षणाम् ॥ २८ ॥ तथादीपूर्वैहृष्यरत्यागोपा
 यमाह ॥ रष्यकर्त्त ॥ उद्भूत्यर्हाहर्त्तसायपरहृयेयाषयोअयतेताषयदेहृस्त्यज्यतदतिपरेणाभ्यय ॥ यथाशास्यपवनसकान्तुप्यागोवध्वननादाकभ्यप्राणोयोअयतेतद्वत् ॥ २९ ॥
 वितस्वरउपरतचट काठलाटचन्नश्रि ॥ परोपरोहृशीरेभनाभपित्तपदभोगेभुमयत्सजीवोविनिर्भरयते ॥ यथाआसेषकपुरुषकस्त्वभुगोवकेनयमेवमठन्तावाआसेकुनि
 अन्येषविदालानोभावयतियथैवयत् ॥ तस्यैवाशुपश्चतदृढभावनातया ॥ २९ ॥ दृढभावानुसधानाद्विमुक्ताअपिरापव ॥ विप
 नयत्यमृतात्ममर्तविपतामपि ॥ २५ ॥ एवयथायदेवहभाव्यतेदृढभावनात् ॥ मूयतेहितदवाशुतदित्यालोकितमुद्बु ॥ २६ ॥ सत्यभावा
 नदृष्टायेदंहादहोभवत्यलम् ॥ दृष्टस्त्वसत्यभावेनप्योमतांयातिदेहक ॥ २७ ॥ अणिमादिपदप्राप्तौज्ञानयुक्तिरितिश्रुता ॥ भवतासाधु
 नाराभयुक्तिमन्यामिममश्रुणु ॥ २८ ॥ रेचकाभ्यासयोगनजीव कुदलिनियहान् ॥ उद्भूत्ययान्यतेयावदाभाद पवनाटिव ॥ २९ ॥ त्यज्य
 तेविरतसदादंहायकापुलाष्टवत् ॥ दंहेपिजीवेपिमतावासेषकहवाटर ॥ ३० ॥ स्याववरजगमेवापियथाभिमतयेच्छ्रया ॥ भोक्तृत्वस्य
 दसम्भजार्वातीर्विनियस्यते ॥ ३१ ॥ इतिसिद्धिश्रियभुक्कास्थितैवैतदपुन्युन ॥ प्रविश्यतेस्वमन्यद्वाययत्नातविराचते ॥ ३२ ॥ देहादयस्य
 याधियान्न्याभवत्याखिलानय ॥ संविटाजगदापूयसपूर्णस्वीयतेयवा ॥ ३३ ॥ ज्ञात्वासादाभ्युदितमुज्जितदोषमीशोपययथासम
 भिवाहृतिचिद्वकाश ॥ प्राप्नोतितत्तदधिरेणतथैवरागमसम्भ्यकपदविकुरनावरणत्वमेव ॥ ३४ ॥ इत्यापर्ववांवा दे० मो० पुनि० पु०
 सू० अणिमाटिलाभयोगोपदेशानामद्वाभितितम सर्ग ॥ ८२ ॥

॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥
 ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥

चूडालासिद्धिप्रवाअप्रबोधश्वभूपतेः ॥ गुरुपदेशसाफल्येकिराटाल्यानमीयते ॥ १ ॥ चूडालाएवंप्रागुक्रीत्याप्राणधारणादियनाभ्यासवतीसतीअणिमादिगुणैश्वर्ययुक्ता
 बभूव ॥ १ ॥ तदैश्वर्यमेवावयुत्प्रपचयति ॥ जगामेत्यादिना ॥ मोहकालुष्यत्यातापयस्यचोपशमादमलरथीतलाच ॥ २ ॥ तस्याःकायब्यूहादिकल्पनैश्वर्यमाह ॥ क्ष
 णमपीति ॥ अगताअवियुक्ता ॥ राउयेपुराद्वृजगत्सुभवेनपुत्रोवास ॥ ३ ॥ विद्युताप्राणभाउन्मेधाइवद्योतमानानिभूषणानियस्याः ॥ ४ ॥ ५ ॥ दिशांब्योन्नश्वोदेरयावतिभु
 वनरधाणिप्रसिद्धानितानिसर्वाणित्यर्थः ॥ ६ ॥ सर्वभूतरतज्ञानयासभाषणादिव्यवहारम् ॥ ७ ॥ बहुशःप्रतिबोधयामासेतिव्यवहितेनसबधश्छांदसः ॥ ८ ॥ ९ ॥ यथावेदाध्य
 यनकालेबालोवेदविद्यासर्वपुरुषार्थानुक्तलार्थप्रकाशनादिगुणशालिनीनवेदतद्वत् ॥ १० ॥ ११ ॥ सर्वासिद्धिशालिन्यास्तस्याश्वेद्वर्तवोधनेअशक्तिसर्हान्येपासिद्धिशून्या
 श्रिवसिष्ठउवाच ॥ अणिमादिगुणैश्वर्ययुक्तासानुपभामिनी ॥ एवंबभूवचूडालाघनाभ्यासवतीसती ॥ १ ॥ जगामाकाशमार्गोणिवि
 वेशांबुधिकोटरम् ॥ चचारवसुधापीठंगेवामलश्रीतला ॥ २ ॥ क्षणमप्यगताभर्तुर्वक्षसश्चेतसस्तया ॥ सर्वपूवासरारउयेपुलक्ष्मीरिव
 जगत्सुच ॥ ३ ॥ आकाशगामिनीश्यामाविद्युत्सारंभभूषणा ॥ बभ्राममेघमालेवगिरिमालामहीतले ॥ ४ ॥ काष्ठंलणापलंभूतंखंवा
 तमनलंजलम् ॥ निर्विद्रमविशत्सर्वतुर्मुक्ताफलंयथा ॥ ५ ॥ मेरोरुपरिशृंगोणिलोकपालपुराणिच ॥ दिव्योमादरंध्राणिविजहारय
 थासुखम् ॥ ६ ॥ तिर्यभूतपिशाचाद्यैःसहनगामरासुरैः ॥ विद्याधराप्सरःसिद्धैर्व्यवहारंचकारसा ॥ ७ ॥ यत्नेनतंचभर्तारिमालमज्ञानादृ
 तंप्रति ॥ बहुशोबोधयामासचूडालानविवेदसः ॥ ८ ॥ कलाविदुधामुग्धालेयंयुहिणीमम ॥ इत्येवंकेवलंरजासचूडालांविवेदता
 म् ॥ ९ ॥ एतावतापिकालेनतामवंगुणशालिनीम् ॥ बालोविद्यामिवनृपश्रुडालानविवेदसः ॥ १० ॥ साप्यलब्ध्यात्मविश्रान्तिस्तांसिद्धिश्रि
 यमात्मनः ॥ दर्शयामासनोराज्ञाःशूद्रस्येवमखक्रियाम् ॥ ११ ॥ श्रीरामउवाच ॥ महत्याःसिद्धयोगिन्यास्तस्याअपिशिविध्वजः ॥
 यत्नेनप्रापनोबोधंबुद्ध्यतेत्यःकथंप्रभो ॥ १२ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ उपदेशकमोरामव्यवस्थामात्रपालनम् ॥ ज्ञानस्तुकारणंशुद्धा
 शिष्यप्रज्ञैवराघव ॥ १३ ॥ नश्रुतेननपुण्येनज्ञाप्यतेज्ञेयमात्मनः ॥ जानात्यात्मानमात्मैवसर्पःसर्पपदानिव ॥ १४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥
 एवंस्थितेवाथमुनेकथमेतज्जगत्स्थितौ ॥ क्रमोगुरुपदेशाख्यःस्वात्मज्ञानस्यकारणम् ॥ १५ ॥

नंगुरुणांशिव्यबोधनेशक्तिर्दूरापास्तेति

रामशक्ते ॥ महत्याइति ॥ तस्याअपियत्नेनउपदेशप्रयासेन ॥ १२ ॥ तद्विज्ञानार्थसंगुरुमेवाभिगच्छेदित्यादिशास्त्रोक्तमर्पादाव्यवस्थान्मात्रपालनंगुरुकतउपदेशकमेन
 त्वसावनधिकारिण्यपिज्ञानबलाज्जनयितुशक्नोतीत्यर्थः ॥ प्रज्ञापहणसाधनचतुष्टयसहितप्रज्ञापरम् ॥ १३ ॥ श्रुतेनअनात्मशास्त्रप्रावीण्येन पुण्येनचित्तशुद्धानेगेनकाम्यकर्म
 वर्णेण ॥ अथवाश्रुतेनशाब्देनपरोक्षज्ञानेन ॥ आत्मनस्तत्त्वभूतज्ञेयब्रह्मज्ञानज्ञाप्यतेइतरवस्तुवन्नाविषयीक्रियते ॥ पुण्येनापित्वर्गभोगवन्विविचारेज्ञानजन्यतेकितुनाभ्यावि
 चारेजानितेचरमसाक्षात्कारदृश्यरूढेनात्मनैवात्माआत्मानंजानातीत्यर्थः ॥ सर्पपदानिसर्पइव ॥ इवार्थैवशब्दः ॥ १४ ॥ तर्हिगुरुपदेशाख्यःक्रमःकथंकेनद्वारेण ॥ १५ ॥

स्युतां धीनिश्चानप्यायेन शिष्यबुद्धेः न्यत् कृपणता । स्यासनापाहनद्वारा गुरुपदपरोक्षोक्षानकरणत निषकुनसिष्ठ किराटोपास्थानमाह ॥ अस्मिन्त्यादिना ॥ किराट खेटवणि

म् ॥ १६ ॥ १० ॥ कापथपातत्वीथिकृपणतात्वभावात् ॥ बुधावशोधयामास ॥ १८ ॥ तस्यान्वेषणोपयोगेनैतुमभिप्रायमाह ॥ कपर्दकादिति ॥ कोभेसतिममहस्तोपवताअ

नकरकर्त्तृकाश्चकीलताद्विकयाश्चरत् कपर्तका स्यस्ततोटीत शतंतत सङ्गततोद्वेसहृत्वेतिचेतसाकलयश्चितपरसत् ॥ १९ ॥ अकार्यमप्यारभ्योदोषोपोगोभूदजन

हासरानधिषिर्गस्तद्विदम्भमुत्कलोभमहीनिष्पद्यन्माह ॥ जनति ॥ २० ॥ २१ ॥ प्राप्ताअखिलात्सङ्घट्टय संसारिकभोगेभ्य शता सर्वद्वारिभ्यापनर्थायस्यताद्वरा

मपास्थित ॥ २२ ॥ कानक्षमूल्ययस्यतादिधनदत्तम् ॥ २३ ॥ तथागुरुपदेशकानाप्यच्छाभ्यपरोक्षभायमभिषिष्यते ॥ अभ्यनित्यापरोक्षलभ्यते ॥ २४ ॥ कथमभ्यन्तहाह ॥

॥ श्रवसिपुत्रवाच ॥ ॥ अत्यंतरुपण कश्चित्किराटोद्यनधान्यवान् ॥ अस्तिषिष्याटवीकक्षेकुट्टुषीवाक्षणोपया ॥ १६ ॥ तस्यैकदानिप

तितागच्छतोर्विधाजगते ॥ एकावराटिकारामटणजालकसद्वते ॥ १७ ॥ कार्पण्यात्सप्रयत्ननसर्वदणतुषादिकम् ॥ कपर्दकार्पमभि

तोद्दुधावदिवसमयम् ॥ १८ ॥ कपर्दका स्युभवताचत्वारोटीषकालत ॥ तत शतसहस्रसहस्रचेतिचेतसा ॥ १९ ॥ कलयन्जगलेदी

नारादिदिवमवद्वित ॥ जनहाससहसाणिबुधुधेनपरंतुस ॥ २० ॥ तनोदिनत्रयस्यातेततस्माच्चजगतात् ॥ पूर्णदुषिष्यप्रतिमोत्क्ष

श्चिनामणिमहान् ॥ २१ ॥ तंप्राप्यतुष्टददयन्समागम्यगृहंसुरवम् ॥ प्राप्ताखिलजगद्धृतिशान्तसर्वतयास्थित ॥ २२ ॥ एवमप्याकिराटन

पपदान्वपणनतन् ॥ रत्नलब्धजगन्मूल्यमहोरात्रमखदिना ॥ २३ ॥ तथाश्रुतोपदेशेनस्वात्मज्ञानमवाप्यते ॥ अन्यदन्विव्यतेचान्यद्बुध्य

तेहिरुत्कमात् ॥ २४ ॥ ब्रह्मसर्वेद्विधातीतश्रुतादीद्वित्रयसंविद् ॥ तेनापदेशादनयनात्मतत्त्वमवाप्यते ॥ २५ ॥ गुरुपदेशचचिनिनानात्मत

त्वागभोभवेत् ॥ केनचित्तामणिलब्ध कपर्दान्वपणविना ॥ २६ ॥ तत्वस्यास्यमहायस्यगुरुकपर्दयन्तगतम् ॥ अकारणकारणतांमणेरि

वकपर्दक ॥ २७ ॥ पश्चरापवमायेयमोहनीमहतामपि ॥ अन्यदन्विव्यतेयन्नादन्यदासापतेफलम् ॥ २८ ॥ अन्यत्करोतिपुरुषफलम

न्यद्वद्वान्नोतियश्चिपूजात्स्ववल्लयत्त ॥ तस्मादनंतरभवस्यजगद्धमस्यश्रेयातिवाहनमसंगमनिच्छयेव ॥ २९ ॥ इ० वा० वा०

द० भास्वापाप्युतिवाण० पू० शू० किराटोपास्थानं नाम इयरी तितमस्सर्ग ॥ ८३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥

ब्रह्मि ॥ मृतादिशाब्दप्रवणताच्छाब्दभाषाद्द्विधिमयोप्या सधिद्विधिसदस्य ॥ गुरुपदेशाच्छशाब्दतत्पदव्यज्यते तासांमभ्येअत्यन्तत्वेच्छन्मायाभरमहसोनित्यापरो

क्षमहात्सुष्णुभिः स्याद्विस्तृष्ट्याप्रसक्त्यभाषोमप्यपुकेभेभनोपदेशात्सकाष्मिन्यथा ॥ १५ ॥ तथाप्याचार्यवाच्युपरोवेदेत्यादिभृतेगुरुपदेशात्कारणकत्वात् ॥ गुरुपदेशोति

॥ २६ ॥ आन्वपणद्वाराकपर्दकमननद्वारागुरुकपर्दनमकारणमप्यद्वयफलदर्शनात्कारणतामित्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ एवमकारणमेवगुरुपदेशात्प्राप्तस्यकारण

संभवात्सनिपातरूपेणोपनीतस्यकगद्धमस्योपशयैश्चय विष्यतीनिनयनादेशेत्साह ॥ अभ्यदिनि ॥ चिपूजात्सुष्णुयत्सात्वेतोरैवमबलोक्यतेभूयतेभ्रमस्माद्वात्सलाभाद्बनतर

भस्यस्वापारं यथोपनीतस्यकगद्धमस्यगुअवगायथात्सात्तयाअनिच्छयाउपशरणेतिवाहनेनमहम्यद्वत्यथा ॥ २९ ॥ ॥ इ० वा० ना० नि पू० इयरी तितमस्सर्ग ॥ ८३ ॥

शिविष्वजस्यवैराग्यचूडालाश्वत्सनं वने ॥ निशित्तैकस्थानिर्माणमदरेस्थितिरीयते ॥ १ ॥ तत्त्वज्ञानरूपपदं विप्रातिस्थानविना ॥ अप्रजाः नटसंततिः पुमान्शोकादितमसा अ
 धत्वमिव ॥ १ ॥ अभीष्टैरसामतादिभिरुपनीतासुरलादिविभूतिषु ॥ २ ॥ मुक्तइषुर्यस्सैतथाविधोदैवादिद्वेजातुर्मृगादिव्याधितोभीतोयथाएकानादिपुरतिमेतद्वत् ॥ ३ ॥
 अशेषादिवसकियाः कार्यते ॥ त्कोरन्यतरस्यामित्यणौ कर्तुर्णौ कर्मत्वे कर्मणि ल ॥ ४ ॥ परित्राडिवस्थितः समहाभोगान्श्रियचक्राभोक्तुरिवयते ॥ च पूर्ववाक्यार्थेनसहास्यस

॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ ततः शिविष्वजो राजा तत्त्वज्ञानपदं विना ॥ आजगाम परं मोहं तं भौधत्वमिवाप्रजाः ॥ १ ॥ दुःखाग्निदीपितमना
 मनागपि विभूतिषु ॥ तास्वभाषोपनीतासुरनेमिप्रशिखास्विव ॥ २ ॥ एकांतेषु दिग्गतेषु निर्झरेषु गहासु च ॥ आजगाम रतिं जंतुर्मुक्तेषु व्यधि
 तोयथा ॥ ३ ॥ राघवत्वमिवारोषाः सांत्वानुनयवोधनैः ॥ प्रार्थितः कार्प्यते भृत्यैर्महीपोदिवसक्रियाः ॥ ४ ॥ नित्यमुदामवैराग्यः परिव्राडिव
 शांतधीः ॥ खिद्यते च महाभागान् सभोक्तुं च श्रियं स्थितः ॥ ५ ॥ ददावतितरं दानं गोभूमिकनकादिकम् ॥ देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च स्वजनेभ्य
 श्रमानद ॥ ६ ॥ चचारचतपः कर्तुं क्रुद्धुं चांद्रायणादिकम् ॥ परिवभ्रामतीर्थानि विनान्यायत नानि च ॥ ७ ॥ सतथापि विशोकत्वं न मनाग
 पित्त्वयवान् ॥ अनिधानां खनन् भूमिनिधानार्थीनिधिं यथा ॥ ८ ॥ शान्तिदिवं महानेपशुष्यत्येव रुशानुना ॥ चिंतयान् चिंतयामास संसा
 रव्याधिभेषजम् ॥ ९ ॥ चिंतापरवशोदानोराज्यं स्वस्य विषोपमम् ॥ महाविभवमप्यग्रनापश्यत्खिन्नयाधिया ॥ १० ॥ अथैकदंकांतग
 तं जूडालामं कमागताम् ॥ इदं मधुरयावाचासमुवाच शिविष्वजः ॥ ११ ॥ ॥ शिविष्वज उवाच ॥ भुक्तं राज्ञ्यं चिरं कालं भुक्त्वा विभव
 भूमयः ॥ अधुनास्मि विरागेण युक्तगच्छामिकाननम् ॥ १२ ॥ नसुखानिनदुःखानिनापदो न च संपदः ॥ कोटी कुर्वति तन्वांगिमुनिं वन
 निवासिनम् ॥ १३ ॥ नदेशभंगसंमोहो न संग्रामे जनक्षयः ॥ राज्यादप्यधिकं मन्यसुखं वननिवासिनाम् ॥ १४ ॥ स्वकसलधारा रिप्यो
 ररुपहृत्त्वपाणयः ॥ मंजरीजालहारिण्यो लोलशुभ्रांबुदांशुकाः ॥ १५ ॥ स्वपरगांगरागेण्यः कृतकौसुममंडनाः ॥ आसेव्यकांचनशि
 लानितंबतटशोभिताः ॥ १६ ॥ तरंगमौक्तिकप्रोतसरिन्मुक्तालतावृताः ॥ लतावयस्यस्य वलिता मुग्धमुग्धमृगात्मजाः ॥ १७ ॥

मुच्चयार्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ देहमनःशोधनकर्तुं क्रुद्धुं चांद्रायणादिकतपश्चकार ॥ ७ ॥ ८ ॥ चिंतयान् चिंतयान् कालक्षणेन कशानुना ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ विभवभूमयो वै भवपदानि
 ॥ १२ ॥ कोटी कुर्वति स्थित्यति ॥ १३ ॥ सुखाधिक्ये हेतून् दर्शयति ॥ नदेशेति ॥ १४ ॥ इदानीं वनराजीश्वरालोपमात्वेन स्त्रीकल्पवर्णयति ॥ स्वककेत्यादिपचभिः ॥ प्राये
 ण सर्वत्ररूपकाणि ॥ १५ ॥ कतानि कुसुमान्येव कौसुमानि मडनानि याभिः ॥ आसेव्याः काचन शिलाएव नितंबतटासैः शोभिताः ॥ १६ ॥ तरालक्षणमौक्तिकैः प्रोताभिः सरि
 न्मुक्तालताभिरावृताः ॥ मुग्धमुग्धमृगाएवात्मजाः शिशवोयासाम् ॥ १७ ॥

सुधियन्ध्यानिर्वात्रिदशानिकलभाजनानिपात्रि ॥ पुंरत्नपुंरत्नद्वितिगुण्यापूरत्नतापृषत्तापगानियासाम् ॥ १८ ॥ त्वरत्नद्वयत्वात्वायस्यदत्तनमभ्यावापाधानद्वयपा
 त्ना ॥ वनधीप्योवनराज्य ॥ १९ ॥ १० ॥ अस्तिष्यनपरान्विषयपेसम्भप्येजसमद्विचारे ॥ ११ ॥ त्वस्यैराप्यदाधीकाकासाधानापाकर्त्नीकाभासक्तिभेवषयोत्रुपतत्तवर्ष
 नतनमुष्यधानसस्युणाविशालनभ्यापयद्विषालपमीचूडातोषाच ॥ प्राप्तत्पादिता ॥ १२ ॥ ११ ॥ यद्वैशोभाभदेवसावेतियावत् ॥ अस्मद्वयोभ्यनिष्ठुवचनम् ॥ १२ ॥
 गुण्यार्थापरपाद्येपासुलतासुतरापरिरोगतपुष्यमितयागुडितयाजरासासह ॥ गुण्यासिनाभिर्दत्तानभिर्भेदीनास्ताभ्यररापाभेवपुकेतिभाष ॥ १५ ॥ रघस्यराज्यच्छिद्रस्य
 स्वभावोदामसंगप्यावित्तीर्णफलभोजना ॥ पदपदश्रेणिनयना गुण्यापूरत्नान्तिका ॥ १८ ॥ आस्तापस्यदत्तायाताशीतलाभलगा
 त्रिका ॥ रमयतिवमिवमंवनवीप्योवरानने ॥ १९ ॥ यथाविविकमेकर्त्तमनोभवतिनिर्दन्तम् ॥ नतयाशशिधिषेपुनवधर्द्रसभसु
 ॥ २० ॥ अस्मिन्सम्भरणोतन्निनविप्रंकरुमहति ॥ सत्तुर्विषयदयतीन्द्रानस्वनेपिकुलक्षिय ॥ २१ ॥ ॥ शूढालोवाच ॥ ॥ प्राप्तकाल
 रत्नकार्यराजतनापनेतरत् ॥ वसतिराजतेगुण्यफलशरदिराजते ॥ २२ ॥ जराजराद्वेहानांयुक्तोवनसमाश्रय ॥ नपुर्नात्वादेशाभेवते
 नंतम्भनरोचते ॥ २३ ॥ योवननमहाराजनयाधवमुज्जिता ॥ पुष्पौषोणवतरवस्तावन्द्योभामहेगृहे ॥ २५ ॥ पुष्पधानागुष्पभितजरसा
 सहकाननम् ॥ समग्रहद्रमिप्याभोहसाइवसरोवरात् ॥ २६ ॥ अत्रासकालदृपतेप्रजापालनमुज्जत ॥ राजभ्यस्यैवरधस्यमहदंनो
 भविष्यति ॥ २६ ॥ अत्रासकारिणभूपुरोधयचित्तवैप्रजा ॥ रोधयतिद्व्यकार्यभ्यप्रभुंस्थत्याभरस्परम् ॥ २७ ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥
 अलमुत्पलपनाक्षिविप्रेनाभिमतस्यमे ॥ विद्विभंगतमेवेतोदूरमेकांतकाननम् ॥ २८ ॥ बालात्वमनवपार्श्विनागंतव्यवनत्वया ॥ पु
 सामर्षिद्विद्वगिदुर्विगाव्यावनाश्रय ॥ २९ ॥ समधानवनावासेयोपित कठिनाअपि ॥ काननेगुष्पमंजयसोदृशखालिमक्षमा ॥
 ॥ ३० ॥ षष्ठ्यापालयत्येहराज्येस्यातव्यमुत्तमे ॥ कुदुभमारोद्वहनंपत्यौयातेधवतंक्षिय ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाद्ये
 ताराजालामिंदुवदनावशी ॥ उत्तस्यौक्षागुमखिलदिनकार्यवकारच ॥ ३२ ॥ अयोञ्जितप्रजाचेष्टोरविरस्ताचलययौ ॥ शिखिष्वजो
 वनमिवसुमस्तजनदुर्गमम् ॥ ३३ ॥ सद्धस्यविततंरुपतमेवानुययौप्रभा ॥ नायंभावनिष्कंताशूढालेवानुरागिणी ॥ ३४ ॥
 निपसापिशिषेप ॥ एनपापम् ॥ ३५ ॥ रोधयतिनिधरयति ॥ २७ ॥ एवविशालिगोप्यविशालैराप्य शिखिष्वजस्तामनुनयति ॥ अलभिस्यादिता ॥ ३८ ॥ वनाश्रयो
 वनरशोभुभ्यनविगासाभ्येदुपशस्य ॥ ३९ ॥ कठिना कठोरतप्योपि ॥ यथाकाननेजानाउपवनताताभ्यक्त्येराअपिगुष्पमंजयंशाङ्कारिसोदुमक्षमास्तद्धिस्यर्थ ॥ शका
 लिप्रतिपाठरकानाबलवतापक्षिणामाटिपक्षिमिष्याप्येयम् ॥ ३० ॥ यक्षयोक्तमयामकालुदुपतेरितिस्त्यापिदोषस्यपरिहृतरत्स्यैवकार्यंस्वारायेनाह ॥ जगत्सेति
 ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उपशपयोर्षोषेपञ्जयनामयोरपियोज्ये ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

धृताव्योषापागास्वसवीगानेनथाविधंशर्वसंश्लिष्यतिस्वयमपिकामादांलंगीतिसंश्लेषानथाविधायमुनेवेत्युल्लेक्षा ॥ श्याद्यधेतिश्लिष्यकर्त्तरिणः ॥ ३५ ॥ नमाल्लक्षण
 बालकाभकेयासातासुदिक्षुयमुनाचरिवदर्शनादिवज्योत्साहासोदयाकितर्परितःकतमदलचयथास्यात्तथास्थितासु ॥ इतःप्रभृतिर्वैपासमम्यतानांतारागणोददशेइत्यत्रस
 वधः ॥ ३६ ॥ दिनश्रीश्चदिननाथश्चतद्वृष्योर्द्वयोर्द्वयोद्यानप्रचुरमैरवेमेरसवधिअपरपरउत्तरार्धरतुगच्छतोसतोः ॥ ३७ ॥ नयाअर्धवर्षांपतापभोजर्कःपापैस्त्वन्मित्त
 स्तीष्णकरैश्चहातपैश्चोच्चित्तमैरवमिदपारनिशानिशांनायकलक्षणयोर्द्वयोरुत्तरात्तुमागच्छतोसतोः ॥ ३८ ॥ दिवधूमिर्मुक्तःउत्सटोमंगलजानामजालिरिवव्योमलक्षणकु
 टिमसौधतलेतारागणोददशे ॥ ३९ ॥ स्वनाथान्चेवणोनतदुरयप्रतीक्षयाचश्नातकुम्दादिकुसुमैर्हासवती ॥ यौवनस्वयौवनफलभितियावत् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ संप्रसुमा
 आययौयामिनीश्यामाभुवनंभस्मधूसरम् ॥ धृतव्योमापगंशर्वसंश्लेषायमुनेवसा ॥ ३५ ॥ दिक्षुसंध्यावदंतानुस्थितासुक्रतमंडल
 म् ॥ तमालबालकांकानुज्योत्साहासोदयाकितम् ॥ ३६ ॥ गच्छतोरपरंपरंदपत्यामैरवंपदम् ॥ देवोद्यानमयंरतुंदिनश्रीदिननाथ
 योः ॥ ३७ ॥ आगच्छतोरिदंपारंल्यपतीक्ष्यकरोच्चित्तम् ॥ निशानिशानायकयोर्द्वयोरुत्तरार्धवंपुनः ॥ ३८ ॥ तारागणाथददशोविकीर्णा
 व्योमकुट्टिमे ॥ मुक्तोमंगललाजानांदिवधूमिभिरिवांजलिः ॥ ३९ ॥ चंद्राननातमःश्यामाश्रांताकुशुमहासिनी ॥ यामिनीयावन्नंप्रापस
 रोजमुकुलसनी ॥ ४० ॥ कृतसंध्यासमाचारःसहचंडालयेषुया ॥ शुष्वापशयनेभूयोमैनाकडवसागरे ॥ ४१ ॥ अथाधरान्त्रसमयेदर्शो
 निःशब्दतांगते ॥ घननिद्राशिलाकोशनितीनेसकलजने ॥ ४२ ॥ सतस्यांसंप्रसुमायांशयनेकोमलांशुके ॥ भृशंनिद्राविमूढायांभ्रम
 यांमिवपंकजे ॥ ४३ ॥ तत्याजदयितांमुसामंकाद्राजाशिरिवध्वजः ॥ स्वैरस्वैरंमुखंरहोर्द्विंशंचांद्रप्रभामिव ॥ ४४ ॥ उत्तस्थौशयनाह्नी
 नवधूकाधीचलांशुकान् ॥ सलक्ष्मीकांतिलोर्मेर्हरिःक्षीरार्णवादिव ॥ ४५ ॥ वीरक्रमार्थ्यामातितत्रैवानुचरव्रजम् ॥ योजयित्वा
 जगामासौपुरात्रिगंत्यपूर्णधीः ॥ ४६ ॥ राज्यलक्ष्मिनमस्तुभ्यमित्युक्तामदलाद्गतः ॥ विवशोप्राप्तरण्यानीमेकानदइवाणवम् ॥ ४७ ॥
 घनांधकारगुल्माद्याक्षुद्रभूतौषककशा ॥ सारण्यानीनिशासाधंसमंतेनातिवाहिता ॥ ४८ ॥ प्रातःशून्यामरण्यानीसनीत्वाविततंदि
 नम् ॥ सममर्कणकस्याचिद्विश्यामवनावनौ ॥ ४९ ॥

यातस्याचंडालायाभृशंनिद्रयाविमूढायांसत्याम् ॥ ४३ ॥

यथाराहेर्मुलचद्रमोक्षकालेस्वैरशैरशनैःशनैश्चाद्रप्रभापार्चादिशप्रतित्यजतितद्वत् ॥ ४४ ॥ लीनावधूर्यास्मिस्तस्मिन्नवधूकतथाविधमधीचलमर्धमागोपस्यतथाविधमधुक
 प्रावरणवस्त्रयस्मिस्तथाविधाच्छयनात्पर्यकात् ॥ लक्ष्म्याःकातिभिःसहिताःसलक्ष्मीकातयोर्लोलाश्रोमयोयस्मिस्तथाविधाक्षीरार्णवादिव ॥ ४५ ॥ वीरक्रमश्चोरदुट्टनिप
 हाथानिशाचयान्तवीरक्रमएवानुचरव्रजयोजयित्वानियुज्य ॥ पूर्णधीर्निस्सह ॥ ४६ ॥ उपाभोपणाम ॥ अरण्यानीमहदरण्यम् ॥ हिमारण्ययोर्महत्वेदत्यनुक् ॥ ४७ ॥
 घनैरधकारसदशैरधकारलक्षणैश्चगुल्मैरदद्यासाअरण्यानीनिशाचतनातिवाहिताउत्तीर्णा ॥ ४८ ॥ अर्केणसमविशश्राभेत्युक्त्याआसायंजगामैवेतिगम्यते ॥ ४९ ॥

नयस्विर्नर्तापिम् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अत्यन्तदूरस्था जनता जनसमुद्रा जनपद इति पाठम् ॥ पुराणिषयस्मात् ॥ ५२ ॥ रटितसशब्दप्रवृत्तिवशात्पणालद्वारासलिलानिपाभ्यस्त
 याद्विधाभिर्वाभिर्बलितबलवत्तरा यन्ना-यारायास्मिम् ॥ पूर्वभूताभूतपूर्वादिआश्रमायस्मिम् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ शाहूर्तैर्हीतिसृणुष्यपररी रयामे ॥ नवशायाङ्गुलम् ॥ ५५ ॥
 उदप्र पणशासनदृग्माजपम् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ विधिधाताअगतिस्वस्रष्टमन्त्रिकमन्त्र्यवशासनजनजातिविष ॥ ५९ ॥ पुण्याणामुभयसवयम् ॥ फलभूलकुराका
 धर्तानामप्युत्पलक्षणमतम् ॥ मतस्त्वृतीयेत्यर्थं ॥ ६० ॥ ६१ ॥ उकमनूपोषधहरति ॥ इतीति ॥ मालवेशरिखिविष्वज्जतिवर्णितप्रकारेणमन्वरीपतकच्छेदिरचितउदजेअत
 भानावदस्यतायातेतज्जानादिपूर्वकम् ॥ किंचित्कलाटिकमुष्कानांनिनायतमस्विनीम् ॥ ६० ॥ पुन-ज्जात पुराणपुत्रैर्भदलानिगिरीन्व
 दी ॥ जवाद्दृष्टपयामासराजाद्वादशशर्वरी ॥ ५१ ॥ ततोमन्दरशूलस्यतदस्यजनदुगमम् ॥ प्रापकाननमल्यतदूरस्यजनतापुरम् ॥ ५२ ॥
 रयणालसलिलवापीयलितपादपम् ॥ शीणवैपालयज्ञातभूतपूर्वद्विजाश्रमम् ॥ ५३ ॥ क्षुद्रप्राणिविनिर्मुक्तसिद्धसेव्यलतालयम् ॥
 आपुणपादपलतनाणवृत्तिकर-फल ॥ ५४ ॥ तत्रैकस्मिन्समेष्टुद्धस्यलसलिलमालितं ॥ शीतलेशाहलश्यामस्त्रिधेसफलपादपे ॥ ५५ ॥
 समंजरीभिवंछीभि सचकारोटजालयम् ॥ प्रावृत्काल सविपुद्गिर्नीलाभ्ररिवपजरम् ॥ ५६ ॥ मसृणुवैणवदंढफलभोजनभाजन
 म् ॥ अपपात्रपुष्पमांढमक्षमालांकमदलुम् ॥ ५७ ॥ कयाशीतापनादायधृसीचैववृग्गाजिनम् ॥ आनीयायोजयतास्मिन्मठिकामदि
 रस्यम् ॥ ५८ ॥ यत्किंचिदन्यद्वावसुयोग्यतापसकर्मणि ॥ तत्तत्रस्थापयामासजरातीव क्रमविधि ॥ ५९ ॥ सुध्यापूर्वजपप्रात प्रहरेस
 तदाकरत् ॥ पुण्याचयद्वितीयेतुस्नानदेवाचनतत ॥ ६० ॥ पश्चादनफलकिंचिदनकदमिसादिष ॥ शुष्कजप्यपरोभूत्वानिनायैकोनि
 शांशगी ॥ ६१ ॥ इतिदिवसमखदमदरोपांतकच्छेदिरचितउजैतमालवेशोनिनाय ॥ नवदृपतिविलसतनसस्मारकंवास्फुरतितदि
 विवकरान्यलक्ष्म्याहरंति ॥ ६२ ॥ ॥ इत्यापूर्वा० वा० दे० मोक्षोपायेपुनि० पू० षू० शिखिव्यजप्रब्रज्यानामचतुरशीतितम सर्ग० ॥ ८५ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवशिखिव्यज-पूणमंठिकायावनेस्थित ॥ इदानींशृणुचूढालासाकिंकतवतीयहे ॥ १ ॥ तत्राद्भरत्रसमयेदूरया
 तंशिविध्वज ॥ हरिणाग्रामसुधेवचूढालाद्युधुषभयात् ॥ २ ॥ अपस्यत्यतिनिर्हीनाशयनशून्यतागतम् ॥ अभास्करमपूर्णेदुशांतशोभ
 मिवायरम् ॥ ३ ॥ तत्स्योर्किंचिदाभ्यजानवदनाखेदशालिनी ॥ कुसितेवमहावहीनिरुत्साहांगपह्रवा ॥ ४ ॥

स्थितमन्त्रसहितसंधपुनर्द्विषास्त्रिनाय ॥ मन्त्रायनुग्रहनपद्वर्तविश्लासनसस्मार ॥ मकुललाभाह् ॥ कथेति ॥ विषेकेच्छेदिसुस्तरितसिराल्पलक्ष्म्य क्रवादिद्रवपिहरतिबाला
 जननेनपशार्कवशात्कर्मनिकचिदर्थीत्यर्थं ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीवसिष्ठमन्त्रालयप्रकारोन्पु ॥ चतुरशीतितम सर्गं ॥ ८४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥
 तदपामुद्दधारावाभ्यपणयपिदरानम् ॥ भाष्यपूर्वशानकालेबाधमन्त्रापणयने ॥ १ ॥ उकमनूपद्यप्यभाणकप्रयासानमयति ॥ एवञ्जिति ॥ १ ॥ यान्नुभेतिराकावियोन
 म्प्रियासराजापत्यविशेषान्द्रयादनेतिप्रोक्तमर्थम् ॥ १ ॥ पत्यापिर्हीनतात्यक्तम् ॥ १ ॥ कुसितेवमहावहीनिरुत्साहांगपह्रवा ॥ १ ॥ विरोधवशात्प्राणकालोच्छ्वा ॥ ० ॥

॥ ५ ॥ इति चितपावक्ष्यमाणांचितयामासैत्यर्थः ॥ ६ ॥ तदेवाह ॥ तदिति ॥ विधिनशाखेण भर्तृवप्रकताप्रथमागतिः शरणं उद्विष्टाविहिता ॥ असति हि भर्तृरिपुत्रादयोगतिर
 तिभावः ॥ ७ ॥ वातरप्रवातायनतेन ॥ ८ ॥ अन्युर्द्विचित्रमद्वितीयचंद्रध्यातिम् ॥ ९ ॥ वेतालयोन्मेषसमये निरिउदितप्रकाशमानम् ॥ १० ॥ भर्तुर्गोविष्यद्वाविपदार्थजात
 म् ॥ ११ ॥ भविष्यदेवप्रकारनिमित्तकालदेशाक्रियेयत्ताभ्युदयनि श्रेयसपर्यन्तैर्निभाज्यचितितवतीत्याह ॥ यथेति ॥ स्फारानिर्दतिभूमानदविश्रांतिः ॥ १२ ॥ पुरःस्थितनिव
 नप्रसन्नानविमलावभूवाकुलतांगता ॥ दिनशोरिवनीहारधूसरासाव्यतिष्ठत ॥ ५ ॥ क्षणश्रव्योपविष्टैव चिंतयामास चिंतया ॥ कष्टं रा
 ज्यं प्रभुस्त्राकावनं यातामहादिति ॥ ६ ॥ तन्मयेहाद्यकिंकार्यं तत्समीपं वजाभ्यहम् ॥ भर्तृवगतिरुद्विष्टाविधिनप्रकृतास्त्रियः ॥ ७ ॥ इति
 सांचित्यभर्तारमनुगतं समुत्थिता ॥ चूडालावातरंधेणनिर्गत्यां चरमाचर्यौ ॥ ८ ॥ बभ्रामांबरमार्गेण वा तस्कंधेन योगिनी ॥ कुर्वतीसिद्ध
 सार्थस्य मुखेनात्युद्विभ्रमम् ॥ ९ ॥ ददर्शाथयथायार्तरत्रौ खड्गधरं प्रतिम् ॥ भ्रमंतमेकमेकतेवेतालसमयोदितम् ॥ १० ॥ तादृशंपतिः
 मालोक्यास्थित्वागनकोदरे ॥ भविष्यं चिंतयामास सर्वभर्तुरखंडितम् ॥ ११ ॥ यथायेन यदायत्र यावत्कार्ययोदयम् ॥ यथाचनिर्दतिः
 स्फारागतव्यातेन राघव ॥ १२ ॥ अवशं भवितव्यं तद्भर्तुर्दृष्ट्वापुरःस्थितम् ॥ तदेव संवादायितुंगमनात्सान्यवर्त्तत ॥ १३ ॥ आस्तां ममाद्य
 गमनं कालेनातिचिरेण हि ॥ मया स्वपाश्र्वंगंतव्यं नियतरेष निश्चयः ॥ १४ ॥ इति सांचित्यचूडालाप्रविश्रांतः पुरंपुनः ॥ सुष्वापशयनेशंभोः
 शिरसां वैदवाकला ॥ १५ ॥ केन चित्कारणेनासौ गतः संप्रतिभूयति ॥ इति पौरं जनं सर्वमाश्वासयति षुदंगना ॥ १६ ॥ राज्यं रक्षभर्तु
 स्सत्कमेणसमदर्शनात् ॥ यथा कालेन केदारं पकंकलमगोपिका ॥ १७ ॥ तयोस्तदावहकालादंपत्याः स्थितयोस्तथा ॥ अदृशान्योन्यमु
 खयोराज्यकाननपालयोः ॥ १८ ॥ जगामाथदिनंपक्षोमासोयक्रतुवत्सरः ॥ शिखिध्वजस्य विपिने चूडालायाः स्वमंदिरे ॥ १९ ॥ बहु
 नात्र किमुक्तेन वर्षाण्यष्टादशांगना ॥ चूडालो वाससदनेवनगुच्छं शिखिध्वजः ॥ २० ॥ अथ यतेपुवद्भुवर्षपुंजरसावते ॥ शिखिध्वज
 महाशैलतटकोदरवासिनि ॥ २१ ॥ भर्तुः कथाचपकं तदालक्ष्यपालितंचिरात् ॥ तदा तस्याथयतेपुवर्षपुंजरसावते ॥ २२ ॥ तदा तस्या
 त्मकार्षस्य भवितव्यतया तथा ॥ भर्तुः समीपगमने मम कालोयमित्यथ ॥ २३ ॥ सांचित्यमंदरोपांतं तु बुद्धिचकारसा ॥ चचारान्तःपुरा
 द्रात्रौ तारनभसः पथम् ॥ २४ ॥ जगाम वा तस्कंधेन गच्छंती खेददर्शासा ॥ कल्पदक्षं शुकच्छत्ररत्नस्तव कभूषिताः ॥ २५ ॥

योगवलादपरोक्षदृष्ट्या सवाद्यितुतदनुत्तरमाचरितुमिति यावत् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कलमगोपिकाशालिपालिका ॥ १७ ॥ अवहंतश्चगमत् ॥ १८ ॥ कथमगम
 तदाह ॥ जगामेति ॥ ऋतुसहितो वत्सरः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ कथायाणारागादिवासनानापाकमालक्ष्यतन्नावलालनयापालितमतीक्षितमिति यावत् ॥ तदेत्यादिरुक्तानु
 वादेव क्ष्यमाणाथः ॥ २२ ॥ आत्मकार्यस्य भर्तुर्बोधस्य तथा वक्ष्यमाणप्रकारेण स्वोपदेशेनैव भवितव्यतया ॥ २३ ॥ ततारपुष्टुवे ॥ २४ ॥ २५ ॥

१ दते इत्यपि कचित्साठः ॥ वने इति पाठे जगाम उपलक्षितस्येत्यन्वयः ॥ दते इति पाठे शिखिध्वजस्य रसावते सतीत्यन्वयः

रताः क्रिष्णरुका ॥ परावृत्तार्ता शकलानिकलाय ॥ २१ ॥ सिद्धांतमेभ्य आसातिपूर्वतानिभारमाहा रिवरनकः सूर्यारिर्सांगप्यानि यस्तथाविधान्याभ्यास्त्वर्थ
 पाशाधराय ॥ चंद्रविलसजस्याम्नीभाषेभर्षाषिचपरराभूतीनिर्मलज्योत्स्नाय ॥ २७ ॥ अवरस्यअतारताभतवर्तिनागतासतीदरशं ॥ २८ ॥ स्वभाषामयेनअविभुक्ता
 विद्याप्यटाकयत् ॥ आत्मनायनर्षेबाबाय ॥ किमुबाधनराह ॥ अहोदय्यादिना ॥ २९ ॥ १० ॥ मममनःउकविषैकैर्बिभ्यमानपदिदित्कठने ॥ ३१ ॥ अपयष्टेवदयो
 नंजाताअयभा ॥ ३१ ॥ ११ ॥ अहमहा ॥ मुधाप्ययंषवर्षाहवितसत्किस्वितमर्गत्यर्थ ॥ ३४ ॥ अपधानापशोपदतिशेष ॥ कनलभाह ॥ भर्तारंभिति ॥ ३५ ॥ द्वा
 नदनेपाननिलयारका सिद्धाभिसारिया ॥ परावृद्धुराकलान्यालंयकणवर्षिण ॥ ३६ ॥ सिद्धांतमात्तसौंगध्यानस्मशयामासमा
 रुतान् ॥ चंद्रप्रवाहताभांधेमहार्वाचिपरपराम् ॥ ३७ ॥ अपभ्यन्निमलज्योत्स्नामभरारतरतांगता ॥ भर्षांतरंणगच्छतीमंवलशाश्च
 विपुत ॥ ३८ ॥ अविभुक्ता स्वभजासामूयोभूयाप्यलाकयत् ॥ उवाचचात्मनेवाहोयावज्जीवशरीरिणाम् ॥ ३९ ॥ नस्वभाव शमया
 तिममाप्युक्तितमन ॥ कदाचंद्रस्कधतप्रणयप्रवणपुन ॥ ३० ॥ पभ्यभिकांतमित्युक्तमयाप्युक्तठनेमन ॥ मजरीजालवलितास्त
 रुवह्य स्वकयतिम् ॥ ३१ ॥ नमुचंतिक्षणमितिममाप्युक्तठनेमन ॥ ययेयमभजाकांतमेतिसिद्धाभिसारिका ॥ ३२ ॥ तथाकदाहमे
 प्यामिमभाषातिमन स्थितम् ॥ इममदाश्वमरुतएतेचशशिन करा ॥ ३३ ॥ वनराजयएताश्वमामप्युक्तठयंत्यहो ॥ हेचित्ताज्ञमुधीवां
 त फिलवांढवितस्थितम् ॥ ३४ ॥ साव्याभनिमलासाधोफनेयाताविवेकिता ॥ अथवाचित्तमत्तारंस्वप्रत्युक्तठसेमत्वं ॥ ३५ ॥ तिष्ठो
 कठाभिवलितैकसमुक्तठितेनमे ॥ फिदयत्कठसेवाभेमत्तांयातोजरांभवेत् ॥ ३६ ॥ तपस्वीदशगात्रश्वमर्वत्रिर्वासिनस्तथा ॥ मना
 राज्यापभांगभ्यामन्यस्यामूलतांगतम् ॥ ३७ ॥ वासनालतिकाप्रावृणदंनदगतायथा ॥ एकांतरतएकालानीरस शांतवांसन ॥ ३८ ॥
 मन्मंभवतिमंभताशुकद्वसमस्थिति ॥ तथापिचित्तकोत्कठाभवतोत्कठयान्वितम् ॥ ३९ ॥ मतिमुद्बोधययोगेनभ्लेपयिप्याभ्यहृप
 तिम् ॥ प्रमृष्टपलनभतु सर्माकल्पमनामुने ॥ ४० ॥

नीरहृदयत्वाद् ॥ किमिति ॥ शामहृत्तीशरीरपारिगनाद्यर्थसमुक्तठसेतेमसाकारपातल्लन्विरपेक्षप्रभवेरुभाष्यतन्त्वर्थ ॥ ३१ ॥ राज्यादीनामभोगेभ्य अमोगार्थं अ
 त्यमन अमृष्टानिमृष्टतांगतंमम्यसभाषये ॥ ३७ ॥ नयाश्वस्यबासनालतिकायापाहाव्यनीसुद्रामहानरगतासरीनयुपगबशिव्यनेतयासपन्नेतिशेष ॥ एकांतरत आसक
 अतएवकाला ॥ नीरसोतिरिच्छ ॥ ३८ ॥ पूर्वतरापप्रदशानन्विकस्ताहृमनःपुनरुक्तीषियर्ताभाह ॥ तथापीति ॥ अस्त्वेषविद्य सन्त्यापिद्वेषितकतावोत्कठाअहृयोगेन
 स्थयाप्यापायनभर्तुमितिमुद्राभ्यतस्वशीहृत्समाहृष्येयभोगोत्कठयापुनर्वातमधगासहृद्वेपयिप्यामिनत्वयोत्कठाकार्येतिपरेणाभ्ययथा ३९ ॥ नीरहृदयत्वाद् ॥ प्रमृष्टेति ॥ ४०

॥ ४ १ ॥ यद्यस्माद्धेतोर्भर्तितत्त्वबोधान्मयासमंतल्यरूपमंतर्वाह्यार्थचित्तिंतयस्यतथाविधसंपत्स्यतइतिशेषः ॥ तदेवप्रशसंत्याह ॥ समयेति ॥ ४ २ ॥ ४ ३ ॥ अब्दान्बध्यात् ॥
 वनातरवनमध्यम् ॥ ४ ४ ॥ पादपानात्तानाचस्पदेनवेद्यावनुमेयौगमागमौयस्या ॥ ४ ५ ॥ योगेनसमाहितचित्तेनेतियावत् ॥ योहारकेयूरादिभूषितःसन्मरुकातिरभवन्तमे
 वअत्रमदरोटजेकशागत्वादिलक्षणइदरीतिपरणसबध ॥ ४ ६ ॥ ४ ७ ॥ भृगीशप्रसिद्धरुद्रद्वारापालमिव ॥ ४ ८ ॥ देवातिथिसमर्चनायपुण्याणिमात्स्यायथयतम् ॥ जटाभिर
 कितचिक्लितम् ॥ ४ ९ ॥ अनात्मज्ञाताअज्ञानतात्मकम् ॥ ५० ॥ यतोयस्माद्धेतोर्भर्तित्प्रियःपतिर्भौहर्षणेनरुदिक्षुणाममिहतामिमादशामभ्यागतस्तस्माद्धेतोरिहास्मि
 राज्परवनियोदध्यामिनित्वस्यावःसुखांचिरम् ॥ अहोनुचिरकालेनमनोरथमिमंशुभम् ॥ ४ १ ॥ अहमासादयिष्यामिचद्रतासमाचिति
 तः ॥ समग्रानंददंनानामेतदेवोपरिस्थितम् ॥ ४ २ ॥ यत्समानमनोवृत्तिसंगमास्वादानेसुखम् ॥ इतिचिंतयतीव्योश्चाचूडालोह्युष्यपर्व
 तान् ॥ ४ ३ ॥ देशानब्दान्दिगतांश्रयापमंदरकंदरम् ॥ अहश्चैवनभःस्थैवप्रविवेशवनांतरम् ॥ ४ ४ ॥ वात्येवपादपलतास्पदवेद्यगमा
 गमा ॥ वनैकदेशेकस्मिंश्चिह्नकृतपर्णाटिजंपतिम् ॥ ४ ५ ॥ हृद्यायोगेनबुबुधेदहंतरमिवास्थितम् ॥ हारकेयूरकटककुंडलादिविभूषितः
 ॥ ४ ६ ॥ अभवन्मेरुकांतिर्यस्तमेवात्रददर्शासा ॥ कशांगंकृष्णावर्णंचजीर्णपर्णमिवास्थितम् ॥ ४ ७ ॥ कजलांबुभरज्ञातंभृंगीशमिवनि
 र्ग्रहम् ॥ चीरांवरधरंशांतमेकाकिनमवस्थितम् ॥ ४ ८ ॥ स्थलीनिषण्णंपुण्याणिग्रथयंतंजटांकितम् ॥ तमालोक्यानवद्यांगीचूडाला
 पीवरसनी ॥ ४ ९ ॥ किंचिज्जातविषादैवमुवाचात्मनिचेतसा ॥ अहोनुविषमंभौर्यतदनात्मज्ञातात्मकम् ॥ ५० ॥ एवांविधाःसमायांतिद
 शामौर्यप्रसादतः ॥ अयंसराजालक्ष्मीवान्यतोमेतिप्रियःपतिः ॥ ५ १ ॥ रुदिमोहघनक्षुण्णामिमामभ्यागतोदशाम् ॥ तदवश्यमिहाद्यै
 वनाथंविदितवेद्यताम् ॥ ५ २ ॥ नयान्यन्ननसदेहोभोगमोक्षश्रियंतथा ॥ इदंरूपपरित्यज्यरूपेणान्येनकेनचित् ॥ ५ ३ ॥ सकाशमस्य
 गच्छामिवोधंदातुमनुत्तमम् ॥ बालेयंममकांतेतिमदुक्तंनकरोत्यलम् ॥ ५ ४ ॥ तस्मात्तापसरूपेणबोधयामिपतिक्षणात् ॥ भर्ताकषा
 यपाकेनपरिपक्रमतिःस्थितः ॥ ५ ५ ॥ चेतस्यस्याद्यविमलेस्वतंत्रंप्रतिबिंबवति ॥ इतिसंचित्यचूडालावभूवद्विजदारकः ॥ ५ ६ ॥ ईषड्या
 नाद्गतान्यत्वंक्षणादंबुतरंगवत् ॥ पपातविपिनेतस्मिद्धिजपुत्रकरुपिणी ॥ ५ ७ ॥ भर्तुरथ्याजगामाग्रमंदस्मितलसन्मुरवी ॥ ददर्शीद्धिजपु
 त्रंतपुरेयातंशिखिध्वजः ॥ ५ ८ ॥

परेणान्वयः ॥ ५ १ ॥ ५ २ ॥ ५ ३ ॥ किमर्थमिदरूपपरित्याज्यन्नाह ॥ बालेति ॥ ५ ४ ॥ प्रागेवकृतस्तपस्विवेषेणसनबोधितस्तत्राह ॥ भर्तेति ॥ ५ ५ ॥ द्विजदारकोब्राह्मण
 पुत्रः ॥ ५ ६ ॥ कथञ्चभूवत्दाह ॥ ईषदिति ॥ प्रागुक्ताश्रीमभारणान्वितादीषड्यानात् ॥ अन्यत्वंपुत्रम् ॥ ५ ७ ॥ अपपुरोदेशम् ॥ ५ ८ ॥

मूर्तिमास्मिन्नपश्यद्ब्रह्मलोकनकामिवर्गोराशिपीतस्वच्छात्प्यंगानियस्य ॥ ५१ ॥ ६० ॥ व्यासत्रकोष्ठान्मन्त्रिणं च धारिणुणावहिर्देशीयेन अतएवकिष्कुभाषणहस्तमाषणदुग्धप्रापन
 लिभाप्रयावाअरण्यार्तनिर्देशयाद्भूमावत्प्रमाणपाशस्यपाशमालयास्थितमनुपलक्षितम् ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ श्यमस्यऽश्यासलप्रमाणपद्भुयस्यतयाविषयमचलपवतमिषस्थितम् ॥ ६३ ॥
 ५६ ॥ मरुद्भ्रमर्दापरतरप्रस्यागणप्रवाहोत्पद्यते ॥ तत्रलीनमन्निर्वाहित-पूर्णेकुलमिषवचलम् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ सवनिर्भित्तिपरमासनम् ॥ करोत्करोकरतलो ॥ ६७ ॥ कुमुदरवहस्य
 वनातराट्टपायातपोमूर्त्तिमिवास्थितम् ॥ द्रवत्कनकगौरांगमुकाहारविभूषितम् ॥ ५९ ॥ शुक्लयज्ञोपवीतांगशुक्लावरयुगाद्वतम् ॥
 कमंडलुधरंकांतुरोयातशिविध्वज ॥ ६० ॥ व्यासत्रकोष्ठद्विगुणोनाक्षसूत्रणचारुणा ॥ भूमावलभगात्रेणकिष्कुमात्रेणचस्थित
 म् ॥ ६१ ॥ पुतलव्यासमृधानसालिमालमिवांशुजम् ॥ भासयतत्रोदशतंशारीरेदीपिमंडले ॥ ६२ ॥ कुडलाभूषितमुखनवमकंमिबो
 नितम् ॥ शिलासप्तोत्तमदारशृंगस्येंदुमिवाचलम् ॥ ६३ ॥ कांतोपशातवपुमूर्जितविजितेन्द्रियम् ॥ हिमाश्रमस्मितलकमूर्षितालो
 फसुटरम ॥ ६४ ॥ मरुद्भ्रमर्तटलीनपूर्णेंदुमिबवचलम् ॥ तमालोक्याद्विजसुतसमुत्तस्थौशिविध्वज ॥ ६५ ॥ देवपुत्रागमधियासपरि
 त्यत्तपाट्टुक ॥ देवपुत्रनमस्कारहृद्भासनमास्थिताम् ॥ ६६ ॥ इत्यस्यदर्शयामासपाणिनापञ्चविष्टरम् ॥ ददौचद्विजपुत्रस्यपुष्पमूर्ष्टिक
 रंत्करं ॥ ६७ ॥ चंद्रकुमुदसंबहस्यप्रात्येयमिवपल्लवं ॥ हराजपुंनमस्तुभ्यमितिविजसुतोवदत् ॥ ६८ ॥ गृहीत्वाकुस्तुमान्मस्माद्विवेगपत्र
 विष्टरं ॥ शिविध्वजउवाच ॥ ॥ देवपुत्रमहाभागकुतआगमनंकृतम् ॥ दिवससफलोमन्येयत्वामपयास्मिदृष्टवान् ॥ ६९ ॥ इदम
 व्यभितपायपुण्याणीमानिमानद ॥ इमाप्रप्रथितामालागृह्यतांमद्रमस्तुते ॥ ७० ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वापापमर्थ्यचमालां
 गुण्याणिवानप ॥ शिविध्वजकदिष्टायेददौदेव्येययास्वितम् ॥ ७१ ॥ ॥ चूढालोवाच ॥ ॥ सुबहूनिपरिभ्रांतोभूतलायतनान्यहम् ॥
 त्वत्तपूजाययाप्रामामेययनतयान्यत ॥ ७२ ॥ पेशलेनानुरूपेणप्रश्रयेणामुनानप ॥ मन्येहनुनमत्यंतचिरजीवीमिविप्यसि ॥ ७३ ॥
 शांतेनमनसोदारमारादुन्मुककल्पनम् ॥ निर्वाणार्थतपरसाधोकश्चित्संभृतवानसि ॥ ७४ ॥ असिधारामर्मसौम्यशांतवतमिदंतव ॥
 स्फूर्तयद्रान्पमुत्सृज्यमहावननिपेवणम् ॥ ७५ ॥

पल्लुवैषालेयद्विमकणआलामिष ॥ ६८ ॥ यथस्मात्त्वामपयास्मिद्विषसेदृष्टवान्
 स्मि ॥ ६९ ॥ ७० ॥ अस्मिन्शाब्दो कर्मनतिक्रम्यतिपथास्वितम् ॥ पद्याधानतिहर्सापथार्थेअप्ययीभाष ॥ ७१ ॥ नतयान्यत-यामेत्यनुपज्यते ॥ ७२ ॥ मप्रयेणवितयेन ॥
 एतद्वैतसर्षणमन्त्राभिरजीविनाभर्तन्तिमाह ॥ ७३ ॥ आरातद्वेरेउन्मुका कल्पना-कलसकल्पयापस्मिन् ॥ अतएवशेवारनिष्पाणार्थेनप-सभु-नवान्त्वचित्तधानसि ॥ कश्चिदिति
 दृष्टयश्चेत्निपात ॥ ७४ ॥ शांतानामकोपनानोपातिवनस्थानाद्भ्रतभिरमहावनतिसषणमसिपारासमभूरमत्यन्ताद्यधाननिर्वास्येत्यर्थ ॥ ७५ ॥

राज्यत्यागनिर्वाणार्थतपश्चरणयोरज्ञातयोः प्रशंसनायोगात्तस्यतपसासर्वज्ञतासंभावयन्त्याजाद्विजसुतरूपादिमपदाप्रशंसति ॥ जानासीत्यादिना ॥ ज्ञायसेमहाप्रभावइतिशेषः
 ॥ ७६ ॥ अथवाकिवहुनासम्यालोकादीक्षणादेहकातितश्चाहतेनसिचसीव ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ शृंगमेरुशिवरम ॥ अमुनामहत्तमालारूपेण ॥ ७९ ॥ सुमनसांपुष्पाणापत्रदल
 मिवपेठवसुकुमारतेअगम् ॥ ८० ॥ इदुप्यजातमित्यदृश्यमानवैचित्र्येणसितमथितम् ॥ पिञ्जवधनेकर्मणिक ॥ अगोतिसवोधने ॥ तत्तस्माद्देवस्यतवाचर्चानादित्यर्थः ॥ ८१ ॥ दे
 वार्चनदप्यतिथिपूजनमधिकमितितदेकमपिजन्मसाफल्यहेतुस्त्वत्पूजनेतुमेद्वयमपियुगपत्सपन्नमितिसुतराजीवितसाफल्यमित्याशयेनाह ॥ जीवितमिति ॥ ८२ ॥ तत्तस्मान्म
 शिविध्वजउवाच ॥ ८३ ॥ जानासिभगवन्सर्वदेवस्त्वंकोत्रविस्मयः ॥ श्रियैवलोकोत्तरयाज्ञायसेचिद्गुरुपया ॥ ७६ ॥ एतान्यंगानितेवं
 द्राह्मदितानीतिभेमतिः ॥ अथवाकिसमालोकादहृतेनेवसिचसि ॥ ७७ ॥ अस्तिमेदयिताकांतापातिमद्राज्यमद्यतन् ॥ तवेवतस्यादृष्टा
 नितान्यंगानीहसुंदर ॥ ७८ ॥ उपशांतंचकांतंचवपुरापादमस्तकम् ॥ शृंगंशुभ्रांबुदनेवपुष्पेणाच्छादयामुना ॥ ७९ ॥ निष्कलंकेंदुसं
 काशमंगमादित्यतेजसा ॥ मन्येतेभ्लानिमायातिसुमनःपत्रपेलवम् ॥ ८० ॥ देवार्चनायापचितमिदमित्यसितंमया ॥ अंगत्वदंगसं
 गेनतस्ययातुकरार्थताम् ॥ ८१ ॥ जीवितंयातिसाफल्यंसमभ्यागतपूजया ॥ देवादप्यधिकंपूज्यःसतामभ्यागतोजनः ॥ ८२ ॥ तत्क
 स्त्वंकस्यपुत्रस्त्वांकिमायातांस्यनुग्रहात् ॥ एतन्मेसंशयांछुधिविमलेदुसमानन ॥ ८३ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ८४ ॥ राजन्मेशृणुवक्ष्यामि
 यथापृष्टमखंडिनम् ॥ कोनामपरिपृच्छंतंविनीतंवंचयेत्युमान् ॥ ८४ ॥ अस्यास्मिञ्जगतीकांशुशुद्धात्मानारदोमुनिः ॥ पुण्यलक्ष्म्यामु
 खेकांतैकपूरतिलकोपमः ॥ ८५ ॥ सकदाचिन्मुनिर्देवोगुहायां ध्यानमास्थितः ॥ तत्रहेमतटेगंगवहत्युरुतरंगिणी ॥ ८६ ॥ मेरुलक्ष्म्यां
 सुरदूपाभातिहारलतायथा ॥ एकदानारदमुनिर्ध्यानंतेससस्रितटे ॥ ८७ ॥ ध्वनहलयमश्रौषांहीलाकलकलारवम् ॥ किमेतदित्यसौ
 किंचिज्जातप्रायकुतूहलः ॥ ८८ ॥ हेलयालोकयन्नाधामपश्चल्लनागणम् ॥ रंभातिलोत्तमाप्राच्यनिर्यातंजललीलया ॥ ८९ ॥ कीडंतं
 त्यक्तवसनंदेशेपुरवर्जिते ॥ कांचनांभांजमुकुलसंकारैःस्तनमंडलैः ॥ ९० ॥

हत्तपूजाग्रहणादनतरमितिशेषः ॥ ८३ ॥ पृष्टमनतिकस्ययथापृष्टम् ॥ ८४ ॥ पुण्यलक्ष्म्या कांतरभ्येमुखेसुरभितरयत्कपूरतिलकंनदुपमायस्य ॥ अनेननारदो गौरागइतिगम्यते
 ॥ ८५ ॥ गुहायामेरोरितिशेषः ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ध्वनतिवलयानियस्मिस्तथाविधलीलाकलकलारवंजलकीडाकोलाहलध्वनिम् ॥ संभावनाप्राच्यार्थम् ॥ प्रायशब्दोप्यदंतोस्ति ॥
 तदस्मिन्ननप्रायेसंज्ञायाम प्रायभवः रूपास्वायादितिपाणिनिजैमिनिप्रश्रुतिभिःप्रयोगात् ॥ ८८ ॥ निर्यातंजलाचिर्गतम् ॥ जललीलयाजलसेचनदिकीदृया ॥ ८९ ॥ ९० ॥

अन्वाम्यपरिवर्षस्त्रिभेदितवध्वनिभिन्निपावत् ॥ हुतस्यहेमरसस्यय आपूरनिभर-भवाहातिशयसादुरोनआभोगेनकीतिसस्थानेनभावीकृठभि स्वात्मकस्यकामध्विरस्यस्य
 शतधयकुर्वन्निमित्तिरेणाम्य ॥ ११ ॥ स्वजलनेमन्व्यानिर्मडीलनेनप्रतिध्विष्वद्वेणसर्वनीव्याभाष्योमधिलोसिनीभाषणाम्वाकिनीरेहलाषणपरसपधाहेणतर्जयतन्यभ्रा
 धयानिर्धस्यस्यहा ॥ १२ ॥ मनापुत्रकामस्यअमरोधानेनहनधनेकीहापारथयचकभूतीनिनधतलसर्षे सेनुभिन्निरोधाहुत्ययेअर्धितगगांभुयेन ॥ १३ ॥ यत् स्वच्छन्नमन्वाहस्यो
 न्यारशतीमत् अत सर्वतज्जनिर्ध्वितसर्वागसर्वधट्टसर्वगससवत-पाणिपादनस्यधोशिधिरोमुख्यभितप्रसिद्धकालासन कस्यतराभंगवत सकाशादुत्थिनधिश्चरूपमिवास्थित
 मित्यय ॥ १४ ॥ विष्वद्वपरशर्यायिर्भूमभवत-कालात्मकत्वध्विश्चरूपभीतेनाभुंनेनकोप्रवानुपकूपद्विपुटेनभगवताकालास्थिलोकसपकथच्छदोलोकाम्नागहनुमिहृद्वत्तद्वर्धि
 स्वधधनेवर्षशतम् ॥ अतस्त्वेवकालात्मानसर्वकस्यनाकलदाहुत्वात्कस्यतठनेनरूपयति ॥ धर्षयिषटपारिष्यादिना ॥ धर्षणिप्रभावाद्य यटिसवन्वराविटया स्फुधा यस्य ॥
 परिवेष्टितमन्योन्यफलकांतुभंयथा ॥ हुतहेमरसापूरनिभंराभोगभासुरे ॥ ११ ॥ कुर्वन्मुरुभि काममदिरस्तभसधयम् ॥ निर्मलीक
 तवद्वेणय्याभाष्योमधिलोसिनीम् ॥ १२ ॥ लावण्यरसपुरेणतर्जयतमिवापगाम् ॥ प्राकारेमरोधानरयचकैर्मनोभुव ॥ १३ ॥ उत्पया
 धितगगांभुनितप्रतटसेतुभि ॥ सवधट्टसर्वागविश्चरूपमिवास्थितम् ॥ १४ ॥ प्रतिर्विवितसर्वागमन्योन्यादर्शागतम् ॥ कालकल्पतरा
 वपविटपालस्वपहवत् ॥ १५ ॥ विविधतुलताजालाहिनश्रीकलिकाकुलता ॥ आलोकपुष्परजसाजाताद्गगनकानने ॥ १६ ॥ सुर
 जलध्वगभ्रोतास्वभाष्येकालवाहकान् ॥ स्ननसवकटदंपुस्यधयातिरसान्वितम् ॥ १७ ॥ उद्धृत्याद्दत्यसंपूर्णदलितोभोजपहवम् ॥ आ
 लोलकफेगोक्षितारकादिमधुव्रतम् ॥ १८ ॥ अमृतापट्टिघातायकोशसधयकारिमि ॥ दुभ्रापभूतसपानाविकसत्कनकांबुजे ॥ १९ ॥
 पद्यिर्नापहवाच्छद्वेगुमेरोगुर्हातरं ॥ शीतलेस्वधुनीतीरतोयान्दृष्टमलेसुरे ॥ १०० ॥

एतेनायमद्वयस्वभाषानांशशास्त्रात्मनयार्थकमेव ॥ १५ ॥ विविधाभिन्वलयणाभ्रतवोलनाजालानिअर्धांतरशास्त्रासमुद्गायस्य ॥ गगनमध्यकाकारास्तस्रुक्षणैकाननेनद
 नजालान् ॥ १६ ॥ स्फुरद्दिजलभयधप्रपरिणामशरीरत्वाञ्जलस्योर्ध्वेभ्रोगाद्यानाम् ॥ समाप्यध्ययएकमालबाहकमालबालकडलयोरभेदाद्यालयस्यनधाधिपात्कालक
 स्यतदार्थ्योत्तरुद्विश्चरूपमिवास्थितमिर्ध्वभाष्य ॥ पुनर्ललनामणमध्विधिरानट्टि ॥ स्तनेमि ॥ परस्परस्ननलसवकटदंपुअभोजमकुलेषुधर्षीदयसाभ्यदर्शनप्रयुकस्यधंया
 नालाहुत्स्योत्स्यत्कालनास्रपूर्णद्विक्रिन्त्यभोजमुकुलपहवधानियनेनेतिरेणाम्य ॥ १७ ॥ अर्धाभ्रुत्वयधंपुआलोलकालकान्धुणकुनला केरातीर्थकृतलाअक्षितारका
 आरिपराह्लाहाटिकास्वस्थिगारुसर्षेर्दीप्तमणयध्वमधुव्रतान्यमरायस्मिन् ॥ १८ ॥ पुन कीटराललनगणतदाह ॥ अमृतेत्यादिना ॥ अमृत्कलाकोशसंपहकारिमि सुरेद्वे
 रयतस्यारुणवहवायधर्षयपकानाम्पावर्षीधियालापुगुंएकानभ्रतमेरोगुर्हातेरएकप्रोपसत्तन्वर्षाविकलापूरमिवास्थितम् ॥ नधगुमद्विपयुकंतदुपपत्तयेधिरानट्टि ॥ बुभ्रापे
 रमि ॥ अन्वाम्यनिर्धोषध्वानिअमृत्निधानयोम्यस्थानतामवर्षीनापानि ॥ १९ ॥ १०० ॥

इंद्रशंकांतं शैणं स्त्रीसमूहमालोक्य मुनेर्मनस्तदन्तरमानीदितं प्रथमं संसन्न आश्रितो विवेकांशो येन तथा विधं व भूवेति परेणान्वयः ॥ १० १ ॥ २ ॥ चित्ते विकारास्तर्वांगिग्राणक्षोभस्तेन स
 र्वांगसारस्वरतसः स्वल्पनदन्तमित्याह ॥ व भूवेति ॥ तत्र दृष्टानाह ॥ फलमित्यादिना ॥ ३ ॥ छिन्नं क्षतलतावृत्तशाखा मूलस्थानं यस्य तथा विधः प्रत्यमस्त रूपाः पादपोवदादिरिव ॥
 उत्तमेति राजसर्वोधनम् ॥ ४ ॥ द्विधा पातंसयो द्विधा वद्धितविसंशृणालमि वधा गलत्सारभूतोरसः शुक्रयस्य ॥ राजप्रश्नः स्पष्टः ॥ ५ ॥ ६ ॥ तत्त्वज्ञानामपि प्रबलतरपारब्धेन विवेकां
 शनिरोधात्कदाचिद्देहधर्मानुवर्तनमस्य वेत्युत्तरमाह ॥ सर्वस्याप्येत्यादिना ॥ ७ ॥ यावत्स्वातन्त्र्यनाशपर्यन्तम् ॥ ८ ॥ सुखदुःखमयत्वमेव दृष्टातैर्दर्शयति ॥ सृष्ट्यादिनेति ॥ ९ ॥
 चंद्रविवेकलापूरमेकत्रैवोपसंस्तम् ॥ शैणमालोक्य तत्कांतं सहसैव मनोमुनेः ॥ १० १ ॥ अनाश्रितविवेकांशं व भूवानं दितं स्फुरत् ॥ आ
 नंदवलिते चिते क्षुब्धे प्राणानिले स्थिते ॥ २ ॥ व भूव तस्य लृष्टस्य मदनस्वलितं तदा ॥ फलं रसा पूर्णमिव ग्रीष्मांतं इव तोयदः ॥ ३ ॥ प्रत्यग्र
 पादपच्छिन्नलतावृत्तइवोत्तम ॥ अवश्याय कणस्पंदी शशांक इव वामुनिः ॥ ४ ॥ विसं द्विधा पातमि व गलत्सारसो भवत् ॥ ॥ शिखि
 ध्वज उवाच ॥ ॥ तादृशोपिव दृष्टोपि जीवन्मुक्तोप्यसौ मुनिः ॥ ५ ॥ निरिच्छोपि निरागोपिन किंचिदुपमोप्यलम् ॥ सवाद्याभ्यंतरं नित्य
 माकाशविशदोपि च ॥ ६ ॥ नारदोपि कथं ब्रह्मन्मदनस्वलितो भवत् ॥ ॥ षूडालोवाच ॥ ॥ सर्वस्याप्येव राजर्षभूतजातेर्जागत्रये ॥ ७ ॥
 देवादेशपि देहो यद्दयात्मैव स्वभावतः ॥ अज्ञमस्त्वथ तज्ज्ञं वा यावत्स्वांतं शरीरकम् ॥ ८ ॥ सर्वमेव जागत्यं ग सुखदुःखमयं स्मृतम् ॥ तस्या
 दिनापदार्थं केन चिदर्थं सुखम् ॥ ९ ॥ आलोक इव दीपेन महांबुधिरिवेदुना ॥ क्षुधादिनापदार्थं न दुःखं केन चिदेव हि ॥ १० ॥ तमो मे
 धपटेनेव स्वभावो ल्यत्रकारणम् ॥ स्वरूपे निर्मलं सत्ये निर्मेधमपि विस्मृते ॥ ११ ॥ दृश्यमुह्यासमाज्ञोति प्रादर्थीव पयोधरः ॥ अनारतानुसं
 धानादप्युन्मेषमविस्मृते ॥ १२ ॥ स्वरूपे नो ह्यसत्येष चिते दृश्यपि शाचकः ॥ यथा तमः प्रकाशाभ्यामहोरात्रौ स्थितिं गतौ ॥ १३ ॥ तथैव
 सुखदुःखाभ्यां शरीरं स्थितिमागतम् ॥ एवं हि सुखदुःखे देजन्मकारणदर्शनात् ॥ १४ ॥ अज्ञस्य गाढतां याते पटे कुंकुमवद्वटम् ॥ तज्ज्ञस्य
 लंगलगतो मनागपि न तदृशात् ॥ १५ ॥

दुःखवर्धत इत्यनुकल्प्यते ॥ ११ ० ॥ यथा मेघलक्षणेन उपदेन उपचितेन निश्चितमेव धर्तेतद्वत् ॥ यत्र तत्त्वज्ञानामपि क्षणं त्वरूपविस्मरणे ईदृशानमर्थस्तथाज्ञानार्थिनां किंवाच्यमित्याशये
 नाह ॥ स्वरूपे इति ॥ ११ ॥ अतएव सर्वदेवदृशानुह्यासायसदैवसमाधिना स्वरूपाविस्मरणशीलेन भाष्यमित्याशयेनाह ॥ अनारतेति ॥ उन्मेषो निर्मेधयानं रालकालस्ताव
 न्मात्रमपि ॥ १२ ॥ १३ ॥ एवज्ञानयोः प्रारब्धफलभोगसाम्येऽपि राजनारजनकतौ विशेषोऽस्येवेति दृष्टानाभ्यामुपपादयति ॥ एवंमिथ्यादिना ॥ जन्मकारणस्य देहात्माभा
 वस्य दर्शनात् ॥ १४ ॥ तज्ज्ञस्य तदृशान्त्वज्ञानवशात् ॥ मनागपि न लगतः ॥ १५ ॥

यथाभवे स्फटिकस्थितं रागेयतादात्म्यानुकरणेन ॥ आदिपदासप्युक्तेर्नल्पकाराणामप्यासेनश्चाकान्तरींशानिशयेनसकान्तावपिपुष्पाशुभीकुम्भनीन्याद्विषर्णीपटस्येवरा
 येणरजमयाआदिपदास्तुभ्यशुभ्यादिनाथयथाभरणेनलगतस्तद्विषयं ॥ इवानींस्फटिकावपितस्यस्वच्छतरस्याद्विरोपमाङ् ॥ पुरं स्थेति ॥ स्फटिक-पुरं स्थजपावुस्तुमाद्विषलुं
 भावेरताल्कालिकरजनानमपियायात् ॥ तज्जस्तुनामपिनीतीत्यय ॥ १६ ॥ अक्षस्त्यमाह्नायानेद्विमियुक्तद्विदृष्टाणि ॥ धस्तुनदन्त्यारिना ॥ धनरजितरजनम् ॥ धी अक्षस्ये
 निरोप ॥ १७ ॥ तस्कुलसमाङ् ॥ गतधीति ॥ यथास्माद्धो-परितापिताभावतीत्यर्थं ॥ १८ ॥ विषयरजननजह्वाति ॥ तथाचबुद्धीविषयरजनवासनोपपद्यस्तदस्यपर
 धनोस्तद्विकलितमित्याङ् ॥ अनेनेति ॥ १९ ॥ दूरस्थानोपुभराप्यादीनाम् ॥ अपिपदास्तनिहितानाचलाभानाशाद्विद्येत्यक्तिकारणपामोतद्विगमानिन सुखबु रवस्येकेनकभेणे
 आयेतेतद्रेतराजापुच्छति ॥ स्तोत्सर्साति ॥ १२० ॥ ११ ॥ मभार्दासुखोत्पत्तिप्रकारवर्णयति ॥ स्वति ॥ सन्निहितविषयकायाशिषाणिभिर्दूरस्थविषययोराध्यानुमानादिना
 यथाशुभाशुभौरागदिनाकान्तरींमणे ॥ पुरं स्थवस्तुभावेनरजनींस्फटिकोयथा ॥ १६ ॥ तज्जस्तयानीतिवोधाज्जीवन्मुक्तमतिर्मु
 नि ॥ वस्तुन श्चेपमात्रेणपनरजितमेतिधी ॥ १७ ॥ गतपिवस्तुनिदृष्टदुद्धियांपरितापिता ॥ गतपिकुम्भेवश्रंतदीप्यमनुरजनम् ॥ १८ ॥
 नजह्वातिपथामूर्त्तसथाविषयरजनम् ॥ अनेनेवकभेणेतीवधमोक्षीव्यवस्थितौ ॥ १९ ॥ भावनातानवभाक्षोवधोद्विदृष्टभावना ॥ शि
 रिव्यज्जउवाच ॥ ॥ स्तोत्यक्तिकारणप्रामोकेयं तु खसुखं चवा ॥ १२० ॥ अभ्युदेतीतिवदमेदूरस्थानामपिप्रभा ॥ अत्युदारमतीवाच्छ
 यद्गर्भवधनं चवा ॥ २१ ॥ श्रोतुं धर्मिनगच्छामिमपूरभ्ररवेच्छिव ॥ ॥ षुद्वालावाच ॥ ॥ स्वात्यक्तिकारणद्वयलब्ध्याकायाद्विषयाणि
 स्मि ॥ २२ ॥ सुखसवित्पिषालानूनमभुद्धसतिस्वत ॥ दद्वताक्षोभमायाताज्जोवकुंदलिनगतम् ॥ २३ ॥ जीवस्थानियतानाह्य पृथग्देहे
 स्थितिगता ॥ प्राणावपुरितानादीर्जाविआकासतिसुरम् ॥ २४ ॥ सस्पर्शकप्रभुद्धाल्पारसोह्युमलताह्व ॥ सुखप्रवोधसधारदु खवो
 धागभेतया ॥ २५ ॥ जीवस्थानियतानाह्य-पृथग्देहस्थितिगता ॥ सुखिन-प्रसुरत्युपाधीरताशुनदु खिन ॥ १२६ ॥

षलदन्वाउवलय ॥ २ ॥ अथरिच्छिन्नस्तन्मानिभ्रत्वादादारायदद्वरागुद्विस्थाआत्मसुखसवितुन्दे क्षोभात्क्षोभमायातासर्वाभारवर्णितरीत्याकुडलिनीमुत्सप्रभधयाणवि
 धारकत्वात्कुडलिनोमरभोक्षोभोकारयद्विस्तन्मन्त्यागतत्वादेर्वापिभ्रिस्फुटिण्यवुद्धसतिआविभ्रमति ॥ एतस्यैवानदवस्थान्यनिभ्रानिमाधामुपजीवतीतिभ्रुरेतिभाष ॥ २३ ॥
 दस्त्यस्यभोक्तनयनरसनयोधादिपनिनियतयोगस्थानामभनमागभेदमाङ् ॥ जीवस्थेति ॥ २४ ॥ तसद्विषयसस्पर्शनरेकायथाहात्वाधन्विनिपूर्वाभ्यन्वय ॥ कीधस्थना
 द्वाहासवद्वेषवेरदयानमाङ् ॥ रसद्विति ॥ यथाभुलेद्विकरोसोजलनाह्वाहादुमलता सध्वरेशेष्वनुपविशतिद्वित्यर्थं ॥ २५ ॥ पृथग्विषयानैक रूपान्दत्यर्थं ॥ कुनरत
 न्प्रानतमाङ् ॥ सुखिन-सुखिनाभोक्षेयसस्यकीधस्थपधीरतास्वस्थताप्रसुरतिमगुदु खिनोदु-खानुभोक्षेयदस्तस्य ॥ सध्विअस्तस्थतरलदद्वसभानविसवात्मानमनुभब
 तीत्यतस्तस्यपिनाध्यावेसनापकससपूर्वस्तलब्धनाहोभार्गोर्ननीयतेइत्यय ॥ २६ ॥

१ अथदृक्कारोपाध्यावाहान्वितिपाठोपेक्षित इति यादि

अतएवलोकोपिसुवेपस्यभोगेप्रदत्तस्यराजादेःसद्यथाःकर्तृचदनोदकसिकाःकीर्णकुसुमाधूपकसूर्यादिसुरभिणोगार्गाःप्रसिद्धाःकुवेपस्यनीचस्यनुनद्विपरीताइत्याह ॥ येहीति ॥
एवचायजीवोयावत्कालतरलतरनाडीमार्गाननुप्रवेशेनअपरिस्फुरत्स्वयतरलताशून्याभावतितावदस्यनदुःखप्रसक्तिः ॥ तदास्यसक्कइनाथाकारवत्यात्पत्स्यात्सुखमभिष्य
ज्यते ब्रह्माकारवत्यातुपूर्णमित्यवातरवैलक्षण्येपिविक्षेपाभावात्साशाम्यत्येवेतिस्वस्थावस्यमेनतावत्कालमुक्तमेवावेहि ॥ आविर्भूतसुखास्वस्थनैवमुक्तिरिति तल्लक्षणसत्त्वादि
तिभाषावः ॥ २७ ॥ २८ ॥ तर्हि विषयसुखानुभवकालेकोजीवस्यनुमुक्तानुभवस्तथाह ॥ सुखेति ॥ दुःखग्रहणदृष्टातार्थदुःखस्वभावविषयसुखस्यापिकलनकलानुभवस्तद

येहिमार्गाःसुवेपस्यकुवेपस्यनतेशुभाः ॥ यावत्समाणंजीवोयंसंशाम्यत्यपरिस्फुरन् ॥ २७ ॥ तावत्समाणमेवैनंमुक्तंमुक्तमवेहिवै ॥
यावत्समाणमधिकंस्फुरतिक्षुब्धमारुतम् ॥ २८ ॥ तावत्समाणमेवैनं वद्धं वद्धमवेहिमे ॥ सुखदुःखकलास्पंदोबंधोजीवस्यनेतरः ॥ २९ ॥
तदभावेहिमोक्षःस्यादितिद्वधाव्यवस्थितिः ॥ सुखदुःखदर्शयावदानिर्नेद्रियैःशठैः ॥ १३० ॥ तावत्सुखसमःसौम्योजीवस्तिष्ठतिशां
तवत् ॥ सुखमालोक्यवादुःखमक्षातीतश्चलदृगुः ॥ ३१ ॥ समुद्भ्रमतिजीवोतददंष्ट्रं दुःखमिवतोयधिः ॥ जीवःक्षुभ्यतिदृष्टेनसंविदांगसुखादि
ना ॥ ३२ ॥ आग्निपेणवमार्जारिर्भौर्यमेवात्रकारणम् ॥ शुद्धेनबोधबोधेनस्वात्मज्ञानमयात्मना ॥ ३३ ॥ सुखदुःखादिनास्तीतिने
नासौयातिसौम्यताम् ॥ नतसुखादिनोतन्मेमुधाचायमहंस्थितः ॥ ३४ ॥ इतिजीवःप्रबुद्धोहिनिर्वाणंयातिशाम्यति ॥ सुखाद्यवस्त्वतद्
पमित्यंतर्बोधसंविदा ॥ ३५ ॥ नतदुःखवतांयातिजीवःशाम्यतिकेवलम् ॥ सर्वमेवचिदाकाशंब्रह्मेतिघननिश्चये ॥ ३६ ॥ स्थितिंयाते
शमंयातिजीवोनिःस्रेहदीपवत् ॥ दीपवच्छममायातिसुखादिस्रेहसंक्षये ॥ ३७ ॥ सर्वमेवमितिज्ञानाज्जीवोऽद्वित्वाविभावनान् ॥ सर्व
माकाशमेवेतिबुद्ध्वाक्षोभंनगच्छति ॥ ३८ ॥

धरणायाश्चित्तस्यबहिःस्वदोयश्चसुखविच्छित्तीतरलीभावस्तदुपायार्जनायानर्थसहस्रेस्यदःसएवजीवस्यघोनेतितरःसुखविश्रात्यशोपीतिक्षणमात्रमपिसुखविश्रांत्यातद
भावेमोक्षस्यादेवेतिसरणासंसरणाभ्याबधमोक्षयोर्द्विधाव्यवस्थितिर्भयोक्तेतिपरेणान्वयः ॥ २९ ॥ उत्कर्मेवार्थप्रपचयति ॥ सुखदुःखेत्यादिना ॥ १३० ॥ अक्षातीतद्वि
यागम्यःस्वप्रकाशइतियावत् ॥ ३१ ॥ दृष्टेनसुखादिनासुखतत्साधनविषयतदुपायधनादिनातद्गसंविदाक्षुभ्यति ॥ अगेतिसबोधने ॥ ३२ ॥ मौढ्यनिरतिशयानंदस्वतत्त्वाज्ञा
नेनवात्रक्षोभकारणम् ॥ केततर्हितनिन्दत्याविश्रातिसदाह ॥ शुद्धेनेत्यादिना ॥ बोध्योऽवश्यबोद्धव्यःस्यात्मातद्बोधेन ॥ ३३ ॥ सौम्यताविश्रातिम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥
सुखादिसुखेहोरगस्तक्षये ॥ ३७ ॥ सर्वजगत्एवचिन्मात्रमेवेतिज्ञानात् ॥ अद्वित्वमैक्यतद्विभावनान् ॥ आकाशशून्यम् ॥ ३८ ॥

अनेनमर्त्यस्यविभाषनेनर्हेतुनापृथकापृथक्स्यपृथूस्यस्यथा ५ कथतसस्यस्रोमविषमआगतस्यथा ॥ कीर्त्तनेति ॥ इदुत्तियेनकस्मिन्नेवकायकीर्त्तनेनहिरण्यगर्भेणपृथकसर्व
 कावाक्यमहत्सर्वव्याप्येवस्तत्सर्वोपाद्देकमेणानुकोमिविव्यामीनित्ककल्पनयेवपथमोक्षमार्गोक्तव्यपित्वासपृथानुवस्तद्दस्यर्थ ॥ १९ ॥ प्रक-स्यट ॥ २० ॥ कीर्त्तित्वदसना
 द्वागवाचनोद्वाभेनानुपुष्य सत् ॥ २१ ॥ कथसोमयमित्तसह ॥ सविशास्त्राशामाशेपोति ॥ मन्वित्त्वभावानापाण्यादीनामधिष्ठान्माकीयसिद्धिः अकुरितरागादिहस्यनुरोधपृथान्य
 नुशास्त्राभासात्तदशामाशेभेत्यथ ॥ वेदोत्थापत-संवाशिपोभ्यानभावात्स्यस्येनेपरेणेनसर्वांगस्यितोभेर्दोतगतं सारोमज्जासारश्चआशुपकटसौगध्यामिधानुगततज स्वसूक्ष्मा
 रत्स्यसन्नि ॥ यथासिद्धंरूपककारिकस्तत्तर्गतार्ताशमत्तर्थात्स्येनेत्यजानित्वादिस्यर्थ ॥ २१ ॥ ननुस्यकरका-सर्वांगेभ्यश्चकितसन्नादीद्वाराअधोमूलाधारस्यानंयानि ॥
 यथासर्वं-स्तेपद्यतजलजअयतीनिगत-पुरोभागतस्मान्मिसादेकीभूयपनममआदिपदभ्येपायवस्थभूत्वावर्धयोमूलसर्वधोऽसन्निहितदशंयानितद्विस्यर्थ ॥ २१ ॥

जीवस्थानेनशून्यस्यक किलसोमविभ्रम ॥ जीवेनेदन्निधेनेवयथाप्रथमसंगतं ॥ ३९ ॥ स्वयसविदितोमार्गस्तेनैवायापिगच्छति ॥
 शिखिष्वजउवाच ॥ ॥ सुखसचारयोग्याशुजीवेसरतिनादियु ॥ १४० ॥ देवपुत्रभवत्यवतदीयभ्यवनकथम् ॥ ॥ षूढालोवाच ॥
 जीव सोमयतिशुभ-प्राणादिपवनवलिम् ॥ ४१ ॥ सीविदाज्ञांशमाशेणसेनामिवमशीयति ॥ वातस्यदेतमेर्ततर्मज्जासारश्चसस्त्रि
 त ॥ ४२ ॥ स्यजस्यशुप्रसौगध्यरज-पञ्चफलादिकम् ॥ चलिततत्त्वधोयानिगज्जादिवधपनादिवे ॥ ४३ ॥ देहनाडीप्रणालेनयातिशुक
 यहिःसत ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ ॥ देवपुत्रमहाज्ञोसिवेस्त्रिपूर्वाधतस्थितिम् ॥ ४४ ॥ ज्ञायसेवचनदेवस्वभावोहिकिमुच्यते ॥
 षूढालोवाच ॥ ॥ आपसर्गेयथासद्य स्फुरितमस्रमस्राणि ॥ ४५ ॥ यदावदयदापालतयेवायथ्यवस्थितम् ॥ काकतालीयवह्निरिदुद्दुदो
 त्यतिनाशवत् ॥ पुणास्वरवदुच्छूनतस्वमावविदुबुधा ॥ १४६ ॥

स्तत् स्वभावात् ॥ वेदोदरेषुदेयद्वयानेकत्वभावात् इतिपत्नयोक्तवस्तभावात्था कर्त्तरिराकापृच्छति ॥ देवपुत्रेति ॥ महाभ्यत्सोमश्चमहास आत्मतत्त्वविदिवि ॥ आत्म
 ज्ञानाण्युर्ध्वोसोमसिकथार्थवस्थितशक्तोहिकीरात्येनेवेति ॥ २२ ॥ कथमहमीदृकपासातस्यथा ॥ ज्ञायसेदिति ॥ सर्गादिकालेसर्गेभ्युत्संज्ञकप्रयान्तनप्राणिकर्तानुसारोण
 यादस्याह-पुनर्कथयस्तथात्मनात्मान्स्फुरितस्यपद्यार्थस्यभाषणयादृपुनर्कत्वमित्यन्नि-स्वभावात्पार्थद्वयस्य ॥ आपसर्गेदिति ॥ २५ ॥ सोमतिकथयदाहिस्यभावो
 विश्वमदृटसावर्धविव्यादादिषोमाम्येन सर्गादीनामिदृकप्रथासमात्काकामनसूणोद्वासाच्छिरसिताल्यतनविचरतेनस्यमत्प्रमिद्व्याहृदमाशमयुक्तमित्तयोपनायायसर्गा
 नुपाधमन्विष्यापार्थवर्धयति ॥ काकोति ॥ सनासाह्लादिव्यादिनिर्द्वार्थद्वयविषयास्यमासाधुनीयेवार्थेच्छवस्यथा ॥ सायतिकेचित्तबस्तुदेराकालनियमे स्वभावावै विश्वे
 ष्टदृष्टवार्थव्यानिद्वयपिपुनाकथेत्पारायेनदृष्टान्तरत्वात् ॥ कारिबुद्धेति ॥ आपानाम्प्रत्यापकस्त्रिकोषासोस्त्रित्वापारयेनदृष्टान्तरत्वात् ॥ पुणास्वरवदिति ॥ २६ ॥

उत्कलक्षणत्वभाववशत प्रकृतेऽस्मिन्जातिविधिविकारात्मका अंङजादिचतुर्विधा देहाभ्यमति ॥ नेपुकेचिपञ्चाने देहास्ते प्रक्षीणवासनतया भूयो जन्मनेन भवंति इतरे अज्ञानदे
 हात्मभूयो जन्मने भवति ॥ यतस्ते भोगेष्वेव धनस्था इत्यर्थः ॥ १४७ ॥ इति श्रीवा सिद्धम ० तास्य र्पका शेति ० पू ० पचाशीतितम सर्गाः ॥ ८५ ॥ ॥ ७३ ॥ कुंभे कुंभस्य जन्मात्रद्वि
 ब्रह्मसमागम ॥ नदाशियस्य सार्वभृद्यमित्यादिरहवर्ण्यत ॥ १ ॥ यथावर्णितलक्षण स्वभाव सर्ववस्तुषु अप्रलयप्रसिद्धस्तथा माया शबलस्यात्मनः सर्गादिस्वभावः श्रुत्यादिप्रसिद्ध
 स्तद्वशत इत्यर्थः ॥ भोगार्थस्य चिरित्येकेकीदार्थमिति चापरे ॥ देवस्यैष स्वभावो यमामकामस्य कास्युदेति भगवद्ब्रह्मपादा ॥ १ ॥ वासनानाक्रासज्ञानाभ्यासेनापक्षयम् ॥ न दर्श
 नमनुभाव इत्यर्थः ॥ २ ॥ इत्थमनुभवमत्कारेकीर्तितत्त्वकारश्रोतुकामोराजाताप्रशसमान प्रस्तुतकथारोषसक्षिप्यसमापयेत्याह ॥ अत्युदारमित्यादिना ॥ ३ ॥ १४ ॥ ७४ ॥ ककस्मि
 अस्मिन्स्वभाववशतो जगति प्रकृते देहाभ्यमतिपरितो विधा विकाराः ॥ प्रक्षीणवासनतयान भवंतिकेचिद्भूयो भवंति च पुनस्त्वितरेष
 नास्थाः ॥ १४७ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० सुखविचारयोगोपदेशानामपंचाशीतितमः सर्गाः ॥ ८५ ॥ ॥ ७३ ॥

॥ चूडालोवाच ॥ आत्मस्वभाववशतो जातं जगदिदं महत् ॥ स्थितिं वासनया भ्येत्यधर्माधर्मवशो स्थितम् ॥ १ ॥ वासनाक्रासमा
 नीयधर्माधर्मैर्नृण्यते ॥ ततो न जायते जंतुरिति नो दर्शनं मुने ॥ २ ॥ शिखिष्वज उवाच ॥ अत्युदारं महार्थं च वक्षिस्व वदतां वर ॥
 अनुभूतिमुपारूढं गृहं च परमार्थवत् ॥ ३ ॥ त्वद्वाक्यविभवं नाद्यश्रुतेनानं न सुंदर ॥ पीतेनेवाभ्युतेनाहमतयातोस्मिशीतताम् ॥ ४ ॥ तत्स
 मासेन तां तावदात्मोपतिं वदाशुभं ॥ ततः शोष्यामि यत्नेन ज्ञानगर्भा गिरंतव ॥ ५ ॥ तं न पद्मजपुत्रेण मुनिना नारदेन तत् ॥ कुरुतं वीर्यमा
 यं कथयथाद्यथा स्थितम् ॥ ६ ॥ चूडालोवाच ॥ ततो निवधत्ततेन मनोमत्तम तं गजम् ॥ विवेकविपुलात्ताने शुद्धयाधीवरत्र
 या ॥ ७ ॥ तदीयं कल्पकालाभिगलिते द्रुद्रवापमम् ॥ रसानां पारदादीनां दिव्यानामनुरंजनम् ॥ ८ ॥ मुनिना पार्थगे कुंभे स्फाटिके विलस
 हुचौ ॥ अद्भुते विहुताकारं चंद्रे चंद्रइवापितम् ॥ ९ ॥ तत्र शैले बृहत्काले स्थूलः पार्थेषु चाभितः ॥ गंभीरकुक्षिः सुदृढश्चोपलाहनक्षमः
 ॥ १० ॥ संकल्पितेन क्षीरेण सकुंभस्तेन पूरितः ॥ अमृता पूरं भिन्नेन विधिनेवाहृताणवः ॥ ११ ॥ तत्र मासाद्गतो दृढि मुनिमंदाहुतिक्रमः ॥
 अमृताब्धौ शोभोगर्भदंशोरिदुरिवानुजः ॥ १२ ॥ इदं मास इवा पूर्णकालेन सुषुवेपटः ॥ गर्भकमलपत्राक्षं प्रसूनमिव माधवः ॥ १३ ॥

न्याथरेकतस्थापितम् ॥ ६ ॥ आलाने गजवधस्तभे ॥ धीलक्षणया वरत्रया च मरुज्जवा ॥ ७ ॥ कल्पकालसवधिना अभिना गलितस्येदोर्द्रव उपमापस्य ॥ पारदकाचनरूप्या
 दीनारसानाशुर्वायानामनुरंजनमनुकारिसदृशमिति यावत् ॥ ८ ॥ ९ ॥ तत्र शैले भेरो ॥ पार्थेषु चाभितश्च स्थूलो विपुलः अतएव गंभीरकुक्षिः ॥ उपलेष्व्वाहननमास्फालनतत्र
 क्षम ॥ आस्फाल्यमानो व्यस्फुटन्निति सुदृढत्वे उपपत्तिः ॥ इदं मासकालेन पूरित इति परेणान्वयः ॥ १० ॥ स्वसकल्पसदृशाहृता पूरत्सनाभिन्नेन विभ
 केन विधिना सदा अरश्रवण्यश्राणवति ब्रह्मलोके श्रुतिप्रसिद्धोऽमृताणवो यथा पूरितस्तद्वदित्यर्थः ॥ ११ ॥ तत्र क्षीरे स्नेहोऽस्तु कमुनिमंदाभिः कमुयति प्रवर्त्तयतीति
 मुनिमंदाहुतिक्रमः अमृताब्धौ इदं नरंजः प्रतिविवेदुरिव वदधे ॥ १२ ॥ मासः आ पूर्णमिदुमिव ॥ १३ ॥

यस्यादृष्टपरिच्छिन्नाश्रयोऽश्रीराण्यशासयवर्णिताः परद्वयैः ॥ १४ ॥ १५ ॥ सर्वैर्जातकमायुपतनयनैः सत्कारैरसपन्नेतस्त्रिभुवैः ॥ १६ ॥ विद्वान्नाप्यशेषाणिवाक्यपा
 निविद्यास्तानानिपेयनयानि धम ॥ १७ ॥ रत्नाद्रीस्तटिकाचले ॥ सभ्योदित-पूर्णादितिपाद्यत् ॥ १८ ॥ १९ ॥ पङ्कणधारणसौख्यवपरिक्लामायअग्निमखवाहितवाद्यधित्वापरी
 शितवशास्त्रिधास्तानयस्त्यवाभिधमीत्यकिन्प्यवेरायेत् ॥ २ ॥ क्षानानांपारपरमावधिभूतत्त्वज्ञानतत्रविश्रान्तकार ॥ २१ ॥ ईसायोसकुभ अयत्नपुरस्त्योह्य ॥
 मनुषीणां परैरस्त्यभर्षु समशयमं सद्यदीर्घ्याचूलासयाकपयिदमसतमुभ्यते शतमभ्याद्यतद्वलिसहस्रगुणाद्यते आत्मानस्त्वजनद्वलितपुरुष-पुरुषायुनेद्वलित्पुर्वामायणेऽपी
 रात्रद्वयम् ॥ योभ्यथासतमात्मानमभ्यधापतिपादयेत् ॥ किन्तनकनपापंशोरेणात्पापारिणोतिमहाभारतभारतप्रतिशकुललाक्षणशेषेभ्यःकुप्यतेतिचत् ॥ भैषदोष ॥ उपवेस्य

परिपूणसमलांगकुभाद्गर्भोविनिर्ययी ॥ इदु सूक्ष्मादिवाभोधेरपर-स्त्यवार्जित ॥ १४ ॥ दिने कतिपर्यरेवद्विभ्याजगामस ॥ अ
 प्रमेयांगमोदय-शुक्रपदोशरीयया ॥ १५ ॥ सर्वसस्कारसंपन्नेसतस्मिन्नारदोमुनि ॥ भांडाद्गंइहवाशेषंविधाधनमयोजयत् ॥ १६ ॥
 दिने कतिपर्यरेवविज्ञाताशेषवाह्मयम् ॥ चकारैनुनिवर-प्रतिषिधमिवात्मन ॥ १७ ॥ तेनाराजतपुत्रेणमुनिनामुनिनायक ॥ रक्षा
 दीप्रतिषिधेनसभ्योदितइवोदुराद् ॥ १८ ॥ अर्थेनपुत्रमादायवक्षलोकसनारद ॥ जगामायस्वपितरंबक्षणाषाभ्यवादयत् ॥ १९ ॥
 कृताभिवदंनबक्षायीप्रमादायतंतदा ॥ अभिवादितवेदादिस्वयमकेन्यवेशयत् ॥ २० ॥ अथाश्रिविर्दामांशेणसर्वज्ञज्ञानपारगम् ॥
 पंचतकुभनामानवकारकमलोद्भव ॥ २१ ॥ साधासोहमयकुभ पौत्रोहपद्यजन्मन ॥ पुत्रोहनारदमुने कुभनामास्मिर्कुभज ॥ २२ ॥
 निवसान्धज्जपुरेपित्रासहयथासुरम् ॥ चत्वार सुदृढोवेदाममलीलाविलासिन ॥ २३ ॥ मातृत्वसामेगायत्रीमममातासरस्व
 ती ॥ ब्रह्मलोकममग्रहपौत्रस्तत्रास्मिसुस्थित ॥ २४ ॥ यथाकाममशेषेणजगतिविहराम्यहम् ॥ लीलयापरिपूर्णात्त्वान्तुकार्येणकेन
 चित् ॥ २५ ॥ धरांपततिमेपादीपततो नमहीतले ॥ रज स्पृशंतिनागानिस्त्वानिनायातिभंवपु ॥ २६ ॥ अद्याकाशपथागच्छन्दृष्टवां
 स्त्वामहंपुर ॥ इहतनागतास्त्वगसर्वकथितवानिति ॥ २७ ॥

भाष्यब्रह्मविषयारोचनार्थस्यतद्वाक्यस्त्यतस्त्यादिषयायांभाषेनाद्यतत्वाभावाद्द्वारभ्याहृषीरकामयत स्तेनमनेद्यनवादिनीबाहू पाषाण-श्रुते इत्यादिद्वैकार्थवाक्यवाक्य
 यथाभाष्यापपक्षे ॥ तस्यज्ञानबलेनसार्धस्मयमासर्वाहृमगुरभवसुदंश्वेत्यादिवाग्भेदोक्तिपयसोहमयकुंभद्वयानुक्तिर्नाद्यनानवभाष्यद्वयनदोष ॥ कमणाननसाधाशासदा
 प्रपुर्दिनशोदिनिष्यनानादनीर्षयाभिभ्रासकपनेनपरमद्वितस्त्यथाक्यस्यद्वयनात्वाभावाविति ॥ २२ ॥ २३ ॥ साक्षाभ्यामुरभाषाभिरुभाषादप्युपलस्यत्पभाषादप्युपलस्य
 शयनाद् ॥ भाष्यभेदेन पौत्रोहकणशदतिशेष ॥ २४ ॥ २५ ॥ उक्तायदिभ्यासाद्यैस्त्वस्यदिवादिभ्यामिदर्यापति ॥ यदाचिति ॥ यद्यिधरांपततिभूलोकेसत्परतिसतिनेपादीमही
 तलेनपतत ॥ २६ ॥ २७ ॥

उक्तिप्रसंहरति ॥ एषदति ॥ हेवनवासरज्जवनवासगुणांस्तकलचित्तशुद्धिचजानरु अहर्षउत्प्रकारजन्मादिमानित्यरिवलमेवत्वपृष्टतेयथानुभूतंमयावर्णितम् ॥ पादा
 दंतदत्त्यादेशश्रद्धादसः ॥ आर्यजनोत्तमेपुपुच्छत्सुसतरसकथननिर्मातिकर्तव्येवयतस्तेसुभगे साद्रि सहप्रश्रोत्तरकथनसंव्यवहारदक्षाअतस्त्वयद्यदभीप्सितंतत्तत्कामपुच्छअह
 तदकुदशस्मीतिभावः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतात्पर्यमंति० पू० षडशतितमः सर्गः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कुभप्रशसाराज्ञोत्रनिजदुःखनिवेदनम् ॥ शिष्यत्वमुपे
 श्यार्थविश्वासश्चोपवर्णयते ॥ १ ॥ सर्गेजन्मपरपरालक्षणेससारे ॥ सधृतैःसचित्तैर्देवायुगपत्परिपाकेनफलदानायस्फुरद्भिर्मत्पुण्यैर्भवानद्रावस्मिन्मंदाचलेसमेधितइतिमन्येस
 भावयापि ॥ बृहद्वतैःपुरोवतैः ॥ ११ ॥ त्वदुपदेशान्ममावश्यमाविनीकताथैतिसूचनायसिद्धिवत्कल्याह ॥ अयंति ॥ २ ॥ ३ ॥ राज्यलाभाद्यपेक्षयासाधुसमागमेउत्कर्षदर्शयति ॥
 एषोहिमित्यखिलमेवयथानुभूततेवर्णितंनुमयावनवासरज्ज ॥ संतोहिसंकथनमार्थजनोत्तमेषुनिर्मात्यलंस्तुभगसंध्यवहारदक्षाः
 ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इत्युक्तवत्यथमुनीदिवसोजगामसायंतनायविधयेस्तमिनोजगाम ॥ स्नातुंसमाकृतनमस्करणा
 जगामश्चामाक्षयेरविकरेश्वसहाजगाम ॥ २९ ॥ ॥ दि० ॥ १८ ॥ ॥ इत्यार्षेवांवा० दे० मोक्षोपायेषुनि० पू० चू० कुंभजननकथनंन
 मषडशतितमः सर्गः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ सर्गेस्फुरद्भिर्मत्पुण्यैर्मन्येसंप्रेषितोभवान् ॥ अलक्ष्यैःसंभृतरद्रौ
 बृहद्वतैरिवांबुदः ॥ १ ॥ अद्यतिष्ठाभ्यहंसाधोधन्यानांधुरिधर्मतः ॥ अमृतस्यदिवचसायत्वयास्मिसमागतः ॥ २ ॥ नकेचनतथाभावा
 श्वेतःशतिलयतिमे ॥ राज्यलाभादयोष्यतेयथासाधुसमागमः ॥ ३ ॥ निरगंलरसोयत्रसामान्येनविजुंभते ॥ मुक्तरगादिमननंतकल्य
 नमुखावहम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवंवादिनिसैवास्थवाक्यमाक्षिप्यभूपतेः ॥ भूयःप्रोवाचबृहदालामुनिदारकरूपिणी
 ॥ ५ ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ आसामेषाकथानावत्सर्वतवर्णितंमया ॥ त्वंमेकथयहेसाधोकस्त्वमद्रौकरोषिकिम् ॥ ६ ॥ कियत्पर्यव
 सानेयंभवतोवनवासिता ॥ सत्यंकार्यंचनोसत्यंवक्तुंजानंतितापसाः ॥ ७ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ देवपुत्रोसिजानासिस्सर्वमेव
 यथास्थितम् ॥ लोकेदृत्तांततज्ज्ञोसिकिमन्यकथयाभ्यहम् ॥ ८ ॥ संसारभयभीतत्वान्निवसाभिवनांतरे ॥ जानतोपिहिमामार्थक
 थयाम्येवतेमनाक् ॥ ९ ॥ शिखिध्वजोहंपूपास्यत्काराज्यामिहास्थितः ॥ भ्रशंभीतोस्मितत्वज्ञसंसृतौजन्मतःपुनः ॥ १० ॥ सुखंपुनः
 पुनर्दुःखंपुनर्मरणजन्मनी ॥ भवतस्तेनतप्यहंतत्वज्ञवनवीथिषु ॥ ११ ॥
 निरगलेति ॥ यत्रयस्मिन्साधुसमागमेनिरगंलरसःअपरिच्छिन्नोब्रह्मानंदोमुक्तरगादिमननयथास्यात्तथासामान्येनद्विद्रादिसर्वजनसाधारण्येनविजुंभते ॥ तद्राज्यलाभादि
 कंतुकल्पनमात्रेणतुच्छसुखावहनिरगंलसुखावहसाधारणचेत्यर्थः ॥ ४ ॥ आक्षिप्यनिरुप्यविवक्षितार्थसमाप्तेःपूर्वमेवेतियावत् ॥ ५ ॥ एषामत्यशसाकथाआस्ताम् ॥ सर्वत्व
 रपुटमितिशेषः ॥ ६ ॥ कियान्कालःपर्यवसानमवधिर्यस्यासाकियत्पर्यवसाना ॥ कार्यवनवाससाध्यप्रयोजनचसत्यंवनप्रच्छादय ॥ यतस्तापसास्त्वादृशाअसत्यंवक्तुनोजा
 नंतिनजानंति ॥ ७ ॥ ८ ॥ मनःकूर्षपसक्षेपेणेत्यर्थः ॥ ९ ॥ आस्थितस्तपइतिशेषः ॥ हेनत्त्वज्ञपुनर्जन्मनोभीतः ॥ १० ॥ भवतःजायेते ॥ नप्येसतमोस्मितपश्चरामिच ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ अपम कुटनदपम ॥ अकल आधमकल ॥ पूकासहृष ॥ अलारावधकालमलकाल ॥ अविषयायत्यनीत्याविषयायत्रमभुनेत्रत्याविभुनेत्रमभुनेत्रमभुनेत्र
 मयवाभरेवातिथियुजादिदाम ॥ आवहिननिपनकालावस्थित्याम् ॥ विधावाविषयाषयलदेरोषयसह अविषयायत्यनीत्याविषयायत्रमभुनेत्रत्याविभुनेत्रमभुनेत्र
 रिनिविश्रान्तयपरियुद्धीमपिकमसमश्चिनमुपासनमधिभ्रात्यजननाविषयविषयित्ततकस्यहेतोस्तद्वेतिभाव ॥ १४ ॥ कम्मसमुच्चितोपासनम्मुक्तिरितिराधाषभोयाबन्निवा
 यनारवपुषपरदम्प्यात्मनस्वनमद्विपारस्तन्निदाम्पिवात्पासस्यपितामहोपदिष्टकमभाषयति ॥ पित्तमहमिति ॥ क्रियाज्ञानयोमप्येयहेकमुक्तिकारणतद्वीत्यर्थ ॥ १५ ॥
 यन्निपस्यसमभवति ॥ क्रियातस्मगिर्भोगविनोदायप्रसाधितस्यफल्युत्पत्तयवठयाद्यतयाअनर्थानुपजनितानुपकालपनोवनायेषभुत्याउद्विताउक्तस्य ॥ तथाचमृति ॥
 म्रन्यवदकमिञ्जिनीविषय्यत्समा ॥ एवत्वयिनाम्ययेनास्तिकर्मलिय्यतेनेदति ॥ १६ ॥ अतप्रेयमृतिर्विषयाविषयावतिभ्रतिभ्यज्ञानानधिकारिविषया ॥ तस्य
 प्रमन्निपिठिततेपुषरन्नपिपरतप ॥ नासादयानिविश्रान्तिकेकानिधिमिवावन ॥ १७ ॥ अयत्नाप्यफलोप्येकोत्थापुर्णोप्यत्समाति ॥
 शुष्याम्यन्नवनसाधापुणसुणहवदुम ॥ १८ ॥ इमान्तर्विदितसम्यक्क्रियासपादयन्तपि ॥ दुखादन्ध्यामिदुखापमन्वतमेविपस्वि
 तम् ॥ १९ ॥ ॥ धृढालोवाच ॥ ॥ पित्तमहमहपूर्वकटावित्युपवतितदम् ॥ यत्क्रियाज्ञानयोरेकंश्रयस्तद्विभेप्रभा ॥ १५ ॥ ॥ वसोवाच ॥
 ज्ञानहिरमश्रय केवल्यवनवत्यलम् ॥ कालातिवाहनायैवविनोदायादित्ताक्रिया ॥ १६ ॥ अलभ्यज्ञानदृष्टानाक्रियापुत्रपरायणम् ॥
 यस्यनास्त्यपरपद्वरवत्कित्यजत्यसो ॥ १७ ॥ वासनामानसारत्वादज्ञस्यसफला क्रिया ॥ सवाएवाफलाज्ञस्यवासनामानसक्ष
 यात् ॥ १८ ॥ सवाह्रिवासनाभावंप्रयान्त्यफलताक्रिया ॥ अशुभा फलवंत्यापिसेकामावेलताइव ॥ १९ ॥ फलवतरेयथायातिविलयपूर्व
 मानवम् ॥ तयंवासनानाशेनाश्रमतिक्रियाफलम् ॥ २० ॥ नस्वभावेनफलतियथाशरलताफलम् ॥ क्रियानिर्वासनापुत्रफलफल
 तिनोतया ॥ २१ ॥ सयत्नवासनानालोयक्षपस्यतिनात्यया ॥ सद्गुत्नवासनोमूढोदुःखपस्यतिनात्यया ॥ २२ ॥ आकारमासुराप्युच्चै
 नददातिफलत्रिया ॥ शुभाशुभावातजज्ञस्य फुल्लाशरलतायया ॥ २३ ॥

सुतणस्तायाविकदुभुष्टाभ्याहारंरयन्त्वचापक्षिकर्मजिदतमिस्वाशयनाह ॥ अलभ्यते ॥ वीषस्याप्यपत्यत्ताशुभस्युक्ति ॥ १० ॥ ननुज्ञानिनोपिस्ववर्णाश्रयोचितकमकुशा
 णादरयेतत्कथमलभ्यमानदृष्टिनत्वयक्रियाशरलतायाह ॥ वासनेति ॥ अहृथानोरोगावाविहितनिपिदकर्मफलमुक्त ॥ नषकमूलभोफलदासनानारोमद्वारानोवासभाषनी
 निभाष ॥ याप्रशास्व कालेयपर ॥ १८ ॥ किमशुभाश्रयिक्रियास्तर्ध ॥ अमिस्त्याह ॥ सर्वहीति ॥ फलवत्योर्धिति ॥ यथारभ्यफलाश्रयिक्रियावाधितानुवृत्तिमापेणसफल
 शुक्लनापायाभावेतिप्रानारभ्यफलानरपर्यतिर्किवाप्यम् ॥ ररवोयपरसतेनूजानोतप्रकाशयतिन्यायादितिभाष ॥ १९ ॥ फलवतेरप्यप्यशरवादी ॥ पूर्वकार्यंयन्मुक्तिननी
 हारंफलपरादि ॥ २० ॥ निर्वसितपिर्क्रियाकुनोनफलनिर्वेल्काशरलतावस्वभावेत्येत्याह ॥ नेति ॥ २१ ॥ सुवद्गुत्नभोगयोप्युद्विमितिवासेनैषवगतसद्गुदवधीजयस्यनी
 निकलशाठ्यसंशसनामस्त्रिस्वाशयनाह ॥ सयक्षेति ॥ २२ ॥ ॥ सुवद्गुत्नभोगयोप्युद्विमितिवासेनैषवगतसद्गुदवधीजयस्यनी

ननु अज्ञदशायास्यैकियासमर्थत्वात्सायावासायाः कथं ज्ञानेन बाधस्तत्राह ॥ वासनेति ॥ इह अज्ञदशायासपि ॥ २४ ॥ प्राक्तनवासनानशेषज्ञानोदयोत्तरमुत्पन्नयात
 याकि यथाफलतुलनाह ॥ यस्येति ॥ प्राज्ञस्य मरुदेशे शोयमिति प्रबोधवतः ॥ २५ ॥ पदपरमपुरुषार्थवस्तु ॥ २६ ॥ पितामहोक्तिमुपसहरति ॥ ज्ञानेनेति ॥ २७ ॥ अज्ञानवात्
 ज्ञानविहायतपरवमोक्षहेतुरिति निश्चित्य किं स्थित्वा इत्यर्थः ॥ २८ ॥ विवेकहीनस्य बहिर्मुखस्य दृढकमदत्वात् यत्पमपिममतादिविषयतया अनर्थायालमित्याशयेनाह ॥ इत
 इति ॥ २९ ॥ यदितपोप्यनर्थो हेयस्तर्हि कउपादेयस्तमाह ॥ कोहमिति ॥ नावेक्षसेन विचारयसि ॥ ३० ॥ विचारद्वयगर्भिणामनसेवनपरिप्रभ्रादयोप्युपादेया इति दर्शयति ॥
 वासनाचेहनास्येवसाहंकारादिरूपिणी ॥ असत्यवोदितामौख्यान्मरुभूमाविवांबुधिः ॥ २४ ॥ यस्य मौर्यैर्द्वयं यातं सर्वं ब्रह्मेति भाव
 नात् ॥ नोदति वासनातस्य प्राज्ञस्येवांबुधिर्मरौ ॥ २५ ॥ वासनामात्रसंत्यागाज्जरा मरणवर्जितम् ॥ पदं भवति जीवोतर्भूयो जन्मविव
 र्जितम् ॥ २६ ॥ सवासनं मनोज्ञेयं ज्ञानं निर्वासनं मतः ॥ ज्ञानेन ज्ञेयमभ्येत्य पुनर्जीवो न जायते ॥ २७ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ ज्ञानमे
 वपरं श्रेय इति ब्रह्मादयोपि ॥ प्राहुर्महां तो राजर्षेत्वं किमज्ञानवान् स्थितः ॥ २८ ॥ इतः कमदत्तुरितोदकपापुमितोषुसी ॥ इत्यनर्थं विला
 सेस्मिन् रमसे किमहीपते ॥ २९ ॥ कोहं कथमिदं जातं कथं शाप्यति च तिमोः ॥ राजन्नावेक्षस कस्मात्किमज्ञा इव तिष्ठसि ॥ ३० ॥ कथं बंधः
 कथं मोक्ष इति प्रश्नानुदाहरत् ॥ पारावारविदांपादान्कस्माद्राजन्नसेवसे ॥ ३१ ॥ दुःस्मदसां विदाशैलकोटरे कि ययानया ॥ जीवितं क्षिप
 यं किं लंशिलाकीटवदास्थितः ॥ ३२ ॥ साधूनां समदृशानां परिप्रश्नेन सेवया ॥ संगमेन च सायुक्तिर्लभ्यते मुच्यते यथा ॥ ३३ ॥ साधुनै
 वसंभ्रासंभुंजानो वनकोटरे ॥ तिष्ठावष्टब्धदुश्च्रेष्ठा धरा विवरकीटवत् ॥ ३४ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ कांतया देवरूपिण्या तथैवंप्रति
 बोधितः ॥ अश्रुपूर्णं मुखो वाक्यं शिखिध्वज उवाच ॥ ३५ ॥ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥ ॥ अहो नुबोधितां रम्यद्यच्चिरत्सुरसुतत्वया ॥ मौर्या
 दार्यसमासंगं मुक्ताहमवसं वने ॥ ३६ ॥ अहो नुमेक्षयं यातं मन्ये पापमशेषतः ॥ यत्त्वमेव समागत्य संप्रबोधयसीह माम् ॥ ३७ ॥ गुरुस्त्वं
 मेपितात्वं मे मित्रं त्वं मे वरानत ॥ शिष्यानमस्कराम्यद्यपि दौतवक्रपांकुरु ॥ ३८ ॥ यदुदारतमं वेत्सि यास्मिन् ज्ञातेन शोच्यते ॥ भवानिनि
 दंतो येन तद्वक्षोपदिशाशुभे ॥ ३९ ॥

कथमिति ॥ ससारसमुद्रस्य पारंपरीरसन्नामरूपशोधिततस्य दार्थः अवारमपरतीरचिन्माधरूपः शोधितत्वं पदार्थस्तदवहैक्यलक्षणवाक्यार्थविदामित्यर्थः ॥ अथवा पारावा
 रः परमानंदसमुद्रस्तद्विदामित्यर्थः ॥ ३१ ॥ दुःस्मदावतोपवासशीतोष्णादिदुःखदमदत्तुन्मुखी आत्मसंविषयस्यांतथाविधया अनया तपः कि यया जीवितमायुः क्षिपयत् ॥ ३२ ॥
 सात्वदाभिलषितविश्रान्तिसुरवप्रदाज्ञानयुक्तिः ॥ ३३ ॥ तर्हि मयेदानीकथस्येयंतदाह ॥ साधुनैवेति ॥ अत्र दृष्ट्या निरुद्धास्तपः क्लेशादिवहिर्मुखश्चेदप्येन तथाविधः सत्साधुना
 गुरुणा सममेव पासाहारभुजानस्तत्सेवापरस्तदुपदिष्टार्थधरा विवरकीटवन्निश्चलस्तिष्ठेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ निदंतः सुरवविश्रान्तः ॥ ३९ ॥

सानमधपरश्रेयइतिपत्न्यापरमज्ञानतरकमुक्तनरैषोषानानांभयंक्लरुद्धेत् ॥ किमीदृशतटस्थविषयमेवतज्ज्ञानमतात्पदिशामितिभाव ॥ ४० ॥ अद्वैतसोभ्येतिभूतेर
 अदधानेपुक्तोप्युपदेश स्थाणोरेषकाकरनवद्यार्थिन्यथ्येतिवयमथदधानोभवेत्याह ॥ यदीति ॥ नत्तर्हिद्वैतत्पट्टज्ञानतथायादृशतद्वशमिषदधामि ॥ ४१ ॥ लीलायाअना
 स्थयापुष्टस्यभकुर्वाच ॥ अक्षयद्विदभसुस्तस्मिन्कर्षा ॥ ४२ ॥ भूते सर्वाकामोयज्जरेत्यादिशिर्षानेर्दोषमाणयेननिश्चिन शिष्टैर्मुक्तसरायमुपाधीयतेतद्दुपाद्येयमित्यथ ॥
 अविचारितंप्रामाण्यसंशयेनादिकल्पितम् ॥ ४३ ॥ मुक्तहेतुमिषपारतनयस्यनथाधिषमपिप्रमाणवुद्ध्यापथाआदत्ते ॥ ४४ ॥ शुभसंस्थितमित्येवभाषयम् कर्णसुधाषट्श्रीति
 गममिषवीत्याशुण ॥ ४५ ॥ मषादीरेहापमिमानस्याजनायद् स्वनिदानोपशर्तानायचमणिकाषोपोत्थानहंसिकात्थानवप्रधावितुमभतरयति ॥ स्वधरतिति ॥ स्वस्यनवव
 यद्विज्ञानाद्व्याज्ञानेविभागा सत्यनेकश ॥ ज्ञानानांपरमज्ञानंकरत्तरत्तरकंभवत् ॥ ४० ॥ चूढालोवाच ॥ यदुपादेयवाक्योह
 राजर्वतद्वदामिते ॥ यथाज्ञानमिदकिंचिन्नवद्वेस्थाणुकाकवत् ॥ ४१ ॥ अनुपादेयवाक्यस्यवकुंभपृथल्लया ॥ ब्रजत्पफलतांवाच
 स्तमसोवाक्षमविद ॥ ४२ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ यद्वक्षितदुपादेयमयाविधिरिवश्रुते ॥ अविचारितमेवाशुसत्यमेतद्वचोमम
 ॥ ४३ ॥ चूढालोवाच ॥ यथापाल पितृवर्षिर्षुमुक्तहेतुपपादनम् ॥ आदत्तेहितर्षैवत्वंशृङ्गार्णतद्वचोमम ॥ ४४ ॥ श्रवणानंतरवुद्ध्या
 शुभमित्येवभाषयत् ॥ शृणुगीतमित्यक्काहत्वर्थित्वंचामम ॥ ४५ ॥ स्वधरितमदृशतयोदयत्याश्विरसमयेनविबोधनचबुद्धे ॥ भव
 प्रयसुतरमहामनीनाशृणुकथयामिकथाक्रममनोक्षम् ॥ ४६ ॥ इ०वा०वा०द०मोक्षोपायेयुनि० पू० चूढालोपास्थानशिरिव्य
 जावधोनामसमाशरीतितम सग ॥ ८७ ॥ ४७ ॥ चूढालोवाच ॥ अस्तिकश्चिरुमानश्रीमानस्यानित्यविरुद्धयो
 गुणलक्ष्योरोपेणयथाधिर्वाहवाहुनो ॥ १ ॥ फलावानलकुशलोव्यवहारविवक्षण ॥ सर्वसकलसमीमांतानुजानातितत्पदम् ॥ २ ॥
 अनतयत्नससाय्येसर्वितामणिसाधने ॥ प्रवृत्तोवाहवोवद्भिरब्धिमशोपणेचया ॥ ३ ॥ तस्ययत्नेनमहताकालनाथ्यवसायिन ॥ सिद्ध
 श्रितामणि किवानसिद्ध्यत्युत्तात्मनाम् ॥ ४ ॥ प्रवृत्तिमुद्यमप्रज्ञाप्रयुक्तेष्वेदत्वेतवान् ॥ अकिंचनोपिशकत्वसमवाज्ञोत्यविद्वत ॥ ५ ॥
 रितेनसदृशतयामदमतीनामसिद्धेद्विद्वैतसमयेनविचारोदयद्वारात्तदयस्यादुद्धेर्षोषेनमहामनीनांचसषष्टमभयसुतरयस्याभयाधिपम् ॥ विशेषणपरतिपातच्छांस ॥ ६
 दराकथाक्रमकथयामिशृणुवत्यथ ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीवात्सिष्ठम०तात्पर्यमकारोनि पू० समाशरीतितम सर्ग ॥ ८७ ॥ ४८ ॥ श्रील्यार्थिज्ञानाणिप्राममुपेक्ष्यनपसा
 धिरात् ॥ काचकश्चिन्मन्त्रिणास्याकायाइतिकथोच्यते ॥ १ ॥ नित्यपरस्परविरुद्धयो औदार्यैरेवाप्यसर्वस्वत्यागादिगुणस्यदृश्याः सपदभ्रस्थानमावासभूत् ॥ यथाअद्वैतवर्ष
 दधानलस्यअनुनश्चिरुद्धयो स्थानतद्वत् ॥ १ ॥ तत्परमात्मपरदुनजानाति ॥ २ ॥ सर्किचकारतवाह ॥ अनेति ॥ अनेतेस्तपोजपवेदतापार्थनाच्चेयणादिगो ब्रैर्येभिः ससाय्ये
 धितामये साधनेतपसाशीपदस्य ॥ ३ ॥ अप्यवसापिनोदकनिश्चयघतस्तस्यभ्रह्मानीध्यायासेनयत्नेनारूपकालेनैवचित्तामणि सिद्धोत्येद्वित ॥ दृढोद्योगेकलावश्यमावाचिनियम्
 द्वावद्वरयति ॥ किंचेति ॥ ४ ॥ मन्त्राविति ॥ आश्रित्येतिशेष ॥ ५ ॥

यथाकाश्रियदुद्रयाचलश्यास्थोमुनिस्तत्रैवोदितोर्मदुहस्तप्राप्यमपिभ्रांत्यामेरावुदितदूरतरस्थपिवहुश्रापप्रथतितद्वददर्शयर्थः ॥ ६ ॥ अतएवमणिराजानांइंद्रैश्वरेतस्मिंश्रिता
मर्णानिश्रयवान्सनवभूव ॥ सुदीनोदरितम ॥ ७ ॥ स्मयोविस्मयस्तच्छालिनासंभमशालिनायातेनमनसाइदवक्ष्यमाणप्रकारम् ॥ ८ ॥ अयंमणिरित्यापातज्ञानम् ॥ नाय
मणिरितिभय ॥ मणिश्वरेस्यात्तत्तर्हिंसमल्यक्षोभनभवेत् ॥ तत्तर्हिंपरीक्षणायस्पृशामिस्पृशेयमितीच्छामि।।प. ॥ नस्पृशामिनस्पृशेयम् ॥ यतःकदाचिन्मणिश्वरेभाष्यस्य
ममस्वरीतेतर्धानवजेत् ॥ ९ ॥ इतिशकायार्वाजमाह ॥ नैतावतेति ॥ आगमोत्रैतिसनकम् ॥ १० ॥ कथतर्हिंप्रत्यक्षरालोकदर्शनंतत्राह ॥ कर्णोहंस्यका
मणिमयोस्थितप्रायंहस्तप्रायंदर्शसः ॥ मेराबुदयशुंगस्थोमुनिरिदुमिबोदितम् ॥ ६ ॥ बभूवमणिराजेद्रेनतुनिश्रयवानसौ ॥ राज्ञेद्रा
गितिसंसातेसुदीनद्ववपामरः ॥ ७ ॥ इदंसंचितयामासमनसास्मयशालिना ॥ संप्रामापेक्षयादीर्घदुःखसंभ्रमशालिना ॥ ८ ॥ अयंम
णिर्माणिनयंमणिश्वेतद्भवेन्नसः ॥ स्पृशामिनस्पृशाम्येनंकदाचिन्स्पृशतोवजेत् ॥ ९ ॥ नैतावतैवकालेनमर्णाद्रिःकिलसिद्ध्यति ॥ यत्ने
नजीवितानेनसिद्ध्यतीत्यागमक्रमः ॥ १० ॥ कृपणःकृणितेनाक्ष्णालोलालतलोपमम् ॥ रत्नालोकंप्रपश्यामिद्विचंद्रत्वमिवभ्रमात्
॥ ११ ॥ कुतएतावतीस्फोताभाष्यसंपन्ममागता ॥ अधुनैवयदाज्ञोमिमर्णाद्रिसर्वासिद्धिदम् ॥ १२ ॥ केचिदेवमहांतस्तेमहाभाष्याभवं
तिहि ॥ येषामल्पेनकालेनभवत्यभिमुखाःश्रियः ॥ १३ ॥ अहमल्पतपाःसाधुवराकोमानुषःकिल ॥ सिद्धयःकथमायांतिमामभाष्य
कभाजनम् ॥ १४ ॥ एवंविकल्पसंकल्पश्रिरमज्ञःपराश्रान् ॥ नमणिप्रहणेयलमकर्षीर्म्मोह्यंमोहितः ॥ १५ ॥ नयदायेनलब्धव्यंत
त्याप्तोत्यसौतडा ॥ चिंतामणिरवाप्तोपिदुर्धियाहेल्योञ्जितः ॥ १६ ॥ इतितस्मिन्स्थितेयातोमणिरुडीयसिद्धयः ॥ त्यजंतित्यवमंतरं
शरोगुणमिवोञ्जितः ॥ १७ ॥ हत्वाप्राज्ञपदंपुंसःसंयांतिकिलसिद्धयः ॥ आगताःसंप्रयच्छंतिसर्वंयांत्यसहस्रलम् ॥ १८ ॥ पुमान्भूयः
क्रियायलंचक्रेरलेद्रसाधने ॥ नोद्विजंतस्वकार्येषुजनाअध्ववसायिनः ॥ १९ ॥ ददशार्थिकचद्रूपंकाचखंडमखंडितम् ॥ हसद्भिर्वचकैः
सिद्धैःपुरस्तमलक्षितैः ॥ २० ॥ अयंचिंतामणिरितिमूढस्तस्मिन्सवस्तुताम् ॥ बुबुधेमोहितोत्वज्ञोहृद्हेमोतिपस्थति ॥ २१ ॥
पंचयवशात्कृणितेनयातिसकुचिनेनाक्ष्णालोलालातकल्पितलतोपमरत्नालोकभ्रमात्प्रपश्यासि ॥ ११ ॥ भाष्यपुण्यतत्सपत् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ कुतोनाकार्षींत
त्राह ॥ नयदेति ॥ लब्धव्ययदितिशेष ॥ १६ ॥ किमर्थमुडीयगतस्तत्राह ॥ सिद्धयस्त्यजतिहीति ॥ यथाभौव्याउञ्जित.शरोगुणभौव्यैत्यजतितद्वत् ॥ १७ ॥ ननुत्वयासपु
रुणोव्यवहारविचक्षणइतिकथोपक्रमेउक्तस्यसाविचक्षणतामणिसिद्धिकालेकगततत्राह ॥ हत्वेति ॥ सिद्धयश्चागतःसत्यपुसंप्राज्ञपदविचक्षणतांसंप्रयच्छति ॥ असहति
असहमानेउपेक्षकेतुपुसिअलयाति अपगच्छत्यश्वसर्वेनस्पृशानमपिप्राज्ञपदविचक्षणत्वहत्वाविनाश्रयसयांतिकिलेत्यर्थः ॥ यथाहु. ॥ नदेवाइदमादायइद्वयत्यपराधिनाम् ॥
बुद्धिनस्यापकर्षांतिनेनासौद्वयनेस्वतइति ॥ १८ ॥ १९ ॥ हसद्भिःपरिहासपरैरतएववचकैःसिद्धैःपुरस्कृतमयेस्थानितम् ॥ २० ॥ वस्तुताउपादेयताम् ॥ २१ ॥

पर ॥ विप्रपत्नधात्यास्तिप्रवरम् ॥ २३ ॥ एवमेवरायहृष्यादीनिपिपमासजहात्साह ॥ देशदत्त ॥ कृष्ण विप्रपत्नशूष्य ॥ गतभायजाणानिवाच्यम् ॥ २४ ॥ नान्यथाप
 हृष ॥ २५ ॥ याभापत्ककाशोर्निष्णाकानिबिगाहनीका ॥ मीत्यस्यैवयासाश्रनुरुपाश्रुयुत्तयेतिपात् ॥ २६ ॥ तस्मान्मौल्यमेवदु स्वहेतुपुरकाशस्तुपसहरति ॥ इ
 रानीति ॥ श्रीत्यन्निभवेनपातिरु तानिप्रसिद्धानितानिसर्वस्वतनारादेषासकारानान्यापिकारयामरणेनभाभक्तिमीत्यपिपगमेतस्वविद्यामापदादिसहस्रेभ्योपिदु त्वादर्शनात्
 अष्टौपद्युद्विपमिप्रज्जुसर्पस्यलजलम् ॥ शंश्रीह्रींकुठतेषितगतोमोहोऽमृतविपम् ॥ २७ ॥ तदग्धमणिमाडायभाक्तनीचश्रियंजही ॥ स
 र्वचितामणेरस्मात्पाप्यतेकिंघनैरिह ॥ २८ ॥ देशायमसुरवोरुसोजनेभ्यापिभिरावत ॥ किंतेद्वेहगतत्रायकिंनानममवधव ॥ २९ ॥
 दूरात्वायपाकामंसुखतिष्ठामिसपटा ॥ इत्याटायमणिमूढशून्यकाननमाययी ॥ ३० ॥ तन्नकाचकणेनासौतेनतामापदययी ॥ क
 ज्जलद्विरविनिभामौल्यस्यैवागयासमा ॥ ३१ ॥ दुखानिर्मौल्यविभवेनभवंतियानिनेवापदान्चजराभरणेनतानि ॥ सर्वापदाशिर
 स्सितिष्ठतिर्मौल्यमेककृष्णजनस्यवपुषामिषकशजालम् ॥ ३२ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० ति० पू० चूहालापास्थानेमणिकाचापास्था
 ननामअष्टाशीतितम सग ॥ ८८ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ चूहालोवाच ॥ ॥ अयेममपररन्ध्रतार्तंशृणुभूमिप ॥ परप्रधाधनबुद्ध सा
 धोसदशमात्मन ॥ १ ॥ अस्तिविध्वानेहस्तीमहायूयपयुयप ॥ आगस्त्याशुद्ध्याशुद्ध्यार्विध्वनेवोदित स्वत ॥ २ ॥ वञ्चाधिधिपमीठी
 र्धतस्याकांशनीसितौ ॥ कल्यानलशिरास्तुल्यसुमेरुन्मूलनक्षमी ॥ ३ ॥ सवद्धालाहजालेनहस्तिपेनकिलाभित ॥ मुनीद्विणेवविध्या
 द्विरुद्वेणववावलि ॥ ४ ॥ निवद्धोयत्रणामाप्रशकुभादितोगज ॥ तंजगामव्यर्थाधीरोनवाभौपुरमेतियाम् ॥ ५ ॥ रिपौहस्तिपके
 दूरादपश्यतिसवारण ॥ अय समुद्रकयस्मिन्निनायदिवसन्नयम् ॥ ६ ॥
 इमपदिकयायानस्यापिसतिमौल्यदुत्तसहस्रशर्माच्च ॥ आत सबापथारिसिमील्यमेवैकतिष्ठति ॥ यथाजनस्यसर्वस्यारिसिकृष्णकेथाजालमिष्टमिद्वित्यथ ॥ २७ ॥
 दुर्निर्वासिष्ठम तास्यंप्रकाशेति० पू० आगशीतितमःशग ॥ ८८ ॥ ॥ इद्विध्वयगोर्द्वस्यप्राग्विद्विध्वयपथनम् ॥ अनिघतोऽरिपुषामरागप्रागोच्चरणयेते ॥ १ ॥ अथहस्तिका
 स्थानमपिनिरशनमतसहस्रिष्यद्वित्याह ॥ अथेति ॥ हस्तितमास्थानम् ॥ आस्तनससदराग ॥ १ ॥ आगस्त्यस्येयमागस्तीतया ॥ सूयतिव्येतिपलोप ॥ चिरस्याप्रापरि
 पालनाच्छुद्धयाप्रसन्नयाश्रानुपहृष्ट्यार्धेभ्येनस्तन्धाकनोन्वतरेणोदित प्रादुर्भूतहृषेयुष्वासा ॥ २ ॥ अजस्त्यार्धेषीज्यालेहृषविपमीतीक्ष्णी ॥ ३ ॥ लोहमयेनजालेन ॥ नु
 न्निद्विध्वभागस्तन ॥ ४ ॥ यंपणानियषणाम् ॥ कदाप्यसमाहितत्वादेतीकिंकल्याणनेअपुर्णैरराश्रीदसमानमिपुरयाभ्यपामतिताम् ॥ ५ ॥ समुद्रकेजालसपुट ॥ ६ ॥

१ इत्याजनासेनधाकनान्तरेपणस्यर्ध

किंकिणीनामिवकाणं ध्वनिम् ॥ ७ ॥ स्वर्गस्यामरावत्याअर्गलं कवाटविष्केभम् ॥ अशुरोवतिरिव ॥ ८ ॥ रिपुर्हस्तिपकः ॥ ९ ॥ नालतरोस्तालनरुमा रुक्षतस्तस्यहस्ति
नोर्मुक्षिपपात ॥ यथाबलियज्ञेपदत्रयमिनाभुवप्रतिशुश्रमथमेनपदेनभुवंद्वितीयेनस्वर्गमतिकमतस्तृतीयपादपूर्येमेरो सकाशाद्वलेर्मुक्षिपपाततद्वदित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ क
रुणादयाम् ॥ १२ ॥ इतिकलयश्चिनयन्सन् ॥ १३ ॥ निगड्व्यूहशुखलाजालम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ स्वस्थोदेहोधीश्रयस्यतथाविधः सन् ॥ १६ ॥ भेदरिरि पादादिजगम्
वेदान्निगडनिर्भेदयत्नवान्प्रमत्तगजः ॥ चकारकिंकिणीकाणंमुखोद्घातैरथान्यदा ॥ ७ ॥ दंताभ्यांयत्नतस्ताभ्यांमुहूर्तद्वितयेनसः ॥ वभं
जशुखलाजालंस्वर्गालमिवासुरः ॥ ८ ॥ तंतस्यनिगडव्यूहमपश्यदूरोरिपुः ॥ बलेःस्वर्गावदलनंहरिर्भूरुतलादिव ॥ ९ ॥ तस्यविच्छि
न्नाशस्यमूर्धितालतोरिपुः ॥ पपातकमतःस्वर्गहरिर्भोरैवतिरिव ॥ १० ॥ सपत्नपादपद्माभ्यामप्राप्यकरिणःशिरः ॥ पपातोव्याफलं
पकंवाताहतमिवाकुलः ॥ ११ ॥ तंपुरःपतितद्वह्यामहेभःकरुणांयथौ ॥ स्फुरत्स्फारगुणाःसंतःसंतिथिर्भगतावपि ॥ १२ ॥ पतितदलया
मीतिकिनाममपौरुषम् ॥ वारणापीतिकलयन्नजघानसतरिपुम् ॥ १३ ॥ केवलंनिगडव्यूहंविदायांभिजगामह ॥ विततंसेतुमुत्सा
यंविपुलौघइवांभसः ॥ १४ ॥ दयामाश्रित्यमातंगोभंक्ताजालंजगामह ॥ विदार्यमेघसंपातनभसीवदिवाकरः ॥ १५ ॥ गतेगजसमु
त्सथोहस्तिपःस्वस्थदेहधीः ॥ गजेनैवसमंतस्यव्यथादूरतरंगता ॥ १६ ॥ प्रोच्चलत्तालशिरस्वरात्सतथापतितोपिसन् ॥ नभेदमापदुर्भेदा
मन्येद्दादुरालनाम् ॥ १७ ॥ वर्धतेप्रावृषीवाभ्रंक्रुकार्येष्वसतांबलम् ॥ आसीदधिकमुत्साहीसचचक्रमणोतदा ॥ १८ ॥ वारणारिरसि
द्वांगोगतेभादुःखमायथौ ॥ आगत्यापगतार्थनिधानइववर्धनः ॥ १९ ॥ सोन्वियेषगजंयत्ताहुल्मकांतरित्वने ॥ पयोदापिंहितंभो
क्रुरादुरिद्रुमिवांबरे ॥ २० ॥ चिरेणालभतेर्भेद्रंकस्मिंश्चित्काननेस्थितम् ॥ विश्रांतंततरुतलेसमरादिवनिर्गतम् ॥ २१ ॥ अथयन्नस्थि
तानागस्तन्नदधनक्षमम् ॥ परथाराजसामध्यागजलंपटभूमया ॥ २२ ॥ सखातवलयंचकेहस्तिपःकाननेभितः ॥ सर्वदिक्कविधिर्भू
मौस्समुद्रवलधंयथा ॥ २३ ॥ उपर्यस्यगद्यद्वाललतौघेनसतंशठः ॥ शून्यतातंतुजालेनशरकालइवांबरम् ॥ २४ ॥ दिनैःकतिपरैरेववा
रणोविहरन्वने ॥ तस्मिन्निपतितःखातेशुष्काध्याविवपर्वतः ॥ २५ ॥ व्रजनप्याहृतौकूपेपालालतलभीपणे ॥ खातशुष्काब्ध्यधोभागो
गजरलसमुद्रके ॥ २६ ॥

॥ १७ ॥ चक्रमणेष्यांचलने ॥ १८ ॥ नसिद्धेअग्रेस्वप्रयुक्तोपायौयस्य ॥ अतएवगतेभः ॥ १९ ॥ पयोदैर्पिंहितल्लन्नम्

॥ २० ॥ २१ ॥ तत्रसन्निधौ ॥ गजेल्पदानामासकजनानांभूभावाहुल्ययस्यातथाविधयाराजप्रयुक्तयाखातसामध्या ॥ २२ ॥ त्रिधिःस्रष्टा ॥ २३ ॥ शठोवचकः ॥ शून्यता

पिधायकतनुजालप्रयेणशुभाथपदलेनशरकालोवरमिवतरवातमुपरिवाललताजालेनास्थगयतआच्छादितवान् ॥ २४ ॥ २५ ॥ पर्याकृतौवलयाकारेनस्मिन्कूपेखातशु

ष्काब्ध्यधोभागोव्रजनपिसगजःइतिअनयारीत्यागजरलसमुद्रकेभूयोददंबद्वःसन्नयापितिष्ठतीतिप्रेरणान्वयः ॥ २६ ॥

॥ १ ॥ यथा हि प्यरगतस्तदागतनिर्धनेषु खनालस्यत ॥ ८ ॥ अतएव बुद्धिभागानि कालमिदानीन्धवशात्तथाप्युत्पन्नयनेषु स्वर्गजसमाजननशाध्यायदत्तानि ॥ १ ॥
 नि ॥ १ ॥ यावत्सबुद्धिनिदानमज्ञानोच्छिन्नताद्वयपक्षसर्वे कृतापि बुद्ध्यापराभोष्यधुर्वेत्तारायेनाह ॥ मुकोत्सीति ॥ किलार्थवशात् ॥ १० ॥ तस्मादज्ञानमेव मूलबध
 स्तन्वितरदितीयास्तत्त्वज्ञानाद्वेग्निरारंभस्यपसहरति ॥ मौष्यमिति ॥ हेमन्तात्मनश्च सबाधेयश्च स्वयमद्भूतित्वेनसिधयन्मीर्त्यतदेवपरबधनमतस्तद्विमुक्त्यं आभ्यासि
 कथाधैरिकाधिभीतिकथिषिषपरिच्छेदात्मना आत्मधमभूतपिजगात्मानःसकाराद्बोध्याजाम्भयस्यथाधिषसस्तमात्मयविद्धि ॥ तथावेदने आत्मभ्यतिरिकापरिशेषा
 दास्मानित्यमुक्तएवभवति ॥ ईशानदेवनाभादेनमीर्त्यस्थितस्यपुसआत्मेवसहसासर्वध्यादिदुःस्वजीजानीभूमिभराहक्षेपप्रवर्तीत्यर्थ ॥ ११ ॥ इति श्रीवासिष्ठम ० भा ० नि ० पु ०
 एकोनचतिसर्गः ॥ ८ १ ॥ ॥ ॥ मणिकाशुभास्थानात्सर्पमद्विह्वलराह ॥ विहणोतिपुरोराक्षभ्रुवात्काकुभ्रुपिणी ॥ १ ॥ हेअमरात्मजदेवबुधत्वयापत्तमणिसाधक
 इतिभूयोददंयदस्तेनहस्तिपकेनस ॥ तिष्ठत्यथापिदु स्तेनभूसस्यनिययावलि ॥ २७ ॥ अहनिप्यसुरैवासौचयप्रयेपतितरिपुम् ॥ तन्नाल
 प्यततोदु खंगज खतनिबधनम् ॥ २८ ॥ मौर्त्यादागांमिनकालंवर्तमानकिपाकमे ॥ अशाधयन्तरोदु खयातिर्विध्यगजोपया
 ॥ २९ ॥ मुकोस्मिगणनिगडादितुष्टोहिवारण ॥ दूरस्थोपिपुनर्वदोमौर्त्यैकष्वनयाधते ॥ ३० ॥ मौर्त्यैहिवधनमवेहिपरमहात्मन्व
 दानयद्वदतिषेतसितहिमुक्त्य ॥ आत्माद्यत्रिजगदात्ममयंसमस्तमौर्त्यैस्थितस्यसहसाननुसर्वभूमि ॥ ३१ ॥ ॥ इ० वा० वा० द० मो०
 नि० पु० वू० पास्थानेक्षिकोपास्थानंनामएकोनवतितम सर्ग ॥ ८९ ॥ ॥ ७ ॥ शिविवध्वजउवाच ॥ ॥ मणिसाधकर्षिष्येभव
 धनापमरात्मज ॥ सूचितयकयाजालपुनमप्रक्रीडुरु ॥ १ ॥ ॥ चूढालोवाच ॥ ॥ वाक्यार्थदृष्टेर्निष्पत्याद्भूद्वेक्षितभिन्तिपु ॥ शृणुस्व
 यंकर्पाचित्राचित्रमुन्मालयामितो ॥ २ ॥ यासौशाखायधुभ्रालस्तत्त्वज्ञानत्वपदित ॥ रत्नससाधक प्रोक सत्वमेवमहीपते ॥ ३ ॥ तज्ज्ञोभव
 सिशाश्रुपुरविर्मकतद्विष्व ॥ तत्त्वज्ञानेनुविश्रानोत्वदृषद्विवांसि ॥ ४ ॥ विद्विषितामणिसाधासर्वत्यागभरुचिभम् ॥ तमर्तसर्वदु
 खानालसाधयसिशुद्धधी ॥ ५ ॥ सर्वत्यागेनशुद्धेनसर्वमासापतेनय ॥ सर्वत्यागोहिसाधार्थकिञ्चितामणितोभवेत् ॥ ६ ॥ सिद्ध सर्व
 परित्यागसाधाससाध्यतज्व ॥ स्वर्विक्रतजगद्भूतिर्विधास्वात्मोदयस्तथा ॥ ७ ॥ सत्यकमवताराज्यसद्वारधनर्थाधवम् ॥ ब्रह्मणेवज
 गस्तगध्यापारस्वानिशागमे ॥ ८ ॥ स्वदेशस्यातिदूरस्थमारातोसिमभाश्रमम् ॥ भुवर्तामिवविश्रान्त्यैवेनतेषुसकच्छुप ॥ ९ ॥

कथासालस्वधिमस्युक्त्यामयध्रिबोधनोपायददियुक्तिरतत्त्वकटीकुरु ॥ १ ॥ इत्युदयगुणक्षणेयद्वेक्षितलक्षणामुभित्तुषिषाकयामेवोन्मीस्तिरैवामाभेणकतंविषयथा
 प्यावणदेशिष्यकोष्ठीलयाधस्तय ॥ २ ॥ तथादाहस्तिकिञ्चित्पुत्रमायध्रिभानित्यादिनोकाभिसाधक सत्वमेवेत्याह ॥ योसाधिति ॥ २ ॥ त्वपिकलावाग्नात्कुरालदत्त्यापुक्त
 सक्षेपमर्त्तियाह ॥ तज्ज्ञोभव ॥ कासीशानामणिर्षव्याधेनेदृषपहनस्तथाह ॥ विद्वीति ॥ ५ ॥ तस्यात्तामणिस्यमुप्यारयति ॥ सर्वत्यागेनेति ॥ साभाज्यमात्यनिकीपूर्वका
 भता ॥ ६ ॥ तदीकानुच्छादनाहैरुपयभेवराताजगद्विद्यागुर्तैरुपयपररायेनतथाविधोविद्यालक्ष्य त्वात्मोदयादिरिषयापानथाभ्युदयोपस्थाकयाधिषभसर्वपरिस्थान ॥
 धार्तेनपाराहः ॥ ७ ॥ कर्पाद्विलहराह ॥ इत्यकमिति ॥ ब्रह्मणेवज ॥ ८ ॥ कच्छुपपुत्रक्षणेयद्वेक्षितलक्षणामुभित्तुषिषाकयामेवोन्मीस्तिरैवामाभेणकतंविषयथा

अहंमतिरभिमानरूपाअविद्या ॥ मृष्टाअखिलाअभनीहारादिकलकायेतशारदानिलेन ॥ १० ॥ अहंमतिपित्यागेपरिशिष्टः पूर्णानंदात्मापरमपुरुषार्थः स्वतएवद्विदिक्षा
 रंस्फुरतीतिसर्वस्यागएवमोक्ष पर्यवसितपरमानदश्रितामणिर्नतुष्टाभेतदुपेक्षान्यदन्वेषितव्यमित्याशयेनाह ॥ मनोमात्रेदिति ॥ त्वनुत्यक्त्याभिमानपरिशेषान्यागास्यागविक
 ह्यरादतद्वृत्तिनपूर्णनाप्राप्तइत्याह ॥ त्यागास्यागविकल्पैरिति ॥ ११ ॥ विकल्पवशादेवप्रामेपिसर्वत्यागेअविश्वासस्तवाभूदित्याह ॥ नायमिति ॥ १२ ॥ इतिचिन्तयासकल्प
 महणोचिरद्विगतेसतिसतेसर्वत्याग प्रोड्डीयगतः ॥ १३ ॥ याश्रितामपिआर्दपदपिदणोतिस्वीकरोति ॥ १४ ॥ चिन्तस्यागएवमुख्य सर्वत्यागिश्रितायानुसत्याचिन्तदुस्त्यजति
 नेनतुसकल्पद्वाराजगदेवमगृहीतमिनिनकस्यापित्यागस्तेप्रतिष्ठितइत्याशयेनाह ॥ चिन्तैवेतिह्याभ्याम ॥ १५ ॥ १६ ॥ मामविहगम कपोतादि ॥ १७ ॥ सर्वत्यागस्यफलति
 केवलसर्वसंत्यागेशेषिताहंमतिस्त्वया ॥ मृष्टाखिलकलंकेनस्वसत्तेवानिलेनरे ॥ १० ॥ मनोमात्रेददस्यकेजगदायातिपूर्णाताम् ॥
 त्यागात्यागविकल्पैस्त्वंभंभादैरिवाहतः ॥ ११ ॥ नायंसपरमानंदःसर्वत्यागोमहोदयः ॥ कोप्युच्चैरन्यएवासौचिरसाध्योमहानिति
 ॥ १२ ॥ चिन्तयेतिगतेदृदिसंकल्पग्रहणेशनैः ॥ वात्ययेववनस्पदत्यागःप्रोड्डीयतेगतः ॥ १३ ॥ त्यागितास्यालुकुतस्तस्यचिन्तामप्याह
 णोतियः ॥ पवनस्पदयुक्तस्यनिःस्पदत्वंकुतसरोः ॥ १४ ॥ चिन्तैवचित्तमित्याहुःसंकल्पेतरनामकम् ॥ तस्यामेवस्फुरंत्यांनुचिन्तंत्यक्तकथं
 भवेत् ॥ १५ ॥ चित्तोचितागृहीतेतुच्चिजगज्जालकेक्षणान् ॥ कथमासाद्यतेसाधोसर्वत्यागोतिरंजनः ॥ १६ ॥ संकल्पग्रहणेनांतस्यागः
 प्रोड्डीयतेगतः ॥ शब्दसंश्रवणनांगयथाग्रामविहंगमः ॥ १७ ॥ निश्चितत्वंपरं सर्वत्यागआदायतेगतः ॥ आमंश्यापूजितोजंतुःसदुःखं
 नकरोतिकिम् ॥ १८ ॥ सर्वत्यागमणावेवंगतेकमललोचन ॥ तपःकाचमणिर्दृष्टस्त्वयासंकल्पचक्षुषा ॥ १९ ॥ त्वयातीस्मिस्तपस्येवदुः
 खेददुःश्रमादिते ॥ ग्राह्यैकभावनानवद्वाजलेदौशशिनोपया ॥ २० ॥ अवाप्तनमनासक्त्याकृतानंतासवासना ॥ आद्यतमध्यविषमाहुः
 स्वायैवतपःक्रिया ॥ २१ ॥ अमितानंदमुत्सज्यसुसाध्यःप्रवर्तते ॥ मितेवस्तुनिदुःसाध्येस्वात्महासशठःस्मृतः ॥ २२ ॥ सर्वत्यागंसमा
 रथ्यनचैषसाधितस्त्वया ॥ तथादुःखैकताज्ञानवद्भवनवसन्निति ॥ २३ ॥ राज्यबंधादिनिष्क्रम्यप्रसरदुःखपूरितात् ॥ वनवासाभिधैरसा
 धोचद्दोसिदृढबंधनैः ॥ २४ ॥

श्रितत्वत्यागेनापगच्छतानीतमिवेत्युत्प्रेक्षते ॥ निश्चितत्वमिति ॥ पूज्यस्यानिमित्रितस्याथपूजनेदक्षाय्यरादावनर्थःप्रसिद्ध किपुन प्रार्थनासहस्रैरागतस्यापूजनेइत्याशयेनाह ॥
 आमंश्येति ॥ १८ ॥ ततःकोसौकाचत्वदोयोमयामणिबुद्ध्यागृहीतस्माह ॥ तपइति ॥ १९ ॥ इत्थहेतुत्याहुःस्वयास्यमित्येवभावनानदृढनिश्चयः ॥ जलेदौप्रतिविवचद्रेसत्यशरीरा
 नोभावनेवबद्धेत्यर्थः ॥ २० ॥ पूर्वमवासनयथास्यानयाअनासक्त्यासर्वत्यागमुपक्रम्यप्रश्नादततासवासनातपःक्रियाकृतासाचदृथा ॥ गृहधनदारादित्यागादादौविषमाअतेफ
 लासंगविषयामध्येवनवासशीतवातादिसहनद्विषमेतिदुःखायैवेत्यर्थः ॥ २१ ॥ अमितत्मानंदमुत्सज्यसुसाध्यचसर्वत्यागमुत्सज्यमितेदुःसाध्येचतपआदिवस्तुनियःप्रवर्ततेसशठ अमि
 तत्सत्वरूपविधातिव्याप्तस्वहेत्यर्थः ॥ २२ ॥ वनसन्धानितयावर्णितप्रकारतपोदुःखैस्तेदकेताप्रयोजकाज्ञानेनचबद्धेनत्वयाएषमाकृसमारब्ध सर्वत्यागेनसाधितः ॥ २३ ॥ २४ ॥

धनवात्प्रजातनायागाननुभूतवृत्तस्तुकुमारणाधनधासहजानादधिकदुःखमस्य ॥ २५ ॥ खड्गिकारकलमपि ॥ २६ ॥ उपपादितमणिसाधकचरिषसाम्यमुपसरति ॥ इत्यनि
 ति ॥ अगद्व्यमनमयादन्यदरपथविपमपिप्रयत्नकथयासमानसम्यक्प्रकटितरसुटीकृतम् ॥ तन्मणिकचशाटीतिकेभेधमसुकरतीत्यात्मत्वयमेभेधविचार्यतेराश्वीसर्वत्वा
 नापाशापरश्वरिषितामपिद्वरमलनिशैषमेस्तिनेहस्त्वचिन्तकोशेनिधापकलभाभिपद्यतीपरिणातेनयेत्यर्थः ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम तात्पर्यप्रकारोनि ० पू० नवतिस्र
 रसर्गः ॥ १० ॥ ॥ १५ ॥ ॥ इतिव्येभ्रह्मातवाटीतिकमुदीयत ॥ कुभेनराश्वरिषीधोधातस्वगणसिद्धये १ ॥ धस्तनस्तत्त्वस्यसम्यक्प्रतिपत्तयेषोधाप ॥ स्वयोवि
 दिगुणाएवतोर्वताश्रितवागतपादय ॥ यधनादधिकमन्यवनवासमजानताम् ॥ २५ ॥ चित्तमणिर्भयाप्राप्तइत्यलजुद्धवानभि ॥ नल

व्यधानभवान्साधोस्फटिकस्यापिसांढिकाम् ॥ २६ ॥ इत्येतदगमणियत्नकथासमानमस्येभ्यथाप्रकथिततवपद्यनेत्र ॥ तद्वोध्यमेवमम
 तस्वयमेवशुल्खायदेस्तिरत्यरिणातिनयचित्तकोशः ॥ २७ ॥ ॥ इत्यार्थवा० वा० दे० भासोपायेषुनि० पू० च्चु० चित्तमणिसाधकवृत्तांत
 विवरणानामनवतितमसग ॥ १० ॥ ॥ १५ ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ इदानींराजशाईलवसुस्रप्रतिपत्तये ॥ शृणुविध्यमेवत्तांत
 विवर्तिस्मयकारिणाम् ॥ १ ॥ योसौविध्यवनेहस्तीसोस्मिन्मुमितलेभवान् ॥ यौवैराग्यविवेकौतौहीतस्यदर्शनीसितौ ॥ २ ॥ यथा

सौवारणाकातितपरोहस्तिपस्थितः ॥ तदज्ञानतवाकातितपरंतवदुःखदम् ॥ ३ ॥ अतिशक्तोप्यशक्तेनदुःखाद्दुःखमयाद्रयम् ॥ हस्तीह
 स्तिपकनेधराजन्मोस्त्वर्णनीयसे ॥ ४ ॥ यद्योहवज्रसारेणवारणपरियञ्जित ॥ तदाशापाशजालेनसवानापदमाहत ॥ ५ ॥ आशाहि
 लोहरज्जुभ्योविपमाविपुलाहवा ॥ कालेनक्षीयतेलोहवृणातुपरिवधते ॥ ६ ॥ यद्देभेसतेवैरीगजमारदलक्षित ॥ प्रेक्षतेत्वांतदज्ञान

कर्दाषयद्भक्तकम् ॥ ७ ॥ यद्वसजगज्जत्रोश्रुंवलजालवधनम् ॥ तत्तत्याजभवान्भोगोभूमैराज्यमकटकम् ॥ ८ ॥ कटाश्वित्सुक
 शशाश्रुत्सलाबंधमदनम् ॥ नत्वस्यमनसस्साधोभोगोशाश्विनिवारणम् ॥ ९ ॥ यद्विभेपाटयत्सुखैर्धहस्तिपकोपत्त ॥ त्वयित्यज्जातित
 द्वाभ्यमज्ञानपतितंरुतम् ॥ १० ॥ यदाविरक्तपुरुषोभोगोशाश्वित्यकुमिच्छति ॥ तदाप्रकपतेज्ज्ञानलुप्येद्वेक्षेपिश्राचवत् ॥ ११ ॥ यदावि
 षकपुरुषोभोगान्स्त्वय्यतिष्ठति ॥ तदापलायतेज्ज्ञानछिन्नेद्वेक्षेपिश्राचवत् ॥ १२ ॥ ॥ स्वयलत्कारिणाम् ॥ १ ॥ यौतस्यद्वैवराशेरीधैराभ्यधिषे

काल्याधिस्यन्धय ५ २ ॥ १ ॥ अतिशक्तोबलवानपित्वमशक्तेनदुर्बलेनापिसौख्येणदुःखाद्दुःखमयाद्रयनीयस ॥ ५ ॥ सख्योलोहजालेनेत्युक्तिप्रकटयति ॥ यदिति ॥ प
 तितोयथितोहद्वेदितयत् ॥ भवानपशाश्वमित्यव्येसापराहृत ॥ राजपालनकालेनित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ रिषीहस्तिपकेभूरुवपश्यतीत्यनेनसुचिततद्वरानमुवाहरति ॥ यदिति ॥
 इहोहस्ये ॥ अज्ञानस्यधेनतत्त्वभारोप्यभारोयम् ॥ ७ ॥ इनाभ्यायप्रतस्ताभ्यापिसुकेस्तास्यर्थाह ॥ यदिति ॥ ८ ॥ सपत्न्याद्वयथाभ्यामनाप्यकरिण शिरः पृथालोभ्यांमि
 तियदुक्तमव्यपानेराशयति ॥ यद्वैशेद्वि ॥ परितपयाश्रमंतिन्याहर्तव्यापत्तितमिषजजरीकृतमित्यर्थः ॥ १० ॥ तदेवस्यदयति ॥ यदेति ॥ ११ ॥ १२ ॥

राज्यादिपरित्यागाद्यप्य सिद्ध सधपरित्याग प्राप्तेसाध्यस्तव स्वर्धकृतजगद्भृतिर्विधास्तान्दोदयस्तदेतित्थैवोक्तम् नञ्मयात्पकाराज्यादिपुन स्वीकृतम् तत्कथमयासध
 त्यागतानिपूर्णाकृतमिति शिखिभ्यज पूष्यति ॥ ४॥ केवलसर्वसत्यागरोचिताहमतिस्तत्पतिपयापशुक्तमेवास्तोत्तरम् विवेकाप्राधाररजसौतमतिपन्तस्तदपवनाश्रम
 कुशकमन्वन्त्वादिपरिपदेशोपदिनि शयत्याजितेकपथिद्विक्रमप्याहकारार्थपरित्यज्यपूर्णोभाषिष्यतीतिमन्यमानाशरीरैस्तदुद्दिष्टिश्चरमवतारयतीगुण्ठाभिसिधिवैषधूहालोवा
 ष ॥ धनमिति ॥ यत्सर्वविषयैर्धनरत्यागसर्वस्याग सिद्ध्या नञ्शराज्यादयस्तत्सर्वमिधन सर्वथा ॥ अहकारोद्विराज्याद्विक्रममतिकथयस्तत्सामितीमन्यतेनत्याग्नेतिप्राप्तप्रा
 षायासर्वत्यागसमसिद्धमितिभाषया ॥ यथाहकारोत्तराश्याराधत्वात्प्राप्त्यादिसामितीमतिपन्तस्युप्येतरहितरत्यागोद्वेशराज्यादित्यागिसिद्धेनान्नाभ्यथा सचत्वयानत्यक्तदत्त्वा
 ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥ राज्यत्यक्तशुद्धस्य कदेशस्य कस्तथाविध ॥ दारास्त्य कालयाप्यगसर्वत्यागो न किंकृत ॥ १५ ॥ ॥ श्रुद्धालोवाच ॥
 धनदाराशुद्धराज्यभूमिभृद्वन्वेषाधवा ॥ इतिसर्वनतेराजन्सर्वत्यागोहिकस्तव ॥ ५ ॥ तवास्त्यवापरित्यक्त सवस्माद्रागउत्तम ॥
 तपरित्यज्यनि शेषमायास्यसिधिविशोक्तताम् ॥ ६ ॥ ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥ राज्यचेन्ममनोसर्वतस्तसर्ववनमेवमे ॥ शैलदक्षादिशु
 न्मावगतदप्यतरत्यजास्यहम् ॥ ७ ॥ ॥ श्रावसिपुउवाच ॥ इतिरामवदन्नेवकुम्भवाक्यप्रणोदित ॥ निमेपातरमात्रेणवशीवीरशि
 खिभ्यज ॥ ८ ॥ प्रमभाजवनास्थानात्प्रवृत्त सुहृद्वनिश्रय ॥ प्रावृद्धोपस्तदगतांरजालेखामिवात्मना ॥ ९ ॥ ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥
 सवस्माद्रिवनश्रुभाद्विपिनाटपिवात्मना ॥ परित्यक्तमयानुनपरित्याग स्थितोमम ॥ १० ॥ ॥ कुभउवाच ॥ अद्रेस्तदवनश्रुभ्रमलि
 तपाटपस्यतम् ॥ इत्यादितवनेसर्वसवत्याग कथतव ॥ ११ ॥ तवास्त्यवापरित्यक्तसर्वस्माद्रागउत्तम ॥ तपरित्यज्यनि शेषपरामा
 यास्यशोक्तताम् ॥ १२ ॥ ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥ एतच्चैन्ममनोसर्वतस्तसर्वस्वाश्रमोमम ॥ वापीस्थलोदजपुतस्तमेवाशुत्यजास्यहम्
 ॥ १३ ॥ ॥ श्रावसिपुउवाच ॥ इतिरामवदन्नेवकुम्भवाक्यप्रणोदित ॥ निमेपथ्यानमात्रेणवशीवीर शिखिभ्यज ॥ १४ ॥ प्रमभाजा
 श्रमास्त्यतांसविदाशुश्रुयाद्वटि ॥ सुररतिस्फुरणेनैवरोल्लेखाभिवातिल ॥ १५ ॥ ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥ सवस्माद्रजवत्कृत्काद्वास
 नास्माश्रमादपि ॥ परित्यक्तमयानुनसवत्याग स्थितोमम ॥ १६ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ सवस्माद्रागउत्तम ॥ तपरित्यज्यनि शेषपरामायास्यशोक्तताम् ॥ १८ ॥
 चिन्ततेमर्वसवत्याग कृतस्तव १ ७ ॥ तवास्त्यन्योपरित्यक्तसवस्माद्रागउत्तम ॥ तपरित्यज्यनि शेषपरामायास्यशोक्तताम् ॥ १८ ॥
 शयनाश्रावृत्ति ॥ एतत्कारणमपतिपयमान-पूर्धपरित्यक्तत्वेद्वेशराज्यादीन्तद्वेदीराज्यादिसर्वपोनास्तीतिनत्यागाहर्ता शैलदक्षादीनीत्यादीनीपरिपङ्गान्तरस्यागमररणतपस
 पत्यागविद्वित्यस्याशयद्विपम्यमान शिखिभ्यजउवाच ॥ एवमपेपरिपङ्गालास्यभीक्ष्मकक्षा ॥ १७ ॥ एतद्वृद्धोपोधर्षाप्रवाह ॥ रजालेखोपशुगजिभिव ॥ १८ ॥
 सनाममतापरित्यक्ततपमस्याग स्थितस्यपन् ॥ १ ७ ॥ १ २ ॥ त्यागाद्वागवित्तनोसधमिपस्यस्तुमानमनयापित्तथाप्रमहदाबाक्तयसर्वत्याग सिद्धमितिमाभा
 ह्विमप्यमान शिखिभ्यजउवाच ॥ एतच्चैविति ॥ अथार्थकपृथकार ॥ १९ ॥ १ २ ॥ आश्रमभ्रंशास्त्यामवतारिषमवार्ज ॥ १ २ ॥ १ २ ॥ कुभारायोराजारायध्वपारवत् ॥ १ २ ॥ १ २ ॥

कृशानिभित्तय ॥ अत्याकुटीकुटीर ॥ १९ ॥ विष्टरादासनात् ॥ वक्षसासनयोर्विष्टरइतिषत्वम् ॥ अवदातात्माशुद्धचित्त ॥ २० ॥ अंशुमान्स्वर्य स्वस्वस्वन्दनेरथेइवासने
 आलोकयन्नेवस्थितदतिशेष ॥ २१ ॥ २२ ॥ अधिभू समुद्रोदरनिष्प्रभूमिरन्तभुवद्यटिनयादिवारियथाएकत्रानयतितद्वत् ॥ २३ ॥ करैःकिरणैःसंचारवान्स्क्रातोर्को
 यथासूर्यकातरिशलास्थानपावकज्वाल्यतितद्वत् ॥ अणौज्वलेरकर्मकत्वाणौकर्तुःपावकस्यकर्मता ॥ आंदोपस्करस्यापितफलभस्मीभावाश्रयत्वात्कर्मताविक्षिता ॥ ज्व-
 लेष्वैलविकल्पादुपधाद्गत्वाभाव ॥ २४ ॥ विवेशशुभस्यामितिशेष ॥ व्यसिकामन्वतरसधिप्रलयस्तत्रयथारवि स्वयदीपितेभौजगद्भुत्वामेरुशुभेउपविशतितद्वत् ॥ २५ ॥ इ-
 दानीमक्षमालास्यक्तुकाम कतोपकारविस्मरणदोषपरिहरस्तामाह ॥ एतावंतमितिद्वाभ्याम् ॥ हेपतित्रियेस्वामिभक्तेनजातपरश्वेनेनस्यार्थसाधनबुद्धेर्भेदउच्छेदोयस्यतथावि-
 श्रिखिध्वजउवाच ॥ ॥ एतच्चेन्ममनोसर्वतत्सर्वभाजनादिभे ॥ चर्मकुड्यकुटीरादिनत्तावत्संस्त्यजाम्यहम् ॥ १९ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठुउवाच ॥
 इत्युक्तासमस्तस्थावविदुष्यमतिशामी ॥ विष्टरादवदातात्माशुगादिवशरह्नः ॥ २० ॥ कुंभस्वालोकायन्नेवतत्क्रियाःसास्मितःस्वय
 म् ॥ आसनेलोककार्येषुस्वस्वन्दनइवांशुमान् ॥ २१ ॥ यत्करोतिकरोत्वेतदस्यैतत्पावनंपरम् ॥ इतितूर्णोस्थितःकुंभःशिरिध्वजमवै-
 क्षत ॥ २२ ॥ शिरिध्वजस्तुतत्सर्वभांदोपस्करमाश्रमात् ॥ एकत्रैवानयामसभुवोवार्थद्विभूरिव ॥ २३ ॥ तत्संस्थाप्यंधनैःशुष्कज्वा-
 लयामासपावकम् ॥ करैःसंचारवानकःसूर्यकांतपदंयथा ॥ २४ ॥ भांदोपस्करजालंतदप्रौत्स्यकाविवेशसः ॥ ध्वंसिकायांजगद्भुत्वा-
 मेरुशुभेयथारविः ॥ २५ ॥ एतावंतंमयाकालंवृत्तायत्वंपतिप्रिये ॥ अजातबुद्धिर्भेदनेनैवकृतमस्तुते ॥ २६ ॥ भांतौतुविनिवर्तिन्यां
 नाधुनोपकरोपिमाम् ॥ मंत्राटव्यांचिरंभांतंवल्लतंकार्यवर्त्मसु ॥ २७ ॥ इष्टानिधर्मस्थानानिविश्राम्याभ्यधुनासारि ॥ इत्यक्षमालांज्व-
 लनचिक्षेपोकाशिरिध्वजः ॥ २८ ॥ कल्यांताग्नाविवद्योमतारालीपवनोमलाम् ॥ मयानरशुणेणत्वांचिरंवनशुगाच्च्युतम् ॥ २९ ॥ अ-
 वोधेनयुतंवृस्यामिदमेवशुगाजिन ॥ इदानीगच्छतुच्छायपंधानःसंतुतेशिवाः ॥ ३० ॥ वाक्त्रिनाव्योमतंगच्छसतरंव्योमतेसमम् ॥ तद्वृ-
 स्यंगाकराभ्यांसुधुत्वाचर्मजिह्वादिति ॥ ३१ ॥

धेनमयात्वयत्पुतावतकालवृत्तापरिवर्तनश्रमप्रापितानैवतेतवमत्सेवनकृतपर्यामस्तु ॥ २६ ॥ अधुनातुतपोजपादिकर्तव्यताभांतौविनिवर्तिन्यामपगतायासत्यामानोप-
 करोपिअतोन्वाश्रमेणयोजयाभीतिविश्राम्येत्स्यर्थ ॥ अहमपित्वयासहजपभ्येणनानामत्राटवीषुभात संप्रतिविश्रामिव्यामीत्याह ॥ मंत्राटव्यामिति ॥ कार्यवर्त्मसुक्रिया
 साभ्यशुद्धसिद्धिर्माणेषुविल्लनभातम् ॥ २७ ॥ धर्मस्थानानितपोवनसिद्धिक्षेजादीनि ॥ २८ ॥ यथापवनकल्यांताग्नेव्योभ्रस्तारालीनक्षत्रमालाक्षिपतितद्वत् ॥ अनेनाक्षमाला
 स्फाटिकीतिगम्यते ॥ शुगाजिनप्रत्याह ॥ मयेति ॥ २९ ॥ वृस्याकुशासने ॥ इदमेवतपोपकृतमस्त्वितिशेषः ॥ तुच्छायमूलकारणभायात्सभावाय ॥ पंधानःअवांतरकारणप-
 विल्लयलक्षणांमार्ग ॥ ३० ॥ सतारव्योमतेसमिदमस्त्यापुषतस्यनच्चर्मशुष्कवृद्धिचर्मितिगम्यते ॥ तस्यद्विसतारव्योमतायासिरनुत्तवैवेति ॥ ३१ ॥

दृव्योपकरणेर्दहंस्यकुक्कामः शिखिध्वजः ॥ विनिवार्यांत्रकुंभेनचित्तत्यागायवो ध्यते ॥ १ ॥ स्वेनमनसाद्यथाममतासंकल्पेनकल्पितंसमर्थाततत्कुटीरूपं वृणमंदिरे ॥ १ ॥
 पिठरशरावकुशकाष्ठसचयादियत्किंचिदभवत्तत्सर्वदाहेत्यादिपरेणान्वयः ॥ २ ॥ स्वस्यवसनवल्कलम् ॥ मुज्यतेयस्मिस्तद्भोजनंपत्रपुटकाद्यपि ॥ ३ ॥ पूर्वदृष्टापश्चान्नटा
 अदर्शनप्रामाज्जनस्थितिर्यत्र ॥ पूर्वकालेतिप्रमासः ॥ ४ ॥ तद्देवोपपादयति ॥ आश्रमादिति ॥ ५ ॥ केवलाकृतिर्देहभावावाशिष्टः ॥ ६ ॥ वासनांममताम् ॥ तत्रसर्वोपकर
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ अथोत्थाप्यदाहासौशुष्कतत्पुणमंदिरे ॥ अज्ञेनस्वेनमनसाद्यथासंकल्पकल्पितम् ॥ १ ॥ शिष्टंयत्किंचिद्भव
 तत्सर्वंशिखिध्वजः ॥ असंरब्धमनामौनीक्रमेणसमयाधिया ॥ २ ॥ ददाहचसचिक्षेपतत्याजचवभंजवा ॥ भांडजातंस्ववसनंभो
 जनाद्यपितुष्टवत् ॥ ३ ॥ सबभूवाश्रमस्तस्यदृष्टुनष्टजनस्थितिः ॥ वीरभद्रबलध्वस्तदक्षयज्ञाश्रमोपमः ॥ ४ ॥ आश्रमान्तेमृगगणास्य
 करोमंथमुद्ययुः ॥ साग्निदाहात्पुरवराद्गीतभीतजनाइव ॥ ५ ॥ भांडजातं दहत्यद्रौसहशुष्कधनेनतत् ॥ केवलाकृतिरस्येहस्तुष्टिमानाहभू
 पतिः ॥ ६ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ वासनांतत्रसंत्यज्यसर्वंत्यागीस्थितोत्सहम् ॥ अहोनुचिरकालेनदेवपुत्रप्रबोधितः ॥ ७ ॥ संपन्नः
 केवलःशुद्धःसुखेनोद्बोधवानहम् ॥ किंनामकिलवस्वेतद्भवेत्सांकल्पिकक्रमम् ॥ ८ ॥ यावद्यावत्प्रहीयंतेविधिधाबंधहेतवः ॥ तावत्तावत्स
 मायातिपरमांनिर्दतिमनः ॥ ९ ॥ शाभ्यामिपरिनिर्वांसिखितोस्मिजयाम्यहम् ॥ विबंधाःप्रक्षयंयाताःसर्वंत्यागोमयाकृतः ॥ १० ॥ दिगं
 बरोदिकसदनोदिकसमोयमहंस्थितः ॥ देवपुत्रमहात्यागात्किमत्यदवशिष्यते ॥ ११ ॥ कुंभउवाच ॥ सर्वमेवनसंत्यक्तंत्वयारजा
 नशिखिध्वज ॥ सर्वत्यागपरानंदेमासुधाभिनयंकुरु ॥ १२ ॥ तवास्त्येवापरित्यक्तःसर्वस्माद्भागउत्तमः ॥ यंपरित्यज्यनिःशेषंपरामा
 यास्यशोकताम् ॥ १३ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतिश्रुतवतातेनकिंचित्सांचित्यभूभृता ॥ इदमुक्तंमहाबाहोरामराजीवल्लोचन ॥ १४ ॥
 शिखिध्वजउवाच ॥ इंद्रियव्यालसंघातोरकमांसमयाकृतिः ॥ शिष्यतेसर्वसंत्यागोदेहोमदेवतात्मज ॥ १५ ॥ तदुत्थाप्यपुनर्दहंभृगुपा
 ताद्विघ्नतः ॥ विनाशात्मकतांतीत्यासर्वंत्यागीभवाभ्यहम् ॥ १६ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्त्वादेहमग्रस्थेभ्यभ्रैत्यकुमसौजवान् ॥
 करोतिपावदुत्थानंतावकुंभोप्युवाचह ॥ १७ ॥

णे ॥ प्रबोधितस्त्वयतिशेषः ॥ ७ ॥ साकल्पिकोममतासकल्पप्रयुक्तःसप्रहक्रमांयस्यतथाविधमेतदुपकरणजातकिनामनकिंचित्सारभूतमुपादानार्हमित्यर्थः ॥ ८ ॥ तस्याग
 सुखमभिनयन्नाह ॥ यावद्यावदिति ॥ ९ ॥ विधिधाबंधावधेहेतवोविषयाः ॥ १० ॥ ११ ॥ बाह्योपकरणत्यागमात्रेणभ्रात्यावालस्येवतस्यसर्वत्यागसुरवाभिनयमसहमानः
 कुंभउवाच ॥ सर्वमेवेति ॥ अभिनयव्यंजकचेष्टाविशेषम् ॥ १२ ॥ तवेत्यादिप्राग्वत् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ श्वभेभृगौ ॥ १७ ॥

निरागस्तनिराधपथ ॥ महादेतुर्गो ॥ गर्णकस्तवकम् ॥ १८ ॥ निरागस्तगोभवदर्यापि ॥ अहम्नि ॥ तवअपराधइतिशेष ॥ १९ ॥ २० ॥ यस्यापराधसमन्यदर्यापिना
 क्षोभयतीति ॥ सपरमिपहाहोरका ॥ २१ ॥ ननुसुखदुःखोद्वेगस्थानत्वानुसूयारीरानापराधितमाह ॥ सुखेति ॥ भूत्याउत्सृष्टिस्थानतामाश्रेण ॥ तपटदत्तमाह ॥ नेति ॥
 यथाकल्बालदर्शनोद्भास्यस्यैकलादियातेतानितदाभिमाभ्यासात्पराधमाश्रयति ॥ २२ ॥ यत्-सुकरभ्यातरुषफलानाशिर-भसुषानांपुण्याणांअलान्तानकुरतेइति
 सव्यापराधी नठनासाधुनाकिमपराद्वतहरेइनापिसाधुनात्मन किमपराद्वमित्यर्थम् ॥ २३ ॥ इयस्यावसर्गस्याग-पुनरधिकारिहरीर्त्न्येनज्ञानदीर्त्न्याद्विषमोदु-साधरुषसप
 कुभउवाच ॥ राजकिमितिदेहत्वनिरागस्तकमहावटे ॥ त्यजस्त्यज्ञोहिदपम कुपितोहंतितर्णकम् ॥ १८ ॥ जहोवराकोभूकाल्मातपस्वी
 देहकोल्ययम् ॥ नकश्चनतवैतस्मिन्माधुधैवतनुंत्यज ॥ १९ ॥ आत्मन्येवैपमूकाल्माध्यानवानवतिष्ठते ॥ सत्वात्यतेपरणैवतरणैव
 काष्ठकम् ॥ २० ॥ क्षोभयत्यन्यएवैननिग्रहाहामुहुर्बलात् ॥ तपस्विनंयथैकार्तसस्थितंमत्तत्स्कर ॥ २१ ॥ सुखदुःखादिभूत्याहिना
 पराधिशरिरकम् ॥ नात्मन-फलवानात्मस्यदेहक्षोपराधवान् ॥ २२ ॥ वात फलशिर-भुष्यपातनकुरुतेसुरन् ॥ तरुणासाधुनासाधोर
 पराद्वकिमात्मन ॥ २३ ॥ त्यक्तेनापिशरिरैणकिलताभरसेक्षण ॥ सर्वंत्यागानतेयातिनिष्पत्तिविषमोहिस ॥ २४ ॥ अर्णोकेवलमेतत्वं
 निरागस्तशरीरकम् ॥ मुधाक्षिपसिनोदेहत्यागेतस्यागितामवेत् ॥ २५ ॥ येनायक्षोभ्यतेदेशेभतेभेनेवपादप ॥ तत्सत्यजसिचैत्याप
 तन्महात्यागवानप्रवान् ॥ २६ ॥ तस्मिंस्त्यक्तेभवेत्यकसर्वदेहादिभूपते ॥ नोचोन्मिभमप्रमप्येतद्दुयोभूय-प्ररोहति ॥ २७ ॥ ॥ शिखिष्व
 जउवाच ॥ केनायचाल्यतेदेह किंजीजन्मकर्मणाम् ॥ कस्मिस्त्यक्तेपरित्यक्तसर्वंभवतिसुदर ॥ २८ ॥ कुभउवाच ॥ साधोन
 देहत्यागेननरान्यत्यजनेनच ॥ नषाटजादिशोपेणसर्वत्यागोभवेद्यप ॥ २९ ॥ यत्सर्वं सर्वतोयद्यतस्मिन्सर्वैककारणे ॥ सर्वस्मिन्सपरि
 त्यक्तेसर्वत्याग-श्रुतोभवेत् ॥ ३० ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ सर्वसर्वगतसर्वहेयत्याज्यचसर्वदा ॥ सर्वकिमुच्यतेगृहिसर्वतत्वविदां
 र ॥ ३१ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ साधासर्वगताकारजीवप्राणादिनामकम् ॥ नजहंनजहंभ्रातचित्तंसवमितिस्मृतम् ॥ ३२ ॥ चित्तमे
 वश्रमविद्विषिचैतोनरंशुप ॥ चित्तविद्विजगज्जालं चित्तसर्वमितिस्मृतम् ॥ ३३ ॥

परमत्यपः ॥ २४ ॥ तस्येदेहोभक्त्याहकारस्त्यागितामोभवेत्यसिद्योमित्यर्थ ॥ २५ ॥ २६ ॥ एतद्दहादिनिष्प्रकालमजानादिनानाशितमपितस्माद्दृग्बालकोद्वेगअन्य
 क्रमदीनभूतायतेइति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ सर्वबासनारस्तत्त्वत्सर्वम् ॥ सर्वविषयपुपुष्यतत्त्वास्तद्वत् ॥ नकभेनतसर्वजनकत्वात्सर्वैककारणे ॥ ३० ॥ सर्वंमहेयसर्वदाच
 त्याज्यत्यपुपोभ्ययसर्वदेहयोच्यतेतत्त्विकमित्यर्थ ॥ ३१ ॥ ॥ चित्तधात्प्येनकीदृशनामकचित्तप्राधात्प्येनप्राणादिनामकचित्तमित्यर्थ ॥ ३२ ॥ ॥ नरत्प्यहर्षपुंरुपपथ ॥ ३३ ॥

१ एकस्मिन्मिदायधिकमित्याह. २ भोद्वेपकसर्वदेहादिषुदेहस्यधिकमित्याह.

मनुसर्वस्यजातासद्युःस्थनीषावधिविगतकप्रसर्दस्तायसलभ्यस्यान्तथाह ॥ ५० ॥ यद्यपिसर्दस्यक्राससर्दयुः यतानायन्सत्यापितेनसक्तजगद्वाभ्यप्यतरालाभासमध्याप्तिस्तथा
 यद्यद्वाहारात्स्पर्शान्तमन्निषुपथस्यहृद्दृशापि कालस्यसबलभ्येभ्युत्पन्नमिति भावः ॥ ५० ॥ अतएवसर्दस्यगोसवध्यापाद्यवह्यापदशा आत्यन्तिकत्व इक्षयापान्निर्वाणदीप
 दृष्टानस्यगतस्वरूपभ्यानिर्देवसवध्याहारणकारानायावद्वाहारासहेदीपदृष्टानथाह ॥ अन्तेहेनति ॥ ५१ ॥ तद्वस्तुदृष्टयति ॥ स्थितिमिति ॥ ५२ ॥ सर्वस्यगोभ्युत्पत्तायपिसिवा
 रयति ॥ समलोति ॥ सप्ततानांषलूनाराज्यारण्योपकरणानां नकासेत्यागे ॥ ५१ ॥ परिशिष्टवित स्थातिरिक्तत्वात्सत्यतः कपुरुषायस्तथाह ॥ समलोति ॥ तथातिर्वाणंपर
 मरुषायोपित्वसानंतरदिस्यर्ध ॥ ५४ ॥ तस्यस्यतसवधयथस्यत्वेपिसर्दसविविधातदभावोऽस्यवेतिनआत्मसक्तिरित्याह ॥ सर्वस्यगोहीति ॥ द्विीकसांसुर्धवद्वनक्षभादीनाम
 येनमर्दपरित्यक्ततास्मिन्धुन्येपिसस्थितम् ॥ जगतसर्वत्रिकालस्यतंतीभुक्तावलीयथा ॥ ५० ॥ अस्नेहेनेवदीपेनयेनसर्वसमुत्क्षिप्त
 म् ॥ सस्नेहेनेवदीपेनतेनसवप्रकाशितम् ॥ ५१ ॥ स्थितसर्वपरित्यज्यय शेतेऽस्नेहदीपवत् ॥ सराजतेप्रकाशात्मात्मसम सस्नेहदीपवत् ॥ ५२
 समस्तवस्तुनिकासयथात्वमवशिष्यसं ॥ सवत्यागोऽर्कततादिविज्ञानमवशिष्यते ॥ ५३ ॥ समस्तवस्तुदाहेपिययात्वनेतरानुप ॥ सव
 त्यागतएवांगतयानिवाणमुच्यते ॥ ५४ ॥ सर्वत्यागोऽिश्शून्यात्माआश्रय सर्वसंविदाम् ॥ अनंतानामुदारणत्विमिवेददिवौकसाम्
 ॥ ५५ ॥ सवत्यागारसापानंजरामरणमूर्तय ॥ नकाश्रनप्रवाधतेस्यस्येवव्योमलेखिका ॥ ५६ ॥ सवत्यागोमहत्त्वस्यकारणनिर्मल
 युते ॥ सर्वत्यजसिषयस्माद्द्विस्त्यैर्धुहृत्तमम् ॥ ५७ ॥ सर्वत्याग परानदाहु खमन्यस्तुदारुणम् ॥ इत्योमित्युरीकृत्ययद्विच्छसितदा
 वर ॥ ५८ ॥ सर्वत्यजतियस्तस्यसवभेवोपतिष्ठते ॥ यथैवानुविशत्यधौतथैवायातिवारिधौ ॥ ५९ ॥ सर्वत्यागांतरेवास्तिज्ञानमात्मप्र
 सादकम् ॥ यच्छून्यकिलसांदस्यतत्ररक्षादितिष्ठति ॥ ६० ॥ सर्वत्यागवशादेवहृत्कालेकलावपि ॥ शाफ्येनविगताशकमुनिनामेरुव
 स्थितम् ॥ ६१ ॥ सर्वत्यागोमहाराजसवसपत्समाश्रय ॥ नयुक्तातिहियत्किंचित्सर्वतस्मैप्रदीयते ॥ ६२ ॥ कृत्वाभ्यर्चपरित्यागशा
 तस्वस्थोवियत्सम ॥ सौम्योभवसियद्भूस्तदूपोभवभूपतं ॥ ६३ ॥

॥ ५५ ॥ सर्वत्यागरसस्यआपानेर्धुद्व्यात्वावनेकेन
 यथाभवानोदासीनस्यवस्यभ्योमलेखिकात्रिद्विकारिकाकारिद्विपिनप्रवाधतेतद्वर ॥ ५६ ॥ निमलायुति स्वरूपस्पर्शान्यस्यान्तथापिभ्यस्यमहत्त्वस्यतानुकूलताया
 ह ॥ सर्वमिति ॥ ५० ॥ इतिधर्मपरमिशेष ॥ ७ ॥ अमित्यस्यविवरणमुररीकृत्येति ॥ ५८ ॥ सवत्यागोऽभवद्दानवधारयति ॥ सर्वमिति ॥ सर्वेष्विभवजातमारभ्योपनीतमुपनिष्ठते ॥
 वार्तिर्वाअभ्युपयाययावद्वशासीविविशतितयातयानदीभ्यआयात्तेवतद्वदित्यर्थ ॥ ५९ ॥ सर्वस्याज्ञानतकार्यस्ययस्यागान्दतरेबात्मप्रसादकज्ञानमवश्यमस्ति ॥ भाहस्यमभ्ये
 पराभ्यास्त्यस्यसतर्धैपरत्वादिनिष्ठमीतिक्रमसिद्धिमित्यर्थ ॥ ६० ॥ कर्तव्यापिष्ठतमेपिकालेदेवशास्त्रादतिनीचेनापिशक्येनसबत्यागवशात्साम्भेठवस्थितंयदातवापुण्ये
 ह्यारकालेदेवशास्त्राद्विनापुण्यतमेनत्ययादिगताराकभ्यामवशस्येयमितिक्रिषाभ्यामितिप्रोतनायव्यनेति ॥ ६१ ॥ सवासांसपर्दसयाभ्यप्योनिषासस्यानम् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

हेमहास्यभावभूमिपालत्वंप्रथमंस्याज्यसर्वमनसापरिस्यज्यअथोअनंतरंयेनत्यजसितन्मनश्रविहायतदनंतरंत्यागाभिमानलक्षणमहंकारमलंचविमुच्यजिवन्मुक्तरूपोभवेत्यर्थः ॥ ६४ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तास्यर्थाप्रकाशेति०पु०त्रिनवतितमःसर्गः ॥ ९३ ॥ ॥ ७॥ ॥ इहचित्तपरिस्यकुंतमूलपरिशोधने ॥ देहादिवेद्यवाधेनपूर्णाचित्च्छेषईयते ॥ १ ॥ चित्तत्यागचित्तत्यागोपायम् ॥ १ ॥ निरस्तनमपेतित्यक्तमपि ॥ अप्यर्थाहिशब्द ॥ २ ॥ एतच्चित्तमादातुममतयास्विकर्तुंजानामिद्व्यइववास्मिन्मूर्त्तत्वाभावादस्यत्यागानुनजानामि ॥ हेउत्तम ॥ ३ ॥ स्वरूपत्यागाईषिहीकतसामान्यरूपम् ॥ ४ ॥ कुमस्तदेवाह ॥ वासनैवेति ॥ रागवासनेत्यर्थाः ॥ उदाहृतोलोके ॥ तथाचलौकिकाआसर्वपरित्यज्यमहास्वभावत्यजस्यथोयेनचतद्विहाय ॥ त्यागाभिमानंचमलंविमुच्यविमुक्तरूपोभवभूमिपाल ॥ ६४ ॥ ॥ इ०वा० वा०दे०मो०नि०पु०चू०शिविध्वजावबोधननामत्रिनवतितमःसर्गः ॥ ९३ ॥ ॥ ७॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवंवदतिवैकुंभेचित्तत्यागंमुहुर्मुहुः ॥ अंतर्विचारयन्सौम्योराजावचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥ ॥ हृदयाकाशविहगोहृदयदुममर्कटः ॥ भूयोभूयानिरसंहिसमभ्येत्येवमेमनः ॥ २ ॥ जानामिचैतदादातुंमस्यंजालइवाकुलम् ॥ त्यागमस्यनजानामिचितंद्रव्यइवोत्तम ॥ ३ ॥ चित्तस्यादौस्वरूपमेयथावद्भगवन्वद ॥ ततश्चित्तपरित्यागंयथावदहमेप्रभो ॥ ४ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ वासनैवमहारजस्वरूपंविद्विचेतसः ॥ चित्तशब्दसुपर्यायोवासनायाउदाहृतः ॥ ५ ॥ त्यागस्तस्यातिसुकरःसुसाध्यःस्पंदनादपि ॥ राज्यादप्यधि कानंदःकुसुमादपिसुंदरः ॥ ६ ॥ मूर्खस्यतुमनस्त्यागोनुनंदुःसाध्यतागतः ॥ पामरस्येवसाध्वाज्यंलणस्येवसुमेरुता ॥ ७ ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥ ॥ स्वरूपवेद्यचित्तस्यवासनामयमाकुलम् ॥ त्यागःसमभ्येदुःसाध्योवजनिर्गलनादपि ॥ ८ ॥ संस्त्यामोदपुष्पस्यदुःखदाहानलस्यच ॥ जगदक्लमणालस्यमोहमारुतरखस्यच ॥ ९ ॥ शरीरयंत्रवाहस्यहृदयभ्रमरस्यच ॥ अथलाञ्चेतसरत्यागोयथाभव नितद्वद ॥ १० ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ सर्वनाशोस्ययःसाधोचेतसःसंस्तुतिद्वयः ॥ सएवचित्तसंत्यागइत्युक्तंदीर्घदर्शीभिः ॥ ११ ॥

दुरपुषुषुमवासानासिमहकेष्वस्यचित्तमिति ॥ ५ ॥ सुकरइति ॥ औदासीन्यमात्रेणतस्मिद्धिरितिभावः ॥ राज्यादपीति ॥ तथाचाहुः ॥ यच्चकामसुरवलोकैकयच्चदिव्यमहत्सुख तृणाक्षयसुखस्येतेनार्हतःषोडशीकलामिति ॥ सुदरोह्यः ॥ ६ ॥ कुतस्तीर्हससर्वैर्नाक्रयतेतत्राह ॥ मूर्खस्येति ॥ ७ ॥ वेदित्वद्वचसेत्यर्थः ॥ वजस्यनिर्गलनान्निगिरणादपिदुःसाध्यः ॥ सतिमौर्ख्यौदासीन्यस्यैवदुष्करत्वादितिभावः ॥ ८ ॥ जगद्व्यक्षणयद्वज्रतन्मृणालस्य ॥ जालेतिपाठेपिजलेभवजालमितिष्यस्ययाअक्लमेवार्थाः ॥ सर्वपर्यायैःकारणमेवोपलक्ष्यते ॥ ९ ॥ शरीरयंत्रवहतिप्रवर्त्तयतीतिकर्मण्यण् ॥ यथायेनोपायेनभवति ॥ १० ॥ सर्वस्यवक्ष्यमाणमूलंकिंकरशात्वापह्नुवादेनार्थाःसएवससनेरपि क्षयःसएवचित्तस्यसत्यागोनुनंवास्तार्थात्यागवन्ममतानिवर्त्तनमित्यर्थाः ॥ दीर्घदर्शीभिरपरिच्छिन्नात्सदर्शीभिः ॥ ११ ॥

उत्तमर्थाविद्ययातुभारतानुभारमान शिविच्छाजलप्रोपयतिमाह ॥ चित्तेति ॥ चित्त्वादिभ्याधि ॥ महिभ्याधे शतशोपिममताष कानलक्षणेनत्यागेनाभावोनुभूयतेकिन्तुचिकि
 क्षयोच्छेदेनैवानलमुच्छेदयतमूलशाखापुष्पादिवदेत्यय ॥ १२ ॥ अहमज्ञानात्माधीकयस्य ॥ सशाखाकलपपुष्पस्युहमस्योन्मूलनेतत्स्थानाकाशमिब निरावरणमिक्षेपद
 र्पयस्यतयानिभासह ॥ १३ ॥ सभावत्यस्मिन्निष्ठमश्व-क्षेपम् ॥ १४ ॥ अहमर्थादज्ञानात्मान उदयोपस्यतथाधिधोयोमसच्चिन्तावेदनात्मकोभिमानीप्रसिद्ध ॥ एतदेवेति
 कीर्तननिर्देशः ॥ १५ ॥ कास्यसभावइतिप्रकृत्योत्तरमाह ॥ परमात्मपदमिति ॥ परमात्मन-पदनीहमायासिषक्षेपम् ॥ यतस्तस्मैस्यैवमायामपपृषस्यक्षेपम
 मश्वेतसाधितरक्षेपमित्यर्थ ॥ कौंकुरदस्यस्योत्तरमाह ॥ एतस्मादिति ॥ एतस्याधयोत्तन्मान्मूलात्परिच्छिन्नोहमितिबिभ्रयत्याचिदाभासभ्यामत्वादनुभावात्मकोकुरीका
 यतइत्यर्थ ॥ १६ ॥ मसीबापचयेनचिन्मडुमालनापरिणतिरित्याह ॥ अस्येति ॥ देशायाकान्तिस्मरणाच्चिन्तामनभ्यननाद्यमनइत्यभिधायस्यास्तथाविधाधीनताजायतइति
 शिविध्वजउवाच ॥ ॥ चित्तत्यागादर्हमन्येचित्तनाश सुसिद्धये ॥ अभाव शतशोभ्याधे कथमस्यानुभूयते ॥ १२ ॥ कुभउवाच ॥
 अहर्थाजश्चित्तदुम सशाखाफलपल्लव ॥ उन्मूलयसमूलतमाकाशाददयोभव ॥ १३ ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥ ॥ चेतस किमुनेमूलको
 पुर कोस्यसभाव ॥ काःशाखा केववास्का कथमुन्मूल्यतेचस ॥ १४ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥ अहमर्थादयोयोयसच्चिन्तावेदनात्मकः ॥
 एतच्चित्तदुमस्यास्यविद्यीजमहामते ॥ १५ ॥ परमात्मपदक्षेपक्षेत्रमायामयस्यतत् ॥ एतन्माधयमोहिन्यादकुरेनुभवकृति ॥ १६ ॥
 निश्चयात्मानिराकारोवुद्धिरित्येवसोच्यते ॥ अस्यबुद्ध्याभिधानस्ययांकुरस्यप्रधानता ॥ १७ ॥ सकलरूपिणितस्याश्चित्तनाममनोभि
 दा ॥ जीवोमिथोपलभात्माशून्यात्मव्युपलोपम ॥ १८ ॥ स्तम्भ-कायोयमेतस्यसाध्यास्थिरमरजित ॥ देशान्तरेकुरोदेशेकालस्पदो
 स्यवासना ॥ १९ ॥ शाखायाश्चित्तदक्षस्यदीर्घादुरगतास्तता ॥ इन्द्रियाण्यत्यभोगाश्चभावाभावात्मयोनय ॥ २० ॥ विदपीषामहांतो
 स्यशुभाशुभफलाकुला ॥ इदशस्यास्यचित्तस्यदुर्दक्षस्यप्रतिक्षणम् ॥ २१ ॥ शाखाविलवनकुर्वन्मूलकापेभारकुरु ॥ ॥ शिविध्वज
 उवाच ॥ ॥ चित्तदुमस्यशाखादे कुर्वाणोहविकतनम् ॥ २२ ॥ कथंकरोमिमूलस्यनि-शेषकणमुने ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥ वासनावि
 विधा शाखा फलस्पदादिनान्विता ॥ २३ ॥

येणाधय ॥ १७ ॥ नस्यदक्षस्यकीषमाह ॥ कीषइति ॥ परमार्थतोनिर्निकारत्वान्साधिका
 स्युत्पान्नात्कारणोपलयायोमिथ्याभूतचिन्तनद्वयसधोपलभात्मासाधीत्यय ॥ १८ ॥ स्तम्भोमूलाच्छास्वार्पदोमध्यदेशे अयकाय शरीरमेव ॥ मूलस्तम्भदेशाह शात
 रेअपदेशेस्वधशास्वार्दिप्रदेशापमंभुरोहोकराभेचिकीर्षितवसंतारिकालइवतत्तन्मोमदकर्मपरिपाककारोरागद्वेषयद्वयापकरपुष्पवापाकारणस्पदोत्प्रास-सोस्यबासनेव
 स्यय ॥ १९ ॥ अस्त्यचित्तदक्षस्यपदार्थादुरगतास्तनाद्विस्तानाश्चशाखास्ताद्विधाधिभाषाभावकाम्यमरणातिनदात्मनोनर्पसहस्ययोनय कारणीभूताभोगाश्चअस्त्यमहो
 नेविदपीषामहांतोशाखासमृद्धादितिप्रेष्याधय ॥ २० ॥ २१ ॥ विद्ययभोगासमच्छेदकालक्षणपारात्वाविलवनकुर्वन्मसगादितीयात्मदर्शनफलभरणमूलकाभारयजानिशिषयकु
 रित्यर्थ ॥ मध्यात्वालवनेमूलकापेचोपायत्वापुच्छति ॥ चित्तति ॥ २२ ॥ इत शाखात्वरमापायपुंसभाह ॥ वासनाइति ॥ २३ ॥

अभाविता आसक्ति त्यागेनानुभावित अतर्विचारसंविदलेन लूना भवंति ॥ उत्तमेवार्थं जीवन्मुक्तेः पुलक्षणतया दर्शयति ॥ असंसर्केति ॥ २४ ॥ शाखा लवनाभ्यासे दृष्टे सति मूलकारेणोभयो भवतीत्याह ॥ चित्तदुमेति ॥ लताजालशाखासमूहम् ॥ २५ ॥ गौणमगम् ॥ मुख्यप्रदानम् ॥ २६ ॥ मुख्यत्वेन प्राधान्येन ॥ प्रधानासपादने यत्प्रसाधितस्याप्यगस्यैकल्पप्रसगादिति भावः ॥ २७ ॥ त्वचित्तलक्षणस्य कटककवडस्य करजवनस्य अलनिरवशेषमूलदाहर्कुर्वति पूर्वान्यय ॥ एवकेते अचित्तता भवति ॥ तदाहस्यप्रसिद्धेनानलेनासिद्धेनलतरजिज्ञासु पृच्छति ॥ अहंभावात्सन्दिति ॥ अर्थकर समर्थ ॥ २८ ॥ कोहस्यामिति विचारादिसाक्षात्कारात्तदुपधृक् ॥ २९ ॥ मया स्वयुर्द्ध्वं वासाथैर्देहाद्यहकारता आप्यात्मिकाथैश्चरानात्मान अदृताश्चेति ज्ञातास्तथाप्यतरात्सत्त्वापरिचयाज्जदेव्यहकारेपुनःपुनरात्मनाभ्यातिर्न निवर्त्तन् एवंनिनिवेभ्राभ्यामीत्या अभाविता भवंत्यंतर्तुनाः संविदलेनते ॥ असंसक्तमनामौनीशांतवादाविचारणः ॥ २४ ॥ संप्राप्तकारीयः सांतर्तुनश्चित्तलतो भवेत् ॥ चित्तदुमलता जालं पौरुषेण विकर्त्तयन् ॥ २५ ॥ यस्तिष्ठति समूलस्य योग्या निकर्षणं भवेत् ॥ गौणं शाखाविल्वनं मुख्यं मूलविकर्त्तनम् ॥ ३६ ॥ चित्तदक्षस्य तेन त्वं मूलकापपरो भव ॥ मुख्यत्वेन महाबुद्धमूलदाहमलं कुरु ॥ २७ ॥ चित्तकंठकखंडस्य भवत्यवमचित्तता ॥ शिखिष्यज उवाच ॥ अहंभावात्सनाश्चित्तदुमर्वाजस्य हेमुने ॥ कानलादहनाख्यस्मिन्कर्मण्यर्थकरो भवन् ॥ २८ ॥ कुंभ उवाच ॥ राजन् स्वात्मविचारायंकोहंस्यामि तिरूपधृक् ॥ चित्तदुर्द्धमर्वाजस्य दहनं दहनः स्मृतः ॥ २९ ॥ ॥ शिखिष्यज उवाच ॥ मुने मया स्वयानुद्ध्यावद्दुशः प्रविचारितम् ॥ यावन्नाहं जगन्नां विवन्मंडलमंडितम् ॥ ३० ॥ नाद्रस्तदं विपिनं न पर्णस्पंदनादिच ॥ जडत्वात्तदेहादिनामांसाभ्यस्तगादिच ॥ ३१ ॥ कर्भद्रियाण्यापिनचनचतुर्दीद्रियाणिच ॥ नमनोनापिचमतिनाहंकारश्च जाड्यतः ॥ ३२ ॥ कटकत्वंपथाहोक्षितथाहंत्वचित्तात्मनि ॥ जडत्वसद्रूपतया तन्नोस्ति हेमुने ॥ ३३ ॥ सन्निवेशनिवासात्सासर्वार्थादिः परंपद ॥ विद्यतेनान्यदन्यत्वान्नभस्वीवमहादुमः ॥ ३४ ॥

ह ॥ मुने इत्यादिपद् ॥ यावदिति साकल्ये ॥ सर्वजगद्दुशः प्रविचारितमित्यर्थः ॥ तदेव विशिष्याह ॥ नाहमित्यादि ॥ उर्व्यात्तदतगतवनमंडलादिभिश्चमदितं जगन्नाहमिति संक्षिप्योक्तिः ॥ ३० ॥ तदेव विस्तेरणाह ॥ नाद्रेत्यादि ॥ जडत्वादिति सर्वत्रहेतुः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अहंकारेजडत्वनास्तीति शका विवर्त्तत्येदुनावारयन् जडस्य स्वतसेदुमशक्त्याचित्तपथासासिद्धौमिथ्यात्वपर्यवस्यतीत्याह ॥ कटकत्वमिति ॥ तथा अहत्वविवर्त्तं दर्शयन् ॥ जडतुष्किरजनमृगतृणादि असद्रूपतया प्राप्तिरिति शेषः ॥ नेन जडत्वहेतुना तदेहत्वादिनास्तिमिथ्यैवेत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ब्रह्माहं ईरुक्तजडवर्गस्याधिष्ठानसद्रूपादन्यत्वादिपि असत्वमित्याह ॥ सन्निवेशेति ॥ स्वतः सतश्चैतन्यात्परस्परचान्यदन्यत्वादिनत्वात् परंपदेचित्तनिवद्यते ॥ तथात्कुरुदिति चेद्यतो ब्रह्माहादिजडवर्गश्चतुर्दशभुवनानिसिन्निवेशाननिवासात्सा आधार सर्वेषामर्थानारादादिविषयाणामादि क्रास्त्रभूत ॥ नचचित्तात्मा विभक्तस्य भावो निर्भिर्भागसत्ता सामान्यरूपत्वादित्यर्थः ॥ ३४ ॥

नतिअनपरीत्याअह्वलससुपसमलस्यमाजनआनन्यपिअतभत्योकरसपरससाक्षिष्वनभ्यतन्जामामि ॥ १० ॥ इहार्नपशिरोपादेवसाक्षिष्वनभ्यपरिषायपिय्यभ्यभउ
 वाच ॥ एतावदिति ॥ एतानन्माप्रकमहृकारपर्यंतदरपदम् ॥ ३१ ॥ अज्ञातुभोक्तवाधिनमसिद्धततरत्कोशापरराधधीयाधनैदकरसेचिन्माधेसतिअनानवाजहृदपाय्यभा
 पाशब्दादिप्रिययास्वरे ॥ येनवाबुद्धिहृत्युपादनेनदटानिटिविभागननिर्णीयत ॥ ३० ॥ विषेकदशापर्यालोचनेरुषरूपस्यमेमदेहादिकाराणअहमित्तताधारम्याभिमा
 गलक्षणमलसप्रदसकारणमकारणोतिअहनेषेयिपरत्तस्रस्रनखनवेधीत्यथ ॥ १८ ॥ ३१ ॥ सतासत्येनअसतामिप्याभूतेनवापेनमलेनेनससादीस्थितोसि ॥ २ ॥ त
 सस्यमिप्यतिशानजानामिक्लित्वात्तदुभस्यसर्वानर्थफलस्यमूलमितिशाशान्यतो इभाषध्याभ्यमभावश्चेतिविशेषतोपिजानामि नखत्यकुनिरसितमुपायनजानामि ॥ ननुनाह
 नममनिबुद्धिरेवतस्यागोपायन्सिद्धभाक्केयेववनदिदुपरीत सकथमपलप्यनेनभाह ॥सकम्यकमिति ॥ तथापुनपुनस्यसकमिमुल्लोच्छेशाभावात्पुनपुनमापेति अतस्तन्म
 जानन्मापीतिभावनहत्वमलमार्जनम् ॥ अतयज्जनजानामितेनतप्येचिरमुने ॥ ०५ ॥ कुमाउवाच ॥ ॥ एतावन्मात्रकवृदपदिन
 त्वमहंपते ॥ जहत्वात्तन्महाशुद्धेयांसितददमेनय ॥ ३६ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ चिन्मात्रमहमन्ड्यात्मवेदनविदुपावर ॥ यत्रभा
 वास्वदंतेनिर्णीयंतेचयेनवा ॥ ३७ ॥ एवरूपस्यमेलप्रनूनमलमकारणम् ॥ सकारणंवाहमितिचयस्यद्वचनवृदपहम् ॥ ३८ ॥ असदंते
 दनात्पीयप्रमार्पुमलमात्वन ॥ मुनेयदानशक्नोमितेनतप्यसुदारुणम् ॥ ३९ ॥ ॥ कुमाउवाच ॥ ॥ ब्रुहिषितन्महावाहलभ्रंतवमलम
 हत् ॥ स्थितोसियनससारीसतावाप्ययवासात् ॥ ४० ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ चित्तदुमस्ययदीजमहभावश्चमेमलम् ॥ तच्चत्यकु
 नजानामित्यक्तत्यकमुपीतिभाम् ॥ ४१ ॥ ॥ कुमाउवाच ॥ ॥ कारणाज्जायतेकार्यंतत्सर्वत्रसभवेत् ॥ अन्यत्त्वसद्विचद्राभदृष्टमेतन्न
 विपत् ॥ ४२ ॥ कारणाज्जायतेकायमहभावाद्भवाकुर ॥ इतिकारणमन्वियकययस्वममाधुना ॥ ४३ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥
 मुनेहमितिदोपस्यवेदनवेधिकारणम् ॥ तद्यथापशमयातितन्मेवदमुनीश्वर ॥ ४४ ॥ चित्तश्चेत्यान्मुखत्वेनदुखायायमहस्वित ॥ चेत्यो
 पशमनब्रुहिमुनेतदुपशांतये ॥ ४५ ॥

एतदुच्छेदोपायचवदेव्याराय ॥ ४१ ॥ तपसस्यस्यकुर
 दस्यत्वाकारणानसप्रथमे अस्तस्यस्यतुकारणतोकिरसत्वेवकारणेकार्युत्सन्मिस्यर्षेपर्यवसितासतीकायस्यासत्यतामेवापावयपीत्यालैक्यपर्यवसितेरिरहस्यतदुभ्यमुसा
 रथैषवापयिप्यरुभोलाकयसिद्धानुदुपमहकारणत्सत्तुद्धाभिष्यक्यकथयेत्याह ॥ कारणादितिशाशान्यम् ॥ अन्यत्तुकारणविभैषज्जातकार्यद्विषाप्रामसदेव यतएतत्सन्म
 गृदृष्टवचविपत्तदस्य ॥ ४२ ॥ यथाअहभावात्कारणाभ्यनआदिलक्षणोभवोकुर कार्यजायतेदतिएवविषयेनवाहभाषस्यपिकारणत्तुद्धाविष्यममकथयस्तेस्यर्ष
 ॥ ४३ ॥ एवंपुटोराजोशिरस्त्रमुद्धाविष्यसातिदेहायाकारेदेतेनभाहृताभिमानायोगात्तद्वेदनमवनत्कारणमितिनिश्चितस्यप्रत्युवाच ॥ मुनेदिति ॥ ४४ ॥ चित्तभ्यत्योन्मुखत्वे
 नदृष्टनाअप्येहाहिराशेनस्थिरसन्नुद्धायायसपन्नातभ्यस्वदेहाहिरैवचित्तस्त्रेदेहाभावेपिदेवुरित्यभिधेस्यतदुपरातयेत्योपशमनोपायब्रुहीत्याह ॥ चेत्येति ॥ ४५ ॥

यद्वेदनस्य वेद्योन्मुखत्वे वेद्यमेव कारणमिति कारणज्ञोसितहितस्वाभिप्रेतमाशुबद ॥ ततस्त्वदुक्तयनंतरत्वेदभिप्रेतं कारणमकारणमेव येन क्रमेण संप्रथते तं क्रमं त्वं बोधयिष्यामी
 स्वर्थः ॥ ४६ ॥ पृष्ठमेवार्थस्फुटीकर्तुं पुनरनुबदति ॥ वेद्येति ॥ सामान्यतो वेद्यवेदनरूपस्य विशेषतश्चेत्यसंज्ञेन तस्य मिथ्यात्वात् कारणकारणत्वात् क्षममेव वेद्यकारणतां यान्मि
 तियत्तवाभिप्रेततद्देस्यर्थः ॥ ४७ ॥ शिखिष्वज्ज-पृष्ठत्वाभिप्रेतस्फुटमाह ॥ चेत्येति ॥ देहादिर्वास्याभ्यात्मिकपदार्थसत्ता ॥ ४८ ॥ वेदनस्य देहादिसत्ता कथं कारणतयाह ॥
 शरीरेति ॥ यतो वेदनशरीरादिवस्तुसत्तयानिमित्तभूतया स्वयमपि मूषानिषिक्तधातुद्रव्यशरीराया कारणोदेति ॥ अमूर्त्तवेदेनेमूर्त्तदेहाद्याकारताया वास्तवत्वायोगाद्विशिन
 कुंभउवाच ॥ ॥ कारणं कारणज्ञोसि वेदनस्य वेदाशुभे ॥ ततस्त्वं बोधयिष्यामि कारणकारणक्रमम् ॥ ४६ ॥ वेद्यवेदनरूपस्य चेत्यसंज्ञे
 तनस्य मे ॥ अकारणं कारणतां यथा तंतव तद्वद ॥ ४७ ॥ ॥ शिखिष्वज्जउवाच ॥ ॥ चेत्यचेतनरूपस्य वेद्यसंवेदनाकृतेः ॥ इयंपदार्थसत्ते
 ह देहादिकारणं मुने ॥ ४८ ॥ शरीरादितयोदेति वेदनं वस्तुसत्तया ॥ असत्याभासया स्पंदो यथापवनत्वेव या ॥ ४९ ॥ असत्तां वस्तुसत्ता
 यानावगच्छाम्यहं यथा ॥ अहंत्ववेदनं चित्तबीजं समुपशास्यति ॥ ५० ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ विद्यते यदि देहादिवस्तुसत्ता तदस्ति ॥
 अभावाद्देहसत्तादेः किं निष्ठंतव वेदनम् ॥ ५१ ॥ ॥ शिखिष्वज्जउवाच ॥ ॥ यस्योपलभ्यते किंचित्स्वरूपं कलनात्मकम् ॥ असद्रूपं कथं
 तस्यात्प्रकाशः स्यात्कथं तमः ॥ ५२ ॥ हस्तपादादिसंयुक्तः क्रियाफलविलासवान् ॥ सदानुभूयमानो यदं देहो नास्ति कथं मुने ॥ ५३ ॥ ॥ कुं
 भउवाच ॥ ॥ कारणं यस्य कार्यस्य भूमिपालनविद्यते ॥ विद्यते ते हतकार्यं तस्मिं विस्त्विति भ्रमः ॥ ५४ ॥ कारणेन विना कार्यं शरीरं न क
 दाचन ॥ विद्यते यस्य नो बीजं तद्व्यथं केव जायते ॥ ५५ ॥ अकारणं तु यत्कार्यं सदिवा भ्रेनुभूयते ॥ तद्दृष्टुं वै भ्रमाद्विद्विभ्रगत्तुणा जलौपम
 म् ॥ ५६ ॥ अविद्यमानमेव त्वं विद्विमिथ्या भ्रमोदितम् ॥ नाति यत्नवतोप्येतन्मगत्तुणां बुलभ्यते ॥ ५७ ॥ ॥ शिखिष्वज्जउवाच ॥ ॥ अ
 सतोद्दिद्विंबादेर्नयुक्तं कारणम् ॥ वंध्यातनयसर्वांगमंडनं कस्य राजते ॥ ५८ ॥

टि ॥ असत्याभासयेति ॥ ४९ ॥ यथा चित्तबीजमहंत्ववेदनं समुपशास्यति तथा देहादिवस्तुसत्ताया असत्त्वनावगच्छामि अतस्तदसत्त्वं यथावगम्यते तथापिशेति भावः ॥ ५० ॥
 एवंपृष्ठः कुंभो वेदनस्य विषयाकारेणोत्पत्तिभ्रमवाराणाय देहादिव्यथासत्त्वप्रतिजानीते ॥ विद्यते इति ॥ देहादिवस्तुसत्तायदिविद्यते तर्हि तेन वाभिमतं वेदनस्य तन्निमित्तदाकारत्वं
 स्यात्तदेव दुर्लभमिति वेदनकिंश्चिकिं विषयनिर्विषयमेवेत्यर्थः ॥ ५१ ॥ प्रत्यक्षमुपलभ्यमानस्य देहादेः कथमपलापइति राजापुच्छति ॥ यस्येति ॥ सत्त्वेनोपलभ्यमानस्य
 त्वप्रतिज्ञाविरुद्धेति दृष्टानेनाप्याह ॥ प्रकाशइति ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ नोपलंभनमात्रेण दृश्यसत्ता निर्णयः आतोपलभेषु व्यभिचारात् किंतु सत्सु कारणेषु यस्य कार्यस्योपलंभस्तस्य स
 त्वम् तानि चास्य न सतीत्याह ॥ कारणमिति चतुर्भिः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ तर्हि किमसौ देहादिवंध्यापुत्रदेहादिवदत्यंतासन्नेव स्यादिति राजाशंकरे ॥ असत्तइति ॥ ५८ ॥

करारीरारिरेष्वनवस्येष्ववस्थितमिष्यादिभूतेस्तथैवविद्वन्मुक्ताकारानिद्रपणाद्येष्टपत्तिरेष्यमिभिरुभकारः ॥ कारणेति ॥ ११ ॥ ऐतिहाय्यमानामोक्षयुगतरसस्थानसाम्य
 विगारिनापितास्यकारणनिर्द्वात-सकथमपलभ्यतइतिराजारांके ॥ इति ॥ १० ॥ तस्याप्यसथेनुन्योभ्यापदनिगृह्यामिसिधिल्लेदोत्तरपुनर्बर्णयति ॥ कारणामावतइत्या
 रित ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ गृहामिसिधिमजानानाराजारांके ॥ पितामहानामिति ॥ आद्य-पितामहोदित्ययमं ॥ सहिसुभ्रमभूतकिंगसमस्यात्मापुषपिबुपिता
 मर्हदिसवम्यदिसमदिस्यूजानामुत्पत्तीकारणार्थिनस्यारिष्य ॥ पूर्वपथआद्युणामनुमरीचिदक्षीनापूर्वस्यसकथेभ्य-पूर्वस्यस्रस्राहस्यबाउत्पत्ती ॥ १५ ॥ तस्याधिकार
 णगुर्धमिष्यसत्वेनुन्योभ्यापदनिगृह्यामिसिधिरैवेत्तरमाह ॥ आद्यस्यार्दिता ॥ यथाकारणामात्रेकस्यविद्विषामात्रेनेनित्यनियमलक्षोपिनास्येत्त्यर्थ ॥ १६ ॥ ननुपौरे
 कुंभउवाच ॥ कारणेनविनाकार्यशरीराद्यस्थिपजरम् ॥ अविद्यमानभवेदविद्युत्सप्तभवतोदृप ॥ १७ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ ॥ इ
 स्तपदादियुकस्यशरीरस्यमुनीश्वर ॥ नित्यमालक्ष्यमाणस्यपिताकस्मान्कारणम् ॥ १८ ॥ कुंभउवाच ॥ कारणामावतोरज
 नितानामनविद्यते ॥ असतोपत्तुसजातमसेदवतदुष्यते ॥ १९ ॥ पदायनांश्चकार्याणांकारणवीजमुष्यत ॥ सप्तवर्यगजगतिनधी
 जनविनाकुर ॥ २० ॥ तस्मान्कारणंपथस्यकथस्यहोपपद्यत ॥ धीजामावेहितवास्तित्संघित्तिसुविभ्रम ॥ २१ ॥ अवश्यवतुयन्मा
 स्तिनिर्वाजितन्मतिभ्रम ॥ हीदुत्वमरुभूम्ययुवध्यापुत्रदशासमम् ॥ २२ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ पितामहानापुत्राणांपितृणांश्च
 जगन्मये ॥ आप पितामहकस्मात्पूर्वात्पत्तानकारणम् ॥ २५ ॥ कुंभउवाच ॥ आप,पितामहोय स्यात्सोपिनास्त्यवभूपत् ॥ का
 रणामावतोनित्ययदाभावेनकस्यचित् ॥ २६ ॥ कारणस्यस्वधीजस्यनित्यमाभावात्पितामह ॥ अत्य-सदस्यमानोपिभ्रमदन्व्योनिवि
 द्यते ॥ २७ ॥ मृगदृष्णांयुवद्वीतिरूपत्वावभासते ॥ पितामहायकारित्वमपितस्यभ्रमात्मकम् ॥ २८ ॥ पितामहोदरेतस्यमिष्याप्रत्य
 यत स्थिति ॥ घनातवनिद्वनेवमार्जायिष्याम्यपेतत् ॥ २९ ॥

शान्तमन्मन्त्रेद्वयविश्वामिकोच्छामाह ॥ हिरण्यगर्भंपरपदाजामानसोरेव-शुभयास्त्वस्यासुपुनर्कतियादिमप्रधर्णैपुनदुत्याहकोकापयमानतकपादस्यापस्यन्विश्वरत्न
 ल्कारणपरिसद्वरुषसकथमपलभ्यतइत्याराकापरिहरणगृह्यामिसिधियुद्धाटयति ॥ कारणस्येति ॥ सत्यमस्तीश्वर-परमात्मा तथापिनमयापयास्तात्मनिभेदकल्पनयाभ्याभ्याय
 यान्योरुष्यमानोपिसिधिरामहस्तस्मादभ्योनयिते तस्कुलसप्तसत्यस्यचिदंशस्यापरिणामितयाअकारणत्वस्यवद्वयभाणत्यात्परिशेषाम्भायानाएवजहलकारणभाष्यस्तस्य
 भावित्वाद्यस्यधीजस्यकारणत्वमित्योदितविषयाभाषितत्वेनेश्वरेमित्यमेवाभावादिमर्थ ॥ १७ ॥ एतेनपितामहस्यशुभ्रनादिसर्गायाः क्रयाकारितायतिभासोपिष्यास्यातद
 स्याह ॥ मृगपुष्पेति ॥ १८ ॥ इत्ययमुक्तयुक्तयानावपितामहोत्तरारीरान्त्यैतस्यकार्यपरतरामथस्यमिष्येतितीकिकमत्ययतोयनासत्यत्वेनात्यतद्वीकृतास्थितिर्दिदक्षीव ॥
 अथइतरव्यतिभासमाभाषणित्वात्पितामहोत्तरारीरान्त्यैतस्यकार्यपरतरीरान्त्यैपिष्यामीत्यर्थ ॥ १९ ॥

उक्तमेवार्थस्योपसहरति ॥ तस्मादिति ॥ हेभूमिपतस्माच्चिद्यतिरिक्तस्योक्तयुक्तया असत्त्वाच्चैव वायव्यदेव प्रागुक्तदेव ॥ हरण्यगमादस्तावत्प्रासनात्परस्परविनाशान्नानि
तितदात्माच्चिदात्मकतया आत्मन्येव क्वचितिनान्यदणुमात्रमपि सपादयति सपद्यतवा ॥ तेन स्वयमात्मना आत्मैव स्वरूपः पद्यजइत्यादिनामरूपकल्पनेन प्रोक्तः सर्वाणि रूपाणि विचि
त्यधीरो नामानि क्त्वाभिवादन्त्यदास्ते इत्यादिश्रुतिभि इति एव पर्यालोचने इदमस्तद्धैतशातब्रह्मैवेत्यर्थः ॥ ७० ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम ० तास्यर्षप्रकारो नि ० पू ० चतुर्नवतितमः सर्गः
॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ घनतातानवेनात्राविद्योपशमनकमः ॥ शिखिष्वजस्य बोधेन विप्रातिश्रोपवपयते ॥ १ ॥ मृगतृष्णाबुवद्भ्रातिरूपएवावभासतइति यदुक्तत्रमृगतृष्णादेस्ता
नपानार्थक्रियासामर्थ्याच्च दर्शनान्मजनमरणादिदुःखकारणत्वादर्शनाच्च विषमोदृष्टातइति राजाशक्तो ॥ आब्रह्मेति ॥ तत्तर्हि अर्थक्रियासमर्थो दुःखकारणचायकथमिदस्य
न्ययः ॥ १ ॥ सत्यसकल्पभावनादृढां कतस्य मिथ्यास्यार्थक्रियासामर्थ्यदुःखकारणत्वचैवासुरमायानिर्मितशस्त्राहस्यश्वसेनादे प्रसिद्धमेवाकिवाच्यजगदीश्वरमायानिर्मित
स्यप्रपंचस्येत्प्राशयेनोत्तरमाह ॥ एवमिति ॥ अस्यसर्गात्मकस्य जगद्भ्रमस्य प्राणिकर्मोपभोगार्थत्वात् एवत्वदुक्तप्रकारमर्थक्रियासामर्थ्यदुःखादिकारणत्वचास्ति सत्यसंकल्प
तस्माच्चिदात्मकतयात्मनिचित्तोयं नित्यं स्वयं क्वचितिभूमिपदेवदेवः ॥ तेनैव पद्मजइति स्वयमात्मनात्माप्रोक्तः स्वरूपइति शांतिमिदं सम
स्तम् ॥ ७० ॥ ॥ इत्यापूर्वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शिखिष्वज्जावबोधनं नाम चतुर्नवतितमः सर्गः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिखिष्वज्जउ
वाच ॥ ॥ आब्रह्मसंबर्पयार्तं यद्यं भासते भ्रमः ॥ अर्थक्रियासमर्थश्च तत्कथं दुःखकारणम् ॥ १ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ एवं जगद्भ्रमस्या
स्य भावनं तावदाततम् ॥ शिलीभूतस्य शीतेन सलिलस्येव रूक्षता ॥ २ ॥ ॥ अज्ञानं शिथिलीभूतमेवं नष्टं विदुर्बुधाः ॥ ननाशनविनादेति पूर्व
संस्थानविच्युतिः ॥ ३ ॥ ॥ तनुत्वं सर्वबोधस्य यत्तदेव हि कारणम् ॥ सर्गापशमसंपत्तौ प्रतिपत्तौ परेपदे ॥ ४ ॥ ॥ तानवंदश्यते यस्य तस्यानुक्रम
तः स्वयम् ॥ पूर्वसंस्थानविगमात्प्रशमोत्पुपपद्यते ॥ ५ ॥ ॥ अनेनैव क्रमेणैवंत्वमादिपुरुषोत्तमः ॥ भ्रमकारोदयं विद्धि मृगतृष्णां बुवत्स्थित
म् ॥ ६ ॥ ॥ एषापितामहाभावेप्यसतोभूतसंततिः ॥ न कदाचन तस्मिद्धं यदसिद्धं न साध्यते ॥ ७ ॥ ॥ अयंभूतोपलंभो हि मृगतृष्णां द्विवोदितः ॥
विचारोद्विलयं याति शुक्लैरजतधीरिव ॥ ८ ॥ ॥ करणाभावतः कार्यमभूत्वा भवतीति यत् ॥ मिथ्याज्ञानादते तस्य न रूपमुपपद्यते ॥ ९ ॥
स्येभ्रस्य भावनमेव तत्तदर्थं क्रियायात्सना आततम् ॥ यथाशीतेन शिलीभूतस्य सलिलस्य चिरकालेन स्फटिकादिभावेन परिणामाद्भ्रक्षतापीठपान्नाथार्थक्रियासामर्थ्यमाततं
द्विदस्यर्थः ॥ २ ॥ अतएवमूलज्ञानस्य ज्ञानाभ्यासपरिपाकक्रमेण शिथिलीभावे जगत सूक्ष्मतापत्तिक्रमादेव सहाज्ञानेनाशइत्याह ॥ अज्ञानमिति ॥ अज्ञाननाशविनाजग
त्स्थानवाधोनास्तीत्याह ॥ नेति ॥ ३ ॥ अज्ञानशिशिलीभावेच निराध्यासेन वाश्रयवितानवकारणमित्याह ॥ तनुत्वमिति ॥ तच्च ज्ञानोत्पत्तिक्रमेणाल्यतिकसर्गापश
मसपत्तौ कारणमित्याह ॥ सर्गाति ॥ प्रतिपन्नेसाक्षात्करोति ॥ ४ ॥ अतएव लोकेपि अपक्षयापरपर्यायतानवपूर्वकएवस्थूलभावनाविनाशः प्रसिद्धइत्याह ॥ तानवमिति ॥ य
स्यदेहदेः ॥ प्रशमोनाशः ॥ ५ ॥ एवंशीतप्रकारेण अज्ञानशैथिल्यक्रमणजगद्भावेव तव नित्यसिद्धपूर्णतालक्षणुरुषस्वभावस्थिति सिद्धिरित्याह ॥ अनेनेति ॥ मृगतृष्णा
बुवद्भ्रातिरूपएवावतिष्ठते इति प्रागुक्तजगत्स्थितिरप्येवंरौत्वबोद्धव्येत्याह ॥ भ्रमकारोदयमिति ॥ ६ ॥ शंकोत्तरमुपसहस्यप्रस्तुतमेवनिगमयन्त्याह ॥ एवेति ॥ ७ ॥ तस्य फल
दर्शयति ॥ अयमिति ॥ ८ ॥ अतएव जगतोभातिरेव स्वरूपान्यदित्याह ॥ कारणेति ॥ ९ ॥

अतएवमिष्यन्दिदृशस्यार्थकिमप्यानि स्वरूपमाभेदापयतइत्याह ॥ विष्यादटीति ॥ १० ॥ तर्हिचितामइत्यनिर्दिशेपत्रार्थिकुतोतकारणं भवपरिणामित्वेनतस्यादित्यन्ता
 परितः कानिकसद्वपरिणामानुदसिबलदोषेजगति बलस्यनित्यत्वोपपत्तिरितिराजाराकरो ॥ अदुरिति ॥ ११ ॥ कुमभ्युतिपुत्पन्नभाषिबिरोपार्थमभिस्याह ॥ हेतुत्विति ॥ मोक्षेन
 प्राप्तेभनपरमिनिमुत्सापुल्ललक्षणहेतुत्वस्यापरलक्षणकार्यत्वस्यचनियेधान्हेतुनागतिकिचयेतिभ्रुत्वाहेतुभाषनियेधादसगोसापुरुषइत्यादिभुतेव्यानुदस्यापयपदानत्
 कृतस्यस्यपरिणामायागवसभपयार्थानताशात्यादुद्भजनकार्यनापिकारणमित्यर्थ ॥ १२ ॥ कारकांतरामसिद्धलास्युक्तत्वात्प्रलक्षणकवत्वस्यरुनिरलविस्त्याह ॥
 अकार्षिति ॥ यथाव्यक्तनुत्पत्तिद्वीप्रयोजककवृताप्यस्यदुलभेतिद्योतनायाकार्षिति ॥ अकारणनिमित्तस्यरूपमर्थाजकमुपादानरूपम् ॥ १३ ॥ निर्धमकत्वदोषतद्व्यञ्जकार
 निव्याहृष्टिप्रोक्षितंनुनकदाश्वनविद्यते ॥ श्यावृणोभ्रसाकेनपटकपरिपुरिता ॥ १० ॥ ॥ शिखिव्यजउवाच ॥ ॥ सपुरापस्यपरमव
 क्षकस्मात्प्रकारणम् ॥ अनतभजमव्यक्तमर्थशान्तमभ्युत्तम् ॥ ११ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥ हेतुत्वाभावतोमक्षकार्यत्वाभावतस्तथा ॥ अ
 हेतुनातिगतामानव्यकार्यनकारणम् ॥ १२ ॥ अकटकमकरणमकारणमर्थाजकम् ॥ अप्रतकर्मविशेषवक्षकटकयमवेत् ॥ १३ ॥ अ
 कारणत्वात्कार्यत्वरहिततज्जाद्भवेत् ॥ अहेतैक्यमनापततदापमुपलभानम् ॥ १४ ॥ अप्रतक्यमविज्ञेयवक्षकटकयमवेत् ॥ तत्क
 यकस्यकनेवकवमाकुकटाभवत् ॥ १५ ॥ अतोनेदकतकिंचिज्जागदादिनविद्यते ॥ नकतांसिनभोकासिसर्वशान्तमजशिवम् ॥ १६ ॥
 कारणभावावत कार्यनकस्यचिदिदजगत् ॥ अकारणत्वात्कार्यत्वभ्रमादिद्वित्विदजगत् ॥ १७ ॥ अकार्यत्वाच्चनास्येतत्सर्गइत्यनविद्य
 ते ॥ यदानकस्यचित्कार्यरणस्यजगतदा ॥ १८ ॥ पदार्थाभावससिद्धिस्तिसिद्धीकस्यवेदनम् ॥ एववुवेदनाभावेनास्यहेत्वस्यकार
 णम् ॥ १९ ॥ अतशूद्रोविभुक्तोसिकैवोक्तिर्धमोक्षयो ॥ ॥ शिखिव्यजउवाच ॥ ॥ शुद्धोस्मिभगवन्मुक्तियुक्तमुक्तत्वयान्तमम् ॥ २० ॥
 कारणभावावत कवदनवमक्षितिवेदयइम् ॥ कर्त्तृभावाज्जागत्वास्तितेननासिपदार्थदक ॥ २१ ॥ नातभ्रित्तादितर्हजानातोहवादिकिष्वना ॥
 एवस्थितेविशुद्धोस्मिबिबुद्धोस्मिशिवास्मिवा ॥ २२ ॥

एतत्कार्यत्वलक्षणधर्माभ्यामपरिहरितभवेदितिहेतोः कार्यकारणत्वालककगतत्वपन्वन्मिष्यदिसंभाषयसितर्हितजगत्तर्हितैक्यलक्षणैवबलुकरपरिच्छेदेनआपतलक्षणेहेतुराकाल
 कतपरिच्छेदेपरिहरितशशयमुपलभाननिषेधेकरसससौषधसपन्मिस्यप्रिसभाषय ॥ तदाकजगद्वाह कार्यकारणतावेतिभाष ॥ १२ ॥ इत्यभेदतस्यजीवभाषयानि पयसिजेतक
 वृत्तमाकृतेअचिनिरसनीयेइत्याह ॥ अयतक्यमिति ॥ यगुर्भि किचहेतुभकारकर्मकरणाकालामामसिद्धि सूप्यते ॥ १५ ॥ फलितमाह ॥ अतइत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥
 उचकात्रमलगापयामितयास्तारयति ॥ यदेति ॥ १८ ॥ प्रसुर्ननिगमयति ॥ एवत्विति ॥ १९ ॥ एवमहेतुरासोपाययुपरित्यपरिगृह्यमात्मतत्त्वबलुभाषयति ॥ अतइति ॥ उ
 परितर्ह्यस्तानुभेदेतानुभेदेनानोरकायुक्तमत्वयापदिदमित्यनुवदति ॥ शुद्धोस्तीत्यादिना ॥ २० ॥ यथावदइत्याहवदति ॥ २१ ॥ २२ ॥

चिरस्वरूपात्परमन्ध्वेत्सर्नाकंचिदितिवयाहंबोधितः इत्थंत्वदुपदिष्टयुक्त्यासर्वपदार्थानांविमर्शनेवेदनादध्यारोपेअहमादिविवेकेनापवदैअहमंतदृश्यजातमसन्नास्येवेत्यव
 भासतेइतिप्रेरणान्वयः ॥ एतेनसर्वद्वैतबाधेनरवकोशवत्शाननिर्विक्षेपमासे ॥ २३ ॥ तामेवस्थितिमभिनयन्पुसहरति ॥ जगदितिद्वाभ्याम् ॥ देशदिक्कालकलाक्रियौधैःसहि
 नाजगत्सदार्थप्रविभागदृष्टिर्मन्चिरेणकालेनशांता ॥ अहोइत्याश्रयं ॥ तथाचशांतमव्ययात्मनिर्विकारब्रह्मैवस्थितपरिशिष्टमित्यर्थः ॥ २४ ॥ परितःपूर्णभावेनस्थितोस्मि ॥
 अहमेवतिष्ठामित्वमपित्यःप्रत्यगेकरसोयथास्थितात्मातिष्ठेति अभयत्वागच्छनाथाज्ञावत्क्ययानोभागवन्मभयवेदयसेइतिजनकोक्तिकवत्कृभ्रप्रतिराजोक्तिः ॥ एवस्थितौत्वदा
 नैवाहंशुभ्रपरमपुरुषार्थरूपंपावनंशुद्धमौनंवागगम्यशिवनिरतिशयसुखमेवसदास्मीत्यर्थः ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतात्पर्यप्रकाशेति ० पू० पचनवतितमःसर्गः ॥ १५ ॥

नमोमह्यंपरंचेत्यनकैचिदितिवोधितः ॥ पदार्थवेदनादिस्थमसदेवावभासते ॥ अहमाद्यंतमेतेनशांतमासेस्वकोशावत् ॥ २३ ॥ जगत्प
 दार्थप्रविभागदृष्टिःसदेशदिक्कालकलाक्रियौघा ॥ अहेनुकालेनचिरेणशांतब्रह्मैवशांतंस्थितमव्ययात्म ॥ २४ ॥ शाभ्यामिनिर्वाभिप
 रित्स्थितोस्मिनयाभिनेदेमिनचासमोमि ॥ तिष्ठामितिष्ठस्वयथास्थितात्माशिवंशुभंपावनमौनमस्मि ॥ २५ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे०
 मो० नि० पू० चू० शिखिध्वजाविश्रांतिनामपंचनवतितमःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठुवाच ॥ ॥ इतिब्रह्मणिविश्रांति
 मवाप्यसशिविध्वजः ॥ मुहूर्तमासीत्संशांतमनानिर्वातदीपवत् ॥ १ ॥ निर्विकल्पसमाधानपरेणाशुविविक्षितम् ॥ स्वर्त्वालयेतिकुंभेन
 झटित्येवप्रबोधितः ॥ २ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ राजन्नज्ञाननिद्रातःप्रबुद्धोसिशिवःस्थितः ॥ कार्थनास्तमयेनैवनचानस्तमयेनते ॥ ३ ॥
 सरुदेवविभातात्मानशानिष्ठपदात्मकः ॥ कलाकलननिर्मुक्तोजीवन्मुक्तोऽसांप्रतम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठुवाच ॥ ॥ कुंभेनबोधिस्त्वे
 वंसवभूवावबोधवान् ॥ विनिर्गतोरराजोच्चैर्महामोहसमुद्रकान् ॥ ५ ॥

पतिबुद्धस्यराज्ञोचदृश्यसत्तावभाजनम् ॥ यथाभवतिनिःशेषतथाकुंभेनवणयति ॥ १ ॥ अरवदब्रह्माकारदत्युदयेनसम्यक्शांतबाह्यवत्तिप्रशमनोपलक्षितंमनोयस्यतथाविधः
 सन्निर्वातदीपवन्निश्चलआसीदित्यर्थः ॥ १ ॥ अथयदनेतराज्ञाअरवकाकारदत्तिलक्षणविकल्पमप्यवधूयक्षीराभिधपतितोदकाविदुवन्मनसोब्रह्मीभावभेवापाद्यब्रह्मण्यैकरस्ये
 नचिविक्षितप्रवेष्टुमभिसुखीभूततदानस्यइतिपुवरूपामभवस्थाभाशुडपलक्ष्यकुंभेनवक्ष्यमाणदृश्यमार्जनेपायादिविवक्षयासझादित्येवप्रबोधितइत्यर्थः ॥ २ ॥ ननुसर्वदृश्यानाम
 रवकाकारदत्तेरप्यस्तमयेनरतिशयानदसमुद्रेविविक्षुरहकिमित्यथाप्युरथापनेनविधितःपुनस्तन्महूर्त्तमभिराज्ञोविवक्षामभिलक्ष्यकृञ्जवाच ॥ राजन्निनि ॥ सत्यज्ञाने
 तदुर्लभं नष्टेत्त्वज्ञानेसर्वदृश्यास्तमयोस्तुभावासकद्विभाततसदैवानावतसुलभमेवेतिभावः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

१ मूर्तेतिष्ठ सत्यथास्थितात्मेतिच्छेदः ॥ स्वेत्यादिःकर्मधारयः ॥

पुत्रभानकाश्वितुरपस्यास्तानपथयदृशीलय आश्रितवस्त्वशोपस्थधरिपक्वक्रुभ्रयोधसवाधपरीक्षालीलाया ॥ ६ ॥ ७ ॥ नउस्रिसितस्तश्चत प्रकटीभूतआस्तास्वकूप
यस्तदयाम्बिपेक्षिपादस्तद्विद्याधर् ॥ परीपदद्वितिलययोयनीतिभ्यस्योयोधभ्यकुत कस्मान्निमित्ताशाल्लभनाह्वैत्यर् ॥ किंस्तउतासत ॥ आशेषिकारकाशधपोरयोग ॥
द्वीपयत्नेनमित्रिभाधानुप्यतिरितिभाष ॥ ८ ॥ एवपुष्ट कुभस्तदुभ्रुअयमभ्यासेनोपयाद्यपिय्व्यनृपभ्रमुपपन्नत्वेनपटारश्रमस्यभाणार्थपृष्णसामर्थ्येनपशासति ॥ साध्विति ॥
पानुपष्टिभास्तन्मवाप्यनिरस्ताज्ञानावणालाज्ञास्तस्सशूकाशयोभवे ॥ राजसेवापभास्करद्वितीयत्तुर्दुवार्थवशाद् ॥ अथनव्ययोधानतराहुनिसुकभास्करद्विराजसे
दस्यर् ॥ ९ ॥ तथाभ्याससाधर्थादर्शियुक्तारोप्यसक्कारहकज्ञानराशालमधिधानदररियप्यनुवर्साप्रलयवर्तयति ॥ यद्विदमिति ॥ १० ॥ तस्तरिशिटमधिधानदररियति ॥
तदस्यदिना ॥ ११ ॥ यत्परमप्यास्तन्वसाक्षात्कारधिपायुकसरकोदितमत्यच्छाश्रवतीतिपरेणाम्य ॥ १२ ॥ १३ ॥ आसमनात्पुणैरितियासंविशास्वयोधेनक्यापुण्य
विश्रांतधी क्षणेनैवपश्याद्दशस्यवस्तुन ॥ असत्ताभिवमुक्तागालीलयसासुवाषह ॥ ६ ॥ ॥ शिशिविध्यजउवाष ॥ ॥ ज्ञातप्रायमपी
दंतुवरुच्छामितुदुष्यताम् ॥ भुयोनिपुणयोयायमममानदनादद् ॥ ७ ॥ शिवेशानिराभासेपदेनुष्ठसितात्मनि ॥ द्रष्टदर्शनदस्यास्यो
विन्वात्माप्रत्यय कृत ॥ ८ ॥ ॥ कुंभउवाष ॥ ॥ साधुपुष्टमंहाराजराजसेवापभास्वर ॥ एतदवहितेशिष्टज्ञानुचत्तददष्टणु ॥ ९ ॥ य
द्विददश्वतकिषिज्जागस्याधरजंगमम् ॥ सर्वसवप्रकारावृषकल्पानेनदिनश्चति ॥ १० ॥ तत स्तिमितगभिरंनतजोनेनतमस्ततम् ॥ महा
कल्पविलासातसत्सारमवशिष्यते ॥ ११ ॥ धिन्मात्रममलशातमाभातपरमनम ॥ समस्तकलनोन्मुक्तयुक्तंपरमयाधिया ॥ १२ ॥
यदंकादितमत्पच्छशातमाततमुज्वलम् ॥ परमात्मकतेजस्तिमितज्ञासिमात्रकम् ॥ १३ ॥ अप्रतक्यमविज्ञेयसमशिवमर्निदित
म् ॥ न्नानिवाणमापूणमापूणीदितसविदा ॥ १४ ॥ अणीयसामणीयश्वस्यविपुंश्वस्यवीयसाम् ॥ गरीयसांगरिपुचश्रेपुश्वश्रेयसामवि
॥ १५ ॥ इदशातत्परंसुस्मृतस्याप्रयेयदिनमभ ॥ अणोपाश्रंमहाभेकरिवस्यूलात्मलक्ष्यते ॥ १६ ॥ इदशातत्परंस्पुलंयस्याप्रयेयदिजगत् ॥
परमाणुवदाभ्रातिकाचिदेवनभातिष ॥ १७ ॥ विश्वात्मकचर्ननामपदंमभावेवस ॥ तदहंवेदनविद्विराढात्मजगत्स्थितम् ॥ १८ ॥
वातस्ववातस्वदस्वयथाभोदानविद्यत ॥ शून्यत्वस्त्वोपमयोश्चिन्मात्राह्वल्योक्तया ॥ १९ ॥

॥ १७ ॥ १५ ॥ अणीयसाम
नीपरस्वतदृटनिरुद्वयर् ॥ इदयामिति ॥ धृयप्यपसायाउत्तरारंरसुस्रतरत्वेनप्रसिद्धेभ्योधिपरायस्यसन्नेनप्रसिद्धमपीवनका ॥ १६ ॥ स्थविष्ठवस्त्वधीयसांमिलेभदद्वि
नयास्तुदयर् ॥ इदयामिति ॥ १७ ॥ इदशेवापाराहलपदेआधिधानयात्कनकागस्तस्कारोहोधाहुतस्तत्याणिकर्मानुसारियद्भ्यासेनविभंगात्मकचर्ननवेव अ वासुदेवस्त
स्त्यात्मभयोपस्यतयाध्रिपस्त्यवेधसोरिपुण्यगर्भस्यशुद्धबेदनमभभाषलक्षणसांनानाभ्यासविदि ॥ तन्मविपयत्ननकागत्स्थिततदेवंद्विराढात्मविषयाभ्यासदस्यय् ॥ १८ ॥ अप्या
षपशेवाधिधानसप्तषीर्कार्ककारणोभयसल्लानिवाहाभायःत्वेनमतीक्षानिनवापस्ससत्कीटस्व्यस्यचनानुपयन्तिरित्यभिप्रास्यत्पलस्याधिधानदष्टपुक्कसरदृष्टीतभाद् ॥ वा
प्रस्येति ॥ आषःसषण्णाभ्यासद्वितीयज्ञादाभ्याभ्यासेदष्टेति ॥ शारःसत्त्वशरीरिरेषद्वत्याधिधानदष्टशी ॥ स्वरःशून्यत्वचद्वेराप्रतिपोगिवापेक्षात्कारप्यलदष्टशी म १९ ॥

॥ १७ ॥ १५ ॥ अणीयसाम
नीपरस्वतदृटनिरुद्वयर् ॥ इदयामिति ॥ धृयप्यपसायाउत्तरारंरसुस्रतरत्वेनप्रसिद्धेभ्योधिपरायस्यसन्नेनप्रसिद्धमपीवनका ॥ १६ ॥ स्थविष्ठवस्त्वधीयसांमिलेभदद्वि
नयास्तुदयर् ॥ इदयामिति ॥ १७ ॥ इदशेवापाराहलपदेआधिधानयात्कनकागस्तस्कारोहोधाहुतस्तत्याणिकर्मानुसारियद्भ्यासेनविभंगात्मकचर्ननवेव अ वासुदेवस्त
स्त्यात्मभयोपस्यतयाध्रिपस्त्यवेधसोरिपुण्यगर्भस्यशुद्धबेदनमभभाषलक्षणसांनानाभ्यासविदि ॥ तन्मविपयत्ननकागत्स्थिततदेवंद्विराढात्मविषयाभ्यासदस्यय् ॥ १८ ॥ अप्या
षपशेवाधिधानसप्तषीर्कार्ककारणोभयसल्लानिवाहाभायःत्वेनमतीक्षानिनवापस्ससत्कीटस्व्यस्यचनानुपयन्तिरित्यभिप्रास्यत्पलस्याधिधानदष्टपुक्कसरदृष्टीतभाद् ॥ वा
प्रस्येति ॥ आषःसषण्णाभ्यासद्वितीयज्ञादाभ्याभ्यासेदष्टेति ॥ शारःसत्त्वशरीरिरेषद्वत्याधिधानदष्टशी ॥ स्वरःशून्यत्वचद्वेराप्रतिपोगिवापेक्षात्कारप्यलदष्टशी म १९ ॥

असत्कार्यवादिमतानुप्रवेशोभासूदित्यधिष्ठानसन्तयैवकार्यस्यवस्यणित्रैकालिकसस्वगणपिट्टष्टानदर्शयन्विशेषमाह ॥ जलेइति ॥ देशकालाभ्यामतीपरिच्छेदोयस्मिन् ॥ ज
 लस्यातारालिककारणत्वाज्जलकारणेनैवसकारणम् ॥ ब्रह्मणोमूलकारणत्वादकारणम् ॥ २० ॥ २१ ॥ श्रेष्ठचश्रेयसात्मपीत्येतदप्यध्यासैर्नैवस्फुटयति ॥ इदृशमिति ॥ जगदेवरा
 ज्यपस्यतजगद्राज्यमहाराजभूतगद्गलेतिविरुश्रेष्ठमित्यर्थः ॥ यतो जगदप्यस्तत्वात्तृणलववत्तुच्छमतो न द्वैतमद्वैतमित्यर्थः ॥ २१ ॥ तस्यैवसर्वाधिष्ठानत्वात्तत्सन्तयैवजगतःसत्ता
 लाभदत्याह ॥ इदृशमिति ॥ २२ ॥ एकातन्त्रिचिन्मात्रस्वरूपम् ॥ कातनिरुपाधिकप्रमेपदम् ॥ अद्विताद्वितीयासहिष्णुतद्वशाद्भावत्प्याभावादेकत्वसख्यायाएवद्वितीयत्वापत्ते
 श्यएकमेकत्वसख्यावदिति ॥ २३ ॥ आसमतात्पूर्णम् ॥ २४ ॥ चक्षुरादिभिरदृश्यत्वात्कारादिभिरलभ्यत्वाच्चनकार्यज्ञानकर्मण्युक्तातिशयानास्यदंनान्पिकारणज्ञानकर्मनिर्वर्तिक
 जलेतिदेशकालान्तेयथोभ्यादिस्कारणम् ॥ परेऽन्तदेशकालान्तेतथाजगदकारणम् ॥ २० ॥ हेइयस्तिदेशकालान्तेकटकादिस्कारण
 म् ॥ ब्रह्मण्यदेशकालान्तेतथाजगदकारणम् ॥ २१ ॥ इदृशंतद्वरिषुंचजगद्राज्यंतदक्षतम् ॥ नद्वैतममलंशानंजगत्तृणलवाचते ॥ २२ ॥
 इदृशंतत्परंश्रेयसास्मिन्यातियदीश्वरे ॥ जगत्पदार्थसार्थश्रीःसासत्तामेतिवेदनात् ॥ २३ ॥ तत्सारमेकमेवेहविद्यतेभूपतेततम् ॥ एकमे
 कान्त्रिचिकान्तैकमप्यद्वितावशात् ॥ २४ ॥ तस्माद्वितीयाकलनाकाचिन्नामनविद्यते ॥ आत्मतत्त्वमलंभातंतद्वापूर्णमक्षयम् ॥ २५ ॥
 संस्थितंसर्वदासर्वसर्वाकारमिबोदितम् ॥ अदृश्यत्वादलभ्यत्वान्तत्कार्यनकारणम् ॥ २६ ॥ प्रत्यक्षद्वैरगम्यत्वात्किमप्यवतदुत्तम
 म् ॥ सर्वसर्वात्मकं सूक्ष्ममच्छानुभवमात्रकम् ॥ २७ ॥ आख्यानाख्यास्वरूपस्थनिरभासप्रभादृशः ॥ सतोवाप्यसतोवाथकथकार
 णताभवेत् ॥ २८ ॥ यद्वैनकस्यचिद्वाजमनाख्यात्वान्नकारणम् ॥ नकिंचिज्जायतेतस्मात्प्रमाणादितत्त्वान्नः ॥ २९ ॥ अकटकर्मकरणं
 सत्यंचिद्वनमक्षतम् ॥ आत्मरूपमनाभासंस्ययंवेदनमक्षतम् ॥ ३० ॥ तस्मान्नजायतेकिंचित्परस्माद्ब्रह्मणामुने ॥ कथंकिंलभ्यतेकेनय
 थोभ्यादिस्कारणम् ॥ ३१ ॥

मित्यर्थः ॥ २६ ॥ किमपिप्रत्यक्षादिकौकिकमानसिद्धार्थविलक्षणमेवस्यानुभवेकगम्यंतदुत्तमंनिरतिशयानंदस्वरूपंस्ययमेवसर्वसर्वस्यात्मासर्वं चारस्यात्मानइतिसर्वात्मकम् ॥ २७ ॥
 व्यवहारदृष्टौ आख्यानाख्यास्वरूपस्यशब्दतदर्थसर्ववस्तुस्वरूपस्यव्यक्तव्यकत्वरूपस्यवास्वस्यस्वंप्रत्येककारणताभवेत् ॥ परमार्थदृष्टौ तुरितिराभासप्रभादृशः निराभासप्र
 भाभिन्नदृष्टावन्नभावस्याद्वयस्यकथकारणताभवेत् ॥ किंचव्यवहारेअद्वयमसत्तद्वैतसत् ॥ परमार्थवद्वयसत्तद्वैतमसत् ॥ नहिंसदसतोरपिकेनचित्परस्परकार्यकारणतावस्तुश
 क्येत्यर्थः ॥ २८ ॥ प्रमाणादिमानमेयमित्यात्मकजगन्नजायतेव्यवहारेआत्मनएवतदात्मत्वात् ॥ नस्तात्माआत्मनोजायतदित्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ तथाचाध्यासपक्षेनकस्यचिज्जान्मा
 दिविकियेति कौटस्थमेवसिद्धमित्युपसहरति ॥ तस्मादिति ॥ यत्स्कारणमभ्यादिमयोक्तदणिविभर्षीजलानिरिक्तकथलभ्यतेकिवालभ्यतेनकिंचिन्नकथचिदित्यर्थः ॥ ३१ ॥

म्पुपानवाभिरपस्याहातामधरयमर्लीडयाअभिनाषस्यस्योभषस्यधिरापियकुकुभशोपसवावपरीशालीडया ॥ ६ ॥ ७ ॥ नउसिहितलाधन एकटीभूतआसात्यरुप
 यस्त्रयाधिपभिरपावरद्वितीयावर ॥ परीपरद्विपययोयभृतीनिभ्यत्ययोधोपथकुन कस्मान्नितावात्तनान्चेत्यर्थ ॥ किमतउतासत ॥ आद्यधिकारवाधयोयोग ॥
 दिगीयसधनमप्रिभासानुपयत्तिरिगाव ॥ ८ ॥ एषपट्ट कुमलदुभापमप्यासेनोपपारयिप्यप्रप्रभुमुपपन्त्यनपटारषवद्वयभाणार्थपृष्ठणसामर्थ्येनपरासति ॥ साध्विति ॥
 प्राणुपदितमास्तत्त्वधवाप्यनिरलासानावरणत्यादाखरस्त्रराजशेरोभसे ॥ राजसेवापभास्करद्विपाठुनुद्वार्थेवशाब्द ॥ अथनत्यशोधानतराहुनिमुकभास्करद्वाराजस
 द्दत्यर्थ ॥ ९ ॥ अथाप्यासधामर्धरशयिनुरापोप्यसस्कारहृकतकानारकलमधिष्ठानवर्षयिप्यनपृष्ठसर्षपल्यधर्षयति ॥ यद्विमति ॥ १० ॥ तत्परिरिष्टमधिष्ठानदर्षयति ॥
 नतइत्यादिता ॥ ११ ॥ यस्त्रमयास्तनवससाक्षात्कारपिपायुकसवर्कोरितमप्यच्छाभधीतिरणाभ्यय ॥ १२ ॥ १३ ॥ आसमनासुर्णोदितयासविवास्वोधेनआपुणप्र
 विश्रानर्था क्षणेनैवपस्थन्दस्यस्यवस्तुन ॥ असत्तामेवमुत्तानालीलयासमुवाधह ॥ ६ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ ज्ञातप्रायमपी
 दनुपरद्व्याभितदुच्यताम् ॥ भुयोनिपुणवोधायमममानदमादद ॥ ७ ॥ शिवेशतिनिराभासेपदेनुह्यसितात्मनि ॥ द्रष्टृदर्शनदृश्यास्त्र्यो
 विन्त्यात्माप्रत्यय भुत ॥ ८ ॥ ॥ कुमउवाच ॥ ॥ साधुष्टमहाराजराजसेवायभास्वर ॥ एतदेवहितिशिष्टंज्ञानुच्यसदिदृष्टणु ॥ ९ ॥ य
 दिददृश्वतोंकेशिजगत्स्यावरजगमम् ॥ सर्वसवप्रकारादर्थकल्पान्तेतद्दिनभ्यति ॥ १० ॥ ततस्त्रिभितगभीरंतजनिंतमस्ततम् ॥ महा
 पत्यविलामानेसत्सारमवशिष्यते ॥ ११ ॥ चिन्मान्नममलंशान्तभाभातपरमनस ॥ समस्तकलनोन्मुकयुकपरमयाधिया ॥ १२ ॥
 यदकोदितमर्यद्व्यशांतमाततमुज्वलम् ॥ परमात्मात्मकतेजस्त्रिभितज्ञेभिमात्रकम् ॥ १३ ॥ अप्रतक्यमविज्ञेयसमंशिवमनिदित
 न् ॥ नक्षनिवाणमापुणभापुणोदितसविदा ॥ १४ ॥ अणीयसामणीयश्चस्थविधुंचस्थवीचसाम् ॥ गरीयसांगरिष्ठुचश्रेष्ठुचश्रेयसामपि
 ॥ १५ ॥ इदंशंतत्परसुस्मृतस्यापेयठिर्दनध ॥ अणो पाभ्रंमहामेकरिवस्यूलात्मलक्ष्यते ॥ १६ ॥ इदशतत्परस्यूलयस्याभेयदिदजगत् ॥
 परमाणुवटाभातिकिचिदेवनभातिच ॥ १७ ॥ विश्वात्मकचननामपदेमभववेधस ॥ तदहवेदनविद्विराहात्माजगत्स्थितम् ॥ १८ ॥
 वातस्ववातस्पदस्ययामेदोनविद्यते ॥ शून्यत्ववत्वोपमयोश्चिन्मान्नाहत्वयोज्ञया ॥ १९ ॥
 ॥ १४ ॥ १५ ॥ अणीयसाम

र्णीपरस्वतदृतेनसुदयमि ॥ दृशयामि ॥ भुधिव्यपक्षयाउत्तरात्तरसहस्रतरत्वेनप्रसिद्धेभ्योपिपरमसुदस्यत्वेनप्रसिद्धमपीदमनाः ॥ १६ ॥ स्यद्विष्वचस्यधीयसामित्येसद्विष
 तयासुदयमि ॥ दृशयामि ॥ १७ ॥ दृशयामपाराखलपदेअधिष्ठानपानक्तनकागस्तस्कारोद्वोपाहुद्वनसप्राणिकर्मनिसांरियद्व्यासेनविश्व्वात्मकचनतवेध अ वासुदेवस
 स्मात्सभोपस्यतयाधिपस्यधषसोद्विराधयागभस्यअद्भुदेवनमहभाषलक्षणज्ञानाप्यासविद्वि ॥ तपविषययत्नजगत्स्थिततनेवशिराहात्माविषयाप्यासदत्यथ ॥ १८ ॥ अथ्या
 धषयभधिष्ठानवतैयधकार्यकारणोभयसत्त्वतनवाहासायो.सर्वेनेनप्रतीक्षानिनावाधस्यसत्कीटस्यस्यधनगनुपयन्तिस्त्वभिषस्याप्यस्तस्याधिष्ठानादुपयच्छकसदृतीनमाह ॥ वा
 धस्यति न आद्य.सर्वगाप्यासद्वितीयासारात्मप्यासेददृशते ॥ वात स्वत्त्वशिरिषेष्टुत्वाधधिष्ठानदृशती ॥ स्वरःशुद्रपत्यच्छेरेषपतियोनिशाचेक्षान्त्वावप्यलदृशती ॥ १९ ॥

१४ ॥ १५ ॥ अणीयसाम

असत्कार्यादिमतानुप्रवेशोभाभूदित्यधिष्ठानसत्तयैवकार्यस्यब्रह्मणित्रैकालिकसत्त्वगपिट्टतिनदर्शयन्विशेषमाह ॥ जलेइति ॥ देशकालाभ्यामतौपरिच्छेदौयस्मिन् ॥ ज
 लस्यातरालिककारणत्वाज्जलकारणेनैवसकारणम् ॥ ब्रह्मणोमूलकारणत्वादकारणम् ॥२०॥२१॥ श्रेष्ठचश्रेयसामपीत्येतदप्यध्यासेनैवस्फुटयति ॥ इदंशामिति ॥ जगदेवरा
 ज्ययस्सतजगदाज्यमहाराजगूतगद्ब्रह्मेतिविरुष्टश्रेष्ठमित्यर्थ ॥ यतो जगदध्यस्तत्वात्तृणलवबन्तुच्छमतेनद्वैतमद्वैतदित्यर्थ ॥२२॥ तस्यैवसर्वाधिष्ठानत्वात्तत्सत्तयैवजगतःसत्ता
 लाभइत्याह॥इदंशामिति ॥२३॥ एकातच्चिच्चिन्मात्रस्वरूपम् ॥ कातनिरुपाधिकप्रेमपदम् ॥ अद्विताद्वितीयासहिष्णुततद्वशाद्भावत्यर्थाभावादेकत्वसख्यायाएवद्वितीयत्वापत्ते
 श्वएकमेकत्वसख्यावदपिन ॥२४॥ आसमतात्पूर्णम् ॥२५॥ चक्षुरादिभिरदृश्यत्वात्करादिभिरलभ्यत्वाच्चनकार्यज्ञानकर्मप्रयुक्तातिशयानास्पदनापिकारणज्ञानकर्मनिर्वर्तक
 जलेस्तिदेशकालान्तेयथोभ्यादिसकारणम् ॥ परेऽस्तदेशकालान्तेतथाजगदकारणम् ॥ २० ॥ हेइयस्तिदेशकालान्तेकटकदिसकारण
 म् ॥ ब्रह्मण्यदेशकालान्तेतथाजगदकारणम् ॥ २१ ॥ इदंशंतद्वरिषुंचजगद्वाज्यंतदक्षतम् ॥ नद्वैतममलंशानंजगत्तृणलवायते ॥ २२ ॥
 इदंशंतत्परंश्रेयसास्मिन्स्यतियदीश्वरे ॥ जगत्यदार्थसार्थश्राःसासत्तामोतिवेदनात् ॥ २३ ॥ तत्सात्मिकमेवेहविद्यतेभूपतततम् ॥ एकमे
 कान्तचिकान्तैकमप्यद्वितावशात् ॥ २४ ॥ तस्माद्वितीयाकलनाकाचिन्नात्मनविद्यते ॥ आत्मतत्त्वमलंभातंतदवापूर्णमक्षयम् ॥ २५ ॥
 संस्थितंसर्वदासर्वसर्वाकारमिवोदितम् ॥ अदृश्यत्वादलभ्यत्वान्तक्यार्थनकारणम् ॥ २६ ॥ प्रत्यक्षाद्देगम्यत्वात्किमप्यवतदुत्तम
 म् ॥ सर्वसर्वात्मकसूक्ष्ममच्छानुभवमात्रकम् ॥ २७ ॥ आख्यानाख्यास्वरूपस्थनिरभासप्रभादशः ॥ सतोवाप्यसतोवाथकथंकार
 णताभवेत् ॥ २८ ॥ यदैनकस्यचिद्वाजमनाख्यानकारणम् ॥ नकिंचिज्जायतेतस्मात्प्रमाणान्नः ॥ २९ ॥ अकटकर्मकरणं
 सत्यंचिद्वनमक्षतम् ॥ आत्मरूपमनाभासंस्वयंवेदनमक्षतम् ॥ ३० ॥ तस्मान्नजायतेकिंचित्परस्माद्ब्रह्मणामुने ॥ कथंकिंलभ्यतेकेनय
 थोभ्यादिसकारणम् ॥ ३१ ॥

मित्यर्थः ॥२६॥ किमपिप्रत्यक्षादिकौकिकमानसिद्धायां विलक्षणमेवत्वानुभवेकगम्यतदुत्तमनिरतिशयानदस्वरूपस्ययमेवसर्वसर्वस्यात्मासर्वकार्यात्मानइति सर्वात्मकम् ॥२७॥
 व्यवहारदृष्टौआख्यानाख्यास्वरूपशब्दतदर्थसर्ववस्तुस्वरूपस्यव्यक्ताव्यक्तस्वरूपस्यवास्वस्यप्रत्येवकथकारणताभवेत् ॥ परमार्थदृष्टौनिराभासप्रभादशानिराभासप्र
 भाभिन्नदृष्ट्यात्रस्वभावस्याद्वयस्यकथकारणताभवेत् ॥ किंचव्यवहारेअद्वयमसत्तद्वैतसत् ॥ परमार्थत्वद्वयसत्तद्वैतमसत् ॥ नद्विसदसतोरपिकेनचित्परस्परकार्यकारणतावक्तुश
 क्येत्यर्थ ॥२८॥ प्रमाणादिमानमेयमित्यात्मकजगन्नजायतेव्यवहारेआत्मनएवतदात्मत्वात् ॥ नश्लात्माआत्मनो ज्ञायतइत्यर्थ ॥२९॥ ३० ॥ तथाचाध्यासपक्षेनकस्यचिज्जान्मा
 दिविक्रियेतिकौटस्थमेवसिद्धमित्युपसहरति ॥ तस्मादिति ॥ यत्सकारणमूर्ध्यादिमयोक्ततदपि विमर्शजलानिरिक्तकथलभ्यतेकिंचिन्कचिन्कथचिदित्यर्थ ॥ ३१ ॥

०६ स्वत्यक्तकारण्यकारणतानास्ति तदाश्च यत्नरत्नराकाळपरिच्छेदत्वाकारणप्रद्विमानास्तीति क्वाभ्यमित्याह ॥ परेदिति ॥ जलत्वेदशाकाळतिथयाभ्या
 रिषकात्पम् परस्तरशाकात्परितनयात्कारणमितियदागुक्तरत्नत्वयोपसङ्गतम् ॥ सर्वेष्वभ्योक्तयोरकोभिप्रायदन्तिराजापृच्छति ॥ जलदाविति ॥ १२ ॥ समुद्रस्य
 पर्यादृशत्कारणत्वात्कारणभेदेवांशान्तिनास्ति मीश्वरगारेष्वप्यपरिणामस्यसकारणत्वम् । इत्यत्र कारणमित्येवैतद्व्यपनयासदृकारिकाणाभावाच्चतद्विषयत्वाकारण
 पत्न्यवधिर्ष्वप्यपरिभवेनम् ॥ मन्वानत्वसानाद्यागदृष्यबलुसभाषनापाएवानुदयार्दशैर्बोद्धुमरास्यं स्वयात्वेनबलुसवैद्वेनवापेनतश्चत्परिधिनामितसमुद्योधिमतयाशपेनकु
 भउसरेषाह ॥ दशानीदित्यादिना ॥ ११ ॥ परिसर्वद्वेनापारकारणतद्द्वैतमजगदस्तीत्युक्ते कोभिप्रायस्तमाह ॥ अगच्छत्वाधरहितमिति ॥ प्रवृत्तसैवमाजगतिपतीनाजग
 परंस्तदंशकाळतंतथाजगदकारणम् ॥ ॥ शिविव्यजउवाच ॥ ॥ जलदीपत्तरगादितस्वकारणमस्तिह ॥ २२ ॥ परेजगदहतादिना
 परणमवैभ्यद्मम् ॥ ॥ तुभउवाच ॥ ॥ इदानींतत्त्वतोज्ञातमेतत्सत्यमहीयते ॥ ३३ ॥ इदजगदहतादिनेहैकिंचिन्याविद्यते ॥ जगच्छ्रद्ध्याय
 रहिनजगदस्तिश्चिालमकम् ॥ ३४ ॥ व्याप्येवनिमित्तशान्तय्याशासूक्ष्मतरणेषु ॥ यथानभसिश्चून्यत्वंतयदजगदीश्वरे ॥ ३५ ॥ सदृशस्व
 स्वरूपगतवारुणकंनचिन् ॥ एवरूपजगदिदंसम्भृजातशिवभवत् ॥ ३६ ॥ सम्भृजज्ञानप्रभावेणविषमव्यस्ततायते ॥ असम्भृजज्ञात
 मशिवजगदखन्यपरम् ॥ ३७ ॥ विषयुद्धास्तमपिशुकविपरसायते ॥ इदृशश्चयथावाचितियपदेषुचिदीश्वर ॥ ३८ ॥ तत्तयवाशुभव
 तितादृष्यपतयाशिव ॥ यथान्जालाश्रमाज्जालाविचित्राकारविभ्रमे ॥ ३९ ॥ तिरुत्पन्नन्यरूपवदक्षस्तत्तातयैवहि ॥ यत्परचित्सवरूपेण
 स्थितमात्मनिमपरम् ॥ ४० ॥ ततंतंदेहदत्त्यादिजगदादीवलक्ष्यते ॥ केवलपरमेवैत्यपरमंभासतेशिवम् ॥ ४१ ॥ अतोजगदहतादिप्रश्नार्
 वंतिनाचित ॥ यद्वस्तुविषयमानसवत्प्रसन्नविराजते ॥ ४२ ॥ प्रोक्षितयत्तुनास्त्यवप्रदंसाप्रभेनतत्रकिम् ॥ सखिवेशविनासतायथा
 इमंनविद्यते ॥ ४३ ॥

क्वासापूर सादृशमद्रापव्यस्तव्यभिप्रायइत्यप्या १ ॥ यथाप्योदयेष्वभ्योद्योपिसुस्थतेरणमायाप्योपानिर्मलगर्भर्तनगरमिष्यात्वात्चित्यशान्तव्योमसत्तदीधालि यथाऽन्ये
 त्त्रप्रसिद्धरुद्रपुत्रनसत्सर्पवशित्तयाद्भ्रमापायाशब्देभ्रमणजगदित्यर्थ ॥ ५ ॥ स्वत्वरूपेणवीर्यकारसेनसदृशाश्चरुपमेवसम्यग्ज्ञानम् ॥ अथवाकेनश्चिद्वेषणजहद्वे
 यशानसदृशपुत्रपुत्रनिशानसरोरुवर्षकजगदहत् ॥ १६ ॥ नत्परोषकपरिशेषभवेत्तयाह ॥ सम्यमिति ॥ १७ ॥ इदृश विधासद्वायोऽविधासद्वायोवा ॥ १८ ॥ यथाज्जाला
 निवर्तितेषुपदेषुभेदेकयोऽइकारिद्वयेणविषयाभावात्पुनरप्युदयेवैवतिष्ठति ॥ १९ ॥ यद्विद्वत्सद्वेषणस्थितपरब्रह्मतेषुव्यास्तिमयमवयवोऽप्यसंसेनीयमनोभेननिमित्तेन ॥
 ४० ॥ ४१ ॥ यथापरादृशपुत्रपुत्रनिशानसरोरुवर्षकजगदहत् ॥ अतश्चि ॥ यतिप्रदुररान्तरयाप्योद्विभ्रमासापस्यपुनरुदन्तिप्रभपन्नोचित ॥ ४२ ॥
 परिश्रगप्यास्तवार्द्धकथनप्रसास्यदृशपुत्रपुनरुदन्तिदश्यापिनकापुनरुदत्वाह ॥ प्रोक्षितमिति ॥ तादृशाशेषायानिषिष्यपत्नेकयानिप्रिषट्ठव्यमकारत्सैवाभावादित्यर्थः ॥ ४३ ॥

स स्थिति प्रभाहति शेषः ॥ ४४ ॥ ननु यदि पृथिव्यादयो न सत्वे तर्हि कथं पृथिव्यां तिष्ठन् पृथिव्या आंतरो यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी शरीरयः पृथिवी मंतरो यमयत्येष त आत्मा
 तर्थाप्यमृत्तदस्यादिश्रुतेरनर्थाभिणे श्वरेण प्रेर्यमाण एव सर्वभावा स्वकार्यं च मत्कुर्वतीति वैदिकसिद्धातस्तत्राह ॥ यन्मया एवेति ॥ मायाशबलेश्वरमया सर्वभावास्तेन मायाशब
 लेश्वरेणैव माययैव मिथ मामध्यात्मना मे लनाय स प्रेरिता सत पच भूतात्मके पिष्टे मायिके मेव तत्कार्यं च मत्कारकुर्वती ॥ यथा मिथुनानि स्त्रीपुंसयुग्मानि यौवने कामयानिकामे
 न प्रेरितानि परस्परसभोगेन पुत्राद्युत्पादनेन च मत्कुर्वती ॥ यथा वा बीजानि भूस्थानि वर्षादकेन प्रेरितास्य कुरोदयाच्च मत्कुर्वती तद्वदिति प्रेरणात्वयः ॥ ४५ ॥ तथा आद्यतच्चिन्मा
 श्रमेव चिन्मात्रेण मायिकेनानात्मनैव नानेव भूत्वा अवधीयते तत्कार्यरूपेण परित्स्थिते ॥ ४६ ॥ यथा तदेव चिन्मात्रत्वात्मज्ञानात्मनात्वेनैव व्याप्तं पारमार्थिकत्वात्मना च म
 त्कुरुते तद्वत्क्षण एव ब्रह्मभूतसर्गात्मना मायिकं च मत्कारे तस्यैव तत्त्वज्ञानेन पारमार्थिकत्वरूपावामि च मत्कारे च पूर्णमदपूर्णमिदं पूर्णस्य पूर्णमुद्व्यते पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवा

तथा जगदहं भावं विनानेशस्य संस्थितिः ॥ अकारणत्वात्नास्तीदं ब्रह्मैवैत्यां विजंभते ॥ ४४ ॥ अजंभमाणमेवेदं जगत्त्वेनैव संस्थितम् ॥ य
 न्मया एव तेनैव मिथः संप्रेरिता शयम् ॥ ४५ ॥ च मत्कुर्वत्यमीभावाः पंचकेमिथुनौ च वत् ॥ चिन्मात्र एव चिन्मात्रं चिन्मात्रेणावधीयते ॥ ४६ ॥
 नानात्मनैव नानेव स्वात्मज्ञानात्मनात्मवत् ॥ पूर्णारपूर्णास्युद्धरंति पूर्णानि च क्रिरे ॥ ४७ ॥ भवंति पूर्णारपूर्णा नि पूर्णमेवावशिष्यते ॥
 चिन्मात्रमेव कचति यच्चिन्मात्रमयात्मनि ॥ ४८ ॥ अकचि त्वैव तन्नामकचितं सर्गवेदनम् ॥ अहं चिता चिदेवादौ भवतीव स्वयंततः
 ॥ ४९ ॥ अभवंत्येवरूपं स्वमत्यजं ती निरामयम् ॥ तेजोमयमनाद्यंतं मनोरूपमनंतकम् ॥ ५० ॥ सखादसंसारमाभासि भवतीव स्वयं व
 पुः ॥ पश्यत्यथ स देवेदं स्वरूपत्वात् स देवता ॥ भावनाद्भूततामेतिदृश्यं भवति च क्षणात् ॥ ५१ ॥

वशिष्यत इति श्रुतिमर्थत उदाहरति ॥ पूर्णादिति ॥ प्रत्येवा सनामात्रशेषेण सर्वोपाधिप्रत्येमायाशबलेश्वरमया प्रमासाजीवाः कल्पादौ भोजकादृष्टपरिपाके पुनः स्वस्वव्यष्टि
 समुद्रयुपादीन्सर्गोणयद्दुद्धरति तत्पूर्णादपरिच्छिन्नाद्ब्रह्मणः कारणत्पूर्णास्यपरिच्छिन्नब्रह्मरूपाण्येव कार्याणि माययोद्धरति ॥ स्थितिकाले च यद्वातरकार्यं जातमैहिकामुष्मिक
 भोगमोक्षसाधनानि च क्रिरे तदपि पूर्णादेव पूर्णान्येव च मायया च क्रिरे ॥ ४७ ॥ ततो यत्तत्त्वज्ञानात्मिका भवंति तदपि पूर्णादेव मायापगमात्पूर्णा नि भवति ॥ सहभेदभ्रमेण मायापगमे
 पूर्णमेवावशिष्यत इति श्रुतेस्तत्पर्याय इति भावः ॥ यच्चिन्मात्रमयात्मनि सर्गवेदनकचितं तच्चिन्मात्रे चिन्मात्रमेवाकचि तनामेत्यत्रात्वयः ॥ ४८ ॥ अहंप्रत्यगात्मरूपा
 चिदेव सर्गादौ स्वरूपमत्यजत्वेवाभवत्येव स्वतश्चित्तास्य मेवानतकमनोरूपं भवतीव ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ततः स्थौल्यकल्पनेनाभासिसरस्वयमुवः सखादसंसारविराड्भावेन ससरण
 रूपं भवतीव ॥ अथ व्यष्टिजीवभावेन देजगद्भूत्यास देवपश्यति परमार्थगोधृष्टानस देववाजगति पश्यति तदर्थेन ध्याति रित्यर्थः ॥ भूतात्चतुर्विधभूतमात्मताम् ॥ ५१ ॥

उत्पद्यते इति ॥ शीतमिनि ॥ एष मुक्तरीत्यशान्तस्वभावतः शब्दाभाश्यानामरूपाभ्यां मुक्तमत एवाभ्यपदेश्य स्वप्रकारोपानुभावस्तदात्मतत्त्वमेकसंस्तुतिजस्य मत्करणाभायात्
 रदरात्कचपसृजगत्प्रसरत्प्रयत्नगिरिवभूत्यास्थितमित्यर्थ ॥ ५२ ॥ ॥ इति श्रीवाक्सिष्ठमंभात्पद्यमं नि० पू० पञ्चमस्तितम सर्गं ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पूषभाका
 रणरशयंजगन्मितिर्गर्जनम् ॥ विभाज्यतप्रयत्ननदरपद्मेदतविधित ॥ १ ॥ इत्यधिराजितमश्लोककोक्तसमुद्रतटाटान्तद्वारतद्वैषम्यधृदरपमार्गानोपयोगितयोपयादित
 दरातीप्रकाशशान्तमश्लोकान्तेमेकटक्वटगततद्वातद्वैषम्यधृदरपमार्गानोपयोगितविषयानुभवइति ॥ इथीति ॥ १ ॥ १ ॥ अस्तुदस्यासत्त्वतदसत्त्वशुद्धचित्तलद्वन्द्वत्वर
 नायतीति कथामिति आशुच्यति ॥ शिवदस्यादिना ॥ ३ ॥ नमोशिवस्तसाराश्लोकस्तदव्यस्तागधर्षनगाराविषयकारास्वरूपताप्रीतिवचवित्याशयेन कुम्भजत्तरमाह ॥ विलार
 विनि ॥ विलायतद्विषयलारतद्विषयानसन्माभवेन्नस्यत्याप्यस्तस्यसंवेदनसविरूपधेवतिष्ठति ॥ अतएवतदव्यस्तशुभनतन्माभमधिष्ठानसन्माभमभेदितरेष्वजगद्गुण्यर्थपरिस्पष्ट
 दस्य प ॥ ४ ॥ अथविज्ञानवार्दीशुभनतरिद्विषयोअतारविज्ञानपरिणामेष्वसदव्याभासार्थवदशगन्धतद्विभक्तम् ॥ गीतमकणारकफिलत्रजलिभृशुभयोभासार्थं युषिभ्यावि
 शांतजगद्वसररूपतयास्वभावशब्दायमुक्तमिदमव्यपदेश्यमेकम् ॥ वस्तुस्थितनिजवमत्करणावलोकरूपजगत्स्वरहितानुभवात्मत
 त्वम ॥ ५३ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मा० नि० पू० चू० शिखिव्यज्जावयोधनामपणवतितम सर्गं ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कुम्भजवाच ॥ ॥
 इत्यस्मिन्देशकालतिद्वैत्यं जन्मजानिकम ॥ नैकैचिज्जाप्यतेशांतान्नाकैचिद्विविधीयते ॥ १ ॥ स्वसतायां स्थितवक्षनधीजनचकारणम् ॥
 शुदानुभवमानतस्मादन्यन्विविधते ॥ २ ॥ किञ्चिज्जगदहतादितदेवान्तमस्तिहि ॥ शिखिव्यज्जववाच ॥ ॥ शिवेजगदहंतादिमु
 नानास्तीतिवैद्यहम् ॥ ३ ॥ सर्गावेदनभाभातिकथमेतददाशुभम् ॥ कुम्भजवाच ॥ ॥ विलारतदनाप्यतत्त्वविद्विधितिपृति ॥ ४ ॥ तत्त
 द्भुवनमस्तच्छ्रुततन्मानजगद्गुण ॥ नविज्ञानमयोशीस्तिनयात्योनापिशुन्यता ॥ ५ ॥ वेदनामाप्रसारत्वाप्यथाचित्सारउच्यते ॥ द्रवत्व
 सलिलस्यवचिदचित्त्वमकारणम् ॥ ६ ॥ स्वात्मनीशमनततद्यथास्थितमवस्थितम् ॥ प्रतिपोगिष्यवच्छेदाभावात् सत्वभावयो ॥ ७ ॥
 एषभूतमप्यपरभाष्यभूतलीति ॥ भाष्यमिकस्तुशून्यमथभासाभ्यतरापाएकभावेनसदव्यामयतेनवस्तुभूतकैचिदस्तीति मन्मताभ्यपाकुषन्माह ॥ नविज्ञानमप्यद्वि ॥ ५ ॥
 मत्कुन्नाभाह ॥ धरतति ॥ सर्वेषांदिनाकल्पना सत्यविद्वानायामुपययतेनासत्यामिनिनतस्या यूप्यनाक्षिणिकताकल्पनाविनाशितापयिणितिर्भाकनचित्तकश्चिद्वकुशाक्यतद्विद्वै
 वधारादस्य ॥ यथाधिरशशास्त्रायाउच्यतेउपयायतशुद्धतया यथाद्रवत्वसद्विस्तरससल्लक्षवधस्तुनैवितभ्यसार ॥ यद्वैतैतन्मनामवस्तुनस्यात्तार्हिसाधकाभाषासर्व
 जगदस्तिनास्तीत्यपदेशानार्हिकस्याद्विनिविभाष्यतामिति भाव ॥ एवरसभूतायास्थित आचित्तमकारणनकारणैर्नैकपरियोगुरूपम् ॥ ६ ॥ त्वयाघातस्याजगत्प्रपययताकथ
 मप्यधारीयतिवत्तमाह ॥ स्वात्मनीति ॥ नविद्वैपुस्तान्मिजगत्वाकारोणप्रयनेपरमार्थाविभ्याभरूपेणभाषयन्नेशत्वमाययासनर्षमतस्तद्यथासाविधिनिरविषयाययास्थितत
 धैषरतीत्याप्यवस्थितमित्यर्थ ॥ यदितरस्तच्छास्त्रोभाषाशास्त्रियतिवसमर्थाहैतस्यत्वच्छास्त्रोभाषैककथ्यदस्यात्कुन्नाभाह ॥ प्रतिपोगीति ॥ सत्वभाषस्यत्वशाब्दोहित्त्वच्छ
 भाव अस्त्वशाब्दस्तुतिद्विरुद्धभावात् सद्यद्वैत्वविद्वैरिधिनि सत्वस्यव्यवच्छेदकुपान्यकुपार्हा देवापित्सपशसिद्ध्यातीतिलक्षद्विरुद्धभावायो परिपोगिष्यवच्छेदाभावात्त्वच्छेदा
 यथासत्तास्त्वनेषद्वस्तुनित्त्वच्छास्त्रोभाषैककथ्यदस्यात्तिसिद्धेत्स्य ॥ ७ ॥

ननु अस्वच्छभावस्यास्यतापलाप किमर्थं क्रियते स्वच्छचिद्रूपमेवास्वच्छजगद्भावकारणतापत्तियोग्यमिति कुतो न कल्प्यते तत्राह ॥ यदीति ॥ चित्कौटरथाद्वयत्वादिपरश्रुतिवि
 द्दनु भवविरोधात्तथानकल्प्यतइति भावः ॥ ८ ॥ ९ ॥ चिदभ्यासपक्षविनासर्गस्योपायान्तरेणोपपत्तिरेव नास्तीत्याह ॥ नचेति ॥ १० ॥ उत्थितमिव ॥ ११ ॥ तस्सिक्तकारण
 कर्मेवदजगदिति यद्वच्छावादिपक्षनिरस्यति ॥ कार्यमिति ॥ १२ ॥ यदिसन्मात्रैकरसतर्हिकथजगच्चिद्विषयात्मकप्रतीयते तत्राह ॥ व्योमपुष्पवदिति ॥
 स्वपुष्पवज्जगदशो विकल्पमात्रमित्यर्थः ॥ अस्तु तर्हि चिद्रूपमेव ब्रह्मकारणम् ॥ नच चिद्रूपैक्ये इदकार्यमिदकारणमिति विभाजकाभावः जन्मनाशयोरेव
 विभाजकत्वोपपत्तेस्तत्राह ॥ वस्त्विति ॥ नवापटपटादिजागतवस्तुज्ञं चिद्रूपमुपपद्यते ॥ कुतः नशैकनिष्ठत्वान्नाशनिमित्तत्वात् ॥ चितो हि नाशो न चितोसिध्यति ॥ नाशकाले चि

असत्वात्तेन परमेस्वच्छभावव्यवस्थता ॥ यदि कारणतापत्तियोग्यं शांतं पदं भवेत् ॥ ८ ॥ अनिगितमनाभासमप्रतर्क्यं भवेत् ॥ अतो
 नकारणनैव बीजं ब्रह्मकदाचन ॥ ९ ॥ कार्यस्य कस्यचिन्नामतेन सर्गो न विद्यते ॥ नचान्यथोपपत्तिर्हि सर्गभ्यास्योपपद्यते ॥ १० ॥ चिन्मा
 त्रकहते तस्माज्जडसर्गो न विद्यते ॥ यदिदं दृश्यते किंचित्त्रिद्वनमिवोत्थितम् ॥ ११ ॥ अहंभावजगच्छब्दशब्दार्थसंरंजनम् ॥ कार्यं
 नकारणाभावात्पदार्थतूपपद्यते ॥ १२ ॥ द्विवैक्याद्यात्मकं व्योमपुष्पवत्स्वानुभूतितः ॥ वस्तुनाशैकनिष्ठत्वान्नवाङ्गमुपपद्यते ॥ १३ ॥
 उपलंभकरो नाशो जन्मनस्तस्य वाकृतः ॥ अथचैनं सदासंतं नित्यं नष्टं च वेत्सिवा ॥ १४ ॥ पदार्थो धंतदेव रथमेकरूपे किंब्यथा ॥ उपलं
 भस्तु यथा यमेषांचित्तचमत्कृतिः ॥ १५ ॥ चित्तत्वमात्रसत्तासिद्धिर्नैक्यं च नास्त्यलम् ॥ अतः पदार्थसत्ताया अभवे सति भूपते ॥ १६ ॥
 असंभवाद्भावस्त्यनाहंताभावनास्तिते ॥ अहंभावासंभवतश्चित्तमन्यत्किमुच्यते ॥ १७ ॥

तः सत्वेनाशोकेर्निर्विषयत्वात् ॥ नापि जडेन तस्य सिद्धावप्यसमर्थत्वादित्यर्थः ॥ १२ ॥ यदि तु चित्तो नाशो चिद्रूपवत्स्वपरप्रथायामन्यनिरपेक्षइति काश्चिद्रूपान्तत्राप्याह ॥
 उपलभकरइति ॥ चिद्रूपः सविनाशः स्वजन्मनस्तस्य स्वप्रतियोगिनो वा उपलंभकरः प्रकाशकः कुतः न हि स्वोत्तिस्तत्पूर्वकालिकप्रतियोगिचिद्वानाशो नोपलब्धुशक्यते ॥
 नच तदुभयानुपलभेन तस्य नाशः स्वयमुत्पन्नइत्यनुभवेन शक्यम् ॥ नच साक्षिणा तदुभयानुभवश्चिन्नाशश्चिद्विषयत्वायोगादतस्तद्द्वयोत्तनाशयोर्जगतश्च ज्ञानेति भावः ॥ ए
 वजगतो जाड्ये सिद्धे कारणानिरूपणादकारकोत्तौ सदैव जन्मस्यानित्यत्वनाराः स्यादुभयोरपि निवारकाभावात् ॥ हेत्वभाववादिन्यदिनिष्प्रमाणकमनुभवविरुद्धमपरिस्थमे
 व नित्योत्तनाशस्वभावमिदजगदिति वेत्सि अभ्युपगच्छसि ॥ १४ ॥ तर्हि श्रुतिविद्वदनुभवसिद्धे अस्वच्छचिदेकरूपे तस्मिन्नभ्युपगम्यमाने तर्वाकिंब्यथा किमर्थं पीडेत्यर्थः ॥ न
 नुयदिसर्वचिदेकरसतर्हिकथंचिदचिद्विषोपलभस्तत्राह ॥ उपलंभस्त्विति ॥ १५ ॥ तर्हि चिदन्याच्चित्तमेव द्वितीयस्यात्तत्राह ॥ अतइत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥

मिन्मनाजीवरत्नभद्रेश्वरश्चन्द्रश्चिन्मन्त्रारथवेदनात्प्रभेदभ्यनोति ॥ १८ ॥ शुद्धचिद्वृत्तस्य पाप्माभात्कदापि जाड्यशार्धानामसिद्धेलाभावनामुक्तमहमिति जीवरूपमपि ना
 स्य रेतिन्ययमानीवपरिरोप्यत इत्यर्थं ॥ १९ ॥ तादृशालेषस्य सातमन्तमस्य नित्यविज्ञानमानदमस्य मदीवेदविभ्रममिदशरिष्टमित्यादि सर्ववेदायलाभाद्यनादेवनवनुभवादि
 तस्य ॥ तादृशश्चरन्तनश्चामिकाअरत्नकारादिति सर्वेषामित्यस्य परमेशिष्योत्पत्त्याशया ॥ चेतिरेति ॥ द्वाविधतनयाश्चित्तब्रह्मार्थकस्यत्वाच्चितादिखिन्ने
 बाधनव्याप्यरत्नमसातिरिक्तकारोपपसक्तिर्यथा ॥ २० ॥ उक्तमर्थफलनोपसहस्रमिति ॥ तेनानिनेन सर्वद्वैतबाधनत्वमद्वैतबाधितद्वैतमिदं कथयत्वाच्चितादिखिन्ने
 स्यपव नयमिभासक्याश्चिरपि यथास्थितमभिव्यक्तमस्यैवंतिरामयत्तत्वावाशिराटमित्यर्थं ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीबासिष्ठमन्त्रात्मयमकारोनि ० पू० सप्तमखण्डितम सग ॥ १० ॥
 चिन्मनात्प्रियोपस्यदर्शकाराद्यवितरान् ॥ येत्यासत्त्वाश्चिन्मनात्प्रियोपस्येति १ ॥ ननु आलोके सति रूपशरीरसत्येषु चिन्मेचित्तलाभ्यस्य बाधपर्यादरयतेनासति ॥ तद्य

इति चित्तमहद्रूपनास्त्यन्तानचिन्मनात् ॥ निर्वासनशांतमनामीनीपरनभामय ॥ १८ ॥ सदेहोवाविदेहोवाभावस्योप्यवलोपय ॥
 सयथाच्छुद्धचिद्वृष्टपटायाभावसिद्धित् ॥ १९ ॥ भावनाभावतश्चित्तनास्त्येवाहमिति स्वयम् ॥ एवमक्षेति वेदार्थभावनादनुभूति ॥
 चंतिनाथकसत्यत्वाच्चिन्मनामकविद्यते ॥ २० ॥ तेनासि निर्मलमकारणमादिमुक्तमद्वैतशाश्वतमशेषमनेकमेकम् ॥ शून्यनिरामय
 मसत्सदनादिभ्यसर्वजगच्चिदपि वक्ष्यथास्थितत् ॥ २१ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शिखिध्वजप्रबाधननामससनव
 तितम सग ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ चिन्मनास्तीति मेघोद्योयथायुक्त्यास्फुटभवेत् ॥ तामन्यामयवावूहिदुद्धन
 निगुणमया ॥ १ ॥ ॥ पुनउवाच ॥ चिन्मनास्त्येव देराजन्कदाचित्कचनकचित् ॥ यच्चटचित्तवद्रातितद्वशाभिधमव्ययम् ॥ २ ॥

इति सप्रदानारत्निकथाप्यतर्हीर्षयनाशद्वेषपुराण्यपामम् ॥ किञ्चसंचित्ताएवसचेतनाश्चिन्मनास्तचेतनालोकेप्रसिद्धालायादिजीवमृकानटचिन्मनाहीर्यवाविषद्वेद
 नासयत् ॥ नवतप्यादृश्यत ॥ किञ्चसंचित्चिन्मनरतिशयानरत्नक्षणपरमगुठपार्थशासकफलमनुमधिगुशाक्यनासति ॥ नचाननुभूयमानकश्चित्पुरुषार्थानामभावति ॥ कि
 चप्रदानाकारविषयत्वविषयनाशप्रतश्चम्यद्वा ॥ नाय ॥ स्वात्मनिक्रियाधिराधात् ॥ महिरासददृश्यप्रि स्वात्माप्रवृत्तशक्तोति ॥ नदितीय ॥ तद्वाप्यस्वजगतलाभाधकत्वायोगा
 र्थ ॥ चित्तद्वयतिरेकस्यत्वेनैवाधकत्वाप्रसिद्धे सुशेषसुदृश्यायानवतारात् ॥ ब्रह्मणस्तत्वादेवससाधकत्वमेव नबाधकत्वमिति चित्तबाधोनिरर्थकोदुष्करसवानुभवपरार्हत्तश्चे
 स्यात्पाराकारानिरासनशेषादयत्कामोराआपुच्छति ॥ चित्तमिति ॥ नानागुक्तमेव युक्तिविशदीकृत्यमूहे ॥ अथचातदप्यातदुपयुक्तमदीप्यसर्वांशकानि वारणसमर्थायुर्गुक्ति
 धरतीत्यथ ॥ निराप्यदत्तम १ ॥ ननुसवशपपरिद्वारणचिन्मनाधोपपत्तिकोयुक्तिरुक्तमभिव्यक्त्यासत्सत्तदधिधानमद्वैतबाधसत्यवपतिजानीति ॥ चिन्ममिति ॥ कदाचित्काटेक
 धिरेत्परिकल्पितत्वात्तवाधचित्तनासि ॥ २ ॥

नायुक्तिमाह ॥ अत इति ॥ यत् सर्वचित्तादिजगदज्ञानात्मकज्ञाननाशानवाधेन हेतुना न विद्यते अतो हेतोरित्यर्थः ॥ अयं भावः ॥ भवेदयं स्वात्मनिक्रिया विरोधो यथा ज्ञानवाधा
 च्छित्तादिबाधोन्म-स्यात् ॥ अज्ञानवाधपरवतु सर्वतत्कार्यतत्त्वधावरणविधेयादिसर्वतद्वित्तिरूपस्तस्मिन्सति चित्तनास्त्वेति प्रतिज्ञातार्थोऽसिद्ध एव ॥ अत एव न पुनराध्यादि
 दोषप्रसक्तिरज्ञानस्यैव सर्वाध्यप्रयोजकस्याप्यगमात् ॥ स्वप्रकाशपूर्णानन्दपरिशेषेण निरतिशयपुरुषार्थसिद्धेश्च ॥ न च चित्ताधीना चेतनार्कत्वमिष्यकचिदधीनासाच्च जीव
 न्मुक्तेषु चित्तनाशेष्यस्त्वेति नाचेतनत्वप्रसंगः ॥ न च चित्तनाशोतस्करता चिदभिष्यक्तिरप्येति ॥ अनाभिष्यक्तेरज्ञानावरणकृतत्वेन तदपगमे चित्तोभिष्यक्तेः स्वाभाविकत्वेनानपाया
 त् ॥ न हि वायुना घनापसारणेन कृतासूर्याभिष्यक्तिः शरदिवायुप्रभे औषधीति सर्वदोषपरिहारइति ॥ ३ ॥ प्रथमप्रतिज्ञासमर्पितानि गमय्य द्वितीयामुपादत्ते ॥ नास्त्वेवेति ॥ त
 त्समर्थनाय यत्र त्वस्य सर्वभास्वैवाभूत्तत्केन कपरयेदिति श्रुतिप्रमाणयति ॥ केनेति ॥ ४ ॥ नतिरोधो न चोत्पत्तिर्बद्धो न च साधकइति श्रुतिरपि तत्रमानमित्याशयेनाह ॥ महाप्र
 लयेति ॥ महाप्रलय-प्राकृतस्तद्दुत्तरपुराणादिप्रसिद्धे सर्गादौ यदितो दितमेव तर्हि चित्तनास्त्वेवेति प्रतिज्ञावाक्ये त्वया कथय च्चेदचि तव द्वातीति निर्देशः कृतस्तत्राह ॥ निर्देशस्त्विति
 अतोऽज्ञानात्मकं यत्तज्जगदेव न विद्यते ॥ तत्राहं वन्तदित्यादिकल्पिताः कलनाः कृतः ॥ ३ ॥ नास्त्येव जगदेवेदं यच्चेदं किंच नोदितम् ॥ ब्रह्मै
 वास्तीह सकलं केन तद्बुध्यते कथम् ॥ ४ ॥ महाप्रलयसर्गादावेवेदं नोदितं जगत् ॥ निर्देशस्त्वित्यदमित्यत्र त्वद्वाधाप्यमया कृतः ॥ ५ ॥ उपादा
 नात्मकदीनां कारणानामभावतः ॥ अकारणं च भावानामशेषाणां त्वसंभवात् ॥ ६ ॥ एवमज्ञानबुद्ध्यात्मजगत्तस्मान्नाविद्यते ॥ तस्मा
 द्दिदमाभातिभासनं ब्रह्मनेतरत् ॥ ७ ॥ अनाख्येनाकृतौ देवे करोतीदमितिवत्सत् ॥ भाषितं नोपपत्त्यात्मनसस्यं नानुभूयते ॥ ८ ॥ अना
 ख्यो प्रतिघः स्वात्मानिराकारोऽर्धश्वरः ॥ सकरोति जगदितिहासायैव वचोऽधियाम् ॥ ९ ॥ अननैव प्रयोगेण राजंश्चित्तं न विद्यते ॥ जग
 देवनसत्साधोऽकृतश्चित्तादितद्गतम् ॥ १० ॥ चेतोहि वासनामात्रं वास्येतु सति वासना ॥ वास्यं जगत्तदेवा स दत्तश्चित्तास्तिताकृतः ॥ ११ ॥
 यदिदं कच विब्रह्मस्वयमात्मानमनि ॥ कृतं तस्यैव तेनैव चित्तमित्यादिनामकम् ॥ १२ ॥

॥ ५ ॥ पूर्वोक्तयुक्तिरप्येतत्साधनसमर्थत्वा

शयेनाह ॥ उपादानेति ॥ ६ ॥ द्वितीयप्रतिज्ञानिगमयति ॥ तस्मादिति ॥ ७ ॥ ननु यदिसर्गादिनास्त्वेव तर्हि तदात्मानस्वयमकुरुत एकोवशी सर्वभूतानरात्मा एकं बीजं बहुधा यः
 करोति कर्ता भोका महेश्वर इत्यादि श्रुतिस्मृतिवादानाकागतिरिति चेन्नेहनानेति श्रुत्यपेक्षितनिषेधसमर्पणेनाद्वैतव्युत्पादनार्थवादत्रैव गतिर्न तच्चाथैतित्याशयेनाह ॥ अनाख्ये
 इति ॥ अनाख्येनामरहिते अनाकर्तारूपरहिते युक्तिशून्यत्वान्नोपपत्त्यात्मनिक्रयमित्यादिगात्त्विकश्रुतिवद्वदनुभववाधितत्वान्मसत्यकौर्किर्कैरपि नानुभूयते ॥ ८ ॥
 शीतवातादिप्रतिघातवारणाय गृहादिनिर्माणप्रसिद्धम् ईश्वरस्वप्रतिघः करोतीति अधियांतात्पर्यशून्यानामर्थवादानां सर्वज्ञस्य दृष्ट्या चेटो किर्हासायैवेत्यर्थः ॥ ९ ॥ एवं जगत्स
 गांसिद्धौ प्रतिज्ञातार्थसिद्धिरित्याह ॥ अननैवेति ॥ यदा जगदेवनसत्तदा तद्वर्गात् चित्तादिकृत-सदित्यर्थः ॥ १० ॥ जगदसत्त्वे विप्रयासत्त्वादिपि चित्तासत्त्वसिद्धिरित्याह ॥ चेतो
 हीति ॥ वास्येवासनकर्मणि विषये ॥ ११ ॥ तर्हि चित्तादिव्यवहारस्य कोविपयइति चेन्मायोपहितब्रह्मैवेत्याह ॥ यदिदमिति ॥ नास्त्रासंघोनामकम् ॥ १२ ॥

शतौ हि शासनाभाषमिति श्लोकम्याचष्टे ॥ अगदिति ॥ इत्यंशास्वमिति श्वाननुशासति शतौ नार्धम् ॥ कारणभाषात्तदतिविषयवायेति श्वयथासनास्थित्ययोगादिति
 शाब् ॥ १३ ॥ यद्विरुक्त्वातीति श्लोकविषयस्यार्थदृशात्तत्कलङ्कणपरतरयाभ्याचष्टे ॥ अतमति ॥ १४ ॥ मायात्त्वदृशादिविषयाचष्टे ॥ यत्किञ्चिदिति ॥ परमाकाराद्विषय
 श्वारोपयत्किञ्चिदतिर्धर्मायमायाचष्टम् ॥ इत्यस्यस्य ॥ १५ ॥ अरोपानर्थकारिणी अर्हजगदित्येवापानिर्वासिर्धैतसासिणोममत्वमव्यभिधैवाभाति नूननिश्चयेनेत्यर्थः ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥ १८ ॥ यदितोत्स्यताईजगदनादिति सभेर्वाक्यमस्याभाषा ॥ लोकेति ॥ इत्यस्य हस्तुनः अनादित्वात्तद्विचिपारहितत्ववाकौटस्यशास्त्रोक्तोपशासनात्तौ
 स्वानुगतोपि श्वानोपपद्यत इति परेणाभ्यप ॥ १९ ॥ साकारस्यस्यूलस्यप्रतिपातयोभ्याकनेभ्यास्यजगतोक्तोक्तशाब्दानुभूतिभिः सिद्धाभाषापलपार्योभ्युक्तमेवापलपार्तावि
 जगदृशमिदं वास्यतद्देवोत्पन्नमेवने ॥ कारणभाषात् पूर्वमेवातश्चित्ताकृत ॥ १३ ॥ अतश्चिद्व्योमभाषात्पपरमाकारानामकम् ॥
 स्कारवेदनमेवेदकवत्यक्ति कुतोजगत् ॥ १४ ॥ यत्किञ्चित्परमाकाराद्विषयककथायते ॥ चिदादर्शनजातत्वान्नाचित्तनोजगत्किञ्चा
 ॥ १५ ॥ अहत्वजगदित्येवाप्रतिपत्तिर्नवास्तवी ॥ मित्यास्त्वन्नहवाभानि नूनमेऽश्वकारिणी ॥ १६ ॥ वास्यस्यजगतोऽभावापत्तौना
 स्येववासना ॥ अतस्तदात्मकचित्तकीदृशकृतकयम् ॥ १७ ॥ अप्रबुद्धरवगतश्चित्तहस्यमिदंजगत् ॥ असच्चित्तनिराकारपूर्वमुत्पन्न
 मेवने ॥ १८ ॥ नोत्सन्नकारणाभावात्सर्गादाववसर्वदा ॥ लोकाशाब्दानुभवतो न च हस्यस्य हस्तुन ॥ १९ ॥ अनादित्वमजत्ववास्वैर्ध
 वायुपपद्यते ॥ साकारस्यास्यजगतःस्यूलस्यप्रतिपाकते ॥ २० ॥ समस्तकारणाभावाद्योक्ताशाब्दानुभूतिभिः ॥ युज्यतेचनिराकर्तुर्न
 महाप्रलयदय ॥ २१ ॥ शाब्दानुभववेदायसिद्धातिक्तेत्रयोपिवा ॥ प्रलयाश्चनसतीतिवत्सुन्मत्तकपूर्वव ॥ २२ ॥ लोकशास्त्राणि वे
 दाश्चप्रमाणयस्यनोमतेः ॥ असम्बोध्यतिमूर्त्तससज्जनजनसंश्रयेत् ॥ २३ ॥ नचस्यप्रतिपत्त्यास्यहस्यस्याप्रतिपक्षचित् ॥ कारणमवितुश
 कसाकारस्यनिराकृति ॥ २४ ॥ इत्यभाषलक्ष्यभाषातत्तदवसततमुने ॥ नचनार्थाकियाकारिभवेत्त्रैत्यमिदंजगत् ॥ २५ ॥

कारणनिराकर्तुर्नयनेनिराकरणोपपद्यकसमस्तकारणाभावादित्यभ्यप ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ लोकेदेवप्रयातोऽस्युत्पनेति श्वैर्हिकापरीवस्यादित्याह ॥ लोकदिति ॥ अ
 स्यार्थकेरल्लोककथायाप्येवमभ्यावकित्योप्यतिमूर्त्तः ॥ २३ ॥ मूर्त्तिसुत्तन्नस्यकारणभाषास्युत्पन्नान्यतन्नाह ॥ नचैति ॥ २४ ॥ निराकारस्यकारणकत्वादिभ्यास्तु
 तस्तदन्यत्तथाप्यथाभ्यादिभ्यश्चत्यदिश्वारोपयायेनजगतोऽकृतासिक्तसमागतयामेवतास्यदमितिपाणुकनेह ॥ इत्यंशस्यभाषनयाकालस्यमाणाजगत्साहचर्यस्यत्वा
 न्यनभाषादिकिपासपर्थमवस्येदेति नल्लोकविरोध ॥ परमार्थतोऽकृताभूतमेवेति नस्यद्विषयसिद्धयर्थोऽप्येवद्विषयोपीत्याशयेनाह ॥ इत्यभ्यपयसिद्धयर्थः ॥ २५ ॥

इदानीं सर्वसर्गश्रुतीनां तिनेतीत्यादिनिराकरणश्रुतीनां च तार्थपर्यधीकृत्यापसंहरति ॥ तस्मादित्यादिभिः ॥ पूर्वार्थे च तन्निरंशं च तस्येति पूर्वार्थे च तन्निरंशः ॥ षष्ठ्यन्तात्सार्थीव
 भाक्तिकस्तसिः ॥ २६ ॥ सर्वरूपस्य पूर्णस्वभावस्य ब्रह्मणः स्वतो विनैवशास्त्रं यदात्मकचरन्तस्त्वकवपुःस्वरूपमेव सर्गमलप्रकृत्पशुकृत्जगदिवक्षणं यावदज्ञानकालज्ञानमिति सर्वदृष्टि
 श्रुतीनामर्थः ॥ तदेव स्वरूपक्षणात्तेन च मस्यादिशास्त्रमनुसृत्य बुद्धं सद्ब्रह्मैव निर्गतद्वैतात्मानि स्वभावे आस्तो ह्यतिनेतिनेतीत्यादिद्वैतनिषेधश्रुतेस्तास्यार्थे ईति योज्यम् ॥ २७ ॥ २८ ॥
 अतः शास्त्रीयबोधत् ॥ २९ ॥ एवं ज्ञातसर्वैजगत्प्रशातंसन्निरालंबनिराधारमजयथास्थितसद्ब्रह्मैव ॥ इदमज्ञदृष्टरूपं तु अत्यन्तासत्त्वान्नाअनानपि च न ॥ अतो यथास्थितं व्य

तस्मादिदं निरंशस्य चिद्बोधो प्रतिपाकरोः ॥ निराकृतेरन्तस्य पूर्वात्पूर्वात्निरंशतः ॥ २६ ॥ ब्रह्मणः स्वरूपस्य शांतस्यार्त्तस्य यत्स मम् ॥ स्व
 तएवात्मकचरन्सर्गप्रलयरूपधृक् ॥ २७ ॥ स्वकं वपुश्च तेनैव ज्ञातं जगदिवक्षणम् ॥ क्षणांतरान्नुबुद्धं सद्ब्रह्मैवास्तेनिरात्मनि ॥ २८ ॥ ब्रह्मै
 वेदमतः सर्वैकचिन्नजगदादिधीः ॥ काचित्तादिकचित्तादि कृद्देतक्यादिकल्पना ॥ २९ ॥ सर्वांनिरालंबमजप्रशांतमनादिरित्यात्मयथा
 स्थितं सत् ॥ इदं तु नानेव न चाप्यतानाप्यथास्थितं तिष्ठसु काष्ठमौनम् ॥ ३० ॥ इत्यार्षे वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शिखिध्वजाव
 बोधननाम अष्टनवतितमः सर्गः ॥ १८ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥ नशो मोहः स्मृतिर्लब्धात्वससादान्महामुने ॥ स्थि
 तोस्मिगतसंदेहो विश्रान्तमतिरात्मवान् ॥ १ ॥ ज्ञातज्ञेयो महामौनी तीर्णमायामहाणवः ॥ शांतो ह मनहं रूपो ज्ञः स्थितोऽस्मि निरा मयः
 ॥ २ ॥ अहो नुसुचिरं कालं प्रभातो हं भवांबुधौ ॥ स्थानमक्षयमदुष्यमधुना प्रासवानहम् ॥ ३ ॥ एवं स्थिते मुनेनास्ति साहं तादिजगन्नय
 म् ॥ मूर्खबुद्धमिदं भातियत्तद्ब्रह्मेति वेद्यहम् ॥ ४ ॥ कुंभ उवाच ॥ जगदेव न यत्रास्ते तत्राहं त्वं विभासनम् ॥ इत्थमंबवरसंसारककु
 तः कीदृशः कथम् ॥ ५ ॥ यथास्थितव्यवहृतिर्मौनी शांतमना मुनिः ॥ सौम्यार्णवो देरावर्त्तपरिस्पंदवदस्वभो ॥ ६ ॥

वहंस्तत्त्वतः सुकाष्ठमौनोवागादिव्यापारभूत्यस्ति श्वेत्यर्थः ॥ ३० ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम० तार्थपरकाशेति० पू० अष्टनवतितमः सर्गः ॥ १८ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ प्र
 बुद्धोपिनरेद्रोत्रभूयः कुंभेन बोध्यते ॥ स्थूणा निखननन्यायाद्बोधोस्य सुदृढोस्त्विति ॥ १ ॥ एवबोधिगोराजा उपदेशजन्यज्ञानेन सर्वसंदेहादिबीजं त्याज्ज्ञानं नष्टमिदं त्रिभलप्यदर्श
 यति ॥ नष्टइत्यादिना ॥ विस्तृतात्मनः साक्षात्काररूपस्य तिरित्युच्यते ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ मूर्खबुद्धमिदं साहं तादिजगन्नयनास्ति ॥ ४ ॥ कुंभस्तदुक्तमैवानुभोदमान उवाच ॥ ज
 गदेवेत्यादि ॥ अवरससरोर्णधर्वनगरव्यवहारः ॥ किं वतान्यधिकरणमिति तदृष्टांतप्रकारप्रतिक्षेपार्थानि ॥ ५ ॥ सौम्यार्णवो देरप्रशांतो य आवर्त्तपरिस्पंदस्तद्ब्रह्मास्ति श्व ॥ ६ ॥
 १ पूर्वादित्यस्यैकदेशान्वये नित्यज्ञापक्षत्वात्समासः ॥ अथवापंचम्यलुक्छादसः २ पुंस्त्वमार्थम्

शब्दायात्शब्दार्थं स्वरूपेण भोग्यमयुष्यमेव ॥ ३॥ चिद्धमन्त्रिनामकयदात्मरूपेण भोक्ता देवकथकाद्यते स्वधाकथक्येनेदीप्यते ॥ ८॥ यथा न मासि अवाङ्मुखी हर्षेर्दनीत्क
 दाहृत्कारसन्निवेशादटो विभक्तशारातीतद्रामसौ रा लोकाकथनमस्त्ववतर्धेत्यथ ॥ १॥ यथा समुद्रमध्यहृत्कारात्सास्त्वयमू स कथनाप्रभवास्त्वयं ध्यात्म्यहृत्कारोपि ॥ एतौ समपि
 टिबधलाभ्यासभ्येतीतरभिमानतस्यित्यागवेदनायत्तौ ॥ १० ॥ तदेव स्पष्टमाह ॥ अहमित्येवेति ॥ ११ ॥ कोटीमोक्षलाभाह ॥ यदिति ॥ संधापयार्थेण सततं बधमोक्षसकथा
 नासाक्षिभूतस्वरूपवेदनदेवसद्वक्षकेवलत्वेकैवल्यकथयतइत्यर्थ ॥ १२ ॥ सिद्धिर्गोक्ष ॥ आपदोत्थ ॥ सत्वमहमेवानहमिति शुद्धकेवलत्यात्मधो धवाभाव ॥ १३ ॥ शु

ब्रह्मरूपमिदशांतमित्यमस्त्रियया स्थितम् ॥ अहंजगदिदं चेशब्दायात्पनभोमयम् ॥ ७ ॥ इदमाद्यतरहितसर्वससारनामकम् ॥ चि
 द्ब्रमन्त्रिनामात्मनम कथकथायते ॥ ८ ॥ सन्निवेशशशशातीतदस्त्रिकनकयथा ॥ जगदाद्यर्थसशातीवक्षेदविद्यतेतथा ॥ ९ ॥ यथा
 स्वयमू सकल्य स्वयनामतपैवहि ॥ एतौस्ववेदनायत्तौ बधमोक्षौ ध्यावस्थितौ ॥ १० ॥ अहमित्येव सकल्योपधायातिविनाशिनं ॥ नाह
 मित्यवसकल्यमोक्षाय विमलात्मने ॥ ११ ॥ यद्बधमोक्षसकल्यशब्दायानां सदासताम् ॥ स्वरूपवेदनतस्त्वेवलत्वचकथ्यते ॥ १२ ॥
 अनहंवेदनसिद्धिरहंवेदनमापद ॥ सोहमेवानहमिति शुद्धयोधोभावत्पवान् ॥ १३ ॥ असकल्यनमात्रेण सभ्यज्ञानोदयात्मना ॥ सक
 ल्य क्षीयते सिद्धास्वयमेवासदात्मक ॥ १४ ॥ अप्रतर्क्यस्वरूपेहिनास्त्रिकारणताशिवं ॥ कारणभावात् कायपटार्थोपनिद्यते ॥ १५ ॥
 पदायाभावसिद्धौ वेदनोपपद्यते ॥ कारणभावात्तित्यमहभावस्थानोदय ॥ १६ ॥ अहभावानुदयत ससार कस्यकीदृश ॥ ससारा
 भावतत्सर्वपरमेवावशिष्यते ॥ १७ ॥ यदिदं भासते तत्सत्परमेवात्मनि स्थितम् ॥ परंपरे परापूर्णसममेव विजृम्भते ॥ १८ ॥ तेन निस्त्रिभि
 तसर्वशिलाकीर्णमिवाचलम् ॥ विद्धिरश्मिभयकारमिव ब्रह्मजगत्स्थितम् ॥ १९ ॥

दसोपश्वसकल्पसायानिद्धातीत्याह ॥ अक्षकल्पनेति ॥ १४ ॥ शुद्धस्य कारणत्वात्समाहुरूपपदार्थाभावात्सहभावात्तन्मिथ्यात्सकल्पक्षय सकल्पनाशाहृत्माहृत्सयत्कतक्षय
 त्त्रिभूभावात्सिधेशारक्षयत्कतक्षयत्समाशयोपदत्तिकमभाह ॥ अप्रतर्क्यं इति त्रिभिः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ पागपियदिदं जगदाकारेण भासते तत्परमार्थतो ब्रह्मैव तस्य स्थिततत्त्वबो
 धेन धनार्थो किन्तु परे तस्य बोधिनिपरमेव परेणापूर्णसमस्वरूपमेव विजृम्भते समकटाभावात् ॥ १८ ॥ तेन सर्वैककल्पत्वेनेदुर्भा ॥ ब्रह्मरित्यपाकीर्णमिद्धितब्रह्मरितलोत्तरमिवाचल
 ददम् ॥ तत्राप्यप्यगत्स्थिततद्ब्रह्ममिद्धित्त्वं परमार्थमिद्धाकारसहृत्त्वमिह ॥ १९ ॥

मुक्तैर्नाहिकथस्थिततदाह ॥ पुरइति ॥ सदेवसददर्शनादसन्मयम् ॥ २० ॥ कथं तस्यै च लो जगत्स्यं दपत्ययस्तवाह ॥ छायेति ॥ यथावज्जशिलोदरेप्रतिबिम्बपुरुषोऽस्यं दमानप
 वस्यदेतद्वत्सदि ॥ २१ ॥ सम्यग्ज्ञानप्रबोधस्योदयोवाशारूपालोकाआतारामनस्काराश्वनीरसानिःसाराइत्यागमप्रमाणजास्थिरभावनाभवतिनामेवनिर्वाणहेतुत्वानिर्वा
 णविदु ॥ २२ ॥ जगच्छब्दार्थरहितयःपश्यतिसपश्यतीतिपहुक्तमदृष्टानैर्विदणोति ॥ यथेति ॥ रगतप्रकाशोपयादीपयाकारसन्निवेशविनास्तिपथावाकटकदिसन्निवे
 शनिर्मुक्तहेमास्तितथाजगदप्यसन्निवेशब्रह्मास्तीति सभावनीयमित्यर्थ ॥ २३ ॥ रूपालोकमनस्काराइत्येतदपि विदणोति ॥ नीरसाइति ॥ ब्रह्मरूपिणोवोधाद्ब्रह्मभूतस्यजग
 तोजगत्स्ययकारिणोरूपालोकमनस्कारानीरसाकोर्थ असदाभासाभवतीत्यर्थ ॥ २४ ॥ यथावहून्यपिनरगादीनिसमूहेऽर्भिशब्दार्थरहितमबुमात्रभावतितथाबहून्यपि
 स्तुतिज्ञानोदयेनिसर्गवद्वल्लोकमेवभवतीत्यर्थ ॥ २५ ॥ सर्गशब्दार्थभेदबाधेसर्गप्रब्रह्मणोरैक्यमेवेतिव्यतिहारेणद्वयति ॥ सर्गएवेति॥ हि यस्मान्दृषण्वसर्ववत्स्वदब्रह्मेत्यादिश्रौत
 पुरःसंकल्पकेनपुंसंकल्पनगरस्ययत्न॥ रूपतद्विदिजगतःखादच्छंसदसन्मयम्॥ २० ॥ छायानुरुषवत्स्यंदिशांतंनिर्मनंजगत्॥ जगच्छ
 द्वाधरहितंयःपश्यतिसपश्यति॥ २१ ॥ रूपालोकमनस्कारानीरसागमभावना॥ सम्यग्ज्ञानावबोधस्यनिर्वाणवैविदुर्बुधाः॥ २२ ॥ यथा
 स्तिवातोनिःस्पंदोयथास्तिरगतोपिवा॥ यथाहेमासन्निवेशमस्तिब्रह्मजगत्तथा॥ २३ ॥ नीरसाअसदाभासाजगत्स्ययकारिणः॥ रूपा
 लोकमनस्काराःसंतीमेवब्रह्मरूपिणः॥ २४ ॥ ऊर्भिशब्दार्थरहितंयादगंगुबहून्यपि॥ सर्गशब्दार्थरहितंनान्दब्रह्मनिसर्गवत्॥ २५ ॥ सर्गएव
 परंब्रह्मपरंब्रह्मैवसर्गदृक्॥ सर्गशब्दार्थरहितोवाक्यार्थस्त्वेवशाश्वतः॥ २६ ॥ ब्रह्मशब्दार्थसंपत्तौसर्गशब्दार्थःकृता॥ सर्गशब्दार्थसंसि
 द्वाैवब्रह्मशब्दार्थःकृता॥ २७ ॥ समस्तशब्दशब्दार्थभावनाभावनोदयम्॥ शुद्धतिष्ठतिचिद्ब्रह्मोभवब्रह्मशब्दनकथ्यते॥ २८ ॥ सम्यग्दर्शनं
 संसिद्धावुभयोरप्यवेदने॥ यच्छिष्टमजरंशांतंतोवाविनिवर्त्तते॥ २९ ॥ संशांतसर्वात्मकवेदनौघमस्तीदमंकात्मकस्वस्वरूपम्॥ यथा
 स्थितंसर्वजगत्स्वरूपंपाषाणरूपंचपरंजरूपम्॥ ३० ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शिखिव्यजावबोधनंनामनवनवतितमः
 सर्गः॥ १९ ॥ ॥ ३१ ॥ शिखिव्यजाउवाच ॥ एवंचेत्तन्ममहाबुद्ध्यादृशांकारणंपरम्॥ कार्यतादृशमेवेदंजगदित्येववेद्यहम्॥ १ ॥
 वाक्यार्थः ॥ २६ ॥ बहूणाद्वल्लेतिब्रह्मशब्दस्यार्थसंपत्तावेवसर्गशब्दार्थदीर्घाकैकता एवसर्गानामरूपयोर्विसर्गशब्दार्थसंपत्तौचिचिधपरिच्छेदेनितत्तेर्बुह
 धात्वर्थानुसारिब्रह्मशब्दार्थताकतेत्यनयोरकार्यत्वेत्यर्थ ॥ २७ ॥ ब्रह्मशब्दस्यतर्हीशब्देवस्तुनिकथप्रवृत्तित्वाह ॥ समस्तेति ॥ अल्पस्यापिपरिच्छेदस्याभ्युपगमेवबहूधात्व
 र्थसकोचापत्तेरशब्दशब्देनैवतादृशमेवब्रह्मशब्देनकथ्यतइत्यर्थ ॥ २८ ॥ अथवाजगच्छब्दस्येवब्रह्मशब्दरथापिवाच्यार्थवेदनेत्तरलक्षणयाअखडावार्थसम्यग्दर्शनसिद्धौ
 यच्छिष्टवस्तुतौब्रह्मशब्दादिवागपिनिवर्त्ततइत्यर्थ ॥ २९ ॥ हेराजनुद्दसर्वजगत्स्वरूपयथास्थितयदस्तिदप्यतिदृढत्वाद्ब्रजपाषाणरूपपरब्रह्मस्वरूपमस्येव ॥ यदापीदंजग
 दज्ञानेनसशांतसर्वात्मकवेदनौघसपन्नतदापिप्रकात्मकस्वरूपसदस्येवेतिब्रह्मजगतोरकैवसत्तेनिकस्याप्यसत्त्वमित्यर्थः ॥ ३० ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशेनि०
 पू० नवनवतितमःसर्गः ॥ १९ ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ वार्यतेब्रह्मवत्स्वजगतोब्रह्मसत्तया ॥ जन्मादिविक्रियाऽस्युष्टब्रह्मैवसदिति० १ ॥ यद्विब्रह्मजगतोरकैवसत्तातहितयासत्त
 याब्रह्मैवजगदपिपरमार्थसत्यकिनस्यात् मिथ्यावस्तुनोहिकारणदुर्निरूप सत्यस्यतुसत्यब्रह्मैवकारणसभवतितुल्यत्वादितिराजाशकते ॥ एवंचेदिति ॥ १ ॥

सत्यमायाशक्यशुद्धस्यतर्पणस्यमसताकमगतकारणमादेह ॥ यत्तुनिगुणपरसत्तानुपनीयअद्वयत्वात्पूर्वकालाभावेनपुष्यत्तिलशुष्यनिर्धकारघतस्मात्कार्यकुतोभवे
 यतनस्यमसताकस्यारित्यय ॥ १ ॥ अस्तुनिर्धृतस्यस्थितमायाशक्यलभेवजगतकारणमितिचेसथाप्याह ॥ नेहेति ॥ इहनिर्धरोपेमायाशक्यलकारणत्वात्कार्यकागच्छनास्ति ॥ भायाह
 एषीवमायातच्छकलत्कायाषासद्वाशोपगमायापरमाथुदत्पानुसंभविद्विजगच्छातमजमेवेत्यय ॥ मयाचोक्तवार्तिके ॥ अविद्यास्तीत्यविद्यायामेवासित्वाप्रकल्प्यते ॥ इन्द्राह
 त्यात्मविषयनकयथनयुज्यतदिति ॥ ३ ॥ अकारोतवसादस्यससक्तिरित्याह ॥ कायातदिति ॥ ४ ॥ कुतोनजायतेतथाह ॥ बीजमेवेति ॥ तत्रबीजाभावेऽपितेदेषबीजाकर्मनस्या
 तयाह ॥ अपतक्यमिति ॥ भुक्तुनस्तत्रबीजाहिल्लभाहदतिषेयभाषसिद्धतदुचितदेशकालाभावादित्याह ॥ देशेति ॥ तद्विभक्तगोचरपरमवतथहेतुपादानकारणगोचरास्तुन वि
 रोधारित्याह ॥ अकारिति ॥ यत्प्रथमाणस्यत्कथुकर्थाहिकारकभाषाविरोधिभ्रष्टाविषयमेनेहेतुपादानकारणयोपमाजायतदतिकथयकुराक्यमित्यर्थ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अत
 ॥ कुभउवाच ॥ ॥ यत्रकारणतानस्यकार्यतदुपपद्यते ॥ यत्रकारणमेवादीतस्मात्कार्यकुतोभवत् ॥ २ ॥ नेहास्तिकारणकिंचिन्नच
 कार्यकदायत ॥ विषमानमित्सर्वसर्वशान्तमजंगत् ॥ ३ ॥ जायतेकारणत्कार्ययत्तत्कारणवद्भवेत् ॥ यन्नजायतएवेहतस्मिन्सह
 शताकुत ॥ ४ ॥ बीजमवनयस्यास्तितकयवदजायते ॥ अपतक्यमनास्यचयत्तस्यकेवबीजता ॥ ५ ॥ देशकालवशात्सर्वहेतुमत
 प्रमाणागा ॥ अकनुदक्षविषय प्रमाकारणयोक्तयम् ॥ ६ ॥ अकतृकर्मकरणेनास्तिकारणताशिवे ॥ तस्मात्तत्कारणनास्तिजगच्छ
 व्यायवेदनम् ॥ ७ ॥ ब्रह्मैवल्लस्वरूपसयात्स्वतंधारयस्तत् ॥ असम्यग्दर्शिविषयतदेवजगदाश्रितम् ॥ ८ ॥ चिन्मात्रमजरशांतयदक
 तत्पर्यायते ॥ तेनैवायजगद्ब्रह्मसच्छांतबुद्ध्यतेवपु ॥ ९ ॥ अन्यथैवचयोभावश्वेतसपृथिवीपते ॥ सएवनाशकथितस्वानुभूतश्रवंहि
 ते ॥ १० ॥ चिंतनाशस्वभावतद्दिदिनाशात्मकंनृप ॥ क्षणनाशोयतकल्यचिंतशब्देनकथ्यते ॥ ११ ॥ असकल्यनमात्रेणसम्यग्ज्ञानो
 दयात्मना ॥ सकल्यक्षीयतेसिद्धैस्वयमंवासादात्मक ॥ १२ ॥ नाशैवांगीकृताभावयदिविश्वहिकथ्यते ॥ विषमानकयतत्स्यान्ननुता
 मरसेक्षण ॥ १३ ॥ इत्यावुत्सिष्ययोवृतेशुश्रोस्मीतिशुशगिरा ॥ कयसविप्रोभवतिविप्रत्वत्वस्यकीदृशम् ॥ १४ ॥ विद्वत्तथातुरत्युच्चैर्ष
 तोस्मोतिविरौतिय ॥ युतिमेवागतविद्विजीवनतस्यसश्रम ॥ १५ ॥

एषलक्ष्यशुद्धाकारकस्यपन्निर्धरोपयस्तुतेदहाह ॥ यतितत्पदशाब्दविधारयत्तनाप्यदशम ॥ अहदशाब्दतेदेवजगद्प्रेमाश्रितमित्यय ॥ ८ ॥ चिन्मात्रमयैवजगद्ब्रह्मभावेन
 सपयत अतस्त्वाकारमनोपास्याथप्रक्रमजागकारणेत्याह ॥ चिन्मात्रमितिहाभ्यामा ॥ १० ॥ नाशोब्रह्मलक्ष्यदृष्टानि ॥ १० ॥ तद्वस्तुदृष्टाह ॥ चिन्तयति ॥ सःशोणमायमपित्यलक्ष्य
 विस्मरणप्रधानारा कल्पकालविस्मरणचिन्तनाशब्दाभ्यामुत्तर्य ॥ ११ ॥ तच्चिन्तनसंकल्पमयंयथसितलक्षणोनेनरयतीत्याह ॥ असकल्पनेति ॥ १२ ॥ अस्तुसकल्पनतरास्तया
 पृथिव्यकदानिर्बर्ततेतिषचिन्म्यात्वाहयतिविरातिपरमासम्यक्पीप्रभयतिनवस्तनतरतयाश्रितितेतिविश्वमिन्नम्यामनिबध्नन्मभिप्रेत्यह ॥ नाशैवेति ॥ १३ ॥ अस्तुसकल्पनतरास्तया
 तिरिद्वेषमानकयस्यादित्यर्थः १ ॥ तत्राबलोकोहसमभाषयति ॥ इत्यादिनिहाभ्यामा १ ॥ २ ॥ अस्तिन्यतेनविद्विषयाः कुचिन्ताभातयोपस्कयथाविधः सःसुलब्धिविद्विनश्चतुर्यिरिन्ध्यावया ॥ १ ५ ॥

१ यतचित्तिपाठेपिचिन्तितिर्येवार्थः २ यद्वद्विद्विनश्चतुर्यिरिन्ध्यावयाः

चिन्नाद्यस्तीत्यनुभवस्य तर्हि का गतिरिति चेद्भ्रान्तिव्रमेति दृष्टयैराह ॥ भ्रमाकतीति ॥ १६ ॥ धातिपुंजरूपमेव तर्हि तत्सदस्तुनेत्याह ॥ तदिति ॥ तस्याज्ञानव्यतिरिक्तस्वरूपान्ना
 वादित्यर्थ ॥ १७ ॥ १८ ॥ अज्ञानात्मनैव तर्हि चिन्नादिसत्यमस्तु तत्राह ॥ अज्ञानेति ॥ ज्ञानवाच्यत्वान्नाज्ञानात्मनापिसत्यतासिद्धातीत्यर्थः ॥ उक्तदृष्टान्नाभ्यामुपपादयति ॥
 जलज्ञानमित्यादिना ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ यावत्सकलम् ॥ २३ ॥ अहकारादिसंयुतकिञ्चिदेहादि ॥ अप्यर्थैरेवकार ॥ तर्हि किमस्ति तदाह ॥ संविदिति
 भ्रमाकृतियदस्तीह दृश्यतेऽलातचक्रवत् ॥ मृगलब्धाद्विचंद्रादिवालेतालकादिवत् ॥ १६ ॥ तलकयं किल नाम स्यात्सत्यं भ्रमभरात्मक
 म् ॥ अज्ञानभ्रांतिरेवांति श्रितमित्येव कथ्यते ॥ १७ ॥ अज्ञानमुच्यते चित्तमसत्सदिवसं स्थितम् ॥ असंवेदनमज्ञानं ज्ञानं संवेदनं भवेत्
 ॥ १८ ॥ अज्ञानसत्वसांवि ते ज्ञानात्संवेदनादक्षयः ॥ जलज्ञानं मुधाभ्रांतिः साधो मरुभराचिषु ॥ १९ ॥ नैतज्जलमिति ज्ञानात्संवि तेः प्रवि
 लीयते ॥ इदंचित्तमिति प्रौढं यदज्ञानमलं दृदि ॥ २० ॥ नास्ति चित्तमिति ज्ञानात्समूलं विनश्यति ॥ यथारज्ज्वांभुजंगत्वमज्ञानभ्रमसंभ
 वम् ॥ २१ ॥ न सर्पायामिति ज्ञानाद्दुदिरुदात्यणश्रुति ॥ तथात्मनि मनोभूतमज्ञानभ्रमसंभवम् ॥ २२ ॥ चित्तं नास्तीति विज्ञानाद्दुदिरुदा
 दिनश्रुति ॥ चित्तं मनोहमित्यंतर्थावदज्ञानसंभवम् ॥ २३ ॥ न चित्तमस्ति नाचैव महंकारादिसंयुतम् ॥ किञ्चिदेव जगत्यस्मिन्सांविदेकांत
 निर्मला ॥ २४ ॥ तथासंकल्पचित्तादिरुतमासीद्विमूढया ॥ अघासंकल्पतः सर्वपरित्यक्तं प्रबुद्धया ॥ २५ ॥ संकल्पेन यदायाति त्वसंकल्पे
 न गच्छति ॥ पवनेन महावाहो ज्वालाजालमिवानले ॥ २६ ॥ आत्मतत्त्वैक्यनया ततया ब्रह्मसत्तया ॥ जगत्सर्वमिति व्यासं समुद्रइव वा
 रिणा ॥ २७ ॥ नाहमास्मि न चात्योस्ति न त्वनैतेन चित्तकम् ॥ नैद्रियाणि न चाकाशमात्मत्वे कोस्ति निर्मलः ॥ २८ ॥ घटाद्याकाररूपेण स
 एवायं विलोप्यते ॥ इदंचित्तमयं चाहमिति कैवकुक्कल्याना ॥ २९ ॥ न जायते न क्षियते किञ्चिदास्मिञ्जगत्त्रये ॥ केवलौघंचिदुल्लासः सद्स
 द्भावनात्मना ॥ ३० ॥ सर्वमात्मा परंब्रह्मसकलमात्मतम् ॥ द्वित्वैकत्वेन विद्येतेन भ्रांतिर्न च संभ्रमः ॥ ३१ ॥ सर्वोद्रियगणाकारे सन्ने
 वासिसखेततः ॥ न दत्त्वसे महाबुद्धेन च कचन लिप्यसे ॥ ३२ ॥ न ते विनश्यति सखेन चाकिञ्चिद्विदधते ॥ निर्मलाकाररूपस्य कैवल्यानांत
 रूपिणः ॥ ३३ ॥ इच्छानिच्छालिक्वेशक्तो यैतरापि त्वमेव च ॥ न लंशुष्यति रेकेण शशांक उपलभ्यते ॥ ३४ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ व्यामयस्तम् ॥ २७ ॥ कथमस्तदाह ॥ नाहमिति ॥ २८ ॥ तर्हि जीवन्मुक्तैर्घटाद्याकारेण किमवलोकयते तत्राह ॥ घटादीति ॥ २९ ॥ ३० ॥ स
 भ्रमो मरणादिभयम् ॥ ३१ ॥ सर्वस्मिन्निद्रियगणैर्द्रास्य ब्रह्मयायाकारे च सन्नेव सन्मात्रस्वरूपत्वमसि ॥ अतोदाहरेतु भिराभ्यामिक्कादिभावैर्न दक्षसे ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इतरा
 क्रियाशक्तिरपि त्वमेव ॥ अतस्त्वेष्टमनिष्टं कर्तव्यं च नास्तीत्यर्थो तनायचकारः ॥ अश्रवः कलास्तद्व्यतिरेकेण ॥ ३४ ॥

शि शिरः अर्धं जन्मदृष्टिं शिष्यरिणामानिरस्यन्ति ॥ सदैक रूपं नित्यमनन्त्ये विभक्तार ॥ सकृद्विलससकृद्यभातम् ॥ कटापमणोरत्नस्वरूपपरिचयस्तथाभ्यासीलायस्यथाविधसप्त
 सन्नाप्रतया उच्यते ॥ आसप्तसर्षप्यवहारेभ्यः मात्सिकसप्तपट्टकुतवेद्यास्ततस्वमित्यर्थ ॥ १५ ॥ ॥ इति श्रीभाषिष्ठम ० तालवर्षप्रकारोनि ० पू ० शततम सर्ग ॥ १० ॥ ॥ १५ ॥
 सान्नाकाद्येनोपेयवपयते इत्यन्ता ॥ श्रीभृशुक्तावधिचतस्रस्यितिलस्वस्ययेति ॥ १ ॥ परिणत पूर्वभाषाविशयान्नाश्रयाम ॥ १ ॥ शिलातलाहुत्कीर्ण ० प्रतिमादिरिष
 ॥ २ ॥ १ ॥ तिष्ठकल्पानापोमिनारोभजनस्यपुनिरतिशयानदर्थे ॥ ४ ॥ ५ ॥ महाविभाषो निरतिशयानदर्थे ॥ ४ ॥ ५ ॥ सप्तसहैरव्यगर्भान्नान्नस्यविषयानदज्ज

अजमजरमनाद्यजस्रभावसकृदमलविलसससदैकरूपम् ॥ विगलितकलनकलास्यलीलसदुदितमापमजतदात्मतत्त्वम् ॥ ३५ ॥
 इत्यार्थे वा ० द ० भो ० नि ० पू ० चू ० शिखिष्वजपरभाववाधननामशततम सग ॥ १० ० ॥ ॥ १५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ इतिकु
 भवचोराजाभावयसदकृत्रिमम् ॥ स्वयमात्मपदेतस्मिन्क्षणपरिणतोभवत् ॥ १ ॥ यभूवार्मालितमनोलाञ्चन शतावाहुनि ॥ शिलात
 लादिवोक्तां णो निस्यदावयववक्रति ॥ २ ॥ ततोमुद्गतमात्रेण प्रबुद्धसुरितेक्षणम् ॥ तमुवाच महाराष्ट्रालाकुमरुपिणि ॥ ३ ॥ ॥ शुभ
 उवाच ॥ कश्चिदस्मिन्नेस्फारे शुश्रूषिततनिमल ॥ सुतल्येनिर्विकल्पानासुखविश्रातवानसि ॥ ४ ॥ कश्चिदत प्रबुद्धोसि रुचिञ्चातिस्त्व
 याञ्छिना ॥ कश्चिन्नेत्रयपरिज्ञातदृष्टदृष्ट्यभवेवा ॥ ५ ॥ ॥ शिखिष्वज उवाच ॥ मगवस्त्ववसादेनमहाविभवभूमिका ॥ महतीपद
 वीहृष्टासवस्योर्ध्वस्थितामया ॥ ६ ॥ सतां विदितवपदानामहोयतमहात्मनाम् ॥ अपूर्वकामृतमय सग सारफलप्रद ॥ ७ ॥ जन्मनापिम
 यालब्धयत्नामनमहामृतम् ॥ तदपत्वंत्समासगात्तेनैवसादितस्वयम् ॥ ८ ॥ अर्नतमापममृतचैतकमललोचन ॥ कयनासादितममृषु
 वंमालमपदमया ॥ ९ ॥ ॥ कुंभ उवाच ॥ ॥ मनस्युपशमयातेत्यकभागोपणोस्थिते ॥ कथायाकांकिर्दत्ते सर्वे द्वियगणस्य च ॥ १० ॥ याति च
 तसि विश्रांतिमलदोशिकोस्य ॥ ययासितांशुकेशुश्रूषितव कुकुर्मांस ॥ ११ ॥ कथायाणामनतानांसमृतानां शरीरकै ॥ स्ववास
 नास्वरूपाणामपपाकस्तवादिता ॥ १२ ॥ देहान्मलानिसर्वाणि कालनकमलेक्षण ॥ साधोदक्षारफलानीवपाकेन विगलत्यध ॥ १३ ॥

तस्योर्ध्वमुत्पकाशायास्तिना ॥ १ ॥ ५ ॥ शोतिहृदये ॥ अपूर्वमनादीसोरेकशायनमुभूतयेरेकाकृतनिरतिशयानदर्थे ॥ अतएवसारफलप्रद ॥ ७ ॥ सामान्योक्तविरिष्यद्वि
 ह्योनि ॥ कल्पनेति ॥ तेनमहामृतस्वरूपमृतेनैवमयाअनाद्यज्ञानान्मलदृष्टयत्नसासगारस्यमेभानायासेनासादितम् ॥ ८ ॥ १ ॥ पूर्वसिक्तकथायाकाभाषान्नासादि
 रभिरार्नान्नसमातस्यिकासादितमिभ्यनाशयेनकुंभ उच्यते ॥ मनसीत्यादिना ॥ सर्वे द्वियगणस्य चाम्ननेश्वभोगलक्षणकथायाणां पाकेनिरदत्तेति ॥ मया च स्वस्ति ॥
 कथायापकि कर्माणिज्ञानानुपसमायानि ॥ कथायेकर्मभिः ५ कनतोक्तामपचायतदिति ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ देहादिगदेहात् ॥ मलानिरागादिकथायायापानि च ॥ १ १ ॥

निसेष्टुणालरूपेधानुष्करिकल्पिते लक्ष्ये ॥ १४ ॥ १५ ॥ ज्ञानार्थासकथामुपदेशान्तर्येणावधारितवानसीति शेषः ॥ उपदिष्टार्थानां हृदिधारणात्सोपदेशः ॥ प्रबुद्धवांस्तरफ
 लसाक्षात्कारज्ञानवात्प्रजातोसीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ तवाज्ञानमयमध्याङ्गकाले क्षीणमिति मया ज्ञातमित्याह ॥ यावदिति ॥ १८ ॥ इदानीमथ तनदिनस्योत्तरभागे ॥ हृ
 दयात्परित्यक्चेतसि क्षयमागते सति ॥ १९ ॥ अचित्ततयानिःस्वरूपतावुद्ध्या ॥ २० ॥ दृष्टेः परमात्माभिष्यक्ते ॥ २१ ॥ आत्मन्यन्यान्याध्यासात्सदसत्तामयत्वमेव हि
 वासनात्मसुयातेषु मलेषु विमलं सखे ॥ यदकिंशु रंतस्तद्विशतीषु र्यथाविसे ॥ १४ ॥ कथायपाके संपत्ने त्वं मया द्याविबोधितः ॥ तेनाद्यै
 वतवाज्ञानक्षयो जातो महा मते ॥ १५ ॥ अथपककषायस्त्वमद्यैवज्ञानसंकथाम् ॥ अद्येहसोपदेशस्त्वमद्यैवासिप्रबुद्धवान् ॥ १६ ॥
 शुभाशुभानां सर्वेषां कर्मणा मयसंक्षयः ॥ सत्संगव्यपदेशेन तव निष्पत्तिमागतः ॥ १७ ॥ यावदस्य दिनस्यैष पूर्वभागामहीपते ॥ ताव
 च्चेतोहंमेतितवाज्ञानं वभूवह ॥ १८ ॥ इदानीमहचो बोधाच्चेतसि क्षयमागते ॥ हृदयात्संपरित्यक्ते संप्रबुद्धोसिभूपते ॥ १९ ॥ हृदि या
 वन्मनःसत्ता तावदज्ञानसंस्थितिः ॥ चित्तचित्तयात्यक्ते ज्ञानस्याभ्युदयो भवेत् ॥ २० ॥ ह्रित्वैकत्वदृशौ चित्तं तदेवाज्ञानमुच्यते ॥ २१ ॥
 योर्याल्यो हृष्टस्तज्ज्ञानं सा परा गतिः ॥ २१ ॥ प्रबुद्धोसि विमुक्तोसित्यक्तं चित्तं त्वयानुप ॥ सदसत्तामयत्वं हित्वयात्यक्तमसत्पदम् ॥ २२ ॥
 वीतरांको निरायासो निरसंगो नन्य आत्मवान् ॥ महादयो मुनिर्मान्सीस्वरूपे तिष्ठतिर्मते ॥ २३ ॥ ॥ शिखिष्वज उवाच ॥ ॥ एवं हि भग
 वन्जंतो मूर्खस्यैवास्ति चित्तभूः ॥ प्रबुद्धस्य ततज्ज्ञस्य चित्तं नाम किल प्रभो ॥ २४ ॥ जीवन्मुक्तास्तदेते हि विहरंतिकथं वद ॥ अविद्यमान
 मनसोऽप्युष्मदाद्यास्तथानराः ॥ २५ ॥ इति मे कथयाशेषमन्यैः स्ववचनांशुभिः ॥ हाद्वैतमोनिपुणमेवं प्रायैः प्रमार्जय ॥ २६ ॥ ॥ कुंभ
 उवाच ॥ ॥ यथावदसित्वज्जततथैव हि नान्यथा ॥ चित्तं हि जीवन्मुक्तानां नास्त्वं कुरद्ववात्प्रमनाम् ॥ २७ ॥ पुनर्जननयोप्यावासा
 नापनवासना ॥ साप्रोक्ता चित्तशब्देन सातज्ज्ञस्य विद्यते ॥ २८ ॥ यथावासनया तज्ज्ञा विहरंतीह कर्मसु ॥ तांस्त्वं सत्वाभिधां विद्धि पुन
 र्जननवर्जिताम् ॥ २९ ॥ जीवन्मुक्ता महात्मानः सत्वस्थाः संयते द्विधाः ॥ विहरंति गतासंगं न चित्तस्थाः कदाचन ॥ ३० ॥

चित्तनामतदेव असतो जगतपदकल्पनास्थानम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ चित्तैत्यक्ते जीवन्मुक्तानां केनातःकरणेन व्यवहारासिद्धिरिति प्रष्टुराजापीठिकारचयति ॥ एवं हीति ॥ यदीत्य
 र्थैकलक्ष्यम् ॥ २४ ॥ प्रष्टव्याशदर्शयति ॥ जीवन्मुक्ता इति ॥ तत्तर्हि ॥ २५ ॥ अन्यैर्दुर्वचमिति शेषः ॥ अन्यैः प्रसिद्धसूर्यायशुचिलक्षणैः स्ववचनांशुभिः प्रसिद्धतमो विल
 क्षणहाद्वैतमप्रमाजयेति वा ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ यथाभाजितो विर्तुन्याश्चलाजानवीक्षादिशब्दवाच्यानाप्यकुरादिजननक्षमास्तद्वत्त्वज्ञानभाजितनिरावरणसत्त्वं मनशा
 द्वावस्थनापि पुनर्जननसमर्थमित्यर्थः ॥ २९ ॥ जीवन्मुक्तव्यवहाराभासात्तदेव करणाभास इत्याह ॥ जीवन्मुक्ता इति ॥ ३० ॥

॥ १ ॥ १ ॥ तर्थापि सत्त्वबलादेव पापं प्राणं चकार, हेतुस्य नीत्याशयेनाह ॥ सत्त्वधानसीति ॥ १५ ॥ १६ ॥ त्वया पापं किंकीर्तितो यो महात्यागः स सत्त्वकृपचित्तपत्समुच्चिरतमयमे
 वेत्यर्थः ॥ १५ ॥ चित्तत्यागेन पोषानादि सर्वकर्मोपयत्तं नितकफलेषु चित्तस्वर्गापवर्गादितस्फलाभ्यर्भूतानीत्याशयेनाह ॥ स्वर्गिति ॥ यद्युद्धामेधाउपदिष्टार्थधारणाद्यस्या
 स्तथाधिपाअतएव परमधीपथस्याधियाकर्तृभ्यस्त्यागपुत्रत्वागपवर्गविनादित्यर्थः ॥ १६ ॥ मय आदिकले गुणज्ञानफलमतर्भवीत्याशयेनाह ॥ तपोनामेति ॥ यद्यतो
 मनस्येतद्व्यसक्तपापसकारावापयत्ज्ञानफलभोक्षस्तु तस्य धारितारयनिमुकर्मित्यर्थः ॥ तत आगतवत्सर्वमयत्तद्वेदितमयत् ॥ १७ ॥ न सत्सत्ये आतिसेषसत्त्वस्याश्वत्स्य
 धारतार्थावशभावनानीत्याशयेनाह ॥ तदिति ॥ ततज्ञानफलसत्त्वमयमवसतीति वस्तुशाश्वत्तच्च तत्स्वर्गाविकीर्त्तितुननुसत्यं भगुरथ ॥ भावाभावेराधिर्भावेति राभावे कथाकृदयाका
 मुदचित्तचित्तमाद्दुःप्रयुद्धसत्त्वमुच्यते ॥ अप्रयुद्धादिति तस्यासत्त्वस्यास्तुमहाधिप ॥ ३१ ॥ भूय प्रजायते चित्तसत्त्वभूयानजायते ॥
 अप्रयुद्धस्य यंधोक्तिनप्रयुद्धस्य भूयते ॥ ३२ ॥ सववानसिसज्जातो महात्यागिस्त्रितो भवान् ॥ अशेषेण त्वया चित्तस्य कर्मयेति वैद्यहम्
 ॥ ३३ ॥ समलवासनोऽनुकोराज नदीवराजसे ॥ आकाशासाभ्यभायातमन्येतवमुने मन ॥ ३४ ॥ शमप्राप्तोऽसि परमसिद्धममसम
 स्थिति ॥ अयं हि समहात्यागः सर्वयत्तसमुच्चिन्नम् ॥ ३५ ॥ स्वर्गापवर्गावित्तादितत्पादानफलाद्यपि ॥ प्रयुद्धमेव धयासाधोधिपापरम
 याधया ॥ ३६ ॥ तपोनामकिंपत्न्यावद्दुःखस्य करं भवेत् ॥ क्षयातिशयनिर्मुकयत्सुखसमतामयम् ॥ ३७ ॥ तत्सत्तदस्तु तर्कि चिन्ननु
 स्वर्गादिभूयारम् ॥ भावाभावेरुपाकृदस्थिताधिगतवेदनम् ॥ ३८ ॥ स्वर्गोनामकिमानन्दसोपिसिद्धेहसंस्थित ॥ अप्रामस्वात्मसंसिद्धे
 क्रियाकांडशुभो भवत् ॥ ३९ ॥ येन तत्सादित हेमतीर्तिकसपत्तिर्यजत् ॥ चूडालादिसमाभगाद्देवज्ञात्वसुखेनत ॥ ४० ॥ तत्किमथ
 मनयोस्मिन्निमप्रस्वत्तपोमये ॥ आश्रमादिविकल्पाशसाभ्यस्यायकुर्मण ॥ ४१ ॥

तदुर्ध्वकारकालपोरुदस्थितमत्तमानवेधाभिमतवेदनपापमहानं त्वय्यदित्यर्थः ॥ ३८ ॥ तुच्छरूपायासत्त्वभ्यवस्वर्गादिनुच्छेदव्यमज्ञानाभवेवद्भुवनतत्त्वविशामित्याशयेना
 ह ॥ स्वानुति ॥ स्वर्गोनामेति किमानन्दसुच्छेदस्त्वम् ॥ किं करेदिति स्याद्य ॥ अथ कर्मधीयधर्मकीर्तनापत्यापरधसङ्गनाशयत्वात्वेहसंस्थित ॥ ३९ ॥ ज्ञानदीर्घभ्यावज्ञाना
 यकृपणुच्छेदार्थावदन्त्याशयेनाह ॥ येनेति ॥ शीघ्रचित्तम् ॥ तदज्ञानमाकुर्वन् भगभूतयाचित्तद्वेषतपःशून्यो निमप्रदत्याह ॥ चूडालिति ॥ ४० ॥ आश्रमो ज्ञानप्र
 तस्य कर्मणः सर्वधर्मिणः सुखं प्रापयादिति यच्छेदापचुरंजनयोस्त्वमप्यर्थात्किमदीनिषद्य ॥ ४१ ॥

स्वर्गादिमहासुरवेतोस्तपसःकथमनर्थवतयाह ॥ आद्यताविति ॥ भोसुमतेयतोस्तपसआदिभागआचरणावस्थाअतभाग फलक्षयावस्थाचदु रवरूपावेव मध्येस्वर्गादिभो
 गावस्थायामेवसुरवस्वकिल ॥ तर्हीकमयाकृतंतपोव्यर्थमेवनेत्याह ॥ यतइति ॥ यतस्तपसैवनेचित्तकषायपाकास्ताप्रततत्त्वबोधसमयोजातः अतोहेतो सर्वतपोरूपावि
 कस्याशायास्मिन्विकल्पेनत्त्वज्ञानेपरिणमतितत्फलेनैवफलवतोपिचभावति ॥ ४२ ॥ तन्नज्ञानेवद्वपदःस्थिरोभव ॥ विविदिषतियज्ञेनदानेनतपसेत्यादिश्रुतेस्तत्फलेनैवनेतपसः
 साफल्यमितिभाव ॥ज्ञानफलचिद्बोमलाभेनसर्वमेवत्वब्धम् ॥ सर्वस्यजागतस्ततएवोद्भवस्थितिलयश्रुतेरित्याशयेनाह ॥ चिद्बोद्भवइति ॥ ४३ ॥ यथापिकार्यमिष्टमकार्यमनिष्टं
 चसर्वमपिब्रह्मसमुद्बिंबदवएवतथापितुच्छुलान्तसर्वव्यनिष्कलमेवातस्तस्यक्त्रपूर्णसमुद्रस्थानीयनिर्विरोधमेवसमाश्रयेत्याह ॥ इदमिति ॥ ४४ ॥ परमप्रेमास्पदत्वाग्निरति
 शयानदरूपस्यस्वइष्टातरप्रार्थनापेक्षयातादाशत्वलाभप्रार्थनमेववरमित्याशयेनाह ॥ इदमिति ॥ यथाऽलब्धद्वयितयास्त्रियालब्धव्यद्वयितप्रतिभेइष्टप्रार्थयस्वेत्यन्यत्पार्थ
 आद्यंतावस्यसुमतेमध्यएवजुखंस्मभोः॥यतस्तेसमयोजातोयस्मिन्परिणमंतिच ॥ ४२ ॥ तपारूपविकल्पांशास्तत्रवद्भूपदोभव ॥ चि
 द्बोद्धानभसोत्यच्छात्सर्वभावाःसमुत्थिताः ॥ ४३ ॥ तथैवपरिदृश्यतेतत्रैवविलयंगताः ॥ इदंकार्यमिदंनेतिसंकल्पाब्रह्मबिंदवः ॥ ४४ ॥
 वंध्यंशिरिध्वजत्यक्तापूर्णमेवसमाश्रय ॥ इष्टंमेप्रार्थयस्वैतियथैवप्रार्थयतेसखे ॥ ४५ ॥ स्त्रियातथैवसकथद्वयितःप्रार्थयतेस्वयम् ॥
 संकल्परचितानेतान्भावानापदभासुरान् ॥ ४६ ॥ मुहंतिनमहात्मानःप्राज्ञाजलरवीनिव ॥ स्वर्गमोक्षादिफलद्वयंक्विकिंत्सर्वमेवतन्
 ॥ ४७ ॥ त्यक्तासमसमाभासोयोस्यसावेववैभव ॥ सत्त्वंसत्त्वेननाशेननाशं हि विगतस्पृहः ॥ ४८ ॥ पदार्थाधिभिमंशुकंस्तिष्टास्पंदित
 चित्तभूः ॥ अपरिस्पंदचित्तस्यसंस्तितेहैवावति ॥ ४९ ॥ पौरुषप्रभवसाधाधोविपत्तिर्हिमतौयथा ॥ यानियानीहदुःखानिप्रस्फुरंतिजग
 त्तये ॥ ५० ॥ चेतश्चापलजान्येवतानितानिमहीपते ॥ स्थिरंशांतंगतस्पंदयस्यचित्तमचापलम् ॥ सदैवसमहानंदीसाध्याज्यस्यसभाज
 नम् ॥ ५१ ॥ अथचेतसितत्वज्ञस्पंदारस्पंदौत्वमेकताम् ॥ नीत्वातिष्ठयथाकामभैक्यमागत्यशाश्वतम् ॥ ५२ ॥

नेतथैवस्वयद्वयितएवकथनप्राथ्यते नस्मिन्स्वार्थीनतयालब्धेनदधीनलब्धव्यातराणास्वतएवलाभादिनिभावः ॥ ४५ ॥ अर्गाकल्यात्मातिरिक्तेष्टान्पुरुषार्थत्वलब्धत्वादेवाप्रा
 र्थनीयत्वमुक्तम् ॥ वस्तुतस्तुतेषातत्त्वज्ञदशातुच्छत्वादपास्तत्वमेवेत्याह ॥ सर्वकल्पेति ॥ आपदइवअभासुरानरमणियान् ॥ ४६ ॥ जलरवीन्द्रविप्रतिविबानिव ॥ ज्ञानलाभान
 तरस्वर्गादिसाधनानीवापवर्गसाधनाभ्यपिहेयान्येवेत्यारथेनाह ॥ स्वर्गीति ॥ ४७ ॥ सर्वपदार्थेषुसदशःसत्त्वेनैवप्राश्रयःअसदशस्तुनित्यनष्टत्वेनैवप्राश्रयश्चित्तचाचल्पविनेत्याह ॥
 सत्वमिति ॥ ४८ ॥ अस्पदितचित्तभूरित्युक्तेःप्रयोजनमाह ॥ अपरिस्पदेति ॥ नधावतिनप्राप्नोति ॥ यथास्याभाविक्प्रपटन्तिलक्षणपुरुषापरार्थप्रभवाविपत्तिमतीविवेकज्ञानो
 दयेसतिनप्राप्नोतिद्वदित्यर्थः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ सम्यग्भगवावरणतयाराजतइतिसभाट्टसाक्षात्कृतआत्मानद्भावस्यभाजनमित्यर्थः ॥ ५१ ॥ स्पंदारस्पदौतस्साक्षिमात्रतादर्श
 नेनैकतानीत्यासाक्षिणमपिब्रह्मात्मैक्यमागत्यप्राप्यभूमानदभावेनयथाकामपूर्णकामतयातिष्ठेत्यर्थः ॥ ५२ ॥

१६८ पा स्थास्तरयारकानयनकथमिति अथुच्छति ॥ कथमिति ॥ ५१ ॥ तयो स्वरूपेणैकमेवरापय्यधिष्ठानमसिधिम्यापकेषेणतद्विराधदतित्वारापयमदनेनकु
भउत्तसाह ॥ ५८ कथमिति ॥ शा न्यरयतस्तरात्मनाधिकतन ॥ ५७ ॥ सत्यज्ञानमनद्वलस्यादिभूतिभिर्द्युतम् ॥ अगत्यामरणे ॥ ५५ ॥ स्वदास्वरयारैक्यमुपपादयति ॥
विस्तरति ॥ सर्वयस्तरस्तरास्तरास्तर ॥ त्रयविध्यादिकरुपयस्तर-परद्वितीयशब्दस्वरसम ॥ द्वाधासमशाब्दमिध्यात्ययोतनार्थ ॥ नामपरिस्वरदस्यर्थ ॥ ५६ ॥ अ
स्तद्वयानिकथंस्तरास्तरैस्तरासाह ॥ विरदति ॥ सत सत्त्वाद्यात्मैश्वरिच स्वशरीरस्यैककल्पनयाभाषितभ्येत्तपद्वानात्मरूपभेवोरिषयोरित्यतदस्यर्थ ॥ ५७ ॥ सगलशाक

शिविध्वजउवाच ॥ ॥ कथमं क्यविभोयात स्पगस्पदाविभावुर्भौ ॥ सर्वसशयविन्देदकारित्येतद्वटाशुभे ॥ ५३ ॥ ॥ कुभउवाच ॥
एववसुजागस्सर्वधिम्यात्रवारिषाशुधि ॥ तदवस्यदंतधीभिः शुद्धवारीववीचिभिः ॥ ५४ ॥ दक्षधिम्यात्रममलसत्वमित्यादिनामकम् ॥
यदाततदिदमुदा पभ्यत्यजगतय ॥ ५५ ॥ चिन्सादएवसर्वस्वसर्गतस्माद्विसस्तिति ॥ परिस्वटीद्विविध्यादिशब्दस्यदसमपरम् ॥ ५६ ॥
चित्तसएवधत्स्मदक्षयास्मदश्रभाषित ॥ एकरूपनयानामतत्रेदममलशिवम् ॥ ५७ ॥ सर्गशिवस्वदमात्रात्मासन्प्यदृष्टौविलीयते ॥
उदस्यसम्प्यदृष्टानरज्ज्वांसपश्रमोचय ॥ ५८ ॥ सस्यदाचित्तदक्षिणानि स्पदात्वियभातता ॥ तुयातीतपठारुदावाधावकुनपायते ॥ ५९ ॥
शास्त्रसज्जनसपकसतताभ्यासयोगत ॥ कालेनामलतांयातेचेतसीदाविवोदिता ॥ ६० ॥ एतकेवलमाभातंस्वानुभूतिभिराततम् ॥ क
थयतस्वानुभूतपुल्यस्वरूपमात्मना ॥ ६१ ॥ नामसिसारस्वमनादिसिध्यामन्त्रैव तिस्रस्वपदेनिविष्ट ॥ नोरुपनिर्भेदमहाश्विदात्माजानोसि
भायावतुर्वीतशाक ॥ ६२ ॥ ॥ इत्यापवांवा० दं० मोक्षोपायेषु० निवाणप्रकरणेषु० श्रुद्धालं पाख्यनिशिधिविध्वजयोधननामैका
धिकशततम सर्ग ॥ ५०१ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥

नच्छतिरवाह ॥ सगदति ॥ यत स असम्प्यदृष्टानोथात्माउदति ॥ ५८ ॥ तदभिधासगामिध ॥ नित्यंशानुतयतीत्यथाख्य ॥ ५९ ॥ कशातयोदितप्रबलितसाह ॥ शाख
ति ॥ यथाश्चसुर्भेतिरिषयणामलतयातेनित्यसिद्धैषधर्कनाडद्वितासह ॥ ६० ॥ यदियाधाधकुनपायतीर्हैकयात्सपामादेशेयुकथ्येतसाह ॥ एतदिति ॥ स्वमनुभू
तपुलयाधिपेषुस्वानुभूतिभिःशस्वस्येकंभ्येत्ताकदृष्टस्यय ॥ ६१ ॥ त्वमपिस्वानुभूतिनामोप्येवतत्तममद्वेषसास्येर्दमाप्रकुर्वित्याह ॥ पासोसीति ॥ भद्रकवर्हादिद्विषाणाम
भायारवधसर्वदृष्टानिर्भेद अतएवमहाश्वरात्माजानत्सवधोपायादुभूतोसितनएववर्तशाकलाप्रकोषेह क शोक एकत्वमनुपपन्नदतिभ्रुनेरितिभाष ॥ ६२ ॥ ॥ इतिश्री
शिविध्वज० नामस्यप्रकरणनिघण्टु पू० प्रकोसरारातम सग ॥ १०१ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥

आमन्त्र्यतर्हितकुभेविस्मितस्यमहीपतेः ॥ चिरंविस्मयविश्रान्तिःसमाधाविहवर्ष्यते ॥ १ ॥ यथेदं सर्वं मुस्थितमित्यध्यारोपेणयथाचप्रविलीयतइत्यपवादेनचसर्वपूर्णब्रह्मत्वं
 नेमयाकथितम् ॥ १ ॥ गुरुशास्त्राभ्याश्रुत्वास्त्रियविचारेणमत्वाचसम्यग्बुद्धासाक्षाद्देष्टव्यं आवरणभागात्स्यदेपरेपदेकदाचित्समाधिप्राधान्येनकदाचिद्ब्रह्महारेणचयथेच्छसित
 यानिष्ठ ॥ २ ॥ स्वर्गभिद्रसाम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ एषामहुपदिष्टैव ॥ ५ ॥ सप्रणामप्रतिवचनारूपवर्मतर्धानम् ॥ साध्वीभिर्भर्तृकतनमस्कारस्यापासत्वात् ॥ ६ ॥ स्वमादिप्रतिभा
 नगतंधनादिवस्तु ॥ अतेजानरे ॥ ७ ॥ चित्रमश्रुधर्मम् ॥ ८ ॥ चिरोदयसदाप्रभातशाश्वताभ्युदयवाब्रह्म ॥ ९ ॥ कालयुक्त्याभायोदयसमययोगेन ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ इयंसा
 कुंभउवाच ॥ इतितेकथितं सर्वं शिखिध्वजमहीपते ॥ यथेदमुस्थितं सर्वं यथाचप्रविलीयते ॥ १ ॥ एतच्छ्रुत्वाचबुद्धाचमत्वाचमुनिना
 यक ॥ यथेच्छसितयातिष्ठदृष्टेस्पष्टेपरेपदे ॥ २ ॥ स्वर्गगच्छाम्यहंपर्वकालेस्मिन्नारदोमुनिः ॥ ब्रह्मलोकात्समायातोभवत्यमरसंसदि
 ॥ ३ ॥ नमंपश्यतिचेतत्रतकोपमुपगच्छति ॥ नोद्देजनीयाभय्येनगुरवोहिकदाचन ॥ ४ ॥ त्यक्तसंकल्पलेखेननकिंचिदभिवान्छिता ॥
 लयासदैववसव्यंहृष्टिरेषैवपावना ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतियावस्यतिवचःपुष्पहस्तःशिविध्वजः ॥ प्रणामायददत्त्येषताव
 दंतर्धमाययौ ॥ ६ ॥ प्रतिभानगतं वस्तु यथैवातेनदृश्यते ॥ नदृष्टवांस्यथाकुंभमग्रेराजाशिखिध्वजः ॥ ७ ॥ गतेकुंभेमहीपालःपरंविस्म
 यमाययौ ॥ तमेवचितयंश्चित्रं चिन्नापि तद्ववाभवत् ॥ ८ ॥ इदं संचितयामासचित्रं विलसितं विधेः ॥ यत्कुंभव्यपदर्शेनवाधितोस्मिच्चिरो
 दयम् ॥ ९ ॥ कनारदसुतःकुंभःकाहं नामशिखिध्वजः ॥ केवलं कालयुक्त्यैवसोहंसंपरिवोधितः ॥ १० ॥ अहोनुसम्यक्कथितं देवपुत्रेणशु
 क्तिमत ॥ अहोनुसं प्रबुद्धोस्मि मोहनिद्राकुलश्रित् ॥ ११ ॥ काहमासं विनिर्ममः क्रियाजालकुक्कर्म ॥ इदंकार्यमिदंनेतिभिध्याविभ्रम
 चक्रके ॥ १२ ॥ अहोनुशीतलाशुद्धाशान्तं यंपदवीनिजा ॥ रसायनोद्भवाकारासत्वं शीतयतीहमे ॥ १३ ॥ शाभ्यामिपरिनिर्वाप्तिसुख
 मासेचकेवलम् ॥ लणामपिनेच्छामिसंस्थितोस्मियथास्थितम् ॥ १४ ॥ एवं संचितयन्त्रजानूनंनिर्वासनाशयः ॥ शैलादिवसमुल्की
 णामौनमेवावतास्थिवान् ॥ १५ ॥ तस्मिन्नेवततोमौनेनिःसंकल्पेनिराश्रये ॥ प्रतिष्ठानिश्रलांप्राप्यसतस्थौगिरिशृंगवत् ॥ १६ ॥ सतत्र
 संशान्तभयोचिरेणचिरेणविश्रान्तमतिःसमात्मा ॥ चिरेणसंप्राप्तनिजामलात्मायोगेनसुष्यापततोदितात्मा ॥ १७ ॥ ॥ इ०वा०वा०
 दे०मो०नि०पू०चू०शिखिध्वजसमाधानं नामद्वाधिकशततमःसर्गः ॥ १०२ ॥ ॥ ६३ ॥ क्षाकतास्वरूपासाम्नाभ्यपदवी ॥ सत्त्वनिर्वासनंम
 न ॥ १३ ॥ तैनेवस्यस्पर्णकामतामाह ॥ शाभ्यामीति ॥ १४ ॥ शैलात्समुल्कीर्णःप्रतिभादिवमौनवागादिचेष्टारहितयथास्यात्तथासमाहितोवतस्थिवान् ॥ छादसत्त्वान्दि
 टकसु ॥ १५ ॥ मौनेमुनिकर्मणिसमाधौ ॥ १६ ॥ सराजातत्रसमाधौसप्राप्तनिजामलात्मासन्समात्मासमरसःसत्त्वचिरेणविश्रान्तमतिर्भूत्वाअचिरेणसद्यएवसंशान्तभयःसत्त्व
 रकालानुदत्तेनयोगेनअदितात्माअखण्डितस्वभावःसुष्यापसुषुप्तद्वविशश्रामेत्यर्थः ॥ १७ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशोनिर्वाण०पू०द्व्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १०२ ॥

पूरात्पाया परात्त्वाम्हेणपुराणम् ॥ यथाशुभ्यावनरास्तदात्वात्पश्ववर्णयेत् ॥ १ ॥ एवमुकरीत्यागिरिखिब्धजोराजानिर्विकल्पसमाधानात्काष्ठकुब्जोपमस्थितिरभूदिति
 शय ॥ पूरात्त्वाम्हेणपुराणम् ॥ १ ॥ ततारपुत्रम् ॥ २ ॥ देवपुत्राहर्तिकुम्भेयम् ॥ क्षिण्डीशरीररूपमाकारजपाह ॥ ३ ॥ नृपकर्मरत्नकार्यमजानुरजनमित्यर्थ ॥ ४ ॥
 कुम्भानारवय ॥ ५ ॥ सपुत्रकार्यनिपाकारनिर्दिष्टमुक्तावमिद्विष्यत् ॥ ६ ॥ अपराजा ॥ ७ ॥ इदानींप्रातरभ्यकर्मशेषकालेदेहत्यागार्किकिमर्दकरोतिनकरोतिवत्या

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ निर्विकल्पसमाधानात्काष्ठकुब्जोपमस्थिति ॥ एवशिखिब्धजोराजाचूडालामधुनाशृणु ॥ १ ॥ शिखिब्धजत
 भृतरकुम्भवपणतनसा ॥ प्रयोध्यांतीधिभागत्यतारतरसानम ॥ २ ॥ देवपुत्राकतिष्योधिजहोमायाविनिर्मिताम् ॥ विदग्धमुग्धमा
 कारक्षेणजपाहसुदरम् ॥ ३ ॥ तमसास्वपुरप्रापविवेशांतपुरक्षणात् ॥ हस्थाधभूवलोकस्यनृपकर्मचकारच ॥ ४ ॥ वासरधितयनाथ
 पुनरधरमत्यसा ॥ यभूवकुभोयोगेनशिरिखिब्धजवनययी ॥ ५ ॥ तथातत्रैवतभूपमपश्रद्धनभूमिगा ॥ निर्विकल्पसमाधिस्यसमुत्कीर्णा
 भिवद्भुमम् ॥ ६ ॥ अहानुखलुभोदित्याविश्रातोयमिहात्मनि ॥ स्थित स्वस्य समश्रांतहलुवाषपुनपुन ॥ ७ ॥ तदेनतावदेतस्माद्वाधया
 भिपरायदात् ॥ इदानींमेवकिदेहत्यागमेपकरांतिवै ॥ ८ ॥ किंचित्कालसुरत्वेपराज्येनविपिनेनवा ॥ मममेवगमिष्यावस्यत्केद्देहाविभौ
 समौ ॥ ९ ॥ तस्यापदेशोविषम परिणामनगच्छति ॥ अनेनाश्यासयोगनतावदावोधयाम्यहम् ॥ १० ॥ इतिसच्चित्यशूडालासिंहनाद
 चपरसा ॥ भूयोभूय प्रभोरभेवनेचरमयप्रदम् ॥ ११ ॥ नचचालशिलेवाद्वापदानादनेनस ॥ भूयोभूयश्रुतेनापितदासातव्यचाल
 यत् ॥ १२ ॥ चालित पातिताप्यपयदानयुनुधेनृप ॥ तदासच्चिंतयामासचूडालाकुम्भरूपिणी ॥ १३ ॥ अहोपरिणत साधु स्वपदेभग
 वानयम् ॥ तदेनहिप्रयायुक्तयासांप्रतयोधयाम्यहम् ॥ १४ ॥ अयवैर्नमहात्मानांकिमर्थयोधयाम्यहम् ॥ विदेहयोधमासापतिपुत्रेपय
 याल्लखम् ॥ १५ ॥ अहमप्यनादाहमिमत्यक्कापरपदम् ॥ अपुनजंननायेवगच्छामीहकिंसमम् ॥ १६ ॥

शय ॥ ८ ॥ विपिनेभोपयकमक्षयपदीतिषितेनवा ॥ सभगुन्यकालमयसमौनुत्यत्वभाशौगमिष्याव ॥ कैवल्यमितिशेष ॥ ९ ॥ उपदेशात्प्राक्प्रयाकत परिणामसममम्
 निरावस्थितिर्पदेतपराशकनागच्छन्निदानींमेवहस्यामे ॥ तथाचकीचन्मुक्तिमुखावनामथापमप्यपपदोप्यदतिभाष ॥ १० ॥ यभाश्रुत् ॥ ११ ॥ पाणिसेपेपणाशालयत्
 ॥ १२ ॥ १३ ॥ सममभूमिकानुपदेशयदीतपरिणत ॥ अहोप्रत्यायये ॥ तथाचतस्रोपदेशोविषम परिणामनगच्छतीतिभदीपसमावनादेषैवेतिभाष ॥ १४ ॥ अतएवाह ॥
 अपयति ॥ निरहंनिष्ठत् ॥ १५ ॥ सपसहैवगच्छादि दहन्तीवनेकिमधिकसुखरमितिशेष ॥ १६ ॥

महामतिरित्यनेनावश्यभोक्तव्यतदीयप्रारब्धकर्मशेषमपिसास्यमत्यादृष्ट्वापुनर्संचितयामासंतिसूचनाय ॥ १७ ॥ सत्वंनिर्वासनंमनस्तस्यसस्कारलेशात्मनाशेषोयद्विद्वद्वरे
 पारब्धवशेषितभायालोशोपहितेहाद्वैतस्यप्यस्ति ॥ १८ ॥ कालेनतदुद्भवमयेन ॥ यथावसतारभेदुमेमूलकोशेमूलप्रदेशयोर्भौमोरसस्तस्मिन्सुक्ष्मभावेनालीनभाविपुष्पजा
 लमिवसत्वशेषोयद्यस्तीतिपूर्वोक्तान्ययः ॥ १९ ॥ तर्हिपद्यबोधितोयजीवन्मुक्तःसन्एवमहमिबविहरन्जवत्येव ॥ अथयदिसत्वशेषस्यापिवाधान्मुक्तोभवतितत्सर्गहमपिस
 मनेनसाकमेवमुक्तिगच्छामि ॥ २० ॥ स्थरीनदेहोष्मलिंगेनवक्ष्यमाणलिंगेनपतिजीवतीतिसाशकमालोक्यसवोधहेतुदयनेसत्वशेषव्यवृथ्यत अस्यद्विसत्वशेषोस्स्येवेत्यवाच

इतिसांचित्यदेहंस्वत्यक्तुमभ्युद्यतासती ॥ पुनःसंचितयामासचूडालासामहामतिः ॥ १७ ॥ आलोकयामिचैतावदेनेदंमहीपतेः ॥ यद्य
 स्यसत्त्वशेषांस्त्रिवोधबीजंरुदंतरे ॥ १८ ॥ तत्कालेनैपभगवान्संप्रबोधमुपैष्यति ॥ मूलकोशरसालानंपुष्पजालमिवहुमे ॥ १९ ॥ तद्
 वंविहरन्जीवन्मुक्तएवभवत्यलम् ॥ मुक्तोभवत्यथयदिमन्येगच्छामितत्समम् ॥ २० ॥ इतिसांचित्यचूडालास्यशनेननयेनच ॥ पति
 मालोक्यसाशंकमुवाचवरवर्णिनी ॥ २१ ॥ अस्त्येवसत्वशेषोस्यद्विसंबोधकारणम् ॥ संबोधहेतुदयनसत्वशेषंव्यवृथ्यत ॥ २२ ॥ ॥
 श्रीरामउवाच ॥ ॥ भृशंसंशांतचित्तस्यकाष्ठलोष्टसमस्थितेः ॥ सत्वशेषःकथंब्रह्मज्ञायतेथानशालिनः ॥ २३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 प्रबोधकारणंप्रस्यदुर्हंक्ष्याणुवपुर्द्विदि ॥ विद्यतेसत्वशेषोतर्जो जपुष्पफलंयथा ॥ २४ ॥ चित्तस्यंदविद्युक्तस्यतस्यास्पंदितसच्चितः ॥ द्वित्वैक
 त्वविहीनस्यसमस्याचलसंस्थितेः ॥ २५ ॥ कायःममसमाभोगानभ्लायतिनद्विष्यति ॥ नास्तमेतिनचोदतिसममेवावतिष्ठते ॥ २६ ॥
 द्वित्वैकत्वादियुक्तस्ययस्यप्रसंदतेमनः ॥ तस्यदेहोन्यानतामेतिनास्पंदस्यकदाचन ॥ २७ ॥ चित्तस्यंदोहिसर्वेषांकारणंजगतःस्थितेः ॥ रा
 मभावविकाराणंकुसुमानांयथामधुः ॥ २८ ॥ अस्मिन्प्रयास्यतादेहेचेतसोहिमुहुर्मुहुः ॥ हर्षःकोपोनसंसंभोहोवशमेतिरघूदह ॥ २९ ॥

चेतिपरणसहान्वयः ॥ २१ ॥ २२ ॥ स्थरीनेननयेनचेतियदुक्ततत्रनयशब्दार्थजिज्ञासुरामपृच्छति ॥ भृशमिति ॥ २३ ॥ देहेद्विद्विद्विपरिणामापक्षयादिविकारानुदयःसत्व
 शेषेऽलिंगमित्युत्तरवक्तुर्लक्ष्यमनुवदति ॥ प्रबोधेतिद्वाभ्याम् ॥ २४ ॥ द्वित्वैकत्वविहीनस्यनिर्विकल्पस्य ॥ २५ ॥ ग्लायतिग्लानिगच्छति ॥ २६ ॥ अन्यस्यतुर्तद्वैपरीत्यमित्या
 ह ॥ द्वित्वैकत्वादीति ॥ २७ ॥ तत्कुतस्तत्राह ॥ चित्तस्यद्वइति ॥ जगतःस्थितेर्व्यवहारस्यहेतुभूतानासर्वेषामावविकाराणाकारणम् ॥ २८ ॥ अतएवपुनर्जन्मवीजसत्त्वेस्मा
 द्देहाद्देहांतरप्रयास्यतश्चेतसोमुहुर्मुहुयत्नेनियत्समाणोपिहर्षःकोपःसंभोहश्चनवशमेतिनपिहृतीशकयने ॥ तदेवपुनर्जन्मावश्यभावेऽलिंगमित्यर्थः ॥ २९ ॥

चित्तद्वारिद्विकारशीर्षीयुक्तायविविकारानिर्बन्धत्वाद् ॥ चित्तद्वैति ॥ सर्वत्रनिर्वासनचित्तत्रयार्जित अग्रतिसधधनेनत्यक्त ॥ तथाधचित्तेनाहृतपायपरिग्रहपूर्वदेहव्याधि
 रिकारदेहुरितेनाह ॥ १ ॥ देहभ्रमरायलितारिद्वैतोरोगादिसापभनदरपन ॥ ११ ॥ कियकालार्थाभसुर्तःसत्त्वगुणलभ्यतदतिषेधारभ शेषशेषेणतत्पराभपुर्णमित्याह ॥
 सपरम्यर्त्तं ॥ उद्वदतिभासिकररव्यमाशियुष्यद् ॥ कालाद्यारभ शयस्यकालात् ॥ १२ ॥ सत्यस्यापिषयपेनुयतोरेवेविलीयतदत्याह ॥ देहेदति ॥ मोचिन्तमित्यस्यभरणा
 भिन्नायम् ॥ नात्यसद्वर्त्तनिसमवाभिन्नायम् ॥ पञ्चनेनपरजन ॥ १३ ॥ शिविद्व्यभेदेहेनुर्भावनलगातिनयाददानित्याह ॥ शिविद्व्यजस्येति ॥ नेजसाऊच्यणा ॥ १४ ॥

चित्तत्रयशमभायातंकायाय सत्ववर्जित ॥ याधतेनांपरस्येवतस्यभावविकारम् ॥ ३० ॥ वीच्यादिनययोदतिसभायाजलसंतते ॥ तथा
 नदस्यतटाप मभायामत्यसतत ॥ ३१ ॥ सत्वस्यानुपलभोस्तिनतस्योपशमाहते ॥ यावद्भातिसमतत्वकालाच्छाभ्यतिकेवलम् ॥ ३२ ॥
 दह्यस्मिस्तुनंचित्तनापिसत्वचवियते ॥ सतापेहिमवद्रामपषत्वनविलीयते ॥ ३३ ॥ शिविद्व्यजस्यदहेसोनिश्रितस्तेजसार्जित ॥ स
 त्वांशेनचमयुक्तंजननरुजानिभाजनम् ॥ ३४ ॥ ततथाभूतमालोभ्यभर्तुर्देहवरांगना ॥ अनुञ्जितवर्तदेहचित्तयामाससत्वरम् ॥ ३५ ॥
 चित्तत्वसवणशुद्धनविभ्यायाधयाभ्यहम् ॥ भविष्यद्वाधनकालमयतत्राहिसस्थिता ॥ ३६ ॥ नयोधयाभिययेनचिरात्तद्व्ययतस्वयम् ॥
 विभंकेवावतिपुहमित्येववांधयाभ्यहम् ॥ ३७ ॥ इतिमचित्तयूद्वालादेहकरणपजरमासंत्यज्यप्रापचित्तत्वंभ्यितिमापतवर्जिते ॥ ३८ ॥
 तत्रसांचेतनास्यदृत्वासत्ववत प्रभा ॥ स्विवेशुनदहस्वर्गाहमिवपक्षिणी ॥ ३९ ॥ कुमाहृतिरयंत्यायनिविष्टाकुसुमस्यले ॥ सा
 मगातुनदृत्तासाभ्रमरदृष्टनि स्वना ॥ ४० ॥ तसामस्वनमाकण्यचित्तत्वगुणशालिनी ॥ वयुधेभूपतंदेहवसतइवपश्चिनी ॥ ४१ ॥ दश
 विद्यासयाभासार्तातटाकइवाजिनीम् ॥ दशतसत्वसपत्ति शिविद्व्यजमर्हापति ॥ ४२ ॥

प्रथमभायापरसनमनुसधत् ॥ तत्रयत्यादिना ॥ स्वरहृमनुचित्तवर्तीसर्ता ॥ १५ ॥ चिसत्वपागुनत्तद्वाहेद्रहलतशयकायपदशेनेनप्रचिरयतप्रतत्वआवेसस्थितासर्ताचिरका
 तनभरिष्यदाधनकांमपुर्णसहस्रोपयार्धनि ॥ १६ ॥ ननुचिराणसत्वपदमेवपुष्यतीकपोधनत्वरपातभाह ॥ नेति ॥ राज्यपालनेनियकाहृनभर्त्तवसमार्थास्यानुशाक्तं भ्यु
 न्धिनापुष्यार्थिचनयकात्तस्यदस्थानुशाक्तामतिभाह ॥ १७ ॥ स्वदेहसंज्यतदह्वयविरयतदीपेद्वाह्रजलक्षणेचिसत्त्वस्थितप्रानेत्यध ॥ १८ ॥ तथानिर्धकस्यसमाधिना
 क्षीरारकरदकषीभूतयाभननायासर्तायचिराभासवधित्तिरुदृ पृथग्भवनानुकूलस्वरम् ॥ १९ ॥ ४० ॥ चिमृचिशशासस्वचित्तारानुबुद्धिरितिद्व्यजनाहृभाषसत्कारो
 द्वायेनभानत्वापादेहृकाहव्यासापुरुषे ॥ ४१ ॥ नार्त्तमाधिनीतिनाम् ॥ ४२ ॥

गायनमित्यशित्यात्वाभावश्लोदंस ॥ परेण दिव्येन वपुषा युक्तमपरं सामवेदमिवेत्युत्प्रेक्षा ॥ ४३ ॥ कुसुमं पुष्पांजलिम् ॥ अनेन तपःप्रभावात्साकसंचितपुष्पाणां मन्लानतागम्य
 ते ॥ ४४ ॥ दिव्यास्त्रभाग्योदयेन उदिता . पुनर्दर्शनाभ्युदयफलस्मृतिगोचरतांगताः ॥ अथवा किमद्भग्यचित्तया महान्तःस्वनरूपरानुग्रहोद्यत इत्याशयेनाह ॥ केनामेति
 ॥ ४५ ॥ महत्कारणनचेदिहागमनेद्वितीयिककारणं भवेत्संभाविततद्द्वहीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ त्वयैव समसाकम् ॥ स्थानत्वामेव स्मरवित्तियावत् ॥ ४७ ॥ अतएव रस्येपि स्वर्गोसा
 अपश्यत्कुंभमग्रस्यं सामगायनतत्परम् ॥ परेण वपुषा युक्तं सामवेदमिवापरम् ॥ ४३ ॥ अहो बत वयं धन्याः पुनः प्राप्नुमः स्वतः ॥ इत्येवो
 दाहरन्नाजाकुंभाय कुसुमं ददौ ॥ ४४ ॥ दिव्योदिताः स्मो भगवंस्तव चेत्सिपावने ॥ केनामवामहासत्वाः प्रसादेष्वंगनास्थिताः ॥ ४५ ॥ अ
 स्मत्पवित्रीकरणमेवागमनकारणम् ॥ नचेत्किंचागमेद्ब्रह्मिद्वितीयं कारणं भवेत् ॥ ४६ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ यतः प्रथतियातोस्मि त्वत्सका
 शादनिंदितः ॥ ततः प्रभृतिचेतोमेत्वयैव हेसमं स्थितम् ॥ ४७ ॥ रम्ये स्वर्गेन तिष्ठामिसमीपे तव सांप्रतम् ॥ अभीष्टमुद्यदेवांगरम्याणां तरपु
 रः स्थितम् ॥ ४८ ॥ त्वाह शोबं धुरासश्रुद्धन्मिचंतथासरवा ॥ विश्वास्योवापिशिष्यश्च मन्ये जगति नास्मि ॥ ४९ ॥ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥
 अहो न फलितं पुण्यपादपुर्नः कुलाचले ॥ यस्माद्भवानसंगोपि वांछत्यस्मत्समागमम् ॥ ५० ॥ इदं वनमिमेदत्ताभृत्याय महमाहतः ॥
 रोचते तेन च स्वर्गस्तदिह स्थीयतां प्रभो ॥ ५१ ॥ भवद्वितीर्णया योगयुक्त्या विश्रांतवानहम् ॥ यथासाधो तथा मन्ये स्वर्गे विश्रमणं कुतः
 ॥ ५२ ॥ तामेव संस्थितिं स्वच्छामवलंब्य प्रकाशिनीम् ॥ विहरेह यथाकामं स्वर्गभूमितले तथा ॥ ५३ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ परेपदेमहा
 नदेकच्चिद्विश्रांतवानसि ॥ इदं भेदमयंदुःखं कच्चिस्संस्त्यक्तवानसि ॥ ५४ ॥ कच्चिदापातरस्येभ्यः संकल्पेभ्योरतिर्भृशम् ॥ निर्मूलतांगतारा
 जन्भोगनिरसमेव ते ॥ ५५ ॥ हेयादेयदशातीतं शांतं शमसमास्थिति ॥ यथाप्राप्तेष्वनुद्देगं कच्चिन्नवमनः स्थितम् ॥ ५६ ॥ ॥ शिखिध्वज
 उवाच ॥ त्वत्प्रसादेन भगवन् दृष्टाहस्यातिगागतिः ॥ प्राप्तः संसारसीमांतो लब्धो लब्धव्यनिश्चयः ॥ ५७ ॥ चिरादतिचिरेणैव विश्रांतो
 स्मि निरामयः ॥ लब्धं लब्धव्यमखिलंतमः संशिरसं स्थितः ॥ ५८ ॥ नोपदेष्टव्यमस्माकं किंचिदप्युपयुज्यते ॥ सर्वत्रैवातिलसोस्मि संस्थि
 तौस्मि गतज्वरः ॥ ५९ ॥

प्रतनतिष्ठामि किनुतवसमीपेतिष्ठामि ॥ हेअंगयतोवहूनामपिरम्याणां मध्ये चिस्सस्यपदेवाभीष्टभवनित्त्वद्यतउद्योगप्राप्यमेवसत्पुरःस्थितं भवति नोद्योगं विनेति त्वदर्शनोद्योगव
 शादेवमभागमनमित्यर्थः ॥ ४८ ॥ मयिकोवातेप्रीतिहेतुरतिशयस्तथाह ॥ त्वाह शति ॥ ४९ ॥ कुलाचलेअस्मिभ्भदरे ॥ ५० ॥ मस्तीत्यातेस्वर्गेनरोचतेचेत्तर्हिइहमत्स
 निद्वौ ॥ ५१ ॥ ममापि त्वद्वितीर्णसमाधिखलवसस्य स्वर्गोच्छानास्तित्याह ॥ भवद्वितीर्णयेति ॥ वितीर्णयार्हात्तया ॥ ५२ ॥ तामसमुपदिष्टामेव भूमानदसस्थितिमवलंब्य ॥
 प्रकाशिनीत्प्रकारात् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ शमेनसमस्थिति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ चिराद्दृढकालोत्तरम् ॥ अतिचिरेण दिनत्रयपर्यंतम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

कदाचन प्राप्तिरित्येव ॥ तदा भक्त्यनिवासममन स्वस्वात्मरक्षणस्य भाषितम् ॥ ६० ॥ यदित्यदप्यक्तिकर्तनं वास्तित्तर्हि त्वकीदृशो धारिणः तदा ॥ नि सद्यंतिरिति ॥ स्पष्ट
 म् ॥ ६१ म ॥ न्दिर्वाशासिद्धम तात्पदकरोनि ० प ० पृ ० पृथिफकारतम सण ॥ १०३ ॥ ॥ ११ ॥ कुंभस्तरमरीरकासभोग्नेच्छाप्रकथयते ॥ स्वगापदशास्युर्वा
 नवैष्यन्पुनरागम ॥ १ ॥ इत्युक्तमन्ताराभिरालनीत्यप्यात्विधिप्राप्ति कथाभिः परस्परसख्यदनाधितोय ॥ १ ॥ सरसातिलिभ्यानि सारसानि पथानि पक्षिमिपुनानि च य
 स्थिर नरनभानररापि वि कल्प्युः ॥ इनाश्वनरक्षक यसिद्धं द्रवने इव विधारेय ॥ २ ॥ नेन अविभ्युक्तयसिद्धेनाधारेण ॥ धनेमहारण्यं ॥ काननवीथिपुत्राधरत्वनप
 ज्ञातमज्ञातमप्राप्तसक्तस्य च्यमाश्रितम् ॥ तत्त्वपरत्वसत्त्वं मे स्वस्यैवास्ति न किंचन ॥ ६० ॥ नि संस्थितिर्विगतमोहसयो विरागां नित्यो
 दित ममममागयसवमोभ्य ॥ सवात्मक सकलसंकलनाविशुक आकाशकांशविशदसमभास्थितोस्मि ॥ ६१ ॥ ॥ इत्यापर्ववा ०
 वा ० द ० मा ० नि ० पृ ० च ० कुंभपुनरागमनामप्यधिकजातम सर्ग ॥ १०३ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठ उवाच ॥ ॥ इत्य
 प्यात्मविधिप्राप्ति रथासिक्तापरस्परम् ॥ असातेवपेव तारौ मुहुर्तन्वितयवन ॥ १ ॥ ततउत्पायकस्मिश्चिस्तानौ सरससारसे ॥ मरोव
 रं वनेष्वविद्धते नर्तने वने ॥ २ ॥ तनाचारणताभिश्चकथाभिस्सौवनतत ॥ नीतवती दिनान्यथैतासुकाननवीथिपु ॥ ३ ॥ ॥ अथकुम्भ
 उवाचान्यदनयावांगिराविति ॥ तदांभितितृपुंभत्वातावुसौप्रविचरतु ॥ ४ ॥ वनाप्यनेकरूपाणि जगलानितगानि च ॥ सरासिगुल्मजा
 टानि शृंगाणि गहनानि च ॥ ५ ॥ नर्दांशालयाप्रामानगराणि वनानि च ॥ मजुषोपानगिरीन्कुजास्तौर्यान्यापतनानि च ॥ ६ ॥ सममे
 वममरुहौसमवतोस्थितावुसौ ॥ समसत्त्वोसमोत्साहौ गंसतौ तस्यतु सदा ॥ ७ ॥ आनर्चतु पिर्तन्वैवान्युभुजातेचरायव ॥ समतेमेव
 मित्तचसमपुद्गायभुवतु ॥ ८ ॥ तमालवनवदंठपुमदारगहनपुष ॥ दपतीस्त्रिभयद्धदयोसुद्धदतीर्विरजतु ॥ ९ ॥ इदगोहमिदनेति विकृत्य
 पटनमन ॥ नजहारतयारामवात्येव विद्युपाचलम् ॥ १० ॥ विचरतुसौसुद्धदौ कश्चिद्भूलिविधुसरी ॥ कश्चिच्चदनदिग्धर्वागौ कश्चिद्
 स्पानुरजितौ ॥ ११ ॥ कश्चिद्दिव्यां परधरो चिनायरधरो कश्चित् ॥ कश्चित्तद्वयसदृशौ कश्चित्कुसुममदितौ ॥ १२ ॥

निभर ॥ नर्तराटपयर्दनकपथावदस्यनिकरतासुष्यत ॥ १ ॥ श्रीमत्सन्निभरी ॥ वृषस्येधकृमस्याप्यर्थात्सिद्धाक घनास्यस्युभयकृकचरितसमानकर्मकनामाश्रितस्यत्वे
 निष्कान्त्यपिरेरा ॥ ४ ॥ ५ ॥ ॥ समवतोसपुर्तिदीशी ॥ घनत्वात्पिषमभेवस्थितीशद्वर्तपरस्परानुभवकथयती ॥ १ ॥ विक्रमलाद्वैरतिलमररोचैतिपाठम् ॥ ८ ॥ १ ॥
 अनिकरस्थिनिष्कणमाह ॥ न्दिमिति ॥ विकल्पकन्तनायामानजहार ॥ १० ॥ मियपि यद्विकल्पोपिनयोर्नाभिस्त्याह ॥ विचरतु रित्यादिना ॥ ११ ॥ १२ ॥

सत्वेननिर्वासनचित्तेनोदात्तयाउत्कृष्टतया ॥ १३ ॥ अथकेवलमिजभावेनपरस्परौपभोजकारथ्यभोगोत्तरकालद्वयतिभावोपभोजकारथ्योद्वयकाले ॥ १४ ॥ कामेन
अन्नधर्भरणरोगजनचित्ता ॥ १५ ॥ यथापामभोगप्रतिअतिष्ठतांनिदन्तगतीनाम् ॥ एकस्याभोगनिदन्तावेवाप्रहोनिर्वथस्तदालिकायाद्यति सामूढतैव ॥ १६ ॥ अधर्भरोग
असादिहेतुभ्योभोगेभ्योलोकरप्रहायनिवर्त्तितव्यमेवअयनतत्पामक्तिरित्याराधेनाह ॥ निजइति ॥ एवसर्वसामयोसत्वेपियास्वभर्त्तरनकामवतीसाअजीवन्मुक्ताचेद्भर्त्तुभो

दिनैःकतिपयैरेवसमचित्ततयातया ॥ सत्वोदात्ततयाचैवराजाकुंभवदावभौ ॥ १३ ॥ अथतंशुरगर्भाभंचूडालासाशिखिध्वजम् ॥ द
ध्याशोभामुपगतंचित्तयामासमानिनी ॥ १४ ॥ अयंपतिरदीनात्मारभ्याश्रवनभूमयः ॥ इयंस्थितिरनायासायानकामेनवंचिता ॥ १५ ॥
जीवन्मुक्तधियांभोगंयथाप्राप्तमतिष्ठताम् ॥ एकाग्रहात्मिकतुच्छामूढतैवोदताभवेत् ॥ १६ ॥ निजःपतिरुदारत्मानिराधिश्चनवंव
वयः ॥ ग्रहाणिपुष्पजालानिसाहतायानकामिनी ॥ १७ ॥ वनपुष्पलतागोहेस्वायत्तेभर्त्तरिप्रिया ॥ रमतेयाननिर्दुःखासाहतेवदुरंगना
॥ १८ ॥ रम्यंविवाहितंकांतंपतिमासाद्यनिर्जने ॥ स्त्रीसतीयानरमतेनाधिगस्तुदुरंगनाम् ॥ १९ ॥ समुज्झतायथाप्राप्तमपिवेद्याविदास
दा ॥ अनिद्यंसमुदारार्थकिंतज्ज्ञेनकृतंभवेत् ॥ २० ॥ ताकिंचिद्रचयाम्याशुप्रपंचंप्रेक्षयावने ॥ येनायंभूपतिर्भर्त्तरमतेमयिमानदः ॥ २१ ॥
इतिसिंचित्यचूडालाकुंभवेपथरापतिम् ॥ प्राहकाननगुल्मस्थाकोकिलंकोकिलायथा ॥ २२ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ चैत्रमासस्यशुद्धौ
यंप्रतिपद्विसोमहान् ॥ अद्यास्थानंमहारंभस्वर्गंभवतिवैहरैः ॥ २३ ॥ सन्निधानंमयातत्रकर्तव्यंपितुरभ्रतः ॥ यथास्थिताहिनियतिर्न
संत्याज्याकदाचन ॥ २४ ॥ प्रतिपालयितव्यंमेत्वयेहचवनावनौ ॥ क्रीडितानवपुष्यायांसमुद्देगमगच्छता ॥ २५ ॥ आगच्छामिदिनांते
द्यनिर्विकल्पंनभस्तत्तात् ॥ सगादंतितरामेवल्लसंगोममतुष्टये ॥ २६ ॥ इत्युक्तामंजरीकुंभोद्दौमित्रायकौस्तुमीम् ॥ प्रीतयस्वामिव
प्रीतिकानंदनदक्षजाम् ॥ २७ ॥

गविघातपापेनहता जीवन्मुक्ताचेह्लोकसप्रहभागप्रयुक्तनिदादिनाहतेत्यर्थः ॥ १७ ॥ उक्तमेवस्पष्टमाह ॥ वर्तेति ॥ १८ ॥ १९ ॥ अनिद्यस्वउदारार्थंभोगंसमुज्झताकिंकिम
धिकफलंकृतभवेत् ॥ नकिंचिद्विषयर्थः ॥ २० ॥ प्रेक्षयास्वप्रज्ञया ॥ मथिरमतेरतिसुखलभते ॥ २१ ॥ २२ ॥ अस्थापनदेवर्षिसंभामेकनम् ॥ हरेरिद्रस्य ॥ २३ ॥ पितुर्ना
रदस्य ॥ २४ ॥ प्रतिपालयितव्यमेआगमनमासायंप्रतीक्षितव्यम् ॥ २५ ॥ निर्विकल्पआगमनपाक्षिकत्वरहितनियतामतिवावत् ॥ २६ ॥ कातामनोहरा नंदनदक्ष.कस्यत
रस्तज्जामंजरीम् ॥ २७ ॥

शरन्मुत्पयोशेनिजलमथलहृत् ॥ १८ ॥ धनधानेनविषारिषरत्परशीलपुष्पाजलिम् ॥ पदसस्कारपक्षेनपुसकर्त्तव्यसर्वनामेतिप्रागेवपदत्तमतरानपुमकर्त्तव्यविशेषसंबधे
 चिननिवर्त्तने ॥ तथाशाब्दमङ्गाभाष्येयाकथयानेनध्वनासाद्विभिरपिद्युत्यतिहृगतमनियमः कियतेपथपचनत्वागस्थ्याइतीति ॥ द्विमकालेभवेद्विम् ॥ १९ ॥ आरर्त्नदृष्टिपसर
 याम्भवेशाब्धि ॥ अर्त्नमपम ॥ १० ॥ स्वसूहालाह्वयम् ॥ आययोपय ॥ ११ ॥ स्फुरत्सनाकमत्पृथमकरित संजातमभरीकआकार संस्थानयस्यगथाधिथकम्यहक्षोप
 मम् ॥ ११ ॥ ११ ॥ पथाहक्षोसकलपुष्पापतलितहृत् ॥ १२ ॥ तपमत्तुसनिधौमूर्त्तयामपुतिषकार ॥ श्यामादीहनमप्यस्यावूहाला ॥ १५ ॥ आदृत सादर ॥ १६ ॥ वि
 आगतम्यत्वयाशोघमेववदतिभूपती ॥ पुष्टुवंपवनाह्योमशरन्मुत्पयोदवत् ॥ १८ ॥ पुष्पाजलिजहौव्योमवजनकुस्तुमदामजम् ॥
 विसारिवनवातनदिर्भहेमइवांशुद ॥ १९ ॥ शिखिध्वजोव्रजंततददर्शाऽदर्शनंदा ॥ उन्निद्रोद्धययावहीधीमयीतिर्हिदुस्त्यजा ॥ ३० ॥
 शिखिध्वजदृशामतेष्योऽधिकुम्भवपुजंही ॥ शातावत्तंवाारिश्रीमुंथास्वरूपमाययौ ॥ ३१ ॥ प्रापमजरिताकारकस्यदक्षोपमपुरम् ॥
 स्फुरत्पताकमालीयस्वंगरम्यदिव पथा ॥ ३२ ॥ अत पुरमदश्वैवविवेशालजनाकुलम् ॥ मधुमासमहालक्ष्मिलमच्छनभिवहुमम् ॥ ३३ ॥
 राजकायाणि सर्वाणि तन्नसपापसत्वरम् ॥ शिखिध्वजस्यपुरत पपातफलपुष्पवम् ॥ ३४ ॥ तत्रकोलपुतिमुखचकाराखिलभानसा ॥
 इदृसनहारभिवश्चामाखिलभिवानुजम् ॥ ३५ ॥ तंदद्यातादृशाकारसमुत्तस्योशिखिध्वज ॥ बभूवखिलचचेताश्चसमुवाचदमाहत
 ॥ ३६ ॥ देवपुत्रानमत्सुविभनाइवलक्ष्यसे ॥ कुमस्त्वत्यजसरभमिदमासनमास्यताम् ॥ ३७ ॥ सतोविदितवेपायेतेहिहर्षविपादजा
 म् ॥ नाप्रयतिस्वितिस्वस्थापद्याइवलजलार्द्रताम् ॥ ३८ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ तेनस्मापतिनेत्युक्तेकुम्भआहासनेविशन् ॥ गिरा
 विपणयाशीणवंशस्वनसमानया ॥ ३९ ॥ यावद्देहमवस्थासुसमचित्तयेवये ॥ कर्मद्विदेनीतिष्ठतिनेतत्त्वविद् शठा ॥ ४० ॥

मना तिलनधनादपलक्ष्य ॥ मस्तन्कागिनिर्दिशेनेत्यर्थ ॥ सपरलक्षणयामनलापम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ बाष्पकृदकृदज्जालाच्छीर्णवशात्स्वनसमानया ॥ १९ ॥ विदितवेपापुठया
 ह्यशिवारजास्थितिनोपयमीतिपुठकनधकाश्चिद्विशेषविषयस्यक्तुभाउवाच ॥ यावद्देहमिति ॥ ज्ञानमयुक्तसमधिंसनानातरिपकर्मद्विपयेदटानिहर्त्तरेषकागिनोत्क्षणाभितित
 न्युत्पादयतद्विद्वेनसमिचित्तत्त्वविपारम्भकमपयकर्मद्विपयेदटानिहर्त्तरेषकागिनोत्क्षणाभितित

अतस्त्वज्ञेयुर्गतयेत्याह ॥ येहीति ॥ बालतयासमचित्तत्वाभावेनैवहृद्वाद्दहीनाभ्यस्तनत्तत्कर्मेन्द्रियनिप्रहावस्थाभ्यःपलायतेव्यवतेअज्ञानस्यभावादेवेतिवैषम्यमित्यर्थः ॥ ४ ॥
 प्रारब्धप्रयुक्तानुकर्मेन्द्रियहर्षणलानिदशायावद्देहभाविनीज्ञान्यज्ञानिनोस्तुत्यैवेत्याशयेनसदृष्टातमाह ॥ यावदिति ॥ दशाकर्मेन्द्रियहर्षणलान्यादिदशाभवत्येवेतिशेषः ॥ तदे
 वव्यतिरेकमुत्वेनद्रव्यति ॥ यद्वाति ॥ तथाचज्ञानिनोपिदेहदशानतिलघनमेवेतिममापितदनुवर्तननदोषायेतिभावः ॥ ४ २ ॥ तथाचचित्तसाभ्येनदेहदशाद्दुःखानांसमाधिवशाद्
 दर्शनमेवतत्परिस्थानोहठात्कर्मेन्द्रियनिपहेणसहनमितिनिष्कर्षइत्याह ॥ एषदिति ॥ ४ ३ ॥ विजानातत्त्वविदायावद्देहकर्मेन्द्रियैःसर्वासुदशासुयथासदाचारमेवस्थातव्यन
 तुसदाचारउल्लुष्यदत्योतवानेवनिघम ॥ बुद्धीन्द्रियैर्मनआदिभिस्तुसदासाभ्येनैवभाव्यननुकदाचिदपिद्वैषम्येणेत्यर्थः ॥ ४ ४ ॥ कर्मेन्द्रियैरनिपिद्देहावस्थानुवर्तनंब्रह्मादिसर्व
 येत्यतस्त्वविदोमूढाराजन्वालतयैवते ॥ अवस्थाभ्यःपलायतेगृहीताभ्यःस्वभावतः ॥ ४ १ ॥ यावत्तिलंयथातैलंयावद्देहंतथादशा ॥
 योनदेहदशाभेतिसाच्छिनत्यसिनांवरम् ॥ ४ २ ॥ एषदेहदशाद्दुःखपरित्यागोत्यनुत्तमः ॥ यत्साभ्यंचेतसोयोगान्त्वतुकर्मेन्द्रियास्थितः
 ॥ ४ ३ ॥ यावद्देहंयथाचारंदशास्वंगविजानता ॥ कर्मेन्द्रियैर्हिस्थातव्यंनतुबुद्धीन्द्रियैःकचित् ॥ ४ ४ ॥ परमेष्ठिप्रभृतयःसर्वएवोदितश
 याः ॥ देहावस्थानुतिष्ठंतिनियतरेषनिश्चयः ॥ ४ ५ ॥ अज्ञतत्त्वज्ञभूतानिदृश्यजातमिदंहियत् ॥ तत्सर्वमेवनियतिंधावत्यंबुयथांबुधिम्
 ॥ ४ ६ ॥ तज्ज्ञानुद्ध्यादिसाभ्येनपाण्यादिवचनेनच ॥ नियतिंधापयंतीमांयावद्देहमखंडिताम् ॥ ४ ७ ॥ अज्ञास्तुसर्वक्षोभेणसुखदुःखद
 शाहताः ॥ नियतिंधापयंत्यंगदेहलक्षैर्विखंडिताम् ॥ ४ ८ ॥ इत्थंयुखेपुननुदुःखदशासुचेत्यंस्थातव्यमित्याधिगतंयदिहांगजावैः ॥ अ
 ज्ञभूतनिवहस्फुरितस्तदेवंदुर्लभ्यएषनियतोनियतंविंलासः ॥ ४ ९ ॥ ॥ इ० वा० द० मो० नि० पू० चू० जीवन्मुक्तव्यवहारप्रतिपा
 दनंनामचतुरधिकशततमःसर्गाः ॥ १०४ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ एवंस्थितेमहाभागकथमुद्देगमीदशम् ॥
 लब्धवानसिदेवोपिवद्वेद्यविदांवर ॥ १ ॥

जीवन्मुक्तेषुप्रसिद्धमेवेत्याह ॥ परमेष्ठीति ॥ नियतेःप्रारब्धकर्मनियतेः ॥ अन्यथातद्भोगसिद्धेरितिभावः ॥ ४ ५ ॥ प्रारब्धकर्मनियतलंघनंतरवद्देहैर्वाकैश्चिदपिकर्तुंनश
 क्यमित्याह ॥ अज्ञेति ॥ ४ ६ ॥ तर्हि कितज्ज्ञानाद्योःसाभ्यमेवनेत्याह ॥ मज्जाइति ॥ यावद्देहमुपात्तैकदेहपातपर्यंतम् ॥ ४ ७ ॥ अज्ञास्तुनतयेत्याह ॥ अज्ञास्तिति ॥ ४ ८ ॥
 प्रारब्धनियतित्वरूपमभिनीयदर्शयंस्तस्याःसर्वदुर्लभ्यतामुक्तामनूयोपसहरति ॥ इत्थमिति ॥ नन्यंगदतिराजसंबोधने ॥ अनेनप्राणिनाअस्मिन्जन्मनिइत्थसुखेषुस्थातव्य
 दुःखदशासुचेत्यस्थातव्यमितर्जावैःस्वस्वकर्मानुसारेणयथादशाललाटाक्षरमधिगतंप्राप्तंतत्तद्विषयेअज्ञेषुज्ञेषुवाभूतनिवहेषुतथैवस्फुरितोनियतएषनियतेःप्रारब्धकर्मणोविला
 सएवंप्रागुक्तरीत्यादुरुल्लुष्यदत्यर्थः ॥ ४ ९ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशेनि० पू० चतुरन्तरशततमःसर्गाः ॥ १०४ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ कुभेनेनिशिदुर्वासःशापातस्वीत्वा
 मिरुष्यते ॥ परस्परसमाधानैःशानयोश्चतथास्थितिः ॥ १ ॥ एवनियत्यनुसारेणस्थितेर्जावकदेवत्वदेवोपिसन्दिशविषादानिमित्तमुद्देगकथंलब्धवांस्तद्देत्यर्थः ॥ १ ॥

॥ २ ॥ पनभदरप्यनिद्विशेषणनपुसकत्वपानवत् ॥ इदशोप्यनुशुभुनद्वि सप्रयथाननवमायातिनद्वत् ॥ १ ॥ पुच्छ्यादुच्छानिभस्तेन ॥ स्वच्छभार्थपुपगतोनेतिमुच्छोविधिशेष
णम् ॥ २ ॥ ५ ॥ पिप्रासहंशोप ॥ ६ ॥ वदामिपप्रह्राप्यस्यानिस्सस्यत्नानुकुलेबर्त्सनितनपवाहेषिवहामिपावर्भिमत्तवेशमित्यथ ॥ ७ ॥ अधमद्विभमतवेशपाप्मनतरने
नमद्वीपउसमानाभाररवनवभनानएकपगत अहलभ्यनवसनाआगच्छामि ॥ सगरापतितकति समुद्रप्लवमानदवेत्यर्थ ॥ ८ ॥ १ ॥ शीकरधाराभिधौतक्षान्दितमगच्च

॥ पुनउवाच ॥ १ ॥ ऽणुकायमिदचित्तमदीयवसुधाधिप ॥ कथयामितवाशोपसर्गेयदृत्तमयमे ॥ २ ॥ सुद्धयावेदितदुखवपरमायाति
तानवम् ॥ पनजद्वरणामपिभुक्तदृष्टिरिवांनुद ॥ ३ ॥ सुद्धापुच्छतासाधुचेतोयातिप्रसन्नताम् ॥ स्वच्छतोपगतेनाशुकतकेनजल
यथा ॥ ४ ॥ अहतावदितोयाताभवतेपुष्पमजरीम् ॥ दत्वानगनमुद्धप्यसप्राप्तश्चन्निविष्टपम् ॥ ५ ॥ तत पित्रामहेद्रस्यसमास्थानेयथा
रमम् ॥ त्रिज्योत्थायतयोस्थानकालेपित्रिजाविसर्जित ॥ ६ ॥ इहागतुमहत्सक्तास्वर्गसप्राप्तवानभ ॥ दिवाकरहये सार्धवहान्यनिलव
त्यनि ॥ ७ ॥ अथैवनागताभानुरेकनात्येनवस्मना ॥ आगच्छाम्यहमाकाशगारापतितारुति ॥ ८ ॥ अयाभेवारिपूणानांमेधानांम
ध्यवत्सना ॥ अप्यभुतिमायां तमहदुर्वसिसजवात् ॥ ९ ॥ पयोधरपटच्छन्नविष्टुद्वलयमूपितम् ॥ अभिसारिकयानुत्स्यंधाराधौतांग
चरनम् ॥ १० ॥ स्थितासुतररुमुच्छायामापगावसुधातले ॥ वेगेनाभिसरततातपालक्ष्मीमिवप्रियाम् ॥ ११ ॥ तस्यकृत्वानमस्कारमु
त्तववहतामया ॥ मुनेनलाभ्रावसस्वमभिसारिकयासम् ॥ १२ ॥ इत्याकण्यंमुभांचासीमयिमानदशापकम् ॥ स्तनकेशवतीकाना
हावभावितासिर्ना ॥ १३ ॥ गच्छानेतदुरुतेनरात्रौयोपाभाविप्यसि ॥ इतिश्रुत्वाऽशुभवाक्यमुत्थितजजरहिजात् ॥ १४ ॥ विमृशा
मिमनाप्यावसावदताहितामुनि ॥ इत्युद्गमना साधोसप्राप्तोहेनभक्तलात् ॥ १५ ॥ एतत्कथितंसर्वसपत्नांस्मिनिशांगना ॥ अतिवा
त्यदिनातेपुत्रांत्वमेतन्मयाकथम् ॥ १६ ॥ योपिक्तनवतीरात्रौवत्प्यकिंमयापितु ॥ संस्त्वौभावि तप्यानामहेनुविपमगति ॥ १७ ॥

इतभवरागापस्यत् ॥ १० ॥ वधुधातलस्तिनाभतरपृषोभनानीरकहनरुमुच्छायापस्यास्तथाविधाय स्वस्यविधानपोलक्ष्मीमिभस्थितानापापगर्भगर्भप्रतिसप्यावहनकालात्
याभाभूरिद्विषगनाभिसरत् ॥ आपयामिनिषाद्युपांतपोच्छर्मात्क्षणांप्रियाभायांघसुधातलेआपपयतामभिपुर्वीकृत्यसरतमिधेसुवेषा ॥ ११ ॥ अमिसारिकयानमिच्छ
मिसांरकपालसमादरयसदमिपयाउत्तम् ॥ १२ ॥ १२ ॥ अशुभमितिच्छेद ॥ अजराहृद्दामिभार्थासव ॥ १३ ॥ इत्युक्तनिमित्त उद्गोयस्यतथाधिपमनोयस्य ॥ १५ ॥
कथमन्निषासप्यापयितुराकथम् ॥ १६ ॥ पिपुच्छपद्विशेष ॥ १७ ॥

यूनामाभिपनापुधाभिपन्यायेनकलहद्विपयताम् ॥ तेमेवत्यापप्रसक्तस्पटयति ॥ कटमिति ॥ अधुर्नतिश्वःपरश्वसनसन्निहितकालोक्तिः ॥ मद्रपहारेणममप्रहरणाय ॥ अ
 व्ययनेनवसनीतिवत्कलस्यापिदेतुत्वविवक्षयातृतीया ॥ १८ ॥ १९ ॥ मुनिस्त्रिर्नोचितसमाधाने ॥ २० ॥ २१ ॥ यथागारव्यमागतंखल्वंमत्तोन्योऽयंदेहएवानुमविष्यति
 नेनासगच्चिन्मात्रात्मनोममकाक्षतिरित्यर्थः ॥ राजापितहुक्तमनुमोदमानआह ॥ परिदेवनयेत्यादिना ॥ २२ ॥ २३ ॥ देहिनेदेहोपलक्षितचिदात्मनःकार्याणामवश्यसंपाया
 नापारव्यकलानाविपयेअखेदाईस्त्वमपिपदिखिद्यसेतत्ताईअथेपामविवेकप्रयुक्तयेद्विचिकित्सायात्वमिवआगमभूषणःशास्त्रतन्मानुशावनकुशलःउपायश्चिकित्सकःकइव

अहमप्यद्यदेवायूनामामिपतांगतः ॥ कष्टमद्रपहारेणकलहोजायतेधुना ॥ १८ ॥ दिविदेवकुमारणांकामाकुलधिचामिह ॥ गुरुदेव
 द्विजातीनांलजापरवशात्मना ॥ १९ ॥ कथमग्नेमयासस्यभवस्तज्यंयामिनीस्त्रिया ॥ ॥ श्रीवशिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाक्षणमकसातु
 ष्णीस्थित्वामुनिरित्यतौ ॥ २० ॥ धैर्यमाश्रित्यकुंभोत्पुनराहरयूहह ॥ किमज्ञइवशोचामिकिममक्षतमात्मनः ॥ २१ ॥ यथागतमयुद्
 होमत्तान्योनुभाविष्यति ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ परिदेवनयाकोथोद्वपुत्रतयतया ॥ २२ ॥ यदायातितदायातुदहस्यात्मानलि
 प्यते ॥ वगानिचिद्यानिदुःखानिसुखानिविहितानिच ॥ २३ ॥ तानिसर्वाणिदेहस्यदेहिनोनतुकानिचित् ॥ यद्विज्वमपिकायाणाभखेदाहो
 पिखिद्यसे ॥ २४ ॥ तदन्यपामुपपायःस्यात्कइवागमभूषणः ॥ स्वदेखेदोचितंवाच्यमिति किंचित्स्वमुक्तवान् ॥ २५ ॥ इदानींसमतामेत्य
 तिष्ठारिन्नोयथास्त्रितम् ॥ ॥ श्रीवशिष्ठउवाच ॥ ॥ तावेवमादिभिर्वाक्यैरन्योन्याश्वासनंस्वयम् ॥ २६ ॥ कृत्वास्थिनौवनस्त्रिभ्योसु
 खदौखेदिनौमिथः ॥ अथाकोप्यस्यकुंभस्यस्त्रीत्वमुत्पादयन्निव ॥ २७ ॥ जगामासंजगद्दीपोदीपःशेहक्षयादिव ॥ व्यवहारभरैःसार्धं
 द्याःसंकोचमाययुः ॥ २८ ॥ मागाश्रयथिकैःसार्धंपांथस्त्रिदद्यानिच ॥ दाशवाद्दहगान्सर्वान्कुर्वदकत्रसंचितान् ॥ २९ ॥ तारकारल
 जालाद्यंभुवनंसाभ्यतांपयो ॥ खंहसदिवताराढ्यंविकसिकुमुदाकरम् ॥ ३० ॥

शरणस्थानकश्चिदित्युत्तरेणान्वयः ॥ २४ ॥ नाथंतवखेदांकनुखेदोचितंकिमात्रंलोकाचारानुवर्णनायेत्याह ॥ खेदेइति ॥ २५ ॥ २६ ॥ अथमिष्यआश्वासनतरम
 ॥ २७ ॥ २८ ॥ मागास्त्रिभ्योसंकोचमरफुटताभापयुः ॥ पाथस्त्रीदद्यानिपथिकाश्चवियोगशोकोतमोभिरित्यर्थः ॥ दाशाःसमुद्रद्वीपस्थकेवन्तः ॥ तेहिपक्षिणोपिजा
 लेर्वाश्रितमरस्थानपिरलान्यपिसंचिन्यतिद्विद्यमानमूर्ध्निधोभुवनद्वयपक्षिसंयहेणतारकारलजालाढयतयाचपरस्परसाभ्यतांसमेवसाभ्यंस्त्रार्थेष्वज् ॥ समतांप्रयावित्यर्थः
 ॥ २९ ॥ उन्नादंचकाज्ञानाभमूढसराणांचपेटकंउदंकंतीविकसिकुमुदाकरसदिवस्थतंराराढ्यंखंकर्मययो ॥ ३० ॥

॥ ११ ॥ धरिण्यत्तदस्ति ॥ स्याथेभिषु ॥ विद्यादशैर्षणषु अन्धाङ्गरुणाधिष्णुषु ॥ ११ ॥ गलरक्षरसगद्गरीभित्तिपावत् ॥ १३ ॥ नेपुरदन्तरोष ॥ १४ ॥ मस्फुरत्तार
 पतामस्तादन्धपमानरिराषणाणुपमेय भित्तिकाश्विभुक्कारिभालासदिनाइतिगभ्यते ॥ १५ ॥ अक्षरणिषवखाणि ॥ १६ ॥ माल्यानिषिषिधातिदेहादेवजायेनेदस्युत्तरपा
 ययावुन्नाटच काङ्कभमद्भुमरपट्टकम् ॥ सुद्धतावधांस्यापसंघामुपनिशाकराम् ॥ ३१ ॥ वदयित्वातथाकृत्वाजप्यंगुल्मातरस्त्रि
 तौ ॥ तत कुम्भशनेस्तत्रक्षणमभ्याहरन्वु ॥ ३२ ॥ शिखिष्वजंपुर सस्यप्रोवाचगलदक्षरम् ॥ पतामीवस्फुरामीवद्रवामीवांगयष्टिभि
 ॥ ३३ ॥ सृज्येवचतराजन्मन्धोत्वजाम्बरम् ॥ पश्येमेपरिवधीतराजन्ममशिरोरहा ॥ ३४ ॥ प्रस्फुरत्तारकामालादिनाततिभिराह
 ष ॥ पश्यमोभमजायंतोन्मुखानुरसिस्तनौ ॥ ३५ ॥ कोरकाविवपधिन्यावसतेगगनोन्मुखी ॥ आगुल्फमेवलंघानिसपघर्तेवरणिमे
 ॥ ३६ ॥ दहादवसत्सपश्यश्रियाइवशने शने ॥ भूषणान्युतरकानिमाल्यानिविविधानिष ॥ ३७ ॥ पश्येमान्यगजायतेस्वामोभ्योवहसु
 ष्वत् ॥ पश्याथंस्त्वमेवापचद्रांशुकरशोभन ॥ ३८ ॥ मूर्ध्निपट्टाशुकोजातोनीहरोद्राविवागमे ॥ सवाणिकांतालिगानिजातानि
 मममानद ॥ ३९ ॥ हाधिक्रष्टविपाटोभेफिकरोन्मंगनास्यहम् ॥ हाधिक्रष्टमहंसाधोस्थितएवाहमंगना ॥ ४० ॥ सविदानुभवान्यत
 नितयजघनत्विम ॥ विपिनेरुभइत्युक्कानूष्णस्त्रिनोवभुवह ॥ ४१ ॥ राजापिचनमालोक्यतथैवासीद्विपणधी ॥ मुहुत्तमात्रेणोवाच
 शिखिष्वजइदंवच ॥ ४२ ॥ कटंसायमहासत्य सपत्नावरवर्णिनी ॥ साधोविदितवेधस्त्वजानासिनियतेगतिम् ॥ ४३ ॥ अच श्यभा
 विन्यर्थस्मिन्माखिजददयाम्भव ॥ आपतंतिदर्शास्तासुधियद्विदमानके ॥ ४४ ॥ नचेतस्यधियात्वेताश्चित्तंयांतिनेदहकम् ॥ ४५ ॥ कु
 भउवाच ॥ ॥ एवमस्त्वनुतिष्ठामियामिनीक्षीत्वामात्मन ॥ ४६ ॥ नखेदमनुगच्छामिनियतिकेनलंभ्यते ॥ इतिनिर्णयतौखेदतनी
 त्वातनुतामिव ॥ ४६ ॥

षप ॥ १७ ॥ स्यागभ्य शातारिष्य ॥ १८ ॥ पद्योक्तपदवचय ॥ एवमाच्छादितमरेष्वपिठिगविमिषयः सपन्इतिश्लेषमित्यारयमाह ॥ सर्वाणीते ॥ १९ ॥ स्थित
 षिद ॥ २० ॥ दस्युक्कानुभाविपिनेरुर्णार्णभूवहकिल्ल ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ सुपिघातरचविषरीहृभाषकेआपततिचेतसिम ॥ २४ ॥ अपिघाभक्षानांतुपगारवाश्वत्सव
 पिशातनास्वनापादिनेदंहाषाचक्रितस्यथ ॥ अनृतिशानिकानुषर्त्ते ॥ २५ ॥ २६ ॥

राजा कुम्भविपत्तिचितयाराज्ञीतुष्टपसंगमोत्कंठयानिद्राभाषाच्चिरेणनिशानीतवती ॥ युवत्याइदंयौवनं वपुरस्तज्य ॥ अस्यादेतद्धित इतिपुंवद्वावेअनित्यणिप्रकतिभावाच्चदिलो
 प ॥ ४७ ॥ पूर्वयुस्तनकुम्भाभः ॥ ४८ ॥ कुमारीधर्मिणीअनूदाचारा ॥ ४९ ॥ कककथकथंविजहारतदाह ॥ कैलासेति ॥ कैलासादीनासानुपुप्रस्थेषुअविरवलिगोयोग
 वलेनगमगम कातयोगेनगमगमश्रयस्यास्तथाविधासाचूडालापथेच्छस्वाभिमतानुसारेणभवतावर्तनशीलेनप्रियेणसार्धंस्वदांमहारवलितासतीयथेच्छविजहारोतिपुनरप्या
 एकलत्वेनिशांतूष्णीनीतवंतौचिरेणताम् ॥ अथप्रभातेरत्नैषांपवुरस्तज्ययौवनम् ॥ ४७ ॥ वभूवकुंभःकुंभाभःकुचप्रोडिज्ञतमूर्तिमा
 न् ॥ इतिसाराजमहिषीचूडालावरवर्णिनी ॥ ४८ ॥ कुंभत्वमास्थिताभर्तुःपश्चात्स्वीत्वमुपागता ॥ विजहारवनांतंपुकुमारीधर्मिणीनि
 शि ॥ कुंभरूपधराचाङ्गिभर्त्तामित्रेणसंयुता ॥ ४९ ॥ कैलासमंदरमहेंद्रसुमेरुसत्यसानुष्वविरवलितीयोगमागमासा ॥ साकंप्रियेण
 सुहृदाभवतायथेच्छंस्वदांमहारवलिताविजहारनारी ॥ ५० ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषुनि० पू० चूडालोपाख्यानेकुंभस्यस्वीत्व
 लाभोनामपंचाधिकशततमःसर्गः ॥ १०५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ ततःकतिपयेष्वेवदिवसपुगतेषुसा ॥ इदंपोवाचभर्तारंकुंभरु
 पधरासती ॥ १ ॥ राजनराजीवपत्रास्वममेदंवचनंशृणु ॥ निशायांप्रत्यहंतावस्थितएवाहमंगना ॥ २ ॥ तदिच्छाम्यंगनाधर्मनिपुणीक
 र्तुमीदृशम् ॥ भर्त्तिकस्मैचिदात्मनंविवाहेनददाभ्यहम् ॥ ३ ॥ तद्भवानेवमेभत्तारोचतेभुवनत्रये ॥ गृहाणमांविवाहेनभाष्यात्वोनिशिस्
 वंदा ॥ ४ ॥ अचलोपनतंसाधोप्रियेणसुहृदासह ॥ स्त्रीसुखंभोक्तुमिच्छामिमामेविप्रकरोभव ॥ ५ ॥ क्रमप्रवृत्तमास्तुष्टुःसुखंसाध्यं
 नोरमम् ॥ प्रकृतं कुर्वतःकार्यदोषःकइवजायते ॥ ६ ॥ इच्छानिच्छुफलैत्यकासमंतात्सर्ववस्तुषु ॥ वयंनसेच्छानानिच्छाःकुर्मस्तेनेदमी
 प्रियतम् ॥ ७ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ कृतेनानेनकार्येणनशुभंनशुभंनसर्वे ॥ पश्चामितन्महाबुद्धेयथेच्छसितथाकुरु ॥ ८ ॥ सम
 तांसंप्रयातेनचेतसेदंजगन्नयम् ॥ स्वरूपमेवपश्चामिचथेच्छसितदाचर ॥ ९ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ यदेवंतन्महीपाललक्ष्मणमद्यैवशोभ
 नम् ॥ राकेयंश्रावणस्यास्यह्यःसर्वगणितंमया ॥ १० ॥

काक्षयान्वयः ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तास्यर्ष्यकारोनिर्वाण० पू० पचोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०५ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ षण्णतेत्रमहेद्रादौविवाहोऽग्निपुरस्कृतः ॥

तयोर्गुहायासौवर्ण्यपुष्पतलेचसगम ॥ १ ॥ साचूडाला ॥ १ ॥ २ ॥ निपुणीकर्तुर्मुसफलीकर्तुम् ॥ ददामिअचिरादेवदास्यामि ॥ ३ ॥ ४ ॥ प्रत्याख्यानेनविप्रकरोमाभव

॥ ५ ॥ आसुरेऽष्टिकालभारम्यदेवप्यादिषुअथयावकमपवत्सुखमनायासमेवसाध्यंप्रकृतप्रसूतविवाहकार्येइच्छानिच्छेतफलेचत्यक्काकुर्वतस्तेकइवदोषोजायतइत्य

न्वयः ॥ वयंआवाम् ॥ अस्मदोद्वयोश्चेतिवहुवचनम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ तस्माद्धेतोः ॥ ८ ॥ स्वरूपस्यात्मभूतेवानुप्रश्यामि ॥ ९ ॥ शःपूर्वैद्युरेवमयाविवाहलगादिसर्वगणितम् ॥ १० ॥

॥ १० ॥

अथ पावित्र्ये ॥ द्यात्वर्गाधर्विधेर्निभाव ॥ ११ ॥ मणिमयकरलक्षणैर्भरिरे ॥ १२ ॥ विवाहोत्सवाधिनरनारीगणस्थानीयतयाहसलतादिसपर्तिवर्षयति ॥ पुष्य
 भार्ति १२ ॥ परिपारयुर्विवाहोत्सवनिशेष ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ रत्नसयुतसानीषभेशुभेश्चिरेदतिशेष ॥ समालम्ननेवतामिमममनविपुजनतर्षानिपुष्याणाम् ॥
 ॥ १७ ॥ अथ अजिरेदतिवचनत्वरंमप्यजिरेदिगप्यते ॥ कालेनभोमकमुकुतपरिपाककालेन ॥ १८ ॥ १९ ॥ मगलरधिदुर्ज्ञाक्षतसिद्धार्थावितरपूर्वकम् ॥ २० ॥ २१ ॥
 रानावयोदितं च द्रेप रिपुण कलामले ॥ जन्यत्रेनीमहायाहोदयोरेवमाविष्यति ॥ ११ ॥ महेंद्राद्रिशिरश्रुगसान्नावयमनोरभे ॥ रत्नदीप
 यरशास्त्रमणिकदरमंदिरि ॥ १२ ॥ पुष्यभारानतोत्तुगवक्षरराजिविराजिते ॥ वनपुष्यलतालास्यनारीनृत्यमनोहरे ॥ १३ ॥ निशिष्यो
 मगतास्तरामर्वापूर्णदुनामह ॥ आवयोपरिपश्यतुकर्णीतागतलोचन ॥ १४ ॥ उतिष्ठाम्बिवाहार्थकुर्व काननकोटरात् ॥ राजश्र्यंद
 नपुष्यादिसभारत्नसयुतम् ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वाकुमउत्पायसहतेनमहीभृता ॥ कुसुमावचयचक्रेतयारत्नादिसषयम् ॥ १६ ॥ ततोमुहूर्तं
 मानणरत्नसानीसमंशुभे ॥ समालम्नपुष्याणीताभ्यावैराशय कृता ॥ १७ ॥ हारांबरमणीद्रादिरशयस्त्वपरेजिरे ॥ सौम्याभ्यस्यव
 यमनकोशा कालनसभृता ॥ १८ ॥ तथाजन्यत्रसभारकल्वाकांचनकंदरे ॥ ययतुस्त्रीमहाभिन्नेश्वातुमंदाकिर्नीनदीम् ॥ १९ ॥ तत्रैनेखा
 पयामासमहाराजमहादरात् ॥ गजकुभोपमस्कंधकुभोमगलपूर्वकम् ॥ २० ॥ ऋविष्यद्वयितारुणंमविष्यद्वयितोणनाम् ॥ षूडालां
 क्षापयामासकुम्भरूपधरीप्रियाम् ॥ २१ ॥ पूजयामासतु श्रातौतत्रदेवपितृन्मुनीन् ॥ यथाक्रियाफलनिन्द्यैक्रियात्यागोतथैवता ॥ २२ ॥
 नित्यज्ञानसाद्योष्यवस्थायाजगत्स्थिते ॥ चक्रातमोजनमप्यतावन्यान्यसमीहितम् ॥ २३ ॥ कल्पवक्षुदुक्लानिपरिधायसितानि
 ता ॥ फलानिभुक्त्वाजन्यत्रस्थानमाययतु कमात् ॥ २४ ॥ एतावतायकालेनतयोजन्यत्रसोक्तयो ॥ त्रियंकतुम्बिवात्ताद्रिद्रागित्येवा
 विशद्वि ॥ २५ ॥ अथसप्याक्रमेदत्कृतजप्याधमपणे ॥ विवाहदर्शनाथैवताराजालेखमभाते ॥ २६ ॥ मिथुनैकसस्वीयामाकुमु
 दैकरहासिनी ॥ प्रालेयजालप्रकरविकिर्तीसमाययी ॥ २७ ॥

क्रियाफलानिच्युतयोः क्रयपूजापरसितपाह ॥ यथेति ॥ तथैवक्रियात्यागोष्यनिन्द्यै ॥ २२ ॥ अथोन्यस्यमीहितसिद्धिबलकस्थिनाभ्यादेर्भोजनम् ॥ २३ ॥ फलानिक
 मरुशकलानि ॥ अथयस्थानवैदिमूलम् ॥ कपाराशास्त्रोक्तकमात् ॥ २४ ॥ २५ ॥ सप्याक्रमेदत्कृतजप्याहर्तवैधौ ॥ २६ ॥ मिथुनानीभितिकरत्वादेकसस्वीयामाप्रियामा ॥ २७ ॥

पयोद्भवो बला ॥ २८ ॥ मृगजैः कसूरीषी कलकादिभिः ॥ कुकुमैः काश्वरैः ॥ २९ ॥ कल्पलोतोद्गनेरशुकवन्धिः ॥ सजिभरुदमैरुत्कृष्टशोभैरवतंसै रलगुच्छायुत्तसैः ॥ मा
 ल्यै कटादिमाल्यैर्विधभूषणोचितैः ॥ ३० ॥ मौलिपदेन चूडामणिलंध्यते ॥ इडुरुपिणाच्चद्रसदरोन ॥ ३१ ॥ वयुचितविलासवान् ॥ ३२ ॥ कामायकामरूपायवराय
 ॥ ३३ ॥ अतएवकामलनैवभक्तारिकल्पयित्वा मनस्याह ॥ इयमिति ॥ ३४ ॥ अयस्येगहनेनवेदिदेशे स्थितम् ॥ ३५ ॥ सस्नेहसानुरागम् ॥ ३६ ॥ लसंतशोभमानपतिम्

रलदीपान्वहन्मानौकुंभः सम्यगयोजयत् ॥ ज्योतीर्षीहर्क्युक्तानिपद्योद्भवइवांबरे ॥ २८ ॥ भूषयामासराजानं खीलंगच्छन्निशागमे ॥
 चंदनागुरुकर्पूरैर्भृंगजकुंकुमैः ॥ २९ ॥ हारकेयूरकटकैसथाकल्पलतांशुकैः ॥ सगुह्यामावतंसैश्चमाल्यैश्चविविधोचितैः ॥ ३० ॥ त
 थाकल्पलतागुच्छर्मदारैः पारिजातकैः ॥ संतानैवद्दुरलैश्चमौलिनार्चेदुरुपिणा ॥ ३१ ॥ एतावताथकालेनवधुत्वंकुंभआचर्या ॥ घनस्त
 नभराकांतोवभूवाशुविलासवान् ॥ ३२ ॥ इदं संचितयामाससंपन्नोयमहंवधुः ॥ कामायात्रामयादेषः कार्यकालोचितंकिल ॥ ३३ ॥
 इयमस्मि वधुः कान्ताभर्ता त्विमेपुरः स्थितः ॥ गृहाणकाममा मेहिकालोचंतवल्दच्छय ॥ ३४ ॥ इति संचित्यभर्तारिमग्रस्यगहनस्थितम् ॥ उद
 यंतमिवादित्यरतिः काममिवाभ्यगात् ॥ ३५ ॥ अहं मदनिकानामभार्यास्मितवमानद ॥ पादयोस्तेप्रणामोयं सस्नेहं क्रियते मया ॥ ३६ ॥
 इत्युक्त्वासानवधांगीलज्जावनमितानता ॥ लोलालकेन शिरसाप्रणनामलसत्यतिम् ॥ ३७ ॥ उवाचेदंचहेनाथत्वं मां भूषयभूषणैः ॥ क
 मेणाग्निचसंज्वाल्यमत्याणिग्रहणंकुरु ॥ ३८ ॥ राजसेतितरारंजन्मां करोषिस्मरतुराम् ॥ रतेर्विवाहेमदनमभिभूयाधितिष्ठसि ॥ ३९ ॥
 इंद्रोरिवांशुजालानिराजन्माल्यानितानिते ॥ मेरुगंगाप्रवाहाभांधत्तेहारस्तवोरसि ॥ ४० ॥ मंदारकुसुमप्रोतैः कुतलैर्नृपराजसे ॥ कन
 काब्जमिवोह्योलैर्धंगैः खचितकेसरैः ॥ ४१ ॥ रलांशुजालैः कुसुमैः श्रियास्यैर्धणतेजसा ॥ रत्नस्थानं विभो मेरुमभिभूयावतिष्ठसे ॥ ४२ ॥
 एवमादिवदंतौ तौ भविष्यन्नवदंपती ॥ प्रच्छन्नपूर्वदांपत्यामिथस्तुषौवभूवतुः ॥ ४३ ॥

॥ ३७ ॥ संज्वाल्यहुलाभ्यर्च्य च ॥ ३८ ॥ रतेर्विवाहेप्रसिद्धमदनं स्वशोभयाभिभूयेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ तं शोभामेववर्णयति ॥ इदो रित्यादिना ॥ तवोरसि स्थितो हारोभरौ प्रसिद्ध
 स्यगंगाप्रवाहस्य आभाशोभाधत्ते ॥ ४० ॥ खचितकेसरैर्धाटनिकजकैः ॥ ४१ ॥ रलांशुजालै रित्यादीनि राजमेससाधारण्येनयो ज्ययानि ॥ ४२ ॥ वदंतौ तौ इत्युक्त्या राज्ञा
 पितस्याः शोभावर्णितेति गम्यते ॥ ४३ ॥

वाचनापट्टस्यपर्येकनिविद्यउपविष्ट ॥ ४४ ॥ ततःक्षुण्णोश्चिरस्थानकेऽर्धादि ॥ ४५ ॥ कामकान्तरतिरिषथ ॥ ४६ ॥ नयोदितेत्यनेनपुषलदभ्याजरातीत्येनशोभापक
 योष्यउप ॥ ४७ ॥ ततेभालसमाधदतिशेष ॥ ४८ ॥ सनसदश-वद्यकोर अतुरागसदशाअकुराभ्यदरिपस्य ॥ आधैषवलहानामितिभागुरिभनेनटाप् ॥ लोकादि
 नीतानजानीसम्पानाषपस्य ॥ आधैरुशुभाभमरसाकारापस्यालयाधिपाथकिनीषाल्स्थितेत्यर्थ ॥ ४९ ॥ दसर्नागाकण्ठलत्वेनरूपयति ॥ सुरकेति ॥ ५० ॥ हि
 महाराज्जिम्दनिकांमहाराज शिरिष्यज ॥ कान्नांपलपर्येकेनिविष्टोमूपयस्वयम् ॥ ५१ ॥ अवतसेस्तथाभास्यैर्माणिरजविभूप
 णं ॥ वप्रविलेपनेपुष्करिष्यस्थानकापितै ॥ ५२ ॥ सायभौमुपितातन्वीमदनीमददायिनी ॥ निरिजेवविवाहोकाकामकान्तवका
 मिनी ॥ ५३ ॥ महाराजोमहाराज्जिम्पयित्वेदमाहताम् ॥ राजसेम्यगशावाक्षिलस्मीरिवनवोदिता ॥ ५४ ॥ शक्रेणसहचन्द्रभ्याच
 हस्पाहरिणासह ॥ यद्गोपांशुनासार्धतत्तभवतुमगलम् ॥ ५५ ॥ पद्मकोशांकुरद्वदालोलीलात्पलेक्षणा ॥ आभादशुभक्षाकारा
 स्वास्त्रितपयिनीवसा ॥ ५६ ॥ सुरकपल्वकरास्तनस्यकधारिणी ॥ ल्वमनेकफलामन्येकामकल्यतरोलंता ॥ ५७ ॥ हिमशीतावदातां
 गज्योत्थापनमहासिनी ॥ पूर्णदुश्रीरिवोद्युक्तादृष्टेवाह्लादयस्यलम् ॥ ५८ ॥ तदुत्तिष्ठवराशेवेदीवैवाहिकस्यम् ॥ श्रीवसिष्ठउवा
 च ॥ तत्रपुष्पलताजालं कान्दपतिशिलाकिरी ॥ ५९ ॥ मुक्ताकुसुमजालानांप्रकरं स्यकोपमे ॥ चतुर्दिकचतुर्भिश्चनालिकेरमहा
 फलं ॥ ६० ॥ पूणकुम्भैतयागगावारिपूर्ण-चकलितै ॥ ज्वालयाभासतुलस्यामध्यचदनटाकसि ॥ ६१ ॥ ज्वलनज्वालितज्वालदक्षि
 णस्यप्रदक्षिणम् ॥ पूर्वाभिमुखमेवाभ्रप्रपल्लवविप्रे ॥ ६२ ॥ नियोज्यदपतीकातीतयोर्विशतु सयम् ॥ सद्गुत्वातिललाजानिपाव
 कायशिरिष्यज ॥ ६३ ॥ उत्पयोत्पायकातांसपाणिभ्यांस्यमहादे ॥ अन्योन्यशोभमानौतीभवाविववनेशिवौ ॥ ६४ ॥ चक्रतुर्दप
 तातस्यपावकस्यप्रदक्षिणम् ॥ स्वदायज्ञानसर्वस्वद्वयमेमथापलम् ॥ ६५ ॥ ददतुसौमियोन्योन्मस्मितकान्तमुखश्रियो ॥ प्रदक्षिण
 नयदन्वालाजांस्त्यकायवद्वयम् ॥ ६६ ॥

मशीरत्पादीनिपूर्णद्विप्रयामर्दिकायाभसाधारणानियोज्यानि ॥ ५७ ॥ स्वयमलंकीर्तिशेष ॥ नयोवाम् ॥ कान्दपतिप्रतिफलाफलगुच्छसमाकारनवरत्नरितलाभिरकिरी
 शिर्षे ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ मर्कट्यालेषप्रेषामलचक्रतुरितिशेष ॥ तस्यावेधामभ्यधैर्वाहिकज्वलनप्रतिशाय्यचदनटाकसिज्वालयासासतु ॥ ६० ॥ मज्जालितज्वाल
 शिशावसशिरिष्यज्ज्वलननियोज्यप्रशिक्षणकस्यातस्याभ्रप्रपल्लवविप्रेरिष्यशिरिष्येकाव्यय ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ मज्जालितज्वाल
 शिर्षामलचक्रयो ॥ ६३ ॥ परस्परमात्मदानेक्रियापरस्परद्वयस्तमग ॥ स्वदायमिति ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

१ मयार्पस्यामप्यधाराशिरिष्यज्ज्वलनय

२ एतान्कान्तिनपुसफलवभाषय

संभोगकालसान्निध्यस्वप्नेःस्मयमानमुखौ ॥ ६० ॥ विवाहव्यापारेणायःप्रहरोतिक्रांतइतिसूचयन्नाह ॥ एतस्मिन्निति ॥ चतुर्भांगचतुर्थभागम् ॥ ६१ ॥ तस्मिंस्तल्पेकरात्रसं
 चारयाभास ॥ यथाकामुकस्वदृष्टिर्ललनाछिद्रद्रष्टुमभितःकरान्स्वकिरणान्रसारयतितद्वत् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ सगमसुमुहूर्त्तकप्रतीक्षभाणावितिशेषः ॥ काचनमयीकंदरांगुहा
 विविशतु ॥ ६४ ॥ चद्रस्याप्यदृश्यत्वाद्गुमा ॥ तत्रतल्पददर्शितुः ॥ तदेववर्णयति ॥ कल्पितमित्यादिसा र्वत्रयेण ॥ इदृशतुरितिकित्यतुसिगुणश्रद्धादसः ॥ ६५ ॥ गलानिर्वाजितै
 रम्लानैः ॥ ६६ ॥ शोभनेनशय्याप्रमाणेनच्चकैरुन्तैः ॥ मदनिकासत्यसकल्पेनसमैःकुसुमैर्नभिर्नैर्दीर्घशय्याकारेणदीर्घाभूदेविवप्रतिभैःपुष्यैःपरितोव्याप्तमितिपूर्वात्रान्वयः

भार्वावरौसमंतुष्टीकरौतत्यजतुःक्रमात् ॥ स्मयमानमुखौकांतौचंद्राविवनवोदितौ ॥ ६० ॥ पूर्वोपरचितेपुष्पतल्पेविविशतुर्नवे ॥ एत
 स्मिन्नांतरेचंद्रश्रुतुर्भांगनभसलत्वात् ॥ ६१ ॥ शनैराक्रमयामासशोभाद्गुमिवानयोः ॥ तस्मिंश्चललनाछिद्रद्रष्टुदृष्टिरिवाभितः ॥ ६२ ॥
 लोलःसंचारयामासकरानिंदुर्लतागृहे ॥ तैसैर्नवकथालापैरिंद्रावभ्युदितेत्वथ ॥ ६३ ॥ तावासांचक्रतुःकांतौदंपतीसुमुहूर्त्तकम् ॥ अ
 थोत्थायज्वलद्रत्नदीपांकांचनकंदराम् ॥ ६४ ॥ स्वयंपूर्वोपरचितानुमांविशतुःप्रियौ ॥ ददर्शतुर्नवंतत्रतल्पंकुसुमकल्पितम् ॥ ६५ ॥
 परितोव्याप्तमुक्तौर्णैर्मपंकजराशिभिः ॥ मंदारादिभिरस्यैश्रुष्यैर्भ्रान्तिविवर्जितैः ॥ ६६ ॥ उच्चकैःसुप्रमाणेननिमित्तैःकुसुमैःसमैः ॥
 दीर्घदुर्विबप्रतिभैस्तुषारस्थलशीतलैः ॥ ६७ ॥ क्षीरोदजलधारामंज्योत्स्नासंपिंडसुंदरम् ॥ प्रतिविंबमंगस्थनतंभित्ताविवस्थितम्
 ॥ ६८ ॥ सुगंधमुन्नतकांतंचिरादन्यतयास्थितम् ॥ मिथुनंपुष्परशीतन्यषीदत्यरितोऽमले ॥ तस्मिन्समसमाभागेक्षीरोदमंदरोयथा
 ॥ ६९ ॥ तैसैर्मिश्रःप्रणयपेशलवाग्विलासैस्तत्कालकार्यसुभगैःप्रणयोपचारैः ॥ सत्कांतयोर्नवनवेनतयोःसुखेनदीर्घासुहूर्त्तद्ववसार
 जनीजगाम ॥ ७० ॥ ॥ इत्यार्षवांवांदे०मो०नि०पू०चू०लांलाविववाहोनामषडुत्तरशततमःसर्गः ॥ १०६ ॥ ॥ ७१ ॥

॥ ६७ ॥ पुनस्तल्पमेवविशिनष्टि ॥ क्षीरोदेत्यादिना ॥ नतंसंक्रातम् ॥ ६८ ॥ चिरातराज्यत्यागकालादारभ्यअन्यतयाअदंपतित्वेनभ्रांत्याउदिततन्मिथुनंस्त्रीपुंसद्वंद्वपुष्परशीत
 तस्मिंस्तल्पेन्यषीदत् ॥ उपभोगेनतल्पोपमर्दकत्वान्मंदरदृष्टातः ॥ ६९ ॥ तयो सत्कांतयोस्तैस्तैर्लोक्तैःप्रणयपेशलवाग्विलासैस्तत्कालोचितपरिरभणादिकार्यसुभगैर्गंधमा
 ल्यतांबूलापर्णादिप्रणयोपचारैर्नवनवेनसंभोगसुखेनदीर्घासारजनीसुहूर्त्तमिवजगाम ॥ ७० ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनि०पू०षडुत्तरशततमःसर्गः ॥ १०६ ॥

नानाशिविद्वारादिधामाद्येद्वरानम ॥ अथशक्तिपरीक्षार्थस्वर्गाङ्गानादिवधपद्ये ॥ १ ॥ रीणरजकद्रव्ये ॥ १ ॥ देवसदराभोगाद्यत्पत्नोद्वयपती ॥ २ ॥ १ ॥ यामिन्ध्यारा
 धी ॥ श्लिष्टोपुक्तौ ॥ ४ ॥ ५ ॥ सप्तारद्य समवर्धता ॥ ६ ॥ प्रियेनिद्रामतबन्धिसितनगरात्वेतिशेष ॥ ७ ॥ ८ ॥ कर्ककिपत्किपकालमस्यपुस्तभाह ॥ मासमित्यादिना ॥
 पूजनीयपत्नी ॥ ९ ॥ हस्तलभ्याभ्युदितानिचन्द्रानिष्टुष्टुपारंगजराप्रपहारित्नाहभोपानिफलकुसुमकिंसलयारीनियेपातथाविधेर्धैरिर्बनमालिनेसज्जतबनमाले ॥ शुक्ति
 श्चिवसिपुत्रवाचा ॥ अथसूर्यांस्वरगोणरजितेमुवन्नोदरे ॥ शिरिविध्वजांगनाप्रातमंदनीकुंजतांययी ॥ १ ॥ एवमहेंद्रदर्यातावुभौकुमरि
 रिविध्वजो ॥ स्वयविवाहताविधौसपत्नीदिवदपती ॥ २ ॥ विलेसगुर्विचित्रासुप्रत्यहंवन्नराजिगु ॥ प्रपक्फलभारसुपुष्पपल्लविनीपुष्प ॥ ३ ॥
 दिवाप्रातरौमित्रेयामिन्यामिषदपती ॥ प्रभादीपाविवभिलथानिविद्युक्तौषभूवतु ॥ ४ ॥ रेमातेवनकुर्जेपुगुहासुचमहीभ्यताम् ॥ तमा
 लजालखंडमुमदारगहनेपुष्प ॥ ५ ॥ सत्यददुर्करैलासमहेंद्रमलयपुष्प ॥ गंधभादनविंध्याद्रिजोकालोकतटपुष्प ॥ ६ ॥ दिनेत्रिभिक्तिभि
 गत्यानिद्रांगतवतिप्रिये ॥ चूढालाराजकायाणिकृत्वास्वभ्याययीपुन ॥ ७ ॥ तीदिवासुद्धदौभिन्नेटपतीकुम्भामिपी ॥ नानाकुसुमसं
 वतीतस्यतुमुदितोमिय ॥ ८ ॥ मासमेकमहेंद्राद्गौरन्येसरलसकुले ॥ रत्नकुन्धेगुहागोहेपुजितौसुरकिन्ने ॥ ९ ॥ हस्तलभ्योदिताभोपम
 दारवनमालित ॥ एवशुक्तिमत पटुपक्षकलयलतागृहे ॥ १० ॥ मासद्वयपक्षवतागिरेर्दक्षिणादिक्टे ॥ पारिजातवनेदेवपुष्पस्रक्कमद्वपे
 ॥ ११ ॥ जपूखंडतलेमेरो पादेजपुनदीने ॥ जांबूनदमयेमासजंबूफलरसासवै ॥ १२ ॥ दशोत्तरकुरूणांषमदलेदिवसानिती ॥ को
 सलेपुत्तरस्यपुसर्भावंशतिवासरान् ॥ १३ ॥ एवमन्यपुदरोपुविष्विन्नेपुमहीभ्यताम् ॥ स्थितवतीमहासागीसुद्धदौनिशिदपती ॥ १४ ॥
 ततोयातेपुमासपुराने कतिपयेपुसा ॥ चूढालाचिंतयामासदवपुत्रकरूपिणी ॥ १५ ॥ सुरूपभोगभारेणपरीक्षेहेरिशिविध्वजम् ॥ मा
 कदापनचतोस्यभोगेपुरतिमेप्यति ॥ १६ ॥

मतपवतीशेषस्यपुष्टे ॥ १० ॥ पक्षधतोगिरेर्भेताकस्य ॥ देवभोम्येपुष्पलस्रकमद्वपे ॥ ११ ॥ मेरोर्दक्षिणपारेजम्बूद्वीपकेनृकींबूहृषभ्यसिद्धस्रक्यततिभोजबूनस्रकलेतस्यपु
 रितिसर्धपानुपग ॥ ऊर्ध्वकलानांशप्रयाणानारसलक्ष्मीरसर्धेयेदे स्वेरदौर्ध्वजराभपादिनिपुंकस्थिरयोबनानिद्राज्जपयसिद्धानुसारंयाप्यार्थम् ॥ १२ ॥ उत्तरकुरू
 णामहलरारादिषसानितीतस्य ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ परीक्षेपरीक्षिष्ये ॥ बर्तमानतामीप्याह ॥ रतिवासक्तिम् ॥ परीक्षायाद्दीकृताभासक्तिरयकशाशिविष्यभोगेपुर
 तिपारप्यतिर्धैयत्वेपस्य ॥ १६ ॥

सुरैस्सरोभिश्चसहवर्तमानंदरिर्मद्रम् ॥ १७ ॥ यथावत्प्रथाशास्त्रमदर्शयथाद्युपचरैः ॥ १८ ॥ अभ्यागमलक्षणाकदर्शनाश्रमः किंकिमर्थकतायथायस्कारेणप्रयोजनेनत
 त्रप्रयोजनवक्तुमर्हस्यर्थः ॥ १९ ॥ स्वातस्वर्गात् ॥ २० ॥ त्वद्गुणश्रवणप्रयुक्तमाश्रयविस्मयोपेयायासाचदेवाश्रतदगनागणाश्चदेवागनागणाः ॥ २१ ॥ गगनगमनशक्तिश्च
 न्यस्यभेकथस्वर्गाआगमनतत्राह ॥ पादुकेति ॥ अथसिद्धातरविमानदिव्याश्रयापिच ॥ २२ ॥ तंनत्वदाहानप्रयोजनेन ॥ २३ ॥ प्रत्याख्यानत्द्विस्वभालक्ष्याह ॥ विमान
 इतिसंचित्यचूडालामाययाविपिनावनौ ॥ आगतंदर्शयामासससुराप्सरसंहरिम् ॥ १७ ॥ इंद्रमभ्यागतंदृष्ट्वापरिवारसमन्वितम् ॥ य
 थावत्पूजयामासवनसंस्थःशिरिविध्वजः ॥ १८ ॥ ॥ शिरिविध्वजउवाच ॥ ॥ आत्मनाकिंकतादूरदाभ्यागमकदर्शना ॥ देवराजयथा
 तन्मेप्रसादादक्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ इमेवयमिहायातास्त्वद्गुणातिशयेनखात् ॥ त्दिलभेनसूत्रेणखगावनगताइव ॥ २० ॥
 उत्तिष्ठस्वर्गमागच्छतत्रसर्वैवदुन्मुखाः ॥ त्वद्गुणश्रवणाश्रयार्थःस्थितादेवांगनागणाः ॥ २१ ॥ पादुकागुटिकारवङ्गरसादीदमथापिच ॥
 गृहीत्वासिद्धमार्गोणस्वीकुरुस्वर्गमंडलम् ॥ २२ ॥ आगत्यविविधाभोगास्त्वयाविवुधसद्मनि ॥ जीवन्मुक्तेनभोक्तव्यास्तेनत्वामहमाग
 तः ॥ २३ ॥ विमानयंतिसंप्राप्तानतिरस्करणैःश्रियम् ॥ नाभिवांछंतिनप्राप्तांवाद्दशाःसाधुसाधवः ॥ २४ ॥ अविप्रमागतेनाव्यसुरांवि
 हरतात्वया ॥ स्वर्गःपवित्रतांयातुहरिणोवजगन्नयम् ॥ २५ ॥ ॥ शिरिविध्वजउवाच ॥ ॥ सर्वस्वर्गसमाचारवेद्विदेवाधिनायक ॥ किं
 तुसर्वत्रमेस्वर्गो नियतोनतुकुत्रचित् ॥ २६ ॥ सर्वत्रैवहितुष्यामिसर्वत्रैवरमेप्रभो ॥ अवांछनत्वान्मनसःसर्वज्ञानंदवानहम् ॥ २७ ॥ नि
 यतंकिंचिदेकत्रस्थितंस्वर्गकमीदृशम् ॥ शकगतुंनजानामित्वदाज्ञानकरोन्महम् ॥ २८ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ साधोविदितवेद्यानांपरि
 पूर्णांधियांसमम् ॥ सज्जनाचरितंयुक्तंमन्येभोगोपसेवनम् ॥ २९ ॥

यतीति ॥ २४ ॥ बलिद्वारापालनाययज्ञांहरणायचपातालेपिहरेर्विहारप्रसिद्धेजगन्नयमिति ॥ २५ ॥ स्वर्गसमआचारःसुखविहरणयस्मिस्तथाविधम् ॥ स्वर्गोसमंसुखमा
 चरन्तीत्यणतवा ॥ सर्वदेशांत्थावेदनेहेतुस्त्वधिकोविशेषइतिचेत्तमाह ॥ किंत्विति ॥ मद्भिमतःस्वर्गोभूमात्सैव सचसर्वत्रैवेतिभावः ॥ नियतःपरिच्छिन्नः ॥ २६ ॥ पूर्णकामत्वा
 दपिमेसर्वत्रसुखमित्याह ॥ सर्वत्रेति ॥ २७ ॥ तुच्छस्वर्गस्वर्गकगतुंनजानामिनसभावयामि ॥ तथाचासभाव्यविषयेआज्ञापनतवैवानुचितननुभमतदकरणमपराधइतिभावः
 ॥ २८ ॥ पूर्णांधियांभोगोपसेवनभोगानुपसेवनचसमम् ॥ तत्रापिभोगोपसेवनसज्जनैःप्रारब्धक्षयायाचरितमतस्तद्युक्तमन्येइत्यर्थः ॥ २९ ॥

देवशेरोपबुनन्त्येकदस्विरिस्त्रीगनुमनिच्छयाद्येत्तुर्णास्थितेसतिपुष्यवर्धिनिरपेक्षस्त्वपदितसङ्घमित किनापयामि अक्षयन्त्यागमनप्रयाजनस्वभयापधानेभेषुकमिनिहृरि
 द् स्वेरदस्यपप्रयात्कथात् ॥ १० ॥ अहम्भवेनस्वगमागच्छामि किन्तुनाराज्येपमितिष्ठ कालेनमागिबलद्वीरेनिषर्हणादिप्रयोजनार्थमागमिष्यामीत्यारायेनार्थोक्त्यारिशिविष्य
 अक्षरतिष्ठतिहेतुभूतेराजाभिधेनपुनाराज्यमागमितलक्षणकल्प्याणमस्तिनिष्कामप्रतिबद्धन्तर्धिमतर्धानमाययोहृरि ॥ ११ ॥ देवैर्जार्धमागतेनेषिदेशेनयुक्तद्वितीयदेवदस्यपि
 क्षणादस्यभूत् ॥ यथाधारिनिधीयातेषयतिष्ठतिस्फुरतिभ्याकुला निमकरफनार्थाद्वद्वद्वानियमित्तयाधिपः ऋद्धोलराशिरप्यदस्योभवतिनद्वित्यथ ॥ १२ ॥ इति
 श्रीबाविष्ठमंतास्यमंकारानि ० पू सप्तोत्तररातम सर्ग ॥ १०७ ॥ ॥ ११ ॥ इहकोपयरीक्षार्थीप्रासगभ्यापयथा ॥ राक्षपापदस्यतेराक्षेनिजह्वयथाकत

देवशेरोपबुनन्त्येत्तुष्णीमेवस्थितेनृपे ॥ किमितीनापयास्येपत्वभितिप्रोकवान्हृरि ॥ ३० ॥ नाहमपैवकालेनवदतीतिशिविष्यज्जे ॥
 कल्याणतेस्तुकुम्भेतिवदन्नतर्धिमाययी ॥ २१ ॥ तदेवददमखिलनिद्रोरायुक्तत्रक्षणादलभदस्यमभूद्वितीयम् ॥ कञ्जोलराशिरिववा
 रनिधीप्रशातेवातेस्फुरन्मकरफेनफर्णाद्वददम् ॥ ३२ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शक्रगमननामसर्वात्तरशततमःसर्ग
 ॥ १०७ ॥ ॥ ११ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ तांमायांशमभानीयधृष्टास्त्रासमर्चितयत् ॥ टिष्ट्याभोगोच्छ्रयानायङ्गियतेव
 सुधाधिप ॥ १ ॥ शीत समसमाभोगएवंशकसमागमे ॥ असरंममहेलचकतवान्त्रय्यावहारिकम् ॥ २ ॥ भूयएवप्रपञ्चेनविश्वशान्प्येव
 सादरम् ॥ रागद्वेषप्रधानेनकेनचिद्विद्विहारिणा ॥ ३ ॥ इतिसंघित्यसारात्राविदावभ्युदितेवने ॥ गृहीतमगनारूपकर्तामदनिकासती
 ॥ ४ ॥ वातेवहतिफुल्लारुधेमपुरामोदमांसले ॥ संध्याजप्यपरेनपात्तीरसस्येशिविष्यज्जे ॥ ५ ॥ सतानकलतागोहंनरिद्वैःपुष्पगुच्छकै ॥
 शुद्धातवनदेविनांप्रविवेशमदान्विता ॥ ६ ॥ तत्रसकल्पितेपुष्पशयनेमाल्यमालिता ॥ कठेसकल्पितकर्तृखिगमाटायसास्थिता ॥ ७ ॥

॥ १ ॥ तार्धिद्रागमनरूपमायांशमानीयचकतस्व ॥ इत्येतदर्थीकियते ॥ १ ॥ सहाधिकियायुत्पत्त्यागतमेनआकारादिमासमभोगोभुत्वापययस्थितिर्यस्य ॥ अ
 सतममसाभ्यसमहेलचकत्वावहारिकमर्षयायादिनापुननमुचितेक्तयाद्विष्यकतथात् ॥ १ ॥ अयर्थेपुष्यकार ॥ केनचिद्रागद्वेषप्रधानप्रपञ्चेनगुच्छिद्धारिणागुच्छिदोभकेण ॥ १ ॥
 यद्गृहीतमगनारूपमितिपरयाः ऋद्धसकल्पितकर्तामितिचतुर्थस्यथ ॥ ४ ॥ फुल्लारुधयुचितकलतासपन्चेवतेमलयानिलेषुहृत्सिन्धिरिद्वैःपुष्पगुच्छकैरुपलक्षितवनेवैनीनापुच्छो
 मसमानकलतागोहृत्सिन्धिरितेपरिणाम्य ॥ ५ ॥ १ ॥ तत्रमाल्यमालिताश्रालकलतासमीमाययासकल्पितमनुच्छपुंशानमगनारूपमगनानामिषानुदत्तदस्यःश्राद्धिष्यजनयोहृशा
 पाकृतिरूपयस्यतयादिष्यमत्पुष्यमनुच्छाच्छिस्त्विकाल्कानमनोहृरतार्धिगणितकठेयुष्मिन्मायायसस्थितेत्यभ्य ॥ ७ ॥

जप्याते शिखिष्वजः संख्याजप्यस्थानातकुंजादागत्स्यमदनिकामन्विष्यकस्यलगोहेमदनिकांतल्लेठमनोरमं शिखिगंचददर्श ॥ ८ ॥ शिखिगं विशिनष्टि ॥ कुंतलेत्यादिना ॥ मदनिकाकु
 न्तलेखकुतले श्वावलितरकंधम् ॥ समालब्धलिसम् ॥ शयने आद्यत्यापरिवर्त्तनेन निष्येण च पर्याकुलितः शेरवरचूडावधोयस्यतम् ॥ ९ ॥ आकुचनादिगुणाकोरेवालावाहुलक्षणे
 उपधानके उपवर्हे ससक्तश्रवणादिचतुष्टयस्य ॥ १० ॥ मिथुनस्त्रीपुसद्वहम् ॥ ११ ॥ अगानालग्रसश्लेषलच्छलेन अपर्पयत आसजयत् ॥ १२ ॥ परस्परान्भुन्मुखम् ॥ १३ ॥

आगत्यान्विष्यकुंजात्सप्रददर्श शिखिष्वजः ॥ लतागोहेमदनिकांकंठे शिखिगंमनोहरम् ॥ ८ ॥ कुंतलावलितस्त्रकंधं समा लब्धं च चंदनैः ॥ शय
 नाद्यनिक्षेपपर्याकुलितशेखरम् ॥ ९ ॥ हेमाभेदिगुणाकारवालावाहूपधानके ॥ संसक्तश्रवणापांगकपोलतलकुंतलम् ॥ १० ॥ मिथु
 नंतददर्शान्मिथः प्रहसिताननम् ॥ अन्योन्यवदनासक्तल्लनांकल्यलताशुकैः ॥ ११ ॥ आलोलमाल्यशयनं मदनानुरमाकुलम् ॥ अंग
 लप्रच्छलेनात्मरागमन्योन्यमर्पयत् ॥ १२ ॥ अभ्युन्मुखं समा नंदमुद्दाममदमंथरम् ॥ परस्परहृतं पुष्पैर्वक्षोभ्यापीडितस्तनम् ॥ १३ ॥
 तदालोक्याविकारेण चेतसालंतुतोपसः ॥ अहोमुखं स्थितौ शिखावित्याहस शिखिष्वजः ॥ १४ ॥ तिष्ठतांगयथाकामं मुखं शिखिगौचया
 स्थितम् ॥ विध्रंमाकरवंभीतावित्युक्तानिर्जंगामसः ॥ १५ ॥ ततोमुहूर्तं मात्रेण प्रपंचतमुपेक्षसा ॥ निर्यथौदर्शयंतीस्वरतिफुट्टाकुलं
 वपुः ॥ १६ ॥ उपविष्टददर्शनं नृपहेमशिलातले ॥ समाधिसंस्थमेकांतं मनाविकसितेक्षणम् ॥ १७ ॥ तंप्रदेशमुपागम्य लज्जावनमिता
 नना ॥ तूष्णीमासीत्क्षणांखिनाम्लानामदनिकांगना ॥ १८ ॥ क्षणाच्छिखिष्वजो ध्यानादिरतस्तामुवाच ह ॥ अत्यंतमधुरं वाक्यमिदं
 मक्षुब्धयाधिया ॥ १९ ॥ तन्विकिंश्रीप्रमेवत्वं विप्रितानंदमागता ॥ आनंदायैव भूतानियतं तयानिकानिचित् ॥ २० ॥ भूयस्तोपयतंग
 च्छुकांतं प्रणयदत्तिभिः ॥ परस्परेऽपि तस्त्रहोदुर्लभो हि जगज्जये ॥ २१ ॥ अहमेतेन चार्थनोद्देशं यामिममानिनि ॥ यद्यदिष्टतमं लोके तत्तदे
 वं विजानता ॥ २२ ॥ अहं कुंभश्च तन्वंगिवीतरागाविहेतरा ॥ दुर्वासः शापजावालात्वं यदिच्छसितकुरु ॥ २३ ॥

अविकारेण क्रोधविकारारहितेन ॥ १४ ॥ स्वदर्शनाद्रीतौ तौ प्रसिद्धे अंगयथाकामं तिष्ठत तिष्ठतम् ॥ अहं विध्रंमाकरवदस्युक्तानिर्जंगाम ॥ १५ ॥ तं मायाप्रपचमुपेक्ष्य उपसल
 त्येति यावत् ॥ रत्याविदसंभोगेन फुल्लविकसितमाकुलं च ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ यानिकानि चित्तसर्वाणीत्यर्थः ॥ २० ॥ परस्परमीप्सितः अकस्त्रिमइति यावत् ॥
 ॥ २१ ॥ विजानतापुंसायद्यदिष्टतमत्तदेवत्वादर्शमेव परोपभोग्यमिति ज्ञेयमिति शेषः ॥ २२ ॥ नचत्वदपराधेन मम क्रमे अविलम्ब इत्याशयेन ह ॥ अहमिति ॥ त्वं कुभादिन
 र्वेति शेषः ॥ अतो यदिच्छसितनिःशकं कुरु ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ अन्नश्लिषांघृतशिरः ॥ २५ ॥ अश्लोपत्याज्ज्वलात्पारात्प्यारत्तात्प्यलक्ष्मीनाम् ॥ कुमारी अमृतावात कृणी एकंतिस्कारपाप्यते रोधनप्रतिषेधनकरोत्येव ॥ अथश्लि
 स्रग्वाद्दस्य ॥ परिविगमपरित्करात्प्राणैर्गुर्वेषात्सप्यन्तविघ्ननस्त्रे अंगेवहेमनभ्याणादीनां निश्चितम् ॥ भावेक ॥ स्थैर्यमकरोति ॥ तरलतरमनभ्याणाभूत्सासत्प्यतदस्यर्ध
 ॥ २६ ॥ क्षीणशिरपुवशीकारसमथर्षीर्दार्पाटात्पार्धैकपुषामसमागमेहनुनाप्य ॥ यद्विषयपुवशीकारसमथर्षीर्दृष्टराधात्ताभाभाएकतिषुषुषापुरोभवन्तिदातासामसगमेन
 कथियद् ॥ नभ्यप्रसाक्षिकतपाषिषाहितस्यगर्भुमभ्यु शाब्दीयपरुषसगमनिषेधोअनापवाद्दक्षणात्कद स्वपातिव्रत्यगगश्वविधेकरापायालोभ्यमानाकारासगमेहे

मदनिकोवाच ॥ एवमेवमहाभागश्रीस्वभावोहिचंचल ॥ कानोत्पद्युगुण शीणानकोपकर्तुर्मर्दसि ॥ २४ ॥ अबलाहमनेनास्मिरा
 नौगहनकानने ॥ त्वयिसध्याजपपरैकिकरोभिवरकिका ॥ २५ ॥ अबलावाकुमारीवाजारनरतिरोधनम् ॥ करोतिपरिविगोननानो
 स्वविनिवेशितम् ॥ २६ ॥ श्रिय सुदरतांयाता पुर पुसामसंगमोमन्युनिषेधआक्रद् सतीर्त्तिकरिष्यति ॥ २७ ॥ अबलाक्रीतथाबाला
 मूढाहमपराधिनी ॥ क्षंतुमहसिनायत्वक्षमावताहिसाधव ॥ २८ ॥ शिखिव्यजजउवाच ॥ मन्युर्ममनयात्तैर्विद्यतेखड्गवहुम ॥
 क्वलसाधुनिधलात्रेच्छामित्वामहवधुम् ॥ २९ ॥ सुदत्तेनवनातिपुपूर्ववत्सुखमंगने ॥ वीतरगतयानित्यसममेवरमावहे ॥ ३० ॥
 श्रवसिपुउवाच ॥ एवसमतयातन्प्रस्थितेतस्मिन्क्षिखिव्यजे ॥ चूडालाधितयामासतस्त्वनेतोदितशया ॥ ३१ ॥ अहोवतपरसा
 म्यभागवानयमागत ॥ वीतरगतयाज्कोषोजीवन्मुकोवतिष्ठते ॥ ३२ ॥ नैनहरतितेसोगानमहस्योपिसिद्धय ॥ तसुखानिनदु खानि
 नापटोतवसपद् ॥ ३३ ॥ धितिता सकलाएकप्रयात्येनमनिदिता ॥ मन्येमहर्षय कर्तानारायणमिवापरम् ॥ ३४ ॥ आत्मवृत्तांतम
 खिलतमेनस्मारयाम्यहम् ॥ कुमरूपमिदत्यक्काचूडालैवमवाप्यहम् ॥ ३५ ॥ इतिसिष्वित्यचूडालाचूडालावपुरक्षता ॥ दर्शयामासत
 चाशुत्यक्कामदनिकावपु ॥ ३६ ॥ तस्मान्मदनिकाद्देहाचूडालानिगतिवसा ॥ वभावस्यपुरोचुकानिगतवसमुद्रकान् ॥ ३७ ॥

तव किंनस्तुलयाह ॥ मन्युरिति ॥ मयत्तररतिरागगाधितासोनकारसगनितोदुसमर्थाइतिभाव ॥ २५ ॥ अतएवक्षमापयामीत्याशयेनाह ॥ अबलेति ॥ २८ ॥ स्वैआकारो
 हुमदस्य ॥ धर्मापार्थनिच्छासि ॥ २९ ॥ ३० ॥ तस्यसनेनरागेद्वेषासनाद्युप्यतयापरीक्षितश्चिन्तेन ॥ उदितारायान्दटा ॥ ३१ ॥ अकोपइतिच्छेद ॥ ३२ ॥ तैर्दृष्टयार्थतासो
 गात्सिद्धपथ ॥ ३३ ॥ धितितामदभिप्रेता सकलाश्रीवन्मुकदक्षणाभूताशानिस्त्रिमाधैयवृष्यादिव्याख्यानिवृत्तमहर्षयएकमेनप्रयतिप्रियामुषानिआश्रयतीतिपाथ ॥ ३४ ॥
 तमेवगुणशिरशिरस्तास्वतानस्मारयाधोम्यभूतनेनप्रतिस्मारयासि ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ युक्ताप्यागधारणावतीसमुद्रकालपुटकात्सिगते ॥ ३७ ॥

पणयेभर्तृचितानुरजनेपेशलाचतुराम ॥ दयितापूर्वदयिताम् ॥ ३८ ॥ माधवेवसर्तसमुदितोपकिर्मीकमलिनीमिव ॥ अथवासमुदितासमृद्धामाविर्भूतांवाभाधवस्यविष्णोपनि
 नीपद्महस्ताश्रयमिव ॥ रामावतारावसानेरामस्यविष्णुभावेप्रकृसीतात्वेनभूमितल्पविष्टाततोभूमितलात्सुनरुपगताश्रयमिवरत्नसपुटकालकटिनारत्नश्रयमिवचन्द्रपोनि
 जादयितान्चूडालापरिदर्शपुरोदर्शैत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतात्पर्यप्रकारोनि० पू० अष्टोत्तरशततम सर्गः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दृष्ट्वापृष्ट्वाचतुष्पानाद्दृष्ट्वा
 सर्वशुचिस्मितः ॥ तुष्टप्रशस्यचूडालामार्लिभ्यात्रानयन्निशाम् ॥ १ ॥ इद्वदध्यमाणम् ॥ १ ॥ कुमादिह्रियेणत्वमेवकिमिहासि कियत्कालकिमर्थवाइहमस्सनिधौतिष्ठसि ॥ य
 तांदर्शानवधांगीपुनःप्रणयेपेशलाम् ॥ कांतांमदनिकामेवचूडालांदायितांस्थिताम् ॥ ३८ ॥ समुदितामिवमाधवपद्मिनीमुपगता
 मिवभूमितलाच्छ्रयम् ॥ प्रकटितामिवरत्नसमुद्रकाल्परिदर्शानिजांदायितांचपुः ॥ ३९ ॥ ॥ इत्यापूर्वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू०
 चूडालास्वरूपदर्शननामअष्टोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ अथतांदायितांहृष्ट्वाविस्मयोत्फुल्लला
 चनः ॥ शिखिध्वजउवाचेदमाश्रयंकुलयागिरा ॥ १ ॥ कालमुत्पलपत्राक्षिकुतःप्रामासिसुंदरि ॥ किमिहासि कियत्कालंकिमर्थमिह
 तिष्ठसि ॥ २ ॥ अंगेनव्यवहारेणस्मितेनानुनयेनच ॥ ममजायाविलासनेनतकलवोपलक्ष्यसे ॥ ३ ॥ चूडालोवाच ॥ एवमेवप्रभो
 विद्धिचूडालास्मिन्संशयः ॥ अकृत्रिमेणदेहेनलब्धोऽस्यद्यमयास्वयम् ॥ ४ ॥ कुंभादिदेहनिर्माणैस्त्वांवाधायितुमेवमे ॥ प्रपंचःशतशा
 खत्वमिहयातोवनांतरे ॥ ५ ॥ यदारोज्यंपरित्यज्यमोहेनतपसेवनम् ॥ त्वमागास्तस्यभृत्येवत्वद्दोधायाहमुद्यता ॥ ६ ॥ अनेनकुंभदेहेन
 मयैवत्वंबोधितः ॥ कुंभादिदेहनिर्माणंत्वांबोधयितुमेवमे ॥ ७ ॥ माययानतुकुंभादिकिंचित्सत्यंमहीपते ॥ अथोविदितवेद्यस्त्वंध्या
 ननेतदखंडितम् ॥ ८ ॥ सर्वपश्यसितत्वज्ञध्यानानाश्रयत्वोकथ ॥ अथचूडालयेत्सुक्तोवद्वापरिकरंचपुः ॥ ९ ॥ आत्मोदंतंविशेषेणध्याने
 नामलभैक्षत ॥ अंभिराज्यपरित्यागाच्चूडालादर्शनावधि ॥ १० ॥ सर्वमूर्हतंध्यानेनचात्मोदंतंदर्शसः ॥ आराज्यसंपरित्यागादहर्तमा
 नक्षणक्रमम् ॥ ११ ॥

यपिकुंभस्थितिकालप्रमाणजानात्सेवतथाप्यस्यावेपां

तेषांकाभागमनद्यागपिस्थितिसंभावनात्किंयत्कालमितिप्रश्नः ॥ २ ॥ अंगेनअवयवसस्थानेनतच्चेटालक्षणव्यवहारेणअनुनयेनप्रमेवाकृप्रवधशैल्याममजायायाश्रूडालाया
 पसिद्धेनविलासेनतस्यांकलामूर्त्तिरिवउपलक्ष्यसेदृश्यसे ॥ ३ ॥ अकृत्रिमेणसहजेन ॥ ४ ॥ ५ ॥ तस्यश्रुतितदाप्रभुत्वेव ॥ ६ ॥ ७ ॥ सत्यमकाल्यनिकम् ॥ ध्यानेनप्रागुक्त
 योगधारणया ॥ ८ ॥ पश्यसिदृश्यसि ॥ परिकरतादृशधारणानुकूलासनादि ॥ ९ ॥ अंभिरुपरि ॥ १० ॥ आवत्तमानक्षणक्रममितिअत्राप्याडनुकल्प्यते ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ पुलकोष्ठकतानतीर्वाहृविषाधपमसायआलित्तिगतियेणान्य ॥ गलदगलिर्धावययम् ॥ चत्वारिकियाधिशेषणानि ॥ १३ ॥ आवाशब्देनाधाभिष्यक्तपरस्वानुरा
 गलक्षणस्यापिभाव ॥ योपारशोबाधापयोचरपरमानवरूपग्यगारसोबभूषसवासुकिजिष्णुभिरपिबन्तुनशक्यतइत्यन्य ॥ १४ ॥ विविस्थीचद्रस्यार्बमायाभिबभिल
 लनृपेकआरयशकतामिष ॥ १५ ॥ शैलीएककितलासमुत्कीर्णपरस्वार्लमितभूर्तीर्वाभ्लिष्टीमित्तौचिरसास्ताम् ॥ १६ ॥ आनवातिशयेनमनसोजडीभाबेनतस्कावभ्यजक
 णिगारानाकायूथखरपोषमी ॥ १७ ॥ छस्येलोचनस्येयहिरोमनसोकाडीभावादेवालशस्थितलोषमपथास्यात्तथाआस्ताम् ॥ प्रणयपेशलयथास्यात्तथाकानाप्रतिउधाचे
 सर्वभालेप्यभुपालोविरराभसमाधित ॥ समाधिविरतोहर्षविकसिनयनांशुज ॥ १२ ॥ विसार्यतरसाधाहुपुलकोज्वलतांगती ॥
 गलदगपनक्षहमुषदाप्यसुरस्यहम् ॥ १३ ॥ आलितंगचिरकांतानकुलानकुलीभिव ॥ तयोरालिगनेतस्मिस्तत्रभावोवभुवय ॥
 ॥ १४ ॥ नसवासुकिजिह्वाभिर्वकुहर्षेणशय्यते ॥ दिविस्थाविवपकेनकृताविवभिलतनु ॥ १५ ॥ शैलाविवसमुत्कीर्णीभिलथावास्ता
 चिरप्रियो ॥ मुहूर्त्तंगलहर्भजलौपुलकपीवरौ ॥ १६ ॥ बाहृविभ्लयतामीपन्नितुस्तौशनीप्रियो ॥ अमृतापूर्णद्वयौसशुन्यद्वयो
 पमी ॥ १७ ॥ उन्मुक्तमुजभासांतावल्क्षस्थितलोचनम् ॥ पनानदक्षणास्थित्वातूर्णीप्रणयपेशलम् ॥ १८ ॥ कान्तांचिबुकसलक्षकर
 योवाचमुपति ॥ अत्यंतमधुरक्षिन्ध कात स्वकल्योपिताम् ॥ १९ ॥ पुण्यश्ररतिनिष्यद स्वाडुनामास्यतादपि ॥ कियत्वमाणस्तन्वया
 ल्वयायाल्लदुमुचयथा ॥ २० ॥ अनुभुताश्ररक्षेशास्रतुर्यनदाकण ॥ एवंदुकररातस्मात्ससारकुहरादहम् ॥ २१ ॥ उत्तारितोययावुड्या
 साहिकेनोपमीयते ॥ अरुथतीराचीगीरीगायत्रीश्री सरस्वती ॥ २२ ॥ समस्तापेलवायतेतवतन्यगुणश्रिया ॥ धीश्री काति क्षमा
 मैत्रिकरुणायास्तुदरि ॥ २३ ॥ कान्तास्वाकारकांतासुप्रयमेवाभिलक्ष्यसे ॥ परेणाध्यवसायेनत्वयाहमवयोधित ॥ २४ ॥ केनप्रत्यु
 पकरणपरितुष्यतिते मन ॥ मोहादनादिगहनादनगहनादपि ॥ २५ ॥ पतितव्यवसायिन्यस्तारयतिकुलक्षिय ॥ शास्त्रार्थगुरुमन्त्रादि
 तयानोत्तारणक्षमम् ॥ २६ ॥

निपेणान्य ॥ १८ ॥ १ ॥ रतिनिष्यदेजुगारसोऽस्यतमापुषादिविशेषणचतुष्टयविरिष्टकियत्वमाणोविस्तीर्णदतिपावत् ॥ २० ॥ मनुर्येनपुरुषायसिद्धिप्रयोजनेनहेतुना
 ॥ २१ ॥ यथाभद्रस्येद्रुया ॥ सावुदि ॥ २२ ॥ धीश्रीस्यापारक्षकन्याआकारेणतीवर्षेणकानासुधीपुमथाऽसिद्धिस्तास्वपित्तपयमाभ्यन्त्रासरीभाभिलक्ष्यसेरतिपेणा
 न्य ॥ २२ ॥ २३ ॥ क्वाप्यास्तयनेकेनपस्युपकारेणपरितुष्यति ॥ येनद्रुप्यतितादराऽन्यत्पकारादुर्लभदतिमात्र ॥ २४ ॥ साक्षात्स्येदिति शयोक्तिभरासाक्षात् ॥ २५ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ निरिच्छाया कतकल्याया स्तेप्रत्युपकारेऽहमसमर्थइत्याह ॥ निरिच्छायाइति ॥ २९ ॥ कुलांगनांमन्येत्वामितिशेषः ॥ लोकेप्रसिद्धा सर्वाकुलांगनास्त्वयाऽ
 धुनाजिताइतिशेष ॥ ३० ॥ नारीणासौजन्यादिगुणोत्कर्षचर्चासुप्रथमव्यपदेशयाभाविष्यसि ॥ ३१ ॥ स्वापेक्षयागुणजात्कैरतिशायिनीत्वानिर्मितवतो धातुर्विषयेप्रकृपिताइ

यथैताःसेहशालिन्योभर्तृणांकुलयोषितः ॥ सखाभ्रातासुहृद्योगुरुर्मित्रंधनंसुखम् ॥ २७ ॥ शास्त्रमाच्यतनंदासःसर्वभर्तुःकुलांगनाः
 सर्वदासर्ववलेनपूजनीयाःकुलांगनाः ॥ २८ ॥ लोकद्वयसुखंसम्भवसर्वंयासुप्रतिष्ठितम् ॥ निरिच्छायाःप्रयातायाःपारंसंसारवारिधेः
 ॥ २९ ॥ कथमस्योपकारस्यकरिष्येतेप्रतिक्रियाः ॥ मन्येकुलांगनांलोकेलोकेसर्वास्त्वयाधुना ॥ ३० ॥ नारीसौजन्यचर्चासुव्यपदेश्या
 भविष्यसि ॥ त्वानिर्मितवतो धातुर्गुणजातातिशायिनीम् ॥ ३१ ॥ मन्येप्रकृपितानूनमरुंधत्यादिकाःस्त्रियः ॥ सतीत्वरूपसौजन्यगुण
 रत्नसमुद्भिके ॥ ३२ ॥ एहिमेवदुष्णोत्कर्ष्यपुनरालिंगनंकुरु ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्त्वाश्वशावाक्षीचूडालांतांशिखिव्यजः ॥
 ॥ ३३ ॥ आलिंगिगपुनर्गण्डिनकुलोत्कलीमिव ॥ चूडालोवाच ॥ देवशुष्कक्रियाजालपरेत्वय्याकुलात्मनि ॥ ३४ ॥ भूयोभूयो
 अशमहंत्वदर्थदुःखिताभवम् ॥ तेनत्वदवबोधामास्वार्थोपपादितः ॥ ३५ ॥ मयातदन्तिकेदेवकरोषिममगौरवम् ॥ शिखिव्य
 जउवाच ॥ त्वयाचथावरारोहेस्वार्थःसंप्राद्यतेशुभः ॥ ३६ ॥ तामिदानींतथासर्वाःसाधयंतुकुलांगनाः ॥ बुध्य
 सेकांतविश्रांतोजगज्जालतदेविभो ॥ ३७ ॥ अद्यतंप्राक्तनंकिंचिन्मोहंसमनुपश्यसि ॥ इदंकरोमिनेदंतुप्राप्तोमिदमितिस्थितिम् ॥ ३८ ॥
 अंतर्हससितांकच्चिदशापेलवतांधियः ॥ तासुच्छ्रुत्प्राकलनास्ताःसंकल्पकुकल्पनाः ॥ ३९ ॥ त्वयिनाद्यावलोक्यतेदेवव्योश्रिवपर्व
 ताः ॥ किंत्वमद्यांगसंपन्नःकिंशिष्टोसिकिमीहस ॥ ४० ॥ कथंपश्यसिपाश्यात्यदेहचेष्टाक्रमंविभो ॥ शिखिव्यजउवाच ॥ सुमनः
 पूर्णनीलाज्जमालासारविलोचने ॥ ४१ ॥

त्यन्वयः ॥ त्वमेवसतीपतिव्रता ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ साधयत्वित्याशोःकाकर्षा ॥ साधयितुनशक्नवतीत्यर्थः ॥ जगद्वृक्षगणस्यजातस्यतदेपरवधौविश्रांतः
 सलत्त्वतोबुध्यसेकाच्चिदितिब्यवहितेनान्वयः ॥ ३७ ॥ तथात्कनंपयोव्रतोपवासादिमोहकिंचित्कुलसमनुपश्यासिकाच्चित् ॥ ३८ ॥ धियःअपक्वदश्यापेलवतांकोमलताम्
 ॥ ३९ ॥ ४० ॥ कथकीदृशार्कसत्यमुनतुच्छमित्यर्थः ॥ सुमनोभिःपूर्णनीलाज्जमालासरतःसादृश्यादनुसरतस्तथाविधेविलोचनेयस्यास्तथाविधेचूडाले ॥ ४१ ॥

१ मन्येकुलांगनांलोकेजिता सर्वाइत्यपिपाठोदृश्यतेपरतुनायटीकाकारसमतद्गतिभाति

धरवदगान्मृगान्मृगं सान्तर्गदस्यिदकस्यरक्षरयानस्यधायस्यपत्यानप्रकाशकपास्थितानसस्यतस्यान अहमपिउपपरमधीपभूतप्रत्यागतपाआस्थित ।प्रधाप
 रानिन्यपायापसिन्दयेषादृशयाधार्मिसानुभदनेममापिस्थितिज्ञानप्यस्य ॥ रामेकपपप्यद्वरंयानि ॥ निरीइदत्यादिना ॥ ४२ ॥ अर्थक्यपरमार्थसत्त्वक्य अनइमि
 र्दो।अहमवदन्त्यानापबहुकारात्सखस्तशापहस्यथाइभूत्यास्थितदस्यय ॥अइपत्यकपयणचिर्नकबलप्यधिष्ठितस्लानिरक्षियातददशातुपयतासिपोपपसहृंक्षर
 निरक्षरउत्तरसाहृंक्षरारयान्दृग्प्रभाभाअपिनर्पतिपयतिनिर्गठगुशकृधति ॥ तस्यहनक्षधनाभूत्याइरते कालासंपांसंपाधार्मिभुते ॥ अहपस्यात्मनोइापनापयना
 त्यवयस्यपस्यातस्तस्याहमुपाभ्यित ॥ निरक्षोस्मिनिरक्षोस्मिनम स्वन्दोस्मिनिसह ॥ ४२ ॥ शांतेहमर्थरूपोस्मिधिरायाहम
 इम्यिन ॥ तांशामुपयातांस्मियतश्चतकवमनि ॥ ४३ ॥ प्रतिपथतिसहमानयाहरिहरादय ॥ नकिंचिन्मात्रचिन्मात्रनिष्ठोस्मिस्व
 स्यभास्थिन ॥ ४४ ॥ भ्रमणाहंविमुक्तोस्मिससारेणालिखेन ॥ नतुष्टोस्मिनखिनोस्मिनायमास्मिनचेतरत् ॥ ४५ ॥ नस्यूलोस्मि
 नमूलोस्मिसत्यमस्मिचसुदरि ॥ तंजोषिपाल्ययातेनभित्तावपतितेनध ॥ ४६ ॥ क्षयातिशयमुक्तेनप्रकाशेनास्मिर्वैसम ॥ शांते
 म्मिमाप्यनतास्मिस्वस्योस्मिविगाताशय ॥ ४७ ॥ परनिवाणएवास्मिसदृशोस्मिपतिव्रत ॥ यतटास्मितदेवास्मिवकुशाक्रोमिनंतरत्
 ॥ ४८ ॥ तरगततरलापांगेरुस्त्वमनमंक्षिते ॥ प्रसांटेनविशालाक्षार्काणोस्मिभवसागरत् ॥ ४९ ॥ पुनर्मलनदृकामिशतभ्यातमुव
 णवत ॥ शांत स्वस्यामृदुयत्तांवातराणानिरशर्धा ॥ ५० ॥ सर्वातीत सवगाश्चरामिवायमहस्थित ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ एवस्थितं
 मद्रानत्तनाणशब्दयत्रिय ॥ ५१ ॥ किमिदानींनसोद्गहिरंघतंतेमहामते ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ प्रतिपधनजानामिनजाना
 म्यभिवाष्टितम् ॥ ५२ ॥ यटाचरमितन्वित्त्वफदाधिहंसिततया ॥ यपन्मतेसकलतयास्त्वविकल्पियं ॥ ५३ ॥ नकिंचिदनुसधातुजा
 नाप्यपरसुदर ॥ यद्वार्पंचिजानासितदवपुरुसुदरि ॥ ५४ ॥

ध १भाय ॥ ११ ॥ ४४ ॥ अयंरथक्रापयण ॥ इतरकारणम् ॥ ४५ ॥ सत्यमथापितवस्तु ॥ तेजोषुबासुपादिपहलाहृदि पयातेनफ्रिक्ताधपतिनेनघनभोगप्रविष्टारि
 णानकाराशाएत ॥ ४६ ॥ जगत सर्वैरपम्यनिरस्यसाप्यनतासि ॥ विगताशयानिनयनस्क ॥ ४७ ॥ हेयतिघने ॥ सर्वाघनेदक्षिपाठघतीनाघनमिषघनयस्यादतिप्युत्सया
 र्धमदरदन्त्याय ॥ अथशासप्यात्मसत्त्वक्यनद्याटसणघनसदृशजुन्यशरिटाभतास्मित्यर्थ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ शतवारभ्यातमग्नीशोधिधरपरशुघर्षीतद्वत् ॥ यत् स्वक्यनिष्ठा
 यादन्त्यापुनः ॥ निरक्षोस्मिभामनार्थायस्य ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतरताचरदक्षिप्रमिषिभ्यतदतिप्रतिषय ॥ कश्चिपापम् ॥ ननकानामि ॥ ५२ ॥ कश्चिदनुसंधानकाके ॥ चर
 मास ५२१ ॥ ५३ ॥ अररकाशामिषानिहंतीरक्षोस्मिपुनरासुर ॥ आनासिचरन्प्यतयप्रिणेय ॥ ५४ ॥

धारयिष्यामिहृदिसभतास्मीति यावत् ॥ गलितमिष्टइच्छातद्विषयजातयस्मात्तथाविधेनइष्टपहणमनिष्टस्याप्युपलक्षम् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ आहर्तुमाचरितुम् ॥ ५७ ॥ एषणरा
 ज्यगोगाद्येषक्षणम् ॥ ५८ ॥ तत्रोपपत्तिमाह ॥ यदिति ॥ यद्यस्मात्कारणाध्याणानाचक्षुरादीनामुत्प्राणस्यचत्वस्वोचितविषयानेषणेसत्यत्रपरमात्मनिकोतिशयः ॥ न
 चाज्ञानामिवतत्रविद्येत.करणदेहेन्द्रियादितादात्म्याध्यासोस्तिथेनेन्द्रियाणाविविषयभोगाभ्यासेनमालिन्येआत्मनोपिमालिन्यप्रसक्तिः ॥ निक्रियासगचिन्मात्रभूतोहितत्रवि
 त्तकोभोगानभ्यसतेनकश्चिदित्यर्थ ॥ अस्तौर्विकरणपदव्यत्ययश्रद्धादसः ॥ तस्मात्पारब्धभोगमात्रेणतदभ्यासव्यसनमालिन्याप्रसक्तद्वेगादौतद्वेगातेमध्यतदतरालेचवयं

तदेवधारयिष्यामिप्रतिविंबंयथामणिः ॥ चेतसागलितेष्टेनयथाप्राप्तमनिंदितम् ॥ ५५ ॥ नस्तौमिनचनिंदाभियदिच्छसितदाचर ॥
 ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ यद्येवंतन्महाबाहोसमाकर्णयमन्मतम् ॥ ५६ ॥ आकर्ष्यंजीवन्मुक्तात्मंसदेवाहर्तुमर्हसि ॥ सर्वत्रैकयावबोधेन
 मौर्ख्यक्षयभुवान्विताः ॥ ५७ ॥ निरिच्छास्तावदाकाशाविशदाःसंस्थितावयम् ॥ याद्दुर्गेषणमस्माकंतादृशंतदनेषणम् ॥ ५८ ॥ यस्मा
 णानैषणकोत्रचिन्मात्रोभ्यसतेहिकः ॥ तस्मादाद्यंतमध्येपुंयवयंपुरुषोत्तम ॥ ५९ ॥ शेषमेकंपरित्यज्यतएवमेस्थितावयम् ॥ राज्येन
 सांप्रतनेमंकालंनिवाकमेणवै ॥ ६० ॥ विदेहतांप्रयास्यामःप्रसोकालेनकेनचित् ॥ ॥ शिखिध्वजजउवाच ॥ ॥ वयमाद्यंतमध्येपुराजानोरजसत्तम ॥ ६२ ॥
 दृशास्तरलेवद ॥ ६१ ॥ शेषमेकंपरित्यज्यतिष्ठामःकथमेववा ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ वयमाद्यंतमध्येपुराजानोरजसत्तम ॥ ६२ ॥
 मोहमेकंपरित्यज्यभवामःपुनरेवते ॥ स्वएवनगरेराजाभवत्वंस्यासनेस्थितः ॥ ६३ ॥ लजामाननुकानानांमहिषीतेभवाभ्यहम् ॥ सन्द
 पामतवास्तव्यावृत्यन्नवनवांगना ॥ ६४ ॥ सपताकाध्वनत्तूर्यापुष्पप्रकरिणीपुरी ॥ लसदृह्यासमंजस्यारणतुष्पालिमालया ॥ ६५ ॥
 मधुमासलतालक्ष्म्याचिराद्भवतुसासम ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इतिचूडालयात्रांकोविहस्यसशिखिध्वजः ॥ प्रावाचमधुरंवाक्य
 मक्षुब्धंविगतज्वरः ॥ ६६ ॥ एवंचेत्तदृशालाक्षिस्यायत्तानखिविषुपे ॥ सिद्धभोगश्रियस्तानुनिवसामिनिकंप्रिये ॥ ६७ ॥

येयस्त्वभावास्तेतस्वभावाएवपारब्धशेषमेकभोगेनपरित्यज्यक्षपयित्वास्थितानतुकिंचिदन्यथाभूताअन्येवाभविष्यामइत्यर्थः ॥ ५९ ॥ इममायु.शेषरूपंकालम् ॥ ६० ॥
 तस्मादाद्यतमध्येष्वित्यस्यार्थान्तरमपिसंभावयस्तजिज्ञासमनोरजापृच्छति ॥ वयमिति ॥ ६१ ॥ तदभिप्रायानुसारेणैवचूडालापितदर्थवर्णयति ॥ वयमिति ॥ ६२ ॥
 तत्रशेषशब्दस्यार्थान्तरमाह ॥ मोहमिति ॥ ६३ ॥ कानानामतःपुरस्त्रीणाललामोभूषणभूताभवाभिभविष्यामि ॥ मत्तादृष्टावास्तव्या.पुरवासिनोयस्याम ॥ एतदादीनिपुरी
 विशेषणानिमधुमासलतालक्ष्मिसाम्यापपादकानि ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ यद्विनेमयासहभोगेच्छास्तिर्हृद्रेणपार्थितादिव्यभोगाएवभुज्यंतकिमनूयैरतिराजाह ॥
 एवचेदिति ॥ ६७ ॥

॥ १८ ॥ १० प्रियुनद्वे ॥ १ ॥ ११ ॥ यथासस्यानयथास्थितम् ॥ ७२ ॥ विरवत्योऽथावीनजायापसो ॥ ७३ ॥ दिनाधारसायसभ्याम् ॥ सायसभ्यासभारकराभिसुके
 दिनायाता ॥ परस्त्वसि सभभागायसोत्तराधनिवासनत्यारुनर्कटी ॥ १२ ॥ ७५ ॥ तपरस्वानुभसिद्विभोगोसमुत्सवप्रणयसकम्बितासगर्भयथास्यासयाआश
 शृहालांवाच ॥ नराजन्मभोगुवाछानापिभूतिपु ॥ स्वभावस्ववशादेवयथाप्राभेनमेस्थिति ॥ ६८ ॥ नसुरवायममस्वर्गोनरा
 ज्यनापिचक्रिया ॥ यथास्थितमविदुष्यतिप्राभिसस्वस्यचेष्टिता ॥ ६९ ॥ इदसुरवभिदनेतिभिभुनेक्षयभागत ॥ समभेवपदेशातेतिप्राभा
 हययासुरवम् ॥ ७० ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ युक्तमुकविशालासिल्वयैतस्ममयाधिया ॥ कोवाथ किलराज्यस्यभेदत्यागोपिवाभ
 वंत ॥ ७१ ॥ सुखदूखदशाचित्तान्यक्काविगतमत्सरम् ॥ यथात्मस्थानभवेमौतिप्राव स्वस्यतंगतौ ॥ ७२ ॥ इतितत्रकथालापकयनेन
 तयोदयो ॥ कातयाश्रितपत्येवासरत्ननुतांययौ ॥ ७३ ॥ अयोत्थायदिनाचारयथाप्राप्तमर्निदितौ ॥ सोत्कटावप्यनुक्तौचक्रतु
 कापरंविदौ ॥ ७४ ॥ स्वगसिद्धिभनाहृत्यतस्यतु पूर्णंचतसौ ॥ एकस्मिन्नेवशयनेतैस्तं प्रणयचेष्टितै ॥ साव्यतंयापरजनीतयोर्जाविद्वि
 मुकयो ॥ ७५ ॥ तद्गंगमोक्षसुरवभुतमया स्वयमभाशसतांप्रणयवाक्यविलासगर्भम् ॥ उक्ततांप्रणयिनीधिंयमानयतीदीर्घामुहू
 तवदसौरजर्जाजगाम ॥ ७६ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०भो०नि०पु०षू०चूहालाप्रकटीकरणामनवाधिकशततम सर्ग ॥ १०९ ॥
 श्रावसिपुउवाच ॥ तत समुदितंसूर्यवितमस्यवरंस्थिते ॥ ममुद्रकादिवजगन्मणौतस्मिन्विनिर्गते ॥ १ ॥ विकसत्यरुणोपांतेचक्षु
 र्पावानुजाकरे ॥ आचारंखिवलोकपुत्रस्तंत्वकरश्मिपु ॥ २ ॥ दपतीतौसमुत्थायकृतसप्याकर्मौस्थितौ ॥ पञ्चासनेषुदृशिनधेकतौका
 चनरदर ॥ ३ ॥ अयोत्थायात्रशृहालारत्नकुम्भपुर स्थितम् ॥ कातासकल्ययामासपूर्णमसाधिवारिभि ॥ ४ ॥ तेनमगलकुम्भेनतपूर्वा
 भिमुत्वंस्थितम् ॥ सायांभतारमेकानेस्वरान्यंभिपिचसा ॥ ५ ॥

सभा कथयतेस्योर्ध्वपुष्कटासोत्कटाभानयतीपायपीरजनीदीयापिमुद्रलक्षणासत्यं ॥ १६ ॥ ॥ इ०वासि०ता०प०नि०पु०नयोभरशभनम सर्ग ॥ १०९ ॥
 सप्तसप्तशतभेभ्यनभजेनस्यपुरातर्त ॥ तैस्त्वस्त्रिषिरराज्यभिभुक्तानिचणयते ॥ १ ॥ समुद्रकात्समुद्रतेजगद्यकाराकमणाद्विषसमुदितेसूर्यविलनस्यंश्वरस्थितेसति ॥ २ ॥ जना
 नारदव्याधिंशुशुषीषांपुजाकारिष्वसिद्विष ॥ ३ ॥ २ ॥ समाधिश्चार्तिभिर्यूर्ध्वपुर स्थितरत्नकुम्भाप्य्याभिधेकायसकल्ययामास ॥ ४ ॥ नराजगम् ॥ ५ ॥

सकल्पमात्रेणोपगतस्वयोग्यविष्टरेसिद्धासने ॥ ६ ॥ मौनमुनियोग्यमिदंशांतंजलउत्सृज्यशासनयोग्यमिद्रादीनर्तोजोभर्तुमर्हसि ॥ ७ ॥ ८ ॥ पट्टाभिषेकाभावात्कीर्तिहारप
 दद्वारपालस्थानतत्रविनयात्सिद्धतीम् ॥ देवीपदेकताभिषेकास्थाने ॥ ९ ॥ १० ॥ योगसिद्ध्यातवसत्यसकल्पात्समवम् ॥ भूषणालकारशलाखादिभिर्महाविभववद्भक्षीहिंणी
 संकल्पोपगतैर्हमेस्वभिषिक्तंस्वविष्टरे ॥ स्थितंप्रोवाचतन्वीसाचूडालादेवरूपिणी ॥ ६ ॥ केवलंमौनमुत्सृज्यतेजःशांतमिदंप्रभो ॥ अथा
 नांतोकपालानांतंजस्वभर्तुमर्हसि ॥ ७ ॥ चूडालयेतिसंप्रोक्तोवनेराजाशिखिध्वजः ॥ वदन्नेवंकरोमीतिमहाराजत्वमाचर्यो ॥ ८ ॥ अ
 थप्रतीहारपदेतिष्ठतीमाहमानिनीम् ॥ अथदेवीपदेशीत्वां करोम्यभिषेकिनीम् ॥ ९ ॥ इत्युक्त्वासरसिस्राप्यमहादेवीपदेतथा ॥ अभि
 षिक्तंरुपःकृत्वासतामाहनिजांप्रियाम् ॥ १० ॥ प्रियेकमलपत्राक्षिषणात्संकल्पसंभवम् ॥ महाविभवमुदामसैन्यमाहर्तुमर्हसि ॥ ११ ॥
 इतिकंतवचःश्रुत्वाचूडालावरवर्णिनी ॥ सैन्यंसंकल्पयामासप्रावृद्धधनमिवोद्भटम् ॥ १२ ॥ सैन्यंददृशतुस्तौवाजिवारणसंकुलम् ॥
 पताकापूरिताकाशनीरंधीकृतकाननम् ॥ १३ ॥ तुर्यारवध्वनच्छैलगुहागहनकोटरम् ॥ मौलिरत्नमहोद्योतविचूर्णिततमःपटम् ॥ १४ ॥
 तत्रगंधद्विपवरेकृतपार्थिवमंडले ॥ रक्षितेत्सृष्टसामंतैराहृदौत्पदंपती ॥ १५ ॥ ततःशिखिध्वजोराजामाहृष्यासममिष्टया ॥ पदातिरथ
 संवाधंकर्षन्तिबलोलम् ॥ १६ ॥ चचालाचलचालिन्यासेनयासततोवनात् ॥ भिदन्निवरसाशैलंवात्यचेवाशुभौमया ॥ १७ ॥ त
 स्मान्महेशैलेद्राञ्चलितःसमहीपतिः ॥ पथिपश्चनिरीन्देशान्दीर्घामान्सजंगलान् ॥ १८ ॥ दर्शयन्स्वप्रियायास्तमात्सवृत्तांतसंचय
 म् ॥ प्रागल्भ्येनैकालेनस्वांपुरींस्वर्गशोभनाम् ॥ १९ ॥ तत्रतेतस्यसामंतास्तदागमनमाहताः ॥ विविदुर्जयशब्देननिर्जन्मश्चोदिताश
 याः ॥ २० ॥ एकनासंप्रयातेनतारतूर्यानिनादिना ॥ बलद्वयेनतेनासौविवेशनगरंरुपः ॥ २१ ॥ लाजपुष्पांजलिवातैरावृष्टःपौरयोषिता
 म् ॥ वणिभर्गमसौपश्चन्यरंपरमनुत्तमम् ॥ २२ ॥

परिभाषैरुद्धामम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ नीरधीकृतंनिरवकाशीकृतंकाननंयेन ॥ १३ ॥ तुर्यारवैःप्रतिध्वनंतःशैलगुहागहनकोटरायस्य ॥ १४ ॥ यन्मदंगंधमन्येद्विपानसहतेसंगंध
 द्विपः ॥ १५ ॥ बलसैन्यम् ॥ १६ ॥ भौमयाभूत्पथा ॥ १७ ॥ १८ ॥ तप्राकनमात्मनःस्वस्यप्राङ्गुराग्निगीतस्यमार्गो जानपदैःसहृदन्तं वृत्तांतसंचयम् ॥ १९ ॥ सामंतास्त
 तदेशाधिपत्येनिरूपितासत्रिणः ॥ उदिताराया सोत्कटाः ॥ २० ॥ २१ ॥ लाजाजलीनांपुष्पाजलीनाचवर्तैः ॥ परपरमुत्तरोत्तरम् ॥ २२ ॥

भोगमोक्षमयस्तत्पुत्रः ॥ ३ ॥ शिखिखजस्यप्रसिद्धेनसर्वत्यागकर्मेणैवकचोपिपथवाबोधमवाप्तवस्तथात्वमपिबुध्यस्व ॥ ४ ॥ समासेनसांकर्येन ॥ ५ ॥ ६ ॥ बालभावा
 त्स्मुत्तीर्णानिर्गतौयौवनप्राप्तमात्रइतियावत् ॥ पदपदार्थज्ञःसर्वविद्यास्थानेषुनिष्णातस्तत्रमस्तिवाक्यगोचरपदपदार्थज्ञश्च ॥ ७ ॥ जीवएवतंतुरिवस्वबंधसहस्रकरोयस्यतथावि
 धेनजनुनामादशेन ॥ ८ ॥ उड्यीतेभीषानिर्गम्यतइतियावत् ॥ अतिवैराध्यदाढ्याच्यक्तविषयेपश्चात्तापोद्देगरेहितंयथास्यात्तथाक्तेनसर्वत्यागेन ॥ ९ ॥ १० ॥ महाराथाः

यथाशिखिखजोराज्यंरुतवानेवमीदृशम् ॥ रामव्यवहरन्राज्येभोगमोक्षमयोभव ॥ ३ ॥ शिखिखजक्रमेणैवयथाबोधमवाप्तवा
 न् ॥ कचोबृहस्पतेःपुत्रस्तथाबुध्यस्वराधव ॥ ४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ बृहस्पतेर्भगवतःपुत्रोसौभगवान्कचः ॥ यथाप्रबुद्धोभगवन्स
 मासेनतथावद ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्कथांश्रीमाञ्छिखिखजवदेवसः ॥ प्रबोधंपरमंयातोदेवदेशिकजःकचः
 ॥ ६ ॥ बालभावात्स्मुत्तीर्णःसंसारोत्तरणोन्मुखः ॥ कचःपदपदार्थज्ञोबृहस्पतिमभाषत ॥ ७ ॥ ॥ कचउवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञ
 कथंसेवतिपंजरत् ॥ अस्मान्निर्गम्यतेबृहजितुनाजीवतंतुना ॥ ८ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अनर्थमकरगारादस्मान्सांसारसागरा
 त् ॥ उड्यीयतेनिरुद्धेगंसर्वत्यागेनपुत्रक ॥ ९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्यकचोवाक्यंपितुःपरमपावनम् ॥ सर्वमेवपरित्यज्य
 जगामैकांतकाननम् ॥ १० ॥ ॥ बृहस्पतेस्तद्गमनंनोद्देगायवभूवह ॥ संयोगेचवियोगेचमहांतोहिमहाशयाः ॥ ११ ॥ अथवर्षेषुजातेषु
 त्रिषुपंचसुसोनप ॥ पुनःप्रापमहारण्येकस्मिंश्चित्पितरंकचः ॥ १२ ॥ परिपूज्याभिवाद्यैर्नसमात्सिगितपुत्रकम् ॥ अपृच्छद्वावपातिभूयः
 सकचःकांतयागिरा ॥ १३ ॥ ॥ कचउवाच ॥ ॥ अद्येदमष्टमंवर्षसर्वत्यागःकृतोमया ॥ तथापितातविश्रांतिनाधिगच्छाम्यनिदिता
 म् ॥ १४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवमात्तवचस्तस्मिन्कचोवदतिकानने ॥ सर्वमेवत्यजेत्पुत्रकावावपतिर्दिवमुद्ययौ ॥ १५ ॥ गतेन
 स्मिन्कचोदेहाद्वल्कलाद्यप्यथात्यजत् ॥ गतेहृत्कारेणशरद्व्योषासमोभवत् ॥ १६ ॥ पुनर्वर्षत्रयेणैषकस्मिंश्चित्काननांतरे ॥ तस्या
 जांबुदवर्षादिशरदीवनभस्तत् ॥ १७ ॥

मेरुवत्स्थिराशयाः ॥ ११ ॥ त्रिषुपंचसुचवर्षेषुअष्टासित्यर्थः ॥ तच्चित्तपरिपाकनारतस्यविनायरोषंयाजयितुमामर्तपितरंप्रापेत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ दिवमाकाशम्
 ॥ १५ ॥ गतेद्विति ॥ सन्निहितसूर्यादयकालिकशरद्व्योषेतियावत् ॥ १६ ॥ पुनरित्यार्थधर्मुत्तरश्लोकेदूयमानमनाइत्यतःप्राप्योज्यम् ॥ कथंचशरद्व्योषासमोभवत्तत्राह ॥
 तत्याजति ॥ कचिद्विरिगुहाश्रयेणांबुदवर्षादित्याजपरिजहार ॥ १७ ॥

राहादुष्कृष्टिमेतेषुमासपरुदुपमानमनापुपुनर्नर्षयेबाकस्त्रिकाननातेतेभेवतिरगुरुभागतप्राप ॥ १८ ॥ १९ ॥ वेणुलताह ॥ आदिपदात्कमंडलुस्त्वजिनापदि
 ॥ २० ॥ १ ॥ अपिपयपअन्विष्टात् ॥ २१ ॥ पदान्तेहनदृष्टयान् ॥ चित्तस्यस्त्वान्धेपणधिराराख्यायाभाक्चित्तास्त्वानेपपचनारितिभाष ॥ पितरपिययापयोर्वधितनानितिपा
 षत् ॥ २२ ॥ ननुपितुवाहादृष्टराजामिभवेद्वेद्वेदियविषयत्वागवेधचित्त्यागक्षेस्यतितपाह ॥ पद्येति ॥ तदेतत्तवार्थद्वेहादिकचित्तस्यकणाषितस्यादिस्यनिर्धयानागस्क
 चित्तनिलयानापरपशुपराहादिष्यदीकित्सकामित्यागास्यनोचितदत्तय ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ चित्तविद् सांनिपाचिसत्पुष्कृत्यजानतोजीवन्मुक्तजा ॥ २६ ॥ हेप्रयाश्च
 उवासकोदिगतेपुरांतशून्यवपुश्चसन् ॥ दुयमानमना प्रापतमेवपितरगुरुम् ॥ १८ ॥ कृतपूजाकर्मोभसत्यासमालिगितपुत्रकम् ॥ अ
 पृच्छस्यचामूयस्त्रदगद्दयागिरा ॥ १९ ॥ ॥ कचउवाच ॥ ॥ तातसर्वपरित्यक्तकयावैणुलतापि ॥ तथापिनास्तिविश्रांति स्वपदे
 षिपरान्महम् ॥ २० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ चित्तसर्वभितिप्राहुस्तस्यष्कापुत्रराजसे ॥ चित्तत्यागविदु सर्वत्यागासवविदोजना
 ॥ २१ ॥ ॥ श्रावसिपुउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वावाक्पतिपुत्रपुत्रतरसानम ॥ अन्विषेपकचश्चित्तपरित्यक्तुमास्तिन्नधी ॥ २२ ॥ चित्तयन्न
 प्यसोचितनयदेवेदकानने ॥ तदाभ्यथितयामासधियैवपितरययो ॥ २३ ॥ पदार्थद्वेहादिनचित्तभितिकथ्यते ॥ तदेतत्किक्वाथ्यर्थ
 निरागस्कत्वजान्महम् ॥ २४ ॥ पितु सकारागच्छामिक्षानुचित्तमहारिपुम् ॥ ज्ञात्वातसंत्यजान्याशुततस्तिष्ठाभिविज्वर ॥ २५ ॥ ॥ श्री
 वसिष्ठउवाच ॥ इतिसिषित्यसकचउज्जगामनिविष्टपम् ॥ वाक्यपतिप्राप्यसंभ्रहवर्दप्रणानामच ॥ २६ ॥ अपृच्छच्चैनमेकांतैकचित्त
 म्नागवन्वट ॥ स्वरुपंबृहचित्तस्ययेनतस्तस्यजान्महम् ॥ २७ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ चित्तनिजमहकारविदुश्चित्तविदोजना ॥ अत
 ययमहभावोजतोक्त्वित्तमुष्यते ॥ २८ ॥ ॥ कश्चउवाच ॥ ॥ त्रयस्त्रिंशन्महाकोटिप्रमाणस्यमहाभते ॥ गुरागीर्वाणवदस्यकयमेत
 द्दंतिमे ॥ २९ ॥ ॥ मन्यस्यदुष्करस्यागोनसिद्धिमुपगच्छति ॥ कयमेपकेलस्यगुण्यक्यतेयोगिनांवर ॥ ३० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥
 ॥ अपिपुष्पावदलनादपिलाचननीलनात् ॥ सुकरोहकतेस्त्यागानच्छेरांजमनागपि ॥ ३१ ॥ ॥ यथैतदेवतनयतथाशृणुवदाभिते ॥ अ
 ज्ञानभाषयसिद्धंवसुज्ञानननस्यति ॥ ३२ ॥

एतन्महाकोटिप्रमाणस्यमीर्वाणवदस्यगुरा हेमवामनेबृहस्पतेश्चाराणवधित्तमित्येतत्कथयन्मेव ॥ अहकारस्यलकोआस्ततैवैवसिद्धेस्तस्यागेआत्मत्यागापस्यानैरात्म्या
 पसतिप्रभाष ॥ २९ ॥ ॥ नाप्यात्मनस्त्रागोभाषामयत्यहेयस्त्वभाबलादित्याशयेनाह ॥ मय्येदंति ॥ ३० ॥ ॥ सत्यतत्त्वाक्षयपरिषेतेत्पयागोहृक्करपरिषितेत्सांनिपाणुष्पावदल
 नादपिपुष्पावदलनादपिपुष्पावदलनात् ॥ अपीति ॥ ३१ ॥ ॥ अज्ञानशुद्धसाक्षयपरिषयलक्षणांमोहसंभ्रकारादिसंस्तुतत्त्वज्ञानेनतत्परिषयमाशेष ॥ ३२ ॥

१ शांनिपाचिसत्पुष्कृत्येत्पणधिराराख्यायाभाक्चित्तास्त्वानेपपचनारितिभाष ॥ ३२ ॥

बालकस्मितवेतालवदस्तुऽसन्नेवसन्निवसंपन्नोऽज्ञदृष्ट्यास्थितः ॥ ३३ ॥ तथाहंकरिपरिमिथ्यास्फुरतीत्यन्वयः ॥ ३४ ॥ नचसदसन्निवेशः ॥ ३५ ॥ सर्वप्रपञ्चमिथ्यात्वेक
 विद्यतेतदाह ॥ एकमिति ॥ सर्वमिथ्यात्वेपितद्वेदनविद्यते ॥ तद्विद्यमानताया साधकाभावादेवासिद्धेरितिभावः ॥ ३६ ॥ तदसत्त्वेजगत्प्रधानुपपत्तेरपितदस्तीत्याह ॥ सर्व
 वेति ॥ अन्विवेतिशेषः ॥ ३७ ॥ तत्रदृग्दृश्ययोर्मध्येअयमहकार क कुतोनिमित्ताकथदृश्यमेतनात्मकारांतरेणवाजस्थित उभयविलक्षणस्वभावस्यास्योद्भवदुर्वचइ
 त्याह ॥ केति ॥ रजोराशि शुष्कपामुनिचयः ॥ ३८ ॥ अयदेहादिसपित्रादिनोजातोहम् ॥ दिक्रालाभ्याविवशरीकतवद्वापक्षयादिनापरिणामितम् ॥ ३९ ॥ तर्साहकस्तत्रा
 ह ॥ दिगिति ॥ सर्वार्थमयसर्वपदार्थविकारालनाभासमानवस्तुतस्त्वपाराध्यादद्वयत्वाच्चेकार्थम् ॥ ४० ॥ सर्वार्थमयमित्यस्यसर्वपदार्थसारभूतमित्यर्थानिरसदटातदर्शयन्मक

वस्तुतोनास्यहंकारःपुत्रमिथ्याभ्रमोयथा ॥ असन्सन्निवसंपन्नोबालवेतालवस्थितः ॥ ३३ ॥ यथारज्ज्वांभुजंगत्वंमरावंबुमतिर्यथा ॥
 मिथ्यावभासःस्फुरतितयामिथ्याप्यहंकरतिः ॥ ३४ ॥ असदेवयथाद्वित्वंमोहादिदौविलोक्यते ॥ तथास्फुरत्यहंकारोनसत्यावाप्यसन्नच
 ॥ ३५ ॥ एकमाद्यंतरहितंचिन्मात्रममलांतरम् ॥ खादप्यतितरामच्छंविद्यतेसर्ववेदनम् ॥ ३६ ॥ सर्वत्रसर्वदासर्वत्रकाशंसर्वजंतुषु ॥
 तदेवैककचत्यंबुविलोलास्वधिवीचिषु ॥ ३७ ॥ अत्रकोयमहंभावःकुतोवाकथमुत्थितः ॥ क्वाप्सुजातोराजोराशिःकानलादुरिथितंजल
 म् ॥ ३८ ॥ अयंसोहमितिव्यर्थप्रत्यचंत्यजपुत्रक ॥ तुच्छंपरिमिताकारंदिक्रालविवशीकृतम् ॥ ३९ ॥ दिक्रालाद्यनवाच्छिन्नंस्वच्छंनि
 त्योदितंतम् ॥ सर्वार्थमयमेकार्थंचिन्मात्रममलंभवान् ॥ ४० ॥ फलकुसुमदलानांसर्वदिवसंस्थितानारसइवजगतांत्वंसंस्थितःसर्व
 देव ॥ विमलतरचिदात्मानित्यमेवास्तनंतःकइवकचतवाहंनिश्चयोभावमूर्त्तः ॥ ४१ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० कचोपाख्या
 नेकचप्रबोधोनामैकादशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १ १ १ १ ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ इतिप्राप्यपरंयोगमुपदेशमनुत्त
 मम् ॥ जीवन्मुक्तोवभूवासौततोदेवपुरोःसुतः ॥ १ ॥

तनिगमयति ॥ फलेति ॥ सर्वदिष्टुसस्थितानाफलानाकुसुमानांदलानांपर्णानाचकारणीभूतःसारभूतश्चतरोरर्तातोरसइवत्वंसर्वजगतांकारणीभूतःसारभूतश्चांतःसर्वदेवसंस्थि
 तोविमलतरोनतश्चिदात्मेवमित्यमसि ॥ हेकचभावमूर्त्तैरखडाद्वयसन्मात्रस्वरूपस्तनवायपरिच्छिन्नोहनिश्चयःकइवनकाश्चिदित्यर्थः ॥ अथवासर्वदिवसस्थितानांफलकुसुमा
 दीनामैकरस्यभापन्नोऽसोमश्चिवसर्वजगतासारभूतनिरतिशयानदरूपःसंस्थितइत्यर्थः ॥ अतःसर्वदेवत्वमनतोविगतमायामलश्चिदात्मेवासीत्यादिप्रापवत् ॥ ४१ ॥ ॥ इति
 श्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशोनिर्वा० पू० एकादशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १ १ १ १ ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ कचाख्यानप्रबुद्धस्यरामस्यप्रभतोत्रहि ॥ मिथ्यापुरुषकाख्यानख
 रक्षणमुदीर्यते ॥ १ ॥ युज्यतेअखदैकयेनावधार्यतेप्रत्यगात्मापरमात्मनायेनसयोगस्तथाविधमुपदेशम् ॥ १ ॥

नयात्तदधिद्विष्ट ॥ १ ॥ देवमिति ॥ मिथ्यात्वमुक्त्या उपेक्षणमेव तस्यागतस्त्वन्निवृत्तकथयत्तस्मात्पेक्षद्विष्टिभावात् ॥ १ ॥ यत्नेन तद्विनिवारणे कथं भरणं नाम्नाय निर्मोक्षत्वात् ॥
 अथ भवति ॥ शयननप्रसमाससमयी ॥ ननु कामकमवातनात्कथं जगत्ताम्यरणजन्ममौक्तो न स्यात्तानात् ॥ न भवति ॥ अहंकारक्षेत्रसेत्वे यत्तानि वीजानि परो ह्येति ननु त
 द्वापधर्मातिभावात् ॥ ४ ॥ अहंकारकथयिते शरीरे कर्तारो ह्येतावत् ॥ निरशमिति ॥ ५ ॥ इदं शोहकथं मद्भावात् प्रायिते भूवत्तथात् ॥ यद्येति ॥ तथा अहं भावमाधितो व्यभ्य
 र्वाभावात्तस्य ॥ ६ ॥ तपको हेतुत्वात् ॥ अयोधेति ॥ नित्यतास्य हेतुत्वात् ॥ योधेति ॥ ७ ॥ हित्वमिति कार्यदर्शन एकत्वमिति कारणदर्शन तैवेत्येका उभायानुस्यू
 निमनो निरहरात् ॥ अन्वयप्रिय प्रशांतधी ॥ कथो यथा स्थितो रामतया तिष्ठान्ति कारवान् ॥ २ ॥ अहंकारमसद्विद्विभेन माश्रममात्यजा ॥
 असत शशङ्गस्य क्वित्या गग्रहो कृत ॥ ३ ॥ असंभवत्वहंकारे कर्ते भरणजन्मनी ॥ न भवेत्त्रे तया व्युत्पत्केन स गृह्यते फलम् ॥ ४ ॥ निर
 शशांतमकल्पमवभावात्प्रकततम् ॥ परमादव्युत्पत्तौ सूक्ष्मचिन्मात्रत्वमनोमयम् ॥ ५ ॥ यथा भ्रसस्त रगादियथा हेर्धो गदादि च ॥ तद्वा
 तद्विशामातया हंभावभावित ॥ ६ ॥ अयोधेन जगत्सर्वमाया मयमिवा स्थितम् ॥ योधेन सकलद्रक्षरूपमपयते नय ॥ ७ ॥ हित्वैकत्व
 मर्तात्यक्कांगेपस्य भ्रुवितो भव ॥ मादु खितो भव व्यर्थत्वमिथ्या पुरुषो यथा ॥ ८ ॥ माये यमतिदुष्पारा सा सारी गाढतंगता ॥ शरदा मि
 ह्ये वाशुषो धेनायाति तानवम् ॥ ९ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ परमाभागतो स्थित कूर्मिज्ञानादृतेन ते ॥ अवग्रहभया क्रांत स्वासरेणे
 वचातय ॥ १० ॥ अद्यतेन वसिन्तं हंमतर्गच्छा मिश्रीतताम् ॥ उपयपिसमस्तानातिष्ठान्भ्यतुलसपदाम् ॥ ११ ॥ नवमि नुगच्छामि व
 चासि सवतलव ॥ ऐद्वानां मरीचानां चकोरसृपितो यथा ॥ १२ ॥ तसोपि मयूयच्छामि लीलां प्रशमि ममीश्वर ॥ कोनामवमो व्यग्रस्तन
 पियत्यवृतासवम् ॥ १३ ॥ किमुच्यते मुनिप्रैष्ठमिथ्या पुरुषनामकम् ॥ वस्त्ववसुकृतजगद्वस्तुजातवदाशुभे ॥ १४ ॥

नसम्यगप्यरिशाप्यरयतिष्ठत सुखितो भवेत्स्य ॥ अतद्वरानि नुवृत्त्यमाणाण्युदयत्येव ह्युत्तमासि तस्य वृत्तिरित्याह ॥ भेति ॥ ८ ॥ तानवमपयस्यम् ॥ ९ ॥ अद्यप्यहोषयपतिवधस्त
 दयनाहृते भ्रातर्वाश्चारागतवत्यासारेणे ॥ १० ॥ असीनि पूर्ववाक्यायार्थमुच्यते ॥ हेतुपयार्थस्य यतानामनुलसपराङ्मुपरिनिरतिशयानवलक्षणेति ठामि ॥ ११ ॥ नवउकी
 नाशास्तरानननिधाय ॥ १२ ॥ श्रातप्यतस्यस्यस्यगुणसाधुनोपि ॥ अद्यतद्वयमासवपयम् ॥ १३ ॥ एवमपरासोभ्युदीकृतगुरुवति भावु स्थितो भवत्यर्थत्वमिथ्यापुरुषो
 यपप्रियाश्चुषिर्नामिथ्यापुत्र्यात्पानकेनोक्तान्नामपुच्यति ॥ किमुच्यतेति ॥ यन्निमिथ्यापुरुषणस्तु अद्यतद्वयमासवस्तुजातं कृतमवश्येत्यर्थ ॥ १४ ॥

तत्त्वदशाहासजननीम् ॥ १ ५ ॥ बालइवपेलवयाधियामूढोविक्षिप्तः ॥ मौर्येणाज्ञानेनचगूढसदतः ॥ १ ६ ॥ एकोत्जनदृष्यगोचरेस्थाने ॥ तस्यस्वरूपेणापिमिथ्यात्वमा
ह ॥ केशोद्भकमिवेति ॥ १ ७ ॥ तत्रतदाश्रयस्थानेतस्मान्मिथ्यापुरुषादन्यत्किमपिनास्ति यत्किञ्चिदस्तीतिप्रतीयतेतत्सएवनेतद्धातिरिक्तम् ॥ यच्चान्यत्सपश्यतितस्यैवभ्यात्वा
भासामितिस्एवेत्युक्तिरित्यर्थः ॥ अहमेवेदमदश्यसर्वाभितिसनपश्यति यतोदुर्मतिरित्यर्थः ॥ १ ८ ॥ खस्याहमुपजीवकः खमेउपजीव्य अत खमेवाहर्ददशाचखमाद्यत्परक्षा

श्रीवसिष्ठवाच ॥ मिथ्यापुरुषबांधायशृणुराघवशोभनाम् ॥ इमामाख्यायिकांहासजननीमदुदीरिताम् ॥ १ ५ ॥ अस्तिकश्चिन्महा
बाहोमायायंत्रमयःपुमान् ॥ बालपेलवधीमूढोगूढामौर्येणकेवलम् ॥ १ ६ ॥ सएकान्तैकचिज्जातःशून्येतत्रैवतिष्ठति ॥ केशोद्भकमिव
व्योसिष्णुगह्वणववामरौ ॥ १ ७ ॥ तस्मादन्यन्नतत्रास्ति यदस्ति चसएवतत् ॥ यच्चान्यत्तदाभासंनचपश्यातिदुर्मतिः ॥ १ ८ ॥ संकल्प
स्तस्यसंजातस्तत्रवद्विमुपेयुषः ॥ खस्याहंखमहंखंमेखंरक्षामीतिनिश्चलः ॥ १ ९ ॥ खंस्थापयित्वा रक्षामिवस्त्विष्टंस्वयमादरान् ॥ इतिसं
चित्तयन्व्यामरक्षार्थसोकरोद्ग्रहम् ॥ २ ० ॥ तस्यकोशेवबंधास्थारक्षितंखंमयेत्यसौ ॥ गृहाकाशेनसंतुपृस्ततःसारघुनंदनम् ॥ २ १ ॥ अथका
लेनतत्तस्यगृहंनशासुपाययौ ॥ ऋत्वंतरेणाद्भइववातेनेवतरंगकः ॥ २ २ ॥ हागृहाकाशनपृत्वंहाक्कयातमसििक्षणान् ॥ हाहाभभ्रमसि
स्वच्छमित्येवैतच्छुशोचसः ॥ २ ३ ॥ इतिशोकशतंक्त्वापुनस्तत्रैवदुर्मतिः ॥ कूपंचकेखरक्षार्थकूपाकाशपराभवत् ॥ २ ४ ॥ ततोनाशां
सकालेननीतःकूपापितस्यवै ॥ कूपाकाशेगतेशोकनिसन्नोसौततोभवत् ॥ २ ५ ॥ कूपाकाशप्रलापातेकुंभंशीघ्रमथाकरोत् ॥ कुंभाका
शपरोभूत्वास्वयंनिर्दतिमाययौ ॥ २ ६ ॥ कुंभोपितस्यकालेननाशंनोतिरघूद्ग्रह ॥ यामेवदिशमादत्तेदुर्भंगःसाहिनश्चति ॥ २ ७ ॥ कुंभा
काशप्रलापातेखरक्षार्थचकारसः ॥ कुंडंतथैवतेनासौकुंडाकाशपरोभवत् ॥ २ ८ ॥ कुंडमप्यस्यकालेनकेनचिन्नाशमाययौ ॥ तेजसे
वतमस्तेनकुंडाकाशंशुशोचसः ॥ २ ९ ॥ कुंडाकाशस्यशोकातेखरक्षार्थचकारसः ॥ चतुःशालंमहाशालंतदाकाशमयामभवत् ॥ ३ ० ॥

मि ॥ १ ९ ॥ खस्यइद्ववस्तुखतरत्सयकस्मिश्चिदुपाधौस्थापयित्वात्सयमादराद्रक्षामि ॥ २ ० ॥ तस्यगृहस्यकोशेअतभागे ॥ आस्थामदीयधिदमेतावतखमित्यभिमानम् ॥
सतुष्टःअभूदितिशेषः ॥ २ १ ॥ ऋत्वंतरेणशरदा ॥ २ २ ॥ एतदाकाशम् ॥ २ ३ ॥ कूपाकाशेपरोममतयाआसक्तः ॥ २ ४ ॥ नाशपासुमत्सिकादिपूरणेनतिरोभावम् ॥ २ ५ ॥
निर्दतितदभिमानसुखम् ॥ २ ६ ॥ यामेवेतिसामान्योक्त्यातदुपपत्तिः ॥ २ ७ ॥ २ ८ ॥ केनचिद्द्वनगजमहिषारस्कदनादिनिमित्तेन ॥ २ ९ ॥ चतुःशालचतुर्दिक्षुशालायस्यतथा
विधम् ॥ मध्येमहाशालसमाकारगृहम् ॥ तदाकाशासत्त्यातदाकाशमयः ॥ त्रिमयोजालमदतिवत् ॥ ३ ० ॥

॥ ११ ॥ कुसुलपाश्यासधनम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्मिन्मिथापुरुषस्य ॥ १४ ॥ उपसङ्गत्येवमिति ॥ हेरामसमिध्यापुरुषपरित्यागहेणगहेनेनदुष्पदेशेनकूपुभापुपाधिना
 षण्णनंमुद्रायानसङ्गं परकुरस्वितस्तद्गतगतिवगमूढस्तत्रैभिमानात्तन्निर्माणरक्षणविनारोपुपनतराद् स्वानरादिपिपनदु स्वजातमायातिततोयानिनिर्गच्छतिष्यस्यर्थ ॥ १५ ॥
 नत्रिधाशासिधमं तास्यपप्रकरोनि पू द्दारशोसरशततम सर्ग ॥ ११२ ॥ ॥ मिध्यापुरुषपर्याश्वारेर्योषस्तुटमीयते ॥ तथैवास्याधिकतायाश्चतास्यदीर्घास्मदर्णनार ॥ १ ॥
 उचानार्थस्याभ्यन्तवेद्यायास्यप्रभावस्तसमभयमभयानोमिध्यापुरुषास्यायिकायाअन्यापरोशवाक्यवदन्यार्थेतात्पर्यमितिनितिश्वत्यरामस्तपुच्छति ॥ मिध्यानर
 प्रसंगतलपायोभापापुरुषकथित अयकिमभिप्रस्यतस्तन्म्योभारक्षणंकिमभिमेत्योष्यतस्यर्थ ॥ १ ॥ यथाभूतयथास्थितम् ॥ २ ॥ यून्यांभरमायाकारस्तदुच्यतम् ॥ ३ ॥
 तदप्यस्यजहाराशुकाल कवलितप्रज ॥ जीर्णपर्णययावातस्ततशोकपरोभवत् ॥ ३१ ॥ सचतु शालगोकातेवरस्यार्थचकारह ॥
 दुसूलमनुदाकारतदाकाशपर स्थित ॥ ३२ ॥ तदप्यस्यजहाराशुकालावातहवांनुदम् ॥ कुसूलनाशशोकेनतनासौपयतप्यत ॥ ३३ ॥
 एवग्रहधनुशालकुमकुदकुसूलके ॥ तस्यापयर्वसानात्माकालोयमतिवर्तते ॥ ३४ ॥ एवंस्थित सविवशोगगनगुहायांशुकन्दहेणग
 हनेनकिलानुमुख्या ॥ दु खान्तराह्ननतराह्ननदु स्वजातमायातिथ्यातिथ्यगतागतिसगमूढ ॥ ३५ ॥ ॥ इ० वा० वा० टे० मो० नि० पू०
 मिध्यापुरुषोपास्थाने आकाशरक्षणनामद्वादशात्तरशततम सर्ग ॥ ११२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ मिध्यानरप्रसगेन
 किमायापुरुषभ्रमो ॥ कथितोयत्वयाव्योभरक्षणचकिमुच्यते ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ शृणुरामयथाभूतमेतद्वक्तव्यमिति ॥
 मिध्यापुरुषतन्तदकथायाकथितायुना ॥ २ ॥ मायायंत्रमय प्रोक्तोयधुमानरपुनदत्त ॥ एतन्तमहकारंविद्विशुन्यावरोस्थितम् ॥ ३ ॥
 यस्मिन्नाकाशकोशोस्मिन्साधोजगदिदस्थितम् ॥ तदन्तमसच्छून्यसगादीभवतिस्वयम् ॥ ४ ॥ अत स्थितसुदुर्लभ्यवस्यव्योष्यश
 व्वत् ॥ तस्मादुदेत्यहकार पूर्वस्यंदहवानिलान् ॥ ५ ॥ तद्विद्यातसगगनेकस्ययस्यात्मतांगत ॥ अनात्मात्माभिधानेनतेनासौयते
 तत ॥ ६ ॥ अनात्मनेकरक्षार्थेदहानानाविधानसौ ॥ मूयाभूयोविनारोपिस्त्वजत्याकुलतंगत ॥ ७ ॥

सर्गार्थेदञ्जाक ॥ ४ ॥ किनिराधेशानाभ्यायाकाराशुस्थिततपस्थितचनेत्याह ॥ अतरिति ॥ नतन्निर्धिधानीकत्वमराधिशानतयास्थितसुदुर्लभ्यप्रश्रयस्यतयाधिधम् ॥ नन्व
 र्नादिपाक्यमभूकाराविलगदुस्थिततपट्टतमाह ॥ व्योष शब्दवन्नि ॥ अहकारोत्थिताभ्याससमायासैवस्यभिधेत्स्यतपट्टतानतरमाह ॥ स्यंदहवेति ॥ ५ ॥ अनात्मिबन्ध
 स्यात्मात्मतागतसंभ्रस्यकारोपगानतर्ह्येयान कथयतासहस्रैरिदमेष्टमिदमनितिमित्यादिककथयति नतकचित्तेनेषाहृमिस्मात्माभिधानेनअसौदद्यानिदमातिषरिहाराययते
 ॥ ६ ॥ तस्याभावात्तस्यास्मनोरस्यार्थपदसंयुर्नपूर्वहेतुनापाडतरोत्सत्तानाविधानेद्वैतिकात्मकमवासाननुसरिष्यत्यस्मि ॥ ७ ॥

सःअहकारएव ॥ ८ ॥ कूपकंभादिशब्दंरस्युच्चावचदेहाएवलक्षणयोक्ताइत्याह ॥ कूपेति ॥ तद्योमितदवच्छिन्नेमायामयात्मनिआत्मभावनंयाति ॥ ९ ॥ क्रियोपाधिभेद
निमित्तयौगिकनामानि ॥ यैर्थैः क्रियोपाधिभिर्जागदाकारविधैरयमहकारआत्मानमोहयतीत्यर्थः ॥ १० ॥ प्राणधारणाज्जीवोवासायार्थ्यवसायाबुद्धिस्तन्मनान्मनस्त
च्चितनाच्चित्तमसत्कल्पनान्मायापरिणामिस्रभावत्वात्कतिःसकल्पनात्सकल्पःसकल्पितार्थस्याकलनात्कलनात्सविपरिणामादिनिमित्तत्वात्कालस्तत्रैकदेशभेदकल्पना
त्कलाचेत्यपिबिभ्रुतैःप्रसिद्धैः ॥ ११ ॥ आदिपदादुत्पत्तिप्रकरणोक्तमनोनामानिसर्वाण्यपिपृश्यते ॥ अन्यैः कामःसकल्पोविचिकित्साश्रद्धाश्रद्धाधुतिरधुतिर्दीर्घाभीरित्यादिश्रुति
स्त्वयादिप्रसिद्धवृत्तिभेदनामभिश्चवृत्तिबाहुल्येनबहुतागैः ॥ १२ ॥ तस्मादन्यन्तत्रास्तियदस्तिचसएवतदितिपदुक्ततदनुभवमारोपयति ॥ भूतेति ॥ पूर्णब्रह्मणित्वेनप्रथमभट्ट

सएवमायापुरुषोमिथ्यापुरुषएवसः ॥ असेदोदितोव्यर्थोप्यहंकारोहिमायया ॥ ८ ॥ कूपकुंडचतुःशालकुंभादीन्देहकानसौ ॥ कृत्वा
रक्षितआत्मोतियातितद्योभिभावनम् ॥ ९ ॥ अहंकारस्यतस्यास्यनामानोमानिराधव ॥ शृणुयैर्जागदाकारविभ्रमैर्माहयत्यसौ ॥ १० ॥
जोवोबुद्धिर्मनश्चित्तंमायाप्रकृतिरित्यपि ॥ संकल्पःकलनाकालःकलाचेत्यपिविश्रुतैः ॥ ११ ॥ एवमाद्यैस्तथान्यैश्चनामभिर्बहुतांगतैः ॥
सहस्वरूपहंकारःकल्पितार्थैर्विजृम्भते ॥ १२ ॥ भूताकाशेतेशून्येजगन्निभिस्तिस्रितम् ॥ सुरवदुःखान्यनुभवन्मिथ्यैवपुरुषःस्थितः
॥ १३ ॥ यथैवमिथ्यापुरुषोरक्षन्व्योमात्मशंकया ॥ यदाकाशादिपुच्छिष्टएवंमाहेशवानभव ॥ १४ ॥ आकाशादपिविस्तीर्णःशुद्धःसूक्ष्मः
शिवःशुभः ॥ यथात्मासकथंकेनगृह्यतेरक्ष्यतेथवा ॥ १५ ॥ हृदयाकाशमात्रस्यशरीरक्षयसंक्षये ॥ व्यर्थंभूतानिशोचंतिनष्टआत्मोतिशं
कया ॥ १६ ॥ यदादिषुप्रणष्टेषुयथाकाशाद्यखंडितम् ॥ तथादेहेषुनष्टेषुदेहानित्यमत्तेपकः ॥ १७ ॥ शुद्धश्चिन्मात्रआत्मचमाकाशादप्य
णोरणुः ॥ स्वानुभूत्यंशमात्रंहिरवद्रामनस्थति ॥ १८ ॥ नजायतेनमिथ्येकचिकिंचिकदाचन ॥ जगद्विवर्तरूपेणकेवलंब्रह्मजृम्भते
॥ १९ ॥ सत्यमेकंपदंशांतमादिमध्यांतवर्जितम् ॥ भावाभावविनिर्मुक्तमितिमत्वापुरवीभव ॥ २० ॥

न्यरूपभूताकाशेतैवित्स्वतेसतितत्रवाद्यादिकल्पनाक्रमेणकल्पितजगद्भवर्नगरमिवनिमित्तिकुड्याधावरणशून्यमेवयुक्त्याविमर्शोनिश्चितम् ॥ नस्तच्छिद्रेब्रह्मणिच्छिद्रआका
शःप्रथममुपपद्यते ॥ सचशून्यात्माआतिवित्स्वतोऽचलश्चलनात्मावायुःकथसपद्यते सचवायुर्नारूपेऽणुणस्तद्विरुद्धस्वभावतेजःकथसपद्यते तच्चोष्णदाहस्वभावंकथतद्विरुद्ध
शैत्याप्यायनस्यभाववारिसपद्यते तच्चद्रवशोषकाटिन्यस्वभावकथतद्विरुद्धस्वभावपृथिवीभावमापद्यतेअतोनिमित्तैवेवजगदितिनिश्चिततत्रचसपुरुषोमिथ्यैवसुरवदुःखान्य
नुभवमस्थितइत्यर्थः ॥ १३ ॥ नचपश्यतिदुर्मतिरतिवर्णिताज्ञामिथ्यापुरुषोयथामिथ्याहेशमनुभूयास्थितस्तथात्वमाभूरित्याह ॥ यथैवेति ॥ १४ ॥ १५ ॥ शरीरलक्षणस्य
क्षयस्यनिवासस्यसंक्षये ॥ १६ ॥ १७ ॥ स्वानुभूत्यंशःअहकारानिष्कृष्टस्यप्रकाशाचित्तावन्मात्रहि ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

वर्णानिप्यापुरुषरूपमङ्कारस्याजयम्परिशिटचिष्मापेस्थैर्योपदेशेनोपसहरति। सर्वपरिभाषित ॥ अस्वामभ्यापारकत्वादस्वतमम् ॥ आसन्नोत्तरकाविपतापेस्यान्तपाविष
 सवद्विकविरोधि अन्तर्मानयमङ्कलतिपद सकलमभिमतव्यद्वैदियनिययलक्षणकलासहितोपाभ्यूलोच्येतेनविमुष्यरोपेनिष्कटचिष्मापेसुबद्धपदद्वयस्थितश्वेनसर्वोत्तम
 नपयासीत्यर्थ ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठयः • सात्ययमकारोति • पू • प्रयोदशोत्तरशततम सर्ग ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विषिव्यसवसूद्रुदटतिरिहभूरार ॥
 असद्वपनारसेनसूद्रुस्थैर्मयीति ॥ १ ॥ अथ सर्वस्वमनोविकल्पनाप्रत्याद्विकल्पयस्तुपदशनिमसुकरोतिरासदतिष्णुत्यादयितुप्रयपपेक्षप्रणिमन कल्पनामाह ॥ परस्मादि

सर्वांपटानिलयमधुवमस्तत्रमसन्नपातमविवेकमनार्यमज्ञम् ॥ वीधादहकतिपदसकलविमुष्यशेषेसुबद्धपदमुत्तमतांप्रयासि ॥
 ॥ २१ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० णि० पू० मिव्यापुरुषोपास्थाननामत्रयोदशोत्तरशततम सर्ग ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 परस्माद्दक्षिण पूर्वमनभयममुत्थितम् ॥ मननात्मकमाभोगितस्यमेवस्थितिगतम् ॥ १ ॥ पुष्पकोशइवामोदोमहोभिरिवसागरे ॥
 रश्मिजालमिवादित्येनोवक्षिणिरापव ॥ २ ॥ तस्यादृश्यात्मतत्त्वस्यविस्मृत्यैवगतास्थितिम् ॥ नान्यस्मादागतारामजगद्भ्रजुमुजगवत्
 ॥ ३ ॥ आदित्यव्यतिरेकेणयोभावायतिरापव ॥ रश्मिजालमिदत्येतत्तस्यान्यदिवभास्वत ॥ ४ ॥ कनकव्यतिरेकेणकेयूरंयेनभावितम् ॥
 फेयूरमेवतत्तस्यनतस्यकनकहितत् ॥ ५ ॥ आदित्याव्यतिरेकेणरश्मयोयेनभाविता ॥ आदित्यएवतेतस्यनिर्विकल्प सउच्यते ॥ ६ ॥
 सलिलव्यतिरेकेणतरंगेयेनभावित ॥ तरंगयुद्धिरेवैकास्थितातस्यनवारिधी ॥ ७ ॥ सलिलाव्यतिरेकेणतरंगेयेनभाव्यते ॥ अंबुसामा
 न्यतावुद्धिनिर्विकल्प सउच्यते ॥ ८ ॥ कनकाव्यतिरेकेणकेयूरंयेनभाव्यते ॥ कनकैकमहायुद्धिनिर्विकल्प सउच्यते ॥ ९ ॥ पावकव्यति
 रेकेणउवालाजीयेनभाविता ॥ नस्याभिबुद्धिर्जालतिउवालाधीरेवतिष्ठति ॥ १० ॥

ति ॥ पूर्वसगादिकालेप्रथमसर्वकल्पनाभ्यूर्ध्वतश्चमनस्तप्रपरेब्रह्मिष्कपृथक्सत्तयास्थितमेवसत्कल्पनान्तरनिमित्ततयाअपयावतिस्थितिगतमित्यर्थ ॥ १ ॥ अपृथक्सत्तया
 स्थितोदृष्टान्तात् ॥ पुष्पकोशेदिति ॥ २ ॥ तत्स्यमेवेवसादटतिर्धिशरीरकव्यस्थितिगतमित्यर्थविद्योति ॥ तस्येति ॥ विषयत्याश्रयतिसंभानात्मकेनाज्ञानेनैवसर्वकालकल्प
 नापुष्टयास्थितगतम् ॥ ३ ॥ तथाचकागसन्नापारदभ्यतयाभावेनअभ्यन्तसन्नाप्रतयाविभावेनतुसंप्रपन्नतिदेतिदटतिरुपपादयति ॥ आदित्येस्यादिना ॥ इतरदिमकालय
 थादित्यव्यतिरेकेणभावायतिरास्यसातक्षास्तथादित्यादव्यतिरेकस्यादित्यव्य ॥ ४ ॥ नतस्येति ॥ ब्रह्मकयबुद्ध केयूरौषावरोपावतिभाव ॥ ५ ॥ आदित्याव्यतिरेकेणनि
 र्विकल्पारोदिभेदविकल्पयुग्म ॥ ६ ॥ कश्चित्काश्चित्कलाभ्यामपार्थक्यकरान्ताकल्पनबुद्धिभ्यापुरुषोपिषड्विकल्पोनिर्विकल्पमभवतीत्याह ॥ सलिलेभ्योदना ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥ १ ॥ अङ्कितोद्भवति ॥ १० ॥

कल्पिताकारानुविद्धाबुद्धिस्तत्रैवास्थाबद्धातन्मूलानिकल्पनातराणिचकरोतीत्यह ॥ उवाकिति ॥ अथलेखेवज्वालाजालंज्वालाजालाभ्यलेखासेवरजितानदाकारतापने
 त्रियावर ॥ स्थितिर्बुद्धिर्बुद्धिति ॥ तद्गतानिज्वालाजालगतानिचलनोर्ध्वगमनक्रजुत्रकतादीनिचआदत्तेकल्पयति ॥ १ १ ॥ १ २ ॥ निर्विकल्प उक्तप्राश्याहकद्विविधविकल्परहि
 त ॥ वस्तुपूर्वकल्पिकपदार्थेषु ॥ मज्जातिसत्यबुद्ध्याआसज्जाते ॥ १ ३ ॥ दृष्टान्तउपपादिनविकल्पत्यागप्रकारदाटीतिकेउपदिशति ॥ नानातामिति ॥ कोटरशब्दअतरप्रत्यय
 स्तुपर ॥ १ ४ ॥ स्फुरतास्त्रप्रकाशेनात्मनैवसकल्पगामिकाशक्तिप्रदाकरोतितदामनोभवतीतिपरेणान्वय ॥ १ ५ ॥ विश्वाकारास्वाकतिभावयन्विश्वात्मासमष्टिमनोभवति
 ॥ १ ६ ॥ तद्विश्वाकारसकल्पात्मकसमष्टिचेतोहिरण्यगर्भात्मकम् ॥ १ ७ ॥ यथायथाभावयन्तितदवयुत्यप्रपंचयति ॥ कोटत्वमिति ॥ १ ८ ॥ १ ९ ॥ मिथ्याशब्दोऽर्लीकप
 उवालाजालाभलेखेवरंजितासातथास्थितिः ॥ तामेवास्थांसमादत्तेतद्गतान्याकुलामतिः ॥ १ १ ॥ पावकाव्यतिरेकेणज्वालातीक्ष्णभा
 व्यते ॥ तस्याग्निबुद्धिरेकास्तिनिर्विकल्पःसउच्यते ॥ १ २ ॥ योनिर्विकल्पःसमहान्सोसंक्षीणमहामतिः ॥ प्रासव्यतेनसंप्राप्तनासौवस्तुपुम
 ज्जाति ॥ १ ३ ॥ नानातामखिलांत्यकाशुद्भविन्मात्रकोटरे ॥ संवधेनविनिर्मुक्तिसंविन्नत्वेस्थितोभव ॥ १ ४ ॥ स्वयमेवात्मनैवात्मनाशक्तिं
 संकल्पनामिकाम् ॥ यदाकरोतिस्फुरतास्पंदशक्तिमिवानिलः ॥ १ ५ ॥ तदापृथगिवाभासंसंकल्पकलनाभ्ययम् ॥ मनोभवतिविश्वात्मा
 भावयन्स्वाकृतिंस्वयम् ॥ १ ६ ॥ तत्संकल्पात्मकंचेतोयथेदमखिलंजगत् ॥ संकल्पयतिसंकल्पेस्तथैवभवतिक्षणान् ॥ १ ७ ॥ कोटत्वमज्जा
 जलंचमेरुत्वंमरुतांतथा ॥ मनोजीवमहंकारबुद्धिचित्तादिनामकम् ॥ १ ८ ॥ संकल्पताद्वैतैकत्वमेत्यचेतोजगत्स्थितिम् ॥ तनोतितस्यां
 तदनुनानातांगच्छतिस्वयम् ॥ १ ९ ॥ संकल्पमयमेवेदंजगदाभोगिदृश्यते ॥ नसत्यंचमिथ्यैवस्वप्नजालमिवोस्थितम् ॥ २ ० ॥ जंतोर्ध
 यामनोराज्यंविधारंभभासुरम् ॥ ब्राह्मंतथेदंविततंमनोराज्यंविराजते ॥ २ १ ॥ यथाभूतार्थभावित्वान्तदेतस्यविलीयते ॥ परमार्थेन
 दृष्टंचेतदिदंनैवाकंचन ॥ २ २ ॥ इच्छंत्वपरमार्थेनप्रयातिशतशाखताम् ॥ जलमूर्धितरंगादिकलनार्हंपरिस्फुरन् ॥ २ ३ ॥ यथांबुधिर्व
 पुर्धत्तेस्वभावेनतथाचितः ॥ कुर्वन्कर्मसहसाणित्यणुचित्स्पंदनादत्ते ॥ २ ४ ॥

रः ॥ स्वप्नजालमिवातिर्वाचनीयमित्यर्थः ॥ २ ० ॥ ब्रह्मणोहिरण्यगर्भस्येदंब्रह्मालम् ॥ २ १ ॥ मिथ्यात्वदेवतत्वज्ञानेनयथास्थितब्रह्मात्मनैवभावित्वान्मायिकरूपेणप्रविलीय
 तइत्याह ॥ यथाभूतेति ॥ तथाचश्रुतिर्मनसैवदमामव्यनेहनानास्तिक्वचनेति ॥ २ २ ॥ तत्त्वदर्शनाभावेतर्हिकेभवतितदाह ॥ दृश्यमिति ॥ तदाअज्ञातपरमार्थवलेनैवशत
 शाखताप्रयातियथाअबुधिर्जलमेवसर्जनीतर्गादिकलनार्हंरूपरिपृष्टसफुरन्अबुधिवपुर्धत्तेतथाकर्मसहसाणिकुर्वन्जनोपिअणुचितश्चिदाभासयुक्तस्यमनसस्पंदनादने
 कूटस्थचित्तोऽपूर्वाकिचदपिदिकारादिनकुलते अतस्त्वमपिकिचित्तुच्छतरभेदस्यजन्सर्गमनादिसर्वव्यवहारकुर्वन्नप्यपूर्वमभिनवजगद्दूर्पाकिचैद्वैतरूपसत्यंनिवद्यतेकिंतुपूर्वसि
 द्धब्रह्मैवपरमार्थसत्यवियतइतिभावयेतिचतुर्थार्थपर्यंतमन्वयः ॥ २ ३ ॥ २ ४ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ मरुद्दिताकारविवत्तन्निर्जुगिताकारतद्वापञ्चिर्जुगिताकारात् ॥ प्रकल्पभावमुक्तप्रदीपिष्यपदसप्तम्यपत्ति ॥ पदार्थस्याद्विता ॥ २७ ॥ २८ ॥ सद्येष्यअपिशरब्धान्
 निश्चानमसि ॥ २९ ॥ इराणामयोक्षरपुष्यपदस्याद्विकीर्षिकलाभिमानासकलाश्चताप्रसससंबन्धेनतिरस्वभागादिसर्वद्विषयज्याम्भीनीवशीविगतमानमहश्चत्त्रलोचितराज्या
 द्विकार्थमुच्यन्महत्किमहाक्षैवभूत्वातिष्ठस्य ॥ ३० ॥ ॥ दक्षिणीवा० तात्पर्यं० नि० पू० चतुरशोत्तराततम० सता ॥ ११४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ महाकर्षादिराशयानाभ्याख्याभि
 नापूर्वकृतेकिञ्चित्कचिद्वेदमतस्यजन् ॥ गच्छन्शुषुवनस्सगान्जिघ्रनवदन्यवहरन्स्वपन् ॥ २५ ॥ नापूर्वविषयतेकिञ्चित्सत्यमित्येव
 सावयन् ॥ यथक्रोपिनद्विद्विन्मन्त्रममलंततम् ॥ २६ ॥ ब्रह्मप्रभृद्विताकारतस्मादन्यन्निविद्यते ॥ पढायजातसवस्मिन्मवित्सारमयं
 स्थितं ॥ २७ ॥ सविदेवदमस्विलजगदान्यान्यास्तिस्यना ॥ सविस्सुरणमात्रस्मिन्जगज्जालकनामनि ॥ २८ ॥ इदमन्यदिदधान्यदि
 तिमिथ्याग्रह कुत ॥ सप्तवादखिलाकारेवंकस्याएवसविद ॥ सर्वेषमपिनास्त्येवयधमांसावत कथम् ॥ २९ ॥ मोक्षोयमंपरवत्तुबधइ
 तिप्रमत्तचित्तानिरस्यसकलाविकलाभिमानाम् ॥ मौनीवशीविगतमानमदोमहात्माकुर्वन्स्वकार्यमनहकृतिरेवतिष्ठ ॥ ३० ॥ इ
 त्यापवा० वा० ट० मा० नि० पु० परमार्यापदेशानामधतुदशाधिकशततम सर्ग ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रावसिष्ठउवाच ॥ ॥ महा
 कत्तामहाभोक्तामहात्यागाभिमानय ॥ भवाशकाशरित्यज्यधैयमालब्धगाश्वतम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ किमुभ्यतेमहाकर्ता
 महात्यागाकिमुभ्यते ॥ किमुभ्यतेमहाभोक्तामभ्यक्षयनेप्रभो ॥ २ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एतद्वतत्रयसामपुराचन्द्रार्धमौलिना ॥
 भृगीगायतुसन्नाकयेनासौवज्वर स्थित ॥ ३ ॥ सुमंरावुत्तरेशुगंपूर्वशशिकलाधर ॥ अतिपुढभिसकाशेसमप्ररिवारवान् ॥ ४ ॥
 तमपृच्छन्महातजानविज्ञानवान्स्थित ॥ भृगीशप्रणतोरामवद्वाजलिस्तरुमापतिम् ॥ ५ ॥ ॥ भृगीशउवाच ॥ ॥ भगवन्देवदेवश
 सवज्ञपरमेश्वर ॥ यदहपरिपृच्छामिकपयातद्वदाशुमे ॥ ६ ॥ ससारश्चर्नानायतरगतत्ताभिभाम् ॥ अवलोक्यविमुत्थामितत्त्वविश्रां
 तिवर्जित ॥ ७ ॥ कमतर्निश्चयंकांतमुरारिप्रत्यसुस्थितम् ॥ अस्मिन्जगज्जोणग्रहेतिष्ठामि विगतज्वरम् ॥ ८ ॥
 विश्वश्रुता ॥ तद्वशात्पञ्चार्थभुक्तानावर्णयतेभृगुनिर्गोधिने ॥ १ ॥ सवा० पुण्यपापारिहरका० परित्यज्यर्धैर्धनिर्नैयकैरुत्सयात्समाधम् ॥ १ ॥ किलक्षणापामोमहाकर्ताउच्य
 तदनिप्रिष्यधि ॥ २ ॥ अभ्यासकालमपेक्ष्यभ्रतययमित्युच्यतेफलकालत्वमानित्यार्थकमित्येवत्क्षणाप्रयसंबन्धे ॥ असीशुगीश ॥ ३ ॥ ४ ॥ तनुविज्ञानधर्मात्संज्ञान ॥
 यपरिगाण्यत्यपामिकाटपृष्वार्धैर्धनेनमानमसिहर्षाध्यात्मज्ञानस्यातितरज्ञानसाधारण्यपापोग्नासस्यमाश्रयमारोप्योकि ॥ ५ ॥ ६ ॥ तरगतत्तानश्वरीम् ॥ क्षानेधि
 तरेवेषामासस्यार्थिपारिवर्जित ॥ ७ ॥ कर्तारिभ्यातिष्ठस्वरम्यम् ॥ तिष्ठामितिष्ठयम् ॥ ८ ॥

॥ १ ॥ १० ॥ तत्र सर्वांशं कापरित्यज्येत्परां विद्वणोति ॥ धर्माधर्माविति ॥ अकर्तव्यो कालनिश्चयात्कर्तव्यादिशंकाविरहिताकृतिः ॥ हत्वापि स रमो ह्येकानि तिवच्छानप
 भावोक्तिरियनतु यथा चरणाभ्यनुज्ञेति बोध्यम् ॥ ११ ॥ रागद्वेषादिपदैस्तद्व्यजकचेष्टा उच्यते ॥ फलाफले रदिति देयोऽनपेक्षेण निष्कामेन मनसालोकसपहमात्रप्रयोजनेन
 करोति ॥ १२ ॥ मौनमुक्ति कर्ममनयोगादि ॥ गतउद्देग. फलासिद्धान्यथात्वप्रयुक्तउद्देगोयस्मिन्कर्मणि ॥ १३ ॥ देवात्सपन्नेष्वश्वमेदकलजभक्षणादिकार्येषु धार्मिको ह
 पापोहमिति वाक्यशक्या कल्पितैर्धर्माधर्मैः ॥ १४ ॥ १५ ॥ शोकानि मितेषु न शोचते उदयनिमित्तेषु च नोदेति ॥ १६ ॥ पारब्धोपनीतयथोचितप्रयोजनकाले कार्या नुरुपवत्सस्य
 ईश्वर उवाच ॥ ॥ सर्वांशं कापरित्यज्य धैर्यं मालंब्य शाश्वतम् ॥ महाभोक्तामहाकर्ता महात्यागी भवानव ॥ १७ ॥ ॥ भृंगी श उवाच ॥
 किमुच्यते महाकर्ता महाभोक्ता किमुच्यते ॥ किमुच्यते महात्यागी सभ्यकथय मे प्रभो ॥ १० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ धर्माधर्मो महाभागाशं
 काविरहिताशयः ॥ यः करोति यथा प्राप्तौ महाकर्ता स उच्यते ॥ ११ ॥ रागद्वेषौ सुरवंदुःखं धर्माधर्मौ फलाफले ॥ यः करोत्यनपेक्षेण महा
 कर्ता स उच्यते ॥ १२ ॥ मौनवाचिरहं भावो निर्मलो मुक्तमत्सरः ॥ यः करोति गतोद्देगं महाकर्ता स उच्यते ॥ १३ ॥ शुभाशुभेषु कार्येषु धर्मा
 धर्मैः कुशंकया ॥ मतिर्न लिप्यते यस्य महाकर्ता स उच्यते ॥ १४ ॥ सर्वत्र विगतस्नेहो यः साक्षिवदवास्थितः ॥ निरिच्छं वत्तैर्कार्यं महाक
 र्ता स उच्यते ॥ १५ ॥ उद्देगानंदरहितः समयास्वच्छया धिया ॥ नशाचते यो नोदेति महाकर्ता स उच्यते ॥ १६ ॥ यथार्थकाले मतिमानसं
 सक्तमना मुनिः ॥ कार्या नुरुपवत्सस्यो महाकर्ता स उच्यते ॥ १७ ॥ उदासीनः कर्तव्यं च कर्माकर्माचरं श्रयः ॥ समं यात्यंतरत्यंतं महाकर्ता
 स उच्यते ॥ १८ ॥ स्वभावेनैव यः शांतः समतां न जहाति वै ॥ शुभाशुभं त्याचरन्मो महाकर्ता स उच्यते ॥ १९ ॥ जन्मास्थिति विनाशेषु सोद
 यास्तमयेषु च ॥ सममेव मनो यस्य महाकर्ता स उच्यते ॥ २० ॥ नाकिंच न देहित यान किंचिदभिकांक्षति ॥ भुंक्ते च प्रकृतं सर्वं महाभोक्ता स
 उच्यते ॥ २१ ॥ नादत्ते व्याददानश्चनाचरत्याचरन्पि ॥ भुंजानोपिनयो भुंक्ते महाभोक्ता स उच्यते ॥ २२ ॥ साक्षिवत्सकलं लोकाव्यवहा
 रमखिलनिधिः ॥ पशुत्यपगतं च्छं यो महाभोक्ता स उच्यते ॥ २३ ॥

सत्योजनानुकूलचेष्टावान् ॥ १७ ॥ कर्माकर्माविहितनिषिद्धकर्मणास्य यदैवाच्चरस्तत्कर्तव्यं न्यप्ररोनेन हेतुकर्तव्याभापयमानश्चांतर्मनस्य कर्त्वात्मदृढनिश्चयेनोभयत्रयः सम
 भावयति ॥ १८ ॥ यो मित्रेषु शुभमभिनेष्य शुभमाचरन्पिसमतां न जहाति ॥ हियस्माद्धेतोर्दः स्वभावेनैव शांतः ॥ नसस्य च द्राडादकतासदृश स्वभावो न्यथा भवतीत्यर्थः ॥ १९ ॥
 जन्मादिषु प्रचक्षुभावविकारेषु उदयोद्विहरस्तमयोपक्षयस्तसहिते पुशरीरेषु निर्विकारस्तन्मात्रात्मदर्शनास्तममेव मनोयस्या ॥ २० ॥ महाभोक्तुर्लक्षणा न्याह ॥ नाकिंचिदित्यादिना ॥
 प्रकृतमस्तु तपारब्धोपनीतम् ॥ २१ ॥ इदियैर्विषयानादानोप्यद्वयासागपूर्णात्मप्रतिष्ठत्वान्नादत्ते ॥ हस्तपादादिना आदानगमनायाचरन्पि निर्झयात्मबुद्ध्यानाचरति ॥ एवम
 शनायाचरीतनित्यवृत्तात्मदर्शनान्भुक्ते ॥ २२ ॥ उदासीनः साक्षाद्दृष्टासाक्षीतद्वत् ॥ २३ ॥

अथाप्यत्रापरिक्रियायति ॥ भावाभिर्लोभाभ्यधे ॥ यमाधिसेपालवधे ॥ नोक्तामनिविक्षिपति ॥ ११ ॥ रम्यप्रवदद्वारम्य ॥ यथास्त्वणमयोभ्याघोररम्यत्वणद्वय
 रम्यलाधनिभाह ॥ २५ ॥ सधन्यद्वयभोगायसमुपयुक्ता ॥ २६ ॥ यस्मादुपयानतोपयाना ॥ चकार प्रागुक्तगुणकरश्चसमुपयार्थ ॥ २७ ॥ अपमअत्वादुनिकटम
 व्यन्म ॥ २८ ॥ विररतिवियानम ॥ २९ ॥ त्वदमकारशकारपरिष्कृतग्रह्यभेदे ॥ ३० ॥ अभोभ्यभाक्तुमशक्यम् ॥ अत्वादुनिकटि ॥ विक्किन्मविक्कभ्यन्म ॥ ३१ ॥
 अराधन्यकारशानकराच्छरनादि ॥ परत्कटदिव्याभ्याच्छरनादि ॥ ३२ ॥ इतिप्रागुक्तक्षणयाधियानिरक्षिपानवपूणाद्वयास्यधियाभियोतिसत्यन्मितिभा ॥ ३३ ॥
 सुवैदु खं क्रियायोगीभावाभावेअमप्रदौ ॥ यस्यनोक्तामतिमतिमंशोकासउच्यते ॥ २४ ॥ जराभरणभापध्वराज्यंटादिद्रुमेवध्व ॥
 रम्यमित्यवयावेतिमहाभोकासउच्यते ॥ २५ ॥ महतिंसुवदु खानियन्धयासीवसागर ॥ समसमुपयुक्तातिमहाभोकासउच्यते ॥ २६ ॥
 अहिसामभतानुष्टिश्चार्थेयादिवाराव ॥ नापयस्माध्यापयानामहाभोकासउच्यते ॥ २७ ॥ कद्दम्लवणतिकमष्टदृष्टमुत्तमम् ॥ अ
 धमयाग्निसाम्भनमहाभोकासउच्यते ॥ २८ ॥ सरसनीरसचैवसुरतविरतया ॥ य पश्यातिसमसौन्धोमहाभोकासउच्यते ॥ २९ ॥ स्ता
 र्ववदप्रकारधुभवाप्यशुभंतया ॥ समतासुस्विरायस्यमहाभोकासउच्यते ॥ ३० ॥ इदमोज्यमभोज्यचैत्येवत्यक्काविकल्पितम् ॥ गता
 भिलापयामुक्तमहाभोकासउच्यते ॥ ३१ ॥ आपदसंपदमोहमानदमपरंरम् ॥ योमुक्तसमयायुक्त्यामहाभोकासउच्यते ॥ ३२ ॥ धर्मा
 धर्मास्तुवदु खंतयाभरणजन्मनो ॥ धियायेनोतिसत्यकमहात्यागीसउच्यते ॥ ३३ ॥ सर्वेच्छा सकला शका सर्वेहा सर्वानिश्रया ॥ वि
 यायूनपरित्यकामहात्यागीसउच्यते ॥ ३४ ॥ देहस्यमनसोदु खैरिद्रियाणामन स्थिते ॥ तूनयेनोञ्जितासतामहात्यागीसउच्यते ॥ ३५ ॥
 नमदहनजन्मापियुक्तयुक्तनकर्मणी ॥ इतिनिश्चयवानतमहात्यागीसउच्यते ॥ ३६ ॥ यतधममधर्मचमनोमननमीहितम् ॥ सवमत
 परित्यक्तमहात्यागीसउच्यते ॥ ३७ ॥ यावतीहस्यकलनासकलेयविलोषयते ॥ सायनसुप्तसत्यकामहात्यागीसउच्यते ॥ ३८ ॥ इत्युक्तं
 वदवनशरीशाथपुरानय ॥ एतादृष्टिमवपृथ्यातिपुराभशातज्वर ॥ ३९ ॥ नित्योदितविमलरूपमनतभायंभक्षास्तिनेतरकलाकलनीर्हिकि
 चित् ॥ इत्येवज्ञावयनिरजनतामुपतोनिवाणमहिसकलामलशांतवृत्ति ॥ ४० ॥

सधार्दशाभाजन कायचेष्टा ॥ धियाविवयधाधार्दवयति
 स्रक्ता ॥ ३१ ॥ देहादीनासतानसदु खं सद्रयेनप्रियात्पुत्र्याउञ्जितात्यका ॥ ३५ ॥ पुकायुक्तेबद्धिननिविदेष्टानिष्टाचरणरूपेधा ॥ ३६ ॥ धर्ममधर्मव्यतीरम् ॥
 मनोभननभननसम् ॥ इतिरथापरिधेदितम् ॥ ३७ ॥ सुप्तसम्पदरानेनवाथासस्यका ॥ ३८ ॥ उपसहृति ॥ शरीति ॥ ३९ ॥ यथाभाजनयाभाक्तार्त्ताभोकास
 गीशानायासनभजनार्त्ताधानीरमायोश्चिशति ॥ नित्योदितविति ॥ देहावर्त्तदेष्टादियसकौरानानाभस्यापयस्यच्चनिरासननिरजनतामुपेत सन्परिशिष्टनित्योदितविमलत्सक
 धर्दशास्तिर्काचित् रेतस्वभ्यनकलनलास्तिवशाद्य ॥ एवसरागाद्यस्यभाषानिष्यक्त्याकलनामलत्स्यशाशाहसयोपत्यप्रधाक्षिप सन्निवाणभेदि धामुदीत्यर्थ ॥ ४० ॥

हे अग्नहमसरेयत्किञ्चाति तत्समस्तेषु कल्पेषु द्विपराद्धा विधिकालावयवेषु प्रसिद्धासर्वत्रर्याणामेकवीजमूलकारणभूतमनामयं स्वयं जन्मादिकारामयशुन्यं परमात्मरूप
 ब्रह्मैव ॥ तच्च बृहत्सर्गभेदेर्बृहत्सर्वभावविकल्पमापि रवभाकारामेवास्ति ॥ सर्वाविकल्पशून्यमेवेत्यर्थः ॥ ४१ ॥ यत्र किञ्चित्किञ्चिदपि सत्स्थूलमसत्सूक्ष्मं अपिशब्दात्कारणत्वं
 देकरसाद्रक्षणोऽन्यन्नसंभवत्येव ॥ सतः पृथक्के असत्त्वापत्ते ॥ अणुपृथक्के सदैकरसापत्ते ॥ प्रकारांतरस्य च सभावनायोगादिति भावः ॥ हे साधोऽनस्त्वसद्ब्रह्मैवाहमि त्येवातर्दह
 निश्चय सत्प्रथमसमाप्यभ्यासवलेन स्थित्वा समभूमिका क्रमेणाधिरुत्सगताशकाविलासतथैवास्वेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ हे माधो त्वयदि अतर्मुखः सन्निराकतार्हकततामुपैपितदाव
 हिष्ठसमस्तकार्यजातकर्त्तव्यपिकदाचिदपि रवेदनायास्येवेत्यन्यः ॥ ४३ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्तास्यप्रकाशे नि० पू० पंचदशोत्तरशततम सर्गः ॥ ११५ ॥

अनामयं ब्रह्मसमस्तकल्पकार्यैकवीजं परमात्मरूपम् ॥ बृहच्च तद्बृहत्सर्वभावं रवमस्ति भातीह यदंगकिञ्चित् ॥ ४१ ॥ अन्यत्किञ्चित्किं
 चिद्विदं कदाचिन्नसंभवत्येव सद्यसच्च ॥ इत्येवसाधो हदनिश्चयोतः स्थित्वा गताशं कविलासमास्व ॥ ४२ ॥ अंतर्मुखः सन्सततं समस्तं
 कुर्वन्बहिर्मुखलुकार्यं जातम् ॥ नखेदमायासिकदाचिदेव निराकतार्हकततामुपैषि ॥ ४३ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० ब्रतत्र
 यनिरूपणानामपंचदशोत्तरशततमः सर्गः ॥ ११५ ॥ श्रीराम उवाच ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञचित्तेहंकारनाम
 नि ॥ गलितेवा गलद्रूपे लिंगसत्त्वस्थिकिं भवेत् ॥ १ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ बलादपि हि संजातानलिंपंत्याशयंसितम् ॥ लोभमोहाद
 योदोषाः प्रयांसीवसरोरुहम् ॥ २ ॥ मुदिताद्याः श्रियोवक्त्रं नमुंचंति कदाचन ॥ गलत्सहंकारमये चित्ते गलतिदुष्कृते ॥ ३ ॥ वासनाग्रंथय
 श्चिन्नाइव बुद्ध्यां त्यलंशनैः ॥ कोपस्तानवमायातिमोहोमांघ्रिगच्छति ॥ ४ ॥ कामः क्लृप्तं गच्छति च लोभः क्रुपिपलायते ॥ नोह्रसंतीद्रि
 याणुपुञ्जैः खेदः स्फुरति नोच्चकैः ॥ ५ ॥ नदुःखान्युपबृंहंति नवलांति सुखानि च ॥ सर्वत्र समतां देति हृदि शैत्यप्रदाचिनी ॥ ६ ॥ सुखदुःखाद
 यस्त्वं ते हृष्यंते यदि वामुखे ॥ दृश्यंते एव तुच्छत्वात्तानुलिंपंति ते मनसः ॥ ७ ॥ चित्ते गलति गीर्वाण गणस्य स्पृहणीयताम् ॥ साधुर्गच्छत्युदत्त
 स्य समताशीतचंद्रिका ॥ ८ ॥

चित्तस्य गलतो नित्यं च नुर्थादिषु भूमिषु ॥ गलितस्य चलक्ष्माणिवर्णनेत्रपुमाश्रयात् ॥ १ ॥ सत्त्वस्थक्षीणवासन
 स्य मनसो लिलक्षणम् ॥ १ ॥ एवपुष्टो वसिष्ठ प्रथमलोभमोहादिदोषक्षय एव मुख्यतल्लक्षणमित्याह ॥ बलादिति ॥ संजाताः सजानिताः परीक्षाद्यर्थपरेण बलादापि सपादिता इत्य
 र्थः ॥ सितशुद्धशुभ्रच ॥ २ ॥ सदा मुखप्रसन्नतादिरपितल्लक्षणमित्याह ॥ मुदिताद्या इति ॥ दुष्कृते विपादहेतौ पापज्ञानाग्निना गलति सति ॥ ३ ॥ उत्क्रम्य च यत्नलक्षणान्तराण्यप्याह ॥
 वासनेत्यादिना ॥ ४ ॥ ५ ॥ शैल्यतापनिवृत्तिसत्त्वदायिनी ॥ ६ ॥ ननु ज्ञानिनामपि कदाचिन्मुखे सुखदुःखादि लिंगानि प्रसादमालिन्यादीनि दृश्यते यथा प्राक्कुभस्य दुर्वासः शापश्च
 वणेशिखिव्यजस्य यथावा विष्णो मित्रेण हरिश्चन्द्रच्छलनेषु ब्रघातेन च वसिष्ठस्य तत्कथमुदिताद्याः श्रियोवक्त्रं नमुंचंति लक्षणघटनेन वाह ॥ सुखदुःखादय इति ॥ मोजकप्रारब्ध
 प्राबल्येन दुःखनाल्लिङ्गमालिन्याभासयोः कदाचिदुदयेषु उत्तरक्षणे मित्यात्वबुद्धिनाधितत्वात् न तयोस्तच्चित्तैपकत्वमितिनस्वाभाविकमुखादिप्रसादादिविधात इत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥

चित्तस्य गलतो नित्यं च नुर्थादिषु भूमिषु ॥ गलितस्य चलक्ष्माणिवर्णनेत्रपुमाश्रयात् ॥ १ ॥ सत्त्वस्थक्षीणवासन
 स्य मनसो लिलक्षणम् ॥ १ ॥ एवपुष्टो वसिष्ठ प्रथमलोभमोहादिदोषक्षय एव मुख्यतल्लक्षणमित्याह ॥ बलादिति ॥ संजाताः सजानिताः परीक्षाद्यर्थपरेण बलादापि सपादिता इत्य
 र्थः ॥ सितशुद्धशुभ्रच ॥ २ ॥ सदा मुखप्रसन्नतादिरपितल्लक्षणमित्याह ॥ मुदिताद्या इति ॥ दुष्कृते विपादहेतौ पापज्ञानाग्निना गलति सति ॥ ३ ॥ उत्क्रम्य च यत्नलक्षणान्तराण्यप्याह ॥
 वासनेत्यादिना ॥ ४ ॥ ५ ॥ शैल्यतापनिवृत्तिसत्त्वदायिनी ॥ ६ ॥ ननु ज्ञानिनामपि कदाचिन्मुखे सुखदुःखादि लिंगानि प्रसादमालिन्यादीनि दृश्यते यथा प्राक्कुभस्य दुर्वासः शापश्च
 वणेशिखिव्यजस्य यथावा विष्णो मित्रेण हरिश्चन्द्रच्छलनेषु ब्रघातेन च वसिष्ठस्य तत्कथमुदिताद्याः श्रियोवक्त्रं नमुंचंति लक्षणघटनेन वाह ॥ सुखदुःखादय इति ॥ मोजकप्रारब्ध
 प्राबल्येन दुःखनाल्लिङ्गमालिन्याभासयोः कदाचिदुदयेषु उत्तरक्षणे मित्यात्वबुद्धिनाधितत्वात् न तयोस्तच्चित्तैपकत्वमितिनस्वाभाविकमुखादिप्रसादादिविधात इत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥

अथनेराधिपराधिपानि ॥ निष्पुंनिर्गतम् ॥ १ ॥ शर्वीर्षभश्चैरसादीरार्थीर्षरुद्रोविषमोषि ॥ सर्तागतिर्नाहकाराणाम् ॥ १० ॥ इदानीयास्यलाभस्त्यानिमूलममार्शय
 स्वरूपमदत्तान्निर्भूयसहरनि ॥ बुधालोकनेति ॥ बुद्धलक्षणालाभेनमपकारेण ॥ अथभापत्यकमवणयापुद्गाशालोकेनमालोकेलाभम्नाशेणसाभ्येलेभ्येअस्तिमित्त
 भापरायस्त्रिरुत्थसितिरथाचपेपरमान्भन्नुनियेनमभनितेधिगलित्यर्थ ॥ ११ ॥ मलयतीनर्षिकप्रथममुपायमन्त्रिषेद्विकर्तुराभ्येपदेत्याह ॥ विद्यानिर्मात ॥ वैश्वानरु
 स्तत्मानावाकुरभूतमनभरणोपलक्षितसारासाणामुत्तिनीषोर्कसदितिमिच्छोपुरुषस्यान्तारेनिरतिशयानंदान्तर्निधिरमुद्यिताश्रमश्राद्धशामुमहत्इदंजमच्चकिपरमान्तरस्वच
 र्ककोदरास्यामभागैकेलूकैर्मिभ्यर्कस्यानिर्निरतराभ्यस्ताधिवादीरायास्त्विकामनिरेषमथमोऽस्मिन्नउपायोऽभ्युपाय ॥ तस्मान्मेवाश्रयवित्यर्थ ॥ १२ ॥ इतिश्री
 उपशान्तचक्रांतचसव्यमप्रतिरोधिष ॥ निश्चतषोर्जितस्वच्छद्वहतीस्थंमहदपु ॥ १ ॥ सावाभाविबुरुक्षोपिविचित्रापिमहानपि ॥ नान
 टायनवेदायसर्तसंसृतिविश्रम ॥ १० ॥ बुधालोकेनसाभ्येस्मिन्वकुल्यकमितापदि ॥ प्रवर्ततेनयोमोहात्तधिगस्तुरायमम् ॥ ११ ॥
 विश्रातिमामुमुचिर्वाचिरमंगदुखरत्नाकरंजननसागरमुत्तिनीषी ॥ कोहंकयजगदिदंक्षपरचकिस्यात्किमोगैरितिभतिपरमोभ्यु
 पाय ॥ १२ ॥ ॥ इत्यार्षवांसिष्टमहाराभायणेवा०टे०भा०नि०पू०गलितचित्तलक्षणकयननामपाहशाधिकशततमसर्ग ॥ १११६ ॥
 श्रावसिष्टउवाच ॥ भवतामादिपुरुषइत्स्वाकुर्नामभूपति ॥ इत्स्वाकुवंशप्रभवयथामुकलयाश्रणु ॥ १ ॥ इत्स्वाकुर्नामभूपालस्वरा
 उपरिपालयन् ॥ कदाचिदकर्तगतमनसासमचित्तयत् ॥ २ ॥ जराभरणसक्षोभसुखदुःखश्रमस्थित ॥ अस्यदृश्यप्रपंचस्यकोहेतु
 स्यादृत्तिसयम् ॥ ३ ॥ जगतोनिवेदेदासौकारणचित्तयन्त्रपि ॥ अथैकदापृच्छदसौब्रह्मलोकगतमनुम् ॥ ४ ॥ पूजितंस्वम्भासस्यंभग
 वर्तन्नजायतिम् ॥ इत्स्वाकुठवाच ॥ भावोजयतिषाट्टुर्नभगवत्करुणानिधे ॥ ५ ॥ भवत्यसादृवायभर्वतंप्रपुमजसा ॥ कुतस
 गायभायातसरुपचास्यकीदृशम् ॥ ६ ॥ कयदेतज्जगत्कस्यकदाकेनेतिकथ्यते ॥ अहंकथयविपमादस्मात्ससृतिविश्रमात् ॥ ७ ॥ विमु
 ख्ययनलक्षणालादिविविर्हम ॥ मनुठवाच ॥ अहोनुधिरकालेनविवेकेसुविकारासिनि ॥ ८ ॥ वितथानर्याविच्छन्तासार
 प्रशस्त्वधाठत ॥ यदितदृश्यतेकिंचित्तन्नासितृपर्किंचन ॥ ९ ॥

१० गतस्यम० नि० पू० शोढशोचतरातमःश्रमं ॥ ११ १६ ॥ १७ ॥ ॥ कोहकयजगदितिचिचारेष्वनिररानम् ॥ इत्स्वाकोर्मनुनायोकोविवेकसंभक्तिरिति ॥ १ ॥ आदिपुरुषो
 मूलपुरुषपापया ॥ पादशशिषारेणयुक्तःप्राणुक्तपदश्रिभ्यारसयातशिषारश्लिष्यत्यर्थ ॥ १ ॥ २ ॥ इतिस्वयमसर्वात्तयदित्तिपूर्वणाश्रय ॥ ३ ॥ तद्विवेकविवेकेनदेदं ब्रह्मलोककारगतं
 मनुस्त्वितरत् ॥ ४ ॥ तमप्रथमसमुदायार्थंनयाशिसुवर्तकरोति ॥ भाविनि ॥ ५ ॥ एतद्व्यशेराश्रयति ॥ कुनइत्यादिना ॥ ६ ॥ सस्यपापिभिजातभ्यक्तिपय ॥ कस्यमोक्तुस्त्यापि
 मन्थ ॥ कशाकनरिचिभयव्यार्हिःकथ्यते ॥ अनेनभ्युत्थारिप्रभाष्यमूलमुपराश्रयरासायनतर्षेणत्वाभाष्यनतुतर्कजर्णकत्वात्कनयित्तेतिमुच्यते ॥ ७ ॥ विमुष्यये
 तिकृष्णकनरिपकरी ॥ ८ ॥ तत्रतत्पराश्रयोनित्वात्तद्व्युत्थस्यकृदाशानिप्रभस्यप्रथममुत्तरात् ॥ यदिविचि ॥ तन्वाच्चिद्विष्यत्कालात् असादृशत्वरूपमवद्वेतिशब्द ॥ ९ ॥

ननुसाध्याउपादानेपरमसूक्ष्मतायास्थितमेवकार्थनिमित्तराविर्भावोद्वेगः ॥ वेदान्तिनस्तुसद्वसैवजगदात्मनासर्गोसंपद्यतइति तत्कथंनान्नास्तीत्युच्यतेतत्राप्रत्याह ॥ यस्वित्ति ॥ साक्षिणाइद्विधैवैर्यान्तोदृश्यतेतत्किंचिदपिस्वोपादानेनस्थितप्रमाणाभावादित्यर्थः ॥ १० ॥ स्यादपिनसभावनाप्यस्ययोनास्तीत्यर्थः ॥ द्वितीयंप्रत्याह ॥ अविनाशमिति ॥ ११ ॥ प्रतिविवमिति ॥ तथाचार्दर्शसत्तायाःप्रतिविवेचित्वससर्गाध्यासाद्वत्सत्तानुविद्धजगदस्तुनामतथापित्यतःसत्त्वंतस्यनास्त्येवेतितन्नास्तीत्युक्तियुक्तैवेतिभावः ॥ १२ ॥ कस्तर्हिबहुस्याप्रजायेतिसकल्पब्रह्मणएवजगज्जीवभावभूतेराशयस्तत्राह ॥ भा०त्यभावेति ॥ स्फुरणशक्तयश्चिदाभासाः ॥ ब्रह्मादन्तर्गस्थूलसमष्ट्यभिमानेनतद्वृत्तात् ॥ भूतनापृथिव्याद्यभिमानेनतद्वृत्तात् ॥ १३ ॥ अन्यत्त्वचतुर्विधभूतप्रामानात् ॥ तथामित्योपाधिपुत्रांस्याचिदाभासानावधादिकल्पनानवस्तुनस्तत्सक्तिरित्याह ॥ अयथागंधर्वानगरंयथावारिमरुस्थले ॥ यत्तुनोदृश्यतेकिंचित्तन्किंचिदिवस्थितम् ॥ १० ॥ मनःपुष्टिद्रियातीतंयस्यादपिनिर्किंचन ॥ अविनाशंतदस्तीहत्सदात्मेतिकथ्यते ॥ ११ ॥ इयंतुसर्वदृश्याद्वाराजन्सर्गंपरंपरा ॥ तस्मिन्नेवमहादर्शोप्रतिविवमुपागता ॥ १२ ॥ भाःस्वभावसमुत्पन्नावहस्फुरणशक्तयः ॥ काश्चिद्ब्रह्मादन्तर्गतांश्रितिकाश्चिद्ब्रह्मच्छंतिभूतताम् ॥ १३ ॥ अन्यास्त्वन्यत्वमायांतिभवत्येवंजगत्स्थितिः ॥ नबंधोस्तिनमोक्षोस्तिब्रह्मैवास्तिनिरामयम् ॥ नैक्यमस्तिनचद्वित्वंसंविस्तरंविजृंभते ॥ १४ ॥ एकंयथास्फुरतिवारितरंगभंगैरेवपरिस्फुरतिचिन्नचकिंचिदेव ॥ त्वबंधमोक्षकलनेप्रविमुच्यदूरेस्वस्थोभवाऽभवभयोऽभयसारएव ॥ १५ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेषु०इक्ष्वाकुमनुसंवादेसप्तदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११७ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ मनुस्वाच ॥ ॥ संकल्पोन्मुखतांयाताःसत्यश्चिन्मात्रसंविदः ॥ आपसरंगत्वमिवयांतिभूमिपजीवताम् ॥ १ ॥ तेजीवाःसंसरंतीहसंसारेपूर्वमुत्थिते ॥ सुखदुःखदशांमोहोमनस्येवास्तिनात्मनि ॥ २ ॥ अदृश्योदृश्यतेराहुर्गृहीतेनयथेदुना ॥ तथातुभवमात्रात्मादृश्येनात्मावलोक्यते ॥ ३ ॥ नशास्त्रेनापिगुरुणादृश्यतेपरमेश्वरः ॥ दृश्यतेस्वात्मनेवात्मास्वयासत्वरथयाधिया ॥ ४ ॥

ननुसाध्याउपादानेपरमसूक्ष्मतायास्थितमेवकार्थनिमित्तराविर्भावोद्वेगः ॥ वेदान्तिनस्तुसद्वसैवजगदात्मनासर्गोसंपद्यतइति तत्कथंनान्नास्तीत्युच्यतेतत्राप्रत्याह ॥ यस्वित्ति ॥ साक्षिणाइद्विधैवैर्यान्तोदृश्यतेतत्किंचिदपिस्वोपादानेनस्थितप्रमाणाभावादित्यर्थः ॥ १० ॥ स्यादपिनसभावनाप्यस्ययोनास्तीत्यर्थः ॥ द्वितीयंप्रत्याह ॥ अविनाशमिति ॥ ११ ॥ प्रतिविवमिति ॥ तथाचार्दर्शसत्तायाःप्रतिविवेचित्वससर्गाध्यासाद्वत्सत्तानुविद्धजगदस्तुनामतथापित्यतःसत्त्वंतस्यनास्त्येवेतितन्नास्तीत्युक्तियुक्तैवेतिभावः ॥ १२ ॥ कस्तर्हिबहुस्याप्रजायेतिसकल्पब्रह्मणएवजगज्जीवभावभूतेराशयस्तत्राह ॥ भा०त्यभावेति ॥ स्फुरणशक्तयश्चिदाभासाः ॥ ब्रह्मादन्तर्गस्थूलसमष्ट्यभिमानेनतद्वृत्तात् ॥ भूतनापृथिव्याद्यभिमानेनतद्वृत्तात् ॥ १३ ॥ अन्यत्त्वचतुर्विधभूतप्रामानात् ॥ तथामित्योपाधिपुत्रांस्याचिदाभासानावधादिकल्पनानवस्तुनस्तत्सक्तिरित्याह ॥ अयथागंधर्वानगरंयथावारिमरुस्थले ॥ यत्तुनोदृश्यतेकिंचित्तन्किंचिदिवस्थितम् ॥ १० ॥ मनःपुष्टिद्रियातीतंयस्यादपिनिर्किंचन ॥ अविनाशंतदस्तीहत्सदात्मेतिकथ्यते ॥ ११ ॥ इयंतुसर्वदृश्याद्वाराजन्सर्गंपरंपरा ॥ तस्मिन्नेवमहादर्शोप्रतिविवमुपागता ॥ १२ ॥ भाःस्वभावसमुत्पन्नावहस्फुरणशक्तयः ॥ काश्चिद्ब्रह्मादन्तर्गतांश्रितिकाश्चिद्ब्रह्मच्छंतिभूतताम् ॥ १३ ॥ अन्यास्त्वन्यत्वमायांतिभवत्येवंजगत्स्थितिः ॥ नबंधोस्तिनमोक्षोस्तिब्रह्मैवास्तिनिरामयम् ॥ नैक्यमस्तिनचद्वित्वंसंविस्तरंविजृंभते ॥ १४ ॥ एकंयथास्फुरतिवारितरंगभंगैरेवपरिस्फुरतिचिन्नचकिंचिदेव ॥ त्वबंधमोक्षकलनेप्रविमुच्यदूरेस्वस्थोभवाऽभवभयोऽभयसारएव ॥ १५ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेषु०इक्ष्वाकुमनुसंवादेसप्तदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११७ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ मनुस्वाच ॥ ॥ संकल्पोन्मुखतांयाताःसत्यश्चिन्मात्रसंविदः ॥ आपसरंगत्वमिवयांतिभूमिपजीवताम् ॥ १ ॥ तेजीवाःसंसरंतीहसंसारेपूर्वमुत्थिते ॥ सुखदुःखदशांमोहोमनस्येवास्तिनात्मनि ॥ २ ॥ अदृश्योदृश्यतेराहुर्गृहीतेनयथेदुना ॥ तथातुभवमात्रात्मादृश्येनात्मावलोक्यते ॥ ३ ॥ नशास्त्रेनापिगुरुणादृश्यतेपरमेश्वरः ॥ दृश्यतेस्वात्मनेवात्मास्वयासत्वरथयाधिया ॥ ४ ॥

निरुपमताद्द्रिद्याद्विपुत्रकथद्वेष्यमित्यदिनस्तद्यति ॥ पथिकादिति ॥ ५ ॥ अर्धपरिणामुपधासादिनापीडनम् ॥ ६ ॥ पदाथमाप्रउदासीनपदार्थसाधारणसत्यव्यभालन
 पशुद्वालस्तद्व्यतन्नामधनुर ॥ ७ ॥ ८ ॥ नविपरीकचिन्माप्रमपिपन्नयाधिपयधिमन्माप्रतदुपोगगनाथप्यु सुस्त ॥ सत्सारबंधनीनमुक्तिहेतुरितिपावत् ॥ ९ ॥ अजगती
 नसह्रिभासंगविषयेशनस्तुरणगुरुपट्टटतमाह ॥ यदेति ॥ १० ॥ यथाअगदायाकारताहेमपरवसन्निधेशाधयवधिन्पासवैचिष्यतद्वशात्सनीपिजगत्तन्मूलभायारूपेदत्य
 प् ॥ ११ ॥ आत्मनकाटाण्णभागस्तगारूपयिदुक्तकालस्वक्षणन्पुपसहेरस्त्यानसमुद्रतामाह ॥ विनाशेति ॥ विनाशएवभावोवर्धामितेनाक्रांतधिराष्टम् ॥ भूतानिभाणि
 पथिका पथिदृश्यतेराहंपथिमुक्तया ॥ यथाधिघातयैधैतेद्वयव्या-स्त्रिधियादय ॥ ५ ॥ एतेपुनादरकार्यं सतानैवावधीरणम् ॥ पदार्थ
 मात्रताविद्यास्तिप्लव्तेतयथासुखम् ॥ ६ ॥ पदार्थमात्रदेहादिधियासंत्यज्यदुरत ॥ आश्रितलान्तकरणोनित्यमात्ममयोभव ॥ ७ ॥ दे
 हेहमितियायुद्धि साससारनिवधनी ॥ नकदाधिदियबुद्धिरादेयाहिमुमुक्षुभि ॥ ८ ॥ नकिंचिन्मात्रचिन्मात्ररूपोस्मिगगनादणु ॥ इ
 तियाशाश्वतीबुद्धिस्सानससारबंधनी ॥ ९ ॥ यथाविमलतोयानार्थहिरंतश्चभावनम् ॥ तेजस्तिपुतिसर्वत्रतयात्मासर्ववस्तुपु ॥ १० ॥
 सन्निवेशशार्शवैचिष्ययथाहेर्षोगादादिता ॥ आत्मनस्तदतद्रूपतयैवजगतादिता ॥ ११ ॥ विनाशवाहवाक्रांतमीमंकराममहार्णवम् ॥
 जगज्जालतरणिणयोतिभूततरणिका ॥ १२ ॥ तथाप्यप्राप्यपूर्णस्यय पाताकालवारिधे ॥ तभात्मानमहागस्त्यराजन्भावयसर्वदा
 ॥ १३ ॥ अनात्मन्यात्मतामस्मिन्देहादेहस्थजालके ॥ त्यक्त्वासत्वमुपाकृदोगुहस्तिपुयथासुखम् ॥ १४ ॥ कुषकोटरससुप्तविस्मृत्यजन
 नीसुतम् ॥ यथारोदितिपुत्रार्थतयात्मार्यमचंजन ॥ १५ ॥ अजरामरमात्मानमबुद्ध्यापरिरोदिति ॥ हाहताहमनायोहनयोस्मीतिवपु
 ध्यंय ॥ १६ ॥ यथावारिपरिस्पदानानाकारविलोक्यते ॥ तथासकलवशतश्रिद्वस्त्रपरिवृंहति ॥ १७ ॥ सस्याप्यसंकल्पकलंकमुक्तचित्त
 ल्यमात्मन्युपशांतकल्प ॥ स्पंदेष्यसंस्पंदमिवेहतिपुस्वस्य सुखीराज्यमिदप्रशाधि ॥ १८ ॥ ॥ इत्यार्षेवासिष्टम् ० वा० दे० म् ० नि०
 पू० इन्द्राकुमनुसवादेअथादर्शात्तरशततम-सगा ॥ ११८ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥

निकायाखरगायासाम् ॥ ११ ॥ यथासर्वभगज्जालभक्षणोप्यथाप्युपुणस्याहमस्यकालव्यारिधेयं पातापानकर्त्ता ॥ ११ ॥ सत्वनिर्घासनिभाषम् ॥ १२ ॥ नित्यतल्लभ्येप्यात्म
 न्यत्प्रभवायत्सारोकरत्माह ॥ कुषकोटरति ॥ १५ ॥ अपुष्ययेहेनारो ॥ १६ ॥ परितोहृदितिकार्यपरस्तरयावधेति ॥ १७ ॥ हेपुपलसकल्पकलंकमुक्तचित्तमालिनिसंस्थाप्यस
 म्दससर्वसरोपरशेप्रभारभोगोपयोगितव्यनिभासावशेयावुपशांतकल्प सपुष्यवहारपयवृद्धिप्राहसिस्वदेहितस्याभासमाप्रतल्लसत्प्रभवेद्व्यवधारसुमीत्यस्य सुखीनिह
 दराज्यशशाधिपालय ॥ शास शारसत्याभीपत्येत्वेनासिद्धलाद्धेधि ॥ १८ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम् ० गार्धर्यपकाशेनिर्घाण पू० अथाहरोच्यरगतनव वर्ग- ॥ ११८ ॥

वर्णयते पुरुषस्यात्र स्वातन्त्र्यमोक्षबंधयोः ॥ विद्याविद्यात्मशक्तिभ्यां सत्यासत्यात्मनिश्चयात् ॥ १ ॥ स्पृष्टव्यसंस्पृष्टमिबेहतिष्ठेत्युक्तं तत्र ब्रह्म किमर्थमायया स्पृष्टते कथंचासंस्पृष्टतिष्ठ
तीतीश्वत्वाकोर्जिज्ञासालिगैरुपलब्धमनुराह ॥ सर्गात्मभिरिति ॥ विभुरयपरमात्मा प्रसवधर्मिण्या अविद्याशक्त्या अविदुषः प्रति सर्गात्मकै स्पृष्टे कीदृते विदुषः प्रति तु तत्सहारात्मिक
याविद्याशक्त्या समूलसर्गसहत्वबाधितत्वात्कूटस्थद्वये आत्मनि सदैव तिष्ठतीत्यर्थः ॥ १ ॥ तत्र रागासहसस्य सर्गशक्त्युदयइव वैराभ्यां निवृत्तस्य सहाराशक्त्युदयोऽपि स्वरसतरव
भवतीत्याह ॥ स्वयमिति ॥ २ ॥ तत्र ज्ञातात्मनि जीवजगत्साधारणसत्तासमान्यात्मना विभाव्यमाने तद्विशेषात्मकवासाध्यात्मिकपदार्थजालकल्पने दृष्टान्तात् ॥ चंद्रेति ॥
अर्धेषु प्रभाज्जालेषु भेदाय या कल्पिता स या जगद्वैचित्र्यतद्ग्राहकबुद्ध्यादिवैचित्र्यकल्पितमित्यन्वयः ॥ तमायो महणमापाशवलदृष्टान्तर्यम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ सर्गगतस्य प्रकाशा
मनुरुवाच ॥ ॥ सर्गात्मभिर्विभुः स्पंदैः कीदृतेवा लवत्स्वयम् ॥ संहारात्मकशक्त्याऽथसहत्यात्मनि तिष्ठति ॥ १ ॥ स्वयमस्य तथाशक्तिरुद-
त्यावध्यते यथा ॥ स्वयमस्य तथाशक्तिरुदेत्युन्मुच्यते यथा ॥ २ ॥ चंद्रार्कवक्रितसायोरलादीनां यथा चिपः ॥ यथापत्रादिवृक्षाणां निर्झरा
णां यथा कणाः ॥ ३ ॥ तथदंब्रह्मणि स्फुरेजगद्बुद्ध्यादिकल्पितम् ॥ दुःखप्रदमतज्ज्ञानांतदंवा तदिव स्थितम् ॥ ४ ॥ अहो नु चित्रात्मना यं
तात विश्वविमोहिनी ॥ सर्वांगप्रोतमप्यात्मना यदात्मनं न पश्यति ॥ ५ ॥ चिदादर्शमयं सर्वजगदित्येव भावयन् ॥ यस्मिंस्तु पशान्तच्छुं स
ब्रह्मकवचः सुरवी ॥ ६ ॥ अहमर्थविमुक्तेन भावेनाभावरूपिणा ॥ सर्वशून्यं निरालंबं चिद्रूपमिति भावयेत् ॥ ७ ॥ इदं स्पृष्टमिदं नेति बीजंत
दुःखसंतते ॥ तस्मिन्त्याभ्यां प्रिनादभेदुःखस्यावसरः कुतः ॥ ८ ॥ राजन्नभावनाज्ञेण रम्यारम्यविभागिता ॥ पौरुपातिशयेनाशुस्वनेवां
तर्विलूयताम् ॥ ९ ॥ अभावनेन भावनेन विलूयकर्मकाननम् ॥ परं स भ्रमेत्यतानवां विशो कएव तिष्ठुभाः ॥ १० ॥

स्यात्मनोऽदर्शनमसतोऽप्रकाशस्यापि जगत रफुटदर्शनचाश्चर्यमघाटिनपटनासमर्थमायावलादेवेत्याह ॥ अहो इति ॥ सर्वेष्वेगेष्ववयवप्रायेषु वासाध्यात्मिकभावेषु प्रोतमतर्ब
हिश्च व्याप्तमप्यात्मनयथास्मान्परयति ॥ ५ ॥ कयातीर्ही भावनया आत्मानदृष्ट्वा सुरवी स्यात्तामाह ॥ चिदादर्शमयमित्यादिना ॥ आदर्शनगरादिरिव ब्रह्मणि जगत्प्रातिभासि क
नवास्तवमिति भावयन्नित्यर्थः ॥ मोहशरैरेभेद्यब्रह्मैवकवचयस्यसः ॥ ६ ॥ ७ ॥ इति वैषम्यकल्पनमिति शेषः ॥ ८ ॥ अभावनासमाध्यभ्यासेन सर्वदृश्यविस्मृतिस्तद्वृक्षेण ना
ज्ञेण रम्यारम्ययोः पदार्थयोर्ध्वं भावितो प्रिया प्रियत वैषम्यकल्पना साहिरागद्वेषहेतुः समदृष्टिदाढ्यर्त्सक्षणपुरुषप्रयत्नातिशयेन विलूयतां छिद्यताम् ॥ ९ ॥ सभाधिलक्षणेनाज्ञा
वनेन वासाध्वं भावनतत्प्रयोजकधर्मार्थमूलक्षणकर्मकाननच विलूयपरमाकाशादप्यधिकतानवसौक्ष्म्यं स भ्रमेत्यतद्वलेन शोके हेत्वलेपे विशो कएव तिष्ठेत्यर्थः ॥ १० ॥

६ पृथक् पृथक् विहास्य स्वस्वभाविना गतित्वा सासकत्वात् सास-पूणात्सनासात्तं मुबनाभागश्च भूलाभाधगतं परानरस्थात्प्रा-
 यस्वराधिपतिहास्यार्होऽनरत्वं कनापत्योऽनपृथग्निरत्ससत्सारासप-चवचपठभूमिकासुचिरायस्थित्यतिवसमभूमिकायात्सत्तिकविशेषैपय्यशमेनसमभ्यद्विकापु
 णत्सत्सिद्धशुभशक्तिकथासनासातकसुप्यस्यारत्सत्स्य आभोगआकारोपस्यतथाविधोऽभयचिद्वपुश्चित्यर्थं ॥ अथवाचतुर्भिर्पद्विभ्यनुर्थाप्याभ्यतसोभूमिकाकभेणव
 र्गात्साध्या ॥ ११ ॥ ॥ इति श्रीवाशिष्ठमन्त्रात्सयमकारोनिवाणप्रकरणेऽकोनविंशत्याधिकारात्तमसग ॥ १११ ॥ ॥ ११ ॥ ॥ ११ ॥ ॥ ११ ॥
 पुनरुभूमिकास्तिसापृथ्यमानस्मृतर ॥ भक्तस्वपरास्तिसोभूमिका-समर्शिता ॥ १ ॥ परसमेत्यतन्वमितियोगभूमिकाभ्यासकलमुक्तदुपायभूतापृभूमिकाभेदान्वर्ण
 पदि ५ शास्यारिता ॥ रथावसाधनधनुदयस्यारनसहितगठनीभ्याद्विद्ययाकप्रवणप्रथमाभूमिकेत्यादिति कर्पाडस्यनिकरणवर्धिताप्यापयोभ्या ॥ १ ॥ विचार
 शरितमुबनासांगाभूत्याविभागयद्विष्कनोगलितकलनाभासोद्भासोविवेकविलासवान् ॥ अधिगतपरानदस्पदश्रिरायनिरामय श
 मन्ममन्वितरवन्दाभांगोभवामयचिद्वपु ॥ ११ ॥ ॥ इत्यापवांवा० वा० टे० मो० नि० पू० इद्ववाकुमनुसवादेणकोनविंशाधिकशततम
 मग ॥ १११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मनुकवाच ॥ ॥ शास्त्रसज्जनसपुर्केन्द्रज्ञामदीविवधयेत् ॥ प्रथमाभूमिकेयोकायोगस्वीवचयो
 गित ॥ १ ॥ विचारणाद्विर्तयास्यानृत्तयासंगभावना ॥ विलापनीचतुर्थीस्याद्भासनाविलयात्मिका ॥ २ ॥ शुद्धसविन्मयानदरूपास
 वनिपयर्मा ॥ अधममन्युद्दामोर्जावन्मुनोत्रतिष्ठति ॥ ३ ॥ स्वसवेदनरूपाचपटीभवतिभूमिका ॥ आनन्दकपनाकारासुपुमसदृशा
 स्थिति ॥ ४ ॥ तुयावस्थापशान्तायमुक्तिरवहकवलम् ॥ समतास्वन्द्यतासौम्यासममीभूमिकामवेत् ॥ ५ ॥ तुयांतीतातुयावस्थापरा
 निवाणरुपिणी ॥ सममीसापरिद्रोहाविषय स्थान्तर्जावताम् ॥ ६ ॥ पूर्वावस्थान्वयत्वजगत्प्रदित्येवसस्थितम् ॥ चतुर्थीस्त्रिप्रदित्युका
 स्वनाभंयन्वजगत् ॥ ७ ॥ आनन्दकपनीभावात्सुपुमाख्यातुपचमी ॥ असवेदनरूपायपटुतुयंपदाभिषा ॥ ८ ॥
 भावननम् ॥ अक्षयस्याद्विर्तयान्मनाभावनातिदिव्यासनम् ॥ विहापनीतस्वसाक्षात्कारोप्याज्ञानादिप्रपचस्यबाधतत्साधिनी ॥ वासनापद्वनराश्रयाऽविषायसते ॥ १ ॥
 शुद्धसविन्मयसमाधिपरिष्काररतप्रथाप्रशुपयआनरत्सदृशा ॥ तदशाददतिननुभवनरोहयति ॥ अर्थेति ॥ यथातिद्रोशेणाधीष्टमाधीष्यदुद्ध गुरुयोभासाराध्यादीनाक
 णयत्स्यपर साधुसत्सत्कोनप्रतिबधनाद्विष्यद्वारमिच्छन्तिद्वपुत्यानकालेऽप्यस्याभूमिकायायोगीतिठनीत्यर्थ ॥ १ ॥ स्वसवेदनस्वरसतरवाक्षीयमाणाश्रलाकारानुभवद्व
 लितदृशा ॥ तदशाद ॥ आनरेति ॥ २ ॥ अथपरासाहसितरिषीस्यतेनदाद्विष्कनवसैवपूर्णत्वप्रकारावभरिाप्यतेनयांजावत् स्थिति सममीभूमिकासैवमपारासमस्यसितस्व
 दृग्भोवदियाणुकल्पय ॥ आषाभूमिकापयस्यद्वयमाणरीशैर्काकारात्पटीतुया ॥ ५ ॥ समन्याअदम्याभ्ययोनिकीहनाकीबनमाभ्यविरोधोनाभ्यद्वयभेदद्वेस्यारयेनाह ॥
 नुपार्थोदने ॥ सममीभूमिकेऽनुपार्थीनाप्यापरितन्दीश्रवतीविद्वेदशक्ति-सपयतेसाञ्जिबतयोनिगोविषयोनस्यादित्यर्थ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

तामेवप्रशंसति ॥ मनोवचोभिरित्यादिना ॥ ९ ॥ तस्यामेवसदृशयानांप्रत्यगात्मनिसम्यक्विलयादात्यंतिकीजीवन्मुक्तेत्याह ॥ अंतरिति ॥ तथासप्तमभूमिकाप्रसिद्धया
 ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्यानुजीवन्मुक्तम्यकीदृशोनुभवस्तामाह ॥ नन्वियेइति ॥ १२ ॥ एककःएकचरोयतिः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अतिक्षुद्रेषुतृणापेषु अतिमहत्त्वबरे अति
 प्रकरोभानौयत्तस्यसिद्धतरसन्नात्रतदेवप्रत्यक्त्रिभ्नात्रमहमस्सीत्यखडमहावाक्यार्थमत्वेत्यर्थः ॥ १६ ॥ चित्तोमेमहिमाव्यापकइतितस्यपरमात्मनोमहिमानंज्ञात्वाक.क्षयीमर
 णादिदुःखभागित्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ एषानित्योमहिमाब्राह्मणस्यनवधतेकर्मणानोकीयात् ॥ तस्यैवस्यात्सद्वित्तविदित्वानलिप्यतेकर्मणापापकेनेति ॥ १७ ॥ जीवन्मु
 तुर्यातीतपदावस्थ्यासप्तमीभूमिकोत्तमा ॥ मनोवचोभिरप्राल्यास्वप्रकाशपदालिका ॥ ९ ॥ अंतःप्रत्याहृतिवशाच्चेत्यंचेन्नविभावित
 म् ॥ मुक्तएवास्थसंदेहोमहासमतयातया ॥ १० ॥ यद्गोणसुखदुःखशैरपरामृष्टपूर्णधीः ॥ सशरीरोऽशरीरोवाभवत्येवंमतिःपुमान् ॥ ११ ॥
 नम्रियन्वज्जीवामिनाहंसनाप्यसन्नयम् ॥ आत्मारामोनरस्तिष्ठेत्तन्मुक्तत्वमुदाहृतम् ॥ १२ ॥ व्यवहार्युपशांतोवागृहस्थोवाथर्वककः ॥
 अहंनकिंचिदितिमत्वाजीवोनशोचति ॥ १३ ॥ अल्पकोहमजरानीरागःशांतवासनः ॥ निर्मलास्मिचिदाकाशमितिमत्वानशो
 चति ॥ १४ ॥ अहमंतादिरहितःशुद्धोबुद्धोऽजरामरः ॥ शांतःसमसमाभासइतिमत्वानशोचति ॥ १५ ॥ तृणाग्रध्वंबरेभानौनरनागाम
 रेषुच ॥ यत्तदस्ति तदेवेतिमत्वाभूयानशोचति ॥ १६ ॥ तिर्यगूर्ध्वमधस्तान्मेष्यापकोमहिमाचितः ॥ तस्यानंतविलासस्यज्ञात्वैतिकइव
 क्षयी ॥ १७ ॥ बद्धवासनमर्थीयःसेव्यतेसुखवत्यसौ ॥ यत्सुखायतदेवाशुवस्तुदुःखायनाशतः ॥ १८ ॥ अविनाभावनिष्ठत्वंप्रसिद्धंसु
 खदुःखयोः ॥ तनुवासनमर्थीयःसेव्यतेवाविवासनम् ॥ १९ ॥ नासौसुखायतनासौनाशकालेनदुःखदः ॥ क्षीणवासनयाबुद्ध्यायत्क
 र्मक्रियतेनप ॥ २० ॥ तद्बधवीजवद्भयानां कुरंप्रविमुंचति ॥ देहेद्रियादिनाकर्मकरणौघेनकल्प्यते ॥ २१ ॥ एकःकर्त्ताचिभोक्ताचकइ
 वांगोपपद्यते ॥ भावनांसर्वभावेभ्यःसमुत्सृज्यसमुत्थितः ॥ २२ ॥ शशांकशीतलःपूर्णाभातिभासेवभास्करः ॥ क्रियमाणान्कृताकर्मतू
 लश्रीर्देहशाल्मलेः ॥ २३ ॥ ज्ञानानिलसमुद्भूताप्रोड्डीयकापिण्ड्यति ॥ सर्वैवहिकलाजंतोरनभ्यासेननश्यति ॥ २४ ॥
 कानामपिजीवनस्यविषयभोगाधीनत्वादिषयनाशोऽनवदेवदुःखप्राप्तिमाशक्यविशेषवक्तुमज्ञस्यविषयनाशोदुःखोत्सन्निप्रकारमाह ॥ बद्धवासनमिति सार्धेन ॥ १८ ॥ अवि
 नाभावनिष्ठत्वसद्भावस्थितितियमः ॥ जीवन्मुक्तानातद्वैलक्षण्यमाह ॥ तनुवासनमिति ॥ चतुर्थादिभूमिकासुतनुवासनंसप्तमभूमौतुविवासनम् ॥ १९ ॥ एवंकर्मापिनेषाम
 लेपकमित्याह ॥ क्षीणोति ॥ २० ॥ देहेद्रियादिषुभिन्नेष्वेकाम्नादादृश्याध्यासेनतल्लतकर्मसहमेवैकःकर्त्तैत्यभिमानेहिकर्मभिल्लैपःस्यात् नचमुक्तानांसीत्याशयेनाह ॥
 देहेद्रियादिनेति ॥ २१ ॥ भावनामहंतायध्यासम् ॥ सर्वैभ्योदेहेद्रियादिभावेभ्यःसस्यगुत्सृज्यसस्यगुत्थितो निर्गतः ॥ २२ ॥ कृतासंचितरूपा ॥ २३ ॥ कर्मैवज्ञानकलापि
 कालेनस्येदित्याशक्याह ॥ सर्वैवेति ॥ २४ ॥

॥ १५ ॥ यथासुरसुजलधिपुसपुदुधाल्कंतेपमेकमधस्तुरनिगथासिलेपुमाधिकवस्तुपुनत्तद्भेदाभ्यासाद्भिवरुपस्तस्तुसन्माप्रस्तगावआत्माएकएवस्तुरतिअत ईश

गभित्तभगरत्नत्नभेनसथान्निधिसकलमपयुकर्षुर्द्विध्वयकल्पापरिगिरितसत्तासमाधमेवाहविनिधिद्वीत्यर्थ ॥ १६ ॥ इतिथीर्षासिषमंतास्यप्रकारेनि

पुंशिशाल्यनरानमसग ॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापुरुष्येभीषोपयाधोळ्कल्प्युप्यते ॥ अथतेशावनेसत्यविभज्यमनुनेतिरे ॥ १ ॥ यथात्मनिरतिश

यानर्दस्यवसस्यकिपक्काकनानाज्जीवाप्यनाथाह ॥ यावदिति ॥ सार्कसत्यानेत्याह ॥ अद्विकेकनिति ॥ १ ॥ असानसयातक्षयबाधम ॥ २ ॥ गोगाशेषत्वगर्गनरकादी

कपर्थाश्रितानेत्याह ॥ कथ्वास्ति ॥ गोगरुवाक्यापापदकटजम्भापटीमबषटदद्वोमाभूरित्यर्थ ॥ २ ॥ मस्याधिपये सहरुधनमन्योन्यकंठासंजनलक्षणवर्शयति ॥

एपाज्ञानकलात्वं सुरुज्जातादिनेदिने ॥ द्द्विभेतिवलादेवसुक्षेत्रयुनशातिवत् ॥ २५ ॥ एकस्फुरत्यखिलवस्तुपुविश्वरूपआत्मासर

रसुजलधिविवतोयमन्दम् ॥ सशातसंकलनभुरिकलापमेकसत्ताशमानमखिलजगदंगविद्धि ॥ २६ ॥ ॥ इ०वा०वा०द०मो०

नि०पु०इस्ववाकुम०समभूमिकाविभागोनामर्विशत्युत्तरशततमसर्ग ॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ मनुकवाच ॥ ॥ यावद्विषयगोगाराजो

वास्यातावदात्मन ॥ अद्विकेकसपत्नासाप्याशाहिनवस्तु ॥ १ ॥ विवेकवशतोयातास्यमशाशयदातदा ॥ आत्मजवित्वमुत्स्य

वक्षतामेत्यनामय ॥ २ ॥ ऊर्ध्वार्दपक्षयापक्षानुनरुध्वंजश्रिरम् ॥ भाससारारयदृस्यचितारज्वापटीभव ॥ ३ ॥ इदममाहमस्येति

व्यवहारपनभ्रमम् ॥ येमोहात्यरिसेवतेअधस्तापान्त्यधशठा ॥ ४ ॥ अस्याहमेवमेसायमहमेवतुये किलाभोहोवुध्यापरित्यक्तऊर्ध्वा

दूर्ध्वपयान्ति ॥ ५ ॥ स्वप्रकारास्मत्मानमवलब्ध्याविलयितम् ॥ आस्ससपुरिताकाराजगतिवृषपश्यहे ॥ ६ ॥ यदैवचितोरूपतनु

द्वमलहितम् ॥ तदैवतीणसंसारपरमेश्वरतागत ॥ ७ ॥ ब्रह्मेद्रविष्णुवरुणायपत्कर्तुसमुपता ॥ तददक्षिदपु सर्वकरोमीत्येवभावयेत्

॥ ८ ॥ यद्युपयुदायपदशानपुनिगपत् ॥ सर्वमेवागतसत्यधिद्विलासात्पानकुश ॥ ९ ॥ क्षिन्मात्रत्वप्रयातस्यतीर्णमृत्युरिचेतस ॥ यो

सर्वस्वमानदकनासावुपमीयते ॥ १० ॥ नाप्यशून्यंनशून्यचनान्चिद्वृपुनचिन्मयम् ॥ नात्मरूपनान्यरूपभुवनभावयन्भव ॥ ११ ॥

दरनिनि ॥ ४ ॥ नरेशद्वेषतस्यूनाराध्याभ्यासमवित्याअयसकलसर्वोत्कर्षंवाह ॥ अत्येति ॥ ५ ॥ जगतिस्पूर्तिवधतोप्यप्यवधानेनश्रितिविशकाशाभेवपरय ॥ ६ ॥

नरपुण्य ॥ ७ ॥ मनुजगत्कृत्वापस्यनान्तिकपयपरमेश्वरतागतसथाह ॥ ब्रह्मेदिति ॥ ८ ॥ नव्यसत्यासथा किपासत्त्वविसासुक्तयमान्मन कचुतेभावायेदितिचेन्नापंदोष

आत्मसप्तदशसहकल्पनानासत्यत्वसभावाद्यारायेनाह ॥ येत्येति ॥ शरानेपुशाब्देपु ॥ ९ ॥ ननुससारतणेनकोलागस्तथाह ॥ क्षिन्मात्रत्वमिति ॥ निरुपमत्वप्रकाशान

रयामिररताभरत्यय ॥ १० ॥ यद्विप्रसप्ततपासपदप्युत्पन्नेद्देवतायति यद्विनेतिनीतिनिधेयच्छून्यताद्देवसर्वकृपुनालक्षणेश्वरताभ्याप्यात मथायाद्विकगदक्षिद्वृपमेवत

द्विद्विनाधिभानाक्षमब्रह्मत्करणनेअसक्यानुबिद्धमेवद्विभासकनेनेकासाआस्यनेनीक्य यद्विद्विद्वृपुपयायस्यचिद्विकारताभ्युपेयनेनद्विद्विन्नसद्विकारतायसिः पृथमना

त्सकृत्वापिअमनोऽशेनानासासंभवाभावात्तन्मृत्युत्स्यकाभ आत्मकल्पेनप्राप्तेनवाप्यव्याद्विशोषानविर्बन्धनीयताल्लभनेनपरिहरति ॥ यावदिति ॥ ११ ॥

कथतर्हितच्छाभ्यतितत्राह ॥ एतदिति ॥ एतस्यात्मनस्वंपारमार्थिकंरूपमासाद्यसाक्षात्कृत्य ॥ १२ ॥ प्रकृतिस्वाभाविकात्मरूपम् ॥ भावनाअनादिविस्तृतस्वरूपप्रतिसवा
 नंचरमसाक्षात्कारदत्तस्तदनुप्रवेशान्नासाक्षात्काराभिवाययदाभावतितदारुप्रसिद्धःप्रत्यगात्मैवशशास्त्रप्रसिद्धोभोक्षस्यादित्यर्थः ॥ १३ ॥ तादृशसाक्षात्कारेणजीवन्मु
 क्तःकथतिष्ठतितदाह ॥ मशातेति ॥ शास्त्रार्थजिज्ञासाकाव्यनाटकाद्यर्थजिज्ञासालौकिकप्रियाप्रियादिविकल्पविक्षेपाश्चनिवर्ततेइतिसमः ॥ १४ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम् ०
 ता०प्र०ति०पू०एकविंशत्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ निरुद्धस्यात्मबोधस्यनुयार्तितापदस्थिते ॥ मुक्तस्येहयतेश्वर्यालक्षणैर्मनुनेयते ॥ १ ॥ निरस्तानिशेषवि
 कल्पविषुत्रसमसुखतिष्ठतीतियायोगिनस्थितिरुक्तामेवप्रपचयति ॥ येनकेनचिदित्यादिना ॥ आच्छन्नोवक्षैराच्छादितः ॥ आश्रितोभोजितः सयोगीसम्पाद्मानुषानदपरा
 र्थाप्रमात्रोजेवतिपामरदशेषमुपमा ॥ तत्त्वदृशानुगतदानदस्योपमास्ति यतोवाचोनिवर्ततेइत्यादिश्रुत्याहैरण्यगर्भानंदानविषयानदर्भोकरमहाणवतयानिरवित्त्वप्रतिपाद
 • एतस्वरूपमासाद्यप्रकृतिःपरिशास्यति ॥ नदेशोभोक्षनामास्तिनकालोनेतरास्थितिः ॥ १२ ॥ अहंकारेर्विभोहस्यद्वयेणोयंवितीयते ॥
 प्रकृतिर्भावनानाश्रीभोक्षःस्यादेषवसः ॥ १३ ॥ प्रशांतशास्त्रार्थविचारचापलोनिवृत्तनानारसकाव्यकौतुकः ॥ निरस्तानिशेषविकल्प
 विषुवःसमःसुखंतिष्ठतिशाश्वतात्मकः ॥ १४ ॥ इ०वा०वा०द०मो०नि०पू०इक्ष्वाकुमनुसं०एकविंशत्यधिकशततमःसर्गः ॥ १२ ॥
 मनुस्वाच ॥ ॥ येनकेनचिदाच्छन्नोयेनकेनचिदाशितः ॥ यन्नक्चनशायीचससम्पादिवराजते ॥ १ ॥ वर्णधर्माश्रमाचारशास्त्रयंत्रेण
 योऽज्ञितः ॥ निर्गच्छतिजगज्जात्वात्पंजरादिवकेसरी ॥ २ ॥ वाचाभर्तताविषयोविषयाशादशोऽज्ञितः ॥ कामयुपगतःशाभांशरदीव
 नभस्तलम् ॥ ३ ॥ गंभीरश्चप्रसन्नश्चगिराविवमहाक्रदः ॥ परानंदरमाक्षुब्धोरमतस्वात्मनात्मनि ॥ ४ ॥ सर्वकर्मफलत्यागीनित्यतमोनि
 रंश्रयः ॥ नपुण्येनपापेनलिव्यतेनेतरेणच ॥ ५ ॥ स्फटिकःप्रतिर्विबेनयथायातिनरंजनम् ॥ तज्ज्ञःकर्मफलंनान्तस्तथानायातिरंजनम्
 ॥ ६ ॥ विहरुजजनतादृदहकर्तनपूजनैः ॥ खेदाह्लादौनजानातिप्रतिर्विबगतैरिव ॥ ७ ॥ निस्तोत्रोनिर्विकारश्चपूज्यपूजाविर्जितः ॥
 संयुक्तश्चियुक्तश्चसर्वाचारनयकर्मैः ॥ ८ ॥ तस्मान्नोद्विजतलोकोकात्रोद्विजतेचसः ॥ रागद्वेषभयानदस्यज्यतेपिचयुज्यते ॥ ९ ॥
 नात ॥ १ ॥ तस्यार्थसिद्धद्विद्वलसन्धासमाह ॥ वर्णति ॥ शास्त्रेणयत्रणाकिकरवन्मिथमनतयावर्जितः ॥ जगतिजालवद्धवेहेनैरैहिकामुष्मिकक्रियातफलकर्तृत्वभोक्तृत्वा
 दिवासानासपादित्यर्थः ॥ २ ॥ वाचाभर्ततास्यनिरतिशयानरस्यानुभवस्यैवविषयः ॥ अतएवविषयशादशोऽज्ञितः ॥ ३ ॥ परस्यानदस्यरसनरसोनिरंतरमास्वादनंतस्माद्
 क्षुब्धोऽप्रच्युतः ॥ ४ ॥ इतरेणदृषविषादादिनाच ॥ ५ ॥ कर्मफलेनपारब्धोपनीतसुखदुःखादिना ॥ रजनरूपातरापत्तिम् ॥ ६ ॥ तदेवस्पष्टमाह ॥ विहरन्मिति ॥ देहस्यक
 र्त्तनैश्छेदनेपूजनैश्चदेहप्रतिबिंबमिष्यतेपरश्वर्तानिप्रतिबिंबगतैरिवेत्सुष्यते ॥ ७ ॥ पूज्यपूजितोपिनिस्तोत्रोऽपिनिर्विकारइतिकर्मधारयेकमे
 णविशेषणान्वयः ॥ समुक्तश्चेत्यादिरस्यैवप्रपंचः ॥ ८ ॥ उद्विजतेविभोति ॥ रागद्वेषादिपदैस्तन्मिचितविषयालक्ष्यते ॥ कदाचित्सारश्वबलायुज्यतेत्यज्यतेच ॥ ९ ॥

कस्यश्चिकुरालकोरपियमेययमितिभिययेत्यप्रमत्तनोरोहृतिनातर्भवति ॥ तस्यतस्तंभुरालमत्तयोपिनपरिच्छेदुरालकरीत्यर्थ ॥ अथहृतरत्नसुषालेनाधिप्रमेयीक्रियतेअप्ये
 नाप्यनुत्तनेनशरीक्रियते एतमेयमगुराराशयःशुद्धचित्तलादजुगित्यर्थ ॥ १० ॥ तस्यज्ञानसमकालभेषमुत्सादेहाविधाधेनश्चपुनर्मतिनिमित्तीयैर्देहत्यागस्यधार्मीधनान्ती
 स्यात् ॥ तनुमिनि ॥ कदाचनकराचरिषतनुमावात्यजुषतमानक्षणदशनीयपिधानृत्यजानु तयाप्यसौज्ञानसमप्रमितिसमयेदयोगेभुक्तोविदेहस्येतिपरेणसषयः ॥ ११ ॥ तदुप
 पारतायर्धमसाल्लक्ष्यमात् ॥ अहृषीतिरिति ॥ १२ ॥ सपूजनीयदति ॥ तथाचभुति ॥ ययलोकमनसासच्चिभातिविशुद्धसत्त्व कामयोतयाभ्यकामात् ॥ तंतलोकंलभतेता
 भ्यकामोस्तस्मात्समसस्यथियेदुतिकामदति ॥ १३ ॥ तस्यूनमेधपरमपुरुषार्थभाषकज्ञानहेतुरपीत्यात् ॥ नति ॥ हृदयगुणोभवायमेयोतयाविधानीधभ्युक्तानांभक्त्या
 भजेनेनपरमपरक्षणान्दाराआसायतेतथासाधिनिसाधनमूल्यमप्य ॥ १४ ॥ भ्रमपुहमेकानिस्वरस्यम् ॥ १५ ॥ ॥ इ०वा०ता नि०पू०दा०धारासुत्तरशततम सग०१२२ ॥
 प्रमेयेकस्यचिदपिनरोहतिमहाशय ॥ प्रमेयीक्रियतेचापिधानेनाप्यदुराशय ॥ १० ॥ तनुत्पजनुवातीर्थेष्वपचस्यगुहेपिवा ॥ माकदा
 चनधाराजन्वतंभानंपिवाक्षणे ॥ ११ ॥ ज्ञानसप्राप्तिसमयमुक्तोसौविगाताशय ॥ अहृषीतिर्देहधायमोक्षोज्ञानेनतरक्षय ॥ १२ ॥
 सपूजनीय सल्लत्योनमस्कार्यं सयज्ञत ॥ सनिरौष्योभिवाप्यश्विभृतिविभवैधिणा ॥ १३ ॥ नयज्ञतीर्थेनतप प्रदानेरासायनेतत्परम
 पवित्रम् ॥ आसायतेक्षीणभवामयानांभक्त्यासतामात्यविदांयदा ॥ १४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वासमगवान्मनुवंक्ष्यग
 हययां ॥ इक्ष्वाकुरपितांदाष्टिमवष्टभ्यस्त्रिभोभवत् ॥ १५ ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे०मो०नि०पू०इक्ष्वाकुमनुसंवादेइक्ष्वाकुप्रबोधन
 नामहाविशसुत्तरशततम सर्ग ॥ १२२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ एवास्त्वितिहिमगवक्षीवन्मुक्तस्यसन्मते ॥ अप्
 वीतिशयकोसोभवत्यात्मविदावर ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ ज्ञस्यकस्मिंश्चिदेवांशोभवत्यतिशयेनधी ॥ नित्यत्वम प्रशान्तात्मा
 सआत्मन्येवतिष्ठति ॥ २ ॥ ॥ मन्त्रसिद्धैरूप सिद्धैस्तंत्रसिद्धैश्चभूरिश ॥ कतमाकाशयानादिकातत्रस्यादपूर्वता ॥ ३ ॥

इत्यासाम्नाप्यसिद्धेय स्त्रेषारत्नारामासिप्यु ॥ अतिच्छेदार्हणत्वादिशेषाभागीधीयते ॥ १ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ इतिस्त्रिदशोपि
 काश्चरुर्षोतिशयोस्तिनवेतिवदित्तिनोरात्रयुच्छति ॥ एवमिति ॥ एवमत्तर्थात्तद्वेपुलक्षणजातेस्थितेसति ॥ १ ॥ तस्याप्यसिद्धगोचरनिरतिशयान्वात्मगोचरोनुभवपृष्ठविशेष
 दत्ताराधयानतरथा ॥ इत्यस्ति ॥ इत्यस्यकस्मिंश्चित्तरिद्विद्विद्यागम्यपरमात्मतत्त्वशरीरेधरेवातिशयेनमगवीतिशयोक्ताना ॥ अथाथाअप्यर्षेपृष्ठकार ॥ इत्यस्यसार्कसिद्धारोक्तसि
 ष्विद्विद्विद्विशयेतिशयधीर्नमगवीतिशयोक्ताना ॥ तदुक्तस्तथा ॥ नित्यपुमदति ॥ २ ॥ मन्त्रसिद्धादिद्वेषजाप्युर्ध्वेवस्थितदत्तिसर्वात्मनुष्ठानेभ्यामानांस्त्रेषारदिसिद्धीनिनधाम
 त्तानाद्युनस्यगपूर्वतापीत्यात् ॥ मन्त्रसिद्धैरिति ॥ अथाथाअपुषारात्त्वानविद्यतपूर्वकारणपत्येतिभ्युत्पत्त्यादस्त्रिद्विद्यामनित्यनिदृशयानेदृष्टबनुत्पत्त्यः ॥ आकाशयानाविसिद्धि
 आतनुषधिसिद्धादिति ॥ इत्येवमत्तनोत्तानिदित्तमसत्पूर्वैरेवनापूर्वतत्त्वप ॥ २ ॥

यद्यपूर्वराब्दस्थानन्यप्राप्तत्वमप्यर्थस्तथापिबहुभिर्ब्रह्मसिद्धादिभिरणिमादिसिद्धिजातंप्राप्तमेवेतिनेष्पपूर्वतेत्याह ॥ अणिमाद्यपीति ॥ सर्वात्मभूतस्यज्ञस्यसर्वसांसारिकसिद्धी
 नातत्तद्यत्नेनैरेवसाधितत्वादिपित्स्वेनपुनःसाधनेप्रयोजनमस्तीत्याशयेनाह ॥ यत्नेनेति ॥ ४ ॥ तर्हितत्त्वविदस्तेभ्यःकोतिशयस्तत्राह ॥ एषएवेति ॥ तत्त्वज्ञानमेवातिशयइ
 त्यर्थः ॥ अतिशयातरमाह ॥ सर्वत्रेति ॥ वस्तुषुभोग्येषु ॥ ५ ॥ नीरागत्वफलान्येवतत्त्वज्ञालक्षणतयावर्णयन्नुपसंहरति ॥ एतावदिति ॥ तत्त्वबोधेशशांतेनचिरंतनभ्रमेणनिर्द
 तस्यविश्रातस्यअलिगासर्वधर्मशून्याब्रह्मचिदेवमूर्ति सैधवधनवदेकरसंस्वरूपयस्यतथाविधस्यएतावदेवखलुलिङ्गलक्षणम् ॥ यन्मदनादीनामापदानुदिननिपुणमत्यंततनुत्व
 मपक्षयइत्यर्थः ॥ ६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम ० तास्यर्षकाशेति ० पू ० त्रयोविशत्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १ २ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ निष्कारणत्वंजीवानामासुराणेणवद्धता ॥ रूपाण्य
 वस्थास्तुर्ध्वस्माध्याधीयमीयते ॥ १ ॥ इतरसिद्धापेक्षयाआत्मज्ञानस्योत्कर्षानित्यनिरतिशयानदानुभवत्वादेव प्रत्यागात्मनश्चनित्यनिरतिशयानदरूपताब्रह्मस्वरूपत्वादेवेत्यर्थ

अणिमाद्यपिसंप्राप्ततादर्शैरेवभूरिशः ॥ यत्नेनसाधितत्वात्तैर्नैतरेणात्मदर्शिता ॥ ४ ॥ एषएवविशेषोऽस्यनसमोमूढबुद्धिभिः ॥ सर्वत्रा
 स्यापरित्यागात्नीरागममलंमनः ॥ भवेत्तस्यमहाबुद्धेर्नासौवस्तुषुमज्जति ॥ ५ ॥ एतावदेवखलुलिङ्गमलिङ्गमूर्तैःसंशान्तसंसृतिचिरभ्र
 मनिर्वृतस्य ॥ तद्ज्ञस्ययन्मदनकोपविषादमोहलोभापदानुदिननिपुणंतनुत्वम् ॥ ६ ॥ इत्यार्षेवा ० वा ० दे ० मो ० नि ० पू ० अज्ञा
 दर्शस्यविशेषकथनं नामत्रयोविशंरुत्तरशततमःसर्गः ॥ १ २ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ यथासत्वमुपेक्ष्यस्वंश
 नैर्विप्रोदूरीहया ॥ अंगीकरोतिशूद्रत्वंतथाजीवत्वमीश्वरः ॥ १ ॥ भूतानिद्विविधान्येवप्रतिसर्गस्फुरंतिवै ॥ आद्यविस्रंद्जातानितानि
 निष्कारणानिवै ॥ २ ॥ ईश्वरात्समुपागत्यपुनर्जन्मांतराणिच ॥ भूतान्यनुभवंत्यंगस्वकृतेरेवकर्माभिः ॥ ३ ॥

स्योपयत्तयेब्रह्मणएवत्वभावोपेक्षावशाज्जीवभावप्राप्तिमाह ॥ यथेत्यादिना ॥ यथाकश्चिद्विप्रशूद्रांकामयमानस्तत्सभोगसहवासादिदूरीहयास्वस्वोचितंसत्वसात्त्विकक्रा
 ह्मणधर्मशैरुपेक्ष्यचिरकालेनशूद्रत्वमगीकरोतितथाईश्वरोबुद्ध्यादिसंगत्यातस्युक्तभोगाशयास्वनित्यशूद्रपूर्णतदस्वभावमुपेक्ष्यजीवत्वमगीकरोतीत्यर्थः ॥ १ ॥ उपाधिप्रा
 धान्येनभोग्यान्मुपहितप्राधान्येनभोक्तृणीतिद्विविधानिमायागतानादिद्विविधसस्कारपरपरानुसारिणोहिरण्यगर्त्सिकादाद्यविस्रंद्जातानिमायागंधर्वनगरवदाविर्भूतानि
 अतोमिथ्यात्वानिष्कारणानिवास्तवसामयीनिरपेक्षाणिनदित्वाभयदादिःस्वोत्पत्तौदहृच्चकादिसामयीसापेक्षइत्यर्थः ॥ २ ॥ ननुसाधुकारीसाधुर्भवतिपापकारिपापोभवति
 पुण्यावैपुण्येनकर्मणाभवतिपापःपापेन तस्माद्धोकात्पुनरेत्यान्यस्सैलोक्यायकर्मणेइत्यादिश्रुतिषुजन्मकर्मणोर्वाजांकुरवदनादिःपरस्परकार्यकारणभावोभयतेतत्कथमीश्व
 रस्यकर्मणस्यजीवभावोनायसर्गोऽजन्मोऽव्यतेतत्राह ॥ ईश्वरादिति ॥ स्वकृतेरुपहितकृतेः ॥ नेश्वरस्यजीवभावोऽकर्मोपेक्षाकितुजीवभावोऽप्यनंतरदेहादिजन्मनिपूर्वपूर्वदेहादि
 कृतकर्मोपेक्षा यथासावितुर्जलेप्रतिबिंबनेनचलनादिक्रियापेक्षाप्रतिबिंबस्यतरंगेदेपुंसकमेतत्तद्वतिक्रियानुभवेचोपाधिक्रियापेक्षातद्वदितिभावः ॥ ३ ॥

१४ स्वप्नमाह ॥ कायकारणमाहदति ॥ तथा चोक्तनादिके ॥ विद्यदत्तुस्वप्नाद्युत्पत्तेरनकाकात् ॥ विद्यत्सुषुण्णतोत्सर्तकुम्भस्यैवदशाधिपयामिति ॥ ४ ॥ पश्चात्तेपाकमा
 लीनुराशाग्रमनपाह ॥ आत्मज्ञानादिति ॥ पादशामालानयोज्ञानासितदनुकूपसकल्पयतिवकल्पानुकूपसकरोति नहिमनुप्यादिहेहात्मतागुद्धिबिनापुण्यपापेष्वनस्ययति
 ररातिव ॥ तथा चोक्तमगद्विभाष्यकारि ॥ मसनप्यलालभ्रात्रेनदेनकश्चिद्भाषियतेदति ॥ दशाभ्यासोपिसकल्पद्वैषपुण्यपापप्रवृत्तिहेतुरित्याह ॥ सकल्पदति ॥ ५ ॥
 सकल्पस्यासिद्धिर्नियमित्यापिपत्यपुण्यपुण्यप्रवृत्तिभागभाषनारितताननपथस्यकारणम् ॥ ६ ॥ सकल्पस्यगोडयायमाह ॥ साधधानदति ॥ यासपाहकभेदमभेदिसति
 पाहकस्यसकनुहेतुनायनिकृत्तायनुसंधानाद्धानादानानुकुलप्रवृत्तिसकल्पभाषनति ॥ यासपाहकश्चिन्मस्यगोनतस्साक्षिण्यैकाप्यलक्षणसाधधानत्याभ्यासुतुसकल्प
 कायकारणभावायमार्देशोजन्मकमणो ॥ अकारणमुपायातिसर्वजावा परात्सदान् ॥ १ ॥ पश्चात्तेपास्वकमणिकारणसुरदु खयो ॥
 आप्तज्ञानात्समुत्पन्न सकल्प कर्मकारणम् ॥ ५ ॥ सकल्पव्यवहित्यकारणतत्परित्यज ॥ मोक्षस्तुनि सकल्पित्वतदभ्यासपरोभाव
 ॥ ६ ॥ सावधानाभावत्वचत्राह्यमाहकसभ्रमे ॥ अजसमेवसंकल्पदशाभरिहरण्डुने ॥ ७ ॥ माभावत्राह्यमावात्यामाहकाल्माचमा
 भव ॥ सावधानाविलालत्यक्वायच्छिष्टतन्मयोभव ॥ ८ ॥ अजसययमेवार्थपतत्यक्षगणोनप ॥ धृद्धतत्ररोगेणतत्रारोगेणमुष्यते
 ॥ ९ ॥ किञ्चिद्वचतनुभ्यतद्वदंभिभवस्थितौ ॥ नकिञ्चिद्रोचतेचिन्तन्मुक्तोसिभवस्थितौ ॥ १० ॥ तस्मात्पदार्थनिचयात्सहस्यावर
 जगामत् ॥ वृणादं देवप्रायांतान्माकिञ्चित्तवरोचताम् ॥ ११ ॥ यत्करोपियदश्वासियज्जुहोपिटासियत् ॥ नकर्त्तासिनभोक्तसितत्रमु
 क्तमति शर्मा ॥ १२ ॥ सतोर्वातनशोचतिमविव्यञ्चितयतिनो ॥ वतमानचयुक्तिकर्मप्राप्तमवद्वितम् ॥ १३ ॥ मनसिप्रथिताभावास्तु
 णामाहमनादय ॥ मनसंवेमनोरामन्देदनीयविजानता ॥ १४ ॥

स्वप्नमाहदतिभाष ॥ ७ ॥ अनुपवार्थकथात्स्याह ॥ भाषेति ॥ यदाशटशाक्षिसख्यतन्मयलक्षकस ॥ ८ ॥ असाधधानत्वेतुपासेनुकुलरागावर्जनीयद्विदराय
 न्पाप्याभ्यासस्याप्यारयकतारशयमि ॥ अजसमिदि ॥ ९ ॥ रामवर्ताभ्यया सख्यविविष्यदरारयलयावर्धमभोक्षिजगतावशायति ॥ किञ्चिदिति ॥ यदप्यदि ॥ तत्ताहि ॥ १० ॥
 अपकवाधर्पानुपवार्थारहत्कवाधर्थादशादिरयमभस्तकायातत्तन्मोयविषयपक्षयावदायनिचयान्निधातिकाक्षिदापतवनरावताम् ॥ ११ ॥ मन्वेवपरवैराय्येणभोक्तनाप
 धमपिप्रथितानानभाननारिक्रियाणांदुस्तमलान्कलोषध स्यावैषत्याशक्त्याह ॥ यदिति ॥ तपनासुक्तियासुप्तुकमतिःकूटस्थालनिषिष्टमसि ॥ तथा चोक्तमगवता ॥ नैव
 किञ्चित्करामीनिपुक्तोपच्येतत्त्वचिदिति ॥ १२ ॥ इदपियोगानिष्टमभारवद्विपुक्तशकोनमपमसिकिमारात्स्याह ॥ सतदति ॥ १३ ॥ सर्ववधकयेमनाज्यपुत्रोपाय सख
 मनसैवनाप्यनत्याह ॥ मनसीनि ॥ १४ ॥

१ अर्द्धाक्षिपरित्यपिपाद

यदुपायेन मनसामनोजयस्तमाह ॥ विवेकेनेति ॥ १५ ॥ मनसामनोजये आत्मा अयद्व्योषपरिहरति ॥ क्षालयतीति ॥ मलेन क्षारादिना ॥ १६ ॥ मनसं बलितो जीवस्तत्रैक
 यानश पृथक्कृत्य मनसाच्छेदनीय इति दर्शयितुं जीवरूपाणि विभजते ॥ जीवस्येति ॥ परित्यज मनसाच्छिधि ॥ १७ ॥ तानि दर्शयति ॥ पाणीत्यादिना ॥ १८ ॥ १९ ॥ विश्व
 स्वरूपकानिरूपकसत्तास्फूर्तिप्रदमित्यर्थ ॥ २० ॥ २१ ॥ स्थूलसूक्ष्मरूपे जीवस्य जाग्रत्स्वमयोऽसिद्धे तावन्मात्रपरित्यगेऽपि न सस्य कस्यपरिशुद्धिरित्यवस्थात्रयार्तानि जिज्ञा
 समानोराम पृच्छति ॥ जाग्रदिति ॥ स्थितसर्कार्णमत्तएवस्य टमलक्षितम् ॥ विशेषणतत्सकरव्यावर्तनेन ॥ २२ ॥ अहंभावो जाग्रत्स्वमयोर्विक्षेपः अनहंभाव सुषुप्तौ तन्मूल
 विवेकेनातितीक्ष्णवत्तादयद्वायसा ॥ मनसैव मनश्चिदंशिसर्वश्रमस्यशांतये ॥ १५ ॥ क्षालयंति मलेनैव मलं क्षालनकोविदाः ॥ वार
 संत्यस्त्रमन्त्रेण विषं प्रतिविषेण च ॥ १६ ॥ जीवस्य त्रीणि रूपाणि स्थूलसूक्ष्मपराणि च ॥ तत्रास्य चत्वरूपं तद्गजद्वेषरित्यज ॥ १७ ॥ पाणि
 पादमयो यो यं देहं भोगाय वल्गाति ॥ भोगार्थमेतं जीवस्य रूपं स्थूलमिहास्थितम् ॥ १८ ॥ स्वसंकल्पमयाकारं यावत्संसारभाविचरत् ॥
 चित्तं तद्विद्धि जीवस्य रूपं रामातिवाहिकम् ॥ १९ ॥ आद्यंतरहितं सत्यं चिन्मात्रं निर्विकल्पकम् ॥ यत्तद्विद्धि परं रूपं तत्तीर्थं विध्वरूपकम्
 ॥ २० ॥ एतत्तु यं पदं शुद्धमत्र ब्रह्मपदो भव ॥ संपरित्यज्य पूर्वदेहात् तत्रात्ममतिर्भव ॥ २१ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ जाग्रत्स्वमसुषुप्तसुस्थि
 तं त्रिष्वप्यलक्षितम् ॥ तुर्यं ब्रह्मविशेषेण विच्य मुनिनायकः ॥ २२ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठ उवाच ॥ ॥ अहंभावानहंभावौ त्यक्त्वा सदसतीतथा ॥
 यदसक्तं स मंसं स्रजं स्थितं तुर्यमुच्यते ॥ २३ ॥ यास्त्रच्छास्यमताशांता जीवन्मुक्तव्यवस्थितिः ॥ साक्ष्यवस्थाप्यवहती सा तुर्यकलनाच्यते
 ॥ २४ ॥ नैतज्जाग्रन्न च स्वप्नसंकल्पानामसंभवात् ॥ सुषुप्तभावो नाप्येतद्भावान्जडतास्थितेः ॥ २५ ॥ शांतं सम्यक्प्रबुद्धानां यथास्थि
 तमिदं जगत् ॥ विलीनं तुर्यमेवाहुरबुद्धानां स्थिरं स्थितम् ॥ २६ ॥ अहंकारकलात्यागोऽस्यमतायाः समुद्भवे ॥ विशरारौ कृते चित्तं तुर्याव
 स्थोपतिष्ठते ॥ २७ ॥ अथमंश्रुणुदृष्टान्तं कथयमानं मया धुना ॥ प्रबुद्धोऽपि यथावोधमुपैषिषु बुधोऽपम ॥ २८ ॥ कस्मिंश्चित्काननाभागो म
 हात्मौ तं व्यवस्थितम् ॥ हृष्याद्भुतमिदं किंचिन्मुनिप्रपच्छुल्लुब्धकः ॥ २९ ॥

मावरणतावुभौ व्याटिरूपा जीवोपाधी समपिटृरूपैतु असद्व्याददमप्रभासी ततो वैसदकायतइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धे सदसतीतचल्यत्का ॥ २३ ॥ जीवन्मुक्तेषु व्यवस्थितिर्नैकैकस्य स्थितिर्ध
 स्या ॥ व्यवहृतौ व्यवहारकाले साक्ष्यवस्थोतिप्रसिद्धा ॥ २४ ॥ तस्याजाग्रदादिसकरवारयति ॥ नैतदिति ॥ जडता आवरणतस्त्विदं रज्ञानस्य ॥ २५ ॥ नन्वद्वितीयतुरीयजाग्रदा
 द्दिव्यैतकाले जीवन्मुक्तानामपि कथं स्यात्तत्राह ॥ शांतमिति ॥ विलीनं ज्ञानवाधितम् ॥ २६ ॥ जलविलीनसैधववद्विशरारौ कृते सति ॥ २७ ॥ जाग्रतोऽप्यवहरतः कथाचिन्वि
 शरारुस्यादित्यसंभवात्सगव्याधीयोदाहरणेन वारयति ॥ अथेममित्यादिना ॥ २८ ॥ महात्मौ ज्ञानवाधितवागादिचेष्टम् ॥ इदं व्यवस्थापणं प्रच्छ ॥ २९ ॥

बाष्पिभ्यन्मभिर्दुवत्तापितभगवत्पात्राणोत्पगतादुभ्यकदन्निपूर्वाच्चि ॥ किरपच्यदराह ॥ मुनेदस्तादिता ॥ १० ॥ पुनर्गुरत्सुकिःश्वभमात् ॥ ११ ॥ अथद्वारोच्यन्मभ्यले
 च्चिनिशय ॥ १२ ॥ अहकारमयमभिमानप्रचुरम् ॥ चिरसर्द्व ॥ १३ ॥ १४ ॥ अहस्तादराभुस्पुनृभाभ्युत्पादिवाभ्यत्पानुपंतराजापथारिहरास्त्युल्लारिहराशनालि ॥ १५ ॥
 गुणप्रधानकभापानयचितकापलासिषणामभवस्थानांभापाबाधेचितस्यकृत्तादतिहृत्पादेपावस्थानामसत्त्वमित्याह ॥ जापहृत्यादिता ॥ १६ ॥ तिस्रोऽधस्पादजआदि
 गुण्यनापान्येन्धिधादिभन्त्यररायति ॥ पोरमिति ॥ स्वर्गतकपुनजन्माहेतुगुण्यपापोत्पादनादनीभाभाधिक्याच्च आपन्मयजापवधस्थचितपोरमित्यापूर्वम् ॥ १७ ॥ गुण
 प्रयासकभापाच्यदार्थिभिर्हीनम् ॥ धर्तचितपोर्गिनभारभ्यशेषयोगापभसन्निशीकृत्वातिवसत्त्वाशरण्युपानुवर्तितरजलमौरालेशदित्याह ॥ एवमेति ॥ रजसाअसोभ्यभाणत्वात्
 पश्चादुपगतोत्राणमिन्नशगममिद्धतम् ॥ मुनेभर्दायनाणेनविद्दोन्गइहागत ॥ ३० ॥ कृप्रयातोन्गइतिप्रत्युवाचसतमुनि ॥ समश्री
 लावयसाधोमुनयोवनवासिन ॥ ३१ ॥ नास्माकमस्यहकाराभ्यवहारपुय क्षम ॥ सवाणाद्विचकभाणिकरातिहिसखमन ॥ ३२ ॥
 अहरारमयतन्मनूनपगलितचिरम् ॥ जाभत्सप्रसुपुमास्त्यादशावेधिनकाश्चन ॥ ३३ ॥ तुयंप्रवहितिप्रेहतत्रदश्चनविषयते ॥ इतितस्य
 वच श्रुत्वाभुनिनायस्वराधव ॥ ३४ ॥ लुब्धकोयमविश्रायजगामाभिमतीदिशम् ॥ अतावन्मिमहायाहोनास्तितुयंतरादशा ॥ ३५ ॥
 निर्विकल्पार्हिचिचुर्द्यतदेवाकीर्नेतरत् ॥ जाप्रत्सप्रसुपुमास्त्यत्रयपरुहिवेतस ॥ ३६ ॥ पोरशांतचमूढच आत्मचित्तमिहास्थितम् ॥
 पारजाप्रन्मयचितशशातस्वप्नमयस्थितम् ॥ ३७ ॥ मूढसुपुमभावस्यन्निभिर्हीनत्वतभवत् ॥ यद्यचित्तदंतत्रसत्त्वमेकस्थितसमम् ॥
 तंतदयोगेन सर्वेयत्नात्पादयतिहि ॥ ३८ ॥ समसकसकत्वविलासमुकतुयंपदेतिष्ठनिरामयात्मा ॥ यत्रास्थिता साधुसदैवमुक्ता प्रशा
 तंभेदाभुनयामहात ॥ ३९ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० ति० पू० मृगव्याधियनामचतुर्विंशत्युत्तरशततम सर्ग ॥ १२५ ॥ ॥ ७३ ॥
 ॥ श्रावसिष्ठउवाच ॥ ॥ निद्वीतोभ्यात्मशास्त्राणांसर्वांपद्मएवहि ॥ नाविद्याकीर्हिनोभायाशांतंत्रक्षेदमकमम् ॥ १ ॥
 यम ॥ तादोषित्तैमन्यातिरायेनत्वात्सुखस्यसर्वेषांभवात्सर्वेषांपारोपरिनेणसमाभ्यभ्यासयत्नात्सपादयतीत्यर्थ ॥ ३८ ॥ अतस्तमपिनादराच्चित्तसपापानुर्येपेविश्री
 तस्तिष्ठत्याह ॥ समसेति ॥ स्यदम् ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीभागसिष्ठम० नात्ययप्रकारोति० पू० षट्ठ्विरासुत्तरशततम सर्ग ॥ १२४ ॥ ॥ ७४ ॥ सर्वांपद्मसिद्धितीषारिनी
 यमद्विपमा ॥ नुर्येतथाधिधैर्ययोषोपायमुपरिपरे ॥ १ ॥ अथियासहृदीबस्थावस्थाप्रयपवधस्यभायपापेभ्यस्त्यविपदादिष्यपस्यवेतिसहस्यैतज्जातस्यापद्मवजात्मान
 मधिष्टत्पदचानोभूतस्त्वर्निद्रासिद्धपुराणारिशास्त्राणांमसिद्धीतेनवस्तुमकारान स्वयकारात्प्रात्प्रात्सुन स्वत सिद्धतयातस्मिद्धीयभाषानसरादित्याह ॥ सिद्धीतद्वति ॥ री
 तसर्वोपद्मवर्हिनित्यपरासिद्धसरात्सर्वेकमन्वदइत्यकमपवगादुपमाक्यमित्यप ॥ तयाभ्युत्ति ॥ यतोबाजोनिबर्हते अभाप्यमनसासेहेति ॥ तयाचद्विषाचार्थेत्सुक्त
 म् ॥ यपरमपद्मसिद्धिर्नर्षास्त्राणमितिषक्तिद्वनित्कर्त्तव्यारिति ॥ १ ॥

श्रुत्यादिसिद्धांतापरिज्ञानादेवस्वबुद्धिर्भवेनजगन्मूलान्वेषिणावादिनाब्रह्मशब्दाख्येसर्वरात्म्यात्मकमायाशबलेब्रह्मणिबुद्धिदोषवैचित्र्यान्नाविधाः कल्पना प्रवृत्ताइत्या
 ह ॥ शातदतिद्वान्भ्याम् ॥ २ ॥ निर्णायस्वस्वबुद्धानुसारेणसिद्धातभेदान्कल्पयित्वा ॥ ३ ॥ सर्वमायातदृश्यजातपरित्यज्य ॥ समनस्कसर्वद्वियव्यापारोपरमान्महामौनी ॥ पू
 णानिदचिदात्मनिनिर्वाणवात्सर्वात्मन्येवास्वेतिप्रेणान्वयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ पंचमादिभूमिकाजयाज्जामदवस्थोपिभुषुमइवस्थित ॥ ६ ॥ अवेदनासियद्वेष्यात्वाननुसंवानात् ॥ ७ ॥
 अवेदनादित्येतदेवस्यदृयति ॥ दृष्टेति ॥ ८ ॥ सवेदनीयाचितनीयम् ॥ असुरवद्भ्रम ॥ मध्यमतदुग्मयसाधनम् ॥ ९ ॥ विज्ञातःसर्वेषामुवनत्रयवस्तूनासारोयेन अतएवश्रीम
 तस्वतःसर्वतःप्रकाशेनशोभमानयद्द्रसायमनिरतिशयसुरवममृतचतन्मयः ॥ अतएवचआसमतस्तीनपुष्टमदलयस्त्यातदशोयःशशाक पूर्णचद्रस्तत्कल्पःपरंपरात्मानमभ्युपेत

शांतएवचिदाभासेस्वच्छुसमसमात्मनि ॥ समग्रशक्तिवशितेवहोतिकलिताभिधे ॥ २ ॥ तिर्णयिकेचिच्छून्यत्वंकेचिद्विज्ञानमात्रताम् ॥
 केचिदीभ्वरूपत्वंविवर्दतेपरस्परम् ॥ ३ ॥ सर्वमेवपरित्यज्यमहामौनीभवानप ॥ निर्वाणवात्निर्मननःक्षिणचित्तःप्रशांतधीः ॥ ४ ॥
 आत्मन्येवास्वशांतात्मान्मूकांधवधिरापमः ॥ नित्यमंतर्मुखोभूत्वास्वात्मनांतःप्रपूर्णधीः ॥ ५ ॥ जाग्रत्येवसुषुप्तस्यःकुरुकर्मणिराधव ॥
 अंतःसर्वपरित्यागीबहिःकुरुयथागतम् ॥ ६ ॥ चित्तसत्तापरंदुःखंचित्तासत्तापरंसुखम् ॥ अतश्चित्तचिदेकात्मानयक्षयमवेदनात् ॥ ७ ॥
 दृष्टारभ्यमरम्यंवास्थेयंपाषाणवत्समम् ॥ एतावतात्मयत्नेनजिताभवतिसंस्तुतिः ॥ ८ ॥ सवेदनीयंनसुखंनसुखंनचमध्यमम् ॥ एता
 वतात्मयत्नेनदुःखांतो नंतआप्यते ॥ ९ ॥ आपीनमंडलशशांकवदंतरेवश्रीमद्रसायनमयःसुखमेतितज्ज्ञः ॥ विज्ञातसर्वभुवनत्रयवस्तु
 सारःकुर्वन्नानामकुरुतेपरमभ्युपेतः ॥ १० ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०पू०तुर्थस्थैर्याप्यायकथनंनमपंचविंशत्युत्तरशततमःसर्गः
 ॥ १२५ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ सत्तानांयोगभूमीनामभ्यासःक्रियतेकथम् ॥ कीदृशानिचचिद्ज्ञानिभूमिकां
 प्रतियोगिनः ॥ १ ॥

स्तज्जोजीवन्मुक्तिश्चुवमेति ॥ कुर्वन्प्रिप्राख्योपनीतंब्यवहारंनकुरुते ॥ प्रतिविवचेष्टायाभिवनस्यकर्तृत्वंपश्यतीत्यर्थः ॥ १० ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तास्यर्षप्रकाशे
 नि०पू०पंचविंशत्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १२५ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ उच्येतेयोगभूमीनामभ्यासकमलक्षणे ॥ अतरालेहेतुभोगास्तोजन्मातरेजय ॥ १ ॥ जाग्रत्येवसु
 पुमस्थःकुरुकर्मणिरायवेचित्तुर्धूमिकाहृदंरामप्रतिपंचमादिभूमिकास्थितिःसंपाद्येत्युक्तम् ॥ तत्सपादनकामोरामःस्वजितजेतव्यभूमिकाविभागज्ञानायतद्विज्ञानितदभ्या
 सक्रमचपच्छति ॥ सत्तानामिति ॥ भूमिकांप्रतिप्रतिभूमिकेयोगिनःकीदृशानिचिद्ज्ञानिभवति ॥ वीक्ष्यायाप्रतेःकर्मप्रवचनीयसज्ञायाद्विर्वचनस्याव्ययीभाबस्यबाआवश्यक
 त्वात्तदकरणादसम् ॥ १ ॥

पृथग्विकीर्णसकर्मकयपिप्यन्वसिद्धसर्वधिकारीणंप्रवृत्तिसाक्षाधिकारिव्याहसदशायितुर्दीक्षामुत्तरयोर्लक्षणभेदाकिमतिजामीने ॥ पदन्तश्चेति ॥ पुमान्बेदमार्गस्य पृथ
 व ॥ १ ॥ तथातीरागारिर्दीक्षयतिबुद्धन्वदन्त्यलक्षणमाह ॥ किमिति ॥ तत्प्रथमविषययुक्त्यन्वयेनप्रसिद्धनिर्वाणक्रियन्नाम ॥ मभोगराणिणायुभुमतमित्यर्थ ॥ उच्चावचभो
 गण्यव्याप्यतिरूपमवश्य ॥ यथाहु ॥ अपिद्वंद्वधनेयुत्प्रेरणात्त्वसबांछति ननुनिर्दिष्यमभेदकदाचिद्विर्गितमवति ॥ इतिपुन्यभकारेणनिश्चिद्यकर्तव्यस्यनित्यनीमित्तिका
 म्यकमजातस्य कसा ॥ १ ॥ नित्यलक्षयित्यनुतिवृत्तिहेतुविषयकवर्णयितुंनदीर्घत्वमाह ॥ छलति ॥ यथायादोगणकोटिभि मध्यपदवर्धनवृत्तानलक्षयनादिभिश्चात्यनव्यल
 पृथ्वाराणवद्वयारेविरुत्कर्मण्यदीक्षणामन्वतरपितरावचलनादिपुन्युक्तभयद्वैतत्वेवतन्मवेशापुनर्निर्गमाभ्यासव्येयात्तद्वदसस्म्येयानांन्युत्समवेशापुनर्निर्गमनलक्षणा
 नभ्यन्मानकभिरव्युत्पन्नविशेषकीजायतइत्य ॥ अथवाक्षाराणवस्यमहोक्तमधीषापयात्तनेकर कठच्छिद्रेविरयनिर्गोपिक्षाराणवरसेमेशात्वादयतीतमेवबहुमन्यमा
 नाथाप्यतक्षीराव्यवहजानति अतकस्यानेतुषल्लयो क्षीरक्षीरणार्धयामिदन्नावसेतेतदुभयावत्तलक्षणच्छिद्रेपीषामवेक्षीररसमात्साधक्षीररसस्यविवेकिनीभू
 त्याभरसत्ताआयतदद्वैतवोपिप्रतिपत्तरसनेवबहुमन्यमानोऽतकाम्नानामनेभान्याहयात्प्यात्सशास्त्ररसमात्साधविवेकीतदासक्तोआयतइत्यर्थ ॥ अथवाअन्यतोत्यादना
 थ्यांवसिपुत्रवापि ॥ प्रवृत्तश्चनित्यतश्चभवतिद्विवधुमान् ॥ स्वगापवर्गोन्मुखयो षण्डुलक्षणाभेतयो ॥ २ ॥ कियत्तन्नामनिर्वाणा
 वरमस्यतिरेषमे ॥ इतिवृत्तव्यकताय सप्रवृत्तइतिस्मृत ॥ ३ ॥ चलानां वयुगान्छिद्रकृमश्रीवाप्रवेशवत् ॥ अनेकजन्मनामतेविवेकी
 जायतेपुमान् ॥ ४ ॥ असारायतससारव्यवस्थालभमेतया ॥ किंकमस्मिपयुर्गुणितौर्दनेतेवनीयते ॥ ५ ॥ क्रियातिशयनिर्मुक्तकिंस्था
 द्विश्रमणपरम् ॥ इतिनिश्चयवान्योत सनित्यत्तद्वतिस्मृत ॥ ६ ॥

येषाहुरे समुद्रमधनेकिंयथाणयथायथावृत्तापारस्यकृमभतस्यभगवत समस्तभूवनापाराह्लादादहृद्विश्वमध्यमानचलानावयुगस्यच्छिद्रेकप्रथममन्यतमुत्सथतेहस्यात्वादेन
 मपरीक्षार्थप्रवृत्तापराधनेकधामनप्रवेशवृत्तिर्गमनजन्मनामनेकतर्हृषांयधैषमप्यमन्यतमुत्सथतभैवमवात्साधक्षीरायुनद्विकर्नीजायतेतद्वययुमुसुरद्विषयवर्णोपायेन
 इदियननिर्दिष्यासन।भ्याभतव्यप्रक्षालनव्यविवेकीकापरवृत्त पुमाननेकजन्माभ्यासवशादनेअनेववद्विभ्रमणवसेवशासाक्षाद्विकेननिरतिशयानदमात्सावयतीत्यर्थ ॥ अ
 यथावल्लयोरव्यव्यापुर्गस्ययुगस्यच्छिद्रमध्यवर्तितरेविषयेकर्मस्यधीषयासाधनभूतयाप्रवरोसतियथापुरतोनिगमनेपश्चान्निवर्तनेनधैषच्छिद्रावस्थानेवानकापिषिध्र्यातिस्त
 यथाकनभ्रवसागरपतिस्यज्ज्यभवतरेपनिषिद्धिज्ञोर्हीहस्यनकापिषिध्र्याति ॥ मयाहि ॥ प्राक्नेजन्मनिकारामरणादिदुस्वपरपराभाषितिशान्त्यादिदुस्वसतितर्मव्यवर्तनिया
 ननादृशगभासवामदुस्वमिते ॥ इत्यदुस्वमयानामनेकेयजन्मनामनेपुमान्भुक्तान्निवृत्तयुगपर्याकाद्विवेकीजायते ॥ ४ ॥ कीदृशोविवेकीस्यजायतेतमाह ॥ असारस्या
 रिना ॥ विधिधाविच्छेत्प्रायश्चित्तियथाअसारविध्यानिष्ठवर्षाना ॥ ययुर्दितरुणैश्चितपरिणामै ॥ ५ ॥ क्रियायुक्तैरानिशयेकस्यामिविकृतिसक्करीर्भर्मुक्तकूटस्यमि
 त्यप ॥ इतिविश्वामयतद्वरपधार्दनीयमिनिभयथाप ॥ ६ ॥

नस्यप्रथमभूमिकाप्राप्तिक्रममाह ॥ कथमित्यादिना ॥ ७ ॥ भावनानुभोगतस्ताधनचित्तानु ॥ विरागवैरस्यम् ॥ उदाररूपानुचितशुद्धानुकूलानुशीलसत्संगेश्वरोपासनजन्या
 दिरूपानुक्रियाशुक्रमतेसज्जते ॥ तेनचान्वदचित्तशुद्धपुत्रचयेनतृणाक्षयान्मोदते ॥ ८ ॥ विचिकित्सतिजगुप्सते ॥ मर्माणिपरेषारहस्यदोषान्नोदाहरतिनभाषते ॥ ९ ॥ परेषा
 स्वस्यचमनसःअनुद्वेगकराणिमृदून्वस्थायासमहाफलानियमनियमादिकर्माणिसेवते ॥ भोगेचपापावश्यभावात्तनापेक्षते ॥ १० ॥ पेशलान्यनुद्वेगकराणि ॥ उचितानिस
 त्यप्रियहितादिरूपाणि ॥ ११ ॥ एवगुणविरिशिष्टपुरुषस्यसच्छास्त्रश्रवणाधिकारलक्षणयाप्रथमभूमिकायामवतारइत्याह ॥ तदेति ॥ सज्जानश्रातिदातिज्ञानविज्ञानसपन्ना
 न् ॥ १२ ॥ यतःकुतश्चित्तसेवानुकूलधनादिसाधनमानीयतान्सेवमानस्तन्मुखाञ्जानशास्त्राणिपुराणभोक्षधर्माध्यात्मसहितान्दीन्यवेक्षतेशृणोतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ भूमिकावा
 कथंविरागवानभूत्वासंसारोद्धितराम्यहम् ॥ एवंविचारणपरोयदाभवतिसन्मतिः ॥ १४ ॥ विरागमुपयात्यंतर्भावनास्वनुवासरम् ॥ कि
 यासूदाररूपानुक्रमतेमोदतेन्वहम् ॥ ८ ॥ ग्राम्याशुजडचेष्टासुसततंविचिकित्सति ॥ नोदाहरतिमर्माणिपुण्यकर्माणिसेवते ॥ ९ ॥ मनो
 नुद्वेगकाराणिमृदुकर्माणिसेवते ॥ पापाद्धिभेतिमतंतनचभोगमपेक्षते ॥ १० ॥ स्नेहप्रणयगर्भाणिपेशलान्युचितानिच ॥ देशकालोपप
 न्नानिवचनान्यभिभाषते ॥ ११ ॥ तदासौप्रथमामेकांप्राप्तोभवतिभूमिकाम् ॥ मनसाकर्मणावाचासज्जानानुपसेवते ॥ १२ ॥ यतःकु
 तश्चिदानीयज्ञानशास्त्राण्यवेक्षते ॥ एवंविचारवान्यःस्यात्संसारोत्तारणंप्रति ॥ १३ ॥ सभूमिकावानित्युक्तःशेषःस्वार्थइतिस्मृतः ॥ वि
 चारनाधीमितरामागतोयोगभूमिकाम् ॥ १४ ॥ श्रुतिस्मृतिसदाचारधारणाध्यानकर्मणाम् ॥ मुख्ययाव्याख्ययाख्याताल्लुच्यतेश्रेष्ठपुं
 ङितान् ॥ १५ ॥ पदार्थप्रविभागज्ञःकार्याकार्यविनिर्णयम् ॥ जानात्यधिगतश्रव्योगुहंगहपतियथा ॥ १६ ॥

न्यथभूमिकाप्रतिद्वययुक्तः ॥ शेष उक्तसाधनचतुष्टयादिसर्पितहीनस्वध्यात्मप्रथासकोपिरागादिनाअनधिकारिजनप्रतारोनाज्जनादिनाउदरभरणशीलत्वात्साध्याव
 कइत्यर्थः ॥ सेयुशुभेच्छाख्याप्रथमभूमिका ॥ तस्यकर्मणोद्धिर्नियभूमिकाप्रवेशकर्ममाह ॥ विचारेति ॥ भूमिकामागत अधिकारप्राप्त्यावतीर्णः ॥ १४ ॥ सतत्रिकिकरोति
 तदाह ॥ श्रुतीति ॥ श्रुतीनासहतीनासदाचाराणाध्यानकर्मणासाध्यानेनसमाधिनासाधनैश्रव्यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारैःप्रतिपाद्येयस्ययोगशास्त्रस्यतस्यचमुख्य
 याश्रुतुष्ठानानुष्ठानफलपेहितयाव्याख्यायाख्यानेनख्यातान् आत्मतत्वानुभवोपदेशकुरालत्वाच्छ्लेषान्पठितान्गुरुश्रव्यतेश्रवणमननादिविचारयशरणगच्छतीत्यर्थः ॥
 तथाचश्रुतिः ॥ तद्विज्ञानार्थसंगुरुमेवाभिगच्छेत्समिस्थानि श्रोत्रियद्रुत्सनिष्ठमिति ॥ १५ ॥ स्वयंव्याकरणायगामिज्ञित्वात्सदानातदर्शानाचवाच्यलक्ष्यादिरूपाणालक्षणदिप
 विभागज्ञःशिव्योगुरुमुखादाधिगतश्रव्यःसन्कार्यसाध्यकर्मकाडार्थस्तद्विलक्षणमकार्यसिद्धब्रह्मकाडार्थस्तयोर्विनिर्णयगृहपतिःस्वगृहकोष्ठविभागमिवस्पष्टजानाति ॥ १६ ॥
 १ कर्मणामितिपठ्यावहुवचनयादितसस्येत्येतोपथःसर्वत्रापलब्धोपिविगगतत्वाद्द्विचाराणाय ॥ यादितुधारणाध्यानकर्मण साध्यानेनसमाधिनासाधनैर्यमनियमासनप्राणा
 यामप्रत्याहारैःसहधारणाध्यानेकर्मणंप्रतिपाद्येयस्ययोगशास्त्रस्यतस्यचेतिपाठःकल्प्यतेतर्हि सर्वसंगतमितिभाति ॥ धारणाध्यानेकर्मणायस्येतिसमासः ॥ प्रतिपाद्यप्रतिपा
 दकभाषःसवधःषष्ठ्यर्थः ॥

शरित्कैवधदानुवाराण्यश्रितामसि ॥ अनेनयधभूमिकायामनेधामतीर्णहृत्तताहृदिता ॥ १० ॥ शाखारहस्यंपरमतात्स्यर्धमाणसभाधनानिरासेनाधिगच्छति ॥ गुरु
 सञ्जानासिमताभास्वरहस्यमेधासभाभनानिरासेनाधिगच्छति ॥ १८ ॥ पृथ्विदीपभूमिकीश्रितघनस्त्वरीयभूमिकाप्रधराभाह ॥ अससनेति ॥ ततस्त्वरीयाभूमिकोपनिधिवि
 धति ॥ १९ ॥ यथाश्रितिश्लोकहृद्ययथायोग्यभूमिकाहृद्यानुषार ॥ २० ॥ २१ ॥ यामवासाधिशेषथाङ्गन्येनसभाध्यभ्यासातिनधाहृद्वनधासाधिशारेण ॥ २२ ॥ मधश्चि
 त्तयदारुपुल्यानकालेषुभूमिकाहृद्ययमानुवृत्तिप्याधरयकीतिरयति ॥ अभ्यासादिति ॥ २३ ॥ असगनुत्सवसोप्यनस्युक्तिभिष्यप्याष्यट ॥ स्वीयामिति ॥ २४ ॥ सा

मदाभिमानमात्स्यमोहलोभातिशायिताम् ॥ यहिरप्याश्रितामीपत्यजत्यहिरिवत्वचम ॥ १७ ॥ इत्यभूतमतिशाखगुरुसज्जनसेव
 नात् ॥ सारहस्यमशेषणयथावदधिगच्छति ॥ १८ ॥ अससगामिधामन्यावृत्तियायोगभूमिकाम् ॥ तत पतत्यसौकात पुष्पशुभ्यामि
 धामलाम् ॥ १९ ॥ यथावच्छाशवाक्यार्थमतिमाधायनिश्चलम् ॥ तापसाश्रमविश्रामरध्यात्मकयनकर्म ॥ २० ॥ ससारनिन्दकस्तद्व
 रायकरणकर्म ॥ शिखणय्यासमासीनोजरयत्यापुराततम् ॥ २१ ॥ वनवासाविहारणश्चित्तोपशमशोभिना ॥ असंगसुखसौम्येनका
 लनयतिनीतिमान् ॥ २२ ॥ अभ्यासात्साधुराक्षाणिकरणात्पुण्यकर्मणाम् ॥ जतोयथावदवयवकुट्टि प्रसादति ॥ २३ ॥ त्वर्तियाभू
 न्निर्काप्राप्यशुभानुभवतिस्वयम् ॥ द्विप्रकारमससंगतस्यसंघट्टिमिश्रणु ॥ २४ ॥ द्विविधोयमससग सामान्य श्रेष्ठुवचम् ॥ ताहकतानमा
 काशनधाप्यानववाधक ॥ २५ ॥ इत्यसंजनमर्थपुसाभान्यासगतानकम् ॥ प्राक्कर्मान्भित्तसर्वमन्वराधानमेवच ॥ २६ ॥ सुखवाच
 दिवाहु खकैवाप्रममकट्वता ॥ भोगाभोगामहारणा सपट परभापट ॥ २७ ॥ वियोगार्थवचमयोगाआधयोव्याधयोधिय ॥ काल क
 वलनापुक्त सवभाधाननारतम् ॥ २८ ॥ अनास्ययतिभावानांयदभावनमांतरम् ॥ वाप्रयायलभ्रमनस सामान्योसावसंगम ॥ २९ ॥

माप्यूर्ध्वभूमिकासाधारण ॥ स्वदेहिकाफलयोर्दकाननभोकाशेस्यरासीन ॥ परक्रियाफलानोवनभाभ्योवाधकमेत्यसग ॥ २५ ॥ इतिनिश्चयेन ॥ अर्थपुटयेष्वस
 जनननाशयण ॥ साभाभ्याससंनसेवदार्ककर्तृपचयति ॥ पाकुर्मैत्रिंसापश्चिन्नि ॥ सुखवाचाप्यभाणयदिवारु खपाप्यभाणसर्वधाक्षुर्माभितकमखानव्ययसे ईश्वरखान
 म्यपक्षत्वाप्यराधीनमव ॥ वाशाष्वडारपरशस्यभाणिक्खस्योतनाय ॥ २६ ॥ पक्षहृद्यधिषभासात्राप्यास्वर्धय कर्तव्यानुशासतिर्किकपुनर्कैवनाकाशिरधीत्यर्थ ॥ असस
 गोपयुक्तानभ्यानप्यभास्याहृदुरभावेपुरार्थायति ॥ भोगादिति ॥ २७ ॥ २८ ॥ इयन्नस्यार्थिभ्रवण्यादिसाहाय्येनवाक्पार्थानासक्तस्वीयाससगुत्सवापनाप्यस्येत्याह ॥
 वाक्यार्थेति ॥ २९ ॥

अयं चासंगा पूर्वभूमिकयोरेवससंगाद्युपायैःसम्यग्भ्यसनीयइत्याह ॥ अनेनेति ॥ श्रवणमननात्मिकानामात्मसविदांप्रयोगेणआवर्त्तनेन ॥ तथाचभगवतोबादरायणस्यसूत्र
माहत्तिरसकदुपदेशादिति ॥ ३० ॥ आत्मवस्तुनिप्रमाणप्रमेयासभावनाद्वयनिरासेनस्फुटतद्ग्रन्थमेवात्मवस्त्विति विश्वासगोचरतामागतेसति ॥ ३१ ॥ सप्तम्यंतत्रयपूर्वांन्वयि
वस्तुनीत्यस्यविशेषणम् ॥ श्रेष्ठाससांगदर्शयति ॥ नाहमित्यादिना ॥ नाहंकर्त्ताकिन्वीश्वरएवकर्त्ता ॥ ममप्राकृतमिदानीकिंयमाणवाकर्मानास्तीत्यादिनिरासतस्यतियोभ्यादि
विकल्पशब्दाथवेदानामपिदूरतरेकत्वायन्मौनमासनमितिपरेणात्वयः ॥ ३२ ॥ मौनवाङ्मनश्चक्षुरादिचेष्टाशून्यनिदिध्यासनपरिपाकफलनिर्विकल्पसमाधिनायत्आसनमव
स्थानम् ॥ ३३ ॥ यद्वल्लैकरस्यविलीनचित्तदत्त्यात्मकमासितमतर्वासादिसर्ववस्त्वालवनशून्यमित्यर्थः ॥ चेतेनेचिदाभासे ॥ सर्वाविषयसप्तम्यः ॥ ३४ ॥ यतआसितभास

अनेनक्रमयोगेनसंयोगेनमहात्मनाम् ॥ वियोगेनासतामंतःप्रयोगेणाल्मसंविदाम् ॥ ३० ॥ पौरुषेणप्रयत्नेनसंतताभ्यासयोगतः ॥ क
रामलकवद्वस्तुन्यागतेस्फुटताहृदम् ॥ ३१ ॥ संसारांबुनिधेःपारेसारेपरमकारणे ॥ नाहंकर्त्तेश्वरःकर्त्ताकर्मवाप्राकृतंमम ॥ ३२ ॥ कृत्वा
दूरतरेननमितिशब्दार्थभावनम् ॥ यन्मौनमासनंशांतंतच्छ्रेष्ठासंगउच्यते ॥ ३३ ॥ यन्नांतर्नबहिर्नाधोर्ध्वनाशाशुनांवरं ॥ नपदार्थ
नापदार्थनजडेनचचेतने ॥ ३४ ॥ आसितंभासनंशांतमभासनंभसासमम् ॥ अनाद्यंतमजंकांतंतच्छ्रेष्ठासंगउच्यते ॥ ३५ ॥ संतोषा
मोदमधुरःसकार्यामलपह्लवः ॥ चित्तनालाप्रसंलीनोविप्रकंटकसंकटः ॥ ३६ ॥ विवेकपद्मोहृदोताविचारकविकासितः ॥ फलंफ
ल्यसंसंगादतीयांभूमिकामिमाम् ॥ ३७ ॥ समवायादिशुद्धानांसंचयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ काकतालीययोगेनप्रथमोदितिभूमिका
॥ ३८ ॥ भूमिःप्रोदितमात्रातैरहतांकुरिकेवसा ॥ विवेकेनांबुसेकेनरक्ष्यापाल्याप्रयत्नतः ॥ ३९ ॥

नंस्वप्रकाशचिद्रूपम् ॥ अभासप्रकाशांतरशून्यम् ॥ ३५ ॥ सचायंसमाधिःसदाचारोपबृंहितविवेकस्यफलमितिबक्तुंविवेकपद्मत्वेनरूपयति ॥ संतोषेति ॥ सत्कार्याणिनि
ष्कामकर्माणिउपासनगुरुश्रुषाश्रवणादीन्धेवपह्लवायस्य ॥ चित्तलक्षणनाकापेसलीनैरागादिवासनाप्रभवंर्बहुतरविप्रकटकैःसंकटोनिबिहितः ॥ ३६ ॥ सोयमसंसंगएवदृ
तीयाभूमिकेत्याह ॥ फलमिति ॥ ३७ ॥ प्रथमभूमिकैवानेकजन्मसचित्तसुकृतपरिपाकैरहिकपुण्यसंचयैश्रद्देवादिकुरिताचेत्सैवससंगमादिनामहतायत्नेनरक्षणीयासाचेद्भक्षि
ताअनायासेनैवद्वितीयादिभूमिकाःसेत्स्यंतीतितत्रैवयत्नाधिक्यमुपदिशति ॥ समवायादिति ॥ विशुद्धानांतत्त्वविदांसमवायाद्यादानमानभजनाद्युपायैर्मैलनात् ॥ ३८ ॥ समवेतै
सैःकिकार्यतदाह ॥ भूमिरिति ॥ यतसैर्विशुद्धैःसाशुभेच्छालक्षणाभूमिरीषच्छुभप्रदत्त्युन्मुरवतयाप्रोदिताभेधैरकुरिताभूमिरिवप्रतिदिनविवेकोपदेशलक्षणेनंबुसेकेनयथाश्र
यनाश्रमलानाभवतितथारक्ष्यावर्धनीयादुष्प्रदत्यादिविघ्ननिवारणयत्नेनपालनीयाचेत्यर्थः ॥ ३९ ॥

एषा शुभक्यासाधनश्च नृपमभ्यर्त्तौ राग्यलक्षणैर्नरात्प्राद्विस्तक्षणेन धार्यते न पश्यमभुक्तिरौष्ठसति न वेधारा विचारेणोदयमभिर्वाद्धनयेत् ॥ ४० ॥ एकैरौष्ठिभिर्धितोऽन्याउस
 रभूमिभ्यस्त्वप्यवशाधपिप्यतीत्याह ॥ एषति ॥ ४१ ॥ सोपायवर्णितो नृतीयभूमिको संकलाभुपसहृति ॥ श्रेयति ॥ ४२ ॥ मसगाहनराले मुद्बुदययाराम पृच्छति ॥ मू
 रस्यति ॥ आभिजात्याधिकारि विशेषणहीनस्याभ्यात्मकया विमुक्तस्य कामभोगार्थे मेषप्रवृत्तस्यापमस्य बोपायान्तेण भासोक्तिबान्तर्धति मयमय ध्यार्थ ॥ ४३ ॥ आद्यभू
 मिनः प्रथमपराक्षणात् राधाभावे को द्विभ्यारिखड्गशाया मृतस्य कर्त्तव्यगतिरिति द्वितीयस्य ॥ ४४ ॥ आद्यमभस्योत्तरमाह ॥ मूढस्येत्याहिसार्धद्वयेन ॥ काकनालीययोग
 येनोशेनोद्धमत्यपाविचारेणोदयंयेत् ॥ तमेवानुदिनयस्मान् नृपीवल्लड्वां कुरम् ॥ ४५ ॥ एषा हि परिमृष्टांतरन्यासां प्रसवैकभु ॥ द्विती
 यां भूमिका यस्मात्तृतीया प्राप्नुयान्त ॥ ४६ ॥ श्रेष्ठाससगताद्व्ये पावतीया भूमिका त्रिभिः भवति प्रोक्षितारोपसकल्यकलन पुमान् ॥ ४७ ॥
 श्रिराम उवाच ॥ ॥ मूढस्यासत्कुलात्स्य प्रवृत्तस्यावमस्य च ॥ अप्रामयौ गिसगस्य कथमुत्तरण भवेत् ॥ ४८ ॥ एकामथ द्वितीयां वा
 त्तीयां चंतराचवा ॥ आरुढस्य मृतस्यायकीदृशी भगवन्गति ॥ ४९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ मूढस्याकृद्दापस्य तावत्स्य तिरातता ॥ या
 वज्जन्मांतरशतं काकतालीययोगत ॥ ५० ॥ अथवासाधुसंगत्या वैराग्यनाभ्युदेति हि ॥ वैराग्यभ्युदितं जतोरवश्यं भूमिकोदय ॥ ५१ ॥
 ततो नभ्यतिससारइति शास्त्राय सप्रह ॥ योगभूमिकयोक्त्रांतर्जावितस्य शररिण ॥ ५२ ॥ भूमिकां शानुसारं णस्थियते पूर्वदुष्कृतम् ॥
 तत सुरविमाने प्लोफपात्रपुरे पुत्र ॥ ५३ ॥ मेरुपवनकुजे पुरमते रमणीसख ॥ तत सुकृतसमा रिदुष्कृत च पुराकृत ॥ ५४ ॥ भागजात्सेप
 रिक्षणजायतय गिनो भुवि ॥ शुचिनां श्रीमतां गेहे गुणै गुणवती सताम् ॥ ५५ ॥ जनिव्यायोगमेवैते सेवते योगवासिता ॥ तत्र प्राग्भाव
 नाभ्यस्तयां गभूमि क्रमवुधा ॥ स्मृत्वापरिपतंतु चैरुत्तरभूमिका क्रमम् ॥ ५६ ॥

न स्ववधारत एषा साधुसगात्या धैराग्य पाषाणान्भ्युदेतीति रेणाभ्यय ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ द्वितीयस्योत्तरमाह ॥ योगभूमिकोदयत्तद्दिना ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ बुद्धकृतस्यानुसारेण रम
 तदस्य साधुस्ये ॥ बुद्धनवधितिनाक्त नानुवाद ॥ न हितस्य नरकादिभोगोति न हितकन्याणक्त्कश्चिद्गुणैर्नितानागच्छन्तीति भागवद्वचनान्त ॥ आनुपगिकबु त्वभोगाभिप्रायथा ॥ स्व
 धिणाभिप्रायारिपानसा र्ददु त्वसहस्रसत्याम् ॥ ४९ ॥ भोगकाले भुज्यमाने सुकृतसमा रिदुष्कृतेश्च परिक्षीणोसतीत्यभ्यय ॥ यागिन इति आत्माख्यायां बुद्धवचनम् ॥ ५० ॥ यो
 गमधति ॥ एषाभ्यासतर्नैर्वा द्वियेने सवरोपि सद्भिः भागवद्वचनान्त ॥ तदेवाह ॥ योगवासिता न्ति ॥ परिपतत्यारोहति ॥ ५१ ॥

१ इत आरभ्य सपद्दस्य तसार्धेच्छकदयस्थानं पुस्तकान्तरं अन्यथा उच्यते लभ्यत सधुमूढस्यारुद्धमपस्य तत्त्वस्य तिरातना ॥ यावज्जन्मांतररातेनो विद्यापयमापम् ॥
 २ ॥ अथवासाधुसगात्या काकनालीययोगत ॥ ससारस्य पराधमशरीरभ्युत्तारभ्युदेति हि ॥ १ ॥ शरीरभ्युत्तारे जतोरवश्यं भूमिकोदयमिति ॥ अन्ययोर्नभ्यो मूलच्छि
 वितरापाठपदार्थकां तु गुणदिति भाति ॥

पश्वयोरुत्तरमुक्त्वाप्रकृतमनुसरति ॥ भूमिकाचितयमित्यादिना ॥ आद्यभूमिकात्रयेज्जापच्छब्दप्रवृत्तिनिमित्तमाह ॥ यथावदिति ॥ भेददर्शनगुणेनप्रसिद्धजापस्तान्भ्यादित्य
 प्रथयोरुत्तरमुक्त्वाप्रकृतमनुसरति ॥ भूमिकाचितयमित्यादिना ॥ आद्यभूमिकात्रयेज्जापच्छब्दप्रवृत्तिनिमित्तमाह ॥ यथावदिति ॥ भेददर्शनगुणेनप्रसिद्धजापस्तान्भ्यादित्य
 र्थः ॥ ५२ ॥ निमित्तातरमप्याह ॥ उदेतीति ॥ आर्यातापूज्यताप्रयोजकसद्गुणोत्कर्षः ॥ यादृश्वेति ॥ यथाचारतिश्रेष्ठइतिव्यायादित्यर्थः ॥ ५३ ॥ तामेवार्पतामनार्पजन
 व्यावृत्ताप्रथमलक्षयति ॥ कर्त्तव्यमिति ॥ कामंपर्याप्तम् ॥ सर्वमित्यनैमित्तिककर्मस्यर्थः ॥ ५४ ॥ यथाचारद्वद्धाचारानुसारि तत्रापि यथाशास्त्रम् ॥ तत्रापि यथाचित्तस्व
 चित्तयत्कत्वाप्रसिदतिनपश्चात्तप्यतेतादृशमेव ॥ व्यवहारलौकिकमपि ॥ ५५ ॥ तदेवायंत्वप्रथमभूमिकायाशुभेच्छायामकुरितम् ॥ द्वितीयभूमिकायाश्रवणादिप्रवृत्त्यापि
 कासितम् ॥ तृतीयभूमिकायाचित्तैकाप्यफलेनफलितमित्यर्थः ॥ ५६ ॥ तत्रातरालेऽनन्तानानिष्कामकर्मानुष्ठानक्षीणयापानाकर्षणापिबुलोकौविद्ययादेवलोकइत्यादिश्रुतिप्र
 सिद्धेदेवलोकादिभोगोपिशुभसकस्याहितसद्भासनानासंश्रुतत्वान्नकाम्यकर्मानुष्ठायिनामिवरागादिदुर्वृत्तिसानसभरणेनाप्यपातहेतुरित्याशयेनाह ॥ आर्यातायामिति ॥ ५७ ॥ आ

भूमिकाचितयंवेतद्भामजाप्रदितिस्मृतम् ॥ यथावद्देदुबुद्धोदंतज्जाप्रदितिदृश्यते ॥ ५२ ॥ उदेतियोगपुक्तानामत्रकेवलमार्पता ॥ यां
 दृष्ट्यामूढबुद्धीनामभयुदेतिमुमुक्षुता ॥ ५३ ॥ कर्त्तव्यमाचरन्काममकर्त्तव्यमनाचरन् ॥ तिष्ठतिप्राकृताचरोपःस्र आर्यइतिस्मृतः ॥ ५४ ॥
 यथाचारंयथाशास्त्रंयथाचित्तंयथास्थितम् ॥ व्यवहारमुपादत्तेयःस आर्यइतिस्मृतः ॥ ५५ ॥ प्रथमायामंकुरितंद्वितीयायांविकसित
 म् ॥ फलीभूतंतृतीयायामार्थव्योगिनोभवेत् ॥ ५६ ॥ आर्यातायांसृतोयोगिशुभसंकल्पसंभृतान् ॥ भोगान्भुक्त्वाचिरंकालंयोगवा
 क्षायतेपुनः ॥ ५७ ॥ भूमिकाचितयाभ्यासादज्ञानेक्षयमागते ॥ सम्यग्ज्ञानोदयेचित्तपूर्णचंद्रोदयोपमे ॥ ५८ ॥ निर्दिभागमनाद्यंतयो
 गिनोपुक्तचेतसः ॥ समंसर्वप्रपश्यन्तिचतुर्थीभूमिकाभिताः ॥ ५९ ॥ अद्वैतस्यैवमायातद्वैतेप्रशममागते ॥ पश्यन्तिस्वप्नबह्वाकांश्रतुर्थी
 भूमिकाभिताः ॥ ६० ॥ भूमिकाचितयंजापच्चतुर्थीस्वप्नउच्यते ॥ विच्छिन्नशरदश्रांशविलयंपविलीयते ॥ ६१ ॥

ज्ञानेज्ञानविरोधैर्द्वैतवासनाजालेअसभावनाविपरीतभावनादोषेचक्षयमागतेसतिनिष्प्रसूहान्महावाक्यादपरोक्षारवडाकारज्ञानोदनेसतिमूलाज्ञानक्षयाद्योगिनश्रुतुर्थीभूमि
 कामितागता सतःसर्वजगत्सममानदेकरसपरथतीतिपरैणात्वयः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ व्यावहारिकमत्तयाजगद्ज्ञानसाभ्याज्जायते ॥ प्रातिभासिकसत्तयातद्ज्ञानसाभ्यास्वप्नउच्य
 ते ॥ पचम्याभूमिकायासुषुम्निपदमदत्तिनिमित्ततसाभ्यदर्शयति ॥ विच्छिन्नेति ॥ सुषुम्निकालेसकलेविलीनेतमोभिभूत सुखरूपमेतीतिश्रुतौसुषुप्तौसर्वविलयप्रसिद्धेरापि
 प्रातिभासिकचिपुटीपरिशेषस्यापिविलयेनतसाभ्यादितिभावः ॥ विच्छिन्नस्यशरदश्रवदस्यकेवलकाकारामात्रपरिशेषलक्षणंविलयमिवशुद्धचिन्मात्रपरिशेषलक्षणस्वभाव
 पविलीयतेप्रविलयेनप्रामोतीत्यर्थः ॥ लीडर्थफलव्यापाराशयोर्मध्येफलंशस्त्वविलयशब्देननिष्कप्यानुवादात्तस्यचव्यापाराशप्रतिकर्मत्वान्मदुपचतीतिक्रियाविशेषणोप्य
 वाचापिद्वितीया ॥ अवशिष्टव्यापाराशमात्रपविलीयतइतिदिदत्तप्रकृत्योच्यतेउदेषापिनपीत्यत्रेव ॥ ६१ ॥

सत्ताविस्रसात्तरशेष ॥ सुपुत्रमिनिपरीणनामयस्सालाम् ॥ ६१ ॥ उदितआधिभूतस्वरूप ॥ ६१ ॥ सुपुत्रस्थानपुत्रीभूत-प्रधानपन्नपूर्वमिभूतुकमप्रधानपन्नतासाभ्याद्वात
 स्यात्पुत्रपन्नयोस्तारायेनाह ॥ सुपुत्रमि ॥ आनरमयासानरभूमिनिभूमिसिद्धातर्मुत्सस्थानसात्वाहनसाम्यावपितन्नामतेत्यारायेनाह ॥ अतमुत्तवतपति ॥ ६४ ॥ विधासन
 अत्यराल्पित्यन्त्राभ्युपयानवहत सत्तित्यर्थ ॥ ६५ ॥ उक्तसुपुत्रमयेत्यनुयाभिधानाम् ॥ तदुभयान्याह ॥ यथेत्यादिना ॥ ६६ ॥ हेतवदैक्यमस्यापिसत्प्यंतरव्यावत्तकस
 प्यासात्तरुभयर्थात् ॥ तथात्यनिकस्वरूपपित्यसर्वसरेहभेदमाह ॥ निर्धयिदिति ॥ भिद्यतेद्वयपयपिच्छिपतेसर्वसरायादभिभूतेरितिभाव ॥ ६७ ॥ अनिर्वाण प्रारभ्य
 रशरीरापिशणामुक ॥ यथाधिपरीय-अनुपसृष्णपिनज्वलनीनीनिबाणःअहजगत्सभावेनतद्विभ्यशुभ्य ॥ ६८ ॥ अनाहतानदस्वभावेनत्वतर्वाहिशृणुण ॥ तस्यादि
 मत्तावशेषावास्तेपचर्माभूमिकागत ॥ पंचमर्माभूमिकामेत्यसुपुत्रपदनामिकाम् ॥ ६२ ॥ शांताशेषविशेषांशस्तिष्ठत्यद्वैतमात्रके ॥ ग
 लितद्वैतनिभासमुदितौत प्रयुद्धवान् ॥ ६३ ॥ सुपुत्रमणुवास्तेपचर्माभूमिकामित ॥ अतर्मुत्तवतयातिपुत्र्यहर्दित्तिपरोपिस्त् ॥ ६४ ॥
 परिशाततयानित्यनिद्रालुदिवलस्यते ॥ कुवन्नाभ्यासमेतस्याभूमिकायाविवत्सन ॥ ६५ ॥ पृथितुयाभिधामन्यां क्रमाक्रमतिभूमि
 याम् ॥ यन्नानामन्नसद्रूपानाहनाप्यनहरति ॥ ६६ ॥ केवलक्षीणमननमासद्वैतैक्यनिर्गत ॥ निर्धयि-शांतसद्वैतजीवन्मुक्तोविभाव
 न ॥ ६७ ॥ अनिवाणोपिनिवाणश्चिवटीपइवस्थित ॥ अतःशून्योयहि-शून्यशून्य कुमइवाचरे ॥ ६८ ॥ अत पूर्णोयहि पूण-पूर्णकुम
 इवाणव ॥ किंचिदंश्वपसपन्नस्त्वयवैपनाकेचन ॥ ६९ ॥ पठ्याभूम्यामसौस्थित्वासममर्माभूमिमाशुयात् ॥ विदेहमुक्ततातुत्तासमर्मायो
 गभूमिका ॥ ७० ॥ अगम्यावचमांशांतासाम्माभावंभूमिपु ॥ कश्चित्साशिवमित्युक्ताकश्चिद्वक्ष्येत्युदाहृता ॥ ७१ ॥ कैश्चित्कृतिपुभा
 वविवेकइतिभावितता ॥ अन्यैरप्यन्ययानानामेदंराम्बविकल्पितै ॥ ७२ ॥ नित्यमव्यपदंस्यापिकयश्चिदुपदिश्यते ॥ सतैताभूमिका प्रो
 ताभययातवरपुद्दह ॥ ७३ ॥

नीपठयस्वसाराशरापाकराप्यमसिद्धनेनकाचिरुर्द्वेषपरमाश्रयकरेणसपन्न ॥ वातवद्वह्यानिस्ससिद्धत्वान्नाकेचनसपन्न ॥ ६१ ॥ सममीभूमिकापरिप्रीडावसैषधनु
 सनेनिसमर्मासापदीर्वाधिपय-स्थान्त्वतीयतामितिप्रागुक्तेत्यर्थ ॥ ७० ॥ इवसामगम्यायोगिमानसानुभवैकगम्येत्यर्थ ॥ नवजीवत सममीभूमिकेकवनास्तीनियोगिमानसा
 नुभयपम्यराशिररूपानास्तीनियमित्यर्थ ॥ सासामगमभूमिपित्यितिरस्याभावभूमिभय्यपातसाभावोक्तवितरोभापते ॥ आसामभ्यामयोगेनेत्युत्तरत्राभ्यसनीयत्वोक्तिवितरो
 भाष्य ॥ शिवमिनिर्देहकता ॥ शिवमर्द्वैतयदुर्धमम्यतद्विमूल्यमुरोधादितिभाव ॥ ब्रह्मेतिवैश्वानिभि ॥ ७१ ॥ एकमित्युसोर्भाव-आधिबिकतावस्थितिस्तस्याविकेकद्वैतसत्त्वयो
 निभि ॥ अन्यैर्नैभिमित्सात्ततभावेभ्यरुद्धादिसादिभि-स्वर्गोद्भासुरेयोसरेभ्यरोजुपद्मरविज्ञानमनुपद्मरहस्यमित्यादिसत्त्वबुद्धानुसारिबिकल्पिनिर्नाभेदरेभ्ययाभ्याप्याभाजिते
 त्यर्थ ॥ ७२ ॥ परिदृश्यसामगम्यमर्मादिकयपुत्रपरित्यजेतमाह ॥ नित्यमिति ॥ कर्पाश्चक्राणस्पान्तर-क्षणाभ्युपायेरित्यर्थ ॥ ७३ ॥

परवैराग्यदाक्ष्येसत्येवभूमिकासुप्रवेशो भवति नान्यथेति मत्त करिण्याख्यायिकाच्छलेन वर्णयितुं भारभते ॥ अस्तित्यादिना ॥ ७४ ॥ विप्रहृष्यपासदासमरोयुक्तामहद्भांशना
 न्याशसनशसः प्रख्यातिस्तद्वती ॥ अस्तुसाकिनतस्तत्राह ॥ साचेदिति ॥ ७५ ॥ तथैनाभूमिका निरुद्धा अतस्तद्वधविनानैकापिभूमिका जेतुं शक्येत्यर्थः ॥ ७६ ॥ सायावन्वविजिता
 तावत्तदाक्रान्तासुद्भ्रसासारिकसपट्टपास्वपिसमरभूमिषुप्रवेष्टुमपिकोनामसुजट समर्थोद्धेत्यर्थः ॥ प्रश्नः स्पष्टः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ कचैपारमते इत्यस्योत्तरमाह ॥ शरीरकानेने इति ॥
 विविधैर्न्यधावनशोकमोहाद्युद्धासकरणशीला ॥ मत्तानीन्द्रियाण्येवोपा कोपनाः कलभा शावकायस्थाः ॥ रसनाकलभाषिणिमधुरबृहितसाधनयस्था ॥ ७९ ॥ प्रख्यातौदतौ
 दर्शयति ॥ कर्भेति ॥ कर्भशुभाशुभरूपम् ॥ मदमत्तेत्यत्रोक्तमदर्शयति ॥ मदइति ॥ एवमप्येपियोज्यम् ॥ ८० ॥ ८१ ॥ नागीकरिणी ॥ जीवसचयान्प्राणिनिकायान् ॥ ८२ ॥ आशा
 आसामभ्यासयोगेन नदुःखमनुभूयते ॥ अस्त्यत्तमदोन्मत्ताहृदमंथरचारिणी ॥ ७४ ॥ करिणीविग्रहव्यग्रामहादशनशांसीनी ॥ सा
 चेन्निरुद्धतेन नमनंतानर्थकारिणी ॥ ७५ ॥ तदेतासुसमग्रासुभूमिकासुनरोजयी ॥ करिणीमदमत्तासायावन्वविजितौजसा ॥ ७६ ॥
 कोनामसुभटस्तावत्संपत्समरभूमिषु ॥ ७७ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कासौप्रमत्ताकरिणीकाश्चतारणभूमयः ॥ ७७ ॥ कथंनिहन्यतेचैपा
 कचैपारमतेचिरम् ॥ ७८ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ रामेच्छानामकरिणीइदंमेस्वितिरूपिणी ॥ ७८ ॥ शरीरकानेनेमत्ताविधिोद्भासका
 रिणी ॥ मत्तेंद्रियोप्रकलभारसनाकलभाषिणी ॥ ७९ ॥ मनोगहनसंलीनाकर्मदंतदयान्विता ॥ मदोस्यावासनाव्यूहः सर्वतः प्रसरदपुः
 ॥ ८० ॥ संसारदृष्टयोरामतस्याः समरभूमयः ॥ भूयोयत्रानुभवतिनरोजयपरजयौ ॥ ८१ ॥ इच्छानागीनिहंत्येषाकृपणान्जीवसंच
 यान् ॥ वासनेहामनश्चित्तसंकल्योभावनंस्पृहा ॥ ८२ ॥ इत्यादिनिवहोनाक्षामस्यास्त्वाशयकोशगः ॥ धैर्यनाक्षावराखेणप्रस्ततामवहे
 लया ॥ ८३ ॥ नागीसर्वात्मिकामेतामिच्छां सर्वात्मनाजयेत् ॥ यावदस्त्विदमिदमेवमियमंतर्विजुंभते ॥ ८४ ॥ तावदुप्राकृसंसारमहावि
 षविषूचिका ॥ एतावानेवसंसारइदमस्त्वितियन्मनः ॥ ८५ ॥ अस्यतूपशमोमोक्षइत्येवंज्ञानसंग्रहः ॥ प्रसादकारिणीस्वच्छानिरिच्छेवि
 मलाकृतौ ॥ ८६ ॥ तैलविंदुरिविदर्शविश्राम्यत्युपदेशवाक् ॥ असंबंदनमात्रेणनोदतीच्छाभवांकुरः ॥ ८७ ॥

यकोशगश्चित्तकोशगतोदत्तित्वैचित्र्यप्रयुक्तइतियावत् ॥ कथंनिहन्यतेचैषेतिप्रश्नस्योत्तरमाह ॥ धैर्येति ॥ ८३ ॥ सर्वात्मिकाब्रह्मलोकांतसर्वभोग्यगोचराम् ॥ सर्वात्मनासर्वथा
 सर्वमहभवेतिभावितेनात्मनावा ॥ नहिनित्यलब्धात्मरूपतयाभावितेतुष्णाभवतिक्विविमिस्यलब्धतयादृष्टइत्याह ॥ यावदिति ॥ ८४ ॥ ससारमहाविषविषूचिकारूपातृष्णाता
 वदेवविजुंभतइत्यनुकथ्यते ॥ ८५ ॥ तृणैवसंसारस्तःक्षयएवमोक्षभूमिकोदयहेतुत्वान्मोक्षकथवैराग्यस्यभूमिकोदयहेतुताददर्शयति ॥ प्रसादेति ॥ ८६ ॥ रागादिपुरुषापराध
 मलिनेचित्तेश्रुत्याचार्याद्युपदेशवाक्प्रकाशप्रजलविंदुरिवनसश्चिच्छेत् ॥ वैराग्यादिसाधनसपन्नेतुआदर्शतलविंदुरिवसंश्लिष्टासतीअविद्यामलमार्जनेनप्रसादोब्रह्माकारप्रथना
 नुकूलस्वच्छतात्कारिणीपर्यवस्यतीत्यर्थः ॥ रागादेनदुपेउदितस्यच्छेदनेचोपायमाह ॥ असंबंदनेति ॥ इच्छारूपोभावकुरः सवेदनविषयस्मरणतत्परित्यागमात्रेणनोदति ॥ ८७ ॥

भनागभुतिताप्यहरनशाबरीरच्छतप्या ॥ ८८ ॥ विच्छुतिभ्याम् ॥ दीनतीभोगकापण्यम् ॥ असवेदनस्वरूपभुत्यारयति ॥ स्वसवेदनेति ॥ सुदुःखसवेदेनस्वसवेदनतदनुकु
 सतिरापयन् यत्याहारयन् भक्षितस्यतस्तूर्णानिभ्यापारतयाभासनम् ॥ ८९ ॥ तथाभ्यासकालेसावधानतारूपपरिपाककालेत्वधधाननिनिर्मुक्तसुपुमिमरणस्ययोरिव
 स्तरुषस्ययत्नद्वयारायेनाह ॥ अथधानति ॥ तामनयकारिणीमिच्छामर्त्सापत्याहारलक्षणोदबहिरोनाकप्यनिपच्छनक्षत्रीतिसर्वाप्त्यनुभूत्युक्ति ॥ ९० ॥ ननुमाकुर्यना
 स्याद्गारभुक्तिरिदृशस्तयाकमिसरानीमिच्छास्यागारिणिकथमुच्यतेतथाह ॥ इदमेत्स्विति ॥ सर्वेगक्षितपावनविषयानुसंधानलक्षणकल्पनाफलस्येयमिति कथ्यमानाहुति
 स्य ॥ भावनसंरणम् ॥ ९१ ॥ सकल्पएवसर्वानप्यमूलमिन्द्रियाकर्मानामप्ययमेवाभिप्रायइत्यारायेनाह ॥ स्मरणमिति ॥ कथयतिइत्येतिसकल्पयद्वयोरप्यायनात्तथाह ॥
 तयति ॥ ९२ ॥ सन्नभ्यभननुभूतमपिभाष्यतइतिविशेषारथयायत्वभिर्भूमिकाठरुमुक्तिर्हेयत्वेनकामिद्विरोधद्वयमेवोषधिसहितव्यारायेनाह ॥ अनुभूतामिति ॥ ९३ ॥ इरा
 मनागभुतिर्वेच्छाहृत्तव्यानयकारिणी ॥ असवेदनश्लेष्णविविपत्येवांकुरावली ॥ ८८ ॥ इच्छाविच्छुरितोजावोविजहातिनदीनताम् ॥
 स्वसवेदनयन्नस्तुतूष्णीमेवातरासनम् ॥ ८९ ॥ अवधानविनिर्मुक्तसुभंशवशतयथा ॥ तीप्रत्याहारयद्विशोनेच्छामत्सीनियच्छत ॥ ९० ॥
 इदमेत्स्वितिसवगमाहु कल्पनमुत्तमा ॥ अयंस्याभावनयत्तकल्पनात्यागउच्यते ॥ ९१ ॥ स्मरणविद्विसकल्पशिवमस्मरणविदु ॥
 तननागनुभूतधनानुभूतचमाव्यते ॥ ९२ ॥ अनुभूतानानुभूतांस्मृतिविस्मृत्यकापुवत् ॥ सर्वमेवाशुविस्मृत्यगुहस्त्रिष्टुभक्षामति ॥ ९३ ॥
 ऊर्ध्वयाहुर्वैराभ्यपनचकश्चिच्छृणोतिवत् ॥ असकल्पपरश्रेयसकिमतन्माव्यते ॥ ९४ ॥ किलतूष्णीस्यतेनैवतत्प्रप्राप्यतेपरम् ॥
 परमयत्नसाधान्यमपिरामलगायते ॥ ९५ ॥ गन्धदरीकनिष्ठस्ययथापांथस्यपादयो ॥ स्पदोविगतसकल्पस्तथास्पटस्सकर्मसु ॥ ९६ ॥
 यदुनात्रकिमुक्तेनसक्षेपादिदमुच्यते ॥ सकल्पनपरोधक्षदभावोविमुक्ता ॥ ९७ ॥

भीपरमकार्त्तिकावसिष्ठ सवकानानाधपयसकल्पत्यागिनामोक्षोनिस्वयीतिरस्यागएवाभयकार्यइति सप्रपञ्चासिधोपदेशाहस्यमाकोरोमापिदुर्वाकरिष्यन्थाह ॥ ऊर्ध्वंवा
 हुति ॥ विदोमिउच्चं स्याणुनयुनराकोशाभि ॥ दुर्वाक्यमात्रमप्ययाकोरोमापिदरेवसुमप्रयसद्वचकश्चिद्विचिजनोनपृणोति ॥ भृणवत्सविष्यप्रक्षणकलादशानाहुक्ति ॥ अ
 सत्तरेकिपथेनभाष्यतनविषययहनकल्यातापयद्वसितः कियतेनद्विभद्वमभ्यमाधिकारिणासन्व्यह्याननमत्तरेणार्थसिद्धिरित्यथ ॥ ९४ ॥ तूर्णसर्वव्यापारोपरभेणस्थितेनैवपुसा
 तलादशयपरयनाप्योकिठतिर्भूतमसिद्धी ॥ तथाभ्युक्ति ॥ यदापचावनिष्ठोक्ताभानिमनसाह ॥ बुद्धिभ्यनविषेदतिनामाहु परार्णगतिमिति ॥ परमैरुपयगर्भितमपिसाधा
 न्यसुखपप्रभुधानरदृणवभुच्छनामापयतदत्यथ ॥ ९५ ॥ ननुसर्वथासकल्पत्यागोद्देश्यदायसिद्धेभ्यद्वारलोपेकथयार्त्तानलथाह ॥ गन्धेति ॥ यथागतव्येत्स्यद्वादिदेशार्थ
 कनिष्ठाभिविच्छान्दिसाहसिधापारायस्तथापिपस्यथापस्यपार्योर्गतसकल्पएवमनिष्ठास्यदोआयनेतथाप्योनिमोविद्विनेवसकल्पपूषाभ्यासकालादट्टवरादेवनिषिद्ध
 स्सकण्डुस्यराभविष्यतीत्यर्थ ॥ ९६ ॥ १०० ॥

कयादस्या असकल्पन भवेत्तामाह ॥ सर्वमिति ॥ भूतार्थचिद्रूपं तिस्यसिद्धपरमार्थचिद्रूपम् ॥ ९८ ॥ अवेदनं तादृशतद्विपरिणत्या अहंममेत्यप्यस्त सर्वभेदविसंस्मरणमेव जी-
 कयत्तैक्यलक्षणयोगविदुर्बलविद ॥ तवियाहु स्वसयोगवियोगसंज्ञितमिति भगवता तथा व्याख्यातत्वादिभिः ॥ योगस्थः कुरुकर्माणीति तदा क्यतुलोकसपहेच्छप्रत्यै-
 च्छिक्रकविहितानुष्ठापनार्थं न नियमार्थमित्याशयेनाह ॥ योगस्थ इति ॥ अयसमाधिपरश्वेन्माकुरु ॥ ९९ ॥ यथासि भो इति ॥ यथा स्थितस्वरूपावाप्तौ यथा स्थितस्थितेरेवो-
 चितत्वादिभिः ॥ १०० ॥ सा स्थितेरेव सर्वप्रपञ्चनिवृत्तिरूपत्वाच्च इत्यलोपदर्शितः सर्वत्यागोपीत्याह ॥ शिवमिति ॥ १०१ ॥ विस्तरोक्तमनर्थतत्त्वपुरुषार्थवत्त्वचिच्छि-
 करतलाभलकवदशयन्नुपसहरति ॥ अहममेति ॥ १०२ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्त्रात्सर्वप्रकाशेति ० पू० षड्विंशत्युत्तरशततमः सर्गः ॥ १२६ ॥ इदं रामस्य विप्रार्थि-
 रद्वाजोत्सुकोक्तम् ॥ लक्षणजापदादीनातुरीयचोपवर्ण्यते ॥ १ ॥ एतावत्पर्यन्तं श्रीवसिष्ठरामसवाद्श्रावयित्वा रामविप्रानिस्मरणसन्निधापितेति शयानदपूर्णात्तन्निवृत्ति-
 सर्वमेवमजं शान्तमनंतं ध्रुवमव्ययम् ॥ पश्यन्भूतार्थचिद्रूपं शान्तमास्वयथासुखम् ॥ ९८ ॥ अवेदनं विदुर्योगं शान्तमासितमस्तयम् ॥
 योगस्थः कुरुकर्माणि निर्वसिनो यमाकुरु ॥ ९९ ॥ अवेदनं विदुर्योगं चित्तक्षयमकृत्रिमम् ॥ अत्यंततन्मयो भूत्वा तथा तिष्ठ यथासि भो
 ॥ १०० ॥ शिवं सर्वगतं शान्तं बोधात्मकमजं शुभम् ॥ तदेकभावनं रामसर्वत्याग इति स्मृतः ॥ भावयच्छुभदंतः स्वकार्यकर्मसमाचर
 ॥ १०१ ॥ अहंममेति संविदन्बहुः खतो विमुन्यते ॥ असंविदन्विमुन्यते यदीप्सितं समाचर ॥ १०२ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू०
 परमार्थस्वरूपवर्णनं नाम षड्विंशत्युत्तरशततमः सर्गः ॥ १२६ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीभरद्वाज उवाच ॥ इति वरमुनिनोक्तं ज्ञानसा-
 रंरुराणं सकलमनुनिशम्य शरीरघृणां कुलाग्र्यः ॥ विमलमतिरपृच्छ किंचिदत्यस्वयं वासमसुखपरिपूर्णाः पूर्णबोधस्थितोसौ ॥ १ ॥
 सखत्तु परमयोगिविश्वबंधस्सुरेशोजननमरणहीनः शुद्धबोधस्वभावः ॥ सकलगुणनिधानं सन्निधानं रमायास्त्रिजगद्बुद्धयस्त्वनुग्रहा-
 णामधीशः ॥ २ ॥

तनुर्णां भूतं गुरुश्रोत्रात्मकितद्विद्वान्नाथापि स्वयतन्नाविश्रायलाभादप्येपिश्रवणोत्सुको भरद्वाजपृच्छति ॥ इतीत्यादि ॥ हेगुरो विमलमति श्रीरघूणाकुलाग्र्योऽसौ श्रीरामः वरमुनि-
 नाश्रीवसिष्ठेन इति वणिर्नैर्बहुभिः प्रकरैरुक्तमुपदिष्टपुराणचिरतन्ब्रह्मादिमहर्षिसंप्रदायागतज्ञानसारनिशम्यश्रुत्वा अप्येपि जिज्ञासुः किंचिदपृच्छत् ॥ अथवा एतावन्तैवोपदेशेन शां-
 तसर्वसदेहमोहः स्वयमेतन्विषयवैचिध्यमयुक्ततारतम्यरहितेन साक्षात्कृतेनात्मसुखेन परिपूर्णः सत्पूर्णबोधो धासैव भूत्वा स्थितस्तद्वेदतिशेषः ॥ १ ॥ ननु समानेपथश्रवणत्वया स्वस-
 देहमोहनिवृत्त्यतिश्यामेव रामस्यापि ते कुतो नावधार्यते इति तुनाशक्य यतो मम रामस्य च महदतरमस्तीत्याह सखत्त्विति ॥ सानित्यसिद्धज्ञानयोगैश्वर्यानादतंचिरस्वभावः
 सर्वस्ववशीसर्वस्येशान इत्यादिश्रुतिप्रसिद्धैर्दशैश्वरो जगत्सालनायावतीर्णा जगद्गुरुरपि सर्वलोकानुग्रहाय ज्ञानशास्त्रप्रवच्यर्थस्वेच्छया स्वस्याज्ञानमेव परिकल्प्य श्रोतुं प्रवृत्तः अहं-
 त्वनायत्न एवमुपश्रुत्वा त्वनरसाधनसपन्न इति महदतरमिति भावः ॥ २ ॥

०३ पुराणात्मिकं प्रभुद्वितीयकाटिभक्तयोरौषणसमययन्तरमाह ॥ इति श्रुत्वैत्यादिना ॥ १ ॥ शक्तिपातः अथाहाकारवाक्यप्रत्यक्षिसद्वर्तीनित्यनिरतिशयान्वात्मन्त्वा
 विभाषस्तद्वाह ॥ वासावतुदाहादनलक्षणाभ्येणपकनभलसिद्धनः क्रुहेत्न्या शुभुखाभर्गोपद्चकाणिभित्वाभस्तरप्रधरोनदिवशरक्तिसपोलक्षणीयगणादप्रसिद्धेभा ॥
 यत्प्रथमशक्तिसिद्धिगुरो शिष्यानुग्रहमिशेषेनस्वदेहस्युक्तगोप्यद्वयविरयतदीयताहीपरिशोधनद्वारातल्लुकवृत्त्या समचकपुसचारणेनसचभुवनसमाधारारणोक्षप्रदर्शनरू
 पशक्तियत मनद्विब्रह्मसिद्धि ॥ श्रीरामस्यस्वयमीश्वरस्यसाधकपाद स्वत सिद्धतयातदनेपक्षणात्तेनलाकारासिद्धेभ्यति ॥ उदुद्ध स्वस्वरूपजागर्तितोविकर्तिसतश्च ॥ ४ ॥
 विभाणउत्तानुनाशिवधनम् ॥ आदिपदादाधायपालोचनमाधयसते ॥ तद्वयमिभरिपाटीभिन्नोर्द्धादिपारिध्यापरोक्षविश्रित ॥ आनशयन्तेनपूर्णाअसन्नप्रयाणायस्य
 ॥ श्रीवाल्मीकिरवाच ॥ इतिश्रुत्वावसिष्टस्यवाक्यवेदातसग्रहम् ॥ विदितारिखिलविज्ञानोराम कमललोचन ॥ ३ ॥ शक्तिपातवशी
 ल्मपप्रकटमलचिह्न ॥ मुहूर्त्तमासिद्दुद्धश्चतन्यानदसागर ॥ ४ ॥ प्रश्नात्तरविभागादिपरिपाटीविवर्जित ॥ आनटावतपूरुणसूरोम
 कटकितगोक ॥ ५ ॥ महासामान्यरूपत्वाच्चिह्नापक्षतयास्त्रित ॥ नित्यमपुर्णभ्रयवटणप्रायमनोरथ ॥ ६ ॥ नर्कचिद्दूचेसपन्न शिवे
 परिणत पटं ॥ श्रीभारद्वाजउवाच ॥ अक्षरबलुममाश्रयंराम प्राप्सोमहत्पदम् ॥ ७ ॥ कयमेतादृशप्रानिरस्माकमुनिनायक ॥
 मूखा सद्भाश्रकचिन्नामादृशाक्वषपापिन ॥ ८ ॥ क्वचक्ष्मादिभि प्राथ्यादुलभारामसस्थिति ॥ अहोमुनीश्वरगुरोकय विश्राभ्य
 तमया ॥ दुष्पारस्यभवाम्पाधकीचततदहाशुम् ॥ ९ ॥ श्रीवाल्मीकिकठवाच ॥ श्रीरामवत्तातमशेषमादितोवसिष्ठवाक्यानुगत
 निरूपितम् ॥ धियाविचायानुपराशशप्रसामयापिताहकयनीयमजते ॥ १० ॥ अविद्याया प्रपचोयनास्तिस्तस्यमिहापवपि ॥ विवेचय
 तिविद्युद्याविवदत्यविवेकिन ॥ ११ ॥

॥ १ ॥ यद्वासाभ्यसवधापिधानसम्प्राप मत्प्रसिद्धस्तद्भवत्वसपते ॥ सवतश्चिह्नापकनयापूर्ण स्थित ॥ सप्रभास्यनिरतिशयान्वाश्रिभावहृत्कारयेनाह ॥ नित्यमिति ॥ अट
 गुणानामपटव्य्यानानिष्ट्यायान्वाभ्ययानुगुणप्रापाननोरयालिसायस्य ॥ १ ॥ शिवधेनेनिरतिशयानवहृत्पुनिरिणतपूकरसभूत सपन्न ॥ इत्यमृतमधिपकारिणोरामस्यभ्रव
 णारसन्ननानिष्टपुत्रवपयस्यभ्यामर्थिकार्णोचितशुभ्यायमुपासनानिरोपमवस्थापयद्विषेकद्वयप्रविलापनादिभिननोपायान्श्रवन्तुनृभवतारहेतुभरद्वाकौत्सुकरानरेटनेन
 यमगवाश्वत्थान्क्रीडणयति ॥ भरद्वाजउवाचैत्यादिना ॥ ७ ॥ ८ ॥ दुष्पारस्यभक्त्याशोधोर्द्धादिरतिशय ॥ ९ ॥ पृथगुदवाल्मीकि भूतपयाश्रितनगवर्तनेभयप्रयमपास्यन्ति
 रसकदुपेशादिनिष्पायसिद्धमुपरेशति ॥ श्रीरामति ॥ तादुक्तद्वन्भुवनकुलमवस्थापयविषेक्षनार्हिकयनीयकथ्यतेभ्यतिवेत्यर्थ ॥ १० ॥ निष्प्रभाश्रिताधिपाकार्यत्वादेवम
 पवत्प्रसिद्धैरधिपयानुग्रहमुद्विगनावाहृशाक्यनिष्पाह ॥ अविद्यायादत्यादितार ॥ तनुप्रपक्षस्यादियाकार्यत्वेत्किनधीर्द्धादिनाल्लिखद्भयमाह ॥ लिखणीमि ॥ ११ ॥

मिथ्यद्वैतेन च न वास्तवद्वैतहानिरित्याह ॥ नास्तीति ॥ हेवयस्य सखे इति प्रीत्यासबोधनम् ॥ रहस्यानां प्रणवमहावाक्याद्यर्थानि वक्ष्यमाणोपासनानां च ॥ विशदो विभुद्धिचि
 तो भव ॥ १२ ॥ तत्रादौ प्रणवप्रथममाधार्यजापस्य प्रचसुकटतलाक्षिविवेकाय मिथ्यात्वेनोपपादयति ॥ प्रपंचेत्यादिना ॥ तस्य त्रय आवसथास्त्रयः स्वमादिति श्रुतौ जापद्विपिनि
 द्वैतिकीर्तिता ॥ १३ ॥ भून्यमूलो मिथ्याभूताज्ञाननिदानः ॥ भून्यत्वात् रूपमज्ञानमेव रिराखरमप्रमतो यस्य तथा विधः मध्ये पि विवृत्करणपृथक् क्रियाद्युपायेन पर्यालोचने सारस
 तातच्छून्यतया प्रातिभासिकभावप्रथते ॥ अतस्तत्रानास्थैव युक्तेति शेषः ॥ १४ ॥ असतोपि सवासना विद्यया दर्शनगर्वनगरादेः प्रसिद्धमित्याह ॥ अनादीति ॥ १५ ॥ वास
 ना विपवीरुधो विपवह्वीरव्यास्य आश्रया किसमुद्यसि ॥ १६ ॥ तत्त्वदर्शनेन निरालंबज्ञानरूपस्यालंबस्य चित्तस्यैव हेतोरवष्टभस्य परिमहादधः पूर्वमज्ञावस्थायामेव एतज्जा
 नास्ति भिन्नांचितः किंचित्किंचिप्रपंचेन रुध्यसे ॥ अभ्यासेन रहस्यानां वयस्य विशदो भव ॥ १२ ॥ प्रपंचविपयावृत्तिर्जायिन्द्रितिकीर्ति
 ता ॥ संप्रबुद्धस्तुपस्यांतश्चिददीपो निरंजनः ॥ १३ ॥ भून्यमूलः प्रपंचो यं शून्यता शिरावरः सखे ॥ सारशून्यतयामध्येप्यनास्थासन्मनीपि
 णाम् ॥ १४ ॥ अनादिवासनादोषादसन्नेवायमीदृश्यते ॥ गंधर्वनगराकारः संसारो बह्विभ्रमः ॥ १५ ॥ त्वमनभ्यस्य कल्याणींचितन्या
 मृतकंदलीम् ॥ संमुद्यसि किमध्यास्य वासना विपवीरुधः ॥ १६ ॥ जाग्रदेतन्नपतितं ज्ञानालंबग्रहादधः ॥ न संस्तुपरिसर्वेषां यिनिरालंब
 संविदः ॥ १७ ॥ तावद्ब्रह्मासुधाकाररसासंविन्महानदी ॥ नयावदात्मरूपेण निपुणैरवगाह्यते ॥ १८ ॥ प्राङ्नास्ति चरमेनास्ति वस्तुसर्वमिदं
 सखे ॥ विद्धि मध्येपि तनास्ति स्वप्नवत्तमिदं जगत् ॥ १९ ॥ अविद्यायोनयो भेदाः सर्वेर्माबुद्धा इव ॥ क्षणमुद्भूय गच्छंति ज्ञानैकजलधौ ल
 यम् ॥ २० ॥ सुशीतलोदकनदी विदित्वाथ विगाह्यताम् ॥ बहिर्भाति निदाघास्तेनिर्यातु कलितासुरवम् ॥ २१ ॥ एकश्चाज्ञानजलधिर्जा
 गदाभ्राव्यतिष्ठति ॥ ज्येषु येमहमि त्यूर्मिरविद्यावानसंभवः ॥ २२ ॥ चित्तस्वलनभेदालीरिगाद्याश्च प्रकल्पिताः ॥ मम तो कलितावर्तः
 स्वतः स्वरंप्रवर्तते ॥ २३ ॥

यन्नियतित उपरितुयं दशायातु तिस्रोप्यवस्थानसंति ॥ ययोगिनो निरालंबसविदस्तेषां सर्वेषामनुभवसिद्धमित्यर्थः ॥ १७ ॥ यावदज्ञानं तावत्कालमेव चिन्मया जगद्गुस्तरंगविश्वे
 पप्ररोह इत्याह ॥ तावदिति ॥ रूढादुस्तरगादुर्भाववती ॥ १८ ॥ आद्यतकालासत्त्वेन मध्येप्यसत्त्वेव स्वभावैपरीत्याघटनरत्नमवदनुभेयमित्याह ॥ प्रागिति ॥ स्वमस्य दत्त
 भिवदत्तं यस्य तत् ॥ १९ ॥ २० ॥ कलितमसुखदुःखयस्मिन्कर्माणित्तथानिधीति ॥ अचेतनेष्वपि निदाघेषु चेतनत्वमारोप्योक्तिः ॥ २१ ॥ इदानीं भगवांश्चिप्यस्य मज्जननि
 वारथिप्यन्नज्ञानं क्षारसमुद्भूत्वेन वर्णयति ॥ एकश्चेत्यादिना ॥ स्वविकारभूतं जगदाभ्राव्य अभिध्याप्य ॥ तस्य महोर्भेदप्रथमजदर्शयति ॥ ज्येष्ठइति ॥ अविद्याप्रवाहो नादिभ्यानि
 वासनासर्ववत्तसत्संभवः ॥ २२ ॥ अल्पतरगां दर्शयति ॥ चित्तेति ॥ चित्तस्य तत्तद्विषयेषु ये स्वलनभेदास्तेषामालिः पंक्तिस्तद्वेत्तवो रागाद्याश्च प्रकल्पिताः क्षुद्रतरगा इति शो
 पः ॥ तस्यावर्तदर्शयति ॥ मम तोति ॥ २३ ॥

पार्श्वरत्नेरतिविशालाभानुब्रजयते ॥ ताभ्यायुहीतस्यतद्वसमनतरस्सन्निहित-अनपयातालेभ्यस्तुभुलेष्वेवराकेनवाप्यते ॥ युहीतपदस्यासमथस्यसमासश्लोक्षे ॥ २४ ॥
 परिनुसपुद्गमजननवापयकनसामदस्यपुद्गेमज्जोत्याह ॥ परातीति ॥ २५ ॥ ससरस्तिष्ठतिसधरामस्यतन्त्वधोधाद्वतोमभृनुगमद्वतिशोकरेणुमोहकारयति ॥ कस्तिष्ठतीति ॥
 अत्रदिनाधिदेकस्यमापत ॥ २६ ॥ यदापयक्षत्रेभ्यकप्रतिपादयति ॥ इदसर्षपयमात्तेत्यादिबेदातादस्यर्थः ॥ २७ ॥ येषामज्ञानमस्तिताभ्यालाभ्यतिप्रसन्नो जगताकारविष
 भ ॥ २८ ॥ अविहित-अदिबेकी ॥ ननुतन्त्वविरामपिकराधिपामोह कथयत्यनेतन्नाह ॥ तस्येति ॥ विद्वन्ममप्रथेदानुकरणमाधम् ॥ २९ ॥ अभ्युपार्णुनमपा नैपापवि
 पाद्याराराजनामटपुस्यटपुद्विधरनात्मसात्मनाप्यतिरित्याह ॥ तच्चेति ॥ यथाअस्योक्तानांजलेपुस्यत्वमिति सारायोमरस्यथेपुचकलमिति सारायकपाकभित्तभेदेव्यास
 रागदेषावतिप्राहोयुहीतसमनतर ॥ ततश्चानयपातालप्रवेश केनवाप्यते ॥ २४ ॥ प्रशांतामृतकण्डोलेकेवलामृतवारिधौ ॥ भज्जमज्ज
 सिक्किदंतप्रहस्याराधिधर्वाचिपु ॥ २५ ॥ कस्तिष्ठतिगत कोवाकस्यकेनकिमागतम् ॥ किनुमज्जसिमायायांपतमात्वभतद्वित ॥ २६ ॥
 तत्त्वभेदपदात्मतिजगदंतपयचक्षते ॥ ततोन्म कसवातीतोयस्तातविषय-शुभाभ् ॥ २७ ॥ बालान्यतिविवर्त्तयबक्षणस्सकलजगत् ॥
 अविवर्त्तितमानदमास्थिता-अतिनस्सदा ॥ २८ ॥ अविविजो जनश्रोचस्यकस्माच्चप्रद्वयति ॥ तत्त्वविचुहसन्नास्तेतस्यमोहोविद्वेष
 नम् ॥ २९ ॥ तद्यसूस्मामिदतत्त्वंतिरोहितमविषया ॥ यथास्यलेपुलोकानांजलेव्यात्मसुभशाय ३० ॥ पृथिव्यादिमहाभूतपरमाणुमय
 जगत् ॥ स्थितपदातदापीहकगतोयोनुरोष्यते ॥ ३१ ॥ असतस्सभवानास्तिनास्यभावस्सतस्सखे ॥ आविर्भावतिरोभावास्सस्य
 नानाभर्मापरम् ॥ ३२ ॥ किंत्वंकपुरोत्साहाद्विपतामुपगच्छति ॥ भजसंमरितामो गपरमेशजगद्गुरुम् ॥ ३३ ॥

सविषयायोमदस्यथ ॥ ३० ॥ यथापरमावधारिभयजगद्धारित्याविषिवेकेपिरोष प्रसन्निर्नास्तिताभायामयजगद्गादेदुरापात्तीबसेत्यारायेनाह ॥ पृथिव्यादीति ॥ कोगतो
 नट ॥ तन्मन्विपरारनात्मत्वेनतन्नाशेआत्मनाराभावादित्वर्थः ॥ ३१ ॥ प्रियतरादिशोकप्रसक्ति सप्रियोपद्विससदाननरयत्थेव यद्यसत्सर्गैर्नस्थितपुषेत्युभयथापितन्ना
 शासिद्धनशोष इतुरलीत्याशयेनाह ॥ असदनति ॥ सस्थानानांमायिकसन्निवेशशेषेयाणाम् ॥ ३२ ॥ ननुपदिमायिकभेदेहादिसस्यानंतर्गैर्द्वैतजाटिकोपवर्धितभायावदु
 रार्थानंतरदस्यभाषलशोष मोहदुःखापनयसदृशरानेत्सस्यकोहेतुलभाह ॥ कस्तिति ॥ सत्यमायुनिकोनकाभ्येदुरस्तिक्ल्वनेक-पुत्रासिचिन्न पुण्यपापमहस्तिशक्षणज्जसाह
 पुठपमपन्न-पुण्यपापाप्यज्जदुरेति तस्मादेवायमायिकोहेदुरादिसल्लोगापद्विपतीविषयभ्यरणमूर्च्छानर्थासहहेतुतामुपगच्छति ॥ अप्यात्मज्ञानराजार्थ-भ्यशतराण्युपदिष्ट
 पापधयादृशद्विराणोर्हि अतस्सत्यापक्षपायस्यपुण्येभ्योपासनकुरीत्याह ॥ भजेति ॥ भक्तानुपहृत्पायसमिति सव्यप्युतआभोगेभ्यमभाजाभर्नारीभ्यरादिषोयेननम् ॥ ३३ ॥

अथापिनपव्यतेनक्षीणानितवेशेषः ॥ ध्रुवमिति वितर्कः ॥ प्राणिकतपुण्यपापात्मककर्मावात्स्यपशुपतेर्देवस्यप्राणिपशुबंधनपराशाविश्रवतांविधिधश्रुत्यादिप्रमाणप्रसिद्धताम्
 ॥ ३४ ॥ सत्वचित्तप्रसिद्धतिविशुद्धति ॥ ततस्तस्माद्भजनादकृत्रिमाविधैरावाप्यत्वात्सहजाभाविव्यतीतिशेषः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ उमासहायपरमेश्वरप्रभुत्रिलोचनीलकठं
 प्रशांतम् ॥ ध्यात्वामुनिर्गच्छतिभूतयोनिस्समस्तसाक्षितमस परस्तादिति ॥ ३५ ॥ ईश्वरोपासनशुद्धसत्वबलाह्यमोहसहस्रैरुद्रामस्यतमसइमाप्रसिद्धांब्यामोहशार्कजित्वा
 गुरुशास्त्रोपदेशविश्रवासवतामनसायमस्यसेदियमनोनिधमनात्मकस्ययोगस्याध्यानमनुसर ॥ ३६ ॥ ततःक्षणमुहूर्तद्विदशतमभागमपिसमाधायसमाधिमाश्रित्यतेनात्मदर्शने
 नतवप्राक्तमोदतबुद्धिरूपारजनीरात्रिर्दिभातुप्रभातभावागच्छतु ॥ ३७ ॥ ननुसत्कर्मनुष्ठानैरेवचित्तशुद्धिसिद्धेः किमर्थमीश्वरोपासनतत्राह ॥ महेशेति ॥ ३८ ॥ नन्वाग्निजा
 त्यसदाचारतपःकर्माद्यद्यतनपुरुषप्रयत्नानाप्तानकर्मोपेक्षयाप्राबल्यप्राक्साधिततत्कथामिदानीमीश्वरानुग्रहापेक्षोच्यतेतत्राह ॥ नाभिजात्यमिति ॥ पुरातनकर्मणामनतत्वा
 दिदानीतनपुरुषप्रयत्नानाप्यतत्त्वान्नेश्वरानुग्रहमंतरेणतज्जयसिद्धिः ॥ ईश्वरानुग्रहसाहाय्यत्वेदिकृत्वैवप्रागैहिकप्रयत्नबाबल्यंसाधितनतद्विहायेतिभावः ॥ ३९ ॥ तर्हीश्वरो
 दुरितानिसमस्तानिपच्यतेद्यापिनध्रुवम् ॥ कृतमेवास्यदेवस्यपाशाविश्रवतांगताः ॥ ३४ ॥ साकारंभजतावत्वंयावत्सत्वंप्रसिद्धति ॥
 निराकारेपरेतत्वेततःस्थितिरकृत्रिमा ॥ ३५ ॥ इमामुद्दामतमसोजित्वास्त्वबलराध्रुवम् ॥ यमस्यानुसराध्यानंविश्रवस्तेनांतरात्मना
 ॥ ३६ ॥ समाधायक्षणंपश्यप्रत्यगात्मानमात्मना ॥ इयंविभालुसाव्यक्तंप्राबुद्धिरजनीतव ॥ ३७ ॥ कर्तंपुरुषकारेणकेवलनेचकर्मणा ॥
 महेशानुग्रहदेवप्राप्तव्यंप्राप्यतेनरैः ॥ ३८ ॥ नाभिजात्यंनचारिड्यंनयोनचाविक्रमः ॥ बलवंतिपुराणानिसखेकर्मणि केवलम्
 ॥ ३९ ॥ अप्रतर्क्यात्मतीकारात्मिकमेवमवसीदसि ॥ नतुंपतिललाटस्थामीश्वरोप्यक्षरावलिम् ॥ ४० ॥ कचिद्वक्ताक्ववैदभ्यंक्चेयंमो
 हवह्वरी ॥ अचिंतनीयानियतियादियंदंढमाहिता ॥ ४१ ॥

पास्तिरेवकार्याकियमनियमज्ञानादिभिस्तत्राह ॥ अप्रतर्क्यादिति ॥ एवमीश्वरप्रपन्नोपित्वमप्रतर्क्यात्सौरुषतर्कागम्याद्धर्मादिसहितज्ञानलक्षणायतीका
 रात्ममूलसर्वकर्मनिरासोपायात्मिकमवसीदसिकिमर्थमुद्दिजसि ॥ यतउपासनाप्रसादितईश्वरोपिललाटस्थामक्षरावलिनसाक्षात्स्वकरणभाजंयतिकतुज्ञानकतमूलोच्छेदोपा
 येनैवेत्यर्थः ॥ ४० ॥ गुरुशास्त्रयोः शिष्यवोधनशक्तः शिष्यस्यचचित्तशुद्ध्याऊहापोहकुरालतयाबोद्धुताशक्तिरागादीनांचसमूलोच्छेदयोप्यतापामिलक्षणपरिपाकइतिसर्व
 सामग्रीमिलनमपीश्वरेच्छालक्षणनियतवशादेवेत्याह ॥ केति ॥ बाह्यानसागभ्यायाअखदब्रह्मात्मचित्तोवक्तगुरु क शिष्यस्यचतद्वोधयोभ्यतालक्षणवैदभ्यकौशलक
 इयमेवंशमदमादिक्रमेणस्वविनाशायापरिणतामोहवह्वरीक ॥ यद्यस्याःसकाशादिप्रसर्वात्सामग्रीद्वद्वपरस्परमिलनभागतासानियतिरीश्वरेच्छाअचिंतनीयाप्रभावेयत्तापरिच्छे
 देनचिंतयितुमशक्येत्यर्थः ॥ ४१ ॥

अतएवशास्त्रार्थानामाहृतयोस्तादृशवृत्तान्तसरातेशोकदन्ताह ॥ हेभरदाजति ॥ असामान्यमसाधारणम् ॥ १२ ॥ किंमहत्त्वपिकार्थशोक सामपीहीनस्यपुक्तो
 नमर्दाशास्त्रसहस्रात्मपाश्वर्यस्यशब्दत्वायेनाह ॥ दूरमिति ॥ महासत्त्वोराजापुद्गलदिग्भ्रमहापिधनभृत्यादिसामपीसपन्नत्वादन्प्यार्थानोरथदूरमपिपृथ्वीपरीया
 न्ददृष्टनिर्देशित्वात्नादिकायमासाधारणकनुमसहने ॥ परिक्षेतेपनादिसातकृपायाभापदितकृतरेणुहेतुधैर्यादिसामपीविरहादित्यथ ॥ १३ ॥ जीषन्मुकान्निवेशार्ता
 र्कन्वयसाधप्यासत्याममथाप्यपिप्यत्वेत्यनुमायसास्ताहृणुष्यसामप्यमनेनयममवर्गेतेत्यारायनाह ॥ षाथदिति ॥ १४ ॥ ननुपाववत्पुण्यस्यापिषधकत्वादिपुषद्वैतपुण्य
 यथमर्नायराह ॥ द्विदूरनेति ॥ सन्निराणवपयधमभवत्तदभावनुसुदद्वतमोक्षोपयुक्तमवतिभाव ॥ १५ ॥ पुण्यातिशयेनप्राक्तनपापनाशेशमदमाप्ययुगाप्यपिगतार्थि
 रभरदाजमादित्यविवेकेनजहिसुदम् ॥ असामान्यमितान्निजानप्राप्यस्यमशायम् ॥ १६ ॥ दूरमुत्सहेतराजामहामत्त्वामहापदि ॥
 अत्यनन्वाजनशोचस्यत्यपिद्विरस्तता ॥ १७ ॥ वाधपुण्यपराधीन प्रयतंवहुजन्मभि ॥ अनुर्मायतधीरपुर्जावन्मुक्तपुकायत ॥ १८ ॥
 द्विदूनेनयनेवपुमंणायधदृष्टा ॥ सुदद्वैतनेतनेवमाक्षमाप्यसिपुत्रक ॥ १९ ॥ सतांसकर्ममवेगपुराणप्रणुदन्नयम् ॥ वपौचइव
 धृतातादवानलमभेषयत ॥ २० ॥ मरुसन्पस्यस्यकर्मणिदक्षण प्रणयीभव ॥ नपसंयटिमसारचकावत्तभ्रम शमम् ॥ २१ ॥ तावदतद्विक
 त्यास्थिमिदयावद्विग्रह ॥ प्रतिपूजाद्विभरहोतेकेवलनिश्चलेजले ॥ २२ ॥ अयकिमधक्त्वास्त्वयाशोकावलल्यत ॥ निर्वाहयतुसंव
 त्याप्रजायधिरभुरा ॥ २३ ॥ नजानुतेविगणयतेगणनासुरारायसाम् ॥ यतरशोक्तुणानीवक्रियतेहपशोकयो ॥ २४ ॥ समारुददशादो
 लामहेराप्रमिदजगत् ॥ र्फाञ्जतेपद्भिधै प्रखे मखंकिमितिवयते ॥ २५ ॥ सुतेसहरतेद्विप्रपुन स्रजतिहंतिष ॥ जगतिवहुपर्यायं का
 ल्तावयुनुदला ॥ २६ ॥ नविशेषग्रह कश्चिन्नचकश्चिन्नकश्चन ॥ जतुष्वभ्यवहार्थापुत्रा क्रम्यकालमोगिन ॥ २७ ॥
 विधावशाभिभवात्साह ॥ सशामिदि ॥ असत्त्वयदिनिभूतकालोनिवर्षास ॥ २८ ॥ पुण्याजनेत्तरीराग्यरादयेयत्कर्मतदुपहरति ॥ सत्वेदतिद्विद्वक्षण प्रणयीप्रवर्षणापुपा
 धैप्रदण्यसक्त ॥ २९ ॥ यावद्विषेश मलयणपितरा ॥ उल्लेखनेययसिअव्यिञ्चतिपूक्तकूलोपसर्पीविक्षिप्त ॥ निश्चलेतुपयसिकेवलपयपुषयथस्यथ ॥ ३० ॥ अयक
 रणाद्विषयदण्डविषयायक ॥ एतशास्त्रधत्वायावद्विषयकद्वयद्विद्वदनावधत्वापाटिकेवनिर्वाहयतु ॥ ३१ ॥ इपशोकयोस्तर्गेशुभोत्साहभोगे ॥ ३२ ॥ इर्विषयाद्विरशालक्ष
 षाशोचाम म्भरुमन्तरीहजातम् ॥ पृथ्वीभोरापहुनुभेवात्कामापरिपदुभेवादापद्भिधैनेतिदोलायधै कर्तव्येकालेन ॥ कीदनेरकमकादुनुमणिषिगनिबुद्धीत्यादिनाकर्तु
 कश्चलकचणित ॥ मणिकोशार्कीनुककल्पितेपुपराधयागविषयोपुसदायुक्तस्यर्थ ॥ ३३ ॥ कुतहलीक्रीडाकर्तुकी ॥ ३४ ॥ स्वशरीरादे सङ्गमणिशरीराद्विककात्
 शतलापयदीपमन्तरेनदृश्यभाकप्यमवनिनिश्चिन्त्यभाहृमाथामिमानत्यागेनशोकप्रसक्तित्यारायनाह ॥ मविशेवेति ॥ यद्वेदार्तम् ॥ मकन्धिसद्विषयाद्विशेषमन्त्रक
 यशपीधनविसद्वत्त्वथ ॥ काठलक्षणस्यमार्गिनश्चस्यपाकम्यदलादाकम्याप्यवहारीमङ्गलत्कमभुनपुकापुपप्ये ॥ ३५ ॥

इष्टसकालस्यगोचरा अन्यभूतादतिधावत ॥ ५४ ॥ अपिचसाक्षिणस्त्वससारनर्तनकौतुकदर्शनमेवयुक्तनतुरोकोकमोहादिविकारैः स्वयंनर्तनमित्याह ॥ स्वयमिति ॥ विप
 नीयंनचित्तादिनारोविकलानिविवेकदर्शनासमर्थानिरोदनादिविकतानिचन्द्रियाणिचक्षुरादीनियस्यतथाविधःसम् ॥ ५५ ॥ क्षणभंगिनोदर्शनादितिशेषः ॥ मनस्वीविवेकी
 ॥ ५६ ॥ अमगल्यमगलार्हम् ॥ ५७ ॥ कानिमगलानितान्याह ॥ देवेति ॥ देवद्विजादिश्रद्धाप्रशुनयईश्वरानुग्रहसाधनत्वान्मगलानि ॥ ईश्वरानुग्रहस्तुसाक्षाज्ज्ञानसाधन
 त्यात्परमगलमितिभावः ॥ तथाचोक्तम् ॥ ईश्वरानुग्रहदेवपुसामद्वैतवासना महाभयपरिचाणाद्विजाणाभेवजायतइति ॥ ५८ ॥ इदानीभरद्वाजःसर्वसाधनरहस्यंमयापिदी

काकथामर्त्यपिद्वानानिभेषांतरवासिनाम् ॥ अपिदेवनिकायायेतेपिदुष्कालगोचराः ॥ ५९ ॥ स्वयंनृत्यसिक्किंघीतोविपत्तौविकलेंद्रि
 यः ॥ क्षणनिश्चलमासीनःपशुसंसारनाटकम् ॥ ५५ ॥ अस्यानेकतरंगस्यजगतःक्षणभंगिनः ॥ नविषीदतिमनस्वीभरद्वाजमनागपि
 ॥ ५६ ॥ त्यजशोकममंगल्यमंगलानिविचिंतय ॥ चिदानंदघनंस्वच्छमात्मानंचविभावय ॥ ५७ ॥ देवद्विजगुरुश्रद्धाभरवंधुरचेतसाम् ॥
 सदागमप्रमाणानांमहेशानुग्रहोभवेत् ॥ ५८ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ ज्ञातंतवप्रसादेनसर्वमेतदर्शेषतः ॥ नवैराभ्यात्परोबंधुर्नसंसार
 त्परोरिपुः ॥ ५९ ॥ इदानीश्रोतुमिच्छामिवसिधेनोपपादितम् ॥ ज्ञानसारमशेषेणग्रंथेनोक्तंपदात्मना ॥ ६० ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥
 भरद्वाजशृणुष्वेदंमहाज्ञानंविमुक्तिदम् ॥ यस्यश्रवणभात्रेणभवाब्धौननिमज्जसि ॥ ६१ ॥ संहतिस्थितिसंभूतिभेदैर्योनेकधास्थितः ॥
 एकोपिसन्नमस्तस्मैसच्चिदानंदमूर्तये ॥ ६२ ॥ कृतेप्रपंचविलयेयथातत्त्वंप्रकाशते ॥ तवोपायंप्रवक्ष्यामिसंक्षेपाच्छ्रुतिशासनात् ॥ ६३ ॥
 पूर्वापरिविचारार्हाकथंनष्टातवस्मृतिः ॥ तथैवज्ञायतेसर्वंकरामलकवत्स्वयम् ॥ ६४ ॥

कृत्यज्ञातम् दृश्यप्रपंचविलापनोपायरहस्यमीभरानुग्रहसाधनरहस्यंचवासिष्ठस्यविसरोक्तिपुविशककितंतव्रतत्रोक्तंपिडीकृत्यनज्ञातमतिकठोक्त्याथार्त्तदर्थयंस्तज्जिज्ञासुः
 पृच्छति ॥ ज्ञातमित्यादिना ॥ ५९ ॥ अनेकवाक्यात्मनाश्रेषेणग्रंथेनोक्तंरहस्यमेकपदात्मनापिडीकृतनिष्कृष्टश्रोतुमिच्छामीत्यर्थः ॥ यदात्मनेतिपाठेयत्तात्ययंकेणेतिपथयवि
 शेषणम् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ प्रविलापनोपायमपवादंवक्तुमप्यारोपेणैकमेवानेकधास्थितदेवमगलार्थीनमस्यति ॥ संहतीति ॥ ६२ ॥ प्रश्नाभिप्रायानुरूपमुत्तरवक्तुंप्रतिजानीते ॥
 कतेइति ॥ श्रुतिशासनात्माङ्कयोपनिषदादिश्रुत्युक्तमात् ॥ ६३ ॥ विशकलितोक्तंस्वप्नमतिभिः स्वयमेवपूर्वापरिविचारेणनिष्कृष्यज्ञानुंशक्यतत्तेसांबुद्ध्याप्राक्प्रख्यातामिदा
 नीकथनटमितिबध्यमाणप्रहणावधानार्थमधिकक्षिपति ॥ पूर्वापरैति ॥ ६४ ॥

अतएवैतदशासमर्थाभावेऽप्येतादृशेषुकोनत्वारालेशोकरन्नाह ॥ हेमद्वजोमि ॥ असामान्यमसाधारणम् ॥ ४२ ॥ किंमहत्त्वधिककार्यशोके सामधीहीनस्यपुत्रो
 ननुमहाराजस्यसर्वसामर्थ्यस्यस्यनेत्यारायेनाह ॥ दूरमिति ॥ महासत्त्वोराजापुत्रादिमहापुत्रिणमपि धनशून्यादिसामर्थीसपन्नत्वाद्यर्थोपानोरथदूरमपिपुत्रीपरिपा
 लनदृष्टनिर्देशित्यपरात्मनारिकार्यमासाक्षात्तमपेक्षकमनुसंहने ॥ परिक्षतेधनादिसात्त्विकायाभापहितकृतलोहेतुर्धैर्यादिसामर्थीधिरहादित्यर्थ ॥ ४३ ॥ जीवन्मुक्तान्निर्दानी
 कल्पयुक्त्यामप्यासत्यामभवोभोगविषयत्वेत्यनुमायसोऽसाह ॥ पुण्यसामप्यमतेनप्रथमप्रवर्तित्यारायनाह ॥ भोषदिति ॥ ४४ ॥ ननुपापवस्तुपुण्यस्यापिबधकत्वादिष्वधहूरुपुण्य
 कथमर्जनापराह ॥ द्विपदेनेति ॥ सतिरागपुण्यवधकमभत्तरभाषतुद्वन्द्वतमोक्षोपयुक्तमवतिभाष ॥ ४५ ॥ पुण्यातिशयेनमान्तनपापनाशेशामवभाषयुन्याप्यापितान्पि
 हेमद्वजोमोहत्विविवेकेनजहिस्तुदम् ॥ असामान्यमितान्निवजानप्राप्यस्यमशयम् ॥ ४२ ॥ दूरमुत्सहेतराजामहासत्त्वामहापदि ॥
 अस्यसत्त्वोजनगोचर्यत्वापिद्विरस्ता ॥ ४३ ॥ वाधशुण्यपराधीनप्रयत्नेवदुजन्मभि ॥ अनुमीयतधीरेषुजीवन्मुक्तपुकार्यत ॥ ४४ ॥
 द्विपद्भूतेनयनेवकर्मणांयंघदृश ॥ सुद्वन्द्वतेनतेवमाक्षमाप्यसिपुत्रक ॥ ४५ ॥ सर्तासकर्मभवेगपुराणप्रणुद्वलयम् ॥ वर्षीयइव
 भूतानादवानलमसेवयत् ॥ ४६ ॥ सखसन्त्यस्यकर्मणिद्वक्ष्णप्रणधीभवान्नेष्यसेयदिमसारव्यकावत्तभ्रमशमम् ॥ ४७ ॥ आतावदेतद्विक
 त्यास्थमितयावद्विभ्रं ॥ प्रतिपूलादधिकह्योलेकेवलनिश्चलेजले ॥ ४८ ॥ अयकिमधकरणस्त्वयाशोकावल्लयत् ॥ निर्वाहयतुसैव
 त्याप्रज्ञायदिरभगुरा ॥ ४९ ॥ नजातुतेविगणयतेगणनासुगरीयसाम् ॥ यतरगैस्तृणानीवक्रियतेहृषशोकयो ॥ ५० ॥ समाकृददृशादौ
 लामहेरात्रमिदजगत् ॥ क्रीड्यतेपव्विधैर्दंसे मसंकिमितिखियते ॥ ५१ ॥ सूतेसहरतिद्विप्रपुनस्तुजतिहृतिष्व ॥ जगतिवदुपर्यायंका
 लएवकुनुहृत् ॥ ५२ ॥ नविशेषग्रहकश्चिन्नचकश्चिन्नकश्चन ॥ जतुष्वभ्यवहार्येषुप्राकम्यकालभोगिन ॥ ५३ ॥

विधापरादिभधतीत्याह ॥ सनामिनि ॥ असेचयदितिभूतकालोनिर्वाशिर ॥ ४६ ॥ पुण्यार्जनेनरत्नैराभ्यवहार्यैयत्कार्यैरुपदिशति ॥ सखेदतिप्रक्षणाः प्रणयीष्वक्षणापुया
 धैमक्षयवासक ॥ ४७ ॥ यावद्विषयोऽप्राप्तप्रणयिता ॥ उल्लोअल्लेपयसिअब्धिःप्रतिपूलेःकृतोपसर्पीविक्षिप्त ॥ निश्चलेनुरयसिकेवलपयपर्ययत्यर्थ ॥ ४८ ॥ अधक
 रणादिवकटद्विषयायक ॥ एवशोकापत्यायावद्विषकटस्मद्वानावप्रायापटिरेकेवनिर्वाहयत् ॥ ४९ ॥ हृषशोकयोस्तरीशुभोऽसाहभोगी ॥ ५० ॥ हृषविधावाहिरराजस्र
 णीशोऽम् ॥ दशभागजीवजातम् ॥ वर्षीभनेशेषुगुभेरात्कामाद्यरिपदुभेदादप्यनुधैर्दंसेर्वात्कार्यैः क्रीड्यतेकालेन ॥ क्रीडतेरकर्मकाद्रेनुमण्णिण्णिगनिबुद्धीत्यादिनाकर्तु
 कबलकमणिल ॥ महिक्रीडाकौण्ठककल्पितेषुपराधैर्ययोगिद्योगेषुलेखेषुनहस्यर्थ ॥ ५१ ॥ कुनुहृत्कीडक्रीडाकर्तुमी ॥ ५२ ॥ स्वररीरादे सर्वपाणिरीराहिलत्काला
 शनत्वाद्यधीयमन्ननरदशरयगोकथ्यमेवमिनिश्चित्यत्वाद्वाह्यापिभाग्यत्यागेनशोकमसक्तिरित्यारायनाह ॥ नविशेषेति ॥ यद्वोदरतम ॥ नकश्चिन्नाद्विषयोद्विरोषपर्यन्तक
 म्यनपर्यन्तमसिद्धदस्यर्थ ॥ काटलक्षणस्यगोगिनःस्यस्यप्राकम्यकालादाकम्याभ्यवहारोऽप्राप्तकालकर्मभूतेषुर्जगुनप्ये ॥ ५३ ॥

दिश श्रोत्रभूत्वाकर्णौ प्राविशान्नित्यादिश्रुते कर्तुर्जीवस्य शब्दादिभोगप्रसिद्धयेकर्णादिगोलकानुप्रवेशेन श्रोत्रादिलक्षणैर्द्विधाभावेनोपेतादिगादिदेवतां यथाक्रमदेवतास्वेवनि
 क्षिपेदिति शेषः ॥ तमेव क्रमदर्शयति ॥ द्विद्वित्रयादिना ॥ ८ ॥ अप्सुवरुणदेवतायाम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ब्रह्मणि चतुर्मुखे ॥ बुद्धिग्रहणमुपलक्षणम् ॥ एव मनोहकारचिन्तान्यपि चंद्ररु
 द्राद्युतेषु प्रविलापयेदित्युपसहरति ॥ एतादिति ॥ अग्निर्वाग्भूत्वामुखपाविशदित्यादिश्रुतिवाक्यप्रमाणमनुसृत्य देवताएवेद्वियव्यपदेशेन स्थितानां त्विदियाणिनामवस्वतराणि
 संतीति त्वोपदेशेन प्रविलापनायमाख्यादिश्रुतेन स्वतः स्वकपालकल्पनाएतेऽर्था प्रकटीकता इत्युत्तरेणान्वयः ॥ ११ ॥ एवदेहेद्वियादिप्रविलापनसग्रहश्लोकवदित्यविरा
 जप्रथमस्थित्वेत्तेद्विशदयति ॥ एवमिति ॥ १२ ॥ अब्याकते स्थितः पश्चादित्येतद्विवरणप्रसंगेन मायाशबलस्य सर्वजगद्भिन्नमितोपादानस्य ब्रह्मणो ब्रह्मविद्यार्थाभि प्राणु

श्रोत्रादिलक्षणांपेतां कर्तुर्भोगप्रसिद्धये ॥ दिक्षु न्यस्यात्मनः श्रोत्रं त्वंच विद्युतिनिक्षिपेत् ॥ ८ ॥ चक्षुरादित्यविंबे च जिह्वा मभ्युविनिक्षिपे
 त् ॥ प्राणं वायौ वाचमग्नौ पाणिभिर्देविनिक्षिपेत् ॥ ९ ॥ विष्णोतथात्मनः पादौ पायुं मित्रे तथैव च ॥ उपस्थं कश्यपे न्यस्य मनश्चंद्रनिवेशये
 त् ॥ १० ॥ बुद्धिं ब्रह्मणि संयच्छेत्ताः करणदेवताः ॥ इन्द्रियव्यपदेशेन व्यादिश्रुते च देवताः ॥ ११ ॥ श्रुतिवाक्यमनुस्मृत्यनस्वतः प्रकटीक
 ताः ॥ एवं न्यस्यात्मनो देहं विराड्स्मृतिचिंतयेत् ॥ १२ ॥ ब्रह्मांडांतः स्थितो यो सावर्धनरीश्वरः प्रभुः ॥ आधारः सर्वभूतानां कारणंतद्गुदा
 हतम् ॥ १३ ॥ स यज्ञस्तृष्टिरूपो सौजगद्गतौ व्यबस्थितः ॥ द्विगुणांडाद्बहिः पृथ्वीपृथिव्या द्विगुणं जलम् ॥ १४ ॥ सखिला द्विगुणं तजस्तेजसो
 द्विगुणो निलः ॥ वायोर्द्विगुणमाकाशमूर्ध्वं कैकशः क्रमात् ॥ १५ ॥ व्यस्तेन च समस्तेन व्यापिनाप्रथितं जगत् ॥ क्षितिं चाभ्युसमावेक्ष्य
 सखिलं चानलेक्षिपेत् ॥ १६ ॥

पास्यत्वेनोका ब्रह्मांडात्मनो विराजो हस्यक्षेसदा स्थितां ब्रह्मविद्यापटितार्थशरीरामूर्तदर्शयन्स एव सर्वप्राणिनां मातापितृरूपेण कारणमित्याह ॥ ब्रह्मांडांतरिति ॥ १३ ॥ सोसौ
 पितृत्वादेव स्वसृष्टस्य देवमनुष्यादिजगतो हतावनपानादिजीवनोपाये व्यबस्थितः स गृहविट्ट्यादिना सर्वपोषकश्चैतस्मात्तद्यज्ञस्य पितृरूपे ब्रह्मांडांतः स्थितः ॥ प्रासंगिकमुक्त्वा प्रस्तु
 तप्रविलापनवक्तुं ब्रह्मांडावराणान्याह ॥ द्विगुणिति ॥ यथापि एभिर्वावरणैरडव्याप्तं दशगुणोत्तरत्वश्रूयते तथापि द्विगुणमेव परितो वेष्टने पचकोशाप्रदक्षिणे पंच
 विंशति कोशावदेकगुणस्य पंचगुणत्वे द्विगुणस्य दशगुणत्वमित्यभिप्रायेण तद्वोच्यम् ॥ अथवा तद्वपचिक तज्जनावरणाभिप्रायमिदनुपचीकृताभिप्रायमित्यविरोधः ॥ १४ ॥ एकै
 कशएकैकस्मादूर्ध्वमुत्तरात्तरम् ॥ १५ ॥ व्यस्तेन अपचीकृतेन समस्तेन पचीकृतेन अतएवांतरमातरवाक्षेप्रविलापयेदित्याह ॥ क्षितिमिति ॥ १६ ॥

६ १ ५ ॥ इन्द्रिणीवासिष्ठम० शास्त्रार्थमकारोनिर्माण० पू० सर्वाभिशस्युभरशततम सग ॥ १२७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ मर्विलापनयुक्त्याषभरद्वाजकनायता ॥ ५०० ॥

नेहानिकर्तव्यतामस्युत्थापनकाम ॥ १ ॥ तत्रसांगसाक्षात्कारानमपचमविलापनप्रकारशान्तिबोधतउपरमसि निरु अद्यावत्त समहितोभूत्वात्मन्येवात्मानपरम्यतीतिश्रुतिगतस्य

यर्षणनमुस्तनीशरक्तुमारभते ॥ शान्तदस्यादिना ॥ तत्रोपरतपरद्विपयमिभागोनभ्याचरे ॥ निरिद्धादिनि ॥ तत्रसमाहितपरार्थनयाकासनाद्युपायोगवर्णयस्ति तिसुपरमर्थाद्या

चरे ॥ यद्वाहनदस्यादिना ॥ उच्चारयेत्परिषजयेत् ॥ शुशुदायास्थानोत्करीत्याङ्कनममा ॥ १ ॥ १ ॥ यस्याप्यत्मापस्ययसमभोजनभ्रमभ्रमिन्नतन्ज्वात्वाश्रुत्यादिनास्तत्वा

मपुनपुभ्रतपुरेदेपुष्विष्टलापपरुषाधारभ्रमभ्रमुत्करीत्यागतसद्भातिरेकेभनानीतिस्मरेदित्यर्थ ॥ ४ ॥ एवमाप्यात्मिकेर्देहिप्रादिभावंत्यक्कान्तकारणपुनरेवतासमस्यात्माका

स्ययविवर्त्तयमेवचेतसातथाप्यतेयेननशोचतेपुन ॥ सस्तंगसच्छात्रविवेकतभुनर्वराण्ययुक्तेनविभाष्यमेतत् ॥ ६ ५ ॥ ॥ इ० वा०

वा० दे० मो० नि० पू० मरद्वाजानुशासननामसमविशत्युत्तरशततम सग ॥ १२७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ ॥

शान्तिठान्तश्रोपरतोनिपिश्वात्काम्यकर्मण ॥ विपर्यद्वियसंभलेपसुखाच्चश्रद्धयान्वित ॥ १ ॥ श्रद्धासनेसमासीनोजितचिर्त्तद्वियक्रिय ॥

ओमित्युधारयत्तावन्मनोयावत्प्रसीदति ॥ २ ॥ प्राणायामंतत कुर्यादत करणशुद्धये ॥ इन्द्रियाण्यहरेत्यश्राद्धिययेभ्यश्चानैशानै ॥ ३ ॥

देहेंद्रियमनाद्युद्धिस्तेन्नानां चसंभव ॥ यस्माद्रवतितज्ज्ञात्वातेपुपश्चाद्विलापयेत् ॥ ४ ॥ विराजिप्रथमस्थित्वातनात्मनितत परम् ॥

अध्याकृतास्थित परश्चास्थित परमकारण ॥ ५ ॥ मांसादिप्राथिव्यवर्माणपृथिव्याप्रविलापयेत् ॥ आप्यरक्तादिकषायुतैजसतेजसिदिसि

पत् ॥ ६ ॥ वायव्यधमहावायौनामसंनमसिदिसिपत् ॥ पृथिव्यादियुवित्यस्यर्चेन्द्रियाण्यत्मात्मयोनिपु ॥ ७ ॥

राधाधिपराह्वाङ्मस्तीतिशासनपापयमविराजिस्थित्वातत परतकारणेवकारार्थसंक्षमभूतलिंगसमस्यात्मनिरूपयगर्भविराजप्रविलाप्यस्थित्वाततसत्कारणेचिपुणेनायोपहि

नेमकारार्थेअध्याकृतेस्थितरसस्तत पश्चात्सर्वाणामूलकारणत्वोपलक्षितेसाध्याकृतसवाधिविदानअर्धमाषालक्षितेशुद्धेब्रह्मणिअध्याकृतमपिद्विलाप्यस्थितोभवेदित्यर्थ ॥ ५ ॥

देहेंद्रियारिपुपस्यत्मात्सत्सत्प्रसन्नपतव्यविलापनयद्गुक्तद्विरिष्ययुमर्षिदणोति ॥ मांसादीत्यादिना ॥ क्षिपेत्तन्मनापनायत्तनेनमर्विलापयेत् ॥ ६ ॥ नाभसरारीराकाराद् ॥

एवमाणादीन्द्रियाण्यत्मात्मयोनिपुस्तारभकेपुदेवतोप्राधिपुनसंक्षमपृथिव्यादियुनिस्थित्वाप्यविलाप्य ॥ ७ ॥

दिश श्रोत्रभूत्वाकर्णौ प्राविशानित्यादिश्रुते कर्तुर्जीवित्यशब्दादिभोगसिद्धयेकर्णादिगोलकानुप्रवेशेनश्रोत्रादिलक्षणैर्नेद्रियभावेनोपेतादिगादिदेवतांयथाक्रमदेवतास्त्वर्नि
 क्षिपेदिति शेष ॥ तत्रैकमदर्शयति ॥ दिक्षितस्यादिना ॥ ८ ॥ अप्सुवरुणदेवतायाम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ब्रह्मणि चतुर्भुवे ॥ बुद्धिग्रहणमुपलक्षणम् ॥ एवमनेहकारचित्तान्यापि चद्रु
 द्राद्युतेपुनर्विलापयेदित्युपसहरति ॥ एतादिति ॥ अग्निर्वाग्भूत्वामुख्यप्राविशदित्यादिश्रुतिवाक्यप्रमाणमनुस्त्वदेवताएवेद्रियव्यपदेशेनस्थितानां त्विद्रियाणिनामवस्वतराणि
 सर्वाति तत्त्वोपदेशेनप्रविलापनायमाव्यादिश्रयतेनस्वतः स्वकपालकल्पनायाएतेऽर्था प्रकटीकताइत्युत्तरेणान्वय ॥ ११ ॥ एवेदेहैद्रियादिप्रविलापनसग्रहश्लोकविवृत्यविरा
 जितप्रथमस्थित्वेत्येतद्विशदयति ॥ एवमिति ॥ १२ ॥ अव्याकृतेस्थितः पश्चादित्येतद्विवरणप्रसंगेनमायाशबलस्यसर्वजगदभिन्यनिमित्तोपादानस्यब्रह्मणोब्रह्मविद्यार्थिभिर्भागु

श्रोत्रादिलक्षणांपेतां कर्तुर्भागप्रसिद्धये ॥ दिक्षुन्यस्यात्मनः श्रोत्रं त्वचं विद्युतिनिक्षिपेत् ॥ ८ ॥ चक्षुरादित्यविंवेचजिह्वामभ्युविनिक्षिपे
 त् ॥ प्राणं वायौ वाचमग्नौ पाणिभिर्द्रे विनिक्षिपेत् ॥ ९ ॥ विष्णौ तथालनः पादौ पायुं मित्रे तथैव च ॥ उपस्थं कश्यपे न्यस्य मनश्चंद्रे निवेशये
 त् ॥ १० ॥ बुद्धिं ब्रह्मणि संयच्छेदेताः करणदेवताः ॥ इन्द्रियव्यपदेशेन व्यादिश्रुते च देवताः ॥ ११ ॥ श्रुतिवाक्यमनुस्मृत्यनस्वतः प्रकटीक
 ताः ॥ एवं न्यस्यात्मनो देहं विराडस्माति चिंतयेत् ॥ १२ ॥ ब्रह्मांडांतः स्थितो यो सावर्धनरीश्वरः प्रभुः ॥ आधारः सर्वभूतानां कारणंतद्बुदा
 हतम् ॥ १३ ॥ स यज्ञस्तृष्टिरूपो सौजगद् तौ व्यवस्थितः ॥ द्विगुणांडाद्बहिः पृथ्वीपृथिव्याद्विगुणं जलम् ॥ १४ ॥ सलिलाद्विगुणं तं जस्तेजसा
 द्विगुणो निलः ॥ वायोर्द्विगुणमाकाशमूर्ध्वं कैकशः क्रमात् ॥ १५ ॥ व्यस्तेन च समस्तेन व्यापिनाग्रथितं जगत् ॥ क्षितिं चाप्सु समावेक्ष्य
 सलिलं चानले क्षिपेत् ॥ १६ ॥

वास्यस्तेनोक्ता ब्रह्मादात्मनो विराजो ह्यत्यक्षे सदा स्थितं ब्रह्म विद्या धादितां धरारीरामूर्तदर्शयन्स्वप्नसर्वप्राणिनां मातापितृरूपेण कारणमित्याह ॥ ब्रह्मांडांतरिति ॥ १३ ॥ सोसौ
 पितृत्वादेव स्वस्वदेवमनुष्यादिजगतो ह्येतावनपानादिजीवनोपाये व्यवस्थितः सन् हविर्दृष्ट्यादिना सर्वपापकश्रौतस्मार्तयज्ञस्तृष्टिरूपो ब्रह्मांडांतः स्थितः ॥ प्रासंगिकमुक्त्वा प्रस्तु
 तप्रविलापनवक्तुं ब्रह्मांडावरणान्याह ॥ द्विगुणेति ॥ यद्यपि परिभारवरणैरहव्याप्तं दशगुणोत्तरैरिति पुराणेषु दशगुणोत्तरत्वश्रूयते तथापि द्विगुणमेव परितो ह्येनेपचक्रोशप्रदक्षिणोपंच
 विशति कोशवदेकगुणस्य पंचगुणत्वं द्विगुणस्य दशगुणत्वमित्यभिप्रायेण तद्बोध्यम् ॥ अथवा तदपचीकृतभूनावरणाभिप्रायमिदं तुपचीकृताभिप्रायमित्यविरोधः ॥ १४ ॥ एकै
 कशएकैकस्मादूर्ध्वमुत्तरोत्तरम् ॥ १५ ॥ व्यस्तेन अपचीकृतेन समस्तेन पचीकृतेन अतएवांतरमातरवाक्षेप्रविलापयेदित्याह ॥ क्षितिमिति ॥ १६ ॥

समाहरत्यविलास्य ॥ समस्तस्यूतप्रपञ्चोत्पत्तिकारणेनमहाकारोहिरण्यगजाकारो ॥ १७ ॥ किन्तुभ्रामरीरंतदाह ॥ वासनादिति ॥ १८ ॥ लिगालिगशरीरम् ॥ एषस्फुटं
याधिप्रविलासनेनाथद्वयसन्तोषप्रसादात्प्रधानत्यागात्ततोबहिर्भूतं सलप्रसृष्टभृतात्मकलिगसप्तपिंडेहैवहृत्मात्साधिष्ठताहिरण्यगर्भवास्मीति चिंतयेदित्यर्थः ॥ १९ ॥
भृनुचतुर्मुख पदसमावादेहोतोकारिण्यगर्भं प्रतिप्रसिद्ध अयन्भृनुसूक्ष्मसप्तस्थानान्भृनुर्मुखदतिकथहिरण्यगर्भंलभाह ॥ भृनुमुखदिति ॥ भृनुसूक्ष्मेअग्निमानितयाभ्यवस्ति
तेत्यनवअपकेअप्राहवविलासनासूक्ष्मप्रकृष्टिभ्यपभोगार्थपयोदप्रदेहकल्पयित्वाभृनुमुखआसीदित्यर्थः ॥ इदराहिरण्यगर्भंस्वभावनानंतरयत्कनप्यतदाह ॥ लिगमिति ॥ अ
र्थाकृतभृनेभ्यापिसूक्ष्मउपाध्याकारेणान्यकारेणमापरोउपदिशितिशिशकोरेणान्यकेच ॥ अहंशस्यजहेश्चिवाभासोरास्यचितिप्रविलासनेमित्सूचनायद्विधाकृत्योकि ॥ २० ॥

अग्निवायीसमावेश्ववायुचनमसिसिपेत् ॥ नमश्रमहदाकारोसमलोत्पत्तिकारणे ॥ १७ ॥ स्थित्वातास्मिन्क्षुण्ठंयोगीलिंगमान्त्रश
रीरयुक् ॥ वासनाभूतसूक्ष्माश्रकमांविधेतर्यैवष ॥ १८ ॥ दर्शेद्रियमनोबुद्धिरैतल्लिगविदुर्बुधा ॥ ततोर्षोडाहृदियातकनामास्मीतिर्षि
तयेत् ॥ १९ ॥ चतुर्मुखोपकेचायभृनुसूक्ष्मव्यवस्थित ॥ लिगमव्याकृतेसूक्ष्मेत्यस्याध्यकेषुबुद्धिमान् ॥ २० ॥ नामरूपविनिर्मुक्तय
स्मिन्सतिपुतजगत् ॥ तामाहु प्रकृतिकेचिन्मायामकेपरेत्वणून् ॥ २१ ॥ अविद्यामपरेप्राहुस्तकेविभ्रातचेतस ॥ तत्रसर्वैलयगत्वाति
पुत्यव्यकरुपिण ॥ २२ ॥ नि सपधानिरास्वादा सभवतिततभुन ॥ तत्स्वरुपाहितिष्टतियावत्सृष्टि प्रवर्तते ॥ २३ ॥ आनुलोभ्यास्मृता
सृष्टि प्रातिलोभ्येनसद्वति ॥ अत स्थानत्रयत्कानुरीर्यंपदमव्ययम् ॥ २४ ॥

अथवाभ्याकारणफलमभिध्याकिरितिक्वियाफलरूपमवदतिनिमित्तभेदकल्पनयापृकषैवव्यपरेशोद्भवायोगेनाह ॥ नामेति ॥ प्रकृतिषास्थ्या ॥ मार्यावेदीनि ॥ २१ ॥
अपरेषीदा सृष्टतिरूपामविद्याम् ॥ तपतस्मिन्वभ्याकृतेप्रलयकालेसर्वेषाम्यात्तर्षपठभाबविकारगत्याअनमित्यक्तकृपिणस्सतल्लक्षत्तयैवतिष्ठति ॥ २२ ॥ कथंतिष्ठतितवा
ह ॥ नि सपधानति ॥ परस्परसंसर्गयुष्यान्विभ्रोभ्यदालक्षणस्वरयुष्याभ्येत्यर्थः ॥ कुत ॥ प्रलयानंतरसगकालेनत अभ्याकृतादेशप्रकृतिभूताह ॥ २३ ॥ आनुलोभ्यादाका
शादिकेनाम् ॥ प्रातिलोभ्येनसृष्टिपिपीतीकमेणपश्चात्तिस्था परमकारणेइत्येतेहिरणोति ॥ अतइति ॥ स्थानत्रयविताराहिरण्यगर्भंभ्याकृतास्यस्यूतसूक्ष्मकारणरूपसप्तपिंडिजा
यदापवस्थापयतीतिअहंनवदिअहंनोभयतन्मननप्रमानापक्षनप्रमानयनमितिपुन्युपवर्षीनरिशाल्यज्जातदधिष्ठानपरिशिष्टिभ्यन्मादीकरसमदरयमप्यहृदार्थमपास्रमलक्षणम
हिल्लनप्यपरेरपमकास्यसत्यसादरेत्यपञ्चोपरशमशिरिभरातन्वदन्वगुर्धमभ्यतेइतिभृनुयुपवर्षीरितस्यमानयेसाक्षात्ताभाबिभ्ययायेत् ॥ २४ ॥

ध्यानेऽप्याचरमसाक्षात्कारदृश्याध्यानकर्तृकरणहर्षाऽलिंगमपिमूलाज्ञानबाधेनप्रविलाप्यघटभोगघटाकारशोमहाकाशमिवपरिनिरतिशयानंदं ब्रह्मविशेषैवास्यालिंगनिगडमु
 ध्यानेऽप्याचरमसाक्षात्कारदृश्याध्यानकर्तृकरणहर्षाऽलिंगमपिमूलाज्ञानबाधेनप्रविलाप्यघटभोगघटाकारशोमहाकाशमिवपरिनिरतिशयानंदं ब्रह्मविशेषैवास्यालिंगनिगडमु
 ध्यानेऽप्याचरमसाक्षात्कारदृश्याध्यानकर्तृकरणहर्षाऽलिंगमपिमूलाज्ञानबाधेनप्रविलाप्यघटभोगघटाकारशोमहाकाशमिवपरिनिरतिशयानंदं ब्रह्मविशेषैवास्यालिंगनिगडमु
 ध्यानेऽप्याचरमसाक्षात्कारदृश्याध्यानकर्तृकरणहर्षाऽलिंगमपिमूलाज्ञानबाधेनप्रविलाप्यघटभोगघटाकारशोमहाकाशमिवपरिनिरतिशयानंदं ब्रह्मविशेषैवास्यालिंगनिगडमु

ध्यायेत्तस्यासयंलिंगंप्रविलाप्यपरिविशेत् ॥ भूतेन्द्रियमनोबुद्धिवासनाकर्मवाचयः ॥ २५ ॥ अज्ञानंचप्रतिष्ठाः स्याल्लिंगमव्याकृतेसति ॥
 भ्रद्वाजउवाच ॥ ॥ इदानींलिंगनिगडान्मुक्तहंसवर्थायतः ॥ २६ ॥ चिदंशत्वात्प्रविष्टोहंचैतन्यानंदसागरे ॥ अभेदात्परमात्मस्मिन्स
 र्वौपाधिविवर्जितः ॥ २७ ॥ कूटस्थःकेवलोव्यापीचिदचिच्छक्तिकिमानहम् ॥ घटाभावेघटाकाशाकलशाकाशयोर्था ॥ २८ ॥ तमाहुः
 श्रुतयोब्रह्मएवमेवैक्यमादरात् ॥ यथाभिरप्रौसांसिक्षिप्तःसमानत्वमनुब्रजेत् ॥ २९ ॥ तदाख्यस्तन्मयोभूत्वागुह्यतेनविशेषतः ॥ यथात्
 णादिकंक्षिप्तंरुमायांलवणंभवेत् ॥ ३० ॥ अचेतनंजगद्व्यस्तंचैतन्यचेतनीभवेत् ॥ यथावैलवणप्रंथिःसमुद्रसैंधवोयथा ॥ ३१ ॥ ना
 मरूपाद्विनिर्मुक्तःप्रविश्वैतिसमुद्रताम् ॥ यथाजलेजलंन्यस्तंक्षीरंक्षीरंघृतेघृतम् ॥ ३२ ॥ अविनष्टाभवंत्येगुह्यंतेनविशेषतः ॥ तथा
 हंसवर्भावेनप्रविष्टश्चेतनेसति ॥ ३३ ॥ नित्यानंदेसमस्त्रेपरपरमकारणे ॥ नित्यंसर्वगतंशांतंनिरवद्यंनिरंजनम् ॥ ३४ ॥

रदत्यादिब्यपदेशभेदेकल्पनाचासीत् तत्रैकेनघटभोगेनयथाउभयनिवदत्याशुद्धाकाशलक्षणैक्यतद्भेदेकस्याज्ञानस्यनिवदत्यासर्वनामादिभेदेनिवदत्याचिदैक्यसाभाष्यमित्यर्थः
 ॥ २८ ॥ एवमेक्यमभिप्रेत्यतन्नसंभूतमायवनान्यत्परशयतिनान्यच्छृणोतिनान्यद्विजानातिसंभूमायब्रह्मस्यसर्वमात्मैवागूतत्केनकपरयेत्एकाल्प्रत्ययसारंशिवंशांतमद्वैतच
 त्पुत्रमन्यते नेहनानासिक्तिकचनेत्याद्योबद्धयःश्रुतयथाहुमित्यर्थः ॥ एवंयथाजलेजलक्षिप्तंक्षीरंक्षीरंघृतेघृतम् ॥ अविशेषोभवेत्तद्ब्रह्मजीवात्मापरमात्मनीत्यादिश्रुतिभिरी
 दशमेवैक्यदर्शितमित्याशयेनोदाहरति ॥ यथेति ॥ समानत्वमैक्यम् ॥ २९ ॥ एवमचेतनप्रपञ्चस्यापिचितिविलापनेनतद्वावापत्तौदृष्टांतमाह ॥ यथेति ॥ ३० ॥ न्यस्तप्रवि
 लापितम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उपाधिनाशोउपहितजीवविनाशशकापिभेगेत्याशयेनाह ॥ अविनष्टादिति ॥ चेतनेचिदैकरसेसतिब्रह्मणि ॥ ३३ ॥ निष्कलनिष्क्रियशांतंनिरवद्यं
 निरंजनमित्यादिश्रुत्यापिस्वानुभवसवाद्यति ॥ नित्यमित्यादिना ॥ ३४ ॥

॥ १७ ॥ सत्यसकलसकलप्रमाणसतीपिजगतसंसाधपादनसमयसदृशम् ॥ १६ ॥ सत्यादिप्रिमायागुणैर्बर्कितम् ॥ १७ ॥ अभ्यासकालेपिस्वयात्सर्वभ्यानामसमु
 पदिद्विभक्त्याशयनाह ॥ पविटमित्यादिना ॥ स्वकर्मकच्छुश्रूषणागुरुशुभ्रुपादिपर स्वधर्मांश्चमधमनिष्ठश्च ॥ १८ ॥ १९ ॥ कथमपिपद्यतेतथाह ॥ नमस्तदिति ॥ २० ॥ प्रतिप
 तिशाब्धार्यनाह ॥ दत्यात्तेति ॥ एवभरदाकोकमनुभवनिशाम्यसतुटेवात्मीकितल्लुकानुभावस्थैर्यायस्यअतिवहिनःप्रपत्यमुक्त्यन्वक्ष्यपरपदमिस्याद्विश्रुतिसिद्धसम्प्राप्तमवश्य
 क्तत्वत्प्रयोपदिशति ॥ सत्वेदिति ॥ २१ ॥ ससारथकावर्तेषुममतीतिथमत्स्यैरिशामधिभ्यांतिष्ठसर्गाहस्येनेव्यसेनप्राप्तोपियतीहैकमार्ग्यिसन्प्यस्यब्रह्मणःश्रणयीब्रह्मण्येवनिर्दि
 शेपमासनाश्व ॥ ब्रह्मसत्योमृतत्वमेतीतिपुरेनभ्यध्यापारतपाब्रह्मण्यपासकस्यसन्ध्यासिनएवसर्वाकायांतिशान्तिशान्तिशंभवाहित्यम् ॥ सर्वसमयसागमिनिधावत् ॥ २२ ॥ नवि
 टवनेगविरस्यास्यति ॥ तस्यानाश्ववविरथाश्वचिरोह्येअपयपरस्येद्विश्रुतेरितिभाव ॥ शान्तिनेजीवन्मुक्तस्यकर्मकसम्पन्नबेतिब्रह्मण्यश्व यदाकर्तव्यतथाप्रवृत्तिरुपनि
 निकर्तनिक्रियशुश्रूतद्वक्षास्मिपरपरम् ॥ हेयोपाटेयनिर्मुक्तसत्यरूपनिरिद्विचम् ॥ ३५ ॥ केवलसत्यसकलसकलशुश्रूतद्वक्षास्यहंपरम् ॥ पुण्य
 पापविनिर्मुक्तकारणजगतभरम् ॥ ३६ ॥ अद्वितीयपरज्यातिवंधास्म्यानंदमव्ययम् ॥ एवमादिगुणैर्पुंक्तसत्वादिगुणवर्कितम् ॥ ३७ ॥
 नविष्टसकलवक्षसदाध्यायेत्सकर्मकत् ॥ एवमभ्यसतपुसोमनोऽसंयातितज्जवौ ॥ ३८ ॥ मनस्यस्तगततस्यस्वयमात्माप्रकाशते ॥ प्रका
 शेसर्वदुःखानांशानि स्यात्सुखमात्मनि ॥ ३९ ॥ स्वयमेवात्मनात्मानमातदप्रतिपद्यते ॥ नमत्तोस्त्यपर कश्चिच्चिदानंदमयःप्रभु ॥ ४० ॥
 अहमक परंवल्लइत्याभ्यांतप्रकाशते ॥ श्रीवाल्मीकिठवाच ॥ ॥ सत्वेसन्प्यस्यकर्माणिब्रह्मणःश्रणयीभाव ॥ ४१ ॥ नेव्यसेयदिससार
 वकावत्तभ्रमशामम् ॥ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ त्वयोक्तसवमेवेदंज्ञानदुखंमयागुरो ॥ ४२ ॥ बुद्धिश्चनिर्मलंजातस्ससारो नविलयते ॥
 इदानींज्ञानुमिच्छामिज्ञानिनकमकीदृशाम् ॥ ४३ ॥

सर्वमिभिककाभ्यकमसर्वमेवयापूर्वकनभ्यमयथाकामनाभ्यानिहत्सत्स्यश्रयोभिक्तकमनापकनभ्यनिद्विहीयप्रश्न पाठकभाहार्यकमस्यवलीयत्त्वाद्दोष्य ॥ ननुसर्वस
 न्यस्यकामाणिब्रह्मणःश्रणयीशब्देनिसवकर्मसंन्यासश्रुतवताभरद्वाजस्यव्याधपिप्रकाशतुपपत्नौ सत्यम् तथापिप्राधर्जावमभिहाभजुहोति कुवन्नेवैककर्माणिजिगीविस्यच्छ्रमस
 माहत्यादिश्रुतिभिर्प्राधर्जावकर्मव्यतयानिब्रह्मदानांशिसातो नरशानिजुहोतीत्यादिवाक्यैर्दीक्षाकार्तेत्यकानामपिदीक्षाश्रणमेवुतपरिपश्यत् स्वकौवहिनःश्रेय एतन्मेवप्रधाकि
 नोऽोकासिच्छान्दम्यअति दत्यादिश्रुतिभिर्ब्रह्मजिज्ञासासिनिमत्तेनस्यमन्नांशानसिद्धयानिमिसाश्रणमेवुतपरिपश्योभ्यायसिद्ध ॥ नचविलसन्प्यासविधानानुत्तरपरिपद्य ॥ न
 स्यकामांतरानुष्ठितविशिष्टविशासभ्यासवशाद्ब्रह्मस्यव्याध्वेनतस्वज्ञानोर्हयतकनाप्यापूर्वकविशिष्टाभ्यास्यतिअपामध्न्यासांशरविधानपरस्यप्राग्भविद्विशासभ्यासपरिपालनवि
 धानाशकसित्याशयेनप्रभ्यापुपपत्नौबोध्यो ॥ ४३ ॥

एवपुटोवात्मी किस्त्वयाप्रथमं काम्यनिषिद्धकर्मणा ज्ञानविरोधि विशेषादिदोषहेतुभूतकर्मणि च त्योगेन ज्ञानित्वं शाखाभ्यासेन सपादनीय तदुत्तरं तस्य कर्मकीदृशमिति त्वस्य आ
तरत्त्वस्य येवज्ञास्य सितत्तद्भूमिका परिपाककमेणतत्तत्कर्मोपरमस्यतदा तदेव च यानुभावितुं शक्यत्वात् ज्ञानिना च पारब्धत्वे चिन्त्येणैक रूपस्थित्यदर्शनेन तत्कर्मणा प्रवृत्तमेव निवृत्त
मेव वेति न यतु मशक्यत्वादिद्याशयेनोत्तरमाह ॥ तस्मादिति ॥ तस्मात्सर्वकर्मसंन्याससहितब्रह्मप्रणयित्वमेव ससारभमनिवृत्तं कज्ञानोपाय इति महदुपदिष्टार्थस्य बुद्धत्वाच्चादृशै
मुंमुक्षुभिर्न्यास्मिन्कर्मणिकृतैस्तिश्रवणादिविब्रदोषश्चित्क्षेपमालिन्यपातकादिदोषश्चनभावितितदेव कर्तव्यं काम्यनिषिद्धचकाराद्दृष्टविक्षेपसाधनचकर्मनं कर्तव्यमित्यर्थः ॥
विविदिपासन्त्यासपरिपालनतुविधिनात्यक्तस्य पुनर्विधिविनपरिश्रद्दासभावादाहदोषैकधर्मयस्तु प्रच्यवते पुनः प्राप्यश्च त्तनपश्यामि येन शुद्धोत्सआत्महेत्यादिपरावृतौ दोषश्च

प्रवृत्तं वानिवृत्तं वा कर्तव्यं च नवाप्रभो ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ तस्माद्ब्रह्मचरते दोषस्तत्कर्तव्यं मुमुक्षुभिः ॥ ४४ ॥ काम्यं कर्म निषि
द्वं च न कर्तव्यं विशेषतः ॥ यदा ब्रह्मगुणैर्जीवो युक्तस्य क्लामनोगुणान् ॥ ४५ ॥ संशान्तकरणग्रामस्तदा स्यात्सर्वगः प्रभुः ॥ देहैर्द्वियमनो
बुद्धेः परस्मत्साञ्चयः परः ॥ ४६ ॥ सोहमस्मि यदाध्यायेत्तदा जीवो विमुच्यते ॥ कर्तुं भोक्तादिनिर्मुक्तः सर्वापाधि विवर्जितः ॥ ४७ ॥ सुख
दुःखविनिर्मुक्तस्तदानीं विप्रमुच्यते ॥ सर्वभूतेषु च आत्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥ ४८ ॥ यदापश्यत्यभेदेन तदा जीवो विमुच्यते ॥ जाग्रत्स्व
प्नसुषुप्ताख्यहिलास्थानत्रयं यदा ॥ ४९ ॥ विशतुरीयमानंदं तदा जीवो विमुच्यते ॥ जीवस्य चतुरीयाख्यास्थितिर्थापरमात्मनि ॥ ५० ॥
अवस्थावीजनिद्रादिनिर्मुक्ताच्चित्सुखात्मिका ॥ योगस्य सेचं वा निष्ठासुखं संबंदनं महत् ॥ ५१ ॥ मनस्य स्तंगतं पुंसां तदन्यन्नोपलभ्यते ॥
प्रशांतामृतकञ्जोलंकेवलामृतवारिधौ ॥ ५२ ॥

वणात्पुनः परिग्रहप्रयोजनाभावाच्छिष्टविगर्हितत्वाच्च सेस्पतीति भावः ॥ ४४ ॥ ज्ञानित्वं त्वस्य सर्वमनोगुणत्यागेन पूर्णानंदाद्वयद्विशुद्धासगच्चिदेकरसत्वादिब्रह्मगुणप्राप्तये
वस्थान्त्या न्यथेत्याह ॥ यदेत्यादिना ॥ ४५ ॥ देहादिकोशचतुष्टयात्परआनंदमयकोशात्मात्मात्मात्मास्तदधिष्ठानब्रह्म ॥ ४६ ॥ आदिपदात्कर्तृकार्यकरणभोक्तानोप्यभोगो
ज्ञानाज्ञानज्ञेयमिति तिस्रोपित्रिपुटयः परिग्रह्यते ॥ तस्य यो जकैः सर्वदेहाद्युपाधिभिस्तत्कलाभ्यासुरवद्व्याभ्याच्च विनिर्मुक्तो यदा भविष्यति तदानाम् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥
॥ ५० ॥ जाग्रत्स्वभावस्थयोर्वा जसवासनाकर्माज्ञानम् ॥ निद्रातदवस्था विशेषः ॥ सेयनुर्याख्या जीवस्य स्थितिर्योगस्य निद्विध्यासेन परिपाकजन्यनिर्विकल्पसमाधेर्वा शब्दान्मु
ख्यादिकारिणो विचारमात्रजन्यसाक्षात्कारज्ञानस्य वा निष्ठापरिसमाप्तिः ॥ ५१ ॥ तस्मिन्चिश्चान्तस्य तवैद्वैतदर्शनप्रसाक्तिरेव नास्ति दूरे कर्मक्षारादिध्वीचिन्मज्जनप्रसाक्तिरित्याश
येनाह ॥ प्रशांतेति ॥ ५२ ॥

प्रागुक्तमीश्वरमुपास्यतदसादरेतरेष्विष्टोक्तज्ञानमार्गेणयोगमार्गेणवातत्त्वज्ञानेनसत्येकविज्ञानेनसबन्धिज्ञानात्सवसरापमूलाज्ञाननाशाश्वसवसरायोच्छेदेनविश्वीतिर्भीष्यतीत्युप
 सहरति ॥ सभक्त्यादिना ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ तत्रशाखाचार्योपदेशस्तानुपशानामेकापनिष्ठानिश्चयापार्थिवतनाहत्तिलक्षणपरामशरास्वसोपणाहत्तिलक्षणोभ्यासभ्याव
 श्यक्यादत्साह ॥ परामर्शेनिति ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ योगमुपाधित्यार्गेणनमप्य ॥ स्वात्मनाशोधितप्रतीक्षा ॥ आत्मनिप्रसङ्गिणि ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ महामनाक्षयस्त्रिचिन्मप्रसङ्गाकार
 ष्विसारात् ॥ ५९ ॥ अनुपहृदिमापमपुननप्रागुक्तशक्तिपानतत्त्वपारिष्वस्यप्रतीकारणात्स्वस्यगुत्वशिष्योद्धारसामभ्यस्तक्षणतक्षणत्सपृषदर्शानमस्तभ्यमित्यथ

मज्जमज्जसिक्किहेतप्रहत्साराधिर्वाचिषु ॥ मज्जसभरिताभोगपरमंशजगदुरुम् ॥ ५३ ॥ इतिनेवाणितसर्ववसिष्ठस्योपदेशानम् ॥ अने
 नज्ञानमार्गेणयामार्गणुञ्जक ॥ ५८ ॥ भरद्वाजमहाप्राज्ञमर्वाज्ञास्यभिनिश्चितम् ॥ परामर्शनशाक्तस्यगुरुवाक्यायवोधनात् ॥ ५५ ॥
 अभ्यासात्मवसिद्धिस्त्यादितिवेदानुशासनम् ॥ तस्मात्त्वसवमुत्सज्यकुर्वभ्यासोस्तिरमन ॥ ५६ ॥ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ राम प्राप्
 परंपागस्वात्मनात्मनिहेतुम् ॥ कथवसिष्ठुदंवेनव्यवहारपर इत ॥ ५७ ॥ इतिज्ञात्वाहमप्येवमभ्याम्यर्ययतयथा ॥ तथैवव्यवहारोपि
 ध्युत्पानंमंभविष्यति ॥ ५८ ॥ ॥ श्रावात्मनिकेत्वाच ॥ ॥ यदापरिणत साधु स्वस्वरूपमहात्मना ॥ विश्रामिन्नस्तदोवाचवसिष्ठुस्तपि
 सत्तमम् ॥ ५९ ॥ ॥ श्राविश्रामिन्नउवाच ॥ ॥ हेवसिष्ठुमहाभागवक्ष्युन्नमदानसि ॥ गुरुत्वशक्तिपातेनतत्क्षणादवदार्जितम् ॥ ६० ॥
 दशनात्स्यशानन्द्यात्परयारिष्यदहेक ॥ जनयेद्यममावशशांसर्वसहिदृशिक ॥ ६१ ॥ रामेव्ययविशुद्धात्मनाविरक्त स्वात्मनेवहि ॥
 विप्रातिमानावात्संचिनवाद्यात्माभवान्यदम् ॥ ६२ ॥ शिष्यप्रज्ञैवयोधस्यकारणगुरुवाक्यत ॥ मलत्रयमपृक्चेक्ययुज्यातिपक्वत्
 ॥ ६३ ॥ ज्ञानप्रत्यक्षमेवदुर्गुशिष्यप्रयोजनम् ॥ उभावापियतोयोग्योसवपामहिदशामपि ॥ ६४ ॥

॥ ६० ॥ मनुपपाश्वशरीत्यक्कारामहरप्रविरयकृद्विनीसवारादिकनकनमेवतत्कथल्यपारात्तिपातोक्षातस्तथाह ॥ वरानादिति ॥ सत्यसक्तत्वानात्वादराहपादुत्स्यापिस
 ष्टिष्यस्त्वकृद्विन्ध्यापदृमकभेनप्रसन्नप्रवस्थितपरशिवसमावेशालक्षणांकीर्त्तस्योपाधिपरित्यागेनशुद्धप्रसन्नमावेशालक्षणश्रक्तिकपात सिद्धतीतिभाव ॥ देशिकोक्तः ॥ ६१ ॥
 नपरायमसिद्धिष्यनदेशायति ॥ रामदिति ॥ ६२ ॥ मत्प्रथमरीवशास्त्रनासदमाणाशक्तिरामकमवासातलक्षणथा ॥ कथयुज्यातिरिष्यदतिशेष ॥ ६३ ॥ सच्छिष्यपुत्रात्
 स्वरहकदर्शयथाह ॥ ज्ञाननिवृत्ति ॥ यदुत्तमैर्युक्तिर्यथावर्थात्सर्वेषुपठयापानाभीदरात्केवल्यलक्षणानामपिज्ञाननलात्तित्यथ ॥ ६४ ॥

इत्यवसिष्ठप्रशस्त्रस्तुतकर्त्तव्यमाह ॥ इदानीमिति ॥ अस्मदादिभूकपया ॥ त्वपदेपरिणत कृतकृत्यइति यावत् ॥ ६५ ॥ ममकार्यनिषिद्धयज्ञसिद्धित्वस्मरन्सन् रामव्युत्थानक
 न्तुमर्हसीति पूर्ववदथामाकथाम् इत्युत्तरत्रवासव ॥ ६६ ॥ किचान्यदेवकार्यमपिरामव्युत्थापनेन च रामसपादयामोत्रयम् ॥ ६७ ॥ कार्यातिराण्यपि दर्शयन् देवकार्यविशदयति ॥
 सिद्धाश्रमेत्यादिना ॥ अहल्यायामुक्तिशायमोक्षचकारिष्यतीत्यनुषंगः ॥ ६८ ॥ निश्चयोवाग्निश्चयः ॥ गतिपरलोकमार्गम् ॥ ६९ ॥ राज्यविमुष्यगतो विगतः ॥ जीवन्मुक्तत्वादेवा
 भयानि तस्य हश्च ॥ दहकारण्यवासिने मुनीं र्राक्षसवधेन भयादुद्धरिष्यतीति परेणान्वयः ॥ ७० ॥ विविधानि तीर्थानि प्राणिनश्च उद्धरिष्यति पावपिष्यतीत्यर्थः ॥ सीताहरणप्रयुक्त
 यद्वैर्गत्शोकमोहादिविह्वलनतच्छलेन रावणादीनावदादिपि सर्वपात्रीसागिनाभुविशोष्यतामस्यास्थ्यचदर्शयिष्यतीति परेणान्वयः ॥ ७१ ॥ अथ इन्द्रवरदानेन युद्धे स्यवानरक्षी
 देः परावृत्तिपरवर्त्तनपुनः भजिविनदर्शयिष्यति ॥ ७२ ॥ अग्निप्रवेशेन सीताविशुद्धिमन्विच्छन्सन्नात्मनः स्वस्थलोकानुमतिशोषजनमाननीयचरित्रतदर्शयिष्यति ॥ ततोराज्येभिषि
 इदानीरुपचारामव्युत्थानकर्त्तुमर्हसि ॥ पदेपरिणतस्त्वं हिकार्याविषावच्यतः ॥ ६५ ॥ स्मरन्कार्यमविभोयदुद्दिश्याहमागतः ॥ प्रार्थि
 तश्चातिक्रुतेन राजादशरथः स्वयम् ॥ ६६ ॥ तद्वथामाकथाम् सर्वशुद्धेन मनसामुने ॥ देवकार्यचरामान्यदवतारप्रयोजनम् ॥ ६७ ॥ सिद्धा
 श्रमं मयानीतोरामोराक्षसमर्दनम् ॥ करिष्यति ततो हल्यामुक्तिं च जनकालजाम् ॥ ६८ ॥ परिणेष्यति कोदं डभंगेन कृतनिश्चयः ॥ रामस्य
 जामदग्न्यस्य कर्तानुशंगतिभुवम् ॥ ६९ ॥ पितृपैतामहं राज्यां विगतो भयनिस्पहः ॥ वनवासच्छलेन हृदंकारण्यवास्मिन् ॥ ७० ॥ उद्धरिष्य
 ति तीर्थानि प्राणिनो विविधानि हि ॥ सीताहरणदौर्गत्यच्छलेन भुविशोष्यताम् ॥ ७१ ॥ दर्शयिष्यति सर्वपांरावणादिवधादपि ॥ खीसंगि
 नामथास्वाश्रयं वानरादेः परावृत्तिम् ॥ ७२ ॥ सीताविशुद्धिमन्विच्छेद्द्वैकानुमतिमात्मनः ॥ जीवन्मुक्तो निस्पहोपि क्रियाकांडपरायणः
 ॥ ७३ ॥ भविष्यति गतिद्रष्टुं ज्ञानकर्मसमुच्चयौ ॥ यैर्दृष्टोचैः स्मृतो वापि यैः श्रुतो वा बोधितस्तु यैः ॥ ७४ ॥ सर्वावस्थानां तु जीवन्मुक्तिप्रदास्य
 ति ॥ इति कार्यमशेषेण त्रैलोक्यस्य समापि हि ॥ ७५ ॥ अनेन रामचंद्रेण पुरुषेण महात्मना ॥ नमोस्मै जितसेवैतेकोप्ये वंचिरे मेधताम् ॥ ७६ ॥
 कः स्वयर्जिवन्मुक्तो निस्पहोपि सत्कर्मधिकृतजनानाकर्मनुष्ठानेनैव गतिद्रष्टुं दर्शयति क्रियाकांडपरायणो भविष्यतीति परेणान्वयः ॥ ७३ ॥ ज्ञानकर्मसमुच्चयाधिकारिणां ब्रह्म
 लोकदिगतिदर्शयितुं ज्ञानकर्मसमुच्चयौ चकारिष्यतीति शेषः ॥ ज्ञानमत्रोपासनम् ॥ नकेवलकर्ममार्गप्रवर्त्तेनैव तर्त्तमानजनमात्रोपकारो किन्तु तरकालमपि स्मरणकर्त्तनस्वचरि
 त्रप्रबोधनादिना स्वानुगतानां भक्तानां जीवन्मुक्तिसुखप्रदइत्याह ॥ यैरिति ॥ ७४ ॥ सर्वावस्थानां सुगतानां प्रसत्या अनुगतानाम् ॥ ७५ ॥ अनेन महात्मनारामचंद्रेण इति वर्णितप्रका
 रेण वैलोक्यस्य समापिहितकार्यामिति पूर्वाचान्वयः ॥ इदानीं श्रीविश्वामित्र सामाजिकानारामभक्तिवर्धयन्त्याह ॥ नमइति ॥ हेजनाः एते यूयमस्मै रामायनमरकुरुत ॥ तन्मम
 स्कारभावेण भवद्भिः सर्वजैतव्यजितमेवनसाधनान्तरमपेक्षणीयमित्यर्थः ॥ युष्माकं मध्येकोपि पुरुषयोरैय एवं श्रीरामइव जीवन्मुक्तश्चरिर्नैकल्पसमाधि विश्रान्तिनामः ॥ सु
 खमेधतावर्धताम ॥ ७६ ॥

॥ ७७ ॥ इराबुधभासुगाउसत्परिषदपारमकपार्थैलायाविधा-सतोरार्मांप्रपश्चरजसाभादेरनमस्करेदरिपाधत् ॥ सदारामस्तरणेच आस्थिता आस्थानतोष भुवुरिरीशेष ॥
 षसिद्यार्थिदिलंपत्त कपयाभुतयानसगतोपनपुतोषभुत् ॥ ७८ ॥ एवमन्येवहृपयभनसगुनु ॥ भूय-श्रोतुमुक्तिका-सर्वेषभुवुरित्यर्थ ॥ अतएवतेतस्यगुणाभ्यरोक्ताना
 कर्मण्यस्यभुतयाम्भान्यलिङ्गन्यभुत् ॥ एतदभाषभ्छोरस ॥ ७९ ॥ भूद्विभ्योवृजनप्रतिष्यकध ॥ अयराताजभ्यन-याङ्गोभूत् किंवाबुधोदेव अथयानुन्यइत्यज्ञ
 नाभिप्राधान्यारोप ॥ ८० ॥ विश्वामिधोप्यजानुसारेणोत्तमाह ॥ अर्धदेति ॥ इजतत्वभास्त्रिरामपरवसाक्षाजगवाभ्यासुहृदत्रिविधासकुरु सपुराण-पर पुरुष ॥

॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ ॥ इतिश्रुत्वाश्वतेसर्वेविश्वामिधेणभापितम् ॥ सिद्धाश्वरयोगीन्द्रावसिषुप्रमुखा पुन ॥ ७७ ॥ रामाधिपश्चर
 जसामादरस्मरणास्थिता ॥ दूरश्रुतोत्तरकया कययार्थेयितीपते ॥ ७८ ॥ नसतुतोपभगवान्वसिष्येन्यमहर्षय ॥ गुणान्गुणनिधेका
 स्यद्वुवकाकणयन्दुत् ॥ ७९ ॥ विश्वामिधमुनिप्राहवसिषोभगवाद्यपि ॥ ॥ श्रावसिषुजवाच ॥ ॥ नृद्विविश्वामिधमुनेरामोराजीव
 लोचन ॥ कोयमभुदुध किंवाभनुप्योवायराधव ॥ ८० ॥ ॥ श्रीविश्वामिधजवाच ॥ ॥ अत्रैवकुरुविश्वामिधमुनेराम-प्रदातासुप्रसादित ॥ ८१ ॥ अय
 यमयिताभोधिर्गीरीरगमगांचर ॥ ८२ ॥ परिपूर्णपरानद् सम श्रीवत्सलोलन ॥ सर्वेपांपाणिनाराम-प्रदातासुप्रसादित ॥ ८२ ॥ अय
 निहतिकुपित सृजत्ययमसत्सकान् ॥ विश्वामिधेविश्वजनकोधातामनामहासख ॥ ८३ ॥ अयव्युक्तांतेनि सारव्यदुससारधूत्के ॥ आन
 दसिधुर्विततोवार्तरगीर्विगात्यते ॥ ८४ ॥ कश्चिन्मुकइवात्मस्य-कश्चिन्नुयंपदाभिध ॥ कश्चिद्वर्णातिप्रकति कश्चित्तस्य-पुमानयम् ॥ ८५ ॥
 अयंत्रयामयोदेवस्येगुणयगहतातिग ॥ जयत्यगौरयपद्विर्वेदात्मापुरुषाहुत् ॥ ८६ ॥ अयंशतुर्वाहुरयविश्वसथाचतुर्भुव ॥ अयमेवम
 इदेव संहताश्चिदोचन ॥ ८७ ॥

सक ॥ विश्वामिधोऽभोधि-कीरार्थंभायनस ॥ मभीरार्थाद्वारायानामाभाभामुपनिषदांस्वगोचरोनान्यप्रमाणस्येत्यर्थ ॥ ८१ ॥ यदातासर्वपुरुषाथानामितिशब् ॥
 षुपुजस्यपायसाहित ॥ ८२ ॥ असत्समा-अकार्यतेकीर्तनइत्येवसत्कामिभ्याथार्थंलात् ॥ ८३ ॥ क्युक्तांतिश्चाराद्याधितानि सारायदृश्वस्यसारा-कायकारणवधार्थैस्तथाविधै
 धूर्तकर्मणश्चकर्त्तारोपनिभारानदीषधुर्विमास्यनपविश्यते ॥ ८४ ॥ अयमेवज्ञानमुकोनित्यमुकोमायानियतामायातर्क-इत्यन्तिशुभुभिस्थितइत्याह ॥ कश्चिदिति ॥ ८५ ॥
 यथाभयोदेवरातीर ॥ अत्रै शिक्षाकन्यादिभि ॥ वेदानामात्मापारमार्थिकसत्स्वरूपभूत् ॥ ८६ ॥ ॥ शतुर्वाहुरपाठकोविष्यु ॥ ८७ ॥

योगान्मायाशक्तिसंबन्धम् ॥ मोहनिदानमनत्वात्सदाज्ञागुरुक ॥ ८८ ॥ यथाविक्रमेणपराक्रमेणावश्यभावीविजयउत्सर्तेप्राप्यते तेजसायथाप्रकाशोभास्वरूपउत्सर्तेधि
यते यथाश्रुतेनशास्त्रेणप्रज्ञोत्कर्षउत्सर्तेप्राप्यते नद्वयसुपुर्णैर्नगरुहेनेत्यर्थः ॥ ८९ ॥ अमुनाराभेणयश्चित्तेनममायप्रतियोद्धेतिचित्त्यश्चित्तनार्हसपन्न ॥ ९० ॥ विष्णुदेहेनामु
नार्थून्यस्वर्गहास्वर्गस्यशोच्यतेत्यर्थ ॥ अभितपरितसमयानिकपाहाप्रतियोगेपीतिषष्ठ्यर्थद्वितीया ॥ एवशेषमूर्तिरयपानालाहृक्ष्मणात्मनाइहागतः ॥ तथाचपातलस्या
रिशोच्यतेत्यर्थ ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ रूपयितुनिरूपयितुदुष्टं च ॥ ९३ ॥ वंशेऽवतरेणरघुरप्यनेनपावितइत्याह ॥ रघोरिति ॥ शुश्रुमइतिकदिनियमान्देष्टितिमसोमादेशाभा

अजोयंजायतेयोगाज्जागरुकःसदामहान् ॥ विभर्तिभगवानेतद्विरूपोविश्वरूपवान् ॥ ८८ ॥ विजयोविक्रमेणेवप्रकाशइवतेजसा ॥
प्रज्ञोत्कर्षःश्रुतेनेवसुपुर्णैर्नायमुत्सर्ते ॥ ८९ ॥ अयंदशरथोधन्यःसुतोयस्यपरःपुमान् ॥ धन्यःसदशकठोपिचिंत्यश्चित्तेनयोमुना ॥ ९० ॥
हास्वर्गममुनाशून्यंहानातालादिहागतः ॥ तस्यागमादयंलोकोमध्यमःश्रेष्ठतांगतः ॥ ९१ ॥ रामइत्यवतीर्णोयमर्णवांतःशयःपुमान् ॥
चिदानंदवनोरामःपरमात्मायमव्ययः ॥ ९२ ॥ निगृहीतेद्वियग्रामारामंजानंतियोगिनः ॥ वयंत्ववरमेवास्यरूपंरुपधितुंक्षमाः ॥ ९३ ॥
रघोरयोच्छेदकरोभगवानितिशुश्रुमः ॥ वसिष्ठरुपयात्वंहिव्यवहारपरंरुक् ॥ ९४ ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वावस्थितस्तूष्णीं
विश्रामित्रोमहामुनिः ॥ वसिष्ठसुमहातेजारामचंद्रमभाषत ॥ ९५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ रामराममहाबाहोमहापुरुषचिन्मय ॥
नायंविश्रांतिकालोहिलोकानंदकरोभव ॥ ९६ ॥ यावह्येकपराभर्शातिरुढोनास्तियोगिनः ॥ तावद्दसमाधिल्वंनभवत्येवनिर्मलम्
॥ ९७ ॥ तस्माद्राज्यादिविषयान्पर्यालोक्यविनश्चरान् ॥ देवकार्यादिभारांश्चभजपुत्रसुखोभव ॥ ९८ ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ ॥
इत्युक्तोपिपदारामःकिंचिनोचेलयंगतः ॥ तदासुषुप्तयासोपिविवेशददंशनैः ॥ ९९ ॥

वश्लंदासः ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ अधिकारनिष्पादनलक्षणोलोकानांपरामशोधावन्निरूढानिष्पन्नः ॥ नभवतियुक्तमितीशेषः ॥ ९७ ॥ पर्यालोक्यकर्चिलकालमनुभूय
दवकार्यादीनधिकारभाराश्रयपर्यालोक्यपश्चात्समाधिभजेत्यर्थ ॥ ९८ ॥ यदारामइतिगुरुणाउक्तोपिलयंब्रह्मैक्यगतोबाह्यार्थश्रवणाभावाद्वागादिकरणचेष्टोपरमाच्चनाके
चिद्वेत्तेदासवसिष्ठस्तच्छरीरसकल्येनप्रविश्यतदीयसुषुप्तानाह्याशनैर्ददंशुर्दरीकविवेश प्रविश्यनदीयंवेत्तीनजीवोपर्याधिलिंगयनीकृत्यबीजांतःप्रविष्टोवायुस्तदतर्गतमकुर
मिववहिराचकर्षतियावत् ॥ ९९ ॥

तस्य च हि राकपयेत शविभाक्कभेणत भविदाभासाभिष्यत्सातकृतशेषमकाराभासाद्यर्शानादिकमभाह ॥ शक्तीति ॥ प्रथमप्राणाद्वीजभूतायामाधारशक्तौ तत्र प्राणाभि
 तस्य च हि राकपयेत शविभाक्कभेणत भविदाभासाभिष्यत्सातकृतशेषमकाराभासाद्यर्शानादिकमभाह ॥ शक्तीति ॥ प्रथमप्राणाद्वीजभूतायामाधारशक्तौ तत्र प्राणाभि
 भावेनेपुतरोमनसभाभिभावेतिस्सिध्दमसक्तिभिराभासाभावेनानुपवेशकरोतीतिशक्तिप्राणमनप्रसक्तिकरण अतएवतत्कारात्मकस्तदुपाधिकोर्जाषम्भाणद्वारासर्भनाही
 राधव्यनुपद्विरयसुपुटाभ्यादिभूतानिसर्वाणिज्ञानकर्मीद्विपलक्षणा निकल्पानियेनतथापिद्य सप्रशान्तेर्नेषप्रोम्नीत्यन्वहिरुक्कटाशूण्याश्वसिष्ठमुत्पाम्बिसुषोदत्तास्यपकृतस्य
 तन्निष्पुक्तसर्वेषणःअतएवकृतस्यस्वाभ्यस्यकमस्यस्य अकृत्यस्यत्याप्यस्यचम्यद्वारास्यद्विधारणयागुणदोषपरिचरतायाश्चारिपरातत्त्वपुक्तहानोपादानाद्विद्वत्प्राथरहित सन्दीदश
 याभोर्जाकषस्वतीनिसवाभ्यनीह्यास्थितइत्यर्थ ॥ १० ॥ तदनतरद्विभागुक्तरामरामद्व्याधाहोदस्यादिवसिष्ठबभषनपुनर्लोनेषप्रानितभृत्सादशगुरुवाक्यमनुष्ठेयमितिपिषुभा

शक्तिप्राणमन प्रसक्तिकरणोजीवभ्रकारात्मकोनादीरप्रसुपुष्टसर्वकरणभ्रोन्मीत्यनेत्रेशानै ॥ दृष्ट्वोल्लुठवसिष्टमुत्प्राविदुपोनिर्मुक्त
 सर्वेषण कृत्याकृत्यविधारणादिरहित सर्वाभ्यतीह्यस्थित ॥ १०० ॥ श्रुत्वावसिष्टवचनगुरुवाक्यमितिस्वयम् ॥ श्रुत्वाप्रावाचभगवा
 नरामचन्द्रसमाहित ॥ १०१ ॥ श्रीरामउवाच ॥ नविवेर्ननिषेधस्यत्वत्वसादाद्यप्रभु ॥ तथापितववाक्यनुकरणीयहिसवदा
 ॥ १०२ ॥ वंदागमपुराणेषुस्मृतिव्यपिमहामुने ॥ गुरुवाक्यविधि प्रोक्तोनिषेधस्तद्विपर्यय ॥ १०३ ॥ इत्युक्त्वाचरणौतस्यवसिष्टस्यमहा
 त्मन ॥ गिरसाधार्थसर्वात्मिासवाभ्याहृष्टुणानिधि ॥ १०४ ॥ श्रीरामउवाच ॥ सर्वशृणुतभद्रवानिश्रयंनसुनिश्रितम् ॥ आत्म
 ज्ञानात्परनास्तिगुरोरपिचतद्विद् ॥ १०५ ॥ श्रीसिद्धादयच्छु ॥ रामैवमेवसर्वेषामनसिस्थितिमागतम् ॥ त्वयसाठाक्षसकल
 संवादनदर्शकृतम् ॥ १०६ ॥ सुखीभवमहाराजरात्मचन्द्रनमोस्तुते ॥ वभिषुनाप्यनुज्ञातागच्छामोद्यययागतम् ॥ १०७ ॥ श्रीवाल्मी
 किरुवाच ॥ एवमुक्त्वागता सर्वैरामसस्तवनंरता ॥ रामचन्द्रस्यशिरसिषौष्पीवृष्टि पपातह ॥ १०८ ॥ एतत्सर्वमाख्यातंरामचन्द्रक
 यानकम् ॥ अननकमयंगोनमरद्वाजसुखीभव ॥ १०९ ॥
 इत्यभ्यासियानामपिमुखाभागास्तद्वत् स्थावतारथयोजनसद्विदियावत् ॥ तदभ्युपगमेनसमाहित सप्रोभावात्तस्य ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ विधिरत्नस्थानंउपोय ॥ तद्विषयय
 लसतिकमपागुनिषेध ॥ अक्षस्यद्वेषइत्यर्थ ॥ १०३ ॥ दर्शानोर्भारामभरमनुकथार्थदानकृतस्यगुरुकरोषकारस्यनिकृतिमन्यामपयस्यस्यशिरसितश्चरणप्राणभ्याञ्जेनस्वगु
 रेशमभ्यसवजनभ्यसर्वोक्तदशानभाह्याभ्यगुरुभमाहृत्यभक्त्ययमत्यक्षमनुभूतविव्धासहाहर्षयोषद्वेष्टवानित्याह ॥ इत्युक्तेति ॥ १०३ ॥ तद्विद्वत्सास्यद्विद्विगुंविशेषणम् ॥
 तत्रात्मनश्चगुरुचरेराहोत्तीतिद्विद्विशिष्यस्यगुरोभ्रानात्कीमिया ॥ १०५ ॥ स्थितिनिष्ययम् ॥ शवादेशेणएतद्रूपयज्ञभजेनत्वदुक्तिकथवादेशेनच ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ रामचन्द्र
 स्यर्जाष्युक्तिप्रतीत्यर्थतत्सवाक्षकपालक्षणात्कसोर्जाष्विनमयद्वेतिदियावत् ॥ १०९ ॥

उपसंहरति ॥ इतीति ॥ वरमुनेर्वसिष्ठस्यवचनपंक्तिरक्षणयारलमालयाविचित्राभूषिताइतिउत्तररूपारयुपनेजीवन्मुक्तिसिद्धिर्यामयातुभ्यप्रोदिताप्रोक्तानिखिलानांकिविकु
लानायोनिनाचसेव्यरूपासापरमगुरुकटाक्षाच्छृण्वादिनासेवितासतीमुक्तिमार्गप्रागुक्तभूमिकाक्रमददात्यारोपयतीत्यर्थः ॥ ११० ॥ विधिसवादप्रकारम् ॥ मोहमालिन्यरा

इतिरघुपतिसिद्धिःप्रोदितायामथातिवरमुनिवचनालीरत्नमालाविचित्रा॥निखिलकविकुलानांयोगिनांसेव्यरूपापरमगुरुकटाक्षान्म
किमार्गददाति ॥ ११० ॥ यद्मंशृणुयान्नित्यंविधिरामवसिष्ठयोः ॥ सर्वावस्थोपिश्रवणान्मुच्यतेबहूनाच्छ्रुति ॥ १११ ॥ ॥ इत्याष
वासिष्ठमहारामाचरणेवाल्मीकीयेदेवदूतेकेद्वानिंशत्साहस्र्यांसंहितायांवाल्कलिकान्दोषोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेषुवार्धिरामव्युत्थानना
मअष्टाविंशत्सुत्तरशततमस्सर्गः ॥ १२८ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ निर्वाणप्रकरणपूर्वार्धसमाप्तम् ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥

गद्वेषमहापातकोपपातकादिसर्वैषावस्थायुक्तोपिपुरुषःश्रवणादेवसर्वदेवैर्मुच्यतेशांत्यादिगुणप्राप्तिकमेणब्रह्मणच्छ्रुतिप्राप्तिकंपुनराधिकारीत्यर्थः ॥ १११ ॥ ॥ इतिश्री
वासिष्ठमंतात्पर्यप्रकाशोनिर्वाणप्रकरणपूर्वार्धेअष्टाविंशत्सुत्तरशततमःसर्गः ॥ १२८ ॥ ॥ इतिश्रीमत्परमहसपरिवाजकाचार्यश्रीसर्वज्ञसरस्वतीपूज्यपादशिष्यश्रीरामच
ंद्रसरस्वतीपूज्यपादशिष्यश्रीगगाधरेन्द्रसरस्वत्याख्यभिक्षोःशिष्येणानंदबोधेन्द्रसरस्वत्याविरचितेश्रीवासिष्ठमहारामायणतात्पर्यप्रकाशोनिर्वाणप्रकरणेपूर्वार्धसंपूर्णम् ॥ ६३ ॥

चिदात्मनिगौण्याशिलाशब्दप्रयोगनितानुगुणाद्दर्शयति ॥ घनत्वेति ॥ आदिपदादभेद्यत्वेकरसत्कूटस्थत्वादिपरिग्रहः ॥ १६ ॥ अपिशब्दाभ्यांस्त्वितोविरोधोमाययापरिहर्तव्यः ॥ १७ ॥ जगदेवमयातत्रपद्मवनत्वेनोक्षितमित्याह ॥ अस्यामेवेति ॥ तच्चजगदन्यदिवभातमपिवस्तुनानान्यतश्चुद्धचिदात्मकचवानाकिनुमाद्यैवेत्यर्थः ॥ १९ ॥ तेषाचनिकटेसतिशखाःशतसहस्रशदितियदुक्ततात्पर्यमाह ॥ शखेति ॥ लोक्यतइतिलोकचित्रलिख्यतेशिल्पमन कल्पनयायथातथाभूतभव्यसर्वजगत् तत्रशालभजिकावस्तुतोयथावास्तवीवअस्तीतिरेणान्वयः ॥ २० ॥ २१ ॥ आदत्तेस्त्रीकरोतितथाएषाचिदिघनाएकिकांएकपिडतास्वीकरोतीत्यर्थः ॥ २२ ॥ तत्स्वरूपादभिन्नोपिवपुर्मय परिच्छिन्नाकारइवजातीत्यर्थः ॥ सुषुप्तावस्थयाटकच्छेदात्सागनभिव्यक्तयेत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ सतोःशिलाभरिचयोर्नोदेतिनास्तमायातितथेत्यर्थः ॥ पुरंध्यासुचित्रायास्त्रि

चिच्छिलैषामयोक्तेयस्यामंतर्जंगतवै ॥ घनत्वैकाल्मकत्वादिवशादेशिलैवचित् ॥ १६ ॥ अप्यत्यंतघनांगायाःसुनीरंध्राकृतेरपि ॥ विद्यतेतर्जगद्द्व्योष्ठीवविपुलानिलः ॥ १७ ॥ द्यौःक्षमावायुराकाशंपर्वताःसरितोदिशः ॥ संतितस्यांशिलायांचसुषिरंमननागपि ॥ १८ ॥ अस्यामेवघनांगाल्मजगत्पद्मंविजृंभते ॥ एतस्माद्दस्तुतोनान्यदन्यच्छुद्धाल्मकंचवा ॥ १९ ॥ शंखपद्मादिकंलोकंपाषाणोलिख्यतेयथा ॥ भूतंभवद्भविष्यच्चशिलायांशालभजिका ॥ २० ॥ तथास्तितत्रतत्सर्वसंस्थानंवस्तुतोयथा ॥ उपलांतःसन्निवेशोनानात्माप्येकपिडताम् ॥ २१ ॥ यथादत्तेतथैषाचिपिंडाकारैकिकांघनाम् ॥ यथापद्मःशिलाकोशादभिन्नस्तद्वपुर्मयः ॥ २२ ॥ तथासर्गश्चित्तरूपादभिन्नोपिवपुर्मयः ॥ सुषुप्तावस्थयाचक्रपद्मलेखाःशिलोदरे ॥ २३ ॥ यथास्थिताश्चित्तेरंतस्तथेयंजगदावली ॥ शिलांतःपद्मलेखाली मरिचांतश्चमल्लतिः ॥ २४ ॥ नोदेतिनास्तमायातियथासर्गस्तथाचितौ ॥ यथापुरंध्यांमर्योतर्मज्जावाविल्वगायथा ॥ २५ ॥ तथानंतविकाराढ्याचितौब्रह्मांडमंडली ॥ विकारादितदेवेतिमुधैवोक्तिरनर्थिका ॥ २६ ॥ तत्तांसमुपयात्याशुजलंबिंदुरिवांभसि ॥ अनंतत्वाच्चित्तेरद्विकारादिचितेरिति ॥ २७ ॥ उक्त्यासंपद्यतेयच्चतस्रह्येनविलीयते ॥ ब्रह्मैवेदंविकारादिविकाराद्यर्थवर्जितम् ॥ २८ ॥ वर्जनावर्जनेर्थस्यब्रह्मैवानंततावशात् ॥ ब्रह्मस्थितंविकारादिब्रह्मैवोत्पादितंक्रमान् ॥ २९ ॥

यामतर्मनसिमर्यस्तत्कांतःसदैवास्ति ॥ २५ ॥ यदाविकारिणांब्रह्मांडानांचिन्मात्रत्वतदातद्विकारभुवनशरीरादिभेदानांचिन्मात्रत्वमर्थसिद्धमिति तदुक्तिरर्थशून्यत्वान्मुधानि फलैव ॥ २६ ॥ कुंतोर्थशून्यातत्राह ॥ तत्तामिति ॥ यतएतद्विकारादिआशुब्रह्मांडानांचिन्मात्रतादर्शनक्षणएवतत्तांचिन्मात्रतासमुपयातिनपृथगणुमात्रमप्यवशिष्यतइति हेतोः ॥ २७ ॥ काविवर्णितगंधर्वनगरवैचित्र्यवदुक्तिमात्रसिद्धत्वादपितस्यप्रत्येवचिन्मात्रत्वमित्याह ॥ उक्त्येति ॥ सभूरितिव्याहारवत् भुवमसृजत एतइतिवैप्रजापतिदेवानसृजत अस्यभितिमनुष्यानिदवइतिपितृनित्यादिश्रुत्याभुवनादिसर्गस्यामपूर्वकत्वोक्तेरवनमलयेनलयोप्युक्तः ॥ २८ ॥ विकाराद्यर्थवर्जनमपिनवस्वतरमित्याह ॥ वर्जनेति ॥ २९ ॥

पुण्यफलपतिसकार्योर्जवत्सर्षपश्चत्तानुद्वितिशरणादापिषर्षाशिवेत्स्याह ॥ ३० ॥ अकुरादिष्वपुष्विकारोपुभवतीविषयमनिवाधउत्तरकालकाहारावा
 पसुशरिपति ॥ ३१ ॥ द्वैतस्यैकत्वकल्पनाधीनकल्पनत्वाद्यकल्पितश्चिन्मात्रं त्वमित्याह ॥ एकत्वमिति ॥ एतयोर्षीजतत्कार्ययो ॥ अन्धप्रवधिद्व्यतिरिक्तजात्यकल्पना
 तरपीनादिति ॥ तच्चिद्रूपं तु काराधिपिर्देहाकात्म्यत्वभावनसंभवातीत्यर्थ ॥ ३२ ॥ तदेवसुदृढयन्मूलकेयोअयति ॥ चिदिति ॥ ३३ ॥ मज्जादिविल्वेइतिरोप ॥ ३४ ॥ एक
 प्रतद्वतिप्रसिद्धमग्नूषेणदृश्यते ॥ सुपुमकरिश्लिष्यवासनामाश्रम ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ जगत्कृतुर्जीविश्वरूपं तदीयकतृत्वादिजगच्चिदितिश्चिदेव ॥ मयाभावाभाविभावितोभावा
 अत्रान्यार्थमिदंविद्विद्वग्दृष्ट्यांभसासमम् ॥ यीजंयुप्यफलांतस्यंयीजांतनान्यदात्मकम् ॥ ३७ ॥ याहशीयीजसत्तासाभवतीयात्ययो
 ॥ ३८ ॥ चिद्विन्नकदाचिच्चहृद्यमर्तमियोद्वयम् ॥ महाशिलांतरेभेदोलखात्मास्त्रियेयायुः ॥ ३९ ॥ तदन्यानन्यमज्जादिविल्वेइतिरोप
 या ॥ रेखोपरेखावलितायैकार्पावरीशिला ॥ ४० ॥ तथात्रैलोक्यवलित्रस्यैकमितिदृश्यते ॥ एतच्छिलांतरजादिययानित्यसुपुमकम्
 ॥ ४१ ॥ नात्मनेतिनचोदंतितयाहवाजगद्गति ॥ यथाशिलांतरेखादिभिद्येतेनशिलांतरात् ॥ ४२ ॥ तत्सारत्वाजगत्कठंकर्तृत्वादिजगच्चि
 ति ॥ यथाशिलांतरानानांस्वठास्पटमवाभावा ॥ ४३ ॥ विपयत्वगच्छतिकर्तारो जगतस्त्रया ॥ नेदं कटाचिच्छ्रिक्यतेनकदाचननश्यति
 ॥ ४४ ॥ अद्विव्यमवोच्छासविलासावेदनात्मकम् ॥ ययायत्रयदाकारतयातत्राननेदवहि ॥ ४५ ॥ ब्रह्मसत्तात्मकं सर्वसुपुमस्यमिवस्थित
 म् ॥ मुरिभावविकाराद्भयोयोजगदुरुभ्रम ॥ सुपुममेवतद्विच्छिशिलांतपकजादिवत् ॥ ४६ ॥ नित्यंसुपुमपदमेवजगद्विलास सम्यक्
 प्रशान्तमचिद्वनखात्मकत्वात् ॥ पद्मा शिलांतरिवसर्गदशास्त्वसाराहृष्टानदेहमुपयांतिकदाचिदेव ॥ ४७ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षो
 पायुपनि पू शिलाकोशोपदेशोनामपट्टचत्वारिंश मर्ग ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥

॥ १० ॥ शिलायातत्परमभिमिपयत्वंगच्छतितथाआत्मतत्त्वरानपिकताइत्यर्थ ॥ १८ ॥ अश्विद्विरिक्तृष्वश्वविकारित्वाहित्यर्थ ॥ अतएवशिलानानाशिविनविठ
 दमानसकल्पनाभेदवन्नप्रतिपिनानाजीवविच्छेदकल्पनाभेदपितत्तद्रूपमेवावतिष्ठतइत्याह ॥ यथेति ॥ यदाकारकल्पय्यतइतिरोप ॥ ३९ ॥ सुपुमस्ययथाप्रतिजीविविचित्रत्वा
 भापकल्पनाभेदवतिरोपेनसहेतुइत्यर्थ ॥ सुपुममनुष्मिपितवासनामाश्रमेव ॥ ४० ॥ आस्पायिकातात्पर्यसंक्षिप्योपसहरति ॥ नित्यमिति ॥ चिद्वनयद्ब्रह्मत्वतद्वात्मक
 त्वात् ॥ असांरालुच्छा शिलांतपद्माइवसगादिरशाआत्मनिदृष्टाअपिकदाचिद्विदेहंस्वरूपस्थितिनापयात्सेवेत्यर्थ ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीशासिष्ठम०तात्ययप्रकाशेनि०पू०
 पट्टचत्वारिंश मर्ग ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥

इह ब्रह्मविद्याशिलाख्यानात्स्यमुपवर्णयते ॥ मथूराडरतेवर्हवर्णसंस्थानभेदवत् ॥ १ ॥ बिल्वदृष्टवशादचिद्रूपमेवतदंतर्धीजमज्जादीनामिवस्वगतभेदेनतत्रतत्समसत्ताकसर्गोद्भवश्चा
 चोक्तइतितात्पर्यंशमोभाभूदितितात्पर्यवर्णयति ॥ चित्तस्त्वस्येति ॥ चिद्रूपतत्त्वयावस्वस्वरूपप्रतिसंधानशून्यतावेदवसर्गर्गमितिद्योतनायांचेतनफलदृष्टातः ॥ सर्गश्च
 तप्रसिद्धस्वापादपरःस्वापःस्वमएवयुगवत्सरादिक्रमात्स्वसत्ताकल्पितसन्निवेशेनप्रवृत्तौनचित्तमसत्ताकःस्वगतभेदइत्यर्थः ॥ १ ॥ तर्हि किंचित्त्वादन्यएवसर्ग एतदपिदुर्वच
 मित्याह ॥ देशेति ॥ २ ॥ तर्हि किमसदेवेदसर्गादितदपिदुर्वचमित्याह ॥ समस्तेति ॥ समस्तानाशब्दानादर्थानातद्वासनानातस्सुकुसंकल्पविकल्पादिकलनानाचेत्रेदितुरवस्था
 त्रयेष्वेकाल्वात्सत्येअत्यतासतस्तेनवेदनादर्शनादित्यर्थः ॥ ३ ॥ तस्माच्चिद्दीनप्रातिभासिकानुक्रमवैचित्र्याशयैर्नैवफलत्वेनोत्प्रेक्षणमित्याह ॥ फलस्येति ॥ अनानातथाना

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ चित्तत्वस्यफलस्येवचित्तःस्वापापरक्रमात् ॥ ससत्तासन्निवेशेनयःससर्गइतिस्थितः ॥ १ ॥ देशकालक्रियादीनाम
 पितन्मयरूपतः ॥ इदमन्यदिदंचान्यदितिनान्नोपपद्यते ॥ २ ॥ समस्तशब्दशब्दार्थवासनाकलनाविदः ॥ एकाल्मत्वादसच्चंद्रमितिसंकथ्यते
 कथम् ॥ ३ ॥ फलस्यांतःसंनिवेशोनामानुक्रमतोयथा ॥ चित्तःस्वसत्ताघनतानानानास्थितातथा ॥ ४ ॥ अनानैवापिनानैवक्षुब्धेवाक्षु
 भितैवच ॥ यथाफलांतःस्वासत्ताचिदंतःसिद्धयस्तथा ॥ ५ ॥ जगन्नगरमादर्शंचित्तःस्वंप्रतिबिंबितम् ॥ कचतीवाकचदपिशिलांतःसंनि
 वेशवत् ॥ ६ ॥ परमेचिन्मणौसतिजगत्कोटिशतान्यपि ॥ चिंतामणावनंतानिफलानीवापितान्यलम् ॥ ७ ॥ चित्समुद्रकण्वेदंतदंगो
 ल्कीर्णमाततम् ॥ जगन्मौक्तिकमाभातितदंशमयमन्यवत् ॥ ८ ॥ अहोरात्रं विकरयन्वेदनावेदनान्यलम् ॥ चिदादित्यःस्थितोभास्वाश्च
 गद्गव्याणिदर्शयन् ॥ ९ ॥

नाचभूलास्थिता ॥ ४ ॥ तत्रानानात्वाद्यंशएवप्राथम्याद्वास्तवइत्याह ॥ अनानैवेति ॥ क्षुब्धाविक्रमेव ॥ सिद्धय सन्निवेशनिष्पत्तयः ॥ ५ ॥ शिलाख्यानस्यतात्पर्यदर्शय
 ति ॥ जगदिति ॥ शिलांतःसन्निवेशवज्जगदितियदुक्तस्याप्यादर्शंप्रतिबिंबितनगरमिवचित्तस्वरूपमेवअकचदपिकचतीत्यर्थतात्पर्यमित्यर्थः ॥ ६ ॥ मायिकानतशक्तिम
 त्त्वाद्वाचितामणौचित्तकमनोरथफलानीवचितिसर्वजगदस्तीतितत्तात्पर्यवर्णनीयमित्याह ॥ अपितानीतिश्रुतिपुअरनाभिनिदर्शनोपन्यासादितिभावः ॥ ७ ॥ क
 ल्पितविकाराशाशिशिभावेनमुक्ताशुक्तिसपुटकेमुक्तानामिववाचितिजगत्स्थितौतात्पर्यमित्याह ॥ चित्समुद्रकइतितादेतद्वर्णउत्कीर्णमिवतदगोल्कीर्णम् ॥ तदेवाह ॥ तदशमय
 मिति ॥ ८ ॥ आदित्यःस्वरूपविभाविरोभावात्मकमहोरात्रविभागमिवचिन्मणिशिलापिस्ववेदनावेदनात्मकजगद्भव्यप्रकाशनाप्रकाशनेस्वात्मनिकरोतीत्यर्थेवातत्तात्प
 र्यमित्याह ॥ अहोरात्रमिति ॥ विकरयन्विकलयन्विकुर्वन्नितियावत् ॥ ९ ॥

चिदात्मनास्त्वेजगद्ब्रह्मशब्दार्थोर्भेदोनास्तीत्याह ॥ नानयोरिति ॥ २१ ॥ एषाजगताम् ॥ २२ ॥ मेवादिस्थूलतमोपिपदार्थस्तत्त्वदृशाआलोकना
 च्छुद्धमस्थौल्यादिधर्मकब्रह्मैवभवति यथाकारकाद्यबुकेवलपयोभवतितद्ब्र ॥ अतोवहिसृणुगुल्मादेर्ब्रह्माडातस्यअतश्चित्तोदेर्हिरेण्यगर्भतस्यापिचजगतःपरमयद्विबवोत्त
 रोत्तरसुक्ष्मतमभूत्सुक्ष्माव्याकृताक्षराततद्विभागोनातेयद्दुपरिशिष्यतेतदेवपरविदुर्ब्रह्मविदइतिपरेणान्वयः ॥ २३ ॥ स्थूलस्यविमर्शसूक्ष्ममात्रत्वेयुक्तिमाह ॥ तत्समूहइति ॥
 पचीकृतसपचीकृतसमूह अपचीकृतभूतानितुचित्तमेवेत्येवकमेणवोव्याप्तिस्यर्थ ॥ २४ ॥ सौक्ष्म्येसत्सारत्वादेवतस्थौल्येपिसत्यतरत्वलक्षणसारतरताप्रपचेपामैरनुभूयत
 इत्याह ॥ यत्सौक्ष्म्येपीति ॥ अतएवाप्परमाणुगतरसशक्तेःस्थूलजलेइद्वियगोचरेतेवघटादौब्रह्मसत्तायास्तद्गोचरेतेत्याह ॥ यथेति ॥ २५ ॥ पायसीस्थूलजलनिष्ठासतीयो

नानयोर्विधतेभेदस्वरूपादपयोरिव ॥ यानीमानिजगतीहनान्यत्तानिचिदाकृतेः ॥ २१ ॥ भावाभावादिनास्येषांतस्याइवकदाचन ॥
 ब्रह्मैवजगदाभासंमरुतापोयथाजलम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मैवालोकाच्छुद्धंभवत्यंबुयथातपः ॥ मेवादिस्तृणगुल्मादेश्चित्तादेर्जगतोपिच
 ॥ २३ ॥ परमांबुविभागेनयद्दुपंतत्परंबिदुः ॥ तत्समूहस्तदेवोच्चैश्चित्तंमेरुवृणादिकम् ॥ २४ ॥ यत्सौक्ष्म्येपिहिसाराल्मस्थौल्येसारतरं
 हितम् ॥ यथारसालिकाशक्तिःपरमाणुतयानघ ॥ २५ ॥ स्थिताजगत्पदार्थेषुपायसीब्रह्मतातथा ॥ रसशक्तिर्यथानानातृणगुल्मलतां
 भसाम् ॥ २६ ॥ तथानानातयोदेतिसैवासैवेवब्रह्मता ॥ यैपारूपविलासानामालोकपरमाणुता ॥ २७ ॥ गुणगुण्यर्थसत्तामरूपिण्या
 सांपरात्मता ॥ चित्तिचित्तेस्तिमेवादिदत्तदभिव्यंजनतामनि ॥ २८ ॥ पिच्छपक्षौघकाठिन्यमयूरान्डरसेयथा ॥ चित्तितत्त्वेस्तिनानातातद
 भिव्यंजनात्मनि ॥ २९ ॥ विचित्रपिच्छिकापुंजोमयूरान्डरसेयथा ॥ यथानानात्मिकेत्थेववर्त्यन्डरसबर्हिते ॥ ३० ॥ विवेकदृष्ट्यादृष्टेतेत
 थाब्रह्मजगत्स्थितम् ॥ सनानातोप्यनानातोयथांण्डरसबर्हिणः ॥ ३१ ॥

म्येतिशेषः ॥ स्थूलवैचित्र्येणसत्तावांतरसामान्यात्मनासत्तावैचित्र्येयतादृशादृष्टांताःकल्प्याइत्याशयेनाह ॥ रसशक्तिरित्यादिना ॥ २६ ॥ रूपविलासानानीलपीतादिरूप
 वैचित्र्याणामालोकपरमाणुतासूक्ष्मतमरूपसामान्यंयथातथेत्यनुपज्जयते ॥ २७ ॥ परात्मताब्रह्मसत्तापिआसांघटादिव्यक्तीनांगुणिगुणरूपावातरवैजात्यार्थसत्तामरूपिणी
 भवतीतिशेषः ॥ आविर्भावदशायाकार्यात्मनाकारणमेवास्तीतिवचित्तिरोभावदशायामपिकारणात्मनाकार्यमव्यस्येवेत्येतदपिदृष्टानोपपादयति ॥ चितीति ॥ सर्वथातिरो
 भावेमायाशबलचित्तिअर्थतिरोभावेचित्तेमेवादिस्थूलकार्यजातमस्ति यथापिच्छानिपक्षौघा.काठिन्यचमयूरोपादानभूतेतदंडरसेसंतितद्वदित्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ वि
 वेकदृष्ट्याभेददृष्ट्या ॥ तथाचतत्रकल्पितभेदोयथानवास्तवाभेदविरोधीतद्ब्रह्मप्रीत्याह ॥ सनानातइति ॥ अडेरसरूपोवर्हिणोमयूरः ॥ ३१ ॥

नैतावता वैपम्यप्रसक्ति ॥ यथासवगतौ सत्तासमतायामवस्थितिस्तथातन्त्रिरूप
 वार्तस्य ॥ ३२ ॥ मनुषियम्यपरिहारायसत्तासमतायामेवावस्थानमितिकुलः आभासभाषतापत्तिलक्षणशुभ्यत्वपि वैपम्यपरिहारावित्याशक्याह ॥ यतदिति ॥ रूपतत्त्व
 भावस्थमद्वन्द्वपयसन्वन्तयुस्य निष्ठम् ॥ आभावस्थायिसदधीन निरूपणत्वात् ॥ तस्य चाद्यत्वात्मानाऽनानालकमिन्नाभिन्नत्वभाषमिदजगद्रूपनस
 त्तरोयस्यनन्तसत्त्वमनुपपन्नम् ॥ न अर्थस्वन्ताराब्दस्य बहुवीहि ॥ ३३ ॥ एवमनुपपन्नस्यापि कर्षाद्विरसदृष्टिर्नैविकरस्यनेयमित्याशयेनाह ॥ चिजगदिति ॥ यथाजगदिति चि
 हत्वकन्तचमनुगतथापार्थिगिरसोनुगत यथाचित्तचेजगद्वलनितधारसेर्वाहितियेत्यर्थ ॥ ३४ ॥ उपभोक्तमर्थरूपकेणैकीकृत्यदर्शयन् सर्ववस्तुविद्धि तत्रचभवे कृतोस्ती
 विपशार्थचमलक्षणे पिच्छे पूर्णाआपान्नात्रिदेवजगत्स्रक्षणमयूररूपतलक्षणपदत्तरमार्थवस्तुविद्धि तत्रचभवे कृतोस्ती
 त्यय ॥ ३५ ॥ इति श्रीनासिद्धमन्तालयप्रकाशे नि ५० समाप्तत्वारिशसग ॥ ४० ॥ यत्सत्तास्फूर्तिहोष्यानिप्रतिषिध्नतिकस्मिते ॥ तत्सच्चि
 जैद्वैतहेतमत्तामातयान्नजगद्धम ॥ यथासदसतो सत्तासमतायामवस्थिति ॥ ३२ ॥ यतस्सदसतोरूपभावस्य विद्धितपरम् ॥ नाना
 नानानालकमिदव्यनुभूतनसंभवम् ॥ ३३ ॥ चिजगद्वलनपस्यवर्धद्विरसवर्द्धिणम् ॥ यथाजगदिति चित्तचित्तचेयज्जगत्तथा ॥ नाना
 नानालकमयूरद्विरसोयथा ॥ ३४ ॥ नानापदार्थभ्रमपिच्छपूर्णजगन्मयूरद्विरसश्चिवापा ॥ मयूररूपत्वमयूरमंत सत्तापदविद्धि
 कुतोस्तिभेद ॥ ३५ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चिह्ननोपदेशोनामसप्तचत्वारिंशसर्ग ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 यत्रानुदितरूपालमसर्वमस्तीदमाततम् ॥ मयूरद्ववधीर्जेतस्तदहतादिगादिष ॥ १ ॥ यत्रनाभ्युदितकिञ्चित्तत्रसर्वचविद्यते ॥ तदत्राप्य
 गिरा स्वगस्तुखसारेण विद्यति ॥ २ ॥ तथाचमुनयोदिवागणा सिद्धामहपय ॥ आस्वादयंत स्वरूपसदानुर्पदेस्थिता ॥ ३ ॥ एतेयेस्तब्ध
 नयनदृष्टोनिर्निमेषिण ॥ तेदस्सदर्शनासगस्यदत्यागेष्यवस्थिता ॥ ४ ॥

रानरपनत्रस्तनिष्ठव्यवर्णयति ॥ १ ॥ मयूरसदृशान्तिरोभूतजगद्वैचिष्यग्रीचिद्विचिस्संबलितबीजशक्तिमवस्थाकृतमेवतश्चनतत परशुद्धमस्तीतिभ्यामोद्देशमाश्रुवितितवधिधा
 ननिर्दिशयमानरूपनिष्ठव्यपरिचाययित्तुश्रीवसिष्ठउवाच ॥ यथेति ॥ बीजेअहअतर्मयूरद्ववर्णितमतरद्विताविविर्दिगाविविद्यविसर्वजमपमशुद्धेकालप्रयेप्यनुदि
 तरूपालअनुलन्वस्वरूपमेवासि तरेवोक्तदृष्टांततालयविषयोनारावलमित्यर्थः ॥ १ ॥ यत्रपरमार्थत किञ्चिन्नाभ्युदिततत्रैवसर्वजगद्विषयाविद्यतेतदेवाप्राप्सिन्नेहेपिअगि
 राअगानरमभूतमाणःसत्प्रमादिवैषयिकसुखसारेणचित्तवृत्तिभेदेनचिषमभोगाकारतयास्फटिकमुकुरादौचद्ववर्धयति ॥ तथाचविषयसुखानुभवबलात्तद्विषयानुनिरति
 शयानरंसद्वाधोनुमेवद्वय ॥ २ ॥ सर्वसाधारण्येनतस्मद्भावेअनुमानमाणमुक्ताविद्युपानुभ्रममाणमप्याह ॥ तथाचेति ॥ स्वरूपस्वात्मभूतभूमानरम् ॥ ३ ॥ सर्वैरपिपुत्रो
 नानुपपन्ननिर्दिष्टयययनासनाद्याणस्वरजनविशेषावतिगृहण ॥ अतएवतदुभयपरिहारायनासायनिच्छददृष्टयःप्रणानिरोधपराभ्ययोनिनोदस्यतइत्याह ॥ एतेइति ॥ स्तब्धे
 नयनेनोत्कृष्टधीनैर्द्विषयेषाम् ॥ ४ ॥

इदं त्वनाह षष्ठादिभूमिकाना आरुढषष्ठसप्तमभूमिकास्तुव्यवहंरंतोपिसमाहितै पूर्वभूमिकागंतस्तुव्यमात्मसुखंमदैवात्वाद्यतीत्याह ॥ नास्थिताइति ॥ कर्मसुव्यवहारैषुस्थि
 तानामपियेषाषष्ठादिभूमिकागतानावास्मार्थसत्यताभावाननास्थिताईषड्स्थिता येचपूर्वभूमिकागताःसविस्वेद्यसवद्यत्यागक्षणसमाधौस्थितायेषां प्राणोमनश्चनस्पद
 तेतेचचित्तचेत्यसमासगयोस्यागोयस्मिस्तथाविधेभूमानदपेदन्यतयास्थिताइतिसार्धद्वयस्यार्थः ॥५॥६॥ षष्ठादिभूमिकागताअतर्ब्रह्माकाराखड्ढत्तिधारास्पदात्तेनाशेननिर
 तिशयानदास्वादनलक्षणपरमपुरुषार्थयथासार्धयतितथैवबाहिश्चत्तचेत्यादिस्पदाद्यवहारसस्थितिमपिकुर्वति यथाजगदीश्वरोत्तसैवस्वरूपानदप्रतिष्ठोपिबहिर्माययाजग
 द्यावस्थापालयतितद्वदित्यर्थः ॥७॥ तेषाव्यवहारेदृशेषुबाह्याविषयेषुदर्शनानाबुद्धिदृष्टीनांसगमेत्रिपुट्यामप्यभिव्यक्तो निरतिशयानदात्मातर्ह्यादयत्येवेतिसर्वोपिव्यवहारसुख
 रूपएव ॥ यथाऐवोरिदमिस्तरुपल्लवमतःप्रविश्यहृदयतितद्वदित्यर्थः ॥८॥ अतःस्वरूपसुखनुतेषासुतरानिर्विक्षेपमित्यत्रापिदृष्टातमाह ॥ विव नित्यतराले

नास्थिताभावनायेषांस्थितानामपिकर्मसु ॥ संविस्वेद्यसंबंधस्यंदत्यागेतेस्वपदेस्थिताः ॥५॥ प्राणेनस्पंदतेयेषांचित्रस्थवपुषामिव ॥
 सनोनस्पंदतेयेषांचित्रस्थवपुषामिव ॥६॥ चित्तचेत्यसमासंगत्यागेतेस्वपदेस्थिताः ॥ स्पंदात्संसाधयंत्यर्थेनाशेनेश्वरोयथा ॥७॥
 तथैवचित्तचेत्यादिस्पंदाकुर्वतिसंस्थितिम् ॥ यथाहृदयतिस्रच्छंभ्रहृदयत्वंतर्ह्यदर्शनसंगमे ॥ विवाहू
 रंप्रयातस्यभित्तावपतितस्यच ॥९॥ यदिदोस्तेजसोरूपंतद्रूपंशुद्धसंविदः ॥ नदृश्यंनोपदेशार्हंनान्यासन्नंनदूरगम् ॥१०॥ केवलानुभ
 वप्राप्यंचिद्रूपंशुद्धमात्मनः ॥ नदेहोनेद्रियप्राणौनचित्तंनचवत्सना ॥११॥ नजीवोनपिचस्यंदोनसंचित्तिनवेजगत् ॥ नसन्दासन्नम
 ध्यंचशून्याशून्यंनचैवहि ॥१२॥ नदेशकालवस्वादितदेवस्तिनचेतरत् ॥ एतैःसर्वैर्विनिर्मुक्तं हृदिकोशशतेनच ॥१३॥ यत्रैतत्स्पंदते
 हस्यंतत्तदात्मपदंभवेत् ॥ यच्चनाद्यंनकल्यांतंनवस्वाद्यनिलादिभिः ॥१४॥ इहचामुत्रसद्रूपादन्यथाभवतिक्वचित् ॥ जायंतंचेषियंते
 चदेहकुंभाःसहस्रशः ॥१५॥

कस्यशुद्धनमःस्थस्येदोस्तेजसश्चद्विक्रियायायद्रूपतेदवपरमात्मनोनिर्विक्षेपाहृदरूपतैरनुभूयतइत्यर्थः ॥९॥१०॥ तदेवदेहादिसर्वोपाधिनिर्मुक्तमात्मनस्तत्त्वमित्याह ॥ नदेह
 इत्यादिना ॥११॥१२॥ देशकालवस्तुनिहृष्यत्रिविधपरिच्छेदादिनाब्रह्मैवास्ति ॥ एतैर्देहादिभिः ॥ भूतजाविदेहकोशानाहृदिकोशासनात्मनास्थिता
 नामानत्यात् ॥१३॥ एवकोशशतेनहृदित्तेयत्रयस्मिन्सति एतद्वृथयमाविर्भावतिरोभावादिनास्पंदतेतत्सन्नात्रमेवात्मपदभवेत्सभावितमित्यर्थः ॥ एवकार्यकारणविलक्षण
 तत्सभावनीयमित्याह ॥ यच्चेति ॥ यद्ब्रह्मआद्यमहाकल्यादिकालेभवमव्याकृताख्यकारणम् ॥ तथाकल्यातप्राकृतादिप्रलयरूपचन ॥ सर्गकालेपिइहएतस्मिन्लोकैःअमुत्र
 परलोकैवाऽनिलादिभिःशोषणदहनछेदनभेदनादिविकारैः क्वचित्सद्रूपादन्यथानभवतीतिसविकारवस्तुअदिपदात्कद्विकाराश्वयन्भवतीत्यर्थः ॥१४॥ ननुदेहादिविकारैस्तद
 नुगनसद्रूपस्यापिविकारकिनस्यात्तत्राह ॥ जायंतेचेति ॥१५॥

तद्विकारिपृथग्लिनेत्याह ॥ तद्येति ॥ ११ ॥ विष्वक्कसत्तदुसिद्धयाश्रयणाद्युपायपरिच्छतया ॥ १० ॥ अतएवव्यवहृन्मपिनिर्धिकारालम्बनान्भित्यमुक्तात्स्वरूप
 लितत्याह ॥ मन्बलचपीति ॥ मन्बलत्स्वराज्योप्यग्यबहोरेपुधीयमान ॥ १८ ॥ ११ ॥ ह्यगकालाविसर्गजगद्ब्रह्मत्यात्मदृष्टादृष्टवत्स्तर्ककर्मयोपिचमणसंभवतिने
 वमभवतीत्यर्थ ॥ यतस्त्वबलुत सममथिपमत्वरूपच्छसिसैवप्रमासमानसीतिसमएववा ॥ प्रलियसप्रसाप्येतीतिश्रुतेरितिभाव ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीशिवसिद्धमन्तात्स्यप्रकारानिर्वा
 णनकरण०ऽदृष्टत्वारिशःसगः ॥ २८ ॥ १२ ॥ ॥ विकारोऽप्योषिवर्तस्वैलक्षण्यमिहोष्यते ॥ अप्रबोधोधात्रविद्यास्तिस्रबोधेनास्तिसिद्धेतिच ॥ १ ॥ विकाराराम्याविवर्त
 स्वलक्षणोभेदेजिमासमानोराम पृच्छति ॥ यदीति ॥ आदिपद्याकारपरिपद ॥ मृद्धिनित्यनिरतिरायद्विभक्तिप्रविधयपरिच्छेदरूप्येइतियावत् ॥ १ ॥ तद्यकारणेकार्यो
 मन्त्रयथाप्रतितोइतिभागवम्य १ प्रतिबद्धभागवस्य २ प्रच्छन्नभागवस्यो ३ विनष्टभागवस्यो ४ प्रच्छन्नभागवस्यो ५ भ्रंति ॥ आपोऽव्यवोपद्यद्विभात्र ॥ द्वितीयोजलस्यद्विमक
 सयात्याभ्यतरस्यास्यनात्माकाशस्यखडना ॥ तच्चदेहादिसफलमालैवात्मविदांवर ॥ १६ ॥ केवलबोधवैरूप्यादीपत्पृथगिवस्यितम् ॥
 विष्वगारममयविब्रंजानुद्व्यासुसिद्धया ॥ १ ॥ प्रज्वलन्नपिकार्येयुनिवाणोनिममोभव ॥ यदिददृश्यतेकिञ्चिज्जगतस्यावरजगमम्
 ॥ १७ ॥ तत्सर्वत्रसनिघ्नमनिगुणनिर्मलरामकम् ॥ निर्विकारमनापंतनित्यशांतसमारमकम् ॥ १९ ॥ कालक्रियाकरणकठनिदानका
 यंजन्मास्यितत्रलयसंस्मरणानिमलरामकम् ॥ तद्वक्षतिदृष्टवत्एवतवात्मदृष्ट्याभूयोपिपिकिञ्जमणमगसमगएव ॥ २० ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०
 दे०मोक्षोपायेपुनि०पु०वक्षेकारमत्रतिपादननामअष्टचत्वारिंशसग ॥ ४८ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यदिनास्ति
 विकारादिमन्नक्षणिवृद्धिने ॥ तदिदकयमाभातिभावाभावमयजगत् ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अपुन प्रागवस्थानयस्वरू
 पविपयय ॥ तद्विकारादिकतातयक्षीरादिपुवर्तते ॥ २ ॥ पयज्ञानुनरभ्येतिदधित्वान्नपुनपय ॥ बुद्धमायतमध्येपुनस्रमस्रैवनिर्मलम्
 ॥ ३ ॥ क्षीरादेरिवतेनास्त्रिभ्रणोनविकारिता ॥ अनायतविभागस्यनचैपोवयविक्रम ॥ ४ ॥
 काभाह ॥ द्वनीपोरत्रयासपभाह ॥ षडूर्णोजलद्व्यतरगभाह ॥ पञ्चमोदुग्धस्यदधिभाह ॥ तत्रात्येववज्जम्बाम्बिभाहविकारपरिणामश्च इतरेतुविवर्ततेवापृथेत्याशयेनम
 यंबवसिद्धाविकाररूपणमाह ॥ अपुनरिति ॥ यक्षीर्यासाविपुदधिवैतुव्यादिलक्षणकार्यपुनयाकनक्षीराविभावावस्थानयुक्षीरादिसत्वरूपविपययद्वपविष्येततवैवविकार
 मत्कारपरिणामाद्व्याप्यमित्यर्थ ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मणिभ्रणक्षणकार्यपुनतयान्तद्विधर्म्यादित्याह ॥ अदुद्धमिति ॥ ३ ॥ ॥ अलुतद्विपरमाणुभिर्दधणुकादीनामिवाययव्यांजक
 मत्सत्राह ॥ अनापतेने ॥ आपतलक्षणेदेशिकपरिच्छेदवस्तुक्रियासयोगादिविभागवत्सुभापयवेव्यव्यारणकमस्याभ्यतद्विलक्षणस्यब्रह्मणःसद्व्यर्थः ॥ एतेनबहुनास्यु
 मनासिनेवतानाशास्त्रयुस्ययसम्भवेवासवयोनेककार्यजनकत्वमारणकत्वम् ॥ यथातदूर्णापटयति यथाकारण्युणानाकार्यगुणप्रतीतिवैशेषिकाद्यभिमतलक्षणस्य
 तत्राप्याचकारानुबन्ध ॥ इत्याणिद्विभ्यारणारभते गुणाभ्यगुणानरभिति ॥ ४ ॥

ब्रह्मणि जगतस्तु परिशेषाद्विबर्त्तन्त्वेव सिद्धमिति तद्वक्षणे न दर्शयति ॥ समस्येति ॥ विकृतिरन्यथाभावः ॥ सभ्रमविवर्तम् ॥ तथा चाद्यतयोः समेतदस्य शिष्वैष म्यप्रति भासो विवर्त्तन इति तद्वक्षणे भितिभावः ॥ ५ ॥ तदस्य परादर्शयति ॥ न स वेद्यमिति ॥ ६ ॥ मध्ये विकारासंस्पर्शः कथञ्ज्ञायत इति चेदाद्यतयोस्तदस्य परास्वभावावधारणादेव लिगादित्याह ॥ यादृगिति ॥ ७ ॥ आत्मनस्तु प्रकाशाशस्वाभाव्येन समतासर्वानुभवसिद्धा अनात्मभावश्च तस्यात्यन्तसाभाव्या इत्याह ॥ ८ ॥ ९ ॥ चित्तकाशैकरसे ब्रह्मणि तद्वि

समस्याद्यंतयोर्धैयं दृश्यते विकृतिः क्षणात् ॥ संविदः सभ्रमं विद्धि नाविकारे स्ति विक्रिया ॥ ५ ॥ न संवेद्यं न संवित्तिस्तत्र ब्रह्मणि विद्यते ॥ तद्ब्रह्मशब्दकथितं निःसंबंधं चिदात्मवत् ॥ ६ ॥ याद्दगाद्यंतयोर्वस्तुताद्दगेव तदुच्यते ॥ मध्ये यस्य दन्यत्वं तदबोधो धाद्विजृम्भितम् ॥ ७ ॥ आत्मात्वाद्यंतमध्येषु समः सर्वत्र सर्वदा ॥ स्वमप्यन्यत्वमायाति नारम तत्वं कदाचन ॥ ८ ॥ अरूपत्वात्तथैकत्वान्नित्यत्वाद्यमीश्वरः ॥ वशं भावविकाराणां तदकदाचन गच्छति ॥ ९ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ विद्यमाने सैदेकस्मिन् ब्रह्मण्येकांतनिर्मले ॥ संविद्धमस्वरूपाया अविद्यायाः कारागमः ॥ १० ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ब्रह्मतत्त्वमिदं सर्वमासीदस्ति भविष्यति ॥ निर्विकारमनाद्यंतं नाविद्यास्तीति निश्चयः ॥ ११ ॥ यस्तु ब्रह्मेति शब्देन वाच्यवाचकयोः क्रमः ॥ तत्रापि नान्यताभावमुपदेष्टुं क्रमो ह्यसौ ॥ १२ ॥ त्वमहं जगदाशाश्वद्यौर्भूथाप्यनलादिवा ॥ ब्रह्ममात्रमनाद्यंतं नाविद्यास्ति मनागपि ॥ १३ ॥ नामैवेदमविद्येति भ्रममात्रमसद्विदुः ॥ न विद्यते यासासत्याकीदृश्यामभवेत्किल ॥ १४ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ उपशमप्रकरणे ह्यस्मिन्नेतुत्वये रितम् ॥ अविद्येयं तथैतच्छिवाच विचार्यत इति प्रभो ॥ १५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ एतावंतमबुद्धस्त्वमभूः कालं रघूदृह ॥ कल्पिताभिर्बोधितोसि स्वयुक्तिभिः ॥ १६ ॥ अविद्येयमयं जीव इत्यादिकलनाक्रमः ॥ अप्रबुद्धप्रबोधाय कल्पितो वाग्बिदांवरैः ॥ १७ ॥ अप्रबुद्धं मनोयावत्तावेदं भ्रमं विना ॥ न प्रबोधमुपायाति तदा क्रोशशतैरपि ॥ १८ ॥

रुद्धस्वभावाया अविद्यायाः कथमप्रसक्तिर्येन तत्र जगद्विबर्त्तः स्यादिति प्रबुद्धदृशारामः शक्ते ॥ विद्यमाने इति ॥ १० ॥ न प्रबुद्धदृशा अविद्यासद्भावब्रूमः कित्त्वबुद्धयुत्पादनाय कल्पनयेत्याशयेनोत्तरमाह ॥ ब्रह्मतत्त्वमिति ॥ सर्वपूर्णम् ॥ ११ ॥ न अन्यतायाभावसद्भाववदाम कित्त्वपदेष्टुमसौ क्रमः कल्पित इत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ यद्यविद्यानास्येव तद्युपशमप्रकरणे यथाशक्तिरविद्येयतथैतच्छिवाच विचार्यत इति त्वयैवाविद्यासद्भावमंगीकृत्योक्तमिति रामः शक्ते ॥ उपशमेति ॥ १५ ॥ तत्तु तवाबोधदशायात्बुद्ध्यानुसारीकल्पनयोक्तमिदानीतुत्वप्रबुद्धइति तत्कल्पनावसर इत्यविरोध इत्याह ॥ एतावतमिति ॥ १६ ॥ १७ ॥ भ्रममविद्यादिशास्त्रीयव्यवहारकल्पनाम् ॥ तत्समः ॥ १८ ॥

पुर्तानामभावनारिपुत्रदायनिरासकत्वविदिभाष ॥ १९ ॥ सत्पुत्रोपेतत्वोपदेशोप्यदस्वाराशयेनाह ॥ सवमिति ॥ २० ॥ २१ ॥ येनयादशोपदेशोनाववोप्यमेतद्य
 ज्विदिशोप ॥ २२ ॥ तेनमाह ॥ प्रसेति ॥ यथेच्छसीतिरेच्छिकेनम्यबहारेणनमालासलसलत्वङ्गानिरितिभाष ॥ २३ ॥ कोटि सवच्यतिभाषाधिस्तम्भाभम् ॥ एकेति ॥ त
 ॥ २४ ॥ सवच्यकाल्युसविम्यालक सत्वमेव ॥ तच्छुभिप्रसिद्धमनापतरपरसवस्थितोसि ॥ २५ ॥ यद्वलेति ॥ आलेतितुन्यइत्यपिषमसिद्धयथाअविषामकृतिश्च
 युत्पेवधोपयित्वैपजीवआत्मनियोज्यते ॥ यपुत्प्यासापतेकार्यनतपक्षशरतरपि ॥ १९ ॥ सर्ववक्षेतियोद्युयादप्रयुक्षस्यदुर्मते ॥ सकरो
 तिसुदृहृत्स्यास्याणोर्दुं खनिवेदनमा ॥ २० ॥ पुत्प्याप्रयोध्यतेमूद्रःप्राज्ञसत्त्वेनवोध्यते ॥ मूद्र प्राज्ञत्वमायातिनयुक्तयाद्योधनविना ॥ २१ ॥
 याकृत्नानालियेच्छसितयाकुरु ॥ २३ ॥ असंवेपमहासंवित्कोटिमात्रजगन्मयम् ॥ एकप्रत्ययवानत कुर्वन्नपिनलिप्यसे ॥ २४ ॥
 प्रारूपश्चेतनोव्यापीपरमालाहमित्ययम् ॥ राधवानुभवतस्त्वतिपुनाच्छुद्धसस्वपन् ॥ २५ ॥ निर्ममोनिरहकारोद्युद्धिमानसिसा
 युवेत् ॥ तद्वन्नावेदनशातमवभूतस्थितभव ॥ २६ ॥ तदनाघतमाभाससत्त्वमेवपरपदम् ॥ स्थितोसिसवर्गैकालमशुद्धमविन्मयात्मक
 ॥ २७ ॥ यद्वन्नामापिनियुश्रयाविधाप्रकृतिश्चया ॥ तदभिन्नसदैकालमयाकुंभशतेपुच्छ ॥ २८ ॥ नात्मनःप्रकृतिभिर्निष्पापटान्मन्मयता
 यया ॥ समन्मात्रयपार्थातर्लैवप्रकृति स्थिता ॥ २९ ॥ आवर्त सलिलस्येवय स्पंदस्त्वयमात्मन ॥ प्रोक्त प्रकृतिशब्दनेतेनैवहसाए
 लीयते ॥ अयोधात्सन्मयोयातिरज्वासर्पश्चमोयया ॥ ३० ॥ अयोधादेतयोर्भेदोयोधेनैववि
 रमदक ॥ ३३ ॥

बागवन्नेनेष्यमिद्धान्मवभिनन्मसाधैकालकमित्यय ॥ २८ ॥ ययापटस्यमृन्मयतासालासलसलत्वङ्गानिरितिस्थ ॥ २९ ॥ स्वदोषिबर्कनम् ॥ तेनसम्भाष
 सत्पुत्रोपेतत्वोपदेशोप्यदस्वाराशयेनाह ॥ सवमिति ॥ २० ॥ २१ ॥ येनयादशोपदेशोनाववोप्यमेतद्य
 ज्विदिशोप ॥ २२ ॥ तेनमाह ॥ प्रसेति ॥ यथेच्छसीतिरेच्छिकेनम्यबहारेणनमालासलसलत्वङ्गानिरितिभाष ॥ २३ ॥ कोटि सवच्यतिभाषाधिस्तम्भाभम् ॥ एकेति ॥ त
 ॥ २४ ॥ सवच्यकाल्युसविम्यालक सत्वमेव ॥ तच्छुभिप्रसिद्धमनापतरपरसवस्थितोसि ॥ २५ ॥ यद्वलेति ॥ आलेतितुन्यइत्यपिषमसिद्धयथाअविषामकृतिश्च
 युत्पेवधोपयित्वैपजीवआत्मनियोज्यते ॥ यपुत्प्यासापतेकार्यनतपक्षशरतरपि ॥ १९ ॥ सर्ववक्षेतियोद्युयादप्रयुक्षस्यदुर्मते ॥ सकरो
 तिसुदृहृत्स्यास्याणोर्दुं खनिवेदनमा ॥ २० ॥ पुत्प्याप्रयोध्यतेमूद्रःप्राज्ञसत्त्वेनवोध्यते ॥ मूद्र प्राज्ञत्वमायातिनयुक्तयाद्योधनविना ॥ २१ ॥
 याकृत्नानालियेच्छसितयाकुरु ॥ २३ ॥ असंवेपमहासंवित्कोटिमात्रजगन्मयम् ॥ एकप्रत्ययवानत कुर्वन्नपिनलिप्यसे ॥ २४ ॥
 प्रारूपश्चेतनोव्यापीपरमालाहमित्ययम् ॥ राधवानुभवतस्त्वतिपुनाच्छुद्धसस्वपन् ॥ २५ ॥ निर्ममोनिरहकारोद्युद्धिमानसिसा
 युवेत् ॥ तद्वन्नावेदनशातमवभूतस्थितभव ॥ २६ ॥ तदनाघतमाभाससत्त्वमेवपरपदम् ॥ स्थितोसिसवर्गैकालमशुद्धमविन्मयात्मक
 ॥ २७ ॥ यद्वन्नामापिनियुश्रयाविधाप्रकृतिश्चया ॥ तदभिन्नसदैकालमयाकुंभशतेपुच्छ ॥ २८ ॥ नात्मनःप्रकृतिभिर्निष्पापटान्मन्मयता
 यया ॥ समन्मात्रयपार्थातर्लैवप्रकृति स्थिता ॥ २९ ॥ आवर्त सलिलस्येवय स्पंदस्त्वयमात्मन ॥ प्रोक्त प्रकृतिशब्दनेतेनैवहसाए
 लीयते ॥ अयोधात्सन्मयोयातिरज्वासर्पश्चमोयया ॥ ३० ॥ अयोधादेतयोर्भेदोयोधेनैववि
 रमदक ॥ ३३ ॥

१ ब्रह्मसूत्रस्यप्रारम्भविषयः

एतत्कलनाबीजमेव ॥ ३४ ॥ नोपततिचेतसुखदुःखफलाःशरीरदुःमायेभ्यस्तथाविधाश्रित्तांकुरानजायते ॥ ३५ ॥ उपक्रांतमुपदेशहस्यमुपसंहरति ॥ द्वित्वमिति ॥ हेराम
 जगतिअसत्भांत्युपात्तद्वित्वजहिहित्यज ॥ आचहैइतिचकाराज्जहोतेरि ॥ यतस्त्वबोधमुपागतोसि ॥ आत्मैकभावक्षणेनरितिशयानदविभवेनअभयात्माश्रव ॥ दुःखं
 तुकालत्रयेपिनास्येत्रेतिनःपरमार्थसारउपदेशइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनि०पू०एकोनपंचाशत्तमःसर्गः ॥ ४९ ॥ ॥ इहकल्प
 नयाजी .लिंगपुर्यष्टकोद्भवः ॥ वर्णितोहैस्तथातस्यबाह्यार्थग्रहणक्रमः ॥ १ ॥ भिद्यतेहृदयघंथिश्छिद्यतेसर्वसथाइतिश्रुतेस्तच्चसाक्षात्कारेणस्वयच्छिन्नसर्वसंशयोपिरामः

एतदेवात्मविज्ञानाद्ब्रह्मसद्भासनाजलैः ॥ संसिक्तमपिचलेननभवत्यंकुरक्षमम् ॥ ३४ ॥ नोचेत्यततिचित्क्षेत्रेकलनाबीजकंततः ॥ चित्तां
 कुरानजायंतेसुखदुःखलवद्दुःखमाः ॥ ३५ ॥ द्वित्वंजगत्यसदुपात्तमबोधजातंबोधक्षयंजहिहिवोधमुपागतोसि ॥ आत्मैकभावविभवेनभ
 वाभयात्मानास्येवदुःखमितिनःपरमार्थसारः ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे० मोक्षोपायेषुनि०पू०संस्तुतिविचारयोगोनामएकोनप
 चाशःसर्गः ॥ ४९ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ ज्ञातंज्ञातव्यमखिलंदृष्टव्यमक्षतम् ॥ परेणपरिपूर्णाःस्मोब्रह्मज्ञानाच
 तेनते ॥ १ ॥ पूर्णात्पूर्णाभिदंपूर्णंपूर्णप्रसूयते ॥ पूर्णनापूरितंपूर्णस्थितापूर्णचपूर्णता ॥ २ ॥ लीलयेदंतुष्टुच्छामिभूयोबोधोधाभिवृद्धये ॥
 बालस्येवपिताब्रह्मन्नकोपंकतुंमर्हसि ॥ ३ ॥

परेषामुपकारायतत्संशयप्रदं प्रदुःखकामः प्रथमं त्वानुभवमभिलष्यदर्शयति ॥ ज्ञातमित्यादिना ॥ वयनेत्वत्संबंधिना ब्रह्मज्ञानाभ्युत्पत्तेन परिपूर्णा. स्म. ॥ १ ॥ त्वानुभवेन पूर्णमदः पूर्ण
 भिदपूर्णं त्विर्णमुदच्यते ॥ पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यतइतिश्रुतिसवाव्ययति ॥ पूर्णादिति ॥ पूर्णाद्विलक्षणः सकाशादुपाधौ प्रविश्य आनखाभात्पूर्णमिदजीवरूपं परमार्थत. पूर्ण
 ब्रह्मैव यत. पूर्णाद्यद्विद्यदादिके प्रसूयते व्यष्टिसमष्ट्युपाधिरूपतदपि पूर्णमेव प्रसूयते ॥ तद्यदा महावाक्यो रथेनाह ब्रह्मास्मीति ज्ञानेन समूलोपाधिपरिच्छेदापनयनात्पूर्णं ब्रह्मणा
 पूर्णमेव जीवतस्त्वमवहेक्येनापूरितं तदा कल्पिता पूर्णता अभिस्यापगमात्पूर्णस्य पूर्णत्वप्राप्तिस्थितैवावस्थितेत्यर्थः ॥ २ ॥ भूयसाजनानाबोधोधाभिवृद्धये बालस्य लीलाप्रश्ने पितेवको
 पंकतुं नर्हसि ॥ ३ ॥

सवषामाणिनादपेवाथानुभवोत्सुखरानात्प्रियात्रियदर्शनजन्यसुखबुद्धौ स्वयोद्धयनुभवान्निभूतानामपिवासायानिच्छपेयस्थितिवरानाञ्छुद्धपेयवासायानामप्यनुभवो
 ष्य ॥ तत्रमोषचक्षुरादीन्द्रियाणां बासायानिच्छयानेनुमराक्तेरचेतनेन च स्वयं बहिरात्मानुभूयागत्यास्थानुमराक्तेरभ्राविगोलकतिरिक्तद्वियाभ्युपगमोभ्यर्थः ॥ नवात
 करणाबन्धिनो जीवन्मयवेन्द्रिययथाव्याप्तत्वात्प्रियत्वात्तदनुभवतीति कल्पनापियुक्ता ॥ तथासतिबहिरेषानुभवोत्सुखपत्तेः ॥ प्रियाप्रियदर्शनमनुक्तसुखबु
 खानामपिबन्धिव्यापत्तेः कालांतरेण स्वल्पनापत्तेः अतर्विषयप्रवेशमंतरेणातनुभवयोगात् ॥ नचबहिरंत करणवृत्तिर्विपर्यालगेनेतत्कारणलक्षणसत्काराण्ययुद्दीत्वा
 तन्प्रविश्यतद्वद्वनवाकारविषयतीतदनुभावयतिस्मारयतिविसुष्यतइतिकल्पनापियुक्ता ॥ घटायाकारानुभवनानिच्छास्तिविषयत्वकल्पने समप्रमयोरविशेषापत्तेः सर्वत्रिभाना
 श्वात्मसगतात् घटादेवसितानुभवानापत्तश्च ॥ इत्यथानुभवआंतरोघटादिश्वासासदत्यनयोरसंबधान्मकवाचिदपिवासायस्थानुभवारोहणमुपपादयितुंशक्यम् ॥ अतएवनेया
 यिकादयोननुभवइत्यपिपर्ये सहविषयविषयिभावलक्षण स्वरूपसवधएवमसंश्लेषाविलक्षणइत्याचक्षते ॥ नचसोपियुक्त ॥ असंबद्धस्वरूपस्यसर्वावृत्तिपयाम्त्वविशिशिष्टत्वेन
 विषयव्यवस्थाऽयोगात् ॥ नचालामनसासुज्यतेनद्विदेयेन्द्रियमर्थनितिकेणेतत्त्वान्मयसुक्तसुक्तसयोगाविपररासवधव्यवस्थयाभ्यवस्था ॥ अननुगतस्यपररासवध
 स्यस्वल्पनुमित्याद्यनुगततत्तद्विषयव्यवस्थापकत्वायोगात्पररासवधेनबासायपिरोक्ष्यानिर्वाहान्तस्यैवम्यवस्थापकत्वेस्वरूपसवधकल्पनेवैयर्थ्याच्चाएतनसन्निकपद्वारायो
 श्रोत्रचक्षुस्पर्शनश्चरसनंघ्राणमेवच ॥ विद्यमानमपिप्रसन्नस्यमानमपिसुखम् ॥ ४ ॥ कथञ्चतस्यैवैजतोर्विषयस्वनपश्यति ॥ जीवत
 श्रक्यमर्षविषयत्वमपश्यति ॥ ५ ॥ कथघटादिवात्यत्वमिन्द्रियाणिजहान्यपि ॥ शरीरेनुभवत्यतः पुनर्ननुभवत्यपि ॥ ६ ॥ अयशला
 कोपमयोघर्णद्विद्रिययोः किल ॥ अश्लिष्टयोरंतरसौकर्यंतन्नोदितामिय ॥ ७ ॥ जानन्नपियदेतान्विदेशोपाच्छतधापुन ॥ पृच्छामित
 दग्गेपेणकथयस्वानुकपया ॥ ८ ॥

धौयज्जानम्यन्तिकजनक सतद्विषयइतिव्यवस्थापिप्रत्युक्ता ॥ इन्द्रियादीनामपितद्विषयत्वप्रसगात् ॥ तस्माद्य
 दितघटनसमर्षमायाराक्तवलोचोर्वात्तासायानुभवोभाष्यस्ययासार्तिककणाविगोलकतिरिक्तद्वियाभ्युपगमेनितियथानुभवतद्विचिवात्माबासायमनुभवतीतिस्यात् तथा
 सतिनृशरीरेपिकणादीनांसधगतस्यसत्त्वानश्चत्तत्रापिवासायानुक्तो ननुभवतीतिराम संक्षेपे ॥ श्रोत्रमित्यादिना ॥ श्रोत्राविश्राव्यागोलकपरा ॥ अतएवस्फुटदृश्य
 मानमपीतिविशेषणम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ यदिकश्चिद्वृत्त्याच्चक्षुरादीन्द्रियाणित्वयवर्द्धिनिगत्वघटादीनां वासत्वमनुभूयति श्रिययकथयतीतिताप्याह ॥ अतएवस्फुटदृश्य
 यनसामर्थ्याअस्तीतिभावः ॥ यदिकश्चिद्वृत्त्यादिन्द्रियाणिबासायत्वेद्विनीत्वास्थापयतीतिताप्याह ॥ पुनरिति ॥ ह्यर्थस्यापेनपुनपुनच्छवितदनुभव स्याद्वटादेर्द्वेद्वयद्विनि
 सारणादरानादितिभावः ॥ ६ ॥ ननुघटादिविषयजातकर्ममधुक्षुरादीन्द्रियजातत्ववेशामकर्यति तच्चाकृष्टमिन्द्रियविषयसवेद्येयांतद्विस्थायामोफकनचिद्वेरोनांतनयतिघ्राण
 मिवमथमिति कल्पनामारोप्याह ॥ अयइति ॥ विषया सञ्चित्येन्द्रियाण्याकारपेयेयानसंस्थित्य असंश्लिष्टरज्ज्वादीनांपटायाकपकत्वादर्शनात् ॥ नचगोलकप्रदेशानुपसर्पि
 णांपटादानतत्संश्लेष संभवति नार्द्रिद्रियाणांरज्ज्बद्धत्वंश्लेषलाहाकपकत्वबायासिद्ध भिन्नप्रदेशनिर्वातायशलाकाद्यवर्द्धिन्नेवेश्वादिवाहा ॥ अश्लिष्टयोरिति ॥ अश्लि
 ट्वात्तसवधस्यस्यतत्कथंमायामपेसर्वाण्युपपत्तिभाजनः स्थित्युत्पन्नहारेर्देहाशरायस्येताप्याह ॥ आनन्यपीति ॥ शतभाष्यभुषापुन पृच्छानि ॥ आहानुपपत्तार्थवित्त्वर्थः ॥ ८ ॥

अत्यल्पमिदमुच्यते यद्गोलकातिरिक्तानींद्रियाणि न संतीति यतः सम्यग्विशेषो चिद्घातिरेकेण प्रमातृप्रमाणमेव विभागाः केपिनिरूपयितुं केनापि वादिना शक्यत इत्याशयेन वसिष्ठः प्रथमसमाधत्ते ॥ इन्द्रियादीति ॥ १ ॥ यदितुकल्पनया द्रष्टृश्यस्य चोपपत्तिमन्यसे ता हि इंद्रियादिघटितपूर्यष्टकत्वेनापि पूर्वपूर्ववासनानुसारेण कल्पनोपपत्तेर्न किंचिदनुपपन्नमित्याशयेनाह ॥ गगनादपीति ॥ तथा चिता आत्मनामायाशबलस्वभावेन पूर्यष्टकत्वेन स्वरूपभावदृष्ट्या पूर्वपूर्ववासनानुसारेण आवितं कल्पितमित्यर्थः ॥ १० ॥ उक्तार्थमायां तु प्रकृतिविद्यान्मायिनतु महेश्वर अस्यावयवभूतैस्तुव्याप्तसर्वमिदजगदिति श्रुतिप्रमाणयति ॥ तदेव चेति ॥ ११ ॥ एव चेद्विद्यद्वारावहिर्निर्गतेन पूर्यष्टकघटकेन चित्तेन घटादिव्यासात् स्वदृष्टिप्रतिबिंबितघटादेर्बाह्यत्वाकारेणैव तद्दृश्येनीत्वाप्रदर्शनतथैव कालातरे स्थितिः स्वभेदात्तर्गतस्थिवबाह्यत्वेनानुभवश्चेति सर्वमुपपन्नमित्याशयेनाह ॥ पूर्यष्टकत्वमि

श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ इंद्रियाद्यपि चित्तादिघटाद्यपि न किंचन ॥ पृथक्संभवतीहांगनिर्मलाच्चेतनाहते ॥ १ ॥ गगनादपि याऽच्छाचित्तयारूपं स्वमात्मना ॥ चित्त्वापूर्यष्टकत्वेन भावदृश्यैव भावितम् ॥ १० ॥ तदेव च प्रकृतितांगतं जगदवस्थितेः ॥ तस्या अवयवाज्जातमिन्द्रियादिघटादि च ॥ ११ ॥ पूर्यष्टकत्वमायातं यच्चित्तं स्वस्वभावतः ॥ स्वएवावयवस्तस्मिन् घटादिप्रतिबिंबिते ॥ १२ ॥ श्रीराम उवाच ॥ जगत्सहस्रनिर्माणमहिमोदपणस्य च ॥ पूर्यष्टकस्य भगवन् रूपं कथय कीदृशम् ॥ १३ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ अनाद्यंतजगद्बीजं यद्ब्रह्मास्ति निरामयम् ॥ भारूपं शुद्धचिन्मात्रं कलाकलनवर्जितम् ॥ १४ ॥ कलनोन्मुखतां यातं मंतीव इति स्मृतः ॥ सजीवः खलु देहस्मिंश्चिनोति स्पंदते स्फुटम् ॥ १५ ॥

ति ॥ एवंरीत्या पूर्यष्टकत्वमायातं चिद्रूपं तत्त्वमेव पूर्यष्टकस्य चित्तादिघटितस्वभावतः स्वयमेव सः चित्तदृष्ट्या ख्योवयवो भवति तस्मिन् अवयवघटादिबाह्यत्वाकारेणैव प्रतीतिवति ॥ स्मृतेहेतुपूर्यष्टकघटितस्यार्थलगात्मनो जीवस्य स्वकल्पनयैव लीलापारख्यानोपदर्शितरीत्या निर्गमनान्बदर्शनादिसामर्थ्यामिति सर्वदोषपरिहार इति भावः ॥ १२ ॥ यद्येवंतद्द्विपचीकृतभूतभागेन जगदाकारेण परिणमतोऽपंचीकृतभूतकार्यार्थलगात्भूतभागेन तत्प्रतिबिंबप्रदहर्षणभूतस्य च पूर्यष्टकस्यैव किंरूपं तदेव कथयेति रामः धृच्छति ॥ जगदिति ॥ १३ ॥ तद्वत्प्रतिबिंबादिभूतसूक्ष्मदृष्टानां पंचीकृतेन लिगपचीकृतेन ब्रह्मांडचसृष्ट्या तदंतःप्रतिबिंबलक्षणकलनोन्मुखतायात्सत्सूत्रप्राणानामभिमानेन धारणाज्जीवइति स्मृतोऽभूदित्यर्थः ॥ चिनोति वासनोपचयेन चोपचितो भवति उपचितश्च वाशांतव्यापाराल्पनास्पदतेत्यर्थः ॥ १५ ॥

तस्यैवाग्निमानादिस्थापारभेदेनानामभेदानाह ॥ अहभावादित्यादिना ॥ १६ ॥ सर्वभ्यापारसाधारणत्वभावात्प्रापुयटकमितिनास्नास्त ॥ १७ ॥ शानैर्द्रियभ्यापारेणज्ञात्व
 कर्षेर्द्रियभ्यापारेणकतृत्व ताकलसुखदुःखाश्रयत्वेनभोक्तृत्व सर्वस्यैवासीत्येनभकारेनेसाक्षित्वम् ॥ आविपद्मोदोगकरणत्वायतनत्वादिपरिग्रह ॥ एतद्विजिपातिनीआ
 प्यासेनेद्वर्भिकायासित्सेवचिष्याथाभ्येनजीवदस्युक्ता जडाश्राधाभ्येनतेवेषुपुयटकविदुरित्यर्थ ॥ १८ ॥ अतएवत्वतादात्म्यभावितादुभ्याकाराणांकात्कालभेदेनभेदाज्जीवो
 पिकामकोधयविषयाद्यापनुरजितोनानेवभवतीत्याह ॥ कालेकालेइति ॥ अन्तर्वासानाकणिकोदयमाकारसृच्छनीतिपरेणाभ्य ॥ १९ ॥ तस्यैवसमष्टिभ्यःकृषिष्यवीज
 स्यात्कृषाकृषुभादीवसर्जजगदाकारादस्याशयेनाह ॥ यथेति ॥ २० ॥ अतएवापश्चिवात्मानाहकिन्तुरारीरायाकारएवाहमितिभिभ्याज्ञानेनचेततिपस्यति ॥ २१ ॥ २२ ॥

अहभावादहकारोमाननाम्ननउच्यते ॥ योधनिश्चयतोबुद्धिरिन्द्रष्टेस्तथैत्रियम् ॥ १६ ॥ देहभावनयादेहोघटभावनयाघटः ॥ एपएवस्व
 भावात्मानजैर्भुर्यष्टकस्मृत ॥ १७ ॥ ज्ञात्वकर्तृत्वभोक्तृत्वसाक्षित्वाद्यभिपतिनी ॥ यासविज्जीविद्व्युक्तातद्विपुर्यष्टकविदु ॥ १८ ॥ का
 ल्केकालेतोजीवस्त्वन्योन्योभवतिस्वतः ॥ भाविताकारयानतवासनाकणिकोदयम् ॥ १९ ॥ पुर्यष्टकस्वभावेनकालेनाकारसृच्छति ॥
 ययावासनत सेकाद्दीजंपहवतामिष ॥ २० ॥ आकारोहंशरीरादिस्थावरादिचरादिष ॥ नाहमापश्चिदात्मेतिभिभ्याज्ञानेनचेतति
 ॥ २१ ॥ अमत्येवजगज्जीवोवासानावलितश्चिरम् ॥ ऊर्ध्वाधोगमनैरन्यौकाष्ठवीचिहंतयथा ॥ २२ ॥ कश्चिद्विद्विद्वज्जातित्वाद्भवद्यथाद
 नंतरम् ॥ बुध्वारमानंमभ्येतिपदमार्थतवर्जितम् ॥ २३ ॥ कश्चित्कालेनबहुनाभुक्तयोनियोगानुर ॥ आत्मज्ञानवशादेतिपरमपद
 मारमन ॥ २४ ॥ एवरूपश्चसुमतेजीवोयात गरीरताम् ॥ नेत्रादिनाघटाद्यतयथावेत्तितयाशृणु ॥ २५ ॥ चित्तस्यकलनांतस्यसप्र
 यातस्यजीवताम् ॥ मन पर्षेर्द्रियग्रामोदेहोयमवतिष्ठते ॥ २६ ॥ यदान्य सर्वदेहेभ्यस्वेतत्यदसूरूपिणा ॥ तदातज्जीवसंस्पशज्जीवा
 त्मेकत्वसृच्छति ॥ २७ ॥

कश्चित्कनकादिन्युक्तस्यादावेषयनाकुस्मनीयप्रवर्षादन्तरमायेज्जन्म्येकेत्यर्थः ॥ अयंषष्ठौविभागः सात्त्विकराजसविषीभोवर्णनितस्तन्निप्रकरणेव्याख्यात ॥ २३ ॥ २४ ॥
 कर्षपटादिबासत्वाभिर्द्रियाणिजन्मान्यपीतियापृटत्सामान्यत समाहितमपिबिभेरोषेणसमाधते ॥ एवरूपइत्यादिना ॥ २५ ॥ चित्तस्यैतन्म्यस्यकलनांतस्यपुर्यष्टकेप्रतिबिंबत
 पापरिच्छेपस्यानवापेभ्योभ्यामीपेरियादूनयावतिष्ठते ॥ तेनसराकीवचैतन्प्येवैवपरिमिनदेहांतगतमेवसुखदुःखादिबंधधादनुभवतिनबासम् ॥ २६ ॥ यद्यनुअभ्योबासपटावि
 दृष्टस्योभवतिनदातबागुदिकजलंकुन्याद्दोरोवसर्वदेहेभ्यउदिकसुहुराचक्रपिणाद्दोरोवसेपटादिपर्यतिस्वेबासाकारोपततिर्निष्कनीत्यर्थः ॥ किमतस्तथाह ॥ तदेति ॥
 तदातज्जातियमविदारनिर्गतमीवेनसाकारवृत्तिभ्यामिदारासस्पर्शाद्यापनाज्जीवैतन्प्येवसहैकत्वनाप्यासिकचित्ताद्याभ्युत्पन्नविषयजगत्कृत्स्नसृच्छति ॥ २७ ॥

सचाक्षस्यसबधश्चित्तेनसमन्वितस्यजीवतएवबाह्यार्थवेदेनकारकोभवतिनमृतस्यमुक्तस्यवेत्यर्थः ॥ २८ ॥ अस्तुबाहरेवतथापिकथमंतस्तदनुभवस्तत्राह ॥ यथादित्यादिना ॥ यद्यदत्तकरणदृक्त्तरूपनयनरश्मिरूपवास्वच्छतरवन्तुतस्मिन्वाद्यनभस्थघटादिप्रतिबिंबविसचप्रतिबिंबोदृश्यतर्गतेनजीवेनश्लिष्टोभवति ॥ तर्हिबहिष्एवाहघटमनुभवाभीतिकुतो नानुभूयतेतत्राह ॥ बहिरिति ॥ यद्यपिबहिर्जीवोस्तिताथाप्यसौबहिःअजीवतिप्राणान्नधारयति ॥ नजोनलोपश्छादसः ॥ अनुव्यचलदितिचित्तडतोत्तरपदःसमासोवा ॥ यत्रप्राणव्याप्तिस्तत्रैवाहतावमशोर्नबहिरित्यर्थः ॥ २९ ॥ अस्वेवतर्हिघटेप्रथाफलोपत्तिस्तथापिकथमतर्हदिघटाकारानुप्रवेशस्तत्राह ॥ निघृष्टेति ॥ यदानयनतारकेपटलादिदोषराहित्याच्छाणनिघृष्टनूतनेद्रनीलाभेभवतस्तदातयोस्तारकयोर्घटप्रतिबिंबसहिताचित्तदत्तिःप्रविशतीतिवाद्यगतोघटादिपदार्थःप्रतिबिंबतीत्युच्यते ॥ ३० ॥ सचैवनयनतारकानुप्रविष्टःपदार्थोहोर्देनाहमभिमानवताजीवनहृदिप्रतिबिंबतयाश्लिष्टोभवतीत्यर्थः ॥ इतिअनयारीत्याघटादिवास्वस्तुबहिस्वभासमानमेवातर्हदिअहंकारसव

बाह्यार्थवेदेनित्यंसंबंधोक्षस्यकारकः ॥ समन्वितस्यचित्तेननमुक्तस्यकदाचन ॥ २८ ॥ यद्यदच्छतरंतस्मिन्नभस्थंप्रतिबिंबति ॥ जीवेनभवतिश्लिष्टोबहिर्जीवोप्यजीवति ॥ २९ ॥ निघृष्टनवरत्नाभेयदानयनतारके ॥ तदातयोर्वाद्यगतःपदार्थःप्रतिबिंबति ॥ ३० ॥ जीवेनभवतिश्लिष्टःप्रतिबिंबतयाततः ॥ जीवज्ञेयत्वमायातिबाह्यंवस्वितिराघव ॥ ३१ ॥ यत्संश्लेषमुपायातितद्बालोपिहिविंदति ॥ पशुर्वास्यावरोवापिजीवःकस्मान्नवेत्स्यति ॥ ३२ ॥ अच्छस्यनयनस्याथोरश्मयोजीववेष्टिताः ॥ क्रोडीकुर्वंत्यलंक्षंजीवस्तत्त्वेनविंदति ॥ ३३ ॥ एषएवक्रमःस्पर्शसंबंधःप्रत्ययोद्भवः ॥ रसेगंधेचकथितोजीवसंस्पर्शसंभवः ॥ ३४ ॥ शब्दस्त्वाकाशनिष्ठत्वाकर्णाकाशगतःक्षणत् ॥ जीवाकाशंविशत्यंतरिस्थमिंद्रियसंविदः ॥ ३५ ॥ श्रीरामउवाच ॥ हस्यतेमानसादर्शयंत्रदावौदरेपुत ॥ प्रतिबिंबितमेतन्मेब्रूहिब्रह्मन्किमात्मकम् ॥ ३६ ॥

लितजीवज्ञेयत्वमायातीत्यर्थः ॥ ३१ ॥ चेतनस्यार्थस्यशेवदननियमोबालपश्चाद्विष्वपिभ्रसिद्धत्याह ॥ यदिति ॥ स्यावरेष्वपिगुल्मविशेषेस्पर्शमात्रेणपत्रसंपुटीकरणदर्शनात्तद्वेदनसर्वत्रानुमीयतइतिभावः ॥ ३२ ॥ दूरस्थविषयस्यकथगोलकसस्पर्शइतिपामरशकामपाकुर्वन्नाह ॥ अच्छस्येति ॥ गोलकातिरिक्तस्यस्वच्छतमस्थेद्रियस्यरश्मयःप्रागुक्तीत्याजीववेष्टिताःसतःपुरोवर्तिविषयकोडीकुर्वंत्यालंगति ॥ ३३ ॥ चक्षुष्युक्तक्रमस्पर्शादावप्यतिदिशति ॥ एषएवेति ॥ ३४ ॥ शब्देविशेषमाह ॥ शब्दस्त्विति ॥ शब्दस्यदत्तिप्रतिबिंबनविनापिसाक्षाच्छोन्नद्वारातःप्रवेशोपिसभवतीतिभावः ॥ इत्यगधस्यापिपवनद्वारात्प्रवेशसंभवोऽस्तुनामेत्याशयेनयथासंभवमुक्तन्यायमुपसहरति ॥ इत्यमिति ॥ ३५ ॥ इदानीरामःप्रसंगात्सर्वेषांप्रतिबिंबानांस्वरूपजिज्ञासुपृच्छति ॥ दृश्यतइति ॥ दृश्यमानसानिचआदर्शाश्रितस्तसमाहारे काचकास्यमणिजलादियंत्रदारूणांमौद्गेषुउदरान्निर्गतेषुनवपल्लवादिषुयत्प्रतिबिंबितघटमुखप्रभादिपुत्रकिमात्मकतन्मेब्रूहीत्यर्थः ॥ ३६ ॥

यप्रवक्ष्यसस्यत्वेविश्वानिब्रह्मभूतयोर्व्यष्टिसमष्टिजीवयोर्विद्यानिरुद्धपथानिमाप्रसिद्धेनमिर्बन्तुशक्यं तन्नास्यतज्जयोर्मुत्सवर्षणयोर्घटविश्वत्योर्घोपरस्तरसावेक्षप्रति
 बिबन्धरूपदुर्बमिन्द्रिकाभ्यमित्याशयोन्तरमाह ॥ अत्यतेति ॥ दुराश्चेत्यालनोर्थातिविद्धि ॥ ३७ ॥ नकेवलमप्रतिबिम्बमाप्रान्तिरपिजगदधीत्याह ॥ नाचरिति ॥ अप्य
 र्थेनुराह ॥ तावन्माप्रभानिमाप्र ॥ अतएवतदद्वैजगतिविश्वासोमालु ॥ अहमित्यादिप्रपञ्चलक्षणस्थानीयद्विज्जालारपृथगसन्नित्यर्थ ॥ वर्त्तमाननुसदाचिक्कलभेवेत्य
 य ॥ ३८ ॥ हेरायत्वन्तित्यमसकमति सन्नातानृपाभूतसुखदुःखवेत्तीतिरुपासुखदुःखविद्विद्ध्यस्यतथाविध्वन्भूत्वाअस्मासमस्माभवलक्षणामयद्रूपामायायस्यत
 याविभःस्रस्त्रमतायात्रास्रत्वाभावेतिविष्टमलिष्ठेत्यर्थ ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठसंताप्यं० प्रकाशेनिर्वाण० पू० पंचाशत्तमःसर्गः ॥ ५० ॥ ॥ जीव

॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ अत्यंतजहद्व्योरेवजीवयोरिवतन्मिय ॥ प्रतिबिम्बदृशोऽतिविश्वेद्यविदांवर ॥ ३७ ॥ तावन्मात्रजगत्वेतद्धि
 श्वासोमातवास्त्वह ॥ अहमित्यादिस्रंरंगोवर्त्तमानंसदाजलम् ॥ ३८ ॥ परांभोधौतुनास्येवदंशकालक्रियाडिकम् ॥ तन्मयैकतयानि
 त्यमात्मासर्वत्रसर्वग ॥ ३९ ॥ नित्यमसकमतिर्मुदितामाशांतप्रासुखदुःखविदत् ॥ तिष्ठनिविष्टमतिःसमतायामलसमस्तममवाम
 यमाय ॥ ४० ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० अक्षसंवेदनविचारयोगोपदेशोनामपंचाशत्तमःसर्गः ॥ ५० ॥ ॥ ५३ ॥ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ नपुनर्भवत पूर्वसपन्नाश्चसुरादय ॥ यथाकमलजस्यैतत्सर्वमेवत्वयाश्रुतम् ॥ १ ॥ ब्रह्मपुत्र्यष्टकस्यादावर्थसंवि
 पयोदिता ॥ पुत्र्यष्टकस्यसर्वस्यतथैवोदेतिसर्वदा ॥ २ ॥ विश्विपुत्र्यष्टकजीवोयोगर्भस्यैत्रियोदय ॥ यथाभावावयत्याश्रुततयापरिपश्य
 ति ॥ ३ ॥ इन्द्रियाणीन्द्रियायांस्यविश्विसंवेदनंस्वकम् ॥ संपन्नंचययातत्तेप्रोक्तमाधमन स्थितौ ॥ ४ ॥

सानिमनोरेहपुत्र्यष्टकमित्यम ॥ अबोधोदेवबोभेनुब्रह्मैवैकमितीयेति ॥ १ ॥ कलनोन्मुत्तायातमित्यादिनाबध्मितमहकारेर्हेदियावीनागसतांकल्पनजीवसमटेपकज
 स्तेष्वप्यटेलावापिनुत्पन्नित्यात्पयैत्ययाज्ञातयेदेतिब्रह्ममाणोपोद्घातायप्रथममनुभवति ॥ नपुनरिति ॥ अप्यर्थेषुन शब्ध ॥ कमलजस्येकभ्रमतोपिच्छे पूर्वमनापतमित्यादि
 वर्णितब्रह्मभावेस्थितस्याचसुरादयोनसंपन्नाइत्येतत्सर्वमेवत्वयामद्वैतनात्यर्थभ्रुतमधार्तमित्यर्थ ॥ १ ॥ एवंपुत्र्यष्टककल्पनोत्तरव्यवदायार्थकल्पनमपिसमष्टिबबबव्य
 टीममित्याह ॥ ब्रह्मेति ॥ ब्रह्माहिरुच्यमर्गःसमष्टिपुत्र्यष्टकनस्ययासर्गोवैभ्यहृतमव्यार्थसिद्धिरिताथासर्वस्यप्यष्टिपुत्र्यष्टकस्याप्युदेति ॥ २ ॥ तरेवगर्भस्थितिमारभ्यरर्य
 ति ॥ विद्धीति ॥ योष्यष्टिमीवोगर्भस्यएवब्रह्मरावीदियोदयविराटपुत्र्यष्टकालाभेमासिसंपत्येसतदारम्ययपयाभ्यवहृतंयंबस्तुभाक्यतितथातत्त्वबासमयापरिपस्यती
 स्यात् ॥ ३ ॥ एवंज्जाधमन स्थितौहिरुच्यमर्गःमनोव्यापारपथात्स्वकत्वेवर्नइन्द्रियाविहिरुच्यमर्गःसंपन्नचययातत्तेनातवाविव्यष्टेःसंपन्नचित्तियापोक्तकल्पाव्यर्थः ॥ ४ ॥

सर्गात्पूर्वसंभवतीव्यपि समद्व्योरैकैव शुद्धासं विततस्तदनन्तरं अहंवेदनालक्षणानतजीवपुरुषकान्वितासास्तुतापिसंवेदनस्वरूपमर्निदितमेवेत्यर्थः ॥ ५ ॥ वेद्यदोषात्सवेदनंतत् कुनोननिद्यतेदतिचेद्वेद्यस्यपरमार्थतोऽसत्त्वादित्याह ॥ नत्विति ॥ एकत्वादिहेतुभिरनामयेसवेदनेपरस्यतदन्यस्यास्तिसासत्यतानत्वित्यन्वयः ॥ नास्तित्वेचअभावत्वादयस्ययो हेतवः ॥ अभावत्वादेशकालकृतपरिच्छेदवत्वादेनेकत्वाद्दस्तुकृतपरिच्छेदवत्वाद्दशून्यत्वात्स्थूलत्वाच्चेत्यर्थः ॥ ६ ॥ ननुसंवेदनमेवमनस्तादिभावांगच्छतीत्युक्तेतत्रमनस्तादीना मसत्यत्वेसवेदनमेवासत्यकिनस्यात्तत्राह ॥ चेत्यादीति ॥ चेत्यमतव्यादिगोचरबुद्धिदृश्यध्यारोपमात्रतन्वास्तवमनस्ताप्राप्तिःसेत्यर्थः ॥ ७ ॥ तर्हि विद्याविलासाविर्भूतस्वरू

शुद्धासं वित्संभवंतीसंवेदनमर्निदितम् ॥ ततोहंवेदनानंतजीवपुरुषकान्विता ॥ ५ ॥ नत्वेकत्वादंतत्वाद्देद्यत्वादानामये ॥ अभावत्वा दनेकत्वाद्दशून्यत्वात्परास्थिता ॥ ६ ॥ चेत्यादिबुद्ध्यातक्किंचिन्नमनस्तांचगच्छति ॥ नचजीवत्वमायातिनचपुरुषकाल्मिका ॥ ७ ॥ नवि द्यादिविलासोस्ति सोस्तिनास्तीवयःसदा ॥ परमात्मेतिकथितोमनःषष्ठेन्द्रियातिगः ॥ ८ ॥ तस्मात्संपद्यतेजीवश्चिन्मूर्तिर्मननात्मकः ॥ भ्रमःकेवलमित्याद्यउपदेशायगीयते ॥ ९ ॥ यतःकुतश्चित्संपन्नेत्वविद्यामयआमये ॥ उपदेशोपदेशेनप्रविलीनेविचाराणात् ॥ १० ॥ प्रशांतसकलाकारंज्ञानंतत्रावशिष्यते ॥ यत्राकाशमपिस्थूलमणाविवमहाचलः ॥ ११ ॥ यत्रोधदाचारमपिसदप्यसदिवस्थितम् ॥ जगज्जान् विपयांस्यत्काकायेत्वंतिष्ठनिर्मले ॥ १२ ॥ असन्मयमविद्यायारूपमेवतदेवहि ॥ यद्दीक्षितासतीनूनंनश्यत्येवनदृश्यते ॥ १३ ॥ आलोकितं नामकथमवस्तु किललभ्यते ॥ प्रयत्नेनापिसंप्राप्तंमृगवृष्णांबुकैरिव ॥ १४ ॥

पत्वात्पूर्वतदव्यसत्किनस्यात्तत्राह ॥ नेति ॥ आदिपदाच्चरमप्रमाणमननादिपरिग्रहः ॥ योमूढैर्नास्तीवेतिकल्प्यतेसपरमात्मासदास्ति ॥ ८ ॥ यद्यद्वितीयएवसःनहितस्मात्सर्व ए तआत्मानोब्युच्चरतीतिश्रुत्याअग्निविस्फुलिंगन्यायेनजीवसपत्तिःकथमुक्तेतिचेदुपदेशायकल्पनयेत्याह ॥ तस्मादिति ॥ ९ ॥ अतएवाविद्यारोगस्यनमूलंचित्यं कितुचिकित्से वचितनीयेति ॥ मूलकल्पनादिश्चिकित्सोपायएववनवास्तवइत्याह ॥ यतइति ॥ प्रविलीनेसतिस्वरूपज्ञानमेवावशिष्यतइतिपरेणान्वयः ॥ १० ॥ ११ ॥ उद्यदाचारंनिष्पद्य मानव्यवहाराधीक्रियाशालीतिसद्भावहारिकसत्यमभ्यसच्छून्यमिवयत्रस्थिततत्रत्वजगज्जावविषयास्यत्कानिर्मलेजीवमृक्तःकायेसत्येऽवतिष्ठ ॥ १२ ॥ इदानीमविद्यायाः स्वरूपमाह ॥ असन्मयमिति ॥ १३ ॥ मृगतृष्णांबुकैरिवसंप्राप्तमृगवृष्णांतोप्यप्रसिद्धइत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथवाखड्गो मधुरसेनेवेतिवाक्येखंडोवनखंडः मधुरसेनवसंतद्रवेणैवेत्यर्थस्तथाच विकारएववृक्षविकारहेतुर्जलभागोदटांतदल्याशयेनाह ॥ यथावृक्षप्रविष्टारसोज
 लभित पत्रमित-पुष्पमहमितिवैचित्र्येणोदित सन्अद्वित्वेपिद्वितांवनृदृष्टस्तथानःस्यात्मनिप्रसिद्धसत्ताहूप्रब्रह्मापिदत्त पटइत कुड्गमहमित्यादितोभेदात्सर्वजगदात्मनाआत्मनि
 द्वित्वमाहरद्विद्धीतिरेणान्वयः ॥ २९ ॥ ३० ॥ यथावाअग्नेदोमेघःअथमीष्मेअर्कुरुगेवाहमितिताद्व्युत्प्रेणतिष्ठति ततआद्यवर्षारभेवारिदानावसेवारिदोहमितितिष्ठति ततोभू
 मिषशेनानुक्रातर्जलात्मनाप्रवेशेअथाकुरोहमितितिष्ठति तथाआत्मापिकालभेदेनभावाभावाकारोभूत्वातिष्ठतीत्यर्थः ॥ ३१ ॥ अयचजगद्विवर्त्तनियमक्रम कल्पितोपिनकेन
 चिदन्यथानुक्रातर्जलात्मनाप्रवेशेअथाकुरोहमितितिष्ठति ॥ ३२ ॥ एववस्तुस्वभावनियतिरपिस्तुभेदभिन्नानान्यथाकर्तुंशक्येत्याशयेनाकाशादिस्यभावस्याज्ञात
 ब्रह्मत्वभावस्यचैवलक्षण्यमाह ॥ आदर्शतिद्वाभ्याम् ॥ आदर्शवत्स्वच्छेआकाशेस्व'स्वीयोभागःकार्यवानैवप्रतिविवति ॥ कुतः ॥ व्यतिरेकासंभवतःआकाशेआकाशाकार्ये
 इतःपुष्पमितःपत्रमहमित्युदितोयथा ॥ खंडेस्वात्मनिनःसत्तारसोऽद्वित्वेद्वितांवनहन् ॥ २९ ॥ इतःपटइतःकुड्गमहमित्यादितस्तथा ॥ सर्वा
 त्मनात्मनिब्रह्मविद्वित्वंद्वित्वमाहरत् ॥ ३० ॥ अद्यांकुरोहमध्यांकरुगंहल्वद्यवारिदः ॥ यथेतिविष्टुत्यंभेदस्तथात्मासदसदसदपुः ॥ ३१ ॥ इति
 भाव्यमनेनेदमित्थंसर्वेश्वरेतत् ॥ क्रमंखंडयितुंलोकैकस्यनामास्तिशक्ता ॥ ३२ ॥ आदर्शस्वच्छआकाशेनैवस्वःप्रतिविवति ॥ व्य
 तिरेकासंभवतःकचत्येवहिकेवलम् ॥ ३३ ॥ ब्रह्मणित्वात्मनात्मैवस्थितःकचतिविंबति ॥ द्वितीभवत्येदेहोपिचिन्मयत्वात्स्वभावतः ॥ ३४ ॥
 यद्यथैवात्मकचनंवेत्तितंभवतात्मना ॥ असत्यमपितन्नेहव्यभिचारीकदाचन ॥ ३५ ॥ हेमत्वंकटकत्वेद्वैसत्यासत्यस्वरूपिणी ॥ हेम्विभां
 डगतेयद्वच्चित्वाचित्स्वेतथात्मनि ॥ ३६ ॥ सर्वगत्वाच्चितेश्चिन्त्वंनित्यंमनसिविद्यते ॥ हेमत्वंकटकस्येवजडभावःस्थितोन्वदा ॥ ३७ ॥ चि
 त्वज्जात्माकंचित्तंदृढंभावयतिस्वयम् ॥ यथायदैवयद्ग्रावंतथाभवतितत्तदा ॥ ३८ ॥ कालिकालेचित्ताजीवस्वन्योन्योभवतिस्वय
 म् ॥ भाविताकारवानंतर्वासनाकलिकेदयात् ॥ ३९ ॥

भूतातेवाआकाशभेदाभावात् ॥ किंतुकेवलमाकाशनिश्रुतिविवदर्पणोदरवत्स्वच्छतयाकचतिदीप्यतएवेत्यर्थः ॥ ३३ ॥ साविद्यंभ्रमन्तुनतथेत्याह ॥ ब्रह्मणीति ॥ कचतिसर्व
 वस्तुशक्त्यादिरूपेणदीप्यते ॥ जीवरूपेणप्रतिविवति ॥ भेदकल्पनयाचद्वैतीभवति ॥ ३४ ॥ अस्त्वेवकिततस्तत्राह ॥ यदिति ॥ तत्रसर्गादीयद्वस्तुस्वभावोवेनात्मकचनवत्तंतस्य
 भावमसथ्यमपिभवतासत्येनात्मनासत्येचित्तिसचवियमोनकदाचनव्यभिचारीतिसर्वापिनियतिःसिद्धेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ सत्यादृतमिथुनीभावेवाचारंभणश्रुतिदर्शितन्यायेनदृटा
 तमाह ॥ हेमत्विति ॥ ३६ ॥ अतएवप्रथमकार्यमनसिचिज्जडोभयरूपतादृश्यतेतत्रयन्वित्यतस्त्यमित्याह ॥ सर्वगत्वादिति ॥ अन्यदाकदाचिदित्यर्थः ॥ ३७ ॥ चित्तज्जाड्ये
 तिपाठेचित्तस्यज्जाड्यजडदेहविषयाकारस्तदाल्मकचित्तदृढभावनयायदैवयथादेवनरस्थावरादिनायेनप्रकरणयदायद्भावभवतितदातथैवतद्भावभवतिअनुभवतीत्यर्थः ॥ ३८ ॥
 अतएवकालभेदेनजीवस्याहमाकारभेदानुभवइत्याह ॥ कालइति ॥ चित्तातर्वासनाकलिकानामुदयाद्विकासद्वैचित्र्येणभाविताकारवान्अन्योन्योभवति ॥ ३९ ॥

यथास्वप्नदोषानोवनादिसत्ताप्येतक्षणान्नाश्विभावयातितयोवेहभूतोयजीवोपिवेहोदेहोतर्भाषयति ॥ ४० ॥ यथास्वप्नप्रतिभासत
 दन्तिप्रभासोदरयमानोरोऽट्टिनिकुम्भग्ल्वापटोप्रवेत्तयामरणमूर्छायामपिप्रतिभासमानमिवदेहोतर्भवतीत्यर्थः ॥ ४१ ॥ नन्वयदेह इत्यक्षयियतेवसतेष्वसकथयेद्देहोतर्भाषेत्
 ग्राह्याअसत्यमेवेति ॥ मरणजननादिकमपिर्गुभातिभासिकमेव जीवतातुतेदेहस्यग्राह्यद्विरर्शनंस्वाधिकाकल्पितस्यैषनतद्भासनामयस्येतिभावः ॥ स्वस्याम्यरूपबेहोतर्भवति
 त्यथ ॥ ४२ ॥ तर्हि कियीषनथार्थक्यवेहोतर्त्सप्येतदेहस्यकालिकपरिणामोनेत्याह ॥ कालेनेति ॥ एतादृशमेतेदेहोरूपकालेनअम्यत्ववेहोतर्भाषपृतीतिन यतःप्रकृतमिवदृश
 रीराभान्यापवस्थामेरेपितेदेवमितिप्रत्यभिज्ञानिभ्ययारुढ्याम् ॥ एतेभूतभाषिवेहोतर्त्सुन प्रत्यभिज्ञानाभावाव्येनाम्येसंतिनसंतीत्यविशक्तिगच्छंतिअतलोपास्वतोजीवतएवप्रबो
 वासनयासमद्वत्यथ ॥ ४३ ॥ ननुकथापिग्राह्येदेवादिररीरभावेकास्यवासनातथाह ॥धस्त्विति ॥ इदनुजगद्वृपजीवस्वमेतर्गतविद्धि ॥ तस्यप्रयआवसयास्य स्वमाइतिश्रुते

स्वप्नेदृशेयथाग्राभोयातिसत्तान्यतेक्षणान् ॥ देहोद्देहतयायातिदेहोयप्रतिभात्मकः ॥ ४० ॥ प्रतिभासोयथास्वप्नेनर कुब्जपटोभवेत् ॥
 प्रवत्यसत्यमेवेद्देहोतर्भिमिदस्वत ॥ ४१ ॥ असत्यमेवधियतेत्वसत्यंजायतेपुन ॥ जीव स्वप्रतिभासेनस्वप्नवत्स्वान्यरूपवत् ॥ ४२ ॥ का
 लेनैतादृशरूपमिदनाम्यत्वमेतिवै ॥ प्रकृतंनिश्चयारुढप्रमत्येतेभव स्वत ॥ ४३ ॥ वल्लुहमदृष्टंस्वप्नेसमनुभूयते ॥ जीवस्वप्नेजगद्रूप
 विद्धिवेयविदांवर ॥ ४४ ॥ अजाग्रदृष्टिदृशेय स्वाभिधानादिनेरित ॥ नस्वप्नोविद्यतेतस्मादच्छात्माचिदिमात्रकम् ॥ ४५ ॥ अयापूर्वा
 भिधस्वप्नेययापस्यतिनान्यथा ॥ अग्रदृष्टयैवार्थचेतनचित्तपश्यति ॥ ४६ ॥ प्राक्तनीवासनाद्यापिपौरुषेणावजीयते ॥ त्व कुकर्मण्य
 यत्नेनप्रयतिहिंसुकर्मताम् ॥ ४७ ॥ मोक्षाहेतनशान्म्यंतिजीवतांचक्षुरादय ॥ उन्मज्जतिनिमज्जतिकेवलदेशकालन ॥ ४८ ॥

रित्यथ ॥ इदनुस्वप्नेजननुभूतस्यापिरानमिदुन्मज्जन्मननुभूताभिमाण ॥ दृष्टबाहृदकश्रुतंथाश्रुतंथानुभूतचानुभूतचसर्वपरयतीतिश्रुतिमवलम्ब्योक्तम् ॥ वस्तुतस्त्वनावीस
 सारोाननुभूतकृषिर्वस्तीतिमरणकालेभाषिवेहोतर्त्सकर्मद्वोद्यितवासनानुसारेणैवदेहोतर्त्सोद्भवद्विषो ध्यम् ॥ ४१ ॥ तर्हिवाक्यअम्यप्रससाहाकारालम्यत्रासभाषोपिवेहोतर्त्स
 द्वासनामय स्वमएवैकनस्यात्तथाह ॥ अजाघदिति ॥ य शिवमद्वैतंश्चतुर्थमन्यतदतिस्वाभिधानादिनाईरित अजापदुच्ययातुरीययादृष्टपरमात्मातस्यउकलक्षणविधि स्वमए
 वनविद्येतेजापतिकल्पितदनुभवाभावेनतद्भासनामसिद्धेस्तस्यवासनामयत्वायोगात्सत्सादावच्छात्माचैतन्म्यमाभमित्यर्थः ॥ ४२ ॥ सएवपिदात्माचेतनजीवोभूत्वाअपअपू
 वाभिधमभिनर्षेवत्तमानमर्थयथाधित्स्वभावावेवपस्यतिनान्यथातर्त्सिषोपेदृष्टमप्यर्थप्रपरयतीत्यर्थः ॥ ४३ ॥ अतएबाहृदचित्तयेपिभावनामपयेनदबीकृतवासनापूर्वदृष्टचित्त
 योभासनोमयतीतिपुरुषयननाबन्धनपरिहितमित्याह ॥ प्राक्तनीति ॥ ४७ ॥ एवजीवस्यवासनापरिष्कृतोदेहोद्विषयैर्बन्धितः इदानीकदातच्छमतिरितिवाक्यायानाह ॥
 नोऽशरिति म ४८ ॥

भोक्षंविनैवेहादिनिवृत्तिः किंनस्यात्तत्राह ॥ चितइति ॥ यथाशितोयावन्मोक्षदेहाकारकलनावासनातिष्ठत्येवा ॥ स्वकलनैवैतस्यजीवस्यपंचात्मादेहोऽथेतिष्ठतीव ॥ यथाशिशो
 भावितोमहायक्षोयेतिष्ठतितद्दुर्निवारइत्यर्थः ॥ ४९ ॥ इदानीकथंचित्स्थूलदेहनिवारणेपिमोक्षविनालिगदेहलक्षणपुंयष्टकंडुनिवारमित्याशयेनतदर्शयति ॥ मनइति ॥ ५० ॥
 ननुशास्त्रेज्ञानेद्रियकर्मैद्रियप्राणाभूतानिअत करणमविद्याकामकर्माणिपुंयष्टकमित्युक्ततपुंचीकृताकाशावाच्चादिलिगघटितस्थूलान्तमूर्त्तरूपमपिस्यात्तत्कथममूर्त्तमनोबु
 द्ध्याष्टकमेवपुंयष्टकमुक्ततत्राह ॥ अमूर्त्तएवेति ॥ त्वदुक्तमूर्त्तपुंयष्टकतदास्याद्याद्विंचीकरणानामूर्त्तानां तन्नात्राणास्थौल्यस्यात् ॥ अयतुतन्मात्ररूपोर्लिगात्माअमूर्त्तएव ॥
 अस्यरावत्वपंचीकृताकाशात्वमतिपीनतानिरवधिकस्थौल्यतच्चनसभवति नक्षमूर्त्तवासनाकोटीनामपिमेलनेस्थौल्यदृष्टयदास्यखत्वमेवदुर्लभंतदास्थूलवाततामहापुंलमोदक्ष
 इवात्यतमसभाविता ॥ एवस्थूलनेजोजलपृथ्वीतापि ॥ एवस्थूलभूतानामेवासत्तवेअस्यपरमाणोरप्यतिसूक्ष्मस्यदेहतासुमेरुनेवात्यतासभाविनेतिनभौतिकेदेहांतपुंयष्टकव

चितःस्वकलनात्तस्यदेहोग्रइवतिष्ठति ॥ पंचात्माभावितोसत्योमहायक्षःशिशोरिव ॥ ४९ ॥ मनोबुद्धिरहंकारस्तथातन्मात्रपंचकम् ॥
 इतिपुंयष्टकंप्रोक्तदेहोसावातिवाहिकः ॥ ५० ॥ अमूर्त्तएवचित्तात्माखत्वमस्यातिपीनता ॥ वाततास्यमहागुल्मोदेहतास्यसुमेरुता
 ॥ ५१ ॥ विरजस्वक्रमेणैव निरवस्यस्तुमुक्तिभाक् ॥ सुषुप्तैकवस्थास्यजडाःक्रोडीकृतायथा ॥ ५२ ॥ स्वप्ननामीतथावस्थादेहप्रत्यय
 शालिनी ॥ आमोक्षंभ्रमतीहायमितिस्यावरजंगमैः ॥ ५३ ॥ कदाचिद्धिसुषुप्तस्थःकदाचित्स्वप्नवस्थितः ॥ आतिवाहिकदेहोयंसर्व
 स्यैवावतिष्ठते ॥ ५४ ॥ यदासुषुप्तभावस्योभाविदुःस्वप्नवेधितः ॥ तदाकालानलसमस्तिष्ठत्यनुदिताकृतिः ॥ ५५ ॥

ण्यंतइत्यर्थः ॥ ५१ ॥ मुक्त्यनुपयोगादपिनमोक्षशास्त्रेऽत्रस्थूलसद्भावकल्पनायुक्तेत्याशयेनाह ॥ विरजस्वेति ॥ मनोमात्रमेवदेहादिप्रपंचश्चेन्न्यनसोवैराग्याद्यभ्यासेनविरज
 स्वेगमादिसाधनसंपत्तौवाक्याञ्ज्ञानोदयक्रमेणमनःकल्पितस्वप्नायप्रपंचस्यतन्मूलाज्ञानस्यचर्वाधेस्वकार्यकारणावस्थावधद्वयशून्यस्यमुक्तिरुपपद्यते ॥ स्थूलभूतभौतिक
 मूर्त्तप्रपचाभ्युपगमेतदाहस्यज्ञानेनबाधादर्शनान्मुक्तिरुपपद्यतइत्यर्थः ॥ एवचनिष्कर्षस्वप्नसुषुप्तिद्विषवावस्थेनजायन्नाक्षीस्थूलविषयाअन्याअवस्थाकेनचिदुपपाद्यति
 शक्येत्याशयेनेवविभज्यदर्शयति ॥ सुषुप्तेतिसार्धेन ॥ यथाजडाःसर्वदेहादिप्रपचावासनात्मनोपसहृत्यक्रोडीकृताः ॥ ५२ ॥ इतिएवपरिदृश्यमानप्रकारेणस्थावरजंगमैरा
 कारैरातिवाहिकदेहेएवआमोक्षाद्भ्रमतीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ भाविभिर्दुःस्वप्नैर्वसनात्मनांतःप्रविष्टैर्वीधितोविद्धवगतस्यतिरतएवानुदिताकृतिश्चित्तिविबवचितत्वादुपसं
 हृतजगत्त्वाच्चकालानलतमोदीमस्तिष्ठति ॥ अनेनातज्ञानशून्यनैयायिकादिसुषुप्तिःप्रत्युक्ता ॥ ५५ ॥

नप्रत्यावारादिनिकृटावस्थासुजाट्याधिक्यासुगुप्तिप्रप्राप्त्याह ॥ स्यावरापास्त्रिति ॥ अप्यर्थेचशब्द ॥ तथाचकल्पदशाणांपुण्याधिक्याकृमिकीटसुतुपाविदु स्वाभा
 वादानदाधियेपिनमनुप्यादिव्यशबोधोस्तीतिमस्त्वित्वेत्यर्थ ॥ ५१ ॥ तथाचचित्तजाड्यप्रकपएवसुगुप्तिमिथित्तममणमेवस्रतिश्वित्तस्यतस्त्वबोधएववधमुक्तिस्तुयैतथास्य
 जापदितिपयवसन्नमित्याह ॥ सुगुप्तेत्यादिना ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ प्रबोध उक्तदृष्टिभ्यामत्रास्त्ररूपोभवति ॥ सचबोधोपुञ्जे पुरुषप्रयत्नत ॥ ५४ ॥ तत्त्वतोयावान्यश्रेति
 ज्ञातप्रमाणोजीव सर्वातयोर्जानातिभासयतिसाक्षीतन्मयएवभवतीत्यर्थ ॥ यस्त्वज्ञातप्रमाणःसोपिपरमार्थत स्वस्यएवाज्ञानाच्छिलावदृष्टीकृतेस्वद्वयेसुवीर्यत्वमविच्यमती
 यप्रयपरमतीतिपरेणाश्रयः ॥ ५५ ॥ तर्हिजिजीवानन्ददेवधाल्त्वभयमस्तिनेत्याह ॥ जीवानामित्यादिना ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ अस्यजीवाणो सीपुमीस्थितिर्वा
 स्यावराधास्ववस्थासुकल्पदृशदशासुच ॥ भवत्येवसुपुमस्योधनमोहशिलाघन ॥ ५८ ॥ सुपुमतास्यजडतास्वप्नोत्येयंहिस्रच्छति ॥ य
 प्रयोधोस्यसामुक्तिज्जाग्रथातुत्यता ॥ ५९ ॥ जीवप्रयोधान्मुक्तिर्हिप्रयोधात्परमात्मताम् ॥ सोभ्येतिक्षालितमलताश्रंकनकतामिव
 ॥ ५९ ॥ जीवप्रयोधान्मुक्तियासाचहृद्विविधोच्यते ॥ एकाजीवन्मुक्ततेतिद्वितीयदेहमुक्ता ॥ ५९ ॥ जीवन्मुक्तिर्हिदुयत्यतुयतीतपदत
 त ॥ योधोजीव प्रयोधोयसचयुद्धिप्रयत्नत ॥ ६० ॥ ज्ञातप्रमाणजीवोतयोर्जानातीहन्तमय ॥ पश्यतीमभयचैवसुदीघस्वप्नविभ्रम
 म् ॥ ६१ ॥ मिथ्योदित स्वद्वदेयस्वस्यएवशिलीकृते ॥ जीवानामतरेत्वन्मन्त्रकिञ्चित्कलाविना ॥ ६२ ॥ तामेवान्यतयापश्यन्मुधैवप
 रिशोचति ॥ जीवाणोरतरेत्वन्मन्त्रकिञ्चित्कलाविना ॥ ६३ ॥ यत्रतत्रजगदृष्टमहोमायाविजृम्भितम् ॥ स्यात्यतःकयदबुनायथानाना
 भ्रमोदय ॥ ६४ ॥ जीवाणुनातयैवातिमिथ्याससरणोदय ॥ बधोस्यवासनाबधोमोक्ष स्याद्वासनालय ॥ ६५ ॥ वासनातास्यसौपु
 सीस्वप्नोविस्फुरतिस्यति ॥ घनवासनमोहोयजीव स्यावरादिभाक् ॥ ६६ ॥ मध्यस्यवासनस्त्रियंकुपुरुपस्तनुवासन ॥ यदांतर्जीवि
 तेनांतानह्जितापटादय ॥ ६७ ॥ जीवैक्यादुभयो सत्ताश्राव्याहृकयोस्तदा ॥ आत्मानात्मसमालीढोवहिरंतर्यटाचिता ॥ ६८ ॥
 सनानार्थोऽवधि ॥ नृपुंयतीतयोर्निर्वासनत्वात् ॥ सचस्वमेस्फुरतिविच्येणस्फुटीभवतीत्यर्थ ॥ कथस्फुटीभवतित्वाह ॥ घनेति ॥ ६९ ॥ तस्यवासनासुधोक्त्यर्पादुत
 रोत्तरागुभयोनिप्रभित्याह ॥ मध्यस्थेति ॥ पुरुषोमनुष्यापवद्विषयधर्वादि ॥ वासनानाशयतातन्मैविष्यस्फुटीभावमुक्तायासपहणादिविच्येणापितमाह ॥ यदेत्या
 दिना ॥ यथायस्मिन्सुगुप्तिविच्युतिकालेरेहति आनत्वापप्याप्रमाणह्माश्लक्षणेनजीवितेनएतावाश्लेषपरिमितएवाहमित्यतःपरिच्छेदोभवतितवापटादय पवार्यादिर्जाता
 सपन्ना ॥ ६७ ॥ संतुबद्धि किञ्चनसाभाह ॥ जविक्यादिति ॥ तदाचसुरादिद्वारनिर्गतेन करणद्वारनिर्गतेनरुध्यवच्छिन्नजीवेनपटादीनाभ्यामीपटमहजानामीतिपाश्याहृक
 योर्धासनात्मिकासत्तान्तद्विविच्येणस्फुटीभवतीत्यर्थ ॥ एतेदेवस्फुटमाह ॥ आत्मेति ॥ अत स्थितआत्माजीवोयबाहिरानात्मसमालीढोभवतितवाचितायासप्याहृकवासना
 यत्कल्पेबाध्यत्वात्निर्गतेनसोवयाउदेतीत्यर्थ ॥ ६८ ॥

एव हेयोपादेयवैचित्र्यमपि वासनाध्यस्तमेव न वास्तवमित्याह ॥ नेहेति ॥ ६ ॥ शोभितास्तत्त्वबोधेन विराजमाना ॥ सबाध्याभ्यतरजगच्चिद्यतिरिक्तं न विद्यते कालत्रयेपीत्यर्थः ॥
७० ॥ यथा अधि समुद्रस्तत्त्वतो विष्ट एव अस्तसमस्ततरगबुद्धान्नादिभेदत्वादाकाशादप्यच्छसकलमेकशुद्धजलमेव तथा इदं सर्वजगत्तत्त्वतो बुद्धसत्त्वोपहस्तितनिरस्तवास
नावस्थायैवैचित्र्यभेदजातयस्य तथा विद्यमानमयपरपदमेवेत्यर्थः ॥ ७१ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्तात्यर्थप्रकाशोनि ० पू ० एकपचाशः सर्गः ॥ ५१ ॥
जीवस्यसो जगत्तत्रासक्त्या तत्परिक्षय ॥ तदर्थमर्जुनाख्यानवसिष्ठेनावतार्यते ॥ १ ॥ ननु स्वम सर्वेषां जीवानां प्रत्येकमिन्न ॥ जायत्यपचस्तु सर्वेषां साधारण सर्वै स्वमैवैव
र्थेणानुभूयमान कथस्वम स्यात्तत्राह ॥ यइति ॥ आदिन प्रथमजीवस्य सर्वजीवसमष्ट्यात्मनोय स्वमस्तमेवमस्माकजायदितिकल्पितससारविद्धि ॥ १ ॥ किमर्थमेवक
तदाश्राव्यग्रहणधीर्गृह्येव सोदया ॥ नेह संत्यज्यते किंचिन्नेह किंचिन्नगृह्यते ॥ ६ ॥ बाह्यांतरकलाकारश्चिदात्मैकः प्रकाशते ॥ त्रि
जगच्चिच्चमकारस्वलंभेदविकल्पनैः ॥ शोभिताः स्मश्रित्चिरात्सर्वाख्याद्यंनविद्यते ॥ ७० ॥ अब्धिर्यथाजलमपास्तसमस्तभेदः स्वा
दच्छमेव सकलं द्रवमेकशुद्धम् ॥ सर्वतथेदमपहस्तिभेदजातमाद्यं परंपदमनामयमेव बुद्धम् ॥ ७१ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि०
पू० इन्द्रियार्थोपलंभविचारोनामैकपंचाशः सर्गः ॥ ५१ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ योजीवस्यादितः स्वप्नो नानाकलन
कोमलः ॥ तमिमं विद्धि संसारं नसत्यं नाप्यसन्मयम् ॥ १ ॥ नपुंसइव जीवस्य स्वप्नः संभवति क्वचित् ॥ तेनैतज्जाग्रतोभावाजाग्रत्स्वप्नरुतो
त्रहि ॥ २ ॥ जीवस्वप्नमिमं दीर्घक्षिप्रताप्रतिभासतः ॥ असत्यमप्यवस्तुत्वाद्द्विद्वेषविदांवर ॥ ३ ॥ स्वप्नास्वप्नांतरमिव गच्छंती जीव
जीवकाः ॥ असत्यमेव पश्यंति घनसत्यतयानघ ॥ ४ ॥ अजडेजडतातातजडेचाजडतोदिता ॥ असत्येसत्यताजीवजीवानुभवमो
हतः ॥ ५ ॥ भानोरप्यंतरखिलं पश्यंतस्त्रिजगद्भ्रमम् ॥ भ्रमंति स्वप्नसंभ्रांता इव जीवाभिदालिभिः ॥ ६ ॥ सर्वगत्वादनंतत्वात्स्वस्य जीव
स्य जीवतः ॥ यद्भावयंति चेत्तं तिते देवाश्चित्सत्यवत् ॥ ७ ॥
ल्प्यइति चेद्यधीनामिव समष्टे स्वप्नतराप्रसिद्धेरित्याह ॥ नेति ॥ तेनास्माकजायत्यसिद्धाभूतभुवनदिभावास्तस्य जाग्रत्स्वमोभयस्थानकृतोदयानस्वमतोभिद्यंत इत्यर्थः ॥ २ ॥
असत्यत्वावस्तुत्वाभ्यामपितस्य स्वमतासाधन्यैवम्यानुभवे निमित्त इत्यर्थः ॥ जीवस्वमिति ॥ असदीयस्वमवत्क्षिप्रवाप्यताया अप्रतिभासतो हेतोर्दीर्घम् ॥ तथा चैर्धमेव
वैवर्ण्यमहेतुरिति भावः ॥ ३ ॥ ४ ॥ वस्तुस्वभावैव परीत्यदर्शनादप्यस्य स्वमतेत्याह ॥ अजडे इति ॥ अजडे ब्रह्मणि भूतभुवनादिजडतातथाजडेचाहंकारादिहेतौ आलत्वाभि
मानादजडता उदिता ॥ जीवस्य समष्टेरैकदेशभूतायेव्यटिजीवास्तदनुभवलक्षणान्मोहतोभ्यो ॥ ५ ॥ जीवाभिदालिभिर्भेदकल्पनपरपराभिर्धमिति ॥ ६ ॥ कल्पितभेदेषुसत्य
त्वारोपेकारणमाह ॥ सर्वगत्वादिता ॥ व्यष्टित्वादेव जीवतोप्यस्य जीवभूतस्य स्वस्य परमार्थतः सर्वगत्वादनंतत्वात्पारिच्छेदेन सत्यत्वाच्च यद्भावयंति तदेव आशुतससक्त्यास्वास
त्तारोपेण सत्यवच्चेतति ॥ तथा च तत्ससक्त्यागात्तत्सत्यताभमनिष्टत्तौ बुद्धतत्त्वस्य जीवन्मुक्ति सिद्धीतीति भावः ॥ ७ ॥

अथमेवार्थो भगवद्गीतायां भगवत्प्राप्त्या जुनायोपदिष्ट इत्याह ॥ पुढरीकाक्षेति ॥ शुभ्राश्रयिणित्तिरोप ॥ ८ ॥ तदर्थं मज्जनास्स्यायिकामवतारयति ॥ पाबोरिति ॥ सुखजीवन्मुक्ति
 सुखविरहितम् ॥ जीवितमाशुक्षिपयित्तिक्षेप्स्यति ॥ स्वार्थेण चिगुणाभावच्छादस ॥ ९ ॥ १० ॥ अर्जुनावतारे कारणबहुसर्वमूलमनुकाममिति ॥ अस्तीत्यादिना ॥ स्थित
 मिति ॥ स्वैरहितप्रतिष्ठितदत्तियुते ॥ ११ ॥ १२ ॥ तस्मिन् दृश्यमाने संसारजाले ॥ शकुलमय-पक्षिण ॥ १३ ॥ तत्प्रताप्युत्तुजातिपुमप्येरासित-श्रुतिस्यत्याशिवर्णित क्रम
 अरिभयेषाम् ॥ भूतपंचकपचीलतन्माप्रपचकतसुक्षणेसारेलोकपालत्वतच्छोकाधिपत्यम् ॥ १४ ॥ इक्षुतिस्वतिसमाचारविहिनपुण्यमुपादेय इवतन्निषिद्धपापहे
 पुंढरीकाक्षनिर्दिशामससक्तिर्गतिशुभ्राम् ॥ यामालिङ्ग्यमहाबाहो जीवन्मुक्तो महामुनि ॥ ८ ॥ पांडो पुत्रोजुनो नाम सुखं जीवितमाल्म
 नः ॥ क्षिपयिष्यति निद्रु खंतथाक्षेपय जीवितम् ॥ ११ ॥ श्रीराम उवाच ॥ भविव्यतिकदाग्रसन्सार्जुन पांडुनंदन ॥ कीदृशीं च हरि
 लस्यकथयिष्यत्यसक्तताम् ॥ १० ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ अस्ति सन्मात्रमात्मेतिपरिकल्पितनामकम् ॥ स्थितमाल्मन्यनाथतेन भ्रंसी
 वमहानमः ॥ ११ ॥ दृश्यते विलेतस्मिन्नयसंसारविभ्रम ॥ कटकदियथा द्विभ्रितरगादियथा भ्रंसि ॥ १२ ॥ चतुर्दशविधाभूतजातय
 प्रसुरंत्यलम् ॥ तस्मिन्संसारजालेस्मिन्कालेशकुनयोया ॥ १३ ॥ तत्रैते यमचक्रार्कशक्रावा शंसितकमा ॥ भूतपंचकसंसारलोक
 पालत्वमगता ॥ १४ ॥ इदुण्यमुपादेयैर्यपापमिद्विविति ॥ तै स्वसकल्पघटितोद्वेदनात्स्यापितास्थिति ॥ १५ ॥ तस्याप्यथावदनपत्र
 वाहपवितेनिजे ॥ कर्मण्यचलसकाशस्यिरश्चित्तमवस्थितम् ॥ १६ ॥ भगवान्सयम किञ्चिद्भूतप्रतिचतुर्युगे ॥ तप-प्रकुरुते भूतदलनात्पा
 पशंकरयाम् ॥ १७ ॥ कदाचिद्विद्यूषपाणिदशदशवापिच ॥ कदाचित्पंचसमाटिकदाचित्पोहशापिच ॥ १८ ॥ उदासीनवदासीनेतस्मिन्नि
 यमसंस्थितौ ॥ न हिनस्तिजगज्जालेच्छ्रुर्मूतानिकानिचित् ॥ १९ ॥ तेन नीरध्रमूतौघनि संचारमहीतलम् ॥ भवति प्रावृपिस्वेदीकुजरो
 मराकेरिव ॥ २० ॥ अयैतानि विचित्राणि भूतानि बहुयुक्तिभिः ॥ क्षिपयति सुखराम भुवोभारनिवृत्तये ॥ २१ ॥ एवयुगसहस्राणि व्यव
 हारशतानि च ॥ समतीतान्यनंतानि भूतानि च जगति च ॥ २२ ॥

यमिति स्वार्थिका रारुपसकल्पघटितोद्वेदनात्स्थितिर्यथा इत्यापिता ॥ १५ ॥ अस्तेव किल तस्य प्राह ॥ तस्येति ॥ तस्य बहस्यमाणयमस्य अपयावेतात्काले स्त्रीये अधि
 कारकर्मिणश्च लक्ष्मिश्चित्तमन-अवस्थितम् ॥ १६ ॥ प्रतिचतुर्युगम् ॥ क्षीप्त्वा याम्ययीभाव ॥ कदाचित्कल्पिष्य-प्रकुरुते ॥ प्रतिचतुर्युगं किञ्चिद्भूतद्वारपरति इति वा ॥
 १७ ॥ तत्र कालनियमोनालीत्याह ॥ कराश्चित्ति ॥ १८ ॥ तस्मिन्प्रेतेनियमसंस्थितौ तपसि-आसीने सति शत्रु-कानिचिदपि भूतानि न हिनस्ति ॥ १९ ॥ तेनाहिसनेनेहेतु
 नाम हिनस्तीति बहु-जिर्मूर्तीर्धीनि-संचारं संचाराप्योक्तवति ॥ स्वैरीस्वेरवात् ॥ २० ॥ इतरा विषयवादिषा युक्तिभिः-अंशावतार-मात-पुत्र-आपुपयै-क्षिपयति इति सनेन-व-विरलीकृ-
 इति निष्पादन ॥ २१ ॥ अयं च तारवतारादिव्यवहारे-व-भूतो-व-काल-इत्याह ॥ एवमिति ॥ २२ ॥

॥ ३ ॥ अधानांपापानां विघाताय कर्त्तव्याभविष्यतीतिशेषः ॥ दूरेऽस्तंजनानां कर्षणधीडन्यस्याम् ॥ अस्माद्विशेषणाद्व्रतचर्या अहिंसादिघटितनिर्विकल्पसमाधिहृपेतिगम्य
ते ॥ २४ ॥ प्रपन्नगुल्मावनगुल्मसकीर्णैरितियावत् ॥ २५ ॥ २६ ॥ नरनारायणचर्गतैरनुगते साहाय्यार्थमवतीर्णैरितियावत् ॥ २७ ॥ २८ ॥ अभोधिमेखलायामूर्धपोराजा अं
भोधिमेखला जुवपातीतिवा ॥ आतोनुपसर्गकः ॥ २९ ॥ तस्यपितृव्यजोभाताभविष्यति तस्यद्वह प्रतियोद्धाभीमोभविष्यतीतियोज्यम् ॥ बभुर्नकुलः ॥ अहेःसर्पस्येव ॥ ३० ॥

वैवस्वतोद्यतुयमां चण्षपितृनायकः ॥ अनेनत्वधुनासाधोपरिक्षीणेपुकेपुचित् ॥ २३ ॥ युगेष्वघविघातायवर्षाणिद्वादशात्मना ॥ व्रत
चर्येहकर्त्तव्यादूरास्तजनकर्षणा ॥ २४ ॥ तेनेयमुर्वीनीरंध्राभूतैर्मर्त्यैरुच्युभिः ॥ दीनाप्रपन्नागुल्मेवभारभूतैर्भविष्यति ॥ २५ ॥ भुभार
परिभूतांगीहरिशरणमेष्यति ॥ कांतादस्युपराभूतादीनापतिमिवप्रिया ॥ २६ ॥ हरिर्देहद्वयेनाथमहीमवतरिष्यति ॥ देवांशैरखिलैःसा
र्द्धनरनारायणंगतैः ॥ २७ ॥ वसुदेवसुतस्वेकोवासुदेवइतिश्रुतः ॥ देहोभविष्यतिहरेर्द्वितीयः पांडवोर्जुनः ॥ २८ ॥ युधिष्ठिरइतिख्यातोध
र्मपुत्रोभविष्यति ॥ अभोधिमेखलाभूपः पांडोः पुत्रः सधर्मवित् ॥ २९ ॥ दुर्योधनइतिख्यातस्तस्यभ्रातापितृव्यजः ॥ भविष्यतिदृढद्वंद्वोभी
मोवभ्रुरहरिव ॥ ३० ॥ अन्योन्यंहरतोरुर्वीतयोः संग्रामलोलयोः ॥ अष्टादशान्नाक्षौहिण्योघटिष्यत्यत्रभीपणाः ॥ ३१ ॥ तत्क्षयेणवि
भारत्वंभुवोविष्णुः करिष्यति ॥ राघवार्जुनदेहेनबृहद्गांडीवधन्वना ॥ ३२ ॥ विष्णोरर्जुननामादौप्राकृतंभावमास्थितः ॥ हर्षामर्षान्वितो
देहोनरधर्माभविष्यति ॥ ३३ ॥ सेनाद्वयगतान्दृष्ट्वास्वजनान्मरणोन्मुखान् ॥ विपादमेष्यत्युद्योगं युद्धायनकरिष्यति ॥ ३४ ॥ तमर्जुना
भिधंदेहंप्राप्तकार्यैकसिद्धये ॥ हरिर्बुद्धेनदेहेनबोधयिष्यतिराघव ॥ ३५ ॥ नजायतेस्त्रियतेवाकदाचिन्नायंभूत्वाभवितावानभूयः ॥ अजो
नित्यः शाश्वतोयंपुराणोनहन्यतेहन्यमानेशरिरे ॥ ३६ ॥ अणुंवेत्तिहं तारंयश्चैनंमन्यतेहतम् ॥ उभौतौनविजानीतोनायं हंतिनहन्यते ॥ ३७ ॥

आसमतात्त्रायतइतिआत्रासेनातदक्षौहिण्यः ॥ अत्रभारतयुद्धेकुरुक्षेत्रेवाघटिष्यति ॥ ३१ ॥ हेराघवबृहद्गांडीवंधनुर्यस्य ॥ धनुषश्चेत्यनङ् ॥ तथाविधेनार्जुनदेहेनविभारत्वं
भारावतरणकरिष्यतीतिपूर्वत्रान्वयः ॥ ३२ ॥ नरधर्माज्ञाभायइतियावत् ॥ ३३ ॥ स्वजनान्वधूत् ॥ ३४ ॥ बुद्धेनस्वतःसिद्धालंबोधेनकृष्णदेहेन ॥ ३५ ॥ बोधनप्रकारमे
वविस्तराद्वर्णयति ॥ नजायतइत्यादिना ॥ आद्यतविकारयोर्निषेधमध्यतनविकारचतुष्टयप्रसक्तवारयति ॥ नायमिति ॥ भाविजन्मादिप्रतिषेधोवा ॥ ३६ ॥ एनमुक्तस्यभा
वमात्मानयोहं तारवेत्तियश्चहवंमन्यतेतावुभौनात्मानतत्त्वतोविजानीतः ॥ अज्ञानमेवहृत्हृतव्यतायातिनिमित्तमितियावत् ॥ ३७ ॥

प्रिभिः किञ्चनैतान्यनाशकारानाराहेतूनां प्रतिशेष ॥ ३८ ॥ स्फारमपरिच्छिन्नमत्प्रवालव्यवोपसंविष्टपुथैतन्मत्स्वरूपमेवासि अतएवाजोसि नित्योसिनिरलाङ्गानतत्कार्यक
 छकाजनभासीतिनबंधुसंस्तित्प्रमरणादिसिआशानामयुक्तु स्वतबोधितभितिभाव ॥ ३९ ॥ इतिश्रीश्रासिष्ठमन्तात्यप्रकारोनि० पू० द्विपचारसर्ग ॥ ५२ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५
 पतिहृस्तेस्त्रागः शगत्यागादिलक्षणम् ॥ उपास्यशेषयत्प्रपेचवराभेरभ्यबस्थिते ॥ १ ॥ तथावीस्वबधुहंताहमित्यादिरूपोद्भूताभिमान एतेमवीयाबाधवाइत्यादिममताभिमान
 भ्रतबसर्वदुःखनिदानमितिसंप्रवत्याप्यइत्याह ॥ अर्जुनेति ॥ हेअर्जुनत्वजराभरणव्यादियद्भिनिर्मुक्तः अतएवशाश्वत स्वप्नवादीनसर्वभूतानांस्वयसाक्षावात्सासि अतस्त्वक
 स्थापिनइता ॥ अहंहेत्यभिमानमलयंतत्यजेत्यर्थ ॥ १ ॥ अभिमानस्यागफलमाह ॥ यस्येति ॥ यस्यबधविप्रवृत्तिकालेअहममुघातयामीत्यहृक्तोभाबोनास्तिउ
 त्तकालषयस्वदुःखिलाफलहर्षविषादादिनानलिप्यतेसंपुण्ड्रमांसबांलोक्यमइतिलोकाश्वतुर्भिधुतजातयलाहृत्वाप्राणैरिधियोप्यापिकमपिनइति ॥ सर्वभराश्वैतका

अनंतस्यैकरूपस्यसतः सूक्ष्मस्यस्वादपि ॥ आत्मनः परमेशस्यैकिकयंकेननस्यति ॥ ३८ ॥ अनतमध्यक्तमनादिमध्यमात्मानमालोक
 यसंविदारमन् ॥ संविदपु स्फारमलव्यवोपमजोसिनित्योसिनिरामयोसि ॥ ३९ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० अर्जुनोपाख्यानने
 रनारायणावतारकयननामद्विर्पंचाशत्तमः सर्ग ॥ ५२ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अर्जुनत्वंहंतात्वमभिमानमलंत्य
 ज ॥ जराभरणनिर्मुक्तः स्वयमात्मासिशाश्वत ॥ १ ॥ यस्यनाहृक्तोभावोयुद्धिर्यस्यनलिप्यते ॥ हत्वापिसहृमालोकाग्रहंतिननियथ्यते
 ॥ २ ॥ यैवसजायतेसविदंत सेवानुभूयते ॥ अयंसोहमिदन्मइत्यंत सविदंत्यज ॥ ३ ॥ अनयैवचयुक्तोस्मिनद्योस्मीतिषभारत ॥ अ
 भित सुखदुःखाभ्यामवशापरितप्यसे ॥ ४ ॥ स्वात्माशैः क्रियमाणानिगुणैः कर्माणिभागशः ॥ अहंकारविमूढात्माकर्त्ताहमितिमन्यते ॥ ५ ॥

सतत्वस्यबधाविकारास्यार्थिनस्तथैवसत्त्वात् ॥ देहादीनां चनायाभाभ्रलेननित्यजसत्त्वादेवष्यपुष्येवबधाप्रसक्तैरितिभाव ॥ अतलायुक्तपापफलेनापिननिबध्यतेयथे
 श्वइत्यर्थ ॥ १ ॥ इत्वादिपरमकेदेहादितादाम्ययासिसेवनवरादेवगच्छर्महृत्वादेरात्मनिपतितासोनस्वत ॥ अतल्लेखमयमत्यजेत्याह ॥ यैवेति ॥ अतहंदिआत्मनिथिबस
 विदुद्विदतिदेहापभिमानरूपाअम्यादरीया ॥ अयकार्यकरबसंपातः सर्वताग्रह इमेतेदेहादिसंबंधितरूपादिमेवम इत्येवसंबंधिदेवातिहासित्यजेत्यर्थ ॥ ३ ॥ अनया
 उत्कलक्षणयासविवाहृत्वादिमित्युक्तोस्मि तययुक्तपथिबनष्टः बंधुनारापैद्विकामर्षैर्नरकपातापानुष्मिकानर्षैश्चयुक्तोस्मीतिषभानीत्याहुत्वद्दुःखाम्योपरितप्यसे ॥ ४ ॥ तथा
 लनः अंरावसिच्छेदकत्वेनारालेः सत्त्वादिगुणविकारैर्देहिरयादिति किष्यमाणानिकर्माणि ॥ ५ ॥

विधि किञ्चिन्नास्यनारायणप्रकारानारादेनान्नाप्रतिशेष ॥ १८ ॥ स्कारमपरिच्छिन्नमभरणशब्दात्त्वद्वयोपसविद्वुश्चैतभ्यस्वरूपमेवासि अतएवाजोसि नित्योसिनिरस्ताज्ञानतत्कार्यक
 लकोजनव्याधीनिनवपुसंसतिन्नमरणादिसाक्षाज्ञानाप्रयुक्तं स्वतर्कोचितमितिभाव ॥ १९ ॥ ॥ इति श्रीवाचिसिद्धय ० गायत्र्यप्रकारोनि ० पू ० द्विपञ्चारा सर्ग ॥ ५२ ॥ ॥ व
 ण्यतेहेतुस्तस्यांशमत्यागार्हितक्षणम् ॥ उपस्थशेषप्रत्येपररागेद्व्यवस्थिति ॥ १ ॥ तथादीस्वर्भुवनाह्विमत्यादिकपोहनाभिमान एतेमदीयावाधवाहस्यादिमभताभिमान
 भयतवसर्दुस्वनिशानमित्तवपुवत्याउपदत्याह ॥ अर्जुनेति ॥ हेअर्जुनत्वकारामरणादिषुर्धर्मिनिर्मुक्त अतएवशाश्वत स्वव्यादीनासर्वभूतानात्सपथाश्रादात्सासि अतस्त्वक
 स्थापिनहता ॥ अहृदित्यभिमानमलयत्परंत्यओत्पर्य ॥ १ ॥ अभिमानत्यागफलमाह ॥ यत्येति ॥ यत्सवधादिमवृत्तिकालेअहममुपातयामीत्यहृकतोभावोनास्तिउ
 पराकाळव्यस्यदुद्विस्तलकलद्वर्षिबाशानिनानद्विप्यतेसपुठपरभाभसर्वाण्डोत्पन्नदतिलोकाभ्यर्तुर्धधभूतजातयस्ताहृत्वाप्राणीर्धयोव्यापिकमभिनद्वि ॥ सर्वपशाश्वतीका

अनंतस्यैकरूपस्यसतसूक्ष्मस्यस्वादापि ॥ आत्मनपरमेशस्यकिंकयंकेननस्यति ॥ ३८ ॥ अनंतमप्यक्तमनादिमध्यमात्मानमालोक
 यसविदात्मन् ॥ सविद्वपुस्कारमलभ्यदोपमजोसिनित्योसिनिरामयोसि ॥ ३९ ॥ ॥ इ ० वा ० वा ० दे ० मो ० नि ० पू ० अर्जुनोपास्थानेन
 रनारायणावतारकयननामद्विपचारत्तम सर्ग ॥ ५२ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीभागवानुवाच ॥ अर्जुनत्वन्हतात्वमभिमानमलस्य
 ज ॥ जराभरणनिर्मुक्तस्वयमात्मासिशोभत ॥ १ ॥ यस्मनाहृकतोभावोबुद्धिर्यस्यनल्लिप्यते ॥ इत्यापिसहस्रमाल्लोकान्दृष्टिननिबध्यते
 ॥ २ ॥ यैवसजायतेसविदत सैवानुभूयते ॥ अचंसोहनिदतन्मद्वत्यंत सविदंत्यज ॥ ३ ॥ अनयैववपुक्तोस्मिन्शोस्मीतिचभारत ॥ अ
 भितसुखदुःखाभ्यामवशापरितप्यसे ॥ ४ ॥ स्वात्मांशै कियमाणानिगुणै कर्माणिभागाश ॥ अहंकारविभूदात्माकर्ताहितिमन्यते ॥ ५ ॥

ततस्त्वस्यवधारिकारास्त्रीमलशैवसत्त्वात् ॥ हेरादीनांश्चमायाभाष्यत्वेननित्यमसत्त्वादेवव्यापुषस्येववधामसकेरितिभाष ॥ आतलव्यपुक्तपापकलेनापिननिबध्यतेयथे
 भ्यरदस्यर्ष ॥ १ ॥ ईषुत्वादिधर्मकरेहारादिनाशास्यव्यतितीवरेदनवशादेवतद्वर्भदुत्वादेशात्मनिपतिभाषोनेस्तत ॥ आतलदेवप्रथमस्यओत्पाह ॥ यैवेति ॥ अंतर्देहेआत्मनिदेवस
 विदुद्विद्वन्निर्हृष्टापिमानरूपाअन्यादशीषा ॥ अयकार्यकरवसपात ॥ सर्वेणाहं इदमेतदेहादिसर्वधितद्व्यादिवेनम इत्येवसविदंयानिर्वाहस्यकोत्पर्य ॥ ३ ॥ अनया
 त्रकलक्षणपासविसाहैदुत्वादिभिपुक्तोस्ति तद्यप्युक्तपरीभनन् ७ ॥ भुनाशाराद्विक्रानर्धैर्नरकपातापानुप्यिकानर्धैर्भ्ययुक्तोस्तीति चयात्यासुखदुःखाभ्यापरितप्यसे ॥ ४ ॥ स्वा
 त्तनभरावस्तरिच्छकत्वेनोपाशो भवादिभूयविकरीरेरेहृदिप्रादिभिः कियमाणानिर्कर्माणि ॥ ५ ॥

विमर्शोत्सुखरादीनामेवरूपादिविषयेषु महतिर्नात्मन इति न तत्कैरस्य कर्तृत्वप्रसक्तिरित्याशयेनाह ॥ चक्षुरिति ॥ अत्रास्मिंश्चक्षुरादिकरणकार्यस्य धाते अहं कः न कश्चिदिति अ
हमिति स्थितिः कानयुक्तेत्यर्थः ॥ ६ ॥ कलनासकल्यादित्तद्विषयत्वे स्वकर्मणि रते प्रसक्ते सत्यपि अत्रास्मिन् न आद्यंतःकरणसंघातेऽप्यहं न कश्चिदिति पश्यतस्तेकः पदार्थः क्लेशभागे
प्रविष्टो यदर्थशोचसि सनास्येवेत्यर्थः ॥ ७ ॥ यत्र स पातककृते कार्ये तदगतं स्यात्प्येकैकस्य सघाताभिमानदुःखेन शोके उपहास्यतातत्र किं वाच्यं तद्विर्भूतस्य तदनुशोचने इत्याश
येनाह ॥ बहुभिरिति ॥ गृह्यते चेत्तदासायैव भवतीत्यर्थः ॥ तथाचाहुः ॥ न सा भवायिकदुःखमेकः शोचि तुमर्हतीति ॥ ८ ॥ किंच निरहकारस्य फलासंगरहितकारिकादित्रिवि
धशास्त्रीयकर्मचित्तशुद्धिद्वाराज्ञानोद्दीपकत्वात्सरमपुरुषार्थायैव भवतीति न तेषु धर्माद्युद्धादुःखप्रसक्तिरित्याह ॥ कायेनेति ॥ योगिनोर्नारुरुक्षवः ॥ ९ ॥ नभारितो मरणाय
व्यापारितः पुनः पुनर्मृत्युहेतुभांगलापद्येन प्रवर्तित इत्यर्थः ॥ निर्बुचिकाः निरस्तरागाद्यामयाः ॥ लौकिकशास्त्रीयकर्मकुर्वतोप्यानुषंगिकतरफलहरत उपभुजाना अपि न चते
चक्षुः पश्यतु कर्णश्च शृणोतु त्वक्स्पृशत्वित्दम् ॥ रसानाचरसंघातुकात्रकोहमिति स्थितिः ॥ ६ ॥ कलनाकर्मणि रते मनस्यपि महत्तमनः ॥ ८ ॥ कायेन
कश्चिदज्ञाहमिति हेतुशभागे कएवते ॥ ७ ॥ बहुभिः समवायेन यत्कृतं तत्र भारत ॥ एकोभिमानदुःखेन हासायैव हि गृह्यते ॥ ८ ॥ कायेन
मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ॥ योगिनः कर्मकुर्वतिसंगत्यत्कालमशुद्ध्ये ॥ ९ ॥ अहंत्वविषचूर्णनयेषां कायो नभारितः ॥ कुर्वतोपि हरंतो
पिनचतं निर्बुचिकाः ॥ १० ॥ न कचिद्राजते कायो ममता मेध्यदुषितः ॥ प्राज्ञोप्यतिबहुशोपि दुःशील इव मानवः ॥ ११ ॥ निर्ममो निर
हंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ यः स कार्यमकार्यं कुर्वन्नापिन लिप्यते ॥ १२ ॥ इदं चते पांडुस्तु तस्वकर्मक्षात्रमुत्तमम् ॥ अपि क्रूरमतिश्रे
यः सुखायैवाद्याय च ॥ १३ ॥ अपि कुत्सितमप्यन्यदप्यधर्ममयक्रमम् ॥ श्रेष्ठं ते स्वयथा कर्म तथेहा मृतवान् भव ॥ १४ ॥ मूर्खस्यापि स्व
कर्मैव श्रेयसे किमु सन्मते ॥ मतिर्गालदहंकारापतितापिन लिप्यते ॥ १५ ॥

कुर्वतोहरतश्चेत्यर्थः ॥ १० ॥ कचिद्वैकिकेशास्त्रीयेवाप्यवहारो नराजते ॥ अनर्थानां सकृदितपुरुषार्थाय न कल्पत इति यावत् ॥ ११ ॥ कार्यमवश्यकं तव्यशास्त्रीयकर्म अ
कार्यमनावश्यकं लौकिकम् न तु निर्बुद्धमप्रसक्तेः ॥ १२ ॥ क्षात्रक्षत्रियाणां विहितसयामेष्वपलायनवधुवधरूपत्वात् क्रूरमपि चित्तशुद्धिद्वारा ब्रह्मज्ञानादिसुरवायैव तथा धर्मय
शोराज्यस्वर्गायभ्युदायाय चेत्यतिश्रेय एवेत्यर्थः ॥ १३ ॥ तर्हि यद्बुधुवधादन्यत्द्रोणभीष्मकपादिगुरुवधरूपं कुत्सितकर्म तन्मया कथकार्यामित्यजुर्नस्यतत्राधर्मत्वशकासत्यश
पथारिणानिवारयन्नाह ॥ अपीति ॥ पूजाहंभुतद्विपरीतशास्त्रोद्यमनप्रहरणाद्यधर्मबहुलकर्ममपि ते स्वयुद्धकर्मयथायेन सत्येन शास्त्रप्रामाण्येन श्रेष्ठतया तेन सत्येन इहास्मिन्पु
द्दे अस्तवान् अमरणधर्माविजयी भवेत्यर्थः ॥ १४ ॥ यत्र अज्ञस्यापि स्वधर्मः श्रेयसेतत्र तत्त्वज्ञस्य तस्मान्नरकादिप्रसक्तिर्दूरापासैव पातित्यावहैर्महापातकादिकोऽपि भिरपि नि
रहंकारमतेर्लैपाभावादित्याशयेनाह ॥ मूर्खस्यापीति ॥ १५ ॥

रिवराभ्यन्तर्भाद्रिजाभयमुकमुद्धेलोभमूलानिपाथानिरसमूलालयाऽभयादन्तिन्यायेनकराधिरथमप्रसक्तिं स्यात्कलासगत्यागेनसिद्धासिद्धिसमगालक्षणयोगस्यनुत
 यक्षनिरसिनास्तीन्द्रितयोगस्थितिमयविराति ॥ योगस्यद्वि ॥ १६ ॥ अथबाधस्यमाणलक्षणप्रकार्यणबुद्ध्याकृतशास्त्रीयविवेकमर्मनेषभायेत्याह ॥ शान्तिनि ॥ १७ ॥ निर्धि
 शयप्रलतत्त्वज्ञाननरतराभयैषुगुणभ्यापणबुद्ध्यावाकमकुलनतेरिनकमभयदत्याह ॥ दश्वरेति ॥ १८ ॥ अथबाधसर्वसकषसत्यागलक्षणसन्धासयोगयुक्त्यापिनतेकमभयम
 सतिरित्याह ॥ सन्धलेति ॥ १९ ॥ एषमुपदिद्युनसगत्यागार्दीनांलक्षणैर्धिभागजिघासुयुच्छति ॥ सगत्यागस्येतिद्विभ्याम् ॥ २० ॥ १२१ ॥ आत्यतिकसगत्यागस्यत्यत्त्वपरि
 क्षाननरणापागद्बलास्यतत्रमवभगवन्प्रयमंलक्षणेनविराति ॥ सर्वेति ॥ तथाश्चानिर्धकस्यसमाधिपरिपाकाज्ञात्कारानुभवसिद्धनिष्पत्त्यपगत्यागस्यमेवमेवमेवेत्यर्थ

योगस्य कुरुकमाणिसगत्यक्काधनजय ॥ नि संगस्त्वयथाप्राप्तकर्मवान्निबध्यसे ॥ १६ ॥ शान्तवक्षवपुर्भुत्वाकर्मवक्षमभयकुरु ॥ वक्ष्मा
 पणसमाधारोवक्षवभवसिस्त्रिणात् ॥ १७ ॥ इत्यारोपितसवायर्द्वैश्वरात्मनिरामय ॥ इश्वर सर्वभूतात्माभावभूषितभूतल ॥ १८ ॥ स
 न्यसवसकल्य सम शान्तनामुनि ॥ सन्धासयोगयुक्तात्माकुवन्मुक्तमतिर्भव ॥ १९ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ सगत्यागस्यभगव
 लयावक्ष्मापणस्यच ॥ इत्यरापणरूपस्यसन्धामस्यचसर्वश ॥ २० ॥ तथाज्ञानस्ययोगस्यविभागा कीदृशाभ्रभो ॥ क्रमेणकययैतन्मे
 मद्दामंहनित्वत्तये ॥ २१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सबसकल्यसशातौप्रशांतधनवासनम् ॥ नकिंचिद्वावनाकारयत्तद्दक्षपरविदु
 ॥ २२ ॥ तदुपांगवदुर्ज्ञानयोगचकृतयुद्धय ॥ वक्षसर्वजगदहचेतिवक्ष्मापणविदु ॥ २३ ॥ अतःशून्यवाहि शून्यपापाणद्धदयोपमम् ॥
 शान्तमाकाशकोशाच्छन्दस्सन्दशपरम् ॥ २४ ॥ ततइपप्रदुत्थानमीपदन्यतयोदितम् ॥ सजगत्प्रतिभासोपमाकाशमिवशून्यता
 ॥ २५ ॥ भावोहमितिकोप्येप्रत्येकमुदितश्चित् ॥ कोटिकोत्थशकलित कइवैनप्रतिग्रह ॥ २६ ॥

॥ २२ ॥ तदुपांगरदाकारावहितेषितदन्तिमज्ञाननिदन्तिफलोपदिनाज्ञानमाहुलक्षेनकुलधाराभाश्रयानुयोगमित्यर्थ ॥ ब्रह्मण्यप्रिभरभयस्यजगत्तदविभित्तुरहकारस्यचवा
 धानुष्यवलापणमित्याह ॥ ब्रह्मति ॥ २१ ॥ ब्रह्मणिजगत्तदहकारयोर्धापोपपत्तयेतन्धाभ्यस्तत्त्वक्तमक्षररूपमाह ॥ अतन्धुसमित्यादिना ॥ नदस्यमिति ॥ सर्वदूरयनिरेषेद
 शोपिदूरयत्कान्धिपथ किन्नस्यादिस्यारान्ध्याह्लादशाशरमिति ॥ दशोदस्यनानिपेयोबाधस्यार्थद्विशारभरद्वानरस्यात्ननुतदस्तीत्यर्थ ॥ २३ ॥ ततस्तादृशास्वभावावीपद्वन्मत
 यादितयस्यमन्थानशाप्यजगद्यभिभास सगपधनगराकारामिषयुत्तरेवेत्यर्थ ॥ २४ ॥ सन्धासोपवषणनोपपत्त्यर्थमक्ष्माणिजगत्वारोपवधेवतदरोपुजीधेपुप्रत्येकमहभावाभ्यासद्विति
 नवभापदृष्टुमदत्याह ॥ भावदन्तिद्विभ्याम् ॥ २५ ॥

एष अहमिति भावः रनाधिष्ठानादपृथगभूतएव ॥ हियस्माद्धेतोः पृथक्कपयैतः परिच्छेदः स च ब्रह्मणि न असंश्रनाहमिति कश्चिद्वगच्छति ॥ तथाचावंगत्वेन पृथक्कोपपत्तिः
 पृथक्केन चावगत्त्वोपपत्तिरित्यवश्यमन्यतरस्मिन्हैयेनिरुपपत्तिकपृथक्कमेव हेयमिति भावः ॥ २७ ॥ अहतायामुक्तो न्यायो घटादिममतेहायामपियोज्यइति दर्शयस्तन्मू
 लाहतापहत्यागमेव दृढयति ॥ यथेति ॥ यथा अहमीहा अहभावो नपृथगस्ति तथा इह प्रतीचि घटादिममतेहा लक्षणो मर्कटोपि पृथङ्नास्तीति न जनुषणेण योज्यम् ॥ तथा च द्वि
 विधापीहा अमो धिरिव पूर्णस्वमात्मेति नाहतापहोयुक्तइत्यर्थः ॥ २८ ॥ किंचाहममतादिसर्वविकल्पभेदे तत्तद्विषयवैचित्र्येण विचित्रे स्फुरिते पित्तसत्तास्फूर्तिनिमित्ते अवस्थाना
 यानुगते सवित्सारमात्रस्य भावे सर्वविकल्पागमापायसाक्षिणि प्रत्यगात्मन्येकत्वमपि स्फुरत्येव ॥ एवसतितत्ताप्यापहोयुक्तः सकुतो नो न क्रियत इत्यर्थः ॥ २९ ॥ इति उक्तरीत्या

अपृथगभूतएवैष पृथगभूत इव स्थितः ॥ पृथक्कंहिनपयैतो नाहमित्यवगच्छति ॥ २७ ॥ यथेहाहंतथेहास्ति घटादीहापिमर्कटः ॥ स्वर्माहै
 वंतथांभोधिः किमहंतांप्रतिग्रहः ॥ २८ ॥ विकल्पभेदे स्फुरिते संवित्सारमयात्मनि ॥ वैचित्र्येण विचित्रेपि किमेकत्वेपिनोग्रहः ॥ २९ ॥
 इति ज्ञाताविभागस्य बुद्धौ तस्य परिक्षयः ॥ कर्मणां यः फलस्य गस्तं संन्यासं विदुर्बुधाः ॥ ३० ॥ त्यागः संकल्पजालानामसंसंगः सकथ्यते ॥
 समस्तकलनाजालस्य श्वरत्वैकभावना ॥ ३१ ॥ गलितैतनिभासिमेतदेव श्वरार्पणम् ॥ अवोधवशतोभेदो नाश्वैषांचिदात्मनि ॥ ३२ ॥
 बोधात्मा किल शब्दार्थजगदेकनसंशयः ॥ अहमाशाजगदहंस्वमहंकर्मचाप्यहम् ॥ ३३ ॥ कालोहमहमद्वैतं चाहमहंजगत् ॥ मन्मना
 भवमद्भक्तो मद्याजीमानमस्कुरु ॥ मामेवैष्यसि युक्तेव मात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ हेरूपेन वदेवेशपरं चापरमे
 वच ॥ कीदृशं तत्कदारूपं तिष्ठास्याश्रित्य सिद्धये ॥ ३५ ॥

वित्स्थज्ञानसारासारविभागस्य पुरुषस्य बुद्धौ तस्याहममतापहस्ययः परिक्षयस्तेन चार्थसिद्धः सर्वकर्मफलेष्वस्य हालक्षणस्यागः ॥ ३० ॥ तेन च सर्वसकल्पत्यागलक्षण असंस
 गसिद्धतीति प्रथमप्रश्नोप्युत्तरित इत्याह ॥ त्यागइति ॥ चतुर्थप्रश्नस्योत्तरमाह ॥ समस्तेति ॥ सर्वस्य द्वैतजालस्य वाचरभणश्रुत्युक्तन्यायनतदुपादाने श्वरमात्रत्वभावनेत्यर्थः
 ॥ ३१ ॥ तत्रोपपत्तिमाह ॥ अवोधवशत इति ॥ ३२ ॥ तद्वृद्धीकाराय भगवात्स्वस्य सार्वभ्यलक्षणविभूतिमाह ॥ अहमाशा इत्यादिना ॥ गच्छतीति जगत्परम् ॥ स्वकर्मा
 श्रयः ॥ ३३ ॥ अद्वैतपरद्वैतमपररूपतन्मियभ्यंजगत्त्वाहमेवेत्यर्थः ॥ एवाहिरूपेमायि अधिकारतारतम्येन मनोयस्य समन्मनाः भव ॥ तादृशे मयितथैव भक्तः श्रवणकीर्तनादिनव
 विधभक्तिमान्भव ॥ तादृशस्य मेज्ञानयज्ञेन कर्मयज्ञेन वायजनशीलो भवेत्यर्थः ॥ एवमुक्तप्रकारद्वयेनापि युक्तामयि चित्तनिवेश्यमाभेवात्मानस्यात्मभूतमेव्यसिसाक्षात्पर
 याचनार्थस्य सीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ एवमुक्तोर्जुनस्तेद्वैततयुक्तियोप्यमधिकारकालविभागच जिज्ञासमानः पृच्छति ॥ द्वेइति ॥ ३५ ॥

साधन्यवचनघाथाख्युपाधिस्य ॥ १६ ॥ परअशुद्धिर्नैवुरधिगम् ॥ २७ ॥ १८ ॥ ततश्चित्तशुद्धिकमात् ॥ २९ ॥ गुहाध्यायैवाशाख ॥ इवचसगुणभजनमयातु
 ध्यात्तरगुह्याभाषसाध्याक्तपरिदुतबभाम्भिसवयवेदनाईविज्ञातम् ॥ भावेक ॥ विशानैकत्वमाद्यमक्षयस्यतथाविध-शुद्धतिमन्यसतताईममर्द्धश्वरस्यआत्मानपारमा
 धिधसखभूतशाधिततरार्धभ्रातन स्वस्यवआत्मानरोधितल्पदार्धकपैकरसीकत्कारखडपरिपूणात्तानसखयपुरव्यातन्निष्ठोभवेत्यर्थ ॥ ४० ॥ अरुभाराजागवद्विसिन्धा
 रित्रिभूत्पुपेशस्यापितनदीधितानसतत्वपरिशोधनएवतात्ययमित्याह ॥ इवसाहमिति ॥ ४१ ॥ मदुपदेशावधोभेततवषषपरवस्वखरोषिष्मति सेतस्यतीसुसाहजननायसिद्धव
 रत्याह ॥ मन्थेदिति ॥ ४२ ॥ आत्मानमधिधानत्वेनागुणम् ॥ आत्मस्थप्यतामि ॥ ४३ ॥ सर्वथासर्ववर्णकारणसमाधिधेत्याभ्यध्वहाराहृदयाबाधन्तमानोपि ॥ ४४ ॥ सर्व

श्राभगवानुवाच ॥ ॥ सामान्यपरमचैवदेरुवेविद्धिमेनय ॥ पाणयादियुक्तसामान्यशखचक्रगदाधरम् ॥ ३६ ॥ पररूपमनापतय
 ल्मभ्रमनामयम् ॥ वक्षारमपरमात्मादिशब्देनैतदुदीयते ॥ ३७ ॥ यावदप्रतिबुद्धस्त्वमनात्मज्ञतयास्थित ॥ तावच्चतुर्भुजाकारदेवपू
 जापरोभाव ॥ ३८ ॥ तन्रुमात्सानुबुद्धस्त्वतोज्ञास्यसितत्परम् ॥ ममरूपमनापतयेनभूयोनजायते ॥ ३९ ॥ यदिवावेद्यविज्ञातोभाव
 कटदरिमदन ॥ तन्मभात्मानमात्मानमात्मनश्चाशुसश्रय ॥ ४० ॥ इदंचाहमिदंचाहमितियद्यवदान्यहम् ॥ तदेतदात्मतत्त्वतुभ्यत्पुप
 दिशाप्यहम् ॥ ४१ ॥ मन्थेसाधुविबुद्धोसिपदेविश्रांतवानसि ॥ संकल्पैरवभुक्तोसिसत्यैकारममयोभाव ॥ ४२ ॥ सर्वभूतस्यमात्मानंस
 वभूतानिचात्मनि ॥ पश्यन्त्यागयुक्तात्मासवत्रसमदर्शन ॥ ४३ ॥ सर्वभूतस्थमात्मानंभजत्येकत्वमात्मन ॥ सर्वयावर्तमानोपिनस
 श्रुयाभिजायते ॥ ४४ ॥ एकत्वसवशब्दाप्येकशब्दायआत्मन ॥ आत्मापिचनसद्यासद्गतोयस्याशुतस्यतत् ॥ ४५ ॥ त्रैलोक्यचेतसा
 मतसालोक्येनकाशक ॥ अनुभूतिमुपाहृद सोहभाग्मेतिनिश्चय ॥ ४६ ॥ त्रैलोक्यपयसाभंतयोरसानुभव स्थित ॥ गव्यानामव्यि
 ज्ञानाचसोपमागमेतिभारत ॥ ४७ ॥

भूतस्यमात्मानमिन्द्रिकात्सगार्हस्ययमेववणयति ॥ एकत्वमिति ॥ सर्वभूतेष्वधिधानतयास्थितमात्मानपस्यलित्वावसर्वशब्दस्यार्थोधिधानप्यनिरिकस्यालाभावेकत्वम
 जतवषएकशाब्दार्थआत्मन्यर्गव स्वभावेपर्यवसन् सआत्मापिचनसमभूतंभूतपयस्वभाषोनाप्यसतसमक्षभभूतद्वयत्वभाव किनुभूमानदीचेदेकत्वभावोयस्यानुभवागतस्तस्या
 श्रुतरक्षणसवकाठवधतज्जम्भादिषवर्षिकपादाहितभूमानदात्मकैकन्यपयस्वत्परीतिरन्तारयमित्यर्थ ॥ ४५ ॥ तस्यकेनाप्यननुभवाहृत्यंतपरोक्षीयसत्काधारयति ॥ त्रैलो
 कोपमात्मेतिनयाप्राप्त्यवधकिंत्वय ॥ ४७ ॥

अनुभवनीयेन विषयजातेन मुक्तोरहितः अतएव दुर्लक्ष्यत्वात्सूक्ष्मः ॥ ४८ ॥ सर्वपदार्थानामंतरधिष्ठानतया देहानामंतस्तु प्रकाशकतया च स स्थितः ॥ ४९ ॥ देहांतस्थितिदृष्ट्या
 नेन विशदयति ॥ सर्वान्ति ॥ यथा सर्वरत्नानामर्गतं तं जौबहिरपि प्रकाशयति तद्वदित्यर्थः ॥ ५० ॥ असंस्थित इवेत्युक्तितात्पर्यं विषयमलेपकत्वदृष्टान्तरेण विशदयति ॥ यथेति
 ॥ ५१ ॥ सर्वदेहेष्वतः स्थित्वा तर्था मितया विधारकत्वेऽप्यलक्ष्यत्वेदृष्टान्तमाह ॥ मुक्ताफलेति ॥ ५२ ॥ तथाधिष्ठानात्मनानिर्विकारस्थितिर्ब्रह्मतासैव वास्तवी यानुमुक्तासुतनुवद
 तर्था मितया स्थितियां चरत्नेषु प्रभावत्वं कदजीवतया स्थितिस्तेऽभेदोऽप्यस्तसापेक्षेऽजगद्बहाराथकल्पितेति न वास्तवहृतव्यहंतान्तस्युक्तपापतरफलप्रदो वात्यात्तिरिक्त इत्याशा
 अंतःसर्वशरीराणां यः सूक्ष्मो नुभवः स्थितः ॥ मुक्तो नुभवनीयेन सोऽयमात्मास्ति सर्वगः ॥ ४८ ॥ समग्रपयसामंतर्था घृतमिव स्थितम् ॥
 तथा सर्वपदार्थानां देहानां सांस्थितः परः ॥ ४९ ॥ सर्वाभोनिधिरत्नानां सबाह्याभ्यंतरे यथा ॥ तेजस्तथास्मिन् देहानामसांस्थित इव स्थितः
 ॥ ५० ॥ यथा कुंभसहस्राणां सबाह्याभ्यंतरे नभः ॥ जगच्च यशरीराणां तथात्माहमवस्थितः ॥ ५१ ॥ मुक्ताफलशतौघानां तंतुः प्रोतवपुर्ध
 या ॥ तथा चंदहलक्षणां स्थित आत्मा स्थलक्षितः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मादौ लणपर्थे तपदार्थानि कुरं वके ॥ सत्तासामान्यमेतद्यत्तमात्मानमजं वि
 दुः ॥ ५३ ॥ तदीषत्स्फुरिताकारं ब्रह्म ब्रह्मैव तिष्ठति ॥ अहंतादिजगत्तादिक्रमेण भ्रमकारिणा ॥ ५४ ॥ आत्मैवेदं जगद्द्रूपं हन्यते हंति वा ब्र
 किम् ॥ शुभाशुभैर्जगद्गुरुः सैः किमस्यार्जुन त्विष्यते ॥ ५५ ॥ प्रतिविंबेष्विवादर्शासंसाक्षिवदा स्थितम् ॥ न स्यात्सुनविनश्यंतं यः पश्यति
 सपश्यति ॥ ५६ ॥ इदं चाहमिदं नेति इतीदं कथ्यते मया ॥ एवमात्मास्मिन् सर्वात्मानामेवं विद्धि पांडव ॥ ५७ ॥ इमाः सर्वाः प्रवर्तते सर्गप्र
 लयविक्रियाः ॥ आत्मन्यहंता चित्तस्थः पयः स्पृदा इवांबुधौ ॥ ५८ ॥ यथोपलवं शैलानां दारुत्वं च महीरुहाम् ॥ तरंगाणां जलत्वं च पदा
 र्थानां तथात्मता ॥ ५९ ॥ सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥ यः पश्यति थात्मानमकर्तारं सपश्यति ॥ ६० ॥ नानाकारविकारे
 षु तरंगेषु यथापयः ॥ कटकदिषु वृवहे मभूतेष्व्वात्मा तथार्जुन ॥ ६१ ॥

यनाह ॥ ब्रह्मादाविति त्रिभिः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ अथ्यसैर्विधादिदेवैरलेपेदृष्टान्तरमाह ॥ प्रतिविंबेष्विति ॥ ५६ ॥ सर्वदेहेषु अहमहमिति प्रथमान्ति श्रिदंश एवाहं जडदे
 हेद्विद्यविषयशोनाहमिति विभागोक्तिरपि दर्पणप्रतिविंबेष्वात्मनेकदर्पणान्तरेषु पदादिषु च व्याहृतदर्पणस्य रूपपरिचयाय दर्पणादर्पणविभागोक्तिरवदेवत्याह ॥ इदं चाहमिति ॥ इति
 शब्दार्थोऽर्थविभागप्रकारपरो द्वितीयस्तु उक्तिविभागप्रकारपर इत्यपौनरुक्त्यम् ॥ एवदर्पणवदेवालेपकोऽद्वय एवात्मासन्नहं सर्वात्मास्मि ॥ ५७ ॥ अहंता अभिमानवन्ति स्तद्ध
 तिचित्तेति श्रुतीति तत्स्था ॥ ५८ ॥ आत्मतापारमार्थिकीत्यर्थः ॥ ५९ ॥ अकर्तारं प्रतिविंबचेष्टासु दर्पणवदेवाख्यापृतमित्यर्थः ॥ ६० ॥ ६१ ॥

॥ १ ॥ इषत्तद्विद्विष्वत्कमेव ॥ १३ ॥ यवानिर्विकारप्रतिरेकनवात्मनिरेषाश्चिकाराभ्यामभ्याप्यगतिकमन्यदति ॥ नैवधुषधादिभाषिकाराधाकसति आगव
चिक्रिष्णान्यद्विनिकारित्यर्थं ॥ १४ ॥ कृत-आभयप्रसन्नभावमित्यत्तामस्यगुणसुय ॥ १५ ॥ नेपायैवोक्तलक्षणविशिष्टानिर्वैकुण्ठ्याभामिरपीत्याशयेनाह ॥ निधानमोहा
दति ॥ १६ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥
इति ॥ १६ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥
इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥ इतिश्रीशक्तिप्रथमोक्तप्रकरणे ॥ १६ ॥

नानातरंगददानिययात्त्रोतानिवारिणि ॥ कटकठीनिवाहेश्विभूतान्व्यवपरात्मनि ॥ ६२ ॥ पदायजातभूतानिषुहृदहृदक्षचभारत ॥ एकमे
वाखिलविद्धिद्यकनमनागपि ॥ ६३ ॥ किंतद्वाविकाराणांभयमस्तिजगद्भये ॥ कृतेवापिजगत्किमुधापरिमुत्थसि ॥ ६४ ॥
इतिश्रुत्वाभयवतभावयित्वासुनिश्चितम् ॥ जीवन्मुक्ताश्चरतीहमत्त समरसाशया ॥ ६५ ॥ निर्मानमोहाजितसगदापाअध्यात्मनि
त्याविनिदृक्तकामा ॥ द्वैविमुक्ता सुखदु खसंज्ञीगन्धत्यमूढापदमव्ययतत् ॥ ६६ ॥ ॥ इ० वा० वा० टे० मोक्षोपायेषुनि० पू० अर्जु
नोपास्थानेअजुनापदेशानामन्निपषाग सर्ग ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीसगवानुवाच ॥ ॥ क्षुद्यएवमहाबाहोशृणुमेपरभवच्च ॥ यत्नेहृप्रीयमा
णायवक्ष्यामिहितकाम्यया ॥ १ ॥ मानास्मशां हिर्कोतेयरीतोप्यासुखदु खटा ॥ आगमापायिनोनित्यास्तांस्तिक्षस्वभारत ॥ २ ॥ ते
तुनेकालेनश्रान्तेकालेषु स्वकवासुखम् ॥ अनाघतेनवयवेकुत पूरणखटने ॥ ३ ॥

यास्याददति ॥ भीयरीविषयायस्मिन्निर्दिष्टायाऽर्जुनोपायस्यसर्गोक्तीरीतोप्यायजुभावनमयुकसुरबहु खटनेव ॥ अथाथासुरभयतद्दतिस्वशा राब्दाद्य ॥ शीतोष्णपह
णमुशररत्नाय ॥ यथाशक्तिपीत्येसुखदुषुणुबु खटनेपुन शिशिरेविषयरीतेइतिनिविपया सुखदु खरूपादित्यर्थं ॥ एषदु खदेनप्रसृतंनिन्दारणोपायमाह ॥ तीस्तिक्षस्वति ॥
निशिक्षोक्तिरस्यस्याप्युपलक्षणम् ॥ नयाश्चियेगुणिरज्यत्वादिप्युनितिक्षस्वेत्यर्थ ॥ २ ॥ यथाशुक्लाद्विरागतिक्षितिष्यतस्तामाह ॥ तेखिति ॥ तेमाभा स्थशीभ्यतेसुख
दु खेवा चकारावप्यदति ॥ एकालेन अहृदपुणानन्दसंभाषात्सन्नोन्मत्तत एषद्योपादित्यर्थं ॥ किद्यपियत्तमयजुष्वादिसपदापूर्णाहितिर्भवात्त्याआग्निमग्निकसुरत्वदि
याथाप्यपिपसयस्त्वितिर्हितिर्दु खस्याभाश्रयित्वाद्येषूपेणखटनेनासभाष्यदसतिनिवर्त्तेत्यर्थ ॥ अनाघतेदति ॥ ३ ॥

यस्यस्पर्शाविषयाणांभावाणामिद्विषाणांवाख्यानामाख्यासत्यताप्रतीतिःसंस्थिताउपशान्ताभवतिसमात्रास्पर्शभ्रमात्मकोजीवोधीरस्यास्तीतिधीरस्तत्त्वदर्शीसमदुःखसु
 खोभूत्वाअसृत्वायकल्पतइत्यर्थः ॥ ४ ॥ नन्वप्रियादुःखादयःकथस्यप्रतिकूलवेदनीयतास्वभावजस्युर्योनेसस्याःस्पुस्तत्राह ॥ सर्वत्वादिति ॥ निरतिशयानदैकरसस्यात्मनए
 वसर्वत्वादेतेदुःखादिभेदाः शोभनाभेदाःसुभेदाःप्रियतमधनपुत्रादिभेदाइवसांस्थितानप्रतिकूलवेदनीयताभज्जने प्राक्तनेनतुप्रातिकूल्यस्वभावोनासदूपाइत्यर्थः ॥ ५ ॥ तदेवस्फुटी
 कृत्यसमर्थयति ॥ मनागपीति ॥ ६ ॥ नन्वसदपिदुःखाद्यात्मन्युत्पद्यते असत्एवस्वकारणसमवाय स्वसत्तासबधआद्यक्षणसबधोवाउत्सत्तिरितिकणभक्षाक्षचरणायुक्तिप्रति
 क्षिपति ॥ नासतइति ॥ असतोदुःखादेर्भावःसत्तानविद्यते सतःअभावःअसत्ताचनविद्यते ॥ स्वभाववैपरीत्यायोगात् वाचारभणादिश्रुत्याविकारमात्रस्यासत्त्वनिश्चयात् ॥ न
 संस्थितास्पर्शमात्राख्यामात्रास्पर्शभ्रमात्मकः ॥ समदुःखसुखोधीरःसोमृत्वात्वायकल्पते ॥ ४ ॥ सर्वत्वादात्मनश्चैतेसुभेदाःसंस्थिताइ
 व ॥ असदूपास्त्वसदूपकयंसोढुनशक्यते ॥ ५ ॥ मनागपिनविद्यतेसुखदुःखेतुसर्वशः ॥ सर्वत्वादात्मतत्त्वस्यसत्ताकथमनात्मनः ॥ ६ ॥
 नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतः ॥ नास्येवसुखदुःखादिपरमात्मास्तिसर्वगः ॥ ७ ॥ सत्त्वास्त्वमतीत्यक्ताचैतयोर्जगदात्मनोः ॥
 त्यक्तानकिंचिन्मध्येचशेषेवद्वपदोभव ॥ ८ ॥ नदृष्यतिसुखैरत्मादुःखैर्लयातिनोऽर्जुन ॥ दृश्यद्वेकतनात्मापिशरीरांतर्गतोपिसन्
 ॥ ९ ॥ जडंचित्तादिदुःखस्यभाजनंदेहतांगतम् ॥ नचैतास्मिन्क्षतेक्षीणोकिंचिदेवात्मनःक्षतम् ॥ १० ॥ जडंदेहादिदुःखादेर्यादिकंभांक्तु
 संस्थितम् ॥ तन्मायाभ्रममेवांगविद्धावोधवशोरिथितम् ॥ ११ ॥ नकिंचिदेवदेहादिनचदुःखादिविद्यते ॥ आत्मनायत्पृथग्भूतकिंके
 नातेनुभूयते ॥ १२ ॥

नुसर्वविकाराणामसत्त्वेपिहायन्यतमविकारानालिगितप्रकतिमृदाद्यदर्शनात्तस्याप्यसत्त्वेशून्यतापरिशेषःकिनस्यादितिचेन्न ॥ विकारेष्वनुगतसद्वृत्तेर्निर्विषयत्वायोगेनविकारा
 सत्त्वेपिशून्यपरिशेषानापत्तेः ॥ यद्विनदप्यसदेवस्यात्ताहिंघटःअसत्पटःअसन्नित्येवान्ववरस्यत् सत्सादित्येवचानुवर्ततेअतस्तन्मात्रमेवपरिशिष्यते ॥ यस्तुविकारेषुसदिदमिभ्यभि
 मानःसोधिष्ठानसत्तानुवेधोदेवनस्ततइतिसुखदुःखादिनास्येवेत्यर्थः ॥ ७ ॥ जगत्तःसत्त्वमतिनिरतिशयानदात्मनःअसत्त्वमतिचल्यक्तातयोर्जगदात्मनोर्मध्येअंतरालेउभयसंघट
 नानिमित्तमनस्तमश्चातितुच्छमितिचल्यक्ताशेष्यतइतिशेषिश्रदात्मानस्मिन्बद्धपदःअतिष्ठतोभव ॥ ८ ॥ दृश्यानिहर्षणलान्यादीनिसाक्षितयापश्यतीतिदृश्यदृक् ॥ नहिदृश्यास्ते
 दुग्धर्माभावितुमहीतीतिभावः ॥ ९ ॥ किन्तहिंदुःखहर्षादिभाजनतत्राह ॥ जडमिति ॥ एतस्मिन्चित्तादौ ॥ १० ॥ इदंचित्तादिघटितजीवरूपम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

सधिरार्षः

मूढान्तत्त्वदृष्टीप्रमादम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ मौर्ख्येऽक्तप्रमादेश्चिनेसत्यवश्यमासक्तिर्भवेद्वततोऽनर्थपरपरेत्यर्थ ॥ २९ ॥ तत्त्वदर्शनाप्रमादं तु निरासकेऽत्यतएवाकर्तृतासिद्ध्यानी
 त्याह ॥ परमिति ॥ ३० ॥ तेनचभूमिकाकमाद्विदेहकैवल्यान्तसिद्ध्यानीत्याह ॥ अकर्तृत्वादिनि ॥ ३१ ॥ अकार्यप्रमादान्निषिद्धचकुर्वन् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ सव्ययसक्तिर्योपि
 स अव्ययतामक्रियताम् ॥ ३४ ॥ अलब्धस्थलाभोयोगोऽलब्धस्यपालनक्षेमस्तदुभयार्थिचिन्ताशून्य ॥ ३५ ॥ त्यक्तसर्वकर्मणोमानसविषयासगत्वेदांगिकएवससन्धासइ

कर्मासक्तिमनाश्रित्यतथानाश्रित्यमूढताम् ॥ नैकर्म्यमप्यनाश्रित्यसमस्तिपुत्रथास्थितम् ॥ २७ ॥ त्यक्त्वाकर्मफलासंगानित्यतमोनि
 राश्रयः ॥ कर्मण्यभिप्रवृत्तोपिनैवकिंचिकरोतिसः ॥ २८ ॥ आसक्तिमाहुःकर्तृत्वमकर्तुरपितद्भवेत् ॥ मौर्ख्यस्थितेहिमनसितस्मान्मो
 र्ख्यपरित्यजेत् ॥ २९ ॥ परंतत्त्वज्ञमाश्रित्यनिरासकेर्महात्मनः ॥ सर्वकर्मरतस्यापिकर्तृतादेतिनक्वचित् ॥ ३० ॥ अकर्तृत्वाद्भोक्तृत्वम
 भोक्तृत्वात्समैकता ॥ समैकत्वादनंतत्वंततोब्रह्मत्वमातंतम् ॥ ३१ ॥ नानातामलमुत्सृज्यपरमात्मैकतांगतः ॥ कुर्वन्कार्यमकार्यंचनैव
 कर्त्तात्वमर्जुन ॥ ३२ ॥ यस्यसर्वसमारंभाःकामसंकल्पवर्जिताः ॥ ज्ञानाग्निदग्धकर्माणंतमाहुःपंडितंबुधाः ॥ ३३ ॥ समःसौम्यःस्थि
 रःस्वस्थःशांतःसर्वार्थानिस्पृहः ॥ यस्तिष्ठतिससव्यग्रोऽप्यलमव्यग्रतांगतः ॥ ३४ ॥ निर्द्वंद्वोनित्यसत्वस्थोनिर्योगक्षेमआत्मवान् ॥ यथा
 प्राप्तानुवर्तीत्वंभवभूपितभूतलः ॥ ३५ ॥ कर्मोद्रियाणिसंयम्ययआस्तेमनसास्मरन् ॥ इन्द्रियार्थान्विमूढात्मानिभ्याचारःसउच्यते ॥ ३६ ॥
 यस्त्विन्द्रियाणिमनसानियम्यारभतेर्जुन ॥ कर्मोद्रियैःकर्मयोगससक्तःसविशिष्यते ॥ ३७ ॥ आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापःप्रवि
 शंति यद्दत् ॥ तद्वत्कामायप्रविशंति सर्वशंतिमाप्नोति न कामकामा ॥ ३८ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषु० नि० पू० अर्जुनोपा
 ख्याने आत्मज्ञानोपदेशानामचतुष्टयं चाशःसर्गः ॥ ५४ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥

त्याह ॥ कर्मोद्रियाणीति ॥ ३६ ॥ समनस्केन्द्रियनिग्रहवतोयथाशास्त्रव्यवहरोपि फलासगत्यागात्सन्धासफलमस्त्वेवेत्याशयेनतंप्रशंसन्नाह ॥ यस्त्विति ॥ ३७ ॥ तस्मान्निगृ
 हितसर्वेन्द्रियस्यसन्धासिनएवसर्वकामोपरमात्परमपुरुषार्थानान्यस्येत्युपसहरति ॥ आपूर्यमाणमिति ॥ यद्दत्तथापोनद्यआपूर्यमाणसमुद्रं प्रविशति तद्ब्राह्मणमापन्नाविर्लियतेत
 द्दचलेब्रह्मणिप्रतिष्ठाप्यस्यतसन्धासिनसर्वकामाभिभ्यात्वद्विबाधितविषया सत प्रविशत्यात्मन्येवविर्लियात्ममात्रतामापद्यतेसएवसर्वानर्थशान्तिरक्षणमोक्षमोतिनतुका
 म्यतइतिकाभाविषयास्तत्कामनाशीलइत्यर्थ ॥ ३८ ॥ ॥ इति श्रीवात्सिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशेनि० पू० चतुष्टयचारा सर्ग ॥ ५४ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥

रहनरोप्यनाशात्सामुद्रतस्त्रयोऽक्षम ॥ मूढो नन्मादिशाग्राचात्यास्रलुनेत्यप्रधप्यते ॥ १ ॥ शुज्यतइति शोगादेह धारणहेतवो न्नपानादपत्तोषसत्यागनकुयात् ॥ हितमितमेध्या
 शनायुपादधानित्यर्थ ॥ भोगान्नाभार्धार्धानात्सोषधसपादनभ्यसनिता धनकुयात् ॥ तष्ठाभालाभादिपुष्टसमेवस्थानभ्यमित्यर्थ ॥ १ ॥ एवदेहोत्सभाधानापिनकार्येत्याह ॥
 अनात्मनीति ॥ भयत्सनिज्जम्बाद्विक्रियास्वभावे ॥ २ ॥ ३ ॥ उतेऽर्थे अर्थार्थो न हि स्थीयते इति श्रुतिप्रमाणयन्नाभिमानिकपरिपद एव शीर्षार्तादेव धर्माणाभाल्निप्रसक्तक
 स्तस्यागनुराणितास्त्रियसक्तिरित्याह ॥ नहीति ॥ अचिन्तात्सादेहादिपरिपद निमित्ताच्चिन्ताद्विष्यददृश्यत्वं ॥ कर्मणि युद्धादौ ॥ ४ ॥ मौर्त्यस्थिते अक्षतापन्ने ॥ ५ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ न कुर्याद्भोगसत्यागं न कुर्याद्भोगभावानम् ॥ स्यात्तव्यसुसमेनेव यथाप्रामानुवर्तिना ॥ १ ॥ अनात्मन्यात्मतां
 देहनाभावयमवात्मनि ॥ आत्मन्येवात्मतां सत्यं भावयामावरूपिणि ॥ २ ॥ देहनाशे महावाहेन किंचिदपिन श्रुति ॥ आत्मना शोहिना
 श स्यान्नचालमानश्रुतिषुव ॥ ३ ॥ न हि शीर्यत्यधिं तात्मात्यक्तसर्वपरिग्रह ॥ कर्मण्यभिप्रवृत्तोपि नैव किंचित्करोति स ॥ ४ ॥ आस
 त्ति माद्रु कर्तृत्वमकतुरापित इवेत् ॥ मौस्थस्य ते हि मनसितस्मान्मौर्त्यैर्यपरित्यजेत् ॥ ५ ॥ परतत्त्वज्ञमाश्रित्य निरासक्तो महान्मन ॥ सर्व
 कर्मरतस्यापि कवताटति न धश्चिन्त ॥ ६ ॥ अविनाशमनाद्यतमात्मानमजरविदु ॥ नश्यत्यात्मेति दुर्वोधो मातवास्त्विह दु खद ॥ ७ ॥
 न तथापरिपश्यति विदित्वात्मान उत्तमा ॥ पश्यत्यनात्मनात्मानस्वमात्मन्यात्ममानिन ॥ ८ ॥ अर्जुन उवाच ॥ एवंचेच्छिजगन्ना
 यमृदानामपिमानद ॥ देहनाशसमुत्पन्ने इष्टनष्टन किंचन ॥ ९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एवमेतन्महाबाहेन किंचिन्नश्यति क
 चित् ॥ आत्मवास्त्यविनाशात्मा किं तस्य क्वचि न श्रुति ॥ १० ॥ इदं नष्टमिदं युक्तमिति मोहश्चमाहृतं ॥ अन्यत्तथानपश्चाभिर्वध्याश्रितनय
 यथा ॥ ११ ॥

तयोत्पायमाह ॥ परमिति ॥ ६ ॥ ७ ॥ तथाश्चालानरयतीत्येवमकारोणनपरिपयति ॥ कुनो न परयति ॥ यतस्ते आत्मन्येव आत्ममानिन स्वमात्मानमनात्मदेहादिकपनपरयतीत्य
 पर ॥ ८ ॥ न च धर्मादिमूढो देहात्मात्मबुद्ध्यापयतु नान्यतथा विद्येयात् आत्मनो गोनात्सुवेति मरणादिनिर्णयं स्थादित्यर्जुन शक्यते ॥ एवंचेदिति ॥ इष्टमिद्यत्तमममर्जुन किंचन
 नष्टम् ॥ इष्टमिति यादयथा परदृष्ट्याभ्यम् ॥ ९ ॥ इष्टापस्याभावात्परिहृरिति ॥ एवमेतदित्यादिना ॥ १० ॥ कथं न हि देहनाशायुष्यलाभादेरनर्थत्वमर्थत्वघातेषां त्माह ॥ इद
 मिति ॥ युक्त इष्टम ॥ स्वमपि पुत्रमरणजम्पमपादतर्पादिभ्यश्चैव देहनाशो हि निश्चायः ॥ ११ ॥

अतएवसतोऽसत्त्वविरोधान्मदेहादेःसत्त्वमितिप्राणुक्तमित्याह ॥ नासतइति ॥ उभयोःसदसतोः ॥ सत्सेवेवअसदसेवेनत्वभावविपर्ययइतिअंतोनिर्णयस्तत्त्वदर्शाभिर्दृष्टो नमूढे रि
 ल्यर्थः ॥ १ २ ॥ एवमस्तत्तद्विनाशिराशितदसदेवेतिनासतोबधुदेहादेर्गुद्धेनाशेकश्चदनर्थइत्याशयेनाह ॥ अविनाशीतिद्वान्ध्याम् ॥ १ ३ ॥ १ ४ ॥ अद्वयत्वाद्दिनाशका
 प्रसिद्धेरपिनात्मनाशप्रसक्तिरित्याह ॥ आत्मेति ॥ १ ५ ॥ एकत्वकारणसच्छब्दवाच्यद्वित्वकार्यमसदहनतयोर्मध्यमातरमधिष्ठानसन्मात्रम् ॥ १ ६ ॥ एवमपरिच्छिन्नस्यात्म
 नोमरणादिपरिच्छेदइत्यादिभेकोहेतुरित्यर्जुनपृच्छति ॥ तदिति ॥ तत्तर्हि ॥ क्रिकताकेनहेतुनाप्राप्ता ॥ स्थितिर्नियति ॥ तस्यांचस्थितौस्वर्गःसुरवनरकोटुःस्वर्चाकिकतौ

नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतः ॥ उभयोरपिदृष्टौतस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शाभिः ॥ १ २ ॥ अविनाशितुतद्विद्विचेनसर्वमिदंततम् ॥
 विनाशमव्ययस्यास्थनकश्चिकर्तुर्मर्हति ॥ १ ३ ॥ अंतवंतद्विमेदहानित्यस्योक्ताःशरीरिणः ॥ अनाशिनोप्रमेयस्यतस्माद्युद्ध्यस्वभारत
 ॥ १ ४ ॥ आत्माचैकोस्तिनद्वित्वमसतःसंभावःकुतः ॥ अविनाशस्त्वनंतोसौसतोनाशो नविद्यते ॥ १ ५ ॥ द्वित्वैकत्वपरित्यागेशोपंचत्यरि
 शिष्यते ॥ शांतंसदसतोर्मध्यंतदस्तीहपरंपदम् ॥ १ ६ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ तन्भूतोस्मीतिभगवान्किंकृतातुष्टणांस्थितिः ॥ कथंस्थि
 तौचलोकानांतौस्वर्गनरकौप्रभो ॥ १ ७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ भूमिरापोनलोवायुःखंमनोबुद्धिरवच ॥ एतत्तन्मात्रजालात्माजी
 वोदेहेषुतिष्ठति ॥ १ ८ ॥ सकृष्यतेवासनयारज्ज्वेवपशुपातकः ॥ सतिष्ठतिशरीरांतःपंजरविहगायथा ॥ १ ९ ॥ सकालदेशतोदेहाज्जर्ज
 रत्वमुपागतात् ॥ वासनावशतोयातिप्लक्ष्मणद्रिसोयथा ॥ २ ० ॥ श्रोत्रंचक्षुःस्पर्शनंचरसनंध्राणमेवच ॥ गृहीत्वैतानिसंयातिवायुर्ग
 धानिवाशयात् ॥ २ १ ॥ वासनावस्वमेवास्यदेहोनेतरयुक्तिजः ॥ क्षीयतेवासनात्यागोक्षीणेभवतितपदम् ॥ २ २ ॥

॥ १ ७ ॥ एतेभ्योभूतेभ्यःसमुत्थायतान्येवानुविनश्यतीतिश्रुतितात्पर्येणभगवान्प्रसाधत्ते ॥ भूमिरिति ॥ पचभूतमात्रानिर्भूतमनोबुद्ध्यादिघटितव्यपिसमपिस्थूलसूक्ष्मेदहता
 दात्म्यापत्तिरेवपरस्यजीवभावःसएवजन्ममरणमुखदुःखादिभ्रमनियतिनिमित्तमित्यर्थः ॥ १ ८ ॥ तस्यविष्विभ्रदेहपरिपहेतत्तदनुकषयैवैविच्येचनिमित्तमाह ॥ सइति ॥ १ ९ ॥ पूर्व
 देहादेहतारामनेपिवासनैवनिमित्तमित्याह ॥ सइति ॥ २ ० ॥ आशेतअस्मिन्नित्याशयःपूर्वशरीरपुण्यादिवचतस्मात् ॥ २ १ ॥ अतएवास्थस्थूलदेहोपिवासनात्मकएवचिरानु
 वृत्त्यास्थौल्यभमइत्याशयेनाह ॥ वासनेति ॥ क्षीणोलिगेतत्परमपदस्ययमेवभवति ॥ २ २ ॥

परपालसुतेनीवात्पताहितआपुट अपवाधासमाधार्त्तोरहृत्-रंणपरमात्मनाअवच्छेदप्रतिबन्धभावाभ्यर्द्दिगुण्येनमन्त्रेशावापुट अभिषक्तभूत्वत्यथ ॥ मायार्पूठजा
 लिकपुरुषापयान्नेषाम्प्रतिहृत ॥ यमभरमाहिर्मात्तिकमण्यण् ॥ २६ ॥ प्रोषणस्यु स्वरान्धेतिपुक्तनद्विहणोति ॥ अक्षरत्वभावाति ॥ स्वभावात्प्रोषणरार्की
 ॥ २७ ॥ तदवलोकरणप्रसिद्धमित्याह ॥ हेहृदति ॥ २५ ॥ २६ ॥ तद्विधाकारोभूताकारोषापयप्रथयस्तिन्यस्तिन्वहृदेशकालभोभ्यापकारेअथतिष्ठतेमोऊकाट्टोद्गा
 तितभासनाप्रक्षतिगतभाकारपरयति ॥ २७ ॥ अत्यदहृत्स्वनारोप्येषमसम्पण्य ॥ अथवाशुभमवहृदतन्नागतसत्त्वचमापरय ॥ यथाशुभुमेनकिचित्परयतिनद्वित्यर्थ ॥ २८ ॥
 प्रतिपोषिनाभासनाकषित्वेनभाषानामथितादृशात्प्रमेवाहिसर्गाधारभ्यकुम्भमित्याह ॥ यर्धवेति ॥ आहिसर्गेहिभ्युर्भवेनएगुसर्गेगुगवाभ्यापकारेगुभावनयापूर्वसर्गानुभवधा
 वासनावान्परगुपेभूत्वभ्याभ्यतियोनियु ॥ जीवोभ्रमभरामारोमायागुरुपकोयथा ॥ २३ ॥ अक्षस्वभावानविलोच्छरीराद्वासना
 वश ॥ जीवोपृथीवात्सयातिपुण्याद्गधमिवानिल ॥ २४ ॥ देशेनिस्यदाभेतिजीविकैतियनिर्गते ॥ निस्यंदावयवासांगशातवातइव
 हुम ॥ २५ ॥ अचेष्टदभेदादिदोपरायात्यदृशताम ॥ सतइत्युच्यतेतददेशोविगतजीवित ॥ २६ ॥ सर्जाव प्राणमूर्त्तिं खेचञ्जयञ्जावति
 ष्ट ॥ तंतस्ववासनाभ्यासात्प्रत्यत्कारमाततम् ॥ २७ ॥ अयदेहोहिजीवेनत्वसन्नेवावलोकित ॥ अस्यनाशोत्वमप्येवपश्यमावासु
 पुसवत् ॥ २८ ॥ यथैवपश्यत्याकाराक्षेपानाशांस्यैवस ॥ आदिसर्गेभावनयाकिलैव्वेवविभावाव ॥ २९ ॥ क्षाटित्युद्रवकालेहियथ
 यादृभ्यतेपुर ॥ आनिपातदेवास्याअविनाभासिदिविद ॥ ३० ॥ प्राक्तनवासनामूलंरुपरार्थुनजीयते ॥ यन्ननाद्यतनेनाशुल्यस्ननाय
 तनयथा ॥ ३१ ॥

सनयंविभावतोषिभावनयाषादेवकषितगतनुग्रहवाधादायकुलात्प्रकिचिन्निर्मितम् ॥ किन्तेतिश्रुतिपुराणप्रसिद्धी ॥ २९ ॥ ननुत्ससिकालेअगद्वासनामयमिथ्या
 भूतमकुत्स्यनिकाळत्वर्थकियासमर्पणात्सर्वअनीनसस्यतानुप्रधाच्चक्षालवमेवेत्याराकथाह ॥ क्षाटितीति ॥ उत्ससिकालेक्ष्माटिप्रथमक्षणेयथयादेह्यपटाद्विषयमिथ्याभूतसत्यथा
 पुरादृश्यतआविनारातेदेवतयात्वभावेयमभयतिनत्वभावात्तरेभजते ॥ अस्यासदधिष्ठानभूतायास्तद्विधनाभासिद्वेषेयथोत्पन्नरूपस्थितिहेतुत्वास्त्विद्विनाभावेनेतर्पासनाया
 अक्षरानाच्चतिग्राह ॥ ३० ॥ देशायाकाराणांभासनामयत्वमकुत्सिकालेपथाह ॥ प्राक्तनमिति ॥ अशुप्रधासनाकल्पितेदेहायाकारस्यशुभासनाभ्यासमसूतब्रह्माकारेत्यास
 मूलनाशकत्प्रवृत्तिग्राह ॥ पुरुषार्थेनप्रधानमननादिपुरुषयप्रथमजनिनेनारवधाकारक्षानेनकीयतेवाच्यते ॥ अथनेनप्रयाप्यित्वादिपक्षेनसत्तनमायतनमधर्मानुष्ठानयथा
 क्षीयतेतद्वद ॥ अथनेनदृश्यनेनसत्तनमायतनरूपयथायानास्यतेतद्वदितिवा ॥ ३१ ॥

ननु बहूनां ज्ञानाय यतमानानां प्रयत्नः प्रबलाभिः पूर्वतनकामक्रीधादिवासनाभिर्विनाशयमानोदृश्यत इति नोत्तरत्वप्राबल्ये हेतुरिति चेत्तत्राह ॥ यत्पूर्वति ॥ धर्माद्यं काममोक्षेषु मध्ये
 यत्पूर्वममायुपरुषार्थं आवश्यक इत्यभिनिवेशेन दृष्टं स एव पूर्वोत्तरप्रयत्नयोर्विशेषांशो जये प्रयोजकः ॥ तथा च तेषामोक्षाभिनिवेशमायाद्भोगाभिनिवेशादाढ्याच्च पराभव इति भा
 वः ॥ ३२ ॥ अतएव शास्त्रोपेयप्रयत्ने दृढाभिनिवेशः कार्य इत्याह ॥ अपीति ॥ ३३ ॥ तन्माद्ये पूर्ववासनावैचित्र्यात्सुखदुःखानर्थपरंपरासर्वतोदुर्वारिवेत्याशयेनाह ॥ नरकेति ॥
 जरुधमोहवी अनाद्यज्ञानमूढबुद्धिः ॥ ३४ ॥ तमेवाशयमज्ञो जन्तुरनीशोयमात्मनः सुखदुःखयोः ईश्वरप्रेरितो गच्छेत्स्वर्गवानरकतुवेति व्यासवाक्यादिप्रसिद्धकारणात्तरसदेहनि
 रासेन रुदजिज्ञासुरर्जुनः पृच्छति ॥ नरकेति ॥ जगतः स्थिते निमित्तस्यास्य जीवस्य ॥ ३५ ॥ नहेत्वतरसभावनीयमेश्वरकामकर्मादीनामपि वासनानुसारेणैव सुखदुःख

यत्पूर्वपुरुषार्थेन दृष्टो बलवता क्षणात् ॥ पूर्वोत्तरविशेषांशः स एव जयति रुदम् ॥ ३२ ॥ अपि रुदति विंध्याद्रौ वाति वा प्रलया निले ॥ पौ
 रुषं हि यथाशास्त्रमतस्याज्यं नर्धामता ॥ ३३ ॥ नरकस्वर्गसर्गादिवासनावशतो भितः ॥ प्रपश्यति चिराभ्यस्तं जीवो जरुधमोहधीः ॥ ३४ ॥
 ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ नरकस्वर्गसर्गादिसंभ्रमे पुजगत्पते ॥ किमस्य कारणं बहिर्जीवस्य जगतः स्थितेः ॥ ३५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 स्वप्नोपमानातेन हेश्रेयसे वासनाक्षयः ॥ चिराभ्यासवशात्सौदासंसारभ्रमकारिणी ॥ ३६ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ किमुत्थादेव देवेश
 क्षीयते वासनाकथम् ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मौर्ख्यं मोहसमुत्थानात्पुन्यात्मभावना ॥ आत्मज्ञानान्महाबोधाद्विलयं याति
 वासना ॥ ३७ ॥ भावितान्मासिकौतेयसत्यं विज्ञातवानसि ॥ अयं सोहं जनाएते मर्येतित्यज वासनाम् ॥ ३८ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥
 वासनाविलये जीवो विलीनो भवति स्वयम् ॥ यो हि यस्तत्तयोच्छूनस्तन्नाशास्तविलीयते ॥ ३९ ॥

प्रापकत्वाद्वासनैवासाधारणां चिराभ्यासनिहृदासत्यतिहेतुरिति तदक्षयएव परमपुरुषार्थानासर्वप्रयत्नैः कार्य इत्याशयस्फुटीकुर्वन् भगवानाह ॥ स्वमेति ॥ शास्त्रीयप्रयत्नविना
 चिराभ्यासवशात्सौदास्यमोपमानावासनैवयेन हेतुना ससारभ्रमदायिनीतेन हेतुना तत्त्वज्ञानाभ्यासेन समूलवासनाक्षयः श्रेयस इत्यन्वयः ॥ ३६ ॥ वासनामूलं ज्ञानु कामोर्जुनपृ
 च्छति ॥ किमुत्थेति ॥ अज्ञानमेव तन्मूलज्ञानादेव समूलतन्नाश इति भगवानाह ॥ मौर्ख्येति ॥ ३७ ॥ तत्र विचारादात्मस्वरूपपरिचयस्येदं तस्मादाढ्यात् न देह तस्मात् विवध्यादिष्वह
 ममेति वासनाक्षयमात्रकर्मव्यपारेशिष्यत इत्याह ॥ भावितेति ॥ ३८ ॥ ननु वासनामयमेव लिङ्गस्य तिविबो जीवस्तदुत्थस्तस्य वासनाक्षये क्षय एव स्यादित्यनर्थयैव तत्त्वज्ञान
 वासनाक्षयश्चेत्याशयेनार्जुन शकते ॥ वासनाविलये इति ॥ विलीयते विनश्यति ॥ ३९ ॥

जन्मन परमान्दविभासलक्षणपरमपुरुषायत्यमरणस्य आत्यतिकान्धनारास्यथकोभाजनतामेतन्नकश्चिद्विलक्षणयाभ्याख्येयम् ॥ प्रसिद्धजन्ममरणेनृपासं नत्स्यस्य
समुल्लासनात् शैतल्यसक्त्यभावात्प्रापरपयानुगुणत्वाच्च ॥ ४ ॥ शब्देयदेवोयद्विप्रतिद्विषमाशसगारीजीवसखविवादन्योभूतमाधापीनजन्मादिवेशकालभेदाभिन्नइत्य
भ्युपगतस्यात् मन्वैर्वाक्यैर्ब्रह्मैवपायात् शुद्धमदृत्तयात्साविधियापिहितत्वात्कमनजा नत्त्वात् न्येवर्जीवजगद्भेककल्पनयाससतीवतदेवशास्त्रीयमध्वणाद्विप्रयत्नेनस्वतन्त्रवृत्त्या
सवाचनान्दियाविधुयत्सखभावेभक्तिघटतसंशास्यमुक्तिरितिधीत सिद्धात् जन्मनकश्चित्त्वदुष्काधितोशेषद्वत्याशयेनभाग्याभूसमापत्ते ॥ स्वयमित्यादिना ॥ ४ ॥ अनायत्तमन
न्याधीनम् ॥ ४ ॥ साधसमूलवासनामुक्तिपाषण्डधराणाश्रीरन्मुक्तिरितिप्रसिद्धाद्वैषम्यपाप्यनुभाषितुराक्येतिनमुक्तिकलभाजिसहाय कायदत्याशयेनाह ॥ कीवन्नेवेति ॥
॥ ४ ॥ सधमोक्षानकभक्तिनशासविषयगोचरयाहित्यवालभ्यैकत्वात्सद्धानेनेवेत्यारायेनाह ॥ यदिति ॥ ४ ॥ उत्तममादानसंक्षिप्यापसहरति ॥ दुर्दर्शनस्येति ॥ स्वमा
जीवविलयभायात्तदशकालान्ययाठ्ठा ॥ कोसौभाजनतामेतिजन्मनोमरणस्यच्च ॥ ४ ॥ ॥ श्रीभागवानुवाच ॥ ॥ स्वयकल्पितस
कल्पमालमरुपयदाविलम् ॥ तदेववात्मनाकारजीवविविद्धिमहामते ॥ ४ १ ॥ अनायत्तमसंपत्स्यमालमरुपयदव्ययम् ॥ प्रवोधाद्वासना
मुक्तन्मोक्षविविद्धिभारत ॥ ४ २ ॥ जीवन्नेवमहायाहोतत्वत्रेक्षयथास्थितम् ॥ वासनावागुरोन्मुक्तोमुक्तइत्यभिधीयते ॥ ४ ३ ॥ योननि
दासनानूनसवधमपरौपिस ॥ सर्वज्ञोप्यभितोषद्पजरस्योयथाखण ॥ ४ ४ ॥ दुर्दर्शनस्यगर्नशिविपिच्छिकेवसूक्ष्मपरिस्फुरति
यस्त्वनुवासनात् ॥ मुक्तः स एवभवतीहहिवासनैववधोनयस्यननुतत्स्यएवमोक्ष ॥ ४ ५ ॥ ॥ इत्यार्षेवांवा ० वा ० दे ० मांक्षोपायेपुनि ०
पु ० अजुनोपास्थानेजीवतत्त्वनिर्णयानामपथपचाशतमसर्ग ॥ ५ ५ ॥ ॥ श्रीभागवानुवाच ॥ ॥ इतिनिर्वासनत्वेनजीवन्मुक्तत
याजुन ॥ अतशीतलतामेत्यथधुदुखमलत्यज ॥ १ ॥ जराभरणानिशकआकाशाविशदाशय ॥ त्यक्तेयानिष्टसकल्पोवीतरागोभवा
नय ॥ २ ॥ प्रवाहपतितकार्यमिर्दिकिचिद्यथागतम् ॥ कुरुकायाणिकर्मणिनकिञ्चिद्दहनश्चति ॥ ३ ॥
यापिहितत्वाद्दर्शनस्यअनयस्यअपामेवेशात्ममाणस्ययस्यपरमात्मनोगर्नेरेद्वआलिकशिविपिच्छिकेवनानाममदायिनीसूक्ष्मवासनाअतपरिस्फुरतिकीवजगत्कारेणयथ
नेसपथुक्राधिकारिशरीरेरेवैदान्तयथाप्योत्सन्नतस्यज्ञानसमूललासनावधान्युक्तोभवति ॥ इहास्मिन्परमात्मनिभुनृपात्समूलावासनैववधस्तस्यएवमोक्षभवेत्यर्थ ॥ ४ ५ ॥
॥ इतिदीर्घाष्टमं ॥ प्र ० नि ५ ० पथपचाशतमसर्ग ॥ ५ ५ ॥ ॥ १ ॥ ॥ श्रीरन्मुक्तिप्रतिष्ठासिन्धुजुनायोपरिच्यते ॥ चिस्तत्त्वजगद्गुणमन्विष्यध्वित्तर
र ॥ १ ॥ १ ॥ यद्गुत्स्यथपथुद्वयम् ॥ १ ॥ २ ॥ यदाहपतितशियाष्टप्यद्वारापरपरामतकार्यमवसर्यकर्मस्यमिदंयुद्धमन्यानिवापरयकानियागदानादीनिकर्मणि कुरुनकाश्चित्तेनत
रवयोपस्यस्यनित्यम् ॥ १ ॥ ॥

स्वस्य धर्मरूपमेव ॥ सा प्राप्तिस्त्रा जीवन्मुक्तता तथा तादृश्येन देहे वेदाभावात्प्रागहूपत्यर्थ ॥ ४ ॥ ५ ॥ सुपुत्रादवत्यात्मनि त्रिःसकल्पास्तिष्ठतीति सुपुत्रस्थाः सुपुत्रात्मानविशेषे
 षस्वस्य ज्योतिरात्मभावशेषात् स्फुरति ॥ ६ ॥ अन्यदपि सुपुत्रिसाम्यजीवन्मुक्तस्य लक्षणं स्तीत्याह ॥ स्थिरामिति ॥ ज्ञानबाधितत्वात्तुच्छेभ्यद्द्वियार्थेभ्यो विषयेभ्यः स्वतः प्र
 यत्नविनैव व्यावृत्तानां द्वियाणियस्य हृदि हृत्स्थे परमात्मनि मनसा सह स्थिरा निश्चला सा स्थितिर्भैकरस्येन स्थैर्यमायाति ॥ यथा कूर्मस्य शिरःपादाद्यंगानि अल्पेपि विक्षेपे स्नाटित्येवा
 तः प्रविशति तद्वत् ॥ सतथा विद्यो जीवन्मुक्ताव्यवहारकाले जगत्प्रथतीति चेन्मनोराज्यपरिकल्पितनिर्भ्रान्तिकचिन्नवैचित्र्यवदेवेति प्रदर्शना
 यजगत्सर्वमासर्गात्मनोरचित्चिन्नरूपेण वर्णयितुमुपक्रमते ॥ विश्वात्मनीति ॥ चित्तलक्षणश्चिन्नकत्तरित्या विश्वाधिष्ठाने आत्मनि तथाते न तेन सर्वजनप्रसिद्धानतवैचित्र्येण विश्वं

प्रवाहपतितं कर्म स्वमेव क्रियते तु यत् ॥ जीवन्मुक्तस्वभावो यं सा जीवन्मुक्तता तथा ॥ ४ ॥ इदं कर्म त्वजामोदमाश्रयामीति निर्णयः ॥ मूढ
 स्य मनसोरूपं ज्ञानिनस्तु स मास्थितिः ॥ ५ ॥ प्रवाहपतितं कर्म कुर्वतः शांतचेतसः ॥ जीवन्मुक्ताः सुपुत्रस्थाः स्फुरंत्यत्र सुपुत्रवत् ॥ ६ ॥
 स्थिरां संस्थितिमायां तिकूर्मांगानां विसर्वशः ॥ इन्द्रियाणां द्वियार्थेभ्यो हृदि यस्य स्वभावतः ॥ ७ ॥ विश्वात्मनितया विश्वकालत्रयमयो दि
 तम् ॥ अभित्तित्रिजगच्चिन्नं कुरुते चित्तचिन्नरुत् ॥ ८ ॥ व्योम्नि व्योमात्मकमपि प्रस्फुटं दत्तिवार्त्ताभिः ॥ चित्तचिन्नकरेणादौ चिन्नं चिन्नं
 वितानितम् ॥ ९ ॥ पश्चाद्भित्तिः कृता व्योमरूपा चासावहो भ्रमः ॥ अपूर्वैवातिमायेयं लणकुड्यमयो शुभा ॥ १० ॥ नमनागपि भेदोऽस्ति
 स्फुटमप्युपलब्धयोः ॥ इमाया उपलक्ष्यंते भित्तयश्चित्तचिन्नजाः ॥ ११ ॥

कर्त्तव्यमभित्तिभिः तिरहितत्रिजगच्चिन्नं कुरुते इत्यन्वयः ॥ ८ ॥ व्योम्नि अज्ञानाकारे व्योमात्मकमज्ञानमात्रस्वरूपत्वात्स्थितुमयोप्यमपि साभासात्तः करणवृत्तिलक्षणवार्त्तिका
 भिः प्रस्फुटमभिव्यक्तचिन्नमद्भुतचिन्नवितानितविस्तारितम् ॥ ९ ॥ अद्भुतत्वमेव प्रसिद्धचिन्नवैधर्म्येण दर्शयति ॥ पश्चादिति ॥ समटिमनसासत्यसकल्पत्वात्सकल्पसमकालमेव
 जगच्चिन्नं कृतततः पश्चाद्भित्तस्तदाधाराः कृता व्योमरूपा अमूर्त्तकारा रूपा चिन्नधारणे अयोव्येवेत्याश्रयं अतएवायं भ्रम इत्यर्थः ॥ अहो भ्रम इति पदयो रर्थं क्रमात्प्रचयति ॥ अपू
 र्वेवेत्यादिना ॥ इयं विरचनार्थपूर्वैव अतिशयितामाया अतिमाया वृणकुड्यमिवात्म्यं तं मसारापि धातं दृशाशुभा ॥ १० ॥ आश्रयान्तरदर्शयति ॥ नमनागपीति ॥ मत्सिद्धेपुचिन्ने
 पुचिन्नेभ्यो भिन्नाभिन्तयो भवंति इमास्तुयाश्चित्तचिन्नजाव्योमादिभित्तय उपलक्ष्यंते तासास्फुटमप्युपलब्धयोराधाराधेययोश्चित्तत्वाविशेषान्मनागपि भेदोनास्तीत्याश्रयं
 मित्यर्थः ॥ ११ ॥

अहोप्यमदस्यप्रादृत्यशप्रपव्यममदस्यशप्रपचयति ॥ व्योमदत्यादिना ॥ तामनश्चिभरष्वनाभ्योकाभ्युत्पतमाअत्यातासत्यदतिपावत् ॥ हेतामरसलोचन ॥ तषक्षणिकस्व
 मजागपट्टतमाह ॥ क्षणेनेति ॥ घटिकाया-पद्योभागा-क्षण ॥ १२ ॥ आत्मानतसात्कार्यजगत्तथास्वमवशेषनम-युत्पमसहेषत्वर्थ ॥ कुनलहिजानानासत्यताप्रतीतिस्त
 माह ॥ चिरतनेति ॥ चिरानुवृत्तत्यावित्यर्थ ॥ किलेतिनेवतत्प्रमितिद्वयनाय ॥ १३ ॥ किनाहिनस्वतमाह ॥ किञ्चित्ति ॥ विषमेभ्यातिकल्पितपदार्थकार्त्तयेतस्यसकन्त्वका
 लमपदिनास्यवगतक्षनालोक्षितेनत्ततःअट्टेनत्वज्ञानात्कार्त्तकस्यापि नस्यारोहेत्यर्थ ॥ यनुषसताविकालकमेणबाल्यायवस्याकमेणधृष्टावधिकारकमेणवाआलोकेना
 दयंकिपाषामप्यलक्षणमप्यह्याप्याहाराकसत्यत्वमसिद्धतत्त्वदर्शनलक्षणोनालोकेनविलीयते ॥ यथासौरालोकेनदृश्यमानशरदृश्यमवलनेनैवशोष्यमाणविलीयतेतद्वद्वि
 व्योमःशून्यतमाविद्वितात्तामरसलोचन ॥ क्षणेनचेतसियथाभ्रतीलोकक्षयोदयी ॥ १२ ॥ आत्माजगतयेवेदंसवात्याभ्यतरनम ॥
 चिरतनमनोरान्ययत्तस्मात्किलसत्यता ॥ १३ ॥ किंत्वनालोकितेपिस्यात्सत्यनास्येवविभ्रमे ॥ क्रमेणालोकत सत्यमालोकेनविली
 यते ॥ १४ ॥ दृश्यमानमपिक्षामंशरदीषाभ्रमद्वलम् ॥ चित्तचित्रकृतश्रित्रेसंस्थिताश्रित्रञ्चपुत्रिका ॥ १५ ॥ भित्त्यभावादानाकाराबहि
 शिभुवनार्थिका ॥ नता सतिनवासित्वकिंकेनपरिरोप्यते ॥ १६ ॥ रोष्यरोधकसमोहत्यक्वाशेविललांभव ॥ प्रवृत्तिरेवनव्योष प्रवृत्ति
 श्वैवस्वात्मिका ॥ १७ ॥ अत कालकियाकुन्धकलादिविमलंनम ॥ चित्तसस्यययाचित्रसरूपमखिलात्मकम् ॥ १८ ॥ व्योष शून्यत
 मंविद्वितयेदमखिलजगत ॥ चित्तमित्तीकृतचित्रंयच्चित्रित्रक्रेणतत् ॥ १९ ॥ सर्वशून्यतयाव्योषोमनागपिनमिप्यते ॥ यथाप्रकचत
 श्रित्तेजगन्निमाणसक्षयो ॥ २० ॥ क्षणेनेवतयेवेर्भोभुविस्थविविद्विहे ॥ अयक्षीणामनोरान्येनाननुभवनात्मनि ॥ २१ ॥

विपराणाश्वय ॥ १४ ॥ एषमनश्चिषस्ययानिषामत्वेनयथुषधाद्विशेषमालिभ्ययुक्तमित्याह ॥ चित्तैस्यादिता ॥ १५ ॥ परितरोप्यनेहृष्यते ॥ १६ ॥ रोष्यरोधकसमोहृष्य
 धातकचमभययुक्तरोकमालिभ्यमितिपावत् ॥ स्वेभ्रमाकारो ॥ यतोव्योमश्चिभवाकारास्यधधादिवसत्तिरवनाति यागुमाति भासिकीप्रवृत्ति साचरवात्सिकाभ्रमाकाराद्वैष
 ॥ १७ ॥ कलाचिभरष्वनाकौरालआदिवदादीचिभ्यमशब्दाद्विमलंनमोक्षीष यथाचित्तसस्यमनाराज्यचिषमखिलप्रपञ्चालकमपियुत्पत्तान्मम स्वरूपतथापरिदृश्यमान
 मपिजगद्योष्ययुत्पतममित्युसरोष्याश्वय ॥ १८ ॥ इदानीमज्ञानाचिदेवचिषमकरन्दिन्वत्तुनमिस्तिरित्युषेक्षणपिपुत्पत्तयेषपर्यवस्यतीत्याह ॥ चित्तेति ॥ १९ ॥ तत्रापिभनोर
 प्यक्षीणकजगदेवदृष्टादित्याह ॥ यद्येति ॥ २० ॥ तत्रानामनुभवनात्मिनोएवमेक्षणमादित्तयोहेनपरिकल्पिमाहव्यापानकजायाधिकक्षणाभ्रयवद्वयोषाक्षीणा ॥ २१ ॥

ननुक्षणभावितमोहेनकथमनाथानकल्पविस्तीर्णसंसारलक्षणमनोराज्यकृतत्राह ॥ असेदेवेति ॥ यथाअसतोपिजन्मादिकरणेभनःशक्ततथाक्षणस्यकल्पीकरणेपिवलवत्स
 मर्थमित्यर्थ ॥ २२ ॥ क्षणकल्पीकरोत्येतत्तत्असदुत्पादयतीत्येतच्चाश्रयमल्पमेव ॥ यस्मात्ततोपिवहुआश्रययदसदपिजगत्सत्कुरुतेइतीदृशभनःसामर्थ्यादेवेयंजगद्भूतिरुत्थि
 तेष्वच्य ॥ २३ ॥ तदेवाह ॥ क्षणेनैवेति ॥ २४ ॥ एवनिर्वाणेनित्यमुकेआत्मन्यथस्तत्वास्तितिभाभावतोजातत्वात्तुच्छनिमेषमयक्षणिकमप्युत्थितजगदजानद्भिःअत्रेदंश
 एवसर्वाथातैर्वज्रसारतादुरुच्छेदताकल्पिता ॥ २५ ॥ साचनयुक्त्याह ॥ प्रतिभासेति ॥ अविदिताकृतेअज्ञाततत्त्वस्यात्मन इदजगत्सतिभासविपर्यासोन्यथाप्रतिभासस्तावन्मा
 त्रम ॥ इदंशस्यास्यप्रवृत्तावध्यारोपेन्द्रितौबाधेवाकावज्रसारतानकाचिदित्यर्थ ॥ २६ ॥ स्थितस्यहिनिरासेप्रयत्नापेक्षाइदनुकदापिनस्थितमेवेत्याह ॥ चित्तचित्रकृतदिति

क्षणभावितमोहेनकल्पनापरिकल्पिता ॥ असदेवमनोराज्यंकर्तुंशक्तंयथामनः ॥ २२ ॥ क्षणस्यकल्पीकरणेतथैववलवन्मनः ॥ क्षणं
 कल्पीकरोत्येतत्तच्चात्यंकुरुतेबहु ॥ २३ ॥ असत्सत्कुरुतेक्षिप्रमितीयंश्रान्तिरुत्थिता ॥ क्षणेनैवमनोराज्यंप्रतिभातंस्वभावतः ॥ २४ ॥
 यद्विचित्रात्मतदिदंजगज्जालमितिस्थितम् ॥ सर्गोनिर्वाणनिष्ठत्वादिमेषमयमुत्थितम् ॥ २५ ॥ प्रतिभाभावतोत्रैवकल्पितावज्रसार
 ता ॥ प्रतिभासविपर्यासमात्रंत्वविदिताकृतेः ॥ २६ ॥ प्रवृत्तौवानिवृत्तौवाकैवसावज्रसारता ॥ चित्तचित्रकृतश्चित्स्थंजगच्चित्रंकदा
 स्थितम् ॥ २७ ॥ अकुड्यमप्यरंगाद्व्यमिदंस्कारमिवाप्रतः ॥ अहेनुचित्रंनिर्भित्तिचित्रमुज्ज्वलमुत्थितम् ॥ २८ ॥ सुरंजनंजगदितिस्फु
 रदंष्ट्रिविलोभनम् ॥ नानातमोमधीलेखनानातेजोशुरंजनम् ॥ २९ ॥ नानाकल्याणावयवंनानारागानुरंजितम् ॥ नानादृष्टिविलासा
 द्यंनानानुभवलोचनम् ॥ ३० ॥ नानाग्रहोप्रकचनंनानाकाराप्रपश्चिमम् ॥ व्योमनीलसरःफुल्लताराचंद्रार्कपंकजम् ॥ ३१ ॥ विचित्र
 रचनोद्युक्तमेघालीपत्रमंजरि ॥ प्रकोष्ठकाभिलिखितसुरासुरवृत्तिकम् ॥ परमालोकमंकोलयुवताकाशकुड्यकम् ॥ ३२ ॥

॥ २७ ॥ विनास्वकारणसामयीतःस्वतश्चासदप्यप्रत स्फुरतीत्याश्रयमित्याह ॥ अकुड्यमिति ॥ रंगाश्विबलेखनसाधननीलपीतादिरगद्रव्याणि ॥ २८ ॥ कथंपुरंस्थिततदा
 ह ॥ सुरजनमित्यादिना ॥ सुष्ठुरजयत्यासजयतीतिसुरजनम् ॥ दृष्टिग्रहणमिन्द्रियमनाद्युपलक्षणम् ॥ २९ ॥ कल्यास्तदगणुगादीनिचावयवायस्य ॥ ३० ॥ सुयोद्यास्ता
 दिकालेषुनानाकारेअपयश्चिमंघ्राचीप्रतीव्यौयस्मिन् ॥ तत्रचित्रपद्मवनादिवर्णयति ॥ व्योमंत्यादिना ॥ ३१ ॥ शरदादिकालभेदेनविचित्ररचनाभिःउत्कर्षयुक्तामेघाली
 लक्षणाःपत्राणिमजयश्रयस्मिन् ॥ लोकत्रयलक्षणेषुप्रकोष्ठकेषुचित्रकोष्ठभेदेषुअभितोलिरिवताःसुरासुरमनुष्यलक्षणाःपुत्रिकायस्मिन् ॥ परमउल्कद्योयश्चद्रसूर्याद्यालोक
 स्तल्लक्षणेनमकोलेनसुधालेपेनयुवतेवविराजमानतायस्यतथाविधमाकाशलक्षणकुड्यभिर्निर्यास्मिन् ॥ ३२ ॥

इदानीं यत्नाकीं वदन्टीदृषीं च प्रपुत्रिकापारिकल्पवर्णयति ॥ आकाराण्येत्यादिपश्चि ॥ चपलेन कायकेन चित्तकलक्षणो न चिप्रकभासाधिष्ठानमभाकारोपवर्धयथ
 यानामगमपट्टमणामनोहरानदीपुत्रिकारचिता ॥ प्रतिमानवनबोम्भपशादिनी बुद्धिरूपकोमुष्योरगो हृत्यशालापस्या ॥ हृत्यशालामवीपस्यानीपस्यसाक्षिर्धैतव्यस्यचकै
 रिवस्फोर्यदिद्वयथादिभिर्बुद्धिद्वयथाभरणोपरिगारजितनाभ्यकारितालोकापया ॥ हृत्यहावभावविलासारिलीजार्गिराकुला ॥ २३ ॥ पुनस्तामेवविरिनपि ॥ तद्व
 दमभर्त्तमसहसार्त्तममभिमितपुराणोक्तैर्हेमचन्द्रसाव्यावलाटवाभगलनिकापस्या ॥ घनमेघाएवकशापाशापस्या ॥ धमार्थकापार्थानिबिनिपश्चितानिभ्यावन्नानि
 यपालपात्रिधेयवृत्तितिरिशास्त्रद्वयस्य ॥ पातालभालानिसमपातालानिऊठजानुजपागुल्फपाहपाप्यर्गुलित्वपसमावयवकीचराणीयस्या ॥ उन्नतार्मानितयोय
 स्या ॥ २४ ॥ मन्नारिशाडुषपट्टयनउपासपर्या ॥ सलगुणलक्षणकसकाहताभ्यामुन्नताभ्यांविधेकैरेत्ययुक्त्वाभ्यैरुहतीअगपट्टियस्याम् ॥ सुभ्यालैशोपारिभिर्वैटिसमही

आकाशपरचित्ताप्रतिभंकरंगामुग्धाजगन्नयमनोहरुरुत्रिकेय ॥ चिन्मात्रचक्रपरिरजितसर्वलोकालीकुलाचपलचित्तकश्चिप्रक
 या ॥ २३ ॥ इमाचलंगततिकापनकेशपाशाश्चक्रकलाचनविचालनदृष्टलोका ॥ धर्मार्थकामविनियन्त्रितशाश्ववशापातालजालच
 रणान्तमुनितया ॥ २४ ॥ वसैन्द्रदहरिषाडुचतुष्टयांमासत्वात्तोनतकुचस्फुरदगापि ॥ सुभ्यालवेष्टितमहीतलपद्मपीठापञ्चिकता
 चलमहाभुवनोदरीष ॥ २५ ॥ राश्वथकारचपललहरास्थिव्येष्टाताराकरालतुलकापविततपक्ति ॥ ष्वचक्षुर्वदशविधातुलभूतजातरो
 मांघनाप्रलपवादकदधुष्णा ॥ २६ ॥ जौवात्तितगगनएवकतविधिभाष्योमालिकार्चिरविलक्षणाच्चित्रकर्त्ता ॥ चित्तेनचित्रपरिक
 मविदाप्रितोर्कानाविलासवलितवपरुत्रिकेति ॥ २७ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेगुनिर्वाणप्रकरणे ० अर्जु० चित्रवर्णनं
 नामपट्टपचाश सग ॥ ५६ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥

नलभयकाकारवीठशसनयस्या ॥ मोरोचनानकत्तयादिनाभाषणपरधरनास्थानीयाः श्वाश्वलाभेर्दजानिभवादिनानाभर्णवर्तनायस्मिस्तयापिधमहाभुवनमध्यलोके
 यउरयस्या ॥ १५ ॥ राश्वथकारस्यनेठपरक्षिणाकणालक्षणयक्षपलत्सतद्वरतिअनुरत्ययनयतिष्वद्वद्राकलक्षणाक्षिष्टेष्टापस्या ॥ परिवर्धमुदेवदतपक्तिप्रस्या ॥ भुवनमे
 दशमुरशानिधमपुत्रपरस्तारिषसदशभूतजातमभामिर्भवंद्रोर्माचनयस्या ॥ तपुभूतेषुमसिद्धाभूतभुवमार्द्रिप्रलयधारारण्यसर्दतभ्रसारितसद्बुद्धिकेसरत्साच्छेन्नृणाश्चिराम्यस्रहासना
 धौणभ्यापायकलाशापाल्लिकारबभालापुष्पाण्यस्या ॥ १६ ॥ औघेनप्यटिसमपत्यासनाअस्थिता ॥ चिप्रस्यपरिकर्माणिउपकरणभूतानिचिषिषवासनाकामकर्मणि
 वदधिप्रामादितयाधिनअनृष्टाश्चिरारद्वविससप्तानां चिषाण्यकर्मनिर्माणसमर्थेनचिषेनइतिप्रवर्णनरूपमिच्छोर्कलक्षणवपरुत्रिकत्वाधिष्ठाननिश्चयनपृषकेतेरपुस
 हार ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीशशिषध० गीतस्यपप्रकारोनिर्वाणप्रकरणे ० पट्टपचाशसग ॥ ५६ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥

॥ ५३ ॥

जायतेवयादृष्ट्यासयोनिर्वासनमनः ॥ सुखाद्व्यात्मशेषश्चाट्टिरुपदिश्यते ॥ १ ॥ तत्रप्राग्दर्शितांजगत्याश्रयताट्टिभेवप्रथमंवासनारौशिल्योपयोगितयावर्णयति ॥ इदं
 मिति ॥ अभिसौनिराश्रयएवमनसाजगदाकारकलनार्पूर्वजगच्चिन्नजायतेपश्चात्तदगताभूतभुवनात्मकविराङ्गितिसदाधारतयाकल्प्यमानाउदेति ॥ व्यष्टिसमूहस्वसमष्टिर्व
 राजोव्यव्यधीनकल्पनत्वाद्वापश्चादुदयः ॥ १ ॥ अत्यतमसावितरूपत्वादिद्यंमायाअसमावितस्वचविरुद्धत्वादित्याशयेनप्रसिद्धानादशमायाभुदाहरति ॥ मयमिति ॥ तु
 व्याकलतुवम् ॥ फलेलुक् ॥ तत्किलजलेमग्निरालतुप्तुनाइतियथास्वमेद्रजालादावेवांपपव्यतेतद्वदित्यर्थः ॥ २ ॥ आस्ताजगच्चिन्नस्याश्रयता तस्मिन्शून्यात्मनिचिह्नोभा
 स्मनस्तवाहोदयस्तोप्याश्रयंभूतइत्याह ॥ चित्तस्थिति ॥ ३ ॥ यदितुजगत्यपिचिह्नोयताभेवपश्यसितर्हिसाट्टिरेवपर्यवसन्तेत्याश्रयंभवेत्याह ॥ सर्वमिति ॥ ४ ॥ दीर्घसस्तिति
 श्रीभगवानुवाच ॥ इदंविद्विमहाश्रयंमर्जुनेहहियत्किल ॥ पूर्वसंजायतेचित्रंपश्चाद्भित्तिरुदेतिहि ॥ १ ॥ अभित्तावुस्थितेचित्रेदृश्य
 तेभित्तिरातता ॥ अहोविचित्रामायेयंमभ्रंतुबंधिशिलासुता ॥ २ ॥ चित्तस्थचित्रसदृशेव्योमात्मनिजगच्चये ॥ व्योमात्मनसोकिमियमहं
 ताव्योमतोदिता ॥ ३ ॥ सर्वव्योमरुतव्योम्याव्योमिव्योमविलीयते ॥ भुज्यतेव्योमनिव्योमव्योमनिचाततम् ॥ ४ ॥ वेष्टितंवासना
 रज्ज्वादीर्घसंस्तितिदामवत् ॥ वासनोद्वेष्टनेनैवतदिहोद्वेष्ट्यतेर्जुन ॥ ५ ॥ प्रतिबंधंयथादर्शतथेदंद्वस्त्राणिस्वयम् ॥ अगम्यंछेदभेदादेराधा
 रानभ्यतावशात् ॥ ६ ॥ अनन्यच्छेदभेदादिवस्त्राणिद्वस्त्राणांवरम् ॥ किंकथंकरस्यकनैवच्छिद्यतेवाक्रमिद्यते ॥ ७ ॥ तेनेहवासनाभावो
 धासंपन्नएवते ॥ योननिर्वासनोनंसर्वधर्मंपरोपिस्न ॥ ८ ॥ सर्वज्ञोप्यतिवद्वात्पापंजरस्योयथाहरिः ॥ यस्यास्तिवासनाबीजमत्य
 ल्यंचितिभूमिगम् ॥ ९ ॥ बृहत्संजायतेतस्यपुनःसंस्तितिकाननम् ॥ अभ्यासाद्बृदिरुद्धेनसत्यसंबोधवद्भिना ॥ निर्दंभंवासनाबीजनभूयः
 परिरोहति ॥ १० ॥

धमणयन्नथाविधंतजगच्चिन्दाभवत्प्रस्तनयावासनारज्ज्वावेष्टिततच्चिह्नोमापीहजगतिवासनोद्वेष्टनोद्वेष्ट्यतइत्यर्थः ॥ ५ ॥ अस्वज्ञानानिरिकोपायदुरुच्छेद्यताप्यधिष्ठा
 नदाढ्यर्बलादेवनस्तइत्याह ॥ प्रतिबिबमिति ॥ ६ ॥ अतएवब्रह्मानन्यतादर्शनवलादेवजगतःसर्वच्छेदभेदादिव्यवहारायोग्यतादर्शनेनसर्ववासनासमूलमुच्छेद्याइत्याशयेना
 ह ॥ अनन्यदिति ॥ यदाब्रह्मणिप्रतिभातच्छेदभेदादिव्यवहारजातद्विषयीभूतजगच्चब्रह्मस्त्राणाअनन्यत्वाच्चिदवरमेवताकेनकर्वाकरणेनवाकेनप्रकारेणकस्यफलस्यार्थकदेशेका
 लेवार्कच्छिद्यतेभिद्यतेवा ॥ छेदादिव्यवहारवादानभिस्मानिरिकविषयदर्शनादित्यर्थः ॥ ७ ॥ तेनानेनोपायेनबोधान्तेवासनानामपिब्रह्मातिरेकेणाभावःसंपन्नएव ॥ ईदृज्ञाना
 भावेतुवासनाबोधोदुरुच्छेदएवेतिप्रागुक्तस्मारयति ॥ यइति ॥ ८ ॥ हरिःसिंहोहरितवर्णःशुकोवा ॥ अणुमात्रमपिवासनानस्थाप्या अनर्थसहस्रबीजत्वादित्याशयेनाह ॥ य
 स्येति ॥ ९ ॥ निःशेषदधम् ॥ १० ॥

दूरार्नापिलोकं भवेद्वनटीरुष्विषयपुत्रिकापरिकल्पवर्णयति ॥ आकाशाएवत्यादियेषभिः ॥ अयलेनकामुनेनचिसकलक्षणेनचिप्रकभास्तपिष्ठानप्रभाकारोरुवद्वयवर्णय
 मानाजगत्प्रलयक्षणमनोरुहानटीपुत्रिकारचिता ॥ प्रतिमानवनबोम्भयरातिनीभुद्धिरेषकोमुस्योरगोचर्यसालायस्या ॥ इत्यशालाप्रदीपस्थानीयस्यसाक्षिद्वैतन्यस्यषके
 रिषसुराप्रदीपिष्यथाहिभिर्बुद्धिरस्याभरणीपरितारकिताः प्रकाशितालोकप्रया ॥ सत्यहाभावाविल्लासादिलीलाभिरकुला ॥ १३ ॥ पुनस्तामेवविरानदि ॥ इमेति ॥ तद्व
 दमहाहर्दमहाकंसप्रयमभिनियुराणोक्तैर्हेममयप्रभाहनेबाधलादुवाकालतिकायस्या ॥ एनामेयाएषकेशयाशापस्या ॥ धर्मार्थकामार्थानिबिनिपभितानिभ्यावचनानि
 यदोलयाविधेयदक्षिणदक्षिणशाब्देवेषयस्या ॥ एतालभालानिसमपातालानिकठजानुअंथागुल्फपादपाण्ड्यर्गुदिरूपसमाद्यवकीचरणौयस्या ॥ उन्मताभूर्निर्तबोय
 स्या ॥ १४ ॥ प्रभाशिराहुषगुटयेनउपासमर्था ॥ सत्यगुल्लक्षणकामुकारताभ्याभुननाभ्याविषकेरीराम्यकुषाम्यारुहतीअगयटिर्यस्याम् ॥ सुष्यालै शेषादिभिर्द्वैतमही

आकाशाएवरचिताप्रतिभैकरणाभुग्धाजगत्प्रयमनोरुहरगुत्रिकेय ॥ चिन्मान्वचक्रपरिजितसर्वलोकालीलाकुलाचपलचिन्तकचिन्तक
 द्या ॥ ३३ ॥ हेमाचलंगलतिकापनकेशपाशाचद्राकंलाधनविषालनदृष्टलोक ॥ धर्मार्थकामविनियन्तशास्त्रवशापातालजालव
 रणान्तमुनितथा ॥ ३४ ॥ ब्रह्मेन्द्रद्रहरियाहुषगुटयेनासत्त्वाटोन्नतकुचसुरदगायधि ॥ सुध्यालवेष्टितमहीतलपद्यपीठापत्रीकता
 चलमहाभुवनोदरीष ॥ ३५ ॥ राश्यधकारषपलत्वहराक्षिचोद्याताराकारालगुलकापविदतपत्ति ॥ चषचतुर्दशविधागुलभुतजातरो
 मांषनाप्रलयवादकद्वयपुण्या ॥ ३६ ॥ जीवान्वितागगनएवकताविचित्राव्योमात्सिकाचिरविलक्षणचिन्तकभा ॥ चित्तेनचिन्तयपरिक
 मविदात्रिलोकानाविलासवलितवसरुत्रिकेति ॥ ३७ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०भोक्षोपायेगुनिर्वाणप्रकरणेपु० अर्जु० चित्तवर्णन
 नामपदपञ्चाश सग ॥ ५६ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥

तलमभयकाकरीठभासमयस्या ॥ गोरेशनाकलूयादिनानाक्षणापप्रश्नारस्थानीयाकताअथालोमर्दजनहिमवदादिनागभाषणवर्धतायास्तिस्तथाविषयमहोभुवनमप्यलोकए
 षडरंयस्या ॥ १५ ॥ राष्यपकारस्यमेरुप्रदक्षिणाकारकालक्षययक्षपलस्तन्द्ररतिअनुहरस्यपनयतिचर्चद्राकलक्षणाक्षिचटायस्या ॥ पविर्धिपुरेवतपत्तियस्या ॥ गुधनेमे
 शान्दगुरादिपमगुलपरस्परसिसदराभूतजानेवाभिर्भर्तरोभावनयस्या ॥ मयुग्नेनुमसिद्धाभूतगुधनाद्विषलपथाहाएवसर्वतअधारीतसद्बुद्धिकेसरत्याच्छूत्रोणविराम्यसदासना
 सीमप्याथापकल्लाद्याएवद्विकद्वेषालागुण्याणियस्या ॥ १६ ॥ अनेनप्यटिसमस्थाननाकाचिता ॥ चिप्रस्यपरिकर्षाणिलयकरणभूतानिबिषिप्रवशासनकामकर्षाण्य
 विदन्निभाज्जितप्राविषनअतएवाचिरादेवद्विकक्षणागोचिभाणाकर्षानिर्मांशसमर्पेनचिसेनमृत्पुववर्षाणितरुषालोकलक्षणाक्षारगुत्रिकास्वापिष्ठामभिषुग्दानएवकेनेरुपयस
 हर ॥ १७ ॥ ॥ दक्षिणार्थासिष्ठम० गालयप्रकारेनिर्वाणप्रकरणेपु० चद्वपञ्चाशसप्त सर्ग ॥ ५६ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥

यत्रपटादिस्थूलानामपिवायस्तत्रपरमसूक्ष्मवासनानां स्थितिरसंभावितैवेत्याह ॥ यत्प्रामाविति ॥ ७ ॥ ८ ॥ रजोरेणुर्विबुद्धाक्षुद्रा ॥ ९ ॥ १० ॥ स्वात्मनिस्वोदरेऽखिलं
 पूरयतिप्रसतितथाविधे ॥ ११ ॥ समप्रकारः पूर्णतातद्द्रुपम् ॥ समसैर्जागदाकारैर्वर्जितम् ॥ १२ ॥ हेऽर्जुनत्वमतः पूर्णात्मदर्शनादेवाभिमतानाकामानापरिहारो निवृत्तिलक्ष
 णयामन्नयुक्तयाविषयविषयप्रयुक्तविषयविकारुपासदाप्रवृत्तिहेतुमहस्थितिमतःकरणस्यावासनानिपुणमपास्वविभवः विगतससारवधोभियास्त्वानिर्धानामभूमिरभयस्यभावो
 भगवानहमेवभवेति सर्वभगवद्गीतार्थम्यात्रेसप्रहेणोपदेशः ॥ १३ ॥ मौनमुपगम्यपुरस्तात्स्थितेसति ॥ १४ ॥ १५ ॥ गार्डीवधनुर्पत्यसोऽर्जुनः ॥ गांज्यजगात्सज्ञायामिति
 यस्मासौसर्वपुत्रेभेक्षीणाघटपटादयः ॥ वराकीवासनातत्रकिं करोतुप्रेरपदे ॥ ७ ॥ यथानलगिरिप्राप्याहिमत्तेशोविलीयते ॥ शुद्धमासा
 द्यचित्तत्वमविद्यालीयतेतथा ॥ ८ ॥ क्वराकीरजस्तुच्छ्यावांसनाभागवधनम् ॥ कूपूरितजगज्जालश्चित्तत्वविपुलानिलः ॥ ९ ॥ ताव
 रसुरस्यविद्येयंनानकारविकारिणी ॥ यावन्नसंपरिज्ञातःशुद्धःस्वात्मयमात्मना ॥ १० ॥ सर्वादिश्यदशःक्षीणाःस्वच्छतैवोदितानथा ॥
 नभसीवपदेतस्मिन्स्वात्मस्यखिलपूरणे ॥ ११ ॥ समप्रकाररूपतस्ममप्राकारवर्जितम् ॥ वागतीतंपरंवस्तुकेननामोपमीयते ॥ १२ ॥
 विषयविषविपूचिकामतस्त्वंनिपुणमहंस्थितिवासनामपास्या ॥ अभिमतपरिहारमंत्रयुक्त्याभवविभवोभगवान्भियामभूमिः ॥ १३ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इतिगदितवतित्रिलोकनाथेक्षणामिवमौनमुपस्थितेपुरस्तात् ॥ अथमधुपइवासिताज्जखंडेवचनमुपैष्यतितत्र
 पंडुपुत्रः ॥ १४ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ परिगलितसमस्तशोकभारपरमुदयंभगवन्मतिर्गतेयम् ॥ ममतववचनेनलोकभर्तुर्दिनपति
 नापरिवोधिताज्जिनीव ॥ १५ ॥ इत्युक्तोत्थायगांडीवधन्वासहरिसारथिः ॥ अर्जुनोगतसंदहोरणलीलांकरिष्यति ॥ १६ ॥ करिष्यतिक्ष
 तगजवाजिसारथिद्वुतक्षरद्विधिरमहानदीभुवम् ॥ शरोत्करप्रसरमहारजःस्थलीतिरोहितद्युमणिविलोचनां दिवम् ॥ १७ ॥ ॥ इ० वा०
 वा० दे० मो० नि० पू० अर्जुनापाख्याने अर्जुनकृतार्थतानामाष्टपंचाशः सर्गः ॥ ५८ ॥ ॥ अर्जुनोपाख्यानं समाप्तम् ॥ ६४ ॥ ॥
 ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एतांहृदिमवष्टभ्यराघवाघविनाशिनीम् ॥ तिष्ठतिःसंगसंन्यासव्रतार्पणमयात्मकः ॥ १ ॥

मत्वर्थव ॥ धनुषश्चेत्यनद् ॥ १६ ॥ सौर्जुनोभुवक्षताः गजवाजिसारथयोद्गताः श्रीमप्रवाहितायासुतथाविधाः शरद्विधिरमहानद्योपस्यातथाविधाकरिष्यति ॥ दिवंचशरोत्क
 रप्रसैर्महाराजो निर्मितस्थल्यचतिरोहितद्युमणिः सूर्यस्तद्वक्षणाविलोचनयस्यास्तथाविधाकरिष्यतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशोनिर्वाण० पू० अष्टपंचा
 शःसर्गः ॥ ५८ ॥ ॥ ६४ ॥ जीवन्मुक्तपदंस्वदाचेत्यमुक्ताचितः स्थितिः ॥ सुस्थिरास्याद्ययादृद्यासादृष्टिरिहवर्ष्यते ॥ ११ ॥ अघविनाशिनीसर्वपापक्षयकरीम् ॥ निःसगता
 लक्षणाः सन्त्यास सर्वत्यागस्त्वपदार्थशोधः सर्वजगतोब्रह्मणिवाधलक्षणयद्ब्रह्मार्पणतत्पदार्थशोधस्तद्भयपरिशिष्टारवदमहावाक्यार्थसिद्धिदानदैकरसभूमात्मानिष्ठेत्यर्थः ॥ ११ ॥

विद्वान्निवासनाधीनादिपत्यथाविधमन ॥ १ ॥ उक्तोपदेशकमनुपसहस्रजुननिर्वासनस्थितीप्रतिष्ठापयति ॥ शान्तासेने ॥ हेअजुनत्वज्जिता अभिताआराधेनत
 याविधस्रप्राधनतरपसिद्धभागवदीतारूपभुगभद्रुपदेशसम्यागमभ्यागलितमहामनोविभोहसमअपह्नितिरपगतबभुवधादिष्ठेशोभूत्सानिवासनात्मनिशान्तात्मगलितधिस्रपक
 शान्तमद्वारुप अतएवविगतभायानिबाळचरमनिरतस्तिष्ठेत्यर्थ ॥ १२ ॥ इतिश्रीशार्ङ्गसिधमंगोत्सयप्रकारोनि० पू समप्रधारसमसंग ॥ ५७ ॥ ॥ ७ ॥ मस्वधो
 धेनसामिधबाधनाक्षयसमभवः ॥ इष्टोपयाधतनेनाप्यजुनस्यकतायता ॥ १ ॥ हेअजुनत्वत्वसावातअनुपह्नमपुकत्वहुपदेशान्भोह सधासनान्धाननट ॥ विस्तनकठशार्ङ्गीकर
 स्यत्वत सिद्धात्सत्त्वस्यस्मनिरिवस्मन्नि साक्षात्कारोलभातपाश्चसर्वसद्देहीजनानशाद्वतबभुवधादिकभूतासदह स्थितोस्तिअतस्तस्वावस्थितिदिययथाशान्म्यबहाराकर्म
 दर्धतुवांसनाधीजननिमज्जतिवस्तुषु ॥ सुखदुःखादिपुस्वच्छप्रपत्रभिवाभासि ॥ १ ॥ शान्तात्माविगतमयोञ्जिताभिताशोनिर्वाणी
 गलितमहामनोविमाह ॥ सम्यक्श्रुतमवगम्यपावनतत्तिष्ठालस्यपदतिरेकरातिरूप ॥ १२ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषुनि०
 पू० अजु० अजुनविश्रातिवर्णनं नामसप्तपञ्चाश सर्गं ॥ ५७ ॥ ॥ अजुनउवाच ॥ नद्योभोह स्मृतिर्लब्धात्वत्प्रसादान्मयाच्यु
 त ॥ स्थितोस्मिगतसंदेह करिव्येषचनतव ॥ १ ॥ ॥ श्रीभागवानुवाच ॥ एतयोयद्विधोधेनसशांताद्वदयेरुटम् ॥ तच्चित्तशांतमेवां
 तर्धिसत्वमुपगतम् ॥ २ ॥ अत्रतच्चैत्यरहितं प्रत्यक्षेत्तननामकम् ॥ यत्तरोपविनिर्मुक्तयत्सर्वसर्वतश्चयत् ॥ ३ ॥ नकेचनविदत्येतेतत्प
 दजागतादय ॥ भूतलाद्गगनोद्गीनविहगमभिवोज्यतम् ॥ ४ ॥ प्रत्यक्षेत्तनमाभासशुद्धसकल्पवर्जितम् ॥ अगम्यमेनमात्मानविद्विदूरह
 शाभिव ॥ ५ ॥ सर्वातीतयदत्पच्छविनाशुद्धस्ववासता ॥ नराकोतिपदंद्द्रुज्जनदृष्टिरणुनिव ॥ ६ ॥

मनाधिपयधतबहवनकारिप्यासाविष्याधीत्यर्थ ॥ १ ॥ एवमजुनेनकृतार्थत्वेवर्शतेपिसोयद्विदतस्वधोधेनसमूलसर्वधासनसायमुपयतिभिद्रवियप्यश्रीभागवानुवाच ॥
 हसयदस्यादिना ॥ तस्वधोधेनद्वयोरामादिहसयोयदिसर्वात्मनाशांतास्तत्सद्देवसाधनात्मकाधिभरान्तसतसत्त्वंनिर्वासनत्वमुपगतमितिचिदि ॥ तथाचभुति ॥ यथासर्वेषमुष्य
 नेकाभायस्यद्वरिभ्रता अयमस्योऽय्योभधत्वमप्रप्रससमभृगतमिति ॥ २ ॥ अप्रअस्यसत्त्वाप्रस्थायाप्रत्यक्षेत्तनात्मकपद्मबहारेसर्वीनस्वगतस्त्वरोपविनिर्मुक्तद्रव्येत्यरहितमजनी
 निशेय ॥ ३ ॥ जागताभ्यस्तुराहयोःशैकानात्मकेचनतस्तदनिश्चिदिति ॥ जन्तमूर्ध्वदृशागतम् ॥ ४ ॥ आभासमहाभूतादिप्रयोदशाविधेषोऽप्राबभासकम् ॥ अगम्यमधिपयम् ॥ दुरा
 दुरपस्यिकटमिव ॥ ५ ॥ तदशनेचमप्यणायपधुतमनाधनानस्यत्मानिदिप्यासनारूप्याआवरणकीत्याह ॥ सर्वातीतमिति ॥ चित्तत्वभावात्स्यच्छुभ ॥ आसगत्वाच्छुद्धम् ॥ ६ ॥

१ अर्धनिरपधाधनाधीनादिभित्तिपादोपेक्षितमहानिभासिटीकाप्रतोषार्ध २ अयमादिशब्दार्थ

यत्रघटादिस्थूलानामपिवाधस्तत्रपरमसूक्ष्मवासनानांस्थितिरसभाविदेवेत्याह ॥ यत्रप्रामाविति ॥ ७ ॥ ८ ॥ रजोरेणुरिवतुच्छाक्षुद्रा ॥ ९ ॥ १० ॥ स्वात्मनिस्वोदरेअखिल
 पूरयतिप्रसतितथाविधे ॥ ११ ॥ समयाकार पूर्णतत्तद्रूपम् ॥ समसैर्जागदाकारैर्वाँजातम् ॥ १२ ॥ हेअर्जुनत्वमत पूर्णात्मदर्शनादेवाभिमतानाकामानांपरिहारोनिदृत्सस्तद्व
 क्षणयामत्रयुक्त्याविषयविषययुक्तविबूचिकारूपासदाप्रवृत्तिहेतुमहस्थितिमत.करणस्थावासनानिपुणमयास्वविभव.विगतससारवधोभियासर्वानर्थानामभूमिरभयस्वभावा
 भगवानहमेवभवेतिसर्वभगवद्गीतार्थस्यातेसपहेणोपदेश ॥ १३ ॥ मौनमुपगम्ययुरस्तात्स्थितेति ॥ १४ ॥ १५ ॥ गाढीवधनुर्न्यस्यसोऽर्जुनः ॥ गाढ्यजगात्सज्ञायाभिनि
 यस्यासौसर्वपूर्वमेदीणापटपटादयः ॥ वराकीवांसनातत्रकिंकरोतुपरेपदे ॥ ७ ॥ यथानलगिरिंप्राप्याहिमलेशोविलीयते ॥ शुद्धमासा
 द्यचित्तत्वमविद्यालीयतेतथा ॥ ८ ॥ क्वराकोरजस्तुच्छावांसनाभागवंधनम् ॥ कूपरितजगज्जालश्रितत्वविपुलानिलः ॥ ९ ॥ ताव
 रसुरस्यविधेयंनानाकारविकारिणी ॥ यावन्यसंपरिज्ञानःशुद्धःस्वात्मयमात्मना ॥ १० ॥ सर्वादृश्यदशःक्षीणाःस्वच्छुदैर्बोदितानथा ॥
 नभसीवपदेतस्मिन्स्वात्मन्यखिलपूरणे ॥ ११ ॥ समयाकाररूपतत्समयाकारवर्जितम् ॥ वागतीतंपरंबवस्तुकेननामोपमीयते ॥ १२ ॥
 विषयविषयविपूचिकामतस्त्वंनिपुणमहंस्थितिवासनामपास्या ॥ अभिमतपरिहारमंत्रयुक्त्याभवविभवोभगवान्भियामभूमिः ॥ १३ ॥
 श्रौवस्मिष्टउवाच ॥ ॥ इतिगदितवतित्रिलोकनाथेक्षणमिबमौनमुपस्थितेपुरस्तात् ॥ अथमधुपइवासिताज्जखंडेवचनमुपैष्यतितत्र
 पांडुपुत्रः ॥ १४ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ परिगलितसमस्तशोकभारापरमुदयंभगवन्मतिर्गतेयम् ॥ ममतववचनेनलोकभर्तुर्दिनपति
 नापरिवोधिताज्जिनीव ॥ १५ ॥ इत्युक्तोत्थायगांडीवधन्वासहरिसारथिः ॥ अर्जुनोगतसंदहोरणालींकरिष्यति ॥ १६ ॥ करिष्यतिक्ष
 तगजवाजिसारथिहुतक्षरहुधिरमहानदीभुवम् ॥ शरोत्करप्रसरमहारजःस्थलीतिरोहितद्युमणिविलोचनांदिवम् ॥ १७ ॥ ॥ इ०वा०
 वा०दे०भो०नि०पू०अर्जुनोपास्थानेअर्जुनकृतार्थतानामापृषंचाशःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ अर्जुनोपास्थानंसमासम् ॥ १९ ॥ ॥
 ॥ श्रीवस्मिष्टउवाच ॥ ॥ एतांहृष्टिमवष्टभ्यराषवाघविनाशिनीम् ॥ तिष्ठतिःसंगसंन्यास्वस्वसार्पणमयात्मकः ॥ १ ॥

मत्वर्थव ॥ धनुषश्चेत्यनद् ॥ १६ ॥ सोर्जुनोभुवक्षतागजवाजिसारथयोहुता.शीघ्रप्रवाहितायासुतथाविधाःक्षरदुधिरमहानद्योपस्यातथाविधाकरिष्यति ॥ दिवंचशरोत्क
 रप्रसैर्महाराजोनिर्मितस्थल्याचतिरोहितद्युमणि सूर्यस्तद्वक्षणविलोचनयस्यास्तथाविधाकरिष्यतीत्यर्थ. ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०नात्यर्थप्रकाशेनिर्वाण०पू०अष्टपंचा
 शःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ जीवन्मुक्तपदेऽप्यदाचेत्यमुक्ताचिन्त.स्थिति. ॥ सुस्थिरास्याथयादृश्यासादृष्टिहिवर्णते ॥ ११ ॥ अघविनाशिनीसर्वपापक्षयकरिम् ॥ निःसगता
 लक्षणायाःसन्त्यास सर्वस्यागस्तपदाथशोध.सर्वजागतोब्रह्मणिवाधरुक्षणयद्ब्रह्मर्पणतत्पदार्थशोधस्तदुभयपरिशिष्टारवडमहावाक्यार्थसिद्धिदानदैकरसभूमात्मानिद्वेत्यर्थः ॥ ११ ॥

यस्मिन्सर्वस्थितं यत् सर्वसर्वादां य सर्वसर्वाहोरे सवतस्ययत्कालस्येपि एवसर्वानिस्वयंप्रथमयोपियोनिस्त परतन्नेषामात्मानविद्धिनपरिच्छिन्नस्वभावमित्यथ ॥२१॥ सर्वप्रपञ्चसिद्धि
 भावाद्दूरस्थमपिसर्वांतरत्वात्सर्वस्यादूरस्थम् ॥ एषामाकारावस्तुव्यगमपितस्त्वभातिवत्तद्वस्तुपर्याप्तमेव ॥ इत्थसप्तप्रकारेणापितदेवैकमस्तिनान्यवित्तिसिद्धेत्यपरिच्छिन्नरूपेणा
 पितस्मिन्सिद्धसिद्धतितस्थस्तस्यत्तर्पुषसत्तामभापिनस्वतन्त्रेण ॥ एवसर्वात्किन्तवपरिच्छेदाभिमानेनस एषापरिच्छिन्नसन्मा भस्त्वमसिअत्परिच्छेदसशयोभवेत्यर्थ ॥३॥ द्वि
 त्प्रथमद्विषयस्त्वानाक्रयविवर्किभिन्नानुभूयत एकविसत्तद्वृत्तिप्रतिबंधितनेत्याद्यंमयाक्रयवित्तनिर्मित अपरवचित्तद्वृत्तितद्विषयाणामागमापायादिसबावस्थासाक्षिसिद्धिपुत्रम
 निनिमित्तमितेन्द्र तदुभयमपिबलेनसर्वेषामिष्टयावविनिमुकचेत्तरमपरप्रक्षीवसपत्यमितिसिद्धीत्यर्थ ॥ ४ ॥ साधेत्यसवयवविनिर्मुकसविसिस्थिति ॥ यतीवाधानिबर्धतद

यस्मिन्सर्वयत सर्वय सर्वसर्वतश्चय ॥ यश्चसर्वमयोनित्यमात्मानविद्धितपरम् ॥ २ ॥ दूरस्थमप्यदूरस्थसर्वगतस्थमेवच ॥ तस्य
 सत्तामवानोपितेदेवास्त्यस्तसशय ॥ ३ ॥ यत्सवेपयविनिर्मुकसवेदनमनिर्भितम् ॥ वेत्यमुक्तवचिदाभासतद्विद्धिपरमपदम् ॥ ४ ॥ सापरा
 परमाकाशासादृशाहानुत्तमा ॥ सामहिषांशमहिमागुरुणांसातथागुरु ॥ ५ ॥ सआत्मातच्चविज्ञानंसशून्यवक्षतत्परम् ॥ तच्छ्रेय स
 शिवभात सावियासापरास्थिति ॥ ६ ॥ योयमर्तश्चित्तरात्मासवतुभवरूपक ॥ यत्रस्वदेतसर्वाणिस्वात्मद्रव्याणिसत्तया ॥ ७ ॥ सज
 गत्तिलतलात्मासजगद्गद्दीपक ॥ सजगत्पाटपरस सजगत्पशुपालक ॥ ८ ॥ सर्ततुर्भूतमुक्तानांपरिप्रोतद्धदपर ॥ सभूतमरिच्यौपा
 नापरमार्तादृशातातया ॥ ९ ॥ सपदार्थपुपदार्थत्वंसतत्वंयदनुत्तमम् ॥ ससतोवस्तुन सत्वमसत्ववासत स्वत ॥ १० ॥ य स्ववित्तिविवि
 त्नेणस्वयमात्मेवलभ्यते ॥ सर्वेष्वजगद्भावाअविचारेणचारव ॥ ११ ॥ अविद्यमाना सद्भावाविचारविशाररव ॥ अहमादौजग
 ज्जालेभियथाभ्रमभराम्बति ॥ १२ ॥ कोनुभूत्वानुयधामिदतिकथमवापधी ॥ आद्यमध्यातमानानिसकल्पकलनान्यहम् ॥ १३ ॥

स्यादस्मृतिबोक्ताअनरोक्तपरात्पराया परमाकाशा ॥ महिष्नामहृत्त्वानाम् ॥ गुरुणामाभ्यानोपरमागुरु ॥ नात-परमस्तीत्यर्थ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ शैवसवजगत्सारद्वयार्ह ॥
 सत्पर्यादिना ॥ ८ ॥ ९ ॥ स एषसवस्यार्थानामवापराणस्तत्कथमित्यार्ह ॥ सद्गति ॥ सत्वसन्म्यक्कम् ॥ १० ॥ सक- य स्वस्यवित्तिलात्सिककद्रुपेणयोपस्तदुपेणविष्वेणालौ
 किकनोपापयवर्षस्वयमाश्विनाभ्यदिनेलभ्यतदन्त्यर्थ ॥ ११ ॥ सत परमात्मनोभावाविकस्याविविचारविशाररवद्वस्तुक्तनष्कारोदरोनविचारेणजगद्भावाविशीदीतेतदशयति ॥ अ
 ह्मिषस्यादिना ॥ १२ ॥ इतिमास्याम् ॥ ननुपरीषपुद्गस्यापितवक्त्रास्याव्येधिनित्तभाविष्यतिनसाह ॥ कथमिति ॥ धीर्बुद्धिरप्यसगाह्ययमाकथमसाप ॥ सत्त्वानीनास्तिहेतुरि
 त्यथ ॥ साधेतुंसाधतयासितन्देवाशारिष्यथावारादिरिच्छेदा सकल्पकलनानिषाहमेवमद्यतिकेणसतीतिविचारैभ्रह्मणोभनेपयामसृकरित्यारायेनाह ॥ आधेति ॥ १३ ॥

एवविचारवतोलोकगाम्नाविरुद्धव्यवहारकालेपिसास्थितिर्नाथीत्याशयेनाह ॥ सम्यगिति ॥ १४ ॥ यस्यमनःसमेभ्योपिसमेब्रह्मणिस्थितंसमहात्मासर्वदाअंतरुदयास्तम
योन्मुक्तस्थितिरितिप्रेरान्वय ॥ १५ ॥ व्यवहारकालेनादर्शास्थित्यप्रच्युतावुपपत्तिमाह ॥ भावेति ॥ यतोयभावनयैवाद्दयपदाख्खेनव्यवहारतइत्यर्थ ॥ तथाचाहु ॥ भा
वद्वैतसदाकुप्याक्कियाद्वैतनकर्हाचित ॥ अद्वैतचिपुल्लोकेषुनाद्वैतगुणसाहेति ॥ १६ ॥ १७ ॥ ल्दयोहेब्रह्मोमानापमानादिदु खम ॥ कथतस्मिश्चिन्मणौजीवन्मुक्तेव्यवहार.प्रसर
तितजादर्शएवदृष्टातइत्याह ॥ अविभागमिति ॥ इवकारोभिन्नकम ॥ यथाआदर्शदर्शयमानोजनव्यवहार अविभागमादर्शस्यवैचित्र्यविभागविकारमकत्वैवप्रतिबिबतितद्व
च्चिन्मणवपीत्यर्थ ॥ १८ ॥ १९ ॥ वाच्यवाचकशिष्यतदीहागुलतद्वाक्याद्याख्यानकल्पनाचमत्कारैर्ममादेशस्त्वदुपदेशोपितन्मयाश्चिन्मयएव ॥ २० ॥ चमत्कुरतेविवर्तते ॥ प्र
वक्ष्याकाशमनाद्यंतकेवेयत्ताममात्मनः ॥ इतिनिश्चयवानंतःसम्यग्व्यवल्दतिर्बहिः ॥ १४ ॥ उदयास्तमयोन्मुक्तस्थितिरंतःससर्वदा ॥ ना
स्तमेतिनचोदेतिमनःसमसमस्थितम् ॥ १५ ॥ यस्यखस्येवशून्यत्वंसमहात्मेहतदपुः ॥ भावाद्वैतपदारूढःसुषुप्तपरयाधिया ॥ १६ ॥ व्य
वहार्यपिसंक्षोभंनैत्यादर्शनरोयथा ॥ आदर्शपुरुषस्येवव्यवहारवतोपिच ॥ १७ ॥ नयस्यल्दयोहेब्रह्मोमानागपिसमुक्तिभाक् ॥ अविभा
गमिवादर्शाचिन्मणौप्रतिबिबवति ॥ १८ ॥ चितेःपरमनैर्मत्याद्भवहारोयथागतः ॥ चिच्चमत्कुरितरेवेयंजगदित्यवभासते ॥ १९ ॥ नेहास्यै
क्यंनचद्वित्वंममादेशोपितन्मयः ॥ वाच्यवाचकशिष्येहागुरुवाक्यैश्चमत्कुरतैः ॥ २० ॥ आत्मनात्मनिशांतैवचिच्चमत्कुरतेचिति ॥ चित्सम्यं
दोहिसंसारस्तदस्पंदःपरंपदम् ॥ २१ ॥ चित्संपंद्शमनेनेयंपरिशाम्यतिसंस्तुतिः ॥ महाचितेनतेथैशिभावापोभावनाक्षयः ॥ २२ ॥ अ
सन्नापिस्वभावंतत्संविस्पर्दउदाहृतम् ॥ शून्यत्वमजडंयत्तत्परमाहुश्चितेर्वपुः ॥ २३ ॥ तत्त्वेनभावनायत्तासंस्तुतिःसानुभूयते ॥ अभाव
नामात्रलयत्साचानिःसाररूपिणी ॥ २४ ॥ केवलंकेवलीभावात्तद्रूपासैवशिष्यते ॥ चित्संपंदमेवसंसारचक्रप्रवहणंविदुः ॥ २५ ॥

स्पदोविवर्तएव ॥ २१ ॥ तेतवमहतिअपरिच्छिन्नेब्रह्माकारेचित्तेनेतेपरिणतेसतियःअशभावस्यजीवजगद्भ्रक्षणेकदेशभावस्यायोऽपगम.सोऽर्थ.परमपुरुषार्थःसएवभावनाक्ष
योवासनाक्षयश्चेत्यर्थ ॥ २२ ॥ यथास्माद्धेतो असन्नापिसवित्स्यदउदाहृतजडस्यभावमापादयतितत्तस्माद्धेतो.स्पदशून्यत्वमेवअजडतत्परमचितेर्वपु.स्वरूपमित्यनुभवनिष्ठा
आहु. ॥ २३ ॥ अनात्मदर्शनरूपायासस्तुति.साअनात्मजगदाकारस्यतत्त्वेनयाथार्थ्येनयाभावनातदायत्तातथैवानुभूयते ॥ तदभावनामात्रेणभावनालयात्साजीवन्मुक्तसस्त
तिर्दीर्घपदवचि साररूपिणीनबधक्षमेत्यर्थ ॥ २४ ॥ कथतर्हीजीवन्मुक्तौसाशिष्यतेतदाह ॥ केवलमिति ॥ केवलीभावाच्चिन्मानीभावात्सासस्तुतिस्तद्रूपाच्चिद्रूपैवशि
ष्यतेअतश्चित्स्यदमेवसात्त्वमानादिरूपससारमाहुर्इत्यर्थ ॥ २५ ॥

सधनश्चैतदप्यसतीत्यवोधयदसद्यति पयसस्यति ॥ २६ ॥ २० ॥ स्वभाव स्वात्मतत्त्वतद्वोधयमात्रेण ॥ २८ ॥ भोगधातनासयात्सहजसिद्धभोगानाभाश्चैतनमेवकृतस्यजी
 वस्युक्ततायालक्षणम् ॥ कुतोसौभोगान्भाषयतिप्रथाह ॥ इतदिति ॥ २९ ॥ प्रवर्ततेतिपूर्वाभिपि ॥ कोनुमूल्येत्यादिनावर्ततेभ्योविधेकाहिलक्षणेभ्यः अपरलक्षणम् ॥ ३० ॥
 इतराजलक्षणांतरमाह ॥ चिदिति ॥ भरीयात्मचिदेवतेनभोक्तुभाष्यभोगाकारोणस्वरतेमद्विगतस्ववाभूत्वासर्वात्मरूपिणीआस्तीतिर्योर्गर्भय स्वभ्यासः सप्रपञ्चः सरूपकत्वलक्षण
 पित्यर्प ॥ ३१ ॥ यातुतस्यसर्वजनबद्धेधारणनिमित्तेभोगप्रवृत्तिसादृश्याचेष्टेत्याह ॥ यदिति ॥ योलोकानुरोधसिद्धार्थमुच्यमानानपिभोगानुपरमाधतेनभुक्तेसुद्विर्भास्त
 त्चिदप्यात्मानोहमनप्रसक्तलोकानुरोधसिद्धार्थत्वयमपितर्गुर्भोहर्तितद्वत्तस्यव्याचेष्टेत्यर्थ ॥ ३२ ॥ ननुसायदिव्याचेष्टातर्हिसर्वजनभोक्तुभोष्यभोगाकारपरिणता
 माहमानप्रभंयादिफटकादीवहेमनि ॥ पृथगास्तिनधस्यंदंश्रितेर्यांसंस्तिसंवेत ॥ २६ ॥ चित्तमेवचित्स्मंदस्तद्व्योधोहिसंस्तिति ॥ अथो
 धमात्रंश्चित्स्मद फटकत्वमिवास्थितम् ॥ २७ ॥ बोधमात्रविलीनेस्मिच्छुद्धाचिद्रामश्लिष्यते ॥ स्वभावयोधमात्रेणक्षीयतेभोगवासाना
 ॥ २८ ॥ भोगाभावनेवेहपरमब्रह्मत्वलक्षणम् ॥ इतोनाभिमतता सर्वज्ञस्यभोगा स्वभावत ॥ २९ ॥ प्रवतिकोतित्वमोहिरुवकिलवा
 उति ॥ एतदवपरविद्विज्ञत्वस्यापरलक्षणम् ॥ ३० ॥ स्वभावेनैवभोगानांयत्किलानभिवाच्युनम् ॥ चित्तस्यदेवसर्वात्मरूपिण्यस्तीति
 निश्चय ॥ ३१ ॥ योत प्ररुह स्वभ्यासाज्ञत्वशब्देनसस्मृत ॥ योनभुक्तेभुज्यमानानपिभोगानसमुद्दिमान् ॥ ३२ ॥ लोकानुरोधसिद्ध्या
 र्थसहतिजगुहेनभ ॥ विनाशनिमयाशुद्धानसिद्धिरवगम्यते ॥ ३३ ॥ कश्चिदात्मावलोकेश्वागावदत्तनैरपि ॥ चिच्चेत्यचेत्यकोटिस्था
 तावत्सत्प्रतिविभ्रमम् ॥ ३४ ॥

त्प्रतिप्रवर्तमानस्त्वनेप्रिप्रणुक्तुभिरपिषर्वजननभोलगुहजननभरीयमेवेतिषट्कानिगुद्विजात्कप्रमेवेतिसाकपलक्षणत्वनेकातथाह ॥ विनेति ॥ सिद्धिर्निरतिरायानहमात्मतत्त्व
 म् ॥ तथाप्यहं प्रिममपिसर्वसत्त्वभाष्यवर्तानपरिच्छिन्नात्मदृष्टिनिरासद्वारातत्त्वावगमोपयुक्तमितितल्लक्षणमुक्तमित्यय ॥ ३३ ॥ तर्हिदेहात्मसुद्विनिरासद्वारात्प्रवर्तनोपयोगित्वा
 दलयाद्यादित्योगानामप्रवर्तनाविषाहसकियातिल्लक्षणार्कनस्यात्तथाह ॥ कश्चिदिति ॥ यदिकश्चिच्छास्त्रेविद्वदनुभवेवास्वगानामवदलनाविसाहसैरपिसर्वान्तावर्तनसरत्वा
 स्मावलाकेत्ययोगेनयसिद्ध स्यात्तदातावपिलक्षणस्यान्तुतरस्तीत्यर्थ ॥ अथसाश्रकश्चिन्मयेतिच्छेद ॥ आत्मावलोकेश्वागावदत्तनाविषाहसैरपिसर्वान्तावर्तनसरत्वा
 ररहन्नाकारशुद्धानिनास्वावाहलने स्वगवदलनसदशासहसकोटिभिरसिद्धिरूपयोगेनाहवगम्यतइत्यर्थ ॥ तस्कुनस्तथाह ॥ चिदितिचिन्मि ॥ इयश्चित्त्यावदवधोभात्मा
 अज्ञानच्छन्नाभवतितावच्छब्दकोटिस्था स्वप्रकारपुद्ग्यादिकोटेत्यनुपविष्टासतीत्ययमपिस्यहृत्कषिणीषगुत्वाच्छैत्यवासाद्विषयपनिस्यदेतेनचिद्व्यनपस्यति ॥ ३४ ॥

यदाअतन्मम्यवोधोदय स्यात्तदाशस्यदशस्यदशक्रम साभिधानक स्वनाश्रासहक्रापियातिवाप्यतइत्यर्थः ॥ ३ ५ ॥ ३ ६ ॥ आत्यंतिकप्राणचेष्टोपरमोपिसएवेत्याह ॥ यदिति ॥ मध्यगमनिर्वचनीयमपिरूपयन् ॥ ३ ७ ॥ नविद्यतेअसवित्तिरज्ञानस्यदश्रयस्याश्रिते प्रशममोक्षाव्यविदुरित्यर्थः ॥ यदाचित्तात्माचिन स्यदःशुद्धचित्तःस्फाररूपब्रह्माकारस्तस्यधुरभवतिदानवदायनमोक्षाय ॥ ३ ८ ॥ चित्तिरर्थव्यर्थैर्वित्तिश्रित्ताकारोनिर्वाणतदुपरमश्रतेहेदरोनविदनेचेत् ॥ ३ ९ ॥ तत्तर्हि ॥ ४ ० ॥ समोक्षोमास्तुसमानिर्वक्षे

इदंयावद्वोधात्मास्यंदतेस्यंदरूपिणी ॥ सम्यवोधोदयोतःस्यात्स्यंदास्यंददशाक्रमः ॥ ३ ५ ॥ क्वापियातिचसंशान्तदीपवत्साभिधानकः ॥ चितःप्रशान्तरूपायादीपिकायाःस्वभावतः ॥ ३ ६ ॥ स्यंदास्यंदमयीनेहकथैवास्तिमनागपि ॥ यदस्यंदस्यमरुतो नसन्नासन्नमध्यगम् ॥ ३ ७ ॥ रूपंतदेवासंवित्तिस्यंदायाःप्रशमंचितेः ॥ अभिन्नःस्याच्चितःस्यंदःशुद्धचित्स्फाररूपयुक् ॥ ३ ८ ॥ नबंधायनमोक्षायस्थितआत्मनिकेवलम् ॥ चित्चेत्तिरर्थसंवित्तिनिर्वाणेनचविंदते ॥ ३ ९ ॥ तद्वंधमोक्षपक्षदादेर्नामापीहनविद्यते ॥ मोक्षोस्त्वित्येववोधोतःपूर्णताक्षयकारणम् ॥ ४ ० ॥ समास्त्वित्यपिवंधस्तेश्रेयोऽसंवेदनंपरम् ॥ यदनाभासमजडंतद्विद्विपरमंपदम् ॥ ४ १ ॥ चितःस्वरूपंसंस्थानमचेत्योन्मुखतात्मकम् ॥ यःसंकल्पनशब्दार्थरूपःस्यंदोमहाचितः ॥ ४ २ ॥ बंधमोक्षादिकाहोसौप्रेक्ष्यमाणःप्रणश्यति ॥ प्रेक्षणादेवसंशान्तत्वहंभावेनिरास्यंद ॥ ४ ३ ॥ नविद्यःकेनकिंकस्यबध्यतेवाथमुच्यते ॥ संकल्पएवरचितेबुधश्रेदविभागवान् ॥ ४ ४ ॥ तदसंकल्पमस्यंदसर्वजातमवारितम् ॥ स्यंदेस्यंदमयेवातंतन्मयत्वात्सदाचिता ॥ ४ ५ ॥ संक्षानेनचसंसारो निस्यंदेचिद्वनेस्थिते ॥ चित्तेजएवचित्स्स्यंदइतिबुद्धेनिरंतरम् ॥ ४ ६ ॥ व्यतिरिक्तश्रितःस्यंदोनाकेचिदवशिष्यते ॥ अस्मिन्दृश्यमयेदीर्घस्वप्नस्वप्नांतरंनजन् ॥ नज्ञोमोहमुपादत्तेसर्वगत्वात्स्वसंविदः ॥ ४ ७ ॥

पाचिदस्त्वितिवाइच्छापिबधः ॥ किंतर्हिश्रेयस्तदाह ॥ श्रेयइतिसपादेनार्थद्वयेन ॥ ४ १ ॥ कस्तर्हिबंधमोक्षादिकव्यवहारार्हपदार्थस्तमाह ॥ यइति ॥ ४ २ ॥ ४ ३ ॥ कस्तर्हिचित्तसकल्पस्यदस्यागोउपायस्तमाह ॥ सकल्पएवेति ॥ बुधोविवेकीत्यरचितेसकल्पएवचेदिदमयासकल्पितमिदनेतिपूर्वापरविमर्शो नविभागजहातितर्हिजातोपिसकल्पो बहिःस्यदजाननाक्षमोदधानश्रयतीत्यथादेवसर्वमवारितमसकल्पमस्यदचजातमवेत्यर्थः ॥ ४ ४ ॥ एवचित्ताप्रबुद्धचैतन्येनस्यदेसक्षीणस्यंदमयेवातेचसक्षीणोसतितन्मूकःससारोपिक्षीणएवेत्याह ॥ स्यंदइति ॥ ४ ५ ॥ अथवाचित्प्रकाशव्यतिरेकेणस्यंदोन्योनास्तीतिदर्शनादपिनन्निर्वात्तिरित्याह ॥ चिदिति ॥ ४ ६ ॥ मोहस्त्वचलनादिधमम् ॥ ४ ७ ॥

अतिशयस्मिरसभावायभाषाअपिषलगतसवजगदाकारोपलभा स्वरगतयमुक्तानावासाद्वीनसुभामयथास्थानतथाउपगतउत्सवत तथाउकसधसाधनानासता।स्य।१८१५
पार्श्वे ०२उकसवितरुषा सकलकस्तनाकारकायस्त्रिभयलतिर्नायेकतप्रत्यगास्ताननेधमुक्तप्रकारेणप्याननिषारेणायगमयपरमेस्वर्थ ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीषास्त्रि
धुम०तास्यप्रकाराणि पू ०कनरुदनम सग ॥ ५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अद्वितीयस्यशुद्धस्यपरस्यनिजभायया ॥ सर्वाकारे स्थितिरिद्विषभूतिरुषदिभ्य

र ॥ १ ॥ शीतान्नद्रणविभूतिं प्रपचयिष्यत्प्रमुष्यान्प्रथमनिर्दिशति ॥ प्रथमिति ॥ तस्यास्तनिष्ठा ॥ तथाचतद्वर्ततेलोकधर्दिषविसृतिपूर्वकपौमानुयादिहरतिष्यतिभा
ष ॥ १ ॥ तथामानुयातद्विभूषणान्द्वैर्नितितरीयभूतिवर्शानावोत्कर्षकमप्रथमभूमिकानिर्देश ॥ तदुक्तभूमिकासुसुखोत्कपमाह ॥ आकाशेति ॥ कर्त्तव्यततस्पर्शैवज
नतत्परणाभ्य ॥ २ ॥ तस्त्रिभ्रस्तत्रिआनरस्फूर्तिधरोपिमाटिन्यक्षयरातम्येतद्विठरीतितरस्थोभनुष्याणधर्षादर्जनत्वेन ॥ स्पर्शकसापयेतितदुत्तरणधर्षिपुत्तरभूमिकोवा

यनादतिप्रसमनिभग्नगमवितिसतायस्मिन्नेतंसकलकलनाकारपकागलति ॥ उपत्येतेस्वदनसुभगायजसर्वाप्लभायानेवतम
वगमयप्रत्यगात्मानमत ॥ ५८ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मोक्षोपायंपुनि०पू०प्रत्यगात्मावयोधानामैकोनपष्टितम सर्ग ॥ ५९ ॥ ॥ ७ ॥

श्रवन्निपुडवाच ॥ ॥ एवमाद्यपरतत्त्वचिह्ननपरमपदम् ॥ तस्याएतेमहारूपद्रव्यविष्णुहरादय ॥ १ ॥ विभूतिभि स्फुरत्युच्चैर्जनास्तु
पानुपादव ॥ आयाशगमनायामि नोडाभि र्नीड्यतेचिरम् ॥ २ ॥ तस्येतेवजनेनेहस्वर्गोस्वर्गो कसायथा ॥ तथाप्यागनाधियतेतथाप्या
गनशाब्धेन ॥ ३ ॥ तथाप्यर्जाप्यतेनागतथाप्यागनरुध्यते ॥ अपारपरमाकाशरूपिण परमात्मन ॥ ४ ॥ सतासामान्यरूपचेन्मनाग

पिविभाष्यते ॥ तत्तानिभपमानेणजतुमुक्तमनामुनि ॥ ५ ॥ कुर्वन्ससारकमाणिनभूयधरितप्यसे ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ मनोनुदि
रहृत्तरश्रित्तपन्नस्तयगतम् ॥ सतासामान्यमाभातमनसासकिमुष्यते ॥ ६ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ यद्द्रक्षसर्वदेहस्यभुक्तेपिवतिव
त्नाति ॥ आदत्तंविनिहृत्यत सवित्स्वयेयवर्जितम् ॥ ७ ॥

इत्यायम् ॥ तत्सवानदोक्त्वाद्यधिभूतब्रह्मनत्वयोधेनपाप्य ॥ अंगेतिस्वरोपने ॥ १ ॥ नजीष्यतेप्राणधाणनिर्भैररानायाविभिनर्वाङ्मते ॥ नरुध्यतेबुद्ध्याविति ॥ ४ ॥ त
त्तराश्रु साधाणजगुराशरीरेषियद्विस्त्यासयाधिनपरितप्यसे।कपुनरत्तमशरीररुच्युत्तरेणान्यय ॥ ५ ॥ यद्यिष्टाबानाङ्गुनवरितप्येततस्तसासाभान्यरूपकनिर्देशेपुनतसधि
शायम् ॥ आप्तस्यनिभतिषयानसगतम् ॥ द्वितीयतथाप्यभगुनपरितप्यतेइत्यात्मतिकपरितापोच्छेदवधानमयुक्तमित्यशयेनराय पूच्छति ॥ मनोद्विति ॥ मनोबुद्ध्याविसधैत

यप्रसादात्तन्निर्देशेयमाभानुष्याधिष्णाप्रमवसतासामान्यमिद्विद्याप्याप्यतेइतमनस्तीमनआविसधधिशोपवाश्रवणान्माइश्वरइत्यय ॥ ६ ॥ नाभयप्रवणाधोत्तरपरिशिटनि
धिशायमिनिषातरुद्रकार्तिकसद्विशरायमन्तिवाधिभाजयसतासामान्यभुक्तेर्बन्धुसर्वजीवभाषेव्यीश्वरभाषेभुक्तेषुपयद्गुनस्युत्तमसध्दृष्टापमानसन्धाभतेदेवोक्तत्वेवजगतस्तत्त्वम् ॥
तमनुलक्षितमनकांश्च द्रा।पद्यशापयनवसिठ सभापस ॥ यदिति ॥ आदत्तंकायाप्राप्तमसर्वमकाठे ॥ विनिहृतिषुप्रतिमउपयो ॥ सधिस्वयेयवर्षाज्जानद्वीपयायाय ॥ ७ ॥

॥ ७ ॥ ॥ इतिश्रीषास्त्रि

स्थितमेवकंठचामीकरवद्वोधेनार्जितम् ॥ ८ ॥ तद्देशविषयश्रद्धिकापार्तुभ्युत्तं द्विभूतितयोपवर्णयतेसावार्म्यप्रदर्शनायेत्याह ॥ तद्विद्यादिना ॥ ९ ॥ तत्तयारसर्नेद्वियतया ॥ नेत्रे
 चक्षुरिद्विये ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अहंरुत्याअहंकारतया ॥ सविद्विबुद्धौ ॥ सविद्याबुद्धितया ॥ १३ ॥ १४ ॥ चेतनेचतुर्विधभूतेषु ॥ १५ ॥ तत्रविशेषाकारसत्तापित
 देवेत्याह ॥ अमरेष्विति ॥ १६ ॥ कालस्यकर्मयुगसवत्सरत्वादिभेदे ॥ ऋतावित्यादिसप्तपञ्च ॥ १७ ॥ नियमेननियतितया ॥ १८ ॥ १९ ॥ बाल्येनेत्याद्योभावपधाननि
 तस्यवर्गतमाद्यंतरहितंस्थितमर्जितम् ॥ सत्तासामान्यमखिलं वस्तुत्वमिहोच्यते ॥ ८ ॥ तस्स्थितंस्वतयाव्योम्निशब्देशब्दतयास्थितम् ॥
 स्पर्शास्थितंस्पर्शतयात्वचितत्वकथास्थितम् ॥ ९ ॥ रसेलीनंरसतयारसनायांतुततया ॥ रूपेरूपतयादृष्टनेत्रेलीनंचदकथा ॥ १० ॥ द्राण
 द्राणतयादृष्टुंशंघेगंधतयोदितम् ॥ पृथंकयतयाकायेभूमावपिचभूतया ॥ ११ ॥ पयसयाचपयसिवायौवायुतयास्थितम् ॥ तैजसया
 तेजसिचबुद्धौबुद्धितयागतम् ॥ १२ ॥ मनसयामनस्यंतरहंकस्याप्यहंकरो ॥ रूढसंविदिसंविद्याचित्तयोस्थितम् ॥ १३ ॥ दक्षे
 दक्षतयालभंपट्टपटतयोदितम् ॥ षट्षटतयारूढंवेवट्टटतयोस्थितम् ॥ १४ ॥ स्थावरेस्थावरत्वेनजंगमत्वेनजंगमे ॥ पाषाणत्वेनपाषा
 णोचेतनत्वेनचेतने ॥ १५ ॥ अमरेष्वमरत्वेनरत्वेनरेषुच ॥ तिर्यकेनचतिर्यक्षुकिमित्वेनकिमिस्थितौ ॥ १६ ॥ कालक्रमेकालतयाक्र
 तादृत्तयातया ॥ नृदिक्षणनिषेधादौस्थितस्ततयाविभुः ॥ १७ ॥ शुक्लेशुक्लतयाजातंरुष्णोरुष्णतयास्थितम् ॥ क्रियाशुस्पर्धरूपेण
 नियतौनियमेनच ॥ १८ ॥ संस्थितःसंस्थितौस्थितानाशेनाशतयास्थितः ॥ उत्पत्तिरूपेणोत्पत्तावास्थितःपरमेश्वरः ॥ १९ ॥ बाल्येनवा
 ल्यविश्रांतौयौवनेयौवनेनच ॥ जरसाचजरारूपमरणोमरणेनच ॥ २० ॥ इतिस्वर्पदार्थानामभिन्नःपरमेश्वरः ॥ कङ्क्षोलसीकरोर्मीणाम
 ध्याविवपयोभरः ॥ २१ ॥ नानातैषांत्वसत्यैवसत्येनानेनचैवहि ॥ कल्पिताचिरस्वभावेनवेतालःशिशुनायथा ॥ २२ ॥ सर्वत्रसंस्थितिमता
 विगतामयेनव्याप्तमयेदमखिलंविधैर्विलासैः ॥ चिद्रूपिणैवकलनाकलिततात्मनेतिमत्त्वोपशांतमतिरास्वशुखंमहात्मन् ॥ २३ ॥ ॥ श्री
 वाल्मीकिरुवाच ॥ ॥ इत्युक्तवत्यथमुनीद्विसोजगामसायंतनायविधयेस्तमिनोजगाम ॥ स्नातुंसमाकृतनमस्करणाजगामश्यामा
 क्षयेरविकरेश्रसहाजगाम ॥ २४ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०पू०विभूतियोगोपदेशोनामषष्टितमःसर्गाः ॥ ६० ॥ ॥ दिवसः ॥ १६ ॥
 ईशाः ॥ २० ॥ ॥ पयोभरोजलसामान्यमिव ॥ २१ ॥ कथमयमेवैकोनातात्वेनस्थितइतिचेरसाज्ञानथातिकल्पनयैववस्तुनइत्याह ॥ नानातेति ॥ २२ ॥ हेमहात्मनसर्वत्र
 सस्थितिमताचिद्रूपिणामयाआत्मनास्वेनैवयजगत्कलनाकलितकल्पिता इदमखिलमयैवविधैर्विलासैर्व्याप्तमयैवविभूतिर्मद्यतिरिक्ताकिंचिदस्तीतिमत्वाउपशातामति
 र्पस्यतथाभूतआखल्यमद्विप्रतिष्ठेत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेषु०षष्टितमःसर्गाः ॥ ६० ॥ ॥

नृपसाध्यते पुत्रयास्त्रभाषामजात् ॥ सर्वप्रजाविरोधेन मात्यासर्वस्वसंभव ॥ १ ॥ यदिसर्वजगत्संभ्रमजन स्वमसदृशीयातिक्रान्तिविभूतिस्त्रीभस्त्रादिदशास्त्रमवभ्रूति
 रित्यभ्यासत अस्यद्वारिद्वारात्नस्त्रमुत्तम किन्तुद्वारमत्यह्येभ्यःशासतइतिवैभस्वकोहेतु नचदीर्घकालानुदृश्यास्त्राकमयाभातीतितसमाधानयुक्तम् ॥ भस्त्रादीनापराध
 यापुपाततोषिषिकाळसघारानुदृश्यासस्यतादाक्याधिक्यापतेरित्याशयेनरामभूच्छति ॥ यद्येतिहाभ्याम् ॥ १ ॥ अस्माकअस्माकमेवप्रपञ्चेद्वार सत्यतप्रत्यय कथमुत्थि
 तानपद्यआदीनामित्यर्थ ॥ २ ॥ अथाधिगच्छितानुदृशितरेवसत्यतापमशक्त्येहेतुर्नबाधितश्चितानुदृशितित्याशयेनवसिष्ठःसमाधत्ते ॥ अस्मदिति ॥ यकायपद्यजपुत्रमुपासकाव
 स्योपानतगतत्वज्ञानाभावादस्यपआपतेस्तर्शनानभूर्धसर्गाइवानीमस्मदनुभूयमानसर्गवदेवआसमतच्चतुर्धियभूतपामलक्षणजीवयतिभासात्मासत्यपृषाभातितयापिसावत

॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यथात्माकमुनेस्त्रभ्रपुरपत्तनमद्वलम् ॥ तथैवपद्यजादीनायदिदेहपरिश्रम् ॥ १ ॥ तथैवेदं च संजातयदिसर्वमस
 न्मयम् ॥ तदस्माकद्वारभ्रत्यय कथमुत्थित ॥ २ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अस्मत्सर्गावदाभातिपूर्वसर्ग प्रजापते ॥ आजीवयति
 भासात्मविधत्तेनुवास्तव ॥ ३ ॥ सर्वगत्वाच्चित्तैस्सर्वजीव सर्वत्रसस्यति ॥ सात्वासन्यगदर्शनोत्प्रासभ्यदर्शननाशिनी ॥ ४ ॥ स्वभा
 मप्रतिभासोत्पयणसमुपस्थित ॥ अहंताप्रत्ययेकालासपूर्वातिद्वस्थित ॥ ५ ॥ स्वनेस्त्रिप्रविनाशित्वयथापुंसानदृश्यते ॥ सर्वस्वने
 तथैवतद्वक्षणाभिहलक्ष्यते ॥ ६ ॥ स्वभोयपुरुषस्यास्यप्रतिभासस्ययोभवेत् ॥ रामास्मदादिसर्वात्माभवेत्तादृशएवच ॥ ७ ॥ यत्स्वद्वपु
 रुषाज्जाततत्स्वभपुरुषात्मकम् ॥ भवतीत्यनुभूतं द्वियद्दीजतत्फलवया ॥ ८ ॥

स्वतन्वज्ञानवाधिगत्वादास्तवान्विधत्ते ॥ १ ॥ यानवज्ञानतावस्थिते सर्वगत्वात्सर्वजीवोभवति सर्वप्रपद्यवति सत्येवभवति सात्वासन्यदर्शनीविरोध्याज्ञानोत्प्रासभ्यदर्शनेनमदृ
 शीतप्रत्यास्तयाविधेस्यर्थ ॥ २ ॥ अतएवात्स्यप्रजापतेस्तत्त्वज्ञानवाधिगत स्वभाभयेकवभ्रपप्रतिभासोयःसमुपस्थितःसःअस्त्रास्त्रवायहतामस्ययैकैकालापृकीभूतःअत्रअति
 दृढस्थित ॥ ३ ॥ तर्हिप्रजापतिस्तत्ककितप्रपद्यस्यतच्छब्दोयेनसिद्धिनाशितानुभूतनानुभूतदतिशेदोकाकाहेद्वनप्रतिप्रधारित्याशयोनाह ॥ स्वमेदति ॥ यथासुमपुसास्त्रा
 मभागाप्रकर्मसिद्धत्वात्सत्रेष्विषयमानमपिक्षिप्रविनारित्वनदृश्यतेतथासपदिस्वभ्रजगत्प्रपक्षणापयप्रज्ञानाभिहृविनाशित्वबोधेप्रतिबंधोत्पद्यतइत्यर्थ ॥ ६ ॥ हेरामअस्य
 सुमपुरुषस्यप्रतिभासस्यप्रतीत्यपदिद्व स्वभाःअस्त्रादिसर्वजीवजगत्साक्षात्पाराशःआप्यनतमवाहृपदस्येवभवेत्प्रापतेरपिपाराएवभवेदित्यर्थः ॥ ७ ॥ अस्तुतादृशःकित
 तस्तथाह ॥ यदिति ॥ यथातस्यावादेर्हीकमेवतज्जप्यदृष्टफलात्कल्पयत्स्वित्पराशरःसर्वज्ञोपदिष्टः ॥ ८ ॥ अस्तुतादृशःकित

अस्त्वेततोपिकतत्राह ॥ असत्यमेवेति ॥ असत्येन मनःपुरुषेण यत्साध्यते तदसत्यमेवेति सिद्धमनोजन्मतिरस्युर्गन्तकार्थक्रियासमर्थोपवनसत्यत्वभावनपशुत्वात् ॥ १० ॥
 येन हेतुना न युक्तो न हेतुना दृढप्रत्ययितमपि रित्याज्यम ॥ १० ॥ किंचास्माद्दीनामपि स्वामसर्गादिद्यद्भासते तत्तद्दीनादृढप्रत्ययमेव भवति न भिद्यद्बुद्धिस्तदादृश्यते न तावता स्पस
 त्यनेत्यर्थः ॥ अभ्युपेत्य प्राजापत्यस्य सर्गस्य दीर्घकालस्थायित्वमिदं सर्वमुक्तम् वस्तुनस्तत्तस्य दैर्घ्यमपि दृश्यद्स्वर्गदैर्घ्यवदस्य कालेऽपि स भवतीत्याह ॥ निमेषमात्रमिति ॥ वार्धि
 कपूरइव प्रवृद्धपौर अयनाजापत्यसर्गस्यम ॥ ११ ॥ प्रजापतेरिव सर्वेषामपि स्वस्य मेषुतद्दीनादीर्घ्यप्रचताप्रत्ययोऽस्येवेत्याह ॥ सुदीर्घेति ॥ १२ ॥ चिदधीनप्रसिद्धिकत्वत्

असत्यमेव तद्विद्यदसत्येन साध्यते ॥ असत्ये र्थसमर्थेऽपि न युक्तं भावनं घनम् ॥ ११ ॥ येन तेन परित्याज्यमसद्भावनभावनम् ॥ दृढप्रत्य
 यितं स्वप्नपुरुषात्समुत्थितम् ॥ १० ॥ भवत्यात्मनिसर्गादिदृढप्रत्ययमेव तत् ॥ निमेषमात्रः पौरोचंसर्गस्वप्नः पुरश्चितः ॥ ११ ॥ तस्मिन्नि
 मेषु एवास्मिन्कल्पनापरिकल्प्यते ॥ सुदीर्घस्वप्नखंडोचंसर्थो देति प्रजापतेः ॥ १२ ॥ सर्गाख्यः सर्वभूतानां प्रत्यकमुदितस्तथा ॥ चित्तत्व
 स्यैव भावेन सर्गवर्गपरं परा ॥ १३ ॥ स्फुरत्यंभोद्रवत्वेन यथावत्तं विवर्तनैः ॥ यथास्वप्नात्मिकैव संसर्गलक्ष्मीर्न बास्तवा ॥ १४ ॥ तदासं
 भवतीदं वैतल्यदंप्रलयंगतम् ॥ यद्यथायादृशं दृष्टं तत्तादाविविद्यते तथा ॥ १५ ॥ न हि पर्यनुयाक्तव्याः स्वप्नविभ्रमरीतयः ॥ न तदस्ति जगत्य
 स्मिन् यत्संभवति भ्रमे ॥ १६ ॥ विचित्रासिपुलोके पुद्गलस्यैव स्तुदृष्टयः ॥ जलमध्यं जलस्य प्रियं यथौ वडवानलः ॥ १७ ॥ नगराण्यं व
 रेसंति यथा वैमानिकाश्रयाः ॥ शिलास्वप्नानि जायंते हेमाद्राविवपादपाः ॥ १८ ॥ एकांते सर्वपुण्यानि संतिकल्पतरौ च यथा ॥ शिलाफलं
 ति फलिवद्यथारत्नगुल्फच्छकाः ॥ १९ ॥ शिलांतः प्राणिनः संति भेकाद्भवति शिलांतरे ॥ हृद्दावारिनिर्घाति चंद्रकांतोपलादिव ॥ २० ॥ निमेषे
 णेण यदोयाति पटांस्वापसंविदि ॥ असत्यमपि बुध्येत स्वप्ने स्वमरणं यथा ॥ २१ ॥

पदप्रत्ययमिथ्यात्वे प्रयोजकतच्चोभयत्रापिसमानमित्याशयेनाह ॥ चित्तत्वस्येति ॥ १३ ॥ १४ ॥ तथाजापत्यपदसर्गादिसहितप्रलयगतमत्यंतासंदेवेति न निरोधो न चोत्थितं
 वद्धो न च साधक नमुमुक्षुर्नैवमुक्तिरित्येपापरमार्थतेर्नादप्रसिद्धश्रुतिवचनसंभवतीत्यर्थः ॥ न च त्वंतासंदेवैक्यव्यवहारार्हमिति चेत्तथादृष्टत्वादेव नात्र पर्यनुयाज्यमस्तीत्या
 ह ॥ यद्यथेति ॥ १५ ॥ अज्ञानस्याघटितघटनासामर्थ्यादपि न पर्यनुयाज्यतेत्याह ॥ न तदिति ॥ १६ ॥ असंभावितानवद्भूतजगति दर्शनमुदाहरति ॥ विचित्रादृश्यादिना
 ॥ १७ ॥ हेमाद्रौ निर्धत्तिके ॥ १८ ॥ एकांते एकदेशे सर्वाणि पुण्यानि पुण्यफलभूतान्यभिप्रेतवस्तुनि ॥ पुण्यानीतिपाठेन रूप
 टम् ॥ यथाशब्दासर्वत्रोदाहरणार्थः ॥ फलिवद्दक्षवत् ॥ रत्नगुल्फच्छकाश्चितामणिगुच्छाः ॥ १९ ॥ २० ॥ स्वापसंविदित्यर्थः ॥ २१ ॥

खणीमशक्तिर्ना ॥ २१ ॥ २३ ॥ नकलतिनास्यते ॥ यथाशोक्षउत्सर्गं प्रसन्नमनु प्रपद्य सत्योस्तु भोगा शाश्वता सन्तु नियतं भयघ्नो वेदाअपमाणीभवन्तु इत्यादीनां
 विषयसत्यसकल्पानां विनिान्मयमिफलनीत्यर्थ ॥ १४ ॥ असमाधा-असमाहितअभ्यर्थविधिप्रारभतिप्रभा शतरंगाधर्मादिभायाविलासैर्दृष्टादत्यन्त ॥ २५ ॥ देशेकुर
 न्नादेशद्वयारिकत्यात्य कालभ्रंस्तान्किन्नम कदधारयोमप्रयोगादिक्रिययाभ्यापयार्थिद्वयैर्ममणिभि सधरणीये विशाषमवाप्यनुमवेशेभ्यजानास्तेनेविधिप्रारमधिष
 षट्कारस्य ॥ २६ ॥ सत्यभ्यदावायक्रियासंभोयभ्यस्तथाधिषाट्कारतिपूर्णेणान्य ॥ इदानीमसभोप्ययम्वत्तीवनाभादिर्गावीसप्रवर्तीतिसभउपपद्यते ॥ २७ ॥ एव
 विदानीसमावितसंठय सभविषयमन्त्रयेतस्वधोपेधासंभस तस्सिद्धयेस्वरूपविषयतयेमवर्तीत्यय ॥ एवमप्राप्तानावर्तनासत्याकविसिजिगात्सनावशनेनसत्यैक
 आकस्मिकजलंभ्यां सिद्धियतेसुतगयया ॥ वितानमिवत्वेवारितिष्ठितिसणदीयया ॥ २८ ॥ उद्दीयतेशिला स्यूता पक्षवतोययाद्रय ॥ शि
 लीतं प्राप्यते सर्वतनुधितामणेरिव ॥ २३ ॥ चितितानिफलत्याशुदेवापानांतरैखिव ॥ तान्येवनफलत्याशुमक्षादीनाचरायव ॥ २४ ॥
 अचतनोपिपुरतंकमयत्रपुमानिव ॥ एवमाप्यास्त्यान्येचविचिप्रारंभाविभ्रमा ॥ २५ ॥ दृष्टा गभरगाधवविलासैरप्यसमावा ॥ देश
 कालक्रियाद्रथरसधरणीयजा ॥ २६ ॥ अयांगधवंजनिताअनता सत्यसमावा ॥ असमाव समावोयमपिष्माव्युपपद्यते ॥ २७ ॥
 समावोऽसमाव मन्यभूसिद्धयेस्वप्नविभ्रम ॥ नतदक्लिनयस्त्यनतदक्लिनयन्मृगा ॥ २८ ॥ सर्वसर्वेणसर्वप्रस्वप्नेसर्गाभिधानके ॥ स्व
 प्नेनिमप्रधीर्तु पश्यतिस्थिरतायया ॥ २९ ॥ सर्गस्वप्नमप्रनुद्धि पश्यतिस्थिरतायया ॥ अमाद्भुर्मांतरंगान्दुस्वप्नात्स्वप्नांतरवजन् ॥ अ
 तिस्थिरप्रत्ययभागिहजीवोविसुत्यति ॥ ३० ॥ अश्रान्तरअश्रानिपातदोपात्संभ्राशुवन्मुग्धगा प्रयाति ॥ मोहययापातमयेकरूपजीव
 कयास्सद्यतिपातमृद ॥ ३१ ॥ इ वांवांद्ंमोंनिं पुं जगत्स्वप्नकथननामएकवृत्तम सर्गा ॥ ६१ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥

॥ श्रावसिपुउवाच ॥ अत्रापववस्यं हभितिहासमिभ्रष्टणु ॥ यद्वक्तकस्यचिद्विदो किंचिन्मनशास्त्रिन ॥ १ ॥ आसीत्कश्चिन्म

॥ श्रावसिपुउवाच ॥ अत्रापववस्यं हभितिहासमिभ्रष्टणु ॥ यद्वक्तकस्यचिद्विदो किंचिन्मनशास्त्रिन ॥ १ ॥ आसीत्कश्चिन्म

॥ श्रावसिपुउवाच ॥ अत्रापववस्यं हभितिहासमिभ्रष्टणु ॥ यद्वक्तकस्यचिद्विदो किंचिन्मनशास्त्रिन ॥ १ ॥ आसीत्कश्चिन्म

॥ श्रावसिपुउवाच ॥ अत्रापववस्यं हभितिहासमिभ्रष्टणु ॥ यद्वक्तकस्यचिद्विदो किंचिन्मनशास्त्रिन ॥ १ ॥ आसीत्कश्चिन्म

॥ श्रावसिपुउवाच ॥ अत्रापववस्यं हभितिहासमिभ्रष्टणु ॥ यद्वक्तकस्यचिद्विदो किंचिन्मनशास्त्रिन ॥ १ ॥ आसीत्कश्चिन्म

॥ श्रावसिपुउवाच ॥ अत्रापववस्यं हभितिहासमिभ्रष्टणु ॥ यद्वक्तकस्यचिद्विदो किंचिन्मनशास्त्रिन ॥ १ ॥ आसीत्कश्चिन्म

॥ श्रावसिपुउवाच ॥ अत्रापववस्यं हभितिहासमिभ्रष्टणु ॥ यद्वक्तकस्यचिद्विदो किंचिन्मनशास्त्रिन ॥ १ ॥ आसीत्कश्चिन्म

समाधिश्चित्तस्य ध्येयाकारदाढ्यैर्न पूर्वस्वरूपान्यत्वापादनं तद्देवार्थमात्रनिर्भासस्वरूपशून्यमिव समाधिरिति पतञ्जलिबचनम् ॥ तदभ्यासनशुद्धपुष्पासासनाभ्याः ७१ ॥ अतु
जलवीचितामिव ॥ ३ ॥ एकधीरेकाप्रचित्त ॥ ४ ॥ सामान्यजनांशात्तसस्कारहीनास्तद्वृत्तित्वाच्चित्तचेष्टानुसारिताम् ॥ ५ ॥ नरातरयतिधर्मानियचित्तपामरपुरुषातररूपं
यथाअंबुआवर्तनेकतेप्राक्तनप्रवाहस्पदस्य समसस्थानस्य च सत्यागमात्रेणानाभ्याकारभावतर्ष्विह रूपान्तरेण तद्वृत्तितद्वत् ॥ ६ ॥ तत्रनान्तरीयकीनामकल्पनामाह ॥ तेनेति ॥ ७ ॥
॥ ८ ॥ हृष्टोमत्तः ॥ ९ ॥ पार्थैरध्ययै सत्कर्मानुष्ठानैश्चतुष्टिमत्सतुष्टनपृथक्जनचरित्रेण ॥ १० ॥ अहृष्यपारिनिष्ठयाश्रातदतिशेषः ॥ अतःसस्कारात्सनालीनाव्यवहृत्तिर्ध

समाध्यभ्यासशुद्धतस्यचित्तंक्षणेनयत् ॥ चिंतयत्याशुतद्वांगच्छत्यं विववोचिताम् ॥ ३ ॥ कदाचित्ससमाधानविरतोतिष्ठदेकर्धीः ॥
किंचित्संचितयामासस्वासनस्थः क्रियाक्रमम् ॥ ४ ॥ तस्य चिंतयतोजाताप्रतिभेषमिति स्वतः ॥ भावयाम्याशुलीलाथं सामान्यजनद
त्तिताम् ॥ ५ ॥ इति संचित्यचेतोस्थश्चित्तं किंचित्तरांतरम् ॥ स्पंदसंस्थानसंत्यागमात्रेणावर्तने विवव ॥ ६ ॥ तेन चित्तनरेणाथकृतं नामा
त्सवांछया ॥ जीवटोस्मीतिसहसाकाकतालीयवस्थितम् ॥ ७ ॥ जीवटोविजहाराथसस्वप्नपुरुषश्चरम् ॥ स्वप्ननिर्माणनगरेकस्मिंश्चि
त्पुरवीथिषु ॥ ८ ॥ तत्रपानं पपौ मतोभुंगः पद्मरसंयथा ॥ लीलयेवददं हृष्टः सुष्यापघननिद्रया ॥ ९ ॥ स्वप्नेददर्शं विप्रत्वं पाठानुष्ठानतुष्टिम
त् ॥ प्रतिभामात्रसंपन्नंचित्तेदेशांतरामिवत् ॥ १० ॥ कदाचित्सद्विजश्रेष्ठस्वहृष्यापारिनिष्ठया ॥ सुष्यापांतर्व्यवहृतिर्वीजतायामिवहु
मः ॥ ११ ॥ द्विजोपश्यस्वयं स्वप्नेसामंतत्वमथात्मनि ॥ समासंतः कृताहारः कदाचिद्वननिद्रया ॥ १२ ॥ अपश्यद्राजतां स्वप्नेककुब्जलथ
पालिनीम् ॥ लालितां भोगपूणेनपुष्पौषेणलतामिव ॥ १३ ॥ सकदाचिन्नूपः स्वस्थः सुष्यापास्तमितेहितः ॥ पुरोभाविनिजाचारः स्वकार्य
म्विकरणे ॥ १४ ॥ अपश्यस्वात्मनि स्वप्नेसुरस्त्रीत्वमनिंदितम् ॥ दक्षकाशरसो ह्यासोमंजरीत्वमिवोदितम् ॥ १५ ॥ सासुरसोरिति श्रां
तानिद्रां गाढामुपागता ॥ मृगीत्वमत्मानिस्वैरभावत्त्वमिवांबुता ॥ १६ ॥

स्य ॥ यथाबीजतायादुर्मोर्तर्गतविद्ययादिसस्कारआस्तेतद्वत् ॥ ११ ॥ सामंतत्वमहलिकराजताम् ॥ १२ ॥ कताहारोभुक्तवानसन्सुप्तोपननिद्रयाराजतासाभाज्य ककुभा
दिशावलयानिपालयितुशीलयस्यास्तथाविधम् ॥ १३ ॥ पुरोभावीफलदानायोपस्थितो निजः स्वीयः त्रयासक्तिरूपआचरोयस्य ॥ स्वकार्यदक्षदादि ॥ कारणबीजे ॥ १४ ॥
बहुपुरुषसमोप्यर्नितसुरस्त्रीत्वमपरस्त्वम् ॥ रसो ह्यासोचेतनत्वकल्पनयोक्तिकर्षणयादक्षजीवोक्तिर्वा ॥ १५ ॥ मृगीनयनसौंदर्याभिलाषवासनयामृगीत्वमपश्यदित्यनुकल्प्य
ते ॥ अबुताअंबुसाभ्यावस्था ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ निरस्त्रास्त्रमशरानमलिनवेतिविद्वानाशुपत्याह ॥ तियच्छति ॥ चिन्नास्यदृष्टशुभसकारपाह्वित्सात्सितिसकारेस्त्वतिषारस्त्रमस्याप्यवर्जनादित्यारय ॥ १८ ॥ तत्रा
 पद्युशसक्तिषराशुभतपुष ॥ वनदेवीनाम्नेमसिद्धलतायहृन्निषद्विषलसनरीला ॥ १९ ॥ सालत्नाकचिक्कालमत्र सविद्ययासाक्षात्तैतन्मेननिद्राजडतामुपुमिभनुभूयबीजातस्या
 याशाभ्युत्तराकारायाधियोदपनिषत्सकृपयस्यालयाधिययास्त्रमोन्मुल्याधियाभमराकारोद्वेदसस्कारया आत्मानभमरमपयदित्युष्य ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ कौमुभ
 मधुमकरदण्डीरनिशेष ॥ २३ ॥ धरणीअत्यासक सर्षपिषित्यनालगतलम ॥ २४ ॥ पदभ्यवसितम् ॥ जूभतेवधरे ॥ २५ ॥ तेनगजेनसाभमराभितानलिनिर्माक्षिने

साध्यालोलनयनाकदाचिन्निद्रयाहता ॥ स्त्रोददरीवह्रीत्वस्त्राभ्यासाहृदमात्मनि ॥ १७ ॥ तिर्यञ्चोपिप्रपश्यातिस्रमचिन्तस्त्रभावात् ॥
 हृदनाचश्रुतानांश्चन्तस्मरणमक्षतम् ॥ १८ ॥ साधभूवलतापुष्पफलयह्वशालिनी ॥ वनदेवीवनापानलतागृहविलसिनी ॥ १९ ॥
 धीजातस्याकुसकारकृपयेहाधिक्रुदया ॥ सापश्रुदतसवित्यासुदलवनमात्मन ॥ २० ॥ कञ्चिकालसुपुमस्यकलयजहतांपना
 म् ॥ अनुभूयददशांपस्त्रालानभमरंस्थिरम् ॥ २१ ॥ पदपदोविजहारायवनेवनलतास्त्रो ॥ पद्मिनीपुषपुड्यासुतरुणीष्विववहृम
 ॥ २२ ॥ प्रियाधिपाधरस्त्रादुरसवल्कसुभमडु ॥ अमत्कुसुमसपासुमुकावह्रीविलासिपु ॥ २३ ॥ सधभूवसरोजिन्याप्यसनीधिसना
 लग ॥ कश्चिदेवरतित्वेतिचेतोजहमन्तरपि ॥ २४ ॥ तामाजगामनलिनिर्पारिखोलयितुगज ॥ रम्यवस्तुक्षयार्थवमूढानांजुभतेपदम्
 ॥ २५ ॥ नलिनीमर्दितासैवसमन्तेनसपदपद ॥ गतोदतातरंधीहिरिवचूर्णत्वमापयो ॥ २६ ॥ अमरोवारणालांकाहारणालोकभावना
 त् ॥ ददर्शालानमामोदमन्तहस्तितयोदितम् ॥ २७ ॥ शुक्सागरगर्भारिगजस्वातेपपातह ॥ तमोपनयनेशून्येसंसारइवजीवक ॥ २८ ॥
 धभूववहृभोरशोमहापरमलतक ॥ सदानदयलसीधोपूर्णातीवनिशाचर ॥ २९ ॥ कदाचिदसिनिर्क्रिशाच्छिवसास्तमुपाययो ॥
 विवेकानिलनिर्तूनरूपाजिवहृवात्मनि ॥ ३० ॥

धनेनगलनधमधपदुपदोगअस्यहंतगतत सस्यसजपकृष्णधीरिषभयभयाणभ्यूषत्वभापयो ॥ १६ ॥ भारस्त्रालोकदण्डलोकनाद्वारणस्यालोकयतइत्यलोकआकारस्त
 प्राननाशालानमत्तइस्तिमयायदितिसपन्मदररा ॥ २७ ॥ सगज रवानहस्तियकनिर्धतगर्भे यनेभ्यशस्त्रलाहिरुधेभ्योपिपनेकठोरससारकीषकइषपारसधयइ रवान्यननुभनप
 ॥ २८ ॥ निशाचरदसुत्तराभ्यपि ॥ २९ ॥ सकाराचिदुपस्थितेनिशापुच्छेचरतीतिशराचर सन्सिभिर्दीपस्वर्द्धनिर्नताखरत्रयोंगुच्छिभ्यानिर्द्विशां कपाचिकालाभिभ्यच्छिन्न
 सप्तसप्तसुमुपाययो ॥ कीशोर्वाधोपायिर्द्वैर्वाप्यनिशानदह ॥ ३० ॥

गजपदानाहस्तिममूहानांकुमस्थलायेभ्य उच्चलितानुर्डीनान् ॥ अभ्यासाच्चिरपरीलनसस्कारात् ॥ अत्युडयनदर्शनसंस्कारोद्धोषितादित्यशयः ॥ ३१ ॥ पुन पूर्ववासनेषु
 ल्यर्थः ॥ अयोधिन अज्ञस्य ॥ शेषपष्ठीननुकन्तारि नलोकेतिनिषेवात् ॥ ३२ ॥ सविद्येयादर्शनेनतदुद्धोषितवासनयेतियावत् ॥ ३३ ॥ योनिष्वन्यासुसङ्कुटन्नित्युक्त्या हस
 पक्षवनेभूत्वाविष्यकच्छेचवारण ॥ हरिणोदेहयत्रादावित्यादिवक्षमाणदिशाअतरालेपचारीतिजन्मानिजातानीतिगम्यते ॥ तथाचात्रोक्तहंसजन्मद्वयानतरंरुद्रतागतःससार
 शतपर्यन्तेरुद्र सोहंब्यवस्थितइतिवक्ष्यति ॥ सकदाचित्सुनर्हसजन्मप्रप्तोऽप्येहैसै सगतोविजहारेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ तत्रहससंसद्विब्रह्महंसगुणाकारादिवर्णनश्रवणात्सशब्दात्तन्नाम
 सहितातदाकारार्थवतीचेतिद्वेषाप्रिब्राह्महसात्मिकासवित्अहमपीदृशोब्राह्महस स्यामितिवासनातत्रतस्मिन्जन्मनितस्यहसभूतस्यास्यभिक्षुमनसःप्रार्ग्वर्णिताइरसस्थर्वाह्वत्

पशुगजपदाकुंभस्थलाप्रोच्चलितानलीन ॥ गंहस्यश्रमराभ्यासाद्गजोभूयोप्यभूदलिः ॥ ३१ ॥ सेवमानोवनलतांपुनरायात्सपदि
 नीम् ॥ दुस्यजोहिदुरभ्यासोवासनानामयोधिनः ॥ ३२ ॥ तत्रहस्तिखुराक्रांतःपुनःसंचूर्णतांपयथौ ॥ पार्थस्यहंससंविन्यावभूवकलहंस
 कः ॥ ३३ ॥ कलहंसश्चिरतरंयोनिष्वन्यासुसङ्कुटन् ॥ कदाचिद्दुग्भिर्हंसैःसंगतोविजहारह ॥ ३४ ॥ ब्राह्महंसालिकासंविन्सशब्दार्थवती
 मनाक् ॥ तत्रपुष्टास्यतस्यांतःप्रागंडरसर्वाह्वत् ॥ ३५ ॥ सतच्चिंतांचरन्मृतोहहंभ्याधिघुणाहतः ॥ तत्संविन्यनुसंधानाज्जातःपद्मजसार
 सः ॥ ३६ ॥ तत्रातिसंततविवेकवतोविलासैःसंबोधितोविगतलौकिककवस्तुदृष्टिः ॥ मुक्तःस्थितो ननुयुगांतविधीविदेहमुक्तेननाकिमुभा
 विविभाव्यमेतत् ॥ ३७ ॥ इत्यार्षवांवा०वा०दं०मोक्षोपायेषुनि०पू०जीवदोषास्थानेस्वप्नशतरुद्रीयभिक्षुसंसारोदाहरणानामद्विषष्टि
 तमःसर्गः ॥ ६२ ॥ ॥ ७४ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ सकदाचिद्दशाथरुद्रंरुद्रपुरंगमः ॥ वैरिचनल्लिनीनाललीलाभाभेनलीलया ॥ १ ॥

पुष्टावनीभूतेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ सताब्राह्महसचित्तमेवदृढचरन्नावर्तयन्व्याधिघुणाभिहतोमृतःपद्मजस्यसारसोलक्षणयाहसोवाहनमित्यर्थः ॥ ३६ ॥ तत्रतस्मिन्जन्मनिब्र
 ह्मलोकेचअतिशयेनसततैर्विवेकवतःप्रजापतेर्विवेकवैरायतत्त्वज्ञानाद्युपदेशविलासैःसम्यग्बोधितः अतएवविगतालौकिककवस्तुषुभोग्यवर्गेषुसारतादृष्टिर्यस्यतथाविधःसन्मु
 क्तोजीवन्मुक्तोभूत्वास्थितः ॥ एवजीवतैवानरतिशयानदमोक्षसुरेखल्लयेसति ब्रह्मणासहतेसर्वेसप्रामेयतिसचरे परस्यातेकनात्मानःप्रविशतिपरपदमितिश्रुतेयुगांतविधौद्विपरा
 धावसानब्रह्मणासहविदेहमुक्तेनतेनहसेनकिमधिकभाविषाध्य एतत्तसुधीभिर्विशाब्ध्यत्यम ॥ उदतिवितर्के ॥ ज्ञानेनैवसमूलानर्थानिदन्तेनैरतिशयानदावाभेश्वसपादित
 त्यात्तदतिरिक्त्पुरुषार्थाभावाच्चास्यकतकल्यत्वादित्यर्थः ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्य०नि०पू०द्विषष्टितम सर्गः ॥ ६२ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ रुद्रभूतेनतेनात्रपूर्व
 देहप्रबोधनम ॥ तेषाचशतरुद्रत्वमैकारम्यचेहवर्णयत् ॥ १ ॥ सहमोलीलयाअनायासैर्नवैरिचासनल्लिनीनाल्लेकीलाःक्रीडास्तस्याभेनपद्मजसाभीष्यमुक्तिपदप्राप्तिबलेनेति
 यावत् ॥ कदाचित्पद्मजेनसहरुद्रपुरगतोरुद्रदर्श ॥ १ ॥

न प्रदत्तस्य ज्ञानयोगेनैव पाद्विषयमुक्तोक्तपदार्थानात्तस्य ह्यसत्त्वात्सर्वविषयैः साधनया कठं स्यादिति निश्चिता बुद्धिरभूत् ॥ ननु जीवन्मुक्तस्य निर्वासनस्य ह्यसत्त्वकथं कठं तस्य ह्ये
 ङ्गानाभ्यां घनदृश्यागनयुना कठं दारो रपारमथ ॥ यदि तु भारतस्य प्रिअन्वभिरिति श्रिया येन तस्य नानादेहभोग्यपारकथं शोषाद्दृश्यात्तस्य ह्येकदाह भावधारण्यवर्णनस्थानुपयोग
 पक्षेणार कठस्य भवतया तद्वाहस्य कर्मकलत्वायागाच्चैति चेत्तथाह ॥ परिनिर्बन्धवदिति ॥ भायमुत्पयो कठं भाव-किन्नुपतिर्निबन्धयत्तस्मात्कल्प्यमुक्ति-साधकर्मोपास्तिकलभावत्येव ॥ वे
 षोन्त्यादाशनयोरीतिभूतेरेति भाव ॥ २ ॥ नाप्येतज्जन्मार्तं किन्नुपाराध्यरोपोयनीतयेच्छया योगिबन्धानसदृशान्तरकल्पनेन पूर्वदेहदृश्यागमाभाषित्याशायेनाह ॥ कठभूतवपुरिति
 ॥ १ ॥ गणकोटिपुंगवपात्रेद्युपागणपत्यपवृष्यति यावत् ॥ ४ ॥ सात्त्विकमुक्तौ जगत्सद्दृश्यादिभ्यापाराधिकाराभावेपि ज्ञानैव्यपादिनाप्रसिद्धकठसाम्यमस्त्वथेत्यारायेनाह ॥ क
 ठं त्विति ॥ अनुसप्तसार्तैरेव्यपिललासंभवात्सिद्धकठं कथयामानयेन ॥ ५ ॥ स्वयमेकतिस्रमनस्येवोवाच ॥ ६ ॥ ७ ॥ आद्वतिस्रस्मरणयातकोनियत ॥ अहमथभाषात्कनयार
 तप्रयुद्धिरभूत्तस्य कठोहमिति निश्चिता ॥ प्रतिप्रियवदादर्शद्रागित्येव हि विधियता ॥ ३ ॥ कठभूतवपूस्तन्नतनुतस्याजतामसौ ॥ गध पव
 नतांगच्छुभकप्रकथया ॥ ३ ॥ सकठो कठभवनविजहारययेच्छया ॥ तैस्ते शिवपुराचारैर्गणकोटिगिरिषुया ॥ ४ ॥ कठस्त्वनुत्त
 मज्ञानविलासकतयातया ॥ स्वमशेषवत्तांतमपस्वधात्कनधिया ॥ ५ ॥ निरावरणविज्ञानवपु सप्तगर्वास्तदा ॥ उवाच स्वयमेकतं
 स्वस्वभगतविस्मित ॥ ६ ॥ अशोनुचिनामायेयतताविश्वविमोहिनी ॥ असत्यैवापिसद्रूपामकभूमिपुवारिवत् ॥ ७ ॥ इति प्रथममाज्ञा
 तचिप्याह चित्ततांगत ॥ सवसपन्नसर्वज्ञगानादिविभावानात् ॥ ८ ॥ यदच्छयास्थितं जीवोभूततन्मात्रं जित ॥ कस्मिंश्चिदभवत्स
 र्गभिक्षुरस्तुभितोभित ॥ ९ ॥ तं तावपययधेनयहि स्वैरविहारिणी ॥ लीलाविलुलिताकारायदारन्येति भावत ॥ १० ॥ सर्वभाषोपमदं
 नतदभ्यासवशात्तदा ॥ तामेव सांस्वभूद्विस्तुस्य कान्यमननोदयम् ॥ ११ ॥

भाषिकसिध्याश्चरेष ततोभायपाधिचतारं ह्युत्सांप्रकायेयं प्रिसप्तसकस्यवसितगतद्वयदीर्घमाज्ञातस्य नमित्यर्थ ॥ गीटासकभ्यादेवाहसर्वसंपन्न साध्वदोसर्वज्ञो ज्ञातरोजम
 नादिहै भाषाभाष्यजातस्य यथा ८ ॥ ततोपटच्छयाभ्यविसर्गविलिगतस्युत्तरेदेविषयाभासात्स नानुपवेशोभूति स्मृतेस्तन्मार्थं सर्वस्यैव नैहैस्तावताभ्यसवसर्गाभ्यासेन तद्वनवासनादेविष
 र्देविषयपटद्वरं कित सप्रर्जाषोभूत्ताहसितरत्यर्थ ॥ सप्तजीव-अतारिकलाज्जन्मपररापनुभ्रमभक्तस्विसिद्धसर्गोदीरायसमाधिपाटयाद्विभोविषयैरस्तुभितोभिलु-परिदाह
 भवत् ॥ ९ ॥ आत्मज्ञानमयभ्यस्तनस्यारम्येवासरस्तुनीरपरैणार्यपरैणार्थाभिसानिरोधाभ्यासपाटवेन पूर्वदेहदेहात्यनिकविस्मरणराक्युम्लभ्यदर्शयति ॥ तेनेप्यारिना ॥ तेनाभिलुपाव
 दपयथाघनस्यैषेणस्युत्तरेदेहासयथानाहस्यथादर्शनाल्लगनेदेहासयथानाभ्यासोद्विप्यादीनां च यधेननिरोधेनबहिर्देहादिविषयैश्चिदस्ययथादीर्घमानसपूजादिलीकारभ्येति भावत-अ
 विलुटिताकाराभ्यासवशात्तदभ्यासवशात्तामेव विलीनसिद्धिद्वयसमाशोपमदं नोत्सांस्वभूद्विति परणान्वय ॥ १० ॥ ११ ॥

१६० ॥ तस्यैव सिद्धस्याप्यशास्त्रीयमानसत्वे लनप्रदत्तावनर्थापरपरोदयो भूदित्याह ॥ सइत्यादिना ॥ तेषु देहेषु योनिषु ॥ जरठवासनइत्यनेन शास्त्रीयवा
 जतिशुष्यतीति यावत् ॥ १२ ॥ तस्यैव सिद्धस्याप्यशास्त्रीयमानसत्वे लनप्रदत्तावनर्थापरपरोदयो भूदित्याह ॥ सइत्यादिना ॥ तेषु देहेषु योनिषु ॥ जरठवासनइत्यनेन शास्त्रीयवा
 सना रौधिल्ये अनाद्यनर्थवासनोद्भवोऽवश्यभावातिस्मृत्यते ॥ १३ ॥ तानेवसनिमित्तप्रपचयति ॥ आत्मनीत्यादिना ॥ भावस्योद्भूतस्य अभावस्यानुद्भूतस्य च विपर्ययस्यैव परीत्ये
 साध्ये अभ्यासापटवादिबलवानेव वासनाचयोवर्धते उद्भवति अन्व्यास्तिरोभवतीत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ धर्मप्रचयसहितयाकामुकतया ॥ १६ ॥ लोचनपदेन मृगलोचनसौ
 चमलकतिश्रेतसियारूढासैव विजृम्भते ॥ वल्लीत्यजतिनेदाधीपीतमप्यंजुमाधवम् ॥ १७ ॥ साभिक्षुर्जावदो भूत्वा जंतुर्जरठवासनः ॥ तेषु
 देहेषु च भ्रामरं धेखिवपिपीलिका ॥ १८ ॥ आत्मनि द्विजभक्तत्वात्सोपस्थद्विजतामथ ॥ भावाभावविपर्ययसंबलवानेव वर्धते ॥ १९ ॥
 सामंततामवापसौ विप्रः संततचिंतिताम् ॥ सातत्ये नरसः पीतः फलतामेतिपादपे ॥ १५ ॥ राज्यार्थं धर्मकार्याणां कर्तव्यात्सो भवन्त्युपः ॥
 सकामुकतयाराजासुरस्त्रीत्वमवापह ॥ १६ ॥ लोलालोचनलोभेन सा मृगारसशालिनी ॥ बभूव वासनामोहश्चाहोदुःखाप्यजंतुषु ॥ १७ ॥
 मृगीसावतचित्तस्याबभूव विपिनेलता ॥ अवश्यं भाविलवनं लतिकानुबभूवह ॥ १८ ॥ अंतःसंज्ञाचिराभ्यस्तं भ्रमरत्वमथात्मनि ॥ सा
 पश्यत्सावमर्देन सदा तद्भावभाविता ॥ १९ ॥ सवारणसुरक्षोदमनुभूयाथ भावितम् ॥ भूयोभूयः प्रबभ्राममहासंस्तिसंभ्रमान् ॥ २० ॥
 संसारशतपथैते रुद्रः सोहमहं स्थितः ॥ अस्मिन्संसारसंभ्रमे स्वमनोमात्रसंभ्रमे ॥ २१ ॥ एवमत्यंतचिन्नासुसंसारारण्यभूमिषु ॥ बद्धी
 ष्वहमतिभांतस्त्वशून्यास्त्रिवभूरिशः ॥ २२ ॥ कस्मिंश्चिदभवंसर्गैर्वहं जीवदनामकः ॥ कस्मिंश्चिद्वाह्यश्रेष्ठः कस्मिंश्चिदशुधाधिपः
 ॥ २३ ॥ हंसः प्रयवने भूत्वा विध्यकच्छेचवारणः ॥ हरिणो देहयंत्रादौ दशमहामिमांगतः ॥ २४ ॥ अत्र वर्षसहस्राणि चतुर्युगशतानि च ॥
 समतीतान्यनंतानि दिनतुंचरितानि च ॥ २५ ॥ ममप्रथममेव प्राकलितस्य परात्पदात् ॥ तत्त्वज्ञानितयारूढो भिक्षुत्वे योग्यताक्रमः ॥ २६ ॥
 भूयोभूयोप्यतिक्रम्य गतश्च ब्रह्महंसताम् ॥ स एव प्राक्तनो भ्यासः फलितः संगमोदयात् ॥ २७ ॥

दर्पकक्ष्यते तच्छोभेन लोका रसशाकिनी रजिता ॥ १७ ॥ लवनलदेनम् ॥ १८ ॥ सावमर्देन लदेनावमर्दसहितकता देहेन ॥ १९ ॥ भूयोभूय इत्यनेनंतरालिकानिवारणालिहंसा
 दीनिनवतिजन्मानि स्तनान्युष्यते ॥ २० ॥ साभिक्षुरहसनेव रुद्रो हिमिति स्थितः ॥ २१ ॥ अशून्यासुसत्यास्त्रिवभातासु ॥ २२ ॥ २३ ॥ विध्यकच्छेचवारणो हरिणश्चाभवम् ॥
 इत्यं देहयंत्रादिपदान्मनोयेचाह निभावाणि तद्रूपादशागतः ॥ २४ ॥ ममप्रथमसर्गकालादारभ्य परात्पदात्त्विदेकरसरूपाच्चलितस्य प्रच्युतस्यात्रास्मिन्ससारे वर्षसहस्राणि च
 तुर्युगशतानि च अनतानि समतीतानि न्यनंतानि दिनतुंचरितानि च ॥ २५ ॥ ममभिक्षुत्वेन स्वज्ञानितया भावितुं यो रथताक्रमः श्रवणमननाद्यभ्यासरूढोऽपि प्रमादादतिक्रम्य
 भूयोभूयश्च जन्मपरंपरया ब्रह्महंसतागतः स एव प्राक्तनो भ्यास इत्यस्य तद्व्यसकमोरुद्रसंगमोदयाद्भवत्वेन त्वज्ञानफलेन फलित इति द्वयोरन्वयः ॥ २६ ॥ २७ ॥

अतरुवासापसाधनाभ्यासोऽप्यप्रायविवेकैरेनैकजन्मभित्त्वं विदितोऽपि पुनरुद्भूय पुरुषार्थसाधयत्येवेत्याह ॥ दृढाभ्यासइति ॥ स अत्यतमरसेन जन्मसहस्रेण व्यवहितोऽपि
 निरोध ॥ २८ ॥ तस्य भूषिभावनाभ्यासस्तु न्ययुक्तस्याभ्यासव्यवहितोऽपि पुनरुद्भवत इत्याह ॥ काकनालीयेति ॥ २९ ॥ तस्य भूषासाधनाभ्यासोऽपि स्वयमे
 वधात्मनसंस्काराद्भवति व्यनितद्वन्द्वेऽप्युक्तं ॥ अशुभासाधनादास्यसिद्धेति पुरुषप्रयत्नविधानव्यर्थमित्याराक्याह ॥ सगतीति ॥ हानुर्वसिनाकाटजिह्वासत-पुसपुपानन
 सदाधनाभ्यासकालांतरं स्वोदयप्रतिपत्पुरुषप्रयत्नमीसतेपरीसनेन तद्विनोदवतीत्यर्थः ॥ ३० ॥ सवयलोऽनेकजन्मभ्यस्तपससाधनादाहर्षेण दुःखसाधनाक्षयसमर्थो भवति न सह
 सवसाधयेनाह ॥ यच्चति ॥ अस्वधीत्यनमिथ्यार्थविषयपरेवतोऽस्यादिपयलोऽपि यथापरात्समकालसत्यतानुभवोभ्यदेवताभाषादिकलसमर्थो भवति तत्र किवाभ्यापरमार्थ
 दृढाभ्यासोऽप्यप्रायविवेकैरेनैकजन्मभित्त्वं विदितोऽपि पुनरुद्भूय पुरुषार्थसाधयत्येवेत्याह ॥ २८ ॥ काकनालीयेति यथोक्तं ॥ चित्साधुसगमात् ॥
 अशुभाभावनाभ्यासोऽपि वस्य विनिवर्तते ॥ २९ ॥ सगस्य धिगतवैषकेवलस्योदयप्रति ॥ प्राक्तनो वासनाभ्यासोऽहातुरुपममीक्षते
 ॥ ३० ॥ यच्चैहाभ्यस्यते जस्य च्छेदं शतरेपि च ॥ जाग्रत्समेव्यसदपितस्यदित्यनुभूयते ॥ ३१ ॥ तत्तदर्थं क्रियाकारिणु र्वायचसुरवायच ॥
 उदेति भावनतस्मादावनाभावनजय ॥ ३२ ॥ भावनेव स्वमात्मानदिशेयमिति पश्चात् ॥ असत्तामात्रवित्सारंगुल्मकत्वमिवांकुर
 ॥ ३३ ॥ भावनाप्रस्थमार्णयानां किञ्चिद्विशेषिते ॥ नच विद्यत एवेति तद्भूमेणालमस्तुन ॥ ३४ ॥ अमस्य जागतस्यास्य जातस्याकाशव
 णवत् ॥ असवेदनमात्रं कर्माजनायात्मस्तुन ॥ ३५ ॥ असन्मयीस्वरूपपापरंसतीवलात्तनी ॥ वर्त्तते चेद्विनोदाय किञ्चित्सानकरिष्यति
 ॥ ३६ ॥ तत्तान्स्वर्गान्स्वसाराणुत्यायाताक्याभ्यहम् ॥ सप्यगालोके दानेन तेभ्य एकीकरोम्यहम् ॥ ३७ ॥ इति सच्चित्यरुद्रोऽसीत्सर्गोऽथ
 जगामह ॥ यन्मिसुविहारस्य सुमभावहवस्थित ॥ ३८ ॥

बलुगाधरभ्यादिपयमन्त्रभाषणमप्यपरात्सायस्यस्य भाषणसाधनाय भवतीति सूच्यते ॥ ११ ॥ अतरुधानाभ्यविषय शास्त्रीयोऽपि भाषणनाभ्यासोऽपि यन्मिश्रतसुखाद्यैवेति सर्वं भाव
 नाच्युत्तरास्त्यतिक्रान्तप्रयोनोत्तरालिङ्करत्वादिपानिरित्याराधनाह ॥ तस्येति ॥ नीतिरिहाराशीरतद्वेगोऽप्यर्थं किं याकरोति न च्छीलभावमननात्माचिन्तनम् ॥ ३२ ॥
 किशानान्नाभावनकनपुसायमर्षं सुकपतद्वीरुणासेभ्यद्वस्त्याशयेनाह ॥ भावनेवेति ॥ ३३ ॥ सातस्वर्शनभाषणसूच्येदेत्याह ॥ भावनेति ॥ नधातुच्च्छेद-साध्योऽस्तिमित्यो
 ऽप्यनारगतदस्याह ॥ नचति ॥ ३४ ॥ अथ भाषणान्तसहदतस्त्वज्ञानवाधिप्रस्यसत्वेनेति वाधिनाह ॥ विषयजननासाधनार्थत्वाभाषाप्यस्युतलीत्याह ॥ तुल्याहोत्या
 ह ॥ अहम्यदीति ॥ शानित्वात्सम्बन्धादिशानसत्सत्त्वं यथाजागृकारणानात्काह्वनीकीनुक्तेनेरेष परं चिन्तयति नासि कस्य परयावर्त्तने च्छेदनाह ॥ चिन्तयति नोदयि कश्चिद्विषयुभाषण
 प्यनर्थशाकरीत्यर्थस्य ॥ ३५ ॥ नचस्यत्सहीनुक्तेनाहोरेषोऽप्यपरात्सायस्यस्य भाषणसाधनाय भवतीति सूच्यते ॥ तदित्युच्येति च्छेदनाह ॥ च्छेदनाह ॥ च्छेदनाह ॥ च्छेदनाह ॥

॥ ३८ ॥ इति सच्चित्यरुद्रोऽसीत्सर्गोऽथ जगामह ॥ यन्मिसुविहारस्य सुमभावहवस्थित ॥ ३८ ॥

बोधयित्वाजागृहकं कृत्वाचेतसास्यचित्तारोचिचेतनेनस्वाराचिदाभासलक्षणैर्नतत्त्वज्ञजीवेनचयोजयामास ॥ अतएवभिक्षोजागरेणननास्मादास्वापप्रपञ्चस्यवजा
 टादिरुद्रातशरीराणातसपचानाचनिरनुदत्सिवाधप्रसगोनिरस्तः ॥ सर्वत्ररुद्राशजीवप्रवेशकल्पनेनतदीयसत्यसकल्पत्रलेनविचित्रभोजकाट्टरोषवलेनचवाधितानामपिसर्वेषा
 माकल्पानमनुदत्तिसञ्जावादिनि ॥ ३९ ॥ बोधात्तत्रदर्शनात् ॥ अल्पकालेचिरकालानेकजन्मानुभावलक्षणास्यस्यामरुद्रशरीरायनुदत्तिलक्षणस्यचाश्वर्यस्यदर्शनाद्विस्मयं
 यौ ॥ ४० ॥ जीवदससारब्रह्माहातरम् ॥ ४१ ॥ तत्रकालोपाख्यानवर्णितरीत्याप्रविश्यभुवनभूत्येकगालानत्रापितजीवटास्पदद्वीपम् विषयमडलातर्गतदेशम् तच्चग्रहम्
 बोधयित्वायतंभिक्षुंचेतसाचेतनेनच ॥ योजयामासस्मरभिक्षुरप्यात्मनोभ्रमम् ॥ ३९ ॥ रुद्रमात्मानमालोक्यजीवटादिमयंत
 या ॥ बोधादविस्मयाहोपिसाभिक्षुर्विस्मयंययौ ॥ ४० ॥ अथरुद्रस्तथाभिक्षुर्दावेवोत्थायजग्मतुः ॥ क्वापिजीवटसंसारिंचिदाकाशौ
 ककांणगम् ॥ ४१ ॥ तत्रतद्भुवनंगत्वातद्वीपंतच्चमंडलम् ॥ विषयंतरपुरंतच्चतंचपाणावासिग्रहम् ॥ ४२ ॥ सुसंददशतुर्नष्टसंज्ञंजीवटकंश
 वम् ॥ स्थापयित्वावपुर्भावंप्रभातंभवभूमिषु ॥ ४३ ॥ तंप्रबोध्यनिचोज्याशुचेतसाचेतनेनच ॥ एकरूपास्त्रिरूपास्त्ररुद्रजीवटभिक्षुकाः
 ॥ ४४ ॥ बोधवंतोप्यबुद्धाभाविस्मिताअप्यविस्मिताः ॥ बभूवसूष्णींस्थिताश्चित्रकताकाराइवक्षणम् ॥ ४५ ॥ अथजग्मुश्चतेसर्वैक
 चिद्भोमनिसंस्थितम् ॥ विप्रसंसारमारब्धंपरिभूतसद्युंभुमम् ॥ ४६ ॥ नेतत्रभुवनंगत्वातद्वीपंतच्चमंडलम् ॥ विषयंतच्चतंत्रामंप्रापुस्तं
 द्राक्षणात्वम् ॥ ४७ ॥ विप्रंतददृशुःसुकलत्रवलितंग्रहे ॥ कंठेगृहीतंब्राह्मण्यावाहिर्जीवमिवास्थितम् ॥ ४८ ॥ तंप्रबोध्यनिचोज्याशुचे
 तसाचेतनेनच ॥ तस्यास्तेवहवाप्यन्येविस्मयविविस्मयाः ॥ ४९ ॥ अथजग्मुश्चिदाकाशकचित्तंचतितंचितेः ॥ सामंतंरुपसंसारंभ्र
 मणाभोगसुंदरम् ॥ ५० ॥ ततस्तेभुवनंप्रामासद्वीपंतच्चमंडलम् ॥ सामंतंददृशुर्मत्तंसुसंपर्कपंकजं ॥ ५१ ॥ हेमावदातहेमांयानिहि
 तंकुचकोटरे ॥ भ्रमर्यैवान्वितंपद्मकाशसुसंमधुव्रतम् ॥ ५२ ॥ कान्ताभिरभ्यावलितंमंजरीभिरिवहुमम् ॥ दीपजालकमध्यस्थंरौघद
 वकांचनम् ॥ ५३ ॥ तंप्रबोध्यनिचोज्याशुचेतसाचेतनेनच ॥ तस्यास्तेवहवोप्येकेसविस्मयविविस्मयाः ॥ ५४ ॥

तत्रग्रहेणौअसंमहणंपहेयस्यतथाविधतर्जावटचददृशतुः ॥ ४२ ॥ शवामिवसुमम् ॥ तत्रत्यजनानास्वदर्शनायोग्यत्वाद्बुद्धभिक्षुवपुषी भावोजीवटर्बोधनाभिप्रायस्त रुद्र
 स्ययाकोटिदस्यर्भाप्रभातदत्तचसर्वस्वप्रभावस्थापयित्वाअतर्धानशक्त्यागोपयित्वा ॥ भवभूमिषुजीवटसस्तदिप्रदेशेषु ॥ ४३ ॥ चेतसेत्यादिपूर्ववत् ॥ अतरेकरूपाः ॥ बहि
 ष्मरूपाः ॥ ४४ ॥ चित्रकताकाराश्चित्रलिखिताइव ॥ ४५ ॥ क्योमनिचिदाकाशोसस्थितमध्यस्तम् ॥ आरब्धर्जावटचित्तपरिणामरूपम् ॥ परिरोभूतैःप्राणिभिसद्युभसश
 द्यम् ॥ ४६ ॥ तेतत्रेत्यादिपूर्ववत् ॥ ४७ ॥ कलत्रपोष्यवर्गस्तद्वलितम् ॥ बहिर्गतजीवमिवप्रियतमम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ चित्तेश्चिदाकारवित्तायाश्चेतिपरिणतिरूपम् ॥ ५० ॥
 पर्यकलक्षणंपकजे ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ तस्यास्तत्रस्थिताःसतः ॥ ५४ ॥

अतएवशाब्दीपसाधनाभ्यासोऽप्यापार्ययोर्विच्छेदेनकञ्जम्भिर्ध्वजितोऽपिपुनरुद्भूयुक्तराईसाधयत्येधेत्साह ॥ दृढाभ्यासमिति ॥ स अत्यतमरसेनकञ्जसहद्वेषणभ्यवहितोपी
 त्रिशेष ॥ १८ ॥ तस्यशुभोविभावनाभ्यासस्तुल्यमुक्त्याशुभाभ्यासभ्यवहितोऽपिपुनरुद्भवेत्साह ॥ काकतालीयेति ॥ १९ ॥ तस्यशुभासासनावच्छुभासासनाभ्यासोऽपिस्वयमे
 धयाकनसंस्काराद्भूयवित्यतितद्वलाद्देशाययुक्तर अशुभासासनाहृत्यतिथेतिपुक्तरपयजविधानभ्यर्थमित्याशक्याह ॥ सगतीति ॥ इतुद्भुवासासनाजास्त्रिजासत-युस्रपयानन
 सहासनाभ्यासकालांतरेस्तोषपयतिसप्तपुक्तरपयजमीसतेपतीसतेनतद्विनोद्भवीत्यर्थ ॥ १० ॥ सवयनोऽनेकञ्जम्भ्यस्तएवसहासनावच्छेदनेद्भुवासासनासुपसमर्थोऽभवतिनसह
 शेषेस्थाशयेनाह ॥ यद्येति ॥ अस्वर्णान्येनमिभ्यार्थविषयशेषतोयास्त्रापिपयजोऽपियप्रजायत्सप्रकालस्यनानुभवयोग्यश्वेदताभासादिकलसमर्थोऽभवतिप्रार्थिकाभ्यपरमार्थ
 दृढाभ्यासोऽप्युवाख्यजीवस्योदेत्यविप्रत ॥ सोत्यतमरसेनापितमेवाश्वनुधावति ॥ १८ ॥ काकतालीययोगेनकटाचित्साधुसगमान् ॥
 अशुभोभावनाभ्यासोऽजीवस्यविविचरते ॥ २१ ॥ सगत्यधिगतर्षेपकेवलस्वोदयप्रति ॥ प्राक्तनोवासासनाभ्यासोहातुरुद्यममीक्षते
 ॥ ३० ॥ यद्येहाभ्यस्यतेजसयद्यदेहांतरेपिष ॥ जाप्रस्वभ्रैव्वसदपितत्सदित्यनुसूयते ॥ ३१ ॥ तत्तदयकियाकारिदु-खायचसुखायच ॥
 उदेतिभावनतस्माद्भावनाभावनजय ॥ ३२ ॥ भावनेवस्वमात्मानदेशेयमितिपश्चति ॥ असत्तामान्त्वविस्तरगुल्मकत्वभिवाकुर
 ॥ ३३ ॥ भावनाप्रेक्ष्यमाणपानकिंचिद्विद्विशिष्यते ॥ नवविपतएवेतितद्भुमेणालमस्तुन ॥ ३४ ॥ भ्रमस्यजागतस्यजातस्याकाशव
 णवत् ॥ असवेदनमात्रैकमार्जनायालमस्तुन ॥ ३५ ॥ असम्भयीस्वरूपपापरंसत्तैवलालनी ॥ वतंतेचेद्दिनोढायकिंचित्सानकरिष्यति
 ॥ ३६ ॥ तत्तान्स्वन्स्विससारानुत्यायालाकयान्यहम् ॥ सन्ध्यालाकेदानंतेभ्यएकीकरोम्यहम् ॥ ३७ ॥ इतिसच्चित्यरुद्रोसौतसर्गप्र
 जगामह ॥ यत्रसिद्धिर्विहारस्य सुमश्रावद्ववस्थित ॥ ३८ ॥

बस्तुगोचरभ्रदणारिपयजन्मभाषणभ्यपरमार्थस्यस्यसाक्षात्प्रापभवतीति सूच्यते ॥ ११ ॥ अतएवनाम्नविषय शाब्दीयोऽपिभाषनाभ्यासोऽह त्वभिन्नतसुखायैवेति सर्वं भाव
 नोच्छेदरूपस्यास्यतिकानयजपोनारालिकदशस्यविश्यामित्यारायनाह ॥ तत्त्विति ॥ नीतद्विद्यतशरीरतक्रोगार्थार्थकियाकरोतिनच्छीलभावनमनात्सार्धतनम् ॥ ३२ ॥
 किञ्चानासभाषनाकनरुपवायमनर्थस्यकथतद्वर्थासेभ्यद्देश्याशयेनाह ॥ भावनेषति ॥ ३३ ॥ सातत्स्वर्दानभाषेणसूच्छेदेत्साह ॥ भावनेति ॥ नवगतदुच्छेद साध्योऽस्तिनित्यो
 च्छिन्नत्वात्सतस्यसाह ॥ नयेति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अथवाभास्वसद्वदनतश्चज्ञानभाषितस्यसर्वेनेपिभाषिताहेरिवअयजनमासायन्येनानयाभाषाव्यस्युतलीलाहेतुत्वाच्चेत्सा
 ह ॥ असम्भयीति ॥ शाषितव्यावस्ययीकपिभाषासससासत्सर्वपासनाकारभाषनालाकनीकोनूकनेनुरेवपरद्विपानिभासिकसत्तयावसंते चेतद्विचिनोदायीकचिद्विद्वगुभाषण
 प्यनर्दसानकरीष्यतीत्यर्थ ॥ ३६ ॥ तस्यसासकीदुक्कराराद्देशेऽप्यापयजन्मभाषणकस्ययजोऽवच्छेदपत्रयजेभ्यःकटाचित्त्वैविचिकञ्जाम्भैकीकरोति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

बोधयित्वा जाग्रहं कल्वाचेतसास्त्वित्तारो न चित्तेन चेतनेन स्वार्थचिदाभासलक्षणतत्त्वज्ञजीवेन च योजयामास ॥ अतएव भिक्षा जागरणतर्कस्मादादस्वप्रपञ्चस्य वजाप
 दादिरुद्रात्तशरीराणात्तत्पचानाच्च निरनुद्यत्तिबाधप्रसगो निरसः ॥ सर्वत्र रुद्राशजीवपत्रेशकल्पनेन तदीयसकल्पत्रलेन विचित्रगो जकाटुटशेषवलेन च वाधितानामपि सर्वेषा
 माकल्पतमनुद्यत्तिसंभवादिति ॥ ३९ ॥ बोधात्तत्त्वदर्शनात् ॥ अल्पकाले चिरकालात्तेकजान्मानुभवलक्षणस्य स्वाप्तरुद्रशरीराद्यनुद्यत्तिलक्षणस्य चाश्रयस्य दर्शनाद्द्विस्मयं य
 यौ ॥ ४० ॥ जीवदत्तसारब्रह्माडातरम् ॥ ४१ ॥ तत्र लोकोपाख्यानवर्णिता रीत्याप्रविश्य भुवनमूलोत्क्रमात्वात्तत्रापित जीवटास्पदद्वीपम् विषयमंडलतर्गतदेशम् तच्च ग्रहम्
 बोधयित्वा यतं भिक्षुं चेतसा चेतनेन च ॥ योजयामास सस्मार भिक्षुरप्यात्मनो भ्रमम् ॥ ३९ ॥ रुद्रमात्मानमात्मेक्यजीवटादिमयंत
 था ॥ बोधादविस्मयाहोपिस भिक्षुर्विस्मयं ययौ ॥ ४० ॥ अथ रुद्रस्य था भिक्षुर्द्विवोत्थाय जग्मतुः ॥ क्वापि जीवदत्तसंसारं चिदाकाश
 ककोणगम् ॥ ४१ ॥ तत्र तद्भुवनं गत्वा तद्दीपंतच्च मंडलम् ॥ विषयंतरपुरंतच्च तंच पाणावसिग्रहम् ॥ ४२ ॥ सुसंददृशतुर्नृसंज्ञं जीवटकं श
 वम् ॥ स्थापयित्वा वपुर्भावं प्रभातं भवभूमिषु ॥ ४३ ॥ तंत्रबोध्यनि योज्याशुचेतसा चेतनेन च ॥ एकरूपास्त्रिरूपास्त रुद्रजीवदभिक्षुक्राः
 ॥ ४४ ॥ बोधवंतोप्यबुद्धाभाविस्मिता अप्याविस्मिताः ॥ बभूस्तूष्णीं स्थिताश्चित्रकृताकारा इव क्षणम् ॥ ४५ ॥ अथ जग्मुश्च ते सर्वे क
 चिद्बोमनिसंस्थितम् ॥ विप्रसंसारमारब्धं परिभूतसपुंषु मम् ॥ ४६ ॥ नेतत्र भुवनं गत्वा तद्दीपंतच्च मंडलम् ॥ विषयंतच्च तंत्रां प्राप्सुं
 द्राह्मणालयम् ॥ ४७ ॥ विप्रतेददृशुः सुसंकलत्रवलितंग्रह ॥ कंठे गृहीतं ब्राह्मण्यावहिर्जीवमिव स्थितम् ॥ ४८ ॥ तंत्रबोध्यनि योज्याशुचे
 तसा चेतनेन च ॥ तस्थस्ते बहवाप्यन्ये विस्मयविविस्मयाः ॥ ४९ ॥ अथ जग्मुश्चिदाकाशकचितंच तितंचिनेः ॥ सामंतं नृपसंसारं भ्र
 मणा भोगसुंदरम् ॥ ५० ॥ ततस्ते भुवनं प्राप्सास्तद्दीपंतच्च मंडलम् ॥ सामंतं ददृशुर्मत्सु संपर्यकंपंज ॥ ५१ ॥ हेमावदातं हेमां यानि हि
 तं कुचकोटरे ॥ भ्रमर्यैवान्वितं पद्मकाशसुसंभुवतम् ॥ ५२ ॥ क्रांताभिरभ्यावलितं मंजरीभिरिव द्रुमम् ॥ दीपजालकमध्यस्थं रत्नौघद्व
 वकंचनम् ॥ ५३ ॥ तंत्रबोध्यनि योज्याशुचेतसा चेतनेन च ॥ तस्थस्ते बहवोप्येकेसा विस्मयविविस्मयाः ॥ ५४ ॥

तत्र ग्रहे पाणौ असेर्गहणयद्द्वेयस्य तथा विधतर्जावटचददशरतुः ॥ ४२ ॥ शवमिव द्रुमम् ॥ तत्रत्यजनानास्वदर्शनयोप्यत्वाद्द्रुमिभक्षुवपुषी भावो जीवदत्तवोधनाभिप्रायस्त रुद्र
 स्य याकोटिद्वयाभाप्रभातदत्तच सर्वस्वप्रभावस्थापयित्वा अतर्धानशक्त्या गोपयित्वा ॥ भवभूमिपुर्जावटसदतिप्रदेशेषु ॥ ४३ ॥ चेतसेत्यादि पूर्ववत् ॥ अतरेकरूपा ॥ वहि
 स्त्रिह्रपा ॥ ४४ ॥ चित्रकृताकाराश्चित्रलिखिता इव ॥ ४५ ॥ व्योमनिचिदाकाशे संस्थितमध्यस्तम् ॥ आरब्धजीवदचित्तरपरिणामरूपम् ॥ परितो भूर्त्तं प्राणिभि सपुषु मसरा
 दम् ॥ ४६ ॥ नेतत्रेत्यादि पूर्ववत् ॥ ४७ ॥ कलत्रपोष्यवर्गस्तद्वलितम् ॥ वहिर्गतजीवमिव प्रियतमम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ चित्रे श्वेत्नाकारविवत्तायाश्चेति तपरिणतिरूपम् ॥ ५० ॥
 पर्यकलक्षणोपकरो ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ तस्थस्ते न स्थिताः सत ॥ ५४ ॥

धरसाधातिष्ठाहिकाराशरेणव ॥ अथांतरालेषुमानां सबाधनभाप्रवृत्तानां नृसजीवनमपिबोध्यम् ॥ ५७ ॥ ब्रह्महंसरुपाईर्द्विषित्परिष्पतिम् ॥ रुद्रचित्तचेतनींशारथचित्तचेतनव
 स्वात्मनिःसर्पस्यन्त्याद्यात्मनम् ॥ तेषुर्वेदेषु रुद्राभांशतम् ॥ ५६ ॥ तदथाह ॥ एकेति ॥ ५७ ॥ प्रातिभासिकसर्वसंसारस्य सर्वपिआधारभूतम् ॥ सर्वजगदन्तश्चस्ययमंतर्पामि
 नप्रास्थितम् ॥ ५८ ॥ इंद्रपेषुसहस्रगणिसहस्रशायापुरुषा आधिभूम्यापित्यादिसृष्टिनिषिद्धानां रुद्राणां स्थितिरित्याशयेनाह ॥ शनोति ॥ त्रिसु रुद्रकल्पितशतजगतां मध्यपूररश्मीचप
 निभानुभूयमानतपासस्थितजगत्पूरकारशानामरुद्रसंसारविद्धि ॥ ५९ ॥ ननु त्रिसुसुखमसंसारसर्वेषुसर्वैकृतेनानुभूयतनाह ॥ योयदिति ॥ सउत्तरक्षणाजिषस्यपाय स
 एत आभितः समुद्रेति ॥ तप्तो नृसंसारेय ॥ ६० ॥ मनसा बुद्ध्यास्तस्मिन् विदुर्लोकैर्द्विषे सद्मिच्छीति सर्वपरमीत्याशय ॥ ६१ ॥ भेदनेषु हेतु स्थीत्यापगमइत्याशयनाह ॥ यद्ये
 अयनेराजससारजगन्मुक्तत्रिविबोध्यतम् ॥ षतसैवमयान्यासुभ्रमु ससारभूमिषु ॥ ५५ ॥ प्राप्यतां ब्रह्महंसो रुद्रतां सर्व एवते ॥ समा
 जगन्मुक्तिरजुश्रुद्राणां मुक्तमशतम् ॥ ५६ ॥ एकसविद्विन्नतनुचिब्रचेष्टितवोष्टितम् ॥ एकरूपमनेकाभरूपतत्पारमेश्वरम् ॥ ५७ ॥ रुद्रा
 णांतच्छतमयनिरावरणचिन्मयम् ॥ सर्वमसारसंबधिस्थितमर्बजगरिस्थितम् ॥ ५८ ॥ शंतरुद्रशतानां हंसतिराममहांतिहि ॥ एतंदका
 दशविद्धिससारप्रतिभस्थितम् ॥ ५९ ॥ योयोभित सर्जावस्यसंसार समुदतिहि ॥ तत्रापुद्गाजिवीषा पश्यति नपरस्परम् ॥ ६० ॥
 भिलति हि मनो बुद्धान्तरंगाद्भववारिषी ॥ अप्रबुद्धान्तुतन्मात्रनिष्ठातोषवदास्थिता ॥ ६१ ॥ यथाद्भवत्वाद्दीव्यभुत्वान्यान्वसमिलत्यल
 म् ॥ तथाप्रबुद्धान्जीवीषामियथित्वात्मिलंत्यलम् ॥ ६२ ॥ प्रत्येकमुदितेवैतेसमांरेजीवराशय ॥ चिद्वातोऽसर्वगत्वेनत्वसत्या सत्यव
 स्थिता ॥ ६३ ॥ यद्यदाखन्यते मूर्ध्नेस्तत्राभययानभ ॥ सर्वंगायाश्चितं यंपुढृत्यते तत्तयैवचिन् ॥ ६४ ॥ सर्वंप्रपञ्चभूतानियथानुभ
 वसीहहि ॥ तयहसर्वभूतान्मिचित्वं सर्वत्रविपते ॥ ६५ ॥ यच्छालभजिकादहोशंलंभ्यभगंतंकम् ॥ प्रस्थतेतददकाल्यातयाचिचित्जग
 रस्थितम् ॥ ६६ ॥ अवेदनेपरेशुद्देवदनयज्जगत्स्थितम् ॥ अकारणमर्चैतस्यशून्यत्वेनयथानभ ॥ ६७ ॥

ति ॥ ६१ ॥ सर्वजगतेश्वरभूतब्रह्मेकम्यलागएवसर्वैकशरीयकल्पितरूपात्मकजैर्द्विभूतनिमित्ताशयेनाह ॥ प्रत्येकमिति ॥ चिद्वातोश्चिससारस्यप्रक्षण ॥ ६१ ॥ उक्ततपोसंते
 तद्वदशनिवसत्यत्वाद्यपीयतेततयानभोषधविचिस्तरिशिष्यते ॥ ६२ ॥ ममसम्बन्धित सर्वंप्रसत्यमनुभाषयति ॥ सर्वेति ॥ सर्वेषंपंचादिशेषधिभागास्तपुक्तानिपञ्चभूतानियथा
 सर्वभानुभयसितयासर्वभूतान्मभूतससांरूपचिस्त्वमपि सर्वधिष्यतेतदनुभवेत्यर्थ ॥ ६५ ॥ तस्यसद्वगतत्वेतप्रपञ्चसर्वकल्पनेदद्यातमाह ॥ यदिति ॥ यथायाहक्षेकाद्ये शीर्षाशिलास्त
 नोषादकच्छेदनाशेषिभासासाकारप्रतिमानुकूलभवेत्तन्नामकपुरुषसिद्धिसिद्धिरगायाकारपरिच्छेदगतसतिनद्वेषपुरुषादिविषिप्ररूपाशाळभजिकापेक्ष्यतेतद्वेकाम्बासहृप संधा
 कारभेदयतेचिद्भूतस्मिन्मयकान्तयास्थितोभवेत्यतइत्यर्थ ॥ ६६ ॥ यथादीर्घकल्पमयकृत परिच्छेदरहंनृकिककतस्तथाह ॥ अवेदनेदिति ॥ अवेदनेअधिषयपरेशुद्देयद्वेदनेचिषयता
 धराननस्ययाद्यानतद्वेभजमवितिपरिच्छेदनिमित्तस्थितमित्यर्थ ॥ चिदेकरसेमल्लगणयज्जगदाकारमर्चैतस्यशून्यत्वरकारणनिर्मितमेवेतिनभूद्वेषभूत्यन्वस्थितम् ॥ ६७ ॥

१ अथरुद्राकरशतानां प्रमाय पाठो दूरयतसटाकात्प्रथर्षीकानुनगुणार्दंतिमिति

तथा च तादृशवेदनमेवास्पर्शध्वस्तानिदित्तिरेवमोक्षदतिकलितमित्याह ॥ विद्यतदिति ॥ ६८ ॥ बोधनात्तदुभयसाक्षिण ॥ ६९ ॥ असत्तिरेदर्शनमात्राद्यन्तःस्थितस्य अन
 र्थस्य नाशोकाकदर्शनआयासः ॥ यच्चसुखतूर्णाभावेन प्राप्यतदाशुभाममेव ॥ तत्राप्यायासापेक्षानास्तीत्यर्थः ॥ ७० ॥ यज्जगद्भवेदनमात्रात्मतत्त्वंवेदनमदर्शनमेवक्षयो
 यस्य तथाविधम् ॥ तत्तस्याजगद्धेदनायायद्धेदनसाक्षिचैतन्यतत्त्वात्ममेवेत्यनुपज्जाते ॥ यदिदमिति पूर्ववत् ॥ ७१ ॥ दृष्टानादार्ष्टानिकेयद्धैलक्षण्यात्तदर्थयति ॥ एतावन्मात्रदिति ॥
 भेदो वैलक्षण्यम् ॥ ७२ ॥ तदेवाह ॥ देशोति ॥ जगत आदौ विवर्तीयादाने ब्रह्मणि देशायाः पूर्वमसंतः पश्चादात्तारोप्यमाणः नार्थभूतजगत्कोटावेवेक्षिताः ॥ ७३ ॥ नास्त्वस्पर्शकारां
 यस्त्वमात्मरूपवेदनचैतन्यतदेवाविद्यावरणादाभास्वरमीयत्प्रकाराभिवसपन्नत्रिजादित्यतिकम्पस्वरूपमन्यथाजानि ॥ चिंतंश्चैद्रूपस्य तस्य पारमार्थिकस्वरूपं विदन् ज्ञानमेव
 विद्यते वेदनं दृश्यबंधो मोक्षस्त्ववेदनम् ॥ यदंवरुचिरं ते स्यात्तदेवाशुहृदीकुरु ॥ ६८ ॥ सर्गासर्गाबंधमोक्षो वेदना वेदनात्मकौ ॥ अभिन्नौ
 बोधनाच्चोभौ यथेन्द्रसितथाकुरु ॥ ६९ ॥ असंविन्तेस्तु यत्रास्ति तत्राशकाकदर्शना ॥ तूर्णोभावेन यत्प्राप्तमंवाशुविदितत् ॥ ७० ॥
 यद्वेदनमात्रात्मतदंगावेदनक्षयम् ॥ तद्वेदनं वेदनायायदिष्टं तस्माच्चरत् ॥ ७१ ॥ वीचियंथां भस्मः स्पंदो जगच्चैव तथा चित्तौ ॥ एतावन्मा
 त्रएवात्र भेदो यद्भुवनं दन ॥ ७२ ॥ देशकालस्वरूपेषु सर्गेषु वीच्यादितं भासि ॥ जगदादौ तु देशाद्या असंतो जगतीक्षिताः ॥ ७३ ॥ आभा
 स्वरं त्रिजगदित्यतिभासि ॥ स्वस्ववेदनं विदन् मेव चित्तेः स्वरूपम् ॥ वाचिस्थितं भवति चैतदुपोहभेदो हि षुप्रशांतवचनस्तु शिवः परात्मा
 ॥ ७४ ॥ संवेदनं सर्वदतीह शब्दादर्थदभिन्नौ न कदाचिदेतौ ॥ वीच्यं भस्मोद्धृतिनोचि तो किर्यं स्याद्भ्रतायां विदमेव युक्तम् ॥ ७५ ॥ इ
 वां वा० दं० मो० नि० पू० जीवदो० स्वप्नशतरुद्रौ च कथनं नाम त्रिपष्टितमः सर्गाः ॥ ६३ ॥ ७४ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ जीवदवाक्षणादौ
 नाहं सादीनां मुनीश्वर ॥ भिक्षुस्वप्नशरीराणां संपन्नां किमतः परम् ॥ ७१ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ रुद्रेण सहसंभूय प्रबुद्धाः सर्व एव तं ॥ मिथ
 श्वदृष्टसंसारारुद्रांशाः सुखिनः स्थिताः ॥ ७२ ॥ तेन रुद्रेण तां मायां भवलो क्ययथोदिताम् ॥ स्वांशास्तामिव संसारस्थितिं ते प्रोपिताः पुनः ॥ ७३ ॥
 नजडम् ॥ एनद्धेदृष्टिचिजगत् ॥ अन्नेन सोम्यशुभेनापोमूलमन्विच्छेत्यादिश्रुतिदर्शितोपायं रूपोह उपसहर ॥ तयोपसंहृतं तद्वाचारं भणविकारो नाम धेयमिति श्रुतिदर्शितदिशा
 वाचिवाद्यान्नेस्थितमवाति ॥ पशातवचनवाङ्मात्रमपि यत्र तथाविधस्तु पर शिवः परमात्मेत्यर्थः ॥ ७४ ॥ एवमवेदनमात्मचैतन्यसर्वाजगदिति च शब्दादर्थदभिन्नौ सपन्नौ न क
 दाचिदेतौ द्वौ स्तः ॥ यस्योत्तररूपस्यात्मन अज्ञतायामिदमेव युक्तं न तु ज्ञतायामित्यर्थः ॥ ७५ ॥ इति श्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकारो० नि० पू० त्रिपष्टितम सर्गः ॥ ६३ ॥ ॥ तैस्त्वेदं
 है पुनस्तेषां शेषभोगो ब्रवण्यते ॥ ततो रुद्रगणत्वामि संकल्पस्थिरताक्रमः ॥ १ ॥ अिक्ष्वादि रुद्रा तदेहैव्यातरात्किं काटनवतिदेहेषु भोजकप्रार्थशेषाः सति न वेति सदेहात्तदुत्तातरा
 म पृच्छति ॥ जीवदिति ॥ किं सपन्नस्वामशरीरवद्वाधजतायेव्यवहारोपि सपन्न इत्यर्थः ॥ १ ॥ ते रुद्राशामिथश्च दृष्टपूर्वात्तरससाराः संतः कृतकत्वत्वात्सुखिनः स्थिताः ॥ २ ॥
 तेन कौतुकदर्शनाय प्रथमपदत्तेन रुद्रेण ॥ ता जीवदादिसंसारस्थितिमेव ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ महाप्रलयतद्दिपराधावसानतद्भारभ्यक्षयेभोजकाविषयालोनेनसह ॥ जगद्यन्निभासस्यतोषा ॥ ५ ॥ तेषां सर्वेषां कष्टाणां नदानीमस्य रुद्रससारस्य परमं त्प्यानदरानपला
 क्षिप्तमभ्युत्सम्यभ्यन्तरीलिककीर्षटादिससारप्रत्येकनाययौ स्वमसाक्षिषजागरमित्यय ॥ ६ ॥ ७ ॥ मध्विप्यनीत्युर्केर्भसिष्टरामसयावकालेनेस्वस्वसगारेणुबस्थिताइनिग
 म्यते ॥ ८ ॥ पाण्डुरा-पुनार्थस्थिविशेषकिसासपाप्रथ स्यट ॥ ९ ॥ अशोभाधिष्ठाननिश्चराएष अभ्यस्तारोतुसकषरस्यसत्त्वानिधिवेकेनस्यक ॥ नमसहरसत्त्वलितासोका
 ल्यिकार्थपसद्वनिरत्तकषपूर्वोत्तरकालयोर्नितितेव्वनालितस्यमधिष्ठानतुयत सबास्यततोस्येवेनितस्यतयैषभोजकाटोदोधिनिर्वाकस्यिकार्थस्यायिकियासामभ्यमित्यर्थं

॥ श्रीरुद्रउवाच ॥ गच्छताशुनिजस्थानंतनुमुक्ताकलत्रके ॥ कचिकालं सभभोगान्मत्सकाशमुपैष्य ॥ ४ ॥ मविष्यमदशायै
 गणामसुरभूषणा ॥ ततोमहाप्रलयतोयास्यामस्तपरपदम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्त्वाभगवान् रुद्रस्तेषां सौतरधीयत ॥
 अत्यससारसस्थानं रुद्राणां मध्यमाययी ॥ ६ ॥ प्रपयु स्वास्यदतेपिजीवदवाक्षणादय ॥ सकलत्रे समर्दहस्यपयित्वायकालत ॥ ७ ॥
 रुद्रलोकंसमानापमविप्यतिगणोत्तमा ॥ कदाचिद्भ्रांश्चिदस्यतेतारकाकारकरिण ॥ ८ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ भिक्षुसंकल्यरूपस्ते
 जीवदवाक्षणादय ॥ कथसत्यत्वमायाता सकल्पार्थकसत्यता ॥ ९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ सकल्यसत्यतात्वशैत्यजसकल्यसत्य
 ताम् ॥ तत्रयन्नास्ति तन्नास्ति यत सर्वात्मतपदम् ॥ १० ॥ यत्स्वप्नेदस्यतेयश्चसंकल्पं रवलोक्यते ॥ तत्तथाविद्यतेतत्रसर्वकालतदालोक
 म् ॥ ११ ॥ तद्देशकालात्मतयागत्वादेशांतरयथा ॥ देशादेशांतरयद्दन्नगत्यात्मादिकविना ॥ १२ ॥ नलभ्यतेतथास्वप्नोविनातत्रनलभ्य
 ते ॥ सर्वमस्तिचित कोशेषयथालोकयत्यसौ ॥ १३ ॥ चित्तयातद्वाप्नोतिसर्वात्मत्वादविक्षतम् ॥ सकल्य स्वप्नकस्त्वगायया च दशया
 प्यते ॥ १४ ॥ परमभ्यासयोगाभ्यां विना त्वेनलभ्यते ॥ येषां तु योगविज्ञानदृष्टय फलिता स्थिता ॥ १५ ॥

॥ १ ॥ सषकालयस्वरपिधानतश्चकभूत्वातद्देशकालात्मतयातत्रसदाविद्यते ॥ ११ ॥ गत्वादेशांतरयथेत्येतद्विषणोति ॥ देशादिति ॥ यथा मथुरादिदेशांतरयादलियु
 पादितपदिपयानमपिगनिर्गमनमात्सास्वस्थयन-आदिपशाच्छुरादिपाटदभइरादिकाललादिविकोपवेद्यायु रूपदत्यादिककारणकलापविधाननलभ्यतेतथास्वप्नोविनतत्रजापसुषु
 म्पो स्वप्नान्तेनलभ्यतेइतिपरेणाख्य ॥ १२ ॥ चित्त-कोशकोशसदरोसद्वबासनकोअज्ञानेयथायथा-आलोकयन्निभोभकाटोदोधिनिर्वासासनाग्नि-पर्यालोचयन्निर्गतया
 यानिअत्रिहोतसमपतद्विषयकषट्कस्यतयाश्रामोति ॥ १३ ॥ सवस्यस्वसंकल्पमार्गैर्युगपद्वरनिर्दिष्टकउपायसमाह ॥ सकल्यदिति ॥ अत्यन्तेनतद्दशार्थपिचिद्विषयि
 परमिति ॥ अभ्यासयोपविरयाकरोडुसेषय ॥ नयेभ्यराणां विनाप्यभ्यासत्स्वत्पदव्योतद्विद्विषयककर्मनिश्चिदेशेवत्त ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥

अध्यासयोग्यो सकल्पितार्थलोभेतदैकाद्यसंपादकत्वेनैवयोगः । ऐकाध्याभावेतुचित्तमनेकार्थध्यासकमेकपि स्वसांकल्पिकमर्थमलभत इत्यसत्यसंकल्पनात्प्राप्त्यनुत्पत्त्या
 शयेनाह ॥ इदमित्यादिना ॥ मया ऐकाध्यशून्येतेन आप्यापामुराक्ययतश्चित्तसकल्पिततदस्योभयाश्रयादुभयभशप्राप्तौतिनैकत्रस्थिरीभवतीत्युत्तरेणान्वयः ॥ १६ ॥ यतइत्य
 त्रयलोपस्यासिद्धत्वात्सधिरार्थः ॥ उक्तमेवार्थसामान्योक्तिभिः समर्थयति ॥ सर्वमित्यादिना ॥ १७ ॥ ककुभादिशम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ प्रकतेयोजयति ॥ तस्मादिति ॥ २० ॥ तथा
 पसिद्धरुद्रदेवसार्धयेतसर्वैकध्वम् ॥ अस्यापितथास्थिते ॥ ते आतरालिकाजीवटादयोहनवतिभिश्चसकल्पजीवाः प्रत्येकयत स्थितास्तज्जागच्चपृथक्पृथक्कृतान्योन्यनपश्य
 ति ॥ २१ ॥ तर्हिनेरुद्रसन्निधौकथमन्योऽप्यदृष्टवत्तत्राह ॥ अपबुद्धा इति ॥ जीवानामताः ससारभेदात्तद्वोधिनस्तस्य रुद्रस्येच्छयाप्रजायते ॥ २२ ॥ तथातदूपाबहुत्वात्
 सर्वसर्वत्रपश्यांतिवतः शंकरादयः ॥ इदमग्रगतं वस्तु तथासंकल्पितं मया ॥ १६ ॥ नाप्यंयतोभयभ्रंशं सप्राप्तौत्युभयाश्रयात् ॥ सर्वैर्यभि
 मतं कार्यमेकनिष्ठस्यसिद्धयति ॥ १७ ॥ दक्षिणांककुभंगच्छन्कः प्राप्नोत्युत्तरांदिशम् ॥ संकल्पार्थपरैरेवसंकल्पार्थावगम्यते ॥ १८ ॥ अत्र
 स्थार्थपरैरेवसंस्थितोर्थावगम्यते ॥ अत्रस्थे बुद्धिसंस्थेयः संकल्पप्राप्तुमिच्छति ॥ १९ ॥ तदासावेकनिष्ठत्वाभावात्तन्नाशयेद्वयम् ॥ त
 स्मादेकार्थनिष्ठत्वाद्भिक्षुजीवेनरुद्रताम् ॥ २० ॥ प्राप्यसर्वात्मनालब्धं तथासर्वतथास्थितेः ॥ भिक्षुसंकल्पजीवास्तेप्रत्येकं तज्जगत्पृ
 थक् ॥ २१ ॥ पश्यांति चैतानान्योन्यं रुद्रज्ञानादतेततः ॥ अपबुद्धाः प्रजायंते जावाजीवांतवांघिनः ॥ २२ ॥ तदिच्छयाशुतद्रूपाबहुरूपाश्च
 तद्रह ॥ इहविद्याधरोहस्यामहस्यामिहपंडितः ॥ २३ ॥ इत्येकध्यानसाफल्यं दृष्टांतोस्यांक्रियास्थितौ ॥ एकत्वं च बहुत्वं च मूर्ध्यापडित्यमे
 ववा ॥ २४ ॥ देवत्वं मानुषत्वं च देशकालक्रियाक्रमैः ॥ तुल्यकालमलं कर्तुं धारणाध्यानयत्नतः ॥ २५ ॥ सर्वशंत्प्यः स्वरूपत्वाज्जीवस्या
 स्यकशक्ता ॥ अनंतश्चांतपुंक्तश्च स्वभावोस्य स्वभावतः ॥ २६ ॥ सविकारः ससंकोचोऽहिंसस्तेन चिदात्मनः ॥ यदिच्छति तदस्यांग
 जंतुः संपद्यते स्वयम् ॥ २७ ॥

तेतदिच्छयैव जायत इत्यर्थः ॥ प्रातिस्विकससारदर्शनैरेषामेवेच्छाहेतुरित्याह ॥ इहेति ॥ २३ ॥ अन्येषामपि जीवानामस्याप्रसिद्धायां क्रियास्थितौ तज्ज्ञावहारव्यवस्थाया
 मयभिश्चसकल्पसर्गएवदृष्टात ॥ अयजीवो धारणाध्यानयत्नानुसारेण यद्यदित्तत्सर्वकमेणुगपञ्चयथेच्छकर्तुंसमर्थइत्याह ॥ एकत्वमित्यादिना ॥ २४ ॥ देशकालक्रिया
 क्रमैस्तुल्यकालवाकर्तुं मूलसमर्थः ॥ २५ ॥ तत्रहेतुमाह ॥ सर्वैति ॥ यतोयजीवः परमार्थतोऽनतः अतोस्य सर्वशक्तयः सति यतश्चायमेकैकदेहाभिमानलक्षणो न तेन परिच्छेदेन पुंक्तः
 अतोस्यैककार्यात्रशक्तितोऽस्ति ॥ शक्तिसुभावा नुसारतश्चतत्कार्यस्य भावोस्य व्यभवस्थितइत्यर्थः ॥ २६ ॥ अतएवप्राणिकर्मानुसारेण स्वर्गनरकाद्यनर्थसहस्रसर्गालिनामविका
 ससर्वप्राणसहारेण प्रलयालनाचससकोचो जगदीश्वरः अहिंसो हि साप्रयुक्तवैषम्यनैर्घृण्यपशुन्योयतोऽयजंतुर्जीवसयः स्वयं यदिच्छति तदेवस्वेच्छानुसारादस्य चिदात्मनई
 श्वरस्य सकल्पात्सपद्यतेनेतर्नैकचित्कस्य चिदिति टाक्रियतइत्यर्थः ॥ तथाच भागवतोवात्सरायणस्य सूत्रम् ॥ वैषम्यनैर्घृण्येन सापेक्षत्वादिति ॥ २७ ॥

१ बुद्धादित्रिंशोर्दीपशक्तियटयोरेकानि तसूत्रस्थभाष्यस्थैकयटोक्तेः २ पुस्तकात्तरे मूलटीकयोर्नूकइति पाठः

॥ ४ ॥ महापटपटादियथाधावसानतः पारव्यक्षये भोजका विधाते रोनसह ॥ जगद्यति भासक्षयतोषा ॥ ५ ॥ नेषा सर्वेषां रुढाणां तदानीमन्त रुद्रससारस्य यत्सम्पान दर्शनयत्ता
 सिर्वतम्यभूत्सम्पद्यमाना लिकजीवदादिसारप्रत्येकमाययोस्त्वमसाशीवीजजागरमित्यथ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ऋषिच्यनीत्युक्तेर्धसिद्धरामसषाङ्कालोत्सत्ससारैरुषस्थिताइतिग
 म्यत ॥ ८ ॥ प्रामङ्गुराः पृष्टाथस्वैष्विषेपजिज्ञासयाप्रभः स्पष्ट ॥ ९ ॥ अशेकपिधानिचिररूप अच्यस्तशेतुसकल्पस्यत्यतीविवेकेनत्यज ॥ तत्रसहसत्सर्वालिगसक
 लिकायंपत्सदतिरितरूपपूर्वोत्तरकालोर्नास्तितेरशनास्तितरमधिधानतुपत सर्वाभ्यगतोस्त्वेषेतिनत्वन्तयैश्च भोजकाट्टोदोधिगसकल्पिकार्यस्यार्कियासामध्यमित्यर्थ

॥ श्रीरुद्र उवाच ॥ ॥ गच्छताशुनिजस्थानतत्रभुक्काकलत्रकै ॥ कश्चित्कालंसमभोगान्मत्सकारामुपैष्य ॥ ४ ॥ भविष्यमदंशाये
 गणामपुरमुपणा ॥ ततोमहाप्रलयतोयास्यामलत्वरपदम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ इत्युक्त्वाभगवान् रुद्रस्तेषां सौतरधीयत ॥
 अत्यससारसस्थानरुद्राणामध्यमाययी ॥ ६ ॥ प्रययु स्वास्पदतेपिजीवदवाक्षणादय ॥ स्वकलत्रे समदेहस्यपयित्वाथकालत ॥ ७ ॥
 रुद्रलोकसमापमपविप्यतिगणोत्तमा ॥ कदाचिद्भ्राष्टिदस्यतेतारकाकारकारिण ॥ ८ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ सिद्धुसकल्यरूपास्ते
 जीवदवाक्षणादय ॥ कथसत्यत्वमायाता सकल्यार्थकसत्यता ॥ ९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ संकल्पसत्यतात्वशैत्यजसकल्यसत्य
 ताम् ॥ तत्रयन्नाजितन्याकियत सर्वात्मतत्पदम् ॥ १० ॥ यत्स्वप्नेदस्यतेयच्चसकल्यैरवलोक्यते ॥ तत्तथाविद्यतेतत्रसर्वकालतदात्मक
 म् ॥ ११ ॥ तद्देशकालात्मतयागत्वोदेशांतरंयथा ॥ देशादेशांतरयद्दन्नगत्यात्मादिकविना ॥ १२ ॥ नलभ्यतेतथास्वप्नोविनातत्रनलभ्य
 ते ॥ सवमस्तिचित कोशेषपयालोकयत्यसौ ॥ १३ ॥ चित्तयातद्वाप्नोतिसर्वात्मत्वाद्विद्वतम् ॥ सकल्य स्वप्नकस्त्वगययाश्चदशथा
 व्यते ॥ १४ ॥ परमभ्यासयोगाभ्याविनात्येनलभ्यते ॥ येषांतुयोगविज्ञानदृष्टय फलितता स्थिता ॥ १५ ॥

॥ १० ॥ स्वकालयत्सर्वधिधानतसत्सकभूत्तागदेशकालात्मतयातत्रसर्वाविद्यते ॥ ११ ॥ गत्यादेशांतरयद्येत्येनद्विवर्णोति ॥ देशाविति ॥ यथाभयुरादिदेशांतरयादकिपु
 परित्रयद्विषयानमपिगणितगमनमात्सास्त्वमन आदिवशाच्चक्षुरादिपादद्वयभङ्गरादिकालस्तद्विवेकोपदेष्टापुरुषइत्यादिककारणकलापविनानलभ्यतेतथास्वप्नोपिनिष्प्रकायसुषु
 प्ता स्वप्नतरेचानलभ्यतइतिरेशाभ्यय ॥ १२ ॥ चित्तकोशकोमासदशेसवषासनकरेश्वरानेपयापयाआलोकयतिभोजकाट्टोदोधिगिनभासनाभिपर्यालोचयतिनयात
 याश्चतत्रदिसतसमपद्विषयरूपदरपतयाआभोति ॥ १३ ॥ सवस्य स्वमसकस्यार्देर्गुणपदरनिर्तृककठयायस्तमाह ॥ सकल्यइति ॥ आच्यतेतदराश्रिचिनिशेषः ॥ १४ ॥
 परमिति ॥ अभ्यासयोगपरिषाकरशैशुसत्य ॥ तेष्वनराणां विनाप्यभ्यासस्वतएवयोगसिद्धिफलमस्तीतिनिशेषमाह ॥ येषांतिविति ॥ १५ ॥

॥ २ ॥ एवमेव सर्वेषामपि जीवानां मरणकालोद्भूतस्वकर्मैव स्वमद्वज्जगदात्मना आभोक्ष्यतीति बोध्यमित्याह ॥ सर्व एवेति ॥ ३ ॥ एवं भिक्ष्वात्मेव तत्र मपरिच्छिन्नस्वरूपं प्रसृतया विधोपि देही देहपरिच्छिन्न इव आभोक्षमाकुलस्तिष्ठतीत्यर्थः ॥ अनया भिक्षुकथया ॥ ४ ॥ परापूर्णास्वरूपात्प्रसृतात्सासर्वोपि जीवइति एव प्रकार एव न केवलं भिक्षुरित्यर्थः ॥ अहरहः प्रतिदिन स्वभेनः अन्न भवसिद्धमेवेत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ इदजन्मादिदुःखकचिक्केन चिन्मिन्नेन परिप्रथतीति प्रेरणान्वयः ॥ ७ ॥ ८ ॥ इदानीं बधमोक्षतत्त्वसंक्षिप्याह ॥ देहेति ॥ देहनाशोहमिद्यभिमान एवातो बध स्वात्मलाभ एव मोक्ष इति निष्कर्ष इत्यर्थः ॥ किंचिद्यदुक्तामोराभोवर्णिता र्थप्रबोधमाश्रयार्थिभिर्नयेन व्यनक्ति ॥ अहो इत्यादिना

सर्वस्याभासजीवस्य मृतिजन्ममयी स्थितिः ॥ भवत्येव चिदाकाशरूपिण्येवाकृतिगता ॥ २ ॥ पृथक्कृत्यैक्यमभ्येति स्वात्मासंसारखंडक म् ॥ सर्व एव मृतो जंतुः पृथक् स्वप्ननिभात्मकम् ॥ ३ ॥ एवं तत्र स्वरूपोपि देही चामोक्षमाकुलः ॥ जीवयूथं जयातु भ्यं कथितं कथयानया ॥ ४ ॥ परास्वस्यंदितात्मनि भिक्षुरामकेवलम् ॥ मोहान्मोहांतरं याति जीवो हरहरे वनः ॥ ५ ॥ पर्वताग्रपरिभ्रष्टो ह्यधो धउपलोचया ॥ परमात्मपरिभ्रष्टो जीवः स्वप्नमिमं दृढं ॥ ६ ॥ पश्यत्यस्मादपि स्वप्नाद्याति स्वप्नांतरं पुनः ॥ स्वप्नात्स्वप्नो विनिपतन् मृपैवेदं दृढकिल ॥ ७ ॥ परिपश्यति जीवो तर्मां यथा जर्जरीकृतः ॥ कचिक्केन चिदेवेह कदाचिदपि वा स्वयं ॥ ८ ॥ देहनाशोहमित्यंतो मुच्यते स्वंप्रपद्यते ॥ श्रीराम उवाच ॥ अहो नु विषमो मोहो जीवस्यारयोपजायते ॥ ९ ॥ यथासुप्तस्य सोकेन नानाकारविकारया ॥ मिथ्याज्ञानोपया मिथ्यामाययानिपतत्यलम् ॥ १० ॥ अहो नु खलु वैषम्यं भोमं निजवदुच्यते ॥ भगवन् सर्वदा सर्वसर्वदैव जगत्स्थितौ ॥ ११ ॥ त्वया संभवतीत्युक्तं यथा तच्चानुभूयते ॥ एवं गुणविशिष्टात्मा तन्मोहात्मा सा भिक्षुकः ॥ १२ ॥ कचिदस्ति नवास्तं तस्य लोक्य कथया शुभे ॥ १३ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ अद्य रात्रौ सा माधिस्थस्त्रिलोकी मठिका मिमां ॥ १३ ॥

॥ ९ ॥ स्तोकेनात्मेनापि मदश्रमादिनिमित्तेन सुप्तस्य मनः स्वाप्तमायया यथा अलभत्यंतं भीमैव पश्यदुःखसकदनिपतति तच्चानिजवत्सत्यवरस्वीयवद्वा उच्यते तद्देहो आश्रयमिति प्रेरणान्वयः ॥ १० ॥ सर्वसर्वं न सर्वदा स भवतीति च त्वया पदुक्तं तदप्यनुभवात् ऋममाभूदित्याह ॥ भगवन्मिति ॥ ११ ॥ एवमुपदिष्टार्थाभिर्नन्देन गुरुप्रतोष्यत्वया य भिक्षुर्मदो धायकल्पयित्वा लोके उत कचिदस्तीति स देहेन कौतुकत्पृच्छति ॥ एवं गुणविशिष्ट इति ॥ तन्मोहात्मा तादाश जीवटादिमोहात्मा ॥ १२ ॥ अतर्प्येन आलोक्यत्वद्दोषाय यथापि कल्पयित्वा मया भिक्षुरुक्तस्तथापि तद्वाक्यस्यादत्तत्वायोगात् कचित्संभावित एव सः तस्य च योगेनाधुना दर्शने उत्थाने विलवः स्यादित्याशयेन वसिष्ठस्तकालोचितं भवाच अथेति ॥ १३ ॥

दक्षशब्दाद्भागुरिमेतेनहलंतादापिदीर्घदेशेयस्येतिव्युत्पाद्यम् ॥ ९ ॥ तस्यग्रहंकूर्दाप्यानभंगभीताःप्रियाअपिशुत्यानोविशति किल ॥ १० ॥ तस्यभिक्षोः ॥ संवेतुविर्वहकव
 ल्यापचरमसाक्षात्कारमामुम् ॥ तत्कुत ॥ यतो नियतेस्तदायुर्नियतुर्विधातु ॥ ११ ॥ तथापाम्भर्णितप्रकारेण ॥ १२ ॥ एवंप्रवविध ॥ अथास्मिन्कल्पे ॥ अयद्विर्निय ॥
 तृतीयोपलभ्यतेतदाभीयत्यर्थ ॥ १३ ॥ जगत्सद्वेअकिनाअकिन्नूभतामयाअस्मिन्सर्गोत्तरीयोपलभ्यतइतिपूर्वैणपरैणवाअन्वयः ॥ १४ ॥ अयमयाकीलयाअस्मा
 तस्मिन्विहारेस्वकुटीकोशेकपिलमूर्धजः ॥ भिक्षुदीर्घदेशोनामस्थितएवसमाधये ॥ १५ ॥ एकविंशतिरात्रंचतस्यैवंस्थितिशालिनः ॥ दृढा
 र्गलंगुहध्यानभंगभीताविशंतिना ॥ १० ॥ श्रुत्याःप्रियाःकिलतयासंतिष्ठतिसाभिक्षुकः ॥ अद्यैवतस्यसंवेतुंनियतेरीदृशास्थितिः ॥ ११ ॥
 राजयोध्याननिष्ठस्यगतस्तस्यैकविशंतिः ॥ सतुवर्षहस्त्राणितयाचितेनभूतवान् ॥ १२ ॥ कस्मिंश्चिन्त्याक्तेकल्पेभिक्षुरेवंपुराभवत् ॥
 अद्यत्विहद्वितीयोस्मिंस्तृतीयोपलभ्यते ॥ १३ ॥ मयातुपुनरन्विष्यचेनसाचतुरात्मना ॥ तादृग्भिक्षुस्तृतीयोव्योजगत्यद्वादरात्ति
 ना ॥ १४ ॥ अस्मात्सर्गात्ततोऽत्रस्तृतीयस्तादृशाशयः ॥ अथान्यलीलयासर्गमयासंप्रोक्षितास्ततः ॥ १५ ॥ यावत्तस्मिंश्चिदाकाशा
 कोशशाथिनिसर्गके ॥ तृतीयो विद्यतेभिक्षुर्ब्राह्मश्वसदृशक्रमः ॥ १६ ॥ एवंतेनैवतेनैवसन्निवेशेनभूरिशः ॥ भविष्यत्यभवत्सर्वपदार्थाः
 सर्गसंततौ ॥ १७ ॥ अस्यांसभायामपिचेमुनयाब्राह्मणास्तथा ॥ भाव्यसर्वसमाचारैस्तरन्यैरप्यनकशः ॥ १८ ॥ नारदेनामुनाभाव्यं
 पुनरन्येनचामुना ॥ एवंकलनकर्मभ्यांयुक्तनान्येनभूरिशः ॥ १९ ॥ एवंजन्मादिनाभाव्यंव्यासेनापिशुकेनच ॥ शौनकेनपुनर्भाव्यंक्रतु
 नापुलहेनच ॥ २० ॥ अगस्येनपुलस्येनभृगुणागिरसापिच ॥ एतएवतथान्येचएवंरूपक्रियास्पदम् ॥ २१ ॥ चिराच्चिराद्भविष्यंतिमा
 येयंविततायतः ॥ सदृशाचारजन्मानसएवात्येचभूरिशः ॥ २२ ॥ भूयोभूयोविवर्ततसर्गेष्वस्मिन्विववर्वाचयः ॥ अत्यंतसदृशाःकच्चिकेचि
 दर्धसमक्रमाः ॥ २३ ॥ केचिदीपस्तमाःकेचिन्नकटाचित्पुनस्तथा ॥ एवमेपानिविततामहतामपिमोहिनी ॥ २४ ॥

सर्गादन्येसर्गासंप्रोक्षितास्तत्रतृतीयस्तादृगाशयोऽलब्धइत्यन्वयः ॥ १५ ॥ तदेवाह ॥ यावदिति ॥ ब्राह्मस्तत्रत्यब्रह्मणानिर्भनएतत्सदृशएवमुवनकर्मोविद्यते ॥ १६ ॥ एवब्रह्मां
 हमेनेनसदृशेपदार्थक्रमेतादृशाभिक्षवाप्यनताःसभवातीत्याशयेनाह ॥ एवमिति ॥ १७ ॥ अस्मिन्सर्गेषुमुशुब्यवहारोक्तमेवार्थपुनःप्रपचयन्नाह ॥ अस्यामित्यादिना ॥ तैरप्येव
 भिक्षुसदृशसमाचारैस्वसदृशसमाचारैश्चभाव्य ॥ अन्यैरपिएतन्मुनिसमाचारैर्भिक्षुसमाचारैश्चभाव्यमित्यर्थः ॥ १८ ॥ कलंतंज्ञानकर्मचरित्रताभ्यांयुक्तेन ॥ १९ ॥ २० ॥
 एवंविधस्वरूपस्यसत्स्थानस्यक्रियाणांचास्यदृग्भविष्यतीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

राधानपायव्याङ्करायकोटिहिसोबाधोर्दन्त्यनितिपावद् ॥ १४ ॥ धनगजितमंभमासलपुट ॥ गस्त्यासठस्य ॥ १५ ॥ धाननपुला कापनापत्तयापद् ॥ १६ ॥
 सस्तेनपूर्वपुञ्ज ॥ १७ ॥ अर्ध्यापारमाक्रान्तिजधर्मसपादयामासु ॥ १८ ॥ मुनिप्रोक्तज्ञानशास्त्रार्थतयत आभ्यस्त ॥ उपविष्टार्थानुसधानसुखेनक्षणमिषपुनाराम
 पृथापयत्रणोर्द्वैत्यज्ञाननिद्राभावात्कल्पमिषव ॥ १९ ॥ स्वधरभूषरभूतसरोरारिषमतिधासपातकीनेमद्यत्स्वस्वकापयपरजेआतेसतिरशरथसभामस्तनथापूर्वपुत्रद्वेषुन
 आत्पानलोकरवनेनप्राप्यानप्रवणोचितसभासन्निधराकरवनेनस्यो ॥ २० ॥ दृतिश्रीबासिधम गाल्ययंपकारोनिधाण पू० पधर्पाटितम० सर्व ॥ ६५ ॥

शिखुरे० स्तिनास्तीतिप्रेक्ष्यपातवंदान्यहम् ॥ श्रीवालमीकिरुवाच ॥ ॥ मुनींचवकययतिवहिर्मंध्याङ्गिहिस ॥ १४ ॥ उद्भूतलप
 क्षुब्धपनगजितमंसल ॥ तत्यजुभार्यासस्युप्याजलिपरंपरा ॥ १५ ॥ वृषापौराविटपिनभुयंवातधुताइव ॥ पूजयित्वामुनिश्रेष्ठा
 नुदतिपुन्स्वविपरात् ॥ १६ ॥ सभातदनुसोत्तस्योसप्रणामपरपरा ॥ क्रमेणत्व्यस्तनेनैवजन्मु खेचरभूचरा ॥ १७ ॥ स्थास्यदपुत्रयारा
 खमहव्यापारमाहता ॥ सर्वसपादयामासुनिजधर्मक्रमोचितम् ॥ १८ ॥ चितवंतमुनिप्रोक्तमहीचरनभश्चरा ॥ ज्ञानक्षयांस्वणमिव
 निन्यु वस्यमिवापिच ॥ १९ ॥ प्रात पुन प्रसूतकायपरंपरेस्मिन्जातेजनखचरभूचरभूतसप ॥ आस्थानलोकरचनेनतयवतस्याव
 न्योन्यमंघटनपूजिनपुन्यलोक ॥ २० ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० विद्योत्तरविस्मयवर्णननाभपचपटितम सर्ग ॥ ६५ ॥ ॥ ६४ ॥
 श्रीवालमीकिरुवाच ॥ ॥ वसिष्ठमुनिसशुकाविश्रामिनादिसयुता ॥ स्थिता खेचरसिद्धीपाविश्रांतातृपननायका ॥ १ ॥ सरामलक्ष्म
 णासंवतर्पवायसभायज्ञो ॥ सौम्यासमसमाभोगारांतवातेवपस्मिनी ॥ २ ॥ अनवेक्ष्यवचभ्रममुवाचायमुनीश्वर ॥ बांधयंतिवलादे
 वसानुकुपाहिसाधव ॥ ३ ॥ श्रीवमिष्ठउवाच ॥ ॥ राजनरघुकुलाकाराशांकरघुनंदन ॥ त्यामयाज्ञाननेत्रेणसाभिदुःप्रोक्षिताश्चि
 रम् ॥ ४ ॥ ध्यानेनाहचिरभ्यातलादग्निस्तुटिदक्षया ॥ दीपानिससविपुलांकुलशैलसपर्वताम् ॥ ५ ॥ यावत्कुनश्चिदप्येवमिदुलभ्यां
 तादृश ॥ वयकिलमनोरान्यंयहिरप्युपलभ्यते ॥ ६ ॥ ततश्चिभागशेषायांराभ्यापुनरहंधिया ॥ उत्तराशांतरंयातावेलावानद्वेषाणं
 म् ॥ ७ ॥ जिननामैपतत्राकिश्रीमन्जनपदांमहान ॥ वल्मीकोपरितत्रास्तिवहाराज्जनसश्रय ॥ ८ ॥

अर्ध्यापययननाशिशोरशनमुष्यत ॥ तारशानतपाभ्येधर्मनाभूतमाध्विनी ॥ १ ॥ स्थिताउपविष्टा ॥ सतोधुपस्तनेनायका सामगारयश्चिप्रानाउपविष्टा ॥ १ ॥
 पश्चर्नपश्चवर्तीशरती ॥ २ ॥ पश्चपनवेक्ष्यअपतीक्ष्यपश्चउवाच ॥ प्रातर्धवाप्यहमितस्वयप्रतिज्ञातत्वावितिभाव ॥ ३ ॥ चिरपश्चितोन्विष्ट चिरमन्विष्यप्येक्षितदतिबा ॥ ४ ॥
 ५ ॥ पाषण्डतभ्यलाधरुहिसिस्वोतदतिपूर्वैणान्यप ॥ ६ ॥ उत्तरस्याक्षाशायाविराकातरवेशयातोमनसापयल्लोचितवधानितिपावद् ॥ ७ ॥ बल्मीकाख्याज्ञानपवाहुपरि
 पतोजिननामापयप्रसिद्धाजनपरीस्तिनपञ्जनपदेविहारास्थोजनसम्ययोबहुअनाश्रयोरेशोक्ति ० ८ ॥

दकृशब्दाद्गुरिमेनेनहंताहापिदीर्घदेश्यस्येतिव्युत्पाद्यम् ॥ ९ ॥ तस्यगृहंकूर्दाध्यानभंगमीताःप्रियाअपिभृत्यानोविशति किल ॥ १० ॥ तस्मिन्निक्षीः ॥ सर्वतुल्यदहकव
 ल्यायचरमसाक्षात्कारप्रामुम् ॥ तत्कृत ॥ यतो नित्यनेस्तदायुर्नियतुर्विधातुः ॥ ११ ॥ तथाप्राश्चितप्रकरणे ॥ १२ ॥ एवंप्रवविधः ॥ अथास्मिन्कल्पे ॥ अयद्वितीय ॥
 तृतीयोनेपलभ्यतेतदानीमयत्यर्थः ॥ १३ ॥ जगत्सद्येअलिताअलित्रद्भ्रमतामयाअस्मिन्सर्गोत्तरीयोनेपलभ्यतेइतिपूर्वणपरेणवाअन्वयः ॥ १४ ॥ अथमयालीकयाअस्मा

तस्मिन्निहारेस्वकुटीकोशेकपितृमूर्धजः ॥ भिक्षुर्दीर्घदेशोनामस्थितएवसमाधये ॥ १५ ॥ एकविंशतिरात्रंचतस्यैवंस्थितिशांतिनः ॥ इडा
 गलंगुहंध्यानभंगभीताविशंतिनां ॥ १० ॥ भृत्याःप्रियाःकिलतथासंतिपुतिसाभिक्षुकः ॥ अथैवतस्यसंबेत्तुंनियतेरीदृशीस्थितिः ॥ ११ ॥
 राजयोध्याननिष्ठस्यगतास्तस्यैकविशंतिः ॥ सतुवर्षसहस्राणितथाचिन्तनभूतवान् ॥ १२ ॥ कस्मिंश्चिस्वाकनेकल्पेभिक्षुरेवंपुराभवत् ॥
 अथविहद्वितीयोस्मिंस्तृतीयोनेपत्तभ्यते ॥ १३ ॥ मयातुपुनरन्विष्यचेतसाचतुरात्मना ॥ तादृग्भिक्षुरतीयो न्योजगत्पद्मादरालि
 ना ॥ १४ ॥ अस्मात्सगात्ततो लब्धस्तृतीयस्तादृशाशयः ॥ अथान्यलिलयासर्गामयासंप्रेक्षितास्ततः ॥ १५ ॥ यावत्तस्मिंश्चिदाकाशा
 कोशशायिनिसर्गके ॥ तृतीयो विद्यतेभिक्षुर्बाह्यश्वसदृशक्रमः ॥ १६ ॥ एवंतेनैवतेनैवसन्निवेशनभूरिशः ॥ भविष्यंत्यभवन्सर्वपदार्थाः
 सर्गसंततौ ॥ १७ ॥ अस्यांसभायासपिचमुनयोवाह्यतास्तथा ॥ भाव्यमेवंसमाचारैस्त्वरन्यैरप्यनेकशः ॥ १८ ॥ नारदनामुनाभाव्यं
 पुनरत्येनचामुना ॥ एवंकलनकर्मभ्यायुक्तनात्येनभूरिशः ॥ १९ ॥ एवंजन्मादिनाभाव्यंभ्यासेनापिशुकेंतच ॥ शौनकेनपुनर्भाव्यंक्रतु
 नापुलहेनच ॥ २० ॥ अगस्त्येनपुलस्त्येनभृगुणांगिरसापिच ॥ एनएवतथान्येचएवंरूपक्रियास्पदम् ॥ २१ ॥ चिराच्चिराद्भविष्यंतिमा
 येयंविततायतः ॥ सदृशाचारजन्मानस्तएवान्येचभूरिशः ॥ २२ ॥ भूयोभूयोविवर्ततसर्गेष्वस्मिन्स्ववर्वाचयः ॥ अत्यंतसदृशाःकचिकेचि
 दर्शसमकमाः ॥ २३ ॥ केचिदीपत्समाःकेचिन्नकदाचित्पुनस्तथा ॥ एवमपानिविततामहतामपिमोहिनी ॥ २४ ॥

त्सागंद्येसर्गा संप्रेक्षितास्तवतृतीयस्तादृगाशयोल्बधदस्यन्वयः ॥ १५ ॥ तदेवाह ॥ यावदिति ॥ ब्राह्मस्तत्रत्यब्रह्मणानिर्मितएतत्सदृशएवभुवनकर्मोविद्यते ॥ १६ ॥ एवमस्मा
 दभेदेनसदृशेपदार्थकमेतादृशभिक्षुवोष्यनता सभवतीत्याशयेनाह ॥ एवमिति ॥ १७ ॥ अस्मिन्सर्गेषुमुष्टुव्यवहारोक्तमेवार्थपुनःप्रपचयन्नाह ॥ अस्यामित्यादिना ॥ तैरप्येव
 भिक्षुसदृशसमाचारै स्वसदृशसमाचारैश्चाव्य ॥ अन्यैरपिपुनन्मुनिसमाचारैर्भिक्षुसमाचारैश्चाव्यमित्यर्थः ॥ १८ ॥ कलनज्ञानकर्मचरित्रताभ्यायुक्तेन ॥ १९ ॥ २० ॥
 एवविधस्यरूपस्यस्थानस्यक्रियाणांचास्यदभाविव्यतीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

शान्तिरप्यधकारालान्निदङ्गानातसद्यदापितास्ति दक्षद्विषेयालक्षणकमधूरुरिरस्तत्सर्वेधनास्ति किन्तुप्रतिपत्तिर्थातिरक्षकेवलज्जाते ॥ तदेवद्विभिक्षुषारिषेस्पष्टमित्याह ॥
 इति ॥ अन्तर्जाषदारिषणिकृतपलासापलसम्पुण्ड्रभृत्क ॥ २५ ॥ २६ ॥ पातरुजमिषविकसितम् ॥ तस्यैषमरादीनानाकलङ्कालङ्कालाश्वपरयेतिषोष्यम् ॥
 अर्थानि सङ्घनभान सार्धिमहान्निर्विक्रिणाद्विषुदात्सवेदनादेवमशुद्धिमज्जाज्जातम् ॥ २७ ॥ एषमिष्टुमनशीषसर्वजीभन सविप्रत्येकजगदुप्यभिभासत्सङ्घटितस्त
 स्वरस्यनर्जस्यद्वित्यपिचविषय सगरत्सङ्घटितस्त्यनस्यैषमायादरोत्सर्ष ॥ तेषामिमकलता स्वपरोपिषयनगतजगत्सङ्घामिष स्वस्वप्यधकारदुरानमिष्यासत्साप
 य ॥ किंस्तदन्त्याह ॥ सयात्सनीति ॥ सयात्स्यस्तिश्रित्तसैपरमात्स्यनिनाशाम्येनस्फुरतिमति ॥ तेनस्तत्त्वधाधेनतद्वाधत्यागुनकिंश्चित्स्यमित्यथ ॥ २८ ॥ ॥ इति

क्षणनहास्तिनोवमप्रतिपत्तिर्हिज्जुभते ॥ फेनविशस्यहैरात्राअनताकतयेनय ॥ २५ ॥ धतासामुपलभालमहोर्माभामनोगाति ॥ प्रति
 भाभानभवदभिस्यविकसितस्थितम् ॥ २६ ॥ नानाकलङ्कलजलेप्रानरिवाशुजम् ॥ जातसवदनादवशुद्धादिदमशुद्धिमत् ॥ सभा
 रजात्तमविलसांर्विक्रिणादिव ॥ २७ ॥ प्रत्येकमवमुदित प्रतिभासुसवद स्वदांतरव्यपिचतस्यविधित्त्वंद ॥ भवैस्वयननुचतेपिभि
 यतमिष्यासवात्सनिस्फुरतिकारणकारणेस्मित् ॥ २८ ॥ ॥ इ० धा० वा० टे० मा० निवाणप्रकरणे० जीवटो० भिक्षुसस्यतिकयनना
 मपद्रुपठितम सर्गं ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अशरथउवाच ॥ ॥ मुनिनायकतभिक्षुगत्यासवोधयत्वमी ॥ नरामत्यहिताश्राप्रधानयतुदुयी
 गतम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीवन्सिपुडवाच ॥ ॥ राजस्तस्यमहाभिक्षोः सदह प्राणवर्जित ॥ क्लृप्तोवैवण्यभायातोनासौजीवितभाजनम् ॥ २ ॥
 तस्यभिक्षोःसुर्जावासांभूत्वापस्रजसारस ॥ जीवन्मुक्त स्थितोभूयोनासौसंस्थिताभाजनम् ॥ ३ ॥ तद्वहेभासपर्वतबलान्निकासितार्गं
 ला ॥ अतरालतुतिपुतिथत्याभिक्षुद्विदक्षव ॥ ४ ॥

श्रीवासिष्ठम० हास्यपमकारोनिर्वाणप्रकरणे० पद्रुपठितम सर्ग ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मिश्रोस्वभापौमुक्तस्यदृग्नाशोषवण्यते ॥ भिक्षुर्थातिवदन्त्येर्पाधधामोक्ष
 धरोपत ॥ १ ॥ सद्योपयुगसमाभेभुंभ्यापयु अमीमद्यहितामपापेपितानराभयिणोभवदाश्चायाश्चानयतु ॥ १ ॥ अर्धवत्स्यसवतुंनियतेरपतिश्रयदन्तिभद्रुक्तधिस्यस्यत्वयेवपुट
 मितिसुखपथसिद्धउवाच ॥ राजान्निद्रि ॥ इन्द्रभाणापटमकान्तरसभाग शोषेणैवैवण्यर्थायात ॥ २ ॥ सार्धैर्हिल्लीपसत्यसकथेनपजीवतुतभाह ॥ तस्येति ॥ सत्येवतद्वैभोभ्य
 यारभ्यशेपमत्सकस्यश्रवत्तेनाभ्यधेतिभाष ॥ ३ ॥ मासपयतपदुर्गालनिकासनीयानितिभिक्षुणाश्चासैरतरालसांसिभिलदुर्लभैर्गमत्यादपित्वन्मन्त्रिमिस्तत्त्वधोपनकनुमश
 स्यसित्याह ॥ तद्वदिति ॥ मासस्यपदीश्वरमनिशेजलान्निकासितार्गलासंतोभिक्षुर्द्विदक्षवोभूत्यार्वाह्वारतरालेतिवृत्ति ॥ बलाभिक्षुाश्चाबलावृत्तिबा ॥ ४ ॥

नतोभासतेकायानिक्षुशरीरंनिक्वाल्यनिःसार्यजलेत्यक्षयमिषजिष्यति ॥ तस्याकुट्यामन्यंतत्कायाकारशिलाप्रतिमात्पुंभिक्षुपूजाभक्त्यादिष्ववहारप्रवर्तनायकरिष्य
 ति ॥ दृढत्वादक्षुष्णमानसभक्तमनःकल्पितदेवतारूपम् ॥ कर्मधारयः ॥ ५ ॥ एवमुत्तरीत्यामुक्तः ॥ विहारप्राणचेष्टादिव्यापारविषयेनष्टमृतम् ॥ ६ ॥ प्रश्नप्रासंगिकमुक्त्वाप्र
 स्तुतमेवावलंबते ॥ एषेत्यादिना ॥ दुर्बोधेनभ्रातिपरराहेतुविक्षेपशक्त्या ॥अतिवासेननिरस्यते॥५॥असतीअविद्यमानैवकृतजगदारभा ॥ हेक्षःकटकतयेवप्रतिभासस्ययोवि
 पर्यासोन्यथाभावस्तस्मान्नकारणकोविभ्रमोदयोयस्याः॥८॥वाचारभणविकारोनामधेयमृत्तिकेत्येवसत्यमित्यादिदृष्टान्तश्रुतिवाचादाष्टांतिकमायापिदृश्यमन्तस्वभाववानुमा
 यते ॥ ९ ॥ ज्ञानरमात्प्राएवंअविवेकाज्जीवत्वमायाति ॥ सचस्वविवेकात्सर्वमात्मेतिपरश्रुतीत्यात्सदृक्चिन्मात्रःपरिशिष्यतइत्यर्थः ॥ १० ॥ सःस्वबोधतआत्मैव ॥ अर्बोधतस्तुस
 ततोनाशंगसंधानंकायंनिक्वाल्यतेजले ॥ त्यक्ष्यंत्यन्यंकरिष्यंतिभििक्षुमक्षुष्णमानसम् ॥ ५ ॥ अनेनैवंसदेहेनभििक्षुर्मुक्तोव्यवस्थितः ॥ क
 थंप्रबोधतेनशंतद्विहारशरीरकम् ॥ ६ ॥ एषंगुणमयीमायादुर्बोधेनदुरस्यया ॥ नित्यंसत्यावबोधेनसुखेनैवातिवाह्यते ॥ ७ ॥ असत्ये
 वरुतारंभाहेशःकटकतायथा ॥ प्रतिभासविपर्यासमात्रकारणकोदया ॥ ८ ॥ परमात्मनिवाचेयमित्थंमायानुमीयते ॥ तरंगालीवपय
 सिप्रेक्षामात्राविनाशिनी ॥ ९ ॥ ज्ञोहिदृश्यमयादीर्घस्वप्नात्स्वप्नांतरंब्रजेत् ॥ एवंजीवत्वमायातिविवेकात्सर्वमात्महृक् ॥ १० ॥ योयस्यप्र
 तिभासःस्यादात्मैवसस्वबोधतः ॥ सएवोदेतिसंसारःकरंजवनगुल्महृक् ॥ ११ ॥ प्रत्येकंभूतमुदितंकरंतंसारमंडलम् ॥ भिक्षोःस्वप्नांतरद
 वपरांभंगिभिवांभसः ॥ १२ ॥ प्रस्तुतःपद्यजादेवजगत्स्वप्नोयथोदितः ॥ तथैवास्वच्छचित्तोरथोरुदःसर्वजनंप्रति ॥ १३ ॥ पितामहवदा
 भातिसर्गःस्वप्नविलासवत् ॥ प्रत्येकमुदितस्तेनब्रह्मांडानीवकोटिशः ॥ १४ ॥ स्फुरत्यथातथावास्मिन्जीवःपश्यतिविभ्रमम् ॥ त्ददयेयं
 समर्थंचस्वप्नवदीर्घमांतरम् ॥ १५ ॥ चित्सत्तामात्रमासाद्यप्रतीच्युतमात्रतः ॥ जराभरणदुःखानांकिंचिद्भाजनतांगतः ॥ १६ ॥

एवससारात्मनाउदेति ॥ ११ ॥ भूतंप्राणिनिकायंप्रतिप्रत्येकससारमंडलंथांत्याउदितंकरतम् ॥ यथाभिक्षोःस्वप्नातरेअभसोभंगिआवर्ततरगादिविभागमिवविक्रीत्यर्थः ॥ १२ ॥
 समष्टेर्हैरण्यगर्भस्यमनोमात्रनिर्माणत्वादयसर्गःस्वप्नएवचेष्टादिरपितथैवभावितुमर्हति अस्यच्छचित्तादुश्चितइतिपरस्थिरइवभासतइत्याह ॥ प्रस्तुतइति ॥ १३ ॥ चित्तशुद्धीतु
 पितामहस्येवपितामहवत्स्वप्नविलासवदसत्यआभातितेनतादृशभागेनज्ञायतेप्रत्येकमयब्रह्मांडानीवकोटिशःउदितइतिनिश्चीयतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ अयंजीवोव्यपिप्रपचरूपेणस
 मष्टिप्रपचरूपेणवासाधारणप्रपचरूपेणप्रत्येकमसाधारणप्रपचरूपेणवायथातथावास्फुरन्मस्तुतथापिददयेप्रतिभानसमर्थदीर्घविभ्रमंपश्यतीतिसस्वप्नत्रन्मिथ्यैवेत्यर्थः ॥ १५ ॥
 दीर्घत्वमदर्शनेनिमित्तमाह ॥ चित्सत्तामात्रमिति ॥ तत्रतःप्रतीच्युतमाहतावन्मात्रतश्चित्सत्तामात्रमासाद्यआश्रित्यकचिक्कस्मिंश्चिद्वेवनरतिर्यगादिदेहे ॥ १६ ॥

ध्वनिरवयवकालस्त्रिदशमानसषट्पिनास्ति रेखादिषुष्टालक्षणकमधुरानिरलत्वाद्ब्रह्मनास्ति किनाहिमतिपतिर्थातिरेषकेषल्लुङ्गाने ॥ तदेवेहिभिस्तुषरिभेस्पटमित्याह ॥
 कति ॥ अतःतःजीषदादिर्गणैकनपरतासात्मलस्यगुणलभाभक्त ॥ २५ ॥ २६ ॥ पातरुजमिषविधिकसितम् ॥ तस्यशेषभररादीनानाकलकाकालकाष्टालाभ्यपरयेतिपुज्यम् ॥
 अर्धार्धे बहुवतमान सार्धमहानमिर्विक्रिण्णविषुद्रात्सदेवनेरेषेदसशुद्धिमज्जाजातम् ॥ २७ ॥ एषभिस्तुभनसीधसर्वजीषमन स्वपिपत्येकजगद्गुणमतिभासस्वडवहितक
 स्यत्स्वार्थीवस्वडनारव्यपिष्विचिष सगस्वडवदितउस्यनस्येषैभमापादरोत्सर्प ॥ तेषामिकत्ववत्स्ययनेपिष्वतदनातअगतस्वडवामिष स्वस्वव्यवहारदशामिमिष्यासत्याप
 ष ॥ किस्वतनेत्याह ॥ सधात्मनीति ॥ सवात्मस्यस्मिस्वित्तर्करसेपरमात्मनारास्येनस्फुरतिर्जात ॥ तेनस्वतस्वधाभेनतद्वावत्यागुर्गर्कश्चित्तस्यमित्यथ ॥ २८ ॥ इति

क्षणंनेहास्त्रिनोकमप्रतिपत्तिर्हेजुभते ॥ केव विशत्वहोरात्राअनताऽतयानय ॥ २५ ॥ कतासामुपलभालमहेशीमाभनंगति ॥ प्रति
 भाभात्रमवदमित्यविकसितस्वितम् ॥ २६ ॥ नानाकलहकष्टालजलेप्रानरिवांशुजम् ॥ जातसवदनादवशुद्रादिदमशुद्धिमत् ॥ सन्मा
 रजालमशिलसार्धवद्विक्रिण्णविद्व ॥ २७ ॥ प्रत्येकमवमुदित प्रतिभासुखद स्वदांतरैवपिष्वतस्यविचित्रखद ॥ सर्वस्वयननुष्वतंपिमि
 यानमिष्यासवात्मनिरुकरतिकारणकारणस्मिन् ॥ २८ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० निवाणप्रकरणंपू० जीवदो० भिक्षुसस्यतिकयनना
 मपद्रुपटितम सर्ग ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दशरथउवाच ॥ ॥ मुनिनायकतभिक्षुगत्वास नोपयत्वमी ॥ नरामव्यहिता शीघ्रचानयतुकुटी
 गतम् ॥ १ ॥ ॥ श्रवन्मिपुउवाच ॥ ॥ राजसस्यमहाभिक्षां सदेह प्राणवर्जित ॥ क्लेदावैवण्यमायातोनासौजीवितभाजनम् ॥ २ ॥
 तस्यभिक्षांस्तुजीवांसोभूत्वापद्यजसारस ॥ जीवन्मुक्त स्थितोभूयानासौसंस्तुतिभाजनम् ॥ ३ ॥ तद्वहेमासपर्वतयलात्रिकासितार्ग
 ला ॥ अंतरालतुतिपुतिथ्यत्याभिक्षुविरहसव ॥ ४ ॥

श्रीशामिष्ठम गार्यपयकारोनिर्वाणप्रकरणंपू पद्रुपटितम सर्ग ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भिक्षोस्समाधौमुक्तस्यदहनाराभ्रवण्यते ॥ भिक्षुर्भातिवद्व्येवांशुधामोक्ष
 स्वर्गोपत ॥ १ ॥ सर्वोपयगुसमाधेर्भूत्वापयगु अमीमव्यहितामयाधोपितानरामिषणोमधस्रस्रयाकानयतु ॥ १ ॥ अर्धवतस्यसवचुनियतेरेयनिभ्ययद्दतिमहुकदिस्यत्स्यत्येवपुट
 पितिस्रस्रपथसिद्धउवाच ॥ राजन्मिन्नि ॥ हेतु माणापटभक्तान्परसभाग शोषेणैवण्यमायात ॥ २ ॥ सर्गाह्वदीयसस्यसकस्येनपकीर्णतभाह ॥ तस्येति ॥ सत्यवतहेहभोम्य
 पारव्यशेषमसकस्यम्वसतिनायप्येतिभाष ॥ ३ ॥ भासपयतयुर्गालननिष्कासनीयमितिभिक्षुणाआश्रमैरतरास्वधासिभिलासुर्धैर्गुमत्वादापत्वम्भिमिलस्रवोपनकमुमरा
 स्यवित्याह ॥ तद्गददति ॥ भासस्यपयतिष्वरमनिबलात्रिकासितार्गलासर्वाभिक्षुरेहविरहस्रवामुत्सावर्हिर्द्वार्धारास्तेतिषति ॥ बलात्रिकाबलात्रिकतिषा ॥ ४ ॥

नतोभासतेकायभिक्षुशरीरेनिक्वाल्यनिःसार्यजलेत्यक्ष्यतिमज्जिष्यति ॥ तस्याकुट्यामन्यतल्कायाकारशिलाप्रतिमस्वरूपंभिक्षुपूजाभक्त्यादिव्यवहारप्रवर्तनायकरिष्यं
 ति ॥ दृढत्वादक्षुण्णमानसभक्तमनःकल्पितदेवतारूपम् ॥ कर्मधारयः ॥ ५ ॥ एवमुत्तरीत्यामुक्तः ॥ विहारेषाणचेष्टादिव्यापारविषयेनष्टंस्तम् ॥ ६ ॥ प्रश्नप्रासंगिकमुक्त्वाप्र
 स्तुतमेवावलंबते ॥ एवेत्यादिना ॥ दुर्बोधेनधातिपरपराहेतुविक्षेपशक्त्या ॥ अतिवाहनेनिरस्यते ॥ अस्तीअविद्यमानैवकृतजगदारभा ॥ हेमः कटकतयेवप्रतिभासस्ययोवि
 पर्यासीत्यथाभावस्तम्भात्रकारणकोविधमोदयोयस्याः ॥ ८ ॥ वाचारभणविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमित्यादिदृष्टान्तश्रुतिवाचादाष्टितिकमायापिदृश्यमन्तस्वभौववानुर्मा
 यते ॥ ९ ॥ ज्ञःपरमात्माएवअविवेकाज्जीवत्वमायाति ॥ सचस्वविवेकात्सर्वमात्मेतिपरशरीत्यात्सदृक्चिन्मात्रःपरिशिष्यतइत्यर्थः ॥ १० ॥ सःस्वबोधतआत्मैव ॥ अबोधतस्तुस
 ततोनाशंगसंधानंकार्यंनिकात्यतेजले ॥ त्यक्ष्यंत्यन्यंकरिष्यंतिभिक्षुमक्षुण्णमानसम् ॥ ५ ॥ अनेनैवंसदेहेनभिक्षुर्मुक्तोव्यवस्थितः ॥ क
 थंप्रबोधतेनष्टंतद्विहारेशरीरकम् ॥ ६ ॥ एषांगुणमयीमायादुर्बोधेनदुरस्यया ॥ नित्यंसत्यावबोधेनसुखेनैवातिवाह्यते ॥ ७ ॥ असत्ये
 वद्वृत्तारंभाहेमःकटकतायथा ॥ प्रतिभासविपर्यसिमात्रकारणकोदया ॥ ८ ॥ परमात्मनिवाचेयमित्यंमायानुमीयते ॥ तरंगालीवपय
 सिप्रेक्षामात्रविनाशिनी ॥ ९ ॥ ज्ञोहिदृश्यमयादीर्घस्वप्नात्स्वप्नांतरंब्रजेत् ॥ एवंजीवत्वमायातिविवेकात्सर्वमात्मदृक् ॥ १० ॥ योयस्यप्र
 तिभासःस्यादात्मैवसस्वबोधतः ॥ सएवोदेतिसंसारःकरंजवनर्गुल्मदृक् ॥ ११ ॥ प्रत्येकंभूतमुदितंक्रतंसंसारमंडलम् ॥ भिक्षोःस्वप्नांतरद
 वपरांभंगिभिवांभसः ॥ १२ ॥ प्रस्तुतःपद्मजादेवजगत्स्वप्नोयथोदितः ॥ तथैवास्वच्छचित्तोरथोरुदःसर्वजनंप्रति ॥ १३ ॥ पितामहवदा
 भातिसर्गःस्वप्नविलासवत् ॥ प्रत्येकमुदितस्तेनब्रह्मांडानीवकोदिशः ॥ १४ ॥ स्फुरत्यथातथावास्मिन्जीवःपश्यतिविभ्रमम् ॥ त्ददयेयं
 समर्थचस्वप्नवदीर्घमांतरम् ॥ १५ ॥ चित्सत्तामात्रमासाद्यप्रतीतिच्युतमात्रतः ॥ जरामरणदुःखानांक्वचिद्भाजनतांगतः ॥ १६ ॥

एवससारात्मनाउदेति ॥ ११ ॥ भूतप्राणिनिकायंप्रतिप्रत्येकससारमंडलंथात्याउदितकतम् ॥ यथाभिक्षोःस्वभातरेअंभसोभंगिआवर्ततरगादिविभागमिवविक्रीत्यर्थः ॥ १२ ॥
 समदेर्हिरण्यगर्भस्यमनोमात्रनिर्माणत्वादयंसर्गःस्वमएवचेद्वाधेरपित्तथैवभावितुमर्हति अस्यच्छचित्तादुस्थितइतिपरस्थिरइवभासतइत्याह ॥ प्रस्तुतइति ॥ १३ ॥ चित्तशुद्धीतु
 पितामहस्येवपितामहवत्स्वमविलासवदसत्यथाभातितेनतादृशभागेनज्ञायतेप्रत्येकमयब्रह्मांडानीवकोदिशोदितइतिनिश्चीयतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ अयंजीवोव्याप्यष्टिप्रपचरूपेणस
 मष्टिप्रपचरूपेणवासाधारणप्रपचरूपेणप्रत्येकमसाधारणप्रपचरूपेणवायथातथावास्फुरन्मस्तुतथापिददयेप्रतिभानसमर्थदीर्घविभ्रमंपश्यतीतिसस्वप्नत्रन्मिथ्यैवेत्यर्थः ॥ १५ ॥
 दीर्घस्वप्नदर्शनेनिमित्तमाह ॥ चित्सत्तामात्रमिति ॥ तत्रतत्रप्रतीतश्च्युतमादृशतावन्मात्रतश्चित्सत्तामात्रमासाद्यआश्रित्यक्वचिक्वस्मिंश्चिद्वेचनरतिर्यगादिदेहे ॥ १६ ॥

नसद्यस्त्वमवधिप्रसूकरतयास्तिदीक्षीथितस्वचित्ताशस्यदमाधेणाय-यगतारवाकर्मब्रह्मलोकधारकत्वाकत्वाभुजानासस्थितेत्यर्थ ॥ १७ ॥ परमात्मविदेवमणकल्पनयातद
 धीनस्वरूपिणीभूत्वातद्वारण्यकीर्षनामककृपगतासतीआत्मनिदहाकारसम्भारिणीअप्यधवादिभ्यगत्वाविषयाकारसम्भारिणीभूत्वाविलुठति ॥ १८ ॥ अस्त्वमस्यधी
 स्यातीवार्तिनामकधरोदलधायिपरमार्त्तयेव अप्याससहस्रैरप्यधिष्ठानस्यान्यत्वायोगादिप्रियमपुरुषार्थफलकीषब्रह्मिकपटुकीकरोति ॥ चित्तनीति ॥ प्रत्यगात्माचित्तस्युपा
 ध्याकार्पात्रिमाध्यापराधात्किपरमात्माप्रलनपरवाब्रह्मकिआत्माप्रत्यगात्मानिकिमस्यब्रह्मणोभुस्त्वस्यदधुधेयनिर्देवनादिवीयाधिकजीवनाभोदेवदत्तयज्ञदत्तादेर्देनास्यआदि
 पराद्याणाम्क्वच्युदादिनास्यभार्द्दान किनुभभोदेव्युपाधिधरात्सर्वैसभाव्येव ॥ तथाच्युति ॥ सपुण्दहप्रविष्टआनस्यारथेभ्य प्राणभ्येधमाणोनामभावतिषदभ्याक्परस्यच्यु
 पनालंबब्रह्मलोकवाचित्तस्युदतशालिनी ॥ चित्ताशस्यदमात्रेणकृत्वाकत्वेवसस्थिता ॥ १ ॥ अचित्तस्वरूपिणीजीवनामरूपगतात्मनि ॥
 अन्यत्रचविलुठतिगत्वासभ्रमहारिणी ॥ १८ ॥ चित्तेतिपरमात्मानपरमात्मानवानकिम् ॥ जीवदेहादिनासोस्यप्रतिर्विवादिवाहर्ता
 ॥ १९ ॥ ब्रह्मण्यवपरब्रह्मजगदृष्ट्यैवसास्थितम् ॥ शुशकाशामिवाकारेजलेजलमिवामलम् ॥ २० ॥ लोकोब्रह्मणएवायजगद्रूपेयुतिष्ठ
 ति ॥ विभक्त्यन्यतयावांधात्प्रतिर्विधाटिवाभक ॥ २१ ॥ स्पदिस्पदाकतेवेहस्वत-सज्ञाविलीयते ॥ साप्यलपरिणामेनलीयतेभीषृतंचया
 ॥ २२ ॥ चित्तस्पदएवचित्तस्पदेसवात्मनिविजृम्भित ॥ सदास्पटीजुभाणादिकलितनात्रवास्तवम् ॥ २३ ॥ नस्पदोस्तीहनास्पदोनेकता
 वापिनद्विता ॥ शुशचिन्मान्नसर्वस्वयैवास्तितयास्थितम् ॥ २४ ॥ सारेणतुविचारणसर्वशब्दार्थयो सभे ॥ चिन्मान्नमेवज्ञातेऽयना
 स्तित्यपिनविपत ॥ २५ ॥ भेदेवदनयोद्वेतिभेद-भ्रकतिलोछनम् ॥ अभेदबोधाटखिलेगलितेशिष्यतेपरम् ॥ २६ ॥

७ नस्यथाप्रमन्वानोपनदतिताभ्येतस्यकर्तनाभान्येवेति ॥ १ ॥ एकैक्यदर्शिनजगदृष्ट्याप्यधरादृष्ट्येवपरब्रह्मब्रह्मण्येवसंस्थितार्कपुन-परमार्थदृष्ट्यासमूलोपाधिबाधेनद्वाप्यमि
 तिभाव ॥ २० ॥ किञ्चर्यणादौगुत्वाहयतभिन्नुत्तवस्यस्थितामन्यथाच्युतिसंभावनापित्यात् अयज्जिषलोकस्तुत्वात्मभूतस्याभायस्यब्रह्मणएवमूर्तामूर्त्तस्यकेपुजगद्रूपेयुति
 धर्तमिनतस्यभावनार्यतिपापिअन्यतयाआत्मन्यतिरिक्तमन्यममभयहेतुरस्तीतिबोधाद्विभेतीत्याभ्यर्थमित्यर्थ ॥ २१ ॥ अभ्यताभाधेच्युद्विस्वोहेतुरितिबुद्धिस्वरसनाप्य
 भ्यासेनअस्यदीक्यभदुबुद्धिलक्षणासंज्ञास्वतएषुबुद्धीषिदीपतसमुच्चिद्विद्व्यलपूणब्रह्माकारेणचरमसाक्षात्कारेणपरिणामेनाम्रीकृतपुनमिदतद्विदेब्रह्मणिद्विलीयतइत्यर्थ
 ॥ २२ ॥ बाधमाधत्कचकुरालकाटिदुर्भेषजगद्विदीपतमनिषेववास्तवचित्तस्यदमाभत्वावित्याह ॥ चित्तस्यदरूपेति ॥ २३ ॥ कश्चित्मिदिकपक्षानामितिचेत्नस्वदशातद्वरानादि
 स्याह ॥ नति ॥ २४ ॥ सर्वशब्दस्यतदर्थस्यच्युधेपुकरसेत्सभावेज्ञातेसन्निष्ठाभवेनपरमार्थस्य ॥ नास्तीतिअत्रावभूतेव्ययपवचोनिषिद्यतेदुरेकावइत्यर्थ ॥ २५ ॥ २६ ॥

यथोक्तैव सुस्थितिर्केन चिदप्यथाकर्तृशक्येति वसिष्ठः प्रतिजानीत ॥ नानातत ॥ एवकारः ॥ अन्यकमे ॥ हेराभत्यज्जनात्तन्नाशकः ॥ २७ ॥ ततस्तादृशानिःशकता
 वेषणानुबोधपूर्णचिद्रूपव्याप्तिरस्मिन्नर्थयकंचपृच्छ ॥ एवमेवास्तिपरमार्थः ॥ तस्मादेवतवममअन्यस्यचपरानिःशकताप्रतिष्ठितेत्यर्थः ॥ २७ ॥ ततस्तादृशानिःशकता
 बलादेवजापदादिसर्वावस्थाद्वैतापलापप्रवृत्तइत्याह ॥ ततइति ॥ २८ ॥ अबोधवधशार्देवद्रष्टृश्यादित्रिपुटीजागत् ॥ यदात्वबोध ॥ असत्यएवतदाशुक्लात्मरूपातच्छास्त्रिरेव
 काजगन्नाम्नी ॥ यतःसाशातिरेवगच्छतिसर्वतोव्याप्तोतीतिव्युत्सत्याएवजगन्नामयोग्यतयाव्यवस्थिता ॥ द्रष्टृश्यदर्शनात्मिकात्रिपुटीतुअत्यताप्रसिद्धेतिनासौतदाजगन्नाम्नी
 त्यर्थ ॥ २९ ॥ ननुचित्तप्राणादिस्पृश्यवोधमात्रेणकथनित्तिरित्तिचेतद्धेतुसकल्पक्षयादेवत्याह ॥ स्पृश्यइति ॥ ३० ॥ चित्तःअभावनाददर्शनं द्वैतैक्यादिरूपसकल्पउदितः
 नानातैवास्वबोधेनसर्वोपस्वनवेक्षणत ॥ पृच्छकंचैवमस्येवतस्मान्निःशंकतापरा ॥ २७ ॥ ततःस्वप्नोतजागर्त्तिर्नसुषुप्तिर्नतुर्धता ॥
 नवंधांस्तिनमोक्षोस्तिनान्यथाकल्पनात्मकम् ॥ २८ ॥ शांतिरेकाजगन्नाम्नीशांतिरेवमवस्थिता ॥ अबोधोऽसत्यएवातःक्रद्रष्टृश्यदर्श
 नम् ॥ २९ ॥ स्पंदोप्यस्पंदएवस्याग्निःसंकल्पनयाचते ॥ नस्पंदास्पंदयोर्भिन्नासंकल्परहितैवचित् ॥ ३० ॥ द्वैतैक्यविकलरूपसंकल्प
 शिदभावनात् ॥ सचभावनात्रेणगतोब्रह्मैवशिष्यते ॥ ३१ ॥ चिच्छंद्रविंबेसंकल्पकलंकःस्फुरतीवयः ॥ नासौकलंकसद्विचिद्विचिद्विनस्पधनं
 वपुः ॥ ३२ ॥ चिद्विनस्पनसन्नासन्ध्यायतांयततेपदे ॥ इत्यदोषमहाबोधसारसंग्रहणंकरंतम् ॥ ३३ ॥ चिच्छंद्रविंबासंकल्पकलंकाभृत्तवि
 ग्रहः ॥ त्वयाभव्येनसंस्पृष्टोभावाभावक्षयात्मना ॥ ३४ ॥ भावाभावादिकलनांतीत्वाचिन्मयतांचितः ॥ समोह्यात्मविलासांतःसमा
 ध्वसयथासुखम् ॥ ३५ ॥ स्पंदास्पंदौकल्पनाकल्पनावाचित्ताभायोविदिनामाधिनान्ना ॥ सर्वाकारानिर्दतिःशांतिसत्तापूर्णापूर्णाख्य
 कमेवास्थितेति ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्षेवांवां दे० मोक्षोपायेषुनि० पू० ब्रह्मैक्यप्रतिपादननामसप्तषष्ठितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७४ ॥
 सचभावनात्रेणदर्शनात्रेणगतइतिद्वैतैक्यरहिताचिद्वह्नैवशिष्यतइत्यन्वय ॥ ३१ ॥ तददर्शनप्रकारमाह ॥ चिच्छंद्रविवेइति ॥ ३२ ॥ नासौकलकइत्यर्थैयुक्तिमाह ॥ चिद्व
 नस्येति ॥ त्वयाचिद्विनस्पततेपदेस्थायताम ॥ यद्यस्मात्पूर्णभावस्थानात्मकत्वादित्स्वदैकरस्यमापन्नपृथङ्नसन्त्वदात्मनाचसन्भवतिइतिअनयैवयुक्त्यासर्ववस्तूनामात्मैक
 रस्यसपादकनिर्दोषबोधसारस्यसग्रहणसम्यगवलंबनकुरु ॥ ३३ ॥ हेचिच्छंद्रविंब हेअसकल्पकलक ॥ भावाभावक्षयात्मनाभव्येनत्वयासस्पृष्टःसर्वोपिपदार्थःअमृतविग्रहः
 संपद्यतेअहोतेमाहात्म्यमित्यर्थ ॥ ३४ ॥ चित्तःसमोह्यात्मविलासस्यांतसम्यगाध्वसविश्रानिभज ॥ ३५ ॥ हेरामत्वअधिनान्नाआनदसमुद्राख्येनस्वरूपेणस्थितःसन्स्पंदास्य
 दौक्ल्पनासकल्पअकल्पनाविकल्पोवेतियावाश्रित्ताश्रयाश्रित्तथातिभेदःसन्वोपिपसर्वाकारानिर्दतिःसुरवैकरसाशातिसत्तैवतथातथाआस्थिताइमेचपूर्णापूर्णादेशेएकमेवमे
 स्वरूपमितिचिद्वि ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्तात्यर्यप्रकाशेनिर्वा० पू० सप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७४ ॥

१ विकसद्रूपइतिपुस्तकारेपाठः ॥ उभयविधपाठमध्यटीकानुग्रहोमूलपाठेस्तीतिभाति २ अबटीकानुरोधात्कुर्वितिपाठोपेक्षितइतिभाति

तस्य प्रसवमिच्छिष्यमुकृतशास्त्रिणीजीविष्वस्वित्सांशस्य दमात्रेणाय-यनालवाकर्मप्रसक्तो कथाकलाकलाभुजानासास्थितेत्यर्थः ॥ १७ ॥ परमात्मविद्ब्रह्मणो कल्पनया तद्
 धीनस्वरूपिणीभूत्वा तदुराणजीवनामककृपणताघटीआत्मनिर्देशकारसमभहारिणीअन्यथाबहिष्मगत्वाविषयाकारसमभहारिणीभूत्वाविलुठति ॥ १८ ॥ अस्तवमस्यधी
 त्याजीवार्तिनामकप्रभेदस्तथावपरमात्मैव अथाससहस्रैरप्यधिष्ठानस्यान्यत्वायोगाविद्विपरमपुरुषार्थफलजीवम्रसौक्यपटुकीकरोति ॥ चित्तमीति ॥ प्रत्यागात्माश्चित्तस्युपा
 य्याकार्थान्निमायापराधात्किपरमात्माप्रसन्नपराशास्रान्नाकिमस्यम्रस्रणोमुखस्यस्यवृणोयतिविषयान्दिशैवाधिकजीवनाशोद्देशस्यस्यसाद्देहनास्रभादि
 परायाणाश्चसुसारिनास्रभाह्वान किन्तुअभेदेपुयाधिधरात्सर्वस्रभस्येध ॥ मयाश्चमुनि ॥ सएवमहमविष्टआनखापेभ्य प्राणान्नेवप्राणोनामभावतिषदन्वाक्परयश्चष्टुःश्र
 पातालवस्रलोकवाचित्तत्सुकृतशास्त्रिणी ॥ चित्सांशस्य दमात्रेणकृत्वाकृत्वेवसस्थिता ॥ १ ॥ चित्समंदरूपिणीजीवनामरूपगतात्मनि ॥
 अन्यन्चविलुठतिगत्वामभ्रमहारिणी ॥ १८ ॥ चित्तंतिपरमात्मानपरमात्मानवानकिम् ॥ जीवदेहादिनाशोस्यप्रतिषिद्धादिवाहता
 ॥ १९ ॥ ब्रह्मण्यवपरब्रह्मजगद्दृष्ट्यवसांस्थितम् ॥ शुद्धाकाशमिवाकाशोजलेजलमिवामलम् ॥ २० ॥ लोकोब्रह्मणएवायजगद्द्रूपुतिष्ठ
 ति ॥ चिभंत्यन्यतयाथाधात्प्रतिषिद्धाटिवाप्तक ॥ २१ ॥ स्मदेस्मदीकृतेचेहस्वतसंज्ञाविलीयते ॥ साप्यलपरिणामेनलीयतेभीषूतयथा
 ॥ २२ ॥ चित्स्यदएवचित्स्यदेसवात्मनिविजृम्भित ॥ सदास्यदौजृम्भणादिकल्पितनाप्रवाप्तवम् ॥ २३ ॥ नस्यदोस्तीहनास्यदोर्नैकता
 वापिनद्विता ॥ शुद्धचिन्मात्रसर्वस्वयैवास्तितास्थितम् ॥ २४ ॥ सारेणतुविचारेणसर्वशब्दार्थयो समे ॥ चिन्मात्रमेवज्ञातेऽयना
 सांत्यपिनविद्यते ॥ २५ ॥ भेदवेदनयोदतिभेदप्रकृतिजालुनम् ॥ अभेदयोधाद्विलंगलितेशिष्यतंपरम् ॥ २६ ॥

पदप्रयापमन्वार्तोमननितान्म्येतस्यकर्मनान्मेवेति ॥ १ ॥ एवमैक्यदर्शिनजगद्दृष्ट्याप्यबहारादस्यैवपरब्रह्मब्रह्मण्येवसंस्थितकिंपुनपरमार्थदृष्ट्यासमूलोपाधिबाधेतद्वाप्यमि
 तिभाव ॥ २ ॥ किंचरूपेणार्दीमुत्सादत्यतमिन्भुस्त्वस्यस्थितावभ्ययान्निमित्तभावाभावापिस्यात् अयकीबलोकलुत्साल्लभूतस्याभायस्यब्रह्मणएवमूनामूर्तस्यकेपुजगद्द्रूपुति
 ष्टीर्तिनतस्वभावापिनयापिअन्यतयाआत्मस्थनिरिकमन्यभ्यमभायहेतुरस्तीतिशोधादिभेतीत्याभ्यर्थमित्यथ ॥ २ १ ॥ अस्याभावाधेषुपुद्विस्वयोहेतुरितिपुद्विस्वदेसभाप्य
 भ्यासेनअस्यैकतमद्द्रष्टृलक्षणसंज्ञास्वरूपबुद्धीबलीयतसाबुद्धिरप्यलपूर्णब्रह्माकारेणपरमसाक्षात्कारलक्षणपरिणामेनामीभूतपुनमिबलदिद्वेब्रह्मणिबलीयतद्वत्यर्थ
 ॥ २ २ ॥ बाधभावात्कफुकालकाटिबुर्भयजगद्दलीयतद्विषेदधान्त्वचित्स्यदमापत्ताविस्याद् ॥ चित्स्यदएवेति ॥ २ ३ ॥ कस्तिनमित्तकप्रकृतात्पिनिषेचस्वरुशातद्वर्शनादि
 त्साह ॥ नति ॥ २ ४ ॥ सर्वशब्दस्यतद्वयस्यसमेपुक्तसेत्सभावेतिशिष्याप्रवेधपरमार्थसत्यं ॥ नास्तीतिअभावभूतोप्ययपपचोनविद्यतेहेतुभाह्वस्यर्थः ॥ २ ५ ॥ २ ६ ॥

यद्योक्तैः तत्र स्थितिर्न केनचिदप्यथाकर्तृशक्येति विसिद्धमिति जानीते ॥ नानातेति ॥ एवकाराभिन्नकर्म ॥ हेरामत्वअवाचनवर्णनाभातात् ॥ तत्र ॥ २७ ॥ तत्रस्तादृशानिःशकता
 वेक्षणानुबोधः पूर्णचिद्रूपएवासि अस्मिन्नर्थयकंचपृच्छ ॥ एवमेवास्ति परमार्थः ॥ तस्मादेव तत्र मम अन्यस्य च परानिःशकताप्रतिष्ठितेत्यर्थः ॥ २७ ॥ तत्रस्तादृशानिःशकता
 बलादेव जायमानस्यैवापलापप्रवृत्तइत्याह ॥ ततइति ॥ २८ ॥ अबोधवशादेव दृष्टदृश्यादित्रिपुटीजगत् ॥ यदात्वबोध ॥ असत्यएव तदाशुद्धात्मरूपात् च्छान्तिरेव
 काजगन्नाम्नी ॥ यतःशाशान्तिरेवगच्छतिसर्वतोव्याप्तोतीतिव्युत्पत्त्याएवजगन्नामयोम्यनयाव्यवस्थिता ॥ दृष्टदृश्यदर्शनात्त्रिपुटीतुअत्यन्ताप्रसिद्धेतिनासौतदाजगन्नाम्नी
 त्यर्थ ॥ २९ ॥ ननुचित्तप्राणादिस्मृश्यबोधमन्त्रेणकथयित्वात्तिरितिचेतद्धेतुसकल्पक्षयादेवेत्याह ॥ स्पृदइति ॥ ३० ॥ चित्तःअभावनाददर्शनद्वैतैक्यादिरूपसकल्पउदितः
 नानातैवास्त्वबोधेनसबोधस्त्वनवेक्षणात् ॥ पृच्छकंचैवमस्त्येवतस्मान्निःशंकतापरा ॥ २७ ॥ ततःस्वप्नोत्तजगर्तिसुषुप्तिर्नतुर्यता ॥
 नवंधांस्तिनमोक्षोस्तिनान्यथाकल्पनात्मकम् ॥ २८ ॥ शांतिरेकाजगन्नाम्नीशांतिरेवमवास्थिता ॥ अबोधोऽस्त्यएवातःशुद्धदृश्यदर्श
 नम् ॥ २९ ॥ स्पंदोप्यस्पंदएवस्यान्निःसंकल्पनयाचते ॥ नस्पंदास्पंदयोर्भिन्नासंकल्परहितैवचित् ॥ ३० ॥ द्वैतैक्यविकलारूपसंकल्प
 श्रिदभावनात् ॥ सचभावनमान्त्रेणगतोब्रह्मैवशिष्यते ॥ ३१ ॥ चिच्चंद्रविंवेसंकल्पकलंकःस्फुरतीवयः ॥ नासौकलंकस्तद्विद्विचिद्वनस्यघनं
 वपुः ॥ ३२ ॥ चिद्वनस्यनसन्नासस्योयतांयततेपदे ॥ इत्यदोषमहाबोधसारसंग्रहणं कर्तम् ॥ ३३ ॥ चिच्चंद्रविंवांसंकल्पकलंकाभ्यतवि
 ग्रहः ॥ त्वयाभ्येनसंसृष्टोभावाभावक्षयात्मना ॥ ३४ ॥ भावाभावादिकलनानीत्वाचिन्मयतांचितः ॥ समोह्यासविलासांतःसमा
 ध्वसयथासुखम् ॥ ३५ ॥ स्पंदास्पंदौकल्पनाकल्पनावाचित्तामायोविद्विनामाधिनाम्ना ॥ सर्वाकारानिर्दतिःशांतिसत्तापूर्णापूर्णैत्ये
 कमेवास्थितेति ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यापूर्वांवां० वां० दे० मोक्षोपाच्युनि० पू० ब्रह्मैक्यप्रतिपादनं नामसप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥
 सच्चभावनमान्त्रेणदर्शनमान्त्रेणगतइतिद्वैतैक्यरहिताचिद्व्रह्मैवशिष्यतइत्यन्वयः ॥ ३१ ॥ तदर्शनप्रकारमाह ॥ चिच्चंद्रविदेइति ॥ ३२ ॥ नासौकलकइत्यर्थयुक्तिमाह ॥ चिद्व
 नस्येति ॥ त्वयाचिद्वनस्यततेपदेस्थायाताम ॥ यथास्मात्पूर्णभावावस्थानात्सकल्पादिस्वदैकरस्यमापन्नपृथङ्नसत्त्वशालनाचसत्त्ववतिइतिअनवैवयुक्त्यासर्ववस्तुनामत्तैक
 रस्यसपादकनिर्दोषबोधसारस्यसग्रहणसम्यगवलंबनकुरु ॥ ३३ ॥ हेचिच्चंद्रविब हेअसकल्पकलक ॥ तावाभावक्षयात्मनाभ्येनत्वयाससृष्टःसर्वापिपदार्थःअनृतविग्रहः
 सपद्यतेअहोतेमाहात्म्यमित्यर्थ ॥ ३४ ॥ चित्तःसमोह्यासविलासस्यत सम्यगाध्वसविविश्रांतिभज ॥ ३५ ॥ हेरामत्वअधिनाम्नाआनदसमुद्राख्येनस्वरूपेणस्थितःसत्स्पंदास्य
 दैवलयनासकल्पअकल्पनाविकल्योवेतियावाश्रित्ताम्नायाश्रित्तभातिभेदसन्वोपिसर्वाकारानिर्दतिःसुरवैकरसाशातिसत्त्वैतथात्ताआस्थिता इमेचपूर्णापूर्णदशेएकमेवमे
 स्वरूपमिति विद्वि ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्त्रात्पर्याप्रकाशेनिर्वा० पू० सप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

१ विकसद्पइतिपुस्तकांतरेपाठः ॥ उभायविधपाठमध्येटीकानुग्रहोमूलरूपेस्तीतिभाति २ अत्रटीकानुरोधात्कुर्वितिपाठोपेक्षितइतिभाति

अथवातरस्थलीलधेयस्यपूर्णमस्थितिलीलया तज्ज्ञास्तुच्छाक्तनमौनत्रयेयंधरूपमेवेदनिरस्यमितिकुप्यंतु चिदानंदविलासएवेतिबुद्ध्यानवाकुप्यंतुतथापितेषामत्रोपादे
यताज्ञानमेवनास्तीत्यर्थतस्यार्थिस्याह ॥ नात्रेति ॥ १४ ॥ जीवन्मुक्तानामितिरनुभावस्तत्रस्थितम् ॥ जतोर्भावतीतिशेषः ॥ अतस्त्वमपिशृणु ॥ १५ ॥ तत्त्वदर्शनेसिद्धेअयत्ने
नैवतस्तिथ्यतीतिनपूर्वमौनछेरासापेक्षेत्याह ॥ नात्रेति ॥ ऊर्ध्वार्धोमध्यसचारभेदेनत्रिविधः ॥ विषयलाभहर्षणनोह्रस्यतेनिरोधछेरेननभलायते ॥ १६ ॥ तस्यज्ञानबाधि
तचित्तकथमवतिष्ठतेत्याह ॥ चेतइति ॥ १७ ॥ विभाजकविकल्पक्षयात्तारतम्यविभागाभावाच्चाविभागम् ॥ अतएवानभ्यासमभ्यासनिरपेक्षम् ॥ अपरिच्छिन्नात्स्वरूपत्वाद्

नात्रोपादेयताज्ञानमेतन्मौनत्रयेकिल ॥ लीलयाकथितंतेनतज्ज्ञाःकुप्यंतुवानवा ॥ १४ ॥ इदंशुषुप्तमौनंतुजीवन्मुक्तमितिस्थितम् ॥
अपुनर्जन्मनोजंतोःशृणुश्रवणभूषणम् ॥ १५ ॥ नात्रसंयम्यतेप्राणस्त्रिविधोनापियोज्यते ॥ नाह्रस्यतेनभ्यायंतेसमस्तेद्विषसंविदः
॥ १६ ॥ नानाताकलनेयंचनवल्गतिनशाभ्यति ॥ चेतोनचेतोनानाचेतोनसन्नासन्नचेतरत् ॥ १७ ॥ अविभागमनभ्यासंस्यदनाद्यंतमा
स्थितम् ॥ ध्यायतोऽध्यायतश्चैतत्सौषुप्तमौनमुच्यते ॥ १८ ॥ यथाभूतमिदंबुद्ध्याजगन्नात्त्वविभ्रमम् ॥ यथास्थितमसंदेहंसौषुप्तमौ
नमेवतत् ॥ १९ ॥ अनेकसंविद्रूपात्मशिवेनैवेदमाततम् ॥ इत्यास्थितमनंतंयत्सौषुप्तमौनमुच्यते ॥ २० ॥ आकाशंनैवचाकशांसर्वम
स्तिचनोस्तिच ॥ इतिचित्तंसमंशान्तंयत्तन्मौनंशुषुप्तवत् ॥ २१ ॥ सर्वशून्यनिरालंबंशांतिविज्ञप्तिमात्रकम् ॥ नसन्नासदितिचस्यामासि
तंमौनमुत्तमम् ॥ २२ ॥ भावाभावदशादेशविशेषैर्विततोस्थितैः ॥ संविदोयदनाभासस्तन्मौनंपरमंविदुः ॥ २३ ॥ अत्यंतसमत्तैवांत
श्चेतसाऽद्यतिरूपिणा ॥ यदनावर्तनंसंविदुत्तेस्तन्मौनमक्षयम् ॥ २४ ॥ नाहमस्मिन्चाप्योस्तिनमनोनचमानसम् ॥ इतिसंविदसंविन्ति
रविच्छिन्नातिमौनिता ॥ २५ ॥ अहमस्मिजगत्यस्मिन्स्वस्तिशब्दार्थमात्रकम् ॥ सत्तासामान्यमेवेतिसौषुप्तमौनमुच्यते ॥ २६ ॥ यस्मा
त्संविदमेवस्यात्स्वान्यादिकलनाकृतः ॥ अनंतमेवसौषुप्तंसर्वमौनमतस्तम् ॥ २७ ॥

नायतम् ॥ १८ ॥ जगदितिनानात्वविभ्रमोयास्मिस्तद्दृष्टआत्मतत्त्वयथास्थितंबुरध्या ॥ १९ ॥ अनेकधासंविद्रूपाणामात्मायःशिवस्तेनैवाततंपूर्णंआस्थितमवस्थानंयत्तद्वित्यर्थः
॥ २० ॥ शून्यरूपत्वाभावाच्चैवचाकाशे ॥ २१ ॥ यस्याजीवन्मुक्तदशायामासितमवस्थानम् ॥ २२ ॥ भावाभावादिविशेषैःसंविदोऽनाभासःअविवर्त्तः ॥ २३ ॥ बाधित
त्वादित्यतमसत्तैव ॥ २४ ॥ मानसविकल्पनम् इतिबाधितस्यस्यविदाअसवित्तिरप्रतिभासः ॥ २५ ॥ स्वस्तिअनामयंशब्दार्थमात्रकसर्वसत्तासामान्यमेव ॥ २६ ॥ यस्माद्धेतोः
अभासर्वबाधकत्वाकारचरमद्यत्तिप्रमाशून्यातामपिपसतीवस्यात्तस्मात्स्वस्यअन्यस्यआदिपदाद्धेदस्यच ॥ २७ ॥

मीनधनुर्ध्रिपत्न्यप्रलम्बधीनवप्यसि ॥ सुपुमधीनतथाधिगुर्यातीतप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ चित्तविलासिताच्चित्तस्यस्वाभावेकप्रदहस्यनुसारिताम् ॥ १ ॥ बाणाधीर्नामीनसयम काष्ठ
 भिषमीनकाष्ठमीनम् ॥ सर्वेषुमीनेषुदरिद्रापसमर्थो भवसीति मीनेर ॥ २ ॥ द्विविधा इति ॥ त्वद्विदितानां प्रयाणाकाष्ठनयस्त्विनानारतस्य भेदानामनात्मज्ञातपाएककोटिर्भेद इति आ
 ष ॥ १ ॥ तमेवप्रकटयति ॥ अभावितायामिति ॥ आहितभास्वत्स्वपर्यालोचनतच्छुभ्यायांशुष्कयातदनुभवसस्युभ्यायां कच्छुभादायणार्थिकियायाम् ॥ ४ ॥ प्यहृदरे
 इतरतपस्विलोक्योपेत्यार्त्तरिरापानरास्वाहरम् ॥ ५ ॥ परत्पथेषुपुलास्यमस्यपार्थेषुपुलास्ययति ॥ एतयो रिति ॥ ६ ॥ तथा धंभेयाभिजय्यन्नृष्कारमीनमुनय आहुरि
 त्यर्थ ॥ ७ ॥ भेयापत्येकलक्षणान्याह ॥ बाह्यीनमित्यादिना ॥ इत्थित्यिष्येदंशमीनम् ॥ ८ ॥ एवंविभागापर्यालोचनेमनोमीनमपिपञ्चमपयपिसभावति तथापिप्रलम्बकाष्ठता
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ सुपुममीनवान्भूवात्यक्काचित्तविलासिताम् ॥ कलनामलनिर्मुक्तलिष्टावपृथगतत्त्वं ॥ १ ॥ श्रीरामउवा
 च ॥ वाह्यीनमक्षमीनचकाष्ठमीनचवदस्यहम् ॥ सुपुममीनमीनेशवसन्न्युद्धिकिमुष्यते ॥ २ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ द्विविध प्रो
 थ्यतेराममुनिर्मुनिवरीरह ॥ एक काष्ठतपस्वीस्याज्जीवन्मुक्तस्येतर ॥ ३ ॥ अभावितायांशुष्कयाया क्रियायां वदति श्रय ॥ इहाज्जितेद्वि
 यभाभोमुनि स्यात्काष्ठतापस ॥ ४ ॥ यथाभूतमिदंशुग्धवाभावितात्मात्मनि स्थित ॥ लोकापमोपिदमोतयं समुक्तमुनि स्मृत ॥ ५ ॥ एत
 योर्योमवद्भावश्चातयोमुनितापयो ॥ चित्तनिश्रयरूपतात्मामीनशब्देनसस्मृत ॥ ६ ॥ षतुष्कारमाहुस्तमीनमीनविदोजना ॥ वाह्यी
 नमक्षमीनचकाष्ठसौपुत्रमवच ॥ ७ ॥ वाह्यीनं वचसरोधोषलादिद्विविदिप्रह ॥ अक्षमीनपरित्यागश्रेयानां काष्ठसंज्ञकम् ॥ ८ ॥ म
 नोमीनंपञ्चमचतन्वर्त्तिकाष्ठतापसे ॥ भावेसुपुममीनाख्यं जीवन्मुक्तोनुजीवति ॥ ९ ॥ त्रिपुमो नविशेषेपुविषय काष्ठतापस ॥ सुपुममी
 नावस्थायां सातुयासैवमुक्तधी ॥ १० ॥ वाह्यीनमीनमित्येतसिद्वत्तत्त्वमनःकिल ॥ मर्दिनजीवबंधापायतत्रस्य काष्ठतापस ॥ ११ ॥
 अस्मत्सस्मरणवापिहृश्यवाक्त्रयमस्यशान् ॥ अपश्यन्नेवपश्यद्विकारुमीनीतुतिष्ठति ॥ १२ ॥ प्रसुरश्चित्तकलनमेतन्मीनत्रयंस्मृतम् ॥
 भवतिमीनिनस्तत्रानतज्ज्ञास्तस्यतीलया ॥ १३ ॥

पशुमयीमूर्च्छांशुप्यारंभसंभवतिनाप्येतान्तर्नयतिप्रिणमित्यर्थ ॥ त्वर्थे च ॥ भावेआत्मत्वरानुभावे ॥ १ ॥ विषय-अधिकत ॥ गुणाश्चतुर्धा ॥ मुक्तेषुजीवन्मुक्तेषुपी
 यतइतिमुक्तधी ॥ १० ॥ यथापिभिषुमीनेषुमीनस्यसिद्धतायापितानिमित्तमनोहृदनिश्रयरूपपाणयेतिजीवस्यवधयोवेद्यसाह ॥ वागिति ॥ ११ ॥ तीर्हिताह्यकाष्ठतापस स
 माथीकपयतिप्रितदाह ॥ अस्मदिति ॥ बलाभ्यनोनिपदृशानरत्सदोऽहंभावस्यसंस्तरणमनुसंधानमस्यराज्जिह्विपदरूपप्रपञ्चवाह्ययनानामप्रपञ्चास्तस्यराज्यज्ञानादृतात्मान
 मपरपञ्चेवशुपुमादिबलित्यास्मद्विबलायाभावाद्मत्स्यस्यानिप्रवक्ष्यामिप्रवक्ष्यामिप्रायस्यसिद्धतीत्यर्थ ॥ १२ ॥ व्युत्थानकालेनेतन्मीनप्रयमप्रसुरश्चित्तकलनमेव तथापातक
 नाहयोर्मीनिनोअबलितवक्त्रास्तुत्रिषावाधान्यतस्म्यनिरोधमपुत्यानाद्वितीलयानप्रभावतीत्यर्थ ॥ १३ ॥

अथवातरस्थलीयेत्यस्यपूर्णस्मिस्थितिलीलयामञ्जास्तुच्छप्राक्तनमौनत्रयेवंधरूपमेवेदंनिरस्यमितिकुप्यंतु चिदानंदविलासपरेवेतिबुद्धानवाकुप्यंतुतथापितेषामत्रोपादेयताज्ञानमेवनास्तीत्यर्थेनात्यर्थमित्याह ॥ नात्रेति ॥ १४ ॥ जीवन्मुक्तानामितिरनुभावस्तत्रस्थितम् ॥ जतोर्भवतीतिशेषः ॥ अतस्त्वमपिशृणु ॥ १५ ॥ तत्त्वदर्शनेसिद्धेअयलेनैवतस्मिन्प्रातिनपूर्वमौनेच्छशासापेक्षेत्याह ॥ नात्रेति ॥ ऊर्ध्वार्थमध्यसत्त्वारभेदेनत्रिविधः ॥ विषयलाभहर्षेणोच्छ्रित्येतनिरोधच्छेदननन्त्यायते ॥ १६ ॥ तस्यज्ञानबाधितचित्तकथमवतिष्ठतेतदाह ॥ चेदइति ॥ १७ ॥ विभाजकविकल्पक्षयान्तरतम्यविभागाभावाच्चाविभागम् ॥ अतएवानभ्यासमभ्यासिनिरपेक्षम् ॥ अपरिच्छिन्नात्स्वरूपत्वाद

नात्रोपादेयताज्ञानमेतन्मौनत्रयेकिल ॥ लीलययाकथितंतेनतज्ज्ञाःकुप्यंतुवानवा ॥ १४ ॥ इदंशुषुप्तमौनंतुजीवन्मुक्तमितिस्थितम् ॥ अपुनर्जन्मनोजंतोःशृणुश्रवणभूषणम् ॥ १५ ॥ नात्रसंयम्यतेप्राणस्त्रिविधोनापियोज्यते ॥ नाह्यस्यतेनभ्र्त्वायतेसमस्तेद्विषसंविदः ॥ १६ ॥ नानाताकलनेयंचनवल्गानिशाभ्यति ॥ चेतोनचेतानाचेतानसन्नासन्नचेतरत् ॥ १७ ॥ अविभागमनभ्यासंयदनाद्यंतमास्थितम् ॥ ध्यायतोऽध्यायतश्चैतस्यौषुप्तमौनमुच्यते ॥ १८ ॥ यथाभूतमिदंबुद्धान्जगन्नानात्वविभ्रमम् ॥ यथास्थितमसंदेहंसौषुप्तमौनमेवतत् ॥ १९ ॥ अनेकसंविद्प्राप्तमशिवेनैवेदमाततम् ॥ इत्यास्थितमनंतंयस्यौषुप्तमौनमुच्यते ॥ २० ॥ आकाशंनैवचाकाशंसर्वमस्तिचनस्तिच ॥ इतिचित्तंसमंशांतंयत्तन्मौनंशुषुप्तवत् ॥ २१ ॥ सर्वशून्यंनिरालंबंशांतिविज्ञप्तिमात्रकम् ॥ नसन्नासदितिषस्यामासितंमौनमुत्तमम् ॥ २२ ॥ भावाभावदशादेशविशेषैर्विततोत्थितैः ॥ संविदोयदनाभासस्तन्मौनंपरमंविदुः ॥ २३ ॥ अत्यंतसमत्तैवांतश्चेतसाऽवतिरूपिणा ॥ यदनावर्तनंसंविदुत्तेस्तन्मौनमक्षयम् ॥ २४ ॥ नाहमस्मिन्चान्योस्तिनमनोनचमानसम् ॥ इतिसंविदसंविन्तिरविच्छिन्नातिमौनिता ॥ २५ ॥ अहमस्मिजगत्यस्मिन्स्वस्तिशब्दार्थमात्रकम् ॥ सत्तासामान्यमेवेतिसौषुप्तमौनमुच्यते ॥ २६ ॥ यस्मान्संविदमेवस्यास्वान्यादिकलनाकुतः ॥ अतंतमेवसौषुप्तसर्वमौनमतस्ततम् ॥ २७ ॥

नायतम् ॥ १८ ॥ जगदितिनानात्वविभ्रमोयस्मिस्तद्दृष्टआत्मतत्त्वयथास्थितंबुद्धान् ॥ १९ ॥ अनेकधासंविद्प्राणामात्मायःशिवस्तेनैवातंतपूर्णंआस्थितमवस्थानंयत्तदित्यर्थः ॥ २० ॥ शून्यरूपत्वाभावाच्चैवचाकाशे ॥ २१ ॥ यस्यांजीवन्मुक्तदशायामासितमवस्थानम् ॥ २२ ॥ भावाभावादिविशेषैःसंविदोऽनाभासःअविवर्तः ॥ २३ ॥ बाधितत्वादित्यतमसत्तैव ॥ २४ ॥ मानसविकल्पनम् इतिबाधितस्यसविदाअसवित्तरप्रतिभासः ॥ २५ ॥ स्वस्तिअनामयंशब्दार्थमात्रकसर्वसत्तासामान्यमेव ॥ २६ ॥ यस्माद्धेतोःअमासत्तैवाधकस्वाकारचरमवत्तिप्रमाशून्यातामपिप्रसतीवस्यात्तस्मात्स्वस्यअन्यस्यआदिपदाद्भेदस्यच ॥ २७ ॥

अथिवाधाधानुर्धनद्राधकस्तीनामपिधाधानुयान्तिव ॥ २८ ॥ प्रागुक्तसविधधानुभूमिकानामध्यपचम्यावयपृशास्तीस्त्राभूमिका समाधिप्रवृत्त्याजापितआधराभ्या
 स्वमस्वेवितस्वविदियथायणप्रवतीत्याह ॥ सौपुर्मकति ॥ समाधान समाधिकश्वसमाधि पृतेसमाधयोजापत्यपिभवति ॥ २९ ॥ हेमश्रमश्रमभूतहेसाधोजापतिसमदात्ति
 पुणध्यवहरत्सहोपिउदधात्यकभ्यवहार समाधिस्थोपिधीवम्भुक सकलामलशान्तिहसिर्नित्यदुर्पस्थपृथक्थाविदेहपृथ ॥ इयचस्थिति स्थूलसूक्ष्माकारद्वयधाधान्यगाभव
 दीतिनाभाभवस्यस्तस्तीधास्तिनाम्यस्त्यर्थ ॥ अथधानभद्रत्यपिसधोधनमेव ॥ इयस्थितिस्त्रधाभवतएवास्तिनाम्यस्त्यर्थ ॥ अथधाभवतस्तीवास्तीनिरामपतिसिद्धवत्
 काराकि ॥ ३० ॥ इयामल अविनिमाहृक्योपनिपहुकरित्याधिराधादिपादभाषाप्रबिहापनेनोवल भवधासनमेकदुपकृपमास्व ॥ सर्वेष्विधतद्वरीहृकिलयस्यसिद्धतद्भ्रातरो

न्युपममौनमेवंदमनतत्वाद्यधोववन् ॥ तुर्यमेवामलविद्वितुयानीतमयापिच ॥ २८ ॥ सौपुर्मकसमाधानस्तयातुर्यसमाधिक ॥ तुर्याती
 तसमाधिवाजाप्रत्यपिभवतिवै ॥ २९ ॥ तुर्यस्यावसकलामलशान्तिवित्तिर्जाप्रत्यपिव्यवहरन्निपुणसमतान् ॥ नित्यसदेहउतवापिवि
 देहएववक्षन्नाभोभावतएवकिलास्तिसाधो ॥ ३० ॥ अभित्युदकाभववासनमेकमास्वनवनवाहमपिनाम्यदिहास्तिसत्यम् ॥ सर्वेष्विवि
 षतद्वर्तद्विकलांतरासज्जलिपृथिद्गानकोशकलैकनिपु ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यार्थेवा० वा० दे० मोक्षोपायपुनिर्वाणप्रकरणपू० महामौनय
 वीपदेशोनामाऽष्टपटितम सग ॥ ६८ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कुतश्चतत्वमायातद्रुद्राणामु
 निनायक ॥ योगणास्तेतुयेरुद्राउतनेतिवदाशुमे ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ स्वप्नानामिद्धुणादृष्टशतशरीरकम् ॥ सर्वमुद्देशाना
 ज्ञातततउक्तनतन्मया ॥ २ ॥

नाकारनृभूयमान स्वमलशाभगुण्योऽजीवभ्युक्तस्त्वचिद्गानकोशकलैकनिपुलिष्ठत्यर्थ ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतास्यर्षप्रकारोनि०पू०अष्टपटितम सग ॥ ६८ ॥
 गणानामपिठद्वलभुक्तानामंष्टिकीस्थिति ॥ योगाद्याणस्यविलयोद्येत्सद्भूतिरुच्यते ॥ १ ॥ प्राप्यताम्रकहसुहार्करुद्रतीसर्वएवने ॥ समजन्मभिरिजुभ्यरुद्राणामुत्तमशान्ति
 शानतामप्युत्तमठदताभागुकलदुसहसर्षकदासप्रयतेपुदेहपुषाररक्षयरोपगुकवतनियाम् नमभुक्ताधिरभोगाम्याप्यरुद्रपुरत ॥ गणताभावसतस्तेस्यास्तिसपरिच्छेदाह
 स्युक्तमठदच्छेदयारातठदभूर्नागणत्वमेकैकठदमूर्तिरितिषदिशानोराम पूच्छति ॥ कुतश्चति ॥ रुद्राणांशतत्वकुतआगतम् किंनपी सहेपरिगणानाहुततद्भानिरिकठदराणामेवपरिग
 ष्यन्त ॥ एषार्थेगुरोश्च ॥ योगास्त्वयोक्तास्तएवयेरुद्राउक्तास्तेजान ॥ अन्येएवकरुद्रत्यर्थ ॥ १ ॥ नमपयमकल्पमेवाबलव्यधसिष्ठउत्तरमाह ॥ स्वप्नानामिति ॥ उद्देश
 वध्याग्बिबितवज्जम्भादिप्रस्तावतस्वप्नातमेवतस्तन्मयाऽरुद्रशतसंख्यानेनामतेरिषिप्यनोक्तम् ॥ २ ॥

भिक्षुस्वमेये जीवटाया कारास्तदाकारमेवोत्सर्गो गणशतमिति स्मृतम् ॥ तदेतद्दृशतकमपि भोगैश्वर्यसाध्याद्दुर्ज्ञात्वाच्च भवति ॥ ननु गणाद्गतस्त्वथैव कथाऽप्यदा उच्यते ॥
 कथमुत्पन्न इन्द्रायुः स्वामिभृत्यभावयोर्विरुद्धयोरेकत्रास भवत् ॥ किंच शततमस्य मुख्य इन्द्रत्वाद्गत्वा भावाद्गणशतमित्युक्तिश्चानुपपन्नेवेति चेन्न हाह ॥ रुद्रा अपीति ॥ तेशा
 तस्वयस्त्रा अपि पूर्वसिद्धस्येश्वरकोटिभूतस्त्रस्यपरिचर्यादिविधौ गणा एव भवति तेषां कर्मफलभोगैश्वर्यप्राप्तेस्तदर्थानत्वादित्यर्थ ॥ ३ ॥ वो दयित्वानुत्तमिभिक्षुचेतसाचेतनेन च
 त्यादिना भिक्षुस्वमकृतेन शततमेन रुद्रेण स्वचित्तैतन्पदानेन भिक्षवादीनां बोधनयत्यागुक्ततदन्यात्रादर्शनादसंभावयत्परामः पृच्छति ॥ एकस्मादिति ॥ ४ ॥ अनीश्वरेष्वज्ञेपुन
 ददर्शने निर्देश्वरेषु मुक्तेषु न तदसंभावनायुक्तेति परिहरति ॥ निरावरणेति ॥ ज्ञानैश्वर्येण निरावरणायोगैश्वर्येण सद्भावाः सत्यसकल्पाः ॥ रसैर्वैसरसंसेवायल्लब्धानदी भवतीति श्रु

य आकाराश्रिते स्वप्ने तद्गणशतं स्मृतम् ॥ तदेतद्दृशतकं रुद्रा अपि गणा विधौ ॥ ३ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ एकस्माद्गणवांश्चित्ताक
 यंचित्शतं कृतम् ॥ तस्वप्नकृत इन्द्रणदीपादीपशतं यथा ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ निरावरणसद्भावा यद्यथा कल्पयंति हि ॥ तन्न
 यानुभवत्येवरसावरणसंविदः ॥ ५ ॥ सर्वान्मनःसर्वगत्वाद्यद्यथा यत्र भवत्यत ॥ तथा नुभूयते तत्र तथा ज्ञतया धिया ॥ ६ ॥ ॥ श्रीराम
 उवाच ॥ कपालमालाभरणो भस्मशाली दिगंबरः ॥ रमशाननिलयो वसन्कामुकश्च किमिथरः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ म
 हेश्वराणां सिद्धानां जीवन्मुक्तशरीरिणाम् ॥ न क्रियानियमोऽस्ति ह्यसह्यज्ञस्यैव कल्पितः ॥ ८ ॥ अज्ञसुदितचित्तत्वा क्रियानियमनं विना ॥
 गच्छन्त्यायेन मास्तेन परंदुःखं प्रयाति हि ॥ ९ ॥ सुज्ञास्त्विष्टेष्वनिष्टेषु न निमज्जति वस्तुषु ॥ यतोद्दिश्यत्वद्दृष्ट्वा निर्वसिनस्तथा ॥ १० ॥

ने रसो भूमानदस्त आसमतात्सा कल्पिकार्यं सताला भायदणोति स्यो करोति तथा विधाया मायाप्रतिविद्यसंवेतसार्वाङ्गैश्वर्यशक्तत्वाख्यातद्वलादित्यर्थ ॥ ५ ॥ सार्वभ्यवलादिपि
 तेषां सर्वभावितार्थसिद्धिरित्याह ॥ सर्वान्मन इति ॥ ६ ॥ एवमैश्वर्यसंतिहरिहरादयः किमर्थमानुषयो न्यायवताररमशानवासादिकदर्शनात्त्वस्य कल्पयंति शुभमेव कुनो न कल्प
 यतीत्याशयेन रामः पृच्छति ॥ कपालेति ॥ भस्मनाशालतेशो भूतेन च्छीलः ॥ ईश्वरः सर्वशक्तिसपन्नोपिसृक्किकिमर्थमेव मार्त्त इत्यर्थः ॥ ७ ॥ क्रियाः शास्त्राया एव भगलरूपा
 एव सुखभोगफला एव कार्या इति नियमस्तेषां विधिकरत्वाभावात् ॥ अज्ञदकप्रसिद्धमगलानामपि सर्वपातत्रदशा अभगलतमत्वा विशेषात् ॥ अशुभकर्माभावेन दुःखसा
 मर्थ्यापि तेषां दुःखभोगानुदयात्सर्वस्य सुखरूपत्वा विशेषाच्चैति भावः ॥ ८ ॥ दितचित्तत्वात्तारागद्वेषलोभादिदोषसहस्रखंडितचित्तत्वात्प्रस्येनमस्येषु प्रसिद्धेन दुर्बलस्वपरजा
 तिप्रसन्न्यायेन गच्छन् क्रियानियमनं विना परजन्मपरपरानरकादिदुःखप्रयाति ॥ हिं प्रतिशास्त्रप्रसिद्धौ ॥ ९ ॥ १० ॥

अथिवावाधानुर्धनद्रापञ्चनीनामलिखाधानुयातीतम् ॥ १८ ॥ प्रागुक्तसमिधेषुसप्तभूमिकानामप्यपचम्यात्पृतास्तिस्रोभूमिकासमाधिभवेद्वयाजायतआपराब्दा
 इत्यमस्यधितरत्रिदिवपायणभवतीत्याह ॥ सौपुन्रकति ॥ समाधानस्यमाधिकश्वसमाधि एतेसमापयोजायत्यपिभवति ॥ १९ ॥ हेमलनद्रस्यभूतइसाधोजायतिसमतात्नि
 पणप्यवदस्वर्देवित्तरास्यक्तप्यवद्वारसमाधिस्योपिजीवन्मुक्तसकलामलरार्तिदृष्टिर्निवत्यनुपस्यरुवतथाविद्दृश्य ॥ नृपचस्थिति स्फुल्लवृश्माकारदृयथाधान्यमाभय
 नीतिनभाभयस्यमस्यैवालिनान्यस्यत्यस्य ॥ अथवानभदस्यपिषवोपनमेव ॥ नृपस्थितिस्तथाभवतएवालिनान्यस्येत्यर्थ ॥ अथवाभवतस्तवैवास्तीतिराममतिविद्वधत्
 ष्वागतिक ॥ २० ॥ इरामन्त अग्निमिमीक्षुप्यापनिपुक्तरीत्याधिराहादियादमाथापविष्टापनेनेवस्तभवथासनमेकनुयुद्धयमात्स ॥ सर्वेष्विद्यतदनीद्वैकिलयस्यसिद्धतत्प्रतिरो

नुपुमर्मानमेवंदमनतव्याख्योभवत् ॥ तुर्यमेवामलविद्वितुर्यातीतमयापिच ॥ २८ ॥ सौपुन्रैकसमाधानस्तयातुर्यसमाधिक ॥ तुर्याती
 तसमाधिवाजायत्यपिभवतिवै ॥ २९ ॥ तुर्यस्यएवसकलामलशांतिदृष्टिर्जायत्यपिव्यवहरत्रिपुणसमतात् ॥ नित्यसदेहउतवापिचि
 दंहरववक्षन्नभोभवतएवकिलिस्ताधा ॥ ३० ॥ अभित्युदकभववासनमेकमास्वनत्वनवाहमपिनान्यदिहास्तिसत्यम् ॥ सर्वेष्वि
 यतइतद्विजलांतराभङ्गास्तिसृचिद्वगनकोशकलकनिष्ठ ॥ ३१ ॥ इत्यापेवांवा०वा०दे०मोक्षोपायपुनिर्वाणप्रकरणपू० महार्भानिय
 त्वापदशानामाष्टपदितम सग ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कुतशतत्वमायातरुद्राणामु
 नितायक ॥ योगणास्त्रुपेकद्राउतनेतिवटाशुभे ॥ १ ॥ ॥ अथिसिष्ठउवाच ॥ ॥ स्वभानाभिद्विष्णादृशतशतशरीरकम् ॥ सर्वमुद्देशता
 ज्ञातततउत्तनतन्मया ॥ २ ॥

नद्यशरनुभूयमान स्वमस्तशभधुरव्याघ्रोर्जीवन्मुक्तस्त्रिद्वगनकोशकलकनिष्ठस्तिवैत्यर्थ ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीवाग्विषय० तात्पर्यप्रकाशेनि० पू० अष्टपदितम ॥ १८ ॥
 गणानामपिद्वैतस्युक्तानामास्त्रिर्कस्यिदि ॥ योगाद्याव्यस्यवित्पयोव्येस्तद्वृत्तिरुच्यते ॥ १ ॥ प्राप्यतप्राङ्गद्वारद्वारासर्वएवते ॥ समाजम्भुर्द्विजुश्वरुद्राणांमुत्तमरातमिति
 शतानामप्युत्तमरुद्रताप्रागुक्तानुत्तरासर्वरुद्रास्त्रयातपुन्रेपुद्दृशुभारद्वयोपभुक्तवतीयाम् तपभुक्ताश्चिरभोगाभ्याप्यरुद्रपुरातन ॥ गणानामाधसतस्तेस्यास्त्यतिसपरिच्छेदाद्
 स्युक्तनप्रदच्छुपारातदुद्गर्तानां गणत्वमेकैवरुद्रमूर्तिरिति स विद्वानोराम पृच्छति ॥ कुतइति ॥ रुद्राणांशतत्वकुनआगतम् किण्वी स्वहृत्परिगणनादुगतद्वानिरिकरुद्राणांमेवपरिग
 णनात् ॥ एषार्थेनुराच ॥ यमथात्मन्योकास्तएवैकरुद्राउकालेउत्तन ॥ अन्येष्टरुद्रद्वैत्यथ ॥ १ ॥ तपभुक्तपदकप्येवावच्छेद्यसिद्धउत्तरमाह ॥ स्वभानाभिनि ॥ उद्देश
 तप्राग्गीवतवज्जन्म्यादियत्सारावतस्तयाज्ञातमेवततस्मयाठ्ठशतसख्यानेनामरोविशिष्यनोक्तम् ॥ १ ॥

एककलत्रेऽथोदनसिद्धौ वाङ्मिजलयोरिवसांख्ययोगयोः समुच्चयानुक्तो न विकल्प इति चेत्तत्राह वासनामिति ॥ सत्तेर्वासांतःकरणप्राणादिचेष्टायास्तद्वासनापुंजात्मकं मन एव
 कारणतश्च साख्येन योगेन वारकेनैव विलीयतत्त्वज्ञानात्मनापरिणतमुभयोः कारणप्राणयोरपिकर्मसुब्ध्यापरेषु अकारणताभेदोत्प्रेक्षेकेनाप्यफलसिद्धेर्न समुच्चय इत्यर्थः ॥ २३ ॥
 देहाहतादर्शनपूर्विके वसत्रासत्तस्तिस्मूलमनस्तच्छातौ सर्वसत्तिशान्तिरुपपन्नोत्थाह ॥ मन इति ॥ २४ ॥ आत्मदर्शनेन तर्हि कथं मनसो नाश इति चेत्तददर्शनजन्यत्वादित्याह ॥
 मन इति ॥ २५ ॥ ज्ञानेन मनोबाधेतत्कार्यार्हममतादिवंधमोक्षानां सर्वाः कल्पनावाध्यत इत्याह ॥ मनोऽभवदिति ॥ ककुत इत्यनयोः प्रतिपदमन्वयः ॥ २६ ॥ इदानीमुत्तमाधम
 मध्यमाधिकारिकेण मोक्षसाधनत्रयसर्वशास्त्रार्थात्पर्यस्य हेण दर्शयति ॥ एकेति ॥ २७ ॥ तेषु मध्यमरास आक्षिपति ॥ यदीति ॥ मरणसर्वेषां प्राणविलयप्रसिद्धेरिति भा
 वः ॥ २८ ॥ अयोप्युपायानो नाशद्वैवमोक्षहेतवो मरणे च न मनो नाशः प्राणनाशो वा कितुमूर्त्तिकां विलीनसैधववद्विधायां वासनात्मनावस्थानमुक्त्वा काले पुनराविर्णा
 वासनांचित्तमेवाहुः कारणं तद्विसंस्ततेः ॥ तदकारणतामेति विलीयो भयकर्मसु ॥ २३ ॥ मनः पश्यति वैदेहं बालो वेतालकं यथा ॥ स्वात्मा
 नं विलयं नीत्वानभूयस्तं प्रपश्यति ॥ २४ ॥ मनोमुधैवाभ्युदितमसदेवानवेक्षणत् ॥ स्वप्ने स्वमरणाकारं प्रेक्ष्यमाणं न विद्यते ॥ २५ ॥ मनो
 भवत्सुसंसारः कर्ममाहं कसंततिः ॥ उपदेशोपदेशादिवंधमोक्षौ च तत्कृतः ॥ २६ ॥ एकतत्त्वघनाभ्यासः प्राणानां विलयस्तथा ॥ मनो वि
 निग्रहश्चेति मोक्षशब्दार्थसंग्रहः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ यदि हि प्राणविलयो मुने मोक्षस्य कारणम् ॥ मृता एव विमुच्यंते तन्मन्ये
 सर्वजंतवः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ त्रिव्यंतेषु प्रयोगेषु मनः प्रशमनं वरम् ॥ साध्यं विद्धि तदेवाशुभयथा भवति तच्छिवम् ॥ २९ ॥
 यदानिर्वाणं प्राणास्य जंतो दर्शरि कम् ॥ तदानुभूयतन्मात्रैर्यातिव्योमनि संगमम् ॥ ३० ॥

वः स विज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्वक्ता मतीति श्रुते स्मृणु जलायुकादृष्टांतप्रसिद्धेर्विलीनताप्राणानांचक्षुरादिद्वारेणोक्त्वा स भवाच्च न च स्थूलदेहरूपाधाराजावाह हि निर्ग
 ताना विलयः वासाकारो स होक्ताताभिर्भूतमात्राभिलात्कालिकव्यवहारयोग्यदेहकल्पनसभावादित्याशयेन वसिष्ठः समाधत्ते ॥ त्रिव्यंतेष्वित्यादिना ॥ मनः प्रशमने भववरं श्रेष्ठ
 साध्यविति ॥ २९ ॥ यदा प्राणानिर्वाणनम् ॥ वणशब्दे ॥ उपशान्तयुर्धुरारावमिदं दर्शरि कस्य जितदा वासनाकामकर्मैष स्थापितमा विदेहाकारमनुभूय बाह्यव्योमनितादृशदे
 हारं भानुकुलैस्तन्मात्रैर्भूतमात्राभिः संगमयति ॥ तथा च श्रुतिः ॥ स विज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्वक्ता मतीति ॥ तथाप्ये शस्कारोपेशोमात्रामुपादायान्यन्वतरकल्याणत
 ररूपतनुने एवमेवायमात्मेदर्शरि निहत्या विद्यागमयित्वाऽप्यन्वतरकल्याणतरं रूपं कुरुते पिठ्यं वागांधर्वं वैवदाप्राजापत्यं ब्राह्मणान्येषां वा भूतानामिति च ॥ श्रुतौपेशस्कारी
 स्वर्णकारपेशसः स्वर्णस्य मात्राशकलात्पुपादायेत्यर्थः ॥ ३० ॥

रुद्राश्चकस्याद्यादुर्भोगम् ॥ यद्-आसग ॥ ११ ॥ एवकभामानुष्याद्विभक्तकपा ॥ १२ ॥ नरेपताकस्त्वचिद्विशिरोष ॥ आत्सीयत्वषणाश्रमोचिनाम् ॥ परतवच्यद् ॥ सा
 निज्जालान्विषणानियमनातीनिविषयलयाधिवनकविद्वित्यय ॥ १३ ॥ गर्हकयद्दरस्यप्रसिद्धहृत्परिभवेभकियानियमोहेरुर्वातस्त्रिष्वेयादिनियमोभावादीनाश्चास्त्रणोत्त
 मययानियम काकनालीपन्थापतदपटनादित्याराक्याद् ॥ अग्रादीनाभित ॥ आतयस्ततज्जात्युचितकर्मानियम ॥ मुख्यश्चेच्छाखापानाविनियमितिरवतद्वयस्याधिकस्यय
 ॥ १४ ॥ अस्माननुषयानाम्यादिकियावास्त्रियता सगादाशिश्वकाकार्कनुसर्गेरुदिमापयोरेसतितत्तद्वर्णाविभागसंकेतवशात पृथक्प्रेरिहकारस्तीककमुखद् स्वानुभूतिकत्ता

कायतालीयवद्व्याधियापूर्वतितेसदा ॥ ननुर्वस्यवैकिकिषिनैपाकषिदपिभह ॥ ११ ॥ काकतालीयतोविष्णुरेवकर्मादित पुरा ॥ एव
 यमाजिनयनएवकर्माशुजाडव ॥ १२ ॥ नर्निषमस्तिनानिषनोपादेयनहेयता ॥ नचात्मीयनचपरकमजाविषयकचित् ॥ १३ ॥ अग्रा
 टानांयथौण्यादिसगादाहृदिमागतम् ॥ हरटानातयाकर्माद्विजातीनाचजातय ॥ १४ ॥ सर्गेप्ररुदिमायातेसकेतवशात पृथक् ॥ अनुभू
 तिफलाश्रया फलितता कस्मिता स्वयम् ॥ १५ ॥ विदेहमुक्तविषयतुयमीनमतोमया ॥ नोक्तवपरमीनसेदेहस्वरपूद्दह ॥ १६ ॥ रवाट
 व्यतिरामच्छमात्माकाशचिदात्मकम् ॥ तत्ताप्राप्तिभ्रश्रेय साकयप्राप्यतेशुणु ॥ १७ ॥ सस्यगज्ञानावयोधेननित्यमकसमाधिना ॥
 सस्ययवावुद्भायेतरस्यता सास्ययोगिन ॥ १८ ॥ प्राणायनिलसशातैयुक्तयायेपदभागता ॥ अनामयमनाद्यततेम्बतायोगयोगि
 न ॥ १९ ॥ उपाटयतुसर्वेपागातपटमदभिमम् ॥ तत्केचित्सस्ययाप्राप्ता कचियोगेनदेहत ॥ २० ॥ एकसांस्थस्ययोगचय पश्यतिस
 पश्यति ॥ यत्सांस्थं प्राप्यतस्यानपरयंगेकटेवहि ॥ २१ ॥ यत्रप्राणमनोवृत्तिरत्यतनोपलभ्यते ॥ वासनावागुरोक्तातातद्विद्विपरम
 पदम् ॥ २२ ॥

शाखापासभाविषयभरागाद्विषयशास्त्रस्ययद्विभितादनिवेयम्वदित्यर्थ ॥ १५ ॥ एवमकसमाभायपदस्तोर्गुर्नैपृथककष्यशेषदर्शयति ॥ विदेहेति ॥ सेदेहस्यमसिद्धाच्गुर्व
 धर्मानास्तरुद्वनोक्तन्युद्विद्विपरिणामय ॥ १६ ॥ तत्ताप्यास्तद्वावस्यप्राप्तिभ्रश्रेययोगीश्र ॥ १७ ॥ तत्प्राप्तिस्तत्प्राप्ययोगावुपापद्विनिर्णयिष्यस्यसांस्थयोमिनोत्लक्षयति ॥
 सस्यमिति ॥ सस्ययाद्विद्वकविषयारपृथक्तराजयागत ॥ १८ ॥ कर्मयोगिनोत्लक्षयति प्राणैरि युक्त्यापामार्गीतहृदयोगेन ॥ १९ ॥ उपादेयफलीभूतस्यसाक्षात्कारेणप्राप्त
 प्यय ॥ सर्वेवद्विषयानामविषयोमिनाम् ॥ वेहेतःअनर्नैषवेहेन ॥ २० ॥ फलनपुनरेवस्फुटयति ॥ यदिति ॥ २१ ॥ ननुविभिन्नस्वरूपयास्तयो कुनएकफलनभाह ॥ यथेति ॥ प्रा
 णमनास्तराजभयारव्यात्यनिकेदिलोपोपच्छिन्नरत्नलुभुषयप्राप्तनाधागुरोक्तातास्थितिरवतस्वरमपदततद्वित्यर्थ ॥ २२ ॥

एकफलत्वेऽदिसिद्धौ वद्विजलयोरिवसाख्ययोगयोःसमुच्चयोरुकोनविकल्पइतिचेत्तत्राह वासनामिति ॥ संस्तेर्वासांतःकरणप्राणाद्विद्येष्टायास्तद्वासनापुंजात्कंभनएव
 कारणतच्चसाख्येनयोगेनवाएकेनैवविलीयतत्त्वज्ञानात्मनापरिणतभुभयोःकरणप्राणयोरपिकर्मसुख्यापारेषुअकारणतामेतीत्येकेकेनाभयफलसिद्धेर्नसमुच्चयइत्यर्थः ॥ २३ ॥
 देहाहतादर्शनपूर्विकैवसर्वासस्तिस्तन्मूलमनस्तन्व्यातौसर्वसस्तिशातिरुपपन्नोत्याह ॥ मनइति ॥ २४ ॥ आत्मदर्शनेनतर्हिकथंमनसोनाशइतिचेत्तददर्शनजन्यत्वादित्याह ॥
 मनइति ॥ २५ ॥ ज्ञानेनमनोबाधेतक्तकार्यार्हममतादिवंधमोक्षांताःसर्वाकल्पनाबाध्यतइत्याह ॥ मनोभवइति ॥ ककुतइत्यनयोःप्रतिपदमन्वयः ॥ २६ ॥ इदानीमुत्तमाधम
 मध्यमाधिकारिक्रमेणमोक्षसाधनत्रयसर्वशास्त्रार्थान्तर्यसमूहेणदर्शयति ॥ एकेति ॥ २७ ॥ तेषुमध्यमंरामआक्षिपति ॥ यदीति ॥ मरणसर्वेषाप्राणविलयप्रसिद्धेरितिभा
 वः ॥ २८ ॥ यद्योप्युपायामनोनाशद्वारैवमोक्षहेतवोमरणेचनमनोनाशःप्राणनाशोवाकिनुमूर्च्छाकालेविलीनसैधववद्विधायावासनात्मनावस्थानमुक्कमणकालेषुनराविर्भा
 वासनांचित्तमेवाहुःकारणंतद्विसंस्ततेः ॥ तदकारणतामेतिविलीयोभयकर्मसु ॥ २३ ॥ मनःपश्यातिवैदेहंवात्तोवेतालकंयथा ॥ स्वात्मा
 नं विलयंतीत्वानभूयस्तंप्रपश्यति ॥ २४ ॥ मनोमुधैवाभ्युदितमसदेवानवेक्षणात् ॥ स्वप्नेस्वमरणाकारंप्रेक्ष्यमाणंनविद्यते ॥ २५ ॥ मनो
 भवस्तुसंसारःकममाहंकरसंततिः ॥ उपदेशोपदेशादिवंधमोक्षौचतल्लुतः ॥ २६ ॥ एकनत्वघनाभ्यासःप्राणानां विलयस्तथा ॥ मनोवि
 निप्रहश्येतिमोक्षशब्दार्थसंग्रहः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यदिहिप्राणविलयोमुनेमोक्षस्यकारणम् ॥ ऋताएवविमुच्यंतैतन्मन्ये
 सर्वजंतवः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ चिष्वेतेषुप्रयोगेषुमनःप्रशमनंवरम् ॥ साध्यंविद्धितदेवाशुचथाभवतितच्छिवम् ॥ २९ ॥
 यदानिर्वाणनंप्राणास्यजंतोदंशरिरकम् ॥ तदानुभूयतन्मात्रैर्यातिव्योमनिसंगमम् ॥ ३० ॥

वः सविज्ञानोभवतिसविज्ञानमेवान्ववकामतीतिश्रुतेरवृणजलायुकादृष्टांतमसिद्धेर्विलीनानांप्राणानांचक्षुरादिहारेणोक्कमणासंभवाच्च नचस्थूलदेहेरूपाधाराभावाद्दहिर्निर्ग
 तानाविलयः वासाकारोसहोक्कानाभिर्भूतमात्राभिस्तात्कालिकव्यवहारयोभ्यदेहकल्पनसंभवादित्याशयेनवसिष्ठःसमाधत्ते ॥ चिष्वेतेष्वित्यादिना ॥ मनःप्रशमनमेववरंश्रेष्ठ
 साध्यविद्धि ॥ २९ ॥ यदाप्राणानिर्वाणनम् ॥ वणशब्दे ॥ उपशान्तपुर्धुरारावमिदंशरीरकस्यजंतितद्वासनाकामकर्मोपस्थापितभाविदेहाकारमनुभूयबासव्योमनितदृशदे
 हारंभानुकूलैस्तन्मात्रैर्भूतमात्राभिःसंगमयाति ॥ तथाचश्रुतिः ॥ सविज्ञानोभवतिसविज्ञानमेवान्ववकामतीति ॥ तथाप्येशस्कारीपेशसोमात्रामुपादान्यन्वतत्करकल्याणत
 ररूपतनुतेएवमेवायमात्मेदंशरीरनिहत्याविधागमयित्वाऽप्यन्वतत्करकल्याणतत्करूपकरोतेपिउपवागांधैवदैववाप्राजापत्यंवाब्राह्मवाहन्येपावाभूतानामितिच ॥श्रुतौपेशस्कारी
 स्वर्णकारपेशसःस्वर्णस्यमात्राशकलाप्युपादायेत्यर्थः ॥ ३० ॥

हराशकस्ताप्यावुर्भूताम् ॥ पृ० आसग ॥ ११ ॥ एवकमानुनूप्यादिजन्मकमा ॥ १२ ॥ नहेयताकस्यश्चिद्वितीरेय ॥ आत्मीयस्त्ववणाश्रमोचितम् ॥ परतद्वन्पद ॥ क्षा
 तित्वात्ताव्यपिणोतिपन्नानिद्विपयस्तथाश्चिधनकचिद्विस्वयं ॥ १३ ॥ नहिकयहरस्यप्रसिद्धहरश्चरिप्रधेपकियानियमोहेर्वातस्वरिभवेपादिनियमोप्रधवादीनांचभ्राह्मणोत्त
 मयथाभियम काकनालीयन्यायेतदपदनादित्यारकपाह ॥ आध्यादीनामिति ॥ जातयस्तत्तज्जात्युत्थितकर्मनियम ॥ मुख्यश्चरेच्छास्त्रयानाद्विनियतिरेवतद्रावस्थापिकेत्यथ
 ॥ १४ ॥ आत्मानुपयानाध्यादिकिवाभिनियता सगाथाशिक्षका किनुसर्गोद्धतिभाषायेततितत्तद्वर्णाद्विभागासकेनधरात पृथक्प्रेहिकपारत्कीककसुखद्वानुभूतिकेत्ता

काकतालीयवद्भ्रांभिन्याकुर्वतितेसदा ॥ नकुर्वत्यपिर्वैकिचिन्नैपाकचिदपिग्रह ॥ ११ ॥ काकतालीयतांविष्णुरेवकमादित पुरा ॥ एव
 कमाभिनयनएवंकर्मयुजोद्व ॥ १२ ॥ नर्तियमस्तिनानियनोपादयनहेयता ॥ नशात्मीयनचपरकर्मज्ञविपयकचित् ॥ १३ ॥ अथ्मा
 दीनांययीष्यादिसर्गादौरुद्धिमागतम् ॥ हरादीनांतयाकर्महिजातीनाचजातय ॥ १४ ॥ सर्गप्ररुद्धिमायातसकतवगत पृथक् ॥ अनुभू
 तिकलाश्रय्या कलियता कलियता स्वयम् ॥ १५ ॥ विदेहमुकविपयतुर्थमौनमतोभया ॥ नोकतवपरमौनसदेहस्यरपूहह ॥ १६ ॥ खाट
 व्यतिररामन्दमात्माकाशचिदात्मकम् ॥ तत्ताप्राप्ति परश्रेय माकयप्राप्यतशृणु ॥ १७ ॥ सम्यग्ज्ञानाववाधननित्यमकसमाधिना ॥
 सख्यैवावबुद्धयेतस्वता साख्ययोगिन ॥ १८ ॥ प्राणायनितसशतीचुत्पयायेपदमागता ॥ अनामयमनाद्यंतिस्यतायोगयोगि
 न ॥ १९ ॥ उपदेयतुसर्वेषाशातपदमद्रुचिमम् ॥ तकेषित्सख्ययाप्राप्ता कचियोगेनदेहत ॥ २० ॥ एकसांस्थ्यचयोगचय पश्यतिस
 पश्यति ॥ यत्सांस्थ्यं प्राप्यतस्यानंपरयोगेकदेवहि ॥ २१ ॥ यत्रप्राणमनोव्यतिरत्यतनोपलभ्यते ॥ वासनावागुरोक्क्रांतातद्विद्विपरम
 पदम् ॥ २२ ॥

शार्त्तयात्सागादिभयभरागादिषशास्त्रयकस्तिनाहनिद्वैपम्यमित्यर्थ ॥ १५ ॥ एवमथसमाधयापसुतेपुर्मनिपुत्रकष्यशेपदर्शयति ॥ विदहेति ॥ सदेहस्यपसिद्धाच्चतुर्द
 धर्मीनास्तरतनोकनाशुचिद्विनिपरेणाख्य ॥ १६ ॥ तत्तायात्तद्वाषस्यप्राप्ति परमद्योमोक्ष ॥ १७ ॥ तत्प्राप्तीसांस्थ्ययोगावुपायद्विद्वर्षिप्यभसांस्थ्ययोगिनोत्क्षयति ॥
 सभ्यमिति ॥ सख्ययाधिकेकविषयामयुत्तरताकयोगिन ॥ १८ ॥ कर्मयोगिनोत्क्षयति प्राप्तेनि युक्तमापाम्प्राप्तितद्वदयोगिन ॥ १९ ॥ उपदेयकटीभूततस्वसाक्षात्कारेणप्राप्त
 म्यम् ॥ सर्वेषांदिद्विधानामसिद्योगिनाम् ॥ देहमःआमनैषदेहेन ॥ २० ॥ फलतएतदेहस्युदयति ॥ यद्विति ॥ २१ ॥ ननुविश्विन्यरूपपालयोःकृतएकफलतप्राह ॥ यद्येति ॥ प्रा
 णमनोहृतयोःकथोरेव्याप्यनिकविलोपोपलक्षितत्वाद्भयपवासानापागुरोक्क्रांतास्त्रिभिरवतस्तरमपदतदस्यर्थ ॥ २२ ॥

एकफलत्वेऽर्धेन सिद्धौ वक्रिजलयोरिव सांख्ययोगयोः समुच्चयो युक्तो न विकल्प इति चेन्न ब्रह्म वासनामिति ॥ संसृतेर्वासात्करणप्राणादिचेष्टायास्तद्वासनापुंजात्मकं मन एव
 कारणतच्च साख्येन योगेन वा एकेनैव विलीयत त्वज्ञानात्मना परिणतमुभयोः करणप्राणयोरपि कर्मसुख्यापारेषु अकारणताभेतीत्येकैकेनाभयफलसिद्धेर्न समुच्चय इत्यर्थः ॥ २३ ॥
 देहाहतादर्शनपूर्विके वसवोऽसृष्टिसत्त्वमूलमनस्तच्छातौ सर्वसृष्टिशातिरुपपन्नेत्याह ॥ मन इति ॥ २४ ॥ आत्मदर्शनेन तर्हि कथमनसो नाश इति चेत्तददर्शनजन्यत्वादित्याह ॥
 मन इति ॥ २५ ॥ ज्ञानेन मनोवाधेन त्वकार्याह ममता दिवंधमोक्षाताः सर्वाः कल्पनावाध्यत इत्याह ॥ मनोभव इति ॥ ककुत इत्यनयोः प्रतिपदमन्वयः ॥ २६ ॥ इदानीमुत्तमाधम
 मध्यमाधिकारिके भोगोक्षसाधनत्रयसर्वशास्त्रार्थात्पर्यसंपहेण दर्शयति ॥ एकेति ॥ २७ ॥ तेषु मध्यमराम आक्षिपति ॥ यदीति ॥ मरणे सर्वेषां प्राणविलयप्रसिद्धेरिति भा
 वः ॥ २८ ॥ त्रयोप्युपायामनोनाशद्वैरवोक्षहेतवो मरणे च न मनोनाशः प्राणनाशो वा किन्तु मूर्च्छाकाले विलीनसैधववद्विद्याया वासात्मनावस्थानमुक्त्वा काले पुनराविर्भा
 वासनां चित्तमेवाहुः कारणं तद्विसंस्तुते ॥ तदकारणताभेति विलीयो भयकर्मसु ॥ २३ ॥ मनः पश्यति वैदेहं बालो वेतालकं यथा ॥ स्वात्मा
 नं विलयं नीत्वानभूयस्तं प्रपश्यति ॥ २४ ॥ मनोमुधैवाभ्युदितमसदेवानवेक्षणान् ॥ स्वप्ने स्वमरणाकारं प्रेक्ष्यमाणं न विद्यते ॥ २५ ॥ मनो
 भवस्तु संसारः कर्ममाहं कसंतंति ॥ उपदेशोपदेशादिबंधमोक्षौ च तत्कृतः ॥ २६ ॥ एकनत्वधनाभ्यासः प्राणानां विलयस्तथा ॥ मनो वि
 निप्रहश्चेति मोक्षशब्दार्थसंग्रहः ॥ २७ ॥ श्रीराम उवाच ॥ यदि हि प्राणविलयो मुने मोक्षस्य कारणम् ॥ मृता एव विमुच्यंते तन्मन्ये
 सर्वजंतवः ॥ २८ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ त्रिष्वेतेषु प्रयोगेषु मनः प्रशमनं वरम् ॥ साध्यं विद्धि तदेवाशुभयथा भवति तच्छिवम् ॥ २९ ॥
 यदानिर्वाणनं प्राणास्त्यजंतीं दर्शयिष्ये ॥ तदानुभूयतन्मात्रैर्यातिव्योमनि संगमम् ॥ ३० ॥

वः स विज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्ववका मतीति श्रुते स्तृणजलायुकादृष्टांतप्रसिद्धेर्विलीनानां प्राणानां चक्षुरादिद्वारेणोक्तमणास भवाच्च न च स्थूलदेहरूपा धाराभावाद्दहिर्निर्ग
 ताना विलयः वासाकारो स होक्ताताभिर्भूतमात्राभिसात्कालिकव्यवहारयोग्यदेहकल्पनस भवादित्याशयेन वसिष्ठः समाधत्ते ॥ त्रिष्वेतेष्वित्यादिना ॥ मनः प्रशमनमेव वरश्रेष्ठ
 साध्यविति ॥ २९ ॥ यदा प्राणानिर्वाणनम् ॥ वणशब्दे ॥ उपशान्तयुर्धुरारावमिदं शरीरकल्पजं तितदा वासाका मकर्मिपस्थापितं भाविदेहाकारमनुभूय बाह्यव्योमनितादृशदे
 हारं भानुकुलैस्तन्मात्रैर्भूतमात्राभिः संगमयति ॥ तथा च श्रुतिः ॥ स विज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्ववका मतीति ॥ तद्यथापेशस्कारोपेशसोभा नामुपादायान्यन्नवतरकल्याणत
 ररूपतन्ते एवमेवायमात्मेदर्शरीरनिहत्या विद्यागमयित्वाऽन्यन्नवतरकल्याणतरं रूपं कुरुते पिड्यं वागांधर्वैव देववाप्राजापत्यं वा ब्राह्मवा न्ये पां वा भूतानामिति च ॥ श्रुतौपेशस्कारी
 स्वर्णकारपेशसः स्वर्णस्य मात्राशकलान्युपादायेत्यर्थः ॥ ३० ॥

तर्हिनाभूतभाषावर्हिर्भातरपार्थिवः सार्थपि कुनो न भिद्यति तत्र ॥ भासनेति ॥ तत्तज्जीववासनाभाषात्मकानि नातितादृशा वासनासम्भवादिशियार्थैरेव स भिद्यति नेरैरिति
 व्यवस्थितमित्यर्थ ॥ ११ ॥ प्राणो र्हेतोर हेतुवासनासर्हिताप्येत्यर्थे यत्-पुनरेह यपि आधिदेहवासनासर्हिता एतन्मुच्यते ॥ हेतोरैव तदीयत्वात्तद्व्योक्तान्तगतवायुभिश्च स
 भ्यवप्यति ॥ यथा कुशुभमभयस्तिष्ठेत्प्रतिविशाल इतीत्येतेन स भ्यवप्यतीति यद्यपि प्याहनादिरेव स्यात्प्रथमतिगत इत् ॥ ११ ॥ अतएव मरणमाश्रयणमभयानेनारादृशितनप्राणनारोपीत्या
 ह ॥ ननु इति ॥ यथा साधुपदं कर्माधीमप्रोवासाकर्तारैरभ्यमानो विनशाभ्यनिनस्यति ॥ मनःप्राणयोश्च यनियतत्वमप्यन्तिकमुत्वेनाभ्ययमुत्वेन चरार्थयति ॥ नामनस्काद्विज्ञा
 वासनासात्मकान्येव विहितम्भाषकाणि वै ॥ तदात्मकैर्मनोवद्भिः प्राणैः भिद्यत्यतिनेरै ॥ ३१ ॥ सवासनाकृत्यपते प्राणामुच्यति देहक
 म् ॥ तद्योमवायुसंश्लेषं यार्तिदुःखाय गंधवत् ॥ ३२ ॥ मनःसांशुरिवांशोर्धौ नशाभ्यति सवासनम् ॥ नामनस्का सप्तवति प्राणा सूर्य
 इव त्विष ॥ ३३ ॥ नजहाति मनःप्राणान्विना ज्ञानेन कर्हि चित् ॥ वृणांतरणैव विनावृणा गन्धवति तिरि ॥ ३४ ॥ ज्ञानादवासनीभास्व
 नारप्राप्तुयान्मन ॥ प्राणात्स्यंदधनादत्ततश्चातिर्दिशियते ॥ ३५ ॥ ज्ञानात्सर्वपदार्थानामसत्वसमुदेत्यलम् ॥ तर्गेण वासनाशा
 दियोगाः प्राणचेतसो ॥ ३६ ॥ ततो नपश्यति मनःप्रशांतिर्देहातुन ॥ स्वनाशेन पदं प्राभवासेनैव मनोविदु ॥ ३७ ॥ चेतो हि वासनाभाष
 तदभावे परपदम् ॥ तत्संपपत्तज्ञानं ज्ञानमाहुर्विचारणम् ॥ ३८ ॥ इत्यस्या संस्तरामपर्यंतः सप्रवर्तते ॥ स्वयविवेकमात्रेण रज्जुसंप
 भ्रमाकृते ॥ ३९ ॥ एकार्थाभ्यसनप्राणरोधश्च त्परिक्षया ॥ एकस्मिन्नेव ससिद्धे ससिद्धाति परस्परम् ॥ ४० ॥ तालवतस्य संसंदेशी त
 शांतोऽप्यनिल ॥ प्राणानिलपरिस्मंदेशी शांततथा मन ॥ ४१ ॥ प्राण शरीरविलये प्रयाति व्योमवायुनाम् ॥ यथा वासितमेवेदस
 र्वपश्यति तत्रवा ॥ ४२ ॥ यथा विदेहा पश्यति प्राणव्योमनिदेहकम् ॥ समनस्कास्तथा चारसर्वं चानुभवति ॥ ४३ ॥ शांतिवातपरिस्व
 देययानं च प्रशाप्यति ॥ तथा शांतिमनःस्यंदेशाभ्यति प्राणवायव ॥ ४४ ॥

र्थेन ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अतएव ज्ञानादासनाक्षये उभयनारादस्याह ॥ ज्ञानादिति ॥ ३५ ॥ कथं ज्ञानेन वासना नारादृशितेन चेतुर्देहवाधावित्याह ॥ ज्ञानादिति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥
 ननु विज्ञानसंवासेन सर्वेषां पि ज्ञानात्सात्मकत्वमेव सपयते तच्छतस्वविचारणरूपेण भेदाद्विगतश्चात्मनमथल्लक्षानं भवति ॥ तद्व्युत्पन्नं भवति ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ प्रस्तुतमुपादत्ते ॥
 एकैति ॥ एकैर्पार्श्वे पतन्मनस्य सतनप्रवृत्त्या धार्यते ननु ॥ ४० ॥ ४१ ॥ सति शरीरे प्राणाकमणे अस्त्यकमो यथा शरीरे स्थैरवाप च्छेदादिना नारास्तप्रक क मस्तथाह ॥ प्राण
 ति ॥ व्योमवायुना वासाकारात्स्यवायुमिदनात्तत्राह ॥ तत्र वासाकारो ॥ ४२ ॥ यथा यादृशकर्मो ज्ञासितवासनामप्युत्तरनप्यन्तारिरेह कपरयति तथात दनु क्वचदेहवाधात्
 व्यवहारं ननु ज्ञानेति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

तिलतैलेसकान्तकुसुमामोदवन्मिश्रे ॥ ४५ ॥ रथसारथीद्वयान्योन्यस्पर्दनं विहरतः सपादयतः ॥ ४६ ॥ आधाराधेयवत् अर्घ्योऽप्यवत् ॥ ४७ ॥ शांतबाधितद्वैतवासनम् ॥ प्रा
 णस्य भावस्य तस्मिन्मनसिलीनत्वादेकीभूतत्वात् ॥ ४८ ॥ तस्मिन्मातृत्वे लयेन तदात्मत्वमेव स्थिरमवति ॥ ४९ ॥ अनुपलभोऽज्ञान उपलभस्तद्वाधिकात्प्रलाकारादचित्तस्यो
 द्ये रप्यसतोर्नदत्तयोर्धः शिष्यतइति शेषस्तच्चिन्मात्रे प्राणधारणया वा स्थिरो भवेत्यर्थः ॥ ५० ॥ किंयत्कालमेकतत्त्वभावनाधार्यातिवाह ॥ एकस्मिन्निति ॥ भावतदाकार
 दत्तिधाराम् ॥ यावद्भावसादत्तिधारणोपि चरमसाक्षात्कारपुटासती अभावत्वमायाति तत्र दित्यर्थः ॥ ५१ ॥ भोभ्यक्षयादाहारक्षयात्स्य यदेहद्वैतविलोयते ॥ ५२ ॥ धारणात् प
 चभिरगैर्भनसोबासाकारक्षये सति धारणादिभिस्त्रिभिर्भक्तैकानतासपत्यानिर्विकल्पसमाधिपरिपाकेन ब्रह्मभावः सिद्ध्यतीत्याह ॥ यदेकतानमिति ॥ ५३ ॥ अश्रुते अभते च ध्यान
 अविनाभाविनी नित्यं जंतूनां प्राणचेतसी ॥ कुसुमामोदवन्मिश्रो तलैलेद्वयस्थिते ॥ ४५ ॥ मनसः स्पंदनं प्राणः प्राणस्य स्पंदनं मनः ॥
 एतौ विहरतौ नित्यमन्योन्व्यं रथसारथी ॥ ४६ ॥ आधाराधेयवच्चैतावेकाभावे विनश्यतः ॥ कुरुतश्च स्वनाशिनकार्यमोक्षास्य मुत्तमम्
 ॥ ४७ ॥ एकतत्त्वपनाभ्यासाच्छांतं शास्यत्वं मनः ॥ तद्ध्यानत्वात्स्य भावस्य तेन प्राणोपि शास्यति ॥ ४८ ॥ विचार्य यदन्तात्मतत्त्वं त
 न्मयतां नय ॥ मनस्तत्सह्यं न तदेव भवति स्थिरम् ॥ ४९ ॥ यदेवातिरश्रेयोऽनुपलंभोपलंभयोः ॥ ह्योरप्यसतोस्तत्र शेषे वापि स्थिरो
 भव ॥ ५० ॥ एकास्मिन्सुहृदे तत्त्वे तावद्भावं विभावयत् ॥ भावं भावत्वमायाति स्वभ्यासाद्यावदातम् ॥ ५१ ॥ प्रत्याहारवतांचतः स्वयं
 भोभ्यक्षयादिव ॥ विलीयतसहस्राणैः परमेवावशिष्यत् ॥ ५२ ॥ यदेकतानं भवति चेतस्तद्भवति क्षणान् ॥ शांतशेषविशेषौघंचिराभ्यास
 स्वभावतः ॥ ५३ ॥ अविद्येयं तु नास्तीति बुद्ध्यायुक्तिर्युतंधिया ॥ ज्ञानादेव परवाप्तिसिद्धभ्यासस्ततः परम् ॥ ५४ ॥ चित्ते शांतं शास्यतीयं
 संसारसृगलक्षिका ॥ जरा मुपगतमेयोमिहिका तन्मयी यथा ॥ ५५ ॥ चित्तमात्रमविद्येति कुरुते नैव तक्षयम् ॥ तद्दूरं रामचिन्तात्मना
 भावो हि परंपदम् ॥ ५६ ॥ मुहूर्तमेव निर्वाणं यद्विचिंतः परंपदे ॥ तत्तत्परिणतं विद्वितत्रैवास्वादमागतम् ॥ ५७ ॥

धारणाद्यध्यासायोगच्छ्रवणमननाभ्याद्वैतजातमविद्यैवसात्त्वनास्यैव तत्त्वज्ञानादेव परवाप्तिरिति प्रमाणप्रमेयास भावनादोपतिरास पर्यंतं बुद्ध्याततः परं ध्यानधारणादिना ज्ञाना
 भ्यासः कार्यद्वयार्थः ॥ ५४ ॥ मेघे जरामपक्षयशरदिउपगते सति तोहेनोरागतान्मयी ॥ तन आगतइत्यर्थे हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतरस्यामि त्यनुवर्त्तमाने मयदूचेति मयद् ॥ ५५ ॥ ब्र
 ह्माकारपरिणतेनेतच्चित्तैव तस्य चित्तस्य शेषयुक्तं तस्य चित्तस्य रूपं तच्चिताविष्टानमाल्मैव न रूपात्ता हियस्मान्नादभावः परंपदपरमपुरुषार्थान्भवतीत्यर्थः ॥ ५६ ॥ अप्य
 र्थेऽवकारः ॥ निर्वाणविश्रांतम् ॥ तत्तर्हितद्रव्यवपरिणतविद्वितत्वव्यस्तस्याधिष्ठानव्यतिरिक्तं त्वरूपमस्तीति तत्रैव निरतिशयस्वप्रकाशानदास्यादमागतं सन्नव्युत्थानमिच्छतीत्य
 र्थः ॥ तथाचोक्तिरिदमर्थोऽन्तरे ॥ ज्ञानायतरसो येन सकदास्वादिनो भवेत् ॥ विहाय सर्वकार्याणि मनस्तत्रैव धावतीति ॥ ५७ ॥

रवेवप्रसूतयो सात्त्वयोगोरककलविंसाह ॥ परिति ॥ ५८ ॥ सत्तराष्ट्राथैत्ययमेवाह ॥ धेनवति ॥ अंतरप्रत्नाभाबिचिन्देहम् ॥ ५९ ॥ तद्वर्तनोन्मुखजनाविरलाएवेत्याह ॥
 िन्धविति ॥ अक्षरशाअसभावनान्धुभ्योपम क्षटशानुपरक्योति ॥ ६० ॥ उक्तमेवार्थमनुशरन्नुपसहरति ॥ विगलितेति ॥ हेतुभागतकविधिधायाभ्यासैर्विगलितभाष्या
 यनोआपरत्समस्तुगलक्षणातिभोतिरद्विज्वरानपदानियस्यथाविधस्यथाविधासयाद्विगलद्वाधितरव्यपदवत्प्रतिभासभाप्ररिष्टमनइहअथम्युत्स्यथायासत्वमिति
 भ्यते ॥ तद्वशासनार्थाशरकिशाश्रातुनारागद्वेषाभिमानदिकलाभिर्मलिनससारपरति ॥ यथास्वर्गभिणिसात्कनकनामुपागतताभ्युन कलककलनामलिनताभ्यपदने
 तद्वित्यर्थ ॥ ६१ ॥ ॥ इमिथीशासिष्ठमं तात्यमकारोनि० पू एकोनसप्ततिसप्त ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मायाभ्यात्यनवस्थानेविद्यात्मपरिशुद्धये ॥ वे
 यदिसात्स्थोविश्रातंचेतोयोगेनवापिते ॥ क्षणतस्त्वतायातंनभूयइहजायते ॥ ५८ ॥ धेतोविगलिताविपंसत्वशब्देनकथ्यते ॥ तन्ध
 ससारधीजतत्तददास्यतरपुन ॥ ५९ ॥ कश्चिद्विगलिताविद्य सत्वस्यभ्रातवासन ॥ परशून्योपमसपोज्योति पश्यतिशाभ्यति ॥ ६० ॥
 विगलितात्मपदविगलन्मन सुभगमत्वमितीहहिकथ्यते ॥ नपुनरंतिकलामलिनपदकनकतामिवतायमुपागतम् ॥ ६१ ॥ ॥ इ० वा०
 वा० तं० सं० ति० पू० प्राणमन संयोगविचारणानामैकोनसप्ततिसप्त सर्गं ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ जीवो
 जीवोभावत्याशुयातिधिसमचितताम् ॥ विचारादित्यविपातोमोक्षइत्यभिधीयते ॥ १ ॥ मृगलयाजलभिवमनोहतादिदृश्यते ॥ अस
 देवमनागोवतद्विचारात्पलीयते ॥ २ ॥ सस्तित्वमविभ्रातीवेतालोदाहृतानिमान् ॥ प्रश्नानाकर्णयशुभानप्रसगास्मृतिमागतान् ॥ ३ ॥
 अस्तिविभ्यमहादृष्यावेतालोविपुलाकति ॥ सर्किन्मर्मलगावर्दाजगामजिषांसया ॥ ४ ॥ संवेतालोविसत्वूर्वकस्मिश्चित्सज्जनास्य
 दं ॥ पशुपत्युपहरेणतित्यवतयासुखी ॥ ५ ॥ निर्निमित्तनिरागस्कपुरोप्यभ्यागतनस ॥ क्षुधितोपिनरहतिसतोहिन्यायदर्शका ॥ ६ ॥
 सकालेनानवीगोहोजगामनगरांतरम ॥ त्यायुक्त्याजनमाकुंस्तुधासमभिचोदित ॥ ७ ॥ तन्नप्रापसभूपालरात्रिचर्याविनिर्गतम् ॥ त
 माहपनपारेणशब्देनोभनिशाचर ॥ ८ ॥

अराजसहाहकथाशक्तिर्युग्मा ॥ १ ॥ चित्तेशिशाम्यतीयससारमृगवृष्णिकेसुकषिसरातीचविचारएवज्ञानाद्वयपदंतउपायइत्याह ॥ अथइति ॥ इतिअनेनोपायेन
 पयोपक्रापंकारणाविषयोतोनाराःश्रवाश्रयसिधीयत ॥ १ ॥ उकायांसिमावताहेतुप्रपचेदाहृदयमधारयति ॥ मृगयुष्मि ॥ २ ॥ असेवपनगोवस्युक्तायस्यस
 यनायास्थायिकामशरारयति ॥ सखतीति ॥ ३ ॥ गवाहृदयोप्यव्यक्तानेव्यनारदाह ॥ ४ ॥ सक्षिप्योक्विलारविद्युपुशरहितआरभ्याह ॥ सइति ॥ सज्जनस्यराशआस्य
 रशक्तिगतारव्यक्तकदीशरअकनेनशुभप्यभनवन्नुपहारेभ्यनिस्यमातयानिर्क्षेपसमाधिषुखी ॥ ५ ॥ ६ ॥ कालेनतन्नपभ्यजनालाभाकालेन ॥ अदधीगोहृयस्य ॥ ७ ॥
 तेषामपानिशिनगरेदुष्टजनपरिज्ञानापयोराहृदयायसशारस्तर्प्यविनिर्गतम् ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ निर्याप्यन्यायाप्रेतकर्मणालिचेत् ॥ १० ॥ सकला आशास्यतइत्याशाश्रिभिलिखितायां ॥ किलेतिवर्मशास्त्रप्रसिद्धौ ॥ ११ ॥ अन्नश्चेदपराधसहस्रसुलभंसुब्रश्चे
 न्नापराध्यत्वेव सचसत्यप्यपराधसहस्रेपालनीयइतिपरीक्षणायप्रश्नपूरणमेवप्रार्थयते ॥ ममैतामिति ॥ सप्तवाश्रीमवाधितार्थाम् ॥ अनेनासमावितार्थप्रश्नच्छलेनपरवधप्र
 वृत्तिः स्वस्यनास्तीतिदर्शितम् ॥ १२ ॥ सर्वेषामभ्रानामापातार्थः स्पष्टः ॥ तास्यर्थास्तूत्तरसर्गस्फुटीकरिष्यते ॥ १३ ॥ उत्तरोत्तरस्वमेपूर्वपूर्वसत्यतांत्यजन्निपितत्प्रकाराक
 स्वच्छसत्यात्मस्वरूपनत्यजति ॥ १४ ॥ यथारभायाः कदल्याः सप्त'अतरतस्तथातदतश्चपत्रमात्रवल्कलमात्रम् ॥ दृष्टानेतत्सदृशवल्कलातरदाष्टान्तिकेसपुवेतिविशेषइतिभा
 वः ॥ १५ ॥ भूतौषपदेनतदाधारभुवनानिलक्ष्यत ॥ अतिमहत्त्वेनप्रसिद्धायेब्रह्मांडाकारादयोपियस्याणोरेषक्षयापरमाअणव अत्यतक्षुद्राः ॥ १६ ॥ परमाणोः सूक्ष्मस्थैवस
 वेतालउवाच ॥ राजन्लब्धोसिभीमेनवेतालेनमयाधुना ॥ कगच्छसिविनष्टोसिभवभोजनमद्यमे ॥ १७ ॥ राजोवाच ॥ हेरात्रिच
 रतिन्याय्यमांचेदस्तिबलादिह ॥ तत्सहस्रधामूर्धास्फुटिष्यतिनसंशयः ॥ १० ॥ वेतालउवाच ॥ नत्वामद्व्यहमन्याध्यन्यायोयंहि
 मयोच्यते ॥ राजासिसकलाशाश्रपूर्णायास्त्वयाश्विनाम् ॥ ११ ॥ ममैतामर्थितारान्जन्मंभवार्थीप्रपूरय ॥ प्रश्नानिमान्मयोकांस्त्वंस
 म्यगाख्यातुमर्हसि ॥ १२ ॥ कस्यसूयस्यरश्मीनांब्रह्मांडान्यणवः कशाः ॥ कस्मिन्स्फुरंतिपवनेमहागगनरेणवः ॥ १३ ॥ स्वप्नात्स्वप्नांतरं
 गच्छच्छतशोथसहस्रशः ॥ त्यजन्नत्यजतिस्वच्छंकरः स्वरूपंप्रभास्वरम् ॥ १४ ॥ रंभास्तंभोयथापत्रमात्रमेवंपुनः पुनः ॥ अंतरंतस्तथां
 तश्चतथाकोणुः सएवहि ॥ १५ ॥ ब्रह्मांडाकाराभूतौषसूर्यमंडलमेरवः ॥ अपरित्यजतोणुत्वंकस्याणोः परमाणवः ॥ १६ ॥ कस्यानव
 यवस्यैवपरमाणुमहागिरेः ॥ शिलातर्निविडैकांतरूपमज्जाजगन्नया ॥ १७ ॥ इतिकथयसिचेन्नमेदुरात्मंस्तदिहनिगार्थ्यभवंतमात्मया
 तित् ॥ फलमिवतवमंडलंप्रसेहंप्रसभमुपेत्यजगद्यथाकृतांतः ॥ १८ ॥ इत्यार्षेवांवा० दे० मोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेषू० वेताल
 प्रश्नानामसप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्तवतिवेतालेवकुंप्रश्नान्विहस्यसः ॥ उवाचवचनंराजा
 दंतंशुश्रुवलांबरः ॥ १ ॥

तोमहतो गिरे ॥ निविडघनतरयत्सत्कैकातरूपंतदेवमज्जासारोयस्या ॥ १७ ॥ इतिषट्प्रश्नान्मेकथयसिचेद्दृष्टोदेहादिवेवआत्मायस्यतथाविध अतएवापरिच्छिन्नमात्मान
 परिच्छेदेनघातितवानसीत्यात्मघातिर् तत्तस्मादकथनापराधादेवभवतफलमिवनिगीर्यप्रसन्नबलात्तवमडलमडलस्थजनात्प्रसेयम् ॥ प्रसेहमितिपाठेविकरणपदव्यत्ययश्रुता
 दसः ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशेनि० पू० सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥ ॥ आयाप्रश्नसमाधानविस्तरेणात्रवर्णयते ॥ अनतकोटिब्रह्मांडफलदक्षादिकल्पनैः
 ॥ १ ॥ प्रसिद्धब्रह्मांडानां प्रसरेणुत्वमित्यल्पदृष्ट्यात्वयोक्त्रक्ष्यमाणकल्पनयाकोटिकोटिगर्भब्रह्मांडानामपितत्रप्रसरेणुत्वसंभवादित्याशायेनविहस्यदतानामशुभिः प्रभाभिर्ध
 वलान्यवराणिबलाण्याकाराचयस्यतथाविधः सन् ॥ १ ॥

नपार्कस्य उपरशीनां ब्रह्मा ब्रह्मणेण ब्रह्मिण्यथ मयस्योत्सावकुम्भसिद्धिमत्स्यभिधानेतिहासकस्य निरस्तुर्भक्तविकल्पनात्प्रथकारराजरायति ॥ आर्सेइत्यादिना ॥ इद
 ल्यामयाचार्थिप्रतीकमसदस्यात्तजरोत्तरोत्तरागुणाभिभूतत्वभिभूजलायावरी-परिवेष्टितम् ॥ १ ॥ इदमस्यैव १ इंदराज्यासहस्रगुणियधीष्टनमद्वाभुगतानि
 १ नद्वभानपत्न्याया १ उत्तरोत्तरदृग्गीष्णिरसार्धितम्भाषाणि ७ नद्वर्भैरुपयर्गर्मन ८ अतीतनागतनंतद्वभाभूतभाषाराराय ९ नद्वर्भा कम्पकाला १० नद्वर्भा उ
 सगतस्यरिनभूनाप्रत्यक्षिष्णुद्वेषाभायु कालास्तदात्मनलरय ११ अननकोदीनतिपौसतास्फूर्तिभ्यवहारपथर्तकमापाराष्टलप्रस १२ इत्यतीभ्यगुर्दरावार्थानिहकमा

राजंवाच ॥ ॥ आर्सेकटाचिचंदह्रिद्वस्त्राहमजरफलम् ॥ उत्तरोत्तरदशगुणभूतत्वम्परिवेष्टितम् ॥ २ ॥ तादृशानां सहस्राणि फलानि च
 व्रसतिहि ॥ अत्युच्चं लादृशांशाखाविपुलाचलपट्टवा ॥ ३ ॥ तादृशानां सहस्राणि शाखानां यत्र सत्यय ॥ तादृशोक्तिमहावृक्षोदुर्लभ्यो वि
 पुलाकृति ॥ ४ ॥ तादृशानां सहस्राणियत्र सति महीरुहाम् ॥ तादृशवनमत्युच्चैरनततरुगुल्मकम् ॥ ५ ॥ तादृशानां सहस्राणिवनानां यत्र
 संत्यय ॥ तादृशोक्तिमृदुहृद्व्यामत्युच्चैर्मरिताकृति ॥ ६ ॥ तादृशानां सहस्राणि शृगाणां यत्र सत्यय ॥ तादृशोत्पतिविल्लीर्णादेशो विपुलको
 दर ॥ ७ ॥ तादृशानां सहस्राणि देशानां यत्र सत्यय ॥ तादृशोक्तिमृदुहृद्व्यापमहाइन्दनदीयुतम् ॥ ८ ॥ तादृशानां सहस्राणि दीपानां यत्र सत्यय ॥
 तादृशोक्तिमहीर्पाठीविचित्ररचनान्वितम् ॥ ९ ॥ तादृशानां सहस्राणि पृथ्वीनां यत्र सत्यय ॥ तादृशोक्तिमहास्फारंमहाभुवनदंघरम् ॥ १० ॥
 तादृशानां सहस्राणि जगतां यत्र सत्यय ॥ तादृशोक्तिमहर्षादंघदंघरपीठवत् ॥ ११ ॥ तादृशानां सहस्राणियत्रां हानिकरं दंघका ॥ तादृशो
 क्तिगतस्यदो विपुलाभ्यिभ्रसागर ॥ १२ ॥ तादृशोक्तिमहर्षादंघदंघरपीठवत् ॥ तादृश स्वविलासात्मनिमलोक्तिमहाणं व ॥ १३ ॥
 तादृशोत्पिसहस्राणियस्योदरजलान्यय ॥ तादृशोक्तिपुमान्कश्चिदत्युच्चैर्मरिताकृति ॥ १४ ॥ तादृशानां वृणालक्षीर्यस्यमालोरसिस्थिता ॥
 प्रधानसवसतानां तादृशोक्तिपर-पुमान् ॥ १५ ॥ तादृशानां सहस्राणि पुरुषाणां महान्मनाम् ॥ सुरतिमद्वलेयस्यस्वनूरुहजालवत् ॥ १६

इत्यशास्त्रादिधुरराकम्पनाभिर्निररायति ॥ तादृशानामित्यादिना ॥ घळानियच्छ्रुतनीवभुवनानियस्याय ॥ १ ॥ २ ॥ ५ ॥ शृगपदेनायतप्रधानो गिरिवोष्यते ॥ विपु
 लतमत्स्यस्वतर्भातादिति ॥ ६ ॥ ७ ॥ महाइन्दनदीवदाविभूतानाविर्भूमयवृणामाणादिवारुषेयाभिपुतम् ॥ विचित्राभिर्नामदिरचनाभिर्नियतम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥ १३ ॥ पुमानधिष्णु ॥ १४ ॥ पर-पुमान् ॥ १५ ॥ तनूरुहः क्कालोमानितज्जालवत् ॥ तथाचभूति ॥ तथासत पुरुषात्केनालोमानितयाक्षरात्समापतीह
 विभ्यन्ति ॥ १६ ॥

प्रत्यदृष्टेरन्ध्यासुपरारदृष्टिभूयाएनास्त्रादिब्रह्मांडांताः शतमसख्या कलनाः प्रतिभासास्ताएताः सर्वप्राणिप्रत्यक्षास्तस्यादित्यस्यदीप्तयोरक्ष्मणः ॥ १७ ॥ मयाचिदात्मादिति एव
 प्रभावः सूर्यइतित्वत्वाश्रोतरत्वेनोत्तरतसर्वजगदसौतपतिप्रकाशयति ॥ १८ ॥ भुवनाभोगाब्रह्मांडाः ॥ १९ ॥ भातिस्फूर्तिलभते ॥ भवतिसत्ताचलभते ॥ २० ॥ रेवेताल
 वर्णिताशवलब्रह्मलक्षणस्यत्रैलोक्यमंडपमणेः सूर्यस्यपारमार्थिकतत्त्वभूतेमुख्याधिकारिषुविज्ञानशास्त्रजन्याखण्डाकारसाक्षात्कारस्तन्मात्रेणकचित्तात्मनिस्यात्मतयाप्रथमाने
 अनधिकारिजनुमात्रेणअविकासभाजिअस्फुटइहप्रत्यगात्मनिअग्निविस्फुलिगवच्चिज्जन्मनेर्जावजगतोर्भवनस्यपृथक्सत्तायाः कर्तृत्वभोक्तृत्वाद्यनंतसम्भ्रमतानाचावलेखाः
 उल्लेखाः सति ॥ परमार्थदृशातुमनागपिनसति अतस्त्रशातप्रश्नाडवरमास्त्रेस्यर्थः ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीवागसिद्धमंतात्पर्यप्रकाशेनि ० पू० एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥ ॥ ७१ ॥
 इहावसिष्ठप्रश्नानपचानामुत्तरकमात् ॥ वेतालायाप्रमत्तायराज्ञापम्यगुदीयते ॥ १ ॥ एवप्रथमप्रश्नमायायकस्मिन्स्फुरंतिपवनेमहागगनेरणवदितिद्वितीयप्रश्नाराजासमाधि
 तादृशोस्तिमहादित्यः शतमन्यासुदृष्टिषु ॥ याएताः कलनाः सर्वास्ताएतास्तस्यदीप्तयः ॥ १७ ॥ अस्यादित्यस्यदीप्तीनांब्रह्मांडास्त्रसरेणवः ॥
 मयाचित्सूर्यइत्युक्तः सर्वमेतत्पत्यसौ ॥ १८ ॥ विज्ञानात्मैवपरमोभास्करोभावितेशयः ॥ इमेचभुवनभोगास्तस्यैवत्रसरेणवः ॥ १९ ॥
 विज्ञानपरमार्कस्यभासाभांतिभवंतिच ॥ इमाजगदहर्लक्ष्म्यः कचिह्रक्ष्म्योरवेरिव ॥ २० ॥ विज्ञानमात्रकचित्तात्मनिजंतुजातेत्रैलो
 क्यमंडपमणेरविकासभाजि ॥ चिज्जन्मनोर्भवनसंभ्रमतावलेखाः संतीहरेनहिमनागपिशंतामास्व ॥ २१ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०
 मोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेषु० वेतालप्रथमप्रश्नांतरवर्णनं नामैकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ राजावाच ॥ ॥ कालस
 ज्ञानभः सत्तास्पंदसत्ताचचिन्मयी ॥ शुद्धचेतनसत्ताचसर्वमित्यादिपावनम् ॥ १ ॥ परमात्ममहावायौरजःस्फुरतिचंचलम् ॥ कुसुमां
 गइवामोदस्तदद्रूपकंस्वतः ॥ २ ॥

ते ॥ कालसत्तेत्यादिना ॥ तत्रगगनपदेनप्रसिद्धगगनस्यैवग्रहणविवाक्षितमुतमहत्सदविरोपितत्वाद्द्रोण्यामहाकालरूपश्चित्तसंबलितमायाकाराउतस्पंदशक्तिप्रधानः सूत्रात्मा
 काराः उतततोनिष्कटः शुद्धचिदाभासलक्षणोर्जावाकारः अन्योवास्तुसर्वेष्वपिकल्पेपुनत्तसत्ताएवसक्षमतमत्वान्तेपारेणवस्त्वयोक्तादित्याह ॥ कालसत्तेति ॥ स्पंदः क्रियाश
 क्तिप्रधानः सूत्रात्मातसत्ता ॥ शुद्धचेतनसत्तानिष्कटश्चिदाभासलसत्ताचेत्यादिसर्वसक्षमत्वात्पावननिर्दोषरजः परमात्ममहावायौकल्पितानेकविकारचंचलस्फुरतीतिपरेणा
 न्वयः ॥ १ ॥ ननुपरमात्मनएवसर्वानुगतसत्तारूपत्वात्तत्रकालादिसत्तास्फुरतीत्याधाराधेयभावेनव्यपदेशः कथनत्राह ॥ कुसुमंगइति ॥ यथाकुसुममेवस्वगोआमोदाख्यंभे
 दस्वतएवपरिकल्प्यकुसुमंआमोदरूपकमिबतदाधेयतयास्थिततद्वत्परमार्थसत्तेवकालादिसत्ताभेदात्मतांस्वात्मनिपरिकल्प्यस्थितेत्यर्थः ॥ २ ॥

स्रग्भक्त्यात्तद्विचित्राद्विदुर्भीषयभक्त्योत्तरमाह ॥ जगदाख्येदिति ॥ शीतप्रशीतनसत्समदोषमसगज्येतीरूपम् ॥ अतएवतथात्रोपमाभावाद्ब्रह्मशीतल्लवुद्वहणम् ॥ ३ ॥ र
 भास्तभापयथापयधितिषुगुर्धुपभसभापसे ॥ रभास्तमदिति ॥ अत्र अत्रऋषिबिबर्तिविषसनरील अपिशब्दावधारकारणेषुपरीणामरीलष्व अत्र सेणुस्तमोष्यतर
 नरेत्यथ ॥ ४ ॥ विषसजगद्दृष्टादिनिमित्तोद्देशस्तद्वृत्त्यात्मादिशब्दगोचरतानतुल्यस्तुत सर्वधर्मशून्यत्वादित्याह ॥ भ्रमेति ॥ ५ ॥ अतएवपटसत्तागनुसत्तायापयवस्यतितनु
 सत्ताकावासकतायासात्परकलसत्तायासागुल्मसत्तायासाधीजसृज्जातिविषसायामित्यादिकमेणयायासात्ताधिगायनेतसासातसद्गुणमन्निर्मितानाकाराभिदद्यापरजास्तंभ
 वद्वरतरनुभक्तपथिष्मभयपमम्यतीत्यरत्नक्षमत्तजगदकारणतद्विस्तृतमित्यर्थ ॥ ६ ॥ तत्राणुपव्यवृत्तीनिमित्तमाह ॥ सुप्तमत्वादिति ॥ एषसीद्व्यपिनपूजाहानि
 रिभिन्नलक्षार्यापितद्वेष्याअतिपरिच्छिन्नत्वात्परमाप्यादिप्रिष्माहाकारार्भुर्नापत्यादिपचमभ्राविदत्तोत्तर सत्तद्वत्पारायेतह ॥ अतत्वादिति ॥ मेधाद्विपरनप्रभ्रो
 जगदास्यमद्दास्वप्रसन्नास्वप्नातरवजन् ॥ रूपत्यजतिनोशातंवलक्षशातल्लवुद्वहणम् ॥ ३ ॥ रभास्तंभोयथापयत्रमात्रमेवातरंतरम् ॥ अ
 तरंतस्यथदद्विविन्वदस्रविवरत्यपि ॥ ८ ॥ सद्ब्रह्मात्मादिभि शब्दयंतताभिर्विगीयते ॥ शून्यमव्यपदंशतनत्किंचिच्चैकिंचन ॥ ५ ॥ याया
 विसाव्यतमत्तामासानुभवनिमित्तान् ॥ रभास्तमवदंतावच्चिन्मात्रमभलततम् ॥ ६ ॥ सूक्ष्मत्वाद्यलभ्यत्वात्परमात्मापराणुक ॥
 अतत्त्वात्सवंप्रामासवाटिमुलताम् ॥ ७ ॥ अणोरप्यत्यंतत्स्यपुंसास्यजगदापि ॥ परमाणुवटाभातिप्रतीतत्वादरूपवत् ॥ ८ ॥
 परंणुर्यालेभ्यत्यानिपूरकत्वान्मक्षगिरि ॥ सवावचवरूपोपिनिरस्तावयवभुमान् ॥ ९ ॥ अस्यवैक्षिभिमात्रस्यमज्जाभात्रजगद्वयी ॥
 विज्ञानमानमव्यहिसमाधोविद्विजगद्वयम् ॥ १० ॥ विज्ञानमात्रकलनाकलितजगतिशांतस्वभावसुकुमारमनतरूपम् ॥ वंतालवाल
 कृपदतदलपनायमेवस्ययसमनुभावयशांतमास्व ॥ ११ ॥ ॥ इ० वा० वा० द० मा० स्तोपायपुनिर्वाणप्रकरणपू० वंतालप्रथमेदोनाम
 द्विसप्ततितम मग ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥

कावराभ्यप्यकमण्यस्रगनपामूलगमाधारात्मा ॥ ७ ॥ जगद्विब्रह्माहादिपचकमतीतत्वात्पुनरतत्तदाकारवत्तैपरिच्छिन्नविष्कणपरिच्छेयत्वादरूपवन्नि स्वरूप
 याममव्यहारादिवत् ॥ तद्विषयस्मनमनादीच्छिद्रूपभासमानपरमाणवद्वेति ॥ ८ ॥ कस्यानवयवस्यैवपरमाणुमहागिरिरितिषट्पञ्चसमाधत्ते ॥ परेणुरिति ॥ अलभ्यत्वाच्च
 धुगारिकर्णरपासत्वात् ॥ एवंपरेणुभूकत्वात्ससधोभ्याममहागिरि ॥ अभ्यारोपदृशासर्वमूत्सामूर्त्तैअनवयवरूपयस्यतथा ॥ नैतित्यपवादेननिरस्तावयव ॥ ९ ॥ तत्रशिर
 लोनीनिर्घट्टकनिरूपमज्जाजनधर्माप्यशयकदयति ॥ अस्त्येति ॥ द्विपस्माज्जाहृद्यथापुयवीअतरेवसमाहितेदस्याद्विभ्रुतिपुहावाकाशरूपाधिज्ञानभास्यमव्यमानंरमज्जाव
 यसिद्धमिन्द्रोत्पत्तय ॥ १० ॥ सवयभ्रान्तीनिरासेनद्रीव्यानेतालपरिभ्रान्तिबोत्तार्थसक्षेपणोपसहृरति ॥ विज्ञानेति ॥ इवेतालवालकजगतिविज्ञानभास्यस्यकलनानी
 त्तकीशेयानाकलितपकटनतच्छास्त्रविज्ञानरूपमहादृशैर्धातालघातैर्दरलपनीयमनास्करनीयमेवअमीनदुक्तयात्यमेवस्वभावात्मानमनुभाषयत्वानुभाषमारोह्यशरीतद्वर्षमा
 स्यत्यय म ११ म ॥ द्वितीयोपाधिषम० तास्ययमकारोति० पू० द्विसप्ततितम मग ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥

उपदिश्यान्नवेतालप्रश्रनिर्णयमस्थितिम् ॥ भगीरथस्यहृत्तांतस्तत्रान्योप्यत्रवर्णयते ॥ १ ॥ तत्रतस्मिन् राजनिविचारोचितयाधियाअनुमितयाभाविताल्मनयातत्रज्ञतयानिमि
 नेन ॥ वेतालप्रक्षेवासर्धयोज्यम् ॥ १ ॥ अविचलध्यानीसमाधिस्थइतिधावत् ॥ २ ॥ एवक्रमेणराजवर्णितक्रमेण ॥ ३ ॥ बालभानिकल्पितवेतालकस्यकायइवविलीय
 ते ॥ ४ ॥ चित्तसर्वतउपसहृत्यस्वोभावःप्रमात्नादापतिततद्यतिष्ठितकुर्वम् ॥ ५ ॥ हेमुनेमनशीलरामएकस्मिन्वस्तुनिशमःसर्वदृत्तिलयस्तेनशांतात्पोपरतच्चित्तःअतएव
 सर्वत्रसमंभ्रतपरयतीतिसमदर्शनं ॥ ६ ॥ असमूढातपूर्वान्वयि ॥ नन्वेवस्थितस्यमेकथदेहयान्नासिद्धिस्तत्राह ॥ यथेति ॥ दुःसाध्यमन्येपाकटसाध्यमपिकार्ययस्यानायासे

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतिराजमुखाच्छ्रुत्वावेतालःशांतिमाचरौ ॥ भावितात्मतयातत्रविचारोचितयाधिया ॥ १ ॥ उपशांतमनाभू
 त्वामलैकांतमनिंदितम् ॥ बभूवाविचलध्यानीविस्मृत्यविषमांक्षुधाम् ॥ २ ॥ एतद्राममयोक्तंवेतालप्रश्रजालकम् ॥ एवंक्रमेणचि
 द्गीतेनेदंसांस्थितंजगत् ॥ ३ ॥ चिदणोःकोशगांविश्वंविचारेणविलीयते ॥ कायावेतालकस्येवशिष्यतेयत्पदंतुतत् ॥ ४ ॥ संहृत्यसर्वत
 श्रितंस्मितेनांतरालमना ॥ स्वभावापतितंकुर्वानिरिच्छंतिपृशांतधीः ॥ ५ ॥ आकाशविशदंरुत्वामनसैवमनोमुने ॥ तिष्ठैकशमशां
 तात्मासर्वत्रसमदर्शनः ॥ ६ ॥ स्थिरबुद्धिरसंमूढोयथाप्राप्तानुवर्तिनः ॥ राज्ञोभगीरथस्येवदुःसाध्यमपिसिद्धयति ॥ ७ ॥ संपूर्णशांतम
 नसःपरिहृतत्तोर्नित्यंसमेसुखमयात्मनितिष्ठतोतः ॥ सिद्धांतिदुर्लभतराअपिवांछितायांगंभावतारइवसागरखातवस्तु ॥ ८ ॥ इ०
 वा०वा०दे०भो०नि०पू०वेतालाख्यानंनमत्रिसप्ततितमःसर्गः ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ यथाचित्तचमल्क
 त्याराज्ञो गंभावतारणम् ॥ भगीरथस्यसंपन्नंतन्मेकथयभोप्रभो ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ आसीद्भगीरथोनामराजापरमधार्मि
 कः ॥ भुवःसमुद्रयुक्तायामंडलीतिलकोपमः ॥ २ ॥ संकल्पानंतरंप्राप्तायथाभिमतमर्थिनः ॥ चंद्रप्रसन्नवदनादस्माच्चिंतामणोरिव ॥ ३ ॥

नैवसिध्यति ॥ ७ ॥ यथासगराशुमद्विलीपादिदुर्लभतरापिसागराणासगरपुत्राणांतरखातसमुद्रस्यचवस्तुसंजीवनमणिप्रयायोगंभावतारःशांतितृप्तिसमदर्शित्वादिगुणसंपन्नस्यभ
 गीरथस्यानायासेनसिद्धस्तद्वदित्यर्थः ॥ ८ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनि०पू०त्रिसप्ततितमःसर्गः ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ भगीरथस्यान्नगुणाश्रिताचाथद्विचा
 रजा ॥ त्रितलेनचसवाशोजिह्वासातोत्रवर्णयते ॥ १ ॥ चित्तस्यपूर्णतादिलक्षणयाचमल्कत्या ॥ १ ॥ समुद्रयुक्तायाभुवोराजास्वीयकोसलमदल्यास्तुतिलकोपमः ॥ २ ॥
 तस्यदानशीलतावर्णयति ॥ संकल्पानंतरमिति ॥ अर्थिनोयाचकाअस्माद्भगीरथायाज्ञासंकल्पानंतरमेवसर्मापगमनवाक्प्रयोगादिश्रमविनैवयथाभिलषितमर्थप्राप्ताःप्राप्तव
 तः ॥ गत्यर्थीकर्मकेतिकर्त्तारिकः ॥ चंद्रप्रसन्नवदनादित्यनेनदानोस्ताहान्मुखेप्रसादातिशयएवतलस्यधनव्ययदुःखान्मलानिरितिचोत्पत्ते ॥ ३ ॥

अथाप्युपशानधारयति ॥ साधूनामिति ॥ एवम्यपरैलित्यकथयनमासितलाधार ॥ सृणुमाधमिति ॥ कश्चित्प्रआयस्थानेस्वधर्मत प्राप्तसृणुमाधमप्युपाहते ॥ पौनरुत्साधुणो
 पादानायादिद्वन्मिश्रामणिवेदनेकामधनुर्लस्यत ॥ ४ ॥ यथावज्ज्वरेधनमणि अपथ-अधोभागेअयसायभ्यनेषभ्यतेदस्योयप्रब्रज्जसारादृढनरवज्जानरपरिभ्यमत्यास्वकीसा
 उक्तवलीगकारामानागप्रब्रज्जकेनेमयस्मिष्कर्मणितायथाभाब्रिनमयाभिव्यास्वभोततगुणयोभ्यकरोतितयायोभगीरयोबलस्रसरमपिसर्धुर्जनतस्वटितचनेशस्करनेनत्वप्रमा
 पनोअकलतिरथेप्यकिनानिषमबलानियस्मिष्कर्मणितायथाभाब्रितयाराभाप्रोतनियसअथ-यादेरोनिगहाययोभिर्धभ्यतेदस्योयप्रकत्वाभिनत्भिन्नेषगुणपूर्णषका
 रेष्वर्ध ॥ वज्रमारपीतिपाठोपेक्षकेणायमेवतासयाध ॥ ५ ॥ दिशानिशप्रजापालनायसर्वत-परिभ्यमणत्त्वयभ्राणोपिनृणामधर्मबलतिहेतुतमोहोषकारद्वैत्यद्वारि-न्यम

साधूनांयोष्यवस्वार्थधनान्यविरतददौ ॥ वृणुमात्रमुपादत्तेकश्चित्तामणिचर्यया ॥ ४ ॥ वज्रसारमिवप्रोतमुज्ज्वलन्नेभियोभिनत् ॥
 अधोमणिरयोयत्रंसर्वदुःखनचोषितम् ॥ ५ ॥ अधुमवद्विदेहश्री श्रातोपिदैत्यमप्यलम् ॥ तमोहरखणानैशद्युमणिर्वद्रमनामिव ॥ ६ ॥
 फिरत्नाप्रिकणासारमभित स्वप्रतापजम् ॥ मध्याह्नसूर्यकांताभिरिवज्वलतिचोरिणु ॥ ७ ॥ ऋदुशीतलससप्रशौर्यस्समाह्लादयन्मन ॥
 सुशानांद्रवतिस्त्रिभयस्येदोरिदुमणियथा ॥ ८ ॥ जगद्यज्ञोपवीतस्यस्वर्गपालवालवाहिन ॥ गगावाहस्यचेनास्याद्वतीय-पूरितोगुण
 ॥ ९ ॥ अगस्वरोपितोभोधिर्गोणपूरणपूरित ॥ येनदुष्युरभूतोपिमहासार्थोर्ध्वनामिव ॥ १० ॥ गंगासांपान्तपद्भृत्यायेनपातालवासि
 न ॥ योजितानस्रणोलोकेर्षाधवालोकयधुना ॥ ११ ॥ बक्ष्माणशकरजङ्घनपमारोधयश्चय ॥ भूयोभूयोचर्योस्वेदमशून्याष्यवसायि
 न ॥ १२ ॥ यौवनेनवसमानस्यतस्यभूमिपतेरपि ॥ प्रविचारयतो लोकयान्नांपयाकुलामिनाम् ॥ १३ ॥ सुविरागधमत्कारविचारकणि
 क्कादभूत् ॥ वयस्यपिचताकल्पयेदैवाहलीमराविव ॥ १४ ॥

प्यहरत ॥ यथापुमणिर्दंश्मननेशतमोष्यवद्वारैरन्यं चहरतिहर ॥ दिशेष्वेउभयप्रयोज्ये ॥ ६ ॥ स्वस्यमताप पराक्रम-अतिममताच तस्माज्जातमप्रिकणानामासारधा
 राकिरसवयोऽरिपुमभ्याङ्ककालेदृष्टं स्वयकान्तारिणाभिरिषज्वलति ॥ अग्निपक्षेभरा-अप्रावयपासतीतिअरिणत्सपारयस्तेषु ॥ ७ ॥ सुसाम्रस्यन्त्वभिरस्तेषासिन्धु ॥
 यदुमणिभ्यद्रकोत्तर ॥ ८ ॥ येनगगावाहस्यगामाब्राह्मणस्यजगपक्षोपवीतस्यदुरीयोगुणस्तु-अस्यापुष्यिष्यागामानारणेनपूरित ॥ ९ ॥ सर्वविमतवांसिनामर्धनमह्रा
 सार्ध-सर्पोयनेनेव ॥ १० ॥ भ्रमदोहिल्लाह्नस्रहनिर्दंशयत्सास्त्रपाललवासिन अपोगर्तप्रामादधीधवा-सगरपुष्यायेनगालक्षणायासोपानपद्भृत्याब्रह्मणोलोकेयोजिताशरोपि
 त ॥ ११ ॥ अयुष्याप्यवसापिन अभिस्त्रिन्दुहनिभ्यपातस्त्रयवसःसकारात् ॥ १२ ॥ अशिराभ्यासवैवेतिपभ्यते ॥ १३ ॥ यौवनेनिष्कारद्वैत्यद्वारोप्योयतेतुल्यभद्रमिषोत
 नायमराभिवेति ॥ १४ ॥

इतिवक्ष्यमाणप्रकारेण इभिर्जागयात्राचिन्तयामस ॥ चिन्तनप्रकारमेवाह ॥ नियमित्यादिना ॥ १५ ॥ ग्यामारात्रि ॥ बहुगोभुक्तिविरसंचकलयस्यतत्तयाविधमेवसर्वेषां
 कुर्वताकर्मलक्ष्यतेनत्वपूर्वपरमपुरुषार्थफलचेत्यर्थः ॥ १६ ॥ तत्तयाप्रिसाधनरुत्कर्मविपुचिकेचाशुद्धिइत्यफलमेवेत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ अथउक्तचिन्ताननरससूत्रेःसका
 शादेकानमत्यतर्गीतसन् ॥ १९ ॥ भ्रमताज्जीवानाराणहृत्पादिससारदृत्तिपूरकलभूनास्तेनासुस्यगनरकमानुष्याद्यरण्यानीपुच ॥ २० ॥ २१ ॥ साधनचतुष्टयश्रवणमन
 नायुषाथिश्चिराभ्यस्यसास्यविक्षेपवैषम्यरूपसमाधिप्रसात्मनाअनादिसिद्धन्नराकारणचउत्थेनाविभूनेनज्ञेयस्यप्रत्यक्तत्त्वस्यावयोधेनसर्वदुःखानिर्हायतेइतिरेणान्वय
 ॥ २२ ॥ २३ ॥ उदयचनेति ॥ २४ ॥ एवमुपदिष्टोभगारयोविवेकेनस्वयंभात्मनस्वमत. पर्यालोप्यापानतानिश्चित्यतत्रविक्षेपवाहुल्याच्चित्तस्थप्रतिष्ठाभलभाभान. स्वावगत
 एकांतचित्तयामासमर्होपतिरसाविति ॥ जगवात्रामिमानित्यमसमंजसमाकुलम् ॥ १५ ॥ पुनर्दिनंपुनःश्यामादानदानशतंपुनः ॥
 तदेवभुक्तविरसंलक्ष्यतेकर्मकुर्वताम् ॥ १६ ॥ चनप्राप्तनलोकास्मिन्नप्राप्यभवशिष्यते ॥ तत्कृतंशुद्धतमन्यशांपंकर्माविपुचिका ॥ १७ ॥
 पुनःपुनःपयुषितंकर्मकुर्वन्नलज्जते ॥ मूढबुद्धिरबुद्धिस्तुकःकुर्यात्किलत्रालवत् ॥ १८ ॥ अर्थकदादिप्रमनाःकदाचिच्चित्तलंगुरम् ॥ एकां
 तंसंस्तर्भतिःसमपृच्छद्भगारिथः ॥ १९ ॥ ॥ भगारिथउवाच ॥ ॥ अंतःशून्याशुभुचिरंभ्रमत्संसारदृत्तिषु ॥ अरण्यानांपुचताशुभ्रं
 खिन्नावयंविभो ॥ २० ॥ जरामरणमाहादिरूपाणांभवकारिणाम् ॥ भगवन्भवदुःखानांकथमंतःप्रजायत ॥ २१ ॥ ॥ चित्तलउवाच ॥
 चिरसाभ्यात्मनोरथेननिर्विभागाविल्लासिना ॥ राजन्ज्ञेयावबोधेनपूर्णंनभरितात्मना ॥ २२ ॥ त्वांचंनसंबदुःखानिचुद्व्यतिप्रंथयोभि
 तः ॥ संशयाःसमतांयातिसर्वकर्माणिचानप ॥ २३ ॥ ज्ञेयंविदुरथात्मनंसंशुद्धंज्ञानिरूपिणम् ॥ सचमवंगतंनित्यंनास्तमेतिनचादि
 यम् ॥ २४ ॥ ॥ भगारिथउवाच ॥ ॥ चिन्मात्रंनिर्गुणंशांतमस्तिनमंतमच्युतम् ॥ द्वादशदिनेतरत्किंचिदितिब्रिमुनोभ्यर ॥ २५ ॥ किं
 तत्रप्रतिपत्तिर्मेस्फुटतामेतिनेतरा ॥ एतावन्मात्रसंवित्तिःस्यामहंभगवन्कथम् ॥ २६ ॥ ॥ चित्तलउवाच ॥ ॥ ज्ञानज्ञेयानिप्रुत्वमेति
 चेतोदृढंवर ॥ ततःसर्ववपुर्भूत्वाभूयोर्जावैजिजायते ॥ २७ ॥

शगुरवेनिवेदयस्तरुर्दुर्भावविक्षेपापशभेचापापपृच्छति ॥ चिन्मात्रमिति ॥ अस्तीत्यनेनअसत्त्वापपादकोऽज्ञानशोभेनष्टद्विसृचितम् ॥ देहेद्रियप्राणमनोबुद्ध्याविधांतिभ्रत
 रत्किंचिदात्मनैत्यपित्वद्वचनविश्वासारखोपपत्त्याचर्वाच ॥ २५ ॥ तत्राभानापादकाःज्ञानशरदरावभासहेतुविक्षेपानान्यस्यस्थननष्टद्विदर्शयति ॥ किमिति ॥ अत्रअनयोः
 सदसाद्विकेवोध्योर्मध्यंतराआयासदात्मबोधरूपप्रतिपत्तिस्फुटताकरतलाभलकवरस्यटनंतिनर्वाकराणम् ॥ अहसर्वाविक्षेपदाल्याएतावन्मात्रसवित्तिश्चकथकेनोपा
 येनस्यामित्यर्थः ॥ २६ ॥ तत्रभगारिथस्वरज्यायाभिमानदेवततद्विषयेपुंचत्तधावनाद्विक्षेपस्त्यावल्यादेवनस्फुटान्प्रप्रतिपत्तिरितिनिश्चस्यचित्तलस्तस्यरित्याजनायप्रथ
 मगीतोक्तमानित्वादिसाधनान्युपदिशति ॥ ज्ञानेनेति ॥ ज्ञाप्यंतंअनेनेतिज्ञानममानित्यादितेनज्ञेयपत्तत्ववक्ष्यामीत्यादिभागवद्दर्शितेसंयोगेतिष्ठत्यस्यैषम् ॥ सर्ववपुःपूर्णस्वभावः ॥
 नजायतेपूर्णस्वभावान्प्रत्यवतइत्यर्थः ॥ २७ ॥

अमानित्वादिपुका निषिद्धमुत्पानुवाद्भ्याम्याभ्यां प्रपद्यति ॥ असक्तिरित्यादिना ॥ १८ ॥ यदि चानभ्यपागेन भक्तिरप्याभिचारिणी स्वस्त्यात्पर्यादर्शयति ॥ आत्मन इ
 ति ॥ निष्कटात्सर्वतन्मवाभाषणमिति नृणां धारिण्यप्रवणकीर्तनादिर्भगवद्भिर्येत्स्य ॥ १९ ॥ २० ॥ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं श्रवणमनननिद्विध्यासनाभ्यास नस्यज्ञाने
 वाप्यस्यभक्तत्वं स्वस्वरात्ररुटाभिध्यात्किपात्पापुष्टासासर्षसाधनफलीभूता सर्वथाभेवसाधनानामनदकारलक्षणसाधनमूल अहकारेति अमानित्यादेर्दुं संपादत्वादि
 स्याथयेनाह ॥ अहभावेति ॥ ११ ॥ गर्हितस्वरित्यागोपायममममवेति पृच्छति ॥ शरीरदिति ॥ १२ ॥ विकसितामकामोपहृतत्वेन स्फुटीभूतासनाशुद्धास्माकारतागत्वास्थि
 तस्यतिरेप ॥ ११ ॥ त्यक्तराज्यं याजाननबहुमन्यते शपथश्लोचसिष्यति सधामिलपितपूरणसमर्थो हकथमिक्षामदिव्यामि कथं कदन्पानादिनाजीविष्यामीत्यादिषु
 असक्तिरनभिव्यग पुत्रदारदृष्टादिषु ॥ नित्यंचसमचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ २८ ॥ आत्मनो नन्ययोगेन तद्वावनमनारतम् ॥ विवि
 कदेशसेविवमरतिजनसंसादि ॥ २९ ॥ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वतत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥ एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानतदतो न्यया ॥ ३० ॥
 रागद्वेषसाधारसमारध्याधिभेजम् ॥ अहभावोपगतीं गुराजन्ज्ञानमवाप्यते ॥ ३१ ॥ ॥ भगीरथ उवाच ॥ ॥ शरीरेस्मिश्चिरा
 रद्वीगिरीतरिवस्के ॥ अहभावोमहाभागवदमेत्यन्यतेकथम् ॥ ३२ ॥ ॥ त्रिल उवाच ॥ ॥ पौरुषेण प्रयत्नेन त्यक्त्वा भोगीषभाव
 नाम् ॥ गत्वा विकसितामत्तामहकारो विर्जयते ॥ ३३ ॥ यत्राणापजरं यावद्भ्रमलजादिना विलभम् ॥ अकिंचनत्वशंपेण स्फुटातावदहं क
 ति ॥ ३४ ॥ सवमेतद्विद्यात्सकायदिति पिसिनिश्चल ॥ तदहंकारविलयेत्वमेव परमपदम् ॥ ३५ ॥ शांताशेषविशेषणां विगतभी सत्य
 कसवंपुणोगत्वा नूनमकिंचनत्वमरिपुरत्यक्त्वासमर्थात्रियम् ॥ शांताहंकारिरस्तदहंकलनसंख्येवाभिक्षामदन्नामप्युज्जिनवानल्यदि
 भवस्युच्चैस्त्वमुच्चरन्मि ॥ ३६ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषु निर्वाणप्रकरणेषु ० भगीरथोपदेशो नाम चतुःसप्ततितम सर्ग ॥ ७४ ॥
 ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ अथ तस्य गुरोव क्वाटित्याकण्य भगीरथ ॥ मनस्त्याहितकर्तव्यं भव्यापारपरो भवन् ॥ १ ॥

नाप्युत्कसजाभिमानादिना कतमदृष्टेपुषवेधनियमप्यालक्षणपजरयावर्षकिंचनत्वशेषेण सर्वत्यागेन नमप्रताषदहं कति स्फुटा अत्यत विकसिता हृत्यतीत्यथ ॥ १७ ॥ नसाहिं
 ॥ १५ ॥ सधत्यागेन धारयकसंभ्यतया प्रपद्यति ॥ शीतिनि ॥ शीताभ्यन्तानि च्छिन्नधामरादीनि राकाविशेषणानि यस्तथापि धर्मनूनमस्यतमकिंचन सद्रसमर्पाभ्ययमरिपु
 स्यक्ता अस्तद्विभमानसंवेद्यरेषमिसामदस्यभंगुठमपि अलपूण सप्रपटभ्याद्यपरिशोयाभावाद्युज्जिनवाच्यनुशुभ्रुपणेन यावदायुष्यधोषयोधोवातो गुरुरीश्वरदत्त्यादिशा
 वाप्यभाष्यप्रसंगादीदृशालक्षणसपन्योपदिभवसिर्षसर्वमुसुगुणैकैभूतस्त्वमुच्चैः सर्वोत्कटप्रसिधिसिनेतससारसमाधनापीत्यर्थ ॥ ३६ ॥ ॥ इति श्रीवाशिष्ठम ० तस्य
 प्रकाशेति ० पू चतुःसप्ततितमः सर्ग ॥ ७४ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ मत्स्यभ्यासेन सधस्यत्यागोराशो भवत्यप्यति ॥ शैशचयार्कादिच्छेदितत्वेन सप्रस्थिति ॥ १ ॥ मनसि आ
 हिननिश्चितश्चक्षुषाणकर्तव्ययेनतयापिधःसू ॥ १ ॥

अग्निष्टोमप्रहणविश्वजित्यर्थात्नासोमसंस्थानामुपलक्षणम् ॥ २ ॥ अगुणिश्रुताध्ययनाद्विकलमपिअविचारयन् तद्विचारोविलंबापत्तः ॥ ३ ॥ असवःप्राणास्तन्माधावशो
 षः ॥ ४ ॥ सीमातिनेसीमातेसन्निहिताय ॥ ५ ॥ अधोवासाःक्रीपीनाच्छादनतदवशेषः ॥ ६ ॥ यत्रत्ययट्टोपिजनेर्भागिरथनाभ्नानज्ञायते यत्रचजनमुखारस्वनामापिनज्ञायते
 नश्रूयतेतत्रतादृशेषु ॥ ७ ॥ ॥ इतिअनयारीत्यावर्त्तमानः ॥ ८ ॥ द्वीपानिनयंत रितानिमंडलानि ॥ अवशःसन्दर्शनाधीनचित्तः ॥ ९ ॥ प्रवाहपतितार्कमपानान्नागारा
 न् ॥ छादसपुत्सम् ॥ प्राप्यतिशेषः ॥ १० ॥ विविदु परिचिकम्पुः ॥ ११ ॥ अनादृनमशेषराज्ययेन ॥ १२ ॥ शोचिन्तःशोकविषयीकृतः ॥ १३ ॥ १४ ॥ स्वमेवगुरुमितिपूर्वाभ्यधि ॥
 ततःकतिपयेष्वेववासरेषुगतेषुसः ॥ अग्निष्टोममखंचकेसर्वत्यागैकसिद्धये ॥ २ ॥ गोभूम्यथ्वहिरणयादिददौधनमशेषतः ॥ द्विजेभ्योनि
 जबंधुभ्योगुणयुणयविचारयन् ॥ ३ ॥ दिवसत्रयमात्रेणसर्वमेवपरित्यजन् ॥ असुमान्नावशेषोसावासीद्राजाभगिरथः ॥ ४ ॥ अथ
 सर्वाथरिक्तस्त्रिचक्रप्रकृतिपौरकम् ॥ सीमांतिनेहणमिवराज्यंस्वमरयेददौ ॥ ५ ॥ आक्रांतिद्विषताराज्येमुनिःसद्मनिमंडले ॥ अधोवासा
 वशेषोसीनिजंगामस्वमंडलात् ॥ ६ ॥ यत्रनज्ञायतेनाधायत्रनज्ञायतेमुखान् ॥ तत्रग्रामेष्वरण्येषुदूरेषुवासधैर्यवान् ॥ ७ ॥ इत्यल्पेनैव
 कालेनप्रशांतसकलैषणः ॥ परमेणशमेनासावापविश्रांतिमात्मनि ॥ ८ ॥ अमनदीपानिभूपीठेकदाचिकालयोगतः ॥ अवशःशत्रु
 णाक्रांतंस्वमेवप्रापतपुरम् ॥ ९ ॥ नानागारांश्रतत्रासौप्रवाहपतितांश्रतान् ॥ पौरांश्रमंत्रिणश्रैवशमीभिक्षामयाचत ॥ १० ॥ विवि
 दुस्तेनृपौरामंत्रिणश्रभगिरथम् ॥ पूजयामासुरथतंसाविपादाःस्पयंया ॥ ११ ॥ प्रभोरज्यंगृहाणोतिप्राथितोप्यरिणामुनिः ॥ नादत्ते
 नाहाशेषस्त्वणमप्यशनाहते ॥ १२ ॥ कतिचिद्विवसांस्तत्रनीत्वान्यत्रजगामसः ॥ भगिरथोचंहकण्ठमित्तोकेनशोचितः ॥ १३ ॥ अ
 थान्यत्रोपशांतात्मापरिविश्रांतधीःसुखी ॥ आत्मारामंकदाचित्सुप्रपापत्रितलंगुरुम् ॥ १४ ॥ स्वमेवस्वगतंक्रुत्वातेनसार्धभगिरथः ॥ कं
 चिकलमुवासाद्रौवनेग्रामेपुरेजने ॥ १५ ॥ समतामुपयातौगौरुशिष्यौसमास्थितौ ॥ कलयामासतुःस्वस्थौविनोददहधारणम् ॥ १६
 किमयंधायतंदेहःकिंवानेनोञ्जितेननः ॥ यथाक्रमंयथाचारंतिष्ठत्वेषयथास्थितम् ॥ १७ ॥ इतिनिश्चित्यतिष्ठंतौतौवनाहनगामिनौ ॥ अ
 नानंदंपरानंदनासुखंनचमध्यमम् ॥ १८ ॥ धनानिवाजिविभवाद्यैश्वर्यंचाष्टधोदितम् ॥ सिद्धैरप्यर्पितंतुष्टुर्मैनातेजर्जरहणम् ॥ १९ ॥
 स्वागतग्रहणवंदनाद्युपलक्षणम् ॥ १ ५ ॥ विनोदकृतहलभूतदेहधारणम् ॥ १ ६ ॥ यथाक्रमयथाशास्त्रोक्तक्रमम् यथाचारंदःकाचारमनुसृत्यचतिष्ठन् ॥ १ ७ ॥ नद्विद्यतेविषयानं
 दायत्रतथाविषयानदप्रापतुरितिशेषः ॥ तदेवविरिनाष्टि ॥ नासुखमिति ॥ असुखदुःखतद्रहितम् मध्यमसुखदुःखोभयभून्यांतरालावस्थातद्विन्म ॥ १ ८ ॥ तयोर्मानुषभोगे
 ष्विवदिव्यभोगेष्वपिधैरग्यदाढ्यदर्शयति ॥ धनानीति ॥ तच्चरितसंतुष्टेःसिद्धैर्ब्रह्मादिभिरर्पितदत्तमणिमादिभेदेनाष्टधाउदितप्रसिद्धमैश्वर्यंचजर्जरजीर्णतमत्तुणमिवमेनते ॥ १ ९

१० ॥ नैमुनीनिजेन पूर्वसमाचरणकर्मणजातसुखमसीत्पुंस्वमपिअभिमानदत्तु ॥ यतस्तीस
 मभ्यापिसमभ्रतणिअदिसीमोएकस्तीभूर्नासर्तस्वतस्तस्वभावावशशर्मिनापरमशीतिमती ॥ २१ ॥ ॥ द्वातिथासिष्ठम०नात्यपमकारोनि०पू०पचसमतिमम संग ॥ ७५ ॥
 पुनभगीरयस्यदराभ्ययानिदशीयो॥आराभ्यभ्रतदरादीर्गगणायाम्भावातारणम् ॥ १ ॥ कासलनडलादगिरियास्यदमडलाधमडलानरे ॥ अहृदहृदवान् ॥ अगमिपसुदमस्त्या
 रि ॥ १ ॥ नटाशस्यकमपात्नमयर्थापयथाप्राविधासतपात्नसमयपगुणलक्ष्यासद्युक्तयमन्विष्यतिस्व ॥ २ ॥ सवगुणलक्ष्यासमन्वितोपनिदितपरिक्षापयस्यभिज्ञा
 यनपणरसंभयमिषुष्यमर्हावर्तषकु ॥ ३ ॥ सट्टिगअआशिप्रियआहोह ॥ ४ ॥ नीरभतापूणताम् ॥ ५ ॥ मस्मिन्नेककालेदेवात्कोसलराज्यद्वारिणोपिमरणादयोप्या
 स्वकर्मणोवदह्राययावत्स्वत्वमनिच्छया ॥ धारणोयद्वृत्तिस्वेनकर्मणोवाथतस्यतु ॥ २० ॥ अस्मिननदतुरागतमुत्तमोनिजसमाचरणान्म
 जमुनी ॥ सुखमसौस्वमर्माप्सितवर्जितोसमसमंतिसमोशमिनोस्वत ॥ २१ ॥ ॥ इ०वा०वा०द०मो०निवाणप्र०पू०भगीरयनि
 वाणानामपचसमतिम संग ॥ ७५ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अथैकटापुरेश्रेष्ठेकस्मिश्चिन्महर्जानरे ॥ अनपत्यनृप
 स्युरहन्मस्तद्द्वामिपम् ॥ १ ॥ तत्रप्ररतय खित्यानपुंशकमाहृपम् ॥ अन्विष्यतिस्मसयुक्तगुणलक्ष्याविशालया ॥ २ ॥ तभगीर
 यभासापस्विरशिक्षाचरमुनिम् ॥ परिज्ञायसमानायसैन्येषुकर्महीपतिम् ॥ ३ ॥ भगीरयक्षणावप्रावपीवायुनासर ॥ वलितसेन
 यागुप्याक्षित्यशिश्चिचंगजम् ॥ ४ ॥ भगीरयोजगन्नाथोजयतीतिजनारवे ॥ नीरधतामुपजाजगुर्गिरिद्राणांमहागुहा ॥ ५ ॥ तत्रत
 पालयततद्राज्यराजानमाहता ॥ आजभुम्प्राक्प्रकृतय प्रादुरित्यनृपाधिपम् ॥ ६ ॥ प्रकृतयऊर्ध्व ॥ राजन्मस्माकमधिपोय
 स्त्वयामपुरस्कृत ॥ सत्युनाविनिर्गणोसोमस्त्वेनवामिपमदृ ॥ ७ ॥ तत्तत्पालयितुंराज्यप्रसादकतुमहसि ॥ अत्रार्थितोपयानात्प्रा
 गाथानांचनाचित ॥ ८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इतिसंप्राथितोराजातदगीरत्यतदच्च ॥ समसागरचिद्व्यायासयभुवभुवभ्रति ॥ ९ ॥
 सम शान्तमनामोर्नोर्वातरागाविमत्सर ॥ प्रासकायैककरण सतिरोहितविस्मय ॥ १० ॥ पातालतलनथानासागराकारकरिणाम् ॥
 पितानमहानागानांनुशुश्रुवतारणस्वमम् ॥ ११ ॥ तदाकिलस्वगनर्दावहृत्तिस्मनभूतल ॥ पितृणांभूतविल्लोभूत्तेनगगाजलाजलि ॥ १२ ॥
 स्यात्प्रियदहनपाभगीरयपगमसपाययानाशुतियाह ॥ मधति ॥ भगीरयस्यैषप्रकनमधिपुरोहितोद्विप्रकृतय ॥ ६ ॥ राज्यजगत्त्वयाय सीमातवासोअरि राज्यदानेन
 पुरस्कृत भर्ता ॥ ७ ॥ तत्तस्माद्वतास्तवाकनराजपम् ॥ ८ ॥ ० ॥ सीनीमितद्वितसस्यभाक् ॥ तिराहितस्तत्त्वज्ञाननवाधिशोविस्सयोमहृत्पिकैर्गुकेआभ्ययताशुद्धिर्पस्य ॥ १० ॥
 अभ्याप्यपापभूमवननाकागाराकारनैर्कर्तुर्नित्यपाप ॥ कपिलकापाधिनापातालतलेनथानांमस्मिभूतानोस्वपिनामदानागानुभूदानेनकलाजलिदानेनचतारणक्ष
 मनयाहृत्तज्जमिनिताहृदयचननसानपपरपयानयुग्मदस्य ॥ ११ ॥ तदानींभूतरेगगास्तिर्दत्तवर्धयजलाजलि मुनोवन्दनदत्त्वाशक्त्याह ॥ तद्वति ॥ तेनभगीरयेनेषामयेया
 पविस्तिनृपायमाजलाजलिभूतसजगद्विल्यापत्यानिपत्यतयाधिशोभुरित्यर्थ ॥ १२ ॥

१० ॥ नैमुनीनिजेन पूर्वसमाचरणकर्मणजातसुखमसीत्पुंस्वमपिअभिमानदत्तु ॥ यतस्तीस
 मभ्यापिसमभ्रतणिअदिसीमोएकस्तीभूर्नासर्तस्वतस्तस्वभावावशशर्मिनापरमशीतिमती ॥ २१ ॥ ॥ द्वातिथासिष्ठम०नात्यपमकारोनि०पू०पचसमतिमम संग ॥ ७५ ॥
 पुनभगीरयस्यदराभ्ययानिदशीयो॥आराभ्यभ्रतदरादीर्गगणायाम्भावातारणम् ॥ १ ॥ कासलनडलादगिरियास्यदमडलाधमडलानरे ॥ अहृदहृदवान् ॥ अगमिपसुदमस्त्या
 रि ॥ १ ॥ नटाशस्यकमपात्नमयर्थापयथाप्राविधासतपात्नसमयपगुणलक्ष्यासद्युक्तयमन्विष्यतिस्व ॥ २ ॥ सवगुणलक्ष्यासमन्वितोपनिदितपरिक्षापयस्यभिज्ञा
 यनपणरसंभयमिषुष्यमर्हावर्तषकु ॥ ३ ॥ सट्टिगअआशिप्रियआहोह ॥ ४ ॥ नीरभतापूणताम् ॥ ५ ॥ मस्मिन्नेककालेदेवात्कोसलराज्यद्वारिणोपिमरणादयोप्या
 स्वकर्मणोवदह्राययावत्स्वत्वमनिच्छया ॥ धारणोयद्वृत्तिस्वेनकर्मणोवाथतस्यतु ॥ २० ॥ अस्मिननदतुरागतमुत्तमोनिजसमाचरणान्म
 जमुनी ॥ सुखमसौस्वमर्माप्सितवर्जितोसमसमंतिसमोशमिनोस्वत ॥ २१ ॥ ॥ इ०वा०वा०द०मो०निवाणप्र०पू०भगीरयनि
 वाणानामपचसमतिम संग ॥ ७५ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अथैकटापुरेश्रेष्ठेकस्मिश्चिन्महर्जानरे ॥ अनपत्यनृप
 स्युरहन्मस्तद्द्वामिपम् ॥ १ ॥ तत्रप्ररतय खित्यानपुंशकमाहृपम् ॥ अन्विष्यतिस्मसयुक्तगुणलक्ष्याविशालया ॥ २ ॥ तभगीर
 यभासापस्विरशिक्षाचरमुनिम् ॥ परिज्ञायसमानायसैन्येषुकर्महीपतिम् ॥ ३ ॥ भगीरयक्षणावप्रावपीवायुनासर ॥ वलितसेन
 यागुप्याक्षित्यशिश्चिचंगजम् ॥ ४ ॥ भगीरयोजगन्नाथोजयतीतिजनारवे ॥ नीरधतामुपजाजगुर्गिरिद्राणांमहागुहा ॥ ५ ॥ तत्रत
 पालयततद्राज्यराजानमाहता ॥ आजभुम्प्राक्प्रकृतय प्रादुरित्यनृपाधिपम् ॥ ६ ॥ प्रकृतयऊर्ध्व ॥ राजन्मस्माकमधिपोय
 स्त्वयामपुरस्कृत ॥ सत्युनाविनिर्गणोसोमस्त्वेनवामिपमदृ ॥ ७ ॥ तत्तत्पालयितुंराज्यप्रसादकतुमहसि ॥ अत्रार्थितोपयानात्प्रा
 गाथानांचनाचित ॥ ८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इतिसंप्राथितोराजातदगीरत्यतदच्च ॥ समसागरचिद्व्यायासयभुवभुवभ्रति ॥ ९ ॥
 सम शान्तमनामोर्नोर्वातरागाविमत्सर ॥ प्रासकायैककरण सतिरोहितविस्मय ॥ १० ॥ पातालतलनथानासागराकारकरिणाम् ॥
 पितानमहानागानांनुशुश्रुवतारणस्वमम् ॥ ११ ॥ तदाकिलस्वगनर्दावहृत्तिस्मनभूतल ॥ पितृणांभूतविल्लोभूत्तेनगगाजलाजलि ॥ १२ ॥
 स्यात्प्रियदहनपाभगीरयपगमसपाययानाशुतियाह ॥ मधति ॥ भगीरयस्यैषप्रकनमधिपुरोहितोद्विप्रकृतय ॥ ६ ॥ राज्यजगत्त्वयाय सीमातवासोअरि राज्यदानेन
 पुरस्कृत भर्ता ॥ ७ ॥ तत्तस्माद्वतास्तवाकनराजपम् ॥ ८ ॥ ० ॥ सीनीमितद्वितसस्यभाक् ॥ तिराहितस्तत्त्वज्ञाननवाधिशोविस्सयोमहृत्पिकैर्गुकेआभ्ययताशुद्धिर्पस्य ॥ १० ॥
 अभ्याप्यपापभूमवननाकागाराकारनैर्कर्तुर्नित्यपाप ॥ कपिलकापाधिनापातालतलेनथानांमस्मिभूतानोस्वपिनामदानागानुभूदानेनकलाजलिदानेनचतारणक्ष
 मनयाहृत्तज्जमिनिताहृदयचननसानपपरपयानयुग्मदस्य ॥ ११ ॥ तदानींभूतरेगगास्तिर्दत्तवर्धयजलाजलि मुनोवन्दनदत्त्वाशक्त्याह ॥ तद्वति ॥ तेनभगीरयेनेषामयेया
 पविस्तिनृपायमाजलाजलिभूतसजगद्विल्यापत्यानिपत्यतयाधिशोभुरित्यर्थ ॥ १२ ॥

नतस्तच्छुवणदिनात्प्रभृति ॥ १३ ॥ गंगावतरणकार्यार्थयत्तपआदिकार्यैर्नदर्थार्हैर्दत्तयेष्टायस्य ॥ १४ ॥ अयोजयत्अवतार्थसंयोजितवान् ॥ १५ ॥ जगत्तैशशिबिभ्रुतः
 रिचस्व्यागसिगिरीरिरसिसगता सापक्षत्वादसमर्थत्वेपिसमासश्लक्ष्णम् ॥ जगत्तैर्ब्रह्मणोवानियोगादितिशेषः ॥ नभस्तलाद्वाभूमिनिपतति ॥ महात्मनांस्वर्गिणावद्वीपुण्यसत
 तिरिवेत्युत्प्रेक्षा ॥ १६ ॥ भगीरथेमहीपतौसजातस्यशाश्वतस्ययशसआसमुद्रप्रचारार्थवीथिकादितिरूपकोत्प्रेक्षा ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्तास्यार्थप्रकाशेनि ० पू० पद्म
 मतिनमसर्ग ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ चूडालाख्यानमुक्तार्थद्विभ्रंजनावतार्थते ॥ शिबिबध्वजस्यमाहात्म्यविवाहकीडनकमाः ॥ १ ॥ भगीरथेनपश्चाद्राज्यकालेधि
 भगीरथेनचमहीमवतारयितुंदिवः॥गंगंगृहीतोनिचमस्ततःप्रभृतिभूभृता॥ १३ ॥ ततोराज्यंपरित्यज्यमंत्रिणांभूपतिःशमी॥ तपस्रैकाय
 कार्येहोजगामविजनंवनम् ॥ १४ ॥ तत्रवर्षसहस्रैश्चसमारोध्यपुनःपुनः॥ ब्रह्मणशंकरंजहंभुविगंगामयोजयत् ॥ १५ ॥ ततःप्रभृत्यम
 लतरंगभंगिनीजगत्पतेःशशिबिभ्रदंगसंगिनी ॥ नभस्तलानिपततिगान्त्रिभागंगामहात्मनामिवबहुपुण्यसंततिः ॥ १६ ॥ स्फुरत्तरंगभं
 गिनिस्वप्नेनपुंजहासिनीप्रसन्नपुण्यमंजरीयुतेवधर्मसंततिः ॥ भगीरथेमहीपतौयशःप्रचारवीथिकातदाहिसान्निमागंगामहीतलेवभू
 वह ॥ १७ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० निर्वाणप्रकरणेपू० गंगावतरणं नामपद्मसतितमःसर्गः ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ श्रीवसिष्ठउ
 वाच ॥ ॥ एतामवष्टभ्यदशंभगीरथधियाधृताम् ॥ समःस्वस्थोयथाप्राप्तंकार्यमाहरशांतधीः ॥ १ ॥ इदंपूर्वंपरित्यज्यक्रोडीकृत्यमनःख
 गम् ॥ शांतमात्मनितिष्ठुवांशिविध्वजइवाचलः ॥ २ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कोसौशिविध्वजानामकथंवालब्धवान्पदम् ॥ एतन्मे
 कथयब्रह्मन्भूयोवोधाविदद्वये ॥ ३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ द्वापरेभवतांपूर्वमिदानींचभविष्यतः ॥ तेनैवसन्निवेशेनदंपतीस्त्रिभयतां
 गतौ ॥ ४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यत्पूर्वमासीद्गणवंसदिदानींतथैवहि ॥ भविष्यतिकमर्थवैवदंभंवदतांवर ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवा
 च ॥ ॥ जगन्निर्माणनिपतेरस्याब्रह्मादिसंविदः ॥ इदंश्ववस्थितिर्नित्यमनिवार्यस्वभावजा ॥ ६ ॥ यदन्यद्दुशोभूत्वापुनर्भवतिभूरि
 शः ॥ अभूवैवभवत्यन्यःपुनश्चनभवत्यलम् ॥ ७ ॥ अन्यस्याक्संनिवेशादहंसादृश्येनविवल्गति ॥ सदृशाविषयाश्वैवयथासरसिर्वाच
 यः ॥ ८ ॥ ताएवान्याश्चदृश्यतेव्यवस्थासंसृतांतथा ॥ तस्माद्वाजेवभूयापिवक्ष्यमाणकथेश्वरः ॥ ९ ॥ ॥
 याधृताम् ॥ १ ॥ इदंविभवजानपरित्यज्य ॥ मनःस्वगकोर्डीकृत्यदृदिनरुद्धा ॥ २ ॥ ३ ॥ इंपतीजायापतीपूर्वकत्वेद्वापरेअभूताम् ॥ इदानीमटाविशोचतुयुगेधिंमद्वापरेतेनैवस
 न्निवेशेनभविष्यत ॥ ४ ॥ भूतभविष्यतो सादृश्यकोहेतुरितिरामप्रश्नार्थ ॥ ५ ॥ जगन्निर्माणेनियतिरूपायाब्रह्मादीनासत्यसकल्पसंविदः अनिवार्यस्वभावएवतद्वेत्तुरित्यर्थः
 ॥ ६ ॥ इदंशशिद्युक्तप्रपचयति ॥ यदिति ॥ यथाएकस्मिन्नाभ्रतरौअन्यदन्यत्फलबहुशोभूत्वापुनपुनस्तादृशमेवभूरिशोभवति ॥ स्कथवदस्तुअभूत्वैवभवतिसचच्छिन्नपुन
 स्तस्मिन्नभवति ॥ ७ ॥ ८ ॥ सदृशौशिविध्वजादिसंसारेपितथेत्यर्थः ॥ राजाअतीतशिविध्वजइववक्ष्यमाणकथायावर्ष्यत्वेनईश्वरोनायकः ॥ ९ ॥

नदीरसुकप्रकारप्रचयति ॥ उद्यानेत्यादिना ॥ २५ ॥ २६ ॥ निवेक्ष्यामिपरिणेष्यामिममेवतस्याअपिस्वाभिलाषप्रयुक्तसतापःकदास्याद्येनशीघ्रघटनास्यादित्याशयेनाह ॥
सृणालेति ॥ दृग्गच्छ्य पुष्पिनलतागृहात्मनाददीभूनावल्लयस्तदभिलाषिणी ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ वनानामुपवनानाचगुणानुवर्णनेआवलितारसुकथासुचारमतेतिसप्तमीनांस
वय ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कुमारी ल्हिपूजयामासवद्वमेनेसाल्पिकभूषणैरलचकेवा ॥ मन्येइत्यवितर्के॥वितर्कवचनंवसिष्ठस्यवाक्यालंकारार्थम् ॥ ३२ ॥ मन्त्रिणापदलक्षणम् ॥

उद्यानवनदोलासुलीलाकमलिनीषुच ॥ कदाप्रणयिनीमुग्धाहेमाब्जमुकुलसनीम् ॥ २५ ॥ करिष्येकामिनीमंकेपर्यैकुकुमांकिताम् ॥
कदाकमलवह्नीनांदोलास्वलिरिवालिनीम् ॥ २६ ॥ आलोलानिनिवेक्ष्यामिबालांभुजलतानुगाम् ॥ सृणालहारकुंदुदुदंदवल्लय
भिलाषिणी ॥ २७ ॥ मल्लतेमदनातमाकदास्यादिंदुसुंदरी ॥ इतिचिंतापरोभूत्वाकुसुमावचयान्मुखः ॥ २८ ॥ विजहारवनातेषुकुसु
मोपवनेषुच ॥ वनोपवनलेखासुलीलाकमलिनीषुच ॥ २९ ॥ वल्लीवल्लयगेहृषुविविधोद्यानभूमिषु ॥ वनोपवनविन्यासवर्णनावलि
तासुच ॥ ३० ॥ शृंगाररसगभासुकथास्वरमतोत्मनाः ॥ ल्हिहारलसत्कायविलोलालकवह्दरीः ॥ ३१ ॥ कुमारीःपूजयामाससुवर्ण
कलशस्तनीः ॥ एतन्मध्येविदुर्भय्यामन्त्रिणोदृपनिश्चयम् ॥ ३२ ॥ इंगिताकारवेदित्वमेवमन्त्रिपदंपरम् ॥ अथतस्यविवाहायमन्त्रिव
र्गोविचारयन् ॥ ३३ ॥ सुराष्ट्राधिपतेःकन्यांपयाचेयौवताल्विताम् ॥ नवयौवनसंपन्नांभार्याल्विविधिनोत्तमाम् ॥ ३४ ॥ उपयेमेसता
मालसदृशींप्रतिमामिव ॥ चूडालेतिभुविरथानाघान्दृपतिसुंदरी ॥ ३५ ॥ सातंभर्तारंमासाधरेजेफुल्लेवपद्मिनी ॥ नीलनीरजनेत्रां
तांचूडालांशशिविध्वजः ॥ ३६ ॥ स्नेहाद्विकासयामाससूर्योदेवोयथाज्जिनीम् ॥ अवर्धततयोःप्रीतिरन्यान्यार्पितचेतसोः ॥ ३७ ॥ हाव
भावविलासाद्यैरर्गैर्नवलतेवसा ॥ सुमंभ्यर्पितसवार्थःससुरवीसुस्थितप्रजाः ॥ ३८ ॥ राजहंसइवाब्जिन्यारेमेदयितयातया ॥ अंतः
पुरेषुदोलासुलीलाकमलिनीषुच ॥ ३९ ॥ उद्यानेषुविहारेषुलतापुष्पगृहेषुच ॥ कदंबवनलेखासुचंदनागुरुवीथिषु ॥ ४० ॥ मंदारदामलो
लासुकदलिकदलीषुच ॥ पुरांतेषुवनांतेषुदिगंतेषुसरस्सुच ॥ ४१ ॥

३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥
नदीरसुकप्रकारप्रचयति ॥ उद्यानेत्यादिना ॥ २५ ॥ २६ ॥ निवेक्ष्यामिपरिणेष्यामिममेवतस्याअपिस्वाभिलाषप्रयुक्तसतापःकदास्याद्येनशीघ्रघटनास्यादित्याशयेनाह ॥
सृणालेति ॥ दृग्गच्छ्य पुष्पिनलतागृहात्मनाददीभूनावल्लयस्तदभिलाषिणी ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ वनानामुपवनानाचगुणानुवर्णनेआवलितारसुकथासुचारमतेतिसप्तमीनांस
वय ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कुमारी ल्हिपूजयामासवद्वमेनेसाल्पिकभूषणैरलचकेवा ॥ मन्येइत्यवितर्के॥वितर्कवचनंवसिष्ठस्यवाक्यालंकारार्थम् ॥ ३२ ॥ मन्त्रिणापदलक्षणम् ॥
उद्यानवनदोलासुलीलाकमलिनीषुच ॥ कदाप्रणयिनीमुग्धाहेमाब्जमुकुलसनीम् ॥ २५ ॥ करिष्येकामिनीमंकेपर्यैकुकुमांकिताम् ॥
कदाकमलवह्नीनांदोलास्वलिरिवालिनीम् ॥ २६ ॥ आलोलानिनिवेक्ष्यामिबालांभुजलतानुगाम् ॥ सृणालहारकुंदुदुदंदवल्लय
भिलाषिणी ॥ २७ ॥ मल्लतेमदनातमाकदास्यादिंदुसुंदरी ॥ इतिचिंतापरोभूत्वाकुसुमावचयान्मुखः ॥ २८ ॥ विजहारवनातेषुकुसु
मोपवनेषुच ॥ वनोपवनलेखासुलीलाकमलिनीषुच ॥ २९ ॥ वल्लीवल्लयगेहृषुविविधोद्यानभूमिषु ॥ वनोपवनविन्यासवर्णनावलि
तासुच ॥ ३० ॥ शृंगाररसगभासुकथास्वरमतोत्मनाः ॥ ल्हिहारलसत्कायविलोलालकवह्दरीः ॥ ३१ ॥ कुमारीःपूजयामाससुवर्ण
कलशस्तनीः ॥ एतन्मध्येविदुर्भय्यामन्त्रिणोदृपनिश्चयम् ॥ ३२ ॥ इंगिताकारवेदित्वमेवमन्त्रिपदंपरम् ॥ अथतस्यविवाहायमन्त्रिव
र्गोविचारयन् ॥ ३३ ॥ सुराष्ट्राधिपतेःकन्यांपयाचेयौवताल्विताम् ॥ नवयौवनसंपन्नांभार्याल्विविधिनोत्तमाम् ॥ ३४ ॥ उपयेमेसता
मालसदृशींप्रतिमामिव ॥ चूडालेतिभुविरथानाघान्दृपतिसुंदरी ॥ ३५ ॥ सातंभर्तारंमासाधरेजेफुल्लेवपद्मिनी ॥ नीलनीरजनेत्रां
तांचूडालांशशिविध्वजः ॥ ३६ ॥ स्नेहाद्विकासयामाससूर्योदेवोयथाज्जिनीम् ॥ अवर्धततयोःप्रीतिरन्यान्यार्पितचेतसोः ॥ ३७ ॥ हाव
भावविलासाद्यैरर्गैर्नवलतेवसा ॥ सुमंभ्यर्पितसवार्थःससुरवीसुस्थितप्रजाः ॥ ३८ ॥ राजहंसइवाब्जिन्यारेमेदयितयातया ॥ अंतः
पुरेषुदोलासुलीलाकमलिनीषुच ॥ ३९ ॥ उद्यानेषुविहारेषुलतापुष्पगृहेषुच ॥ कदंबवनलेखासुचंदनागुरुवीथिषु ॥ ४० ॥ मंदारदामलो
लासुकदलिकदलीषुच ॥ पुरांतेषुवनांतेषुदिगंतेषुसरस्सुच ॥ ४१ ॥

॥ ४१ ॥ पुरंदरवर्तवर्षे कटेपुत्रोपुत्ररमणीयवर्षे दृष्टिपयोस्तथासि धयोर्नपसस्यसपत्कांतयोपुभूम्योरिष ॥ ४१ ॥ मिथ अयोन्यस्मान्च्छिक्षणान्न्योन्यसाभ्यार्थित्वा
 धकोविदीपान्कतरीआतरवसर्गुपासाभ्याश्चरुनरोगेभ्यारूप्यरजनाह्वर्जार्थिकयामिषसपन्ममित्वाह ॥ स्वकृपमिति ॥ ४४ ॥ अन्योन्यद्वयस्थत्वाद्देहद्वयसंक्रान्तकेनकेनचरितस्वक
 पम् ॥ चिप्यारिभिरुदीररुम्यपितसत्सिद्धस्युत्तारानामुत्तारापुत्राभ्यस्त ॥ ४५ ॥ यथाभासोबहुद्वारावर्षेद्वयस्यचर्ममिश्रास्यनिगतकालाद्देहवियथायुक्तातिरहम् ॥ सा
 धृवाता ॥ असीशिलिष्वज ॥ ४६ ॥ अभावास्यापान्च्यतिशेष ॥ इहकाविषमिथोद्धरयसस्यार्थीरेक्यमुपागती ॥ ४७ ॥ मिथितसीरोरकवर्षेकरसी ॥ ४८ ॥ गमल
 जगलंपुजनातेपुर्जंपुजथीरजातिपु ॥ वभुवाह्लादकसर्वतपोरन्योन्यचेष्टितम् ॥ ४२ ॥ सहपयोर्धुरवरेपुंभूम्योरिवकांतयो ॥ नित्यमे
 वावियुक्त्वान्वियत्वांशेष्टितस्यव ॥ ४३ ॥ मिथ कलाकलापस्यकोविदीतीवभूवतु ॥ स्वरूपमेकमवतीदधतुभिजतांगती ॥ ४४ ॥ अ
 न्योन्यद्वयस्थत्वाटिवसंक्रान्तमक्षतम् ॥ भवर्शाखायवेदभ्यंश्चिप्रापिमुत्वात्प्रभा ॥ ४५ ॥ बाल कालाटिवानुत्पत्तासीत्सर्वार्थप
 ढिता ॥ नृत्यवापाठयावच्चबूढालावदनादसौ ॥ ४६ ॥ अशिक्षतयभुवायकलानामतिकोविट ॥ अभावास्यामिर्वेदकांवन्योन्यवि
 लमत्कलौ ॥ ४७ ॥ मिथोद्धदयसस्यौतीहावप्येक्यमुपागती ॥ तौसस्मितावेकरसावन्योन्यदयितावुभौ ॥ ४८ ॥ पुष्यामांदाविवाभि
 न्योभूतलस्यौशिवविव ॥ वेदभ्यस्तुदरमतीसर्वशास्त्रार्थपढितौ ॥ ४९ ॥ कायार्थेषुभुवंप्राप्तौकमलाकमलाधवौ ॥ स्नेहाव्यसन्नमधु
 रौसमविज्ञातवादिनौ ॥ ५० ॥ अनुदत्तिपरावाकालोकदत्तांतद्विदौ ॥ कलाकलापसंपन्नौलसद्भसरसायनौ ॥ शीतलस्त्रिध्वमुग्धा
 गोशशांकीहाविवोदितौ ॥ ५१ ॥ रंजलसच्चरतिभोगविलासकांतमंत पुरेपुमिथुनंतदनुत्तमश्चि ॥ वक्षांढवहकुहरेष्विवराजहस्युग्म
 विकसिमदमन्मथमदधारि ॥ ५२ ॥ ॥ इ० वा० वा० मा० नि० पू० षुढालापास्नानशिविध्वजविलासकथनंनामसससमतितम
 सर्गं ॥ ७७ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवमद्वुनिवपाणिमिथुनिभंरस्यहम् ॥ रमेयौवनलीलाभिरमदाभिर्दिनेदिने
 ॥ १ ॥ अथयातेपुत्रदुपुवर्षंघ्रावतिशालिपु ॥ शनैगलिततारुण्यभिनकुंसादिवांसि ॥ २ ॥
 स्याभूपावधरीर्णेशिवौगीररकरासिष ॥ ४१ ॥ सहपत्येकभापुष्टसरेदपरलोकराक्षस्यसमनुत्पत्कालुन्यधिपयध्विज्ञातवन्नुशील्ययोस्ती ॥ ५० ॥ परस्परगुहद्विजा
 मिज्ञादीनाञ्चानुवति मिथोद्वितिनयाथाञ्चरलसरी ॥ लोकदत्तांतस्यतस्यशास्त्रकगम्यधमरहस्यस्यध्विर्दा ॥ लसनिगारादिनवरसलक्षणभिरसायनानिपयोस्ती ॥ ५१ ॥
 प्रसादस्यप्रसादात्प्रयस्यसत्सलोकस्यपुनुरेगुर्भारसरस्तुराकहसपोपुत्रमिथुनमिष ॥ ५२ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० शास्त्र्यं० नि० पू० समसप्तमसर्गं ॥ ७७ ॥ ॥ ५४ ॥
 तयो० कर्णेर्वाभ्यसच्छास्त्राभ्यासमिषरगाश्चूढालापाविषकेमज्ञानलान्नाभ्यवपयते ॥ १ ॥ निर्भरस्यहृदद्वये ॥ मिथुनतारवपुसहद्वय ॥ १ ॥ अपरनैस्ताठण्येगलतिस्त्रितपुत्र
 इतिनिर्णयप्रप्यास्यसन्नराक्षसिचारयामासतिद्वारावेपकारोश्चबर्ष ॥ १ ॥

निर्णयहेतुप्रथमतस्त्वनविचारप्रपचयति ॥ मरगोस्यादिना ॥ तरगनिकराकारेण भगुरेण देहेन व्यवहरणशीलं देहिनि ॥ मरणदेहविद्योगः ॥ ३ ॥ कुतोऽुर्निवहरणं तच्चाह ॥ हिमाशर
 निरिति ॥ ४ ॥ तृष्णाभोगतस्मात्प्रधानतृष्णाप्रादृषिकदुर्नदीलतं वदीर्घतंगताव यतं इति यावत् ॥ ५ ॥ जीव्यते अस्मिन्निति जीवने देहादि ॥ ६ ॥ दुःखान्या
 ध्यात्मिकादीनि तृष्णाचचेतःपतनिपत्यनुदनीति यावत् ॥ ७ ॥ अप्रियासपत्निका मयते यस्य स्य काताप्रियतमेव ॥ ८ ॥ अरतिरिष्टविषयालाभनिमित्तदौर्मनस्यम् ॥ वैरस्य
 मशोषः ॥ इहास्मिन्ससारे ॥ ९ ॥ दशासु जन्ममरणादिदुर्दशासु ॥ तद्युग्ममिथुनं इति विचार्यतत्र अथ्यात्मशास्त्रमेव समारभ्या विभेषजनिर्णयते देवविचारयामासेत्यन्य-
 तरंगनिकरकारभंगुरव्यवहारिणि ॥ पातःपक्षफलस्येव मरणदुर्निवारणम् ॥ ३ ॥ हिमाशनिरिवांभोजेरानिपतनोऽनुर्वा ॥ अप्युर्णा
 लस्यविरतं जलं करतलादिव ॥ ४ ॥ प्रादृषीवलतातुं वीहर्षाकादीर्घतांगता ॥ शैलनद्यारयइव संप्रयात्येव यौवनम् ॥ ५ ॥ इंद्रजालमि
 वासत्यंजीवनं जीर्णसंस्थिति ॥ सुखानि प्रपलायंते शराइव धनुश्च्युताः ॥ ६ ॥ पतंतिचेतोऽुःखानिलृष्णागुधइवामिषम् ॥ बुद्धदःप्रादृषी
 वाभ्युशरंक्षणभंगुरम् ॥ ७ ॥ रंभागभंडवासारोव्यवहारोविचारणः ॥ सत्वखंडुवतायातिकंतेवाप्रियकामिनः ॥ ८ ॥ बलादरतिराया
 तावैरस्यमिवपादपम् ॥ तदिहस्याच्छुभाकारं स्थिरं किमतिशोभनम् ॥ ९ ॥ यदासाधयुनश्चेतोदशासुनविदूयते ॥ इति निर्णयिच्युभं
 तस्संसारव्याधिभेषजम् ॥ १० ॥ चिरं विचारयामासशास्त्रमथ्यात्मसंमतम् ॥ आत्मज्ञानं कमत्रेण संस्तुत्याख्याविषुचिका ॥ ११ ॥ सं
 शास्यतीतिनिश्चित्यतावास्तांतत्परायणा ॥ तच्चित्तौ तद्गतप्राणौ तन्निष्ठौ तद्दिदाश्रयौ ॥ १२ ॥ तदा तदचंचनपरौ तदीहौ तौ विरेजतुः ॥ तत्रै
 वातिपनाभ्यासौ बोधयंतौ परस्परम् ॥ १३ ॥ तस्मात्तौ तस्मारंभावान्योन्यंतौ बभूवतुः ॥ अथसाविरतरं मरमर्णाय पदक्रमान् ॥ १४ ॥
 श्रुत्वा ध्यात्मविदां वच्छास्त्रार्थी स्तारणक्षमान् ॥ इत्थं विचारयामास स्वमात्मानमहर्निशम् ॥ १५ ॥ अब्यापृताव्यापृतावाधियाध
 वलयेद्दया ॥ प्रक्षेतावस्वमात्मानं किमहं स्यामिति स्वयम् ॥ १६ ॥ कस्यायमगतो मोहः कथमभ्युत्थितः क्वा ॥ देहस्तावज्जडो मूढो ना
 हमित्येव निश्चयः ॥ १७ ॥ आबालमेतस्सिद्धं मत्तौ चैवानुभूयते ॥ कर्मद्रियगणश्चास्मादभिन्नावयवात्मकः ॥ १८ ॥

१० ॥ ११ ॥ तदिहाअथ्यात्मशास्त्रविदएवाश्रयः शरणययोस्तौ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्मिन्नथ्यात्मशास्त्रपुत्रसम्यक्चित्तनतच्छ्रवणमन्योन्यतस्वबोधनमित्यादि. समारभोग
 योस्तौ ॥ साच्छाळा ॥ १४ ॥ इत्थं वक्ष्यमाणप्रकारेण ॥ १५ ॥ अब्यापृतास्य कशारीरव्यापारा ॥ प्रक्षेपिविष्यपरयेयम् ॥ अस्मिन्कार्यकारणसद्यते अहंचेतनधातुः किस्या
 म् ॥ १६ ॥ अयसंसारलक्षणो मोहो भ्रम कस्यागतः यस्य हि ध्यातिरागतासतन्निवारणस्य स्थ. स्यात्सएवकइत्यर्थः ॥ कंयवेति निमित्तज्ञासाकेतितन्मूलजिज्ञासा ॥ मूलैहिपरि
 ज्ञातेतदुच्छेदेनोच्छेत्तुसशक्यम् ॥ १७ ॥ मत्तौस्थूलोहगौरेहमित्यादिवुद्धितौसत्यामेवानुभूयतेनस्वतइतितस्यजडत्वमित्यर्थः ॥ अस्मादेहादभिन्नहस्तपादाद्यवयवात्मकः ॥ १८ ॥
 १ एवव्याख्यानेपुत्रद्वानुपपत्तिः ॥ अप्रियासपत्नीसपहणकामयतइतिव्याख्यानेतुनकाप्यनुपपत्तिः २ कथं कर्मैमित्यैरित्यपिपाठः

बुद्धिद्विपगधोपिपुत्रवारीरास्यपशात्मकएव ॥ यद्यप्यजस्येतिस्वप्नेद्रियमाणादय सुक्ष्मादंगरेहावपशाएवमनस्पृष्टरेहावपशादतिशारपर्यगेनसिद्धीतिरतथापिरेपरिहावपय
 स्तैर्नीलावहितपामरमनुभवावपयवरेहसपकलात्वात्तदवपयवज्जालस्यवेत्याशय ॥ १९ ॥ मनकारोरेपिजहरेहाविरेकत्वात्तस्ययोगापायद्वयनयापत्त्यादिब्रह्मवरासिद्धिमि
 त्याह ॥ पर्यतद्वत्यादिना ॥ २० ॥ अथाससाभास्यत्वमर्थीवेतिनिश्चय ॥ शेषोरेज्जुपथि ॥ २१ ॥ स्वातेनधमद्वयानरात्तिकनिक्षेरोन ॥ साबुद्धिर्वास्तेनेपेति ॥ २२ ॥ अ
 धेनयाशास्त्रिन्विद्याभासेमजस्यनेअप्यस्यने ॥ तथाअपसरेहृषतस्याप्यस्तत्वावेहजहत्वमित्यर्थ ॥ वाताभ्यायाणापाधि ॥ २३ ॥ अंतस्येनस्वातप्यामिषिवर्षेनप्यनप
 रिपूर्णांजवति ॥ अस्यासुखसासिभाधेनदियप्रकारानेनकलुकिनादूर्ध्वतथायेण ॥ २४ ॥ जीर्णोन्धिरतनेन ॥ २५ ॥ चेत्योष्ठेत्कलुकिनेतिमधोपपत्तिमाह ॥ अस्येति ॥
 अवयवावयविनोनभेदोजहएवच ॥ बुद्धिद्विपगोप्यवजहएवेतिदृश्यते ॥ १९ ॥ प्रयेतेमनसायस्माप्राप्त्येवभुविलोपक ॥ मनश्चै
 वजहमन्येसकत्यात्मकशीक्तिरयत् ॥ २० ॥ क्षेपणीरिवपायाण प्रयेतेयुद्धिनिश्चये ॥ बुद्धिर्निश्चयरूपैवजहामतेवनिश्चय ॥ २१ ॥ स्वाते
 नवसरिन्नुनसाहृषारेणवास्वते ॥ अहंकारोपिति सारोजहएवशवात्मक ॥ २२ ॥ जीवेनजन्यतेयक्षोषालेनेवभ्रमात्मक ॥ जीवश्च
 यतनाकाशावातात्माहृदयेस्थित ॥ २३ ॥ सुकुमारोतरन्येनकेनापिपरिजीवति ॥ अहोनुज्ञातभेतेनचेत्योष्ठेखकलकिना ॥ २४ ॥ जी
 वोर्जावतिजीर्णोन्धिरूपेणालसरुपिणा ॥ चेत्यभ्रमवताजीवश्चद्रूपेणैवजीवति ॥ २५ ॥ आमोद पवननेवखातेनेवसरिद्रिय ॥ असत्य
 अहवत्यांशचयनाच्चिद्व्युजहम ॥ २६ ॥ महाजलगतोत्यभिरिवरूपस्वमुञ्जति ॥ सदासहायदाभातिचित्समाधौसतिस्वत ॥ २७ ॥ आस्व
 रूपमलमुत्सृज्यतदवभवतिक्षणात् ॥ एवाच्चिरूपमप्येतच्चेत्योन्मुखतयास्वयम् ॥ २८ ॥ जहशून्यमसत्कस्यचैतन्येनप्रयोष्यते ॥ इतिस
 चित्स्यबृहत्ताकेनेप्याश्चिद्यत्तनी ॥ २९ ॥ इतिसचितयामासश्चिरायेत्यव्युच्छ्रित ॥ अहोनुश्चिरकालेनज्ञातहेतयभनान्मयम् ॥ ३० ॥
 ययनासादास्यसमाभ्यासाश्चिद्व्युत्थितसमाभयपितज्जामिषसपन्नमित्यर्थ ॥ २६ ॥ महाजलरमजलसामुद्रात्तद्वतोभिरिवस्यमास्वरूपमुञ्जतिमुच्यते ॥ अतएवसत्तारो
 चिहृदस्यपमिषसल्लभापट सभ्रष्ट सन्निहिततापटपटाप्याश्चकारसमसाभुयते ॥ पटापाकारस्यवृद्धीत्येपटाभासिपटानास्तीतिसत्ताकारमप्युञ्जतीअभाषताम
 व्यापयतनतिमाह ॥ चित्समाधौचेष्टिकाप्यसद्रूपमसद्रूपव्यापरेवमासोनोपनीतंस्वतआभातिरेवक्षणादलपूर्वस्वरूपमसद्रूप्यतक्षणात्स्यभाषतीतिप्रेणाभ्यय ॥ २७ ॥ एव
 मुकतीत्यापरनापतीभिरूपमपिअसिपाहरेणाहप्यासपरंपरयाज्जहृष्यमसत्कस्यससपन्नकाणुपबुद्धावनाहत्तस्यभावेनस्यन्येनैवतत्तवाकारेतिव्याप्त्यामूलाविधावरणभा
 वारप्रयोष्यतइतिपरेव्याख्यय ॥ २८ ॥ नाहृदोच्छिपाहरेणभगेनेपाह्रव्यचित्केनोपायेनदूरयसमविहायमधोपधतीत्यादितिचिद्विद्वर्तत्याह ॥ इतीति ॥ २९ ॥ इत्यवपयं
 मानप्रकारेणप्युष्यत आत्मतत्त्वमित्यर्थ ॥ ३० ॥

कश्चिदपि पुरुषो न हीयते परमपुरुषार्थात्पुनो न भवतीत्यर्थः ॥ अथवा कश्चिदपि काप्यो र्थी न हीयते न हानि प्राप्यते ॥ तथा श्वैव सर्वकामावापैरित्यर्थः ॥ अथवा किंचिद्वस्तु दु-
 खसाधनमिति बुद्धान हीयते न त्यज्यते ॥ सर्वस्याप्यानदैकसत्त्वसपत्तेरित्यर्थः ॥ हानास भवोक्तिरुपादानस्याप्युपलक्षणम् ॥ चिद्विलासस्य अतापरिच्छेदहेतवः ॥ ३१ ॥ द्वि-
 तीयस्य नैमिरिकट्टिपरिकल्पितस्य दोषदेस्थाने स्थिताभ्यातिकल्पिता इति यावत् ॥ ३२ ॥ शुद्धसर्वदेवमेव आकारस्वरूपं यस्याः ॥ शिवभूमानंदरूपत्वात्परमगलनादशस्व-
 भावात्कदाप्यपुन्युनमित्युन्युनम् ॥ ३३ ॥ सकृन्मूलाविद्यावरणभोगेन विभातानपुनः केनाप्याविद्यत इति सकृद्विभाता अतएव नित्योदयवती परिगीयते वेदांताद्यध्यात्मशास्त्रे-
 पुलक्षणाया ॥ ३४ ॥ चेत्यादि त्रिपुटीजालमस्यासकाराशान्दिनवस्तुन यतएवाधिपुटीतया साक्षिभूतया चेत्यनेन तुमानासिद्धासैषासाक्षिचिदत्रिपुटीप्रदत्तेः प्रागेव स्वतः सिद्ध-
 त्वादाया ॥ ३५ ॥ विजृम्भते विवर्तते ॥ ३६ ॥ मनोबुद्ध्यादिविवर्त्तैश्चिदात्मनि मातरि प्रभासुभावापन्ने सति तत्रतरगादिकलनाप्रायाजगद्गुणभूतभौतिकप्रदायानां सत्ता अस्ति
 यद्वैविज्ञेयतां क्वानकश्चिद्विद्यते पुनः ॥ एते हि चिद्विलासांता मनोबुद्धीं द्विधा दधयः ॥ ३१ ॥ असंतः सर्वेषु वा हो द्वितीये दुपदस्थिताः ॥ महा-
 चिदकैवास्ति महासत्ततियोच्यते ॥ ३२ ॥ निष्कलं कासमाशुद्धानिरहंकाररूपिणी ॥ शुद्धसर्वदेनाकाराशिवं सन्मात्रमच्युतम् ॥ ३३ ॥
 सकृद्विभातावित्यनित्योदयवती सदा ॥ सावक्षपरमात्मा दिनामभिः परिगीयते ॥ ३४ ॥ चेत्यचेतनचित्तादिनास्याभिन्नमानतः ॥
 तथैपाचेत्यते चिच्छ्रीः सैषाद्याचिदिति स्मृता ॥ ३५ ॥ अचेत्यं यदिदं चित्तं तस्यारूपमक्षतम् ॥ मनोबुद्धीं द्विधा दधयर्थः सैव विजृम्भते
 ॥ ३६ ॥ तरंगकणकडोलकलनेयं चिदात्मनि ॥ जगद्गुणप्रदायानां सत्ता स्फुरति मातरि ॥ ३७ ॥ यदिदं तत्परं रूपं तस्याः खलु महाचित्तेः ॥ शु-
 द्धचित्तमणिवत्साहिसंयंसमसमोदिता ॥ ३८ ॥ अनन्यथैव याशस्य जगज्जुंभिकया स्थिता ॥ सत्तामायातिरेकेण नान्यासं भवतीह हि
 ॥ ३९ ॥ विचित्रतेव भांडानाननुहेमतया चथा ॥ सातथोदेति तद्गुणमात्मानं च तति स्वयम् ॥ ४० ॥ स्वचित्तेन द्रवत्वेन तरंगादित्यसंभुषु ॥
 महाचित्तौ जगच्चिदादुदेतीवानुदेत्यपि ॥ ४१ ॥

तारस्फुरति ॥ ३७ ॥ यदिदं जगत्साहसं प्रसिद्धतसस्या अधिष्ठानभूतायामहाचित्तेरेव पररूपं ह-
 पातरम् ॥ खलु शब्दोद्देवावब्रह्मणो रूपमूर्त्तैवामूर्त्तैवेत्यादि श्रौतप्रसिद्धियोतनार्थः ॥ यतसाहचिरस्फटिकमणिवज्जगत्सति विवमसंगैव यत्ते सेयजगत्सत्ता च व्यावहारिकेषु प्रा-
 तिभासिकेषु च समसमाख्यसाधिष्ठानानुसारिणी उदिता ॥ ३८ ॥ अतएव जगत्सत्ताया अधिष्ठानसत्तान्यत्वनिरूपणायोगान्मायाभावत्वमित्याह ॥ अनन्यथैवेति ॥ ३९ ॥ अ-
 नएव नामरूपविशेषप्रत्येजगत्सत्तामायाशारबलब्रह्मसत्तात्मनैव परिशिष्यते ॥ मायाबाधेन आनदैकससन्मात्ररूपमात्मान स्वयमनुभवतीत्याह ॥ विचित्रतेवेति ॥ भांडानाम-
 लकारजानानाविचित्रतायथाप्रविलये हेमतया हेमसत्तात्मनैवोदेति तथेत्यर्थः ॥ ४० ॥ सत्तायादधीतन्यायेनैव जगद्द्वैचिद्व्यस्फुरणरूपचिद्वेदानामपि विषयाकारभेदेमिथ्यात्व-
 पर्यालोचने अपरिच्छिन्नपरब्रह्मचिन्मात्रतापर्यवस्थनीत्याशयेनाह ॥ स्वचित्तेनेति द्वाभ्याम् ॥ यथास्वभेदजालादौ द्रवत्वेन परिणतेन स्वचित्तेन सिद्धेषु समुद्राद्यबुधुतरगादिअनु-
 धरप्युदेतीव तथा महाचित्तौ ब्रह्मण्यपिसमष्टिचित्ताजगदनुधरप्युदेतीत्यर्थः ॥ अनुदेतीति न जसिद्धं तेन सहेतियोगविभागात्समासश्रद्धां संसोवा ॥ ४१ ॥

अन्तेर्वाक्यतस्तथा ॥ तदिति ॥ सतपथस्योपि हृषपाक्षीषितकक्षितअलरूपेणरूपवामस्तसरादिद्विष्यभेदान्यथायातस्तथास्तस्यतिरिक्तनाणुमाधमपि किंचिदस्ति एवमि
 व्यासपदाङ्गजगदान्तिकिशेषेभैः सपन्नोनपरमाधत्पुणश्चित्तान्नोमत्तोष्पतिरिक्तमणुमाधमप्यन्तीत्यङ्गआवस्थायपरिशोधान्तर्भावाच्चिन्माधमेवधातवैत्सीणानिस्वधाः ३२ ॥
 मण्दरेद्विद्योयोगानागोच्चद्विभेदः ॥ सर्वसद्वर्तस्वर्गमरकी ॥ ३३ ॥ तथमस्तुतन्निवारस्थायधीषिर्भातिदशायति ॥ अच्छेदद्वि ॥ ३४ ॥ आसे सतस्योरिद्विषल्लोप ॥ अ
 सपरस्थाभासोयस्मिन् ॥ ३५ ॥ चिरकालिकपरच्छेदरहितम् ॥ अनतदेशस्तुक्तनपरिच्छेदरहितम् ॥ ब्रह्मादिस्त्वर्पयैतथाणिकर्मफलोपाश्वकारास्तत्साधनव्यापारा अफ
 लारिकानिच्छकसाधनदथाष्टदशरथाकारामेधनान्यम् ॥ ३६ ॥ पुस्तककालादिपुरुषजातितकममयीतन्निर्माता ॥ अथवापुस्त्वप्रतिमायाकक्षितपुरुषजाति ॥ कर्म
 तदात्मैवयथायातोरूपवान्जलधीद्रवात् ॥ एवंचिन्माधमेवाहमनहमावमानतम् ॥ ४२ ॥ नतस्यजन्मभरणेनतस्यसदसद्गती ॥ ननर
 शः सप्तवत्यस्वचिन्मान्नमसकश्चित् ॥ ४३ ॥ अच्छेदोपमदाह्योयंविदादित्योतिनिर्मल ॥ आहोनुचिरकालेनशांतास्मिपरिनिर्द
 ता ॥ ४४ ॥ निर्वाग्निभ्रमनिमुक्तमासेनिर्मदराश्विवत् ॥ असदाभासमत्यच्छमनंतमजमच्युतम् ॥ ४५ ॥ आत्माकाशमनावाधमम
 लपरमचिरम् ॥ अनंतमिदमाकारांफलोपाश्वफलादिका ॥ ४६ ॥ सुरासुरशुतविश्वमेतन्मयमकत्रिमम् ॥ पुस्त्वकर्ममयीसेनासर्वव
 न्मात्रकयथा ॥ ४७ ॥ द्रष्टृश्चमयीसत्ताचिन्मात्रैक्यमयीतथा ॥ इदमेकमिदद्वित्वमहनाहमितीतिच ॥ ४८ ॥ कद्रुवभ्रमसमोहकयक
 स्यकृतः क्वा ॥ स्वमनतमनायासमुपशांतास्मिस्थिता ॥ ४९ ॥ निर्वाणपरिनिर्वाणगतमासेगतज्वरम् ॥ अचैतनचेतनंवाप्यायमा
 भातिचेतति ॥ ५० ॥ आसमानात्मतद्रूपवंमहाशितिसस्थितम् ॥ नेदनाहंनचान्यच्चनभावामावसंभव ॥ शांतसर्वनिरालयकेवलंस
 स्थितपरम् ॥ ५१ ॥ इत्थंविचारणपरपरमप्रयोधाद्बुद्ध्यायथास्थितमिदपरमात्मतत्त्व ॥ सशांतरागमयमोहतमोविलासाशांतायभूवश
 रदचरलेतिकेव ॥ ५२ ॥ ॥ इ० वा० वा० द० मोक्षापायेपुनिर्वाणप्रकरणेपू० बुद्दालाप्रयोधोनामअष्टसप्ततितम सर्ग ॥ ७८ ॥ ७९ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ दिनानुदिनमित्येपास्वात्मारामतयातया ॥ नित्यमतमुरुवतथापभूवप्रकृतिस्थिता ॥ १ ॥

तद्वरुषधलनादि मन्मयीसव्यवृत्तादलनिर्मलमस्तना ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ किद्वत्तद्वदुत्पयकारभोक्तुनिमित्ताधिकरणसभावनाप्रतिपेयार्थम् ॥ स्वपारमार्थिकरूपमाप्येतिशेष
 ॥ ३९ ॥ निशाणेनोस्रमुत्सेपरितीर्णानिर्दंतागतभाज्यजगतकठशानीकरव्याप्तस्वरूपमेवार्थासे ॥ यद्वेचनचेतनमवाआभादि योयतद्रोकाचेतनतितुभुमयभासमानात्मा
 निच्ययद्ब्रह्मतद्रूपस्त्विक्षाकारामेधेतिपरेणान्यम् ॥ ५० ॥ किद्वदत्ताहंनान्यसादिजगतस्तमावसत्यैकैकब्रह्मत्वेत्याह ॥ नेदमिति ॥ ५१ ॥ उक्तमेवसक्षिप्रोपसद्वरति । इत्यस्मिन्नि ॥
 परमप्रवाधास्त्यतिक्रमोहनिश्रायणभासंशानारागारयलतमोविलासाअवस्थाययत्समायस्या ॥ ५२ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठस्य ० सात्ययंयकारोनिर्वाणप्रकरणेपू० आटसप्तति
 तमः सर्ग ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ अपूर्वद्वीपमीदृशासापुटयाधरार्थप्रज्ञानाद्बुद्दालयास्तस्योशागप्याद्बुद्दोषोपवर्णयति ॥ १ ॥ एवमिच्छित्तोत्पन्नस्यनस्त्वज्ञानस्याप्यासादिनकर्मणा
 करोत्तरप्रसिक्कापनिष्ठाभाह ॥ दिनानुदिनचित्तमि ॥ दिनानुदिनचित्तकर्मण ॥ नित्यवर्गीकर्मणकृति स्थागादिककृतस्मिन्स्थिताप्रतिष्ठिता ॥ १ ॥

तस्यास्तन्प्रतिष्ठाक्षणाभ्याह ॥ नीरगोत्यादिना ॥ २ ॥ परिपूर्णादहदांतरान्मनसोप्यंतरप्रत्यगात्मायस्या ॥ ३ ॥ सुचिरं प्राक्संसारश्रान्तातदानिरतिशयानंदपनेज्ञानलब्ध
 पदांतरेपरमपदेविश्रान्ता ॥ ४ ॥ ५ ॥ कथमस्यकालिकेनवाधेनानादेर्महत्तमस्यचभमस्यनित्तिसत्राह ॥ पथेति ॥ कथिदनिर्वचनीयस्वरूपःस्वदेविभमःअविदपिअकस्मादेवा
 गतस्तथातत्त्वज्ञानवतिसर्वानि शेषमकस्मादेवविलीयतइत्यर्थ ॥ दीर्घपाठेयथाविलीयतेतथातत्त्वज्ञानवर्तावभूवेतिकथंचिद्व्याख्येयम् ॥ ६ ॥ नट्टमकलह्वेतयन्नयाविभेपे
 ॥ ७ ॥ यथाजरद्वीहद्वर्गादुरारोहनमसंतुणादकसमालोकनुल्यातपचद्विकोपभोगरौलापदेवाप्याप्यअनाकुलासिस्थिताभवतितद्वत्सापिसमालोकजापदादिसर्वावस्थास्वक
 रूपप्रकाशप्रत्यगात्मानजापदायसवधात्मनास्वभावेनप्राप्यतस्मिन्नेवात्मन्यमाकुलासिस्थितेत्यर्थ ॥ ८ ॥ आत्मनस्तत्त्वदर्शनप्रयुक्तोदेवेनपूर्णानंदस्वरूपाविर्भावेण ॥ ९ ॥ स्म
 नीरगानिरुपासंगानिर्देहानिःसमीहितानजहातिनचादत्तेप्रकृताचारचारिणी ॥ २ ॥ परितोर्णभवांभाधिःशांतसंदहजालिका ॥ परमा
 त्ममहालाभपरिपूर्णांतरात्मना ॥ ३ ॥ विश्रान्तानुचिरश्रान्ताघनलब्धपदांतर ॥ सर्वापमार्तानतयाजगामाव्यपदंश्रताम् ॥ ४ ॥ इति साभा
 मिर्नतस्यचूडालावरवाणिनी ॥ स्वत्येनैवहिकालनययौवदितवद्यताम् ॥ ५ ॥ यथायमगातःकश्चिज्जागतःस्पंदविभ्रमः ॥ तथाविलीयते
 सर्वतत्त्वज्ञानवतिस्वयम् ॥ ६ ॥ अहंप्रसकलशांतेपदेविश्रान्तिमेत्यसा ॥ रराजशरदन्द्यभ्रमालेवगतसंभ्रम ॥ ७ ॥ अनाकुलासमालोका
 मसंबंधात्मनात्मनि ॥ जरद्वीवशैलाग्रसतणंप्राप्यसंस्थिता ॥ ८ ॥ स्वविवेकघनाभ्यासवशादात्मोदयनसा ॥ शुशुभेशांभनापुष्यलतवा
 भिनवोद्गता ॥ ९ ॥ अथतामनवद्यार्गीकदाचित्सशिव्वजः ॥ अपूर्वशांभामालाक्यस्मयमानउवाचह ॥ १० ॥ भूचायौवनयुक्तवमं
 हितवपुनःपुनः ॥ अधिकंराजसेतविजगद्राजवतीयथा ॥ ११ ॥ प्रपतिमृतसारवलध्यालभ्यपदेवच ॥ आनंदापूरपूर्णवराजसंनितरां
 प्रिये ॥ १२ ॥ उपशांतंचकांतंचदधानानुंदरं वपुः ॥ अभिभूयंदुमायासिश्रियं कामपिकामिति ॥ १३ ॥ अभागकृपणंशांतमूर्जितंसम
 तांगतम् ॥ गंभीरंचप्रशांतंचचेतःपश्चामितप्रिया ॥ १४ ॥ तृणीकृत्यत्रिभुवनंपतिताखिलजगद्रसम् ॥ अनंतोद्दामरंसौम्यं मनःपश्चामितेप्रि
 ये ॥ १५ ॥ नकेनचिन्महाभागोविभवानंदवस्तुना ॥ चेतस्तवतुलामंतिमस्त्यारिभ्यसुंदरम् ॥ १६ ॥ तैरवबालकदर्तामृणालांकुरकामलैः ॥
 अंगैःस्थितिमनुप्रातैर्वाक्षिद्यतेवलक्ष्यसे ॥ १७ ॥ तथातेनैवतनवसन्निवेशेनसंस्थिता ॥ अन्यतामुपयातासिलतेवक्रतुपयय ॥ १८ ॥
 यमानोविस्मयस्मेरास्य ॥ १० ॥ जगत्जगती ॥ वर्तमानेपुपन्महद्देहाजगच्छतृवच्चेतिशतृवद्भावातिदेशादुगितश्रेतिसिधाईपूलादसत्यान्नकृतः ॥ राजवतीराजन्वतीपूर्णंचद्रव
 तीवायथाराजतेतद्दहाजसे ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ऊर्जितविवेकोर्जितम् ॥ शांतशमादिगुणवत् ॥ प्रशांतमुपरतचापलम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ मकरवनिर्जलजाह्यनयाक्षीरादि
 रवपूर्णतयाचक्षुदरम् ॥ १६ ॥ स्थितिमचापल्यमुपायातैस्तैः प्राक्तनैरेवांगरवयवैस्तेजोतिशयेनर्वाह्ययतेव ॥ १७ ॥ क्रतुर्पयैरिशिरास्यये ॥ १८ ॥

पयानोत्सायनादिपयग आयेनोमपधाविशिष्टिर्भुक्तयोराकयोगइदयोगोपायास्ताप्यदतिगत ॥ १९ ॥ २० ॥ एषरासापृष्टाचूडालासरोनातिशयनिमित्तपरिच्छिन्नद्वेष्टा
 सतास्यानृणाद्विीयप्रलात्ताभयंतिगुहोक्तप्रापयभमुत्तरमह ॥ नार्कविदिति ॥ अहमिषसर्वभूदजनप्रसिद्धिदिशरीरालत्सत्यक्कानविद्यतेआर्कविषयअशेषा र्कविभना
 मरुपापारायसिद्धयाधिषप्रभ्रालत्सत्यंत्तत्रबाधेनआगतानुमप्रसयानाविशापनभाषेण किञ्चिद्विद्विषयनुच्छन्नतिसिद्ध्याकारितेनेत्यर्थ ॥ अथवाअहर्कर्मोपासनावितार्कविचिकि
 रजापालमापस्याद्वयनागतानाप्यर्कविचिकिदिशकारसुपुनरूपर्कनुदरमवस्थाषयमपित्यक्कागुरीयसजाबभागततेनहेतुनेत्यर्थः ॥ अथवाअहर्कर्मोपासनावितार्कविचिकि
 विराकारइदधद्रादिरूप्यगर्भानरभावनाकतारत्स्यविद्यानागता नाप्यर्कविचिकिदिशकारमभ्यन्त रूपार्कवित्तसर्वस्यक्कात्सत्यरूपषावस्थिततेनहेतुनेत्यर्थ ॥ अथवा

कित्वयापीतममृतप्राप्तसाधान्यमेववा ॥ अमृत्युमेवसप्राप्तपयोगोगुयुक्ति ॥ १९ ॥ रान्यार्चितामणेवापिनैलोक्याद्वात्वयाधि
 कम् ॥ अनामंकिमनुप्राप्तनीलोत्पलविलोचने ॥ २० ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ नार्किकिचिकिदिदाकारमिदत्यक्काहभागता ॥ नार्किकि
 किञ्चिदाकारतेनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २१ ॥ इदसर्वपरित्यज्यसवमन्यन्मयाश्रितम् ॥ यत्सत्यमसत्यध्वनेनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥
 ॥ २२ ॥ यार्किकिचिदनाकिञ्चिच्चतज्जानामियथास्थितम् ॥ ययोदयययानाश्रितानास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २३ ॥ भोगैरभुर्केसुप्यामिभुर्के
 रिवसुदुरगोनदव्यामिनकुप्यामितेनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २४ ॥ एकैवाकाशसकारोकेवलद्वेदयेरमे ॥ नरभैराजलीलासुतेनास्मिश्री
 मतीस्थिता ॥ २५ ॥ आत्मन्यवहितियामित्यासनोपानसद्यसु ॥ नभोगेपुनलज्जासुतेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २६ ॥ जगतांप्रभुरेवास्मि
 नार्किकिचिन्मात्ररुपिणी ॥ इत्यात्मन्येवतुप्यामितेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २७ ॥ इदवाहमिदनाहसत्याचाहनचाप्यहम् ॥ सर्वमस्मिनाकिञ्चि
 क्षतेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २८ ॥ नसुखप्रापयेनार्थनार्थेनतरांस्थितिम् ॥ यथाप्राप्तेनदव्यामितेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २९ ॥

अहमिदंरिठंगरेपरिच्छिन्नजीवाकारत्यक्कापन्नार्कविचिकिस्वधात्मकआकारोपस्यतपाधिपरमार्थतेनार्कविचिकिदिशकारप्रभ्रलनशानाप्रामधतीतेनहेतुनेत्यर्थः ॥ १९ ॥
 उक्तमेवार्थमभ्यन्तरेण्युनराह ॥ इदमिति ॥ इदपरिच्छिन्नसर्वपरित्यज्यसर्वमपरिच्छिन्नमभ्यन्मयाशाश्रितम् ॥ किञ्च ॥ यत्तत्सत्यमभाषयितनर्षयतेसम्पूर्तस्यपूर्णस्यपयध
 कपयप्रससत्यध ॥ तनेनिप्रापयत् ॥ २२ ॥ नार्किकिचिकिदिशकारमित्योक्तिभयन्तरेष्वधयति ॥ यदिति ॥ यद्वस्तुउदयसगतमनतिकम्प्येतिपयोदयसद्विदरादुरयमा
 नार्किकिसरिच्छिन्नयेष्वयययानारामस्यदरादुरयमाननार्कविचिच्चमभ्रमित्तयथाधेनकूटस्यभूमानदत्वभाषेनस्थितजानार्तीत्यर्थ ॥ २३ ॥ २४ ॥ उदयपदेनहार्द्वैप्रसल
 स्यते ॥ २५ ॥ आसनेपानादिरपरेद्विस्मितप्यपूर्णस्यधर्मिष्ठामितेनभूणसम्भानादिशारीरमानसभोगेपुनदलाभमपुकलज्जासुवा ॥ २६ ॥ २७ ॥ इदंहेष्टाविधासदुपगो
 प्यनधिष्ठानदयाआरोपितदशागुनाह ॥ २८ ॥ भावर्षिभिर्वासाधर्मितरेव ॥ २९ ॥

वयस्यभिःसखीभूताभिः तनु कृशीभूतोविद्वेषोरगश्रयाभिस्तथाविधाभि स्वप्रज्ञाभिःशास्त्रदृष्टिनिश्चसहरमे ॥ अथवाशास्त्रदृष्टिभिःकरणैस्तनुरत्पीभूतोविद्वेषोरगश्रयासां
 तथाविधाभिर्वयस्यभिःसखीभिःसहरमे ॥ ३० ॥ अंगहेनाथइहजगतिअहनयनरद्विभिःभिरन्वैवाइद्विदैश्वित्सेनचयस्यश्यामितन्किचिददत्तमेव ॥ तेनेद्रियमतोदृश्येनविरहि
 तनुनकिचिन्निष्प्रचवस्तुअतःपश्यामि ॥ यतोहेतोरितिर्वाणतरीत्याअतर्वाहिश्चसम्यगबाधितरूपंपश्यामि तेनहेतुनाचिरसततमुदितापरमाभ्युदयश्रीमतीअस्मीत्यर्थः ॥ ३१ ॥
 ॥ इतिश्रीवासिष्ठमःतास्यर्षप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेपु०एकोनाशतितमःसर्गः ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ अज्ञेनराज्ञातद्राक्यस्यासंबद्धत्ववर्णनम् ॥ रवेचरत्वादिसिद्धीना
 बीजचात्रनिरूप्यते ॥ १ ॥ एवंवर्णितप्रकारेणस्वशोभातिशयेनिमित्तानिवदतीम् ॥ १ ॥ बालाअभौदबुद्धिरसि ॥ परवोधानुकूलवाक्योच्चारणेअकुशलेतियावत् ॥ २ ॥ अ

तनुविद्वेषरगाभिःप्रज्ञाभिःशास्त्रदृष्टिभिः ॥ रमेसहवयस्याभिस्तेनाहंश्रीमतीस्थिता ॥ ३० ॥ पश्यामियन्नयनरश्मिभिरिन्द्रियैर्वाचिते
 नचेहहितदंगनकिंचिदेव ॥ पश्यामितद्विरहितंतुनकिंचिदंतःपश्यामिसम्यगितिनाथचिरेदयास्मि ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे०मो
 क्षोपायेषुनि०पू०चूडालोपाख्यानेचूडालात्मलाभोनामैकोनशीतितमःसर्गः ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एव
 मात्मनिविश्रांतांवदंतींतांवराननाम् ॥ अबुध्वातद्गिरामर्थंविहस्यावाचभूपतिः ॥ १ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ असंबद्धप्रलापासि
 बालासिवरवर्णिनि ॥ रमसेराजलीलाभीरमस्वावनिपात्मजे ॥ २ ॥ किंचित्थक्कानकिंचिद्योगतोप्रत्यक्षसंस्थितम् ॥ त्यक्तप्रत्यक्षसद्ग
 पःसकथंकिलशोभते ॥ ३ ॥ भोगैरभुक्तैस्तुष्टोहमितिभोगान्जहातियः ॥ रुषेवासनशय्यादीन्सकथंकिलशोभते ॥ ४ ॥ भोगाभोगोपरि
 त्यज्यरवेश्चरमतेतुयः ॥ एकएवाखिलंत्यक्तासकथंकिलशोभते ॥ ५ ॥ वसनाशनशय्यादीन्सर्वान्स्त्यज्यधीरधीः ॥ यस्तिष्ठत्यात्मनै
 वैकःसकथंकिलशोभते ॥ ६ ॥ नाहंदेहोन्यथाचाहंनकिंचित्सर्वमेवच ॥ एवंप्रलापोयस्यास्तिसकथंकिलशोभते ॥ ७ ॥ यत्पश्यामिनप
 श्यामितल्पश्याम्यन्यदेवयत् ॥ प्रलापइत्यसम्यस्यसकथंकिलशोभते ॥ ८ ॥

सबद्धप्रलापतामेवनाकिचिक्किंचिदित्याद्युक्तेदर्शयति ॥ किंचिदिति ॥ ताकारस्वैवशोभाप्रसिद्धा यस्त्वाकारसामान्यत्यक्कानिराकारतांगतःसशून्यप्रायःकथंशोभतेत्यर्थः
 ॥ ३ ॥ भोगैरभुक्तैस्तुष्ट्यामीतियत्त्वयोक्तदप्यसबद्धमित्याह ॥ भोगैरिति ॥ रुषाकोधेनेव ॥ ४ ॥ एकैवाकाशसंकाशकेबलेत्सुदयेरमेइतियत्त्वयोक्तदप्यसंगतमित्याह ॥ भो
 गाभोगेइति ॥ स्वयसाक्षाद्भोगोभिन्नश्रुत्यादीनामाभोजनमाभोगश्रेत्यनयोःसमाहारपरित्यज्यतत्साधनंविताथखिलंचत्यक्कायएकएवशून्येवेषिशाचवद्भ्रमतेसकिलशोभते
 इतिकथसंगच्छतामित्यर्थः ॥ ५ ॥ धीरधीःअतिक्रोधादिवधैर्यामत्रबलेनशीतोष्णान्श्रुतृपादिदुःखानिसहमानइत्यर्थः ॥ ६ ॥ इदंचाहमिदंनाहमिति यदुक्तदप्यसबद्धमित्याह ॥
 नाहमिति ॥ ७ ॥ परश्यामियन्नयनरश्मिभिरिन्द्रियैर्व्यंतेयदुक्तंतनुतरामसंगतमितिनैतेशोभाहेतवइत्युपसंहरति ॥ यदिति ॥ ८ ॥

॥ १ ॥ १० ॥ कटुमिनि ॥ नथेरेद्वावेदीन्महीर्दिनटिरित्यादिभूतेरिति भाव ॥ ११ ॥ अगतिरामसवोधेने ॥ १२ ॥ रवेगभागभौदेववत्सवारस्तद्विषयेदच्छावभूव ॥ ता
 दशापरभ्यावद्व्यात्रिति भाव ॥ १३ ॥ १४ ॥ एकैवति ॥ अर्थादास्य राधुजयायद्विमिद्वयनप्रवासकालेनतिगम्यते ॥ अन्यथातत्सराधीनायास्तस्या एकाननिरतत्वापयो
 गत् ॥ ऊज्जगत्प्रपाणवदनस्यधिरत्सधरसिद्धानुकूलभूमभ्यादिरशानिरोधाभ्यासम् ॥ १५ ॥ रवेधरसिद्धिप्रयोजकक्रियाप्रसंगेनराम क्रियासाभाम्येनिमिसजिज्ञासुराक्षिप
 त् ॥ परिमिति ॥ यदिरस्थायरजगमवशगतसर्वस्वरूपतुक्रिययानिप्यादितदुरपते धिनाकप्रारिकारकस्यरकस्याप्युत्पत्सरररानात् ॥ तदीयसति क्रियानाम स्थरस्यकथनि
 श्चानि विमद्विपारुदरुदस्यत आयेआत्माप्रयोजनवस्थाया दितीयेव्यापानःअदिराम फलानवस्थावैतिकयक्रियानाकोवस्तुनउत्पत्तिरनुभूयतेअनुभावपथमारोहतिनद
 तस्मादालासिमुग्धासिचपलासिविलासिनि ॥ नानालापविलासेनकांढामिक्रीदसुदरि ॥ १ ॥ प्रविहस्यादृहासेनशिविध्वजइतिप्रि
 याम् ॥ मध्याद्देशातुमुत्थायनिर्जगामांगनागृहत् ॥ १० ॥ कष्टनात्मनिविश्रांतोमदृथांसिनयुञ्जवान् ॥ राजंतिरिवबाधूढालास्वव्यापा
 रपरभवत् ॥ ११ ॥ तदातथागतत्रायतादृगाशययोजयो ॥ ताभि पार्थिवलीलाभि कालोषद्वुतिथोययो ॥ १२ ॥ एकटानित्यदमा
 यानिरिच्छाया अपिसयम् ॥ चूढालायायभूवेच्छालीलयाखगभागमे ॥ १३ ॥ खगभागमसिद्ध्यर्थमयसानृपकन्यका ॥ सर्वभोगान
 नादत्यसमागम्यचनिजनम् ॥ १४ ॥ एकैवैकांतनिरतास्वासानावस्थितागिका ॥ ऊर्ध्वगप्राणपवनधिराभ्यासचकारह ॥ १५ ॥ ॥ श्री
 रामउवाच ॥ ॥ यदिददृश्वतेकेचिज्जगत्स्थावरजंगमम् ॥ स्पदभ्युर्तिकियानास कथमित्यनुभूयते ॥ १६ ॥ कस्यस्पदविलासस्यधना
 भ्यासस्यभंवद ॥ वक्षन्वगमनायेतफलवृक्षशालिन ॥ १७ ॥ आत्मज्ञोवाप्यनात्मज्ञ सिद्ध्यर्थीलियाथवा ॥ कथससाधयत्येतद्य
 यातददमंप्रभो ॥ १८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ त्रिविधसंभवत्यगसाध्यंवास्त्विहसर्वत ॥ उपदेयचहेयचतयोपेक्ष्यचराधव ॥ १९ ॥

दस्य ॥ १९ ॥ एवमाक्षिप्यपरस्तुनृच्छति ॥ कस्यति ॥ एताखगमनादिसिद्धिजातकस्यसर्वाविलासस्यफलनदिवत्स्यथ ॥ १७ ॥ अनात्मज्ञ सिद्ध्यर्थेआत्मज्ञोलीलय
 षाएतं तिसिद्धिजातकथकनकमण्यसासाधयतिनदरिषदस्यथ ॥ १८ ॥ भवेदयमात्माप्रयानवस्थादिकोवोयोयदिकियास्वख्यभामसिद्धयेकारकापेक्षास्यत अनुगतथाकिन्तुकि
 यासाध्यस्वरस्य फलनिष्पत्तयेद्विपयलानिकारकाणिनातीयकनयाक्रियामवदत्ते ॥ तयाद्विकृत्स्यसाध्याकारकाणासाधनताव्यप्यर्षदुराकम्यते ॥ तथाचसाध्यसा
 धनोभयविलक्षणक्रियानसाध्यावैक्षितसाधनेभ्य साधनतरमेयक्षतरतितत्साक्षात्क्रियकूटस्वसाकारणमिति विद्वन्मानिरवकाराण्णस्यारायेनवसिद्धदजसरय भसभाधानानुकूल
 गीपुण्यप्रसाधारणक्रियासाध्यविभज्यदरायति ॥ विद्विषमिति ॥ उपाराननुद्विषिष्यदीभूतरस्तुउपादेयप्रवृत्तिविषय इाननुद्विषेयइयेयनिवृत्तिविषय उपेक्षाबुद्धिगम्यभूये
 स्वरत्तवाराशाव्यपि कपोपचारारतेनोपक्षयायनर्ध इतद्विलोक्येवद्वारदरानादीर्णसाध्यम् ॥ १९ ॥

नेपुफलवैलक्षण्यदर्शयति ॥ आत्मभूतमिति ॥ आत्मनः स्वस्यभूतमनुकूलम् ॥ एतयोर्होयोपादेययोर्मध्यमांतरालिकम् ॥ २० ॥ आह्वानकरसाक्षात्परयावासुखानुकूलम् ॥
 दुःखनिवारणसाधनस्यापिसुखानुकूलत्वादेवतसाधनोपादानसिद्धेरिति भावः ॥ तद्विरुद्धसुखविधातित्वादेवद्वेष्यत्वादिनिभावः ॥ २१ ॥
 त्रयप्रेतसाध्यमेवात्रानामेवेत्याह ॥ सन्मतेरिति ॥ २२ ॥ विदुषस्तृतीयकल्पाभ्युगमेपिनकाश्रितोषइत्याशयेनाह ॥ केवलमिति ॥ २३ ॥ एकमेववस्तुएकस्यैवपुरुषस्यबोधरीग
 वैराग्यावस्थाभेदेनत्रेधासपथतेइत्याशयेनाह ॥ ज्ञस्येति ॥ एवसिद्धार्थलीलायाथवाइतिप्रश्नारथोरुपपत्तिमुक्त्वाकथसंसाधयत्येतदित्यंशसमाधानश्रावयति ॥ श्रुषित्यादि
 ना ॥ २४ ॥ तत्रसिद्धिनारतस्येचिराचिरयत्नापेक्षायत्नमिन्नान्याह ॥ देशेति ॥ २५ ॥ एषादेशादीनाचतुर्णामध्येश्रीशैलाद्युत्तमदेशादिचतुष्टयमलनेशीर्षसिद्धिलाभायो
 गमत्रजपादिक्रियायाइतरदेशाद्यनुष्ठानक्रियापेक्षयाप्राधान्यस्योत्कर्षस्यकल्पनाभावति ॥ फलोत्कर्षोपितदनुसार्थवेत्याह ॥ सिद्धादीति ॥ यतस्तसिद्धादयः फलोत्कर्षकमाअ
 आत्मभूतंप्रयत्नेनउपादेयंचसाध्यते ॥ हेयंसंत्यज्यतेज्ञात्वाउपेक्ष्यंमध्यमेतयोः ॥ २० ॥ यद्यदाह्वानकरमादेयंतच्चसन्मते ॥ तद्विरुद्धम
 नादेयमुपेक्ष्यंमध्यमंविदुः ॥ २१ ॥ सन्मतेर्विदुषोज्ञस्यसर्वमात्ममयंयदा ॥ त्रयएतेतदापक्षाःसंभवंतिनकेचन ॥ २२ ॥ केवलंसर्वमेवे
 दंकदाचिच्छीलयातया ॥ उपेक्षापक्षनिक्षिप्तमालोकयतिवानवा ॥ २३ ॥ इत्योपेक्षात्मकनाममूढस्यादेयतांगतम् ॥ हेयंस्फारविराग
 स्यशृणुसिद्धिक्रमःकथम् ॥ २४ ॥ देशकालक्रियाद्रव्यसाधनाःसर्वासिद्धयः ॥ जीवमाह्लादयंतीहवसंतइवभूतलम् ॥ २५ ॥ मध्येचतु
 णामिवैषांक्रियाप्राधान्यकल्पना ॥ सिद्ध्यादिसाधनेसाधोतन्मयास्तेयतःक्रमाः ॥ २६ ॥ गुटिकांजनखड्गादिक्रियाक्रमनिरूपणम् ॥ त
 त्रासतांचदोषोत्रविस्तारःप्रकृतार्थहा ॥ २७ ॥ रत्नौषधितपोमंत्राक्रियाक्रमनिरूपणम् ॥ आस्तामेवकिलौपोपिविस्तारःप्रकृतार्थहा
 ॥ २८ ॥ श्रीशैलेसिद्धदेशंचमेवांदौवानिवासतः ॥ सिद्धिरित्यपिविस्तारःकृतार्थंप्रकृतार्थहा ॥ २९ ॥

पितृन्मयास्तादृशक्रियोत्कर्षानुसारिणइत्यर्थः ॥ २६ ॥ अस्त्वेवकिततस्तत्राह ॥ गुटिकेति ॥ तत्रखगमनादिसाधनानिसिद्धगुटिकासिद्धांजनसिद्धखड्गसिद्धपादुकादीन्यपि
 उडामरतत्रयोगिनीकल्पादिविस्तृतवहुमथप्रसिद्धानिसंति ॥ कथंससाधयत्येतद्यथावद्वदमेप्रभोइतित्वदीयप्रश्नस्यतत्क्रियाक्रमनिरूपणकर्तव्यमितिचेदभिप्रायस्तर्ह्यविसूतो
 न्यातादसंभवात्तद्विस्तारकार्यः ॥ नेनतत्रनासुसिद्धिषुविषयेअसतामजिज्ञासुनामतत्रविदांचत्वदतिरिक्तश्रोतणद्वैवादिभलाषोदयेतत्रैवप्रवृत्त्यामहाच्योषःस्यात्तवापिसुवि
 स्तारःप्रकृतस्यात्मतत्रश्रवणार्थस्यविभ्ररूपत्वाद्विपातकइतिनतन्निरूपणमत्रोचितमित्यर्थः ॥ २७ ॥ एषन्यायोमणिमत्रादिसाध्यसिद्धिक्रमनिरूपणेश्रीशैलादिसिद्धदेशनि
 वाससाध्यसिद्धिक्रमनिरूपणेचयोज्यइत्याह ॥ रत्नेतिद्विभाषाम ॥ २८ ॥ हेकतार्थेतिरामसबोधनतासासिद्धीनात्वात्तदृश्यातुच्छेतेतिद्योतनार्थम् ॥ २९ ॥

तद्विषयभाष्येष्वनन्तरितरास्यविधाशोभाभूदितिपलुग्नज्ञानशार्ङ्गार्थयोःयानुपगिकत्वगमादिसिद्धिर्वाधनंषण्यमानकथासंबद्धमवितारप्रणायामकमभ्यव्यति ॥ तस्मा
 त्द्वि ॥ १० ॥ त्रयार्थोपपत्तिपपत्तिश्चतुष्टयजप्रदेशेनेनसंक्षिप्याह ॥ अतस्त्यादिति ॥ साध्यार्थादंतरासाधनार्थाभ्यवसानस्त्यक्तास्थानकानिसिद्ध्यासातानिआदिपवात्मका
 यशिरापरिगतनिभस्ततानासाधयस्येक्षणमित्यादियोगशास्त्रोक्तक्रियाकमपरिग्रह ॥ ११ ॥ तन्नेतिक्रियाकममवयुसप्रषयति ॥ भोजनेति ॥ साधुसम्पत्तियोगशास्त्रार्थस्यभा
 वनादपरिशीलनात् ॥ १२ ॥ १२ ॥ सागरेष्वनेआदानेपूरकनिरोधेकमेकचपूरामभ्यर्त्तयुतज्जस्ययोगिनःपशुत्याप्राणस्वामिससपत्तेर्लौकिकस्यपुसःपभोर्धृत्यावध
 वित्वाप्राणविधेयतास्वाधीनतायतीत्यर्थ ॥ १४ ॥ प्राणानास्वाधीनत्वेतत्संबद्धसिद्धीनामपिस्वाधीनतासिद्धीतीत्याह ॥ राज्येति ॥ सर्वस्याधिकारिण्य ॥ १५ ॥ इदानीं
 तस्माद्विद्विविधजकथाप्रसंगपतितानिमिषाम् ॥ प्राणादिषुवनान्भ्यासक्रियांसिद्धिफलश्रुणु ॥ ३० ॥ अतस्त्याद्यखिलास्त्यक्तासाध्या
 र्थंतरवामना ॥ गुटादिद्वारसंकोचान्स्थानकादिक्रियाकर्म ॥ ३१ ॥ भोजनासन्नशुद्ध्याचसाधुशास्त्रायभावनात् ॥ स्वाधारात्सुजना
 सगात्सर्वत्यागात्सुखासनान् ॥ ३२ ॥ प्राणायामपनाभ्यासाप्रामकालेनकेनचित् ॥ कोपलोभादिसंत्यागाद्देगत्यागाच्चसुव्रत ॥ ३३ ॥
 त्यागादाननिरोधंपुश्यायातिविधेयताम् ॥ प्राणाश्रमुत्वात्तज्जस्यपुंसोभृत्याइवाखिला ॥ ३४ ॥ राज्यादिभोक्ष्यपर्वतासमस्तार्णवस
 पद् ॥ देहानिलविधेयत्वात्साध्यासर्वस्वराषव ॥ ३५ ॥ परिमद्वलिताकारामर्मस्थानंसमाश्रिता ॥ आंजवेदितिकानामनादीनादीश
 ताश्रिता ॥ ३६ ॥ वर्णनाभावत्तंसदशीसलिलवत्तसन्निभा ॥ लिप्याधीकारसस्थानाकुडलावत्तंसस्थिता ॥ ३७ ॥ देवांसुरमनुष्यपुष्ट
 गनवत्खगादिषु ॥ कंटादिवज्रजतिपुसर्वेषुप्राणिपुदिता ॥ ३८ ॥

सर्वसिद्धिर्दानिसिद्धिष्वेत्सुपुक्तमुपपत्तयार्थिपुत्रुषवैरहपयतदासमत्तिसद्वृत्तरात्सपथानमाहीशानाश्रितामूलाधारारारभ्यआश्रयार्थसमष्टुक्केष्वनुपविरयनिर्गतामूलाधारेसाध
 यिषतस्यदन्तेन सुमकुबलीनिरात्मिनाभिष्टुपुश्यानार्हव्यपत्ति ॥ परिमद्वलिताकारेत्यादित्वात् ॥ परित्यज्यतशास्त्राभिपरिवर्तित्वात्परिमद्वलिनाकाराश्रयार्थाप्राणायमपिना
 हीभिर्देवतासंबेदितिकानाम् ॥ ३६ ॥ तनीमूलाधारेत्यादिनाकुडलिनिसस्थानानुसूच्येनषण्यति ॥ बीयेति ॥ बीणादवस्थापमूलभागोमसिद्धिरेत्वात्सकलक्ष्मीमूलपरिष्वसन
 क्यसलित्पारिष्वसनरूपाबाधआश्रयलत्तदशी ॥ लिप्यालेखनेनप्रदशितितुर्लकारस्त्याधमर्षीकारस्तस्यसस्थानमिद्वसस्थानंपस्था ॥ द्रविडाक्षरेषुर्षार्थमिद्वनागराक्षरेउत्तरा
 यद्विष्वगतवत्सार्थलक्ष्यमित्यर्थ ॥ अर्धेनपुसकामित्येकैरेवितानासमास ॥ शोभाकाश्चेतिपरलक्ष्यम् ॥ ३७ ॥ इयत्वनमनुष्येष्वर्कजन्तुसर्वप्राणिसारैरपिस्त्याह ॥ वेदेति ॥ ३८ ॥

श्रीतेनार्त् शीतानि निवारणाय दृढमंडल इति यावत् ॥ तथा विषस्य सुप्तस्य भोगकायस्तद्वृद्धमंडलयथा ॥ सिताशुभा ॥ कल्पाग्निना विगलता अंतर्वलयकारे
 रवास्फुटितेनेदुनानुल्यवद्धाकुडलीवलयकारितिया ॥ अथवा कल्पने जरणसमर्थो भवतीति कल्पो मिर्जाठराभिलेन विगलत्यो मूर्ध्नि योगशास्त्रप्रसिद्धश्वद्रः स एव विलियमूलाधा
 रे प्रसूनोपनी भूयतत्र वद्धकुडलाकालिस्तद्वस्थिते सुलक्षे ॥ ३९ ॥ ऊरुपदेन ऊरुमूलसधिर्गुर्दक्षणेनोच्यते तत आरभ्य भूमध्यपर्वतयानि रं धाणि तानि स्पृशतीति ष्वनुरस्युता मनोव
 त्तिभिरतश्च चलावहिश्च पवमानेन प्राणादिना सस्पृश ॥ ४० ॥ तस्यामूलैत साङ्गं चिबलयकाराकुडलिनीसत्ताच्चिच्छिकिदर्शयति ॥ तस्याइति ॥ तस्मिन्मूलाधारवीणामूलैदु
 लक्षेण त्रीवेगेनेवलसती परमसुक्ष्मापराख्या सर्वशब्दमूलभूता गतिशब्दब्रह्मात्मिका स्फूर्तिं सैव प्राणसगान्नाभिदयकडदेशेषु तरोत्तरं व्यकतरा पश्यतीमध्यमावैश्वरीत्यादिभेदा
 न्नभजते इति ॥ तथा चोक्तमत्र शास्त्रे ॥ चैतन्यसर्वभूतानां राब्दब्रह्मेति याद्विदुः ॥ तसाप्यकुडलीरूपप्राणिनां देहमध्यगम् ॥ वर्णान्तना विभवंति गयपथादिभेदतइति ॥ सावेनाप्यु
 कम् ॥ यासां मित्रावरुणसदनादुच्चरतीभिषटिषणान्नप्रकटकरणप्राणसगास्यसूते ॥ तापश्यतीप्रथममुदितामध्यमावुदिसस्थावाचवकेकरणाविशदावैश्वरीचप्रपद्येइति ॥ ४१ ॥
 शीतार्त्सुप्तभोगीद्रभोगवद्धमंडला ॥ सिताकल्पाग्निविगलादेदुवद्धकुडली ॥ ३९ ॥ ऊरोर्भूमध्यरंध्राणि स्पृशतीत्वत्तिचंचला ॥ अना
 रत्तंचसस्पंदापवमानेन तिष्ठति ॥ ४० ॥ तस्यास्त्वभ्यंतरे तस्मिन्कदलीकोशकोमले ॥ यापराशक्तिः स्फुरति वीणावेगलसद्गतिः ॥ ४१ ॥
 साचोक्ताकुडलीनाम्नाकुडलाकारवाहिनी ॥ प्राणिनां परमाशक्तिः सर्वशक्तिजवप्रदा ॥ ४२ ॥ अनिशानिः श्वसद्द्रुपासुरिषेव भुजंगमी ॥
 संस्थितोर्ध्वीकृतमुखीस्पंदनाहेतुतांगता ॥ ४३ ॥ यदाप्राणानि लोयातिहृदि कुंडलिनीपदम् ॥ तदासंविदुदेत्यंतर्भूततन्मात्रवीजभूः
 ॥ ४४ ॥ यथाकुंडलिनी देहे स्फुरत्यज्जइवाल्लिनी ॥ तथासंविदुदेत्यंतर्भूदुस्पर्शवंशोदया ॥ ४५ ॥ स्पर्शनं मृदुनान्योन्याल्लिङ्गिका तत्रयंत्रयोः ॥
 यथासंविदुदेत्युच्चैस्तथाकुंडलिनीजवान् ॥ ४६ ॥

सर्वासाप्राणोद्विषुवुद्धादिशक्तीनामापिसत्तास्फूर्तिप्रवृत्तिर्वाहकत्वाज्जवप्रदा ॥ ४२ ॥ तत्रकथमप्राणशक्तिर्जवप्रदातदाह ॥ अनिशामिति ॥ सैवस्वमुखात्प्राणमूर्ध्वीक्षिपतिअ
 पानचाधथाकर्षतीत्यनिशानिः श्वसद्द्रुपेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ कथमुद्विशाक्तिजवप्रदातदाह ॥ यदेति ॥ यदाहृदिस्थितः प्राणः कुडलिन्या आकटः सन् अपानवृत्त्या कुडलिनीपदया
 तितदाभूततन्मात्रापयपचीकृतभूतान्येववीजमुपादानंयस्यतथाविधेअतःकरणेभवतीति भूर्जीवसवितस्त्वृत्तिसकस्याध्यवसायाभिमानरागादिहृत्तिभेदैरुत्तरोदतीत्यर्थः ॥ ४४ ॥
 कथंचेद्विषशक्तिजवप्रदातदाह ॥ यथेति ॥ एवप्राणबुद्ध्योराहितज्ञानक्रियात्पराशक्तिः कुंडलिनीदेहेषुदुस्पर्शाविषयसन्निष्कर्षोपेधानेपाचक्षुरादीनांवंशोदयासतीदेहेयथापयथा
 यदाशभोजकादृष्टदृष्टसामर्थ्यविवेच्येण स्फुरति तथातथातत्तद्विद्वैर्यथैविशेषस्फूर्तिरफलभोगादिकक्षणसंविदुदेतीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ कथमृदुस्पर्शवंशानुगातदाह ॥ स्पर्श
 नमिति ॥ कुडलिनीजवान्तथा स्फुरति यथा मृदुना चक्षुरादिना विषयस्पर्शनं प्रथममुदेति ॥ तथा च तत्रयंत्रकार्यकरणसयातयुनक्तीति यत्रयुः प्रमाता तस्य वृत्तिद्वारा बहिर्निर्गतस्य
 वास्य विषयेण सह अन्योन्यमार्त्लिङ्गनमन्योन्याल्लिङ्गिका ॥ भावेणबुल् ॥ वृत्तिव्याप्तिप्रयुक्ताव्याप्तिरुदेति ॥ तथा च यथाविषयावरुणभगे उच्चैः स्फुटतरासंविद्धदा विप्रथा उदेति
 तथातेनेन प्रकारेणेत्यर्थः ॥ ४६ ॥

तत्रभूलाधारस्थायाः कुबलिन्याश्चसुराः द्विपर्वतेनाड्योद्धारमित्याशयेनाह ॥ तस्यामिति ॥ उत्पद्यतेप्रतापते ॥ विलीयतेचकुचति ॥ ४७ ॥ कथमुत्पद्यतेविलीयतेचतदाह ॥
 नित्यमिति ॥ प्राणामनाकाष्पयातोसुकृत्प्रयाश्रयानात्नाशयः प्रवेशोऽभ्युत्पद्यतया ॥ उक्तमुपसर्हरति ॥ सेति ॥ सामानीसाधारणी ॥ समानराश्यान्नाशेत्पार्थक्याभ्यजिह्वापि
 इतलद्वितस्त्रियलोप ॥ ४८ ॥ अथरिच्छिन्मायाश्रिताभूताधारेणाहामूलपरिच्छिन्नकुबलिन्याः स्वस्वरागादुद्भव कथमिदमर्थविराम पुच्छति ॥ आकल्पयति ॥ आक
 ल्पयति कालत ॥ सर्वमितिषल्लभ्यपरिच्छिन्न ॥ देशकृतपरिच्छेदाभावात्प्रयापिषल्लुक्तपरिच्छेदाभावेनभावद्वत्पाराशयेतोभयोरोपादानम् ॥ ४९ ॥ षष्ठिसल्लुतर्हि काल
 कृतपरिच्छेदाभावात्प्रितयान्तर्भूतपरतिप्रयमुपादानमप्ययम् परिस्रष्टीकरणायतस्यपृथगपादानतर्हिदेशकृतपरिच्छेदाभावेपितत्समानमितिश्रितयानुशादभ्याजेनदर्शयन्निराका
 रयानिर्धययाप्यभ्यधितार्थीभाकारणयटारियोऽरतयावाभिष्यक्त्यप्यर्धतदासविदुःरेस्तभूतन्माश्रयीभूतिसुकार्थविलसराद्विधरिप्यन्स्पृष्टसप्तमेवद्वयाकारपरिणतभूतसा
 तस्यासमस्ता सयद्दानाड्योद्दयकोशगा ॥ उत्पद्यतेविलीयतेमहाणां वद्ववापगा ॥ ५० ॥ नित्यपातोऽसुकृतयाप्रवेशोऽभ्युत्पद्यतया ॥
 सासवसविदायीजत्येकासामान्युदाहता ॥ ५१ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ आकल्पदानवच्छिन्नाचित्सवित्सर्वमस्तिहि ॥ तस्मात्कुह
 लीनिकोशालेनार्थेनोदय सुदः ॥ ५२ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ सर्वान्सर्वदासर्वचित्सविद्विद्यतेनय ॥ किंत्वस्याभूततन्मात्रवशाद्
 भ्युदय क्वचित् ॥ ५३ ॥ सर्वत्रवियमानाविदेहेषुतरलायते ॥ सर्वगोप्यातप सौराभिस्थादीविविजृभते ॥ ५४ ॥ क्वचिन्नादृक्चिरस्पष्टक
 ष्विदुच्छन्नतागतम् ॥ वस्तुवस्तुनिदृष्टतत्सद्भावविविजृभितम् ॥ ५५ ॥ एतद्दूय क्रमेणाहश्यणुवक्ष्यामि तेनय ॥ देहेस्वचयथोदतिभश
 सविन्मयक्रम ॥ ५६ ॥ चेतनाचेतनभूतजातं व्योमतया खिलम् ॥ सर्वचिन्मात्रसन्मात्रशून्यमात्रं यथानम ॥ ५७ ॥

पेशैवविद्योविरोधाभिष्यक्तिरित्याह ॥ सर्वमेत्यादिना ॥ ५० ॥ भनुरेशाकृतपरिच्छेदाभावेसवित्सर्वप्रभासेतेत्याशयोपाधिबशाद्वनस्तथा स्फुटीभावाद्द्विसदृष्टतामाचष्टे ॥
 सर्वमेति ॥ तालायातदुद्गीश्रवच्छेदपरतिर्विवनान्माहिंगुणीकृत्यप्रथमाद्द्वर्लताभूताआलस्यकषट्कद्विचोषन्याश्चयलीभावेतीत्यर्थ ॥ तयोपाधिस्तत्तद्वर्लताभावेनस्फुटीभावे
 दृष्टतामाह ॥ सर्वमेदति ॥ ५१ ॥ तयाप्युपाधिमालिभ्यतारतम्येनविद्योभिष्यक्तिनारतम्यमित्याह ॥ क्वचित्द्विति ॥ यच्छिच्छलादिषल्लुनिनिश्चिद्वल्लुआविषाकाड्योनाभिभवात्सम
 धारिस्थशैल्यनिवदनदधरानगतम् ॥ देवमनुष्यादिर्लिमनुस्पष्टमभिष्यक्तम् ॥ द्वाधादिर्लिगोप्युच्छेदाच्छन्नतावहिसंवेदनविवेकाक्षयनागतदृष्टम् ॥ चिदशुभवनसन्तारोशातरतम्यमि
 स्याद् ॥ तद्विति ॥ तेषामिदमिधोपाधीनासंशुर्नशब्दसद्भावेरेवलितीलसर्वेषुविजृभितमनमिभूतमित्यर्थ ॥ ५२ ॥ उक्तमेवाभिष्यक्तिनारतम्यं कमादासासमागोर्नरूपयियु
 पतिजानीत ॥ एतद्विति ॥ सेवमनुष्यादिरेवत्यास्यसुस्थाधरान्तिरेपयथापाटशानातरतम्यम् ॥ ५३ ॥ तदुपोद्धानेनसदृशस्पृष्टभावाभ्यासप्रपचननायसंवाधेदानसच्चिदेकरससर्वप्रप
 चतद्वद्वयप्यथाक्यदन्त्यादीनिर्दिशति ॥ चेतनेति ॥ नभोनभोपदसंग विमुमुक्षमश्च ॥ ५४ ॥

तस्मिंस्तत्रैवस्थितेभायाकल्पितेकदेशेआकारादिस्वप्नभूतानाक्रमादध्यासान्तदेवभूतमात्रात्मरूपकस्थितमित्याह ॥ तद्वीति ॥ ५५ ॥ ततन्तन्मात्रपचक्रप्राणामनवृद्धिज्ञान
 द्वियकर्मद्वियमितपचधागतलिगशरीरमतिविवृतयाप्रविश्यदीपादीपशतमिवसंपन्नस्त्वस्यसर्विदमनभूर्ताजन्मादिविकाराआदिपदाजापदाद्यवस्थांशदाश्रयस्मिस्तथाविधविक्रि
 त्वर्जावभावमतियावत् ॥ लक्षसेलक्षयसि ॥ छादसउपपहव्यत्यय ॥ ५६ ॥ कानिचिद्विगारभपरिरिटानिपचकानिजीवस्यदेवमनुष्यायाकारवासनानसारिसकल्पलव
 रूपिणास्त्वसत्तामात्रकेणैवपर्वाकरणाद्वारास्थूलदेहत्वन्नजति ॥ ५७ ॥ देहप्रकरणाद्धेमादिल्लघुत्तरादिस्थायवशरीरताम ॥ अथवातिर्यगादित्त्वमित्यादिपदादेवस्थावरदेहपरि
 षह ॥ हेमादिल्लमित्यनेनस्पर्णरजतरवर्पोपलक्षितन्नसाहत्वतर्गतभुवनार्दिभोग्यतांचेत्यर्थ ॥ ५८ ॥ अस्त्वेवाकनतस्तत्राह ॥ एवहीति ॥ स्थितसिद्धम ॥ तस्मिंश्छान्देव
 न्यसर्वत्रास्तीतिघटाद्यपिचेतनाकनस्यात्तत्राह ॥ चिदिति ॥ ५९ ॥ पचकवशाच्चैतन्यामित्युजकप्राणादिपचकयादित्कालेदेहमात्रान्यादेवमनुष्यदेहादौमुख्याचेतनाभि
 तद्विचिन्मात्रसन्मात्रमविकारंस्वनामयम् ॥ क्वचिस्थितसंविदेवभूततन्मात्रपंचकम् ॥ ५५ ॥ तत्पंचधागतद्वित्वंलक्ष्यत्वंस्वसंविदम्
 अंतर्भूतविकारादिदीपादीपशतंयथा ॥ ५६ ॥ स्वसत्तामात्रकेणैवसंकल्पलवरूपिणा ॥ पंचकानिब्रजंतीहदेहत्वंतानिकानिचिन् ॥ ५७ ॥
 कानिचित्तिर्यगादित्वहेमादित्वंचकानिचिन् ॥ कानिचिद्देशतादित्वंद्रव्यादित्वंचकानिचिन् ॥ ५८ ॥ एवंहिपंचकस्पर्दमात्रंजगदिति
 स्थितम् ॥ चित्संविदत्रसर्वत्रविवृतेरघुनंदन ॥ ५९ ॥ केवलंपंचकवशाद्देहादौचेतनाभिधा ॥ जडस्पर्दाभिधाक्वापिस्थायवरादौजडाभि
 धा ॥ ६० ॥ यथास्तब्धःस्थितोवाचिरिवस्थलमिवास्थितः ॥ पंचकंपुनथतच्चिह्नोलरूपाजडान्विता ॥ ६१ ॥ इतःसौम्यइतोलातःकिम
 दिधरिति नोयथा ॥ विकल्पादौतथैवेतत्पंचकंहिजडाजडम् ॥ ६२ ॥ देहादिपंचकंजीवःस्पर्दःशौलादिकंजडम् ॥ स्थावराद्यनितस्पर्दिस्व
 भाववशातो नय ॥ ६३ ॥

धा ॥ क्वापिपरिष्कृलिगस्थूलदेहयो समप्राधान्याज्जहस्पदाभिधाज्जचेतनाभिधा ॥ स्थावरादौर्नालंगस्यात् सवेदनमात्रत्वेनवहिर्जनैश्चेतनत्वाविभावेनाज्जटाभिधाप्रसिद्धे
 ल्यर्थ ॥ ६० ॥ त्रिष्वपिचित्कथतरतम्येनस्थितेत्यवदटानमाह ॥यथेति ॥यथादिधाविलीनांघृतसमुद्र सायशिशिरपवनसपर्कद्विलानटक्रमाद्दनीभावात्सत्त्व्यानिश्रयल स्थित
 सन्दवप्रदेशोचिरिवचल ईषदनप्रदेशैषचल अत्यतघनप्रदेशेस्थलमिवाचलश्रस्थितस्तथैषपाचिन्नरतिर्षकस्थायवरेदेहंरूपपुपचकेपुलोत्तरूपाईषण्डोलोअत्यतजाज्या
 चिताचस्थितेत्यर्थ ॥ ६१ ॥ यथाक्वचिद्धनीभावेनलालत्वाभावेपिनस्पनादित्यत्वव्याघातस्तथावरादिभावेपिनचिद्रूपताक्षीतिरित्याह ॥ इतइति ॥ नोइतिक्राकु ॥ किमदिवरि
 त्व्यपदेशेनभवतिक्रानुभावत्येवयथातथैवेतत्सुरनरतिर्यविकल्पादौचैतन्यमक्षतमित्यर्थः ॥ अथवायजडाजडविकल्पादिव्यस्तपंचकधर्मएवमचिद्रुर्मस्तस्यानिर्धर्मकत्वादि
 त्याशयेनाह ॥ पचकहीति ॥ ६२ ॥ पचकेस्यभाववशात्तदेहशावहवोविकल्पादटाइत्याह ॥ देहादीति ॥ देहाद्याकारपरिणतपचकप्राणधारणार्थानस्पर्दचेतन्याभ्यार्जाव
 श्वेतनस्तत्त्वयोजकस्पर्दरौलादिकजडमेव ॥ स्थावरादिशरीरानुयासानिलायीनस्पर्दिअतश्चेतनमित्यादिव्यवस्थितविकल्पात्स्यभाववशात्तदटाइत्यर्थः ॥ ६३ ॥

ननय स्वात्मनाभार स्वभावे सकथैरुद्धविषयस्वात्मक स्यात् विरोधोद्विपरसापेक स्वोभावस्तनप्यपेभ यदिस्त्रियोभाष स्वभावलघाव्यर्त्तस्वमाप्रसाधैक्षानरसापेक्ष
 दतिरुपयसावक्षस्वविषयस्त्यस्यलघुनिमित्ततास्सादितिपरेपर्यनुपुज्यतादित्ययास्वभावविश्रयावाधपर्यनुयोनभ्या ताएवहिचिञ्जबाहिराभ्यरुधा ॥ स्वापुनरुक्तनार्थ
 लार्थेप्यजलपत्यर्थेनम्यनाद्वैरुद्धगमपत ॥ ७४शांताप्यादिधमपरार्हिमाप्रयार्धिर्धर्मपरार्थात्मवर्त्तानिपुनैरुषपकारैशसर्वभयपरितरयतदत्यथ ॥ स्वभावाहितित्यस्योप
 कर्षणियर्थ ॥ ६४ ॥ अथनावानपनपपनुयोज्यातस्यावाधानाकस्वतधिकस्वभयस्यकार्थानुवाहित्वनतस्तरार्थानत्यात् किनुगृहीतवासानाशानतत्तद्वैरुद्धविकल्पभावेन
 विकारिणीरुगात्मनापषकानांस्थिरपरपक्षपुनृयजनयोन्मादत्याह ॥ गृहीतति ॥ तागिरविकल्पनविरोधमाशोच्छेदशक्तिभाष ॥ ६५ ॥ अथधानतासामप्यपराध पूष
 पृथैरुद्धविकल्पसद्वसनासनानुयातित्वात् अतन्मासनेरुद्धविकल्पकल्पनामूलमन्विच्यपनापुसाधिसमित्तद्वतश्चिरुद्धविकल्पसद्वसेपनगुर्विषयलाविक्षिमावासानाएवपयनु
 वाच पयनयुक्त्या स्वजावाद्दपुनरुतनाग्रातोप्यादिहिमाभ्यादिविकेतिपरितृभ्यते ॥ ६४ ॥ गृहीतवासानांशानांपुष्टाभावविकारिणा
 न् ॥ स्थितय पथरानांहियोज्या पयनुयोजने ॥ ६५ ॥ वासानास्तुविषयंसाद्गतोनेतुमितश्रता ॥ पुसानाज्ञानशक्यतेसुखपयनुयोजि
 तुम् ॥ ६६ ॥ अशुभवाशुभंवापितनपयनुयोज्यते ॥ प्रनुद्धवासनवाचन्यत्वचकसुसवामनम् ॥ ६७ ॥ यत्रपर्यनुयोगस्यफलममनुषुय
 त ॥ तत्रतसमयुंजातनाकागामुष्टिभि क्षिपत् ॥ ६८ ॥ दृष्टाग्रनिष्ठामेवापापपथकनाहिराशय ॥ विवेकनिष्ठा क्रीडायाएतंस्थ्यावरजग
 मा ॥ ६९ ॥ प्रसुभवासना क्वचिप्यथास्यावरजातय ॥ प्रनुद्धवासना क्वचिपयानरसुरादय ॥ ७० ॥ सवासनाविजा क्वचिपयैततिर्यं
 गादय ॥ प्रक्षितवासना क्वचिपर्येतेमोक्षगामिन ॥ ७१ ॥ अथस्वास्ववसवित्सुमनाबुद्ध्यादिका रुता ॥ इत्यपादादिसचुर्क संज्ञा प
 थपरशाशिति ॥ ७२ ॥

पातितशक्यततस्वभावरयदस्याह ॥ वासनादति ॥ ६६ ॥ पुषामशुभेतिपक्वस्यादरादिभाषेयुभेदवादिभाषेयपनुद्धवासनंशुभवासनंअपथकतितति ॥ नेनवासनेवतदे
 नुपयनुयोजयतदत्यन्तय ॥ ६७ ॥ किञ्चवासनापर्यनुयोज्यस्मत्तक्षयोपयप्रवृत्तकत्वेनसकलता स्वभावादिपयनुयोगस्यनकिञ्चित्कलमतीत्याह ॥ यथति ॥ ६८ ॥ अतए
 ववासनासपुणालताभाष्यवाया स्वपराशयोपिरुणापस्यनिष्ठशनिष्ठानुच्छेदायेतेरुणापनिष्ठास्ययनेनद्विकनिष्ठारेवादिभोगशादित्देहात्पिकाटायादशुच्छेदराक्षय
 पतदत्याह ॥ सुमापति ॥ ६९ ॥ अतएववासनास्वापयप्रयोधनारतस्यदेवपथकेपुस्यादरादिविषयमित्युदात्तत्यदरायपति ॥ प्रशुभेतिद्वान्भ्याम् ॥ ७० ॥ वासनाभिराक्षिडेना
 स्तच्छुभश्चतस्रद्विगा वशासनाद्विजा ॥ पक्षिभवासनास्यकवासना ॥ ७१ ॥ वासनाद्वैचिभ्यदेवदेवसराद्विषयकारारिकाकाराग्निगमनारिविचिष्यव्यवहारसमस्तपारा
 रिल्लकल्पितकर्मदयसयनेदेवसराद्विषयकाराग्नि स्थापुस्वाशुसचित्तस्वनेनारद्विपोप्यव्यवहारोचितामनापुस्यदेवकारोचिसशशुभ्योऽपमाप्यारसनस्वराग्निकाशतर्वासकारणद
 पासंस्था वक्त्रेण कृताशतएवताम्यप्रियाणिविषयस्वभावाद्दयतदतिभाष ॥ ७२ ॥

निर्याभिः पृथ्वादिभिस्तुचत्वारः पादाः शृंगेषुच्छेति पक्षिभिस्तुचंचु पक्षौपुच्छंपादौचेति सपैस्तुफणाभोगः पुच्छमिति कमिकीर्देशमशकादिभिश्चस्वस्ववासनानुरुपव्यवहार
 योग्याअवयवादिसकेता कल्पिताइत्यर्थः ॥ ७३ ॥ आद्यतमध्येषुचलैर्विकारिभिर्जडैश्च ॥ अधिष्ठानसद्गुणतुअचलैरजडैश्च ॥ ७४ ॥ एवंपंचकाख्यलिगभेदानंतानुपवर्णय
 नेव्येकतमस्यकस्याचिक्कर्माणसतसमुच्चयानुष्ठानफलसमग्र्यहभावप्रामस्यकश्चिदेकः सकल्पपरमाणुरस्यससरनभोदक्षस्यवीजमित्याह ॥ एवामिति ॥ समष्टिगोचरत्वादिभि
 र्द्व्यामः सकल्पानि सकल्पसहक्षणः परमाणु सर्गाख्याणामाकाशदक्षणाणावीजतेषुचसर्गाकारादक्षेष्टमिति पंचकानीत्यहोमायेत्यर्थः ॥ ७५ ॥ सर्गाणामाकाशदक्षत्वयदुक्तत

तिर्यगादिभिरप्यन्यैरन्याः संज्ञाः प्रकल्पिताः ॥ स्यावरादिभिरप्यन्यैरन्याः संविदः कृताः ॥ ७३ ॥ इति साधोस्फुरंतीमेचित्राः पंचकरा
 शयः ॥ रूपैराद्यंतमध्येपुचलाचलजडाजडैः ॥ ७४ ॥ एवामेकोभिसंकल्पः परमाणुर्महीपते ॥ बीजमाकाशदक्षणांसर्गाणि तेष्विमा
 नितु ॥ ७५ ॥ इन्द्रियाणि च पुष्पादिविषयामोदवर्तिहि ॥ इच्छाभ्रमर्षीराजंत्योमंजयश्चंचलक्रियाः ॥ ७६ ॥ लोकांतराणि स्वच्छानिगु
 ल्मामूलंसमेरवः ॥ पृष्ठवानीलजलदालतालोलादिशोदश ॥ ७७ ॥ वर्तमानानि भूतानि भविष्यंति च यानितत ॥ जयंति तान्यसंस्थानि
 फलानिरधुनंदन ॥ ७८ ॥ पंचबीजास्तएते हिरामपंचकपादपाः ॥ स्वयंस्वभावाज्जायंते स्वयंनश्र्यंतिकालतः ॥ ७९ ॥ स्वयंनानात्वमायां
 तिचिरं जाड्यास्फुरंति च ॥ स्वविक्रमः शमंयांति नरंगाहववारिधौ ॥ ८० ॥ इतोयांति समुत्सेधमितोयांति शमंस्वयम् ॥ एते जाड्या वि
 वेकाभ्यांतरंगाहवतोयधौ ॥ ८१ ॥ येविवेकवशमालयंगतारामपंचकविलासराशयः ॥ तेनभूयइहयांति संस्थितिप्रभ्रमंति जगतीत
 रेमुहुः ॥ ८२ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषुनिर्वाण० पू० चू० पंचकविलासोनामाशीतितमः सर्गः ॥ ८० ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥

स्तुष्यतदाभोदादिकल्पनयोपपादयति ॥ इन्द्रियाणित्यादिना ॥ आदिपदादिद्रियावयवेषुपुष्पावयवतायथोचितं योज्या ॥ विषयलक्षणेष्वाभोदेषुवर्त्तनशीलंतत्प्रधानमिनियाव
 त् ॥ चषलानाकर्मद्रियाणाक्रियाः ॥ ७६ ॥ स्वच्छानि स्वर्गादिलोकांतराणि गुल्माविदपाः ॥ समेरोभेरुसहितः सर्वेपर्वतामूलम् ॥ ७७ ॥ भूतानि चतुर्विधशरीराणि ॥ तत्
 स्यदक्षस्य ॥ ७८ ॥ स्वभावारस्वविवेकशून्यात्मानः ॥ ७९ ॥ स्वस्माद्विविक्ताविवेकदृष्ट्यादृष्टाः ॥ ८० ॥ श्लोकद्वयोक्तमेवसगसाह ॥ इतइति ॥ इतः परादृष्टेः ॥ इतः प्र
 त्यगदृष्टेः ॥ ८१ ॥ हेरामयेपंचकविलासराशयः आलयनिर्वासननाशपर्यंतविवेकवशंगतास्ते इहसंसारेभूयो जन्ममरणदेहधारणादिसंस्थितिनयाति इतरेतुजगति यथापूर्वप्रथ
 मत्येवत्यर्थः ॥ ८२ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकारोनि० पू० अशीतितमः सर्गः ॥ ८० ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥

कुर्यात्प्रियायसगनरोमोद्गरामकमा ॥ सिद्धिसिद्धेशणोपायाद्योपमिदृष्यते ॥ १ ॥ यथापाणानिलोपातिद्धिर्कुडलिनीपदम् । तथासिद्धिरेत्यतर्भूतम्भाषीजभूरितिर्बुद्धि
 शक्तिम्भाषयदत्याप्यदनेभूतम्भाषीजभूरित्यरास्तस्कुटीकरणापकृतस्युत्सृज्यपक्षकषिधारसगमपन्नेषरासिसिद्धिर्भाषीजपाणान्यासोपयुक्तप्रदूतकुडलिन्ध्यापाणापुद्गव
 पकारपररायमि ॥ एतदिति ॥ तस्यस्युत्सृष्टेहेतुत्सकस्यपक्षकस्यतरेभूलाधारेतस्यापानार्थीनाप्याकुडलिन्ध्यामेतस्यलिंगात्सकपक्षकस्यभाषीजमुपादानभूतसूक्ष्मप्रथमपाणपचकक
 पणस्फुरतीत्यर्थ ॥ १ ॥ सामाणक्षेपेणान स्फुरिताकुडलिनीमालार्थमेणस्यधर्मेषणत्वस्यद स्पर्शसिद्धिनिषिद्धकषयनाभूत्वाकलाच्चिज्जीवोमेन सकष्योबुद्धिरकार पुपटक
 र्त्वात्कष्यारिनामनिकलनादिभ्यापारोपयधिमिर्भूतमन्त्याह ॥ सातरितिधिमि ॥ १ ॥ २ ॥ ४ ॥ तस्यस्पर्शाके प्रधानवृत्तितत्स्थानधियभ्यदर्शयति ॥ अपानतामिति ॥ ५ ॥

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एतत्तंचकवीजतुकुडलिन्ध्यातदतरे ॥ प्राणमारुतरूपेणतस्यास्फुरतिसर्वदा ॥ १ ॥ सात कुडलिनीस्पदस्पर्शस
 विकलामला ॥ कलोकाफलनेनाशुकथिताचेतेनेनचित् ॥ २ ॥ जीवनाज्जीवितार्थातामननाचमन स्थिता ॥ सकल्प्याच्चैवसकल्पा
 यंधादृद्धिरितिस्मृता ॥ ३ ॥ अहकारात्मतांयातासैपापुर्यष्टकाभिधा ॥ स्थिताकुडलिनीदेहेजीवशक्तिरनुत्तमा ॥ ४ ॥ अपानतामुपाग
 त्यसततंप्रवहस्यध ॥ समानानाभिमध्यस्थाउदानास्थोपरिस्थिता ॥ ५ ॥ अधस्त्वपानरूपैवमध्यसौम्यवसर्वदा ॥ पुथाप्युदानरूपैव
 पुम स्वस्यवतिष्ठति ॥ ६ ॥ सर्वयत्नमधोयातियदियन्नात्र धार्यते ॥ तत्पुमान्मृतिमायातितयानिगतयावलात् ॥ ७ ॥ समसौवोर्ध्वभा
 यातियदियुक्तयानधार्यते ॥ तत्पुमान्मृतिमायातितयानिगतयावलात् ॥ ८ ॥ सर्वयात्मनितिष्ठेत्स्यक्कोध्यांथोगमागमी ॥ तज्जतोर्ही
 यत्तव्याधिरतर्माकरांधत ॥ ९ ॥ सामान्यनादीवैधुर्यात्सामान्यव्याधिसभव ॥ प्रधाननादीवैधुर्यात्प्रधानव्याधिसभव ॥ १० ॥ ॥
 श्रीरामउवाच ॥ ॥ किंविनाशा किमुत्पादा शरीरेस्मिन्मुनीश्वर ॥ आधयोव्याधयश्चैवयथावक्तयथाशुभे ॥ ११ ॥

इतिभेदयोजनाभ्याह ॥ अधर्दत्त ॥ अधागननाशेषप्रयोजनमित्यध ॥ अधानोदानाभ्यामाकष्यमाणावित्त्वयसौम्यानिश्वसिन् ॥ तद्वदृष्यत्वाद्बुधुटाबलवत्यप्युत्पन्न
 तिलशानरक्षेधसर्तास्सर्धेवनिर्दतिनलिंगवर्द्धिककामयतीत्यर्थ ॥ ६ ॥ एषमधोवृत्तेरपिसाविटभिकेत्याह ॥ सर्वप्रयत्नमिति ॥ यदिसामान्यवत्स्थानधार्यतेतर्हीसाकीर्षसधिदपा
 नदरपासर्धयत्नपयास्तपानथाआकष्यमाणाअधोमार्गवर्द्धियति ॥ किन्नतस्तदाह ॥ तदिति ॥ ७ ॥ प्राणुकस्पटयाह ॥ समसौवेति ॥ ८ ॥ आतएषमपाणापानगतिनिरोधा
 भ्यासेनसर्वमिसमानदरपरवृत्तितयमेसर्वम्भाषिप्रथमव्युत्जयसिद्धिरित्याह ॥ सर्वयेति ॥ आत्मनिदेहे ॥ ९ ॥ एकरातप्रधाननाद्यास्तच्छ्लाघान्तुसामान्यनाद्यास्तास्वन्दरसपा
 पित्वाया समानवृत्तयेर्धेधककपित्वापुपयथाद्वैधुयमभ्यापारस्तथैवतत्त्वामुभिर्धेयमेणाभ्यरसाकर्षणाद्व्यरोगार्णामहुरोगार्णार्थसंभवइत्याह ॥ सामान्येति ॥ १० ॥ कस्ता
 द्विनारोपयथातकिंविनाशा ॥ एषकिमुत्पादा ॥ ११ ॥

नेपानिद्यत्तिरौपधानुनयैलात्कालिकोपशमः सुखरूपस्यात्मनःपरिशेषासुखं नेपांमूलतोज्ञानेनारोमांक्षइत्यर्थः ॥ १२ ॥ मिथ अन्धोन्धनिमित्तकत्वाक्रमसंलग्ने कदाचि
 युगपदुत्पन्नाद्वाशनिमित्तात्समयुगपत् कदाचिरुत्थातरितेपर्यायेण ॥ १३ ॥ मौर्ख्यमज्ञानतन्मूले ॥ १४ ॥ तत्रआध्मुद्भवनिमित्तान्धाह ॥ अतत्रज्ञानेति ॥ आक्रमणनि
 पदस्ताविनतदभावादित्यर्थः ॥ तद्विचित्तानवस्तिमितवायुप्रायास्वारथ्यहेतुसूक्ष्मतामुत्सृज्यरागद्वेषेषुप्रसक्तेरितिशेषः ॥ १५ ॥ इदमामिदमप्राप्तमितिचित्तायाइतिशेषः ॥
 भयशोकनिमित्तप्राप्तैतत्प्रतीकारोपायापरिज्ञानलक्षणघनमोहदतीतिघनमोहदा ॥ १६ ॥ इदानींशारीरव्याध्मुद्भवहेतूनाह ॥ भृशमित्यादिना ॥ इच्छामौर्ख्यंअतिरेतक्रे
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ आधयोव्याधयश्चैवदुःखस्यकारणम् ॥ तन्नित्यतिःसुखांविद्यात्तत्क्षयोमोक्षउच्यते ॥ १२ ॥ मिथःकदाचि
 ज्ञायतेकदाचित्सममेवच ॥ पर्यायेणकदाचिच्चआधिव्याधिशरीरके ॥ १३ ॥ देहदुःखंविदुर्व्याधिमाध्याख्यंवासनामयम् ॥ मौर्ख्य
 मूलहितविद्यात्तत्त्वज्ञानेपरिक्षयः ॥ १४ ॥ अतत्त्वज्ञानवशतःस्वैन्द्रियाक्रमणंविना ॥ तद्विदानवमुत्सृज्यरागद्वेषेष्वनारतम् ॥ १५ ॥ इ
 दंशामिदंनेतिजाज्याद्वाघनमोहदाः ॥ आधयःसंप्रवर्ततेवर्षासुमिहिकाइव ॥ १६ ॥ भृशंसुरतीष्विच्छासुमौर्ख्यंचेतस्यनिर्जिते ॥ दु
 रन्नाभ्यवहारेणदुर्देशाक्रमणेनच ॥ १७ ॥ दुष्कालव्यवहारेणदुःक्रियास्फुरणेनच ॥ दुर्जनासंगदोषेणदुर्भावोद्भावनेनच ॥ १८ ॥ क्षी
 णत्वाद्वाप्रपूर्णत्वान्नाडीनरंध्रसंततौ ॥ प्राणेविधुरतांयातेकयेतुविकलीकृते ॥ १९ ॥ दौर्स्थित्यकारणंदोषाद्वाधिर्देहैप्रवर्तते ॥ नद्याः
 प्रादणित्वायाभ्यामिवाकारविपर्ययः ॥ २० ॥ प्राक्तनीचैहिकीवापिशुभावाप्यशुभामतिः ॥ यैवाधिकासैवतथातस्मिन्याजयतिक्र
 मे ॥ २१ ॥ आधयोव्याधयश्चैवंजायंतेभूतपंचके ॥ कथंशृणुविनश्यतिराघवाणांकुलोद्दह ॥ २२ ॥ द्विविधोव्याधिरस्तीहसामान्यःसार
 एवच ॥ व्यवहारस्तुसामान्यःसारोजन्ममयःस्मृतः ॥ २३ ॥ प्राप्तेनाभिमतनैवनश्यतिव्यावहारिकाः ॥ आधिक्षयेणाधिभवतःक्षीयंतव्या
 धयोप्यलम् ॥ २४ ॥ आत्मज्ञानंविनासारोनाधिर्नश्यतिराघव ॥ भूयोरज्जववबोधेनरज्जुसर्पाहिनश्यति ॥ २५ ॥

त् ॥ इरन्नाइयस्तुवासा ॥ दुर्देशाःरुमशानादयः ॥ १७ ॥ दुष्टेषुनिरीथप्रदोषादिकालेष्वशनव्यवायादिव्यवहारेण ॥ दुर्भावाविपसर्पव्याघ्रतस्करादिशंकास्तेषामंनस्युद्भाव
 नेन ॥ १८ ॥ नाडीनामन्नरसाप्रवेशेनक्षीणत्वाद्दिगुणरसजातादिप्रवेशेनप्रपूर्णत्वाद्वाविधुरताकफपित्तादिप्रकोपेनव्याकुलताम् ॥ आघातादिनाविकलीकृते ॥ १९ ॥ दौस्थि
 त्यमस्वारथ्यतत्कारणव्याधिःसदेहस्याकारविपर्ययः ॥ २० ॥ साचाधिव्याधिसामग्रीप्राक्तनैहिककर्मानुसारणमित्तीत्याह ॥ प्राक्तनीति ॥ २१ ॥ सामान्यःपेठव
 सारोदहनरथ ॥ व्यवक्रियतदतिव्यवहारःक्षुत्तृणास्त्रीपुत्रलालसादित्तत्सभवश्च ॥ जन्ममयोजन्मादिविक्रियामूलम् ॥ २३ ॥ अभिमतनान्नपानस्त्रीपुत्रादिना ॥ २४ ॥ आ
 धिव्याधिःभूयोभूयसालोकपरिशीलनाद्भज्जतत्त्वप्रत्ययपर्यतेनावबोधेन ॥ २५ ॥

पादपदासर्वपातद्वीरुधामिबसर्वापामधिष्यधिषितासानांशारभ्याधिसक्षयोमूलहामूलोच्छेदीत्यथय ॥ १६ ॥ धामाभ्यध्याधियन्नाधिजध्याधय सुषिकित्त्याइत्याराय
 नाइ ॥ अनाधिमादन्ति ॥ अन्योद्वह्यरंपरोपदिर्द्विष्विस्वने ॥ २७ ॥ लोलाकर्तिरीर्षेपुलानम मभाऔपधानीत्याधुपाया बकुभ्यद्वजनादधिगताभ्यौपधानि
 चिकित्साशाखाणिषलयासायतपदेतिशेष ॥ २८ ॥ आधिभ्योभ्याधिजन्मकारतश्चिकित्सोपायभाराम पुच्छति ॥ आधेरिति ॥ इभ्यादीपधाविभरयामप्रपुण्यधाविक्रययेति
 स्वभावनयोकि ॥ २९ ॥ तत्रप्रथमतइन्द्रधनकारराहाइ ॥ षिसेइत्याहिना ॥ विधुरितेआधिभिःक्षुब्धे ॥ उक्तमर्धदृष्टानेोपपादयति ॥ तथाहीतिधारणेन ॥ अथपुरोमार्गम

अधिध्याधिवित्तासानांरामसारोधिसक्षय ॥ सर्वेषामूलहाप्रावृणनदीवतदवीरुधाम् ॥ २६ ॥ अनाधिजाध्याधयस्तुइद्वयमन्नशुभक
 मं ॥ चिकित्सकादिशाश्रोक्तैर्नश्रंत्यन्यैरिहायवा ॥ २७ ॥ ज्ञानमत्रौपधोपायावकुश्राधिगतानिष ॥ त्वयाचिकित्साशाखाणिकिमन्य
 दुपदिष्यते ॥ २८ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ आधे कथमवेद्वाधि कथमसविनश्रति ॥ इव्यादितरयायुक्त्यामन्नपुण्यादिरूपया ॥ २९ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ चित्तोविधुरितेदेह सक्षोभमनुयात्यलम् ॥ तथाहिरुपितोजतुरभमेवनपश्रति ॥ ३० ॥ अनवेक्ष्यपुरोमानगममा
 गमनुधावति ॥ प्रयतमागमुत्स्यशरात्तोहरिणोयथा ॥ ३१ ॥ सक्षोभात्सास्यमुत्सृज्यवहतिप्राणवायव ॥ देहेगजप्रविष्टेनपर्यासीव
 सरित्ते ॥ ३२ ॥ असमंबहतिप्राणेनाह्योयांतिविसस्वितिम् ॥ असभ्यकस्सस्वितेमुपेययावणाश्रमकमा ॥ ३३ ॥ काश्चिन्नाह्यन्नपूर्ण
 त्वयांतिकाश्चरिक्तताम् ॥ प्राणाविधुरितेदेहेम्वत सरितोयथा ॥ ३४ ॥ कुर्जाणत्वमजीर्णत्वमतिजीर्णत्वमेववा ॥ दोषाथैवप्रयात्य
 नप्राणसधारदुक्रमात् ॥ ३५ ॥ यथाकाष्ठानिनयतिपार्श्वदेशसिद्धय ॥ तयान्मानिनयत्यतन्प्राणवात स्वमाश्रयम् ॥ ३६ ॥ यान्य
 नानिनिरोधेनतिष्ठत्यतश्शररके ॥ तान्येवध्याधितायांतिपरिणामस्वभावात् ॥ ३७ ॥ ॥ एवमाधेर्मेवद्वाधिकस्त्याभावाच्चनश्रति ॥
 यथाभन्नार्त्विनश्रंतिव्याधयस्तक्कमष्टणु ॥ ३८ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ शार्दतिकेपितथैवआधिकतासक्षोभाख्याणवायव साम्यमुत्सृज्ययामार्गोणवहति ॥ यथागजस्यप्रविष्टेनप्रवेशेनसुबधानिपर्यासिष्वरितस्तदेअमार्गोवहतिनद्वत्
 ॥ १२ ॥ असमवियमम् ॥ षिसस्थितिकफपित्ताधिपूणताप्रयुक्तमिपमसस्थानताम् ॥ १३ ॥ तदेवाह ॥ काश्चिद्विति ॥ प्राणीराधिधुरितेसर्वतोविङ्गुलीकृतवहे ॥ सरितेनाह्य स्त्रे
 तसीष ॥ १४ ॥ १५ ॥ समानास्यन्नाणवात स्वयाम्ययसर्वशरीरशुकाप्यन्यातिरसीकृत्यनयति ॥ मभ्येतुसमानपुपसेतकृतमन्मसमनयतीतिभ्युरेतिगाब ॥ १६ ॥ धानुर्दे
 प्यपरिणामस्वभावात् ॥ १७ ॥ उपसहृरति ॥ अभावात्प्रशात् ॥ १८ ॥

हरितकया फलानि हरितकम् ॥ फले लुपि हरितक्यादिपुव्यक्तिरिति नियमान्नवचने युक्तवद्भावः ॥ तथा परलवाद्यो वायुवङ्किभूजलादिवीजात्मकामन्नवर्णानामत्रिकभावनवावशतो
 नार्द्रपुव्याख्याकारपरिणतान्नरसानामुत्सारणपाचनदिकार्यकुर्वतीत्यर्थः ॥ ३९ ॥ आभ्युपशमोपायानाह ॥ शुद्धयेत्यादिना ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रासंगिकप्रश्नोत्तर
 मपसस्त्यप्रकृतसिद्धिहेतुनिरूपणप्रसौति ॥ आधीति ॥ ४३ ॥ पुर्वदृकाख्यस्य लिगात्मनो जीवस्याधारभूताम् ॥ ४४ ॥ आपूर्वकर्मनाड्याप्राणमवष्टभ्येत्यर्थः ॥ तथा च प
 तजलेः सूत्रम् ॥ कूर्मनाड्यास्यैर्धमिति ॥ कटकपादवडरसिकूर्माकारानाडीतस्याकृतसयम स्थैर्यलभते यथासापर्णोधावेतितद्भाष्यम् ॥ कायस्यापीनतागरिमार्ख्यासिद्धिरपि
 तथा तादृशीभरणीसिद्धार्त्त्यर्थः ॥ ४५ ॥ केततस्यैर्धनभोगति सिद्धिस्तदाह ॥ यदेत्यादिना ॥ यदा पूर्वेण देहातरायतो मूलाधारादारभ्यन्नरधपर्यंतदीर्घीकृत्योर्ध्वमाकटः प्राण

यथा विरेकं कुर्वति हरितक्यः स्वभावतः ॥ भावनावशतः कार्यं तथा परलवाद्यः ॥ ३९ ॥ शुद्ध्यापुण्यथासाधो क्रियया साधुसेवया ॥
 मनःप्रयाति नर्मत्यंनिकपेणवकांचनम् ॥ ४० ॥ आनंदोवर्धते देहशुद्धचेतसिराधव ॥ पूर्णदाबुदितख्यन्नैर्मल्यं भुवने यथा ॥ ४१ ॥ स
 लशुद्ध्यावहेत्येते क्रमेण प्राणवायवः ॥ जरयंति तथा नानिव्याधिसतेन विनश्यति ॥ ४२ ॥ आधिव्याध्याग्निप्रोक्तौ नाशोपतिक्रमौ त्व
 यि ॥ कुंडलिन्याः कथा योगाद्बुना प्रकृतं शृणु ॥ ४३ ॥ पुर्णकपराल्पस्य जीवस्य प्राणानामिकाम् ॥ विद्धि कुंडलिनीमंतरामोदस्येवमं
 जराम् ॥ ४४ ॥ तां यदा पूरकाभ्यासादा पूर्णस्थायते समम् ॥ तदैति मरुवंस्थैर्धकायस्यापीनता तथा ॥ ४५ ॥ यदा पूरकपूर्णतरायतप्राण
 मास्तम् ॥ नोयते संविदेवोर्ध्वसोर्ध्वमर्हमंश्रमम् ॥ ४६ ॥ सर्पीवल्वरितैवोर्ध्वयातिदंडोपमांगता ॥ नाडीः सर्वाः समादाय देहवद्दाल
 तोपमाः ॥ ४७ ॥ तदा समस्तमेवेदमुत्थावयति देहकम् ॥ नीरंधंपवनापूर्णं भस्त्रेवांबुतान्तरम् ॥ ४८ ॥ इत्यभ्यासविलासेन योगेन व्यो
 मगामिना ॥ योगिनः प्राप्नुवंत्युच्चैर्दानं इंद्रशामिव ॥ ४९ ॥

मास्तो वास्मिन्कर्मणि तथा स्यात्तथा संवित्कुंडलिनीप्राणनिरोधो ह्नतमूष्माणतस्युक्तशारीररुद्धमभानसंश्रमचाभ्यासपाटवेनाभ्यासेन च सोर्ध्वस्य कर्तुमूर्ध्वनीयते ॥ ४६ ॥
 नोपमाना च सा आकर्षणाद्वदोपमादीर्घागतसती सर्पीवल्वरितैवोर्ध्वमभ्यासापाटवत्वात् ॥ कथयति तदाह ॥ नाडीरिति ॥ ४७ ॥ तद्वानाडीद्वारानीरधनिरवकाशयथा स्यात्त
 यपरनेनापूर्णलपुत्वमापन्नसमस्तमापादमस्तकामिदेहेककूपादूर्ध्वमाकल्प्यमाणा चर्मभासात्तत्तव्यात्ममांतरमतः प्रदेशो येन तथा विधमन्निववत्तुर्ध्वस्रावयति उड्डीनकरोति देवा
 रस्याधाराशमनमित्यर्थः ॥ ४८ ॥ इति एव विधेनाभ्यासविलासेन योगेन कायाकाशवधसयमलक्षणेन ॥ तथा च भगवतः पतजलेः सूत्रम् ॥ कायाकाशयोः सबधसंयमाह्वयुत्
 तस्योपोऽपुःस्रावयति ॥ तद्भाष्ये च यत्र कायस्तत्राकाशकायस्य तेन संबधप्राप्तिसत्त्वकतसंयमो योगीजित्वात्तसंबधलयुत्तलादिषु आपरमाणुभ्यः समापत्तिलब्ध्याजित
 तस्योपोऽपुःस्रावयति ॥ तद्भाष्ये च यत्र कायस्तत्राकाशकायस्य तेन संबधप्राप्तिसत्त्वकतसंयमो योगीजित्वात्तसंबधलयुत्तलादिषु आपरमाणुभ्यः समापत्तिलब्ध्याजित

दशार्धसिद्धशुभापायमाह ॥ प्रसन्नादीत्यादिना ॥ परारेषकेनययागोप्यमाकटाकुड्डिनीशक्तिप्रसन्नादीमुपुस्रातदतन्प्राणमवाहेणरीर्षकपात्तद्वयसपित्तक्षणास्यकपाट
 स्वयर्द्धद्वारशोणुत्तमित्तमूर्धनिवाहशतात्प्यस्थानेनदूसमाप्रस्थितिमार्गोतिताद्योमगानासिद्धानादरानभवतीतिपर्याख्यम् ॥ तथाचभागवतपुनःअन्तेसूत्रम् ॥ मूर्धचयोनिपि
 सिद्धशान्तमिति ॥ तद्राप्यथ ॥ शिरःकपालजन्तुभ्यामास्यरसास्यप्रसवमात्मिकश्चानायात्रामृषिभ्योतराट्कार्णिकारानमिति ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अदिभ्यानार्मिद्विधा
 यानिनिभाबन्धुणपठान्तरद्विषयर्था ॥ यदास्मदादीनार्मिद्विधायाप्रदिभ्यानांसतासस्यपित्तकर्मसिद्धानांतस्वतद्वोच्यतेतद्वानुपनाशुमणचासुपमभासन्तिकर्म
 विनायाहशान्तयागप्राणमाप्रणसिद्धानादशानकधर्मवेत्तवर्कटशमित्यर्थ ॥ ५२ ॥ तथकथभवेदित्यशमित्यायसिद्धपरिहरति ॥ नकेचनेति ॥ नभवत्तोनभवत्त्वोषामुभूता

यस्मनाडाप्रवाहेणशक्ति कुड्डलिनोपयटा ॥ धहिरुध्वंकेपानस्यद्वादशागुलमूद्धति ॥ ५० ॥ रेचकेनप्रयोगेणानाब्धंतरनिरोधिना ॥ मुहुर्त्तं
 स्थितिमान्नोतितदाभ्योमगदशनम् ॥ ५१ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ दशनकोहेशदक्षान्यनाशुगणविना ॥ अदिव्यानार्मिद्विधाणांत
 त्वमवरयमवेत् ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ नकेचनमहावाहोमृचरेणनमस्वत ॥ अदिव्येनाश्रिताज्ञानेहस्यतपुरुषेन्द्रिये ॥ ५३ ॥
 विज्ञानादुरसस्यंननुद्धिनंजंणराषव ॥ इभ्यनेव्योमगा भिद्धा स्वप्नवत्स्वायदाअपि ॥ ५४ ॥ स्वप्नावलोफनयदत्तद्वत्सिद्धावलोकनम् ॥
 केवलांथविशेषोयसिद्धनामोस्थिरायता ॥ ५५ ॥ मुवाहद्विद्विदंशातरेचकाभ्यासयुक्ति ॥ प्राणंचिरस्थितिनीतेप्रविशत्यपरापुरीम्
 ॥ ५६ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ वदस्वभावस्यकयवक्षन्नचलसस्त्विति ॥ वक्तर सानुकपाहिदुभ्यन्नेपिनखंदिन ॥ ५७ ॥ ॥ श्रीव
 सिष्ठउवाच ॥ ॥ शक्तियानुस्वभावास्यायथास्फुरतिचात्मन ॥ सगादिपुत्रैवासौस्थितियातीतिनिश्चय ॥ ५८ ॥

सिद्धाशांभ्रतासार्धनेमर्दिनेषुदपेर्दिशरिभ्यनेषायार्तेरेणधानतद्वयतद्वृत्तिसत्यभेदवन्त्योक्तमिदमर्थ ॥ ५३ ॥ केनताहेद्वदयततसाह ॥ विज्ञानादीति ॥ विज्ञानाद्योगभ्याससत्क
 मयनस ॥ ५४ ॥ कर्तारामिनिप्रश्नारसत्यात्तरमाह ॥ स्वभाबलोकेनमिति ॥ स्थिरायनासंधादक्षरानफलाभासादिव्यवहारसमाधत्तास्वभापेक्षयाविशेषदत्यर्थ ॥ ५५ ॥
 दशार्धवरापायवशोयेनोपायनसिध्याततमाह ॥ मुवाचरिति ॥ द्वादशानिद्वादशागुलिपरमितमिति ॥ ५६ ॥ प्रशोयोयसिद्धनामीस्थिरायतेतिपुद्धकनपत्सभाषयवहेतुर्वाभ्य
 सधस्यजगतामायामयत्यादानेयतस्थितित्यपानुबुशाल्खंयवयटस्पयटनदृष्टेत्यादिनाभ्युत्थारितनप्रत्यभावस्यैकस्थनियतस्थिति कथमनिरामभ्युच्छति ॥ धेदति ॥ ५७ ॥ स
 त्सस्यदस्येश्वरस्यसर्गादिकालसकभ्यप्रयुक्ताबलुत्सभापनियतिरिप्यायवक्ष्यात्कालदेवत्वपत्योद्योस्तीतिमसर्वनियतिभाषयद्विरोधदत्यापयनप्राप्तकमेवस्यारूपवसिद्धकदु
 ष्टरमाह ॥ शक्तिरिति ॥ ५८ ॥

कारुभेदेनेवदेशभेदेनापिवस्तुशक्तेरनियततादृश्याह ॥ अवस्तुत्वादिति ॥ क्वचित्कामरूपदेशादौ ॥ शारदंशीशादिफलम् ॥ ५९ ॥ नानाऽनानातया अनियतस्वभावतयास्थि
 तसर्वमेवदबलस ॥ बलस्यभावेनैव नियतैकरूपतात्येनेत्यर्थः ॥ कथतर्हि वक्रैरुर्ध्वज्वलनादिनियतित्नाह ॥ ज्ञाभेदिति ॥ प्राणिकर्मतत्फलोपभोगव्यवहारार्थमज्ञातबलैवक
 चित्कालतथातयानियतस्थितिभूत्वाज्ञाभेदइत्यर्थः ॥ ६० ॥ इदानीमणिमाख्यामहिमाख्याचसिद्धिः केनोपायेनसिद्ध्यतीतिरामः पृच्छति ॥ सूक्ष्मेति ॥ नीयतेयोगिनेतिशेष
 ॥ ६१ ॥ अस्वप्रशस्योत्तरमुत्तरसर्गोविस्तराद्वर्णयिष्यस्तदुपोद्घातयादेहेअर्धोपोमव्यामिनिरूपयिष्यन्प्राणापानयोः सधर्षादंतरालेजाठराग्निष्वत्तौदृष्टातमाह ॥ काष्ठेति ॥
 लेहेद्विधीभावः ॥ द्वयोःप्राणापानयोः ॥ अग्निजाठरः ॥ ६२ ॥ प्राणापानयोः सधर्षणोपपत्तयेअन्यान्याकर्षकत्वेकारणमाह ॥ मासमित्यादिना ॥ कस्तिनस्यदेहयत्रस्यज
 ठरेदप्रदेशेनाभेदुर्ध्वमवश्रसमितत्अतएवमिथ श्लिष्टमुखमामाशयपक्षाशयभस्त्राद्वयत्वरूपस्थूलमासदिविस्थैरुर्ध्वमाकाशसस्यैरम स्यैरवोज्जलेनिमग्नेश्रजार्गैः परस्परश्लि

अवस्तुत्वादविद्यायावस्तुशक्तिरपिकचित् ॥ भिद्यतेदृश्यतेल्यंगवसंतेशारदंफलम् ॥ ५९ ॥ सर्वमेवभिदं ब्रह्मनानानानातयास्थितम् ॥
 जृभतेव्यवहारार्थकेवलंकथितस्थिति ॥ ६० ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ सूक्ष्मच्छिद्रादिगत्यर्थंपूरणार्थंचरवस्यवा ॥ अणुतांस्थूलतांवा
 पिकायोपनीयतेकथम् ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ काष्ठुककचयोःश्लेषाद्यथाछेदःप्रवर्तते ॥ द्वयोःसंधर्षणादग्निःस्वभावाज्जा
 यतेतथा ॥ ६२ ॥ मांसंकुचंजठरेस्थितांश्लेषुमुरांमिथः ॥ ऊर्ध्वाधिःसंमिलत्स्थूलद्वंभःस्यैरिववैतसम् ॥ ६३ ॥ तस्यकुंडलिनीलक्ष्मी
 निजोनांतिंजास्पदे ॥ पद्मरागसमुद्गस्यकोशेषुक्तावलीयथा ॥ ६४ ॥ आवर्तंफलमालेवनित्यंसलसलायते ॥ दंडाहतेवभुजगोसमुन्न
 तिविवर्तिनी ॥ ६५ ॥ द्यावापृथिव्यासंध्यस्थान्क्रियेवस्पंदधर्मिणी ॥ संविन्मधुविवोधाकोद्वल्पद्यपुदपदपदी ॥ ६६ ॥ तत्सर्वशक्तिपद्मा
 दिवाह्येनाभ्यंतरैस्सया ॥ हृदिव्याधुयतेवातैःपत्रदंदमिवाभितः ॥ ६७ ॥

दरुपलक्षितमधोभसाऊर्ध्ववायुनाचविरुद्धदेशयो कल्पमाणवैतसकुजमिवकपमानंस्थितंवर्ततइत्यर्थः ॥ ६३ ॥ अस्तुनक्तितत्सन्नाह ॥ तस्येति ॥ तस्यमांसस्याधस्तनभस्त्रा
 भागस्यमूलभागरूपेनिजेआस्पदेमूलाधारेप्रागुकाकुडलिनीसर्वस्यकार्यकारणसघातस्यप्राणप्रदत्वाच्छ्रुत्वा ॥ ६४ ॥ जपकाठेआवर्त्यमानारुद्राक्षादिफलमालेवनित्यमग्नी
 ष्मप्राणापानोद्विरणनिगिरणभ्यासलसलायतेकपेनाव्यक्तकरवजनयति ॥ अव्यक्तानुकरणाद्वाचिवहुलमहणात्करोत्यर्थक्यद् ॥ समुन्नतिरुर्ध्वमुरवततयाविवर्तिनीपरिवर्त
 नशीला ॥ ६५ ॥ द्यावापृथिव्योर्मध्यप्राणानामूर्ध्वाधोगतिहेतुर्वहितनिषिद्धक्रियेवप्राणापानयोर्हूर्ध्वाधोगतिहेतुत्वात्स्पदधर्मिणी चाक्षुषादिसविल्लक्षणानामधूनारूपदिवि
 षयाखादानाविवोधैर्अर्कइवस्थिता ॥ ६६ ॥ शक्तयोज्ञानकर्मादियादिशक्तयः ॥ प्रागुक्तद्वयमादिपदान्नादीजालचल्द्विआभ्यंतरैर्वतैस्तयाव्याधुयतेकप्यते ॥ यथावाह्येन
 वातेनतरुपत्रदइव्याधुयतेतद्वदित्यर्थः ॥ ६७ ॥

वासभ्यामपदद्विशालस्फुरतिप्रथस्तथावोदेववापयोबलधत्काऽप्रापाणादिमृदुपर्णावृणानिचक्रमलपतीवकालेनजरयतिनदरतर्ष्याऽप्यपिप्राणवायोभुक्तमन्नाद्विरपरतीत्य
 र्थ ॥ ६८ ॥ अरण्यकारमेवार्ह ॥ शरीरिति ॥ तद्यानुक्तद्वस्त्यनानीमन्नादिप्राणवाशीराहन्ममानन्नापमानलोहकारप्रबन्धनलायते ॥ तरलापमानस्यनस्पन्दद्विअनन्प्रविष्ट
 स्यान्नस्यपद्यभरसोऽसाद्रकत्काभ्यासमासात्त्रक्त्वचोमेरोमदसोमज्जामज्जाभ्योस्थीप्यस्थिभ्यशुक्रमितिषिषिषकार्येणान्यस्याऽन्यथापरिणतिरेति ॥ यथाश्वसनेतरोरतन्प्रि
 टभीमरसस्यपृष्ठधामजयं पुष्पाणिकलानीत्यादिरितिहवित्यर्थ ॥ ६९ ॥ तथसमस्तपिधानुस्थानेषुसरोन्तरपरिणामसिद्धयेपरस्परपर्याज्जाठराप्रभिम्यक्तिरतीत्याशयेना
 र्ह ॥ इत्यिति ॥ आजरणअरण्यपरपर्याश्वरमथागुपरिणामपर्यन्तित्यर्थ ॥ ७० ॥ सदेह सर्वांगिजदिनेनपद्मीनदनकाठारिप्रिनाश्रीण्यमेति ॥ ७१ ॥ तस्यैवसर्वदेहभ्यापिनोजाठ
 यदब्रूमस्तुरत्यगस्वभावात्तत्रवायव ॥ बलवन्मृदुयत्किंचिद्भृशकवलथनितत् ॥ ६८ ॥ वातैराहन्ममानतत्पद्यादितरलायते ॥ इत्यन्या
 न्यतिकार्थेणपृष्ठवादिद्यथातरे ॥ ६९ ॥ देहव्याजरणसर्वरसानांपवनोन्वहम् ॥ जनयत्यग्निमन्योन्यसपथाहनवेणुवत् ॥ ७० ॥ स्वभाव
 शीतवातात्मादेहसंनौष्ण्यमेत्यर्थ ॥ उदितेनससर्वांगेषुवनमानुनायथा ॥ ७१ ॥ सर्वतोविचरेदस्मिस्तत्तेजकारकाकृति ॥ इत्ययदेहमभ्य
 मरयोगिनांचित्यतागतम् ॥ ७२ ॥ तद्यकारामयज्ञानचितितसत्प्रयच्छति ॥ येनयोजनलक्षस्यवस्तुनित्यहिदस्यते ॥ ७३ ॥ तस्याग्नेर्वा
 दवस्येवजलसशुष्कमिधनम् ॥ मांसपकजरवदाठ्यंढत्सर कोशावांसिन ॥ ७४ ॥ यदच्छशीतलत्वचतदस्यात्मेदुरच्यते ॥ इतीदोरुचि
 तसोभिरशीपोमौहिदेहक ॥ ७५ ॥ सर्वतूष्णालसर्काकिंचित्तोजोर्काभ्यग्निधविदु ॥ शीतात्मकतुसोमास्वमाभ्यामवकृतजगत् ॥ ७६ ॥
 विद्याविद्यास्वरूपेणसर्वसदसदात्मना ॥ जगद्वायेननिर्वृततदेवैवधिसज्यते ॥ ७७ ॥ सवित्यकाराविद्यादिसूयमग्निविविदुर्बुधा ॥ अस
 ज्जाह्यतमांविद्यायाद्भु सोममनीषिण ॥ ७८ ॥

राघवंत्येतेरकाकारेणयोतिभिरुपासनक्रियतइत्याह ॥ सर्वतदति ॥ अस्मिभूदेह ॥ ७१ ॥ तदेवचिरुपेर्णाधत्प्रमानम्यधहितविप्रकृतसधपथायदर्शनसिद्धिजनयतीत्याह ॥
 तदिति ॥ ७२ ॥ तस्याप्रारिधनमाह ॥ मस्येति ॥ आहवत्याप्रसायुदजलमिधममांसलक्षणे पकजलस्यैराहव्यापदृत्सरलत्कोशाशापिनस्तस्यजाठरस्याभरपिशाटीरमन्तरसद्व
 जलसशुष्कज्वलनयोप्यर्धमधनमित्यर्थ ॥ ७३ ॥ देहेरधनभूतमिदंशालक्षणेनविप्राजपदेहेत्याग्नापोमासकस्तमाह ॥ यदिति ॥ ७४ ॥ इतिरपिजगत्प्रकारोऽप्यर्थाशैत्य
 जगद्वाभ्यांवापीपोमासकस्यमित्याह ॥ सर्वमिति ॥ ७५ ॥ अथवाषिज्जाहोभयपयटिसदसरात्मकमविद्याशबलमग्नेरजगत्कारेणनित्यनिमित्तदेवैवपकाशाज्जाह्यनाक
 प्रापोमरुपेणविधकमित्याह ॥ विद्येति ॥ ७७ ॥ तन्निजाममेवरेकृत्माह ॥ सविदिति ॥ विद्याआत्मतत्त्वस्त्वर्क्षिप् ॥ आदिपथाहोसायपयथा ॥ ७८ ॥

देहेष्वानरणं सर्वरसानांपवनीन्वहम् जनयत्यग्निमन्योन्यसंपर्पाद्विनेणुवदिति त्वदुक्त्या देहो हि श्रमप्रत्यक्षेणाप्यादित्या देवाः पृथ्वी नोद्ग्राहयति दिदर्शनं द्विक्रियात्स्वः सोमादुदेती
 लयमर्थाप्या बुद्ध इति शेषः ॥ शेष. स्पष्ट. ॥ ७९ ॥ परस्परं पर्यायेण प्रजापते जिगीषते ॥ ज्ञेयानि द्वित्वकुत्वयोरभावश्छादसः ॥ अन्वगमाभिर्तिर्दार्थः ॥ प्रजापते इति पाठेन
 रस्परमुपजीवत इत्यर्थः ॥ ८० ॥ अनयोर्जन्मदीजाङ्कुरवत्परस्परोपादानकदिवसरात्रिवत्परस्परनिमित्तकच ॥ स्थितिस्तुच्छायातपसमापरस्परोपधातिनीत्यर्थः ॥ ८१ ॥ दृष्टा
 तभेदोपन्यासस्त्यातरमाह ॥ तुन्येति ॥ युगपदुपलभेच्छायातपस्थितिः पर्यायेणोपलभेदितरात्रिस्थितिर्दृष्टात इत्यर्थः ॥ ८२ ॥ दृष्टान्तयोः कार्यकारणभावद्वयपरत्वपक्षे

॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ वक्रिर्वात्मानः सोमादुदेतीति मुनीश्वर ॥ सोमस्योत्पत्तिमधुनावदमेवदत्तांबर ॥ ७९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 अग्नीषोमीमिथः कार्यकारणोच्यव्यवस्थिते ॥ पर्यायेण समं चैतौ प्रजापते परस्परम् ॥ ८० ॥ जन्मांगीजाङ्कुरवत्तथादिवसरात्रिवत् ॥
 स्थितिश्छायातपसमाकेवलसैतयोर्भवेत् ॥ ८१ ॥ तुल्यकालोपलंभासावित्यंछायातपस्थितिः ॥ केवलकोपलंभाद्व्यास्थितिर्दिवस
 रात्रिवत् ॥ ८२ ॥ कार्यकारणभावश्चद्विविधः कथितो नयोः ॥ सद्रूपरिणामोत्थो विनाशपरिणामजः ॥ ८३ ॥ एकस्माद्यद्वितीयस्य सं
 भवोऽङ्कुरवीजवत् ॥ कार्यकारणभावोऽसौ सद्रूपरिणामजः ॥ ८४ ॥ एकनाशो द्वितीयस्य च द्वावो दिनरात्रिवत् ॥ कार्यकारणभावोऽसौ
 विनाशपरिणामजः ॥ ८५ ॥ सद्रूपरिणामस्य महदक्रमसंस्थितः ॥ अक्षोपलंभादितरत्वमाणानोपयुज्यते ॥ ८६ ॥ विनाशपरिणाम
 स्थदिनरात्रिक्रमस्थितेः ॥ अभावाप्येकवस्तुस्योगतो मुख्यप्रमाणताम् ॥ ८७ ॥

व्यवांतरभेदांतरद्वये पितृत्वस्यैव मस्तीत्याह ॥ कार्यकारणभावश्चेति ॥ ८१ ॥ तयोराद्यधुपपपद्यति ॥ एकस्मादिति ॥ ८४ ॥ द्वितीयमुपपपद्यति ॥ एकेति ॥ भावउत्पत्तिः
 ॥ ८५ ॥ आद्येकार्यदर्शयाकारणसत्वेऽदालकोपपदइत्याद्विप्रत्यक्षं प्रमाणमित्याह ॥ सद्रूपेति ॥ यद्यप्यनुमानादीनामपि सभावोऽस्ति तथापि प्रत्यक्षसिद्धेर्धनेत्यर्थे इत्यनुप
 योगोक्तिः ॥ तदुक्तन्यायवाचस्यत्ये ॥ नहिकरिणदृष्टेर्चाकारेण तन्मनुमिभते मितमना इदिति ॥ सिद्धिसत्त्वेन पक्षतारूपकारणाभावादित्यारथः ॥ ८६ ॥ एवं द्वितीयोपिकार्यद
 र्थाकारणासत्वे दिवारात्रिनोपलभामहे इत्यनुपलब्धिः प्रमाणमित्याह ॥ विनाशेति ॥ एकवस्तुस्यः एकवस्तुमात्रपाह्विप्रत्यक्षाविरुद्धः ॥ ८७ ॥

ननु कार्यं कुर्वन्कारणमुच्यते नन्वेतन्मन्त्रकारणस्य तद्विभिन्ने शक्येण प्रथमायाः स्थितिः न च प्रथमकारणमात्रेण हीणस्य दिनस्य रात्रिचिन्तनायाः आस्थास्तीति नानास्तीकनृत्त्वम् १५
 राधेरात्रिनिम्नं धृतनास्तीत्यभावापरिणामेन कार्यकारणभावो निमूळः ॥ एवमथेतनस्य मृशवर्तेषु टाहिननेन आस्थासंभवात् तस्याभ्येतनपरमत्वात् ॥ किंचानुपमहितान्यस्य
 मपटा निष्पद्यते उपमर्दुयस्येन सत्येवमिति किंच सद्रूपेण परिणमत नर्थाप्यपटस्य नितिका उभयागुताभ्यामपकाचित्समसुतीयास्ति ॥ किंच भीजादिस्थितनिष्ठुनस्य न्यट
 वाअनुरजनपर ॥ नाय ॥ कुसुलादीनि यस्मात् ॥ नद्वितीयसुतीया ॥ तथा स्वभागेऽप्यसमर्थापरमुत्सादयिषुसमर्थाभितिकावाचोयुक्तिः ॥ चतुर्थस्तु कस्य सर्वानुभववाधित
 तिनकस्य स्थितस्य धिबुल्लिखितानाशावाकनृत्त्वभावात् एवमस्य मुत्स्यते विनरयति चतस्रधीर्वापर्यदर्नाद्विषेकिनाकार्यकारणभावविकल्पत्वात् तद्विदुर्मुक्तिभाविन स्वानुभववि
 रोधोऽन्येनेव नितरसादस्य ॥ अनास्येति ॥ इत्यादि रात्रयुक्तिर्दुर्मुक्तिस्तद्वाहिनः ॥ अथ स्रयाअभवानेन ॥ स्वानुत्स्यपलापिनाचनेपामिस्थं वणीया ॥ अनास्थ्यादियुक्ति
 बुद्धिरकारणत्वादिजनयति चतस्रोरेवकारणभावात् स्वानुभवसिद्धेति कथयतामाभ्यापलाप ॥ यदि न जनयति तर्हि तथा स्वानुभवतत्त्वात् परबुधोऽपि यथायुक्तमुपन्या
 अनास्थानासिक्कनृत्त्वमित्यापायुक्तिर्वादिन ॥ अवज्ञयावहिकार्थां स्वानुत्स्यपलापिन ॥ ८८ ॥ प्रत्यक्षवद्भावोऽपि प्रमेवरधुनदत्त ॥
 अस्य भावापरिशीतस्य प्रमाणसर्वजनुषु ॥ ८९ ॥ अभिर्धुमत्तया आगाया प्रयाति पयोदताम् ॥ सद्रूपपरिणामेन तदग्नि सोमकारणम्
 ॥ ९० ॥ अभिर्नदंतया शीत्यादसावेव प्रयाति यत् ॥ विनाशपरिणामेन तदग्नि सोमकारणम् ॥ ९१ ॥ सार्वाबुधिपय पीत्वाधुमोद्गरेण वाह
 व ॥ यद्योदात्ता प्रयातेन तदेव जनयत्यलम् ॥ ९२ ॥ अर्कपीत्वानि शानायमानावास्त्यपुन ॥ उद्गिरत्यमलेपक्षेष्टणालमिव सारसः ॥ ९३ ॥

साः स्वानुभवविरुद्धमलापदमि ॥ एवरात्रिपरिचरमभावाविकारात्मना अभावापरिणामेन दिनस्य कारणमिति स्वानुभवसिद्धमेव ॥ नवनाराणेन भावाविकारः उत्पत्त्यादेरिव तस्या
 विभावापमत्वानुभवतः ॥ एवभीजाकुराद्यवस्थास्वगुणद्वयमप्यथापि तमप्यभिसानुभवसिद्धनापलापाद् तद्वै स्थितनिष्ठुनरयन्त्यटमित्याद्यवस्थाभेदत्वात् न्यनुभवदकरा
 दे कारणभावस्याभेदयुक्तिप्रधानतमद्वयभेदोत्पत्तिर्हेतुकोत्सत्यादीन्मिथ्यमात्मकानतिर्गौरवयत्नां प्रमलपतो मूर्त्वां अथ द्रव्यैव वहिकार्थादित्यय ॥ ८८ ॥ अनुपलभ्ये प्रा
 माणयसदेवधारयति ॥ प्रत्यक्षवहिति ॥ पूर्वप्रथमाणभेद ॥ नचाभावापमकारणत्वमप्यन्यदटमिति चमिन्नप्यम् ॥ तेजोऽसाद्यस्य शीतानुमितौ छिन्नाधिपयाकरणत्वमसिद्धेरि
 त्याह ॥ अप्यभावावहिति ॥ ८९ ॥ वहिरप्य सद्रूपपरिणामेन सोमकारणत्वमुदाहरति ॥ अग्निरिति ॥ तत्तम ॥ ९० ॥ अभावापरिणामेनानुमितौ छिन्नाधिपयाकरणत्वमसिद्धेरि
 प्रियद्वापुषाधयामिति ॥ यथावाअग्निरुदायति धायुमेवाप्योतीति श्रुते ॥ ९१ ॥ सद्रूपपरिणामेनानुमितौ छिन्नाधिपयाकरणत्वमसिद्धेरि ॥ अग्निरिति ॥ अस्तौ अ
 नन्त्यपयानपयानेन स्वैव तत्समाबुधिपय एव जनयति ॥ क्षीरविधियुतादीनामपिरसात्मकसोमरूपत्वात्सर्वप्रययोवाद् ॥ ९२ ॥ आअभावास्यामित्याभावात्स्यम् ॥ आद्म
 यदांति विध्या रित्यप्यधीभावेन पुंसक कृतस्य ॥ कृष्णपक्षे अभावात्सत्यापयार्थमिति त्वय ॥ अमलेपक्षे ॥ ९३ ॥

१ अस्तौ नटनपारीत्याद्यापुतानेव यानि यदिति पुलाकांतरेण ॥ मूलस्य पाठेऽप्युषाभ्यामित्यप्याहारलक्षणात् ॥

सोमो मुखमिव शोभमानो यत्र तथा विधवसंतपीष्माणमेप्राणः सोष्मावायुभाषणः सोमसुखवागमे इति पाठे तु प्राणोऽग्निभूतो यजमानप्राणोऽध्वरे अमृतो यमशीतसोमसपीत्वा
 स्मिक एव प्राणः सोमस्यापानस्य मुखादन्यपानादेरुदरे आगमने सति अमृतो यम इति पाठे तु प्राणोऽग्निभूतो यजमानप्राणोऽध्वरे अमृतो यमशीतसोमसपीत्वा
 नः सोमपरिणाम इत्यर्थः ॥ तदपानेनाजिघृक्षत्तदावयवसौषोन्स्यपहइति श्रुतेरिति भावः ॥ सोमसुखवागमे इति पाठे तु प्राणोऽग्निभूतो यजमानप्राणोऽध्वरे अमृतो यमशीतसोमसपीत्वा
 नेधूमादिमार्गेषु सुखस्य स्वर्गस्यागमे अथस्य चंद्रसन्निहिताकाशलक्षणमार्गवर्षण आगमनाच्चंद्रप्राप्य तद्भावमाप्त कलाभिः स्वशरीरपूरयति स एवास्वपौर्णमास्यापीनतांगतः पुनः
 सोमपरिणाम इत्यर्थः ॥ धूमादिमार्गश्चंद्रभावश्च श्रुत्यैव दर्शितः ॥ अथयत्रेमेपातरिष्टापूर्तेदन्तमिद्युपासतेनेधूममभिसर्वाति धूमाद्वाग्निरात्रेरपरपक्षमपरपक्षाद्यान्पृष्टदक्षिणैतिमा
 सास्तान्त्रैतवस्तरमभिप्रासुवति मासेभ्यः पितृलोकपितृलोकदाकाशमाकाशाच्चंद्रमसमेषसोमोराजातदेवानामन्यमिति ॥ तस्मिन्नेतस्मिन् अग्निदेवाः अद्वाजुङ्गितिस्या आहुतेः
 सोमोराजासभवतीति च पचाग्निविद्यायाम् ॥ १४ ॥ यदिमन्यसे नवायुर्गौरसशोषयति किं लकं रम्य एव तपि वति रात्रावप्युष्महृषणतेषासत्त्वादिति तदा त एवोदाहरणमित्याशा
 पीत्वा मृतोपमं शीतं प्राणः सोमसुखवागमे ॥ १५ ॥ नाशात्मकतया तोयमौष्ण्यत्वादेति त्वद्विज्ञताम् ॥ विनाशपरिणामेन ततो यंबङ्किकारण
 सदूपपरिणामेन तज्जलंबङ्किकारणम् ॥ १५ ॥ नाशात्मकतया तोयमौष्ण्यत्वादेति त्वद्विज्ञताम् ॥ विनाशपरिणामेन ततो यंबङ्किकारण
 म् ॥ १६ ॥ अग्नेर्विनशो सदूपपरिणामो निशाकरः ॥ इंदोर्विनशो सदूपपरिणामो हुताशनः ॥ १७ ॥ हुताशोनाशमागतस्य सोमो भवति
 वैतथा ॥ दिवसोनाशमागतस्य रात्रिर्भवति वैतथा ॥ १८ ॥ तमः प्रकाशयोऽभ्यायातपयोर्दिनरात्रयोः ॥ मध्ये विलक्षणं रूपं प्राज्ञैरपि नल
 भ्यते ॥ १९ ॥ संधिरप्यविलोपः स्यादेतयोरेव तदपुः ॥ भावाभावैर्यथैकास्थानिष्ठावेतौ तथैव हि ॥ १०० ॥

येनाह ॥ जलमपीति ॥ उत्कृष्ट्वंमादिस्तरदिमभिर्षांभोगेपानेकल्प्यमानेपि जलमकंस्यरदिमतासदूपपरिणामेनयाति शुष्कहृषणतत्रापामनुगमदर्शनात् ॥ यदादित्यस्य लो
 हितरूपतेजसस्तद्रूपयच्छुष्कतदपामिति श्रुतेरिति भावः ॥ १५ ॥ यस्तु नत्रशैत्यद्रवत्वयोर्नाशौष्ण्ययोश्चोद्भवत्सदेशे विनाशपरिणामिताप्यस्तीति सकीर्णोदाहरणमिदमि
 त्याह ॥ नाशात्मकतयेति ॥ १६ ॥ सर्वत्राग्नीषोमात्मके परिणामे अथरूपसकीर्णतापिसूक्ष्मदशालक्षयितुशक्येत्याशयेनाह ॥ अग्नेरिति द्वाभ्याम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ तर्हि तमः
 प्रकाशयोश्छायातपदौ च किमनुगतत्वरूपेन सदूपपरिणामतात्रस्यादिति चेत्तद्वैश्वेवत्तत्राभिज्ञतमैरपि श्रुणुमाहिकयानलभ्यतइत्याह ॥ तमइति ॥ मध्ये अनुगतं व्याहृततमः
 प्रकाशविलक्षणसन्भाव्यरूपम् ॥ अथवामध्येसधौ उभयविलक्षणम् ॥ दिनरात्रयोरिति समासात् श्रुत्वादसः ॥ १९ ॥ ननु तमः प्रकाशयोः संधिरुभयविलोपात्मा शून्यरूपस्तत्र
 नोभयविलक्षणं किंचिद्रूपमस्तीत्याशक्याह ॥ साधिरिति ॥ अनयोः संधिरपि अविलोपः अशून्यरूपस्त्यात् यतस्तस्माद्विधरूपमेतयोरेववपुः परस्परसलमस्वरूपम् ॥ नहि शून्ययोः
 संधिर्नाम भवति नवानिर्निमित्तासतोऽशून्यता ॥ कथमर्हितैसधौवर्त्तते इति चेत् यथापूर्वात्तरकालयोर्भावाभावैः ॥ उदाहरणबाहुल्याद्बहुवचनम् ॥ परस्परनिरपेक्षनिरूपणे
 नभावहृषणसापेक्षनिरूपणेनाभावहृषणचतमइदमकाशाभावहृषणमेकमेववस्तुप्रकाशश्चायतमोऽभावहृषणमेकमेववस्त्विति सर्वानुभवदेतानेकास्थानिष्ठास्थितौ तथैव हि संधाव
 पिवस्येति नाणुभात्रमप्यन्यथाभूतावित्यर्थः ॥ १०० ॥

॥ १०१ ॥ यथात्रिरुद्रा विरुद्रतमः प्रकाशायतिता अशोरायास्तथा चिच्छोभायपटिताः सवव्यवहारा इत्याह ॥ चिद्वरेति ॥ जलमयोर्ध्वैर्दुर्गकराद्वारासुपर्णवस्थितानाम्नात्मक
कलाति-कषेणपुराणाशुभापारंद्बधीनुरिह ॥ १ ॥ चिच्छोभायशान्भायभेषमकाराशानकाशतया आधिर्भूताभ्यां जगतीः प्रीयोमत्सकरोत्साह ॥ प्रकाशमिति ॥ २ ॥ बहि
सुपर्णयात्मनश्चातन्धरमहस्याधिदाहिसोदपाज्जममूलतमोनिह सारित्याह ॥ चिरसुर्गदिति ॥ गमस्योदयोपस्मात्सद्वोदयतम ॥ ३ ॥ विजयेत्यगाल्मिजभेसोमदेहदृष्टेति
तथाहस्येनसुरैर्यदिचिदाशुगणत्वविवाशयन्यागुणतत्त्वसत्त्वसौषमनीगुणास्त्वसतया आसत्त्वब्रह्मभवेत् ॥ यथानिरीयेथार्थराश्वकोचद्वेचिलसन्तिहनुमवेरोनसुरैर्यशैरपभाभरन्द्
धर्मव्यक्तितेनसपन्ध्रसतपासिचिदगुणास्त्वसतया आसत्त्वब्रह्मभक्तिरानीशैरपभाभरोनालीप्रिसर्जनानुभावादितिभाष ॥ ५ ॥ दृष्टान्वाष्टीतिकयो रूपवर्णिकलञ्चाह ॥
सोममिति ॥ चद्रमहोदयनिह सपप्रभाकरोपशोभ आलययश्चर्द्वाभयकटयमिस्फुररूपकरोति ॥ वैहेनुजीवभाषेनानुप्रविष्टाचिद्वैहस्यचिरयावद्यापुन्यभाभद्भावादिनापयाक
दाभ्यांचैतन्यजाद्याभ्यांभूतानिप्रसुरंतिहि ॥ यथातमः प्रकाशाभ्यामशोरान्नामहीतले ॥ १०१ ॥ चिद्वृषजहकृपाभ्यामारभ्यैर्वाजा
स्थिति ॥ जलावृताभ्यामिभ्याभ्याशीतातनुरिवैद्वी ॥ २ ॥ प्रकाशमनलसूचीश्चिद्वृषविद्विराधव ॥ जहात्मकतमोकरुपविद्विसोमशरी
रकम् ॥ ३ ॥ चिरसुर्गनिर्मलेदृष्टेनामनस्येद्रवोदयम् ॥ व्योमसूर्गवहिदृष्टेययाकृष्णानिशतम ॥ ४ ॥ सोमदेहेजहदृष्टेचिनिजेसत्यवद्
वेत् ॥ निरीयेविलसत्यजेययासीरप्रभाभर ॥ ५ ॥ सोमप्रकटयत्यग्निश्चिद्वैहस्यचिरंप्रभाम् ॥ स्वसविन्मयमिद्वृश्चिद्वैहस्यैरूपमकंज
म् ॥ ६ ॥ चिद्विक्रियास्वनामासाकेवलानोपलभ्यते ॥ आलोकइवदीपेनदेहेनीवावगम्यते ॥ ७ ॥ चित्तश्वेत्योन्मुखत्वेनलाभसैववसस्त
ति ॥ निश्चेत्यायाः शुभोलाभोनिवाणवातदेवहि ॥ ८ ॥ अन्योन्यलभ्यसदाक्यावेवंकुक्ष्यप्रकाशवत् ॥ अग्नीषोमस्यचैर्वांगस्थितिर्भवतिकेवला ॥ ११० ॥ प्राणोभिरुष्णप्रकृ
तिरपानश्रीतलशरी ॥ छायातपवदित्येतौसस्थितौसुखमगर्गा ॥ १११ ॥

रोति ॥ यथाप्रकाशयत्येकः कस्यलोकमिभरहिः ॥ शेषश्वेधीतयाकस्यैर्भकारायतिभारोनिभगवद्भवानत् ॥ एषवभ्योभ्यमेतेनतादास्तथाध्यासात्कञ्जकृपमभामहलभिदुर्भ
वति चिच्छस्वर्धिम्यधमपुप्योह्वेतेनहस्यादित्स्तानुभानुसादिहैर्यैरुपभाभरीत्यन्वय ॥ ६ ॥ इतोचितस्यादेहधर्मत्वधमदत्याह ॥ चिद्विति ॥ नमयतिसकोचयतीतिनामउपा
धितच्छुप्या ॥ ७ ॥ अक्षानाहतायाधितभ्येतोपाधुम्युत्सप्रयानियमादेवानर्पयामित्याह ॥ चित्तवति ॥ ८ ॥ एषपुनरीत्याकुक्ष्यशैरपप्रकाशवद्भ्योन्यसवृद्धनाधीनसहृ
षवाभ्यद्वादिषयत्तादिरीहैरेहिनारव्यधीषोनात्मकीकृषी ॥ ९ ॥ तपोरसवृद्धिताप्रत्येकस्थिति कपसिद्धान्ताह ॥ अतिशापिनीति ॥ भिर्वाणजुपाधिनिहस्याभामहावि
शांहासिन्ध्रिशापिनिभ्रात्यतिकेसिद्धेभ्रमकेवलास्थितिर्भवेति चान्नेत्त्वतिशापिनिजलशिलादिशाशोभस्यकेवलास्थितिर्भवतीत्यर्थ ॥ ११० ॥ प्राणापानपोरप्य
धीषोभलकल्पंमनुकल्पकरोपयोपायस्मारयति ॥ प्राणदति ॥ १११ ॥

तयोः कुड्यालोकत्रयान्यतादात्म्यस्थितिं दर्शयति ॥ अपाने इति ॥ १२ ॥ मूलप्राणकुंडलिनीरूपश्चिदग्निराधारादिकं शतं चतुर्दलादिपद्मपत्रस्थं परादेवैश्वरीपर्यंतवाचात्मक
 म् ॥ त्विषा अर्थप्रकाशनशक्त्या ॥ अनुभूत्या विषयक्षेत्रप्रक्षेपव्यवस्था रूपा रूपा रूपा रूपा ॥ यथावहितिः सूर्य इति शेषः ॥ १३ ॥ यथासर्गादीमायाशबलब्रह्मसविच्छीतोष्णाहृषिणीब्रह्मांडा
 करेणार्णवो माभिधाप्राप्तात्तथात्प्राणस्य छिदेहानासर्गोत्पत्तिः ॥ १४ ॥ अस्ते ब्रह्माहृषिभिरशरीरमप्यर्णवो मात्सकिकतत कार्यान्त्राह ॥ यत्रेति ॥ यथादिविकृष्णपक्षे अग्न्या
 त्सासूर्यः सोमस्य शीताः पचदशकलाः प्रतिपदादिति विषयकमेणपत्तति एकाधुवाख्या चिद्रूपापरिशेषयति नत शुक्लपक्षे कमेणोष्णा उद्भिरतिताभि कमेणपूर्यमाणामुवाकलापूर्ण
 सोमोजायते तथाहृदि स्थित प्राणसूर्योऽपानरूपस्य सोमस्य मुखनासिकाद्वाराप्रविष्टाः शीताः पचदशकलाप्रसित्वा मुखवाहृषिर्धुवाख्याभेकाकलापरिशेष्यपुनस्ता उष्णा उद्भिरति
 ताभिः सापूर्यमाणवाहृषियानाख्यः सोमोजायते तत्रवह्निः प्राणपानसंधिकालः पूर्णमासोऽहृदिवत्तवावास्या अतरालदेशे इडां पगलयोः प्रत्येकमूर्ध्वाधो भागप्रतिशाखानाडीषट्के
 प्राणसूर्यस्य प्रवाहोऽयने मेघादयोद्वादाशमासास्तदतराले सकातयः ॥ अपानसोमस्य प्रवाहत्वाच्चैत्रादयो मासाविक्रभादयो योगान्यानि च पर्वाणि निष्पद्यते इति योगिनाप्रत्य

अपाने शीतले सतामेत्युष्णः प्राणपावकः ॥ प्रतिविंबमिवादर्शो स च तस्मिंस्तथैव हि ॥ १२ ॥ चिदग्निः पद्मपत्रस्थं सोमं वाचात्मकं त्विषा ॥
 जनयत्यनुभूत्यहकुड्यालोकं यथावहितिः ॥ १३ ॥ संस्त्यादौ यथाकाचिस्त्वं विच्छीतोष्णरूपिणी ॥ अर्णवो माभिधां प्राप्तासैव सर्गोत्पत्तामि
 ह ॥ १४ ॥ यत्र सोमकलाप्रसृष्टा क्षणसूर्येण षोडशी ॥ मुखवाहितस्त्रिमात्रं स्यात्तत्र च द्रवपदो भव ॥ १५ ॥ नूनं सूर्यपदं प्राप्तासो यत्र सोमो हृदं व
 रे ॥ नूनं केवलयास्थित्या तत्र च द्रवपदो भव ॥ १६ ॥ उष्णमग्निश्चिदादित्यः शैत्यं सोम उदाहृतम् ॥ यत्रैतां प्रतिविंबस्थौ तत्र च द्रवपदो भव
 ॥ १७ ॥ शरीरे सोमसूर्याग्नि संकांतिज्ञो भवानघ ॥ तत्र संकांतिकालाहिवत्वाख्यास्तृणसमाः स्मृताः ॥ १८ ॥

क्षम् ॥ अन्यैस्तु स्वरोदयादिशास्त्रतो ज्ञेयम् ॥ एवस्थितेव दृश्यमाणदेहाणुतास्थौ ल्याद्युपयोगिधारणा भेदाः प्रथमधिभिः श्लोकेरुपदिश्यते ॥ यत्र मुखवाहृदिदेशे सूर्योष्णप्राणसुधा
 ख्यासोमस्यापानस्य षोडशीकलाप्राणोर्द्वीणाभिः कलाभिः पूर्यमाणक्षणाव्यापूर्णमासी च द्रववितस्त्रिमात्रस्य तत्र भुशुडोपाख्यानोक्तबाह्यकुभकेन मनोधारणया च द्रव
 दस्थिरो भवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ तथा यत्र हृदवरे कलापासेन कमाद्रस्य मानोऽपानाख्यः सोमोऽभावात्सायाः भिवकेवलयाशुद्धिचिद्रूपधुवाख्यकलात्सिकयास्थित्या तिष्ठति तत्रातः कुं
 भकेन च द्रवपदो भव ॥ १६ ॥ इदानीमधरे चकेनाधरे कमेणवा अतराले प्राणस्यो भयतो निरोधेन विववप्रतिविंबवत्तुल्यरूपतामापाद्य धारणामाह ॥ उष्णमिति ॥ १७ ॥ यथावसंत
 पीष्मवर्षाशरसुक्रमेण शीतस्यौष्ण्येन यासासोमस्याग्नि संकांतिः शरद्धेमतशिशिरेषु क्रमादौष्ण्यस्य शैत्येन यासादग्नेः सोम संकांतिस्तयोः संधी विषुवतौ सूर्यस्य च मेघाद्भिषुसंकां
 तिस्तथा शरीरेऽपि अपानरौत्यस्य जडरात्रिनायासोमस्याग्नि संकांतिः प्राणौष्ण्यस्य वह्निः शैत्येन यासादग्नेः सोम संकांतिः सूर्यस्य सकातयस्तृणानुक्तास्ता जानातीति उज्ञो भवेति पू
 र्वाक्तधारणागविधिः ॥ प्रासंगिकत उज्ञानस्य प्रासिद्धसंकांतिसानदानादिकलेभ्य उल्लेखतमफलकीर्तनप्रधानफलेन स्तुतिर्वा ॥ १८ ॥

उत्कांगमानमनुगतप्राधिकारिषदस्येपरान्यपति ॥ सकानिभिति ॥ कालंअपनद्वयास्यकंसवसरेदेहवति ॥ यथापानयोर्द्विर्भानादीरारणानुसारिगतिर्भोद्विषयनम् ॥ ब
द्विभसिद्धेसवसरेस्थितनिर्वातरपियोमाभ्यासाद्यानुभूतप्रत्यक्षमनुभूतंपदार्थवस्तुत्पद्विषयित्तत्तर्हिअभयोनिकथासुरोभसे ॥ परमभुषद्विष्टारस्यदभ्युपेतोभ्यासगर्तरेप्रवत
स्तुमरोभासेदतितरेकप्रवणताविधि ॥ १ १ १ ॥ ॥ इतिध्वीवांसिधम • सात्यमकारोति • पू • एकप्रतीतितम सर्ग ॥ ८ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अणुनास्तूलतोपाया
ज्ञानसाध्ययोगिन ॥ परकापानिभोगाभ्यवर्धनद्वयुक्तिभि ॥ १ ॥ एवमभीयोबासकस्वदेहे • परिह्रायधारणाभ्यासापरिच्छन्नप्राणमन शरीरस्यसोमसूत्राप्रिसक
भादिदीर्घानोयोमिबोदेहेस्याविवाविसिद्धिपानिप्रकाराण्णकुप्रतिजानतीते ॥ अणुनाभिनि ॥ १ ॥ तत्रावाषणुत्वपामयेहेहस्थधितापनायनाभ्युपरिदेशेज्वलतोकाठरानलस्यद
स्यनललुप्तमच्छिद्रारामविस्यद्वयकाकारादस्यवर्णिकायापरत्यासनआसनभूतीरास्वार्शंपति ॥ द्ददीति ॥ अत्राकोरोरस्योर्ध्वकर्णकेपारि ॥ तथाचौत्सिरीयाणामुपनि
पदि सस्यमप्यवशानिर्गिधश्वाधिर्विश्वतोभूतममिजाठरानलप्रत्यभ्युपेते ॥ तस्यमभ्येवभ्रितिरावाअणीयोर्ध्वोभ्यवस्थिता मीलतोपदमभ्यस्थाद्विपुच्छेलेवभास्वरा मीवारय
सकातिमुत्तरमयापनमंगसस्यकालतथाविपुवतीयदिदेहवती ॥ अतवहिसुमिववेत्सिययानुभूततच्छोभसेन्ननुन परमभ्युपेत ॥ १ १
इत्यार्पवा • वा • द • मोक्षोपायेपुनि • पू • चू • अभीयोमविचारणानाभैकश्रितितम सर्ग ॥ ८ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
अणुतास्तूलतावापियथागच्छतियोगिनाम् ॥ देहेनामतयासम्यगवस्यमाणमिदृशुणु ॥ १ ॥ द्दयक्वचक्रकोशोर्ध्वप्रसुरत्यानल क
ण ॥ हेमअभरवस्यथविपुल्लवइवांबुदे ॥ २ ॥ सप्रवर्द्धनसंविन्यावात्यवेवाशुवर्द्धते ॥ सविद्रूपतयानुनमकवधातिचोदयम् ॥ ३ ॥ स
ध्याअप्रयमाकर्मोवद्विमभ्यागत क्षणात् ॥ गालयत्यखिलसांगंदहेमयथानल ॥ ४ ॥ जलप्रशांसहायुक्त्यागालयेत्वपदादपि ॥ वा
द्व्यादानलस्यशास्वतेवस्तुविशेषत ॥ ५ ॥ सशरीरद्वयपश्चाद्विधूयकापिलीयते ॥ विक्षोभितेनप्राणाननीहारावात्ययायथा ॥ ६ ॥ आ
धारनाहीनिर्दीनाप्योमस्त्यूवावशिष्यते ॥ शक्ति कुद्वलिनीवङ्गेभूमलत्वेवनिर्गता ॥ ७ ॥

कवतन्वीरीतागारस्यसूत्रमा सस्या सिन्धायामभ्येपरमात्म्याभ्यामस्थितइति ॥ विपुल्लवस्यसाध्यद्वानिबिशेषणमित्यपकर्पयोपनार्थम् ॥ १ ॥ सञ्जानल • कण • भवद्धनस्यसवि
रयासद्विहेभ्याप्यपाज्वलमित्तयार्थनोपायज्ञानेन ॥ सखसर्वाधनानामिद्वद्वद्वद्वतिक्रुत्सविधूयतयाअकमभुदयप्रकारातिशयपति ॥ ३ ॥ साध्यायाप्रत्युपेअभेआकारो
प्रयमभु • दितायोर्कंलादास ॥ गालयतिमद्विनकरोति ॥ सांगद्वेसापाराध्यागसहितइम ॥ पार्थिवगधभामकाठिभ्यचतदुपादानजलजागेदपसंहरीत्यथ ॥ ४ ॥ एवमपदात्पा
शापयर्थावपिभलभ्येदीकुपार्त तत्रानोपणपुस्यप्रसुविशेषतःआप्रिलभाविशेषाज्जलस्यस्यरीत्यनसहेतुद्विजलस्यशांसह सोनल स्यशांसवीज्यपबलाद्वबलवोपसहारेपु
स्यप्रसलभिमिलयतरोपायेय ॥ एवरीत्याहेदादाह सप्रसवतिमनोक्षेपआप्रिवाहिकरेहृषाभेदेवतिष्ठतेदतिशेष ॥ ५ ॥ एवपाद्विदबभाप्यचशरीरद्वयविधूयस्थित सोमिर्धिसोमि
नेनप्राग्नेोपसद्वन • कापिलीयते ॥ यदाभाअमिलहृषायुनिबायुनिबाप्यतीतिभ्युनेरित्यर्थ ॥ ६ ॥ शरानुकरद्विनीराकिरिपमूलाधारस्यद्विपुञ्जानादीर्घीनतस्त्कारशाभ्यातिभाहि
करेहृषाकरोवतिष्ठतइत्याह ॥ आधारेति ॥ वङ्गेनिर्गताभूमलत्वेह ॥ ७ ॥

तत्र स्थिता च सा कोऽहीकनासंकलितामनोबुद्धिमये जीवादिषादिनालिंगशरीरे अहंकारि र्पयातया विधा अंतःस्फुरत्विषयकाशचमत्कारः खेच्छाविहारशक्तिचमत्कारश्रयस्यास्त
 या विधासती सूक्ष्मतमेविसनालच्छिद्रे रौलादीचयवैवविश्वनिर्गतयो ज्यनेनत्रप्रविश्यनिर्णीतित्वाह ॥ कोहीकतेति ॥ द्वयोरर्थ ॥ ८ ॥ ९ ॥ एवंसूक्ष्मीभावप्रकारमुक्त्वास्थुली
 भावनेच्छिकनानाशरीरकल्पनाप्रकारमाह ॥ रसेनेत्यादिना ॥ साकुहलिनियोगिनो जीवशक्तिर्वद्रौ प्राणुपसस्तनजलभागयदामु चतितदारसेनसर्वतथापूर्णातेति ॥ यथातर्था
 चर्मरज्जुविभर्त्तितनीभारोआत्माहूपश्वर्मविशेष कूपेक्षिमेवुनाअपूर्णातेतिहत् ॥ १० ॥ एवरापूर्णासितीप्राणुपसस्तनपाथिवभागयमाकारकर्तुंभावयति योगशक्त्या
 कोहीकृतमनोबुद्धिमयजीवाद्यहंकारिः ॥ अंतःस्फुरत्त्वमत्काराधूमलेखेवनागरी ॥ ८ ॥ विसंशैल्लणे भित्तावुपलेदिविभूतले ॥ सायथा
 योज्यतेयत्रतेन निर्णयित्यलंतथा ॥ ९ ॥ संवित्तिःसैवयात्यंगरसाद्यंतंयथाक्रमम् ॥ रसेनापूर्णातेनितंतीभारइवांबुना ॥ १० ॥ रसापूर्णा
 यमाकारंभावयत्याशुततथा ॥ धत्तेचित्रकतोबुद्धीरेखारामयथाकृतिम् ॥ ११ ॥ दृढभाववशादंतरस्थीन्याप्नोतिसाततः ॥ मातृगर्भ
 निषण्णेपुसुसूक्ष्मवांकुरस्थितिः ॥ १२ ॥ यथाभिमत्तमाकरं प्रमाणंवेतिरापव ॥ जीवशक्तिरवाप्नोतिमुमेवदिल्लणादिच ॥ १३ ॥ श्रुतं
 त्वयायोगसाध्यमणिमाद्यर्थसाधनम् ॥ ज्ञानसाध्यमिदानीं त्वंशृणुश्रवणभूषणम् ॥ १४ ॥ एकंचिन्मात्रमस्तीहशुद्धंसौम्यमलक्षितम् ॥
 सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरंशांतंनजगन्नजगत्क्रिया ॥ १५ ॥ तच्चिन्तोत्पत्तनात्मानं संकल्पोन्मुखतांगतम् ॥ यदातदाजीवइतिप्रोक्तमाविलतांग
 गतम् ॥ १६ ॥ असत्यमेवसंकल्पभ्रमेणेंदंशरीरकम् ॥ जीवःपश्यतिमूढात्मावालौक्यक्षमिवाद्धतम् ॥ १७ ॥ यदातुज्ञानदीपनसस्यगौ
 लोकआगतः ॥ संकल्पमोहो जीवस्यक्षयितेशरदभ्रवत् ॥ १८ ॥ शांतिमायातिदेहांयंसर्वसंकल्पसंसक्षयात् ॥ तदारोषवनिःश्रेपदीपस्ते
 लक्षयेयथा ॥ १९ ॥ निद्राव्यपगमेजंतुर्थास्वप्ननपश्यति ॥ जीवोहिभावितेसत्यतथादेहंनपश्यति ॥ २० ॥ अतस्त्वेतस्त्वभावेनजीवा
 देहावतःस्थितः ॥ निर्देहांभवतिश्रीमान्जुर्वीतस्त्वैकभावनात् ॥ २१ ॥ अनात्मनिशरीरादावात्मभावनमंगयत् ॥ सूर्याद्यालोकदुर्भेदं
 हादंतद्वारुणंतमः ॥ २२ ॥ आत्मत्येवात्मभावेनसर्वव्यापिनिरंजनम् ॥ चिन्मात्रममलोस्मिन्निज्ञानादित्येननश्यति ॥ २३ ॥

तथाकल्पाधत्तइत्यर्थः ॥ ११ ॥ तत्रास्थ्यादिकल्पनाप्रकारमाह ॥ दृढेति ॥ मातृगर्भनिषण्णेपुककलेपुसुसूक्ष्मावीजशक्तिरस्थिहस्तपादाद्यकुरस्थितिरेव ॥ १२ ॥ यथाभि
 मतस्तेच्छानुसारिषुमेवादिमहत्तृणाद्यत्वाआकारमवाप्नोति ॥ १३ ॥ योगसिद्धानुसारेणस्थूलसूक्ष्मभावमात्मिकममुक्तमुपसृत्यज्ञानसिद्ध्यातद्विलक्षणतवक्तुपरमप्रकृतश्रा
 वयति ॥ श्रुनमिति ॥ १४ ॥ १५ ॥ चिनोत्पत्त्यासेनोपचिनोति ॥ १६ ॥ जीव परयतिसएवात्मस्थूलभावइतिभावः ॥ १७ ॥ सैक्ष्म्यप्राप्तिकममाह ॥ यदावित्यादिना ॥ १८ ॥
 शान्तिबाधम् ॥ १९ ॥ भावितेसाक्षात्करे ॥ २० ॥ २१ ॥ लौकिकसूर्याद्यालोकैर्दुर्भेदनाशयितुमशक्यम् ॥ २२ ॥ केनतस्मादित्येनतन्नाशास्तमाह ॥ आत्मन्येवेति ॥ २३ ॥

१ निर्वातीतिकाहीकततिद्वयार्थद्वयपेक्षनमितिभाति

अस्यांशानिद्विदवापानीद्वन्मकानामैच्छिकविनोवापस्पृष्टसम्भनानिभासिकरेहृषभ्यनसिध्नीत्याह ॥ अभ्येधेति ॥ २४ ॥ विमूढाविपकीटादय ॥ अच्युतनामभ्युत
 वराहाराणम् ॥ अच्युतपयाम्नादि विपयिप्रितमिदमितिदृढत्वात्तद्विषयताम् ॥ २५ ॥ इतिदृढरातदुराहरणमुद्युद्गुरोलोकेआलोकितमित्यर्थ ॥ २६ ॥ व्योमर्ताप्रसाकाराणाम्
 ॥ २७ ॥ शैश्यास्तिरिशयाअभिष्मार्दिसर्वसिद्धयदत्तारायनोपसहरति ॥ अणिमादीति ॥ अभ्यार्पकायप्रविरस्यभोग्यामिलक्षणम् ॥ २८ ॥ तथादीपूर्वैहृषरत्यागोपा
 यमाह ॥ रषकर्त्त ॥ उद्भूत्यर्हाहर्त्तसायपरहृषेयाषयोअ्यतेतवदयेहृत्स्यज्यतदतिपरेणाभ्यय ॥ यथाशास्यपवनसकान्तुप्यामोदभ्यवनादाकभ्यप्राणोयोअ्यतेतद्वत् ॥ २९ ॥
 वितस्वरउपरतचट काठलाटवन्नश्ति ॥ परोपरोहृषीरेभनाभपितत्तपरमोक्तमयत्तजीवोविनिर्भरयते ॥ यथाआसेषकपुरुषक्तरस्यक्तुगोकेनयमेवमठन्तवाआसेक्तुनि
 अन्येषविदालानोभावयतियथैवयत् ॥ तस्यैवाशुपश्चतदृढभावनायत् ॥ २९ ॥ दृढभावानुसधानाद्विमुद्राअपिरापव ॥ विप
 नयत्यमृतताममर्तविपतामपि ॥ २५ ॥ एवयथायदेवहभाव्यतेदृढभावनात् ॥ मूयतेहितदवाशुतदित्यालोकितमुद्ग ॥ २६ ॥ सत्यभावा
 नहृष्टायेदंहाहोभवत्यलम् ॥ दृष्टस्त्वसत्यभावेनप्योमर्तायातिदेहक ॥ २७ ॥ अणिमादिपदप्राप्तौज्ञानयुक्तिरितिश्रुता ॥ भवतासाधु
 नाराभयुक्तिमन्यमिममाश्रुणु ॥ २८ ॥ रेचकाभ्यासयोगनजीव कुदलिर्नागहान् ॥ उद्भूत्ययान्यतेयावदाभोद पवनाटिव ॥ २९ ॥ त्यज्य
 तेविरतसदादंहायकाष्टलाष्टवत् ॥ दंहेपिजीवेपिमतावासेषकहवाटर ॥ ३० ॥ स्याववरजगमेवापियथाभिमतयेच्छ्रया ॥ प्रोक्तस्त्वप
 दसम्भजार्वातीर्विनिवश्चते ॥ ३१ ॥ इतिसिद्धिश्रियमुक्तास्थितैवत्तदुपुन ॥ प्रविश्यतेस्वमन्यद्वाययत्तातविरोचते ॥ ३२ ॥ देहादयस्त
 याधिवान्द्र्याभवत्याखिलानय ॥ संविटाजगदापूर्यसपूर्णस्वीयतेयवा ॥ ३३ ॥ ज्ञात्वासादाभ्युदितमुज्झितदोषमीशां पययथासम
 भिवाछतिचिद्वकाश ॥ प्राप्नोतितत्तदधिरेणतथैवरासमसम्भक्पदविकुरनावरणत्वमेव ॥ ३४ ॥ इत्यार्षवांवा दे० मो० पुनि० पु०
 सू० अणिमाटिलाभयोगोपदेशानामद्वाश्रितितम सर्गं ॥ ८२ ॥
 ॥ ६५ ॥
 ॥ ६६ ॥
 ॥ ६७ ॥
 ॥ ६८ ॥
 ॥ ६९ ॥
 ॥ ७० ॥
 ॥ ७१ ॥
 ॥ ७२ ॥
 ॥ ७३ ॥
 ॥ ७४ ॥
 ॥ ७५ ॥
 ॥ ७६ ॥
 ॥ ७७ ॥
 ॥ ७८ ॥
 ॥ ७९ ॥
 ॥ ८० ॥
 ॥ ८१ ॥
 ॥ ८२ ॥

चूडालासिद्धि विभवो अश्वभूतः ॥ गुरुपदेशसाफल्येकिराटाल्यानमीयते ॥ १ ॥ चूडालाएवंप्रागुक्रीत्याप्राणधारणादियनाभ्यासवतीसतीअणिमादिगुणैश्वर्ययुक्ता
 बभूव ॥ १ ॥ तदैश्वर्यमेवावयुत्प्रपचयति ॥ जगामेत्यादिना ॥ मोहकालुष्यत्यातापयस्यचोपशमादमलरथीतलाच ॥ २ ॥ तस्याःकायब्यूहादिकल्पनैश्वर्यमाह ॥ क्ष
 णमपीति ॥ अगताअवियुक्ता ॥ राउयेपुराद्वृजगत्सुभवेनपुत्रोवास ॥ ३ ॥ विद्युत्प्राणभाउन्मेधाइवद्योतमानानिभूषणानियस्याः ॥ ४ ॥ ५ ॥ दिशांब्योन्नश्रोदेर्यावतिभु
 वनरधाणिप्रसिद्धानितानिसर्वाणित्यर्थः ॥ ६ ॥ सर्वभूतरतज्ञानयासभाषणादिव्यवहारम् ॥ ७ ॥ बहुशःप्रतिबोधयामासेतिव्यवहितेनसबधश्छांदसः ॥ ८ ॥ ९ ॥ यथावेदाभ्य
 यनकालेबालोवेदविद्यासर्वंरुथार्थात्कलार्थप्रकाशनादिगुणशालिनीनवेदतद्वत् ॥ १० ॥ ११ ॥ सर्वासिद्धिशालिन्यास्तस्याश्चेद्वर्तवोधनेअशक्तिसर्हान्येपासिद्धिशून्या
 श्रीवसिष्ठुवाच ॥ अणिमादिगुणैश्वर्ययुक्तासानुपभामिनी ॥ एवंबभूवचूडालाघनाभ्यासवतीसती ॥ १ ॥ जगामाकाशमार्गोणिवि
 वेशांबुधिकोटरम् ॥ चचारवसुधापीठंगेवामलशतितला ॥ २ ॥ क्षणमप्यगताभर्तुर्वक्षसश्चेतसस्तया ॥ सर्वपूवासरारुयेपुलक्ष्मीरिव
 जगत्सुच ॥ ३ ॥ आकाशगामिनीश्यामाविद्युत्सारंभभूषणा ॥ बभ्राममेघमालेवगिरिमालामहीतले ॥ ४ ॥ काष्ठंलणापलंभूतंस्वंवा
 तमनलंजलम् ॥ निर्विद्रमविशत्सर्वतुर्मुक्ताफलंयथा ॥ ५ ॥ मेरोरुपरिशृंगोणिलोकपालपुराणिच ॥ दिव्योमादररंध्राणिविजहारय
 थासुखम् ॥ ६ ॥ तिर्यग्भूतपिशाचाद्यैःसहनगामरासुरैः ॥ विद्याधराप्सरःसिद्धैर्व्यवहारंचकारसा ॥ ७ ॥ यत्नेनतंचभर्तारिमालमज्ञानादृ
 तंप्रति ॥ बहुशोबोधयामासचूडालानविवेदसः ॥ ८ ॥ कलाविदुधामुग्धालेयंयुहिणीमम ॥ इत्येवंकेवलंराजासचूडालांविवेदता
 म् ॥ ९ ॥ एतावतापिकालेनताम्वंगुणशालिनीम् ॥ बालोविद्यामिवनृपश्रुडालानविवेदसः ॥ १० ॥ साप्यलब्ध्यात्मविश्रान्तिस्तान्सिद्धिश्रि
 यमात्मनः ॥ दर्शयामासनोराज्ञाःशूद्रस्येवमखक्रियाम् ॥ ११ ॥ श्रीरामउवाच ॥ महत्याःसिद्धयोगिन्यास्तस्याअपिशिविध्वजः ॥
 यत्नेनप्रापनोबोधंबुद्ध्यतेत्यःकथंप्रभो ॥ १२ ॥ श्रीवसिष्ठुवाच ॥ उपदेशक्रमोरामव्यवस्थामात्रपालनम् ॥ ज्ञानस्तुकारणंशुद्धा
 शिष्यप्रज्ञैवराघव ॥ १३ ॥ नश्रुतेननपुण्येनज्ञापतेज्ञेयमात्मनः ॥ जानात्यात्मानमात्मैवसर्पःसर्पपदानिव ॥ १४ ॥ श्रीरामउवाच ॥
 एवंस्थितेवाथमुनेकथमेतज्जगत्स्थितौ ॥ क्रमोगुरुपदेशाख्यःस्वात्मज्ञानस्यकारणम् ॥ १५ ॥

नान्गुरुणांशिव्यबोधनेशक्तिर्दूरापास्तेति

रामशक्ते ॥ महत्याइति ॥ तस्याअपियत्नेनउपदेशप्रयासेन ॥ १२ ॥ तद्विज्ञानार्थसंगुरुमेवाभिगच्छेदित्यादिशास्त्रोक्तमर्थादाव्यवस्थान्मात्रपालनंरुकरतउपदेशक्रमेन
 त्वसावनधिकारिण्यपिज्ञानबलाज्जनयितुशक्नोतीत्यर्थः ॥ प्रज्ञापहणसाधनचतुष्टयसहितप्रज्ञापरम् ॥ १३ ॥ श्रुतेनअनात्मशास्त्रप्रावीण्येन पुण्येनचित्तशुद्धानेगेनकाम्यकर्म
 वर्णेण ॥ अथवाश्रुतेनशाब्देनपरोक्षज्ञानेन ॥ आत्मनस्तत्त्वभूतज्ञेयब्रह्मज्ञानज्ञापतेइतरवस्तुवन्नाविषयीक्रियते ॥ पुण्येनापित्वर्गभोगवन्विविचारेज्ञानजन्यतेकितुनाभ्यावि
 चारेजानितेचरमसाक्षात्कारदृश्यरूढेनात्मनैवात्माआत्मानंजानातीत्यर्थः ॥ सर्पपदानिसर्पइव ॥ इवार्थैवशब्दः ॥ १४ ॥ तर्हिगुरुपदेशाख्यःक्रमःकथंकेनद्वारेण ॥ १५ ॥

स्वलाठंभीनिश्चयान्प्रायेणशिवबुद्धेभ्यस्तृप्यवपणानाम्यसनपादानद्वारागुरुकृपदेशोक्षानकारणतनिषकुनसिष्ठ किराटोपास्थानमाह ॥ अस्मिन्तथादिना ॥ किराट खेटवणि
म् ॥ १६ ॥ १० ॥ कापयपातव्नीयद्वेषणतात्वमाहार ॥ बुधाधरोधयामास ॥ १८ ॥ तस्यान्वेषणोयोगेनैनुमिधियामाह ॥ कपर्दकादिति ॥ काभेसतिममहस्तेमवताअ
नकरकर्त्ताकिष्कीलातद्विकयाध्वार कपर्दका स्थलतोटीत शतत सङ्कततोद्देशहोवेतिचेतसाकलयश्चितपरसत् ॥ १९ ॥ अन्वार्थमप्यारधोदोषोयोगोभूहजन
शासननिधिधिरस्तिद्विभ्यन्नाफलोभाषनीमिष्यध्वानाह ॥ जमति ॥ २० ॥ २१ ॥ प्राप्राअलिलात्तद्दृश्य संसारिकभोगयेन शान्ता सर्वद्वारिभ्यापनर्थायस्यतादृरा
भयास्थित ॥ २२ ॥ काश्वभूत्ययस्यतथाधिपतदन्म ॥ २३ ॥ तथागुरुपदेशकानाप्यच्छाष्यपरोक्षभायमभिविष्यते ॥ अन्वन्वित्पारोक्षलभ्यते ॥ २४ ॥ कपयभ्यन्तहाह ॥
॥ श्रवसिपुत्रवाष ॥ ॥ अत्यंतरुपण कश्चिकिराटोधनधान्यवान् ॥ अस्तिविध्याटवीकसेकुटुम्बीयाक्षणोयथा ॥ १६ ॥ तस्यैकदानिप
तितागच्छतोर्विधाजगते ॥ एकावराटिकारामटणजालकसदते ॥ १७ ॥ कार्पण्यान्तसप्रयत्नसर्वदणतुधादिकम् ॥ कपर्दकार्पमभि
तोदुधावदिवसमयम् ॥ १८ ॥ कपर्दका स्युभवताचत्वारोटीषकालत ॥ तत शतसहस्रचसहस्रचेतिचेतसा ॥ १९ ॥ कलयन्जगलेदी
नारान्दिवमवद्वित ॥ जनहाससहसाणिबुधुधेनपरंतुस ॥ २० ॥ तनोदिनत्रयस्यतिेनतस्माच्चजगतात् ॥ पूर्णदुविषप्रतिमोल्बध
श्रितनामणिमहान् ॥ २१ ॥ तंप्राप्यतुष्टददयन्समागम्यगृहंसुरवम् ॥ प्रासाखिलजगद्द्विशांतसर्वतयास्थित ॥ २२ ॥ एवयथाकिराटन
यपदान्वपणनतत् ॥ रत्नलब्धजगन्मूल्यमहोरात्रमखदिना ॥ २३ ॥ तथाश्रुतोपदेशेनस्वात्मज्ञानमवाप्यते ॥ अन्वदन्विव्यतेचान्यह्यथ
तेहिरुकमत् ॥ २४ ॥ ब्रह्मसर्वेद्विधातीतश्रुतादादिब्रयसंविद् ॥ तेनापदेशादनयनात्मतत्वमवाप्यते ॥ २५ ॥ गुरुपदेशचविनानात्मत
त्वागमोभवेत् ॥ केनचित्तामणिलब्ध कपर्दान्वपणविना ॥ २६ ॥ तत्त्वस्यास्यमहायस्यगुरुकयनंगतम् ॥ अकारणकारणतांमणोरि
वकपर्दक ॥ २७ ॥ पश्चरापवमायेयमोहनीमहतामपि ॥ अन्वदन्विव्यतेयन्नादन्यदासापतेफलम् ॥ २८ ॥ अन्वत्करोतिपुरुकपफलम
न्यद्वन्नामोतियश्चिपूजातस्त्वल्लयतेच ॥ तस्मादनंतरभवस्यजगद्भ्रमस्यश्रेयातिवाहनमसंगमनिच्छयेव ॥ २९ ॥ इ० वा० वा०
द० भास्त्रापाप्युतिवाण० पू० शू० किराटोपास्थानं नाम इयश्रीतितमस्वर्ग ॥ ८३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥
ब्रह्मि ॥ मूतारिराध्यवपणान्छाष्यवापार द्विधयमयोय्या सधिद्विषसहस्य ॥ मुख्यशशाशशाश्वदन्तपरुषजन्मते मासांमभ्येअत्यन्तत्वेच्छन्मायाभरमहसोनित्यापरो
क्षब्रह्मस्युत्पन्निप्यबुद्धिस्तच्छास्रहस्यमाधोमयपयुकमेधनोपदेशात्तकाष्मिन्यथा ॥ १५ ॥ तथाप्याचार्यवाभुकरयोवेत्यादिभृतेगुरुपदेशआवरयकइत्याह ॥ गुरुपदेशोति
॥ २६ ॥ आन्वपणद्वाराकपर्दकइधमनद्वारागुरुकयनमकारणमप्यधरफळदर्शनात्कारणतांमिस्यर्था ॥ २७ ॥ २८ ॥ एवमकारणवेधगुरुपदेशायास्तलाप्रस्यकारण
संभालास्मिन्पारधरोधोपनीतस्यकगद्भ्रमस्योपशर्पेक्षय विष्यतीतिनयनावेहोसाह ॥ अन्वदिति ॥ चिपूजागमसुधयस्योत्तरेवमबलोत्कथनेभ्युपनेभ्रमस्मादात्सलाभाद्भनतर
भवस्यपाराधरोधोपनीतस्यकगद्भ्रमस्यगुअसयात्तथाअनिच्छयात्पेक्षणेनतिवाहनमभवभ्युदत्त्यथा ॥ २९ ॥ ॥ इ० वा० ता नि पु० इयश्रीतितमस्वर्ग ॥ ८३ ॥

शिविष्वजस्यवैराग्यचूडालाश्वत्सनं वने ॥ निशित्तैकस्थानिर्माणमदरेस्थितिरीयते ॥ १ ॥ तत्त्वज्ञानरूपपदं विश्रातिस्थानविना ॥ अप्रजाः नटसंततिः पुमान् शोकादितमसा अ
 धत्वमिव ॥ १ ॥ अभीष्टैरसामतादिभिरुपनीतासुरलादिविभूतिषु ॥ २ ॥ मुक्तइषुर्यस्सैतथा विधौ देवादिद्वेजातुर्मृगादिव्याधितोभीतो यथा एकतादिपुरतिमेतद्वत् ॥ ३ ॥
 अशेषादिवसक्रियाः कार्यते ॥ त्कोरन्यतरस्यामि त्यणौ कर्तुर्णौ कर्मत्वे कर्मणिल ॥ ४ ॥ परित्राडिवस्थितः समहाभोगान् श्रियचक्रमोक्तु रिवयते ॥ च पूर्ववाक्यार्थेन सहस्यस

॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ ततः शिविष्वजो राजा तत्त्वज्ञानपदं विना ॥ आजगाम परं मोहं तमो धत्वमिवाप्रजाः ॥ १ ॥ दुःखाग्निदीपितमना
 मनागपि विभूतिषु ॥ तास्वभाषोपनीतासुरनेमिप्रशिखास्विव ॥ २ ॥ एकांतेषु दिग्गतेषु निर्झरेषु गहासु च ॥ आजगाम रतिं जंतुर्मुक्तेषु व्यधि
 तो यथा ॥ ३ ॥ राघवत्वमिवारोषाः सांत्वानुनयवोधनैः ॥ प्रार्थितः कार्प्यते भृत्यैर्महीपो दिवसक्रियाः ॥ ४ ॥ नित्यमुदामवैराग्यः परिव्राडिव
 शांतधीः ॥ खिद्यते च महाभागान् सभोक्तुंच श्रियं स्थितः ॥ ५ ॥ ददावतितरं दानं गोभूमिकनकादिकम् ॥ देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च स्वजनेभ्य
 श्वमानद ॥ ६ ॥ चचारचतपः कर्तुं कृच्छुचां द्रायणादिकम् ॥ परिवभ्रामतीर्थानि विनान्यायत नानि च ॥ ७ ॥ स तथापि विशोकत्वं न मनाग
 पित्त्वयवान् ॥ अनिधानां खनन् भूमिनिधानार्थीनिधिं यथा ॥ ८ ॥ शान्तिदिवं महानेपशुष्यत्येव रुशानुना ॥ चिंतयान् चिंतयामास संसा
 रव्याधिभेषजम् ॥ ९ ॥ चिंतापरवशोदानोराज्यं स्वस्य विषोपमम् ॥ महाविभवमप्यग्रनापश्यत् खिन्नयाधिया ॥ १० ॥ अथैकदंकांतगा
 तं जूडालामं कमागताम् ॥ इदं मधुरयावाचासमुवाच शिविष्वजः ॥ ११ ॥ ॥ शिविष्वज उवाच ॥ भुक्तं राज्ञ्यं चिरं कालं भुक्त्वा विभव
 भूमयः ॥ अधुना स्मिद्विरागेण युक्तगच्छामिकाननम् ॥ १२ ॥ न सुखानि न दुःखानि नापदो न च संपदः ॥ कोटीकुर्वतितन्वांगिमुनिं वन
 निवांसिनम् ॥ १३ ॥ न देशभंगसंमोहो न संग्रामे जनक्षयः ॥ राज्यादप्यधिकं मन्यसुखं वननिवांसिनाम् ॥ १४ ॥ स्ववकस न धारिष्यो
 ररूपहृदवपाणयः ॥ मंजरीजालहारिष्यो लोलशुभांबुदांशुकाः ॥ १५ ॥ स्वपरगांगरागिण्यः कृतकौसुममंडनाः ॥ आसेव्यकांचनशि
 लानितंबतटशोभिताः ॥ १६ ॥ तरंगमौक्तिकप्रोतसरिन्मुक्तालतावृताः ॥ लतावयस्यस्य वलिता मुग्धमुग्धमृगात्मजाः ॥ १७ ॥

मुच्चयार्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ देहमनःशोधनकर्तुं कृच्छुचां द्रायणादिकतपश्चकार ॥ ७ ॥ ८ ॥ चिंतयान् चिंतयान् लक्षणैः कशानुना ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ विभवभूमयो वै भवपदानि
 ॥ १२ ॥ कोटीकुर्वति श्लिष्यति ॥ १३ ॥ सुखाधिक्ये हेतून् दर्शयति ॥ न देशेति ॥ १४ ॥ इदानीं वनराजीश्वरालोपमात्वेन स्त्रीकल्पवर्णयति ॥ स्ववकेत्यादिपचभिः ॥ प्राये
 ण सर्वत्र रूपकाणि ॥ १५ ॥ कतानि कुसुमान्येव कौसुमानि मंडनानि यामि ॥ आसेव्याः काचन शिला एव नितंबतटासैः शोभिताः ॥ १६ ॥ तरालक्षणमौक्तिकैः प्रोताभिः सरि
 न्मुक्तालताभिरावृता ॥ मुग्धमुग्धमृगाएवात्मजाः शिशवो यामासाम् ॥ १७ ॥

सुधियन्ध्यानिर्वात्रिदशानिकलभाजनानिपात्रि ॥ पुंरत्नपुंरत्नद्वितिगुण्यापूरत्नतापृषत्तापगानियासाम् ॥ १८ ॥ त्वरत्नद्वयत्वात्वायस्यदत्तनमन्वाधोपाधोनिद्वयपा
 त्ना ॥ वनधीप्योवनराज्य ॥ १९ ॥ १० ॥ अस्तिष्यनपरनविषयोसम्पद्येजसमद्विचारे ॥ ११ ॥ त्वस्यैराप्यदाधीकाकासाधानापाकर्त्नीकाभासक्तिभेवषयोत्रुपतत्तवर्ष
 ननतनुमप्यधानसस्युणाविशालनभ्यापयद्विषालपमीचूडालोषाच ॥ प्राप्तत्पादिता ॥ १२ ॥ ११ ॥ यद्वैशोभाभदेवसाधेनियासत् ॥ अस्मद्वयोभ्यनिष्ठुवचनम् ॥ १३ ॥
 गुण्याधिपयथायतेपासुलतासुतरापरिरोगतपुष्यमितयागुडितयाजरासासह ॥ गुण्यासिनाभिर्दत्तभिर्भेदीनास्ताभ्यररापाभेवपुकेतिभाष ॥ १५ ॥ रघस्यराज्यच्छिद्रस्य
 स्वभावोदामसंगप्यावित्तीर्णफलभोजना ॥ पदपदश्रेणिनयना गुण्यापूरत्नानिका ॥ १८ ॥ आस्तापस्यदत्तायाताशीतलाभलगा
 त्रिका ॥ रमयतिवमिवमंवनवीप्योवरानने ॥ १९ ॥ यथाविविकमेकर्त्तमनोभवतिनिर्दन्तम् ॥ नतयाशशिधिषेपुनवधर्द्रसभसु
 ॥ २० ॥ अस्मिन्सम्भरणोतन्निविधेयकृतमहति ॥ सत्तुर्विषयदयतीन्द्रानस्वनेपिकुलक्षिय ॥ २१ ॥ ॥ शूडालोवाच ॥ ॥ प्राप्तकाल
 रत्नकार्यराजतनायनेतरत् ॥ वसतिराजतेगुण्यफलशरदिराजते ॥ २२ ॥ जराजराद्वेहानांयुक्तोवनसमाश्रय ॥ नपुनार्त्वादेशाभेवते
 नंतम्भनरोचते ॥ २३ ॥ योवननमहाराजनयाध्वयमुज्जिता ॥ पुष्पौषोणोवतरवस्तावन्दोभामहेगृहे ॥ २५ ॥ पुष्पधानागुष्पभितजरसा
 सहकाननम् ॥ समग्रहद्रमिप्यामोहसाहवसरोवरात् ॥ २५ ॥ अत्रासकालदृषतेप्रजापालनमुज्जत ॥ राजभ्यस्यैवरधस्यमहदंनो
 भविष्यति ॥ २६ ॥ अत्रासकारिणभूपुरोधयचित्तवैप्रजा ॥ रोधयतिद्व्यकार्यभ्यप्रभुंयत्याभरस्परम् ॥ २७ ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥
 अलमुत्पलपनाक्षिविधेनाभिमत्स्यमे ॥ विद्विभंगतमेवेतोदूरमेकांतकाननम् ॥ २८ ॥ बालात्वमनवपार्श्विनागंतव्यवनत्वया ॥ पु
 सामर्षिद्विद्विगिदुर्विगाव्यावनाश्रय ॥ २९ ॥ समधानवनावासेयोपित कठिनाअपि ॥ काननेगुष्पमंजयसोदशखालिमक्षमा ॥
 ॥ ३० ॥ षष्ठ्यापालयत्येहाराज्येस्यातव्यमुत्तमे ॥ कुदुभमारोद्वहनंपत्यौयातेधवत्क्षिय ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाद्ये
 ताराजालामिंदुवदनावशी ॥ उत्तस्यौखागुमखिलदिनकार्यवकारच ॥ ३२ ॥ अयोज्जितप्रजाचेष्टोरविरस्ताचलययी ॥ शिखिष्वजो
 वनाभिवसुसमजानदुर्गमम् ॥ ३३ ॥ सद्धस्यविततंरुपतमेवानुययीप्रभा ॥ नायंभावनिष्कंताशूडालेवानुरागिणी ॥ ३४ ॥
 निपसापिप्रिषेप ॥ एतपापय ॥ ३५ ॥ रोधयतिनिधरयति ॥ २७ ॥ एवविशालिनोप्यविशलवैराप्य शिखिष्वजस्तामनुनयति ॥ अलभिस्यादिता ॥ ३८ ॥ वनाश्रयो
 वनरशोभुभ्यनविगासाभ्येदुपशस्य ॥ ३९ ॥ कठिना कठोरतप्योपि ॥ यथाकाननेजानाउपवनताताभ्यक्त्येराअपिगुष्पमंजयंशाखार्किसोदुमक्षमास्तद्धिस्यर्थ ॥ शका
 लिप्रतिपाठराकानाबलवतापक्षिणामाटिपक्षिभिस्याप्येयम् ॥ ३० ॥ यक्षयोक्तमयामकालदृषतेरितिस्त्यापिदोषस्यपरिहृतरत्स्यैवकार्यंस्वारायेनाह ॥ जगत्सेति
 ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उदयपयोर्दोषोप्येउपशानयोरेपियोज्ये ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

धृताव्योषापागास्वसवीगानेनथाविधंशर्वसंश्लिष्यतिस्वयमपिकामादांलंगीतिसंश्लेषानथाविधायमुनेवेत्युल्लेक्षा ॥ श्याद्यधेतिश्लिष्यकर्त्तरिणः ॥ ३५ ॥ नमाल्लक्षण
 बालकाभकेयासातासुदिक्षुयमुनाचरिवदर्शनादिवज्योत्साहासोदयाकितर्परितःकतमदलचयथास्यात्तथास्थितासु ॥ इतःप्रभृतिर्वैपासमम्यतानांतारागणोददशेइत्यत्रस
 वधः ॥ ३६ ॥ दिनश्रीश्चदिननाथश्चतद्रूपयोर्द्वयोद्यानप्रचुरमैरवेमेतसवधिअपरपरउत्तरार्धरतुगच्छतोसतोः ॥ ३७ ॥ नयाअर्धवर्षांपतापभोजर्कःपापैस्त्वन्मित्त
 स्तीष्णकरैश्चहातपैश्चोच्चित्तमैरवमिदपारनिशानिशांनायकलक्षणयोर्दंपत्योःरतुमागच्छतोसतोः ॥ ३८ ॥ दिवधूमिर्मुक्तःउत्सटोमंगलजानामजालिरिवव्योमलक्षणकु
 टिमसौधतलेतारागणोददशे ॥ ३९ ॥ स्वनाथान्चेवणोनतदुरयप्रतीक्षयाचश्नातकुम्दादिकुमुमैर्हासवती ॥ यौवनस्वयौवनफलभितियावत् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ संप्रसुमा
 आययौयामिनीश्यामाभुवनंभस्मधूसरम् ॥ धृतव्योमापगंशर्वसंश्लेषायमुनेवसा ॥ ३५ ॥ दिक्षुसंध्यावदंतानुस्थितासुक्रतमंडल
 म् ॥ तमालबालकांकानुज्योत्साहासोदयाकितम् ॥ ३६ ॥ गच्छतोरपरंपरंदंपत्यामैरवंपदम् ॥ देवोद्यानमयंरतुंदिनश्रीदिननाथ
 योः ॥ ३७ ॥ आगच्छतोरिदंपारंल्यपतीक्ष्यकरोच्चित्तम् ॥ निशानिशानायकयोर्दंपत्योर्भैरवंपुनः ॥ ३८ ॥ तारागणाथददशोविकीर्णा
 व्योमकुट्टिमे ॥ मुक्तोमंगललाजानांदिवधूमिभिरिवांजलिः ॥ ३९ ॥ चंद्राननातमःश्यामाश्रांताकुशुमहासिनी ॥ यामिनीयावन्नंप्रापस
 रोजमुकुलसनी ॥ ४० ॥ कृतसंध्यासमाचारःसहचंडालयेषुया ॥ शुष्वापशयनेभूयोमैनाकडवसागरे ॥ ४१ ॥ अथाधरान्नसमयेदेशे
 निःशब्दतांगते ॥ घननिद्राशिलाकोशनितीनेसकलजने ॥ ४२ ॥ सतस्यांसंप्रसुमायांशयनेकोमलांशुके ॥ भृशंनिद्राविमूढायांभ्रम
 यांमिवपंकजे ॥ ४३ ॥ तत्याजदयितांमुसामंकाद्राजाशिरिवध्वजः ॥ स्वैरस्वैरंमुखंरहोर्दंशंचांद्रप्रभामिव ॥ ४४ ॥ उत्तस्थौशयनाह्नी
 नवधूकाधीचलांशुकान् ॥ सलक्ष्मीकांतिलोर्मेर्हरिःक्षीरार्णवादिव ॥ ४५ ॥ वीरक्रमार्थ्यामातितत्रैवानुचरव्रजम् ॥ योजयित्वा
 जगामासौपुरात्रिगंत्यपूर्णधीः ॥ ४६ ॥ राज्यलक्ष्मिनमस्तुभ्यमित्युक्तामदलाद्गतः ॥ विवशोप्राप्तरण्यानीमेकानदइवाणवम् ॥ ४७ ॥
 घनांधकारगुल्माद्याक्षुद्रभूतौषककशा ॥ सारण्यानीनिशासाधंसंतेनातिवाहिता ॥ ४८ ॥ प्रातःशून्यामरण्यानीसनीत्वाविततंदि
 नम् ॥ सममर्कणकस्याचिद्विश्यामवनावनौ ॥ ४९ ॥

यातस्याचंडालायाभृशंनिद्रयाविमूढायांसत्याम् ॥ ४३ ॥

यथाराहेर्मुंलचद्रमोक्षकालेस्वैरशैरशनैःशनैश्चाद्रप्रभापार्चादिशप्रतित्यजतितद्वत् ॥ ४४ ॥ लीनावधूर्यास्मिस्तस्त्रीनवधूकतथाविधमधीचलमर्धमागोपस्यतथाविधमधुक
 प्रावरणवस्त्रयस्मिस्तथाविधाच्छयनात्पर्यकात् ॥ लक्ष्म्याःकातिभिःसहिताःसलक्ष्मीकातयोकोलाश्रोर्मयोयस्मिस्तथाविधाक्षीरार्णवादिव ॥ ४५ ॥ वीरक्रमश्चोरदुट्टनिप
 हाथानिशाचयान्तवीरक्रमएवानुचरव्रजयोजयित्वानियुज्य ॥ पूर्णधीर्निस्सह ॥ ४६ ॥ उपाभोपणाम ॥ अरण्यानीमहदरण्यम् ॥ हिमारण्ययोर्महत्वेदत्यानुक् ॥ ४७ ॥
 घनैरधकारसदशैरधकारलक्षणैश्चगुल्मैरदद्यासाअरण्यानीनिशाचतनातिवाहिताउत्तीर्णा ॥ ४८ ॥ अर्केणसमविशश्यामेत्युक्त्याआसायंजगामैवेतिगम्यते ॥ ४९ ॥

नयस्विर्नर्तापिम् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अत्यन्तदृश्याजनताजनसमुद्गा जनपदइतिपाद्यम् ॥ पुराणिषयस्मात् ॥ ५२ ॥ रटितसशब्दप्रवृत्तिवशात्पणालद्वारासलिलानिपाभ्यस्त
 यादियभिर्भाषिभित्ताबलवसरा क्लान्तारथायस्मिन् ॥ पूर्णभूताभूतपूर्वादिआश्रमायस्मिन् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ शाहूर्तैर्हीतिसृणुष्यपररी रथाने ॥ नवशायाङ्गुलम् ॥ ५५ ॥
 उदप्र पणशासनदृग्मात्रम् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ विधिधाताअग्नित्वस्रष्टमन्त्रिकमन्त्र्यवशासनजनजातमिष ॥ ५९ ॥ पुण्याणामुष्ययसवयम् ॥ फलमूलकुराका
 धर्तानामप्युत्पलक्षणमतम् ॥ मतस्त्वृतीयेत्यर्थ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ उकमनूपोषधहरति ॥ इतीति ॥ मालवेशरिखिव्यजद्विधर्णिप्रकरेणमवतीर्णतकच्छेदिरचितउदजेअत
 भानावदस्यतायातेतज्जानादिपूर्वकम् ॥ किंचित्कलाटिकमुष्कातांनिनायतमस्विनीम् ॥ ६० ॥ पुनःप्रातपुराणपुष्वर्भदलानिगिरीन्व
 दी ॥ जवाद्दृष्टपयामासराजाहादशशर्वरी ॥ ५१ ॥ ततोमंदरशैलस्यतदस्थजनदुगमम् ॥ प्रापकाननमल्यतदूरस्थजनतापुरम् ॥ ५२ ॥
 रथणालसलिलवापीयलितपादपम् ॥ शीणवैपालयज्ञातभूतपूर्वद्विजाश्रमम् ॥ ५३ ॥ क्षुद्रप्राणिविनिर्मुक्तसिद्धसेव्यलतालयम् ॥
 आपुणपादपलतनाणवृत्तिकरं फलं ॥ ५४ ॥ तत्रैकस्मिन्समेष्टुद्धस्थलसलिलमालितं ॥ शीतलेशाहलश्यामस्निग्धेसफलपादपे ॥ ५५ ॥
 समंजरीभिवंछीभि सचकारोटजालयम् ॥ प्रावृत्काल सविपुद्गिर्नीलाभ्ररिवपजरम् ॥ ५६ ॥ मसृणुवैणवंदढफलभोजनभाजन
 म् ॥ अपपात्रपुष्पभांडमक्षमालांकमदलुम् ॥ ५७ ॥ कर्पाशीतापनोदायधृसीचैववृग्गाजिनम् ॥ आनीयायोजयत्तास्मिन्मठिकामदि
 ररुप ॥ ५८ ॥ यत्किंचिदन्यद्वावसुयोग्यतापसकर्मणि ॥ तत्तत्रस्थापयामासजरातीव क्रमविधि ॥ ५९ ॥ सुध्यापूर्वजपप्रात प्रहरेस
 तदाकरत् ॥ पुण्याचयद्वितीयेतुस्नानदेवाचर्नतत ॥ ६० ॥ पश्चादनफलकिंचिदनकदमिसादिष ॥ शुष्कजप्यपरोभूत्वानिनायेकोनि
 शांशगी ॥ ६१ ॥ इतिदिवसमखदमदरोपांतकच्छेदिरचितउदजेमालवेशोनिनाय ॥ नवदृपतिविलसतनसस्मारकंवास्फुरतितदि
 विवकरान्यलक्ष्म्याहरंति ॥ ६२ ॥ ॥ इत्यापूर्वा० वा० दे० मोक्षोपायेपुनि० पू० षू० शिखिव्यजप्रब्रज्यानामचतुरशीतितम सर्ग० ॥ ८५ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवशिखिव्यज-पूणंमठिकायांवनोस्थित ॥ इदानींशृणुचूढालासाकिंकतवतीयहे ॥ १ ॥ तत्राह्वरत्रसमयेदूरया
 तंशिखिव्यज ॥ हरिणाग्रामसुधेवचूढालाद्युषुषयात् ॥ २ ॥ अपस्थत्यतिनिर्हीनाशयनशून्यतागतम् ॥ अभास्करमपूर्णेदुशांतशोभ
 मिवायरम् ॥ ३ ॥ तत्तस्योर्किंचिदाभ्यजानवदनाखेदशालिनी ॥ कुसितेवमहावक्षीनिरुत्साहांगपह्रवा ॥ ४ ॥

स्थितस्तन्वशरितवर्षद्विषसांनिनाय ॥ मन्वायुपूतनपद्वर्तविश्लासनसस्मार ॥ मकुललाभाह् ॥ कथेति ॥ विषेकेच्छेदिसुरतिसतिराज्यलक्ष्म्य क्रवादिद्रवपिहरतिबाला
 जननेनपशार्कवशाकृत्रिनकचिदरपीत्यर्थ ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीवसिष्ठम० ताल्यंप्रकारोनिर्वाणप्रकरणे ० चतुरशीतितम सर्गं ॥ ८४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥
 तदपामुद्दधारावाभ्यपणयपिदरानम् ॥ भाष्यपूर्वशानकालेबाधमचापषण्यते ॥ १ ॥ उकमनूपद्यप्यभाणकपयासागमयति ॥ एवञ्जिति ॥ १ ॥ यान्दुग्धेतिराकाद्विद्योत्
 म्नित्यासराजापत्यविशेषान्द्रयादनेतिप्रोक्तमर्थम् ॥ १ ॥ पत्यापिर्हीनतात्यक्त ॥ १ ॥ कुसितेवमहाकदम्बदिजालेप्रसिक्ता ॥ विरोधवशात्प्राणकालोच्छ्वा ॥ ० ॥

॥ ५ ॥ इति चितपावक्ष्यमाणं चितयामासैत्यर्थः ॥ ६ ॥ तदेवाह ॥ तदिति ॥ विधिनशाखेण भर्तृवप्रकताप्रथमाणतिः शरणं उद्विष्टाविहिता ॥ असति हि भर्तृरिपुत्रादयोगतिर
 तिभावः ॥ ७ ॥ वातरप्रवातायनतेन ॥ ८ ॥ अन्युद्धं विप्रमद्वितीयचंद्रध्यातिम् ॥ ९ ॥ वेतालयोन्धेसमये निरिउदितप्रकाशमानम् ॥ १० ॥ भर्तुर्गोविष्यद्वाविपदार्थजान
 म ॥ ११ ॥ भविष्यदेवप्रकारनिमित्तकालदेशाकियेयत्ताभ्युदयनि श्रेयसपर्यन्तैर्निभाज्यचितितवतीत्याह ॥ यथेति ॥ स्फारानिर्दतिर्भूमानदविश्रांतिः ॥ १२ ॥ पुरःस्थितनिव
 नप्रसन्नानविमलावभुवाकुलतांगता ॥ दिनशोरिवनीहारधूसरासाव्यतिष्ठत ॥ ५ ॥ क्षणशय्योपविष्टैव चिंतयामास चिंतयामास चिंतयामास चिंतयामास चिंतयामास
 ज्यं प्रभुस्यत्कावनं यातामहादिति ॥ ६ ॥ तन्मयेहाद्यकिंकार्यं तस्मामीपं वजाभ्यहम् ॥ भर्तृवगतिरुद्विष्टाविधिनप्रकृतास्त्रियः ॥ ७ ॥ इति
 सांचित्यभर्तारमनुगंतुं समुत्थिता ॥ चूडालावातरंधेण निर्गत्यां चरमाययौ ॥ ८ ॥ बभ्रामांबरमार्गेण वा तस्कंधेन योगिनी ॥ कुर्वतीसिद्ध
 सार्थस्य मुखेनात्युदुविभ्रमम् ॥ ९ ॥ ददर्शाथयथायार्तरत्रौखड्गधरंपतिम् ॥ भ्रमंतमेकमेकतेवेतालसमयोदितम् ॥ १० ॥ तादृशंपति
 मालोक्यास्थित्वागनकोदरे ॥ भविष्यं चिंतयामास सर्वभर्तुरखंडितम् ॥ ११ ॥ यथायेन यदायत्र यावत्कार्ययोदयम् ॥ यथाच निर्दतिः
 स्फारगंतव्यातेन राघव ॥ १२ ॥ अवशं भवितव्यं तद्भुक्तुं हृद्व्यापुरःस्थितम् ॥ तदेव संवादायितुंगमनात्सान्यवर्त्तत ॥ १३ ॥ आस्तांममाद्य
 गमनं कालेनातिचिरेण हि ॥ मयास्यपार्थगंतव्यं नियतरेष निश्चयः ॥ १४ ॥ इति सांचित्यचूडालाप्रविश्रांतः पुरंपुनः ॥ सुष्वापशयनेशंभोः
 शिरसां वैदवाकला ॥ १५ ॥ केनचिक्कारणेनासौ गतः संप्रतिभूपतिः ॥ इति पौरं जनं सर्वमाभ्यास्यातिष्ठदंगता ॥ १६ ॥ राज्यं रक्षभर्तु
 स्सक्त्रमेणसमदर्शनात् ॥ यथाकालेन केदारंपकंकलमगोपिका ॥ १७ ॥ तयोस्तदावहकालादंपत्याः स्थितयोस्तथा ॥ अदृशान्योन्यमु
 खयोराज्यकाननपालयोः ॥ १८ ॥ जगामाथदिनंपक्षोमासोयक्रतुवत्सरः ॥ शिखिध्वजस्य विपिने चूडालायाः स्वमंदिरे ॥ १९ ॥ बहु
 नात्रकिमुक्तेन वर्षाण्यष्टादशांगना ॥ चूडालो वाससदनेवनगुच्छं शिखिध्वजः ॥ २० ॥ अथयतेपुबहुषुवर्षेषुजरसावते ॥ शिखिध्वज
 महाशैलतटकोदरवासिनि ॥ २१ ॥ भर्तुः कथाचपकंतदालक्ष्यपालितंचिरात् ॥ तदातस्याथयतेपुवर्षेषुजरसावते ॥ २२ ॥ तदातस्या
 त्मकार्षस्य भवितव्यतया तथा ॥ भर्तुः समीपगमनेममकालोयमित्यथ ॥ २३ ॥ सांचित्यमंदरोपांतगंतुंबुद्धिचकारसा ॥ चचारान्तःपुरा
 द्रात्रौ तारनभसः पथम् ॥ २४ ॥ जगामवातस्कंधेन गच्छंतीखेददर्शासा ॥ कल्पदक्षं शुकच्छत्ररत्नस्तवकभूषिताः ॥ २५ ॥

योगवलादपरोक्षदृष्ट्यासवाद्यितुतदनुत्तरमचाचरितुमिति यावत् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कलमगोपिकाशालिपालिका ॥ १७ ॥ अवहत्तश्चगमत् ॥ १८ ॥ कथमगम
 तदाह ॥ जगामेति ॥ ऋतुसहितो वत्सरः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ कथायाणारागादिवासनानापाकमालक्ष्यतन्नावलालनयापालितमतीक्षितमिति यावत् ॥ तदेत्यादिरुक्तानु
 वादेवक्ष्यमाणार्थः ॥ २२ ॥ आत्मकार्यस्य भर्तुर्बोधस्य तथावक्ष्यमाणप्रकारेण स्वोपदेशेनैव भवितव्यतया ॥ २३ ॥ ततारपुष्टे ॥ २४ ॥ २५ ॥

१ दते इत्यपि कचित्साठः ॥ वने इति पाठे जगाम उपलक्षितस्येत्यन्वयः ॥ दते इति पाठे शिखिध्वजस्य रसावते सतीत्यन्वयः

रताः कतिप्यनुरक्ता ॥ परावृत्तार्तांशकलानिकलाय ॥ २१ ॥ सिद्धांतमेभ्य आसातिपूर्वतानिभारमाहाह रिष्वनकः कूर्पारिर्संगप्यानिप्लयाविधाम्नाभ्याभ्युत्सर्ग
 पाभाभयस्य ॥ चन्द्रविहसलस्याम्नाभ्याभ्यां चिचयपरभाभ्यां निर्मलज्योत्स्नाय ॥ २७ ॥ अवरस्य अतारताभतवर्तिनागतासतीदरशं ॥ २८ ॥ स्वभाषामयेन अविद्युक्ता
 विद्यनाप्यटाकयत् ॥ आत्मनामनर्षेधाबाध ॥ किमुबाधनराह ॥ अहोदय्यादिना ॥ २९ ॥ १० ॥ मममनः उकविषयैर्कैर्बिभ्यमानपदिद्विउत्कठने ॥ ३१ ॥ अपरप्रेषद्वयपो
 नंजाताअपभा ॥ ३१ ॥ ११ ॥ अक्षजह ॥ मुधाप्ययं वषतीह विनसत्किं स्थितमर्गत्यर्थ ॥ ३४ ॥ अपघानापधोपदिशेष ॥ कनलभाह ॥ भर्त्सारिभिति ॥ ३५ ॥ द्वा
 नदनेपाननिलयारका सिद्धाभिसारिया ॥ परावृद्धुराकलान्नालंयकणवर्षिण ॥ ३६ ॥ सिद्धांतमात्तसौगध्यान्स्मश्यामानासमा
 कतान् ॥ चन्द्रप्रवाहताभांधेमहार्वाचिपरपराम् ॥ ३७ ॥ अपभ्यन्निमलज्योत्स्नामभरारतरतांगता ॥ भर्षांतरंणगच्छतीमंवलभाश्च
 विपुत ॥ ३८ ॥ अविद्युक्ता स्वभजासाभूयोभूयाप्यलाकयत् ॥ उवाचचात्मनेवाहोयावज्जीवशरीरिणाम् ॥ ३९ ॥ नस्वभाव शमया
 तिममाप्युक्तितमन ॥ कदाच्यंद्रस्कधतप्रणयप्रवणपुन ॥ ३० ॥ पभ्यभिकांतमित्युक्तमयाप्युक्तठनेमन ॥ भजरीजालवलितास्त
 रुवह्य स्वकयतिम् ॥ ३१ ॥ नमुचंतिक्षणमितिममाप्युक्तठनेमन ॥ ययेयमभजाकांतमेतिसिद्धाभिसारिका ॥ ३२ ॥ तथाकदाहमे
 प्यामिमभावातिमन स्थितम् ॥ इममदाश्वमरुतएतेचशशिन करा ॥ ३३ ॥ वनराजयएताश्वमामप्युक्तठयंत्यहो ॥ हेचित्ताज्ञमुधीवां
 त फिलवां हवितस्थितम् ॥ ३४ ॥ साव्याभनिमलासाधोक्तेयाताविवेकिता ॥ अथवाचित्तमत्तारंस्वप्रत्युक्तठसेमत्वं ॥ ३५ ॥ तिष्ठो
 क्ताभिवलितैकसमुक्तठितेनमे ॥ फिद्वयात्कठसेवाभेभत्तांयातोजरांभवेत् ॥ ३६ ॥ तपस्वीदशगात्रश्वमर्वत्रिर्वांसनस्तथा ॥ मना
 राज्यापभांगभ्यामन्यस्यामूलतांगतम् ॥ ३७ ॥ वासनालतिकाप्रावृणदंनदगतायथा ॥ एकांतरतएकालानीरस शांतवांसन ॥ ३८ ॥
 मन्मंभवतिभंभत्ताशुकद्वसमस्थिति ॥ तथापिचित्तकोत्कठाभवतोत्कठयान्वितम् ॥ ३९ ॥ मतिमुद्बोधययोगेनभ्लेपयिप्याभ्यहृप
 तिम् ॥ प्रमृष्टपलनभतु सर्माकल्पमनामुने ॥ ४० ॥

नीरहृषत्साह ॥ किमिति ॥ शामहृत्सारीरपरार्तिगनाद्यर्षसमुक्तठसेतेभसाभरीयातल्लन्विरपेक्षेषभवेरसभाप्यनद्वत्यर्थ ॥ ३१ ॥ राज्यादीनामभोगेभ्य अभोगार्थं अ
 त्यमन अमृष्टनिसूटनीगतंमम्यसभाभये ॥ ३७ ॥ नयाश्वस्यधासनालतिकायापाहाव्यनीसुद्रामहानरगतसगीनयुपगबशियाप्यनेतयासपन्नेतिशेष ॥ एकांतरत आसक
 अतएवष्टकाला ॥ नीरसोतिरिच्छ ॥ ३८ ॥ पूर्वनेतरपप्रशानान्दिकस्ताहृमनः पुनरुक्त्वाधियर्ताभाह ॥ तथापीति ॥ अस्त्वेषविद्य स नयापिद्वेषितकतावोत्कठाहृद्योगेन
 स्थयाप्यापानभर्तुंभविमुद्राभ्यतस्वहीहृत्समाहृष्येयभोगोत्कठयापुनर्वातभधगासहृष्येयपिप्यामिनत्वयोत्कठाकार्येतिपरेणाभ्ययथा ३९ ॥ नीरहृषत्साह ॥ प्रमृष्टेति ॥ ४०

॥ ४ १ ॥ यद्यस्माद्धेतोर्भर्तितत्त्वबोधान्मयासमंतल्यरूपमंतर्वाह्यार्थचित्तिंतयस्यतथाविधसंपत्स्यतइतिशेषः ॥ तदेवप्रशसंत्याह ॥ समयेति ॥ ४ २ ॥ ४ ३ ॥ अब्दान्बध्यात् ॥
 वनातरवनमध्यम् ॥ ४ ४ ॥ पादपानात्तानाचस्पदेनवेद्यावनुमेयौगमागमौयस्या ॥ ४ ५ ॥ योगेनसमाहितचित्तेनेतियावत् ॥ योहारकेयूरादिभूषितःसन्मरुकातिरभवन्तमे
 वअत्रमदरोटजेकशागत्वादिलक्षणइदरीतिपरणसबध ॥ ४ ६ ॥ ४ ७ ॥ भृगीशप्रसिद्धरुद्रद्वारापालमिव ॥ ४ ८ ॥ देवातिथिसमर्चनायपुण्याणिमात्स्यायथयतम् ॥ जटाभिर
 कितचिह्नितम् ॥ ४ ९ ॥ अनात्मज्ञाताअज्ञानदात्मकम् ॥ ५० ॥ यतोयस्माद्धेतोर्भर्तिस्रियःपतिर्भौहर्षनेनरुदिक्षुणाममिहतामिमादशामभ्यागतस्तस्माद्धेतोरिहास्मि
 राज्परवनियोद्ध्यामिनित्वस्यावःसुखांचिरम् ॥ अहोनुचिरकालेनमनोरथमिमंशुभम् ॥ ४ १ ॥ अहमासादयिष्यामिचद्रतासमाचिति
 तः ॥ समग्रानंददंनानामेतदेवोपरिस्थितम् ॥ ४ २ ॥ यत्समानमनोवृत्तिसंगमास्वादानेसुखम् ॥ इतिचिंतयतीव्योश्चाचूडालोहृंभ्यपर्व
 तान् ॥ ४ ३ ॥ देशानब्दान्दिगतांश्रयापमंदरकंदरम् ॥ अहश्चैवनभःस्थैवप्रविवेशवनांतरम् ॥ ४ ४ ॥ वात्येवपादपलतास्पदवेद्यगमा
 गमा ॥ वनैकदेशेकस्मिंश्चिह्नकृतपर्णाटिजंपतिम् ॥ ४ ५ ॥ हृद्यायोगेनबुबुधेदहंतरमिवास्थितम् ॥ हारकेयूरकटककुंडलादिविभूषितः
 ॥ ४ ६ ॥ अभवन्मेरुकांतिर्यस्तमेवात्रददर्शासा ॥ कशांगंकृष्णावर्णंचजीर्णपर्णामिवस्थितम् ॥ ४ ७ ॥ कजलांबुभरज्ञातंभृंगीशमिवनि
 र्ग्रहम् ॥ चीरांबरधरंशांतमेकाकिनमवस्थितम् ॥ ४ ८ ॥ स्थलीनिषण्णंपुण्याणिग्रथयंतंजटांकितम् ॥ तमालोक्यानवद्यांगीचूडाला
 पीवरसनी ॥ ४ ९ ॥ किंचिज्जातविषादैवमुवाचात्मनिचेतसा ॥ अहोनुविषमंभौर्यतदनात्मज्ञातात्मकम् ॥ ५० ॥ एवांविधाःसमायांतिद
 शामौर्यप्रसादतः ॥ अयंसराजालक्ष्मीवान्यतोमेतिप्रियःपतिः ॥ ५ १ ॥ रुदिमोहघनक्षुण्णामिमामभ्यागतोदशाम् ॥ तदवश्यमिहाद्यै
 वनाथंविदितवेद्यताम् ॥ ५ २ ॥ नयान्यन्ननसदेहोभोगमोक्षश्रियंतथा ॥ इदंरूपपरित्यज्यरूपेणान्यनेकेनचित् ॥ ५ ३ ॥ सकाशमस्य
 गच्छामिवोधंदातुमनुत्तमम् ॥ बालेयंममकांतेतिमदुक्तंनकरोत्यलम् ॥ ५ ४ ॥ तस्मात्तापसरूपेणबोधयामिपतिक्षणात् ॥ भर्ताकषा
 यपाकेनपरिपक्रमतिःस्थितः ॥ ५ ५ ॥ चेतस्यस्याद्यविमलेस्वतंत्रंप्रतिबिंबवति ॥ इतिसंचित्यचूडालावभूवद्विजदारकः ॥ ५ ६ ॥ ईषड्या
 नाद्गतान्यत्वंक्षणादंबुतरंगवत् ॥ पपातविपिनेतस्मिद्धिजपुत्रकरुपिणी ॥ ५ ७ ॥ भर्तुरथ्याजगामाग्रमंदस्मितलसन्मुरवी ॥ ददर्शीद्धिजपु
 त्रंतपुरेयातंशिखिध्वजः ॥ ५ ८ ॥

परेणान्वयः ॥ ५ १ ॥ ५ २ ॥ ५ ३ ॥ किमर्थमिदरूपपरित्याज्यन्नाह ॥ बालेति ॥ ५ ४ ॥ प्रागेवकृतस्तपस्विवेषेणसनबोधितस्तत्राह ॥ भर्तेति ॥ ५ ५ ॥ द्विजदारकोब्राह्मण
 पुत्रः ॥ ५ ६ ॥ कथञ्चभूवत्दाह ॥ ईषदिति ॥ प्रागुक्ताश्रीमभारणान्वितादीषड्यानात् ॥ अन्यत्वंपुंस्त्वम् ॥ ५ ७ ॥ अपपुरोदेशम् ॥ ५ ८ ॥

नन्दजेअद्यैवअवश्यनाथपतिविदितवेद्यतातथाभोगमोक्षश्रियनयामिप्रापयामीति

मूर्तिमास्मिन्नपश्यद्ब्रह्मलोकनकामिवर्गोराशिपीतस्वच्छात्पंगानियस्य ॥ ५१ ॥ ६० ॥ व्यासत्रकोष्ठान्मार्जवधादिगुणावहिर्देशीयेन अतएवकिष्कुभाषणहस्तमाषणदुग्धप्रापन
 लिभाप्रयावाभारपथानर्तिदेश्याद्भूमावत्प्रमाणपाशसप्तपाशमालयास्थितमुपलक्षितम् ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ श्यमस्यऽश्यासलप्रमापयद्दुपस्यतयाविधमचलपवतमिधस्थितम् ॥ ६३ ॥
 ५६ ॥ मरुद्वनटापरतरप्रस्यागगप्रवाहोत्तरयते ॥ तत्रलीनन्निर्वाहित-पूर्वैरुत्तमिधवचलम् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ तत्रनिर्मितत्रिपरमासनम् ॥ करोत्करोकरतलो ॥ ६७ ॥
 वनातराट्टपायातपोमूर्तिमिवास्थितम् ॥ द्रवत्कनकगौरांगमुकाहारविभूषितम् ॥ ५९ ॥ शुक्लयज्ञोपवीतांगशुक्लावरयुगाद्वतम् ॥
 कमंडलुधरंकांतुरोयातशिविध्वज ॥ ६० ॥ व्यासत्रकोष्ठद्विगुणोनाक्षसूत्रणचारुणा ॥ भूमावलप्रगात्रेणकिष्कुमात्रेणचस्थित
 म् ॥ ६१ ॥ पुतलव्यासमृधानसालिमालमिवांशुजम् ॥ भासयतत्रोदशतंशारीरेदीपिमंडले ॥ ६२ ॥ कुडलाभूषितमुखनवमकंमिबो
 नितम् ॥ शिलासप्तोत्तमदारशृंगस्येंदुमिवाचलम् ॥ ६३ ॥ कांतोपशातवपुमूर्जितविजितेद्रियम् ॥ हिमाश्रमस्मितलकभूषितालो
 फसुटरम ॥ ६४ ॥ मरुहमतटलीनपूर्णदुमिववचलम् ॥ तमालोक्याद्विजसुतसमुत्तस्थौशिविध्वज ॥ ६५ ॥ देवपुत्रागमधियासपरि
 त्यतपाट्टुक ॥ देवपुत्रनमस्कारहृदमासनमास्थिताम् ॥ ६६ ॥ इत्यस्यदर्शयामासपाणिनापञ्चविपरम् ॥ ददौचद्विजपुत्रस्यपुष्पमूर्धिक
 रंकरं ॥ ६७ ॥ चंद्रकुमुदसंबहस्यप्रालेयमिवपल्लवं ॥ हराजपुनमस्तुभ्यमितिविजसुतोवदत् ॥ ६८ ॥ गृहीत्वाकुसुमान्मन्मन्माद्विवेगपत्र
 विपरं ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥ ॥ देवपुत्रमहाभागकुतआगमनंकृतम् ॥ दिवस सफलोमन्येयत्वामपाम्स्मिदृष्टवान् ॥ ६९ ॥ इदम
 व्यभिटपायपुण्याणीमानिमानद ॥ इमाप्रप्रथितामालागृह्यतांमद्रमस्तुते ॥ ७० ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वापापमर्षिचमालां
 पुण्याणिवानप ॥ शिविध्वजकदिष्टायेददौदेव्येययाविलम् ॥ ७१ ॥ ॥ चूढालोवाच ॥ ॥ सुबहूनिपरिभ्रांतोभूतलायतनान्यहम् ॥
 त्वत्पूजाययाप्रामामेयनतयान्यत ॥ ७२ ॥ पेशलेनानुरूपेणप्रश्रयेणामुनानप ॥ मन्येहनुनमत्यंतचिरजीविमिविप्यसि ॥ ७३ ॥
 शांतेनमनसोदारमारादुन्मुककल्पनम् ॥ निर्वाणार्थतपरसाधोकश्चित्संभृतवानसि ॥ ७४ ॥ असिधारामर्मसौम्यशांतवतमिदंतव ॥
 स्फूर्तयद्राज्यमुत्सृज्यमहावननिपेवणम् ॥ ७५ ॥

पल्लेधालेयद्विमकणआलामिध ॥ ६८ ॥ यथस्मात्त्वामपाम्स्मिद्विदृष्टवत
 स्मि ॥ ६९ ॥ ७० ॥ अस्मिन्शाब्दो कर्मनतिक्रम्यतिपथाविलम् ॥ पद्याधानतिहर्सापथार्थेअभ्ययीभाष ॥ ७१ ॥ नतयान्यत-यामेत्यनुपजयते ॥ ७२ ॥ मप्रयेणवितयेन ॥
 एतद्विदृष्टार्थेयनुकाराभिरजीविनाभर्तानिभाष ॥ ७३ ॥ आरातद्वेरेउन्मुका कल्पना-कलसकल्पयापस्मि ॥ अतएवोदारनिषण्णार्थेनप सभुनवान्स्वचित्तधानसि ॥ कश्चिदिति
 दृष्टयथेनियत ॥ ७४ ॥ शांतानामकोपनानोपादिवनस्थानाद्भ्रतभिरमहावनतिसषण्णमसिपारासमभूरमत्यताषधाननिर्वासयेत्यर्थ ॥ ७५ ॥

राज्यत्यागनिर्वाणार्थतपश्चरणयोरज्ञातयोः प्रशंसनायोगात्तस्यतपसासर्वज्ञतासंभावयन्त्याजाद्विजसुतरूपादिमपदाप्रशंसति ॥ जानासीत्यादिना ॥ ज्ञायसेमहाप्रभावइतिशेषः
 ॥ ७६ ॥ अथवाकिवहुनासम्यालोकादीक्षणादेहकातितश्चाहतेनसिचसीव ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ शृंगमेरुशिवरम ॥ अमुनामहत्तमालारूपेण ॥ ७९ ॥ सुमनसांपुष्पाणापत्रदल
 मिवपेठवसुकुमारतेअगम् ॥ ८० ॥ इदुप्यजातमित्यदृश्यमानवैचित्र्येणसितमथितम् ॥ पिञ्जवधनेकर्मणिक ॥ अगोतिसवोधने ॥ तत्तस्माद्देवस्यतवाचर्चनदित्यर्थः ॥ ८१ ॥ दे
 वार्चनदप्यतिथिपूजनमधिकमितितदेकमपिजन्मसाफल्यहेतुस्त्वत्पूजनेतुमेद्वयमपियुगपत्पन्नमितिसुतराजीवितसाफल्यमित्याशयेनाह ॥ जीवितमिति ॥ ८२ ॥ तत्तस्मान्म
 शिविध्वजउवाच ॥ ८३ ॥ जानासिभगवन्सर्वदेवस्त्वंकोत्रविस्मयः ॥ श्रियैवलोकोत्तरयाज्ञायसेचिद्गुरुपया ॥ ७६ ॥ एतान्यंगानितेवं
 द्राह्मदितानीतिभेमतिः ॥ अथवाकिसमालोकादहृतेनेवास्मिंचसि ॥ ७७ ॥ अस्तिमेदयिताकांतापातिमद्राज्यमद्यतन् ॥ तवेवतस्यादृष्टा
 नितान्यंगानीहसुंदर ॥ ७८ ॥ उपशांतंचकांतंचवपुरापादमस्तकम् ॥ शृंगंशुश्रुंभुवुदेनेवपुष्पेणाच्छादयामुना ॥ ७९ ॥ निष्कलंकेंदुसं
 काशमंगमादित्यतेजसा ॥ मन्येतेभ्लानिमायातिसुमनःपत्रपेलवम् ॥ ८० ॥ देवार्चनायापचितमिदमित्यसितंमया ॥ अंगत्वदंगसं
 गेनतस्ययातुकृतार्थताम् ॥ ८१ ॥ जीवितंयातिसाफल्यंसमभ्यागतपूजया ॥ देवादप्यधिकंपूज्यःसतामभ्यागतोजनः ॥ ८२ ॥ तत्क
 स्त्वंकस्यपुत्रस्त्वांकिमायातांस्यनुग्रहात् ॥ एतन्मेसंशयांछिधिविमलेदुसमानन ॥ ८३ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ राजन्मेशृणुवक्ष्यामि
 यथापृष्टमखंडिनम् ॥ कोनामपरिपृच्छंतींविनीतंवंचयेत्युमान् ॥ ८४ ॥ अस्यास्मिञ्जगतीकांशुशुद्धात्मानारदोमुनिः ॥ पुण्यलक्ष्म्यामु
 खेकांतैकपूरतिलकोपमः ॥ ८५ ॥ सकदाचिन्मुनिर्देवोगुहायां ध्यानमास्थितः ॥ तत्रहेमतटेगंगवहत्युरुतरंगिणी ॥ ८६ ॥ मेरुलक्ष्म्यां
 सुरदूपाभातिहारलतायथा ॥ एकदानारदमुनिर्ध्यानंतेससस्रितटे ॥ ८७ ॥ ध्वनहलयमश्रौषांहीलाकलकलारवम् ॥ किमेतदित्यसौ
 किंचिज्जातप्रायकुतूहलः ॥ ८८ ॥ हेलयालोकयन्नाधामपश्चल्लनागणम् ॥ रंभातिलोत्तमाप्राच्यनिर्यातंजललीलया ॥ ८९ ॥ कीडंतं
 त्यक्तवसनंदेशेपुरवर्जिते ॥ कांचनांभांजमुकुलसंकारैःस्तनमंडलैः ॥ ९० ॥

हत्तपूजाग्रहणादनतरमितिशेषः ॥ ८३ ॥ पृष्टमनतिकस्ययथापृष्टम् ॥ ८४ ॥ पुण्यलक्ष्म्या कांतरभ्येमुखेसुरभितरयत्कपूरतिलकंनदुपमायस्य ॥ अनेननारदो गौरागइतिगम्यते
 ॥ ८५ ॥ गुहायाभेरितिशेषः ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ध्वनतिवलयानियस्मिस्तथाविधलीलाकलकलारवंजलकीडाकोलाहलध्वनिम् ॥ संभावनाप्राच्यार्थम् ॥ प्रायशब्दोप्यदंतोस्ति ॥
 तदस्मिन्ननप्रायेसंज्ञायाम प्रायभवः रूपास्वायादितिपाणिनिजैमिनिप्रश्रुतिभिःप्रयोगात् ॥ ८८ ॥ निर्यातंजलाचिर्गतम् ॥ जललीलयाजलसेचनदिकीदृया ॥ ८९ ॥ ९० ॥

अन्वाम्यपरिवर्षस्त्रिभेदितवध्वनिभिन्निपावत् ॥ हुतस्यहेमरसस्यय आपूरनिभर-भवाहातिशयसादुरोनआभोगेनकीतिसस्थानेनभाशुीकठभि स्वात्मकस्यकामध्विरस्यस्य
 शतधयकुर्वन्मतिरेणाम्य ॥ ११ ॥ स्वजलनेमन्व्यानिर्मडीलनेनप्रतिध्विष्वद्वेणसर्वनीव्याभाष्योमधिलोसिनीभाषणाम्बाकिनीरेहलाषणपरसपधाहेणतर्जयतन्यभा
 धयानिर्धस्यस्यहा ॥ १२ ॥ मनापुत्रकामस्यअमरोधानेनहनधनेकीहापारथयचकभूतीनिनधतलसर्षे सेनुभिर्नरोथाहुत्ययेअर्धितगगांभुयेन ॥ १३ ॥ यत स्वच्छन्मन्वाहस्यो
 न्यारशतीनत अत सर्वतज्जनिर्ध्वितसर्वागसर्वषट्पदसर्वागससवत-पाणिपादनस्यधनोधिधिरोमुख्यभितप्रसिद्धकालासन कभ्यतरार्भगधत सकाशादुत्थिनधिष्वरूपमिवास्थित
 मित्यय ॥ १४ ॥ विष्वद्वपरशर्यायिर्भूमभवत-कालात्मकत्वध्विष्वरूपभीतेनाभुंनेनकोप्रवानुपकूपद्विपुटेनभगवताकालास्थिलोकसप्तयकथच्छदोलोकाम्भानाहनुमिह्रमद्वन्द्वि
 स्वधधनेनवर्शितम ॥ अतस्त्वेवकालात्मानसर्वकभ्यनाकलदाहृत्लात्कभ्यतठनेनरूपयसि ॥ धर्षयिषट्पारिस्यारिना ॥ धर्षणिप्रभावाद्य यटिसवन्वराविटया स्फुधा यस्य ॥
 परिवेष्टितमन्योन्यफलकांतुभंयथा ॥ हुतहेमरसापूरनिभरभोगभासुरे ॥ ११ ॥ कुर्वन्मुरुभि काममदिरस्तभसधयम् ॥ निर्मलीक
 तवद्वेणय्याभाष्योमधिलोसिनीम् ॥ १२ ॥ लावण्यरसपुरेणतर्जयतमिवापगाम् ॥ प्राकारेमरोधानरयचकैर्मनोभुव ॥ १३ ॥ उत्पया
 धितगगांभुनितप्रतटसेतुभि ॥ सवचदृष्टसर्वागविष्वरूपमिवास्थितम् ॥ १४ ॥ प्रतिर्विवितसर्वागमन्योन्यादर्शागतम् ॥ कालकल्पतरा
 वपविटयात्स्वपहवत् ॥ १५ ॥ विविधतुलताजालाहिनश्रीकलिकाकुलात् ॥ आलोकपुष्परजसाजाताद्गगनकानने ॥ १६ ॥ सुर
 जलध्वगभ्रोतास्वभाष्येकालवाहकान् ॥ स्ननसवकददुस्पधयातिरसान्वितम् ॥ १७ ॥ उद्भृत्याद्भृत्यसंपूर्णदलितोभोजपहवम् ॥ आ
 लोलककेणोक्षितारकादिमधुव्रतम् ॥ १८ ॥ अमृतापट्टिघातायकोशसधयकारिमि ॥ दुभ्रापभूतसपानाविकसत्कनकांबुजे ॥ १९ ॥
 पद्यिर्नापहवत्कद्वेगुमेरोगुर्हातरं ॥ शीतलेस्वधुनीतीरतोयान्दृष्टमलेसुरे ॥ १०० ॥

एतेनायमद्वयस्वभाषानांशशास्त्रात्मनयार्थकमेव ॥ १५ ॥ विविधाभिन्वलयणाभ्यन्तरोलनाजालानिअर्थांतरशास्त्रासमुद्गायस्य ॥ गगनमध्यकाकारास्तस्रुक्षणैकाननेनद
 नजालान् ॥ १६ ॥ स्फुरद्दिजलभयचन्द्रपरिणामशरीरत्वाञ्जलस्योर्ध्वेभ्रोगाद्यानाम् ॥ समाप्यध्ययएकमालबाहकमालकडलयोरभेदाद्यालयस्यतथाधिपात्कालक
 स्यतार्थ्योत्कृष्टविष्वरूपमिवास्थितमिर्ध्वभाष्यय ॥ पुनर्ललनामणमध्विधिरानदि ॥ स्तनेमि ॥ परस्परस्ननसवकददुस्पअभोजमकुलेषुधर्षीदयसाभ्यदर्शनप्रयुक्तस्यधंया
 नालाहुत्स्योत्कृत्वात्कालनास्रपूर्णकृष्टिनाभ्यभोजमुकुलपहवधानियनेनेनरेणाम्य ॥ १७ ॥ अर्धाभ्युत्पयेषुआलोलाञ्जलकान्धुण्जुनला केरातीर्थैकतलाअक्षितारका
 आदिरराह्यालालिकास्वस्थिगारुसर्षेर्दीप्तमणयध्वमधुव्रतान्यमरायस्मिन् ॥ १८ ॥ पुन कीदराललनगणतदाह ॥ अमृतेत्यादिना ॥ अमृत्कलाकोशसंपदकारिमि शुरेद्वे
 रयतस्यारुणकहायधर्षयपकानाम्पारधीविधानापुगुंएकानभ्रुतमेरोगुर्हातेरएकभोयसत्कनवर्षाविषकलापूरमिवास्थितम् ॥ नभगुमद्विपयुक्तंरुपपत्तयेधिरानदि ॥ बुभ्रापे
 रमि ॥ अन्वाम्यनिर्धोषध्वानिअमृत्निधानयोभ्यस्थानतामवर्शनापानि ॥ १९ ॥ १०० ॥

इंद्रशंकांतं शैणं स्त्रीसमूहमालोक्य मुनेर्मनस्तदन्तरमानीदितं प्रथमं संसृजन् आश्रितो विवेकांशो येन तथा विधं व भूवेति परेणान्वयः ॥ १० १ ॥ २ ॥ चित्ते विकारास्तर्वांगिग्राणक्षोभस्तेन स
 र्वांगसारस्वरतसः स्वल्पनदन्तमित्याह ॥ व भूवेति ॥ तत्र दृष्टानाह ॥ फलमित्यादिना ॥ ३ ॥ छिन्नं क्षतलतावृत्तशाखा मूलस्थानं यस्य तथा विधः प्रत्यग्रस्त रूपाः पादपोवदादिरिव ॥
 उत्तमेति राजसर्वोधनम् ॥ ४ ॥ द्विधा पातंसयो द्विधा वद्धितविसंशृणालमि वधा गलत्साराभूतोरसः शुक्रयस्य ॥ राजप्रश्नः स्पष्टः ॥ ५ ॥ ६ ॥ तत्त्वज्ञानामपि प्रबलतरपारब्धेन विवेकां
 शनिरोधात्कदाचिद्देहधर्मानुवर्तनमस्य वेत्युत्तरमाह ॥ सर्वस्याप्येत्यादिना ॥ ७ ॥ यावत्स्वातन्त्र्यनाशपर्यन्तम् ॥ ८ ॥ सुखदुःखमयत्वमेव दृष्टातैर्दर्शयति ॥ सृष्ट्यादिनेति ॥ ९ ॥
 चंद्रविवेकलापूरमेकत्रैवोपसंस्तम् ॥ शैणमालोक्य तत्कांतं सहसैव मनोमुनेः ॥ १० १ ॥ अनाश्रितविवेकांशं व भूवानं दितं स्फुरत् ॥ आ
 नंदवलिते चिते क्षुब्धे प्राणानिले स्थिते ॥ २ ॥ व भूव तस्य लघुस्य मदनस्वलितं तदा ॥ फलं रसापूर्णा मिव ग्रीष्मांतं इव तोयदः ॥ ३ ॥ प्रत्यग्र
 पादपच्छिन्नलतावृत्तइवोत्तम ॥ अवश्याय कणस्पंदी शशांक इव वामुनिः ॥ ४ ॥ विसं द्विधा पातमि व गलत्सारा रसो भवत् ॥ ॥ शिखि
 ध्वज उवाच ॥ ॥ तादृशोपिव दृष्टोपि जीवन्मुक्तोप्यसौ मुनिः ॥ ५ ॥ निरिच्छोपि निरागोपिन किंचिदुपमोप्यलम् ॥ सवाद्याभ्यंतरं नित्य
 माकाशविशदोपि च ॥ ६ ॥ नारदोपि कथं ब्रह्मन्मदनस्वलितो भवत् ॥ ॥ षूडालोवाच ॥ ॥ सर्वस्याप्येव राजर्षभूतजातेर्जागन्नये ॥ ७ ॥
 देवादेशपि देहो यद्दयात्मैव स्वभावतः ॥ अज्ञमस्त्वथ तज्ज्ञं वायावत्स्वांतं शरीरकम् ॥ ८ ॥ सर्वमेव जागत्यं ग सुखदुःखमयं स्मृतम् ॥ तस्या
 दिनापदार्थं केन चिदर्थं सुखम् ॥ ९ ॥ आलोक इव दीपेन महांबुधिरिवेदुना ॥ क्षुधादिनापदार्थं न दुःखं केन चिदेव हि ॥ १० ॥ तमो मे
 यपटेनेव स्वभावो ल्यत्रकारणम् ॥ स्वरूपे निर्मलं सत्ये निर्मेधमपि विस्मृते ॥ ११ ॥ दृश्यमुह्यासमाप्नोति प्रादुर्भावपयोधरः ॥ अनारतानुसं
 धानादप्युन्मेषमविस्मृते ॥ १२ ॥ स्वरूपे नो ह्यसत्येष चिते दृश्यपिशाचकः ॥ यथा तमः प्रकाशाभ्यामहोरात्रौ स्थितिं गतौ ॥ १३ ॥ तथैव
 सुखदुःखाभ्यां शरीरं स्थितिमागतम् ॥ एवं हि सुखदुःखे देजन्मकारणदर्शनात् ॥ १४ ॥ अज्ञस्य गाढतां यातेपटे कुंकुमवद्वटम् ॥ तज्ज्ञस्य
 लंगलगतो मनागपि न तदृशात् ॥ १५ ॥

दुःखवर्धत इत्यनुकल्प्यते ॥ ११ ० ॥ यथा मेघलक्षणो नपटेन उपचितेन निशितमेव धर्तते ह्यत् ॥ यन्न तत्त्वज्ञानामपि क्षणं त्वरूपविस्मरणेर्दृशानमर्थास्तथाज्ञानां किंवाच्यमित्याशये
 नाह ॥ स्वरूपे इति ॥ ११ ॥ अतएव सर्वदेहध्यानुह्यासायसदैवसमाधिना स्वरूपाविस्मरणशीलेन भाष्यमित्याशयेनाह ॥ अनारतेति ॥ उन्मेषो निर्मेधयानं रालकालस्ताव
 न्मात्रमपि ॥ १२ ॥ १३ ॥ एवज्ञानयोः प्रारब्धफलभोगसाम्येऽपि रजनारजनकतौ विशेषोऽस्येवेति दृष्टानाभ्यामुपपादयति ॥ एवं मित्यादिना ॥ जन्मकारणस्य देहात्मात्मभा
 वस्य दर्शनात् ॥ १४ ॥ तज्ज्ञस्य तदृशात्तत्त्वज्ञानवशात् ॥ मनागपि न लगतः ॥ १५ ॥

यथाभवे स्फटिकस्थित रोगोपनाशाभ्यानुत्कनेन ॥ आदिपदासप्युक्तेनैकपकारागप्यासेनश्चाकान्तरीकानि शोयेनसकानावपिपुशाशुभीकुमुनीन्याद्विषर्णीपटस्येवरा
 योपरजमयाआदिपदासुस्युष्ट्यादिनाथयथाभगोर्लगतस्तद्विषय ॥ दधानीस्फटिकावपितस्यस्वच्छतरत्याद्विरोपमा ॥ पुर स्थेति ॥ स्फटिक-पुर स्थजपावुसुमाद्विषलु
 भावेरताल्कालिकरजनानमपियायात् ॥ तज्जस्तुनामपिनीत्यय ॥ १६ ॥ अक्षस्यमाहनायानेद्विमियुक्तद्विदृष्टाणि ॥ धस्तुनदन्त्यादिना ॥ धनरजितरजनम् ॥ धी अक्षस्ये
 निरोप ॥ १७ ॥ तस्कुलसाध ॥ गतधीति ॥ यथासाहो-परितापिताभावतीत्यर्थ ॥ १८ ॥ विषयजननजहाति ॥ तथाचबुद्धीविषयजनवासनोपपद्यस्तदस्यपर
 धनोसाम्प्रतिक्रित्तिस्यात् ॥ अनेनेति ॥ १९ ॥ दूरस्थानोपुभराभ्यादीनाम् ॥ अपिपदासनिहितानाचलाभानाशाद्विद्योत्यक्तिकारणपामोतद्विगमानिन सुखबु रवस्येकेनकभेण
 आयतेतद्रेतराजापुच्छति ॥ स्तोत्सर्साति ॥ १२० ॥ ११ ॥ मभार्दासुखोत्पत्तिप्रकारवर्णयति ॥ स्वति ॥ सन्निहितविषयकायाशिषाणिभिर्दूरस्थविषययोशाभ्यानुभानादिना
 यथाशुभाशुभौरागदिनाकान्तरीमणे ॥ पुर स्थवस्तुभावेनरजनीस्फटिकोयथा ॥ १६ ॥ तज्जस्तयानैतिवोधाज्जीवन्मुक्तमतिर्मु
 नि ॥ वस्तुन श्चेपमात्रेणपनरजितमेतिधी ॥ १७ ॥ गतपिवस्तुनिदृष्टदुद्धियांपरितापिता ॥ गतपिकुमुमेवशतदीप्यमनुरजनम् ॥ १८ ॥
 नजहातियथामूर्त्तसाधाविषयजनम् ॥ अनेनेवकभेणोतीषधमोक्षीव्यवस्थितौ ॥ १९ ॥ भावनातानवभाक्षोवधोद्विदृष्टभावना ॥ शि
 रिव्यजउवाच ॥ ॥ स्वात्पत्तिकारणप्रामोकेयं तु खसुखं चवा ॥ १२० ॥ अभ्युदेतीतिवदमेदूरस्थानामपिप्रभा ॥ अत्युदारमतीवाच्छ
 यद्गर्भवधनं चवा ॥ २१ ॥ श्रोतुं धर्मिनगच्छामिमपूरभ्ररवेखिव ॥ ॥ षुदालावाच ॥ ॥ स्वात्पत्तिकारणद्वयलद्वयकायाद्विषयाणि
 स्थितिगता ॥ प्राणावपुरितानादीर्जाविआकामतिसुरम् ॥ २२ ॥ सस्पर्शकप्रभुश्चाल्पारसोहुमलताइव ॥ सुखप्रवोधिसधारदु खवो
 धागभेतया ॥ २५ ॥ जीवस्यनियतानाह्य-पुन्यदृष्टस्थितिगता ॥ सुखिन-प्रसुरत्युपाधीरताशुनदु खिन ॥ १२६ ॥

षलदन्वाउवलय ॥ २ ॥ अथरिच्छिन्नस्तन्मानिभ्रत्वादादालयद्वेद्रागुद्विस्थाआत्मसुखसाविदुदे शोभात्शोभमायातासर्वाभारवर्णितरीत्याकुडलिनीमुखप्रभवधनाणिवि
 धारकत्वात्कुडलिनीमरुशीबभोकाराप्रदस्तन्मन्त्रागाकनरवरेषामिभ्रस्फुटिणवृष्टसनिआविभ्रमति ॥ एतस्यैवानदस्यभ्यानिभूतानिमाधामुपजीवतीतिभूतेरितिभाष ॥ २३ ॥
 दस्यस्यभोक्तनयनरसनयोधादिवमिनिपतत्रोगस्थानामभनमागभेदमा ॥ जीवस्येति ॥ २४ ॥ तसद्विषयसस्पर्शनरेकायथाहात्साधन्तिपूर्वाभ्यान्वय ॥ कीधस्थाना
 द्वाहासद्विषयरेटयातमा ॥ रसद्वि ॥ यथाभुलेषिकोरेसोजलनाहाहादुमलना सर्वपरेशोप्यनुपविशतिद्विषय ॥ २५ ॥ पृथङ्पिपतानैक रूपान्वय ॥ कुनरत
 नीप्यतस्यपिनाभ्यारेसनापकससुर्णसलक्ष्मनादीपार्गोर्ननीयोरेस्यय ॥ २६ ॥

१ अथटिकागुरोपधापदाहान्वतिपाठोर्षेष्टान्वदिति

अतएवलोकोपिसुवेपस्यभोगेप्रदत्तस्यराजादेःसद्यथाःकर्तृचदनोदकसिकाःकीर्णकुसुमाधूपकसूर्यादिसुरभिणोगार्गाःप्रसिद्धाःकुवेपस्यनीचस्यनुनद्विपरीताइत्याह ॥ येहीति ॥
एवचायजीवोयावत्कालतरलतरनाडीमार्गाननुप्रवेशेनअपरिस्फुरत्स्वयतरलताशून्याभावतितावदस्यनदुःखप्रसक्तिः ॥ तदास्यसक्कइनाथाकारवत्यात्पन्त्यात्मसुरवमभिव्य
ज्यते ब्रह्माकारवत्यातुपूर्णमित्यवातरवैलक्षण्येपिविक्षेपाभावात्साशाम्यत्येवेतिस्वस्थावस्यमेनतावत्कालमुक्तमेवावेहि ॥ आविर्भूतसुरवास्यस्यतैवमुक्तिरिति तल्लक्षणसत्त्वादि
तिभाषः ॥ २७ ॥ २८ ॥ तर्हि विषयसुरवानुभवकालेकोजीवस्यनुमुक्तानुभवस्तथाह ॥ सुरवेति ॥ इत्थमहणदृष्टातार्थदुःखस्वभावविषयसुरवस्यापिकलनकलानुभवस्तद

येहिमार्गाःसुवेपस्यकुवेपस्यनतेशुभाः ॥ यावत्प्रमाणंजीवोयंसंशाम्यत्यपरिस्फुरन् ॥ २७ ॥ तावत्प्रमाणमेवैनंमुक्तंमुक्तमवेहिवै ॥
यावत्प्रमाणमधिकंस्फुरतिक्षुब्धमारुतम् ॥ २८ ॥ तावत्प्रमाणमेवैनं वद्धं वद्धमवेहिमे ॥ सुरवदुःखकलास्पंदोबंधोजीवस्यनेतरः ॥ २९ ॥
तदभावेहिमोक्षःस्यादितिद्वधाव्यवस्थितिः ॥ सुरवदुःखदर्शयावदानिर्नेद्रियैःशठैः ॥ १३० ॥ तावत्सुरवसमःसौम्योजीवस्तिष्ठतिशां
तवत् ॥ सुरवमालोप्यवाहुःखमक्षातीतश्चलदृगुः ॥ ३१ ॥ समुद्भ्रमतिजीवोतदंभ्रं दुम्भिवतोयधिः ॥ जीवःक्षुभ्यतिदृष्टेनसंविदांगसुरवादि
ना ॥ ३२ ॥ आग्निपेणवमार्जारिभौर्यमेवात्रकारणम् ॥ शुद्धेनबोधबोधेनस्वात्मज्ञानमयात्मना ॥ ३३ ॥ सुरवदुःखादिनास्तीतिने
नासौयातिसौम्यताम् ॥ नतसुरवादिनोतन्मेमुधाचाचयमहंस्थितः ॥ ३४ ॥ इतिजीवःप्रबुद्धोहनिर्वाणंयातिशाम्यति ॥ सुरवाद्यवस्त्वतद्
पमित्यंतर्बोधसंविदा ॥ ३५ ॥ नतदुन्मुखतांयातिजीवःशाम्यतिकेवलम् ॥ सर्वमेवचिदाकाशंब्रह्मेतिघननिश्रये ॥ ३६ ॥ स्थितिंयाते
शमंयातिजीवोनिःस्रेहदीपवत् ॥ दीपवच्छममायातिसुरवादिःस्रेहसंक्षये ॥ ३७ ॥ सर्वमेवमितिज्ञानाज्जीवोऽद्वित्वाविभावनान् ॥ सर्व
माकाशमेवेतिबुद्ध्वाक्षोभंनगच्छति ॥ ३८ ॥

धरणायाश्चित्तस्यबहिःस्वदोयश्चसुरवविच्छित्तीतरलीभावस्तदुपायार्जनायानर्थसहस्रेस्यदःसएवजीवस्यघोनेतितरःसुरवविश्रात्यशोपीतिक्षणमात्रमपिसुरवविश्रांत्यातद
भावेमोक्षस्यादेवेतिसरणासंसरणाभ्याबधमोक्षयोर्द्विधाव्यवस्थितिर्भयोक्तेतिपरेणान्वयः ॥ २९ ॥ उत्कर्मेवार्थप्रपचयति ॥ सुरवदुःखेत्यादिना ॥ १३० ॥ अक्षातीतद्वि
यागम्यःस्वप्रकाशइतियावत् ॥ ३१ ॥ दृष्टेनसुरवादिनासुरवतत्साधनविषयतदुपायधनादिनातद्रागसंविदाक्षुभ्यति ॥ अगेतिसबोधने ॥ ३२ ॥ मौल्यनिरतिशयानंदस्वतत्त्वाज्ञा
नेनवात्रक्षोभेकारणम् ॥ केनतर्हितनिन्दत्याविश्रातिसदाह ॥ शुद्धेनेत्यादिना ॥ बोध्योऽवश्यबोद्धव्यःस्यात्मातद्बोधेन ॥ ३३ ॥ सौम्यताविश्रातिम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥
सुरवादिशुभेहेरागस्तक्षये ॥ ३७ ॥ सर्वजगत्एवचिन्मात्रमेवेतिज्ञानात् ॥ अद्वित्वमैक्यतद्विभावनान् ॥ आकाशंशून्यम् ॥ ३८ ॥

अनेनमस्यैक्यविभाषनेनैतदुनायुपकारायुपस्यपथयुस्यथा ५ कथतसस्यस्रोमविषमआगतसमाह ॥ कीर्त्तनेति ॥ इदुत्तियेनकस्मिन्नेवकायकीर्त्तनेरुपगर्भेणपुत्रसर्व
 कात्कात्मनइतस्यैक्यव्याप्येकस्मत्संबोधाइहकमेणमुक्तोमविद्यामीनित्ककल्पनयेवधर्मोक्षणार्गोक्तव्यपित्तासएषानुवस्यतइत्यर्थ ॥ १९ ॥ प्रस्था-स्य ॥ २० ॥ कीर्त्तित्वइतना
 प्राणवातेनोद्भाषेनायुष्यसर्व ॥ २१ ॥ कथसोमयमितसमाह ॥ सविशक्ताराभाषेणेति ॥ महत्त्वित्वाभाषानापाण्यादीनामधिष्ठान्माकीयसिद्धि-अकुरितरागादिइत्यनुरोधप्राप्त्याभ्य
 नुशास्त्राभाषातदराभाषेत्यथ ॥ वेदोत्थापंत-संन्यासिणोभ्यानाभातस्यस्येनेपरेणेनसर्वांगस्यितोभेदोतर्गत-सारात्मजासारभ्यआशुपकटसौगंध्यामिधानुगततज-स्वसूक्ष्मा
 रत्यसन्नि ॥ यथासिद्धतदपथककारिकस्वतर्गतआलोचनतर्थातस्येनेत्यजानितइत्यर्थ ॥ २२ ॥ ननुस्यकरका-सर्वांगेभ्यश्चकितसन्नाडीद्वाराअधोमूलाधारस्यानंयानि ॥
 यथासर्वत-स्वेपद्यतअलभयतीतिगत-पुरोभागतस्मान्मिसादेकीभूयपनमयआदिपदभ्येपायधस्यभूत्वावर्धयोभ्युत्सवर्धोऽसन्निहितदरांयानितइत्यर्थ ॥ २३ ॥

जीवस्थानेनशून्यस्यक-कित्सोमविभ्रम ॥ जीवेनेदन्निवधेनीवयथाप्रथमसंगतं ॥ २९ ॥ स्वयसविदितोमार्गस्तेनायापिगच्छति ॥
 शिखिष्वजउवाच ॥ ॥ सुखसचारयोग्यासुजीवेसरतिनाद्विपु ॥ १४० ॥ देवपुत्रभवत्यवतर्दीयभ्यवनकथम् ॥ ॥ षूढालोवाच ॥
 जीव-सोमयतिशुभ-प्राणादिपवनावलिम् ॥ ४१ ॥ सीविदाज्ञांशमाभेणसेनाभिवमशीयति ॥ वातस्यदेतमेतौतर्मज्जासारश्चसस्त्रि
 त ॥ ४२ ॥ स्यजस्यशुप्रसौगध्यरज-पञ्चफलादिकम् ॥ चलिततत्त्वधोयानिगज्जादिवधयनादिवे ॥ ४३ ॥ देहनाडीप्रणालेनयातिशुक
 यहिःसत ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ ॥ देवपुत्रमहाज्ञोसिवेस्त्रिपूर्वाधतस्थितिम् ॥ ४४ ॥ ज्ञायसेवचनदेवस्वभावोहिकिमुच्यते ॥
 षूढालोवाच ॥ ॥ आपसर्गेयथासद्य-स्फुरितमस्रमस्राणि ॥ ४५ ॥ यदावदयदापालतयेषाद्यथ्यवस्थितम् ॥ काकतालीयवहारिदुहुदो
 त्यतिनाशवत् ॥ पुणास्वरवहु-चूर्नतस्वमावविदुबुधा ॥ १४६ ॥

स्मत्समागत ॥ वेदोदरेषइत्येयद्वयार्थेकत्वमागतइतिपत्ययोक्तवत्समागतव्याप्य-करतिराजापृच्छति ॥ देवपुत्रेति ॥ महोभ्यासोऽज्ञानमहास-आत्मतत्त्वविदविति ॥ आत्म
 ज्ञानाण्युर्ध्वोसोभारिकपथार्थवस्थितशक्तार्कीर्त्तित्येनेवेति ॥ २२ ॥ कथमइमीदृकपाप्मातसमाह ॥ ज्ञायसेइति ॥ सर्गादिकालेसर्गेभ्युत्संज्ञप्रदान-नमणाणिकर्तानुसारेण
 यदत्थाद्य-पुनर्कथयत्सदायात्मनास्वामिनिरुक्तिरितस्यपथार्थस्यभाषणयदादृपुनर्कत्व-नियन्ति-स्वभाषराभ्यार्थइत्याह ॥ आपसर्गेइति ॥ २५ ॥ सोमतिकथयदारिस्वभावै
 विषयददृशवर्धवैविध्यव्यापिसमाभ्येन-सर्गादीनामिद्व्यप्यासमात्काकामनसूणेद्वेषासाच्छिरसिताष्टपतर्नविद्यतेनतस्यमरूपमिद्व्याहृतमाधमयुक्तमितिवोपनाया-यासर्गा
 नुधापनमिष्यापार्थवर्धयति ॥ कोकेति ॥ सनासात्कालद्वेषयार्थद्वयविषयास्यमासाधुनीयेवार्थेच्छवस्यथ ॥ सापतिकेचित्तवस्तुदेराकालनियने-स्वभाववैविध्ये
 इददृशवर्धव्यापिद्विपुनास्येत्सारायेनदृशानतरसाह ॥ कारिदुबुदेति ॥ आपानाभत्वापकस्त्रिकोषासोस्त्रित्वपारयेनदृशानतरसाह ॥ पुणास्वरवर्धविति ॥ २६ ॥

उत्कलक्षणत्वभाववशत प्रकृतेऽस्मिन्जातिविधिविकारात्मका अंङजादिचतुर्विधा देहाभ्यमति ॥ नेपुकेचिपञ्चाने देहास्ते प्रक्षीणवासनतया भूयो जन्मनेन भवंति इतरे अज्ञानदे
 हात्मभूयो जन्मने भवति ॥ यतस्ते भोगेष्वेव धनस्था इत्यर्थः ॥ १४७ ॥ इति श्रीवा सिद्धम ० तास्य र्पका शेति ० पू ० पचाशीतितम सर्गाः ॥ ८५ ॥ ॥ ७३ ॥ कुंभे कुंभस्य जन्मात्रद्वि
 ब्रह्मसमागम ॥ नदाशियस्य सार्वभृद्यमित्यादिरहवर्ण्यत ॥ १ ॥ यथा वर्णितलक्षण स्वभाव सर्ववस्तुषु अप्रलयप्रसिद्धस्तथा माया शबलस्यात्मनः सर्गादिस्वभावः श्रुत्यादिप्रसिद्ध
 स्तद्वशत इत्यर्थः ॥ भोगार्थस्य चिरित्येके कीदार्थमिति चापरे ॥ देवस्यैष स्वभावो यमामकामस्य कास्युदेति भगवद्ब्रह्मपादा ॥ १ ॥ वासनानाक्रासज्ञानाभ्यासेनापक्षयम् ॥ न दर्श
 नमनुभाव इत्यर्थः ॥ २ ॥ इत्थमनुभवमत्कारेकीर्तितत्त्वकारश्रोतुकामोराजाताप्रशसमान प्रस्तुतकथारोषसक्षिप्यसमापयेत्याह ॥ अत्युदारमित्यादिना ॥ ३ ॥ १४ ॥ ७४ ॥ ककस्मि
 अस्मिन्स्वभाववशतो जगति प्रकृते देहाभ्यमतिपरितो विधा विकाराः ॥ प्रक्षीणवासनतयान भवंतिकेचिद्भूयो भवंति च पुनस्त्वितरेष
 नास्थाः ॥ १४७ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० सुखविचारयोगोपदेशानामपंचाशीतितमः सर्गाः ॥ ८५ ॥ ॥ ७३ ॥

॥ चूडालोवाच ॥ आत्मस्वभाववशतो जातं जगदिदं महत् ॥ स्थितिं वासनया भ्येत्यधर्माधर्मवशो स्थितम् ॥ १ ॥ वासनाक्रासमा
 नीयधर्माधर्मैर्नृण्यते ॥ ततो न जायते जंतुरिति नो दर्शनं मुने ॥ २ ॥ शिखिष्वज उवाच ॥ अत्युदारं महार्थं च वक्षिस्व वदतां वर ॥
 अनुभूतिमुपारूढं गृहं च परमार्थवत् ॥ ३ ॥ त्वद्वाक्यविभवं नाद्यश्रुतेनानं न सुंदर ॥ पीतेनेवाभ्युतेनाहमतयातोस्मिशीतताम् ॥ ४ ॥ तत्स
 मासेन तां तावदात्मोपतिं वदाशुभम् ॥ ततः श्रोष्यामि यत्नेन ज्ञानगर्भा गिरंतव ॥ ५ ॥ तं न पद्मजपुत्रेण मुनिना नारदेन तत् ॥ कुरुतं वीर्यमा
 यं कथयथाद्यथा स्थितम् ॥ ६ ॥ चूडालोवाच ॥ ततो निवधत्वातेन मनोमत्तम तं गजम् ॥ विवेकविपुलात्ताने शुद्धयाधीवरत्र
 या ॥ ७ ॥ तदीयं कल्पकालाग्निगलिते द्रुद्रवापमम् ॥ रसानां पारदादीनां दिव्यानामनुरंजनम् ॥ ८ ॥ मुनिना पार्थगे कुंभे स्फाटिके विलस
 हुचौ ॥ अद्भुते विहुताकारं चंद्रे चंद्रद्रवापितम् ॥ ९ ॥ तत्र शैले बृहत्काले स्थूलः पार्थेषु चाभितः ॥ गंभीरकुक्षिः सुदृढश्चोपलाहनक्षमः
 ॥ १० ॥ संकल्पितेन क्षीरेण सकुंभस्तेन पूरितः ॥ अमृता पूरं भिन्नेन विधिनेवामृताणवः ॥ ११ ॥ तत्र मासाद्गतो द्वाद्भिर्मुनिमंदाहुतिक्रमः ॥
 अमृताब्धौ शोभोगर्भदंशोरिदुरिवानुजः ॥ १२ ॥ इदं मास इवा पूर्णकालेन सुषुवेपटः ॥ गर्भकमलपत्राक्षं प्रसूनमिव माधवः ॥ १३ ॥

न्याथरेकतस्थापितम् ॥ ६ ॥ आलाने गजवधस्तभे ॥ धीलक्षणया वरत्रया च मरुज्वा ॥ ७ ॥ कल्पकालसवधिना अभिना गलितस्ये दोर्द्रव उपमापस्य ॥ पारदकाचनरूप्या
 दीनारसानाशुर्वायानामनुरंजनमनुकारिसदृशमिति यावत् ॥ ८ ॥ ९ ॥ तत्र शैले भौ ॥ पार्थेषु चाभितश्च स्थूलो विपुलः अतएव गंभीरकुक्षिः ॥ उपलेष्वाहननमास्फालनतत्र
 क्षम ॥ आस्फाल्यमानोप्यस्फुटन्निति सुदृढत्वे उपपत्तिः ॥ इदं मासकामस्तेन नारदेन संकल्पजेन क्षीरेण पूरित इति परेणान्वयः ॥ १० ॥ स्वसकल्पसदृशता पूरात्मनाभिन्नेन विभ
 केन विधिना स्वर्गा अरश्रवण्यश्राणवर्णाविति ब्रह्मलोके श्रुतिप्रसिद्धोऽमृताणवो यथा पूरितस्तद्वदित्यर्थः ॥ ११ ॥ तत्र क्षीरेस्ते होरुक्कुमुनिमंदाभिकायाहुतिपुक्रमयति प्रवर्त्तयतीति
 मुनिमंदाहुतिक्रमः अमृताब्धौ इदं नरंजः प्रतिविवेदुरिव वदधे ॥ १२ ॥ मासः आ पूर्णमिदुमिव ॥ १३ ॥

यस्यादृष्टपरिच्छिन्नाशभोधे श्रीराणबासपयर्कितापरद्वरिव ॥ १४ ॥ १५ ॥ सर्वैर्कान्तकमायुपतनयनैः सत्कारैरसपन्नेतस्त्रिभुधे ॥ १६ ॥ विज्ञानान्प्यरोषाणिवाहयपा
 निविद्यास्थानानिपेयनयाधिपय ॥ १७ ॥ रत्नाद्रीस्तटिकाचले ॥ सभ्योदितभूर्णद्विनिपाद्यत् ॥ १८ ॥ १९ ॥ पङ्कणधारणसौख्यपरिज्ञानायअग्निमखबाहितवाद्यित्वापरी
 शितवशास्त्रिधास्थानयस्यत्रयाधिपदीप्तिकेभ्यवेरोत् ॥ २ ॥ क्षानानांपारपरमाधिभूतत्वज्ञानतत्रविश्रान्तकार ॥ २१ ॥ ईसायोसकुभ अयत्नपुरस्स्योह्य ॥
 मनुषीणांपरैरस्यभर्षु समशयर्भस्यदीर्भ्याचूडालयाकपदिभस्यतमुभ्यते शतमभ्यादृतद्वितिसहस्रगुणावृत्ते आत्मानस्वजनद्विपुरुषपुरुषायुग्मेनिहिपूर्वराभायणेभी
 राहवचनम् ॥ योग्यथासतमात्मानमभ्ययापतिपारदेषे ॥ किन्तनकनपापंशोरेणासापहारिणेतिमहाभारतभारतप्रतिशकुललाक्षणशेषेभ्यसुकुप्यतेतिचत् ॥ भैषदोष ॥ उपवेस्य

परिपूणसमलांगकुभाद्रभिर्विनिययी ॥ इदु सूक्ष्मादिवाभोधेरपरस्सचवाजित ॥ १४ ॥ दिने कतिपर्यरेवद्विभ्याजगामस ॥ अ
 प्रमेयांगमोदयशुक्रपदोशरीयया ॥ १५ ॥ सर्वसस्कारसंपन्नेसतस्मिन्नारदोमुनि ॥ भांडाद्रांइहवाशेपंविधाधनमयोजयत् ॥ १६ ॥
 दिने कतिपर्यरेवविज्ञाताशेषवाह्मयम् ॥ चकारैनुनिवरप्रतिषिधमिवात्मन ॥ १७ ॥ तेनाराजतपुत्रेणमुनिनामुनिनायक ॥ रक्षा
 दीप्रतिषिधेनसभ्योदितइवोदुराद् ॥ १८ ॥ अर्थेनपुत्रमादायवक्षलोकसनारद ॥ जगामायस्वपितरंबक्षणाषाभ्यवादयत् ॥ १९ ॥
 कनाभिवदंनबक्षायीप्रमादायतंतदा ॥ अभिवादितवेदादिस्वयमकेन्यवेशयत् ॥ २० ॥ अथाश्रिविर्दामांशेणसर्वज्ञज्ञानपारगम् ॥
 पंचतकुभनामानवकारकमलोद्भव ॥ २१ ॥ साधोसोहमयकुभपौत्रोहृषद्यजन्मन ॥ पुत्रोहनारदमुने कुभनामास्मिर्कुभज ॥ २२ ॥
 निवसान्धज्जपुरेपित्रासहयथासुरम् ॥ चत्वारसुदृढोवेदाममलीलाविलासिन ॥ २३ ॥ मातृव्वसामेगायत्रीमममातासरस्व
 ती ॥ ब्रह्मलोकममग्रहपौत्रस्तत्रास्मिसुस्थित ॥ २४ ॥ यथाकाममशेषेणजगतिविहराम्यहम् ॥ लीलयपपरिपूर्णात्त्वान्तुकार्येणकेन
 चित् ॥ २५ ॥ धरांपततिमेपादीपततोतमहीतले ॥ रजस्यशानिनागानिस्त्वानिनायातिभंवपु ॥ २६ ॥ अयाकाशपथागच्छन्दृष्टवा
 स्त्वामहंपुर ॥ इहतनागतास्स्यगसर्वकथितवानिति ॥ २७ ॥

भाष्यब्रह्मविषयारोचनार्थस्यतद्वाक्यस्यतत्सयादिषयायायाधेनाद्यतत्वाभावाद्द्वारभ्याहृषीरकामयत सेनेमनेद्यनवादिनीबाहू पाषाणमुवते इत्यादिद्वैकार्थवात्वाक्य
 यथाभाष्यापपक्षे ॥ तस्यज्ञानबलेनसार्धस्यपामार्धांशुमगुरभवद्युद्वेत्त्यादिवाग्भेदोक्तिपयसोहमयकुभद्वत्यापुक्तिर्नाद्यमानवभाष्यवचनदोष ॥ कमणामनसावाशासदा
 प्रभुर्हितशोदिनिष्यनान्दार्ढ्याधिभ्यासकपनेनपरमद्वितस्यास्यथाक्यस्यवचनत्वाभावाविति ॥ २२ ॥ २३ ॥ साक्षाभ्यामुरभाष्यास्तिगुभावाद्यपुनस्वस्यभाषादप्यहस्य
 शयनार् ॥ भाष्यवसेति शोभोत्कण्ठदन्तिशेष ॥ २४ ॥ २५ ॥ उक्तायदिभ्यासाद्यैस्वस्यदिवादिभ्यामिदर्यापति ॥ यदाचिति ॥ यद्यिधरांपततिभूलोकेसचरतिसेवावीमही
 तलेनपतत ॥ २६ ॥ २७ ॥

उक्तिप्रसंहरति ॥ एषदति ॥ हेवनवासरज्जवनवासगुणांस्तकलचित्तशुद्धिचजानरु अहर्षउत्प्रकारजन्मादिमानित्यरिवलमेवत्वपृष्टतेयथानुभूतंमयावर्णितम् ॥ पादा
 दंतदत्तदेशश्रद्धादसः ॥ आर्यजनोत्तमेपुपुच्छसुसतरसकथननिर्मातिकर्तव्येवयतस्तेसुभगे साद्रि सहप्रश्रोत्तरकथनसंव्यवहारदक्षाअतस्त्वयद्यदभीप्सितंतत्तत्कामपुच्छअह
 तदकुदशस्मीतिभावः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतात्पर्यमंति० पू० षडशतितमः सर्गः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कुभप्रशसाराज्ञोत्रनिजदुःखनिवेदनम् ॥ शिष्यत्वमुपे
 श्यार्थविश्वासश्चोपवर्णयति ॥ १ ॥ सर्गेजन्मपरपरालक्षणेससारे ॥ सधृतैःसचित्तैर्देवायुगपत्परिपाकेनफलदानायस्फुरद्भिर्मत्पुण्यैर्भवानद्रावस्मिन्मंदाचलेसमेधितइतिमन्येस
 भावयापि ॥ बृहद्वतैःपुरोवतैः ॥ ११ ॥ त्वदुपदेशान्ममावश्यमाविनीकताथैतिसूचनायसिद्धिवत्कल्याह ॥ अयंति ॥ २ ॥ ३ ॥ राज्यलाभाद्यपेक्षयासाधुसमागमेउत्कर्षदर्शयति ॥
 एषोहिमित्यखिलमेवयथानुभूततेवर्णितंननुमयावनवासरज्ज ॥ संतोहिसंकथनमार्थजनोत्तमेषुनिर्मात्यलंस्तुभगसंध्यवहारदक्षाः
 ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इत्युक्तवत्यथमुनीदिवसोजगामसायंतनायविधयेस्तमिनोजगाम ॥ स्नातुंसभाकृतनमस्करणा
 जगामश्चामाक्षयेरविकरेश्वसहाजगाम ॥ २९ ॥ ॥ दि० ॥ १८ ॥ ॥ इत्यार्षेवांवा० दे० मोक्षोपायेषुनि० पू० चू० कुंभजननकथनंन
 मषडशतितमः सर्गः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ सर्गेस्फुरद्भिर्मत्पुण्यैर्मन्येसंप्रोषितोभवान् ॥ अलक्ष्यैःसंभृतरद्रौ
 बृहद्वतैरिवांबुदः ॥ १ ॥ अद्यतिष्ठाभ्यहंसाधोधन्यानांधुरिधर्मतः ॥ अमृतस्यदिवचसायत्वयास्मिसमागतः ॥ २ ॥ नकेचनतथाभावा
 श्वेतःशतिलयतिमे ॥ राज्यलाभाद्योप्येतेयथासाधुसमागमः ॥ ३ ॥ निरगंलरसोयत्रसामान्येनविजुंभते ॥ मुक्तरगादिमनंतकल्य
 नमुखावहम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवंवादिनिसैवास्थवाक्यमाक्षिप्यभूपतेः ॥ भूयःप्रोवाचबृहदालामुनिदारकरूपिणी
 ॥ ५ ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ आसामेषाकथानावत्सर्वतवर्णितंमया ॥ त्वंमेकथयहेसाधोकस्त्वमद्रौकरोषिकिम् ॥ ६ ॥ कियत्पर्यव
 सानेयंभवतोवनवासिता ॥ सत्यंकार्यंचनोसत्यंवक्तुंजानंतितापसाः ॥ ७ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ देवपुत्रोसिजानासिस्सर्वमेव
 यथास्थितम् ॥ लोकेदृत्तांततज्ज्ञोसिकिमन्यकथयाभ्यहम् ॥ ८ ॥ संसारभयभीतत्वान्निवसाभिवनांतरे ॥ जानतोपिहिमामार्थक
 थयाम्येवतेमनाक् ॥ ९ ॥ शिखिध्वजोहंपूपास्यत्काराज्यामिहास्थितः ॥ भ्रशंभीतोस्मितत्वज्ञसंसृतौजन्मतःपुनः ॥ १० ॥ सुखंपुनः
 पुनर्दुःखंपुनर्मरणजन्मनी ॥ भवतस्तेनतप्यहंतत्वज्ञवनवीथिषु ॥ ११ ॥
 निरगलेति ॥ यत्रयस्मिन्साधुसमागमेनिरगंलरसःअपरिच्छिन्नोब्रह्मानंदोमुक्तरगादिमननयथास्यात्तथासामान्येनद्विद्रादिसर्वजनसाधारण्येनविजुंभते ॥ तद्राज्यलाभादि
 कंतुकल्पनमात्रेणतुच्छसुखावहनिरगंलसुखावहसाधारणचेत्यर्थः ॥ ४ ॥ आक्षिप्यनिरुप्यविवक्षितार्थसमाप्तेःपूर्वमेवेतियावत् ॥ ५ ॥ एषामत्यशसाकथाआस्ताम् ॥ सर्वत्व
 रपुष्टमितिशेषः ॥ ६ ॥ कियान्कालःपर्यवसानमवधिर्यस्यासाकियत्पर्यवसाना ॥ कार्यवनवाससाध्यप्रयोजनचसत्यंवनप्रच्छादय ॥ यतस्तापसास्त्वादृशाअसत्यंवक्तुनोजा
 नंतिनजानंति ॥ ७ ॥ ८ ॥ मनःकूर्षपसक्षेपेणेत्यर्थः ॥ ९ ॥ आस्थितस्तपइतिशेषः ॥ हेनत्त्वज्ञपुनर्जन्मनोभीतः ॥ १० ॥ भवतःजायेते ॥ नप्येसतसोस्मितपश्चरामिच ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ अपम कुटनदपम ॥ अकल आधमकल ॥ पूकासहृष ॥ अलारावधकालमलकाल ॥ अविषयायत्यनीत्याविषयायग्रमभुनेत्रत्याविभुनेत्रमअमलवेहेनु
 मयवाभरेवातिथियुजादिदाम ॥ आवहिनानिपनकालावस्थित्वा ॥ विधावाविषयाषयलदेरोषयसह अविषयायत्यनीत्याविषयायग्रमभुनेत्रत्याविभुनेत्रमअमलवेहेनु
 रिनिविश्रांतयपरियुद्धीमपिकमसमश्चिनमुपासनमधिश्रांतयजननाविषयविषयित्तकल्पहेतोस्तद्वेतिभाव ॥ १४ ॥ कम्मसमुच्चितोपासनम्मुक्तिरतिराधाषभोयाबन्निवा
 यनारवपुषपरदम्प्यात्मनस्वनमद्विपारस्तनन्निदन्निवाराणायस्त्यपितामहोपदिष्टकमभाषयति ॥ पित्तमहमिति ॥ क्रियाज्ञानयोमप्येयहेकमुक्तिकारणतद्वीत्यर्थ ॥ १५ ॥
 यन्निपस्यसमभवति ॥ क्रियातस्वगिरीयोगविनोदायप्रसाधितस्फल्गुलवपठयाद्यतयाअनर्थानुपजनितानुपकालपनोरनायेषभुन्याउद्विताउक्तस्य ॥ तथाचमृति ॥
 म्रन्यवदकमिञ्जिनीविषय्यत्समा ॥ एवत्वयिनाम्ययेनास्तिकर्मलिय्यतेनेदति ॥ १६ ॥ अतप्रेयमृतिर्विषयाविषयावतिभ्रतिभ्यज्ञानानधिकारिविषया ॥ नमय
 भ्रमन्निपिठिततेपुचरन्नपिपरतप ॥ नासादयानिविश्रान्तिकानिधिमिवावन ॥ १७ ॥ अयज्ञाप्यफलोप्येकोत्थापुर्णोप्यसनाति ॥
 शुष्याम्यनवनसाधापुणसुणहवदुम ॥ १८ ॥ इमानसर्वदितान्मयकक्रियासपादयन्तपि ॥ दुखादन्ध्यामिदुखापमन्वतमेविपस्वि
 तम् ॥ १९ ॥ ॥ धृढालोवाच ॥ ॥ पित्तमहमहपूर्वकटावित्पुष्टवानिदम् ॥ यत्क्रियाज्ञानयोरेकंश्रयस्तद्विभेप्रभा ॥ १५ ॥ ॥ वसोवाच ॥
 ज्ञानहिरमश्रय केवल्यवनवत्यलम् ॥ कालातिवाहनायैवविनोदायादित्ताक्रिया ॥ १६ ॥ अलब्धज्ञानदृष्टानाक्रियापुत्रपरायणम् ॥
 यस्त्यनास्त्यपरपद्वरवत्कित्यजत्यसौ ॥ १७ ॥ वासनामानसारत्वादज्ञस्त्यसफला क्रिया ॥ सवाएवाफलाज्ञस्त्यवासनामानसक्ष
 यात् ॥ १८ ॥ सवाह्रिवासनाभावंप्रयान्त्यफलताक्रिया ॥ अशुभा फलवंत्यापिसेकामावेलताइव ॥ १९ ॥ फलवतरेयथायातिविलयपूर्व
 मानवम् ॥ तयंवात्सनाशेनाश्रमतिक्रियाफलम् ॥ २० ॥ नस्वभावेनफलतियथाशरलताफलम् ॥ क्रियानिर्वासनापुत्रफलफल
 तिनोतया ॥ २१ ॥ सयत्त्वात्सनानालोयक्षपस्थतिनात्यया ॥ सद्गुत्त्ववात्सनोमूढोदुःखपस्थतिनात्यया ॥ २२ ॥ आकारमासुराप्युच्चै
 नददातिफलत्रिया ॥ शुभाशुभावातजज्ञस्त्यफुल्लाशरलतायथा ॥ २३ ॥

सुतणस्तायाविकदुभुष्टाभ्याहारांरयत्त्वचापक्षिकर्मजिदतमिस्वाशयनाह ॥ अलभ्येत ॥ वीषस्याप्यपत्यत्वाशुभस्युक्ति ॥ १० ॥ ननुज्ञानिनोपिस्ववर्णाश्रयोचितकमकुशा
 णादरयेतत्कथमलभ्यमानदृष्टिनत्वयक्रियाशरलतायाह ॥ वासनेति ॥ अहृथानोरगावाविहितनिपिदकर्मफलमुक्त ॥ नयकमूलभोफलदासनानारोम्यद्वारानोवासभाषनी
 निभाष ॥ याप्रशास्व कालेयपर ॥ १८ ॥ किमशुभाश्रापिक्रियास्तर्ध ॥ अमिस्ताह ॥ सर्वहीति ॥ फलवत्योर्धिति ॥ यथारभ्यफलाश्रापिक्रियावाधितानुवृत्तिमापेणसफल
 शुक्लनापायाभावेतिप्रानारभ्यफलानरपर्यतिर्किवाप्यम् ॥ ररवोयपरसतेनूजानांतप्रकाशयतिन्यायादितिभाष ॥ १९ ॥ फलवतरेयोप्यशरवादी ॥ पूर्वकार्यंयन्मुक्तिननी
 हारजलधरादि ॥ २० ॥ निर्धत्तनपिर्क्रियाकुनोनफलनिर्धत्तकालाशरलतावस्त्यभावेत्येत्याह ॥ नेति ॥ २१ ॥ सुवद्गुत्त्वभोगयोप्युद्विमितिवासेनैषवगतसद्गुदवधीजयस्यनी
 निकलशाठ्यसंशसनामस्त्रिन्वारायनाह ॥ सयक्षेति ॥ २२ ॥ २३ ॥

ननु अज्ञदशायास्यैकियासमर्थत्वात्सायावासायाः कथं ज्ञानेन बाधस्तत्राह ॥ वासनेति ॥ इह अज्ञदशायासपि ॥ २४ ॥ प्राक्तनवासनानशेषज्ञानोदयोत्तरमुत्पन्नयात
 याकि यथाफलतुलनाह ॥ यस्येति ॥ प्राज्ञस्य मरुदेशे शोयमिति प्रबोधवतः ॥ २५ ॥ पदपरमपुरुषार्थवस्तु ॥ २६ ॥ पितामहोक्तिमुपसहरति ॥ ज्ञानेनेति ॥ २७ ॥ अज्ञानवात्
 ज्ञानविहायतपएवमोक्षहेतुरिति निश्चित्य किं स्थित्तद्व्यर्थः ॥ २८ ॥ विवेकहीनस्य बहिर्मुखस्य दृढकमदत्वात् यत्पमपिममतादिविषयतया अनर्थायालमित्याशयेनाह ॥ इत
 इति ॥ २९ ॥ यदिति पोष्यनर्थो हेयताहेकउपादेयस्तमाह ॥ कोहमिति ॥ नावेक्षसेन विचारयसि ॥ ३० ॥ विचारद्वयगर्भिणामनसेवनपरिप्रभ्रादयोप्युपादेया इति दर्शयति ॥
 वासनाचेहनास्येवसाहंकारादिरूपिणी ॥ असत्यवोदितामौख्यान्मरुभूमाविवांबुधिः ॥ २४ ॥ यस्य मौर्यैर्द्वयं यातं सर्वं ब्रह्मेति भाव
 नात् ॥ नोदति वासनातस्य प्राज्ञस्येवांबुधिमरी ॥ २५ ॥ वासनामात्रसंत्यागाज्जरा मरणवर्जितम् ॥ पदं भवति जीवोतर्भूयो जन्मविव
 र्जितम् ॥ २६ ॥ सवासनं मनोज्ञेयं ज्ञानं निर्वासनं मनः ॥ ज्ञानेन ज्ञेयमभ्येत्य पुनर्जीवो न जायते ॥ २७ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ ज्ञानमे
 वपरं श्रेय इति ब्रह्मादयोपि ॥ प्राहुर्महां तो राजर्षेत्वं किमज्ञानवान् स्थितः ॥ २८ ॥ इतः कमदत्तुरितोदकपापुमितोषुसी ॥ इत्यनर्थं विला
 सेस्मिन् रमसे किमहीपते ॥ २९ ॥ कोहं कथमिदं जातं कथं शाप्यति च तिमोः ॥ राजन्वावेक्षस कस्मात्किमज्ञ इव तिष्ठसि ॥ ३० ॥ कथं बंधः
 कथं मोक्ष इति प्रश्नानुदाहरत् ॥ पारावारविदांपादान्कस्माद्राजन्नसेवसे ॥ ३१ ॥ दुःस्पर्दसां विदाशौलकोदरे किययानया ॥ जीवितं क्षिप
 यं किं लंशिलाकीटवदास्थितः ॥ ३२ ॥ साधूनां समदृशानां परिप्रश्नेन सेवया ॥ संगमेन च सायुक्तिर्लभ्यते मुच्यते यथा ॥ ३३ ॥ साधुनै
 वसंभ्रासंभुं जानो वनकोदरे ॥ तिष्ठान् वषट्शुश्रेष्ठो धराविवरकीटवत् ॥ ३४ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ कांतया देवरूपिण्या तथैवंप्रति
 बोधितः ॥ अश्रुपूर्णं मुखो वाक्यं शिखिध्वज उवाच ॥ ३५ ॥ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥ ॥ अहो नुबोधितां रम्यद्यच्चिरत्सुरसुतत्वया ॥ मौर्या
 दार्यसमासंगं मुक्ताहमवसं वने ॥ ३६ ॥ अहो नुमेक्षयं यातं मन्ये पापमशेषतः ॥ यत्त्वमेव समागत्य संप्रबोधयसीह माम् ॥ ३७ ॥ गुरुस्त्वं
 मेपितात्वं मे मित्रं त्वं मे वरानत ॥ शिष्यानमस्कराम्यद्यपि दौतवक्त्रपांकुरु ॥ ३८ ॥ यदुदारतमं वेत्सि यास्मिन् ज्ञातेन शोच्यते ॥ भवानिनि
 दंतो येन तद्वक्षोपदिशाशुभे ॥ ३९ ॥

कथमिति ॥ ससारसमुद्रस्य पारंपरीरसन्नामरूपशोधिततस्य दार्थः अवारमपरतीरचिन्माधरूपः शोधितत्वं पदार्थस्तदवहैक्यलक्षणवाक्यार्थविदामित्यर्थः ॥ अथवा पारावा
 रः परमानंदसमुद्रस्तद्विदामित्यर्थः ॥ ३१ ॥ दुःस्पर्दावतोपवासशीतोष्णादिदुःखदमदत्त्युन्मुखी आत्मसंविषयस्यांतथाविधया अनया तपः कियया जीवितमायुः क्षिपयत् ॥ ३२ ॥
 सात्वदाभिलषितविश्रान्तिसुखप्रदाज्ञानयुक्तिः ॥ ३३ ॥ तर्हि मयेदानीकथस्येयंतदाह ॥ साधुनैवेति ॥ अत्र दृष्ट्या निरुद्धास्तपः क्लेशादिवहिर्मुखश्चेदप्येन तथाविधः सत्साधुना
 गुरुणा सममेव पासाहारभुजानस्तस्तेवापरस्तदुपदिष्टार्थधराविवरकीटवन्निश्चलस्तिष्ठेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ निदंतः सुखविश्रान्तः ॥ ३९ ॥

सानमधपरश्रेयइतिपत्न्यापरमज्ञानतरकमुक्तनरैषोषानानांभयंक्लरुद्धेत् ॥ किमीदृशतटस्थविषयमेवतज्ज्ञानमतात्पदिशामितिभाव ॥ ४० ॥ अद्वैतसोभ्येतिभूतेर
 अदधानेपुक्तोप्युपदेशस्याणोरेयकाकरनवद्यार्थिनिष्यद्वेतिवयमथदधानोभवेत्याह ॥ यदीति ॥ नत्तर्हिद्वैतत्पट्टज्ञानतथायादृशतद्वशमिषदधामि ॥ ४१ ॥ लीलायाअना
 स्थयापुष्टस्यभकुर्वाच ॥ अक्षयद्विदभसुस्तस्मिन्कर्षा ॥ ४२ ॥ भूते सर्वकारभोजनेत्यादिशिर्षानेर्दोषमाणयेननिश्चिन शिष्टैर्मुक्तसरायमुपाधीयतेतद्गुणाद्यैर्पामित्यथ ॥
 अविचारितंप्राभाज्यसंशयेनादिकल्पितम् ॥ ४३ ॥ मुक्तहेतुमिदपारतयस्यतथाधिषमपिप्रमाणवृद्ध्यापथाआदत्ते ॥ ४४ ॥ शुभसंस्थितिमित्येवभाषयम् कर्णसुधाषट्श्रीति
 गमनिषयीत्याश्रुण ॥ ४५ ॥ मभादीरेहापमिमानस्याजनायद् स्वनिदानोपरान्तायचमणिकाषोपोत्थानहंसिकात्थानवप्रधावितुमभतरयति ॥ स्वधरतिति ॥ स्वस्यतवव
 पट्टज्ञानादयाज्ञानेविभागा सत्यनेकश ॥ ज्ञानानांपरमज्ञानंकरत्तरत्तरकंभवत् ॥ ४० ॥ ॥ चूढालोवाच ॥ ॥ यदुपादेयवाक्योह
 राजर्वतद्वदामिते ॥ यथाज्ञानमिदकिंचिन्नवद्वेस्थाणुकाकवत् ॥ ४१ ॥ अनुपादेयवाक्यस्यवकुंभपृथल्लया ॥ ब्रजत्पफलतांवाच
 स्तमसोवाक्षमविद ॥ ४२ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ यद्वक्षितदुपादेयमयाविधिरिवश्रुते ॥ अविचारितमेवाशुसत्यमेतद्वचोमम
 ॥ ४३ ॥ ॥ चूढालोवाच ॥ ॥ यथापाल पितृवर्षिर्षुमुक्तहेतुपपादनम् ॥ आदत्तेहितैवेत्वंगृह्णाणैतद्वचोमम ॥ ४४ ॥ श्रवणानंतरवृद्ध्या
 शुभमित्येवभाषयत् ॥ श्रुणुगीतमिवत्यक्काहत्वयित्वंवचामम ॥ ४५ ॥ स्वधरितमदृशतयोदयत्याश्विरसमयेनविबोधनचबुद्धे ॥ भव
 प्रयसुतरमहामनीनाश्रुणुकथयामिकथाक्रममनोक्षम् ॥ ४६ ॥ ॥ इ०वा०वा०द०मोक्षोपायेपुनि० पू० चूढालोपास्थानशिरिव्य
 जावधोनामसमाशरीतितम सग ॥ ८७ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ चूढालोवाच ॥ ॥ अस्तिकश्चिरुमान्श्रीमान्स्थाननित्यविरुद्धयो
 गुणलक्ष्योरोपेणयथाधिर्वाहवाधुनो ॥ १ ॥ फलावानलकुशलोव्यवहारविवक्षण ॥ सर्वसकलसमीमांतानुजानातितत्पदम् ॥ २ ॥
 अनतयत्नससाय्येसंचितामणिसाधने ॥ प्रवृत्तोवाहवोवद्भिरब्धिमशोपणेचया ॥ ३ ॥ तस्ययत्नेनमहताकालनाथ्यवसायिन ॥ सिद्ध
 श्रितामणि किवानसिद्धस्युतात्मनाम् ॥ ४ ॥ प्रवृत्तिमुद्यमप्रज्ञाप्रयुक्तेष्वेदत्वेतवान् ॥ अकिंचनोपिशकत्वसमवाज्ञोत्यविद्वत ॥ ५ ॥
 रितेनसदृशतयामदमतीनामसिद्धेद्विद्वैतसमयेनविचारोदयद्वारात्तदयस्यादुद्धेर्बोधोपनमहामनीनांचसषष्टमभयसुतरयस्याभयाधिपम् ॥ विशेषणपरतिपातच्छांस ॥ ६
 दराकथाक्रमकथयामिश्रुतिवस्य ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीवात्सिष्ठम०तात्पर्यमकारोनि पू० समाशरीतितम सर्ग ॥ ८७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ श्रील्यार्थिज्ञानाणिप्राममुपेक्ष्यतपसा
 चित्तात् ॥ काचकश्चिन्मन्त्रिणास्याकायाइतिकथोच्यते ॥ १ ॥ नित्यपरस्परविच्छेदयोर्धीर्वायैरेराभ्यसर्वस्वत्यागादिगुणस्यदृश्याः सपदभ्रस्थानभावासभूत ॥ यथाअद्वैतवर्ष
 दधानलस्यअनुनश्रिभच्छेदोः स्थानतद्वत् ॥ १ ॥ तत्परमात्मपरदुनजानाति ॥ २ ॥ सर्किचकारतवाह ॥ अनेति ॥ अनेतेस्तपोजपवेषतापार्थनाभ्येवणादिगोचरैर्दयैः ससाय्ये
 चित्तमये साधनेतपसाशीपदस्य ॥ ३ ॥ अभ्यससाधनेतद्वेदनिश्चयघतस्तस्यपद्वहानीध्यायासेनयत्नेनात्मकाल्देवचितामणि सिद्धोत्येद्वित ॥ दृढोद्योगोफलावश्यमावाचिनियम्
 दत्तवरायति ॥ किंचेति ॥ ४ ॥ मन्त्राविति ॥ आश्रित्येतिशेष ॥ ५ ॥

यथाकाश्रियदुद्रयाचलश्यास्थोमुनिस्तत्रैवोदितोर्मदुहस्तप्राप्यमपिभ्रांत्यामेरावुदितदूरतरस्थमिवदुष्प्राप्यशतितद्वददर्शयर्थः ॥ ६ ॥ अतएवमणिराजानांइंद्रैश्वरेतस्मिंश्रिता
मर्णानिश्रयवान्सनवभूव ॥ सुदीनोदरितम ॥ ७ ॥ स्मयोविस्मयस्तच्छालिना संभ्रमशालिनायातेनमनसाइदवक्ष्यमाणप्रकारम् ॥ ८ ॥ अयंमणिरित्यापातज्ञानम् ॥ नाय
मणिरितिभ्रम ॥ मणिश्वरेस्यात्तत्तर्हिंसमल्यक्षोभनभवेत् ॥ तत्तर्हिंपरीक्षणायस्पृशामिस्पृशेयमितीच्छामि।।प. ॥ नस्पृशामिनस्पृशेयम् ॥ यतःकदाचिन्मणिश्वरेभाष्यस्य
ममस्वरीतेतर्धानवजेत् ॥ ९ ॥ इतिशकायार्वाजमाह ॥ नैतावतेति ॥ आगमोत्रैतिसनत्कम ॥ १० ॥ कथतर्हिंप्रत्यक्षरत्नालोकदर्शनंतत्राह ॥ कर्णोहंस्यका
मणिमग्नोस्थितप्रायंहस्तप्रायंदर्शसः ॥ मेरावुद्रयशुंगस्थोमुनिरिदुमिबोदितम् ॥ ६ ॥ बभूवमणिराजेद्रेनतुनिश्रयवानसौ ॥ राज्ञेद्रा
गितिसंसातेसुदीनद्ववपामरः ॥ ७ ॥ इदंसंचितयामासमनसास्मयशालिना ॥ संप्रामापेक्षयादीर्घदुःखसंभ्रमशालिना ॥ ८ ॥ अयंम
णिर्मणिर्नायंमणिश्चेत्तद्भवेन्नसः ॥ स्पृशामिनस्पृशाम्येनंकदाचिन्स्पृशतोवजेत् ॥ ९ ॥ नैतावतैवकालेनमर्णाद्रिःकिलसिद्ध्यति ॥ यत्ने
नजीवितानेनसिद्ध्यतीत्यागमक्रमः ॥ १० ॥ कृपणःकृणितेनाक्ष्णालोलालतलोपमम् ॥ रत्नालोकंप्रपश्यामिद्विचंद्रत्वमिवभ्रमात्
॥ ११ ॥ कुतएतावतीस्फोताभाष्यसंपन्ममागता ॥ अधुनैवयदाज्ञोमिमर्णाद्रिःसर्वासिद्धिदम् ॥ १२ ॥ केचिदेवमहांतस्तेमहाभाष्याभवं
तिहि ॥ येषामल्पेनकालेनभवंत्यभिमुखाःश्रियः ॥ १३ ॥ अहमल्पतपाःसाधुवराकोमानुपःकिल ॥ सिद्धयःकथमायांतिमामभाष्य
कभाजनम् ॥ १४ ॥ एवंविकल्पसंकल्पश्रिरमज्ञःपरावृशन् ॥ नमणिप्रहणेयलमकर्षीर्म्मोह्यंमोहितः ॥ १५ ॥ नयदायेनलब्धव्यंत
त्याप्तोत्यसौतडा ॥ चिंतामणिरवाप्तोपिदुर्धियाहेल्योञ्जितः ॥ १६ ॥ इतितस्मिन्स्थितेयातोमणिरुडीयसिद्धयः ॥ त्यजंतित्यवमंतरं
शरोगुणमिवोञ्जितः ॥ १७ ॥ हत्वाप्राज्ञपदंपुंसःसंयांतिकिलसिद्धयः ॥ आगताःसंप्रयच्छंतिसर्वंयांत्यसहस्रलम् ॥ १८ ॥ पुमान्भूयः
क्रियायलंचक्रेरलेद्रसाधने ॥ नोद्विजंतस्वकार्येषुजनाअध्यवसायिनः ॥ १९ ॥ ददशार्थिकचद्रूपंकाचखंडमखंडितम् ॥ हसद्भिर्वचकैः
सिद्धैःपुरस्तमलक्षितैः ॥ २० ॥ अयंचिंतामणिरितिमूढस्तस्मिन्सवस्तुताम् ॥ बुबुधेमोहितोत्वज्ञोहृद्हेमोतिपस्थति ॥ २१ ॥
पंचयवशात्कृणितेनयातिसकुचिनेनाक्ष्णालोलालातकल्पितलतोपमरत्नालोकभ्रमात्पश्यासि ॥ ११ ॥ भाष्यपुण्यतत्सपत् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ कुतोनाकार्षींत
त्राह ॥ नयदेति ॥ लब्धव्ययदितिशेष ॥ १६ ॥ किमर्थमुडीयगतस्तत्राह ॥ सिद्धयस्त्यजतिहीति ॥ यथाभौव्याउञ्जित.शरोगुणभौव्यैत्यजतितद्वत् ॥ १७ ॥ ननुत्वयासपु
रुणोव्यवहारविचक्षणइतिकथोपक्रमेउक्तस्यसाविचक्षणतामणिसिद्धिकालेकगततत्राह ॥ हत्वेति ॥ सिद्धयश्चागतः सत्यपुसंप्राज्ञपदविचक्षणतांसंप्रयच्छति ॥ असहति
असहमानेउपेक्षकेतुपुसिअलयाति अपगच्छत्यश्वसर्वेनस्पृशानमपिप्राज्ञपदविचक्षणत्वहत्वाविनाशयसयांतिकिलेत्यर्थः ॥ यथाहु. ॥ नदेवाइदमादायइद्वयत्यपराधिनाम् ॥
बुद्धिनस्यापकर्षांतिनेनासौद्वयनेस्वतइति ॥ १८ ॥ १९ ॥ हसद्भिःपरिहासपरैरतएववचकैःसिद्धैःपुरस्कृतमयेस्थानितम् ॥ २० ॥ वस्तुताउपादेयताम् ॥ २१ ॥

पर ॥ विप्रपत्नधात्यास्तिस्वरश्च ॥ २३ ॥ एवमेवरायहृषण्णादीनिपिपमासजहातस्याह ॥ इतिहात ॥ कुरुक्षेत्राथजनशुभ्य ॥ गतभायजाणानिवाचयत् ॥ २४ ॥ नान्यथाप
 इव ॥ २५ ॥ याभापत्ककाशार्शेर्निष्णाकानिदिग्गाहनीका ॥ मीत्यस्यैवयासाश्रनुरुपाभ्युत्थयतिपायत् ॥ २६ ॥ तस्मान्मौल्यमेवदुस्वहेतुपुराकाशस्तुपसहरति ॥ इ
 रानीति ॥ श्रीत्यन्निभवेनपातिरुत्तानिप्रसिद्धानितानिसर्वस्वतनरात्रोरपश्चकारान्यापिकारयामरणेनभाभक्तिमीत्यपिपगमेतस्वविद्यामापदादिसहस्रेभ्योपिदुस्वार्शानत्
 अष्टौपद्युद्विपमिषरज्जुसर्पस्यलजलम् ॥ चंद्रौद्वौकुरुतेषितगतोमोहोऽमृतविपम् ॥ २७ ॥ तदग्धमणिमाडायभाक्तनीचश्रियंजही ॥ स
 र्वचितामणेरस्मात्पाप्यतेकिंघनैरिह ॥ २८ ॥ देशायमसुरवोरुसोजनेभ्यापिभिरावृत ॥ किंतद्देहगतत्रायकिंनानममवधव ॥ २९ ॥
 दूरगत्वायथाकामंसुखतिष्ठामिसपटा ॥ इत्याटायमणिमूढशून्यकाननमाययी ॥ ३० ॥ तन्नकाचकणेनासौतेनतामापदययी ॥ क
 ज्जलद्विरिवनिभामौल्यस्यैवागयासमा ॥ ३१ ॥ दुस्वानिर्मौल्यविभवेनभवंतियानिनेवापदान्चजराभरणेनतानि ॥ सर्वापदाशिर
 स्सितिष्ठतिर्मौल्यमेककृष्णजनस्यवपुषामिषकशजालम् ॥ ३२ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चूहालापास्थानेमणिकाचापास्था
 ननामअष्टाशीतितमसगा ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ चूहालोवाच ॥ ॥ अयेममपररन्ध्रतंतंशृणुभूमिप ॥ परप्रधाधनबुद्धसा
 धोसदशमात्मन ॥ ३५ ॥ अस्तिविध्वानेहस्तीमहायूयपयुयप ॥ आगस्त्याशुद्ध्याशुद्ध्यार्विध्वनेवोदितस्वत ॥ ३६ ॥ वञ्चाधिधिपमीठी
 र्धतस्याकांशनीसितौ ॥ कल्यानलशिरास्तुल्यसुमेरुमूलनक्षमी ॥ ३७ ॥ सवद्धालाहजालेनहस्तिपेनकिलाभित ॥ मुनीद्विणेवविध्या
 द्दिरुपेद्रेणववावलि ॥ ३८ ॥ निवद्धोयत्रणामापशकुभादितोगज ॥ तंजगामव्यर्थाधीरोनवाभौपुरमेतियाम् ॥ ३९ ॥ रिपौहस्तिपके
 दूरादपश्यतिसवारण ॥ अथसमुद्रकयस्मिन्निनायदिवसत्रयम् ॥ ४० ॥
 इमपदिकथायानस्यापिसतिमौल्यदुस्वसहस्रशंभाह ॥ आतसबापथारिसिमील्यमेवैकतिष्ठति ॥ यथाजनस्यसर्वस्यारिसिकृष्णकेथाजालमिष्टमिद्वित्यथ ॥ ४१ ॥
 दुर्निर्वासिष्ठमनास्यंपकाशेनि० पू० आगशीतिममस्यग ॥ ४२ ॥ ॥ इद्विध्वयगोद्वस्यप्राच्छिन्नापिपथनम् ॥ अनिघतोरिपुषामरागप्रातोषवपयते ॥ ४३ ॥ अथहस्तिका
 स्थानमपिनिरशनमतसद्विषयद्विद्वत्याह ॥ अथेति ॥ वृत्ततमास्थानम् ॥ आस्तनससददराग ॥ ४४ ॥ आगस्त्यस्येयमागस्तीतया ॥ सूयतिव्यतिपलोप ॥ चिरस्याप्रापरि
 पालनाच्छुद्धयप्रसन्नयाश्रनुरहृष्ट्यार्धेभ्येनस्तन्धाकनोन्वतरेणेति प्राहुर्गतेहपेसुधासा ॥ ४५ ॥ अजस्त्यार्धेपिज्यालेहवविपमीतीत्यौ ॥ ४६ ॥ लोहमयेनजालेन ॥ नु
 न्निद्विष्यभागस्तन ॥ ४७ ॥ यंपणानियपणाम् ॥ कदाप्यसमाहितत्वादेतीकिंकल्याणनेअपुर्वैररात्राप्रौदसमानमिपुरयाभ्ययामतिताम् ॥ ४८ ॥ समुद्रकेजालसपुट ॥ ४९ ॥

१ इत्याजनासेनधाकनान्तरेपणस्यर्ध

किंकिणीनामिवकाणं ध्वनिम् ॥ ७ ॥ स्वर्गस्यामरावत्याअर्गलंकाटादिवष्केभम् ॥ असुरोवलिखिव ॥ ८ ॥ रिपुर्हस्तिपकः ॥ ९ ॥ नालतरोस्तालिनरुमारुक्षतस्तस्यहस्ति
नोर्मुक्षिपपात ॥ यथाबलियज्ञेपदत्रयमिनाभुवप्रतिशुश्रमथमेनपदेनभुवंद्वितीयेनस्वर्गमतिकमतस्तृतीयपादपूर्येमेरो सकाशाद्वलेर्मुक्षिपपाततद्वदित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ क
रुणादयाम् ॥ १२ ॥ इतिकलयश्चिनयन्सन् ॥ १३ ॥ निगड्व्यूहशुखलाजालम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ स्वस्थोदेहोधीश्रयस्यतथाविधः सन् ॥ १६ ॥ जेदरिर पादादिजगम्
वेदान्निगडनिर्भेदयत्नवान्स्वमतंगजः ॥ चकारकिंकिणीकाणंमुखोद्घातैरथान्यदा ॥ ७ ॥ दंताभ्यांयत्नतस्ताभ्यांमुहूर्तद्वितयेनसः ॥ वभं
जशुखलाजालंस्वर्गालमिवासुरः ॥ ८ ॥ तंतस्यनिगडव्यूहमपश्चदूरोरिपुः ॥ बलेःस्वर्गावदलनंहरिर्भूरुतलादिव ॥ ९ ॥ तस्यविच्छि
न्नाशस्यमूर्धितालतोरिपुः ॥ पपातकमतःस्वर्गहरिर्भोरैवलिखिव ॥ १० ॥ सपतन्पादपद्माभ्यामप्राप्यकरिणःशिरः ॥ पपातोव्याफलं
पकंवाताहतमिवाकुलः ॥ ११ ॥ तंपुरःपतितद्वह्यामहेभःकरुणांयथौ ॥ स्फुरत्स्फारगुणाःसंतःसंतिथिर्भगतावपि ॥ १२ ॥ पतितदलया
मीतिकिनाममपौरुषम् ॥ वारणापीतिकलयन्नजघानसतरिपुम् ॥ १३ ॥ केवलंनिगडव्यूहंविदायांभिजगामह ॥ विततंसेतुमुत्सा
यंविपुलौघइवांभसः ॥ १४ ॥ दयामाश्रित्यमातंगोभंक्ताजालंजगामह ॥ विदार्यमेघसंपातनभसीवदिवाकरः ॥ १५ ॥ गतेगजसमु
त्सथोहस्तिपःस्वस्थदेहधीः ॥ गजेनैवसमंतस्यव्यथादूरतरंगता ॥ १६ ॥ प्रोच्चलत्तालशिखरान्स्वतथापतितोपिसन् ॥ नभेदमापदुर्भेदा
मन्येद्देहादुरालनानाम् ॥ १७ ॥ वर्धतेप्रावृषीवाभ्रंक्रुकार्येष्वसतांबलम् ॥ आसीदधिकमुत्साहीसचचक्रमणोतदा ॥ १८ ॥ वारणारिरसि
द्वांगोगतेभादुःखमायथौ ॥ आगत्यापगतार्थनिधानइववर्धनः ॥ १९ ॥ सोन्वियेषगजंयत्ताहुल्मकांतरित्वने ॥ पयोदापिंहितंभो
क्रुरादुरिद्रुमिवांबरे ॥ २० ॥ चिरेणालभतेर्भेद्रंकस्मिंश्चित्काननेस्थितम् ॥ विश्रांतंततरुतलेसमरादिवनिर्गतम् ॥ २१ ॥ अथयन्नस्थि
तानागस्तन्नदधनक्षमम् ॥ परथाराजसामध्यागजलंपटभूमया ॥ २२ ॥ सखातवलयंचकेहस्तिपःकाननेभितः ॥ सर्वदिक्कविधिर्भू
मौस्समुद्रवलधंयथा ॥ २३ ॥ उपर्यस्यगद्यद्वाललतौघेनसतंशठः ॥ शून्यतातंतुजालेनशरकालइवांबरम् ॥ २४ ॥ दिनैःकतिपरैरेववा
रणोविहरन्वने ॥ तस्मिन्निपतितःखातेशुष्काध्याविवपर्वतः ॥ २५ ॥ व्रजनप्याहृतौकूपेपातालतलभीपणे ॥ खातशुष्काब्ध्यधोभागो
गजरलसमुद्रके ॥ २६ ॥

॥ १७ ॥ चक्रमणेष्यांचलने ॥ १८ ॥ नसिद्धेअग्रेस्वप्रयुक्तोपायौयस्य ॥ अतएवगतेभः ॥ १९ ॥ पयोदैर्पिंहितल्लन्नम्
॥ २० ॥ २१ ॥ तत्रसन्निधौ ॥ गजेल्पदानामासकजनानांभूभावाहुल्ययस्यातथाविधयाराजप्रयुक्तयाखातसामध्या ॥ २२ ॥ विधिःस्रष्टा ॥ २३ ॥ शठोवचकः ॥ शून्यता
पिधायकतनुजालप्रयेणशुभाथपदलेनशरकालोवरमिवतरवातमुपरिवाललताजालेनास्थगयतआच्छादितवान् ॥ २४ ॥ २५ ॥ पर्याकृतौवलयाकारेनस्मिन्कूपेखातशु
ष्काब्ध्यधोभागोव्रजनपिसगजःइतिअनयारीत्यागजरलसमुद्रकेभूयोददंबद्वःसन्नयापिनिष्ठतीतिप्रेरणान्वयः ॥ २६ ॥

॥ १ ॥ यथा हि प्यरगतस्तदागतनिर्धनेषु खनालस्यत ॥ ८ ॥ अतएव बुद्धिभागानि कालमिदानीमेवशाब्दाप्युत्पन्नयनेषु स्वर्गजसमाजननशाध्यायदत्तानि ॥ १ ॥
 नि ॥ १ ॥ यावत्सबुद्धिनिदानमज्ञानोच्छिन्नताद्यवयवसदृशं कृतापि बुद्ध्यापराभोष्यधुपेक्षेयाराधयेनाह ॥ मुक्तोस्मीति ॥ किलार्थेष्वराब्द ॥ १ ॥ नत्सावज्ञानमेवमूलबध
 स्तन्वित्तरदिनास्तत्त्वज्ञानाद्वेनिरारंभस्यपसहरति ॥ मौष्यमिति ॥ हेमन्तात्मनश्च सबाधेयभूय स्वयमद्भूतित्थेतसियन्मीस्थितदेवपरबधनमतस्तद्विमुक्त्यं आभ्यासि
 कथाधैरिकाधिभीतिकथिषिषपरिच्छेदात्मना आत्मधमभूतपिजगात्मानःसकाराद्बोध्याजाम्भयस्यथाधिधंससस्तमात्मयविद्धि ॥ यथावेदनेआत्मभ्यतिरिकापरिशेषा
 दास्मानित्यमुक्तएवभवति ॥ ईश्वरदेवनाभादेनमीर्त्येस्थितस्यपुसआत्मेवसहसासर्वध्यादिदुःस्वजीजानीभूमिभराहक्षेपप्रवर्तीत्यर्थ ॥ १ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम ० भा ० नि ० पु ०
 एकाननवतिवसर्गः ॥ ८ १ ॥ ॥ ॥ ॥ मणिकाशुभास्थानातासर्पीमद्विस्तारत ॥ विवर्णोतिपुरोराक्षभ्रुवालाकुम्भरुचिणी ॥ १ ॥ हेअमरात्मजदेवबुधत्वयाप्यत्तमणिसाधक
 इतिभूयोददंयद्भस्तेनहस्तिपकेनस ॥ तिष्ठत्यथापिदु स्तेनभूसस्यनिययावलि ॥ २ ७ ॥ अहनिप्यसुरैवासौचयप्रयेपतितरिपुम् ॥ तन्नाल
 प्यततोदु खंगज खतनिवधनम् ॥ २ ८ ॥ मौस्थ्यादागात्मिनकालंवर्तमानकिपाकमे ॥ अशाधयन्तरोदु खयातिर्विध्यगजापया
 ॥ २ ९ ॥ मुक्तोस्मिगणनिगडादितितुष्टां हिवारण ॥ दूरस्थोपिपुनर्वन्दोमौर्त्यैकष्वनयाधते ॥ ३ ० ॥ मौर्त्यैहिवधनमवेहिपरमहात्मन्ध
 दानयद्भूतिषेतसितहिमुक्त्यै ॥ आत्माद्यत्रिजगदात्ममयंसमस्तमौर्त्यैस्थितस्यसहसाननुसर्वभूमि ॥ ३ १ ॥ ॥ इ ० वा ० वा ० द ० मो ०
 नि ० पु ० वू ० पास्थानेक्षिकोपास्थानंनामएकाननवतितम सर्ग ॥ ८ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिविवध्वजउवाच ॥ ॥ मणिसाधकर्विध्येभव
 धनापमरात्मज ॥ सूचितयकयाजालपुनमप्रक्रीडुरु ॥ १ ॥ ॥ चूढालोवाच ॥ ॥ वाक्यार्थदृष्टेर्निष्पत्याद्भूद्वेक्षितभिन्तिपु ॥ शृणुस्व
 यंकर्पाचिन्नाचिन्मभुम्भालयामितो ॥ २ ॥ यासौशाखायधुभ्रालस्तत्त्वज्ञानत्वपद्वित ॥ रत्नससाधक प्रोक्त सत्वमेवमहीपते ॥ ३ ॥ तज्ज्ञोभव
 सिशाश्रुपुरविर्मकतद्विष्व ॥ तत्त्वज्ञानेनुविश्रानोत्वदृषद्विवांसि ॥ ४ ॥ विद्विषितामणिसाधासर्वत्यागभरुचिभम् ॥ तमर्तसर्वदु
 खानालसाधयसिशुद्धधी ॥ ५ ॥ सर्वत्यागेनशुद्धेनसर्वमासापतेनय ॥ सर्वत्यागोहिसाधार्थकिञ्चितामणितोभवेत् ॥ ६ ॥ सिद्ध सर्व
 परित्यागसाधाससाध्यतत्त्व ॥ स्वर्विक्रतजगद्भूतिर्विधास्वात्मोदयस्तथा ॥ ७ ॥ सत्यकमवताराज्यसद्वारधनर्थाधवम् ॥ ब्रह्मणेवज
 गत्सगध्यापारस्वनिशागमे ॥ ८ ॥ स्वदेशस्यातिदूरस्थमारातोसिमभाश्रमम् ॥ भुवर्तोभिवविश्रान्त्यैवेनतेयसकच्छुप ॥ ९ ॥

कथासालस्वधिमस्युक्त्यामयध्रिबोधनोपायददियुक्तिगतयकटीकुरु ॥ १ ॥ इत्युदयतद्वृक्षेणयेद्वेक्षितलक्षणामुभित्तुषिषाकयामेवोन्मीस्तिरैवामाभेणकतंविषयथा
 प्यावणदेशिष्यकोष्ठीलयाधस्तय ॥ २ ॥ नपादाहस्तिकभ्रित्तुपुमायधीभानित्यादिनोकाभिसाधक सत्वमेवैत्याह ॥ योसाधिति ॥ ३ ॥ त्वपिकलावाग्नाशब्दकुरालदत्त्यापुक्त
 सक्षेपमर्त्तियाह ॥ तज्ज्ञोभव ॥ ३ ॥ कासीशानामणिर्णव्याधेनेदृषपहनस्तथाह ॥ विद्वीति ॥ ५ ॥ मत्साधितामणिस्यमुप्यारयति ॥ सर्वत्यागेनेति ॥ साभाज्यमात्यनिकीपूर्वका
 भता ॥ ६ ॥ तदीकानुच्छादनाहैरुपयगंयवताजगद्विद्यागुर्तिरुपयवपररायेनतथाविधोविद्यालक्ष्य त्वात्मोदयादिरिषयापानथाभ्युदयोपस्थाकयाधिष्यसर्वपरिस्थान ॥
 धार्तेनपाराब्दः ॥ ५ ॥ कर्पाद्विलसराह ॥ इत्यकमिति ॥ ब्रह्मणेवजगत् ॥ ८ ॥ कच्छुपपुण्यवत्तत्त्वयथाशक्त्योव्यवकाशब्द ॥ ९ ॥ इति श्रीवासिष्ठेन ॥ १ ॥

अहंमतिरभिमानरूपाअविद्या ॥ मृष्टाअखिलाअभनीहारादिकलकायेतशारदानिलेन ॥ १० ॥ अहंमतिपरित्यागेपरिशिष्टः पूर्णानंदात्मापरमपुरुषार्थः स्वतएवद्विदिक्षा
 रंस्फुरतीतिसर्वस्यागएवमोक्ष पर्यवसितपरमानदश्रितामणिर्नतुष्टाभेतदुपेक्षान्यदन्वेषितव्यमित्याशयेनाह ॥ मनोमात्रेदति ॥ त्वनुत्यक्त्याभिमानपरिशेषान्यागास्यागविक
 ह्यरादतद्वृत्तिनपूर्णनाप्राप्तइत्याह ॥ त्यागास्यागविकल्पैरिति ॥ ११ ॥ विकल्पवशादेवप्रामेपिसर्वत्यागेअविश्वासस्तवाभूदित्याह ॥ नायमिति ॥ १२ ॥ इतिचिन्तयासकल्प
 महणोचिरद्विगतेसतिसतेसर्वत्याग प्रोड्डीयगतः ॥ १३ ॥ याश्रितामपिआर्द्रदपिदृष्टगोतिस्वीकरोति ॥ १४ ॥ चिन्तस्यागएवमुख्य सर्वत्यागिश्रितायानुसत्याचिन्तदुस्त्यजति
 नेनतुसकल्पद्वाराजगदेवमगृहीतमिनिनकस्यापित्यागस्तेप्रतिष्ठितइत्याशयेनाह ॥ चिन्तैवेतिह्याभ्याम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ मामविहगम कपोतादि ॥ १७ ॥ सर्वत्यागस्यफलति
 केवलसर्वसंत्यागेशेषिताहंमतिस्त्वया ॥ मृष्टाखिलकलंकेनस्वसत्तेवानिलेनरे ॥ १० ॥ मनोमात्रेददस्यकेजगदायातिपूर्णाताम् ॥
 त्यागात्यागविकल्पैस्त्वंभंभादैरिवाहतः ॥ ११ ॥ नायंसपरमानंदःसर्वत्यागोमहोदयः ॥ कोप्युच्चैरन्यएवासौचिरसाध्योमहानिति
 ॥ १२ ॥ चिन्तयेतिगतेदृदिसंकल्पग्रहणेशनैः ॥ वात्ययेववनस्पदत्यागःप्रोड्डीयतेगतः ॥ १३ ॥ त्यागितास्यालुकुतस्तस्यचिन्तामप्याह
 णोतियः ॥ पवनस्पंदयुक्तस्यनिःस्पंदत्वंकुतसरोः ॥ १४ ॥ चिन्तैवचित्तमित्याहुःसंकल्पेतरनामकम् ॥ तस्यामेवस्फुरंत्यांनुचिन्तंत्यक्तकथं
 भवेत् ॥ १५ ॥ चित्तोचित्तागृहीतेतुच्चिजगज्जालकेक्षणान् ॥ कथमासाद्यतेसाधोसर्वत्यागोतिरंजनः ॥ १६ ॥ संकल्पग्रहणेनांतस्यागः
 प्रोड्डीयतेगतः ॥ शब्दसंश्रवणनांगयथाग्रामविहंगमः ॥ १७ ॥ निश्चितत्वंपरं सर्वत्यागआदायतेगतः ॥ आमंश्यापूजितोजंतुःसदुःखं
 नकरोतिकिम् ॥ १८ ॥ सर्वत्यागमणावेवंगतेकमललोचन ॥ तपःकाचमणिर्दृष्टस्त्वयासंकल्पचक्षुषा ॥ १९ ॥ त्वयातीस्मिस्तपस्येवदुः
 खेददृष्टभ्रमादिते ॥ ग्राह्यैकभावनवाद्वाजलेदौशशिनोपया ॥ २० ॥ अवाप्तनमनासक्त्याकृतानंतासवासना ॥ आद्यतमध्यविषमाहुः
 स्वायैवतपःक्रिया ॥ २१ ॥ अमितानंदमुत्सृज्यसुसाध्यःप्रवर्तते ॥ मितेवस्तुनिदुःसाध्येस्वात्महासशठःस्मृतः ॥ २२ ॥ सर्वत्यागंसमा
 रथ्यनचैषसाधितस्त्वया ॥ तथादुःखैकताज्ञानवद्भवनवसन्निति ॥ २३ ॥ राज्यबंधादिनिष्क्रम्यप्रसरदुःखपूरितात् ॥ वनवासाभिधैरसा
 धोचद्दोसिदृढबंधनैः ॥ २४ ॥

श्रितत्वत्यागेनापगच्छतानीतमिबेत्सुखेक्षते ॥ निश्चितत्वमिति ॥ पूज्यस्यानिमित्रितस्याथपूजनेदक्षाय्यरादावनर्थःप्रसिद्ध किपुन प्रार्थनासहस्रैरागतस्यापूजनेइत्याशयेनाह ॥
 आमंश्येति ॥ १८ ॥ ततःकोसौकाचत्वदोयोमयामणिबुद्ध्यागृहीतस्माह ॥ तपइति ॥ १९ ॥ इत्थहेतुत्याहुःखेपास्यमित्येवभावनतद्वनिश्चयः ॥ जलेदौप्रतिविवचद्रेसत्यशरीरा
 नोभावनेवबद्धेत्यर्थः ॥ २० ॥ पूर्वमवासनयथास्यानयाअनासक्त्यासर्वत्यागमुपक्रम्यप्रश्नादततासवासनातपःक्रियाकृतासाचदृथा ॥ गृहधनदारादित्यागादादौविषमाअतेफ
 लासंगविषयामध्येवनवासशीतवातादिसहनद्विषमेतिदुःखायैवेत्यर्थः ॥ २१ ॥ अमितान्दानदसुसाध्यचसर्वत्यागमुत्सृज्यमितेदुःसाध्येचतपआदिवस्तुनियःप्रवर्ततेसशठ अमि
 तात्सत्वरूपविधातित्वत्स्वात्सहेत्यर्थः ॥ २२ ॥ वनसन्धानितयावर्णितप्रकारतपोदुःखैस्तेदेकताप्रयोजकाज्ञानेनचबद्धेनत्वयाएषमाकृसमारब्ध सर्वत्यागेनसाधितः ॥ २३ ॥ २४ ॥

वनवासप्रजातनापातननुभूतवृतास्तुकुमारणांवनवासवृतातदधिकदुःखमभ्य ॥ २५ ॥ खडिकारकलमपि ॥ २६ ॥ उपपादितमणिसाधकचरिषसाम्यमुपसरति ॥ इत्यनि
 नि ॥ अगद्व्यमनमपादन्यवनपथविषमपिपयलकपयासमानसम्यकूपकदिनस्तुटीकनम ॥ तन्मणिकचशाटीतिकमेधमसुकरीत्यात्सव्यमेधविचार्यतश्चतोरुष्यासर्वत्या
 गतपाशापरश्वरिभारमपिद्वरमलनिशेषेतिनेद्वस्वचित्तकोशेनिधापकलभाभिपदीतीपरिणार्त्तनयेत्यर्थ ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम मात्यर्थप्रकारोनि ० पू० नवतितम
 रसर्ग ॥ १० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ इद्विषयेप्रवृत्तातवाटीतिकमुदीयत ॥ कुभेनाराष्ट्रभरिभोधातस्यगणसिद्धये १ ॥ वस्तुनस्तत्त्वस्यसम्यक्प्रतिपत्तयेषोधाप ॥ स्मयोवि
 दिगुणाएवतोष्वताश्रितवागतपादय ॥ यधनादधिकमन्यवनवासमजानताम् ॥ २५ ॥ चित्तमणिर्भयाप्राप्तइत्यलजुद्धवानभि ॥ नल
 व्यधानभवान्साधोस्फटिकस्यापिसांढिकाम् ॥ २६ ॥ इत्येतदगमणियलकयासमानमभ्यक्षयाप्रकथिततवपद्यनेत्र ॥ तद्वीथ्यमेवमम
 तस्वयमेवशुश्र्वायदेतिसितत्परिणतिनयचित्तकोशे ॥ २७ ॥ ॥ इत्यार्षवा० वा० दे० मादोपायेषुनि० पू० चू० चित्तमणिसाधकवृत्तांत
 विवरणानामनवतितमसग ॥ १० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ इदानींराजशाईलवस्तुसप्रतिपत्तये ॥ शृणुर्विध्यमवृत्तांत
 विवर्तितस्मयकारिणाम् ॥ १ ॥ योसौविध्यवनेहस्तीसोस्मिन्मुमितलेभवान् ॥ योवैराग्यविवेकोतोहीतस्यदर्शनोसितो ॥ २ ॥ यथा
 सौवारणाकातितपरोहस्तिपस्थित ॥ तदज्ञानतवाकातितत्परतवदुःखदम् ॥ ३ ॥ अतिशक्तोप्यशक्तेनदुःखाद्दुःखमयाद्भयम् ॥ हस्तीह
 स्तिपकनेधराजन्मोस्वर्णनीयसे ॥ ४ ॥ यद्योहवज्रसारेणवारणपरिच्यजित ॥ तदाशापाशजालेनभवानापदमाहत ॥ ५ ॥ आशाहि
 लोहरज्जुभ्योविषमाविपुलाहवा ॥ कालेनक्षीयतेलोहवृणानुपरिवधते ॥ ६ ॥ यद्देवेस्वतेवैरागजमारदलक्षित ॥ प्रेक्षतेत्वांतदज्ञान
 कर्हायधदभककम् ॥ ७ ॥ यद्वसजगजभ्राजोश्रुंवलजालमधनम् ॥ तत्तत्याजभवान्भोगार्भोगाभ्यमकटकम् ॥ ८ ॥ कटाक्षित्युक्त
 शशाखश्रुत्सलाबंधमदनम् ॥ नत्वस्यमनसस्साधोभोगाशाविनिवारणम् ॥ ९ ॥ यद्विभेपादयत्युच्चैर्धवहस्तिपकोपत्त ॥ त्वयित्यज्जातित
 द्वाभ्यमज्ञानपतितंरुतम् ॥ १० ॥ यदाविरक्तपुरुषोभोगाशाल्यकुमिच्छति ॥ तदाप्रकपतेज्ज्ञानलुप्येद्वेक्षेपिशाचवत् ॥ ११ ॥ यदावि
 षकपुरुषोभोगान्सत्यज्यतिष्ठति ॥ तदापलायतेज्ज्ञानछिन्नेद्वेक्षेपिशाचवत् ॥ १२ ॥ ॥ स्वयलत्कारिणाम् ॥ १ ॥ योतस्यद्वैवराशीतीवैराग्यविधे
 काल्यादिसम्पद्य ॥ २ ॥ १ ॥ अतिशक्तोबलवानपित्वमशक्तेनदुर्बलेनापिसौख्येणदुःखाद्दुःखमयाद्भयनीयस ॥ २ ॥ सखडोलोहजालेनेत्युक्तिप्रकटयति ॥ यदिति ॥ प
 रितोयप्रितोहद्वदितिपत् ॥ भवत्यथाशास्त्रिभ्याव्येसापराहृत ॥ रान्यपाउनकालेनदित्यर्थ ॥ ५ ॥ ६ ॥ रीद्वीहस्तिपकेरुंरावपश्यतीत्यनेनसुचिततद्वरानमुवाहरति ॥ यदिति ॥
 द्वाहदस्ये ॥ अज्ञानस्यधेनतत्त्वभारोप्यभारोयम् ॥ ७ ॥ इत्याभ्यायमन्नस्ताभ्यापिसुकेस्तास्यर्थाह ॥ यदिति ॥ ८ ॥ सपत्न्याद्वयभ्याभ्यामपाप्यकरिण शिर पयातोभ्यांभि
 तियदुक्तमव्यक्तानेरशयति ॥ यद्विषयेद्वि ॥ परितपयाभ्रवतिन्याहृतंत्वयापानितमिषजजरीकृतमित्यथ ॥ १० ॥ तद्वेदस्यदयति ॥ यद्वेति ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ इदानींराजशाईलवस्तुसप्रतिपत्तये ॥ शृणुर्विध्यमवृत्तांत
 विवर्तितस्मयकारिणाम् ॥ १ ॥ योसौविध्यवनेहस्तीसोस्मिन्मुमितलेभवान् ॥ योवैराग्यविवेकोतोहीतस्यदर्शनोसितो ॥ २ ॥ यथा
 सौवारणाकातितपरोहस्तिपस्थित ॥ तदज्ञानतवाकातितत्परतवदुःखदम् ॥ ३ ॥ अतिशक्तोप्यशक्तेनदुःखाद्दुःखमयाद्भयम् ॥ हस्तीह
 स्तिपकनेधराजन्मोस्वर्णनीयसे ॥ ४ ॥ यद्योहवज्रसारेणवारणपरिच्यजित ॥ तदाशापाशजालेनभवानापदमाहत ॥ ५ ॥ आशाहि
 लोहरज्जुभ्योविषमाविपुलाहवा ॥ कालेनक्षीयतेलोहवृणानुपरिवधते ॥ ६ ॥ यद्देवेस्वतेवैरागजमारदलक्षित ॥ प्रेक्षतेत्वांतदज्ञान
 कर्हायधदभककम् ॥ ७ ॥ यद्वसजगजभ्राजोश्रुंवलजालमधनम् ॥ तत्तत्याजभवान्भोगार्भोगाभ्यमकटकम् ॥ ८ ॥ कटाक्षित्युक्त
 शशाखश्रुत्सलाबंधमदनम् ॥ नत्वस्यमनसस्साधोभोगाशाविनिवारणम् ॥ ९ ॥ यद्विभेपादयत्युच्चैर्धवहस्तिपकोपत्त ॥ त्वयित्यज्जातित
 द्वाभ्यमज्ञानपतितंरुतम् ॥ १० ॥ यदाविरक्तपुरुषोभोगाशाल्यकुमिच्छति ॥ तदाप्रकपतेज्ज्ञानलुप्येद्वेक्षेपिशाचवत् ॥ ११ ॥ यदावि
 षकपुरुषोभोगान्सत्यज्यतिष्ठति ॥ तदापलायतेज्ज्ञानछिन्नेद्वेक्षेपिशाचवत् ॥ १२ ॥ ॥ स्वयलत्कारिणाम् ॥ १ ॥ योतस्यद्वैवराशीतीवैराग्यविधे
 काल्यादिसम्पद्य ॥ २ ॥ १ ॥ अतिशक्तोबलवानपित्वमशक्तेनदुर्बलेनापिसौख्येणदुःखाद्दुःखमयाद्भयनीयस ॥ २ ॥ सखडोलोहजालेनेत्युक्तिप्रकटयति ॥ यदिति ॥ प
 रितोयप्रितोहद्वदितिपत् ॥ भवत्यथाशास्त्रिभ्याव्येसापराहृत ॥ रान्यपाउनकालेनदित्यर्थ ॥ ५ ॥ ६ ॥ रीद्वीहस्तिपकेरुंरावपश्यतीत्यनेनसुचिततद्वरानमुवाहरति ॥ यदिति ॥
 द्वाहदस्ये ॥ अज्ञानस्यधेनतत्त्वभारोप्यभारोयम् ॥ ७ ॥ इत्याभ्यायमन्नस्ताभ्यापिसुकेस्तास्यर्थाह ॥ यदिति ॥ ८ ॥ सपत्न्याद्वयभ्याभ्यामपाप्यकरिण शिर पयातोभ्यांभि
 तियदुक्तमव्यक्तानेरशयति ॥ यद्विषयेद्वि ॥ परितपयाभ्रवतिन्याहृतंत्वयापानितमिषजजरीकृतमित्यथ ॥ १० ॥ तद्वेदस्यदयति ॥ यद्वेति ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ क्षतं शिथिलीभूतमपि मनस्य गस्तत्त्वज्ञानेन निर्मनस्कतात्क्षणेन महासिनानिहिततदानीमेव ते चूडालोक्तिश्रवणात्त्ववोधावसरोभूदिति भावः ॥ १४ ॥ तेन त्वदुपेक्षिता
 ज्ञानेन ॥ १५ ॥ राज्ञ्यग्यागविधौ तदेव थागतपतिमज्ञानयथापतियप्यस्तत्तदेव क्षयगतसत्त्वात्पत्त्वात्तदानीमपि व्यदित्यर्थः ॥ १६ ॥ सरवात्तवल्यचक्रे इत्युक्ते स्तात्पर्यमाह ॥
 यदिति ॥ १७ ॥ परयाराजसामस्यागजलपटभूषणोकाराजसामपीरुकुटयति ॥ यातस्येति ॥ तस्यागजरेर्हस्तिपकस्य राजप्रयुक्ताश्रीः स्वात्सामपीसपथाउक्तासासुनुअव
 ज्ञानविचारानादरस्तक्षुणस्य हस्तिपकनृपते अभ्यन्तरचारिणी अतरगैश्वर्यभूता ॥ चित्तैवसविवेकम्यसर्वस्यमिति भावः ॥ १८ ॥ हेसाधोत्वमगजोपिसन्नयमुक्तविवेकसंपन्नो ग
 जेद्रः अनेनाज्ञानलक्षणेन वैरिणाश्रितं स्वानेतरसानिक्षिप्तः ॥ १९ ॥ उपर्यस्थगयद्वाल्लतौपेन सतरशदस्यस्त्यात्पर्यरुकुटयति ॥ यादिति ॥ सज्जनदन्तिभिः शानिक्षात्यादिगुणै सा
 धुजनसमागेश्वर्ये पदावृतमम् ॥ २० ॥ इति भूयादृढबद्धसोनेहस्तिपकं नसः ॥ तिष्ठत्यधापि पदं रवेन भूषयति यथा बलिरस्युपसहारस्यनात्पर्यवर्णयन्नुपसहरति ॥ इत्यथापीति ॥ २१ ॥ उ
 भोगौपेन नमुमुकेपतस्य ज्ञानसंस्थितिः ॥ पादपेककचच्छिन्ने कुलायस्तद्गतो यथा ॥ १३ ॥ यदावनंप्रयातस्त्वं तदाज्ञानं क्षतं वया ॥ पति
 तंसन्ननिहतं मनस्य गमहासिना ॥ १४ ॥ तेन भूयः समुत्थायस्मत्वापरिभवं कृतम् ॥ तपःप्रपंचखातेस्मिन्गहनेत्वं नि योजितः ॥ १५ ॥ तद्
 वापातयिष्यस्त्वं यद्यज्ञानं तथागतम् ॥ राज्ञ्यग्यागविधौ तत्त्वांनहनिष्यक्षयंगतम् ॥ १६ ॥ यत्स्यात्तवल्यस्येन वैरिणाहस्तिनः कृतः ॥ तत्त
 पोटुः खमखिलमज्ञानेन तवार्पितम् ॥ १७ ॥ यातस्य राजराजश्रीर्गजरेर्दृपसत्तम ॥ सात्वज्ज्ञानदृपते श्रितं अभ्यन्तरसारिणी ॥ १८ ॥ त्वं
 गजेद्रस्त्वयं साधो दीर्घवने गजोपिसन् ॥ अज्ञानवैरिणातेन निक्षिप्तस्य रसाभितः ॥ १९ ॥ यत्स्वातवल्योवाल्लताभिरवगुंठितः ॥ आवृतं
 तत्पोटुः खमीपस्य ज्जनदन्तिभिः ॥ २० ॥ इत्यथापितपःखातेटुः खेत्यस्मिन्मुदरुण ॥ स्थितोसि पातालतले नृपवदो यथा बलिः ॥ २१ ॥ ग
 जस्त्वमाशानिगडानिवैरी मोहो निखातः पुनरुग्रबंधः ॥ महातलं विध्य उदंत इत्थं त्वदीय उक्तः कुरुयत्करोपि ॥ २२ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे०
 मो० नि० पू० चू० हस्तिकारख्यानतात्पर्यविवरणं नामैकनवतितमः सर्गः ॥ १९ ॥ ॥ १५ ॥ चूडालोवाच ॥ यदुक्तं नयशां लिन्यातया
 विदितवेद्यथा ॥ तदा चूडालयाज्ञानं तत्कस्मान्नो ररोकृतम् ॥ १॥ साहितत्वविदां मुख्यापद्यद्दकिं करोति च ॥ तत्सर्वसत्यमेवांगतदनुष्ठेय
 मादरात् ॥ २ ॥ अथ चेद्वचनं तस्यास्त्वयाननुष्ठितं नृप ॥ तत्सर्वसंपरित्यागः कस्मान्न निपुणो कृतः ॥ ३ ॥ क मनुक्तचपिहीकत्याह ॥ गजइति ॥
 लगजं ॥ आशास्तवनिगडानि ॥ मोहो वैरीहस्तिपक ॥ उपेतपसिनिर्बंध एव निखातः ॥ महातलं विध्यः ॥ इत्थं त्वदीय उदंतो वृत्तातो मया हस्तिकारख्यानेनोक्तः ॥ एवंपरिज्ञायतपः रखा
 तदुद्रस्य तस्य रिपोर्नाशाय यत्करोषि तत्कुरुमाविलंबयेत्यर्थः ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीवा० ता० नि० पू० एकनवतितमः सर्गः ॥ १९ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ इह कुभवचः श्रुत्वा सर्वस्यागपरो नृप ॥
 त्यक्त्वा वनादिव द्रुः स्य सर्वं भाहमदीदृहत ॥ १ ॥ यदा त्ववनपस्थितस्तदैवाज्ञानपतितसन्ननिहतमिति त्वयोक्तं यत्तदानीं मम मनस्य गोपाय केनोपदिष्टो यो मया पेषित इति राजशकां
 वितर्कयती चूडालोवाच ॥ यदुक्तमिति ॥ १ ॥ तस्या अतस्त्वचित्वात्तवादिनीत्वादिशकावापयति ॥ साहीति ॥ अनुष्ठेयमभूदतिशेषः ॥ २ ॥ यदि आत्मदुःखाच्चिरं जीवेदुर्दुःखा
 विशेषतः पशुद्विविनाशा यत्की बुद्धिः प्रलयकरोति वचनात्की बुद्धिः प्रुपेक्ष्यात्स बुद्धिनिश्चिन सर्वस्यागमेव बद्धमस्यास्तर्हि स एव त्वया कुतो न स्थिरो कृत इत्याह ॥ अथ चेदिति ॥ ३ ॥

॥ १३ ॥ क्षतं शिथिलीभूतमपि मनस्य गस्तत्त्वज्ञानेन निर्मनस्कतात्क्षणेन महासिनानिहिततदानीमेव ते चूडालोक्तिश्रवणात्त्ववोधावसरोभूदिति भावः ॥ १४ ॥ तेन त्वदुपेक्षिता

॥ १३ ॥ क्षतं शिथिलीभूतमपि मनस्य गस्तत्त्वज्ञानेन निर्मनस्कतात्क्षणेन महासिनानिहिततदानीमेव ते चूडालोक्तिश्रवणात्त्ववोधावसरोभूदिति भावः ॥ १४ ॥ तेन त्वदुपेक्षिता

राज्यादिपरित्यागाद्यप्यप्य सिद्धं सवपरित्यागं प्रापो संसाध्यतस्व स्वर्गिकतजगद्भूतिर्विधास्तान्द्रोहयत्नयेति त्वदेवोक्तम् नञ्मयात्पकाराज्यादिपुन स्वीकृतम् तत्कथमयासव
 त्यागानिपुर्णाकृतं निरिस्त्रिभ्यज पृच्छति ॥ ४४ ॥ केवलसर्वसत्यागरोचितादमतिस्तपेति मया पाशुक्तं भवस्त्योत्तरम् विवेकाप्राधाररजसौनवतिपन्तस्तदयवनाश्रम
 कृदाकमनृत्वादिपरिषदशेषादिनि शयत्याजितेकेषां विद्वकषाप्याहकारापरिषत्स्यज्यपूर्णो भाषिष्यदीनि मन्मयानाशरीरैस्तदुद्दिशि चारमवतारयर्मीगूढाभिसेधिनैष धृष्टालोवा
 ष ॥ धनमिति ॥ यत्सवसधिर्षर्धतस्यागसर्वसत्यागं सिद्ध्या नशराज्यादयत्नस्तत्सवधि न सर्वथा ॥ अहंकारो हिराज्यादिविक्रममतिकषयस्तत्सामिती मन्मथेन त्याग्नेति प्राप्ता
 षायासर्वत्यागसवसिद्धं निभाषया ॥४५॥ यदाहंकारोत्तरात्प्याराधनात्प्रादिसामिती पन्तस्युप्येतर्हितरयागो देवराज्यादित्यागिसिद्धौ न्नाभ्यथा सवत्वयानत्यक्तदत्त्वा
 ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥ राज्यत्यक्तशुद्दस्य कदेशस्य कस्तथा विध ॥ दारास्त्य कालयाप्यगसर्वत्यागो न किंकृत ॥ ४५ ॥ ॥ श्रुद्धालोवाच ॥
 धनदाराद्यह्यज्यभूमिश्च वंचयाधवा ॥ इति सर्वनेतराजन्सर्वत्यागो हि कस्तव ॥ ५ ॥ तवास्त्यवापरित्यक्त सवस्माद्गणउत्तम ॥
 तपरित्यज्यनि शेषमयास्त्यसिधिशो कताम् ॥ ६ ॥ ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥ राज्यचेन्ममनोसर्वतस्सर्ववन्नमेवम् ॥ शैलदक्षादिशु
 न्माद्यतदप्यंतरत्यजान्महम् ॥ ७ ॥ ॥ श्रावसिपुउवाच ॥ इति रामवदन्नेव कुंभवाक्यप्रणोदित ॥ निमेषातरमत्रोणवशीवीरशि
 खिभ्यज ॥ ८ ॥ प्रमभाजवनास्थातोत्रत सुहृदनिश्रय ॥ प्रावदोपस्तदगतां रजालेखामिवात्मना ॥ ९ ॥ ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥
 सवस्त्रिभवनश्रुभ्याद्विपिनाटपिवात्मना ॥ परित्यक्तमयानुनपरित्याग स्थितो मम ॥ १० ॥ ॥ कुभउवाच ॥ अद्रेस्तद्वनश्रुभ्रमलि
 तपाटपस्यत् ॥ इत्याठितवने सर्वसवत्याग कथतव ॥ ११ ॥ तवास्त्यवापरित्यक्त सवस्माद्गणउत्तम ॥ तपरित्यज्यनि शेषपरामा
 यास्त्यशोकताम् ॥ १२ ॥ ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥ एतच्चैन्ममनोसर्वतस्सर्वस्वाश्रमो मम ॥ वापीस्थलोटजपुतस्तमेवाशुत्यजाभ्यहम्
 ॥ १३ ॥ ॥ श्रौवसिपुउवाच ॥ इति रामवदन्नेव कुंभवाक्यप्रणोदित ॥ निमेषयानमात्रोणवशीवीर शिखिभ्यज ॥ १४ ॥ प्रमभाजा
 श्रमास्त्यातांसविदशुश्रुद्याद्वटि ॥ सुररतिस्फुरणे नैव रजोलेखाभिवातिल ॥ १५ ॥ ॥ शिखिभ्यजउवाच ॥ सवस्त्रोटजवत्कृत्काद्वास
 नास्त्याश्रमाटपि ॥ परित्यक्तमयानुनसवत्याग स्थितो मम ॥ १६ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ सवस्त्रोटजवत्कृत्काद्वास
 चिन्नतमेव सर्वसवत्याग कृतस्तव १ ७ ॥ तवास्त्यन्योपरित्यक्त सवस्माद्गणउत्तम ॥ तपरित्यज्यनि शेषपरामयास्त्यशो कताम् ॥ १८ ॥
 शयनादश्रुतेति ॥ एतकारयमपतिपयमान पूर्वपरित्यक्तत्वे देवराज्यादीन्नेवेर्नाराज्यादिविषयानास्तीति न त्यागाहंता शैलदक्षादीर्नास्तिवानोपरिषदान्तरस्यागमनरणतपस
 पत्यागविद्विदित्यस्याशयस्यति मन्मयान शिखिभ्यजउवाच ॥ एषमपेपरिषदास्तस्य भेदमम कस्य ॥ १७ ॥ एतदाहोपोष्यार्थप्रवाह ॥ रजालेखापि श्लुगजिभिव ॥ १८ ॥ अत्र
 सनाममतापस्विकानतममत्याग स्थित सपन् ॥ १ ॥ कुभाराय पूर्ववत् ॥ १ १ ॥ २ ॥ त्यागाद्दानवित्तवने सवमिस्यस्तुमानमतयापित्तथाश्रमद्वेषात्कथयसर्वत्याग सिद्धं निमेषा
 इति मन्मयान शिखिभ्यजउवाच ॥ एतच्चैविति ॥ अथार्थकण्टकार ॥ १२ ॥ १ २ ॥ आश्रमोत्तमत्वात्सवस्त्रोटजवत् ॥ १ २ ॥ १ २ ॥ कुभारायोराजारायव्यभारवत् ॥ १ २ ॥ १ २ ॥

कृशानिभित्तय ॥ अत्याकुटीकुटीर ॥ १९ ॥ विष्टरादासनात् ॥ वक्षसासनयोर्विष्टरइतिषत्वम् ॥ अवदातात्माशुद्धचित्त ॥ २० ॥ अंशुमान्स्वर्य स्वस्वस्वन्दनेरथेइवासने
 आलोकयन्नेवस्थितदतिशेष ॥ २१ ॥ २२ ॥ अधिभू समुद्रोदरनिष्प्रभूमिरन्तभुवद्यटिनयादिवारियथाएकत्रानयतितद्वत् ॥ २३ ॥ करैःकिरणैःसंचारवान्स्क्रातोर्को
 यथासूर्यकातरिशलास्थानपावकज्वाल्यतितद्वत् ॥ अणौज्वलेरकर्मकत्वाणौकर्तुःपावकस्यकर्मता ॥ आंदोपस्करस्यापितफलभस्मीभावाश्रयत्वात्कर्मताविक्षिता ॥ ज्व-
 लेष्वैलविकल्पादुपधाद्गत्वाभाव ॥ २४ ॥ विवेशशुभस्यामितिशेष ॥ व्यसिकामन्वतरसधिप्रलयस्तत्रयथारवि स्वयदीपितेभौजगद्भुत्वामेरुशुभेउपविशतितद्वत् ॥ २५ ॥ इ-
 दानीमक्षमालास्यक्तुकाम कतोपकारविस्मरणदोषपरिहरस्तामाह ॥ एतावंतमितिद्वाभ्याम् ॥ हेपतित्रियेस्वामिभक्तेनजातपरिहरेनस्यार्थसाधनबुद्धेर्भेदउच्छेदोयस्यतथावि-
 श्रिखिध्वजउवाच ॥ ॥ एतच्चेन्ममनोसर्वतत्सर्वभाजनादिभे ॥ चर्मकुड्यकुटीरादिनत्तावत्संस्त्यजाम्यहम् ॥ १९ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥
 इत्युक्तासमस्तस्थावविदुष्यमतिशामी ॥ विष्टरादवदातात्माशुगादिवशरह्नः ॥ २० ॥ कुंभस्वालोकयन्नेवतत्क्रियाःसास्मितःस्वय
 म् ॥ आसनेलोककार्येषुस्वस्वन्दनइवांशुमान् ॥ २१ ॥ यत्करोतिकरोत्वेतदस्यैतत्पावनंपरम् ॥ इतितूर्णोस्थितःकुंभःशिरिध्वजमवै-
 क्षत ॥ २२ ॥ शिरिध्वजस्तुतत्सर्वभांदोपस्करमाश्रमात् ॥ एकत्रैवानयामसभुवोवार्थद्विभूरिव ॥ २३ ॥ तत्संस्थाप्यंधनैःशुष्कज्वा-
 लयामासपावकम् ॥ करैःसंचारवानकःसूर्यकांतपदंयथा ॥ २४ ॥ भांदोपस्करजालंतदप्रौत्स्यकाविवेशसः ॥ ध्वंसिकार्यांजगद्भुत्वा-
 मेरुशुभेयथारविः ॥ २५ ॥ एतावंतंमयाकालंवृत्तायत्वंपतिप्रिये ॥ अजातबुद्धिर्भेदनेनैवकृतमस्तुते ॥ २६ ॥ भांतौतुविनिवर्तिन्यां
 नाधुनोपकरोपिमाम् ॥ मंत्राटव्यांचिरंभांतंवल्लतंकार्यवर्त्मसु ॥ २७ ॥ इष्टानिधर्मस्थानानिविश्राम्याभ्यधुनासारिव ॥ इत्यक्षमालांज्व-
 लनचिक्षेपोकाशिरिध्वजः ॥ २८ ॥ कल्यांताग्नाविवद्योमतारालीपवनोमलाम् ॥ मयानरशुभेणत्वांचिरंवनशुगाच्च्युतम् ॥ २९ ॥ अ-
 वोधेनयुतंवृस्यामिदमेवशुगाजिन ॥ इदानीगच्छतुच्छायपंधानःसंतुतेशिवाः ॥ ३० ॥ वाक्त्रिनाव्योमतंगच्छसतारंव्योमतेसमम् ॥ तद्वृ-
 स्यंगाकराभ्यांसुधुत्वाचर्मजिह्वादिति ॥ ३१ ॥

धेनमयात्वयत्पुतावतकालवृत्तापरिवर्तनश्रमप्रापितानैवतेतवमत्सेवनकृतपर्यामस्तु ॥ २६ ॥ अधुनातुतपोजपादिकर्तव्यताभांतौविनिवर्तिन्यामपगतायासत्यामानोप-
 करोपिअतोन्वाश्रमेणयोजयाभीतिविश्राम्येत्स्यर्थ ॥ अहमपित्वयासहजपभ्येणनानामत्राटवीषुभात संप्रतिविश्रामिव्यामोत्याह ॥ मन्त्राटव्यामिति ॥ कार्यवर्त्मसुक्रिया
 साभ्यधुद्रसिद्धिर्माणेषुविल्लनभातम् ॥ २७ ॥ धर्मस्थानानितपोवनसिद्धिक्षेजादीनि ॥ २८ ॥ यथापवनकल्यांताग्नेव्योभ्रस्तारालीनक्षत्रमालाक्षिपतितद्वत् ॥ अनेनाक्षमाला
 स्फाटिकीतिगम्यते ॥ शुगाजिनप्रत्याह ॥ मयेति ॥ २९ ॥ वृस्याकुशासने ॥ इदमेवतपोपकृतमस्तितिशेषः ॥ तुच्छायमूलकारणभायात्स आवाय ॥ पंधानःअवांतरकारणप-
 विल्लयलक्षणांमार्ग ॥ ३० ॥ सतारव्योमतेसमिदमस्त्यापुषतस्यनच्चर्मशुष्कवृद्धिचर्मितिगम्यते ॥ तस्यद्विसतारव्योमतायासिरनुत्तवैवेति ॥ ३१ ॥

दृव्योपकरणेर्दहंस्यकुकाः शिखिध्वजः ॥ विनिवार्यांत्रकुंभेनचित्तत्यागायवो ध्यते ॥ १ ॥ स्वेनमनसाद्यथामतासंकल्पेनकल्पितंसमर्थाततत्कुटीरूपं वृणमंदिरे ॥ १ ॥
 पिठरशरावकुशकाष्ठसचयादियत्किंचिदभवत्तत्सर्वदाहेत्यादिपरेणान्वयः ॥ २ ॥ स्वस्यवसनवल्कलम् ॥ मुज्यतेयस्मिस्तद्भोजनंपत्रपुटकाद्यपि ॥ ३ ॥ पूर्वदृष्टापश्चान्नटा
 अदर्शनप्रामाज्जनस्थितिर्यत्र ॥ पूर्वकालेतिप्रमासः ॥ ४ ॥ तद्देवोपपादयति ॥ आश्रमादिति ॥ ५ ॥ केवलाकृतिर्देहभावावशिष्टः ॥ ६ ॥ वासनांममताम् ॥ तत्रसर्वोपकर
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ अथोत्थायदाहासौशुष्कतत्पुणमंदिरे ॥ अज्ञेनस्वेनमनसाद्यथासंकल्पकल्पितम् ॥ १ ॥ शिष्टंयत्किंचिद्भव
 तत्सर्वंशिखिध्वजः ॥ असंख्यमनामौनीक्रमेणसमयाधिया ॥ २ ॥ ददाहचसचिक्षेपतत्याजचवभंजवा ॥ भांडजातंस्ववसनंभो
 जनाद्यपितुष्टवत् ॥ ३ ॥ सबभूवाश्रमस्तस्यदृष्टुनष्टजनस्थितिः ॥ वीरभद्रवलयध्वस्तदक्षयज्ञाश्रमोपमः ॥ ४ ॥ आश्रमान्नेमृगणास्य
 करोमंथमुद्ययुः ॥ साभिदाहात्पुरवराद्गीतभीतजनाइव ॥ ५ ॥ भांडजातंदहत्यद्रौसहशुष्कधनेनतत् ॥ केवलाकृतिरसोहस्तुष्टिमानाहभू
 पतिः ॥ ६ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ वासनांतत्रसंत्यज्यसर्वंत्यागीस्थितोत्सहम् ॥ अहोनुचिरकालेनदेवपुत्रप्रबोधितः ॥ ७ ॥ संपन्नः
 केवलःशुद्धःसुखेनोद्बोधवानहम् ॥ किंनामकिलवस्वेतद्भवेसांकल्पिकक्रमम् ॥ ८ ॥ यावद्यावत्प्रहीयंतेविधिबांधहेतवः ॥ तावत्तावत्स
 मायातिपरमांनिर्दतिमनः ॥ ९ ॥ शाभ्यामिपरिनिर्वांसिखितोस्मिजयाम्यहम् ॥ विबंधाःप्रक्षयंयाताःसर्वंत्यागोमयाकृतः ॥ १० ॥ दिगं
 बरोदिकसदनोदिकसमोयमहंस्थितः ॥ देवपुत्रमहात्यागात्किमल्पदवशिष्यते ॥ ११ ॥ कुंभउवाच ॥ सर्वमेवनसंत्यक्तंत्वयारजा
 नशिखिध्वज ॥ सर्वत्यागपरानंदेमासुधाभिनयंकुरु ॥ १२ ॥ तवास्त्येवापरित्यक्तःसर्वस्माद्भागउत्तमः ॥ यंपरित्यज्यनिःशेषंपरामा
 यास्यशोकताम् ॥ १३ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतिश्रुतवतातेनकिंचित्सांचित्यभूभृता ॥ इदमुक्तंमहाबाहोरामराजीवल्लोचन ॥ १४ ॥
 शिखिध्वजउवाच ॥ इंद्रियव्यालसंघातोरकमांसमयाकृतिः ॥ शिष्यतेसर्वसंत्यागोदेहोमदेवतात्मज ॥ १५ ॥ तदुत्थायपुनर्दहंभृगुपा
 ताद्विघ्नतः ॥ विनाशात्मकतांतीत्यासर्वंत्यागीभवाभ्यहम् ॥ १६ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्त्वादेहमग्रस्थेभ्यभ्रैत्यकुमसौजवान् ॥
 करोतिपावदुत्थानंतावकुंभोप्युवाचह ॥ १७ ॥

णे ॥ प्रबोधितस्त्वयतिशेषः ॥ ७ ॥ साकल्पिकोममतासकल्पप्रयुक्तः सप्रहक्रमांयस्यतथाविधमेतदुपकरणजातकिनामनकिंचित्सारभूतमुपादानार्हमित्यर्थः ॥ ८ ॥ तस्याग
 सुखमभिनयन्नाह ॥ यावद्यावदिति ॥ ९ ॥ विविधाबंधावधेयविषयाः ॥ १० ॥ ११ ॥ बाह्योपकरणत्यागमात्रेणभ्रात्यावालस्येवतस्यसर्वत्यागसुरवाभिनयमसहमानः
 कुंभउवाच ॥ सर्वमेवेति ॥ अभिनयव्यंजकचेष्टाविशेषम् ॥ १२ ॥ तवेत्यादिप्राग्वत् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ श्वभेभृगौ ॥ १७ ॥

निरागस्तनिराधाय ॥ महादेतुर्गो ॥ गर्भकस्तवत्सम् ॥ १८ ॥ निरागस्तगोभवदर्यापि ॥ अहम्नि ॥ तवअपराधइतिशेष ॥ १९ ॥ २० ॥ यस्यापराधसमन्यदर्यापिना
 क्षोभयतीति ॥ सपरमिपहाहोरत्ना ॥ २१ ॥ ननुसुखदुःखोद्वेगस्थानत्वानुसूयारीरानापराधितभाह ॥ सुखेति ॥ भूत्याउस्यस्तिस्थानताभाभेण ॥ तत्रदृष्टतभाह ॥ नेति ॥
 यथाकल्हलर्वातुर्दोषात्सदीकलादिप्रातेसतिनतदाभिभाभ्यासाअपराधधारणभवति ॥ २२ ॥ यत्सुकरत्वात्तदुषफलानाशिरत्सुखानांपुण्याणांअलान्तानकुरतेइति
 सव्यापराधी नठनासाधुनाकिमपराद्वतहरेइनेनापिसाधुनात्मन किमपराद्वमित्यर्थम् ॥ २३ ॥ इयस्याव्यसर्वासागपुनरधिकारिहरीर्त्न्येनज्ञानदीर्त्न्याद्विषभोदुःसाधरुषसप
 कुभउवाच ॥ राजकिमितिदेहत्वनिरागस्तकमहावते ॥ त्यजस्त्यज्ञोहिदपम कुपितोहंतितर्णकम् ॥ १८ ॥ जहोवराकोभूकाल्मातपस्वी
 देहकोल्ययम् ॥ नकश्चनतवैतस्मिन्माधुधैवतनुंत्यज ॥ १९ ॥ आत्मन्येवैपमूकाल्माध्यानवानवतिष्ठते ॥ सत्वात्यतेपरणैवतरणैव
 काष्टकम् ॥ २० ॥ क्षोभयत्यन्यएवैननिग्रहाहामुहुर्बलात् ॥ तपस्विनंयथैकार्तसस्थितंमत्तत्स्कर ॥ २१ ॥ सुखदुःखादिभूत्याहिना
 पराधिशरिरकम् ॥ नात्मनफलवानात्मस्यदेदृक्षापराधवान् ॥ २२ ॥ वात फलशिरभुष्यपातनकुरुतेसुरन् ॥ तरुणासाधुनासाधोर
 पराद्वकिमात्मन ॥ २३ ॥ त्यक्तेनापिशरिरैणकिलताभरसेक्षण ॥ सर्वंत्यागानतेयातिनिष्पत्तिविषमोहिस ॥ २४ ॥ अर्गोकेवलमेतत्त्वं
 निरागस्तशरीरकम् ॥ मुधाक्षिपसिनोदेहत्यागोतस्यागिताभवत् ॥ २५ ॥ येनायक्षोभ्यतेदेशेभतेभेनेवपादप ॥ तत्सत्यजसिचैत्याप
 तन्महात्यागवानभवान् ॥ २६ ॥ तस्मिंस्त्यक्तेभवेत्यकसर्वदेहादिभूपते ॥ नोचोन्मिभमप्रमप्येतद्द्रयोभूयन्प्ररोहति ॥ २७ ॥ ॥ शिखिष्व
 जउवाच ॥ केनायचाल्यतेदेह किंजीजन्मकर्मणाम् ॥ कस्मिस्त्यक्तेपरित्यक्तसर्वंभवतिसुदर ॥ २८ ॥ कुभउवाच ॥ साधोन
 देहत्यागेननरान्यत्यजनेनच ॥ नषाटजादिशोपेणसर्वत्यागोभवेद्यप ॥ २९ ॥ यत्सर्वं सर्वतोयद्यतस्मिन्सर्वैककारणे ॥ सर्वस्मिन्सपरि
 त्यक्तेसर्वत्यागश्रुतोभवत् ॥ ३० ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ सर्वसर्वगतसर्वहेयत्याज्यचसर्वदा ॥ सर्वकिमुच्यतेगृहिसर्वतत्वविदां
 र ॥ ३१ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ साधासर्वगताकारजीवप्राणादिनामकम् ॥ नजहंनजहंभ्रातचित्तंसवमितिस्मृतम् ॥ ३२ ॥ चित्तमे
 वश्रमविद्विषिचैतोनरंशुप ॥ चित्तविद्विजगज्जालं चित्तसर्वमितिस्मृतम् ॥ ३३ ॥

परमत्ययः ॥ २४ ॥ तस्यदेहक्षोभकस्याहकारस्त्यागितागोभवेत्यसिद्योमित्यर्थ ॥ २५ ॥ २६ ॥ एतद्दहादिनिष्प्रकालमजानादिनानाशितमपितस्माद्दृग्बालकोद्वेगअन्य
 क्रमदीजभूदायतेइति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ सर्वबासनस्सत्त्वार्त्सर्वम् ॥ सर्वविषयपुपुष्यतत्त्वाव्यसत ॥ मकभेनतसर्वजनकत्वात्सर्वैककारणे ॥ ३० ॥ सर्वंमहेयसर्वदाच
 त्याज्यत्यपुपोभ्ययसर्वदेहयोच्यतेतत्त्वित्यमित्यर्थ ॥ ३१ ॥ ॥ चित्तधात्तयेनकीदृशनामकचित्तप्राधाभ्युपेनप्राणादिनामकचित्तमित्यर्थ ॥ ३२ ॥ ॥ नरत्प्यहर्षुपुत्रुषयम् ॥ ३३ ॥

१ एकस्मिन्मिदायधिकमित्याह. २ भोद्वेपकसर्वदेहादिषुदेहस्यधिकमित्याह.

॥ ३४ ॥ तरयागेसर्वत्यागस भवात्तदत्यागेसर्वत्यागसंभवात् ॥ ३५ ॥ सर्वधर्मादयः अधर्मावाराज्यादितः फलभोगस्थानानि वासं चित्तस्य परदुःखमेव ॥ ३६ ॥ विवर्तते परि
 णमते ॥ ३७ ॥ भस्त्राभरणकमरैण ॥ ३८ ॥ सर्वभूतप्रसिद्धानामुपभोगानां जरामरणादीनां देहधर्माणाम् ॥ महामुनिपदेन तद्धर्माशामदमाद्योलक्ष्यते न वा
 चतत्र तव निरूढवासनचित्तमेवाश्रय इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ अशातचित्तमेव मननात्मनो मयमतः प्राणचेष्टया जीवश्च भूत्वा बाहिः स्थूलदेहतद्यावहाराद्याकारजालेन आवृतीत्यर्थः
 ॥ ४० ॥ तदेवातः शातमहदहकारप्राणप्राज्ञात्माचेत्यादिभिः क्रियानुरूपरिभाषापरैरुच्यत इत्यर्थः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ सत्यपरमार्थभूतभूमानदरूपकानुभूयते अनुभूय
 राज्यादेरथ देहादेश्रमादेर्महीपते ॥ सर्वस्यैव मनोबीजं तरुबीजं तरोरिव ॥ ३४ ॥ सर्वस्य बीजेसंत्यक्ते सर्वस्य संभवत्यलम् ॥ संभवासं
 भवाद्भूपसर्वत्यागो भवेदिति ॥ ३५ ॥ सर्वधर्माधिधर्मावाराज्यादिविपिनादिवा ॥ साचित्तस्य परंदुःखं निश्चितस्य परं सुखम् ॥ ३६ ॥ इदं
 विवर्तते सर्वाचित्तमेव जगत्तया ॥ देहाद्याकारजालेन बीजं दक्षतया यथा ॥ ३७ ॥ पादपः पवनेनेव भूकंपेनेव पर्वतः ॥ भस्त्राभस्त्राभरणा
 यंदेहश्चित्तेन चाल्यते ॥ ३८ ॥ सर्वभूतोपभोगानां जरामरणजन्मनाम् ॥ महामुनिनां सुदृढचित्तं विद्विसमुद्रकम् ॥ ३९ ॥ इदं प्रवर्तते सर्व
 चित्तमेव जगत्तया ॥ देहाद्याकारजालेन चित्तं जीवो मनो मयम् ॥ ४० ॥ बुद्धिर्महदहकारः प्राणाश्चेत्यादिभिर्मुने ॥ क्रियानुरूपैरभिधा
 व्यापरैः शांतमुच्यते ॥ ४१ ॥ चित्तं सर्वा मिति प्राहुस्मि स्मिस्तु केमहीपते ॥ सर्वाधिष्याधिशीमांतः सर्वत्यागः कृतो भवेत् ॥ ४२ ॥ चित्ततया
 गं विदुः सर्वत्यागं त्यागविदां वर ॥ तस्मिन्निद्रे महाबाहोसत्यं किं नानुभूयते ॥ ४३ ॥ चित्तेत्यक्ते लयं याति दैतमैक्यं च सर्वतः ॥ शिष्यते
 परमं शांतमच्छुभेकमनामयम् ॥ ४४ ॥ अस्याश्चित्तं विदुः क्षेत्रं संसृतेः सस्य संततेः ॥ क्षेत्रे लक्षेत्रां याते शालेः कइव संभवः ॥ ४५ ॥
 चित्तमेव विचित्रेहं भावाभाववित्तासिना ॥ विवर्तते र्थभावेन जलमूर्धितया यथा ॥ ४६ ॥ चित्तोत्सादनरूपेण सर्वरंयागेन भूपते ॥ स
 र्वमासाद्यते सम्यक्साध्याज्येनेव सर्वदा ॥ ४७ ॥ सर्वत्यागस्य विषयो यथैवान्योस्ति ते तथा ॥ त्वमप्यन्यस्य भवसित्यागिभ्युक्तासि वै नृप
 ॥ ४८ ॥ सूत्रमुक्ता फलतेनेव जगज्जालं त्रिकालकम् ॥ सर्वमंतः कृतं तेन येन सर्वं समुद्भिज्ञतम् ॥ ४९ ॥

नरुवेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ द्वैतकार्याविभागाविभावरपरपरा रेक्यकारणतरोभावकमश्रय लयवाधयाति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ अर्थभावेन पदार्थाकरणे ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ सचायं सर्व
 त्यागो न परिच्छिन्नात्मग्रहणे सिद्धातीत्याशयेनाह ॥ सर्वंति ॥ हेत्यागि नृपपरिच्छिन्नस्य तव यथा अन्यः सर्वत्यागस्य विषयो त्विदं यत्त्वमप्यन्यस्य त्वत्यागि न विषयो भव
 सितथा च त्याज्यमेवात्मतया यत्कृतीति न ते सर्वत्यागः सिद्धातीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ अपरिच्छिन्नात्मग्रहणेतुल्यमेव सर्वस्यात्मेति त्वान्येन त्यागायोगात्त्याज्यकोट्यानि विदेन त्वया सर्व
 त्यागे सर्वस्यातीकृत्य लब्धमित्याह ॥ सूत्रमिति ॥ ४९ ॥

मनुसर्वस्यजातासद्युःस्थनीषावधिविगतकप्रसर्दस्तायसलभ्यस्यान्तथाह ॥ ५० ॥ यद्यपिसर्दस्यक्राससर्दयुः यतानायन्सत्यापितेनसक्तजगद्वाभ्यर्थातरालाभासमध्याप्तिस्तथा
 यद्यद्वाहारात्स्पर्शोत्तमदन्निषुपथस्यवहृदृशशापिकालस्यसबलभ्युत्थतदितिभाव ॥ ५० ॥ अतएवसर्दस्यगोसवध्यापाद्यवहृदृशशाआत्यन्तिकत्वहृक्षयापान्निर्वाणदीप
 दृष्टानसवगतस्यस्यम्यनिर्देवसस्यवहृदृशकारणानायावहृदृशशासनेहेदीपदृष्टानथाह ॥ अत्यहेनति ॥ ५१ ॥ तदवस्तुदृष्टयति ॥ स्थितमिति ॥ ५२ ॥ सर्वस्यगोयुत्थतायपिसव
 रयति ॥ समलोति ॥ सप्तलानांषलूनाराज्यारणयोपरणानांनकासेत्यागे ॥ ५१ ॥ परिशिष्टचित्तातिरिक्तत्वात्सत्यतन कपुरुषायस्तथाह ॥ समलोति ॥ तथातिर्वाणंपर
 मरुषयापौपिलस्यानोतरदिस्यर्ध ॥ ५४ ॥ तस्यस्यतसवधयथस्यत्वेपिसर्दसविविधातदभावोस्यवेतिनआत्मसक्तितित्याह ॥ सर्वस्यगोहीति ॥ द्विीकसांसुर्धवद्वनसभादीनाम
 येनमर्दपरित्यक्ततास्मिन्धुन्येपिसस्थितम् ॥ जगतसर्वत्रिकालस्यतंतीभुक्तावलीयथा ॥ ५० ॥ अस्नेहेनेवदीपेनयेनसर्वसमुत्क्षिप्त
 म् ॥ सस्नेहेनेवदीपेनतेनसवप्रकाशितम् ॥ ५१ ॥ स्थितसर्वपरित्यन्यय शोतेऽस्नेहदीपवत् ॥ सराजतेप्रकाशात्मात्मसम सस्नेहदीपवत् ॥ ५२
 समस्तवस्तुनिकासयथात्वमवशिष्यसं ॥ सवत्यागोक्ततादिविज्ञानमवशिष्यते ॥ ५३ ॥ समस्तवस्तुदाहेपिययात्वनेतरानुप ॥ सव
 त्यागतएवांगतयानिवाणमुच्यते ॥ ५४ ॥ सर्वत्यागोद्विशून्यात्माआश्रय सर्वसंविदाम् ॥ अनंतानामुदारणत्विमिवेददिवीकसाम्
 ॥ ५५ ॥ सवत्यागारसापानंजरामरणर्भातय ॥ नकाश्रनप्रवाधतेस्यस्येवव्योमलेखिका ॥ ५६ ॥ सवत्यागोमहत्त्वस्यकारणनिर्मल
 युते ॥ सर्वत्यजसिषयस्माद्द्विस्त्यैर्युद्धत्तमम् ॥ ५७ ॥ सर्वत्याग परानदाहु खमन्यस्तुदारुणम् ॥ इत्योमित्युरीकृत्ययद्विच्छसितदा
 वर ॥ ५८ ॥ सर्वत्यजतियस्तस्यसवभेवोपतिष्ठते ॥ यथैवानुविशत्यधौतथैवायातिवारिधौ ॥ ५९ ॥ सर्वत्यागांतरेवास्तिज्ञानमात्मप्र
 सादकम् ॥ यच्छून्यकिलसांदस्यतत्ररत्नादितिष्ठति ॥ ६० ॥ सर्वत्यागवशादेवहतकालेकलावपि ॥ शाफ्येनविगताशकमुनिनामेरुव
 स्थितम् ॥ ६१ ॥ सर्वत्यागोमहाराजसवसपत्समाश्रय ॥ नयुक्तातिहियत्किंचित्सर्वतस्मैप्रदीयते ॥ ६२ ॥ कृत्वाभ्यर्चपरित्यागशा
 तस्यस्थोवियत्सम ॥ सौम्योभवसियद्भूस्तदूपोभवभूपतं ॥ ६३ ॥

॥ ५५ ॥ सर्वत्यागरसस्यआपानेर्दयद्व्यात्वावनेकते
 यथाअसमोदासीनस्यवस्यभ्योमलेखिकात्रिद्विकारिकाकाश्चिद्विपिनप्रवाधतेतद्वर ॥ ५६ ॥ निमलायुतिस्वरूपस्पर्शस्यस्यान्तथाविष्यस्यमहत्त्वस्यतानुकूलताया
 ह ॥ सर्वमिति ॥ ५० ॥ इतिधर्मपरमतिशेष ॥ ७० ॥ सवत्यागैर्धभवद्दानवधारयति ॥ सर्वमिति ॥ सर्वेष्विभवजातमारभ्योपनीतमुपनिष्ठते ॥
 वार्त्तुअभ्युपयाययावहृदृशशोचिततथातयानदीभ्यआयात्तेवतद्वदित्यर्थ ॥ ५९ ॥ सर्वस्याज्ञानतकार्यस्ययस्यागान्दतरेबात्मप्रसादकज्ञानमवश्यमस्ति ॥ भाहस्यमभ्ये
 पराभ्यास्त्युत्थस्यसतर्धपरत्वादिनिष्ठमीतिक्रमसिद्धिमित्यर्थ ॥ ६० ॥ कर्त्तव्यापिष्ठतमेपिकालेवेदव्यासत्वात्तदतिनिषेनापिशक्येनसवत्यागवशात्साम्भोरुवस्थितंयदातवापुण्ये
 ह्यारकालेदेवनाबलाद्विनापुण्यतमेनत्वयादिगताराकभ्यामवशस्येयमितिक्रमाभ्यामितिप्रोतनायवनेति ॥ ६१ ॥ सवासांसपर्दसयाभ्यर्चोनिषासस्यानम् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

हेमहास्यभावभूमिपालत्वंप्रथमंस्याज्यसर्वमनसापरिस्यज्यअथोअनंतरंयेनत्यजासितन्मनश्रविहायतदनंतरंत्यागाभिमानलक्षणमहंकारमलंचविमुच्यजिवन्मुक्तरूपोभवेत्यर्थः ॥ ६४ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तास्यर्थाप्रकाशेति०पु०त्रिनवतितमःसर्गः ॥ ९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इहचित्तपरिस्यकुंतमूलपरिशोधने ॥ देहादिवेद्यवाधेनपूर्णाचित्च्छेषईयते ॥ १ ॥ चित्तत्यागचित्तत्यागोपायम् ॥ १ ॥ निरस्तनमपेतित्यक्तमपि ॥ अप्यर्थांहिशब्द ॥ २ ॥ एतच्चित्तमादातुममतयास्विकर्तुंजानामिद्व्यइववास्मिन्मूर्त्तत्वाभावादस्यत्यागुतजानामि ॥ हेउत्तम ॥ ३ ॥ स्वरूपत्यागाईषिहीकतसामान्यरूपम् ॥ ४ ॥ कुमस्तदेवाह ॥ वासनैवेति ॥ रागवासनेत्यर्थाः ॥ उदाहृतोलोके ॥ तथाचलौकिकाआसर्वपरित्यज्यमहास्वभावत्यजस्यथोयेनचतद्विहाय ॥ त्यागाभिमानंचमलंविमुच्यविमुक्तरूपोभवभूमिपाल ॥ ६४ ॥ ॥ इ०वा० वा०दे०मो०नि०पु०चू०शिविध्वजावबोधनंनामत्रिनवतितमःसर्गः ॥ ९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवंवदतिवैकुंभेचित्तत्यागंमुहुर्मुहुः ॥ अंतर्विचारयन्सौम्योराजावचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥ ॥ हृदयाकाशविहगोहृदयदुममर्कटः ॥ भूयोभूयानिरसंहिसमभ्येत्येवमेमनः ॥ २ ॥ जानामिचैतदादातुंमस्यंजालइवाकुलम् ॥ त्यागमस्यनजानामिचितंद्रव्यइवोत्तम ॥ ३ ॥ चित्तस्यादौस्वरूपमेयथावद्भगवन्वद ॥ ततश्चित्तपरित्यागंयथावदहमेप्रभो ॥ ४ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ वासनैवमहारजस्वरूपंविद्विचेतसः ॥ चित्तशब्दसुपर्यायोवासनायाउदाहृतः ॥ ५ ॥ त्यागस्तस्यातिसुकरःसुसाध्यःस्पंदनादपि ॥ राज्यादप्यधि कानंदःकुसुमादपिसुंदरः ॥ ६ ॥ मूर्खस्यतुमनस्त्यागोनुनंदुःसाध्यतांगतः ॥ पामरस्येवसाध्वाज्यंलणस्येवसुमेरुता ॥ ७ ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥ ॥ स्वरूपवेद्यचित्तस्यवासनामयमाकुलम् ॥ त्यागःसमभ्येदुःसाध्योवजनिर्गलनादपि ॥ ८ ॥ संस्त्यामोदपुष्पस्यदुःखदाहानलस्यच ॥ जगदक्लमणालस्यमोहमारुतरखस्यच ॥ ९ ॥ शरीरयंत्रवाहस्यहृदयभ्रमरस्यच ॥ अथलाञ्चेतसरत्यागोयथाभव नितद्वद ॥ १० ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ सर्वनाशोस्ययःसाधोचेतसःसंस्तुतिद्वयः ॥ सएवचित्तसंत्यागइत्युक्तंदीर्घदर्शीभिः ॥ ११ ॥

दुरपुषुषुमवासानासिमहकेष्वस्यचित्तमिति ॥ ५ ॥ सुकरइति ॥ औदासीन्यमात्रेणतस्मिद्धिरितिभावः ॥ राज्यादपीति ॥ तथाचाहुः ॥ यच्चकामसुरवल्लोकेयच्चदिव्यमहत्सु ख तृणाक्षयसुखस्येतेनार्हतःषोडशीकलामिति ॥ सुदरोह्यः ॥ ६ ॥ कुतस्तीर्हससर्वैर्नाक्रयतेतत्राह ॥ मूर्खस्येति ॥ ७ ॥ वेदित्वद्वचसेत्यर्थः ॥ वजस्यनिर्गलनान्निगिर णादपिदुःसाध्यः ॥ सतिमौर्ख्यौऔदासीन्यस्यैवदुष्करत्वादितिभावः ॥ ८ ॥ जगद्व्यक्षणयद्वज्रतन्मृणालस्य ॥ जालेतिपाठेपिजलेभवजालमितिष्यस्ययाअक्लमेवार्थः ॥ सर्व पर्यायैःकारणमेवोपलक्ष्यते ॥ ९ ॥ शरीरयंत्रवहतिप्रवर्त्तयतीतिकर्मण्यण् ॥ यथायेनोपायेनभवति ॥ १० ॥ सर्वस्यवक्ष्यमाणमूलंकिंकरशात्वापह्णवादेनार्थाःसएवससनेरपि क्षयःसएवचित्तस्यसत्यागोनुनंवास्तार्थत्यागवन्ममतानिवर्त्तनमित्यर्थाः ॥ दीर्घदर्शीभिरपरिच्छिन्नात्सदर्शीभिः ॥ ११ ॥

उत्तमर्थाविद्ययातुभारतानुभारेमान शिविच्छाजलाप्रोपयत्तिमाह ॥ चित्तंति ॥ चित्तद्विध्याधि ॥ महिध्याधि शतशोधि ममताष कानलक्षणेनत्यागेनाभावोनुभूयते किन्तु चिकि
 क्षयोच्छेदेनैवानलमुच्छेदयतमूलशास्त्रापुष्पादिबरेत्यय ॥ १२ ॥ अहमज्ञानात्माधीकयस्य ॥ सशास्त्राकल्पपुष्टयस्युपस्योन्मूलनेतत्स्थानाकाराभिबन्दिनावरणमिदोपद
 र्पयस्यतयाभिधाभाह ॥ १३ ॥ सभावत्यस्मिन्निधिमभाव-क्षेपम् ॥ १४ ॥ अहमर्थार्थज्ञानात्तन उदयोपस्यतयाधिधोयोपसच्चिन्तावेदनात्सक्योभिमानीपसिद्ध ॥ एतदेवेति
 धीर्जलगतनिर्देशः। धीर्जमूलम् ॥ १५ ॥ कास्यसभाव इति प्रकृत्योत्तरमाह ॥ परमात्मपदमिति ॥ परमात्मन-पदनीहृद्यायासिद्धक्षेपम् ॥ यतस्तस्मिन्सैवमायामपपृथस्यक्षेपम
 मभेत्तस्मात्तरक्षेपमित्यर्थ ॥ कर्त्तुराहस्यस्योत्तरमाह ॥ एतस्मादिति ॥ एतस्याधयोत्तन्मात्मूलात्परिच्छिन्नोह्मिति विधयत्तान्चिदाभासव्यामलादनुभावात्कर्त्तुरेका
 यतइत्यर्थ ॥ १६ ॥ मसीबापचयेनचिन्तुमात्मनापरिणतिरित्याह ॥ अस्येति ॥ देशायाकान्तिस्मरणाच्चिन्तामत्तन्मनासमनइत्यभिधायस्यास्तथाविधाधीनताजायतइति
 शिविव्यजजउवाच ॥ ॥ चित्तत्यागादर्हमन्धेचित्तनाश सुसिद्धये ॥ अभाव शतशोध्याधे कथमस्यानुभूयते ॥ १२ ॥ कुभउवाच ॥
 अहर्थाजश्चित्तदुम सशाखाफलपल्लव ॥ उन्मूलयसमूलतमाकाशाददयोभव ॥ १३ ॥ ॥ शिविव्यजजउवाच ॥ ॥ चेतस किमुनेमूलको
 पुर कोस्यसभाव ॥ काशाखा केववास्क्धा कथमुन्मूल्यतेचस ॥ १४ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥ अहमर्थार्थोद्योयोयसच्चिन्तावेदनात्मकः ॥
 एतच्चित्तदुमस्यास्यविद्यीजमहाभते ॥ १५ ॥ परमात्मपदक्षेपक्षेत्रमायामयस्यतत् ॥ एतन्माधयमोहिन्यादकुरेनुभवकृति ॥ १६ ॥
 निश्चयात्मानिराकारोवुद्धिरित्येवसोच्यते ॥ अस्यबुद्ध्याभिधानस्ययां कुरस्यप्रधानता ॥ १७ ॥ सकलरूपिणितस्याश्चिन्ताममनोभि
 दा ॥ जीवोमिथोपलभात्माशून्यात्मात्सुपलोपम ॥ १८ ॥ सप्त-कायोयमेतस्यसाध्यास्थिरमरजित ॥ देशान्तरेकुरोदेशेकालस्पदो
 स्यवासना ॥ १९ ॥ शाब्बायाश्चित्तदक्षस्यदीर्घादुरगतास्तता ॥ द्विद्रियाणयत्यभोगाश्चभावाभावान्मयोनेय ॥ २० ॥ विदपीषामहांतो
 स्यशुभाशुभफलाकुला ॥ इदशस्यास्यचित्तस्यदुर्बलस्यप्रतिक्षणम् ॥ २१ ॥ शाखाविलवनकुर्वन्मूलकापेभारकुरु ॥ ॥ शिविव्यज
 उवाच ॥ ॥ चित्तदुमस्यशाखादे कुर्वाणाहविकतनम् ॥ २२ ॥ कथं करोमिमूलस्यनि-शोपकणमुने ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥ वासनावि
 दिधा शाखा फलस्पदादिनान्विता ॥ २३ ॥
 योणाधय ॥ १७ ॥ नस्यदक्षस्यकीषमाह ॥ कीषइति ॥ परमार्थोनिर्निकारत्वान्मेषधिका
 स्युत्पान्नात्कारणोपलयायोमिथ्याभूतचिन्तान्द्रमसधोपलभात्मासाधीत्यय ॥ १८ ॥ सप्तभोमूलाच्छास्त्रापदतोम ध्यपदेश अयकाय शरीरमेव ॥ मूलस्तमदेशाह शात
 रेअपदेशेस्क्धशास्त्रादिप्रदेशापमं कुरोहो कुरारभेचिकीर्धितवसंतादिकालइवतत्तन्मोमदकर्मपरिपाककातेरागद्वेषपदस्यापकल्पुष्यापाकारणस्यदेतेयारस-सोस्यबासनेव
 स्यय ॥ १९ ॥ अस्यचिन्तदक्षस्ययादीर्घादुरगतास्तनादिवस्तानाश्चशास्त्रासादेद्रिपाणिभाषाभावाकम्भमरणातिनदात्मनोनर्धसहस्ययोनेय कारणीभूताभोगाश्चअस्यमहो
 नेविदपीषामहांतोशाखासमुद्गादितिपरोच्चाधय ॥ २० ॥ २१ ॥ विद्ययभोगासमच्छेदकालक्षणयारावाविलहनकुर्वन्मसगादितीयात्मदर्शनफलभरणमूलकाभारयत्प्रतिशयपु
 षित्यर्थ ॥ ममपालालवनेमूलकापेचोपायत्तान्पुच्छति ॥ चित्तंति ॥ २२ ॥ इत शाखादक्षमपायापुंभभाह ॥ वासनाइति ॥ २३ ॥

अभाविता आसक्ति त्यागेनानुभावित अतर्विचारसंविदलेन लूना भवति ॥ उत्तमेवार्थं जीवन्मुक्तेः पुलक्षणतया दर्शयति ॥ असंसर्केति ॥ २४ ॥ शाखा लवनाभ्यासे दृष्टे सति मूलकारेणोभयो भवतीत्याह ॥ चित्तदुमेति ॥ लताजालशाखासमूहम् ॥ २५ ॥ गौणमगम् ॥ मुख्यप्रदानम् ॥ २६ ॥ मुख्यत्वेन प्राधान्येन ॥ प्रधानासपादने यत्प्रसाधितस्याप्यगस्यैकल्यप्रसगादिति भावः ॥ २७ ॥ त्वचित्तलक्षणस्य कटककवडस्य करजवनस्य अलनिरवशेषमूलदाहकुर्वति पूर्वान्यय ॥ एवकेते अचित्तता भवति ॥ तदाहस्यप्रसिद्धेनानलेनासिद्धेनलतरजिज्ञासु पृच्छति ॥ अहंभावात्सन्दिति ॥ अर्थकर समर्थ ॥ २८ ॥ कोहस्यामिति विचारादिसाक्षात्कारात्तदपथुक् ॥ २९ ॥ मया स्वयुर्द्ध्वं वनाद्यादिद्वयहकारात् आध्यात्मिकाथीश्वरानात्मान अदृताश्वेति ज्ञातास्तथाप्यतरात्सत्त्वापरिचयाज्जदेव्यहकारेपुनःपुनरात्मनाभ्यातिर्न निवर्त्तन् एवंनिनिवे श्राभ्यामीत्या अभाविता भवंत्यंतर्लूनाः संविदलेनते ॥ असंसक्तमनामौनीशांतवादाविचारणः ॥ २४ ॥ संप्राप्तकारीयः सांतर्लूनाश्चित्तलतो भवेत् ॥ चित्तदुमलता जालं पौरुषेण विकर्त्तयन् ॥ २५ ॥ यस्तिष्ठति समूलस्य योग्या निकर्षणं भवेत् ॥ गौणशाखाविल्वनं मुख्यं मूलविकर्त्तयन् ॥ ३६ ॥ चित्तदक्षस्य तेन त्वं मूलकापपरो भव ॥ मुख्यत्वेन महाबुद्धमूलदाहमलंकुरु ॥ २७ ॥ चित्तकटकखंडस्य भवत्यवमचित्तता ॥ शिखिष्यज उवाच ॥ अहंभावात्सनाश्रित्तदुमर्वाजस्य हेमुने ॥ कानलादहनारख्यस्मिन्कर्मण्यर्थकरो भवन् ॥ २८ ॥ कुंभ उवाच ॥ राजन् स्वात्मविचारायंकोहंस्यामिति रूपथुक् ॥ चित्तदुर्द्धमर्वाजस्य दहनं दहनः स्मृतः ॥ २९ ॥ ॥ शिखिष्यज उवाच ॥ मुने मया स्वयानुद्ध्यावदुशः प्रवित् ॥ यावन्नाहं जगन्नावीर्विनमंडलमंडितम् ॥ ३० ॥ नाद्रस्तदं विपिनं नपणं स्पंदनादिच ॥ जडत्वात्तदेहादिनासांश्लथस्यगादिच ॥ ३१ ॥ कर्भद्रियाण्यापिनचनचतुर्दीद्रियाणिच ॥ नमनोनापिचमतिनाहंकारश्रज्जाड्यतः ॥ ३२ ॥ कटकत्वं यथाहोक्षितथाहंत्वचित्तात्मनि ॥ जडत्वसद्रूपतया तन्नोस्ति हेमुने ॥ ३३ ॥ सन्निवेशनिवासात्सासर्वार्थादिः परंपद ॥ विद्यतेनान्यदन्यत्वात्तभस्वीवमहादुमः ॥ ३४ ॥

ह ॥ मुने इत्यादिपद् ॥ यावदिति साकल्ये ॥ सर्वजगद्दुश प्रविचारितमित्यर्थः ॥ तदेव विशिष्याह ॥ नाहमित्यादि ॥ उर्व्यात्तदतगतवनमंडलादिभिश्चमदितं जगन्नाहमिति सक्षिप्योक्तिः ॥ ३० ॥ तदेव विस्तेरणाह ॥ नाद्रेत्यादि ॥ जडत्वादिति सर्वत्रहेतुः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अहंकारेजडत्वनास्तीति शका विवर्त्तत्येदुनावारयन् जडस्य स्वतसेदुमशक्त्याचित्तपथासासिद्धौमिथ्यात्वपर्यवस्यतीत्याह ॥ कटकत्वमिति ॥ तथा अहत्वविवर्त्तं दर्शयन् ॥ जडतुष्किरजनमृगतृणादि असद्रूपतया प्राप्तिरिति शेषः ॥ नेन जडत्वहेतुना तदेहत्वादिनास्तिमिथ्यैवेत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ब्रह्माहोदरकजडवर्गस्याधिष्ठानसद्रूपादन्यत्वादिपि असत्वमित्याह ॥ सन्निवेशेति ॥ स्वतः सतश्चैतन्यात्परस्परचान्यदन्यत्वादिनत्वात् परंपदेचित्तिन विद्यते ॥ तथात्कुरुदिति चेद्यतो ब्रह्माहादिजडवर्गश्चतुर्दशभुवनानिसिन्निवेशाननिवासात्सा आधार सर्वेषामर्थानारादादिविषयाणामादि कारणाभूत् ॥ नचचित्तात्माविभक्तस्य भावो निर्वाणसत्ता सामान्यरूपत्वादित्यर्थः ॥ ३४ ॥

नतिअनपरीत्याअह्वलससुपसमलस्यमाजनआनन्यपिअतभत्योकरसपरससाक्षिष्वनभ्यतन्जामामि ॥ १० ॥ इहार्नपशिरोपादेवसाक्षिष्वनभ्यपरिषायपिय्यभ्यभउ
 वाच ॥ एतावदिति ॥ एतानन्माप्रकमहृकारपर्यंतदरपदम् ॥ ३१ ॥ अज्ञातुभोक्तवाधिनमसिद्धतरतरकोशापरराधधीयाधनैदेकरसेचिन्माधेसतिअनानवाजहृदपाय्यभा
 वाशब्दादिप्रिययास्वरे ॥ येनवाबुद्धिहृत्युपादनेनदटानिटिविभागननिर्णीयत ॥ ३० ॥ विषेकदशापर्यालोचनेरुषरूपस्यमेमदेहादिकाराणअहमित्ताराभ्याभिमा
 गलक्षणमलसप्रदसकारणमकारणोतिअहनेषेयिपरत्तस्रस्रनखनवेधीत्यथ ॥ १८ ॥ ३१ ॥ सतासत्येनअसतामिप्याभूतेनवायेनमलेनेनससादीस्थितोसि ॥ २ ॥ त
 सस्यमिप्यतिशानजानामिकिन्नुषित्तुभस्यसर्वानर्थफलस्यमूलमितिशाशान्यतो इभाषभ्याभ्यमभावश्चेतिविशेषतोपिजानामि नखत्यकुनिरसितमुपायनजानामि ॥ ननुनाह
 नममनिबुद्धिरेवतस्यागोपायन्सिद्धभाक्केयेववनदिदुपरीत सकथमपलप्यनेनभाह ॥सकम्यकमिति ॥ तथापुनपुनस्यसकमधिमूलोच्छेशाभावात्पुनपुनमापेति अतस्तन्म
 जानन्नापीतिभावनहत्वमलमार्जनम् ॥ अतयज्जनजानामितेनतप्येचिरमुने ॥ ०५ ॥ कुमाउवाच ॥ ॥ एतावन्मात्रकवृदपदिन
 त्वमहंपते ॥ जहत्वात्तन्महाशुद्धेयांसितददमेनय ॥ ३६ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ चिन्मात्रमहमन्ड्यात्मवेदनविदुपावर ॥ यत्रभा
 वास्वदंतेनिर्णीयंतेचयेनवा ॥ ३७ ॥ एवरूपस्यमेलप्रनूनमलमकारणम् ॥ सकारणंवाहभितियस्यद्वचनवदयहम् ॥ ३८ ॥ असदंते
 दनात्पीयप्रमार्पुमलमात्वन ॥ मुनेयदानशक्नोमितेनतप्यसुदारुणम् ॥ ३९ ॥ ॥ कुमाउवाच ॥ ॥ ब्रुहिषिं तन्महावाहलभ्रंतवमलम
 हत् ॥ स्थितोसियनससारीसतावाप्ययवासात् ॥ ४० ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ चित्तुमस्ययद्दीजमहभावश्चमेमलम् ॥ तच्चत्यकु
 नजानामित्यक्तत्यकमुपैतिभाम् ॥ ४१ ॥ ॥ कुमाउवाच ॥ ॥ कारणाज्जायतेकार्यंतत्सर्वत्रसभवेत् ॥ अन्यत्त्वसद्विचद्राभदृष्टमेतन्न
 विपत् ॥ ४२ ॥ कारणाज्जायतेकायमहभावाद्भवाकुर ॥ इतिकारणमन्वियकययस्वममाधुना ॥ ४३ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥
 मुनेहमित्तदोपस्यवेदनवेधिकारणम् ॥ तद्यथापशमयातितन्मेवदमुनीश्वर ॥ ४४ ॥ चित्तश्चेत्यान्मुखत्वेनदुखायायमहस्वित ॥ चेत्यो
 पशमनब्रुहिमुनेतदुपशांतये ॥ ४५ ॥

एतद्वृच्छेदोपायचवदेत्याराय ॥ ४१ ॥ तपसस्यस्यकुर
 दस्यत्वाकारणानसप्रधस्ये अस्तस्यस्यतुकारणतोकिरसत्वेवकारणेकार्पुसन्मिस्यर्षेपर्यवसितासतीकायस्यासत्यतामेवापावयपीत्यालैक्यपर्यवसितेरिरहस्यतदुभ्यामुसा
 रथैषवापयिप्यरुभोलाकयसिद्धानुरुपमहकारणत्सत्तुद्धाभिष्यक्यकथयेत्याह ॥ कारणादितिशाशान्यम् ॥ अन्यत्तुकारणविभैषज्जातकार्यद्विषाप्रामसदेव यतएतसस्य
 गृदृष्वेचविपत्तदस्य ॥ ४२ ॥ यथाअहभावात्कारणाभ्यनआदिलक्षणोभवोकुर कार्यजायतेदतिएवविषयेमहाहभाषस्यपिकारणत्तुभ्याऽपिष्यममकथयस्तेसर्व
 ॥ ४३ ॥ एवंपुटोराजोशिरस्त्रमुभ्यापिष्यप्यासतिदेहायाकारेदेतेनभाहृताभिमानायोगात्तद्वेदनमवनत्कारणमितिनिष्यस्यपस्युवाच ॥ मुनेदिति ॥ ४४ ॥ चित्तभ्यत्योन्मुखत्वे
 नदृशुनाअप्येहाहिराभेनस्थिरसन्नुखायायसपन्नाःनभ्यस्वदेहाहिरैवचित्तस्त्रेदेहाभावेपिदेवुरिस्यमिधेस्यतदुपरातयेत्योपशमनोपायब्रुहीत्याह ॥ चेत्येति ॥ ४५ ॥

यद्वेदनस्य वेद्योन्मुखत्वे वेद्यमेव कारणमिति कारणज्ञोसितहितस्वाभिप्रेतमाशुबद ॥ ततस्त्वदुक्तयनंतरत्वेदभिप्रेतं कारणमकारणमेव येन क्रमेण संप्रथते तं क्रमं त्वं बोधयिष्यामी
 स्वर्थः ॥ ४६ ॥ पृष्ठमेवार्थस्फुटीकर्तुं पुनरनुबदति ॥ वेद्येति ॥ सामान्यतो वेद्यवेदनरूपस्य विशेषतश्चेत्यसंज्ञेन तस्य मिथ्यात्वात् कारणकारणत्वात् क्षममेव वेद्यकारणतां यान्मि
 तियत्तवाभिप्रेततद्देस्यर्थः ॥ ४७ ॥ शिखिष्वज्ज-पृष्ठत्वाभिप्रेतस्फुटमाह ॥ चेत्येति ॥ देहादिर्वास्याभ्यात्मिकपदार्थसत्ता ॥ ४८ ॥ वेदनस्य देहादिसत्ता कथं कारणतयाह ॥
 शरीरेति ॥ यतो वेदनशरीरादिवस्तुसत्तयानिमित्तभूतया स्वयमपि मूषानिषिक्तधातुद्रव्यशरीराया कारणोदेति ॥ अमूर्त्तवेदेनेमूर्त्तदेहाद्याकारतायास्तवत्यायोगाद्विशिन
 कुंभउवाच ॥ ॥ कारणं कारणज्ञोसि वेदनस्य वदाशुमे ॥ ततस्त्वं बोधयिष्यामि कारणकारणक्रमम् ॥ ४६ ॥ वेद्यवेदनरूपस्य चेत्यसंज्ञे
 तनस्य मे ॥ अकारणं कारणतां यथा तंतव तद्वद ॥ ४७ ॥ ॥ शिखिष्वज्जउवाच ॥ ॥ चेत्यचेतनरूपस्य वेद्यसंवेदनाकृतेः ॥ इयंपदार्थसत्ते
 ह देहादिकारणं मुने ॥ ४८ ॥ शरीरादितयोदेति वेदनं वस्तुसत्तया ॥ असत्याभासया स्पंदो यथापवनत्वेव या ॥ ४९ ॥ असत्तां वस्तुसत्ता
 यानावगच्छाम्यहं यथा ॥ अहंत्ववेदनं चित्तबीजं समुपशास्यति ॥ ५० ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ विद्यते यदि देहादिवस्तुसत्ता तदस्ति ॥
 अभावाद्देहसत्तादेः किं निष्ठंतव वेदनम् ॥ ५१ ॥ ॥ शिखिष्वज्जउवाच ॥ ॥ यस्योपलभ्यते किंचित्स्वरूपं कलनात्मकम् ॥ असद्गुणं कथं
 तस्यात्मकशः स्यात्कथं तमः ॥ ५२ ॥ हस्तपादादिसंयुक्तः क्रियाफलविलासवान् ॥ सदानुभूयमानो यदं देहो नास्ति कथं मुने ॥ ५३ ॥ ॥ कुं
 भउवाच ॥ ॥ कारणं यस्य कार्यस्य भूमिपालनविद्यते ॥ विद्यते ते हतकार्यं तस्मिं विस्त्वभिभ्रमः ॥ ५४ ॥ कारणेन विना कार्यं शरीरं न क
 दाचन ॥ विद्यते यस्य नो बीजं तद्व्यथं क्व जायते ॥ ५५ ॥ अकारणं तु यत्कार्यं सदिवा भ्रेनुभूयते ॥ तद्गुणं विभ्रमाद्विद्विभ्रगतृणा जलौपम
 म् ॥ ५६ ॥ अविद्यमानमेव त्वं विद्विमिथ्या भ्रमोदितम् ॥ नाति यत्नवतोप्येतन्मृगतृणां बुलभ्यते ॥ ५७ ॥ ॥ शिखिष्वज्जउवाच ॥ ॥ अ
 सतोद्दिद्विंबादेर्नयुक्तं कारणम् ॥ वंध्यातनयसर्वांगमंडनं कस्य राजते ॥ ५८ ॥

टि ॥ असत्याभासयेति ॥ ४९ ॥ यथा चित्तबीजमहंत्ववेदनं समुपशास्यति तथा देहादिवस्तुसत्ताया असत्त्वनावगच्छामि अतस्तदसत्त्वं यथावगम्यते तथापिशेति भावः ॥ ५० ॥
 एवंपृष्ठः कुंभो वेदनस्य विषयाकारेणोत्पत्तिभ्रमवाराणाय देहादिव्यथासत्त्वप्रतिजानीते ॥ विद्यते इति ॥ देहादिवस्तुसत्तायदिविद्यते तर्हि तेन वाभिमतं वेदनस्य तन्निमित्तदाकारत्वं
 स्यात्तदेव दुर्लभमिति वेदनकिंशकिविषयनिर्विषयमेवेत्यर्थः ॥ ५१ ॥ प्रत्यक्षमुपलभ्यमानस्य देहादेः कथमपलापइति राजापुच्छति ॥ यस्येति ॥ सत्त्वेनोपलभ्यमानस्य
 त्वप्रतिज्ञाविरुद्धेति दृष्टानेनाप्याह ॥ प्रकाशइति ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ नोपलंभनमात्रेण दृश्यसत्ता निर्णयः आतोपलभेषु व्यभिचारात् किंतु सत्सु कारणेषु यस्य कार्यस्योपलंभस्तस्य स
 त्वम् तानि चास्य न सतीत्याह ॥ कारणमिति चतुर्भिः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ तर्हि किमसौ देहादिवंध्यापुत्रदेहादिवदत्यंतासन्नेव स्यादिति राजाश्रकते ॥ असत्इति ॥ ५८ ॥

करारीरारिरेष्वनवस्येष्ववस्थितमिष्यादिभूतेस्तथैवविद्वन्मुक्ताकारानिद्रपणाद्येष्टपत्तिरेष्यमिभिरुभकार ॥ कारणनेति ॥ ११ ॥ ऐतिहास्युमानामोक्षयुगतसस्थानसाम्य
 विगारिनापितास्यकारणनिर्द्वात-सकथमपलभ्यतइतिराजारांकेने ॥ इति ॥ १० ॥ तस्याप्यसथेनुष्योभ्यापदनिगृह्णाभिषधिसद्वेषोत्तरपुनर्बर्णयति ॥ कारणामावतइत्या
 रित ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ गृह्णाभिषधिमजानानाराजारांकेने ॥ पितामहानामिति ॥ आद्य-पितामहोदित्ययमं ॥ सविस्मृतं गृह्णाभिषधिसद्वेषो
 मर्हद्विषयमिदमिदस्युक्तानामुत्तरीकारणार्थिनस्यारिष्य ॥ पूर्वपथमाभ्युत्तमानुभरीचदृष्टादीनापूर्वस्यसकथेभ्य-पूर्वस्यस्र्वाहस्यबाउत्तरी ॥ १५ ॥ तस्याधिकार
 णगृह्णविषयसत्वेनुष्योभ्यापदनिगृह्णाभिषधिरैवेत्तरमाह ॥ आद्यस्यार्दिता ॥ यदाकारणामात्रेकस्यविद्विषामात्रेनेनित्यनियमसदासोपिनास्येत्तयं ॥ १६ ॥ ननुपौरे
 कुंभउवाच ॥ कारणेनविनाकार्यशरीराद्यस्थिपजरम् ॥ अविद्यमानभवेद्विद्यसप्तभवतोदृप ॥ १७ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ ॥ इ
 स्तपदादियुकस्यशरीरस्यमुनीश्वर ॥ नित्यमालक्ष्यमाणस्यपिताकस्मान्कारणम् ॥ १८ ॥ कुंभउवाच ॥ कारणामावतोरज
 नितानामनविद्यते ॥ असतोपनुसजातमसेदवतदुष्यते ॥ १९ ॥ पदायनांश्चकार्याणां कारणवीजमुष्यत ॥ सप्तवर्यगजगतिनधी
 जनविनांकर ॥ २० ॥ तस्मान्कारणंयस्यकथस्यहोपपद्यते ॥ प्रीजामावेहितवास्तित्संघित्तिस्तुविभ्रम ॥ २१ ॥ अवश्यवतुयन्मा
 स्तिनिर्वाजितन्मतिभ्रम ॥ हीदुत्वमरुभूम्ययुवध्यापुत्रदशासमम् ॥ २२ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ पितामहानामुन्नाणांपितृणांश्च
 जगन्मये ॥ आप पितामहकस्मात्पूर्वात्पतानकारणम् ॥ २३ ॥ कुंभउवाच ॥ आप,पितामहोय स्यात्सोपिनास्त्यवभूपत् ॥ का
 रणामावतोनित्ययदाभावेनकस्यश्चित् ॥ २४ ॥ कारणस्यस्वधीजस्यनित्यामावात्पितामह ॥ अत्य-सदस्यमानोपिभ्रमदन्व्योनिवि
 द्यते ॥ २५ ॥ मृगदृष्णांयुवद्वीतिरूपत्वावभासते ॥ पितामहायकारित्वमपितस्यभ्रमात्मकम् ॥ २६ ॥ पितामहोदरेतस्यमिष्याप्रत्य
 यत स्थिति ॥ घनातवनिदन्तेवमार्जायिष्याम्यपेतत् ॥ २७ ॥

शान्तमन्मन्त्रेद्विषयिकोक्तमाह ॥ हिरण्यगर्भपरपदाजामानसोरेव-शुभयास्त्वस्यासुनृतीत्यादिमप्रधर्णैपुनदुत्याहकोकापयमानतकपादस्यापस्यन्विश्वरत्न
 लकारणमिदंरुषसकथमपलभ्यतइत्यारांकारिरेगृह्णाभिषधियुद्धादयति ॥ कारणस्येति ॥ सत्यमस्तीश्वर-परमात्मा तथापिनमयापयास्तात्मनिभेदकल्पनयाभ्याम्याय
 यान्योदस्यमानोपिषधिरामहस्तस्मादप्योनिविद्यते तस्कुलसप्तसत्यस्यविद्वेदस्यापरिणामितयाअकारणत्वस्यवद्वयभाणत्यात्परिशेषाम्नायांराएवजहलकारणवाच्यस्तस्य
 शारिष्याद्वयस्यधीजस्यकारणत्वमित्योदितविषयावाधितोनेश्वरेमित्यमेवाभावादिमर्थ ॥ १७ ॥ एतेनपितामहस्यशुभनादिसर्गायाः क्रयाकारितायतिभासोपिष्यास्यातद
 स्याह ॥ मृगदृष्णेति ॥ १८ ॥ इत्ययुक्तयुक्तयानावधिगामहोत्तरारीरान्तस्यकार्यपरतरामथस्यमिष्येतितीकिकमत्ययतोयनासत्यत्वेनात्यतद्वीकृतास्थितिर्दिदृशैव ॥
 अथइतरव्यतिभासमावाधिराशमपिनत्वसाक्षात्कारयदीनोपरेतेनमात्रमिष्यामीत्यर्थ ॥ १९ ॥

उक्तमेवार्थस्योपसहरति ॥ तस्मादिति ॥ हेभूमिपतस्माच्चिद्यतिरिक्तस्योक्तयुक्तया असत्त्वाच्चैव वायव्यदेव प्रागुक्तदेव ॥ हरण्यगगा ॥ इत्यत्र यथासंभवे प्रसङ्गात्तत्रागत्य तितदात्मनि चिदात्मकतया आत्मन्येव क्वचितिनान्यदणुमात्रमपि सपादयति सपद्यतवा ॥ तेन स्वयमात्मना आत्मैव स्वरूपः पद्यजइत्यादिनामरूपकल्पनेन प्रोक्तः सर्वाणि रूपाणि विचि
त्यधीरो नामानि क्त्वाभिबदन्त्यदास्ते इत्यादिश्रुतिभि इति एव पर्यालोचने इदमसत्त्वेन शतब्रह्मैवेत्यर्थः ॥ ७० ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम ० तास्यर्षप्रकारो नि ० पू ० चतुर्नवतितमः सर्गः
॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ घनतातानवेनात्राविद्योपशमनकमः ॥ शिखिष्वजस्य बोधेन विप्रातिश्रयोपवर्णयते ॥ १ ॥ मृगतृष्णाबुवद्भ्रातिरूपएवावभासत इति यदुक्तत्र मृगनृष्णादेः स्था
नपानार्थक्रियासामर्थ्याच्च दर्शनान्मजनमरणादिदुःखकारणत्वादर्शनाच्च विषमोदृष्टात इति राजाशक्तो ॥ आब्रह्मेति ॥ तत्तर्हि अर्थक्रियासमर्थो दुःखकारणचायकथमिदस्य
न्ययः ॥ १ ॥ सत्यसकल्पभावनादृढांकतस्य मिथ्यार्थस्यार्थक्रियासामर्थ्यदुःखकारणत्वचैवासुरमायानिर्मितशस्त्राहस्यश्वसेनादे प्रसिद्धमेवाकिवाच्यजगदीश्वरमायानिर्मित
स्यप्रपंचस्येत्थाशयनोत्तरमाह ॥ एवमिति ॥ अस्यसर्गात्मकस्य जगद्भ्रमस्य प्राणिकर्मोपभोगार्थत्वात् एवत्वदुक्तप्रकारमर्थक्रियासामर्थ्यदुःखादिकारणत्वचास्ति सत्यसंकल्प
तस्माच्चिदात्मकतयात्मनिचित्तोयं नित्यं स्वयं क्वचिति भूमिपदेवदेवः ॥ तेनैव पद्मजइति स्वयमात्मनात्मा प्रोक्तः स्वरूपइति शांतिमिदं सम
स्तम् ॥ ७० ॥ ॥ इत्यापूर्वावा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शिखिष्वज्जावबोधनं नाम चतुर्नवतितमः सर्गः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिखिष्वज्जउ
वाच ॥ ॥ आब्रह्मसंबर्षर्तयद्यं भासते भ्रमः ॥ अर्थक्रियासमर्थश्च तत्कथं दुःखकारणम् ॥ १ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ एवं जगद्भ्रमस्या
स्य भावनं तावदाततम् ॥ शिलीभूतस्य शीतनसलिलस्येव रूक्षता ॥ २ ॥ अज्ञानं शिथिलीभूतमेवं नष्टं विदुर्बुधाः ॥ ननाशनविनादेति पूर्व
संस्थानविच्युतिः ॥ ३ ॥ तनुत्वं सर्वबोधस्य यत्तदेव हि कारणम् ॥ सर्गापशमसंपत्तौ प्रातिपत्तपरेपदे ॥ ४ ॥ तानवंदश्यते यस्य तस्यानुक्रम
तः स्वयम् ॥ पूर्वसंस्थानविगमात्प्रशमोत्पुपपद्यते ॥ ५ ॥ अनेनैव क्रमेणैवंत्वमादिपुरुषोत्तमः ॥ भ्रमकारोदयं विद्विग्गतृष्णांबुवस्थित
म् ॥ ६ ॥ एषापितामहाभावेप्यसतोभूतसंततिः ॥ न कदाचन तस्मिद्धं यदसिद्धं न साध्यते ॥ ७ ॥ अयं भूतोपलंभो हि मृगतृष्णां विवोदितः ॥
विचाराद्विलयं याति शुक्तैरजतधीरिव ॥ ८ ॥ करणाभावतः कार्यमभूत्वा भवतीति यत् ॥ मिथ्याज्ञानाहते तस्य न रूपमुपपद्यते ॥ ९ ॥
स्येभ्रस्य भावनमेव तत्तदर्थक्रियायात्मना आततम् ॥ यथाशीतनशिलीभूतस्य सलिलस्य चिरकालेन स्फटिकादिभावेन परिणामाद्भ्रमतापीठपान्नाथार्थक्रियासामर्थ्यमाततं
द्विदिस्यर्थः ॥ २ ॥ अतएव मूलज्ञानस्य ज्ञानाभ्यासपरिष्कारकमेण शिथिलीभावे जगत सूक्ष्मतापत्तिक्रमेण देवसहाज्ञानेनाशइत्याह ॥ अज्ञानमिति ॥ अज्ञाननाशविनाजग
त्स्थानवाधोनास्तीत्याह ॥ नेति ॥ ३ ॥ अज्ञानशिशिलीभावेच निराध्यासेन वाश्रयधितानवकारणमित्याह ॥ तनुत्वमिति ॥ तच्च ज्ञानोत्पत्तिक्रमेणाल्यतिकसर्गापश
मसपत्तौ कारणमित्याह ॥ सर्गाति ॥ प्रतिपन्नेसाक्षात्करोति ॥ ४ ॥ अतएव लोकेपि अपक्षयापरपर्यायतानवपूर्वकएव स्थूलभावनाविनाशः प्रसिद्धइत्याह ॥ तानवमिति ॥ य
स्यदेहदेः ॥ प्रशमोनाशः ॥ ५ ॥ एवंशीतप्रकारेण अज्ञानशैथिल्यक्रमणजगद्भावेव तव नित्यसिद्धपूर्णतारुक्षण्युरुषस्वभावस्थितिप्रसिद्धिरित्याह ॥ अनेनेति ॥ मृगतृष्णां
बुवद्भ्रातिरूपएवावतिष्ठते इति प्रागुक्तजगत्स्थितिरप्येवंरौत्वबोद्धव्येत्याह ॥ भ्रमकारोदयमिति ॥ ६ ॥ शंकोत्तरमुपसहस्यप्रस्तुतमेवनिगमयन्त्याह ॥ एवेति ॥ ७ ॥ तस्य फल
दर्शयति ॥ अयमिति ॥ ८ ॥ अतएव जगतोभातिरेव स्वरूपान्यदित्याह ॥ कारणेति ॥ ९ ॥

अतएवमिष्यन्दिदृशस्यार्थकिमप्यानि स्वरूपमानेवापद्यतइत्याह ॥ विष्यादटीति ॥ १० ॥ तर्हिचितामइत्यनिर्दिशेपत्रार्थिकुतोनाकारणं भवपरिणामित्वेनतस्यानित्यत्वा
 परित् कानिकसद्वपरिणामानुदसिबलदोषेजगति बलस्यनित्यत्वोपपत्तेरितिराजाराकरो ॥ अट्टरिति ॥ ११ ॥ कुमभ्युतिपुत्र्यनुभाबिबोपार्थमभिस्याह ॥ हेतुत्विति ॥ नोदतद्र
 काशुर्भनपरमिनिमुत्सापुत्रत्वक्षणहेतुत्वस्यापरत्वलक्षणकार्यत्वस्यबन्धनिषेधान्हेतुनानास्तिकेधनेतिभ्रुत्वाहेतुभाषनिषेधादसंगोसपपुरुषइत्यादिभुतेव्यानुदस्यापद्यतान्
 कृतस्यस्यपरिणामायागाच्चसबमपद्यार्थानताशात्यादुद्भजनकार्यनाधिकारणमित्यर्थ ॥ १२ ॥ कारकांतरामसिद्धलास्युक्तत्वात्प्रत्यलक्षणकद्वलत्वस्यरुनिरत्तविस्याह ॥
 अकार्षिति ॥ यथाव्यक्तनुत्पत्तिद्वीप्रयोजककवृताप्यस्यदुलभेतिद्योतनायाकार्षिति ॥ अकारणनिमित्तस्यरूपमर्थाजकमुपादानरूपम् ॥ १३ ॥ निर्धमकत्वादेवतद्व्यञ्जकार
 निव्याहृष्टिप्रोक्षितंनुनकदाश्वनविद्यते ॥ श्यावृणोभ्रसोकेनपटकपरिपूरिता ॥ १० ॥ ॥ शिखिव्यजउवाच ॥ ॥ सपुरापस्यप्रमव
 क्षकस्मात्प्रकारणम् ॥ अनतभजमव्यक्तमर्थशान्तमभ्युत्तम् ॥ ११ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥ हेतुत्वाभावतोमक्षकार्यत्वाभावतस्तथा ॥ अ
 हेतुनातिगतामानवकार्यनकारणम् ॥ १२ ॥ अकटकमकरणमकारणमर्थाजकम् ॥ अप्रतकर्मविशेषवक्षकटकयमवेत् ॥ १३ ॥ अ
 कारणत्वात्कार्यत्वरहिततज्जाद्भवेत् ॥ अहेतैक्यमनापततदापमुपलभानम् ॥ १४ ॥ अप्रतक्यमविज्ञेयवक्षकटकयमवेत् ॥ १५ ॥ अ
 यकस्यकर्तवकदभाकुकटाभवत् ॥ १५ ॥ अतोनेदकतकिंचिज्जागदादिनविद्यते ॥ नकर्तांसिनभोकासिसर्वशान्तमजशिवम् ॥ १६ ॥
 कारणभावावत कार्यनकस्यचिदिदजगत् ॥ अकारणत्वात्कार्यत्वभ्रमादिद्वित्विदजगत् ॥ १७ ॥ अकार्यत्वाच्चनास्येतत्सर्गइत्यनविद्य
 ते ॥ यदानकस्यचित्कार्यरणस्यजगत्तदा ॥ १८ ॥ पदार्थाभावससिद्धिस्तिसिद्धीकस्यवेदनम् ॥ एववुवेदनाभावेनास्यहेत्वस्यकार
 णम् ॥ १९ ॥ अतशूद्रोविभुक्तोसिकैवोक्तिर्धमोक्षयो ॥ ॥ शिखिव्यजउवाच ॥ ॥ शुद्धोस्मिभगवन्मुक्तियुक्तमुक्तत्वयान्तमम् ॥ २० ॥
 कारणभावावत कद्वनद्वमक्षितिवेदयइम् ॥ कर्त्तृभावाज्जागत्तास्तिनेननास्तिपदार्थदृक् ॥ २१ ॥ नातश्चित्तादितर्हजानातोहवादिकिंचन ॥
 एवस्थितेविशुद्धोस्मिबिबुद्धोस्मिशिवास्मिवा ॥ २२ ॥

एतत्कार्यत्वलक्षणधर्मव्यामपरिद्वित्तभवेदितिहेतो कार्याकारणत्वलक्षणत्वपन्धनियदिदंभाषयसितर्हिज्जागर्द्धनैक्यलक्षणंनबलुक्तपरिच्छेदेनआपतलक्षणेहेतुराकाल
 कतपरिच्छेदेवपरिणतशास्युपलभाननिषेदेकरसससौषधसपन्धनित्यप्रिसभाषय ॥ तदाकजगद्वाच कार्यकारणतावेतिभाष ॥ १२ ॥ इत्यनेनतस्यजीवभाषयानिपसजितेक
 वृत्तभाक्तुत्वेअचिनिरसनीयेइत्याह ॥ अयतक्यमिति ॥ यगुर्भि किद्वैभकारकर्त्तृत्वात्कारणकार्यत्वात्तानामसिद्धि सूप्यते ॥ १५ ॥ फलितम्याह ॥ अतइत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥
 उच्यतेकारणत्वपद्यमित्यस्यास्पर्यायति ॥ यदेति ॥ १८ ॥ प्रसुर्ननिगमयति ॥ एवत्विति ॥ १९ ॥ एवमहेतुतिरासोपाय्युपरित्यपरिणतत्वात्तत्त्वबलुभाषयति ॥ अतइति ॥ उ
 परित्पार्थस्वानुभवेतानुभेदमानोराजायुक्तमत्वपद्यदितिद्वित्यनुवदति ॥ शुद्धोस्तीत्यादिना ॥ २० ॥ यथावदद्व्यञ्जनाच्छपदट्टि ॥ २१ ॥ २२ ॥

चिरस्वरूपात्परमन्ध्वेत्सर्नाकंचिदितिवयाहंबोधितः इत्थंत्वदुपदिष्टयुक्त्यासर्वपदार्थानांविमर्शनेवेदनादध्यारोपेअहमादिविवेकेनापवदैअहमंतदृश्यजातमसन्नास्त्येवेत्यव
 भासतेइतिप्रेरणान्वयः ॥ एतेनसर्वद्वैतबाधेनरवकोशवत्शाननिर्विक्षेपमासे ॥ २३ ॥ तामेवस्थितिमभिनयन्नुपसहरति ॥ जगदितिद्वाभ्याम् ॥ देशदिक्कालकलाक्रियौधैःसहि
 नाजगत्सदार्थप्रविभागदृष्टिर्मन्चिरेणकालेनशांता ॥ अहोइत्याश्रयं ॥ तथाचशांतमव्ययात्मनिर्विकारब्रह्मैवस्थितपरिशिष्टमित्यर्थः ॥ २४ ॥ परितःपूर्णभावेनस्थितोस्मि ॥
 अहमेवतिष्ठामित्वमपित्पत्यगेकरसोयथास्थितात्मातिष्ठेति अभयत्वागच्छनाथाज्ञावत्क्ययानोभागवन्मभयवेदयसेइतिजनकोक्तिकवत्कृष्णतिराजोक्तिः ॥ एवस्थितौत्वदा
 नैवाहंशुभपरमपुरुषार्थरूपंपावनंशुद्धमौनंवागगम्यशिवनिरतिशयसुखमेवसदास्मीत्यर्थः ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतात्पर्यप्रकाशेति ० पू० पचनवतितमःसर्गः ॥ १५ ॥

नमोमह्यंपरंचेत्यनकैचिदितिवोधितः ॥ पदार्थवेदनादिस्थमसदेवावभासते ॥ अहमाद्यंतमेतेनशांतमास्वकोशावत् ॥ २३ ॥ जगत्प
 दार्थप्रविभागदृष्टिःसदेशदिक्कालकलाक्रियौघा ॥ अहेनुकालेनचिरेणशांताब्रह्मैवशांतिस्थितमव्ययात्म ॥ २४ ॥ शाभ्यामिनिर्वाभिप
 रस्थितोस्मिनयामिनोदेमिनचासमोमि ॥ तिष्ठामितिष्ठस्वयथास्थितात्माशिवंशुभंपावनमौनमस्मि ॥ २५ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे०
 मो० नि० पू० चू० शिखिध्वजाविश्रांतिनामपंचनवतितमःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥ ॥ इतिब्रह्मणिविश्रांति
 मवाप्यसशिविध्वजः ॥ मुहूर्तमासीत्संशांतमनानिर्वातदीपवत् ॥ १ ॥ निर्विकल्पसमाधानपरेणाशुविविक्षितम् ॥ स्वर्त्वालयेतिकुंभेन
 झटित्येवप्रबोधितः ॥ २ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ राजन्नज्ञाननिद्रातःप्रबुद्धोसिशिवःस्थितः ॥ कार्थनास्तमयेनैवनचानस्तमयेनते ॥ ३ ॥
 सरुदेवविभातात्मानशानिष्ठपदात्मकः ॥ कलाकलननिर्मुक्तोजीवन्मुक्तोऽसांप्रतम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥ ॥ कुंभेनबोधिस्त्वे
 वंसवभूवावबोधवान् ॥ विनिर्गतोरराजोच्चैर्महामोहसमुद्रकान् ॥ ५ ॥

पतिबुद्धस्यराज्ञोचदृश्यसत्तावभाजनम् ॥ यथाभवतिनिःशेषतथाकुंभेनवणयति ॥ १ ॥ अरवदब्रह्माकारदत्युदयेनसम्यक्शांतबाह्यवत्तिप्रशमनोपलक्षितंमनोयस्यतथाविधः
 सन्निर्वातदीपवन्निश्चलआसीदित्यर्थः ॥ १ ॥ अथयदनेतराज्ञाअरवङ्कारवत्तिलक्षणविकल्पमप्यवधूयक्षीराधिपतितोदकाविदुवन्मनसोब्रह्मीभावभेवापाद्यब्रह्मण्यैकरस्ये
 नचिविक्षितप्रवेष्टुमभिसुखीभूततदानस्यइतिपुत्ररूपामभवस्थाभाशुडपलक्ष्यकुंभेनवक्ष्यमाणदृश्यमार्जनेपायादिविवक्षयासझादित्येवप्रबोधितइत्यर्थः ॥ २ ॥ ननुसर्वदृशयानाम
 रवङ्कारवत्तेरप्यस्तमयेनरतिशयानदसमुद्रेविविक्षुरहकिमित्तव्याप्युरथापनेनविधितःपुनस्तन्महूर्त्तमभितिराज्ञोविवक्षामभिलक्ष्यकृञ्जवाच ॥ राजन्निनि ॥ सत्यज्ञाने
 तदुर्लभं नष्टेत्त्वज्ञानेसर्वदृशयास्तमयोस्तुभावासकद्विभाततसदैवानावतसुलभमेवेतिभावः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

१ मूर्तेतिष्ठ सत्यथास्थितात्मेतिच्छेदः ॥ स्वेत्यादिःकर्मधारयः ॥

असत्कार्यवादिमतानुप्रवेशोभासूदित्यधिष्ठानसन्तयैवकार्यस्यवस्यणित्रैकालिकसस्वगणपिट्टष्टानदर्शयन्विशेषमाह ॥ जलेइति ॥ देशकालाभ्यामतीपरिच्छेदोयस्मिन् ॥ ज
 लस्यातारालिककारणत्वाज्जलकारणेनैवसकारणम् ॥ ब्रह्मणोमूलकारणत्वादकारणम् ॥ २० ॥ २१ ॥ श्रेष्ठचश्रेयसात्मपीत्येतदप्यध्यासैर्नैवस्फुटयति ॥ इदृशमिति ॥ जगदेवरा
 ज्यस्यस्यजगद्राज्यमहाराजभूतगद्गत्वेतिविरुश्रेष्ठमित्यर्थः ॥ यतो जगदप्यस्तत्वात्तृणलववत्तुच्छमतो न द्वैतमद्वैतमित्यर्थः ॥ २१ ॥ तस्यैवसर्वाधिष्ठानत्वात्तत्सन्तयैवजगतःसत्ता
 लाभदत्याह ॥ इदृशमिति ॥ २२ ॥ एकातन्त्रिचिन्मात्रस्वरूपम् ॥ कातनिरुपाधिकप्रमेपदम् ॥ अद्विताद्वितीयासहिष्णुतद्वशाद्भावत्प्याभावादेकत्वसख्यायाएवद्वितीयत्वापत्ते
 श्यएकमेकत्वसख्यावदिति ॥ २३ ॥ आसमतात्पूर्णम् ॥ २४ ॥ चक्षुरादिभिरदृश्यत्वात्कारादिभिरलभ्यत्वाच्चनकार्यज्ञानकर्मण्युक्तातिशयानास्यदंनान्पिकारणज्ञानकर्मनिर्वर्तिक
 जलेतिदेशकालान्तेयथोभ्यादिस्कारणम् ॥ परेऽन्तदेशकालान्तेतथाजगदकारणम् ॥ २० ॥ हेइयस्तिदेशकालान्तेकटकादिस्कारण
 म् ॥ ब्रह्मण्यदेशकालान्तेतथाजगदकारणम् ॥ २१ ॥ इदृशंतद्वरिषुंचजगद्राज्यंतदक्षतम् ॥ नद्वैतममलंशानंजगत्तृणलवाचते ॥ २२ ॥
 इदृशंतत्परंश्रेयसास्मिन्यातियदीश्वरे ॥ जगत्पदार्थसार्थश्रीःसासत्तामेतिवेदनात् ॥ २३ ॥ तत्सारमेकमेवेहविद्यतेभूपततम् ॥ एकमे
 कान्त्रिचिकान्तैकमप्यद्वितावशात् ॥ २४ ॥ तस्माद्वितीयाकलनाकाचिन्नामनविद्यते ॥ आत्मतत्त्वमलंभातंतद्वापूर्णमक्षयम् ॥ २५ ॥
 संस्थितंसर्वदासर्वसर्वाकारमिबोदितम् ॥ अदृश्यत्वादलभ्यत्वान्तत्कार्यनकारणम् ॥ २६ ॥ प्रत्यक्षाद्वरगम्यत्वात्किमप्यवतदुत्तम
 म् ॥ सर्वसर्वात्मकं सूक्ष्ममच्छानुभवमात्रकम् ॥ २७ ॥ आख्यानाख्यास्वरूपस्थनिरभासप्रभादृशः ॥ सतोवाप्यसतोवाथकथकार
 णताभवेत् ॥ २८ ॥ यद्वैनकस्यचिद्वाजमनाख्यात्वान्नकारणम् ॥ नकिंचिज्जायतेतस्मात्प्रमाणादितत्त्वान्नः ॥ २९ ॥ अकटकर्मकरणं
 सत्यंचिद्वनमक्षतम् ॥ आत्मरूपमनाभासंस्ययंवेदनमक्षतम् ॥ ३० ॥ तस्मान्नजायतेकिंचित्परस्माद्ब्रह्मणामुने ॥ कथं किलभ्यतेकेनय
 थोभ्यादिस्कारणम् ॥ ३१ ॥

मित्यर्थः ॥ २६ ॥ किमपिप्रत्यक्षादिकौकिकमानसिद्धार्थविलक्षणमेवस्यानुभवेकगम्यंतदुत्तमंनिरतिशयानंदस्वरूपंस्ययमेवसर्वसर्वस्यात्मासर्वं चारस्यात्मानइतिसर्वात्मकम् ॥ २७ ॥
 व्यवहारदृष्टौ आख्यानाख्यास्वरूपस्यशब्दतदर्थसर्ववस्तुस्वरूपस्यव्यक्तव्यकत्वरूपस्यवास्वस्यस्वंप्रत्येककारणताभवेत् ॥ परमार्थदृष्टौ तनिराभासप्रभादृशः निराभासप्र
 भाभिन्नदृष्टावन्नभावस्याद्वयस्यकथकारणताभवेत् ॥ किंचव्यवहारेअद्वयमसत्तद्वैतसत् ॥ परमार्थवद्वयसत्तद्वैतमसत् ॥ नहिंसदसतोरपिकेनचित्परस्परकार्यकारणतावस्तुश
 क्येत्यर्थः ॥ २८ ॥ प्रमाणादिमानमेयमित्यात्मकजगन्नजायतेव्यवहारेआत्मनएवतदात्मत्वात् ॥ नस्तात्माआत्मनोजायतदित्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ तथाचाध्यासपक्षेनकस्यचिज्जान्मा
 दिविकियेति कौटस्थमेवसिद्धमित्युपसहरति ॥ तस्मादिति ॥ यत्स्कारणमभ्यादिमयोक्तदणिविभर्षीजलानिरिक्तकथलभ्यतेकिवालभ्यतेकिंचिन्नकथचिदित्यर्थः ॥ ३१ ॥

म्पुपानवाभिरपस्यासाममधयमर्लीडयाअभिगवस्यस्योपधस्यधिरपिपिक्रुभशोपसवावपरीशालीडया ॥ ६ ॥ ७ ॥ नउसिहितलाधन एकटीभूतआसास्यरुप
 यस्तत्राधिपभिरपावरद्वितीयावर ॥ परीपरद्वितीययोयभूतीनिभ्यत्ययोधोपधकुन कस्मान्नितावाटवनाचेत्यर्थ ॥ किंमतउतासत ॥ आद्यधिकारवाधयोयोग ॥
 दिगीयसधनममिभासानुपयत्तिरिगाव ॥ ८ ॥ एषपट्ट कुमलदुभयमप्यासेनोपधरपिप्यप्रप्रभुमुपपन्त्यनपटारकषद्वयभाणार्थपट्टणसामर्थ्येनपरासति ॥ साध्विति ॥
 प्राणुपट्टिमास्तत्रधवाप्यनिरलासानारणत्यादाखरस्वराजशेरोभसे ॥ राजसेवापभास्करद्वितीपाठुनुद्वार्थवाराध्व ॥ अथनत्यशोधानतराहुनिमुकभास्करद्वाराजस
 द्यार्थ ॥ ९ ॥ अथाप्याससामर्थ्यरशानुपराप्यसस्कारसहकृतज्ञानारकलमधिष्ठानवर्धियप्यनपुषसर्गमल्यवर्धयति ॥ यद्विमिति ॥ १० ॥ तत्परिरिाटमधिष्ठानवर्धयति ॥
 तदभ्यासिता ॥ ११ ॥ यस्मभयास्तत्रवसताकाकरपिधायुकसहकोरितमप्यच्छाभधीतिरणाभ्यय ॥ १२ ॥ १३ ॥ आसमनासुर्णोद्वितीयासविधास्वोधेनआपुणम
 विश्रानर्था क्षणेनैवपस्थन्दस्यस्यवस्तुन ॥ असत्तामेवमुक्तागालीलयासमुवाधह ॥ ६ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ ज्ञातप्रायमपी
 दनुपरद्व्याभितदुच्यताम् ॥ भुयोनिपुणवोधायमममानदमोदद ॥ ७ ॥ शिवेशानिनिराभासेपदेनुह्यसितात्मनि ॥ द्रवदर्शनदृश्यास्वो
 विन्त्यात्माप्रत्यय भुत ॥ ८ ॥ ॥ कुमउवाच ॥ ॥ साधुष्टमहाराजराजसेवायभास्वर ॥ एतदेवहितिशिदंशानुच्यसदिदृष्टणु ॥ ९ ॥ य
 दिददृश्वतोंकेशिजगत्स्यावरजगमम् ॥ सर्वसवप्रकारादर्थकल्पान्तेतद्दिनभ्यति ॥ १० ॥ ततस्त्रिभितगभीरंतजनिंतमस्ततम् ॥ महा
 पत्यविलामातेसत्सारमवशिष्यते ॥ ११ ॥ चिन्मान्नममलंशानभाभातपरमनस ॥ समस्तकलनोन्मुकयुकपरमयाधिया ॥ १२ ॥
 यदकोटितमर्यद्व्याशांतमाततमुज्वलम् ॥ परमात्मात्मकतेजस्त्रिभितज्ञिमात्रकम् ॥ १३ ॥ अप्रतक्यमविज्ञेयसमंशिवमनिदित
 न् ॥ नक्षनिवाणमापुणमापुणोदितसविदा ॥ १४ ॥ अणीयसामणीयश्चस्थविधुंचस्थवीयसाम् ॥ गरीयसांगरिष्ठचश्रेष्ठचश्रेयसामपि
 ॥ १५ ॥ इदंशंतत्परसुस्मृतस्यापेयठिदंनभ ॥ अणो पाश्वंमहामेकरिवस्यूलामलक्ष्यते ॥ १६ ॥ इदशातत्परस्यूलयस्याप्रेयदिदजगत् ॥
 परमाणुवटाभातिकिंचिदेवनभातिच ॥ १७ ॥ विभ्वात्मकचननामपदंमभववेधस ॥ तदहवेदनविद्विराहात्माजगत्स्थितम् ॥ १८ ॥
 वातस्ववातस्पदस्ययामेदोनविद्यते ॥ शुन्यत्ववत्वोपमयोश्चिन्मानाहत्वयोजया ॥ १९ ॥
 ॥ १४ ॥ १५ ॥ अणीयसाम

र्णीपरस्वतदृतेनसुटयति ॥ दृशयामिति ॥ धुधिव्यपक्षयाउत्तरात्तरसहस्रतरत्वेनमसिद्धेभ्योपिपरमसुहस्रत्वेनमसिद्धमपीदमगः ॥ १६ ॥ स्यद्विष्वचस्यधीयसामित्येसद्विप
 तयासुटयति ॥ दृशयामिति ॥ १७ ॥ दृशयामपाराखलपदेअधिष्ठानपाक्तनअगस्तस्कारोद्वोपाहुद्वलनसप्राणिकर्मनिंसांरियद्व्यासेनविभ्वात्मकचनतेव अ वासुदेवस
 स्मात्सभोपस्यतयाधिपस्यधधसोद्विराधयगभस्यअद्भुद्वनमहभाषलक्षणज्ञानाप्यासविद्वि ॥ तपधिययपत्यनजगत्स्थिततेवद्विराहात्माविपयाप्यासदत्यथ ॥ १८ ॥ अथ्या
 सधसधधिष्ठानवतैयधकार्यकारणोभयसत्त्वतनवाहासायोसधेनमतीक्षानिनवाधस्यसत्कीटस्यस्यधनगुणवत्तिस्यधिपस्याप्यस्तस्याधिष्ठानादुपयुक्तसदृशीनमाह ॥ वा
 धस्यति म आद्यसधसगाप्यासद्वितीयासारात्मप्यासेददृशते ॥ वातस्यद्विराधेनसुहस्रत्वेधधिष्ठानदृशती ॥ स्यदःसुहस्रत्वेधधपतियोनिशाचेक्षानारप्यलादृशती ॥ १९ ॥

११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

असत्कार्यादिमतानुप्रवेशोभाभूदित्यधिष्ठानसत्तयैवकार्यस्यब्रह्मणित्रैकालिकसत्त्वगपिट्टतिनदर्शयन्विशेषमाह ॥ जलेइति ॥ देशकालाभ्यामतौपरिच्छेदौयस्मिन् ॥ ज
 लस्यातरालिककारणत्वाज्जलकारणेनैवसकारणम् ॥ ब्रह्मणोमूलकारणत्वादकारणम् ॥२०॥२१॥ श्रेष्ठचश्रेयसामपीत्येतदप्यध्यासेनैवस्फुटयति ॥ इदंशामिति ॥ जगदेवरा
 ज्ययस्सतजगदाज्यमहाराजगूतगद्गलेतिविरुष्टश्रेष्ठमित्यर्थ ॥ यतो जगदध्यस्तत्वात्तृणलवबन्तुच्छमतेनद्वैतमद्वैतदित्यर्थ ॥२२॥ तस्यैवसर्वाधिष्ठानत्वात्तत्सत्तयैवजगतःसत्ता
 लाभइत्याह॥इदंशामिति ॥२३॥ एकातच्चिच्चिन्मात्रस्वरूपम् ॥ कातनिरुपाधिकप्रेमपदम् ॥ अद्विताद्वितीयासहिष्णुततद्वशाद्भावत्यर्थाभावादेकत्वसख्यायाएवद्वितीयत्वापत्ते
 श्वएकमेकत्वसख्यावदपिन ॥२४॥ आसमतात्पूर्णम् ॥२५॥ चक्षुरादिभिरदृश्यत्वात्करादिभिरलभ्यत्वाच्चनकार्यज्ञानकर्मप्रयुक्तातिशयानास्पदनापिकारणज्ञानकर्मनिर्वर्तक
 जलेस्तिदेशकालान्तेयथोभ्यादिसकारणम् ॥ परेऽस्तदेशकालान्तेतथाजगदकारणम् ॥ २० ॥ हेइयस्तिदेशकालान्तेकटकदिसकारण
 म् ॥ ब्रह्मण्यदेशकालान्तेतथाजगदकारणम् ॥ २१ ॥ इदंशंतद्वरिषुंचजगद्वाज्यंतदक्षतम् ॥ नद्वैतममलंशानंजगत्तृणलवायते ॥ २२ ॥
 इदंशंतत्परंश्रेयसास्मिन्स्यतियदीश्वरे ॥ जगत्पदार्थसार्थश्राःसासत्तामोतिवेदनात् ॥ २३ ॥ तत्सात्मिकमेवेहविद्यतेभूपतततम् ॥ एकमे
 कान्तचिकान्तैकमप्यद्वितावशात् ॥ २४ ॥ तस्माद्वितीयाकलनाकाचिन्नात्मनविद्यते ॥ आत्मतत्त्वमलंभातंतदवापूर्णमक्षयम् ॥ २५ ॥
 संस्थितंसर्वदासर्वसर्वाकारमिवोदितम् ॥ अदृश्यत्वादलभ्यत्वान्तत्कार्यनकारणम् ॥ २६ ॥ प्रत्यक्षाद्देगम्यत्वात्किमप्यवतदुत्तम
 म् ॥ सर्वसर्वात्मकसूक्ष्ममच्छानुभवमात्रकम् ॥ २७ ॥ आख्यानाख्यास्वरूपस्थनिरभासप्रभादशः ॥ सतोवाप्यसतोवाथकथंकार
 णताभवेत् ॥ २८ ॥ यदैनकस्यचिद्वाजमनाख्यानकारणम् ॥ नकिंचिज्जायतेतस्मात्प्रमाणान्दितत्त्वमनः ॥ २९ ॥ अकटकर्मकरणं
 सत्यंचिद्वनमक्षतम् ॥ आत्मरूपमनाभासंस्वयंवेदनमक्षतम् ॥ ३० ॥ तस्मान्नजायतेकिंचित्परस्माद्ब्रह्मणामुने ॥ कथंकिंलभ्यतेकेनय
 थोभ्यादिसकारणम् ॥ ३१ ॥

मित्यर्थः ॥२६॥ किमपिप्रत्यक्षादिलौकिकमानसिद्धार्थविलक्षणमेवत्वानुभवेकगम्यतदुत्तमनिरतिशयानदस्वरूपस्ययमेवसर्वसर्वस्यात्मासर्वकारस्यात्मानइतिसर्वात्मकम् ॥२७॥
 व्यवहारदृष्टौआख्यानाख्यास्वरूपशब्दतदर्थसर्ववस्तुस्वरूपस्यव्यक्ताव्यक्तस्वरूपस्यवास्वस्यप्रत्येवकथकारणताभवेत् ॥ परमार्थदृष्टौनिराभासप्रभादशानिराभासप्र
 भाभिन्नदृष्ट्यात्रस्वभावस्याद्वयस्यकथकारणताभवेत् ॥ किंचव्यवहारेअद्वयमसत्तद्वैतसत् ॥ परमार्थत्वद्वयसत्तद्वैतमसत् ॥ नद्विसदसतोरपिकेनचित्परस्परकार्यकारणतावक्तुश
 क्येत्यर्थ ॥२८॥ प्रमाणादिमानमेयमित्यात्मकजगन्नजायतेव्यवहारेआत्मनएवतदात्मत्वात् ॥ नस्यात्माआत्मनोजायतइत्यर्थ ॥२९॥ ३० ॥ तथाचाध्यासपक्षेनकस्यचिज्जन्मा
 दिविक्रियेतिकौटस्थमेवसिद्धमित्युपसहरति ॥ तस्मादिति ॥ यत्सकारणमूर्ध्यादिमयोक्ततदपिबिभर्षीजलानिरिक्तकथलभ्यतेकिवालभ्यतेनकिंचिन्नकथंचिदित्यर्थ ॥ ३१ ॥

स स्थिति प्रभाहति शेषः ॥ ४४ ॥ ननु यदि पृथिव्यादयो न सत्वे तर्हि कथं पृथिव्यां तिष्ठन् पृथिव्या आंतरो यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी शरीरयः पृथिवी मंतरो यमयत्येष त आत्मा
 तर्थाप्यमृत्तया दिश्रुते रथाग्निश्वरेण प्रेर्यमाण एव सर्वभावा स्वकार्यं च मत्कुर्वतीति वैदिकसिद्धातस्तत्राह ॥ यन्मया एवेति ॥ मायाशबलेश्वरमया सर्वभावास्ते न मायाशब
 लेश्वरेणैव माययैव मिथ मामध्यात्मना भेजनाय स प्रेरिता सत पच भूतात्मके पिष्टे मायिके भवेत तत्कार्यं च मत्कारकुर्वति ॥ यथा मिथुना निखीपुस युग्मानियौवने कामयानिकामे
 न प्रेरितानि परस्परसभोगेन पुत्राद्युत्पादनेन च मत्कुर्वति ॥ यथा वा बीजानि भूस्थानि वर्षादकेन प्रेरितास्य कुरोदयाच्च मत्कुर्वति तद्वदिति प्रेरणात्वयः ॥ ४५ ॥ तथा आद्यतच्चिन्मा
 श्रमेव चिन्मात्रेण मायिकेनानात्मनैव नानेव भूत्वा अवधीयते तत्कार्यरूपेण परित्छिद्यते ॥ ४६ ॥ यथा तदेव चिन्मात्रत्वात्मज्ञानात्मनात्वेनैव व्याप्तं पारमार्थिकत्वात्मना च म
 त्कुरुते तद्ब्रह्मण एव ब्रह्मभूतसर्गात्मना मायिकं च मत्कारेत स्यैव तत्त्वज्ञानेन पारमार्थिकत्वरूपावामि च मत्कारे च पूर्णमदपूर्णमिदं पूर्णस्य पूर्णमुद्व्यते पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवा

तथा जगद्दंभावं विनानेशस्य संस्थितिः ॥ अकारणत्वात्नास्तीदं ब्रह्मैवेत्यां विजंभते ॥ ४४ ॥ अजंभमाणमेवेदं जगत्त्वेनैव संस्थितम् ॥ य
 न्मया एव तेनैव मिथः संप्रेरिता शयम् ॥ ४५ ॥ च मत्कुर्वत्यमीभावाः पंचकेमिथुनौ च वत् ॥ चिन्मात्र एव चिन्मात्रं चिन्मात्रेणावधीयते ॥ ४६ ॥
 नानात्मनैव नानेव स्वात्मज्ञानात्मनात्मवत् ॥ पूर्णात्पूर्णास्युद्धरंति पूर्णां निचक्रिरे ॥ ४७ ॥ भवंति पूर्णात्पूर्णां निचक्रिरे ॥ अहं चिंता चिदेवादौ भवतीव स्वयंततः
 चिन्मात्रमेव कचति यच्चिन्मात्रमयात्मनि ॥ ४८ ॥ अकचि त्वैव तन्नामकचितं सर्गवेदनम् ॥ अहं चिंता चिदेवादौ भवतीव स्वयंततः
 ॥ ४९ ॥ अभवंत्येवरूपं स्वमत्यजं ती निरामयम् ॥ तेजोमयमनाद्यंतं मनोरूपमनंतकम् ॥ ५० ॥ सखादसंसारमाभासि भवतीव स्वयंततः
 पुः ॥ पश्यत्यथ संदेवंदं स्वरूपत्वात्स देवता ॥ भावनाद्भूततामेतिदृश्यं भवति चक्षणात् ॥ ५१ ॥

वशिष्यत इति श्रुतिमर्थत उदाहरति ॥ पूर्णादिति ॥ प्रत्येवा सनामात्रशेषेण सर्वांगाधिप्रत्येमायाशबलेश्वरमया प्रमासाजीवाः कल्पादौ भोजकादृष्टपरिपाके पुनः स्वस्वव्यष्टि
 समुद्रमुपावीन्सर्गाण्युद्धरति तत्पूर्णादपरित्छिन्नाद्ब्रह्मणः कारणत्पूर्णां न्यपरित्छिन्नाद्ब्रह्मरूपाण्येव कार्याणि माययोद्धरति ॥ स्थितिकाले च यद्वा तत्कार्यं जातमैहिकामुष्मिक
 भोगमोक्षसाधनानि च क्रियते तदपि पूर्णादेव पूर्णान्येव च मायया चक्रिरे ॥ ४७ ॥ ततो यत्तत्त्वज्ञानात्मिका भवंति तदपि पूर्णादेव मायापगमात्पूर्णां निचक्रिरे ॥ सह भेदभ्रमेण मायापगमे
 पूर्णमेवावशिष्यत इति श्रुते स्मात्पर्याय इति भावः ॥ यच्चिन्मात्रमयात्मनि सर्गवेदनकचितं तच्चिन्मात्रे चिन्मात्रमेवाकचि तनाभेत्यत्रात्वयः ॥ ४८ ॥ अहं प्रत्यगात्मरूपा
 चिदेव सर्गादौ स्वरूपमत्यजत्वेवाभवत्येव स्वतश्चित्तस्य भेवानतकमनोरूपं भवतीव ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ततः स्थौल्यकल्पनेनाभासिसरस्वयमुव सखादसंसारविराड्भावेन ससरण
 रूपं भवतीव ॥ अथ व्यष्टिजीवभावेन देजगद्भूत्यां स देवपश्यति परमार्थगोधृष्टानस देववाजगति पश्यति तदर्थेन भ्रातिरित्यर्थः ॥ भूतता चतुर्विध भूतमात्मताम् ॥ ५१ ॥

उत्तमुपवददति ॥ शीतमिन्द्रि ॥ एषमुत्तरात्सधातस्वभावतः शब्दाध्यानामरूपाभ्यामुक्तमत एवाभ्यपरेष्वस्वप्रकारोपानुभावस्तदात्मतत्त्वमेकसत्सु निजेष्वमत्करणमायात
रदरात्कथसत्तजगत्प्रसरत्प्रतयाजगद्विषभूत्यास्थिरमित्यर्थ ॥ ५२ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठमं ० भातपथ ० नि० पू० पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ पृषपाका
रणदशमं जगत्प्रसृजितमिति ॥ विभाज्यत प्रयत्ननदरयवेदतमिषत ॥ १ ॥ इत्यधिराजितमश्लोकोक्तं समुद्रतटादृष्टान्तद्वारादौषभ्यषट्पदयमानोपयोगितयोपपादित
दशानीमकाश्च शीतमश्लोकोक्तं नेमकटपट्टातततर्वातरदौषभ्यषट्पदयोपपादनीयमिति वक्तुं कुतो नुबुद्धि ॥ इति श्री ॥ १ ॥ २ ॥ अस्तुदस्यासत्त्वतदसत्त्वे शुद्धचित्तलक्ष्मणस्वरूप
नायतीति कथामिदं राजापृच्छति ॥ शिवदस्यादिना ॥ ३ ॥ नमोविद्युत्तसंसारालोकस्तदव्यस्तगार्थवर्धनगाराविषकारास्वरूपतायतीति च त्वित्याशयेन कृभाउत्तरमाह ॥ वित्ता
दिनि ॥ वित्तायतद्विषित्तातरदधिधानसंभ्याभेदतस्यस्याभ्यस्तस्यसंवेदनसविरूपधेवतिष्ठति ॥ अतएवतदव्यस्तगुणनतन्माभ्रमधिधानसन्माभ्रमेवेति तद्वैश्यागदुर्भ्यर्थाद्विरूप
दस्य प ॥ ४ ॥ अथविज्ञानवार्धाभुवन्तद्विषयो अतैराविज्ञानपरिणामेष्वसत्त्वस्याभासार्थवैश्यागद्विरूपनित्यत्वं ॥ गीतमकणार्कफिलत्रतजलिभृशुतयोभासार्थं युषिभ्यावि
शांतजगत्प्रसररूपतयास्वभावशब्दायमुक्तमिदमव्यपदं भ्रमकम् ॥ वस्तुस्थितानि जन्मत्करणावलोक्य जगत्स्वरहितानुभवात्मत
त्त्वम ॥ ५३ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मा० नि० पू० चू० शिखिध्वजावयोधनामपणवतितम सर्ग ॥ १६ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥
इत्यस्मिन्देशकालादिदेवं जन्मजनिकम ॥ न किंचिज्जाप्यते शांतान्ना किंचिद्विद्यविलीयते ॥ १ ॥ स्वसत्तायां स्थितवक्षनधीजनचकारणम् ॥
शुदानुभवमानतत्समादन्यन्विवियते ॥ २ ॥ किंचिज्जगदहतादितदेवान्तमस्ति हि ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ शिवेजगदहंतादिमु
नानास्तीति वेदयहम् ॥ ३ ॥ सर्गावेदनभाभातिकथमेतद्वदाशुभ ॥ कुभउवाच ॥ वित्तातरदनापतत्त्वविद्विद्विति ॥ ४ ॥ तत्त
द्भुवनमस्य च्युतत्तन्मानजगदेषु ॥ न विज्ञानमयोरीस्ति नयात्योनापिशुन्यता ॥ ५ ॥ वेदनामाप्रसारत्वापयाचित्सारउच्यते ॥ इवत्त्व
सलिलस्य वचिदचित्त्वमकारणम् ॥ ६ ॥ स्वात्मनीशमनततद्यथास्थितमवस्थितम् ॥ प्रतियोगिभ्यवच्छेदाभावात् सत्वभावयो ॥ ७ ॥
एषभूतमप्यपरभाषभूतास्तीति ॥ भाष्यमिक्तशुन्यमवभासाभ्यतरापाहकार्कभावेन सत्त्व्यामयते न सत्सु भूतकार्षिणस्तीति मन्मताभ्यपाकुधन्माह ॥ न विज्ञानमप्यदिति ॥ ५ ॥
मत्कुनलाभाह ॥ वरतति ॥ सर्वेषां दिनां कल्पना सत्यविदनाया मुपपद्यते नासत्यामि नितसया यूप्यनासि णिकताकन्याता विनाशितापयिणतिर्भाकन विराकश्चिद्वक्तुराकस्यतद्विद्वै
वशादस्य ॥ यथाधिषरशारास्तथाउच्यते उपपादतशुद्धतया यथाद्रवत्वसद्विस्तरस्य सलिलस्य वक्षस्तु नैवित्त्वसाह ॥ यद्वैशैतन्प्यनामवस्तुनस्वत्ताईसाधकाभाषासर्व
जगदस्तिनास्तीति व्यपदेशानर्कस्यार्थानि विभाष्यतामिति भाव ॥ एवरसभूतायास्थित आचिन्ममकारणनकारणैर्निरूपयितुं राक्यम् ॥ ६ ॥ त्वया वातस्याजगत्प्रययताकथ
मप्यपारतीयमिषतमाह ॥ स्वात्मनीति ॥ मन्मद्वयत्वात्मनिजगत्वाकारेण प्रययने परमार्थाविभ्याभ्ररूपेण भाषयन् ईशत्त्वमाययास नर्पमतस्तद्यथासाविधिनिरविषयापयास्थित
धैषरतीत्याप्यवस्थितमित्यर्थ ॥ यदितरस्य च्छास्त्वोभाषमाशस्तियति सपमर्दानैतस्यत्वच्छास्त्वैककथ्यत्वेत्याहुनस्तथाह ॥ प्रतियोगीति ॥ सत्वभाषस्यत्वभाषो हि त्वच्छ
भाव आसच्छास्त्रस्तुतद्विरुद्धभावः सद्यस्त्विरोरिषिनि सत्वस्य व्यपच्छेदं कुर्यान्न कुप्याह ॥ इथापि त्वपमसिद्ध्यातीति सत्वतद्विरुद्धभाषयोः प्रतियोगिभ्यवच्छेदाभावात्त्वच्छा
याअसत्तास्त्वमेवदस्तुति त्वच्छास्त्रैककथ्यत्वेत्यतिसिद्धेत्यर्थ ॥ ७ ॥

ननु अस्वच्छभावस्यास्यतापलाप किमर्थं क्रियते स्वच्छचिद्रूपमेवास्वच्छजगद्भावकारणतापत्तियोग्यमिति कुतो न कल्प्येत तत्राह ॥ यदीति ॥ चित्कौटरथाद्वयत्वादिपरश्रुतिवि
 द्दनु भवविरोधात्तथानकल्प्यतइति भावः ॥ ८ ॥ ९ ॥ चिदभ्यासपक्षविनासर्गस्योपायान्तरेणोपपत्तिरेव नास्तीत्याह ॥ नचेति ॥ १० ॥ उत्थितमिव ॥ ११ ॥ तस्यैस्त्वकारण
 कर्मेवदजगदिति यदच्छावादिपक्षनिरस्यति ॥ कार्यमिति ॥ १२ ॥ यदिसन्मात्रैकरसतर्हिकथजगच्चिद्विषयात्मकप्रतीयेतत्राह ॥ व्योमपुष्पवदिति ॥
 स्वपुष्पवज्जगदशो विकल्पमात्रमित्यर्थः ॥ अस्तु तर्हि चिद्रूपमेव ब्रह्मकारणम् ॥ नच चिद्रूपैक्येइदकार्यमिदकारणमिति विभाजकाभावः जन्मनाशयोरेव
 विभाजकत्वोपपत्तेस्तत्राह ॥ वस्त्विति ॥ नवापटपटादिजागतवस्तुज्ञंचिद्रूपमुपपद्यते ॥ कुतः नशैकनिष्ठत्वान्नाशनिमित्तत्वात् ॥ चितोहिनाशो न चितोसिध्यति ॥ नाशकालेचि

असत्वात्तेन परमेस्वच्छभावव्यवस्थता ॥ यदि कारणतापत्तियोग्यं शांतं पदं भवेत् ॥ ८ ॥ अनिगितमनाभासमप्रतर्क्यं भवेत् ॥ अतो
 नकारणनैव बीजं ब्रह्मकदाचन ॥ ९ ॥ कार्यस्य कस्यचिन्नामतेन सर्गो न विद्यते ॥ नचान्यथोपपत्तिर्हि सर्गभ्यास्योपपद्यते ॥ १० ॥ चिन्मा
 त्रकहते तस्माज्जडसर्गो न विद्यते ॥ यदिदं दृश्यते किंचित्त्रिद्वनमिवोत्थितम् ॥ ११ ॥ अहंभावजगच्छब्दशब्दार्थरसरंजनम् ॥ कार्यं
 नकारणाभावात्पदार्थतूपपद्यते ॥ १२ ॥ द्विवैक्याद्यात्मकं व्योमपुष्पवत्स्वानुभूतितः ॥ वस्तुनाशैकनिष्ठत्वान्नवाङ्गमुपपद्यते ॥ १३ ॥
 उपलंभकरो नाशो जन्मनस्तस्य वाकृतः ॥ अथचैनं सदासंतं नित्यं नष्टं च वेत्सिवा ॥ १४ ॥ पदार्थोऽघंतदेव रथमेकरूपे किंब्यथा ॥ उपलं
 भस्तु यथा यमेषांचित्तचमत्कृतिः ॥ १५ ॥ चित्तत्वमात्रसत्तासिद्धिवैक्यं कथं च नास्त्यलम् ॥ अतः पदार्थसत्ताया अभवे सति भूपते ॥ १६ ॥
 असंभवाद्भावस्त्यनाहंताभावनास्तिते ॥ अहंभावासंभवतश्चित्तमन्यत्किमुच्यते ॥ १७ ॥

तः सत्वेनाशोकेर्निर्विषयत्वात् ॥ नापि जडेन तस्य सिद्धावप्यसमर्थत्वादित्यर्थः ॥ १३ ॥ यदि तु चित्तो नाशो चिद्रूपवत्स्वपरप्रथायामन्यनिरपेक्षइति काश्चिद्रूपान्तत्राप्याह ॥
 उपलभकरइति ॥ चिद्रूपः सविनाशः स्वजन्मनस्तस्य स्वप्रतियोगिनो वा उपलंभकरः प्रकाशकः कुतः न हि स्वोत्पत्तिस्तत्पूर्वकालिकप्रतियोगिचिद्वानाशो नोपलब्धुशक्यते ॥
 नच तदुभयानुपलभेन तस्य नाशः स्वयमुत्पन्नइत्यनुभवेन शक्यम् ॥ नच साक्षिणा तदुभयानुभवश्चिन्नश्चिद्विषयत्वायोगादतस्तद्द्वयोत्पत्तिनाशयोर्जगतश्च जाड्यमेवेति भावः ॥ ए
 वजगतो जाड्ये सिद्धे कारणानिरूपणादकारकोत्पत्तौ सदैव जन्मस्यान्नित्यचनाराः स्यादुभयोरपि निवारकाभावात् ॥ हेत्वभाववादिन्यदिनिष्प्रमाणकमनुभवविरुद्धमपरिस्थमे
 व नित्योत्पत्तिनाशस्वभावमिदजगदिति वेत्सिअभ्युपगच्छसि ॥ १४ ॥ तर्हि श्रुतिविद्वदनुभवसिद्धे अस्वच्छचिदेकरूपे तस्मिन्नभ्युपगम्यमाने तर्वाकिंब्यथा किमर्थं पीडेत्यर्थः ॥ न
 नुयदिसर्वचिदेकरसतर्हिकथंचिदचिद्विषोपलभस्तत्राह ॥ उपलंभस्त्विति ॥ १५ ॥ तर्हि चिदन्याच्चित्तमेव द्वितीयस्यात्तत्राह ॥ अतइत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥

मिन्मनाजीवरसभद्विभ्ररविचन्द्रश्चिन्तारूपवेदनमाहुरभेदमनास्ति ॥ १८ ॥ शुद्धचिदुपे सप्रधासुभागतकापिजाह्यशार्पानामसिद्धेलाभावनामुक्तमहमिति जीवरूपमपिना
 स्परेतिन्ययमानीवपरिरोप्यतइत्यर्थ ॥ १९ ॥ तादृशालेषस्यज्ञानमनतमस्य नित्यविज्ञानमानदमस्य मदीवेदविभ्रमिदशरिष्टमित्यादिस्ववेदायलाभावनवेदनवनुभवादि
 त्य ॥ तादृशस्वरानरनभवात्मिकाअरवहाकारवृत्ति सर्वथापित्यस्वपपरिशीष्येतेत्याशयाह ॥ येनितेति ॥ द्वाविधतनयाश्चित्तब्रह्मार्थकस्यत्वाच्चिन्तारिपित्वेद
 वापनवाप्यरदनिममसातिरिक्तपारोपपसक्तिाल्यर्थ ॥ २० ॥ उक्तमर्थपलेनोपसहरमि ॥ तेनानिनेनसर्वद्वैतवाधनत्वमद्वैतवासि तद्वद्वैतरोपमनेकमेवसपन्सर्वजगच्चासच्यु
 प्यमव तदपिभासक्याचिरपिपयास्थितमभिव्यक्तमम्रंवेतिनिरामयतरवाशारिष्टमित्यर्थ ॥ २१ ॥ ॥ द्वाभिभीबासिष्ठमंतात्ययमकारोनि० पू० सनतमसितम सग ॥ १० ॥
 चिन्तान्ताप्रिदोपस्यदर्कारायचित्तरान ॥ वेत्यासत्ताश्चिन्तान्तामर्शवेतिवच्यते ॥ १ ॥ ननुआलोकेसन्निरूपारोविषयत्वेवचिन्तेचित्तलाह्यस्यवापयादरयतेनासति ॥ तय

इतिचित्तमहद्वपनास्त्यानचिन्तता ॥ निर्वासनशांतमनाभीनीपरनभामय ॥ १८ ॥ सदेहोवाविदेहोवाभावस्याप्यवलोपम ॥
 सप्रधाच्युद्धचिदुपे पटयाभावसिद्धित ॥ १९ ॥ भावनाभावतश्चिन्तानास्त्येवाहमितिस्वयम् ॥ एवमक्षेतिवेदार्थभावनादनुभूति ॥
 च्चित्तायुक्तसत्यत्वाच्चिन्तानामकविद्यते ॥ २० ॥ तेनासिनिर्मलमकारणमादिमुक्तमद्वैतशाश्वतमशेषमनेकमेकम् ॥ शून्यनिरामय
 मसत्सदनादिभ्यसर्वजगच्चिदपिदक्षयथास्थितत् ॥ २१ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शिखिध्वजप्रवाधननामससनव
 तितम सग ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाचा ॥ चिन्तान्तातिभेदोधीयथायुक्त्यास्फुटभवेत् ॥ तामन्यामयवावूहिदुद्धन
 निगुणमया ॥ १ ॥ ॥ पुमउवाच ॥ चिन्तानास्त्येवदेराजन्कदाचित्कचनकचित् ॥ यच्चटचित्तवद्रातितद्वक्षाभिधमव्ययम् ॥ २ ॥

द्विचित्तप्रदानारहसिकथाप्यतर्हीर्षपनाशदधपुनराप्यपामम् ॥ किञ्चसचित्ताएवसचेतनाश्रयिन्तास्त्वेतनालोकेप्रसिद्धालाधदिजीवमृक्तानटचिन्ताहीर्षयवाविषद्वेते
 ना सप्रथर ॥ नवतथादृश्यत ॥ किञ्चसचित्तिन्तनिरिशयानरक्षणापरमपुरुषार्थं शासकफलमनुमन्विशुशक्यनासति ॥ नचाननुभूयमान कश्चित्पुरुषार्थानामभावति ॥ कि
 चप्रदाकारविषयत्वचिन्तनाश्रयतश्चाम्भृता ॥ नाय ॥ स्वात्मनिक्रियाधिराधात ॥ महिरासदहन्मदि स्वात्माप्रपुशश्रोति ॥ नदितीय ॥ तदाप्यस्वजगतलाधकत्वायोगा
 र ॥ चित्तद्वयतिरेकस्यर किञ्चाधकत्वाप्रसिद्धेसुशेषसुदन्त्यायानवतारार ॥ भ्रक्षणस्तनदेः सवसाधकत्वभेवनवाधकत्वमितिचित्तवाधोनिरर्दकोडुक्कर.सवानुभवपरारुतश्चे
 स्तपाराकानिरासनशोपारदयकामोराआपुच्छति ॥ चित्तमिति ॥ नानागुक्तभेदयुक्तिविशदीकत्वमूहे ॥ अथचातरप्यातनुपयुक्तमदीप्यसर्वांशकानिभारणसमर्थायुर्गुक्ति
 धर्तव्य ॥ निरप्यदम म १ ॥ नरसवशपपरिद्वारणचित्तवाधोपपत्तिकोपुक्तिरुक्तुमभिव्यक्त्यासत्तदाधिष्ठानमद्वैतवाचसत्यवपतिजान्तीति ॥ चिन्तामिति ॥ कदाचित्काटेक
 विरुपाकर्षिदन्त्यात्तवाधचित्तनास्ति ॥ २ ॥

नायुक्तिमाह ॥ अत इति ॥ यत् सर्वचित्तादिजगदज्ञानात्मकज्ञाननाशानवाधेन हेतुना न विद्यते अतो हेतोरित्यर्थः ॥ अयं भावः ॥ भवेदयं स्वात्मनिक्रिया विरोधो यथा ज्ञानवाधा
 च्छित्तादिबाधोन्म-स्यात् ॥ अज्ञानवाधपवतु सर्वतत्कार्यतत्त्वधावरणविधेयादिसर्वतद्वित्तिरूपस्तस्मिन्सति चित्तनास्त्वेति प्रतिज्ञातार्थोऽसिद्ध एव ॥ अत एव न पुनराध्यादि
 दोषप्रसक्तिरज्ञानस्यैव सर्वाध्यप्रयोजकस्याप्यगमात् ॥ स्वप्रकाशपूर्णानन्दपरिशेषेण निरतिशयपुरुषार्थसिद्धेश्च ॥ न च चित्ताधीना चेतनार्कत्वमिष्यकचिदधीनासाच्च जीव
 न्मुक्तेषु चित्तनाशेष्यस्त्वेति नाचेतनत्वप्रसंगः ॥ न च चित्तनाशोतस्करताच्चिदभिष्यक्तिरप्येति ॥ अनाभिष्यक्तेरज्ञानावरणकृतत्वेन तदपगमे चित्तोऽभिष्यक्तेः स्वाभाविकत्वेनानपाया
 त् ॥ न हि वायुना घनापसारणेन कनासूर्याभिष्यक्तिः शरदिवायुप्रभे औपतीति सर्वदोषपरिहारइति ॥ ३ ॥ प्रथमप्रतिज्ञासमर्पितानि गमय्य द्वितीयामुपादत्ते ॥ नास्त्वेवेति ॥ त
 त्समर्थनाय यत्र त्वस्य सर्वभास्वैवाभूत्तत्केन कपरयेदिति श्रुतिप्रमाणयति ॥ केनेति ॥ ४ ॥ नतिरोधो न चोत्पत्तिर्बद्धो न च साधकइति श्रुतिरपि तत्रमानमित्याशयेनाह ॥ महाप्र
 लयेति ॥ महाप्रलय-प्राकृतस्तद्दुत्तरपुराणादिप्रसिद्धे सर्गादौ यदितो दितमेव तर्हि चित्तनास्त्वेवेति प्रतिज्ञावाक्ये त्वया कथय च्चेदचि तव द्वातीति निर्देशः कृतस्तत्राह ॥ निर्देशस्त्विति
 अतोऽज्ञानात्मकं यत्तज्जगदेव न विद्यते ॥ तत्राहं वन्तदित्यादिकल्पिताः कलनाः कुतः ॥ ३ ॥ नास्त्येव जगदेवेदं यच्चेदं किंच नोदितम् ॥ ब्रह्मै
 वास्तीह सकलं केन तद्बुध्यते कथम् ॥ ४ ॥ महाप्रलयसर्गादावेवेदं नोदितं जगत् ॥ निर्देशस्त्वित्यदमित्यत्र त्वद्वाधाप्यमया कृतः ॥ ५ ॥ उपादा
 नात्मकदीनां कारणानामभावतः ॥ अकारणं च भावानामशेषाणां त्वसंभवात् ॥ ६ ॥ एवमज्ञानबुद्ध्यात्मजगत्तस्मान्नाविद्यते ॥ तस्मा
 द्वादिदमाभातिभासनं ब्रह्मनेतरत् ॥ ७ ॥ अनाख्येनाकृतौ देवे करोतीदमिति त्वसत् ॥ भाषितं नोपपत्त्यात्मनसस्यं नानुभूयते ॥ ८ ॥ अना
 ख्यो प्रतिघः स्वात्मानिराकारो चर्दश्चरः ॥ सकरोति जगदिति हासायैव वचोऽधियाम् ॥ ९ ॥ अननैव प्रयोगेण राजंश्चित्तं न विद्यते ॥ जग
 देवनसत्साधो कृतश्चित्तादितद्गतम् ॥ १० ॥ चेतो हि वासनामात्रं वास्येतु सति वासना ॥ वास्यं जगत्तदेवा सत्तश्चित्तास्तित्ता कुतः ॥ ११ ॥
 यदिदं कच विब्रह्मस्वयमात्मानमिति ॥ कृतं तस्यैव तेनैव चित्तमित्यादिनामकम् ॥ १२ ॥
 शयेनाह ॥ उपादानेति ॥ ६ ॥ द्वितीयप्रतिज्ञानिगमयति ॥ तस्मादिति ॥ ७ ॥ ननु यदिसर्गादिनास्त्वेव तर्हि तदात्मानस्वयमकुरुत एको वशी सर्वभूतान् रात्मा एकं बीजं बहुधा यः
 करोति कर्ता भोका महेश्वर इत्यादि श्रुतिस्मृतिवादानाकागतिरिति चेन्नेहनानेति श्रुत्यपेक्षितनिषेधसमर्पणेनाद्वैतव्युत्पादनार्थं वादत्रैव गतिर्न तच्चाथैतित्याशयेनाह ॥ अनाख्ये
 इति ॥ अनाख्येनामरहिते अनाकर्तारूपरहिते युक्तिशून्यत्वान्नोपपत्त्यात्मनिक्रयमित्यादिगात्त्विकश्रुतिविद्वदनुभववाधितत्वान्मसत्यकौर्किरैरपि नानुभूयते ॥ ८ ॥
 शीतवातादिप्रतिघातवारणाय गृहादिनिर्माणप्रसिद्धम् ईश्वरस्वप्रतिघः करोतीति अधियांतात्पर्यशून्यानामर्थवादानां सर्वज्ञस्य दृष्ट्या चेटो किर्हासायैवेत्यर्थः ॥ ९ ॥ एवं जगत्स
 गांसिद्धौ प्रतिज्ञातार्थसिद्धिरित्याह ॥ अननैवेति ॥ यदा जगदेवनसत्तदा तद्वर्गात् चित्तादिकृत-सदित्यर्थः ॥ १० ॥ जगदसत्त्वे विप्रयासत्त्वादिपि चित्तासत्त्वसिद्धिरित्याह ॥ चेतो
 हीति ॥ वास्येवासनकर्मणि विषये ॥ ११ ॥ तर्हि चित्तादिव्यवहारस्य कोविपयइति चेन्मायोपहितब्रह्मैवेत्याह ॥ यदिदमिति ॥ नास्त्रासंघोनामकम् ॥ १२ ॥

शतौ हि शासनाभाषमिति श्लोकम्याचष्टे ॥ अगदिति ॥ इत्यंशास्वमिति श्वाननुशासति शासनेति शोतनार्थम् ॥ कारणभाषावत्तदिति विषयवायेति श्वयथासनास्थित्ययोगादिति
 शास्त्र ॥ १३ ॥ यद्विरुक्त्वातीति श्लोकविषयस्यार्थदृशात्कलङ्कणपरतरयाभ्याचष्टे ॥ अतमति ॥ १४ ॥ मायात्त्वदृशादिविषयाचष्टे ॥ यत्किञ्चिदिति ॥ परमाकाराद्विषयवि
 दारोपयत्किञ्चिदतिर्धर्मायमायाचष्टम् ॥ इत्यस्यस्य ॥ १५ ॥ अरोपानर्थकारिणी अर्हजगदित्येवापानिर्वासिर्धैतसासिणोममत्वमव्यभिधैवाभाति नूननिश्चयेनेत्यर्थम् ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥ १८ ॥ यदितोत्स्यताईजगदनादिति सभेर्वाक्यमस्याभवाद् ॥ लोकेति ॥ इत्यस्यद्वस्तुनःश्रुतादित्वात्तद्विचिपारहितत्ववाकौटस्यशास्त्रालोकनोपशासनात्
 स्वानुगतोपि श्वानोपपद्यत इति परेणाभ्यप ॥ १९ ॥ साकारस्यस्यूलस्यप्रतिपाद्योभ्याकनेभ्यास्यजगतो लोकाशास्त्रानुभूतिभिः सिद्धावशास्त्रपरलयात्स्योभ्युक्तमेवापरलयात्तद्वि

जगदृशमिदं वास्यतद्देवोत्पन्नमेवने ॥ कारणभाषावत्पूर्वमेवातश्चित्ताकृत ॥ १३ ॥ अतश्चिद्विभमानात्पपरमाकारानामकम् ॥
 स्कारवेदनमेवेदकवत्यक्ति कुतो जगत् ॥ १४ ॥ यत्किञ्चित्परमाकाराद्विषयककथायते ॥ चिदादर्शनजातत्वान्नाचित्तनोजगत्किञ्चा
 ॥ १५ ॥ अहत्वजगदित्येवाप्रतिपत्तिर्नवास्तवी ॥ मिथ्यास्वप्नद्वेषाभानि नूनमेव शेषकारिणी ॥ १६ ॥ वास्यस्यजगतोऽभावाद्यतोना
 स्येववासना ॥ अतस्तदात्मकचित्तकीदृशाकृतकथम् ॥ १७ ॥ अप्रबुद्धरवगतश्चित्तदृशमिदंजगत् ॥ असच्चित्तनिराकारपूर्वमुत्पन्न
 मेवने ॥ १८ ॥ नोत्सन्नकारणाभावात्सर्गादाववसर्वदा ॥ लोकाशास्त्रानुभवतो न च दृश्यस्यद्वस्तुन ॥ १९ ॥ अनादित्वमजत्ववास्व्यर्थ
 वायुपपद्यते ॥ साकारस्यास्यजगतःस्यूलस्यप्रतिपाद्यते ॥ २० ॥ समस्तकारणाभावाद्योकरशास्त्रानुभूतिभिः ॥ युज्यतेचनिराकर्तुं
 महाप्रलयदद्य ॥ २१ ॥ शास्त्रानुभववेदायसिद्धातिक्तेत्रयोपिवा ॥ प्रलयाश्चनसतीतिवत्स्युन्मत्तकपूर्वव ॥ २२ ॥ लोकशास्त्राणि वे
 दाश्चप्रमाणयस्यनोमतेः ॥ असम्बोध्यतिमूढः ॥ असज्जनजनसंश्रयेत् ॥ २३ ॥ नचस्यप्रतिपत्त्यास्यदृश्यस्याप्रतिपत्तिः ॥ कारणमवितुश
 कसाकारस्यनिराकृति ॥ २४ ॥ इत्यभात्तदस्यभाषातत्तदवसततमुने ॥ नचनार्थाकिञ्चाकारिभवेत्त्रैत्यमिदंजगत् ॥ २५ ॥

कारणनिराकर्तुं युज्यतेनिराकरणोपपद्यकसमस्तकारणाभावादित्यभ्यप ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ लोकेद्वेषयतोऽस्युपनेतिर्दृष्टिकापरीवस्यादित्याह ॥ लोकदृति ॥ अ
 सच्चैकैवल्लोककथायाप्येवमभ्यावकित्योप्यतिमूढः ॥ २३ ॥ मूर्खमुत्पन्नमस्तकारणापस्युत्पन्नाभ्युपगम्यततथाह ॥ नचैति ॥ २४ ॥ निराकारमस्तकारणकत्ववादिभ्यास्तु
 तस्तदनभ्यन्तपारोप्यशास्त्रादिभ्यश्चत्यदिश्वारापणभ्यायेनजगतोऽस्तकत्वात्समाश्रयानुभवात्तस्यदितिपणुकनेह ॥ इत्यंश्रुतमभ्युपगतयाकाशस्यभाषाजगत्साहचर्यमुत्पन्न
 न्यननार्थकिञ्चासप्यस्यत्वमेवेतिनल्लोकविरोध ॥ परमार्थतोऽस्तीभूतमेवेतिनभूत्सद्विषयसिद्धकथयत्योपेहृदितेयोपीत्याशयेनाह ॥ इत्यभ्यपयसिद्धकथय ॥ २५ ॥

इदानीं सर्वसर्गश्रुतीनां तिनेतीत्यादिनिराकरणश्रुतीनां च तार्थपर्यधीकृत्यापसंहरति ॥ तस्मादित्यादिभिः ॥ पूर्वार्थे च तन्निरंशं च तस्येति पूर्वार्थे च तन्निरंशः ॥ षष्ठ्यन्तात्सार्थीव
 भाक्तिकस्तसिः ॥ २६ ॥ सर्वरूपस्य पूर्णस्वभावस्य ब्रह्मणः स्वतो विनैवशास्त्रं यदात्मकचर्नतस्त्वकवपुःस्वरूपमेव सर्गमलप्रकृत्पशुक्रजगदिवक्षणं यावदज्ञानकालज्ञानमिति सर्वदृष्टि
 श्रुतीनामर्थः ॥ तदेव स्वरूपक्षणात्तेन त्वमस्यादिशास्त्रमनुसृत्य बुद्धं सद्ब्रह्मैव निर्गतद्वैतात्मानि स्वभावे आत्मेन्द्रिनो तिनेतीत्यादिद्वैतनिषेधश्रुतेस्तास्यार्थे ईति योज्यम् ॥ २७ ॥ २८ ॥
 अतः शास्त्रीयबोधत् ॥ २९ ॥ एवं ज्ञातसर्वजगत्प्रशातंसन्निरालंबनिराधारमजयथा स्थितसद्ब्रह्मैव ॥ इदमज्ञदृष्टरूपं तु अत्यन्तासत्त्वान्ना अनानभिचन ॥ अतो यथा स्थितं व्य

तस्मादिदं निरंशस्य चिद्बोधो प्रतिपाकते ॥ निराकृते रन्तस्य पूर्वात्पूर्वात्निरंशतः ॥ २६ ॥ ब्रह्मणः स्वरूपस्य शांतस्यात्तस्य यत्समम् ॥ स्व
 तएवात्मकचर्नसर्गप्रलयरूपधृक् ॥ २७ ॥ स्वकं वपुश्चर्तेनैव ज्ञातं जगदिवक्षणम् ॥ क्षणांतरान्नुबुद्धं सद्ब्रह्मैवास्तेनिरात्मनि ॥ २८ ॥ ब्रह्मै
 वेदमतः सर्वकंचिन्नजगदादिधीः ॥ काचित्तादिकंचित्तादिद्वैतक्यादिकल्पना ॥ २९ ॥ सर्वांनिरालंबमजप्रशांतमनादिरित्यात्मयथा
 स्थितं सत् ॥ इदं तु नानेव न चाप्यनानाप्यथा स्थितं तिष्ठसु काष्ठमौनम् ॥ ३० ॥ इत्यार्षे वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शिखिध्वजाव
 बोधननाम अष्टनवतितमः सर्गः ॥ १८ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥ नशो मोहः स्मृतिर्लब्धात्वस्य सादान्महामुने ॥ स्थि
 तोस्मिगतसंदेहो विश्रान्तमतिरात्मवान् ॥ १ ॥ ज्ञातज्ञेयो महामौनी तीर्णमायामहाणवः ॥ शांतो ह मनहरूपो ज्ञः स्थितोस्मि निराभयः
 ॥ २ ॥ अहो नुसुचिरं कालं प्रभ्रांतो हं भवांबुधौ ॥ स्थानमक्षयमदुष्यमधुना प्राप्तवानहम् ॥ ३ ॥ एवं स्थिते मुनेनास्ति साहंतादिजगन्नय
 म् ॥ मूर्खबुद्धमिदं भातियत्तद्ब्रह्मैव विवेक्यहम् ॥ ४ ॥ कुंभ उवाच ॥ जगदेव न यत्रास्ते तत्राहं त्वं विभासनम् ॥ इत्थमं वरसंसारककु
 तः कीदृशः कथम् ॥ ५ ॥ यथा स्थितव्यवहृतिर्मौनी शांतमना मुनिः ॥ सौम्यार्णवो देरावर्त्परिस्पंदवदस्वभो ॥ ६ ॥

वहरंस्तत्त्वतः सुकाष्ठमौनोवागादिव्यापारभूत्यस्ति श्वेत्यर्थः ॥ ३० ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम० तार्थपरकाशे नि० पू० अष्टनवतितमः सर्गः ॥ १८ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ प्र
 बुद्धोपिनरेद्रोत्रभूयः कुभेन बोध्यते ॥ स्थूणा निखननन्यायाद्बोधोस्य सुदृढोस्त्विति ॥ १ ॥ एवबोधिगोराजा उपदेशजन्यज्ञानेन सर्वसंदेहादिबीजं त्याज्ज्ञानं नष्टमित्यभिप्रेत
 यति ॥ नष्टइत्यादिना ॥ विस्तृतात्मनः साक्षात्काररूपस्य तिरित्युच्यते ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ मूर्खबुद्धमिदं साहंतादिजगन्नयनास्ति ॥ ४ ॥ कुंभसदुक्तमैवानुभोदमान उवाच ॥ ज
 गदेवेत्यादि ॥ अवरससरोर्णधर्वनगरव्यवहारः ॥ किं वतान्यधिकरणमिति तदृष्टांतप्रकारप्रतिक्षेपार्थानि ॥ ५ ॥ सौम्यार्णवो देरप्रशांतो य आवर्त्परिस्पंदस्तद्ब्रह्मस्य तिष्ठ ॥ ६ ॥
 १ पूर्वादित्यस्यैकदेशान्वये नित्यज्ञापक्षत्वात्समासः ॥ अथवापंचम्यलुक्छादसः २ पुंस्त्वमापंभ

शब्दायात्शब्दार्थं स्वरूपेण भोग्यमप्युच्यते ॥ ३॥ चिद्धमस्ति नामकयात्स्वरूपेण भोग्येति शब्दकथयते स्वधाकथयते नदीप्यते ॥ ८॥ यथा नमोसि अवाङ्मुखीः तदनीत्क
 दाहृकारसन्निवेशादटो विभक्तशारातीतद्रामसौ रात्रा लोकाकथनमस्त्ववतर्धेत्यथ ॥ १॥ यथा समुद्रकारात्सास्त्वयम् ॥ सकल्पमात्रथास्वयं ध्यात्पहृकारोपि ॥ एतौ समष्टिभ्य
 ष्टिभ्यस्तन्मासन्वेदीतत्त्रिभानतस्यित्यागवेदनायत्तौ ॥ १०॥ तदेव स्पष्टमाह ॥ अहमित्येवेति ॥ ११॥ कोटीमोक्षतामाह ॥ यदिति ॥ सद्यपर्यायेण सततवधमोक्षसकण्या
 नोशाक्षिभूतस्वरूपवेदनदेवसद्विषयकेवलत्वेकैवल्यसकथयत इत्यर्थः ॥ १२॥ सिद्धिर्गोक्ष ॥ आपदोत्थ ॥ सत्वमहमेवानहमितिशुद्धकेवलत्यात्मधो धयाभावः ॥ १३॥ शु

ब्रह्मरूपमिदशांतिमित्यमस्त्रियया स्थितम् ॥ अहंजगदिदं चेशब्दायात्जनभोग्यम् ॥ ७॥ इदमाद्यतरहितसर्वससारनामकम् ॥ चि
 द्धमस्ति नामात्मनम कथकथायते ॥ ८॥ सन्निवेशशशशातीतदस्ति कनकयथा ॥ जगदाद्यर्थसशातीवक्षेदविद्यते तथा ॥ ९॥ यथा
 स्वयम् ॥ सकल्य स्वयनामतपैव हि ॥ एतौ स्ववेदनायत्तौ वधमोक्षौ ध्यवस्थितौ ॥ १०॥ अहमित्येव सकल्योपधायाति विनाशिनं ॥ नाह
 मित्यवसकल्यो मोक्षाय विमलात्मने ॥ ११॥ यद्दधमोक्षसकल्यशब्दायानां सदासताम् ॥ स्वरूपवेदनतत्सत्केवलत्वचकथ्यते ॥ १२॥
 अनहंवेदनसिद्धिरहंवेदनमापद ॥ सोहमेवानहमिति शुद्धयोधोभावत्त्ववान् ॥ १३॥ असकल्यनमात्रेण सभ्यज्ञानोदयात्मना ॥ सक
 ल्य क्षीयते सिद्धस्वयमेवासदात्मक ॥ १४॥ अप्रतर्क्यस्वरूपे हिनास्ति कारणताशिवं ॥ कारणभावात् कायपटार्थोपनिद्यते ॥ १५॥
 पदायाभावसिद्धौ वेदनोपपद्यते ॥ कारणभावात् नित्यमहभावस्थानोदय ॥ १६॥ अहभावानुदयत ससार कस्य कीदृश ॥ ससारा
 भावात् सर्वपरमेवावशिष्यते ॥ १७॥ यदिदं भासते तत्सत्परमेवात्मनि स्थितम् ॥ परंपरंपरपूर्णसममेव विजृम्भते ॥ १८॥ तेन निस्त्रिभि
 तसर्वशिलाकीर्णमिवाचलम् ॥ विद्धिरश्मिभयकारमिव ब्रह्मजगत्स्थितम् ॥ १९॥

दशोपश्वसकल्पसायानिष्क्रीतीत्याह ॥ अक्षकल्पनेति ॥ १४॥ शुद्धस्य कारणत्वात्समाहुरूपपदार्थाभावात्सहभावात्तन्मिथ्यात्सकल्पक्षय सकल्पनाशाहृभावात्सयत्कालक्षया
 त्त्रिभूभावात्सिद्धेश्वरक्षयकालक्षयसहभावात्तत्रोपपत्तिकममाह ॥ अप्रतर्क्यं इति त्रिभिः ॥ १५॥ १६॥ १७॥ पागपियद्विदं जगदाकारेण भासते तत्परमार्थतो ब्रह्मैव तस्वयं
 धेनयनापूर्वमित्युपेत्यो स्थितिपरमेव परंपरापूर्णसमसत्स्वरूपमेव विजृम्भते समकटीभाषति ॥ १८॥ तेन सर्वैककल्पत्वेनेदुर्ग ॥ ब्रह्मरित्यप्याकीर्णमिद्धितब्रह्मरितलोत्तरमिवाचल
 ददम् ॥ तत्राप्यप्यगस्तियततद्ब्रह्ममिद्धित्त्वं मयपरिनिष्वाकारसहृत्त्वमिष ॥ १९॥

मुक्तैर्नाहिकथस्थिततदाह ॥ पुरइति ॥ सदेवसददर्शनादसन्मयम् ॥ २० ॥ कथं तस्यै च लो जगत्स्यं दपत्य यस्तवाह ॥ छायेति ॥ यथावज्जशिलोदरेप्रतिबिम्बपुरुषोऽस्यं दमानपु
 वस्यदेतद्वत्सदि ॥ २१ ॥ सम्यग्ज्ञानप्रबोधस्योदयोवाशारूपालोकाआतारामनस्काराश्वनीरसानिःसाराइत्यागमप्रमाणजास्थिरभावनाभवतिनामेवनिर्वाणहेतुत्वानिर्वा
 णविदु ॥ २२ ॥ जगच्छब्दार्थरहितयःपश्यतिसपश्यतीति यदुक्तं दृष्टान्तैर्विदणोति ॥ यथेति ॥ रवगत प्रकाशोपधादीपायाकारसन्निवेशविनास्ति यथावाकटकदिसन्निवे
 शनिर्मुक्तहेमास्तितथा जगदप्यसन्निवेशब्रह्मास्तीति सभावनीयमित्यर्थ ॥ २३ ॥ रूपालोकमनस्काराइत्येतदपि विदणोति ॥ नीरसाइति ॥ ब्रह्मरूपिणोवोधाद्ब्रह्मभूतस्य जग
 तो जगत्स्यकारिणोरूपालोकमनस्कारानीरसाकोर्थ असदाभासा भवतीत्यर्थ ॥ २४ ॥ यथावहून्यपिनरगादीनिसमूहे ऊर्भिश्चब्दार्थरहितमवुभावतितथा बहून्यपि व
 स्तुनिज्ञानोदयेनिसर्गवद्वल्लोकमेव भवतीत्यर्थ ॥ २५ ॥ सर्गशब्दार्थभेदवाधेसर्गपरब्रह्मणोरैक्यमेवेतिव्यतिहारेणद्वयति ॥ सर्गएवेति ॥ हि यस्मान्दृष्टव सर्ववत्स्वदब्रह्मेत्यादिश्रौत
 पुरःसंकल्पकेनपुंसंकल्पनगरस्ययत् ॥ रूपं तद्विदिजगतःखादच्छंसदसन्मयम् ॥ २० ॥ छायानुरुषवत्स्यं दिशां तं निर्मनं जगत् ॥ जगच्छ
 द्वाधरहितं यः पश्यति सपश्यति ॥ २१ ॥ रूपालोकमनस्कारानीरसागमभावना ॥ सम्यग्ज्ञानावबोधस्यनिर्वाणवैविदुर्बुधाः ॥ २२ ॥ यथा
 स्तिवातोनिःस्पंदो यथास्ति रगतोपिवा ॥ यथाहेमासन्निवेशमस्ति ब्रह्मजगत्तथा ॥ २३ ॥ नीरसा असदाभासा जगत्स्ययकारिणः ॥ रूपा
 लोकमनस्काराः सर्गोमेवस्वरूपिणः ॥ २४ ॥ ऊर्भिश्चब्दार्थरहितं यादृगंबुवहून्यपि ॥ सर्गशब्दार्थरहितं नाह ब्रह्मनि सर्गवत् ॥ २५ ॥ सर्गएव
 परंब्रह्मपरंब्रह्मैव सर्गदृक् ॥ सर्गशब्दार्थरहितोवाक्यार्थस्त्वेवशाश्वतः ॥ २६ ॥ ब्रह्मशब्दार्थसंपत्तौ सर्गशब्दार्थः कृता ॥ सर्गशब्दार्थसंसि
 द्धौ ब्रह्मशब्दार्थः कृता ॥ २७ ॥ समस्तशब्दशब्दार्थभावनाभावनोदयम् ॥ शुद्धं तिष्ठति चिद्भोमब्रह्मशब्देन कथ्यते ॥ २८ ॥ सम्यग्दर्शनं
 संसिद्धावुभयोरप्यवेदने ॥ यच्छिष्टमजरं शांतं ततोवाचिविचर्त्तते ॥ २९ ॥ संशांतसर्वात्मकवेदनौघमस्मीदमं कालकस्वस्वरूपम् ॥ यथा
 स्थितं सर्वजगत्स्वरूपं पाषाणरूपं च परं ज्ञरूपम् ॥ ३० ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शिखिव्यजावबोधनं नाम नवनवतितमः
 सर्गः ॥ १९ ॥ ॥ ३१ ॥ शिखिव्यजाउवाच ॥ एवं चेत्तन्ममहाबुद्ध्यादृशं कारणं परम् ॥ कार्यतादृशमेवेदं जगदित्येव वेद्यम् ॥ १ ॥
 वाक्यार्थः ॥ २६ ॥ बहूणाद्वल्लेति ब्रह्मशब्दस्यार्थसंपत्तावेवसर्गशब्दार्थदीर्घाकैकता एवसर्गानामरूपयोर्विसर्गशब्दार्थसंपत्तौ चिद्विधपरिच्छेदेनितत्तेर्बुह
 धात्वर्थानुसारिब्रह्मशब्दार्थताकतेत्यनयोरकार्यत्वेत्यर्थ ॥ २७ ॥ ब्रह्मशब्दस्य तस्यै शब्देवस्तुनिकथप्रवृत्तित्वात् ॥ समस्तेति ॥ अल्पस्यापिपरिच्छेदस्याभ्युपगमेव बहूधात्व
 र्थसकोचापत्तेरशब्दशब्देनैवादिवागपि नवत्तइत्यर्थ ॥ २९ ॥ हेराजनुद्दसर्वजगत्स्वरूपयथास्थितयदस्ति तदप्यतिदृढत्वाद्ब्रजपाषाणरूपपरब्रह्मस्वरूपमस्यैव ॥ यदापीदं जग
 दज्ञानेन संशांतसर्वात्मकवेदनौघसपन्नतदापि एकालकस्वरूपसदस्येवेति ब्रह्मजगतोरकैवसत्तेतिनकस्याप्यसत्त्वमिदित्यर्थः ॥ ३० ॥ इति श्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशे नि०
 पू० नवनवतितमः सर्गः ॥ १९ ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ वार्यते ब्रह्मवत्स्वजगतो ब्रह्मसत्तया ॥ जन्मादिविक्रियाऽस्युद्वल्लेवसदिति ॥ १ ॥ यदि ब्रह्मजगतोरकैवसत्तातैर्हितयासत्त
 या ब्रह्मैव जगदपि परमार्थसत्यिकनस्यात् मिथ्यावस्तुनोहिकारणदुर्निरूप सत्यस्य तु सत्यब्रह्मैव कारणसंभवतितुल्यत्वादितिराजाशकते ॥ एवं चेदिति ॥ १ ॥

सत्समापाराशरक्यशुद्धस्य सतर्षभसामसत्ताकसगतकारणमादेह ॥ यत्तु निगुणपरसत्तानुपनीय आद्यत्वात्पूर्वकालाभावेन पूर्ववृत्तित्वशुच्यनिर्धकारघतस्मात्कार्यकुतो भवे
 यतनसामसत्ताकस्यारित्यय ॥ १ ॥ अस्तुनिर्द्वैतस्य स्थितमापाराशरक्यलभेवजगत कारणमिति चेत्समाप्याह ॥ नेहेति ॥ इह निर्धरोपेयापाराशरक्यकारणत्वात्कार्यकागच्छनास्ति ॥ भाषाह
 एषीधमायातच्छरलतत्कायाभासद्वीपगमायापरमाथुदत्पानुसंभविद्वैतजगच्छातमजमेवेत्यय ॥ तयाचोक्तवार्तिके ॥ अविद्यास्तीत्यविद्यायामेवासित्वाप्रकल्प्यते ॥ इन्द्राद
 त्यात्मविषयनकथयनयुज्यतदिति ॥ ३ ॥ अकारोतवसादस्यसप्ततिरित्याह ॥ कायातदिति ॥ ४ ॥ कुतो न जायतेतथाह ॥ बीजमेवेति ॥ तत्र बीजाभावेऽपि तदेव बीजाकर्कस्य
 तयाह ॥ अपरकथमिति ॥ भुक्तुस्तत्र बीजाहिल्लभाहदिति यथाभाषसिद्धतदुचितदेशकालाभावादित्याह ॥ देशेति ॥ तद्विभक्तगोचरपरमवतथहेतुपादानकारणगोचरास्तुन वि
 रोधादित्याह ॥ अकारिति ॥ यत्प्रथमाणस्यत्कथुकर्थाहिकारकभाषाविरोधिभ्रष्टाविषयमेनेहेतुपादानकारणयोपमाजायतदतिकथयकुराकथमित्यर्थ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अत
 ॥ कुभउवाच ॥ ॥ यत्रकारणतानस्यकार्यतदुपपद्यते ॥ यत्रकारणमेवादीतस्मात्कार्यकुतो भवेत् ॥ २ ॥ नेहास्तिकारणकिंचिन्नच
 कार्यकदाचन ॥ विषमानमित्सर्वसर्वशान्तमजंगत् ॥ ३ ॥ जायतेकारणत्वात्कार्यतत्कारणवद्भवेत् ॥ यन्नजायतएवेहतस्मिन्सद
 शताकुत ॥ ४ ॥ बीजमवनयस्यास्तितकथयवदजायते ॥ अप्रतक्यमनास्यचयत्तस्यकेवबीजता ॥ ५ ॥ देशकालवशात्सर्वहेतुमत
 प्रभाषणा ॥ अकनुदक्षविषय प्रभाकारणयोक्तयम् ॥ ६ ॥ अकनुकर्मकरणेनास्तिकारणताशिवे ॥ तस्मात्तत्कारणनास्तिकजगच्छ
 व्यायवेदनम् ॥ ७ ॥ ब्रह्मैवल्लस्वरूपस्यतिस्यतंधारयस्तत् ॥ असम्यग्दर्शिविषयतदेवजगदाश्रितम् ॥ ८ ॥ चिन्मात्रमजरशांतयदक
 तत्प्रमायते ॥ तेनैवायजगद्ब्रह्मसच्छांतबुद्ध्यतेवपु ॥ ९ ॥ अन्यथैवचयोभावश्वेतस एयिषीपते ॥ सएवनाश कथित स्वानुभूतश्रवंहि
 ते ॥ १० ॥ चिन्तनाशस्वभावतद्दिदिनाशात्मकं नृप ॥ क्षणनाशोचत कल्पचित्तशब्देनकथ्यते ॥ ११ ॥ असकल्पनमात्रेणसम्यग्ज्ञानो
 दयात्मना ॥ सकल्पस्वीयतेसिद्धैस्वयमंवासादात्मक ॥ १२ ॥ नाशैवांगीकृताभावयदिविश्वहिकथ्यते ॥ विषमानकथतस्यान्ननुता
 मरसेक्षण ॥ १३ ॥ इत्यावुत्सिष्ययोवृत्तेश्चोस्मीति यशगिरा ॥ कथसविप्रोभवति विप्रत्वत्वस्यकीदृशम् ॥ १४ ॥ विद्वत्तथातुरत्युच्चैर्ष
 तोस्मोति विरोतिय ॥ युतिमेवागतविद्विजीवनतस्यसञ्जम ॥ १५ ॥

एषलक्ष्यशुद्धाकारकस्यपन्निर्धरोपयस्तुतदेवाह ॥ यतिसत्त्वाह विधारयत्तनाप्यादशम ॥ अहदराशाधतरेवजगद्वेपयाश्रितमित्यय ॥ ८ ॥ चिन्मात्रमयैवजगद्ब्रह्मभावेन
 सपयत अतस्त्वाकारमनोपास्याथप्रभजगदाकारणेत्याह ॥ चिन्मात्रमिति ह्याभ्यासा ॥ १० ॥ नाशो ब्रह्मलक्ष्यद्वयानि ॥ १० ॥ तद्वस्तुदृशाह ॥ चिन्तयति ॥ सःशोणमायमपित्यलक्ष्य
 विश्वात्प्रधानारा कल्पकालविस्तरचिन्तनाशब्दाभ्यातदुत्तर्य ॥ ११ ॥ तच्च चिन्तनसंकल्पमयं यथासित्तत्त्वज्ञानेनरयतीत्याह ॥ असकल्पनेति ॥ १२ ॥ अस्तुसकल्पनतरास्तया
 पितिश्वकदानिर्बर्ततेति यच्चिन्मात्वाहयति विशातिपरमात्मन्मयीभावनिर्वास्तनतरतयाश्रितहेतुति विश्वचित्तान्मावमिष्वचनमभिप्रेत्याह ॥ नाशैवेति ॥ १३ ॥ अस्तुसकल्पनतरास्तया
 तिरिह्ययमानकथस्यादित्यर्थः १ ॥ तत्राबलोकोहसमभाषयति ॥ इत्यादिनिह्याभ्यासा ॥ १४ ॥ सन्निपातेन विद्वेषाऽश्रुतिनाशांतयोपस्कथयति यः सत्त्वत्तद्विद्विनश्चरत्युरिति यावत् ॥ १५ ॥

१ यतश्चिन्तितथाहोपयन्तिरित्येवार्थः २ यत्तद्विद्विनश्चरत्युरिति यावत् ३ चिन्तनाशांतयोपस्कथयति यः सत्त्वत्तद्विद्विनश्चरत्युरिति यावत् ४ १५ ॥

चिन्नाद्यस्तीत्यनुभवस्य तर्हि का गतिरिति चेद्भ्रान्तिव्रमेति दृष्टयैराह ॥ भ्रमाकतीति ॥ १६ ॥ धातिपुंजरूपमेव तर्हि तत्सदस्तुनेत्याह ॥ तदिति ॥ तस्याज्ञानव्यतिरिक्तस्वरूपानां
 वादित्यर्थ ॥ १७ ॥ १८ ॥ अज्ञानात्मनैव तर्हि चिन्नादिसत्यमस्तुतत्राह ॥ अज्ञानेति ॥ ज्ञानवाध्यत्वान्नाज्ञानात्मनापिसत्यतासिद्धातीत्यर्थः ॥ उक्तदृष्टान्ताभ्यामुपपादयति ॥
 जलज्ञानमित्यादिना ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ यावत्सकलम् ॥ २३ ॥ अहकारादिसंयुतकिञ्चिदेहादि ॥ अप्यर्थैरेवकार ॥ तर्हि किमस्ति तदाह ॥ संविदिति
 भ्रमाकृतियदस्तीह दृश्यतेऽलातचक्रवत् ॥ मृगलब्धाद्विचंद्रादिवालेतालकादिवत् ॥ १६ ॥ तलकयं किल नाम स्यात्सत्यं भ्रमभरात्मक
 म् ॥ अज्ञानभातिरेवांतश्चित्तमित्येव कथ्यते ॥ १७ ॥ अज्ञानमुच्यते चित्तमसत्यदिवसंस्थितम् ॥ असंवेदनमज्ञानं ज्ञानं संवेदनं भवेत्
 ॥ १८ ॥ अज्ञानसत्वसांवि ते ज्ञानात्संवेदनादक्षयः ॥ जलज्ञानं मुधाभातिः साधो मरुभरीचिषु ॥ १९ ॥ नैतज्जलमिति ज्ञानात्संवि तेः प्रवि
 लीयते ॥ इदंचित्तमिति प्रौढयदज्ञानमलं दृदि ॥ २० ॥ नास्ति चित्तमिति ज्ञानात्समूलं विनश्यति ॥ यथारज्ज्वांभुजंगत्वमज्ञानभ्रमसंभ
 वम् ॥ २१ ॥ न सर्पायामिति ज्ञानाद्दुदिरुदात्यणश्रुति ॥ तथात्मनि मनोभूतमज्ञानभ्रमसंभवम् ॥ २२ ॥ चित्तं नास्तीति विज्ञानाद्दुदिरुदा
 दिनश्रुति ॥ चित्तं मनोहमित्यंतर्थावदज्ञानसंभवम् ॥ २३ ॥ न चित्तमस्ति नाचैव महंकारादिसंयुतम् ॥ किञ्चिदेव जगत्यस्मिन्सांविदेकांत
 निर्मला ॥ २४ ॥ तथासंकल्पचित्तादिरुतमासीद्विमृदया ॥ अथासंकल्पतः सर्वपरित्यक्तं प्रबुद्धया ॥ २५ ॥ संकल्पेन यदायाति त्वसंकल्पे
 न गच्छति ॥ पवनेन महावाहो ज्वाला जालमिवानले ॥ २६ ॥ आत्मतत्त्वैक्यनयाततया ब्रह्मसत्तया ॥ जगत्सर्वमिति व्यासं समुद्रइव वा
 रिणा ॥ २७ ॥ नाहमास्मि न चात्योस्ति न त्वनैतेन चित्तकम् ॥ नैद्रियाणि न चाकाशमात्मत्वे कोस्ति निर्मलः ॥ २८ ॥ घटाद्याकाररूपेण स
 एवायं विलोप्यते ॥ इदंचित्तमयं चाहमिति कैवकुक्कल्याना ॥ २९ ॥ न जायते न क्षियते किञ्चिदास्मिन् भ्रमः ॥ केवलौघंचिदुल्लासः सद्स
 द्भावनात्मना ॥ ३० ॥ सर्वमात्मा परंब्रह्मसकलमात्मतम् ॥ द्वित्वैकत्वेन विद्येतेन भांतिर्न च संभ्रमः ॥ ३१ ॥ सर्वोद्रियगणाकारे सन्ने
 वासिसखेततः ॥ न दत्त्वसे महाबुद्धेन च कचन लिप्यसे ॥ ३२ ॥ न ते विनश्यति सखेन चाकिञ्चिद्विदधते ॥ निर्मलाकाररूपस्य कैवल्यानांत
 रूपिणः ॥ ३३ ॥ इच्छानिच्छालिक्वेशक्तो यैतरापि त्वमेव च ॥ न लंशुष्यति रेकेण शशांक उपलभ्यते ॥ ३४ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ व्यामयस्तम् ॥ २७ ॥ कथमस्तदाह ॥ नाहमिति ॥ २८ ॥ तर्हि जीवन्मुक्तैर्घटाद्याकारेण किमवलोकयते तत्राह ॥ घटादीति ॥ २९ ॥ ३० ॥ स
 भ्रमो मरणादिभयम् ॥ ३१ ॥ सर्वस्मिन्निद्रियगणैर्द्रास्य ब्रह्मयायाकारे च सन्नेव सन्मात्रस्वरूपत्वमसि ॥ अतोदाहरेतु भिराभ्यामिक्कादिभावैर्न दक्षसे ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इतरा
 क्रियाशक्तिरपि त्वमेव ॥ अतस्त्वेषे मनिष्टं कर्तव्यं च नास्तीत्यर्थो नाना यचकारः ॥ अश्रवः कलास्तद्व्यतिरेकेण ॥ ३४ ॥

शि शिरः अर्धं जन्मदृष्टिं निशिराणां निरस्यते ॥ सैकं रूपं नित्यं नान्येष्विषकारा ॥ सकृद्विलसस्य कथमात्म ॥ कटापमणोरत्नस्वरूपपरिचयस्तथाख्यातीलायस्य तथा विधसद्
 सम्पाद्यतया उच्यते ॥ आससर्षभ्यवहारेभ्यः माकिंसद्वयद्वसुतदेवास्तत्सन्मित्यर्थ ॥ १५ ॥ इति श्रीभाषिष्ठमंतात्पर्यप्रकाशे नि० पू० शततम सर्ग ॥ १० ॥ १५ ॥
 सान्नायक्येनोपेयवपयते इत्यन्ता ॥ श्रीभृशुक्तावधिचिन्तयस्मितस्तत्स्यत्येयते ॥ १ ॥ परिणत पूर्वभाषाविशयान्नाश्रयाम ॥ १ ॥ शिलातलादुत्कीर्णं प्रतिमादिरेष
 ॥ २ ॥ १ ॥ निष्कल्पानां योगिनो भोजनस्य भूते निरतिशयान्दये ॥ ४ ॥ ५ ॥ महाविभागे निरतिशयान्दलेष्टुषणा भूमिका ॥ सखस्यैरव्यगर्भान्नान्नस्य विषयान्दज

अजमजरमनाद्यजस्रभावसकृदमलविलसस्य सैकरूपम् ॥ विगलितकलनकलास्य तीलसदुदितमापमजतदात्मतत्त्वम् ॥ ३५ ॥
 इत्यार्थवा० वा० द० भो० नि० पू० चू० शिस्त्रिष्वजपरभाववाधननामशततम सग ॥ १०० ॥ ॥ ५॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ इतिकु
 भवचोराजाभावयसदकृत्रिमम् ॥ स्वयमात्मपदे तस्मिन्क्षणपरिणतो भवत् ॥ १ ॥ यभूवामालितमनोलाञ्चनं शातवाहुनि ॥ शिलात
 लादिवोक्तां णो निस्यदावयवव्यकति ॥ २ ॥ ततो मुहूर्तमात्रेण प्रबुद्धसुरितेक्षणम् ॥ तमुवाच महाराष्ट्रालोकुमरुपिणि ॥ ३ ॥ ॥ शुभ
 उवाच ॥ कश्चिदस्मिन्नेस्फारे शुश्रूषिततनिमल ॥ सुतले निर्विकल्पानासुखविश्रातवानसि ॥ ४ ॥ कश्चिदत प्रबुद्धोऽसि रुचिञ्चातिस्त्व
 याश्चिना ॥ कश्चिन्नेत्रयपरिज्ञातदृष्टदृष्ट्यभवेवा ॥ ५ ॥ ॥ शिस्त्रिष्वज उवाच ॥ मगवस्त्ववसादेन महाविभवभूमिका ॥ महतीपद
 वीहृष्टासवस्योर्ध्वस्थितामया ॥ ६ ॥ सतां विदितवपदानामहो धतमहात्मनाम् ॥ अपूर्वकाम्यतमय सग सारफलप्रद ॥ ७ ॥ जन्मनापि म
 यालब्धयत्नामनमहाशतम् ॥ तदप्यत्समासगतो नैव सादितस्वयम् ॥ ८ ॥ अर्नतमापमभ्यतचैतकमललोचन ॥ कयनासादितमभूयु
 वंमालमपदमया ॥ ९ ॥ ॥ कुंभ उवाच ॥ ॥ मनस्युपशमयातेत्यकभागोपणो स्थिते ॥ कथायाकांकिर्दत्ते सर्वे द्वियगणस्य च ॥ १० ॥ याति च
 तसि विश्रांतिमलदोशिकोऽन्य ॥ ययासितांशुकेशुश्रूषितव कुकुर्मांस ॥ ११ ॥ कथायाणामनतानां श्रुतानां शरीरकै ॥ स्ववास
 नास्वरूपाणामपपाकस्तवादिता ॥ १२ ॥ देहान्मलानिसर्वाणि कालनकमलेक्षण ॥ साधोदक्षारफलानीव पाकेन विगलत्यध ॥ १३ ॥

तस्योर्ध्वमुत्पकाशायास्तिना ॥ १५ ॥ शोतेति ह्यर्थे ॥ अपूर्वमनादीसोरेकशायनभूतेषु योरेकाकृत्तनिरतिशयान्दलेष्टुषणुरातपुषसारफलप्रद ॥ ७ ॥ सामान्योक्तविशेष्यवि
 ह्योनि ॥ कल्पनेति ॥ तेनमहाशतस्वरूपभूतेनैवमया अनाद्यज्ञानान्दलेष्टुषणुत्वत्समासगारस्यमेव भानायासेनासादितम् ॥ ८ ॥ १ ॥ पूर्वोक्तकथायाकाभाषान्तासादि
 रभिरार्नान्नस्यमातस्यिकासादितविभवाशयेन कुंभ उच्यते ॥ मनसीत्यादिना ॥ सर्वे द्वियगणस्य चाम्ननेश्वभोगलक्षणकथायाणां पाके निवृत्तसति ॥ मया च स्वसति ॥
 कथायायाकि कर्माणिज्ञानानुरमरायति ॥ कथायेकर्मभिः प्रकृतोक्तामपकायतदिति ॥ १ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १२ ॥ देहाद्विगदेहात् ॥ मलानिरागादिकथायायायापानि च ॥ १३ ॥

निसेष्टुणालरूपेधानुष्करिकल्पिते लक्ष्ये ॥ १४ ॥ १५ ॥ ज्ञानार्थासकथामुपदेशान्तर्येण वायारितवानसीति शेषः ॥ उपदिष्टार्थानां हृदिधारणात्सोपदेशः ॥ प्रबुद्धवांस्तरफ
 लसाक्षात्कारज्ञानवात्प्रजातोसीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ तवाज्ञानमयमध्याङ्गकाले क्षीणमिति मया ज्ञातमित्याह ॥ यावदिति ॥ १८ ॥ इदानीमथ तनदिनस्योत्तरभागे ॥ हृ
 दयात्परित्यक्चेतसि क्षयमागते सति ॥ १९ ॥ अचित्ततयानिःस्वरूपतावुद्ध्या ॥ २० ॥ दृष्टेः परमात्माभिष्यक्ते ॥ २१ ॥ आत्मन्यन्यान्याध्यासात्सदसत्तामयत्वमेव हि
 वासनात्मसुयातेषु मलेषु विमलं सखे ॥ यदकिंशु रंतस्तद्विशतीषु र्यथाविसे ॥ १४ ॥ कथायपाके संपत्ने त्वं मया द्याविबोधितः ॥ तेनाद्यै
 वतवाज्ञानक्षयो जातो महा मते ॥ १५ ॥ अथपककषायस्त्वमद्यैव ज्ञानसंकथाम् ॥ अद्येह सोपदेशस्त्वमद्यैवा सिप्रबुद्धवान् ॥ १६ ॥
 शुभाशुभानां सर्वेषां कर्मणा मय संक्षयः ॥ सत्संगव्यपदेशेन तव निष्पत्तिमागतः ॥ १७ ॥ यावदस्य दिनस्यैष पूर्वभागामहीयते ॥ ताव
 च्चेतोहं मेतितवाज्ञानं वभूवह ॥ १८ ॥ इदानीमहचो बोधाच्चेतसि क्षयमागते ॥ हृदयात्संपरित्यक्ते संप्रबुद्धो सिभूपते ॥ १९ ॥ हृदि या
 वन्मनःसता तावदज्ञानसंस्थितिः ॥ चित्तचित्तयात्यक्ते ज्ञानस्याभ्युदयो भवेत् ॥ २० ॥ ह्रित्वैकत्वदृशौ चित्तं तदेवाज्ञानमुच्यते ॥ २१ ॥
 योर्याल्यो हृष्टस्तज्ज्ञानं सा परा गतिः ॥ २१ ॥ प्रबुद्धो सि विमुक्तो सित्यक्तं चित्तं त्वयानुप ॥ सदसत्तामयत्वं हित्वया त्यक्तमसत्पदम् ॥ २२ ॥
 वीतरांको निरायासो निरसंगो नन्य आत्मवान् ॥ महादयो मुनिर्मानोस्वरूपे तिष्ठति मत्ते ॥ २३ ॥ ॥ शिखिवध्वज उवाच ॥ ॥ एवं हि भग
 वन्जंतो मूर्खस्यैवास्ति चित्तभूः ॥ प्रबुद्धस्य ततज्ज्ञस्य चित्तं नाम किल प्रभो ॥ २४ ॥ जीवन्मुक्तास्तदेते हि विहरंतिकथं वद ॥ अविद्यमान
 मनसो युष्मदाद्यास्तथानराः ॥ २५ ॥ इति मे कथया शेषमन्यैः स्ववचनांशुभिः ॥ हाद्वैतमो निपुणमेवं प्रायैः प्रमार्जय ॥ २६ ॥ ॥ कुंभ
 उवाच ॥ ॥ यथावदसित्वज्ञततथैव हि नान्यथा ॥ चित्तं हि जीवन्मुक्तानां नास्त्वं कुरद्वारमनाम् ॥ २७ ॥ पुनर्जननयोप्यायासा
 नापनवासना ॥ साप्रोक्ता चित्तशब्देन सातज्ज्ञस्य विद्यते ॥ २८ ॥ यथावासनया तज्ज्ञा विहरंतीह कर्मसु ॥ तांस्त्वं सत्वाभिधां विद्धि पुन
 र्जननवर्जिताम् ॥ २९ ॥ जीवन्मुक्ता महात्मानः सत्वस्थाः संयतो द्विधाः ॥ विहरंति गतासंगं न चित्तस्थाः कदाचन ॥ ३० ॥

चित्तनामतदेव असतो जगतपदकल्पनास्थानम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ चित्तैत्यक्ते जीवन्मुक्तानां केनातःकरणेन व्यवहारासिद्धिरिति प्रष्टुराजापीठिकारचयति ॥ एवं हीति ॥ यदीत्य
 र्थैकैकशब्द ॥ २४ ॥ प्रष्टव्याशदर्शयति ॥ जीवन्मुक्ता इति ॥ तत्तर्हि ॥ २५ ॥ अन्यैर्दुर्वचमिति शेषः ॥ अन्यैः प्रसिद्धसूर्यायशुचिलक्षणैः स्ववचनांशुभिः प्रसिद्धतमो विल
 क्षणहाद्वैतमप्रमाजयेति वा ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ यथाभाजितो विर्तुन्याश्चलाजानवीक्षादिशब्दवाच्यानाप्यकुरादिजननक्षमास्तद्वत्त्वज्ञानभाजितनिरावरणसत्त्वं मनशा
 द्वावस्थनापि पुनर्जननसमर्थमित्यर्थः ॥ २९ ॥ जीवन्मुक्तव्यवहाराभासात्तदेव करणाभास इत्याह ॥ जीवन्मुक्ता इति ॥ ३० ॥

॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ तर्थापि सत्वकटा देवपात्रं कावल्पं च त्रैलोक्ये स्वीयसीत्याशयेनाह ॥ सत्वधानसीति ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ त्वया पापि क्रमिर्कीर्तितो यो महात्यागः स सत्वकृपचित्तयत्सु च्छिन्नमयमे
 वेत्यर्थः ॥ १ ॥ १ ॥ चित्तत्यागेन पोषानाहिसर्वकर्मोपयत्तु नितकफले च चित्तस्वर्गापवर्गादितस्फलाभ्यर्भूतनीत्याशयेनाह ॥ स्वर्गिति ॥ यदुद्धामेधाउपदिष्टार्थधारणाद्यस्या
 स्तथाधिपया अतएव परमधीपथस्याधियाकर्तव्यसत्यागपुत्रत्वागपवर्गाविनादित्यर्थः ॥ १ ॥ १ ॥ मय आदिकले गुणज्ञानफलमन्तर्भवीत्याशयेनाह ॥ तपोनामेति ॥ यद्यतो
 मनस्येतद्व्यसक्तमया सकारावात्मगतज्ञानफलभोक्षस्तु तस्य धारितारयनिमुक्तमित्यर्थः ॥ तत आगतवत्सर्वमयद्वैतमयत् ॥ १ ॥ १ ॥ न सत्सत्ये आनित्येष्वसत्यस्याभ्यतस्य
 धारिर्भाषवशात्तनापीत्याशयेनाह ॥ तदिति ॥ ततज्ञानफलसत्त्वमवधसतीति वस्तुशाश्वतवत्तत्त्वगविक्रिचिदुत्तुत्स्यंभपुरव ॥ भावाभावेराधिर्भावेति राभावे कथाकटाका
 मुदचित्तचित्तमाहुः प्रयुद्धसत्वमुच्यते ॥ अप्रयुद्धाह चित्तस्यासत्वस्यास्तु महाधिप ॥ ३ १ ॥ भूय प्रजायते चित्तसत्वभूयानजायते ॥
 अप्रयुद्धस्य यंधोक्तिनप्रयुद्धस्य भूयते ॥ ३ २ ॥ सववानसिसज्जातो महात्यागिस्त्रितो भवान् ॥ अशेषेणत्वया चित्तस्य कर्मयतिवद्वयहम्
 ॥ ३ ३ ॥ समलवासनोऽनुकोराजन्तरीवरजसे ॥ आकाशासाभ्यभायात्मन्येतवमुने मन ॥ ३ ४ ॥ शमप्राप्तोऽसि परमसिद्धममसम
 स्थिति ॥ अयं हि समहात्यागः सर्वयत्समुच्चिन्नम् ॥ ३ ५ ॥ स्वर्गापवर्गाविनादितत्पादानफलाद्यपि ॥ प्रयुद्धमेधयासाधोधिपापरम
 याधया ॥ ३ ६ ॥ तपोनामकिं यन्मात्रदुःखक्षयकरं भवेत् ॥ क्षयातिशयनिर्मुक्तयत्सुखसमतामयम् ॥ ३ ७ ॥ तत्सत्तदस्तु तर्कचिन्नतु
 स्वर्गादिभूयारम् ॥ भावाभावेरुपाकटास्थिताधिगतवेदनम् ॥ ३ ८ ॥ स्वर्गोनामकिं मानदसोपि सद्वैदसंस्थित ॥ अप्राप्तस्वत्त्वसोसिद्ध
 क्रियाकांडशुभो भवत् ॥ ३ ९ ॥ येन तत्सादित्वे हेमतीति किं सपरित्यजत् ॥ चूडालादिसमाभगाद्देवज्ञात्वसुखेनत ॥ ४ ० ॥ तत्किमथ
 मनयोस्मिन्निमप्रस्वत्तपोमये ॥ आश्रमादिविकल्पाशसाभ्यस्यायकुर्मण ॥ ४ १ ॥

तदुर्ध्वकारकालपोरदृष्टिश्च तन्मानवेधाभिमतवेदनमापहरानित्ययमवित्यर्थः ॥ १ ६ ॥ गुच्छरूपयासलभ्यवस्वर्गादिगुच्छसुखमज्ञानाभवे च भुवनतत्त्वविशामित्याशयेना
 ह ॥ स्वानुति ॥ स्वर्गोनामेति किं मानदसुच्छसुखम् ॥ किं करेद्वैतिसयस्य ॥ अथ कर्मधीयधर्मकीर्तनापत्यापरपथसङ्गनाशयत्वात्वेदहसंस्थित ॥ १ १ ॥ ज्ञानदीर्घभ्यावज्ञाना
 यकृपयुच्छवर्गादितरिपद्वैत्याशयेनाह ॥ येनेति ॥ शीघ्रचित्तम् ॥ तदज्ञानमाहुर्बुद्धेभ्यभूतयाचित्तद्वैवतपच्छरोनिमप्रदत्याह ॥ चूडालिति ॥ ४ ० ॥ आश्रमो ज्ञानप्र
 त्यापाम ॥ आश्रितरासथाभ्यवदलुश्चित्तकर्मधिकारनिर्वाहकविशेषाप्रकाराणि च ॥ तदभिमानतस्त्यधनादीनि विकल्पविशेषावदलसाभ्यस्यस्यमपकत्वात्फलोपेकिकि
 तस्यकथमसदधिनिच्छेदप्रयाशादितपच्छेदापचुरे अन्तयेत्त्वमप्यर्थात्किमर्थात्नियत् ॥ ४ १ ॥

स्वर्गादिमहासुरवेतोस्तपसःकथमनर्थवतयाह ॥ आद्यताविति ॥ भोसुमतेयतोस्तपसआदिभागआचरणावस्थाअतभाग फलक्षयावस्थाचदु रवरूपावेव मध्येस्वर्गादिभो
 गावस्थायामेवसुरत्वसकिल ॥ तर्हीकमयाकृतंतपोव्यर्थमेवनेत्याह ॥ यतइति ॥ यतस्तपसैवनेचित्तकषायपाकास्ताप्रततत्त्वबोधसमयोजातः अतोहेतो सर्वतपोरूपावि
 कस्याशायास्मिन्विकल्पेनत्त्वज्ञानेपरिणमतितत्फलेनैवफलवतोपिचभवति ॥ ४२ ॥ तन्नज्ञानेवद्वपदःस्थिरोभव ॥ विविदिषतियज्ञेनदानेनतपसेत्यादिश्रुतेस्तत्फलेनैवनेतपसः
 साफल्यमितिभाव ॥ज्ञानफलचिद्बोमलाभेनसर्वमेवत्वब्धम् ॥ सर्वस्यजगतस्ततएवोद्भवस्थितिलयश्रुतेरित्याशयेनाह ॥ चिद्बोद्भवइति ॥ ४३ ॥ यथापिकार्यमिष्टमकार्यमनिष्टं
 चसर्वमपिब्रह्मसमुद्बिंबदवएवतथापितुच्छुलान्तसर्वव्यनिष्कलमेवातस्तस्यक्त्रपूर्णसमुद्रस्थानीयनिर्विरोधमेवसमाश्रयेत्याह ॥ इदमिति ॥ ४४ ॥ परमप्रेमास्पदत्वाग्निरति
 शयानदरूपस्यस्वइष्टातरप्रार्थनापेक्षयातादाशत्वलाभप्रार्थनमेववरामित्याशयेनाह ॥ इदमिति ॥ यथाऽलब्धद्वयितयास्त्रियालब्धव्यद्वयितप्रतिभेइष्टप्रार्थयस्वेत्यन्यत्पार्थ
 आद्यंतावस्यसुमतेमध्यएवजुखंस्मभोः॥यतस्तेसमयोजातोयस्मिन्परिणमंतिच ॥ ४२ ॥ तपारूपविकल्पांशास्तत्रवद्भूपदोभव ॥ चि
 द्बोद्धानभसोत्यच्छात्सर्वभावाःसमुत्थिताः ॥ ४३ ॥ तथैवपरिदृश्यतेतत्रैवविलयंगताः ॥ इदंकार्यमिदंनेतिसंकल्पाब्रह्मबिंदवः ॥ ४४ ॥
 वंध्यंशिरिध्वजत्यक्तापूर्णमेवसमाश्रय ॥ इष्टंमेप्रार्थयस्वैतियथैवप्रार्थयतेसखे ॥ ४५ ॥ स्त्रियातथैवसकथद्वयितःप्रार्थयतेस्वयम् ॥
 संकल्परचितानेतान्भावानापदभासुरान् ॥ ४६ ॥ मुहंतिनमहात्मानःप्राज्ञाजलरवीनिव ॥ स्वर्गमोक्षादिफलदंयत्किंचित्सर्वमेवतन्
 ॥ ४७ ॥ त्यक्तासमसमाभासोयोस्यसावेववैभव ॥ सत्त्वंसत्त्वेननाशेननाशं हि विगतस्पृहः ॥ ४८ ॥ पदार्थाधिभिमंशुकंस्तिष्टास्पंदित
 चित्तभूः ॥ अपरिस्पंदचित्तस्यसंस्तितेहैवभावति ॥ ४९ ॥ पौरुषप्रभवसाधाधोविपत्तिर्हिमतौयथा ॥ यानियानीहदुःखानिप्रस्फुरंतिजग
 त्त्रये ॥ ५० ॥ चेतश्चापलजान्येवतानितानिमहीपते ॥ स्थिरंशांतंगतस्पंदयस्यचित्तमचापलम् ॥ सदैवसमहानंदीसाध्याज्यस्यसभाज
 नम् ॥ ५१ ॥ अथचेतसितत्वज्ञस्पंदारस्पंदौत्वमेकताम् ॥ नीत्वातिष्ठयथाकामभैक्यमागत्यशाश्वतम् ॥ ५२ ॥

नेतथैवस्वयद्वयितएवकथनप्राथ्यते नस्मिन्स्वार्थीनतयालब्धेनदधीनलब्धव्यातराणास्वतएवलाभादिनिभावः ॥ ४५ ॥ अर्गाकल्यात्मातिरिक्तेष्टान्पुरुषार्थत्वलब्धत्वादेवाप्रा
 र्थनीयत्वमुक्तम् ॥ वस्तुतस्तुतेषातत्त्वज्ञदशातुच्छत्वादपास्तत्वमेवेत्याह ॥ सर्वकल्पेति ॥ आपदइवअभासुरानरमणियान् ॥ ४६ ॥ जलरवीन्द्रविप्रतिविबानिव ॥ ज्ञानलाभान
 तरस्वर्गादिसाधनानीवापवर्गसाधनाभ्यपिहेयान्येवेत्यारथेनाह ॥ स्वर्गीति ॥ ४७ ॥ सर्वपदार्थेषुसदशःसत्त्वेनैवप्राश्रयःअसदशस्तुनित्यनष्टत्वेनैवप्राश्रयश्चित्तचाचल्पविनेत्याह ॥
 सत्वमिति ॥ ४८ ॥ अस्पदितचित्तभूरित्युक्तेःप्रयोजनमाह ॥ अपरिस्पदेति ॥ नधावतिनप्राप्नोति ॥ यथास्याभाविक्प्रपटन्तिलक्षणपुरुषापरार्थप्रभवाविपत्तिमतीविवेकज्ञानो
 दयेसतिनप्राप्नोतिद्वदित्यर्थः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ सम्यग्भगवावरणतयाराजतइतिसभाट्टसाक्षात्कृतआत्मानद्भावस्यभाजनमित्यर्थः ॥ ५१ ॥ स्पंदारस्पदौतस्साक्षिमात्रतादर्श
 नेनैकतानीत्यासाक्षिणमपिब्रह्मात्मैक्यमागत्यप्राप्यभूमानदभावेनयथाकामपूर्णकामतयातिष्ठेत्यर्थः ॥ ५२ ॥

विदुषा स्वशास्त्राकारानयनकथमिति। अथुच्छति ॥ कथमिति ॥ ५१ ॥ तयो स्वरूपेणैकमेवराधय्यधिष्ठानमस्मिन्विष्णुपक्षेणेनतद्विराधयति त्वाराधयन्नेनकु
भउत्तसाह ॥ ५० ॥ कथमिति ॥ शास्त्रपरतस्वशास्त्रनाधिकारत ॥ ५४ ॥ सत्यज्ञानमननप्रसक्त्यादिभूतिभिर्पदितम् ॥ अगत्यामरणे ॥ ५५ ॥ स्वशास्त्रपरैक्यमुपपादयति ॥
विश्वरूपेण ॥ सर्वोपसर्गस्वरूपित्वात्पर ॥ तत्रविध्यादिरूपपीत्येवरादितीयशब्दस्वरूपम ॥ दृष्टार्थसमशाब्दोमिध्यात्ययोतनार्थ ॥ नामपरिस्वरूपे ॥ ५६ ॥ अ
स्तद्व्यापिकथंस्वशास्त्रैस्वरूपेण ॥ विश्वरूपेण ॥ सततत्वात्सात्त्वैर्वाचिन् स्वशास्त्रैर्वाक्यरूपयामाविनभ्येत्तपदव्यात्मरूपमेवराधयतिरिष्यतइत्यर्थ ॥ ५७ ॥ सगताका

शिविध्वजउवाच ॥ ॥ कथमेक्यविभोयात स्वशास्त्रदाविभावुर्भौ ॥ सर्वशरायविन्देदकारित्येतद्वटाशुभे ॥ ५३ ॥ ॥ कुभउवाच ॥
एववसुजागत्सर्वविष्णुप्रचारिविशुधि ॥ तदवस्यंतेधीभिर्गुह्वारीववीचिभि ॥ ५४ ॥ वस्त्रविष्णुप्रममलसत्वमित्यादिनामकम् ॥
यदाततदिदमुदा पश्यत्यजगतय ॥ ५५ ॥ चिन्सादएवसर्वस्वसर्गतस्माद्विसस्यति ॥ परिस्वटीर्दिविध्यादिशब्दस्यदसमपरम् ॥ ५६ ॥
यित सएवधर्तम्पदकथास्वदश्रमावित ॥ एकरूपतयानामतत्रेदममलशिवम् ॥ ५७ ॥ सर्गशिवस्यदमात्रात्मासत्प्यनृष्टौविलीयते ॥
उदस्यसम्प्यनृष्टौनारुज्जांसपश्रमोचय ॥ ५८ ॥ सस्यदाचितदभिधानि स्पदात्वियमाता ॥ तुयातीतपठारुदावाधावकुनपायते ॥ ५९ ॥
शास्त्रसज्जनसपकसतताभ्यासयोगत ॥ कालेनामलतांयातेचेतसीदाविवोदिता ॥ ६० ॥ एतकेवलमाभातंस्वानुभूतिभिराततम् ॥ क
थयतस्वानुभूतपुल्यस्यस्वरूपमात्मना ॥ ६१ ॥ नामसिसारस्वमनादिसिध्यमत्रैवतिसुस्यदेनिविष्ट ॥ नोरूपनिर्भेदमहाश्विदात्मजाजोसि
मायोगवर्तुवतशाक ॥ ६२ ॥ ॥ इत्यापेवांवा० दे० मोक्षोपायेषु० निवाणप्रकरणेषु० श्रुदात्तां पाख्यनिशिखिध्वजयोधननामैका
धिकशततम सर्ग ॥ ५०१ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥

नखतिनवाह ॥ सगदिति ॥ यत स असम्प्यनृष्टौनाथात्माउदति ॥ ५८ ॥ तदभिधासगामिधा ॥ नित्यंशानुतयतीत्यथाख्या ॥ ५९ ॥ कारातयोदितनाश्वतिलसाह ॥ शाखे
नि ॥ यथाश्वसुर्भेतिनिशयशयणाभलतयातेनित्यसिद्धैषधर्कनाउदितानहत् ॥ ६० ॥ यदिकाधाधकुनपायतीर्हीकयात्सपामादेशुपकथ्येततसाह ॥ एतदिति ॥ स्वमनुभू
तपुलयाविषेपुलानुभूतिभाषस्वयं कथ्यतेलाकट्टस्यस्य ॥ ६१ ॥ त्वमपिस्वानुभूतिनामोप्येवततममदृष्टसास्येर्वमापकूर्धित्याह ॥ पासोसीति ॥ भद्रकवहादिखिणपाणाम
भाशरवधर्कदृष्टुर्निर्भेद अतएवमहाश्वशात्मजातस्यवशोपायादुभूतोसितनएववर्तशाकलाप्रकोषेह क शोकएकत्वमनुपपन्नइतिभ्रुनेरितिभाष ॥ ६२ ॥ ॥ इतिश्री
शिविध्वज० शास्त्रयप्रकाशनिघण्ट ५०१ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥

आमन्त्र्यतर्हितकुभेविस्मितस्यमहीपतेः ॥ चिरंविस्मयविश्रान्तिःसमाधाविहवर्ष्यते ॥ १ ॥ यथेदं सर्वमुत्थितमित्यध्यारोपेणयथाचप्रविलीयतइत्यपवादेनचसर्वपूर्णब्रह्मत्वं
 नेमयाकथितम् ॥ १ ॥ गुरुशास्त्राभ्याश्रुत्वास्त्रियविचारेणमत्वाचसम्यग्बुद्धासाक्षाद्देष्टव्यंभरणभागात्स्यदेपरेपदेकदाचित्समाधिप्राधान्येनकदाचिद्ब्रह्महारेणचयथेच्छसित
 यतिष्ठ ॥ २ ॥ स्वर्गिभद्रसाम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ एषामहुपदिष्टैव ॥ ५ ॥ सप्रणामप्रतिवचनारूपवर्मतर्धानम् ॥ साध्वीभिर्भर्तृकतनमस्कारस्यापासत्वात् ॥ ६ ॥ स्वमादिप्रतिभा
 नगतंधनादिवस्तु ॥ अतेजागरे ॥ ७ ॥ चित्रमश्वर्षम् ॥ ८ ॥ चिरोदयसदाप्रभातशाश्वताभ्युदयवाब्रह्म ॥ ९ ॥ कालयुक्त्याभायोदयसमययोगेन ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ इयंसा
 कुंभउवाच ॥ इतितेकथितं सर्वशिविध्वजमहीपते ॥ यथेदमुत्थितं सर्वं यथाचप्रविलीयते ॥ १ ॥ एतच्छ्रुत्वाचबुद्धाचमत्वाचमुनिना
 यक ॥ यथेच्छसितयातिष्ठष्टेषुपरेपदे ॥ २ ॥ स्वर्गं गच्छाम्यहंपर्वकालेस्मिन्नारदोमुनिः ॥ ब्रह्मलोकात्समायातोभवत्यमरसंसदि
 ॥ ३ ॥ नमंपश्यतिचेतत्रतकोपमुपगच्छति ॥ नोद्देजनीयाभय्येनगुरवोहिकदाचन ॥ ४ ॥ त्यक्तसंकल्पलेखेननकिंचिदभिवान्छिता ॥
 लयासदैववसव्यंहृष्टिरेषैवपावना ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतियावस्यतिवचःपुष्पहस्तःशिविध्वजः ॥ प्रणामायददत्त्येषताव
 दंतीधमाययौ ॥ ६ ॥ प्रतिभानगतं वस्तु यथैवातेनहृष्यते ॥ नहृष्टवांस्यथाकुंभमग्रेराजाशिविध्वजः ॥ ७ ॥ गतेकुंभेमहीपालःपरंविस्म
 यमाययौ ॥ तमेवचितयंश्चित्रं चिन्तयामासचित्रं विलसितं विधेः ॥ यत्कुंभव्यपदर्शेनबाधितोस्मिच्चिरो
 दयम् ॥ ९ ॥ कनारदसुतःकुंभःकाहं नामशिविध्वजः ॥ केवलं कालयुक्त्यैवसोहंसंपरिवोधितः ॥ १० ॥ अहोनुसम्यक्कथितं देवपुत्रेणशु
 क्तिमत ॥ अहोनुसं प्रबुद्धोस्मि मोहनिद्राकुलशिरात् ॥ ११ ॥ काहमासं विनिर्ममः क्रियाजालकुक्कर्म ॥ इदंकार्यमिदंनेतिभिध्याविभ्रम
 चक्रके ॥ १२ ॥ अहोनुशीतलाशुद्धाशान्तं यंपदवीनिजा ॥ रसायनोद्भवाकारासत्वं शीतयतीहमे ॥ १३ ॥ शाभ्यामिपरिनिर्वाप्तिसुख
 मासेचकेवलम् ॥ लणप्रमपिनेच्छामिसंस्थितोस्मियथास्थितम् ॥ १४ ॥ एवंसंचिंतयन्त्याजानूननिर्वासनाशयः ॥ शैलादिवसमुल्की
 णीमौनमेवावतास्थिवान् ॥ १५ ॥ तस्मिन्नेवततोमौनेनिःसंकल्पेनिराश्रये ॥ प्रातिष्ठानिश्रलांप्राप्यसतस्थौगिरिशृंगवत् ॥ १६ ॥ सतत्र
 संशान्तभयोऽचिरेणचिरेणविश्रान्तमतिःसमात्मा ॥ चिरेणसंप्राप्तनिजामलात्मायोगेनसुष्यापततोदितात्मा ॥ १७ ॥ ॥ इ०वा०वा०
 दे०मो०नि०पू०चू०शिविध्वजसमाधानं नामद्वाधिकशततमःसर्गः ॥ १०२ ॥ ॥ ६३ ॥ क्षाकतास्मरुपासाम्नाभ्यपदवी ॥ सत्वनिर्वासनंम
 न ॥ १३ ॥ तैनेवस्यस्पर्णकामतामाह ॥ शाभ्यामीति ॥ १४ ॥ शैलात्समुल्कीर्णःप्रतिमादिवमौनवागादिचेष्टारहितयथास्यात्तथासमाहितोवतस्थिवान् ॥ छादसत्वाह्नि
 टकसु ॥ १५ ॥ मौनेमुनिकर्मणिसमाधौ ॥ १६ ॥ सराजातयसमाद्यौसप्राप्तनिजामलात्मासन्समात्मासमरसःसर्वचिरेणविश्रान्तमतिर्भूत्वाअचिरेणसद्यप्यसशान्तभयःसर्वचि
 रकालानुवृत्तेनयोगेनअदितात्माअखण्डितस्वभावःसुष्यापसुषुप्तद्वविशश्रामेत्यर्थः ॥ १७ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनिर्वाण०पू०द्व्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १०२ ॥

पूरात्पाया परात्त्वाम्हेणपुराणम् ॥ यथाशुभ्यावनरास्तदात्वात्पश्वणपत्ते ॥ १ ॥ एवमुकरीत्यागिशिव्वजोराजानिर्विकल्पसमाधानात्काष्ठकुब्जोपमस्थितिरभूदिति
 शय ॥ पूरात्त्वाम्हेणपुराणम् ॥ १ ॥ ततारपुत्रम् ॥ २ ॥ देवपुत्राहर्तिकुम्भेपम् ॥ क्षिण्डीशरीररूपमाकारजपाह ॥ ३ ॥ नृपकर्मरत्नकार्यमजानुरजनमित्यर्थ ॥ ४ ॥
 कुम्भानारवप ॥ ५ ॥ सपुत्रकार्यनिपाकारनिर्दिष्टमुक्तावमिद्विद्वत्प ॥ ६ ॥ अपराजा ॥ ७ ॥ इदानींप्रातरभ्यकर्मशेषकालेदेहत्यागात्किमर्थकरोतिनकरोतिवत्या

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ निर्विकल्पसमाधानात्काष्ठकुब्जोपमस्थिति ॥ एवशिविव्वजोराजाचूडालामधुनाशृणु ॥ १ ॥ शिविव्वजज
 मत्तारकुम्भवपणतनसा ॥ प्रयोध्यांतीधिभागत्यतारतरसानम ॥ २ ॥ देवपुत्राकतिव्योधिजहोमायाविनिर्मिताम् ॥ विदग्धमुग्धमा
 कारक्षेणजपाहसुदरम् ॥ ३ ॥ तमसास्वपुरप्रापविवेशांतपुरक्षणात् ॥ हस्थाधभूवलोकस्यनृपकर्मचकारच ॥ ४ ॥ वासरधितयनाथ
 पुनरधरमत्यसा ॥ वभूवकुम्भोयोगेशिरिविव्वजवनययी ॥ ५ ॥ तथातत्रैवतभूपमपश्वहनभूमिगा ॥ निर्विकल्पसमाधिस्यसमुत्कीर्ण
 मिवदुमम् ॥ ६ ॥ अहानुखलुभोदित्याविश्रातोयमिहात्मनि ॥ स्थित स्वस्य समश्रांतहलुवाषपुनपुन ॥ ७ ॥ तदेनतावदेतस्माद्वाधया
 म्पिपरात्पदात् ॥ इदानींमेवकिदेहत्यागमेपकरांतिवै ॥ ८ ॥ किंचित्कालसुरत्वेपराज्येनविपिनेनवा ॥ मममेवगमिष्यावस्यत्केद्देहाविभौ
 समौ ॥ ९ ॥ तस्यापदेशोविपम परिणामनगच्छति ॥ अनेनाश्यासयोगनतावदावोधयाम्यहम् ॥ १० ॥ इतिसच्चित्त्यशूडालासिंहनाद
 चपरसा ॥ भूयोभूय प्रभोरभेवनेचरमयप्रदम् ॥ ११ ॥ नचचालशिलेवाद्वापदानादेनतेनस ॥ भूयोभूयश्रुतेनापितदासातव्यचाल
 यत् ॥ १२ ॥ चालित पातिताप्यपयदानयुनुधेनप ॥ तदासच्चित्तयामासचूडालाकुम्भरूपिणी ॥ १३ ॥ अहोपरिणत साधु स्वपदेभग
 वानयम् ॥ तदेनहिययायुक्तयासांप्रतयोधयाम्यहम् ॥ १४ ॥ अयवैर्नमहात्मानांकिमर्थयोधयाम्यहम् ॥ विदेहयोधमासापतिपुत्रेपय
 याल्लखम् ॥ १५ ॥ अहमप्यनादाहमिमत्यक्कापरपदम् ॥ अपुनजंननायेवगच्छामीहकिंसमम् ॥ १६ ॥

शय ॥ ८ ॥ विपिनभोग्यकमक्षपयर्धतमिधितेनवा ॥ सभुन्यकालमयसमौनुत्यत्वभाशौगमिष्याव ॥ कैवल्यमितिशेष ॥ ९ ॥ उपदेशात्प्राक्प्रयाकत परिणामसममम्
 निरावस्थितिर्पदेतपराशकनागच्छन्दिदानींमेवहस्यामे ॥ तथाचकीचन्मुक्तिमुखांनभवायमप्यपयोप्यदितिभाष ॥ १० ॥ यभाश्रुत् ॥ ११ ॥ पाणिसेपेपणाशालयत्
 ॥ १२ ॥ १३ ॥ समभूमिकानुपदेशयर्धतपरिणत ॥ अहोपत्यायर्थे ॥ तथाचतस्रोपदेशोविपम परिणामनगच्छतीतिभयसमावनादेषैवेतिभाष ॥ १४ ॥ अतएवाह ॥
 अपयति ॥ निरहंनिष्ठम् ॥ १५ ॥ सपसर्वैवगच्छाच्चिद्वन्वीवर्नोक्कमधिकसुखरमितिशेष ॥ १६ ॥

महामतिरित्यनेनावश्यभोक्तव्यतदीयप्रारब्धकर्मशेषमपिसास्यमत्यादृष्ट्वापुनर्संचितयामासंतिसूचनाय ॥ १७ ॥ सत्वंनिर्वासनंमनस्तस्यसस्कारलेशात्मनाशेषोयद्विद्वद्वरे
 पारब्धवशेषितभायालोशोपहितेहाद्वैतस्यप्यस्ति ॥ १८ ॥ कालेनतदुद्भवमयेन ॥ यथावसतारभेदुमेमूलकोशेमूलप्रदेशोर्भोगोरसस्तस्मिन्सुक्ष्मभावेनालीनभाविपुष्पजा
 लमिवसत्वशेषोयद्यस्तीतिपूर्वोक्तान्ययः ॥ १९ ॥ तर्हिपद्यबोधितोयजीवन्मुक्तःसन्एवमहमिबविहरन्जवत्येव ॥ अथयदिसत्वशेषस्यापिवाधान्मुक्तोभवतितत्सर्वाहमपिस
 मनेनसाकमेवमुक्तिगच्छामि ॥ २० ॥ स्थरीनदेहोष्मलिंगेनवक्ष्यमाणलिंगेनपतिजीवतीतिसाशकमालोक्यसवोधहेतुदयनेसत्वशेषव्यवृथ्यत अस्यद्विसत्वशेषोस्स्येवेत्यवाच

इतिसांचित्यदेहंस्वत्यक्तुमभ्युद्यतासती ॥ पुनःसंचितयामासचूडालासामहामतिः ॥ १७ ॥ आलोकयामिचैतावदेनेदंमहीपतेः ॥ यद्य
 स्यसत्त्वशेषांस्त्रिवोधबीजंरुदंतरे ॥ १८ ॥ तत्कालेनैपभगवान्संप्रबोधमुपैष्यति ॥ मूलकोशरसालानंपुष्पजालमिवहुमे ॥ १९ ॥ तद्
 वंविहरन्जीवन्मुक्तएवभवत्यलम् ॥ मुक्तोभवत्यथयदिमन्येगच्छामितत्समम् ॥ २० ॥ इतिसांचित्यचूडालास्यशनेननयेनच ॥ पति
 मालोक्यसाशंकमुवाचवरवर्णिनी ॥ २१ ॥ अस्त्येवसत्वशेषोस्यद्विसंबोधकारणम् ॥ संबोधहेतुदयनसत्वशेषंव्यवृथ्यत ॥ २२ ॥ ॥
 श्रीरामउवाच ॥ ॥ भृशंसंशांतचित्तस्यकाष्ठलोष्टसमस्थितेः ॥ सत्वशेषःकथंब्रह्मज्ञायतेथानशालिनः ॥ २३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 प्रबोधकारणंप्रस्यदुर्हंस्थानुवपुर्द्विदि ॥ विद्यतेसत्वशेषोतर्जोपुष्पफलंयथा ॥ २४ ॥ चित्तस्यंदविद्युक्तस्यतस्यास्पंदितसच्चितः ॥ द्वित्वैक
 त्वविहीनस्यसमस्याचलसंस्थितेः ॥ २५ ॥ कायःममसमाभोगानभलायतिनद्वध्यति ॥ नास्तमेतिनचोदतिसममेवावतिष्ठते ॥ २६ ॥
 द्वित्वैकत्वादियुक्तस्ययस्यप्रसंदतेमनः ॥ तस्यदेहोन्यानतामेतिनास्पंदस्यकदाचन ॥ २७ ॥ चित्तस्यंदोहिसर्वपांकारणंजगतःस्थितेः ॥ रा
 मभावविकाराणंकुसुमानांयथामधुः ॥ २८ ॥ अस्मिन्प्रयास्यतादेहेचेतसोहिमुहुर्मुहुः ॥ हर्षःकोपोनसंसंभोहोवशमेतिरघूदह ॥ २९ ॥

चेतिपरणसहान्वयः ॥ २१ ॥ २२ ॥ स्थरीनेननयेनचेतिपदुक्ततत्रनयशब्दार्थजिज्ञासुरामपृच्छति ॥ भृशमिति ॥ २३ ॥ देहेद्विद्विद्विपरिणामापक्षयादिविकारानुदयःसत्व
 शेषेऽलिंगमित्युत्तरवक्तुर्लक्ष्यमनुवदति ॥ प्रबोधेतिद्वाभ्याम् ॥ २४ ॥ द्वित्वैकत्वविहीनस्यनिर्विकल्पस्य ॥ २५ ॥ ग्लायतिग्लानिगच्छति ॥ २६ ॥ अन्यस्यतुर्तद्वैपरीत्यमित्या
 ह ॥ द्वित्वैकत्वादीति ॥ २७ ॥ तत्कुतस्तत्राह ॥ चित्तस्यद्वइति ॥ जगतःस्थितेर्ब्यवहारस्यहेतुभूतानासर्वपांभावविकाराणाकारणम् ॥ २८ ॥ अतएवपुनर्जन्मवीजसत्त्वेस्मा
 द्देहाद्देहांतरप्रयास्यतश्चेतसोमुहुर्मुहुयत्नेनियत्समाणोपिहर्षःकोपःसंभोहश्चनवशमेतिनपिहृतीशकयने ॥ तदेवपुनर्जन्मावश्यभावेऽलिंगमित्यर्थः ॥ २९ ॥

चित्तद्वारिद्विकारशीर्षीयुक्तायविविकारानिर्बन्धत्वाद् ॥ चित्तद्वैति ॥ सर्वत्रनिर्वासनचित्तत्रयार्जित अग्रतिसधधनेनत्यक्त ॥ तथाधचित्तेनाहृतपायपरिग्रहपूर्वदेहव्याधि
 रिकारदेहुरित्तभाग ॥ १ ॥ देहभ्रमरायचित्तगिरिद्वैतारोगादिरासधनदरपत्र ॥ ११ ॥ कियत्कालार्थाभ्यर्तुर्नःसत्त्वगुणलभ्यतदन्तिषेधारभ शेषशेषेणतत्पराभयपूर्वमित्याह ॥
 सपरच्यर्त्न ॥ मधुवदग्निभासिकरकरव्यमधिरियुष्यद् ॥ कालाद्यारभ शयस्यकालात् ॥ १२ ॥ सत्यस्यापिषधपेनुयतोरेवेविलोप्यतदस्याह ॥ देहेद्वैति ॥ मोक्षित्तमित्यस्यभरणा
 भ्रियापम् ॥ नात्यसद्वर्त्तनिसमवाग्निभ्रयापम् ॥ पक्ष्मेनपरपत्र ॥ १३ ॥ शिरिविष्वभदेहेनुर्भाषर्त्तलगातिनयाददानित्याह ॥ शिरिविष्वजस्येति ॥ नेजसाऊष्मणा ॥ १४ ॥

चित्तत्रयशमभायातंकायाय सत्ववर्जित ॥ याधतेनांधरस्येवतस्यभावविकारम् ॥ ३० ॥ वीच्यादिनययोदितिसभायाजलसंतते ॥ तथा
 नदस्यतटाप मभायामत्यसतत ॥ ३१ ॥ सत्वस्यानुपलभोस्तिनतस्योपशमाहते ॥ यावद्भातिसमतत्वकालाच्छाभ्यतिकेवलम् ॥ ३२ ॥
 दह्यस्मिस्तुनंचित्तनापिसत्वचवियते ॥ सतापेहिमवद्रामपषत्वनविलीयते ॥ ३३ ॥ शिरिविष्वजस्यदहेसोनिश्रितस्तेजसार्जित ॥ स
 त्वांशतचमयुक्त संननरलानिभाजनम् ॥ ३४ ॥ ततथाभूतमालोभ्यभर्तुर्देहवरंगना ॥ अनुञ्जितवर्तदेहचित्तयामाससत्वरम् ॥ ३५ ॥
 चित्तत्वसवणशुद्धनविभ्यायाधयाभ्यहम् ॥ भविव्याद्येधनकालमयतत्राहिसस्थिता ॥ ३६ ॥ नयोधयाभिपयेनचिरात्तद्व्यातस्वयम् ॥
 विमंकेवावतिपुहमित्येववांधयाभ्यहम् ॥ ३७ ॥ इतिमचित्तयूद्वालादेहकरणपत्रमासंत्यज्यप्रापचित्तत्वंस्थितिमापतवर्जिते ॥ ३८ ॥
 तत्रसांचननास्यदृत्वासत्ववत प्रभा ॥ स्विवेशशुनदहस्वर्गाहमिवपक्षिणी ॥ ३९ ॥ कुमारातरियात्यायनिविष्टाकुसुमस्यले ॥ सा
 मगातुनदृत्तासाभ्रभरदृष्टनि स्वना ॥ ४० ॥ तसामस्वनभाकण्यचित्तत्वगुणशालिनी ॥ वयुधेभूपतदेहैवसतइवपश्चिनी ॥ ४१ ॥ दश
 विद्यासयाभासार्तातटाकइवाजिनीम् ॥ दशतसत्वसपत्ति शिरिविष्वजमर्हापति ॥ ४२ ॥

पशुसमायापरसनमनुसपत्त ॥ तत्रपत्याग्निता ॥ स्वरहृमनुक्षितवर्तीसर्ता ॥ १५ ॥ चिसत्वपागुत्तन्द्राहैर्ब्रह्मतत्प्रायकायपदशेनप्रचिरयतप्रतत्सआवेसस्थितासर्ताचिरका
 तनभरिष्यदापनकांमपुर्नससोपयार्धनि ॥ १६ ॥ ननुचिराणसत्वपदमेवपुष्यतीकपोधनत्वरपातभाह ॥ नेति ॥ राज्यपालनेनियकहाह्नमर्त्तषसमाध्यास्थानुरासत्त भ्यु
 न्धिनानाधर्याचिन्मयकात्तस्यदस्थानुशक्रार्थानिभाष ॥ १७ ॥ स्वदेहसंज्यतदहृदयविरयतदीपेद्वाह्रजलक्षणेचिसत्त्वस्थितप्रानेत्यध ॥ १८ ॥ तथानिर्धकस्यसमाधिना
 क्षीरारकरदकषीभूतयाभननायासर्वायचिराभाषसधत्तिरुदृ पृथग्भयनानुकूलस्वरम् ॥ १९ ॥ ४० ॥ चिमृचिशशासस्वचित्तारानुबुद्धिरितिविष्वजनाह्रभाषसत्कारो
 द्वापेनभानत्वापादेहैकाह्रव्यासापुरुषे ॥ ४१ ॥ नार्त्तमाधिनीतिनाम् ॥ ४२ ॥

गायनमित्यशित्यात्वाभावश्लोदंस ॥ परेण दिव्येन वपुषा युक्तमपरं सामवेदमिवेत्युत्प्रेक्षा ॥ ४३ ॥ कुसुमं पुष्पांजलिम् ॥ अनेन तपःप्रभावात्साकसंचितपुष्पाणां मन्लानतागम्य
 ते ॥ ४४ ॥ दिव्यास्त्रभाग्योदयेन उदिता . पुनर्दर्शनाभ्युदयफलस्मृतिगोचरतांगताः ॥ अथवा किमद्भग्यचित्तया महान्तःस्वनरूपरानुग्रहोद्यत इत्याशयेनाह ॥ केनामेति
 ॥ ४५ ॥ महत्कारणनचेदिहागमनेद्वितीयिककारणं भवेत्संभाविततद्द्वहीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ त्वयैव समसाकम् ॥ स्थानत्वामेव स्मरवित्तियावत् ॥ ४७ ॥ अतएव रस्येपि स्वर्गोसा
 अपश्यत्कुंभमग्रस्यं सामगायनतत्परम् ॥ परेण वपुषा युक्तं सामवेदमिवापरम् ॥ ४३ ॥ अहो बत वयं धन्याः पुनः प्राप्नुमः स्वतः ॥ इत्येवो
 दाहरन्नाजकुंभाय कुसुमं ददौ ॥ ४४ ॥ दिव्योदिताः स्मो भगवंस्तव चेत्सिपावने ॥ केनामवामहासत्वाः प्रसादेष्वंगनास्थिताः ॥ ४५ ॥ अ
 स्मत्पवित्रीकरणमेवागमनकारणम् ॥ नचेत्किंचागमेद्ब्रह्मिद्वितीयं कारणं भवेत् ॥ ४६ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ यतः प्रथतियातोस्मि त्वत्सका
 शादनिंदितः ॥ ततः प्रभृतिचेतोमेत्वयैव हेसमं स्थितम् ॥ ४७ ॥ रम्ये स्वर्गेन तिष्ठामिसमीपे तव सांप्रतम् ॥ अभीष्टमुद्यदेवांगरम्याणां तरपु
 रः स्थितम् ॥ ४८ ॥ त्वाह शोबं धुरासश्रुद्धन्मिचंतथासरवा ॥ विभ्रास्योवापिशिष्यश्च मन्ये जगति नास्मि ॥ ४९ ॥ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥
 अहो न फलितं पुण्यपादपुर्नः कुलाचले ॥ यस्माद्भवानसंगोपि वांछत्यस्मत्समागमम् ॥ ५० ॥ इदं वनमिमेदत्ताभृत्याय महमाहतः ॥
 रोचते तेन च रत्सर्गस्तदिह स्थीयतां प्रभो ॥ ५१ ॥ भवद्वितीर्णया योगयुक्त्या विश्रांतवानहम् ॥ यथासाधो तथा मन्ये स्वर्गे विश्रमणं कुतः
 ॥ ५२ ॥ तामेव संस्थितिं स्वच्छामवलंब्य प्रकाशिनीम् ॥ विहरेह यथाकामं स्वर्गभूमितले तथा ॥ ५३ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ परेपदेमहा
 नदेकच्चिद्विश्रांतवानसि ॥ इदं भेदमयंदुःखं कच्चिस्संस्त्यक्तवानसि ॥ ५४ ॥ कच्चिदापातरस्येभ्यः संकल्पेभ्योरतिर्भृशम् ॥ निर्मूलतांगतारा
 जन्भोगनिरसमेव ते ॥ ५५ ॥ हेयादेयदशातीतं शांतं शमसमास्थिति ॥ यथाप्राप्तेष्वनुद्देगं कच्चिन्नवमनःस्थितम् ॥ ५६ ॥ ॥ शिखिध्वज
 उवाच ॥ त्वत्ससादेन भगवन् दृष्टाहस्यातिगागतिः ॥ प्राप्तः संसारसीमांतो लब्धो लब्धव्यनिश्चयः ॥ ५७ ॥ चिरादतिचिरेणैव विश्रांतो
 स्मि निरामयः ॥ लब्धं लब्धव्यमखिलंतमः संशिरसं स्थितः ॥ ५८ ॥ नोपदेष्टव्यमस्माकं किंचिदप्युपयुज्यते ॥ सर्वत्रैवातिलसोस्मि संस्थि
 तौस्मि गतज्वरः ॥ ५९ ॥

प्रतनतिष्ठामिकिनुतवसमीपेतिष्ठामि ॥ हेअंगयतोवहूनामपिरम्याणां मध्ये चिस्सस्यपदेवाभीष्टभवनित्त्वद्यतउद्योगप्राप्यमेवसत्पुरःस्थितं भवति नोद्योगं विनेति त्वदर्शनोद्योगव
 शादेवमभागमनमित्यर्थः ॥ ४८ ॥ मयिकोवातेप्रीतिहेतुरतिशयस्तथाह ॥ त्वाह शति ॥ ४९ ॥ कुलाचलेअस्मिभ्भदरे ॥ ५० ॥ मस्तीत्यातेस्वर्गेनरोचतेचेत्तर्हिइहमत्स
 निद्वौ ॥ ५१ ॥ ममापिलद्वितीर्णसमाधिखुल्लवसस्य स्वर्गोच्छानास्त्याह ॥ भवद्वितीर्णयेति ॥ वितीर्णयदाहत्तया ॥ ५२ ॥ तांमसमुपदिष्टामेवभूमानदसस्थितिमवलंब्य ॥
 प्रकाशिनीत्प्रकारात् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ शमेनसमस्थिति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ चिराद्दृढकालोत्तरम् ॥ अतिचिरेणदिनत्रयपर्यंतम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

कदाचन प्राप्तिरित्येव ॥ तदा भक्त्यनिरासममन स्वस्वात्मरक्षणस्य भाषितम् ॥ ६० ॥ यदित्यदप्यक्तिकर्तनं शास्त्रिणां हेतुकारो धारितलाभाद् ॥ नि संवेतिरिति ॥ स्पष्ट
 म् ॥ ६१ म ॥ नदिर्वाशासिद्धम तात्पदकरोनि० प० पू० इति धरणात्तम सण ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कुंभस्तरमरोरक्षासभोगेच्छाप्रकथयते ॥ स्वगापदशास्युर्वा
 नवैवपुनुरागम ॥ १ ॥ इत्युक्तमन्ताराभिरालनीत्यप्यात्विधिप्राप्ति कथाभिः परस्परसख्यदनाधितोय ॥ १ ॥ सरसांनित्थानिसारसानिपथानिपक्षिमुपुनानिषय
 स्थिरनरनभानररापिनि कल्पमूलानिनाशधनरक्षक प्रसिद्धद्वन्द्वनेवनेइवतिधारोय ॥ २ ॥ नेनअभिव्यक्तमसिद्धेनाधारोण ॥ धनेमहारण्यं ॥ काननवीधिपुत्रधनरक्षण
 ज्ञातमज्ञातमप्राप्तसक्तस्यभ्यभाश्रितम् ॥ तत्त्वपरत्वसत्त्वंमेस्वस्यैवाक्तिनकिंचन ॥ ६० ॥ नि संवेतिर्विगतमोहसयोविरागांनित्यो
 दित ममममागयसवमौभ्य ॥ सवात्मक सकलसंकलनाविशुकआकाशकांशविशदसमभास्थितोस्मि ॥ ६१ ॥ ॥ इत्यापर्ववा०
 वा० द० मा० नि० पू० च० कुंभपुनरागमननामइयधिकजातम सर्गा ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्य
 प्यात्मविधिप्राप्ति रथाभिलापरस्परम् ॥ असातेवपेवतारौमुहुर्तन्वितयवन ॥ १ ॥ ततउत्थायकस्मिश्चिस्तानौसरससारसे ॥ मरोव
 रंवेनेष्वविद्वतानेनवेने ॥ २ ॥ तनाचारणताभिश्चकथाभिस्तौवनतत ॥ नीतवतीदिनान्यथैतासुकाननवीथिपु ॥ ३ ॥ ॥ अथकुम्भ
 उवाचान्यदनयावांगिराविति ॥ तदांभितितृपुंमत्वातावुभौप्रविचरतु ॥ ४ ॥ वनाप्यनेकरूपणिजगलानितगनिषा ॥ सरासिगुल्मजा
 टानिथंगाणिगहनानिच ॥ ५ ॥ नटांशशासुयाप्रामानगराणिवनानिच ॥ मजुषोपानगिरीन्कुजास्तौर्यान्यापतनानिच ॥ ६ ॥ सममे
 वममरुहोसमवेतोस्थितावुभौ ॥ समसत्त्वोसमांसाहोसतौतस्यतु सदा ॥ ७ ॥ आनचतुर्विर्तुन्वेवान्जुभुजातेचरायव ॥ समतेमेव
 मित्तचसमपुद्गायभुवतु ॥ ८ ॥ तमालवनलवदंपुमदारगहनपुष ॥ दृपतीस्त्रिमशब्दद्वयोसुद्धतातीर्विरजतु ॥ ९ ॥ इदगेहमिदनेतिविकृत्य
 पटनानमन ॥ नजहारतयारामवात्येवविद्युपाचलम् ॥ १० ॥ विचरतुसौसुद्धदौकचिद्धूलिविधुसरो ॥ कचिच्चदनदिग्धर्वागौकचिद्
 स्पानुरजितौ ॥ ११ ॥ कचिद्द्विष्यांपरधरोचिनायपरधरोकचित् ॥ कचित्तद्वैवसदृशौकचित्कुसुममद्वितौ ॥ १२ ॥

निभर ॥ नर्तराटपर्यदनकपथावदस्यनिकरतासुष्यत ॥ १ ॥ ओमित्यभिपरी ॥ वृषस्येधकृमस्याप्यर्थात्तद्विकृतास्यस्युभयकृकचरितसमानकर्मकनामाभिस्यस्यत्वे
 निष्कान्त्यपिनरेरा ॥ ४ ॥ ५ ॥ ॥ समवेतोसपुटिरीसीधितलदस्यपिषमभेवस्थितीशद्वतौपरस्परानुभवकथयती ॥ ७ ॥ विक्रमलाहोरातिलमररोषेतिपाठम् ॥ ८ ॥ ९ ॥
 अनिकमस्थिप्रितक्षणमाह ॥ नर्ममिति ॥ विकल्पकर्मनामयामानजहार ॥ १० ॥ मियपियविद्वेकस्यापितयोर्नाभित्याह ॥ विचरतुदित्यादिना ॥ ११ ॥ १२ ॥

सत्वेननिर्वासनचित्तेनोदात्तयाउत्कृष्टतया ॥ १३ ॥ अथकेवलमिजभावेनपरस्परौपभोजकारथ्यभोगोत्तरकालद्वयतिभावोपभोजकारथ्योद्वयकाले ॥ १४ ॥ कामेन
अन्नधर्भरणरोगजनचित्ता ॥ १५ ॥ यथापामभोगप्रतिअतिष्ठतांनिदन्तगतीनाम् ॥ एकस्याभोगनिदन्तावेवाप्रहोनिर्वथस्तदालिकायाद्यति सामूढतैव ॥ १६ ॥ अधर्भरोग
असादिहेतुभ्योभोगेभ्यो लोकोत्पद्यतिवर्तितव्यमेवअयनतत्पामक्तिरित्याराधेनाह ॥ निजइति ॥ एवसर्वसामयोसत्वेपियास्वभर्त्तरनकामवतीसाअजीवन्मुक्ताचेद्भर्तुपभो

दिनैःकतिपयैरेवसमचित्ततयातया ॥ सत्वोदात्ततयाचैवराजाकुंभवदावभौ ॥ १३ ॥ अथतंशुरगर्भाभंचूडालासाशिखिध्वजम् ॥ द
ध्याशोभामुपगतंचित्तयामासमानिनी ॥ १४ ॥ अयंपतिरदीनात्मारभ्याश्रवनभूमयः ॥ इयंस्थितिरनायासायानकामेनवंचिता ॥ १५ ॥
जीवन्मुक्तधियांभोगंयथाप्राप्तमतिष्ठताम् ॥ एकाग्रहात्मिकतुच्छामूढतैवोदताभवेत् ॥ १६ ॥ निजःपतिरुदारत्मानिराधिश्चनवंव
वयः ॥ ग्रहाणिपुष्पजालानिसाहतायानकामिनी ॥ १७ ॥ वनपुष्पलतागोहेस्वायत्तेभर्त्तरिप्रिया ॥ रमतेयाननिर्दुःखासाहतेवदुरंगना
॥ १८ ॥ रम्यंविवाहितंकांतंपतिमासाद्यनिर्जने ॥ स्त्रीसतीयानरमतेनाधिगस्तुदुरंगनाम् ॥ १९ ॥ समुज्झतायथाप्राप्तमपिवेद्याविदास
दा ॥ अनिद्यं समुदारार्थकिंतज्ज्ञेनकृतंभवेत् ॥ २० ॥ तांकिंचिद्रचयाम्याशुप्रपंचंप्रेक्षयावने ॥ येनायंभूपतिर्भर्त्तरमतेमयिमानदः ॥ २१ ॥
इतिसिंचित्यचूडालाकुंभवेपथरापतिम् ॥ प्राहकाननगुल्मस्थाकोकिलंकोकिलायथा ॥ २२ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ चैत्रमासस्यशुद्धौ
यंप्रतिपद्विसोमहान् ॥ अद्यास्थानंमहारंभस्वर्गंभवतिवैहरैः ॥ २३ ॥ सन्निधानंमयातत्रकर्तव्यंपितुरभतः ॥ यथास्थिताहिनियतिर्न
संत्याज्याकदाचन ॥ २४ ॥ प्रतिपालयितव्यंमेत्वयेहचवनावनौ ॥ क्रीडितानवपुष्यायांसमुद्देगमगच्छता ॥ २५ ॥ आगच्छामिदिनांते
द्यनिर्विकल्पंनभस्तत्नात् ॥ सगां दतितरामेवल्लसंगोममतुष्टये ॥ २६ ॥ इत्युक्तामंजरीकुंभोद्दौमित्रायकौस्तुमीम् ॥ प्रीतयस्वामिव
प्रीतिकानंदनदक्षजाम् ॥ २७ ॥

गविघातपापेनहता जीवन्मुक्ताचेह्लोकसप्रहभागप्रयुक्तनिदादिनाहतेत्यर्थः ॥ १७ ॥ उक्तमेवस्पष्टमाह ॥ वर्तेति ॥ १८ ॥ १९ ॥ अनिद्यस्वउदारार्थंभोगंसमुज्झताकिंकिम
धिकफलंकृतभवेत् ॥ नकिंचिद्विषयर्थः ॥ २० ॥ प्रेक्षयास्वप्रज्ञया ॥ मथिरमतेरतिसुखलज्जते ॥ २१ ॥ २२ ॥ अथास्थानदेवर्षिसंभामेकनम् ॥ हेरिद्रस्य ॥ २३ ॥ पितुर्ना
रदस्य ॥ २४ ॥ प्रतिपालयितव्यमेआगमनमासायंप्रतीक्षितव्यम् ॥ २५ ॥ निर्विकल्पआगमनपाक्षिकत्वरहितनियतामतिवावत् ॥ २६ ॥ कातामनोहरा नंदनदक्ष.कस्यत
रस्तज्जामंजरीम् ॥ २७ ॥

शरन्मुत्पयोशेनिजलमथलहृत् ॥ १८ ॥ धनधानेनविषारिषरत्परशीलपुष्पाजलिम् ॥ पदसस्कारपक्षेनपुसकर्लिंगसर्वनामेतिप्रागेवपदत्तभरगनपुमकर्लिंगपविशेषसबधे
 चिननिवर्त्तते ॥ तथाशाब्दमङ्गाभाष्येराकपधानेनधनासाद्विभिरपिद्युत्यतिद्वगुत्रमनियमः क्रियतेपथपचनत्वागस्थार्इतीति ॥ द्विमकालेभर्षोहृम ॥ १९ ॥ आरर्शनट्टिपयसर
 याम्भनदेशादपि ॥ अर्धमपम ॥ १० ॥ स्वसूहालारूपम् ॥ आययोपय ॥ ११ ॥ स्फुरत्सनाकमत्पृषमकरित संजातमभरीकआकार संस्थानयस्यनयाविधकम्यहक्षोप
 मय ॥ ११ ॥ ११ ॥ पयाहशाकलपुष्पापतलितहृत् ॥ १२ ॥ तपमत्तसनिधौमूर्त्तयामपुतिषकार ॥ श्यामादीहनमप्यस्यावूहाला ॥ १५ ॥ आदत्त सादर ॥ १६ ॥ वि
 आगतम्यत्वयाशोघमेववदतिभूपती ॥ पुष्टुवंपवनाह्योमशरन्मुत्पयोदवत् ॥ १८ ॥ पुष्पाजलिजहौव्योमवजनकुस्तुमदामजम् ॥
 विसारिवनवातनदिर्भहेमइवांशुद ॥ १९ ॥ शिखिध्वजोव्रजंततददर्शाऽदर्शनंनदा ॥ उन्निद्रोद्धययावर्हीधीमयीतिर्हिदुस्त्यजा ॥ ३० ॥
 शिखिध्वजदृशामतेव्योऽक्षिकुम्भवपुजंही ॥ शातावत्तंववारिश्रीमुंघास्वरूपमाययौ ॥ ३१ ॥ प्रापमजरिताकारकस्यदक्षोपमपुरम् ॥
 स्फुरत्पताकमालीयस्वंगरम्यदिव पथा ॥ ३२ ॥ अत पुरमदश्वैवविवेशालजनाकुलम् ॥ मधुमासमहालक्ष्मालिमञ्जनमिवहुमम् ॥ ३३ ॥
 राजकायाणि सर्वाणि तन्नसपापसत्वरम् ॥ शिखिध्वजस्यपुरत पपातफलपुष्पवम् ॥ ३४ ॥ तत्रकोलपुतिमुखचकाराखिलभानसा ॥
 इदृसनहारमिवश्वाभाखिलमिवांशुजम् ॥ ३५ ॥ तं दृष्ट्वा तादृशाकारसमुत्तस्थीशिखिध्वज ॥ बभूवखिलचैताश्चसमुवाचैदमाहत्
 ॥ ३६ ॥ देवपुत्रानमत्सुविभनाइवलक्ष्यसे ॥ कुमस्त्वत्पजसरमभिदमासनमास्यताम् ॥ ३७ ॥ सतोविदितवंपायेतेहिहर्षविपादजा
 म् ॥ नाप्रयतिस्वितिस्वस्थापदाइवलजलार्द्रताम् ॥ ३८ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ तेनस्मापतिनेत्युक्तेकुम्भआहासनेविशन् ॥ गिरा
 विपणयाशीणवंशस्वनसमानया ॥ ३९ ॥ यावद्देहमवस्थासुसमचित्तयेवये ॥ कर्मद्विधेनीतिष्ठतिनेतत्त्वविद् शठा ॥ ४० ॥

मना तिलनधानद्वलक्ष्य ॥ मस्तन्कागिर्दोनेत्यर्थ ॥ सपरलक्षणयामनलापम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ बाष्परूढकटजालाच्छीर्णवशात्स्वनसमानया ॥ १९ ॥ विदितवेषाः पुरुषा
 इयधियारजास्थिर्दिनाथपरीत्रियदुकनमकाश्चिद्विशेषविषयस्यन्कुभाउवाच ॥ यावद्देहमिति ॥ ज्ञानमयुक्तसमधिंसनानातरिपकर्मद्विपयेटानिहर्षवैषकातिनेतदृक्षणाभितित
 न्युत्पादयतद्विदोनेनसमिचित्तत्त्वविपारम्भकमपयकर्मद्विपयेटोद्वेगमायापराधेनेत्याशय ॥ २ ॥

अतस्त्वज्ञेयुर्गतयेत्याह ॥ येहीति ॥ बालतयासमचित्तत्वाभावेनैवहृद्वाद्दहीनाभ्यस्तनत्तर्कभेद्विद्यनिप्रहावस्थाभ्यःपलायतेव्यवतेअज्ञानस्यभावादेवेतिवैषम्यमित्यर्थः ॥ ४ १ ॥
 प्रारब्धप्रयुक्तानुक्तभेद्विद्यहर्षणलानिदशायावद्देहभाविनीज्ञान्यज्ञानिनोस्तुत्येवेत्याशयेनसदृष्टातमाह ॥ यावदिति ॥ दशाकर्मद्विद्यहर्षणलान्यादिदशाभवत्येवेतिशेषः ॥ तदे
 वव्यतिरेकमुत्वेनद्रव्यति ॥ यद्वाति ॥ तथाचज्ञानिनोपिदेहदशानतिलघनमेवेतिममापितदनुवर्तननदोषायेतिभावः ॥ ४ २ ॥ तथाचचित्तसाभ्येनदेहदशादुःखानांसमाधिवशाद्
 दर्शनमेवतत्परिस्थानोहठात्कर्मद्विद्यनिप्रहेणसहनमितिनिष्कर्षइत्याह ॥ एषदिति ॥ ४ ३ ॥ विजानातत्त्वविद्यायावद्देहकर्मद्विद्यैःसर्वासुदशासुयथासदाचारमेवस्थातव्यन
 तुसदाचारउल्लुष्यदत्योतवानेवनिघम ॥ बुद्धीद्विधैर्मनआदिभिस्तुसदासाभ्येनैवभाव्यननुकदाचिदपिद्वैषम्येणेत्यर्थः ॥ ४ ४ ॥ कर्मद्विद्यैरनिपिद्रुदेहावस्थानुवर्तनं ब्रह्मादिसर्व
 येत्यतस्त्वविदोमूढाराजन्वालतयैवते ॥ अवस्थाभ्यःपलायतेगृहीताभ्यःस्वभावतः ॥ ४ १ ॥ यावत्तिलंयथातैलंयावद्देहंतथादशा ॥
 योनदेहदशाभेतिसाच्छिनत्यसिनांवरम् ॥ ४ २ ॥ एषदेहदशादुःखपरित्यागोत्यनुत्तमः ॥ यत्साभ्यंचेतसोयोगान्त्वतुकर्मद्विद्यस्थितं
 ॥ ४ ३ ॥ यावद्देहंयथाचारंदशास्वंगविजानता ॥ कर्मद्विद्यैर्हिस्थातव्यंनतुबुद्धीद्विद्यैःकचित् ॥ ४ ४ ॥ परमेष्ठिप्रभृतयःसर्वएवोदितश
 याः ॥ देहावस्थानुतिष्ठंतिनियतरेषनिश्चयः ॥ ४ ५ ॥ अज्ञतत्त्वज्ञभूतानिदृश्यजातमिदंहियत् ॥ तत्सर्वमेवनियतिंधावत्यंबुयथांबुधिम्
 ॥ ४ ६ ॥ तज्ज्ञानुद्ध्यादिसाभ्येनपाण्यादिवचनेनच ॥ नियतिंधापयंतीमांयावद्देहमखंडिताम् ॥ ४ ७ ॥ अज्ञास्तुसर्वक्षोभेणसुखदुःखद
 शाहताः ॥ नियतिंधापयंत्यंगदेहलक्षैर्विखंडिताम् ॥ ४ ८ ॥ इत्थंयुखेपुननुदुःखदशासुचेत्यंस्थातव्यमित्याधिगतंयदिहांगजावैः ॥ अ
 ज्ञभूतनिवहस्फुरितस्तदेवंदुर्लभ्यएषनियतोनियतंविंलासः ॥ ४ ९ ॥ ॥ इ० वा० द० मो० नि० पू० चू० जीवन्मुक्तव्यवहारप्रतिपा
 दनंनामचतुरधिकशततमःसर्गः ॥ १०४ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ एवंस्थितेमहाभागकथमुद्देगमीदशम् ॥
 लब्धवानसिदेवोपिवदवेद्यविदांवर ॥ १ ॥

जीवन्मुक्तेषुप्रसिद्धमेवेत्याह ॥ परमेष्ठीति ॥ नियतेःप्रारब्धकर्मनियतेः ॥ अन्यथातद्भोगसिद्धेरितिभावः ॥ ४ ५ ॥ प्रारब्धकर्मनियतलंघनंतरवद्देहैर्वाकैश्चिदपिकर्तुंनश
 क्यमित्याह ॥ अज्ञेति ॥ ४ ६ ॥ तर्हिकतज्ज्ञानाद्योःसाभ्यमेवनेत्याह ॥ मज्जाइति ॥ यावद्देहमुपात्तैकदेहपातपर्यंतम् ॥ ४ ७ ॥ अज्ञास्तुनतयेत्याह ॥ अज्ञास्तिति ॥ ४ ८ ॥
 प्रारब्धनियतित्वरूपमभिनीयदर्शयंस्तस्याःसर्वदुर्लभ्यतामुक्तामनूयोपसहरति ॥ इत्थमिति ॥ नन्यंगदतिराजसंबोधने ॥ अनेनप्राणिनाअस्मिन्जन्मनिइत्थसुखेषुस्थातव्य
 दुःखदशासुचेत्यंस्थातव्यमितर्जावैःस्वस्वकर्मानुसारेणयथादशाललाटाक्षरमधिगतंप्राप्तंतत्तद्विषयेअज्ञेषुज्ञेषुवाभूतनिवहेषुतथैवस्फुरितोनियतएषनियतेःप्रारब्धकर्मणोविला
 सएवंप्रागुक्तरीत्यादुरुल्लुष्यदत्यर्थः ॥ ४ ९ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशेनि० पू० चतुरत्तरशततमःसर्गः ॥ १०४ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ कुभेननिशिदुर्वासःशापातस्वीत्वा
 मिरुष्यते ॥ परस्परसमाधानैःशानयोश्चतथास्थितिः ॥ १ ॥ एवनियत्यनुसारेणस्थितेर्जावकदेवत्वदेवोपिसन्दिशविषादानिमित्तमुद्देगकथंलब्धवांस्तद्देत्यर्थः ॥ १ ॥

॥ २ ॥ पनभदरप्यनिद्विशेषणनपुसकत्वपानवत् ॥ इदशोप्यनुशुभुनद्वि सप्रयथाननवमायातिनद्वत् ॥ १ ॥ पुच्छ्यादुच्छानिभस्तेन ॥ स्वच्छभार्थपुपगतोनेतिमुच्छोविधिशेष
णम् ॥ २ ॥ ५ ॥ पिप्रासहंशोप ॥ ६ ॥ वदामिपप्रह्राप्यस्यानिस्सस्यत्नानुकुलेबर्त्तानितनपवाहेषिवहामिपावर्भिमत्तवेशमित्यथ ॥ ७ ॥ अधमद्विभ्रतवेशपाप्मनतरने
नमद्वीपउसमानाभाररवनवभनानएकपगत अहलभ्यनवसनाआगच्छामि ॥ सगरपतिताकति समुद्रप्लवमानद्वेष्यर्ष ॥ ८ ॥ १ ॥ शीकरधाराभिधौतक्षान्दितमगच्च

॥ पुनउवाच ॥ १ ॥ ऽणुकायमिदचित्तमदीयवसुधाधिप ॥ कथयामितवाशोपसर्गेयदृत्तमयमे ॥ २ ॥ सुद्धयावेदितदुखवपरमायाति
तानवम् ॥ पनजद्वरणामपिभुक्तदृष्टिरिवांनुद ॥ ३ ॥ सुद्धापुच्छतासाधुचेतोयातिप्रसन्नताम् ॥ स्वच्छतोपगतेनाशुकतकेनजल
यथा ॥ ८ ॥ अहतावदितोयाताभवत्पुष्पमजरीम् ॥ दत्वागगनमुद्धप्यसप्राप्तश्चन्निविष्टपम् ॥ ५ ॥ तत पित्रामहेद्रस्यसमास्थानेयथा
रमम् ॥ त्रिज्योत्थायतयोस्थानकालेपित्रिजाविसर्जित ॥ ६ ॥ इहागतुमहत्सक्तास्वर्गसप्राप्तवानभ ॥ दिवाकरहये सार्धवहान्यनिलव
त्यनि ॥ ७ ॥ अथैवनागताभानुरेकनात्येनवस्मना ॥ आगच्छाम्यहमाकाशगारापतितारुति ॥ ८ ॥ अयाभेवारिपूणानांमेधानांम
ध्यवत्सना ॥ अप्यभुनिमायां तमहदुर्वसिसजवात् ॥ ९ ॥ पयोधरपटच्छन्नविष्टुदलयभूषितम् ॥ अभिसारिकयातुल्यंधाराधौतांग
चरनम् ॥ १० ॥ स्थितासुतररुमुच्छायामापगावसुधातले ॥ वेगेनाभिसरततातपालक्ष्मीमिवप्रियाम् ॥ ११ ॥ तस्यकृत्वानमस्कारमु
त्तववहतामया ॥ मुनेनलाभ्रावसस्वमभिसारिकयासम ॥ १२ ॥ इत्याकण्यर्षमुभांचासीमयिमानदशापकम् ॥ स्तनकेशवतीकाना
हावभावितासिर्ना ॥ १३ ॥ गच्छानेतदुरुतेनरात्रौयोपाभाविप्यसि ॥ इतिश्रुत्वाऽशुभवाक्यमुत्थितजजरहिजात् ॥ १४ ॥ विमृशा
मिमनाप्यावसावदताहितामुनि ॥ इत्युद्गमना साधोसप्राप्तोहेनभक्तलात् ॥ १५ ॥ एतत्कथितंसर्वसपत्नांस्मिनिशांगना ॥ अतिवा
त्यदिनातेपुत्रांत्वमेतन्मयाकथम् ॥ १६ ॥ योपिक्तनवतीरात्रौवत्प्यर्किमयापितु ॥ संस्त्वौभावितव्यानामहेनुविपमगति ॥ १७ ॥

इतवभराणपस्यत् ॥ १० ॥ वधुधातलस्तिनाभतरपृथशोभनानीरकहनरुमुच्छायापस्यास्तथाविधाय स्वस्यविधानोलक्ष्मीमिभस्थितानापापगर्भगर्भप्रतिसप्यावहनकालात्
याभाभूरिनिधनाभिसरत् ॥ आपयामिनिपादनुपातपोच्छर्मात्क्षणांप्रियाभायांघसुधातलेआपयपतनामिभुरवीकृत्यसरतमिधेसुवेषा ॥ ११ ॥ अमिसारिकयातमिच्छ
मिसांरकयात्समादृशयसदमिपयाउत्तम् ॥ १२ ॥ १२ ॥ अधुमामिच्छेद ॥ अजराहृद्दामिभारुर्धासव ॥ १३ ॥ इत्युक्तनिमित्तज्ज्ञेगोयस्यतथाधिपमनोयस्य ॥ १५ ॥
कथमन्निषासपयापिदुराकथम् ॥ १६ ॥ पिपुच्छपद्विशेष ॥ १७ ॥

यूनामाभिपनापुधाभिपन्यायेनकलहद्विपयताम् ॥ तेमेवत्यापप्रसक्तस्पटयति ॥ कटमिति ॥ अधुर्नेतिश्वःपरश्वसनसन्निहितकालोक्तिः ॥ मत्पहारेणममपहरणाय ॥ अ
 व्ययनेनवसनीतिवत्कलस्यापिदेतुत्वविवक्षयातृतीया ॥ १८ ॥ १९ ॥ मुनिस्त्रिर्नोचितसमाधाने ॥ २० ॥ २१ ॥ यथागारव्यमागतंखल्वंमत्तोन्योऽयंदेहएवानुमविष्यति
 नेनासगच्चिन्मात्रात्मनोममकाक्षतिरित्यर्थः ॥ राजापितहुक्तमनुमोदमानआह ॥ परिदेवनयेत्यादिना ॥ २२ ॥ २३ ॥ देहिनेदेहोपलक्षितचिदात्मनःकार्याणामवश्यसंपाया
 नापारव्यकलानाविषयेअवेदाईस्त्वमपिपदिखिद्यसेतत्ताईअथेपामविवेकप्रयुक्तयेदंचिकित्सायात्वमिवआगमभूषणःशास्त्रतन्मानुशावनकुशलःउपायश्चिकित्सकःकइव

अहमप्यद्यदेवायूनामामिपतांगतः ॥ कष्टमदपहारेणकलहोजायतेधुना ॥ १८ ॥ दिविदेवकुमारणांकामाकुलधिचामिह ॥ गुरुदेव
 द्विजातीनांलजापरवशात्मना ॥ १९ ॥ कथमग्नेमयासस्यभवस्तज्यंयामिनीस्त्रिया ॥ ॥ श्रीवशिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाक्षणमकसातु
 ष्णीश्चिन्वामुनिरियतौ ॥ २० ॥ धैर्यमाश्रित्यकुंभोत्पुनराहरयूहह ॥ किमज्ञइवशोचामिकिममक्षतमात्मनः ॥ २१ ॥ यथागतमयं
 होमत्तान्योनुभाविष्यति ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ परिदेवनयाकोथोद्वपुत्रतयतया ॥ २२ ॥ यदायातितदायातुदहस्यात्मनलि
 प्यते ॥ वगानिचिद्यानिदुःखानिसुखानिविहितानिच ॥ २३ ॥ तानिसर्वाणिदेहस्यदेहिनोनतुकानिचित् ॥ यद्विज्वमपिकायाणामखेदाहो
 पिखिद्यसे ॥ २४ ॥ तदन्यपामुपायःस्यात्कइवागमभूषणः ॥ स्वदेखेदोचितंवाच्यमिति किंचित्स्वमुक्तवान् ॥ २५ ॥ इदानींसमतामेत्य
 तिष्ठारिन्नोयथास्त्रितम् ॥ ॥ श्रीवशिष्ठउवाच ॥ ॥ तावेवमादिभिर्वाक्यैरन्योन्याश्वासनंस्वयम् ॥ २६ ॥ कृत्वास्थिनौवनस्त्रिभ्योसु
 खदौखेदिनौमिथः ॥ अथाकोप्यस्यकुंभस्यस्त्रीत्वमुत्पादयन्निव ॥ २७ ॥ जगामासंजगद्दीपोदीपःशेहक्षयादिव ॥ व्यवहारभरैःसार्धं
 द्याःसंकोचमाययुः ॥ २८ ॥ मागाश्रयथिकैःसार्धंपांथस्त्रिदद्यानिच ॥ दाशवाद्दहगान्सर्वान्कुर्वदकत्रसंचितान् ॥ २९ ॥ तारकारल
 जालाद्यंभुवनंसाभ्यतांपयो ॥ खंहसदिवताराढ्यंविकसिकुमुदाकरम् ॥ ३० ॥

शरणस्थानकश्चिदित्युत्तरेणान्वयः ॥ २४ ॥ नाथंतवखेदांकनुखेदोचितंकिमात्रंलोकाचारानुवर्णनायेत्याह ॥ खेदेइति ॥ २५ ॥ २६ ॥ अथमिष्यआश्वासनतरम
 ॥ २७ ॥ २८ ॥ मागास्त्रिभ्योसंकोचमरफुटताभापयुः ॥ पाथस्त्रीदद्यानिपथिकाश्चवियोगशोकोतमोभिरित्यर्थः ॥ दाशाःसमुद्रद्वीपस्थकेवन्तः ॥ तेहिपक्षिणोपिजा
 लेर्वाश्रितमरस्थानपिरलान्यपिसंचिन्यतिद्विद्यमानमूर्ध्निधोभुवनद्वयपक्षिसंयहेणतारकारलजालाढयतयाचपरस्परसाभ्यतांसमेवसाभ्यंस्त्रार्थेष्वज् ॥ समतांप्रयावित्यर्थः
 ॥ २९ ॥ उन्नादंचकाज्ञानाभमूढसराणांचपेटकंठंठंकरुद्विकसिकुमुदाकरसदिवस्थतंराराढ्यंखंकर्मययो ॥ ३० ॥

॥ ११ ॥ धरिण्यत्तदस्ति ॥ स्याथेभिषु ॥ विद्यादशैवैषाषु अन्धाहरणकारिभ्युक्तम् ॥ ११ ॥ गलरक्षरसगदशमितियावर ॥ १३ ॥ नेपुरदतिरोष ॥ १४ ॥ मस्फुरत्तार
 पतामस्तान्मपमानरिराषणापुत्रेया भितोकाभिमुक्तास्तिमास्तादृशादितिगम्यते ॥ १५ ॥ अवरणिषवखाणि ॥ १६ ॥ माल्यानिषिषिधातिदेहादेवजायेनेदस्युत्तरपा
 ययावुन्नाटच काङ्कभमद्भुमरपट्टकम् ॥ सुद्धतावायंस्यापसंयामुपनिशाकराम् ॥ ३१ ॥ वदयित्वातथाकृत्वाजप्यंगुल्मातरस्त्रि
 ता ॥ तत कुभशनेस्तत्रक्षणमभ्याहरन्वु ॥ ३२ ॥ शिखिष्वजंपुर सस्यप्रोवाचगलदक्षरम् ॥ पतामीवस्फुरामीवद्रवामीवांगयष्टिभि
 ॥ ३३ ॥ स्रज्जवेवचतराजन्मन्मूर्खीत्वजाम्बरम् ॥ पश्येमेपरिवधीतराजन्ममशिरोरहा ॥ ३४ ॥ प्रस्फुरत्तारकामालादिनाततिभिराह
 ष ॥ पश्यमोभमजायंतोन्मुखानुरासिस्तनो ॥ ३५ ॥ कोरकाविवपक्षिन्यावसतेगगनोन्मुखी ॥ आगुल्फमेवलंयानिसपपदेष्वराणिमे
 ॥ ३६ ॥ दृष्टादवसत्सपश्यश्रियाइवशने शने ॥ भूषणान्युतरकानिमाल्यानिविविधानिष ॥ ३७ ॥ पश्येमान्यगजायतेस्वांगेभ्योवहसु
 ष्ववत् ॥ पश्यायंस्त्वमेवापचद्राशुकरशोभन ॥ ३८ ॥ मूर्ध्निपट्टाशुकोजातोनीहरोब्राविवागमे ॥ सवाणिकांतालिगानिजातानि
 मममानद ॥ ३९ ॥ हाधिक्रष्टविपाटोभेफिकरोन्मंगनास्यहम् ॥ हाधिक्रष्टमहसाधोस्थितएवाहमंगना ॥ ४० ॥ सविदानुभवान्यत
 नितयजघनत्विम ॥ विपिनेरुभद्रलुक्कानूष्णस्त्रिनोवभुवह ॥ ४१ ॥ राजापिचनमालोक्यतथैवासीद्विपणधी ॥ मुहुत्तमात्रेणोवाच
 शिखिष्वजदृढवष ॥ ४२ ॥ कटंसायमहासत्व सपन्नावरवर्णिनी ॥ साधोविदितवेधस्त्वजानासिनियतेगतिम् ॥ ४३ ॥ अत्र श्यभा
 विन्यर्थस्मिन्माखिलददयाम्भव ॥ आपतंतिदशास्तास्तासुधियद्विदमानके ॥ ४४ ॥ नखेतस्यधियात्वेताश्चित्तंयांतिनेदहकम् ॥ ४५ ॥ कु
 भउवाच ॥ ॥ एवमस्त्वनुतिष्ठामियामिनीक्षीत्वामात्मन ॥ ४६ ॥ नखेदमनुगच्छामिनियतिकेनलंभ्यते ॥ इतिनिर्णयतौखेदतनी
 त्वातनुतामिव ॥ ४६ ॥

षप ॥ १७ ॥ स्यागभ्य शातारिष्य ॥ १८ ॥ पद्योक्तपदवदय ॥ एवमाच्छादितमरेष्वपिठिगविमिय-स्यपन्वदतिशेषमित्यारयमाह ॥ सर्वाणीते ॥ १९ ॥ स्थित
 षिद ॥ २० ॥ दस्युक्काकुभाविपिनेनूर्णावभूवहकिल्ल ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ सुपिधायतरवषिरीहृमापकेआपततिशेतसिम ॥ २४ ॥ अपिधायभक्षानांतुपुनारहाश्वत्सव
 पिशातनास्वनापादिनेदृश्यापकवित्यथ ॥ अनृतिशानिकानुवर्त्ते ॥ २५ ॥ २६ ॥

अन्यपात्रिभार ॥ इयात्वापोषविधित्तिभाव ॥ ११ ॥ मणिमयकरलक्षणैर्भरिरे ॥ १२ ॥ विवाहोत्सवाचिनरनारीगणस्थानीयतयाहसलतादिसपर्तिवर्षयति ॥ पुष्य
 भार्ति १२ ॥ परिपारयुग्विवाहोत्सवनिशेष ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ रत्नसमुत्सानीषभेशुभेशक्तिरदतिरोप ॥ समालभनवेधतामिमममनविपुजनतर्धानुष्याणाम् ॥
 ॥ १७ ॥ अथश्रजिरेदतिवचनत्वरंमप्यशिरैरिगप्यते ॥ कालेनभोभकमुकुतपरिपाककालेन ॥ १८ ॥ १९ ॥ मगलरधिदुर्ज्ञाक्षतसिद्धार्थावितरपूर्वकम् ॥ २० ॥ २१ ॥
 रानावयोदितं चंद्रेपरिपुणकलामले ॥ जन्यत्रेनीमहायाहोदयोरेवमविष्यति ॥ ११ ॥ महेंद्राद्रिशिरश्रुगसान्नावयमनोरभे ॥ रत्नदीप
 यरशास्त्रमणिकदरमंदिरि ॥ १२ ॥ पुष्यभारानतोत्तुगवक्षरराजिविराजिते ॥ वनपुष्यलतालास्यनारीनृत्यमनोहरे ॥ १३ ॥ निशिष्यो
 मगतास्तरामर्वापूर्णोदुनामह ॥ आवयोपरिपश्यतुकर्णीतागतलोचन ॥ १४ ॥ उतिष्ठाम्बिवाहार्थकुर्व काननकोटरात् ॥ राजश्र्यंद
 नपुष्यादिसभारत्नसयुतम् ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वाकुमउत्पायसहतेनमहीभृता ॥ कुसुभावचयचक्रेतयारत्नादिसषयम् ॥ १६ ॥ ततोमुहूर्तं
 मान्णरत्नसानीसमंशुभे ॥ समालभनपुष्याणोताभ्यावैराशय कृता ॥ १७ ॥ हारांबरमणीद्रादिरशयस्त्वपरेजिरे ॥ सौम्याभ्यस्यव
 यमनकोशा कालनसभृता ॥ १८ ॥ तथाजन्यत्रसभारकल्वाकांचनकंदरे ॥ ययतुसौमहाभिन्नेश्रातुमंदाकिर्नीनदीम् ॥ १९ ॥ तत्रैनेखा
 पयामासमहाराजमहादरात् ॥ गजकुभोपमस्कंधकुभोमगलपूर्वकम् ॥ २० ॥ ऋविष्यद्वयितारुणंमविष्यद्वयितोणनाम् ॥ षूढालां
 क्षापयामासकुम्भरूपधरीप्रियाम् ॥ २१ ॥ पूजयामासतु श्रातौतत्रदेवपितृन्मुनीन् ॥ यथाक्रियाफलनिन्द्यैक्रियात्यागोतथैवता ॥ २२ ॥
 नित्यज्ञानसाद्योष्यवस्थायाजगत्स्थिते ॥ चक्रातभोजनमप्यतावन्यान्यसमीहितम् ॥ २३ ॥ कल्पवक्षुदुकलानिपरिधायसितानि
 ता ॥ फलानिभुक्वाजन्यत्रस्थानमाययतु कमात् ॥ २४ ॥ एतावतायकालेनतयोजन्यत्रसोक्तयो ॥ त्रियंकतुम्बिवालाद्रिद्रागित्येवा
 विशद्वि ॥ २५ ॥ अथसप्याक्रमेदंतकृतजप्याधमपणे ॥ विवाहदर्शनाथैवताराजालेखमभाते ॥ २६ ॥ मिथुनैकसस्वीयामाकुमु
 दैकरहासिनी ॥ प्रालेयजालप्रकरविकिर्तीसमाययी ॥ २७ ॥

क्रियाफलानिच्युतयोः क्रयपूजापरसितापाह ॥ यथेति ॥ तथैवक्रियात्यागोष्यनिन्द्यै ॥ २२ ॥ अथोन्यस्यमीहितसिद्धिबलकस्थिनाभ्यादेभोजनम् ॥ २३ ॥ फलानिक
 मरुशकलानि ॥ अन्यप्रस्थानवैदिमूलम् ॥ कपाराशासोक्तकमात् ॥ २४ ॥ २५ ॥ सप्याक्रमेदसप्याहर्तवैधौ ॥ २६ ॥ मिथुनानीभितिकरत्वादेकसस्वीयामाप्रियाम् ॥ २७ ॥

पयोद्भवो बला ॥ २८ ॥ मृगजैः कसूरीषी कलकादिभिः ॥ कुकुमैः काश्वरैः ॥ २९ ॥ कल्पलोतोद्गनेरशुकवन्धे ॥ सभिरुद्धमैरुक्कृष्टशोभैरवतंसै रलगुच्छायुत्तसै ॥ मा
 ल्यै कटादिमाल्यैर्विधभूषणोचितैः ॥ ३० ॥ मौलिपदेन चूडामणिलंध्यते ॥ इडुरुपिणाच्चद्रसदरोन ॥ ३१ ॥ वयुचितविलासवान् ॥ ३२ ॥ कामायकामरूपायवराय
 ॥ ३३ ॥ अतएवकामलनेत्रभक्तारिकल्पयित्वा मनस्याह ॥ इयमिति ॥ ३४ ॥ अयस्येगहनेत्रनेत्रदिदेशे स्थितम् ॥ ३५ ॥ सस्नेहसानुरागम् ॥ ३६ ॥ लसंतशोभमानपतिम्

रलदीपान्वहन्मानौकुंभः सम्यगयोजयत् ॥ ज्योतीर्षीहर्कयुक्तानिपद्योद्भवइवांबरे ॥ २८ ॥ भूषयामासराजानं खीलंगच्छन्निशागमे ॥
 चंदनागुरुकर्पूरैर्भृंगजकुंकुमैः ॥ २९ ॥ हारकेयूरकटकैसथाकल्पलतांशुकैः ॥ सगुह्यामावतंसैश्चमाल्यैश्चविविधोचितैः ॥ ३० ॥ त
 थाकल्पलतागुच्छर्मदारैः पारिजातकैः ॥ संतानैवद्गुरलैश्चमौलिनार्चेदुरुपिणा ॥ ३१ ॥ एतावताथकालेनवधुत्वंकुंभआचर्या ॥ घनस्त
 नभराकांतोवभूवाशुविलासवान् ॥ ३२ ॥ इदं संचितयामाससंपन्नोयमहंवधुः ॥ कामायात्रामयादेषः कार्यकालोचितंकिल ॥ ३३ ॥
 इयमस्मि वधुः कान्ताभर्ता त्विमेपुरः स्थितः ॥ गृहाणकाममा मेहिकालोचंतवल्दच्छय ॥ ३४ ॥ इति संचित्यभर्तारिमग्रस्यगहनस्थितम् ॥ उद
 यंतमिवादित्यरतिः काममिवाभ्यगात् ॥ ३५ ॥ अहं मदनिकानामभार्यास्मितवमानद् ॥ पादयोस्तेप्रणामोयं सस्नेहं क्रियते मया ॥ ३६ ॥
 इत्युक्त्वासानवधांगीलज्जावनमितानता ॥ लोलालकेन शिरसाप्रणनामलसत्यतिम् ॥ ३७ ॥ उवाचेदंचहेनाथत्वं मां भूषयभूषणैः ॥ क
 मेणाग्निचसंज्वाल्यमत्याणिग्रहणंकुरु ॥ ३८ ॥ राजसेतितरारंजन्मां करोषिस्मरतुराम् ॥ रतेर्विवाहेमदनमभिभूयाधितिष्ठसि ॥ ३९ ॥
 इंद्रोरिवांशुजालानिराजन्माल्यानितानिते ॥ मेरुगंगाप्रवाहाभांधत्तेहारस्तवोरसि ॥ ४० ॥ मंदारकुसुमप्रोतैः कुतलैर्नृपराजसे ॥ कन
 काब्जमिवोह्योलैर्धंगैः खचितकेसरैः ॥ ४१ ॥ रलांशुजालैः कुसुमैः श्रियास्यैर्धणतेजसा ॥ रत्नस्थानं विभो मेरुमभिभूयावतिष्ठसे ॥ ४२ ॥
 एवमादिवदंतौ तौ भविष्यन्नवदंपती ॥ प्रच्छन्नपूर्वदांपत्यामिथस्तुषौवभूवतुः ॥ ४३ ॥

॥ ३७ ॥ संज्वाल्यहुलाभ्यर्च्य च ॥ ३८ ॥ रतेर्विवाहेप्रसिद्धमदनं स्वशोभयाभिभूयेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ तं शोभामेववर्णयति ॥ इदो रित्यादिना ॥ तवोरसि स्थितो हारोभरौ प्रसिद्ध
 स्यगंगाप्रवाहस्य आभाशोभाधत्ते ॥ ४० ॥ खचितकेसरैर्धाटनिकजकैः ॥ ४१ ॥ रलांशुजालै रित्यादीनि राजमेससाधारण्येन यो ज्यानि ॥ ४२ ॥ वदंतौ तौ इत्युक्त्या राज्ञा
 पितस्थाः शोभावर्णितेति गम्यते ॥ ४३ ॥

वाचनापट्टस्यपर्येकनिविद्यउपविष्ट ॥ ४४ ॥ ततःक्षुण्णोश्चिरस्थानकेऽर्धादि ॥ ४५ ॥ कामकान्तरतिरिषथ ॥ ४६ ॥ नयोदितेत्यनेनपुषलदभ्याजरातीत्येनशोभापक
 योष्यउप ॥ ४७ ॥ ततेभालसमाधदतिशेष ॥ ४८ ॥ सनसदश-वद्यकोरा अतुरागसदशाअकुराभ्यदरिपस्य ॥ आपथैषलहानामितिभागुरिभनेनटाप् ॥ लोकादि
 नीतानजानीसम्पानाषपस्य ॥ आर्षोद्देशुभाभमरसाकारापस्यालयाधिपाथकिनीषाल्स्थितेत्यर्थ ॥ ४९ ॥ दसर्नागाकण्णलतत्वेनरूपयति ॥ सुरकेति ॥ ५० ॥ हि
 महाराज्जिम्दनिकांमहाराज शिरिष्यज ॥ कान्नांपलपर्येकेनिविष्टोमूपयस्वयम् ॥ ५१ ॥ अवतसेस्तथाभास्यैर्माणिरजविभूप
 णं ॥ वप्रविलेपने पुष्करिषिरस्थानकापितै ॥ ५२ ॥ सायभौमुपितातन्वीमदनीमददायिनी ॥ गिरिजेवविवाहोकाकामकान्तवका
 मिनी ॥ ५३ ॥ महाराजोमहाराज्जिभूपयित्वेदमाहताम् ॥ राजसेम्यगशावाक्षिलस्मीरिवनवोदिता ॥ ५४ ॥ शक्रेणसहचन्द्रभ्याच
 हस्पाहरिणासह ॥ यद्गोपांशुनासार्धतत्तभवतुमगलम् ॥ ५५ ॥ पद्मकोशांकुरद्वदालोलीलात्पलेक्षणा ॥ आभादशुभक्षाकारा
 स्वास्त्रितपयिनीवसा ॥ ५६ ॥ सुरकपलवकरास्तनस्यकधारिणी ॥ त्वमनेकफलामन्येकामकल्पतरोरुता ॥ ५७ ॥ हिमशीतावदातां
 गज्योत्थापनमहासिनी ॥ पूर्णदुश्रीरिवोद्युक्तादृष्टेवाह्लादयस्यलम् ॥ ५८ ॥ तदुत्तिष्ठवराशेवेदीवैवाहिकोस्वयम् ॥ ५९ ॥ श्रीवसिष्ठउवा
 च ॥ तत्रपुष्पलताजालं काद्वपतिशिलाकिरी ॥ ६० ॥ मुक्ताकुसुमजालानाप्रकरं स्यकोपमे ॥ चतुर्दिकचतुर्भिश्चनालिकेरमहा
 फलं ॥ ६१ ॥ पूणकुम्भैतयागगावारिपूर्ण-चकलितै ॥ ज्वालयाभासतुलस्यामध्यचदनटाकसि ॥ ६२ ॥ ज्वलनज्वालितज्वालदक्षि
 णस्यप्रदक्षिणम् ॥ पूर्वाभिमुखमेवाभ्रप्रपल्लवविप्रे ॥ ६३ ॥ नियोज्यदपतीकातीतयोर्विशतु स्वयम् ॥ सद्गुत्वातिललाजानिपाव
 कायशिरिष्यज ॥ ६४ ॥ उत्पयोत्पायकातांसपाणिभ्यांस्यमहादे ॥ अन्योन्यशोभमानौतीभवाविवचनेशिवौ ॥ ६५ ॥ चक्रतुर्दप
 तातस्यपावकस्यप्रदक्षिणम् ॥ स्वदायज्ञानसर्वस्वद्वयमेमथापलम् ॥ ६६ ॥ ददतुसौमियोन्योन्मस्मितकान्तमुखश्रियो ॥ प्रदक्षिण
 नयदन्वालाजांस्त्यकायवद्वयम् ॥ ६७ ॥

मशीरत्पादीनिपूर्णद्विप्रयामर्दिकायाभसाधारणानियोज्यानि ॥ ५१ ॥ स्वयमलंकीर्तिशेष ॥ नयोदयाम् ॥ काद्वपतिप्रतिकाङ्कफलगुच्छसमाकारनवरत्नरितलाभिरकिरी
 शिर्ष्ये ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ यकान्परीक्षेप्रथममलचक्रतुरितिशेष ॥ तस्यादेयामभ्यैर्वाहिकण्णलनप्रतिष्ठाप्यचदनटाकसिज्वालयाभासतु ॥ ५४ ॥ गज्यातिलज्वाल
 शिशासस्यितिललाहोक्षिण्यस्यज्वलननियोज्यप्रक्षिणकस्यातस्याभ्रप्रपल्लवविप्रेविशतुरितिप्रोत्पाप्य ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ भ्रमन्शशावानीषभर्त्री ॥ पुनार्धद्विप्येतिशेष ॥
 शिर्षमण्डलसदृशौ ॥ ५७ ॥ परस्परमात्मदानोक्त्वापपरस्परद्वरुत्तमद्व ॥ स्वदायमिति ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

१ नयोदयस्यामभ्यैर्वाशिरिष्यजदन्वयम्

२ लाकानीतिनपुसफलवभाषय

संभोगकालसान्निध्यस्वप्नेःस्मयमानमुखौ ॥ ६० ॥ विवाहव्यापारेणायःप्रहरोतिक्रांतइतिसूचयन्नाह ॥ एतस्मिन्निति ॥ चतुर्भांगचतुर्थभागम् ॥ ६१ ॥ तस्मिंस्तल्पकरात्रसं
 चारयाभास ॥ यथाकामुकस्वदृष्टिर्ललनाछिद्रद्रष्टुमभितकारान्स्वकिरणान्रसारयतितद्वत् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ सगमसुमुहूर्त्तकप्रतीक्षमाणावितिशेषः ॥ काचनमयीकंदरांगुहा
 विविशतु ॥ ६४ ॥ चद्रस्याप्यदृश्यत्वाद्गुमा ॥ तत्रतल्पददर्शितुः ॥ तदेववर्णयति ॥ कल्पितमित्यादिसा र्वत्रयेण ॥ इदृशतुरितिकित्यतुसिगुणश्रद्धादसः ॥ ६५ ॥ ग्लानिर्वाजितै
 रम्लानैः ॥ ६६ ॥ शोभनेनशय्याप्रमाणेनच्चकैरुन्तैः ॥ मदनिकासत्यसकल्पेनसमैकुसुमैर्नभिर्नैर्दीर्घशय्याकारेणदीर्घाभूदेविवप्रतिभैःपुष्यैःपरितोव्याप्तमितिपूर्वात्राच्ययः

भार्वावरौसमंतुष्टीकरौतत्यजतुःक्रमात् ॥ स्मयमानमुखौकांतौचंद्राविवनवोदितौ ॥ ६० ॥ पूर्वोपरचितेपुष्पतल्पेविविशतुर्नवे ॥ एत
 स्मिन्नांतरेचंद्रश्रुतुर्भांगनभसलत् ॥ ६१ ॥ शनैराक्रमयामासशोभाद्गुमिवानयोः ॥ तस्मिंश्चललनाछिद्रद्रष्टुदृष्टिरिवाभितः ॥ ६२ ॥
 लोलःसंचारयामासकरानिंदुर्लतागृहे ॥ तैसैर्नवकथालापैरिंद्रावभ्युदितेत्वथ ॥ ६३ ॥ तावासांचक्रतुःकांतौदंपतीसुमुहूर्त्तकम् ॥ अ
 थोत्थायज्वलद्रत्नदीपांकांचनकंदराम् ॥ ६४ ॥ स्वयंपूर्वोपरचितानुमांविशतुःप्रियौ ॥ ददर्शतुर्नवंतत्रतल्पंकुसुमकल्पितम् ॥ ६५ ॥
 परितोव्याप्तमुक्तौर्णैर्मपंकजराशिभिः ॥ मंदारादिभिरस्यैश्रुष्यैभ्लांनिविवाजितैः ॥ ६६ ॥ उच्चकैःसुप्रमाणेननिमितैःकुसुमैःसमैः ॥
 दीर्घदुर्विबप्रतिभैस्तुषारस्थलशीतलैः ॥ ६७ ॥ क्षीरोदजलधारामंज्योत्सासंपिंडसुंदरम् ॥ प्रतिविंबमंगस्थनतंभित्ताविवस्थितम्
 ॥ ६८ ॥ सुगंधमुन्नतकांतंचिरादन्यतयास्थितम् ॥ मिथुनंपुष्परशीतन्यषीदत्यरितोऽमले ॥ तस्मिन्समसमाभोगेक्षीरोदमंदरोयथा
 ॥ ६९ ॥ तैसैर्मिथःप्रणयपेशलवाग्विलासैस्तत्कालकार्यसुभगैःप्रणयोपचारैः ॥ सत्कांतयोर्नवनवेनतयोःसुखेनदीर्घासुहूर्त्तद्ववसार
 जनीजगाम ॥ ७० ॥ ॥ इत्याषैवांवांदे०मो०नि०पू०चू०लांलाविववाहोनामषडुत्तरशततमःसर्गः ॥ १०६ ॥ ॥ ७१ ॥

॥ ६७ ॥ पुनस्तल्पमेवविशिनष्टि ॥ क्षीरोदेत्यादिना ॥ नतंसंक्रातम् ॥ ६८ ॥ चिरातराज्यत्यागकालादारभ्यअन्यतयाअदंपतित्वेनभ्रांत्याउदिततन्मिथुनंस्त्रीपुसद्वदंपुष्परशी
 तस्मिंस्तल्पेन्यषीदत् ॥ उपभोगेनतल्पोपमर्दकत्वान्मंदरदृष्टातः ॥ ६९ ॥ तयो सत्कांतयोस्तैस्तैर्कोत्तरैःप्रणयपेशलवाग्विलासैस्तत्कालोचितपरिरभणादिकार्यसुभगैर्गंधमा
 ल्यतांबूलापर्णादिप्रणयोपचारैर्नवनवेनसंभोगसुखेनदीर्घासारजनीसुहूर्त्तमिवजगाम ॥ ७० ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनि०पू०षडुत्तरशततमःसर्गः ॥ १०६ ॥

नानाशिविद्वारादिधामाद्येद्वरानम ॥ अथशक्तिपरीक्षार्थस्वर्गाङ्गानादिवधपद्ये ॥ १ ॥ रीणरजकद्रव्ये ॥ १ ॥ देवसदराभोगाद्यत्तोद्भवपती ॥ २ ॥ १ ॥ यामिन्ध्यारा
 धी ॥ श्लिष्टोपुक्तौ ॥ ४ ॥ ५ ॥ सप्तारद्य समवर्धता ॥ ६ ॥ प्रियेनिद्रामतबन्धिसित्तारगत्येतिशेष ॥ ७ ॥ ८ ॥ कर्कशियक्तियकालमस्यगुल्लभाह ॥ मासमित्यादिना ॥
 पूजनीयपत्नी ॥ ९ ॥ हल्लभ्याभ्युदितानिचन्द्रानिष्टुभ्यपारेणजराप्रवहारित्वाहभाषानिफलकुसुमकिंसलयारीनियेयान्थाविधेर्धैरिर्बनमालिनेसज्जतवनमाले ॥ शुक्ति
 श्चिवसिपुत्रवाचा ॥ अथसूर्यांस्वरगोणरजितेमुवनोदरे ॥ शिविध्वजगनाप्रातमंदनीकुंजतांययी ॥ १ ॥ एवमहेंद्रदर्यातावुभौकुमरि
 रिवध्वजो ॥ स्वयविवाहिताविष्टौसपत्नीदिवदपती ॥ २ ॥ विलेसगुर्विचित्रासुप्रत्यहंवनराजिगु ॥ प्रपक्षफलभारसुपुष्पपल्लविनीपुष्प ॥ ३ ॥
 दिवाप्रातरौमित्रेयामिन्यामिषदपती ॥ प्रभादीपाविवभिलष्टानिविद्युक्तौषभूवतु ॥ ४ ॥ रेमतेवनकुर्जेपुगुहासुचमहीभ्यताम् ॥ तमा
 लजालखंडमुमदारगहनेपुष्प ॥ ५ ॥ सत्यददुर्करैलासमहेंद्रमलयपुष्प ॥ गंधभादनविंध्याद्रिजोकालोकतटपुष्प ॥ ६ ॥ दिनेत्रिभिस्त्रिभि
 गत्यानिद्रागतवतिप्रिये ॥ चूढालाराजकायाणिकृत्वास्वभ्याययीपुन ॥ ७ ॥ तीदिवासुद्धदौभिन्नेटपतीकुम्भामिपी ॥ नानाकुसुमसं
 वतीतस्यतुमुदितोमिष ॥ ८ ॥ मासमेकमहेंद्राद्गौरन्येसरलसकुले ॥ रत्नकुन्धेगुहागोहेपुजितौसुरकिन्ने ॥ ९ ॥ हल्लभ्योदितामोषम
 दारवनमालित ॥ एवशुक्तिमत पट्टेपक्षकलयलतागृहे ॥ १० ॥ मासद्वयपक्षवतागिरेर्दक्षिणादिक्टे ॥ पारिजातवनेदेवपुष्पस्रक्कमद्वपे
 ॥ ११ ॥ जपूखंडतलेमेरो पादेजपुनदीने ॥ जांबूनदमयेमासजंबूफलरसासवै ॥ १२ ॥ दशोत्तरकुरूणांषमदलेदिवसानिती ॥ को
 सलेपुत्तरस्यपुसर्भावंशतिवासरान् ॥ १३ ॥ एवमन्यपुदरोपुविष्विन्नेपुमहीभ्यताम् ॥ स्थितवतीमहासागीसुद्धदौनिशिदपती ॥ १४ ॥
 ततोयातेपुमासपुराने कतिपयेपुसा ॥ चूढालाचिंतयामासदवपुत्रकरूपिणी ॥ १५ ॥ सुरूपभोगभारेणपरीक्षेहेरिशिविध्वजम् ॥ मा
 कदापनचतोस्यभोगेपुरतिमेप्यति ॥ १६ ॥

मतपवर्तशेषस्यपुष्टे ॥ १० ॥ पक्षधतोगिरेर्भेताकस्य ॥ देवभोम्येपुष्पस्रक्कमद्वपे ॥ ११ ॥ मेरोहीक्षिप्यपारेजम्बूद्वीपकेतुर्षूहृक्षभ्यसिद्धस्रक्कततिभेजम्बूनस्रक्कलेतस्यगु
 रितिसर्धपानुपग ॥ ऊर्ध्वकलानागक्षप्रयाणान्तरसलक्ष्मैरासर्वे येदे स्वेदेर्धैरिभ्यजराभयादिनिर्मुक्तस्थिरयोर्बनानिदुराज्यपरिसिद्धानुसारेणाय्याहार्थम् ॥ १२ ॥ उत्तरकुरू
 णामहलररादिष्वानितीतस्य ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ परीक्षेपरीक्षिष्ये ॥ बर्तमानतामीप्याह ॥ रतिमासकिम् ॥ परीक्षयाद्दहीकृताभासकिरयकषाशिविष्यभोगेपुर
 तिपारप्यतिर्धैर्येपेषस्य ॥ १६ ॥

सुरैस्सरोभिश्चसहवर्तमानंदरिर्मद्रम् ॥ १७ ॥ यथावत्प्रथाशास्त्रमदर्शयथाद्युपचरैः ॥ १८ ॥ अभ्यागमलक्षणाकदर्शनाश्रमः किंकिमर्थकतायथायस्कारेणप्रयोजनेनत
 त्रप्रयोजनवक्तुमर्हस्यर्थः ॥ १९ ॥ स्वातस्वर्गात् ॥ २० ॥ त्वद्गुणश्रवणप्रयुक्तमाश्रयविस्मयोपेयायासाचदेवाश्रतदगनागणाश्चदेवागनागणाः ॥ २१ ॥ गगनगमनशक्तिश्च
 न्यस्यभेकथस्वर्गाआगमनतत्राह ॥ पादुकेति ॥ अथसिद्धातरविमानदिव्याश्रयापिच ॥ २२ ॥ तंनत्वदाहानप्रयोजनेन ॥ २३ ॥ प्रत्याख्यानत्द्विस्वभालक्ष्याह ॥ विमान
 इतिसंचित्यचूडालामाययाविपिनावनौ ॥ आगतंदर्शयामासससुराप्सरसंहरिम् ॥ १७ ॥ इंद्रमभ्यागतंदृष्ट्वापरिवारसमन्वितम् ॥ य
 थावत्पूजयामासवनसंस्थःशिरिविध्वजः ॥ १८ ॥ ॥ शिरिविध्वजउवाच ॥ ॥ आत्मनाकिंकतादूरदाभ्यागमकदर्शना ॥ देवराजयथा
 तन्मेप्रसादादक्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ इमेवयमिहायातास्त्वद्गुणातिशयेनखात् ॥ त्दिलभेनसूत्रेणखगावनगताइव ॥ २० ॥
 उत्तिष्ठस्वर्गमागच्छतत्रसर्वैवदुन्मुखाः ॥ त्वद्गुणश्रवणाश्रयार्थःस्थितादेवांगनागणाः ॥ २१ ॥ पादुकागुटिकारवङ्गरसादीदमथापिच ॥
 गृहीत्वासिद्धमार्गोणस्वीकुरुस्वर्गमंडलम् ॥ २२ ॥ आगत्यविविधाभोगास्त्वयाविवुधसद्मनि ॥ जीवन्मुक्तेनभोक्तव्यास्तेनत्वामहमाग
 तः ॥ २३ ॥ विमानयंतिसंप्राप्तानतिरस्करणैःश्रियम् ॥ नाभिवांछंतिनप्राप्तांवाहशाःसाधुसाधवः ॥ २४ ॥ अविप्रमागतेनाव्यसुरांवि
 हरतात्वया ॥ स्वर्गःपवित्रतांयातुहरिणोवजगन्नयम् ॥ २५ ॥ ॥ शिरिविध्वजउवाच ॥ ॥ सर्वस्वर्गसमाचारवेद्विदेवाधिनायक ॥ किं
 तुसर्वत्रमेस्वर्गो नियतोनतुकुत्रचित् ॥ २६ ॥ सर्वत्रैवहितुष्यामिसर्वत्रैवरमेप्रभो ॥ अवांछनत्वान्मनसःसर्वज्ञानंदवानहम् ॥ २७ ॥ नि
 यतंकिंचिदेकत्रस्थितंस्वर्गकमीदृशम् ॥ शकगतुंनजानामित्वदाज्ञानकरोन्महम् ॥ २८ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ साधोविदितवेद्यानांपरि
 पूर्णांधियांसमम् ॥ सज्जनाचरितंयुक्तंमन्येभोगोपसेवनम् ॥ २९ ॥

यतीति ॥ २४ ॥ बलिद्वारापालनाययज्ञांहरणायचपातालेपिहरेर्विहारप्रसिद्धेजगन्नयमिति ॥ २५ ॥ स्वर्गसमआचारःसुखविहरणयस्मिस्तथाविधम् ॥ स्वर्गोसमंसुखमा
 चरन्तीत्यणतवा ॥ सर्वदेशां तथावेदनेहेतुस्त्वयिकोविशेषइतिचेतमाह ॥ किंत्विति ॥ मद्भिमतःस्वर्गोभूमात्सैव सचसर्वत्रैवेतिभावः ॥ नियतःपरिच्छिन्नः ॥ २६ ॥ पूर्णकामत्वा
 दपिमेसर्वत्रसुखमित्याह ॥ सर्वत्रेति ॥ २७ ॥ तुच्छस्वर्गस्वर्गकगतुंनजानामिनसभावयामि ॥ तथाचासभाव्यविषयेआज्ञापनतवैवानुचितननुभमतदकरणमपराधइतिभावः
 ॥ २८ ॥ पूर्णांधियांभोगोपसेवनभोगानुपसेवनचसमम् ॥ तत्रापिभोगोपसेवनसज्जनैःप्रारब्धक्षयायाचरितमतस्तद्युक्तमन्येइत्यर्थः ॥ २९ ॥

देवशेरोपबुनन्त्येकदस्विरिस्त्रीगनुमनिच्छयाद्येत्तुर्णास्थितेसतिपुष्पवर्धिनिरपेक्षस्त्वपदितसङ्घमित किनापयामि अक्षयन्त्यागमनप्रयाजनस्वभयापधानेभेषुकमिनिहृरि
 द् स्वेरदस्यपद्मपत्न्यार ॥ १० ॥ अहम्भवेनस्वगमागच्छामि किन्तुनाराज्येपमितिष्ठ कालेनमागिबलद्वीरेनिषर्हणादिप्रयोजनाप्यर्थात्प्राप्त्यामीत्याशयेनार्थोक्त्याशिरिविष्य
 अक्षरतिष्ठतिहेतुभूतेराजाभिधेनपुनाराज्यप्राप्तिलक्षणकल्याणमस्ति किमप्यतिवदन्तर्धमनर्थानमापयोहृरि ॥ ३ ॥ देवैर्जार्धमागतेनेषिदेशेनयुक्तद्वितीयदेवदम्पि
 क्षणाद्वरुधमभूत् ॥ यथाधारिनिधीयातेषयतिष्ठतिस्फुरतिभ्याकुला निमकरफनार्थाद्देवदानियस्मितयाधिप ऋद्धोलराशिरप्यदरपोभवतिनद्विलय ॥ ३१ ॥ इति
 श्रीबाविष्ठमंतास्यमंकारानि ० पू सप्तोत्तररातम सर्ग ॥ १०७ ॥ ॥ १ ॥ इहकोपयरीक्षार्थीप्राप्तगन्धमापया ॥ राक्षपापदरुधतेराक्षेनिजक्षपथपाकन

देवशेरोपबुनन्त्येत्तुष्णीमेवस्थितेनृपे ॥ किमितीनापयास्येपत्वभितिप्रोकवान्हृरि ॥ ३० ॥ नाहमपैवकालेनवदतीतिशिविष्यज्जे ॥
 कल्याणतस्तुकुम्भेतिवदन्नतर्धिमापयो ॥ २१ ॥ तदेवददमखिलनिद्रोरायुक्तनक्षणादलभदस्यमभूद्वितीयम् ॥ कञ्जोलराशिरिववा
 रनिधीप्रशातेवातेस्फुरन्मकरफेनफर्णाद्बदम् ॥ ३२ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शक्रगमननामसर्वात्तरशततम-सर्ग
 ॥ १०७ ॥ ॥ ४ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ तांमायांशमभानीयधृष्टात्तासमर्चितयत् ॥ टिष्ट्याभोगोच्छ्रयानायङ्गियतेव
 सुधाधिप ॥ १ ॥ शीत समसमाभोगएवंशकसमागमे ॥ असरंममहेलचकतवान्त्र्यावहारिकम् ॥ २ ॥ भूयएवप्रपञ्चेनविश्रान्प्येव
 सादरम् ॥ रागद्वेषप्रधानेनकेनचिद्विहारिणा ॥ ३ ॥ इतिसंघित्यसारात्राविदावभ्युदितेवने ॥ गृहीतमगनारूपकर्तामदनिकासती
 ॥ ४ ॥ वातेवहतिफुल्लारुधेमपुरामोदमांसले ॥ संध्याजप्यपरेनपात्तीरसस्येशिविष्यज्जे ॥ ५ ॥ सतानकलतागोहंनरिद्वै-पुष्पगुच्छकै ॥
 शुद्धातवनदेविनांप्रविवेशमदान्विता ॥ ६ ॥ तत्रसकल्पितेपुष्पशयनेमाल्यमालिता ॥ कठेसकल्पितकर्तविविगमाटायसास्थिता ॥ ७ ॥

॥ १ ॥ तार्धिद्रागमनरूपमायांशमभानीयचकलदस्य ॥ इत्येतेषयतीकियते ॥ १ ॥ सहाधिकियायुत्पत्त्यात्समेनआकारादिमासमभोगोभुवापययस्थितिर्यस्य ॥ अ
 सरममसाभ्यसमहेलचव्याधहारिकमर्षयायादिनापुअनमुचितोक्त्यादिवकलनधार ॥ १ ॥ अयर्थेपुष्पकार ॥ केनचिद्रागद्वेषप्रधानप्रपञ्चेनगुच्छिहारिणागुच्छिसोमकेण ॥ १ ॥
 यद्गृहीतमगनकल्पमितिपरयाऋद्धसकल्पितकर्तामितिचतुर्थस्येव ॥ ४ ॥ फुल्लारुधयुचितकलतासपन्चेवतेमलयानिलेषहृत्तिसिनीरद्वै पुष्पगुच्छकैरुचलसितवनेवैनीनापुच्छो
 मसमानकलतागोहृत्तिसिनीरतेपरिणाम्य ॥ ५ ॥ १ ॥ तत्रमाल्यमालिताशालकलतासगीमापयासकल्पितमनुकल्पुंशानमगनारूपमगनानामिवानुदतदम्पुष्पादिव्यजनयोहृशब्
 पाकलिनिरुपयस्यतयादिषमत्पुष्पदम्पुलाच्छित्स्विकाल्कानमनोहृतमार्त्तगान्दिकेदेयशीमभाशयसिस्थितेयस्य ॥ ७ ॥

जप्याते शिखिष्वजः संख्याजप्यस्थानातकुंजादागत्यमदनिकामन्विष्यकस्यलगोहेमदनिकांतकंठे मनोरमं खिगंचददर्श ॥८॥ खिगं विशिनष्टि ॥ कुंतलेत्यादिना ॥ मदनिकाकु
 न्तलेखकुतलेश्चावलितरकंधम् ॥ समालब्धलितम् ॥ शयने आद्यत्यापरिवर्त्तनेन निष्येण च पर्याकुलितः शेरवरचूडावधोयस्यतम् ॥ ९ ॥ आकुचनाद्विगुणाकोरेवालावाहुलक्षणे
 उपधानके उपवर्हे ससक्तश्रवणादिचतुष्टयस्य ॥ १० ॥ मिथुनस्त्रीपुसद्वदम् ॥ ११ ॥ अगानालग्रसश्लेषस्तच्छलेन अपर्पयत आसजयत् ॥ १२ ॥ परस्परान्भुन्मुखम् ॥ १३ ॥

आगत्यान्विष्यकुंजात्सप्रददर्श शिखिष्वजः ॥ लतागोहेमदनिकांकंठे खिगं मनोहरम् ॥८॥ कुंतलावलितस्कंधं समा लब्धं च चंदनैः ॥ शय
 नाद्यनिक्षेपपर्याकुलितशेखरम् ॥ ९ ॥ हेमाभेद्विगुणाकारवालावाहूपधानके ॥ संसक्तश्रवणापांगकपोलतलकुंतलम् ॥ १० ॥ मिथु
 नंतददर्शान्मिथः प्रहसिताननम् ॥ अन्योन्यवदनासक्तं लब्धं कल्पलताशुकैः ॥ ११ ॥ आलोलमालयशयनं मदनानुरमाकुलम् ॥ अंग
 लप्रच्छलेनात्मरागमन्योन्यमर्पयत् ॥ १२ ॥ अभ्युन्मुखं समानंदमुद्दाममदमंथरम् ॥ परस्परहृतं पुष्पैर्वक्षोभ्यापीडितस्तनम् ॥ १३ ॥
 तदालोक्याविकारेण चेतसालंतुतोपसः ॥ अहोमुखं स्थितौ खिगावित्याहसशिखिष्वजः ॥ १४ ॥ तिष्ठतांगयथाकामं मुखं खिगौ च या
 स्थितम् ॥ विध्रंमाकरवंभीतावित्युक्तानिर्जंगमसः ॥ १५ ॥ ततोमुहूर्तं मात्रेण प्रपंचतमुपेक्षसा ॥ निर्यथोदर्शयंती स्वरतिफुट्टाकुलं
 वपुः ॥ १६ ॥ उपविष्टददर्शनं नृपहेमशिलातले ॥ समाधिसंस्थमेकांतं मनाविकसितेक्षणम् ॥ १७ ॥ तंप्रदेशमुपागम्य लज्जावनमिता
 नना ॥ तूष्णीमासीत्क्षणं खिनाम्भानामदनिकांगना ॥ १८ ॥ क्षणान्छिखिष्वजो ध्यानाद्विरतस्तामुवाच ह ॥ अत्यंतमधुरं वाक्यमिदं
 मक्षुब्धयाधिया ॥ १९ ॥ तन्विकिंश्विभ्रमेव त्वं विप्रितानंदमागता ॥ आनंदयैव भूतानियतं तयानिकानिचित् ॥ २० ॥ भूयस्तोपयतंग
 ष्टकान्तंप्रणयदत्तिभिः ॥ परस्परेऽपि तस्त्रहोदुर्लभो हि जगज्जये ॥ २१ ॥ अहमेतेन चार्थनोद्देशं यामिमामानिनि ॥ यद्यदिष्टतमं लोके तत्तदे
 वं विजानता ॥ २२ ॥ अहं कुंभश्च तन्वंगिवीतरागाविहेतरा ॥ दुर्वासः शापजावाला त्वं यदिच्छसितकुरु ॥ २३ ॥

अविकारेण क्रोधविकारारहितेन ॥ १४ ॥ स्वदर्शनाद्रीतौ तौ प्रहिते अंगयथाकामं तिष्ठत तिष्ठतम् ॥ अहं विध्रंमाकरवदस्युक्तानिर्जंगम ॥ १५ ॥ तं मायाप्रपचमुपेक्ष्य उपसत्
 त्येति यावत् ॥ रत्याविदसंभोगेन फुल्लविकसितमाकुलं च ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ यानिकानि चित्तसर्वाणीत्यर्थः ॥ २० ॥ परस्परमीप्सितः अकस्त्रिमइति यावत् ॥
 ॥ २१ ॥ विजानतापुंसायद्यदिष्टतमत्तदेवत्वादर्शमेव परोपभोग्यमिति ज्ञेयमिति शेषः ॥ २२ ॥ नचत्वदपराधेन मम क्रमे अविलम्बदत्याशयेनाह ॥ अहमिति ॥ त्वं कुभादिन
 र्वेति शेषः ॥ अतो यदिच्छसितनिःशकं कुरु ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ अन्नश्लिषांघृतशिरः ॥ २५ ॥ अश्लेषत्वाज्ज्वलात्प्रातश्चारत्वात्प्रबलहीना ॥ कुमारी अमृतावात कृणी एकंतिस्वारथाप्यते रोधनप्रतिषेधनकरोत्येव ॥ अथस्त्री
 स्वभावदत्तस्य ॥ परिव्रिगमपरित्करात्पुत्रोत्पत्तेश्चान्यत्रातिषिघ्ननस्त्वेतद्वेगमनभ्याणादीनां निश्चितम् ॥ भावेक ॥ स्थैर्यमकरोति ॥ तरलतरमनभ्याणाभूत्सासत्प्यतद्वत्स्य
 ॥ २६ ॥ क्षीणशिरःपुत्रश्रीकारसमथर्षीर्दायालाभापूर्वकपुत्राभसनागभेदुनाभ्य ॥ यद्विषयपुत्रश्रीकारसमथर्षीर्दुरतायाताभाभाएकतिषुषुषुपुरोभवन्तिदातासामसगभेन
 कथियद् ॥ नभ्यप्रसासिकतयाषिषाहितस्यभर्तुमभ्युशाब्दीयपरुषसगमनिषेधोअनापवाहलक्षणआकदस्वपातिवत्सगगश्वविधेकरापायालोभ्यमानाकारासगभेहे

मदनिकोवाच ॥ एवमेवमहाभागश्रीस्वभावोहिचंचल ॥ कानोत्थापुगुणश्रीणानकोपकर्तुमर्हसि ॥ २४ ॥ अबलाहमनेनास्मिरा
 नौगहनकानने ॥ त्वयिसध्याजपपरैकिकरोभिवरकिका ॥ २५ ॥ अबलावाकुमारीवाजारनरतिरोधनम् ॥ करोतिपरिव्रिगेनानो
 स्वविनिवेशितम् ॥ २६ ॥ श्रियस्तुदरतांयातापुरपुसामसंगमोमन्युनिषेधआकदसतीर्त्तिकरिष्यति ॥ २७ ॥ अबलाकीतथाबाला
 मूढाहमपराधिनी ॥ क्षंतुमहसिनायत्वक्षमावताहिसाधव ॥ २८ ॥ शिखिव्यजजउवाच ॥ मन्युर्ममनयात्तैर्विद्यतेखड्गवहुम ॥
 क्वलसाधुनिधत्वात्रेच्छामित्वामहवधुम् ॥ २९ ॥ सुदत्तेनवनातिपुपूर्ववत्सुखमंगने ॥ वीतरगतयानित्यसममेवरमावहे ॥ ३० ॥
 श्रवसिपुउवाच ॥ एवसमतयातत्रस्थितेतस्मिन्खिखिध्वजे ॥ चूडालाधितयामासतस्त्वनेतोदितशया ॥ ३१ ॥ अहोवतपरसा
 भ्यभगवानयमागत ॥ वीतरगतयाज्कोषोजीवन्मुकोवतिष्ठते ॥ ३२ ॥ नैनहरतितेसोगानमहस्योपिसिद्धय ॥ तसुखानिनदुखानि
 नापटोतवसपद ॥ ३३ ॥ धितितासकलाएकप्रयात्येनमनिदिता ॥ मन्येमहर्षयकानानारायणमिवापरम् ॥ ३४ ॥ आत्मवृत्तांतम
 खिलतमेनस्मारयाम्यहम् ॥ कुमरूपमित्यक्काचूडालैवभवाम्यहम् ॥ ३५ ॥ इतिसिष्वित्यचूडालाचूडालावपुरक्षता ॥ दर्शयामासत
 चाशुत्यक्वामदनिकावपु ॥ ३६ ॥ तस्मान्मदनिकादहाचूडालानिगतिवसा ॥ वभावस्यपुरोयुक्तानिगतवसमुद्रकान् ॥ ३७ ॥

तत्र किंनस्तुलनाह ॥ मन्पुक्ति ॥ मयत्तररतिरागभाधितासोनकारसगनितोदुसमथांइतिभाह ॥ २७ ॥ अतएवक्षमापयामीत्यारायेनाह ॥ अबलेति ॥ २८ ॥ स्वैआकारो
 हुमदस ॥ यथापार्थनिच्छासि ॥ २९ ॥ ३० ॥ तस्यसनेनरागेद्वेषासनायुष्यतयापरीक्षितश्चिन्तेन ॥ उदितारायान्दटा ॥ ३१ ॥ अकोपइतिच्छेद ॥ ३२ ॥ तैरहमार्थतासो
 गात्सिद्धपथ ॥ ३३ ॥ धितितामदभिप्रेतासकलाश्रीभुक्तलक्षणभूताशानिस्वमाधैयवृत्त्यादिच्छायाकार्निवृत्तामहर्षयएकमेनप्रयतिप्रियामुषानिआश्रयतीतिपाथ ॥ ३४ ॥
 तमेवगुणशिष्टत्वात्सहजानस्मारयाथोप्यभूतनेनप्रतिस्मारयासि ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ युक्ताप्यागाराणावतीसमुद्रकालपुटकात्सिगते ॥ ३७ ॥

पणयेभर्तृचितानुरजनेपेशलाचतुराम ॥ दयितापूर्वदयिताम् ॥ ३८ ॥ माधवेवसर्तसमुदितोपकिर्मीकमलिनीमिव ॥ अथवासमुदितासमुद्रामाविर्भूतांवाभाधवस्यविष्णोपनि
 नीपद्महस्ताश्रयमिव ॥ रामावतारावसानेरामस्यविष्णुभावेप्रकृसीतात्वेनभूमितलपविष्टाततोभूमितलात्सुनरुपगताश्रयमिवरत्नसपुटकालकटिनारत्नश्रयमिवचन्द्रपोनि
 जादयितान्चूडालापरिदर्शपुरोदर्शैत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतात्पर्यप्रकारोनि० पू० अष्टोत्तरशततम सर्गः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दृष्ट्वापृष्ट्वाचतुष्पानाद्दृष्ट्वा
 सर्वशुचिस्मितः ॥ तुष्टप्रशस्यचूडालामार्लिभ्यात्रानयन्निशाम् ॥ १ ॥ इद्वदध्यमाणम् ॥ १ ॥ कुमादिह्रियेणत्वमेवकिमिहासि कियत्कालकिमर्थंवाइहमस्मनिधौतिष्ठसि ॥ य
 तांदर्शानवधांगीपुनःप्रणयपेशलाम् ॥ कांतांमदनिकामेवचूडालांदायितांस्थिताम् ॥ ३८ ॥ समुदितामिवमाधवपद्मिनीमुपगता
 मिवभूमितलाच्छ्रयम् ॥ प्रकटितामिवरत्नसमुद्रकालपरिदर्शानिजांदायितांचपुः ॥ ३९ ॥ ॥ इत्यापूर्वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू०
 चूडालास्वरूपदर्शननामअष्टोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ अथतांदायितांहृष्ट्वाविस्मयोत्फुल्लला
 चनः ॥ शिखिध्वजउवाचेदमाश्रयंकुलयागिरा ॥ १ ॥ कालमुत्पलपत्राक्षिकुतःप्रामासिसुंदरि ॥ किमिहासि कियत्कालंकिमर्थमिह
 तिष्ठसि ॥ २ ॥ अंगेनव्यवहारेणस्मितेनानुनयेनच ॥ ममजायाविलासनेनतकलवोपलक्ष्यसे ॥ ३ ॥ चूडालोवाच ॥ एवमेवप्रभो
 विद्धिचूडालास्मिनसंशयः ॥ अकृत्रिमेणदेहेनलब्धोऽस्यद्यमयास्वयम् ॥ ४ ॥ कुंभादिदेहनिर्माणैस्त्वांवाधायितुमेवमे ॥ प्रपंचःशतशा
 खत्वमिहयातोवनांतरे ॥ ५ ॥ यदारोज्यंपरित्यज्यमोहेनतपसेवनम् ॥ त्वमागास्तस्यभ्येवत्वद्दोधायाहमुद्यता ॥ ६ ॥ अनेनकुंभदेहेन
 मयैवत्वंबोधितः ॥ कुंभादिदेहनिर्माणंत्वांबोधयितुमेवमे ॥ ७ ॥ माययानतुकुंभादिकिंचित्सत्यंमहीपते ॥ अथोविदितवेद्यस्त्वंध्या
 ननेतदखंडितम् ॥ ८ ॥ सर्वपश्यसितत्वज्ञध्यानेनाश्रयत्वोकथ ॥ अथचूडालयेत्सुक्तोवद्वापरिकरंरूपः ॥ ९ ॥ आत्मोदंतंविशेषेणध्याने
 नामलभैक्षत ॥ अंभिराज्यपरित्यागाच्चूडालादर्शनावधि ॥ १० ॥ सर्वमूर्हतंध्यानेनचात्मोदंतंदर्शसः ॥ आराज्यसंपरित्यागादहर्तमा
 नक्षणक्रमम् ॥ ११ ॥

यपिकुंभस्थितिकालप्रमाणजानात्सेवतथाप्यस्यावेपां

तेषांकाभागमनद्यागपिस्थितिसंभावनात्किंयत्कालमितिप्रश्नः ॥ २ ॥ अंगेनअवयवसस्थानेनतच्चेटालक्षणव्यवहारेणअनुनयेनप्रमेवाकृप्रवधशैल्याममजायायाश्रूडालाया
 पसिद्धेनविलासेनतस्याकलाभूर्त्तिरिवउपलक्ष्यसेदृश्यसे ॥ ३ ॥ अकृत्रिमेणसहजेन ॥ ४ ॥ ५ ॥ तस्यश्रुतितदाप्रभुत्वेव ॥ ६ ॥ ७ ॥ सत्यमकाल्यनिकम् ॥ ध्यानेनप्रागुक्त
 योगधारणया ॥ ८ ॥ पश्यसिदृश्यसि ॥ परिकरतादृशधारणानुकूलासनादि ॥ ९ ॥ अंभिरुपरि ॥ १० ॥ आवत्तमानक्षणक्रममितिअत्राप्याडनुकल्प्यते ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ पुलकोष्ठकतानतीर्वाहृविषाधपमसायआलित्तिगतियेणान्य ॥ गलदगलिर्धावयधम् ॥ अत्यारिकियाधिशेषणानि ॥ १३ ॥ आवाशब्देनाधाभिष्यक्तपरस्वानुरा
 गलक्षणस्यापिभाव ॥ पोषादशोबाधापयोधरपरमानवक्ष्ण्यगारसोबभूषसवासुकिजिष्णुभिरपिधक्तुनशक्यतइत्यन्य ॥ १४ ॥ विविस्थीचद्रस्यार्बमायाभिबभिल
 लनृपेकआरयशकतामिष ॥ १५ ॥ शैलीएकतिलासमुत्कीर्णपरस्वार्लंगितमूर्तीर्वाभ्लिष्टीमित्तौचिरसास्ताम् ॥ १६ ॥ आनवातिशयेनमनसोजडीभाबेनतस्कावभ्यजक
 णिगारानाकायूथखरपोषमी ॥ १७ ॥ छस्येलोचनस्येयहिरोमनसोकाडीभावादेवालशस्थितलोषमपयास्यात्तथाआस्ताम् ॥ प्रणयपेशलयथास्यात्तथाकानाप्रतिउधाचे
 सर्वभालोषयभुपालोविरराभसमाधित ॥ समाधिविरतोहर्षविकसिनयनांशुज ॥ १२ ॥ विसार्यतरसाधाहुपुलकोज्वलतांगती ॥
 गलदगधनक्षहमुषदाप्यस्फुरत्सहम् ॥ १३ ॥ आलितंगचिरकांतानकुलानकुलीभिव ॥ तयोरालिगनेतस्मिस्तत्रभावोवभुवय ॥
 ॥ १४ ॥ नसवासुकिजिह्वाभिर्वकुहर्षेणशय्यते ॥ दिविस्थाविवपकेनकृताविवभिलत्तनु ॥ १५ ॥ शैलाविवसमुत्कीर्णीभिलयावास्ता
 चिरप्रियौ ॥ मुहूर्त्तंगलहर्भजलौपुलकपीवरौ ॥ १६ ॥ बाहूविभ्रयतामीपन्नित्यतुल्लौशनीप्रियौ ॥ अमृतापूर्णद्वयौसशुन्यद्वयो
 पमौ ॥ १७ ॥ उन्मुक्तमुजभासांतावल्क्षस्थितलोचनम् ॥ पनानदक्षणास्थित्वातूर्णान्प्रणयपेशलम् ॥ १८ ॥ कानांचिबुकसलक्षकर
 प्रोवाचमुपति ॥ अत्यंतमधुरक्षिन्ध कात स्वकल्योपिताम् ॥ १९ ॥ पुण्यश्ररतिनिष्यद स्वाडुनामासृतादपि ॥ कियत्वमाणस्तन्वया
 ल्वयायाल्लदुमुचयथा ॥ २० ॥ अनुभूताश्ररक्षेशास्रतुर्यनदाकण ॥ एवंदुकररात्तस्मात्ससारकुहरादहम् ॥ २१ ॥ उत्तारितोययावुज्या
 साहिकेनोपमीयते ॥ अरुधतीराचीगीरीगायत्रीश्री सरस्वती ॥ २२ ॥ समस्तापेलवायतेतवतन्यगुणश्रिया ॥ धीश्री काति क्षमा
 मैत्रिकरुणायास्तुदरि ॥ २३ ॥ कानास्वाकारकांतासुप्रयमेवाभिलक्ष्यसे ॥ परेणाध्यवसायेनत्वयाहमवयोधित ॥ २४ ॥ केनप्रत्यु
 पकरणपरिवृष्यतिते मन ॥ मोहादनादिगहनादनगहनादपि ॥ २५ ॥ पतितव्यवसायिन्यस्तारयतिकुलक्षिय ॥ शास्त्रार्थगुरुमन्त्रादि
 तयानोत्तारणक्षमम् ॥ २६ ॥

निपेणान्य ॥ १८ ॥ १ ॥ रतिनिष्यदेजुरागरसोऽस्यतमापुषादिविशेषणचतुष्टयविरिष्टकियत्वमाणोविस्तीर्णदतिपावत् ॥ २० ॥ मनुर्येनपुरुषायसिद्धिप्रयोजनेनहेतुना
 ॥ २१ ॥ यथाभद्रद्वेष्टुया ॥ सावुद्धि ॥ २२ ॥ धीश्रीस्यापारक्षकन्याआकारेणतीवर्षेणकानासुधीपुमथाऽसिद्धिस्तास्वपित्तपयमाभ्यन्नासरीभाभिलक्ष्यसेरतिपेणा
 न्य ॥ २३ ॥ २४ ॥ क्वाप्यास्तयनेकेनपस्युपकारेणपरिवृष्यति ॥ येनद्रव्यमितादराऽन्त्युपकारादुर्लभदतिमात्र ॥ २५ ॥ साक्षादेत्यादितिशयोक्तिभरासाक्षात् ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ निरिच्छाया कतकल्याया स्तेप्रत्युपकारेऽहमसमर्थइत्याह ॥ निरिच्छायाइति ॥ २९ ॥ कुलांगनांमन्येत्वामितिशेषः ॥ लोकेप्रसिद्धा सर्वाकुलांगनास्त्वयाऽ
 धुनाजिताइतिशेष ॥ ३० ॥ नारीणासौजन्यादिगुणोत्कर्षचर्चासुप्रथमव्यपदेशयाभाविष्यसि ॥ ३१ ॥ स्वापेक्षयागुणजात्कैरतिशायिनीत्वानिर्मितवतो धातुर्विषयेप्रकृपिताइ

यथैताःसेहशालिन्योभर्तृणांकुलयोषितः ॥ सखाभ्रातासुहृद्योगुरुर्मित्रंधनंसुखम् ॥ २७ ॥ शास्त्रमाच्यतनंदासःसर्वभर्तुःकुलांगनाः
 सर्वदासर्ववलेनपूजनीयाःकुलांगनाः ॥ २८ ॥ लोकद्वयसुखंसम्भवसर्वंयासुप्रतिष्ठितम् ॥ निरिच्छायाःप्रयातायाःपारंसंसारवारिधेः
 ॥ २९ ॥ कथमस्योपकारस्यकरिष्येतेप्रतिक्रियाः ॥ मन्येकुलांगनांलोकेलोकेसर्वास्त्वयाधुना ॥ ३० ॥ नारीसौजन्यचर्चासुव्यपदेश्या
 भविष्यसि ॥ त्वानिर्मितवतो धातुर्गुणजातातिशायिनीम् ॥ ३१ ॥ मन्येप्रकृपितानूनमरुंधत्यादिकाःस्त्रियः ॥ सतीत्वरूपसौजन्यगुण
 रत्नसमुद्भिके ॥ ३२ ॥ एहिमेवदुष्णोत्कर्ष्यपुनरालिंगनंकुरु ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्त्वाश्वशावाक्षीचूडालांतांशिखिव्यजः ॥
 ॥ ३३ ॥ आलिंगिगपुनर्गण्डनकुलोत्कलीमिव ॥ चूडालोवाच ॥ देवशुष्कक्रियाजालपरेत्वय्याकुलात्मनि ॥ ३४ ॥ भूयोभूयो
 अशमहंत्वदर्थदुःखिताभवम् ॥ तेनत्वदवबोधामास्वार्थोपपादितः ॥ ३५ ॥ मयातदन्तिकेदेवकरोषिममगौरवम् ॥ शिखिव्य
 जउवाच ॥ त्वयाचथावरारोहेस्वार्थःसंप्राद्यतेशुभः ॥ ३६ ॥ तामिदानींतथासर्वाःसाधयंतुकुलांगनाः ॥ बुध्य
 सेकांतविश्रांतोजगज्जालतदेविभो ॥ ३७ ॥ अद्यतंप्राक्तनंकिंचिन्मोहंसमनुपश्यसि ॥ इदंकरोमिनेदंतुप्राप्तोमिदमितिस्थितिम् ॥ ३८ ॥
 अंतर्हससितांकच्चिदशापेलवतांधियः ॥ तासुच्छलष्याकलनास्ताःसंकल्पकुकल्पनाः ॥ ३९ ॥ त्वयिनाद्यावलोक्यतेदेवव्योश्रिवपर्व
 ताः ॥ किंत्वमद्यांगसंपन्नःकिंशोसिकिमीहस ॥ ४० ॥ कथंपश्यसिपाश्यात्यदेहचेष्टाक्रमंविभो ॥ शिखिव्यजउवाच ॥ सुमनः
 पूर्णनीलाज्जमालासारविलोचने ॥ ४१ ॥

त्यन्वयः ॥ त्वमेवसतीपतिव्रता ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ साधयत्वित्याशोःकाकर्षा ॥ साधयितुनशक्नवतीत्यर्थः ॥ जगद्वृक्षगणस्यजातस्यतदेपरवधौविश्रांतः
 सलत्तनोबुध्यसेकाच्चिदितिब्यवहितेनान्वयः ॥ ३७ ॥ तप्राक्तनंपयोव्रतोपवासादिमोहकिंचित्कुलसमनुपश्यासिकाच्चित् ॥ ३८ ॥ धियःअपक्वदश्यापेलवतांकोमलताम्
 ॥ ३९ ॥ ४० ॥ कथकीदृशार्कसत्यमुनतुच्छमित्यर्थः ॥ सुमनोभिःपूर्णनीलाज्जमालासरतःसादृश्यादनुसरतस्तथाविधेविलोचनेयस्यास्तथाविधेचूडाले ॥ ४१ ॥

१ मन्येकुलांगनांलोकेजिता सर्वाइत्यपिपाठोदृश्यतेपरतुनायटीकाकारसमतइतिभाति

धरवदगान्मृगान्मृगं सान्तर्गदस्यिदकस्यरक्षरयानस्यधायस्यपत्यानप्रकाशकपास्थितानसस्यतस्यान अहमपिउपपरमधीपभूतप्रत्यागतपाआस्थित ।।प्रधाप
 रानिन्यपापार्पासिनेयेषाद्वयपाधीनिसानुभदनेममापिस्थितिज्ञानप्यस्य ॥ रामेकपपप्यद्वरर्पाणि ॥ निरीइदत्यादिना ॥ ४२ ॥ अर्थक्यपरमार्थसत्त्वक्य अनइमि
 र्दो।अहमवदन्त्यानापबहुकारात्सखस्तशापहस्यथाइभूत्यास्थितदस्यय ॥अइपत्यकपदणचिर्नकबलप्यधिष्ठितस्लानिरिशयातददशातुपयतोस्मिपोपपसहृंर
 निरिउपउरसाहृरारयान्दमभाभाअपिनर्पापयतिनिरिउगुयक्रुधति ॥ तस्यहनक्षधनाभूत्याइरते कालासंपांसभधर्मातिभुते ॥ अहपस्यात्मनोइापनापटना
 त्यपवयस्यपस्यातस्तस्याहमुपाभ्यित ॥ निरिहोस्मिनिरिशोस्मिनम स्वन्दोस्मिनिसह ॥ ४२ ॥ शोतोहमर्थरूपोस्मिधिरायाहम
 इम्यिन ॥ तांशामुपयातोस्मियतश्वन्तकवमनि ॥ ४३ ॥ प्रतिपधतिसहमानयाहरिहरादय ॥ नकिचिन्मात्रचिन्मात्रनिष्ठोस्मिस्व
 स्यभास्थिन ॥ ४४ ॥ भ्रमणाहंविमुक्तोस्मिससारेणालिबन ॥ नतुष्टोस्मिनखिनोस्मिनायमास्मिनचेतरत् ॥ ४५ ॥ नस्यूलोस्मि
 नमूल्यांस्मिसत्यमस्मिचसुदरि ॥ तंजोपिपाल्ययातेनभित्तावपतितेनध ॥ ४६ ॥ क्षयातिशयमुक्तेनप्रकाशेनास्मिर्वैसम ॥ शोतो
 म्मिमाभ्यनतास्मिस्वस्यांस्मिविगाताशय ॥ ४७ ॥ परनिवाणएवास्मिसदृशोस्मिपतिव्रत ॥ यतटास्मितदेवास्मिवकुशाक्रोमिनंतरत्
 ॥ ४८ ॥ तरगततरलापांगेरुस्त्वमनमंक्षिते ॥ प्रसादनिविशालाक्षार्काणोस्मिभवसागरत् ॥ ४९ ॥ पुनर्मलनदृकामिशतभ्यातमुव
 णवत ॥ शोत स्वस्यामृदुयत्तांवातराणानिरशर्धा ॥ ५० ॥ सर्वातीत सवगाश्वरामिवायमहस्थित ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ एवस्थितं
 मद्रानत्तनाणशब्दयत्रिय ॥ ५१ ॥ किमिदानींनसोद्गहिरांचतंतमहामते ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ प्रतिपधनजानामिनजाना
 म्यभिवाष्टितम् ॥ ५२ ॥ यटापरस्मितन्वित्त्वफदाधिहोद्यततया ॥ यपन्मतेसकलतयास्त्वविकल्पियं ॥ ५३ ॥ नकिचिदनुसधातुजा
 नाभ्यपरसुदर ॥ यद्वार्पंचिजानासितदवपुरुसुदरि ॥ ५४ ॥

ध १भाय ॥ ११ ॥ ४४ ॥ अयंउपक्रायधम ॥ इतरकारणम् ॥ ४५ ॥ सत्यमथापितवस्तु ॥ तेजोपुबासुपादिपबलाहृदि पयातेनफ्रिक्ताधपतिनेनधनभोगप्रविष्टारि
 णानकाराशाएत ॥ ४६ ॥ जगत सर्वैरपम्यनिरस्यसाभ्यनतासि ॥ विगताशयानिनयनस्क ॥ ४७ ॥ हेपतिव्रते ॥ सर्वाग्रतेदन्निपाठसतीनाब्रनमिषव्रतयस्यादतिभ्युत्सया
 र्धमिन्द्रदन्त्याय ॥ अथशासप्यात्मसत्त्ववर्नद्याटसणव्रतसदृशजुन्यशरिटाभत्तास्मित्यर्थ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ शतवारभ्यातमग्नीशोधिधरपरशुषर्णीतहृत् ॥ यत् स्वकृपनिष्ठा
 यादन्त्यापुनः ॥ निरशानिधिसनार्थायस्य ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतरताश्वतइतिप्रतिपिभ्यतदतिप्रतिपय ॥ कृष्णविपद् ॥ ननकानादि ॥ ५२ ॥ इवाचिनभ्युत्सयानकाके ॥ अत
 याम ५३ ॥ ५४ ॥ अररकाशामिषानिहोदीशोत्पन्नपुनरासुर ॥ आनासिजनप्यतयप्रिणेय ॥ ५४ ॥

धारयिष्यामिहृदिसभतास्मीति यावत् ॥ गलितमिष्टइच्छातद्विषयजातयस्मात्तथाविधेनइष्टयहणमनिष्टस्याप्युपलक्षम् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ आहर्तुमाचरितुम् ॥ ५७ ॥ एषणरा
 ज्यगोगाद्येषक्षणम् ॥ ५८ ॥ तत्रोपपत्तिमाह ॥ यदिति ॥ यद्यस्मात्कारणाध्याणानाचक्षुरादीनामुत्प्राणस्यचत्वस्वोचितविषयानेषणेसत्यत्रपरमात्मनिकोतिशयः ॥ न
 चाज्ञानामिवतत्रविद्येत.करणदेहेद्रियादितादात्म्याध्यासोस्तिथेनेद्रियाणाविवषयभोगाभ्यासेनमालिन्येआत्मनोपिमालिच्यप्रसक्तिः ॥ निक्रियासगचिन्मात्रभूतोहितत्रवि
 त्तकोभोगानभ्यसतेनकश्चिदित्यर्थ ॥ अस्तौर्विकरणपदव्यत्ययश्रद्धादसः ॥ तस्मात्पारब्धभोगमात्रेणतदभ्यासव्यसनमालिन्याप्रसक्तद्वेगादौतद्वेगानेभ्येतदतरालेचवयं

तदेवधारयिष्यामिप्रतिविंबंयथामणिः ॥ चेतसागलितेष्टेनयथाप्राप्तमनिंदितम् ॥ ५५ ॥ नस्तौमिनचनिंदाभियदिच्छसितदाचर ॥
 ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ यद्येवंतन्महाबाहोसमाकर्णयमन्मतम् ॥ ५६ ॥ आकर्ष्यंजीवन्मुक्तात्मंसदेवाहर्तुमर्हसि ॥ सर्वत्रैकयावबोधेन
 मौर्ख्यक्षयभुवान्विताः ॥ ५७ ॥ निरिच्छास्तावदाकाशाविशदाःसंस्थितावयम् ॥ याद्दृग्गेषणमस्माकंतादृशंतदनेषणम् ॥ ५८ ॥ यस्मा
 णानैषणकोत्रचिन्मात्रोभ्यसतेहिकः ॥ तस्मादाद्यंतमध्येपुंयवयंपुरुषोत्तम ॥ ५९ ॥ शेषमेकंपरित्यज्यतएवमेस्थितावयम् ॥ राज्येन
 सांप्रतनेमंकालंनिवाकमेणवै ॥ ६० ॥ विदेहतांप्रयास्यामःप्रसोकालेनकेनचित् ॥ ॥ शिखिध्वजजडावाच ॥ ॥ वयमाद्यंतमध्येपुराजानोरजसत्तम ॥ ६२ ॥
 दृशास्तरलेवद ॥ ६१ ॥ शेषमेकंपरित्यज्यतिष्ठामःकथमेववा ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ वयमाद्यंतमध्येपुराजानोरजसत्तम ॥ ६२ ॥
 मोहमेकंपरित्यज्यभवामःपुनरेवते ॥ स्वएवनगरेराजाभवत्वंस्यासनेस्थितः ॥ ६३ ॥ लजामाननुकानानांमहिषीतेभवाभ्यहम् ॥ सन्द
 पामतवास्तव्यावृत्यन्नवनवांगना ॥ ६४ ॥ सपताकाध्वनत्तूर्यापुष्पप्रकरिणीपुरी ॥ लसदृह्यासमंजस्यारणतुष्पालिमालया ॥ ६५ ॥
 मधुमासलतालक्ष्म्याचिराद्भवतुसासम ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इतिचूडालयात्रांकोविहस्यसशिखिध्वजः ॥ प्रावाचमधुरंवाक्य
 मक्षुब्धंविगतज्वरः ॥ ६६ ॥ एवंचेत्तदृशालाक्षिस्यायत्तानखिविषुपे ॥ सिद्धभोगश्रियस्तास्तुनिवसामिनिकंप्रिये ॥ ६७ ॥

येयस्त्वभावास्तेतस्वभावाएवपारब्धशेषमेकभोगेनपरित्यज्यक्षपयित्वास्थितानतुकिंचिदन्यथाभूताअन्येवाभविष्यामइत्यर्थः ॥ ५९ ॥ इममायु.शेषरूपंकालम् ॥ ६० ॥
 तस्मादाद्यतमध्येष्वित्यस्यार्थान्तरमपिसंभावयस्तजिज्ञासमनोरजापृच्छति ॥ वयमिति ॥ ६१ ॥ तदभिप्रायानुसारेणैवचूडालापितदर्थवर्णयति ॥ वयमिति ॥ ६२ ॥
 तत्रशेषशब्दस्यार्थान्तरमाह ॥ मोहमिति ॥ ६३ ॥ कानानामतःपुरस्त्रीणाललामोभूषणभूताभवाभिविष्यामि ॥ मत्तादृष्टावास्तव्या.पुरवासिनोयस्याम ॥ एतदादीनिपुरी
 विशेषणानिमधुमासलतालक्ष्मिसाम्यापपादकानि ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ यद्विनेमयासहभोगेच्छास्तिर्हृद्रेणपार्थितादिव्यभोगाएवभुज्यंतकिमनूयैरतिराजाह ॥
 एवचेदिति ॥ ६७ ॥

॥ १८ ॥ १० प्रियुनदद ॥ १ ॥ ११ ॥ यथासस्यानयथास्थितम् ॥ १२ ॥ विरवत्योऽथावीनजायापसो ॥ १३ ॥ दिनाधारसायसभ्याम् ॥ सायसभ्यासभारकराभिसुके
 दिनायाता ॥ परस्वस्विसासभगापसोत्तराधनिवासनत्यारुनर्दी ॥ १४ ॥ १५ ॥ तपरस्वरागुभसिद्धभोगोसमुत्सवप्रणयथाकम्बितासगर्भयथास्यासयाआश
 शृहालांवाच ॥ नराजन्ममंगणुवाछानापिभिभूतिपु ॥ स्वभावस्ववशादेवयथाप्राभेनमेस्थिति ॥ ६८ ॥ नसुरवायममस्वर्गोनरा
 ज्यनापिचक्रिया ॥ यथास्थितमविदुष्यतिप्राभिसस्वचंपिता ॥ ६९ ॥ इदसुरविभिदनेतिभिभुनेक्षयभागत ॥ समभेवपदेशातेतिप्राभा
 हययासुरवम् ॥ ७० ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ युक्तमुकविशालासिल्वयैतस्ममयाधिया ॥ कोवाथ किलराज्यस्यभेदत्यागोपिवाभ
 वंत ॥ ७१ ॥ सुखदूखदशाचित्ताल्यक्काविगतमत्सरम् ॥ यथात्मस्थानभवेमौतिप्राव स्वस्वतंगर्तो ॥ ७२ ॥ इतितत्रकथालापकयनेन
 तयोदयो ॥ कातयाश्विरदपत्येवासरस्तनुतांययौ ॥ ७३ ॥ अयोत्थायदिनाचारयथाप्राप्तमर्निदितौ ॥ सोक्तठावप्यनुक्तौचक्रतु
 कापरंविदौ ॥ ७४ ॥ स्वगसिद्धिभनाहृत्यतस्यतु पूर्णंचंतसौ ॥ एकस्मिन्नेवशयनेतैस्तं प्रणयचंपितै ॥ साव्यतोयापरजनीतयोर्जाविद्वि
 मुकयो ॥ ७५ ॥ तद्गंगमोक्षसुरवभुतमया स्वयमभाशसतांप्रणयवाक्यविलासगर्भम् ॥ उक्तठांप्रणयिनोर्धिष्यमानयतीदीर्घामुहू
 तवदसौरजर्जागाम ॥ ७६ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०पु०षु०चूहालाप्रकटीकरणामनवाधिकशततम सर्ग ॥ १०९ ॥
 श्रावसिपुउवाच ॥ तत समुदितंसूर्यवितमस्यवरंस्थिते ॥ ममुद्रकादिवजगन्मणौतस्मिन्विनिर्गते ॥ १ ॥ विकसत्यरुणोपांतेचक्षु
 र्पावानुजाकरे ॥ आचारंखिवलोकपुत्रस्तंत्वकरश्मिपु ॥ २ ॥ दपतीतौसमुत्थायकृतसप्याकर्मौस्थितौ ॥ पञ्चासनेच्छदुश्चिंधेकतौका
 चनरदर ॥ ३ ॥ अयोत्थायात्रशृहालारत्नकुम्भपुर स्थितम् ॥ कातासकल्ययामासपूर्णमसाधिवारिभि ॥ ४ ॥ तेनमगलकुम्भेनतपूर्वा
 भिभुवंस्थितम् ॥ शायाम्तारमेकानेस्वरान्यंभिपिचसा ॥ ५ ॥

सभा कथयतेसयोर्धिष्यमुक्तठासोक्तठामानयतीपायपरीरजनीदीयापिमुद्रावकागामस्यर्ष ॥ १६ ॥ ॥ इ०वा०सि०ता०पु०नि०पु०नयोत्तरशततम सर्ग ॥ १०९ ॥
 सप्तसप्तशतमेभ्येनमभेनस्यपुरातर्त ॥ तैस्त्वस्वस्विरराज्यभिभुकाभिनिवर्णयते ॥ १ ॥ समुद्रकात्समुद्रनेजगद्यकाराकमणाद्विषसमुदितेसूर्यवितमस्यर्षेस्थितेसति ॥ २ ॥ जना
 नारदव्याधिभक्षुर्वाधुजाकारिष्वसिभि ॥ ३ ॥ २ ॥ समभिष्वर्षाभिर्पूर्वापुर स्थितरत्नकुम्भाप्याभिधेकायसकल्ययामास ॥ ४ ॥ नराजगम् ॥ ५ ॥

सकल्पमात्रेणोपगतस्वयोग्यविष्टरेसिंहासने ॥ ६ ॥ मौनमुनियोग्यमिदंशांतंजलउत्थज्यशासनयोग्यमिद्रादीनर्तोजोभर्तुमर्हसि ॥ ७ ॥ ८ ॥ पट्टाभिषेकाभावात्कीर्तिहारप
 दद्वारपालस्थानतत्रविनयात्सिद्धतीम् ॥ देवीपदेकताभिषेकास्थाने ॥ ९ ॥ १० ॥ योगसिद्ध्यातवसत्यसकल्पात्समवम् ॥ भूषणालकारशलाखादिभिर्महाविभववद्भक्षीहिंणी
 संकल्पोपगतैर्हमेस्वभिषिक्तंस्वविष्टरे ॥ स्थितंप्रोवाचतन्वीसाचूडालादेवरूपिणी ॥ ६ ॥ केवलंमौनमुत्सृज्यतेजःशांतमिदंप्रभो ॥ अथा
 नांतोकपालानांतंजस्वभर्तुमर्हसि ॥ ७ ॥ चूडालयेतिसंप्रोक्तोवनेराजाशिखिध्वजः ॥ वदन्नेवंकरोमीतिमहाराजत्वमाचर्यो ॥ ८ ॥ अ
 थप्रतीहारपदेतिष्ठतीमाहमानिनीम् ॥ अथदेवीपदेशीत्वां करोम्यभिषेकिनीम् ॥ ९ ॥ इत्युक्त्वासरसिस्राप्यमहादेवीपदेतथा ॥ अभि
 षिक्तंरुपःकृत्वासतामाहनिजांप्रियाम् ॥ १० ॥ प्रियेकमलपत्राक्षिषणात्संकल्पसंभवम् ॥ महाविभवमुदामसैन्यमाहर्तुमर्हसि ॥ ११ ॥
 इतिकंतवचःश्रुत्वाचूडालावरवर्णिनी ॥ सैन्यंसंकल्पयामासप्रावृद्धधनमिवोद्भटम् ॥ १२ ॥ सैन्यंददृशतुस्तौवाजिवारणसंकुलम् ॥
 पताकापूरिताकाशनीरंधीकृतकाननम् ॥ १३ ॥ तुर्यारवध्वनच्छैलगुहागहनकोटरम् ॥ मौलिरत्नमहोद्योतविचूर्णिततमःपटम् ॥ १४ ॥
 तत्रगंधद्विपवरेकृतपार्थिवमंडले ॥ रक्षितेष्टसामंतैरारुढौष्टुपदंपती ॥ १५ ॥ ततःशिखिध्वजोराजामाहृष्यासममिष्टया ॥ पदातिरथ
 संवाधंकर्षन्तिबलोलम् ॥ १६ ॥ चचालाचलचालिन्यासेनयासततोवनात् ॥ भिदन्निवरसाशैलंवात्यचेवाशुभौमया ॥ १७ ॥ त
 स्मान्महेशैलेद्राञ्चलितःसमहीपतिः ॥ पथिपश्चनिरीन्देशान्दीर्घान्मन्त्रजंगलान् ॥ १८ ॥ दर्शयन्स्वप्रियायास्तमात्सवृत्तांतसंचय
 म् ॥ प्रागल्भ्येनैकालेनस्वांपुरींस्वर्गशोभनाम् ॥ १९ ॥ तत्रतेतस्यसामंतास्तदागमनमाहताः ॥ विविदुर्जयशब्देननिर्जन्मश्चोदिताश
 याः ॥ २० ॥ एकनासंप्रयातेनतारतूर्यानिनादिना ॥ बलद्वयेनतेनासौविवेशनगरंरुपः ॥ २१ ॥ लाजपुष्पांजलिवातैरावृष्टःपौरयोषिता
 म् ॥ वणिभमार्गमसौपश्चन्परंपरमनुत्तमम् ॥ २२ ॥

परिभाषैरुद्धामम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ नीरधीकृतंनिरवकाशीकृतंकाननंयेन ॥ १३ ॥ तुर्यारवैःप्रतिध्वनंतःशैलगुहागहनकोटरायस्य ॥ १४ ॥ यन्मदंगंधमन्येद्विपानसहतेसंगंध
 द्विपः ॥ १५ ॥ बलसैन्यम् ॥ १६ ॥ भौमयाभूत्पथा ॥ १७ ॥ १८ ॥ तप्राकनमात्मनःस्वस्यप्राङ्गुराग्निर्गतस्यमार्गो जानपदैःसहृदन्तं वृत्तांतसंचयम् ॥ १९ ॥ सामंतास्त
 तद्वेशाधिपत्येनिरूपितासत्रिणः ॥ उदितराशया सोत्कटाः ॥ २० ॥ २१ ॥ लाजाजलीनांपुष्पाजलीनाचवर्तैः ॥ परपरमुत्तरोत्तरम् ॥ २२ ॥

भोगमोक्षमयस्तत्पुत्रः ॥ ३ ॥ शिखिखजस्यप्रसिद्धेनसर्वत्यागकर्मेणैवकचोपियथावोधमवाप्तवस्तथात्वमपिबुध्यस्व ॥ ४ ॥ समासेनसांकर्येन ॥ ५ ॥ ६ ॥ बालभावा
 त्पुत्रीर्णानिर्गतौयौवनप्राप्तमात्रइतियावत् ॥ पदपदार्थज्ञःसर्वविद्यास्थानेषुनिष्णातस्तत्रमस्तिवाक्यगोचरपदपदार्थज्ञश्च ॥ ७ ॥ जीवएवतंतुरिवस्वबंधसहस्रकरोयस्यतथावि
 धेनजनुनामादशेन ॥ ८ ॥ उड्यतेभीष्मनिर्गम्यतइतियावत् ॥ अतिवैराभ्यदाढ्याच्यक्तविषयेपश्चात्तापोद्वेगरहितंयथास्यात्तथाक्तेनसर्वत्यागेन ॥ ९ ॥ १० ॥ महारायाः

यथाशिखिखजोराज्यंरुतवानेवमीदृशम् ॥ रामव्यवहरन्राज्येभोगमोक्षमयोभव ॥ ३ ॥ शिखिखजक्रमेणैवयथावोधमवाप्तवान्
 न् ॥ कचोबृहस्पतेःपुत्रस्तथाबुध्यस्वराधव ॥ ४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ बृहस्पतेर्भगवतःपुत्रोसौभगवान्कचः ॥ यथाप्रबुद्धोभगवन्स
 मासेनतथावद ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्कथांश्रीमाञ्छिखिखजवदेवसः ॥ प्रबोधंपरमंयातोदेवदेशिकजःकचः
 ॥ ६ ॥ बालभावात्समुत्तीर्णःसंसारोत्तरणोन्मुखः ॥ कचःपदपदार्थज्ञोबृहस्पतिमभाषत ॥ ७ ॥ ॥ कचउवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञ
 कथंसंस्ततिपंजरत् ॥ अस्मान्निर्गम्यतेबृहर्जितुनाजीवतंतुना ॥ ८ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अनर्थमकरगारादस्मान्सांसारसागरा
 त् ॥ उड्यतेनिरुद्धेगंसर्वत्यागेनपुत्रक ॥ ९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्यकचोवाक्यंपितुःपरमपावनम् ॥ सर्वमेवपरित्यज्य
 जगामैकांतकाननम् ॥ १० ॥ ॥ बृहस्पतेस्तद्गमनंनोद्वेगायवभूवह ॥ संयोगेचवियोगेचमहांतोहिमहाशयाः ॥ ११ ॥ अथवर्षेषुजातेषु
 त्रिषुपंचसुसोनप ॥ पुनःप्रापमहारण्येकस्मिंश्चित्पितरंकचः ॥ १२ ॥ परिपूज्याभिवाद्यैर्नसमात्सिगितपुत्रकम् ॥ अपृच्छद्वावपातिभूयः
 सकचःकांतयागिरा ॥ १३ ॥ ॥ कचउवाच ॥ ॥ अद्येदमष्टमंवर्षसर्वत्यागःकृतोमया ॥ तथापितातविश्रांतिनाधिगच्छाम्यनिदिता
 म् ॥ १४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवमात्तवचस्तस्मिन्कचोवदतिकानने ॥ सर्वमेवत्यजेत्पुत्रकावावपतिर्दिवमुद्ययौ ॥ १५ ॥ गतेन
 स्मिन्कचोदेहाद्वल्कलाद्यप्यथात्यजत् ॥ गतेहृत्कारेणशरद्व्योषासमोभवत् ॥ १६ ॥ पुनर्वर्षत्रयेणैषकस्मिंश्चित्काननांतरे ॥ तत्या
 जांबुदवर्षादिशरदीवनभस्तत् ॥ १७ ॥

मेरुवत्स्थिराशयाः ॥ ११ ॥ त्रिषुपंचसुचवर्षेषुअष्टासित्यर्थः ॥ तच्चित्तपरिपाकनारतस्यविनायरोषंयाजयितुमामर्तपितरंप्रापेत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ दिवमाकाशम्
 ॥ १५ ॥ गतेद्विति ॥ सन्निहितसूर्यादयकालिकशरद्व्योषेतियावत् ॥ १६ ॥ पुनरित्यार्थधर्मुत्तरश्लोकेदूयमानमनाइत्यतःप्राप्योज्यम् ॥ कथंचशरद्व्योषासमोभवन्नबाह् ॥
 तत्याजेति ॥ कचिद्विरिगुहाश्रयेणांबुदवर्षादित्याजपरिजहार ॥ १७ ॥

राहाद्विभुक्तिदिनेतुप्रासादरुद्रयमानमनापुपुनर्नर्षयेषाकस्त्रिकाननातेतेभेवतिरगुरुभागतप्राप ॥ १८ ॥ १९ ॥ वेणुलताह ॥ आदिपदात्कमंडलुरुस्पजिनापदि
 ॥ २० ॥ १ ॥ अपिपयपअचिष्टात्र ॥ २१ ॥ पदान्तेहनदृष्टयान् ॥ चित्तस्यस्त्वान्धेपणधिराराख्यायाभाक्चित्तास्त्वानेपपवनदितिभाष ॥ पितरपिययापयोर्धितिनितिपा
 षत् ॥ २३ ॥ ननुपितुवाहादृष्टराजामिभवेद्वेद्वेदियविषयत्वागवेधचित्त्यागक्षेस्यतितपाह ॥ पद्येति ॥ तदेतत्तवाप्यर्षदेहादिकचित्तस्यकणाषितस्यादिस्यनिर्धयानागस्क
 चित्तनिलयानापरपशुपदाहादिष्यर्षिकस्वकामित्यागास्त्वनेधितदत्यर्थ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ चित्तविद् संश्लिषाचिस्तपुष्कस्यजानतोजीवन्मुक्तजाः ॥ २८ ॥ हेप्रयाश्च
 उवासकोदिगतेशुरांतशून्यवपुश्चसन् ॥ दूयमानमना प्रापतमेवपितरगुरुम् ॥ १८ ॥ कृतपूजाकर्मोभतस्यासमालिगितपुञ्जकम् ॥ अ
 पृच्छस्यचामूयस्त्रदगद्दयागिरा ॥ १९ ॥ ॥ कचउवाच ॥ ॥ तातसर्वपरित्यक्तकयावैणुलतापि ॥ तथापिनास्तिविश्रांति स्वपदे
 षिंकरान्महम् ॥ २० ॥ ॥ दृहस्यतिरुवाच ॥ ॥ चित्तसर्वभितिप्रादुक्तस्यष्कापुञ्जराजसे ॥ चित्तत्यागविदु सर्वत्यागासवविदोजना
 ॥ २१ ॥ ॥ श्रावसिपुउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वावाक्प्रतिपुनपुपुवतरसानम ॥ अन्विषेपकचश्चित्तपरित्यक्तुमस्तिन्नधी ॥ २२ ॥ चित्तयन्न
 प्यसोचितनयदेवेदकानने ॥ तदाभ्यथितामासधियैवपितरययो ॥ २३ ॥ पदाप्यर्षदेहादिनचित्तभितिकथ्यते ॥ तदेतत्किंक्वाव्यर्थ
 निरागस्कत्वजान्महम् ॥ २४ ॥ पितु सकारागच्छामिक्षानुचित्तमहारिपुम् ॥ ज्ञात्वातसंत्यजान्प्राशुततस्तिष्ठाभिविज्वर ॥ २५ ॥ ॥ श्री
 वसिष्ठउवाच ॥ इतिसिषित्यसकचउज्जगामनिविष्टपम् ॥ वाक्यप्रतिप्राप्यसंभ्रहवर्दप्रणानामच ॥ २६ ॥ अपृच्छच्चैनमेकांतैकचित्त
 म्नागवन्वट ॥ स्वरुपंबृहचित्तस्ययेनतस्तस्यजान्महम् ॥ २७ ॥ ॥ वृहस्यतिरुवाच ॥ ॥ चित्तनिजमहकारविदुश्चित्तविदोजना ॥ अत
 यद्यमहभावोजतोक्त्वित्तमुष्यते ॥ २८ ॥ ॥ कश्चउवाच ॥ ॥ त्रयस्त्रिशन्महाकोटिप्रमाणस्यमहाभते ॥ गुरागीर्वाणवदस्यकयमेत
 द्दंतिमे ॥ २९ ॥ ॥ मन्यस्यदुष्करस्यागोनसिद्धिमुपगच्छति ॥ कयमेपकेलस्यगुण्यक्यतेयोगिनांवर ॥ ३० ॥ ॥ दृहस्यतिरुवाच ॥
 ॥ अपिपुष्पावदलनादपिलाचननीलनात् ॥ सुकरोहकतेस्त्यागानच्छेरांजमनागपि ॥ ३१ ॥ ॥ यथैतदेवतनयतथाशृणुवदाभिते ॥ अ
 ज्ञानभाष्यससिद्धंवसुज्ञाननस्यति ॥ ३२ ॥

शम्भुकोटिप्रमाणस्यमीर्वाणदस्यगुरा हेमवामनेदृहस्यतथाशृणुषित्तमित्येतत्कथयन्मेव ॥ अहकारस्यलोकेशास्तदेवैषमसिद्धेस्तस्यागेआत्मत्यागापस्यानैरात्म्या
 पसतिप्रभाष ॥ ३१ ॥ ॥ नाप्यात्मनस्त्रागोभाषामयत्यहेयस्त्वभाबलादित्याशयेनाह ॥ मय्येदंति ॥ ३० ॥ ॥ सत्यतत्त्वाक्षयपरिषयेतत्प्रागोहृत्करपरिचितेनुसाक्षिणपुष्पावदल
 नादपिपुष्पावदलनादृहस्यतेकरमाह ॥ अपीति ॥ ३१ ॥ ॥ अज्ञानशुद्धसाक्षयपरिषयलक्षणांभोहृत्तन्माप्रससिद्धमहकारादिसंस्तुतत्त्वज्ञानेनतत्परिषयमाशेष ॥ ३२ ॥

१ शाश्लिषाचिस्तपुष्कस्येत्थेद्विभितिप्रभाषति

बालकस्मितवेतालवदस्तुऽसन्नेवसन्निवसंपन्नोऽज्ञदृष्ट्यास्थितः ॥ ३३ ॥ तथाहंकरिपरिमिथ्यास्फुरतीत्यन्वयः ॥ ३४ ॥ नचसदसन्निवेशः ॥ ३५ ॥ सर्वप्रपञ्चमिथ्यात्वेक
 विद्यतेतदाह ॥ एकमिति ॥ सर्वमिथ्यात्वेपितद्वेदनविद्यते ॥ तद्विद्यमानताया साधकाभावादेवासिद्धेरितिभावः ॥ ३६ ॥ नदसत्त्वेजगत्प्रधानुपपत्तेरपितदस्तीत्याह ॥ सर्व
 वेति ॥ अन्विवेतिशेषः ॥ ३७ ॥ तत्रदृग्दृश्ययोर्मध्येअयमहकार क कुतोनिमित्ताकथदृश्यमेतनात्मकारांतरेणवाजस्थित उभयविलक्षणस्वभावस्यास्योद्भवदुर्वचइ
 त्याह ॥ केति ॥ रजोराशि शुष्कपामुनिचयः ॥ ३८ ॥ अयदेहादिसपित्रादिनोजातोहम् ॥ दिक्रालाभ्याविवशरीकतद्व्यापक्षयादिनापरिणामितम् ॥ ३९ ॥ तर्साहकस्तत्रा
 ह ॥ दिगिति ॥ सर्वार्थमयसर्वपदार्थविकारालनाभासमानवस्तुतस्त्वपाराध्यादद्वयत्वाच्चेकार्थम् ॥ ४० ॥ सर्वार्थमयमित्यस्यसर्वपदार्थसारभूतमित्यर्थानिरसदटातदर्शयन्मक

वस्तुतोनास्यहंकारःपुत्रमिथ्याभ्रमोयथा ॥ असन्सन्निवसंपन्नोबालवेतालवस्थितः ॥ ३३ ॥ यथारज्ज्वांभुजंगत्वंमरावंबुमतिर्यथा ॥
 मिथ्यावभासःस्फुरतितयामिथ्याप्यहंकरतिः ॥ ३४ ॥ असदेवयथाद्वित्वंमोहादिदौविलोक्यते ॥ तथास्फुरत्यहंकारोनसत्यावाप्यसन्नच
 ॥ ३५ ॥ एकमाद्यंतरहितंचिन्मात्रममलांतरम् ॥ खादप्यतितरामच्छंविद्यतेसर्ववेदनम् ॥ ३६ ॥ सर्वत्रसर्वदासर्वत्रकाशंसर्वजंतुषु ॥
 तदेवैककचत्वंबुविलोलास्वधिवीचिषु ॥ ३७ ॥ अत्रकोयमहंभावःकुतोवाकथमुत्थितः ॥ क्वाप्सुजातोराजोराशिःकानलादुरिथितंजल
 म् ॥ ३८ ॥ अयंसोहमितिव्यर्थप्रत्यचंत्यजपुत्रक ॥ तुच्छंपरिमिताकारंदिक्कालविवशीकृतम् ॥ ३९ ॥ दिक्रालाद्यनवाच्छिन्नंस्वच्छंनि
 त्योदितंतम् ॥ सर्वार्थमयमेकार्थंचिन्मात्रममलंभवान् ॥ ४० ॥ फलकुसुमदलानांसर्वदिवसंस्थितानारसइवजगतांत्वंसंस्थितःसर्व
 देव ॥ विमलतरचिदात्मानित्यमेवास्थनंतःकइवकचतवाहंनिश्चयोभावमूर्त्तः ॥ ४१ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० कचोपाख्या
 नेकचप्रबोधोनामैकादशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १ १ १ १ ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ इतिप्राप्यपरंयोगमुपदेशमनुत्त
 मम् ॥ जीवन्मुक्तोवभूवासौततोदेवपुरोःसुतः ॥ १ ॥

तनिगमयति ॥ फलेति ॥ सर्वदिष्टुसस्थितानाफलानाकुसुमानांदलानांपर्णानाचकारणीभूतःसारभूतश्चतरोरर्तातोरसइवत्वंसर्वजगतांकारणीभूतःसारभूतश्चांतःसर्वदेवसंस्थि
 तोविमलतरोनतश्चिदात्मेवमित्यमसि ॥ हेकचभावमूर्त्तैरखडाद्वयसन्मात्रस्वरूपस्यनवायपरिच्छिन्नोहनिश्चयःकइवनकाश्चिदित्यर्थः ॥ अथवासर्वदिवसस्थितानांफलकुसुमा
 दीनामैकरस्यभापन्नोऽसोमश्चिवसर्वजगतासारभूतनिरतिशयानदरूपःसंस्थितइत्यर्थः ॥ अतःसर्वदेवत्वमनतोविशतमायामलश्चिदात्मेवासीत्यादिप्रापवत् ॥ ४१ ॥ ॥ इति
 श्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशोनिर्वा० पू० एकादशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १ १ १ १ ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ कचाख्यानप्रबुद्धस्यरामस्यप्रभतोत्रहि ॥ मिथ्यापुरुषकाख्यानख
 रक्षणमुदीर्यते ॥ १ ॥ युज्यतेअखदैकयेनावधार्यतेप्रत्यगात्मापरमात्मनायेनसयोगस्तथाविधमुपदेशम् ॥ १ ॥

नपात्तपदिष्टम् ॥ १ ॥ देवमिति ॥ मिथ्यात्वमुक्त्या उपेक्षणमेव तस्यागतस्त्वन्निषेधकयथासाधेक्षदिति भावः ॥ १ ॥ यत्नेन तद्विनिवारणे कथं मरणञ्चाम्यभयनिर्मांक्षस्तथाह ॥
 अथ भवति ॥ शपथननप्रसमाससमर्था ॥ ननु कामकमवातनात्कथं जलाम्भरणञ्चाम्यभयनिर्मांक्षतो न स्यात्तान्ताथाह ॥ न भवति ॥ अहंकारक्षेत्रे सत्येव तानि वीजानि परो हृत्तिननुत
 द्वापथर्थाति भावः ॥ ४ ॥ अहंकारवाधिते शरीरे कीटयोश्च तथाह ॥ निरशमिति ॥ ५ ॥ इदं शोहकथं मद्भावं प्राधिते भूयतथाह ॥ यद्यति ॥ तथा अहं भावं प्राधितो व्यभ्य
 रशाभातरस्य ॥ ६ ॥ तपकोहेतुलभाह ॥ अयोधेनति ॥ नितिरासविहेतुयाह ॥ बोधेनति ॥ ७ ॥ हित्वमिति कार्यदर्शन एकत्वमिति कारणदर्शन तैवेत्येका उभायानुस्यू
 निमनो निरहरात्प्रिच्छन्नप्रथि प्रशांतधी ॥ कथो यथा स्थितो रामतया तिष्ठान्विकारवान् ॥ २ ॥ अहंकारमसद्विद्विभेन माश्रममात्यजा ॥
 असत शशङ्गस्य किल त्यागप्रहो कृत ॥ ३ ॥ असंभवत्वहंकारे कर्ते मरणजन्मनी ॥ नमस्ते ज्ञेयतया व्युत्पत्केन स गृह्यते फलम् ॥ ४ ॥ निर
 शशांतमकल्पमवभावात्प्रकततम् ॥ परमादप्यणो सूक्ष्मचिन्मात्रत्वमनोमयम् ॥ ५ ॥ यथा भ्रसस्त रगादियथा हेर्धोगदादि च ॥ तदंवा
 तद्विशामातयाहंभावभावित ॥ ६ ॥ अयोधेन जगत्सर्वमायामयमिवा स्थितम् ॥ बोधेन सकलद्रक्षरूपमपयते नय ॥ ७ ॥ हित्वैकत्व
 मर्तात्यक्कांगेपस्य भ्रुवितो भव ॥ मादु खितो भव व्यर्थत्वमिथ्या पुरुषो यथा ॥ ८ ॥ माये यमतिदुष्पारासासारी गाढतंगता ॥ शरदा मि
 हिये वाशुषो धेनायातितानवम् ॥ ९ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ परमाभागतो स्थित कूर्मिज्ञानादृतेन ते ॥ अवग्रहभयाकांत स्वासारेण
 वधातय ॥ १० ॥ अद्यतेन वसिन्तं हंमतर्गच्छा मिश्रीतताम् ॥ उपयपिसमस्तानातिष्ठान्भ्यतुलसपदाम् ॥ ११ ॥ नवमि ननु गच्छामि व
 चासि सवतलव ॥ ऐदं वानां मरीचानां च कोरसु पितो यथा ॥ १२ ॥ तसोपि मयूयच्छामि लीलां प्रथमि ममीश्वर ॥ कोनाम त्वमोप्यग्रस्तन
 पियत्यवृतासवम् ॥ १३ ॥ किमुच्यते मुनिप्रैष्ठमिथ्या पुरुषनामकम् ॥ वस्त्ववसुकृतजगद्वस्तुजातवदाशुभे ॥ १४ ॥

नसम्यगप्यरिशाप्यरयतिष्ठत सुतिरो भवेत्यय ॥ अतद्वरानि नुवृक्ष्यमाण्युपत्येव ह्यु तपसि सत्सवधुरितयाह ॥ भेति ॥ ८ ॥ तानवमपक्षयम् ॥ ९ ॥ अद्यप्यहोषपपतिवधस्त
 दयनाहृत्तभातरर्षे शरामतदव्यासारेणे ॥ १० ॥ असीनि पूर्ववाम्यायार्थमुच्यते ॥ हेरुपयार्थसपदानामनुलसपराशुपरिनिरतिशयानवलक्षणेति ठामि ॥ ११ ॥ नवउकी
 नाशास्तरानननिधाय ॥ १२ ॥ शारतप्यतस्यसम्यगनुभवाशुनोपि ॥ अद्यतद्वयमासवपयम् ॥ १३ ॥ एवमपरासोभ्युदीकृतगुरुवति माह स्वितो भवप्यर्थत्वमिथ्या पुरुषो
 यपप्रियाश्चुषिर्नामिथ्यापुष्यात्प्यानकीनुकाशानपुच्यति ॥ किमुच्यतेति ॥ यन्निमिथ्यापुरुषणस्तु अद्यस्तु कर्तं अद्यस्तु जगत्सुजातं कृतमवश्येत्यर्थ ॥ १४ ॥

तत्त्वदशाहासजननीम् ॥ १ ५ ॥ बालइवपेलवयाधियामूढोविक्षिप्तः ॥ मोर्त्येणाज्ञानेनचगूढ सवतः ॥ १ ६ ॥ एकोत्जनदृष्यगोचरेस्थाने ॥ तस्यस्वरूपेणापिमिथ्यात्वमा
ह ॥ केशोद्भकमिवेति ॥ १ ७ ॥ तत्रतदाश्रयस्थानेतस्मान्मिथ्यापुरुषादन्यत्किमपिनास्ति यत्किञ्चिदस्तीतिप्रतीयतेतत्सएवनेतद्धातिरिक्तम् ॥ यच्चान्यत्सपश्यतितस्यैवभ्यात्वा
भासामितिस्एवेत्युक्तिरित्यर्थः ॥ अहमेवेदमदश्यसर्वाभितिसनपश्यति यतोदुर्मतिरित्यर्थः ॥ १ ८ ॥ खस्याहमुपजीवकः खमेउपजीव्य अत खमेवाहर्दृशचखमाद्यत्परक्षा

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ मिथ्यापुरुषबांधायशृणुराघवशोभनाम् ॥ इमामाख्यायिकांहासजननीमदुदीरिताम् ॥ १ ५ ॥ अस्तिकश्रित्महा
बाहोमायायंत्रमयःपुमान् ॥ बालपेलवधीमूढोगूढोमोर्त्येणकेवलम् ॥ १ ६ ॥ सएकान्तैकचिज्जातःशून्येतत्रैवतिष्ठति ॥ केशोद्भकमिव
व्योसिमृगहृणोववामरौ ॥ १ ७ ॥ तस्मादन्यन्नतत्रास्ति यदस्ति चसएवतत् ॥ यच्चान्यत्तदाभासंनचपश्यातिदुर्मतिः ॥ १ ८ ॥ संकल्प
स्तस्यसंजातस्तत्रवद्विमुपेयुषः ॥ खस्याहंखमहंखंमेखंरक्षामीतिनिश्चलः ॥ १ ९ ॥ खंस्थापयित्वा रक्षामिवस्त्विष्टंस्वयमादरान् ॥ इतिसं
चित्तयन्व्यामरक्षार्थसोकरोद्ग्रहम् ॥ २ ० ॥ तस्यकोशेवबंधास्थारक्षितंखंमयेत्यसौ ॥ गृहाकाशेनसंतुपृस्ततःसारघुनंदनम् ॥ २ १ ॥ अथका
लेनतत्तस्यगृहंनशासुपाययौ ॥ ऋत्वंतरेणाद्भइववातेनेवतरंगकः ॥ २ २ ॥ हागृहाकाशनपुंत्वंहाकयातमसििक्षणान् ॥ हाहाभभ्रमसि
स्वच्छमित्येवैतच्छुशोचसः ॥ २ ३ ॥ इतिशोकशतंक्त्वापुनस्तत्रैवदुर्मतिः ॥ कूपंचकेखरक्षार्थकूपाकाशपरोभवत् ॥ २ ४ ॥ ततोनाशां
सकालेननीतःकूपापितस्यवै ॥ कूपाकाशेगतेशोकनिसन्नोसौततोभवत् ॥ २ ५ ॥ कूपाकाशप्रलापातेकुंभंशीघ्रमथाकरोत् ॥ कुंभाका
शपरोभूत्वास्वयंनिर्दतिमाययौ ॥ २ ६ ॥ कुंभोपितस्यकालेननाशंनोतिरघूद्ग्रह ॥ यामेवदिशमादत्तेदुर्भंगःसाहिनश्चति ॥ २ ७ ॥ कुंभा
काशप्रलापातेखरक्षार्थचकारसः ॥ कुंडंतथैवतेनासौकुंडाकाशपरोभवत् ॥ २ ८ ॥ कुंडमप्यस्यकालेनकेनचिन्नाशमाययौ ॥ तेजसे
वतमस्तेनकुंडाकाशंशुशोचसः ॥ २ ९ ॥ कुंडाकाशस्यशोकातेखरक्षार्थचकारसः ॥ चतुःशालंमहाशालंतदाकाशमयामभवत् ॥ ३ ० ॥

मि ॥ १ ९ ॥ खस्यइद्ववस्तुखतरत्सयकस्मिश्चिदुपाधौस्थापयित्वात्सयमादराद्रक्षामि ॥ २ ० ॥ तस्यगृहस्यकोशेअतभागे ॥ आस्थामदीययिदमेतावत्खमित्यभिमानम् ॥
सतुष्टःअभूदितिशेषः ॥ २ १ ॥ ऋत्वंतरेणशरदा ॥ २ २ ॥ एतदाकाशम् ॥ २ ३ ॥ कूपाकाशेपरोममतयाआसक्तः ॥ २ ४ ॥ नाशपासुमत्सिकादिपूरणेनतिरोभावम् ॥ २ ५ ॥
निर्दतितदभिमानसुखम् ॥ २ ६ ॥ यामेवेतिसामान्योक्त्यातदुपपत्तिः ॥ २ ७ ॥ २ ८ ॥ केनचिद्द्वनगजमहिषारस्कदनादिनिमित्तेन ॥ २ ९ ॥ चतुःशालचतुर्दिक्षुशालायस्यतथा
विधम् ॥ मध्येमहाशालसमाकारगृहम् ॥ तदाकाशासत्त्यातदाकाशमयः ॥ त्रिमयोजालमदतिवत् ॥ ३ ० ॥

॥ ११ ॥ कुसुलपाश्यावधनम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्मिन्मिथापुरुषस्य ॥ १४ ॥ उपसङ्गत्येवमिति ॥ हेरामसमिध्यापुरुषपरित्यागहेणगहेनेनदुष्पदेशेनकूपुभापुपाधिना
 षण्णनंमुद्रायानसङ्गं परकुरस्वितस्तद्गतगतिवगमूढस्तत्रैभिमानात्तन्निर्माणरक्षणविनारोपुपनतराद् स्वानरादिपिपनदु स्वजातमायातिततोयानिनिर्गच्छतिष्यस्यर्थ ॥ १५ ॥
 नत्रिधाशासिधमं तास्यपप्रकरोनि पू द्धारशोसरशततम सर्ग ॥ ११२ ॥ ॥ मिध्यापुरुषपर्याश्वारेर्योषस्तुटमीयते ॥ तथैवास्याधिकतायाश्चतास्यदीर्घाभ्यवर्णनत् ॥ १ ॥
 उचानार्थस्याभ्यन्तवेदायापस्यप्रभावस्त्वसभभनभ्यमानोमिध्यापुरुषास्यायिकायाअन्यापरोशवाभ्यवदन्त्यार्थेतात्पर्यमितिनिश्वत्यरामस्तपुच्छति ॥ मिध्यानर
 प्रसंगतलपायोभापापुरुषकथित अयकिमभिप्रस्यतस्त्वन्योनरक्षणंकिमभिमेत्योष्यनर्यस्य ॥ १ ॥ यथाभूत्तयथास्थितम् ॥ २ ॥ यून्यांवरमायाकारस्तदुच्यितम् ॥ ३ ॥
 तटप्यस्यजहाराशुकाल कवलितप्रज ॥ जीर्णपर्णययावातस्ततशोकपरोभवत् ॥ ३१ ॥ सचतु शालगोकातेवरस्यार्थचकारह ॥
 दुसूलमनुदाकारतदाकाशपर स्थित ॥ ३२ ॥ तदप्यस्यजहाराशुकालावातहवांनुदम् ॥ कुसूलनाशशोकेनतनासौपयतप्यत ॥ ३३ ॥
 एवग्रहधनुशालकुमकुदकुसूलके ॥ तस्यापयर्वसानात्माकालोयमविवर्तते ॥ ३४ ॥ एवंस्थित सविवशोगगनगुहायांशुकन्ग्रहेणग
 हनेनकिलानुमुख्या ॥ दु खान्तराह्ननतराह्ननदु स्वजातमायातिथ्यातिथ्यगतागतिसगमूढ ॥ ३५ ॥ ॥ इ० वा० वा० टे० मो० नि० पू०
 मिध्यापुरुषोपास्थाने आकाशरक्षणनामद्वादशात्तरशततम सर्ग ॥ ११२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ मिध्यानरप्रसगेन
 किमायापुरुषभ्रमो ॥ कथितोयत्वयाव्योमरक्षणचकिमुच्यते ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ शृणुरामयथाभूतमेतत्प्रकटयामिते ॥
 मिध्यापुरुषतन्तत्कथायाकथितायुना ॥ २ ॥ मायाव्यंभय प्रोक्तोयभुमानरपुनदत् ॥ एनत्वंतमहकारंविद्विशून्यावरोस्थितम् ॥ ३ ॥
 यस्मिन्नाकाशकोशोस्मिन्साधोजगदिदस्थितम् ॥ तदन्तमसच्छून्यसगादीमवतिस्वयम् ॥ ४ ॥ अत स्थितसुदुर्लभ्यवस्यव्योषोयश
 द्भवत् ॥ तस्मादुदेत्यहकार पूर्वस्यंदहवानिलान् ॥ ५ ॥ त्दृष्ट्यातसगगनेकस्ययस्यात्मतांगत ॥ अनात्मात्माभिधानेनतेनासौयते
 तत ॥ ६ ॥ अनात्मनेकरक्षार्थेदहानानाविधानसौ ॥ मूयोभूयोविनारोपिस्त्वजत्याकुलतंगत ॥ ७ ॥

सर्गार्थेदंजाक ॥ ४ ॥ किनिराधेशानाभ्यायाकाराशुस्थिततपस्थितचनेत्याह ॥ अतरिति ॥ नतन्निर्धिषान्तीकत्वतरधिषानतयास्थितसुदुर्लभ्यप्रप्रायस्यतयाचिधम् ॥ नन्व
 र्दिष्टियाक्यमभूकाराविलगदुस्थिततप्रदटानमाह ॥ व्योष शब्दवन्नि ॥ अहकारोत्थिताभ्याससमायासैवस्यभिधेत्स्यतप्रदटानतरमाह ॥ स्यंदहवेति ॥ ५ ॥ अनात्मिबन्ध
 स्यात्मात्मतागतसंभ्रस्यकारोपगानतर्हद्विपात कथयतासहस्रैरिदमेष्टमिदमनितिमित्यादिककथयति नतकचित्तेनेषाहृमिस्मात्माभिधानेनअसौदृष्टानिदमामिषरिहाराययते
 ॥ ६ ॥ तस्याभावात्तस्यास्मिनोरस्यार्थपदसंयुक्तपूर्वैरेताराधतरोत्सत्तानाविधानेदृष्ट्यात्मकमवासाननुसरिष्यत्यसति ॥ ७ ॥

सःअहकारएव ॥ ८ ॥ कूपकंभादिशब्देषुच्चावचेदहारवलक्षणयोक्ताइत्याह ॥ कूपेति ॥ तद्योमितदवच्छिन्नेमायामयात्मनिआत्मभावनयाति ॥ ९ ॥ क्रियोपाधिभेद
निमित्तयौगिकनामानि ॥ यैर्थैः क्रियोपाधिभिर्जागदाकारविधैरयमहकारआत्मानमोहयतीत्यर्थः ॥ १० ॥ प्राणधारणाज्जीवोवास्तार्थ्यवसायाबुद्धिस्तन्मनान्मनस्त
च्चितनाच्चित्तमसत्कल्पनान्मायापरिणामिसुभावत्वावकतिःसकल्पनात्सकल्पःसकल्पितार्थस्याकलनात्कलनात्सविपरिणामादिनिमित्तत्वात्कालस्तत्रैकदेशभेदकल्पना
त्कलाचेत्यपिबिभ्रुतैःप्रसिद्धैः ॥ ११ ॥ आदिपदादुत्पत्तिप्रकरणोक्तमनोनामानिसर्वाण्यपिपृश्यते ॥ अन्यैः कामःसकल्पोविचिकित्साश्रद्धाश्रद्धाधुतिरधुतिर्दीर्घाभीरित्यादिश्रुति
स्त्वयादिप्रसिद्धवृत्तिभेदनामभिश्चवृत्तिबाहुल्येनबहुतागैः ॥ १२ ॥ तस्मादन्यन्तत्रास्तियदस्तिचसएवतदितिपदुक्ततदनुभवमारोपयति ॥ भूतेति ॥ पूर्णब्रह्मणित्वेनप्रथमभट्ट

सएवमायापुरुषोमिथ्यापुरुषएवसः ॥ असेदोदितोव्यर्थोप्यहंकारोहिमायया ॥ ८ ॥ कूपकुंडचतुःशालकुंभादीन्देहकानसौ ॥ कृत्वा
रक्षितआत्मोतियातितद्योभिभावनम् ॥ ९ ॥ अहंकारस्यतस्यास्यनामानोमानिराधव ॥ शृणुयैर्जागदाकारविभ्रमैर्माहयत्यसौ ॥ १० ॥
जोवोबुद्धिर्मनश्चित्तंमायाप्रकृतिरित्यपि ॥ संकल्पःकलनाकालःकलाचेत्यपिविश्रुतैः ॥ ११ ॥ एवमाद्यैस्तथान्यैश्चनामभिर्बहुतांगतैः ॥
सहस्वरूपहंकारःकल्पितार्थैर्विजृम्भते ॥ १२ ॥ भूताकाशेतेशून्येजगन्निभिस्तिसिथितम् ॥ सुखदुःखान्यनुभवन्मिथ्यैवपुरुषःस्थितः
॥ १३ ॥ यथैवमिथ्यापुरुषोरक्षन्व्योमात्मशंकया ॥ यदाकाशादिपुच्छिष्टएवंमाहेशवानभव ॥ १४ ॥ आकाशादपिविस्तीर्णःशुद्धःसूक्ष्मः
शिवःशुभः ॥ यथात्मासकथंकेनगृह्यतेरक्ष्यतेथवा ॥ १५ ॥ हृदयाकाशमात्रस्यशरीरक्षयसंक्षये ॥ व्यर्थंभूतानिशोचंतिनष्टआत्मोतिशं
कया ॥ १६ ॥ यदादिषुप्रणष्टेषुयथाकाशाद्यखंडितम् ॥ तथादेहेषुनष्टेषुदेहीनित्यमत्तेपकः ॥ १७ ॥ शुद्धश्चिन्मात्रआत्मचमाकाशादप्य
णोरणुः ॥ स्वानुभूत्यंशमात्रंहिरवद्रामनस्थति ॥ १८ ॥ नजायतेनमिथ्येकचिकिंचिकदाचन ॥ जगद्विवर्तरूपेणकेवलंब्रह्मजृम्भते
॥ १९ ॥ सत्यमेकंपदंशांतमादिमध्यांतवर्जितम् ॥ भावाभावविनिर्मुक्तमितिमत्वापुरवीभव ॥ २० ॥

न्यरूपभूताकाशेतैवित्वेसतितत्रवाद्यादिकल्पनाक्रमेणकल्पितजगद्भवनगरमिवनिमित्तिकुड्याधावरणशून्यमेवयुक्त्याविमर्शोनिश्चितम् ॥ नस्तच्छिद्रेब्रह्मणिच्छिद्रआका
शःप्रथममुपपद्यते ॥ सचशून्यात्माआतिवित्वतोऽचलश्रलनात्मावायुःकथसपद्यते सचवायुर्नारूपेऽणुणस्तद्विरुद्धस्वभावतेजःकथसपद्यते तच्चोष्णदाहस्वभावंकथतद्विरुद्ध
शैत्याप्यायनस्यभाववारिसपद्यते तच्चद्रवशोषकाटिन्यस्वभावकथतद्विरुद्धस्वभावपृथिवीभावमापद्यतेअतोनिमित्तैवेवजगदितिनिश्चिततत्रचसपुरुषोमिथ्यैवसुखदुःखान्य
नुभवमस्थितइत्यर्थः ॥ १३ ॥ नचप्रथमिदुर्मतिरतिवर्णिताज्ञामिथ्यापुरुषोयथामिथ्याहेशमनुभूयस्थितस्तथात्वमाभूरित्याह ॥ यथैवेति ॥ १४ ॥ १५ ॥ शरीरलक्षणस्य
क्षयस्यनिवासस्यसंक्षये ॥ १६ ॥ १७ ॥ स्वानुभूत्यंशःअहकारानिष्कृष्टस्यप्रकाशाचित्तावन्मात्रहि ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

वर्णानिप्यापुरुषरूपमङ्कारस्याजयम्परिशेटचिष्मापेस्थैर्योपदेशेनोपसहरति। सर्वपरिभाषित ॥ अस्वामभ्यापारकत्वादस्वतमम् ॥ आसन्नोत्तरकाविपतापस्मानपाविष
सर्वादिरेकविरोधि अनादीर्नयमङ्कलतिपद सकलमभिमतव्यद्वैदियनिययलक्षणकलासहितोपाभूलोच्छेदेनविमुष्यरोपेनिष्कटचिष्मापेसुबद्धपदद्वयस्थितश्वेनसर्वोत्तम
नपयासीत्यर्थ ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठेय • सात्ययमकारोति • पू • प्रयोदशोत्तरशाततम सर्ग ॥ ११२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विषिव्यसवसूद्रुदटतिरिहभूरार ॥

असद्वृत्तारसेनसद्वृत्तैर्योमीयते ॥ १ ॥ अथ सर्वस्वमनोविकल्पनाप्रत्याद्विकल्पवस्तुपदशनिमसुकरोतिरासदतिष्णुत्यादयितुप्रयपपरेप्रवृत्तानि मन कल्पनामाह ॥ परस्मादि

सर्वांपदानिलयमधुवमस्तत्रमसन्नपातमविवेकमनार्यमज्ञम् ॥ बोधादहकतिपदसकलविमुष्यशेषेसुबद्धपदमुत्तमतांप्रयासि ॥

॥ २१ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० णि० पू० मिय्यापुरुषोपास्थाननामत्रयोदशोत्तरशाततम सर्ग ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥

परस्माद्भक्षणपूर्वमनभयममुत्थितम् ॥ मननात्मकमभोगितस्यमेवस्थितिगतम् ॥ १ ॥ पुष्पकोशइवामोदोमहोभिरिवसागरे ॥

रश्मिजालमिवादित्येनोवक्षणिरापव ॥ २ ॥ तस्याहस्यात्मतत्त्वस्यविस्मृत्यैवगतास्थितिम् ॥ नान्यस्मादागतारामजगद्रज्जुमुजगवत्

॥ ३ ॥ आदित्यव्यतिरेकेणयोभावायतिरापव ॥ रश्मिजालमिदद्येतत्तस्यान्यदिवभास्वत ॥ ४ ॥ फनकव्यतिरेकेणकेयूरंयेनभावितम् ॥

फेयूरमेवतत्तस्यनतस्यकनकहितम् ॥ ५ ॥ आदित्याव्यतिरेकेणरश्मयोयेनभाविता ॥ आदित्यएवतेतस्यनिर्विकल्प सउच्यते ॥ ६ ॥

सलिलव्यतिरेकेणतरंगोयेनभावित ॥ तरंगयुद्धिरेवैकास्थितातस्यनवारिधी ॥ ७ ॥ सलिलाव्यतिरेकेणतरंगोयेनभाव्यते ॥ अंबुसामा

न्यतावुद्धिनिर्विकल्प सउच्यते ॥ ८ ॥ फनकव्यतिरेकेणकेयूरंयेनभाव्यते ॥ फनकेकमहायुद्धिनिर्विकल्प सउच्यते ॥ ९ ॥ पावकव्यति

रेकेणउवालाजीयेनभाविता ॥ नस्याभिबुद्धिर्जालतिउवालाधीरेवतिष्ठति ॥ १० ॥

ति ॥ पूर्वसगादिकालेप्रथमसर्वकल्पनाभ्यूर्ध्वतश्चमनस्तप्रपरेब्रह्मिष्ठपृथक्सत्तयास्थितमेवसत्कल्पनातरनिमलनयाअपयावस्थिभोगमिस्यर्ष ॥ १ ॥ अपृथक्सत्तया
स्थितोदृष्टानताह ॥ पुष्पकोशेदिति ॥ २ ॥ तत्स्यमेवेवसादटतिर्धिशरीरकव्यस्थिभोगमिस्यर्षविद्योति ॥ तस्येति ॥ विषयत्याश्रयतिसंधानात्मकेनाज्ञानेनैवसर्वकालकल्प
नामूढतयास्थिभोगमत् ॥ ३ ॥ तथाचकागसन्नापारदभ्यतयाभावेनअभ्यन्तसन्नापारयाविभावेनतुसंप्रपन्नितेतिदटतिरुपयावयति ॥ आदित्येस्यादिना ॥ इतरदिमकालय
थादित्यव्यतिरेकेणभावायतिरस्यसातक्षास्तथादित्यादव्यतिरेकस्यादित्यव्य ॥ ४ ॥ नतस्येति ॥ ब्रह्मकयबुद्ध केयूरंतीवावरोधादिति भाव ॥ ५ ॥ आदित्याव्यतिरेकेणनि
र्विकल्पारोद्विभेदविकल्पभ्यः ॥ ६ ॥ फनिताकस्थितरूपाभ्यामपार्थक्यकरानाकल्पनबुद्धिभ्यापुरुषोपिषड्विकल्पोनिर्विकल्पभ्यभावतीत्याह ॥ सलिलेभ्योदना ॥ ७ ॥

कल्पिताकारानुविद्धाबुद्धिस्तत्रैवास्थाबद्धातन्मूलानिकल्पनातराणिचकरोतीत्यह ॥ उवाकिति ॥ अथलेखेवज्वालाजालंज्वालाजालाभ्यलेखासेवरजितानदाकारतापने
 त्रियावर ॥ स्थितिर्बुद्धिर्बुद्धिति ॥ तद्गतानिज्वालाजालगतानिचलनोर्ध्वगमनक्रजुत्रकतादीनिचआदत्तेकल्पयति ॥ १ १ ॥ १ २ ॥ निर्विकल्प उक्तप्राशपाहकद्विविधविकल्परहि
 त ॥ वस्तुपूर्वकल्पिकपदार्थेषु ॥ मज्जातिसत्यबुद्ध्याआसज्जाते ॥ १ ३ ॥ दृष्टान्तउपपादिनविकल्पत्यागप्रकारदाटीतिकेउपदिशति ॥ नानातामिति ॥ कोटरशब्दअतरप्रत्यय
 स्तुपर ॥ १ ४ ॥ स्फुरतास्त्रप्रकाशेनात्मनैवसकल्पगामिकाशक्तिप्रदाकरोतितदामनोभवतीतिपरेणान्वय ॥ १ ५ ॥ विश्वाकारास्वाकतिभावयन्विश्वात्मासमष्टिमनोभवति
 ॥ १ ६ ॥ तद्विश्वाकारसकल्पात्मकसमष्टिचेतोहिरण्यगर्भात्मकम् ॥ १ ७ ॥ यथायथाभावयन्तितदवयुत्यप्रपंचयति ॥ कोटत्वमिति ॥ १ ८ ॥ १ ९ ॥ मिथ्याशब्दोऽर्लीकप
 उवालाजालाभलेखेवरंजितासातथास्थितिः ॥ तामेवास्थांसमादत्तेतद्गतान्याकुलामतिः ॥ १ १ ॥ पावकाव्यतिरेकेणज्वालातीक्ष्णभा
 व्यते ॥ तस्याग्निबुद्धिरेकास्तिनिर्विकल्पःसउच्यते ॥ १ २ ॥ योनिर्विकल्पःसमहान्सोसंक्षीणमहामतिः ॥ प्रासव्यतेनसंप्राप्तनासौवस्तुपुम
 ज्जाति ॥ १ ३ ॥ नानातामखिलांत्यकाशुद्भचिन्मात्रकोटरे ॥ संवधेनविनिर्मुक्तिसंविन्नत्वेस्थितोभव ॥ १ ४ ॥ स्वयमेवात्मनैवात्मनाशक्तिं
 संकल्पनामिकाम् ॥ यदाकरोतिस्फुरतास्पंदशक्तिमिवानिलः ॥ १ ५ ॥ तदापृथगिवाभासंसंकल्पकलनाभयम् ॥ मनोभवतिविश्वात्मा
 भावयन्स्वाकृतिंस्वयम् ॥ १ ६ ॥ तत्संकल्पात्मकंचेतोयथेदमखिलंजगत् ॥ संकल्पयतिसंकल्पेस्तथैवभवतिक्षणान् ॥ १ ७ ॥ कोटत्वमज्जा
 जलंचमेरुत्वंमरुतांतथा ॥ मनोजीवमहंकारबुद्धिचित्तादिनामकम् ॥ १ ८ ॥ संकल्पताद्वितैकत्वमेत्यचेतोजगत्स्थितिम् ॥ तनोतितस्यां
 तदनुनानातांगच्छतिस्वयम् ॥ १ ९ ॥ संकल्पमयमेवेदंजगदाभोगिदृश्यते ॥ नसत्यंचमिथ्यैवस्वप्नजालमिवोस्थितम् ॥ २ ० ॥ जंतोर्ध
 यामनोराज्यंविधारंभभासुरम् ॥ ब्राह्मंतयेदंविततंमनोराज्यंविराजते ॥ २ १ ॥ यथाभूतार्थभावित्वान्तदेतस्यविलीयते ॥ परमार्थेन
 दृष्टंचेतदिदंनैवाकंचन ॥ २ २ ॥ इच्छांपरमार्थेनप्रयातिशतशाखताम् ॥ जलमूर्धितरंगादिकलनार्हंपरिस्फुरन् ॥ २ ३ ॥ यथांबुधिर्व
 पुर्धत्तेस्वभावेनतथाचितः ॥ कुर्वन्कर्मसहसाणित्यणुचित्स्पंदनादत्ते ॥ २ ४ ॥

रः ॥ स्वप्नजालमिवातिर्वचनीयमित्यर्थः ॥ २ ० ॥ ब्रह्मणोहिरण्यगर्भस्येदंब्रह्मालम् ॥ २ १ ॥ मिथ्यात्वदेवतत्वज्ञानेनयथास्थितब्रह्मात्मनैवभावित्वान्मायिकरूपेणप्रविलीय
 तइत्याह ॥ यथाभूतेति ॥ तथाचश्रुतिर्मनसैवदमामव्यनेहनानास्तिक्वचनेति ॥ २ २ ॥ तत्त्वदर्शनाभावेतर्हिकभ्रवतितदाह ॥ दृश्यमिति ॥ तदाअज्ञातपरमार्थवलेनैवशत
 शाखताप्रयातियथाअबुधिर्जलमेवसर्जनीतर्गादिकलनार्हंरूपपरिगृह्यस्फुरन्अबुधिवपुर्धत्तेतथाकर्मसहसाणिकुर्वन्जनोपिअणुचितश्चिदाभासयुक्तस्यमनसस्पंदनादने
 कूटस्थचित्तोऽपूर्वाकिचदपिदिकारादिनकुलते अतस्त्वमपिकिचित्तुच्छतरभेदस्यजन्सर्गमनादिसर्वव्यवहारकुर्वन्नप्यपूर्वमभिनवजगद्दूर्पाकिचैद्वैतरूपसत्यंनिवद्यतेकिंतुपूर्वसि
 द्धब्रह्मैवपरमार्थसत्यवियतइतिभावयेतिचतुर्थार्थपर्यंतमन्वयः ॥ २ ३ ॥ २ ४ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ मरुद्दिताकारविवत्तन्निर्जुगिताकारतद्वापञ्चिर्जुगिताकारात् ॥ प्रकल्पभावमुक्तप्रदीपिष्यपदसप्तम्यपत्ति ॥ पदार्थस्याद्विता ॥ २७ ॥ २८ ॥ सद्येष्यअपिशरब्धान्
 निश्चानमसि ॥ २९ ॥ इराणामयोक्षरूपपदद्विस्वादिर्काविकलाभिमानासकलार्थताप्रसस्यसंबन्धेनतिरस्वभागादिसर्वद्विषयज्याम्भीनीवशीविगतमानमहश्चत्त्रलोचितराज्या
 दिवार्थमुच्यन्महत्कामहासैवभूत्वातिष्ठस्य ॥ ३० ॥ ॥ दक्षिणीवा० तात्पर्यं० नि० पू० चतुर्दशोत्तरराततम० सता ॥ ११४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ महाकर्षादिराशयानाभ्याख्याभि
 नापूर्वकृतेकिंचित्दंढमतस्यजन् ॥ गच्छन्शुषुवनस्सगन्जिघ्रनवदन्धवह्रन्स्वपन् ॥ २५ ॥ नापूर्वविषयतेकिंचित्सत्यमित्येव
 सावयन् ॥ यथक्रोपिनद्विद्विन्मन्त्रममलंततम् ॥ २६ ॥ ब्रह्मप्रभृदिताकारतस्मादन्यन्निविषते ॥ पढायजातसवस्मिन्मवित्सारमयं
 स्थितं ॥ २७ ॥ सविदेवदमस्विलजगन्ान्यास्तिक्त्सना ॥ सविस्फुरणमात्रस्मिन्जगज्जालकनामनि ॥ २८ ॥ इदमन्यदिदधान्यदि
 तिमिथ्याग्रह कुत ॥ सप्तवादखिलाकारेवंकस्याएवसवित ॥ सर्वेषमपिनास्त्येवयधमांदावात कथम् ॥ २९ ॥ मोक्षोयमंपरवत्तुबधइ
 तिप्रमत्तचितानिरस्ससकलविकलाभिमानाम् ॥ मौनीवशीविगतमानमदोमहात्माकुर्वन्स्वकार्यमनहकृतिरेवतिष्ठ ॥ ३० ॥ इ
 त्यापवा० वा० ट० मा० नि० पु० परमार्यापदेशानामधतुदशाधिकशततम सर्ग ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रावसिष्ठउवाच ॥ ॥ महा
 कत्तामहाभोक्तामहात्यागाभिमानय ॥ भवाशकाभरित्यज्यधैयमालब्धगाश्वतम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ किमुच्यतेमहाकर्ता
 महात्यागाकिमुच्यते ॥ किमुच्यतेमहाभोक्तसम्भक्कथयनेप्रभो ॥ २ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एतद्वतत्रयसामपुराच्यदार्धमौलिनः ॥
 भृगागायतुसन्नाकयेनासौवज्वर स्थित ॥ ३ ॥ सुमेरावुत्तरेशुगंपूर्वशशिकलाधर ॥ अतिपुढभिसकगोसमप्ररिवारवान् ॥ ४ ॥
 तमपृच्छन्महातजानविज्ञानवान्स्थित ॥ भृगाशत्रुणतो रामवद्वाजलिक्तरुमापतिम् ॥ ५ ॥ ॥ शृंगीशउवाच ॥ ॥ भगवन्देवदेवश
 सवज्ञपरमन्धर ॥ यदहपरिपृच्छामिकपयातद्वदाशुमे ॥ ६ ॥ ससारश्चर्नानायतरगतत्ताभिभाम् ॥ अवलोक्यविमुत्थामितत्त्वविश्रां
 तिवर्जित ॥ ७ ॥ ॥ कमतर्निश्चयंकांतमुरराज्यसुस्थितम् ॥ अस्मिन्जगज्जोणग्रहेतिष्ठामि विगतज्वरम् ॥ ८ ॥
 विश्रुता ॥ तद्वशात्पञ्चार्थभुक्तानावर्णधरेभृगुनिर्गोधिने ॥ १ ॥ सवा० पुण्यपापद्विराका० परित्यज्यर्धैर्दनिर्भेयकूटस्यात्मभाषम् ॥ १ ॥ ॥ किलक्षणपाभोमहाकर्ताउच्य
 त्दनिश्चिष्यधि ॥ २ ॥ ॥ अभ्यासकालभेषेइत्यग्रतययमित्युच्यतेफलकालत्वमानित्यावकमित्येवत्क्षणाप्रयसंबन्धे ॥ असीशुगीश ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ तनुविज्ञानधर्मात्संज्ञान ॥
 यपरिगाण्यत्यपानिकाटपृषाधर्षयनेनमानमसिहर्षाध्यात्मज्ञानस्यातितरज्ञानसाधारण्यपाभोमासस्यमाभ्यनारोप्योकि ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ तरगतत्तानश्चरीम् ॥ क्षानेधि
 तरेवेषामासस्यपरिधर्षावर्जित ॥ ७ ॥ ॥ कर्तव्यिभ्यातिष्ठस्वरम्यम् ॥ तिष्ठामितिष्ठयम् ॥ ८ ॥

॥ १ ॥ १० ॥ तत्र सर्वांशं कापरित्यज्येत्परां विद्वणोति ॥ धर्माधर्माविति ॥ अकर्तव्यो कालनिश्चयात्कर्तव्यादिशंकाविरहिताकृतिः ॥ हत्वापि स रमो ह्येकानि तिवच्छानप
 भावोक्तिरियनतु यथा चरणाभ्यनुज्ञेति बोध्यम् ॥ ११ ॥ रागद्वेषादिपदैस्तद्व्यजकचेष्टा उच्यते ॥ फलाफले रदिति देयोऽनपेक्षेण निष्कामेन मनसालोकसपहमात्रप्रयोजनेन
 करोति ॥ १२ ॥ मौनमुक्ति कर्ममनयोगादि ॥ गतउद्देग. फलासिद्धान्यथात्वप्रयुक्तउद्देगोयस्मिन्कर्मणि ॥ १३ ॥ देवात्सपन्नेष्वश्वमेदकलजभक्षणादिकार्यपुथाभिर्कोह
 पापोहमिति वाक्यशक्या कल्पितैर्धर्माधर्मैः ॥ १४ ॥ १५ ॥ शोकानिमित्तेषु नशोचते उदयनिमित्तेषु च नोदति ॥ १६ ॥ पारब्धोपनीतयथोचितप्रयोजनकाले कार्या नुरुपवत्सस्य
 ईश्वर उवाच ॥ ॥ सर्वांशं कापरित्यज्य धैर्यं मालंब्य शाश्वतम् ॥ महाभोक्तामहाकर्ता महात्यागी भवानव ॥ १७ ॥ ॥ भृंगीश उवाच ॥
 किमुच्यते महाकर्ता महाभोक्ता किमुच्यते ॥ किमुच्यते महात्यागीसम्यक्प्रथमेप्रभो ॥ १० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ धर्माधर्मो महाभागशं
 काविरहिताशयः ॥ यः करोति यथा प्राप्तो महाकर्ता स उच्यते ॥ ११ ॥ रागद्वेषौ सुरवंदुःखं धर्माधर्मौ फलाफले ॥ यः करोत्यनपेक्षेण महा
 कर्ता स उच्यते ॥ १२ ॥ मौनवाचिरहं भावो निर्मलो मुक्तमत्सरः ॥ यः करोति गतोद्देगं महाकर्ता स उच्यते ॥ १३ ॥ शुभाशुभेषु कार्येषु धर्मा
 धर्मैः कुशंकया ॥ मतिर्न लिप्यते यस्य महाकर्ता स उच्यते ॥ १४ ॥ सर्वत्र विगतस्नेहो यः साक्षिवदवास्थितः ॥ निरिच्छं वत्तैर्कार्यं महाक
 र्ता स उच्यते ॥ १५ ॥ उद्देगानंदरहितः समयास्वच्छया धिया ॥ नशाचते यो नोदेति महाकर्ता स उच्यते ॥ १६ ॥ यथार्थकाले मतिमानसं
 सक्तमना मुनिः ॥ कार्या नुरुपवत्सस्यो महाकर्ता स उच्यते ॥ १७ ॥ उदासीनः कर्तव्यं च कर्माकर्माचरं श्रयः ॥ समं यात्यंतरत्यंतं महाकर्ता
 स उच्यते ॥ १८ ॥ स्वभावेनैव यः शांतः समतां न जहाति वै ॥ शुभाशुभं त्याचरन्मो महाकर्ता स उच्यते ॥ १९ ॥ जन्मास्थिति विनाशेषु सोद
 यास्तमयेषु च ॥ सममेव मनो यस्य महाकर्ता स उच्यते ॥ २० ॥ नाकिंच न देहित यान किंचिदभिकांक्षति ॥ भुंक्ते च प्रकृतं सर्वं महाभोक्ता स
 उच्यते ॥ २१ ॥ नादत्ते व्याददानश्चनाचरत्याचरन्पि ॥ भुंजानोपिनयो भुंक्ते महाभोक्ता स उच्यते ॥ २२ ॥ साक्षिवत्सकलं लोकाव्यवहा
 रमखिलनधिः ॥ पश्यत्यपगतं च्छं यो महाभोक्ता स उच्यते ॥ २३ ॥

स्तस्यो जना नुकूलचेष्टावान् ॥ १७ ॥ कर्मा कर्मविहितनिषिद्धकर्मणास्य यदैवाच्चरस्तत्कर्तव्यं न्यप्रैरणेन हेतुकर्तव्याभापयमानश्चांतर्मनस्य कर्त्वात्मदृढनिश्चयेनोभयत्रयः सम
 भावयति ॥ १८ ॥ यो मित्रेषु शुभमभिनेष्य शुभमाचरन्पिसमतां न जहाति ॥ हियस्माद्धेतोर्दः स्वभावेनैव शांतः ॥ नसस्य च द्राडादकतासदृश स्वभावो न्यथा भवतीत्यर्थः ॥ १९ ॥
 जन्मादिषु प्रचक्षुभावविकारेषु उदयोद्विहरस्तमयोपक्षयस्तसहिते पुशरीरेषु निर्विकारस्तन्मात्रात्मदर्शनास्तममेव मनोयस्या ॥ २० ॥ महाभोक्तुर्लक्षणा न्याह ॥ नाकिंचिदित्यादिना ॥
 प्रकृतमस्तु तपारब्धोपनीतम् ॥ २१ ॥ इदियैर्विषयानादानोप्यद्वयासागपूर्णात्मप्रतिष्ठत्वान्नादत्ते ॥ हस्तपादादिना आदानगमनायाचरन्पि निर्झयात्मबुद्ध्यानाचरति ॥ एवम
 शनायाचरीतनित्यवृत्तात्मदर्शनान्भुक्ते ॥ २२ ॥ उदासीनः साक्षाद्दृष्टासाक्षीतद्वत् ॥ २३ ॥

अथाप्यत्रापरिक्रियायति ॥ भावाभिर्लोभाभ्यधे ॥ यमाधिसेपालवधे ॥ नोक्तामनिविक्षिपति ॥ ११ ॥ रम्यप्रवदद्वारम्य ॥ यथास्त्वणमयोभ्याघोररम्यत्वगद्वय
 रम्यलाधनिभाह ॥ २५ ॥ सधन्यद्वयभोगायसमुपयुक्ता ॥ २६ ॥ यस्मादुपयानतोपयाना ॥ चकार प्रागुक्तगुणकरश्चसमुपयार्थ ॥ २७ ॥ अपमअत्वादुनिकुटम
 व्यन्म ॥ २८ ॥ विररतिवियानम ॥ २९ ॥ त्वदमकारशकारपरिष्कृतग्रह्यभेदे ॥ ३० ॥ अभोभ्यभाक्तुमशक्त्यम् ॥ अत्वादुनिकरि ॥ विक्किन्मविक्कभ्यन्म ॥ ३१ ॥
 अशरत्तदकारशरान्कराच्छरानादि ॥ परत्कटदिव्यान्वाच्छरानादि ॥ ३२ ॥ इतिप्रागुक्तक्षणयाधियानिरक्षिपानवपूणाद्वयास्यधियाभियेतिसत्यन्मितिभा ॥ ३३ ॥
 सुवैदु खं क्रियायोगीभावाभावेअमप्रदौ ॥ यस्यनोक्तामतिमतिमंशाभोकासउच्यते ॥ २४ ॥ जराभरणभापध्वराज्यंटादिद्रुमेवध्व ॥
 रम्यमित्यवयावेत्तिमहाभोकासउच्यते ॥ २५ ॥ महतिंसुवदु खानियन्धयासीवसागर ॥ समसमुपयुक्तातिमहाभोकासउच्यते ॥ २६ ॥
 अहिसामभतानुष्टिश्चार्थेयादिवाराव ॥ नापयस्माध्यापयानामहाभोकासउच्यते ॥ २७ ॥ कद्दुल्लवणतिकमसृष्टसृष्टमुत्तमम् ॥ अ
 धमयाग्निसाम्भनमहाभोकासउच्यते ॥ २८ ॥ सरसनीरसचैवसुरतविरतया ॥ य पश्यातिसमसौन्धोमहाभोकासउच्यते ॥ २९ ॥ स्ता
 र्वलदप्रकारधुभवाप्यशुभंतया ॥ समतासुस्विरायस्यमहाभोकासउच्यते ॥ ३० ॥ इदमोज्यमभोज्येत्येवत्यक्काविकल्पितम् ॥ गता
 भिलापयामुक्तमहाभाकासउच्यते ॥ ३१ ॥ आपदसंपदमोहमानदमपरंरम् ॥ योमुक्तसमयायुक्त्यामहाभोकासउच्यते ॥ ३२ ॥ धर्मा
 धर्मास्तुवदु खंतयाभरणजन्मनो ॥ धियायेनोतिसत्यकमहात्यागीसउच्यते ॥ ३३ ॥ सर्वेच्छा सकला शका सर्वेहा सर्वानिश्रया ॥ वि
 याप्यनपरित्यकामहात्यागीसउच्यते ॥ ३४ ॥ देहस्यमनसोदु खैरिद्रियाणामन स्थिते ॥ नूनयेनोञ्जितासतामहात्यागीसउच्यते ॥ ३५ ॥
 नमदहनजन्मापियुक्तयुक्तनकर्मणी ॥ इतिनिश्चयवानतमहात्यागीसउच्यते ॥ ३६ ॥ यतधममधर्मचमनोमननमीहितम् ॥ सवमत
 परित्यक्तमहात्यागीसउच्यते ॥ ३७ ॥ यावतीहस्यकलनासकलेयविलोषयते ॥ साप्यनसुप्तसत्यकामहात्यागीसउच्यते ॥ ३८ ॥ इत्युक्तं
 वदवनशरीशाथपुरानय ॥ एतादृष्टिमवपुश्यातिपुराभशातज्वर ॥ ३९ ॥ नित्योदितविमलरूपमनतभायंभक्षास्तिनेतरकलाकलनीर्हिकि
 चित् ॥ इत्यवसावयनिरजनतामुपतोनिवाणमहिसकलामलशांतवृत्ति ॥ ४० ॥

सधार्दशाभाक्षन कायचेष्टा ॥ धियाविवयधाधार्दवयति
 स्रक्ता ॥ ३१ ॥ देहादीनासतानसदु खं सद्रयेनप्रियात्पुल्याउञ्जितात्यका ॥ ३५ ॥ पुकायुक्तेबद्धिननिविदेष्टानिष्टाचरणरूपेधा ॥ ३६ ॥ धर्ममधर्मव्यतीरम् ॥
 मनोमनमननसम् ॥ इतिप्रमापरिधेदितम् ॥ ३७ ॥ सुप्तसम्पदरानेनष्टायासस्यका ॥ ३८ ॥ उपसहृति ॥ क्षीति ॥ ३९ ॥ यथाभाक्षनयाभ्याकर्मभूताभोकाभ्या
 गीशानायासनभयनिर्नाशानोरमायोश्चिशति ॥ नित्योदितविति ॥ देहावर्तदेहादियस्यकोशानानाभस्यापयस्यच्चनिरासननिरजनतामुपेत सन्परिशिष्टनित्योदितविमलत्सक
 धर्दशास्तिर्काचित् रितरक्षभ्यनाकलननास्तिवशाद्य ॥ एवसराभाषयस्तमशास्तिव्यक्त्याकलनामलम्भशास्तिव्यक्त्यापयस्यप्रधाक्षिप सन्विज्जणभेदि धामुदीत्यर्थ ॥ ४० ॥

हे अग्नहमसरेयत्किञ्चिन्नातितत्समस्तेषुकल्पेषु द्विपराद्धीवधिकालावयवेषु प्रसिद्धानासर्वत्रर्याणामेकवीजमूलकारणभूतमनामयं स्वयं जन्मादिकारामयशुन्यं परमात्मरूप
ब्रह्मैव ॥ तच्च बृहत्सर्गभेदेर्बृहत्सर्वभावविकल्पमापि रवभाकारामेवास्ति ॥ सर्वाविकल्पशून्यमेवेत्यर्थः ॥ ४१ ॥ यत्र किञ्चित्किञ्चिदपि सत्स्थूलमसत्सूक्ष्मं अपिशब्दात्कारणत्वं
देकरसाद्रसणोऽन्यन्नसंभवत्येव ॥ सतः पृथक्के असत्त्वापत्ते ॥ अणुपृथक्के सदैकरसापत्ते ॥ प्रकारांतरस्य च सभावनायोगादिति भावः ॥ हे साधोऽनस्त्वसद्ब्रह्मैवाहमित्येवातर्दह
निश्चय सत्प्रथमसमाप्यभ्यासवलेन स्थित्वा समभूमिका क्रमेणाधिरुत्सगताशकाविलासतथैवास्वेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ हे माधो त्वयद्विअतर्मुखः सन्निराकतार्हकततामुपैपितदाव
द्विष्टसमस्तकार्यजातकर्तृनापिकदाचिदपि रवेदनायास्येवेत्यन्यः ॥ ४३ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्तास्यप्रकाशे नि० पू० पंचदशोत्तरशततम सर्गः ॥ ११५ ॥

अनामयं ब्रह्मसमस्तकल्पकार्यैकवीजं परमात्मरूपम् ॥ बृहच्च तद्बृहत्सर्वभावं रवमस्ति भातीह यदंगकिञ्चित् ॥ ४१ ॥ अन्यत्किञ्चित्किं
चिद्विदं कदाचिन्नसंभवत्येव सद्यसच्च ॥ इत्येवसाधो हदनिश्चयोतः स्थित्वा गताशं कविलासमास्व ॥ ४२ ॥ अंतर्मुखः सन्सततं समस्तं
कुर्वन्बहिर्मुखकल्पकार्यजातम् ॥ नखेदमायासिकदाचिदेव निराकतार्हकततामुपैषि ॥ ४३ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० ब्रतत्र
यनिरूपणानामपंचदशोत्तरशततमः सर्गः ॥ ११५ ॥ श्रीराम उवाच ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञचित्तेहंकारनाम
नि ॥ गलितेवागलद्रूपे लिंगसत्त्वस्थिकिं भवेत् ॥ १ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ बलादपि हि संजातानलिंपंत्याशयंसितम् ॥ लोभमोहाद
योदोषाः प्रयांसीवसरोरुहम् ॥ २ ॥ मुदिताद्याः श्रियोवक्त्रं नमुंचंति कदाचन ॥ गलत्यहंकारमये चित्ते गलति दुष्कृते ॥ ३ ॥ वासनाग्रंथय
श्रुत्वा इव बुद्ध्यां त्यलंशनैः ॥ कोपस्तानवमायातिमोहो मां ग्रहिण्यति ॥ ४ ॥ कामः क्लृप्तं गच्छति च लोभः क्रापिपलायते ॥ नो ह्यसंतीद्रि
याणुच्चैः खेदः स्फुरति नोच्चकैः ॥ ५ ॥ नदुःखान्युपबृंहंति नवलांति सुखानि च ॥ सर्वत्र समतां देति हृदि शैत्यप्रदायिनी ॥ ६ ॥ सुखदुःखाद
यस्त्वं ते ह्यश्वंते यदि वामुखे ॥ दशंत एव तुच्छत्वात्तानुलिंपंति ते मनः ॥ ७ ॥ चित्ते गलति गीर्वाण गणस्य स्पृहणीयताम् ॥ साधुर्गच्छत्युदत्त
स्य समताशीतचंद्रिका ॥ ८ ॥

चित्तस्य गलतो नित्यं च नुर्थादिषु भूमिषु ॥ गलितस्य चलक्ष्माणिवर्णनेत्रपुमाश्रयात् ॥ १ ॥ सत्त्वस्थक्षीणवासन
स्य मनसो लिंगलक्षणम् ॥ १ ॥ एव पृष्टो वसिष्ठ प्रथमलोभमोहादिदोषक्षय एव मुख्यतल्लक्षणमित्याह ॥ बलादिति ॥ संजाताः सजानिताः परीक्षाद्यर्थपरेण बलादपि सपादिना इत्य
र्थः ॥ सितशुद्धशुभच ॥ २ ॥ सदा मुखप्रसन्नतादिरपितल्लक्षणमित्याह ॥ मुदिताद्या इति ॥ दुष्कृते विपादहेतौ पापज्ञानाग्निना गलति सति ॥ ३ ॥ उत्क्रम्य च यत्नलक्षणान्तराण्यप्याह ॥
वासनेत्यादिना ॥ ४ ॥ ५ ॥ शैल्यतापनिवृत्तिसत्त्वसाधयानो ॥ ६ ॥ ननु ज्ञानिनामपि कदाचिन्मुखे सुखदुःखादि लिंगानि प्रसादमालिन्यादीनि दृश्यते यथा प्राक्कुभस्य दुर्वासः शापश्च
वणेशिखिव्यजस्य यथावा विष्णो मित्रेण हरिश्च द्रच्छलनेषु ब्रघातेन च वसिष्ठस्य तत्कथमुदिताद्याः श्रियोवक्त्रं नमुंचंति लक्षणघटनेन वाह ॥ सुखदुःखादय इति ॥ भोजकप्रारब्ध
प्राबल्येन दुःखनाल्लिङ्गमालिन्याभासयोः कदाचिदुदयेषु उत्तरक्षणे मिथ्यात्वबुद्धिनाधितत्वात् न तयोस्तच्चित्तैपकत्वमितिनस्वाभाविकमुखादिप्रसादादिविधात इत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥

चित्तस्य गलतो नित्यं च नुर्थादिषु भूमिषु ॥ गलितस्य चलक्ष्माणिवर्णनेत्रपुमाश्रयात् ॥ १ ॥ सत्त्वस्थक्षीणवासन
स्य मनसो लिंगलक्षणम् ॥ १ ॥ एव पृष्टो वसिष्ठ प्रथमलोभमोहादिदोषक्षय एव मुख्यतल्लक्षणमित्याह ॥ बलादिति ॥ संजाताः सजानिताः परीक्षाद्यर्थपरेण बलादपि सपादिना इत्य
र्थः ॥ सितशुद्धशुभच ॥ २ ॥ सदा मुखप्रसन्नतादिरपितल्लक्षणमित्याह ॥ मुदिताद्या इति ॥ दुष्कृते विपादहेतौ पापज्ञानाग्निना गलति सति ॥ ३ ॥ उत्क्रम्य च यत्नलक्षणान्तराण्यप्याह ॥
वासनेत्यादिना ॥ ४ ॥ ५ ॥ शैल्यतापनिवृत्तिसत्त्वसाधयानो ॥ ६ ॥ ननु ज्ञानिनामपि कदाचिन्मुखे सुखदुःखादि लिंगानि प्रसादमालिन्यादीनि दृश्यते यथा प्राक्कुभस्य दुर्वासः शापश्च
वणेशिखिव्यजस्य यथावा विष्णो मित्रेण हरिश्च द्रच्छलनेषु ब्रघातेन च वसिष्ठस्य तत्कथमुदिताद्याः श्रियोवक्त्रं नमुंचंति लक्षणघटनेन वाह ॥ सुखदुःखादय इति ॥ भोजकप्रारब्ध
प्राबल्येन दुःखनाल्लिङ्गमालिन्याभासयोः कदाचिदुदयेषु उत्तरक्षणे मिथ्यात्वबुद्धिनाधितत्वात् न तयोस्तच्चित्तैपकत्वमितिनस्वाभाविकमुखादिप्रसादादिविधात इत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥

अथनेराधिपराधिपानि ॥ निपुतंनिर्गतम् ॥ १ ॥ शर्वीर्षभैरसादीरार्थीर्षरुद्रोविषमोषि ॥ सर्तागतिनाहकाराणाम् ॥ १० ॥ इदानीयास्यलाभस्तानिमुलमगर्वाय
 स्वरूपमदत्तान्निर्भूयसहस्रानि ॥ युष्वालोकेनेति ॥ युत्तक्षणेनालायेनप्रकारेण ॥ अथभाष्यत्वकमवणयायुष्वाशालोकेनमालोकेलाभम्नाशेणसाभ्येलेभ्येअस्तिमित्त
 भावरायस्त्रिष्टभसितितथाचपेरमात्स्यन्नुनियेनमभरितेनधिगन्तित्यर्थ ॥ ११ ॥ मलयतीतर्षिकप्रथममुपायमन्त्रिषोद्विकर्तैराभ्येर्षवेत्याह ॥ विधातिभिन्ति ॥ द्वेअगदु
 स्तत्मावादात्प्रभनभरणापलक्षितसारासागरमुत्तिर्गार्कसदितिमिच्छोपुरुषस्यान्तारेनरतिशयानंदात्तानिचिरमुच्चितांशुश्रावणामुमहत् ॥ इदमन्त्रकिपरमात्मनस्वर
 र्ककोटयास्यामभागैर्लेख्यैर्भोगैश्चकस्यान्निर्गतराभ्यस्ताधिवादीरायास्त्विकामतिरेषमथमोऽस्मिन्नउपायोऽभ्युपाय ॥ तस्मात्तमेवाश्रयवित्यर्थ ॥ १२ ॥ इतिश्री
 उपशान्तचक्रांतचसव्यमप्रतिरोधिष ॥ निश्चतषोर्जितंस्वच्छद्वहतीस्यंमहदपु ॥ १ ॥ सावाभाविबुद्धोपिविचित्रापिमहानपि ॥ नान
 टायनवेदायसर्तसंसृतिविभ्रम ॥ १० ॥ युष्वालोकेनसाभ्येस्मिन्वकुल्यकमितापदि ॥ प्रवर्ततेनयोमोहात्तधिगस्तुरायमम् ॥ ११ ॥
 वित्रातिमासुमुचिताचिरमंगदुखरत्नाकरंजननसागरमुत्तिर्गार्षी ॥ कोहंकथजगदिदंक्षपरचकिस्त्यात्किमोगैरितिभतिपरमोभ्यु
 पाय ॥ १२ ॥ ॥ इत्यार्षवांसिष्टमहाराभायणोवा०टे०भा०नि०पू०गलितचित्तलक्षणकयननामपाहशाधिकशततमसर्ग ॥ १११६ ॥
 श्रावसिष्टउवाच ॥ ॥ भवतामादिपुरुषइत्स्वाकुर्नामभूपति ॥ इत्स्वाकुवंशप्रभवयथामुकलयाश्रणु ॥ १ ॥ इत्स्वाकुर्नामभूपालस्वरा
 उपरिपालयन् ॥ कदाचिदकर्तगतात्मनसासमचित्तयत् ॥ २ ॥ जराभरणसक्षोभसुखदुःखभ्रमस्थित ॥ अस्यदृश्यप्रपंचस्यकोहेतु
 स्यादतिसयम् ॥ ३ ॥ जगतोनिवेदसौकारणचित्तयत्पि ॥ अथैकदापृच्छदसौत्रसालोकानगतमनुम् ॥ ४ ॥ पूजितंस्वम्भासस्यंभग
 वर्तन्नजायतिम् ॥ इत्स्वाकुठवाच ॥ ॥ भावोजयतिषाट्टुर्नभगवन्करुणानिधे ॥ ५ ॥ भवत्यसादृवायभर्वतंप्रपुमजसा ॥ कुतस
 गायभायातस्वरुचास्यकीदृशम् ॥ ६ ॥ कियदेतज्जगत्कस्यकदाकेनेतिकथ्यते ॥ अहंकथयविषममादस्मात्ससृतिविभ्रमात् ॥ ७ ॥ विमु
 ख्ययपनाल्लाज्जालादिवविर्हगम ॥ ८ ॥ मनुठवाच ॥ ॥ अहोनुचिरकालेनविवेकसुविकारासिनि ॥ ८ ॥ वितथानर्याविच्छन्तासार
 प्रशस्त्वयाठत ॥ यदिददृश्यतेकिंचित्तन्नासितृपर्किंचन ॥ ९ ॥

१० ॥ गतस्यम० नि० पू० शोढशोचतरातमःश्रमं ॥ १११६ ॥ १७ ॥ ॥ कोहकयलनदितिचिचारेष्वनिररानम् ॥ इत्स्वाकोर्मनुनायोकोविवेकसंभक्तिरिति ॥ १ ॥ आदिपुरुषो
 मूढपुरुषपापया ॥ पादशशिषारेणयुक्तःप्राणुक्तपदश्रिभ्यारसपातशिषारश्लिष्यत्यर्थ ॥ १ ॥ २ ॥ इतिस्वयमसर्वात्तयदित्तिपूर्वणाश्रय ॥ ३ ॥ तद्विबेदविवेकेनवेदःब्रह्मलोककारगतं
 मनुस्त्वितरत् ॥ ४ ॥ तमप्रथमसमुदायंनयाशिसुवर्त्कारोति ॥ भाष्येति ॥ ५ ॥ एतद्व्यपदेशदर्यायति ॥ कुनहत्स्वादिना ॥ ६ ॥ सस्यपापिभिजातभ्यक्तिपय ॥ कस्यमोक्तुःस्वापि
 मन्थ ॥ कस्यकल्पितमिभयत्वादिःकथ्यते ॥ अनेनभूयारिप्रभाष्यमुलमुपरापररासावदायान्तमेवत्वयाभाष्यन्तुतर्कज्वात्किंचिकल्पयित्वेतिसृष्टिगतम् ॥ ७ ॥ विमुष्यये
 तिकृष्णकल्पपरकरी ॥ ८ ॥ तत्रतत्त्वापरप्रयोगिनितारत्स्वभास्यकृदरादिनिप्रशस्यप्रथममुत्तरत्याह ॥ यदिददृश्यते ॥ तन्वाचद्विष्यत्कालात् ॥ असात्स्वच्छरणसद्वेतिशार ॥ ९ ॥

निरुपमताद्द्रिद्याद्विपुकथद्वयमित्यदिनस्तद्यति ॥ पथिकादिति ॥ ५ ॥ अर्धरात्रिणमुपधासादिनापीडनम् ॥ ६ ॥ पदाथमाप्रउदासीनपदार्थसाधारणसत्यव्यभालन
 पशुद्वालस्तद्व्यतन्नाथपुत्र ॥ ७ ॥ ८ ॥ नविपरीकचिन्माप्रमपिपनयाधिपयधिमन्माप्रतदूयोगगनाथप्यु सुप्रस ॥ सत्सारबंधनीनमुक्तिहेतुरितिपाथत् ॥ ९ ॥ अजगती
 नवद्विभासंगविषयेशनस्तुरणगुरुपट्टतमाह ॥ यथेति ॥ १० ॥ यथाअगदायाकारताहेभ्यप्रवसन्निधेशाथयवधिन्यासवैचिष्यतद्वदात्मनोपिजगत्तन्मूलभायारूपेदत्य
 य ॥ ११ ॥ आत्मनकाटाल्पभागस्तगतारूपयिदुक्तकालस्वक्षणन्पुपसहेरस्त्यानसमुद्रतामाह ॥ विनाशेति ॥ विनाशएवधाहवोधवर्धाप्रितेनाक्रांतधिराष्टम् ॥ भूतानिभाणि
 पथिका पथिदृश्यतेराहंपथिमुक्तया ॥ यथाधिघातयैवेतेद्वयव्या-स्त्रिधादय ॥ ५ ॥ एतेपुनादरकार्य सतानैवावधीरणम् ॥ पदार्थ
 भाजताविद्यास्त्रिपुल्लेतेयथास्त्वम् ॥ ६ ॥ पदार्थमात्रदेहादिधियासंत्यज्यदुरत ॥ आश्रितलान्तकरणोनित्यमात्ममयोभव ॥ ७ ॥ दे
 हेहमितियायुद्धि साससारनिवधनी ॥ नकदाधिदियबुद्धिरादेयाहिमुमुक्षुभि ॥ ८ ॥ नकिंचिन्मात्रचिन्मात्ररूपोस्मिगगनादणु ॥ इ
 तियाशाश्वतीबुद्धिस्सानससारबंधनी ॥ ९ ॥ यथाविमलतोयानार्थाहिरंतश्चभावनम् ॥ तेजस्तिष्ठतिसर्वत्रतयात्मासर्ववस्तुपु ॥ १० ॥
 सन्निवेशशार्थविषययाहेर्षोगादादिता ॥ आत्मनस्तदतद्रूपातयैवजगदादिता ॥ ११ ॥ विनाशावाहवाक्रांतमीमंकात्ममहार्णवम् ॥
 जगज्जालतरणिणयोतिभूततरणिका ॥ १२ ॥ तथाप्यप्राप्यपूर्णस्यय पाताकालवारिधे ॥ तभात्मानमहागस्त्यराजन्भावयसर्वदा
 ॥ १३ ॥ अनात्मन्यात्मतामस्मिन्देहादेहस्थजालके ॥ त्यक्त्वासत्वमुपाकृदोगूहस्तिष्ठयथास्त्वम् ॥ १४ ॥ कुषकोटरससुप्तविस्मृत्यजन
 नीसुतम् ॥ यथारोदितिपुनार्थतयात्मार्यमयंजन ॥ १५ ॥ अजरामरमात्मानमबुद्ध्यापरिरोदिति ॥ हाहताहमनायोह्नयोस्मीतिवपु
 ध्यंय ॥ १६ ॥ यथावारिपरिस्पदानाकारविलोक्यते ॥ तथासकलवशतश्रिद्वस्त्रपरिवृंहति ॥ १७ ॥ सस्याप्यसंकल्पकलंकमुक्तचित्त
 ल्यमात्मन्युपशांतकल्प ॥ स्पंदेप्यसंस्पंदमिवेहतिष्ठस्वस्य सुखीराज्यमिदप्रशाधि ॥ १८ ॥ ॥ इत्यार्षेवासिष्टम् ० वा० दे० मू० नि०
 पू० इन्द्राकुमनुसवादेअथादर्शात्तरशततम-सगा ॥ ११८ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥

निकायालरगाथासाम् ॥ ११ ॥ यथासर्वभगज्जालभक्षणोप्यथाप्युपभस्याहमस्यकालभारिधेयं-पातापानकर्त्ता ॥ ११ ॥ सत्वनिर्घासनिभाषम् ॥ १२ ॥ नित्यतलेष्वप्यात्म
 न्यत्प्रभायान्तारोक्तमाह ॥ कुषकोटरति ॥ १५ ॥ अपुष्ययेहेनारो ॥ १६ ॥ परितोहृदिकार्यपरत्याषधेति ॥ १७ ॥ हेपुष्यसकलकलंकमुक्तचित्तमात्मनिर्घासत्याप्यस
 म्दससर्वसरोपरशवेप्रारम्भयोगोपयोगितव्यनिभाषावशेषावुपशांतकल्प सपुष्यवर्षारापयवृद्धिप्राहितस्याभासमाप्रतारत्नस्यद्वयधेयव्यवहारसुमीत्यस्य सुखीनि
 दराज्यशशाधिपाठय ॥ शास शारसत्याभीपत्येत्वेनासिद्धलाद्धेधि ॥ १८ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम् ० गार्धर्ष्यप्रकाशेनिर्घाण पू० अष्टादशोऽध्यायतमः ॥ ११८ ॥

वर्णयते पुरुषस्यात्र स्वातन्त्र्यमोक्षबंधयोः ॥ विद्याविद्यात्मशक्तिभ्यां सत्यासत्यात्मनि व्यधात् ॥ १ ॥ स्पृष्टे व्यसं स्पृष्टमिबेहतिष्ठेत्युक्तं तत्र ब्रह्म किमर्थमायया स्पृष्टते कथंचासं स्पृष्टतिष्ठ
तीतीश्वत्वाकोर्जिज्ञासालिगैरुपलब्धमनुराह ॥ सर्गात्मभिरिति ॥ विभुरयपरमात्मा प्रसवधर्मिण्या अविद्याशक्त्या अविदुषः प्रति सर्गात्मकै स्पृष्टे क्रीडते विदुषः प्रति तु तत्सहारात्मिक
याविद्याशक्त्या समूलसर्गसहत्वबाधितत्वात्कूटस्थद्वये आत्मनि सदैव तिष्ठतीत्यर्थः ॥ १ ॥ तत्र रागासहसस्य सर्गशक्त्युदयइव वैराभ्यां निवृत्तस्य सहाराशक्त्युदयोऽपि स्वरसतरव
भवतीत्याह ॥ स्वयमिति ॥ २ ॥ तत्र ज्ञातात्मनि जीवजगत्साधारणसत्तासमान्यात्मना विभाव्यमानेन द्विशेषात्मकवासाध्यात्मिकपदार्थजालकल्पने दृष्टान्तात् ॥ चंद्रेति ॥
अर्धेषु प्रभाज्जालप्रभेदायथा कल्पितास्तथा जगद्वैचित्र्यतद्ग्राहकबुद्ध्यादिवैचित्र्यकल्पितमित्यन्वयः ॥ तन्मायो महणमापाशवलदृष्टान्तर्यम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ सर्गगतस्य प्रकाशा
मनुरुवाच ॥ ॥ सर्गात्मभिर्विभुः स्पंदैः क्रीडते वालवत्स्वयम् ॥ संहारात्मकशक्त्याऽथसहत्यात्मनि तिष्ठति ॥ १ ॥ स्वयमस्य तथाशक्तिरुद-
त्यावध्यते यथा ॥ स्वयमस्य तथाशक्तिरुदेत्युन्मुच्यते यथा ॥ २ ॥ चंद्रार्कवक्रितसायोरलादीनां यथा चिपः ॥ यथापत्रादिवृक्षाणां निर्झरा
णां यथा कणाः ॥ ३ ॥ तथा दंब्रह्मणि स्फुरेजगद्बुद्ध्यादिकल्पितम् ॥ दुःखप्रदमतज्ज्ञानांतदेवा तदिव स्थितम् ॥ ४ ॥ अहो नुचि त्राम्नायं
तात विश्वविमोहिनी ॥ सर्वांगप्रोतमप्यात्मयादात्मानं न पश्यति ॥ ५ ॥ चिदादर्शमयं सर्वजगदित्येव भावयन् ॥ यस्मिंस्तु पशान्तच्छुं स
ब्रह्मकवचः सुरवी ॥ ६ ॥ अहमर्थविमुक्तेन भावेनाभावरूपिणा ॥ सर्वशून्यं निरालंबं चिद्रूपमिति भावयेत् ॥ ७ ॥ इदं स्वयमिदं नेति बीजंत
दुःखसंतते ॥ तस्मिन्त्याभ्याग्निनादग्धे दुःखस्यावसरः कुतः ॥ ८ ॥ राजन्नभावनाज्ञेण रम्यारम्यविभागिता ॥ पौरुपातिशयेनाशुस्वनेवां
तर्विलूयताम् ॥ ९ ॥ अभावनेन भावनेन विलूयकर्मकाननम् ॥ परं स मेत्यतानवां विशो कएव तिष्ठुभाः ॥ १० ॥

स्यात्मनोऽदर्शनमसतोऽप्रकाशस्यापि जगत रफुटदर्शनचाश्रयमघाटिनपटनासमर्थमायावलादेवेत्याह ॥ अहो इति ॥ सर्वव्यगेष्ववयवप्रायेषु वासाध्यात्मिकभावेषु प्रोतमतर्ब
हिश्वव्याप्तमप्यात्मानयथास्मान्परयति ॥ ५ ॥ कयातीर्ह भावनया आत्मानदृष्ट्वा सुरवी स्यात्तामाह ॥ चिदादर्शमयमित्यादिना ॥ आदर्शनगरादिरिव ब्रह्मणि जगत्प्रातिभासिक
नवास्तवमिति भावयन्नित्यर्थः ॥ मोहशरैरेभेद्यब्रह्मैवकवचयस्यसः ॥ ६ ॥ ७ ॥ इति वैषम्यकल्पनमिति शेषः ॥ ८ ॥ अभावनासमाध्यभ्यासेन सर्वदृश्यविस्मृतिस्तद्वृक्षेण ना
ज्ञेण रम्यारम्ययोः पदार्थयोर्ध्वं भावितो प्रिया प्रियत वैषम्यकल्पना साहिरागद्वेषहेतुः समदृष्टिदाढ्यार्थक्षणपुरुषप्रयत्नातिशयेन विलूयतां छिद्यताम् ॥ ९ ॥ सभाधिलक्षणनागा
वनेन वा सार्धं भावनतत्प्रयोजकधर्मार्थमूलक्षणकर्मकाननच विलूयपरमाकाशादप्यधिकतानवसौक्ष्म्यं स मेत्यतद्वलेन शोके हेत्वलेपे विशो कएव तिष्ठेत्यर्थः ॥ १० ॥

६ पृथक् पृथक् विहास्य स्वस्वभाविनागतिनिश्चासकत्वात् सास-पूणास्तनाभारितमुबनाभागश्च भूलाभाधिगतं परानरस्थात्प्रा-
 यस्वरपादिपलादिभागार्हिकृतलरत्नकन्यापत्योन्नपुनिरलससारासप-चयवपठभूमिकासुचिरायस्थित्यतिवसमभूमिकापामात्वत्तिकाविशेषदेवप्यशमेनसमभ्यदिकापु
 णत्वात्सिद्धयुपश्रान्त्यनिकशासनानाकानुप्यक्षयारलस्य आभोगआकारोपस्थानपाविधोऽभयचिद्वपुश्चित्त्वं ॥ अथवाचतुर्भिर्पदिश्वतुर्थाप्याश्वतसोभूमिकाकभेणव
 र्गात्वात्प्या ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीवाशिष्ठमन्त्रात्मयमकारोतिवाणप्रकरणेकोनविंशत्याधिकारातमसग ॥ १११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
 पुनुरुभूमिकास्तिसापुष्यमानस्मृतर ॥ भक्तस्परतस्तिसोभूमिका-समर्शिता ॥ १ ॥ परसमेत्यतन्वमितियोगभूमिकाभ्यासकलमुक्तदुपायभूतापुभूमिकाभेदान्वर्ण
 पदि ५ शासत्यारिता ॥ रथावसाधनधनुदयसवारनसहितगठनीभ्याद्विद्ययकप्रवणप्रथमाभूमिकेत्यादिनिष्कर्षाडल्लिखनकरणार्शिताएवापबोभ्या ॥ १ ॥ विचार
 शरितमुबनासांगाभूत्याविभागयद्विष्कृतोगलितकलनाभासोद्भासोविवेकविलासवान ॥ अधिगतपरानदस्पदश्रिरायनिरामय श
 मनमभितरवन्द्याभोगोभवामयचिद्वपु ॥ ११ ॥ ॥ इत्यापवांवा० वा० टे० मो० नि० पू० इद्ववाकुमनुसवादेणकोनविंशाधिकशततम
 सग ॥ १११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मनुकवाच ॥ ॥ शास्त्रसज्जनसपुर्केन्द्रज्ञामटीविवधयेत् ॥ प्रथमाभूमिकेयोकायोगस्वीवचयो
 गित ॥ १ ॥ विचारणाद्विर्तयास्यानृतायासंगभावना ॥ विलापनीचतुर्थीस्याद्वासनाविलयात्मिका ॥ २ ॥ शुद्धसविन्मयानदरूपाम
 वनिपयर्मा ॥ अधुममप्रयुद्धाभोजीवन्मुनेत्रतिष्ठति ॥ ३ ॥ स्वसवेदनरूपावपुष्ठीभावतिभूमिका ॥ आनन्दकपनाकारासुपुमसदृशा
 स्थिति ॥ ४ ॥ तुयावस्थापशान्तायमुक्तिरवहकवलम् ॥ समतास्वन्द्यतासौम्यासममीभूमिकामवेत् ॥ ५ ॥ तुयांतीतातुयावस्थापरा
 निवाणरुपिणी ॥ सममीसापरिद्रोहाविषय स्थान्जोवताम् ॥ ६ ॥ पूर्वावस्थान्वयत्वजानप्रदित्येवसस्थितम् ॥ चतुर्थीस्त्रिप्रदित्युका
 स्वनाभयव्रजगत ॥ ७ ॥ आनन्दकपनीभावात्सुपुमाख्यातुपचमी ॥ असवेदनरूपायपृथितुयंपदाभिषा ॥ ८ ॥
 भावननम् ॥ अक्षयस्याद्विर्तयान्मनाभावनातिदिव्यासनम् ॥ विहापनीतस्वसाक्षात्कारोप्याज्ञानादिप्रपचस्यबाधलत्साधिनी ॥ वासनापद्वनराश्रयाऽविषायसते ॥ २ ॥
 शुद्धसविन्मयसमाधिपरिष्कारप्रत्ययप्रयुगायआनरसदृषा ॥ तदशाददतिननुभवनरोहयति ॥ अर्थेति ॥ यथातिद्रोषेणाधीष्टमाधीषयुद्धं गुरुयोबासाराभ्यादीनाक
 णयत्त्वप्यर साधुस्तदसकोनप्रतिबन्धनार्थेभ्यश्चकारिभ्यश्चलितद्वेषुत्यानकालेप्यस्याभूमिकायायोगीतिठनीत्यर्थ ॥ २ ॥ स्वसवेदनस्वरसतरुपाक्षीयमाणाश्रलाकारानुभवद
 सिलरूपा ॥ तदशाद ॥ आनरेति ॥ ३ ॥ अथपदसाहचिरपिर्क्षयतेनदाद्विष्कृतलक्ष्मैषपूर्णत्वप्रकारावधारित्यप्येतेनयाजोवत स्थिति सममीभूमिकासौभमपारासमभिसितस्व
 ए० भोवदियगुक्तय ॥ आषाभूमिकापयस्यरक्ष्यमाणरीक्षीकारारण्यदीनुया ॥ ५ ॥ समभ्याअटम्याभ्ययोनिकीहनाकीबमभाभिशिरोचोनाभ्यदस्यभेदपदेस्यारयेनाह ॥
 नुयाभोदने ॥ सममीभूमिकेचतुयातीनाप्यापरितन्दीश्रावतीविद्वेषुक्ति-सपयतेसाञ्जोवतायोगीनिविवयोनस्यारित्यर्थ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

तामेवप्रशंसति ॥ मनोवचोभिरित्यादिना ॥ ९ ॥ तस्यामेवसदृशयानांप्रत्यगात्मनिसम्यक्विलयादात्यंतिकीजीवन्मुक्तेत्याह ॥ अंतरिति ॥ तथासप्तमभूमिकामसिद्धया
 ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्यानुजीवन्मुक्तम्यकीदृशोनुभावस्तामाह ॥ नन्वियेइति ॥ १२ ॥ एककःएकचरोयतिः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अतिक्षुद्रेषुतृणापेषु अतिमहत्त्वबरे अति
 प्रकरोभानौयत्तस्यसिद्धतरसन्मात्रतदेवप्रत्यक्त्रिभ्नात्रमहमस्सीत्यखडमहावाक्यार्थमत्वेत्यर्थः ॥ १६ ॥ चित्तोमेमहिमाव्यापकइतितस्यपरमात्मनोमहिमानंज्ञात्वाक.क्षयीमर
 णादिदुःखभागित्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ एषानित्योमहिमाब्राह्मणस्यनवधतेकर्मणानोकीयात् ॥ तस्यैवस्यात्सद्वित्तविदित्वानलिप्यतेकर्मणापापकेनेति ॥ १७ ॥ जीवन्मु
 तुर्यातीतपदावस्थ्यासप्तमीभूमिकोत्तमा ॥ मनोवचोभिरप्राल्यास्वप्रकाशपदालिका ॥ ९ ॥ अंतःप्रत्याहृतिवशाच्चेत्यंचेन्नविभावित
 म् ॥ मुक्तएवास्थसंदेहोमहासमतयातया ॥ १० ॥ यद्भोगसुखदुःखशैरपरामृष्टपूर्णधीः ॥ सशरीरोऽशरीरोवाभवत्येवंमतिःपुमान् ॥ ११ ॥
 नम्रियन्चजावामिनाहंसनाप्यसन्नयम् ॥ आत्मारामोनरस्तिष्ठेत्तन्मुक्तत्वमुदाहृतम् ॥ १२ ॥ व्यवहार्युपशांतोवागृहस्थोवाथर्वककः ॥
 अहंनकिंचिच्चिदितिमत्वाजीवानशोचति ॥ १३ ॥ अल्पकोहमजरानीरागःशांतवासनः ॥ निर्मलास्मिच्चिदाकाशमितिमत्वानशो
 चति ॥ १४ ॥ अहमंतादिरहितःशुद्धोबुद्धोऽजरामरः ॥ शांतःसमसमाभासइतिमत्वानशोचति ॥ १५ ॥ तृणाग्रेष्वंबरेभानौनरनागाम
 रेषुच ॥ यत्तदस्ति तदेवेतिमत्वाभूयानशोचति ॥ १६ ॥ तिर्यगूर्ध्वमधस्तान्मेष्यापकोमहिमाचितः ॥ तस्यानंतविलासस्यज्ञात्वैतिकइव
 क्षयी ॥ १७ ॥ बद्धवासनमर्थीयःसेव्यतेसुखवत्यसौ ॥ यत्सुखायतदेवाशुवस्तुदुःखायनाशतः ॥ १८ ॥ अविनाभावनिष्ठत्वंप्रसिद्धंसु
 खदुःखयोः ॥ तनुवासनमर्थीयःसेव्यतेवाविवासनम् ॥ १९ ॥ नासौसुखायतनासौनाशकालेनदुःखदः ॥ क्षीणवासनयाबुद्ध्यायत्क
 र्मक्रियतेनप ॥ २० ॥ तद्बधवीजवद्भयानां कुरंप्रविमुंचति ॥ देहेद्रियादिनाकर्मकरणौघेनकल्प्यते ॥ २१ ॥ एकःकर्त्ताचिभोक्ताचकइ
 वांगोपपद्यते ॥ भावनांसर्वभावेभ्यःसमुत्सृज्यसमुत्थितः ॥ २२ ॥ शशांकशीतलःपूर्णाभातिभासेवभास्करः ॥ क्रियमाणाकृताकर्मतू
 लश्रीर्देहशाल्मलेः ॥ २३ ॥ ज्ञानानिलसमुद्भूताप्रोड्डीयकापिण्ड्यति ॥ सर्वैवहिकलाजंतोरनभ्यासेननश्यति ॥ २४ ॥
 कानामपिजीवनस्यविषयभोगाधीनत्वादिषयनाशोऽनवदेवदुःखप्रामिसिमाशक्यविशेषवक्तुमज्ञस्यविषयनाशोदुःखोत्सन्निप्रकारमाह ॥ बद्धवासनमिति सार्धेन ॥ १८ ॥ अवि
 नाभावनिष्ठत्वसद्भावस्थितितियमः ॥ जीवन्मुक्तानातद्वैलक्षण्यमाह ॥ तनुवासनमिति ॥ चतुर्थादिभूमिकासुतनुवासनंसप्तमभूमौतुविवासनम् ॥ १९ ॥ एवंकर्मापिनेषाम
 लेपकमित्याह ॥ क्षीणोति ॥ २० ॥ देहेद्रियादिषुभिन्नेष्वेकाम्नादादृश्याध्यासेनतल्लतकर्मसहमेवैकःकर्त्तैत्यभिमानेहिकर्मभिल्लैपःस्यात् नचमुक्तानांसीत्याशयेनाह ॥
 देहेद्रियादिनेति ॥ २१ ॥ भावनामहंतायध्यासम् ॥ सर्वैभ्योदेहेद्रियादिभावेभ्यःसस्यगुत्सृज्यसस्यगुत्थितो निर्गतः ॥ २२ ॥ कृतासंचितरूपा ॥ २३ ॥ कर्मैवज्ञानकलापि
 कालेनस्येदित्याशक्याह ॥ सर्वैवेति ॥ २४ ॥

॥ १५ ॥ यथासुरस्तुजलधिपुंसपुद्गुधाच्छंतेपमेकमथस्तुरनिगथास्वितेषुमायिकवस्तुपुनत्तद्भेदाभ्यासाद्भिश्चरप स्वस्तुसम्पाप्तस्तथाभावात्साएकपृथस्तुरति श्रत ईश

गभितुभगतरत्नत्वापेनसथान्निधिसकलमपयुक्तर्षिद्विष्यकल्पापरिगृहसत्तासमापमेवाहृषितिषिद्धीत्यर्थ ॥ १६ ॥ इतिथीर्षासिषमं तास्यपकारो नि

पुंश्चिथ्यत्तरातम सग ॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठय्तेभीषोपयाधोळ्ठप्युप्यते ॥ अथते प्राधनेस्यधिभगज्यमनुनेतिरे ॥ १ ॥ यथात्मनिरति श

यानर्दस्यवसस्यकिपक्ताकलानाञ्जीवाप्यनाथाह ॥ यावदिति ॥ सार्कसत्यानेत्याह ॥ अद्विकेकनिति ॥ १ ॥ असानसयातक्षयबाधम ॥ २ ॥ भोगीशैषत्वगनरकादी

कपयानिर्तायेत्याह ॥ कथ्यदिति ॥ भोगीरुत्थापापयकटजम्भापटीमबषटदद्वोमाभूरित्यर्थ ॥ ३ ॥ मस्याधिष्ये सहरथनमप्योन्यकंठासंजनलक्षणवरीयति ॥

एयाज्ञानकलात्वं सुरुजातादिनेदिने ॥ द्दिमेतिवलादेवसुक्षेत्रधुमशातिवत् ॥ २५ ॥ एक स्फुरत्यखिलवस्तुपुविश्वरूप आत्मासर

स्तुजलधिविवतोयमन्दम् ॥ सशातसंकलनभुरिकलापमेकसत्ताशमानमखिलजगदंगविद्धि ॥ २६ ॥ ॥ इ०वा०वा०द०मो०

नि०पु०इस्वाकुम० समभूमिकाविभागोनामर्विशत्युत्तरशततम सर्ग ॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ मनुकवाच ॥ ॥ यावद्विषयभोगाशाजी

वास्यातावदात्मन ॥ अद्विकेकसपत्नासाप्याशाहिनवस्तुत ॥ १ ॥ विवेकवशतोयातास्यमशाशयदातदा ॥ आत्मजावित्वमुत्स्य

वस्तामेत्यनामय ॥ २ ॥ ऊर्ध्वार्दपक्षयापक्षानुनरुध्वंजश्रिरम् ॥ भाससारारयदृस्यचितारज्वापटीभव ॥ ३ ॥ इदममाहमस्येति

व्यवहारपनभ्रमम् ॥ येमोहात्यरिसेवतेअधस्तापार्त्यध शठा ॥ ४ ॥ अस्याहमेपमेसायमहमवतुये किलाभोहोवुध्यापरित्यक्त ऊर्ध्वा

दूर्ध्वपयाति ॥ ५ ॥ स्वपकारास्वमत्मानमवलब्ध्याविलयितम् ॥ आस्वसपुरिताकारजगतिवष्टपपश्यहे ॥ ६ ॥ यदैवचितोरूपतनु

द्वमलहितम् ॥ तदैवतीणसंसारपरमेश्वरतागत ॥ ७ ॥ ब्रह्मेद्विष्णुवरुणायपत्कर्तुसमुपता ॥ तदक्षिदृष्टु सर्वकरोमीत्येवभावयेत्

॥ ८ ॥ यद्युप्युपदायपदशानपुनिगपत् ॥ सर्वमेवागतस्तत्यधिद्विलासात्पानकुश ॥ ९ ॥ क्षिन्मात्रत्वप्रयातस्यतीर्णमृत्योरिचेतस ॥ यो

सर्वस्वमानदकनासावुपमीयते ॥ १० ॥ नाप्यशून्यंनशून्यचनान्चिद्वपुनचिन्मयम् ॥ नात्मरूपनान्यरूपभुवनभावयन्भव ॥ ११ ॥

इदमिति ॥ ४ ॥ तद्वद्विष्णुत्तनादास्याभ्यासमवित्याअयस्तकलसर्वोत्कर्षवाह ॥ अत्येति ॥ ५ ॥ जगतिस्पूर्तिवधतोप्यप्यवधानेनमरिचिदकाराभेदपरय ॥ ६ ॥

मनुपुप ॥ ७ ॥ मनुभगात्कृत्वापस्वनालिकपयपरमेश्वरतागतलाभाह ॥ ब्रह्मेद्विति ॥ ८ ॥ नव्यसत्या सवा किपासत्त्वविसायुक्तयमान्मन कचुतेप्रावयेदितिचेन्नापंदोष

आत्मसत्पैरसहकल्पनानासत्त्वसमाधातयारायेनाह ॥ येत्येति ॥ इतानेपुशाब्देपु ॥ ९ ॥ ननुससारतणेनकोलागस्तथाह ॥ क्षिन्मात्रत्वमिति ॥ निरुपमत्वप्रकाशान

रयामिररताभरत्यय ॥ १० ॥ यद्विप्रसप्ततपासपदयुप्यनैर्द्वैतगपति यद्विनेतितीतिनिषेधोप्युप्यनैर्द्वैतसर्वकचुतालक्षणेश्वरताभ्याप्यात मथायाद्विकगदक्षिद्वपुमेवत

द्विष्टिनाधिभानाभमविविक्तकरणनेअसह्यानुविद्धमेवद्विभासकनेनेकासाआस्यनेनीह्य यद्विद्विद्वद्वुपयायस्यचिद्विकारताभ्युपेयनेनैर्द्विष्टितसद्विकारतायसिः पृथमना

त्सह्यत्विश्वमनोऽशेनानासासर्वथाभावात्तन्मृत्योरुत्स्येका म आत्मरूपेनैप्रायेणानिर्वचनीयतालब्धनेनपरिहरति ॥ यादीति ॥ ११ ॥

कथतर्हितच्छाभ्यतितत्राह ॥ एतदिति ॥ एतस्यात्मनस्वंपारमार्थिकंरूपमासायसाक्षात्कस्य ॥ १२ ॥ प्रकृतिस्वाभाविकारूपम् ॥ भावनाअनादिविस्तृतस्वरूपप्रतिसवा
 नंचरमसाक्षात्कारदत्तस्तदनुप्रवेशान्नासाक्षात्काराभिवाययदाभावतितदारुप्रसिद्धःप्रत्यगात्मैवशशास्त्रप्रसिद्धोमोक्षस्यादित्यर्थः ॥ १३ ॥ तादृशसाक्षात्कारेणजीवन्मु
 क्तःकथतिष्ठतितदाह ॥ मशातेति ॥ शास्त्रार्थजिज्ञासाकाव्यनाटकाद्यर्थजिज्ञासालौकिकप्रियाप्रियादिविकल्पविक्षेपाश्चनिवर्ततेइतिसमः ॥ १४ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम् ०
 ता०प्र०ति०पू०एकविंशत्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ निरुद्धस्यात्मबोधस्यनुयातीतपदस्थिते ॥ मुक्तस्येहयतेश्वर्यालक्षणैर्मुनेये ॥ १ ॥ निरस्तनिशेषवि
 कल्पविषुत्रसमसुखतिष्ठतीत्यायोगिनस्थितिरुक्तामेवप्रपचयति ॥ येनकेनचिदित्यादिना ॥ आच्छन्नोवक्षैराच्छादितः ॥ आशितोभोजितः सयोगीसम्पाद्मानुषानदपरा
 र्वायप्राप्तोराजोवेतिपारदर्शयेमुपमा ॥ तत्त्वदृशानुगतदानदस्योपमास्ति यतोवाचोनिवर्ततेइत्यादिश्रुत्याहैरण्यगर्भानंदानविषयानदर्माकरमहाणवतयानिरवित्त्वप्रतिपाद
 • एतस्वरूपमासायप्रकृतिःपरिशास्यति ॥ नदेशोमोक्षनामास्तिनकालोनेतरास्थितिः ॥ १२ ॥ अहंकेनेविमोहस्यक्षयेणोयंवितीयते ॥
 प्रकृतिर्भावनानाश्रीमोक्षःस्यादेषवसः ॥ १३ ॥ प्रशांतशास्त्रार्थविचारचापलोनिवृत्तनानारसकाव्यकौतुकः ॥ निरस्तनिशेषविकल्प
 विषुत्रःसमःसुखंतिष्ठतिशाश्वतात्मकः ॥ १४ ॥ इ०वा०वा०द०मो०नि०पू०इक्ष्वाकुमनुसं०एकविंशत्यधिकशततमःसर्गः ॥ १२ ॥
 मनुस्वाच ॥ ॥ येनकेनचिदाच्छन्नोयेनकेनचिदाशितः ॥ यन्नक्चनशायीचससम्पादिवराजते ॥ १ ॥ वर्णधर्माश्रमाचारशास्त्रयंत्रेण
 योऽज्ञितः ॥ निर्गच्छतिजगज्जात्वात्पंजरादिवकेसरी ॥ २ ॥ वाचाभर्तताविषयोविषयाशादशोऽज्ञितः ॥ कामयुपगतःशाभांशरदीव
 नभस्तलम् ॥ ३ ॥ गंभीरश्चप्रसन्नश्चगिराविवमहाक्रदः ॥ परानंदरमाक्षुब्धोरमतस्वात्मनात्मनि ॥ ४ ॥ सर्वकर्मफलत्यागीनित्यतमोनि
 रंश्रयः ॥ नपुण्येनपापेनलिव्यतेनेतरेणच ॥ ५ ॥ स्फटिकःप्रतिविंबेनयथायातिनरंजनम् ॥ तज्ज्ञःकर्मफलंनान्तस्तथानायातिरंजनम्
 ॥ ६ ॥ विहरुजजनतादृदहकर्तनपूजनैः ॥ खेदाह्लादौनजानातिप्रतिविंबगतैरिव ॥ ७ ॥ निस्तोत्रोनिर्विकारश्चपूज्यपूजाविर्जितः ॥
 संयुक्तश्चियुक्तश्चसर्वाचारनयकर्मैः ॥ ८ ॥ तस्मान्नोद्विजतलोकोकात्रोद्विजतेचसः ॥ रागद्वेषभयानदैस्त्यज्यतेपिचयुज्यते ॥ ९ ॥
 नात ॥ १ ॥ तस्यार्थसिद्धद्विद्वलस्य्यासमाह ॥ वर्णिते ॥ शास्त्रेणयत्रणाकिकरवन्मिथमनतयावर्जितः ॥ जगतिजालवद्धवेहेनैरैहिकामुष्मिकक्रियातफलकर्तृत्वभोक्तृत्वा
 दिवासानासपादित्यर्थः ॥ २ ॥ वाचाभर्ततास्यनिरतिशयानरस्यानुभवस्यैवविषयः ॥ अतएवविषयशादशोऽज्ञितः ॥ ३ ॥ परस्यानदस्यरसनरसोनिरंतरमास्वादनंतस्माद्
 क्षुब्धोऽप्रच्युतः ॥ ४ ॥ इतरेणदृषविषयादादिनाच ॥ ५ ॥ कर्मफलेनपारब्धोपनीतसुखदुःखादिना ॥ रजनरूपातरापत्तिम् ॥ ६ ॥ तदेवस्पष्टमाह ॥ विहरन्मिति ॥ देहस्यक
 र्त्तनैश्छेदनेपूजनैश्चदेहप्रतिबिंबमिष्यतेपरश्वर्तानिप्रतिबिंबगतैरिवेत्युच्यते ॥ ७ ॥ पूज्यपूजितोपिनिस्तोत्रोऽपिनिर्विकारइतिकर्मधारयेकमे
 णविशेषणान्वयः ॥ संयुक्तश्चेत्यादिरस्यैवप्रपंचः ॥ ८ ॥ उद्विजतेविभोति ॥ रागद्वेषादिपदैस्तन्मिचितविषयालक्ष्यते ॥ कदाचित्सारश्वबलायुज्यतेत्यज्यतेच ॥ ९ ॥

कस्यश्चिकुरालकोरपियमेययमितिभिययेत्यप्रमत्तनोरोहृतिनातर्भवति ॥ तस्यतस्तंभुरालमत्तयोपिनपरिच्छेन्नुरालकवतीत्यर्थ ॥ अथहृतरत्नसुषालेनाधिपमेयीक्रियतेअस्ये
 नाप्यनुत्तनेनशरीक्रियते एतमेयमगुराराशयःशुद्धचित्तलादनुत्तर्य ॥ १० ॥ तस्यज्ञानसमकालभेषमुत्सादेहाविषाधेनअपुनर्मतिनिमित्तीयािर्देहत्यागस्यधार्मीधनान्ती
 स्यात् ॥ तनुमिनी ॥ कदाचनकराचरिषतनुमावात्यअनुषत्मानक्षणदशनीपधिषातनुत्यजानु तयाप्यसौज्ञानसमाप्तिसमयेदयोगेवमुक्तो विदेहस्येतिपरेणसषयः ॥ ११ ॥ तदुप
 पारतायधंभमासत्सत्त्वमहात् ॥ अहृषीतिरिति ॥ १२ ॥ सपूजनीयदति ॥ तथाअभुति ॥ ययलोकमनसासच्चिभातिविशुद्धसत्त्व कामयेतयाभ्यकामात् ॥ तंतलोकंलभतेता
 भ्यकामोस्तस्मात्सत्सत्त्वयधियदूतिकामदति ॥ १३ ॥ तस्यूनमेधपरमपुरुषार्थभाषकज्ञानहेतुरतीत्यात् ॥ नति ॥ हृत्प्रभागीणोभवात्तयोयेयतेयाविधानीधिभ्युक्तानांभक्त्या
 भजेनेनपरमपरश्रानान्दाराआसायतेतथासाधिनिसाधनइत्यभ्यय ॥ १४ ॥ भ्रमपहमेकानिस्वरस्यम् ॥ १५ ॥ ॥ इ० वा० ता नि० पू० द्वाधिशास्युत्तरशततम सग० १२२ ॥
 प्रमेयेकस्यचिदपिनरोहतिमहाशय ॥ प्रमेयीक्रियतेचापिषालेनाप्यदुराशय ॥ १० ॥ तनुत्यजनुवातीर्थेष्वपचस्यगृहेषिवा ॥ माकदा
 चनवाराजन्वत्तंभानंपिवाक्षणे ॥ ११ ॥ ज्ञानसप्राप्तिसमयमुक्तोसौविगाताशय ॥ अहृषीतिर्देहंधायमोक्षोज्ञानेनतरक्षय ॥ १२ ॥
 सपूजनीय सल्लत्योनमस्कार्यं सयज्ञत ॥ सनिरौष्योभिवाप्यश्वविभृतिविभवेषिणा ॥ १३ ॥ नयज्ञतीर्थेनतप प्रदानेरासायनेतत्परम
 पवित्रम् ॥ आसायतेक्षीणभवामयानांभक्त्यासत्तामात्यविदांयदा ॥ १४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वासमगवान्मनुवंक्ष्यग
 हययां ॥ इक्ष्वाकुरपितांदाष्टिमवपृथ्यास्थिराभवत् ॥ १५ ॥ ॥ इत्यार्षेवा० वा० दे० मो० नि० पू० इक्ष्वाकुमनुसंवादेइक्ष्वाकुप्रबोधन
 नामद्वाविंशत्युत्तरशततम सर्ग ॥ १२२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ एवास्थितहिमगवक्षीवन्मुक्तस्यसन्मते ॥ अप्पु
 वीतिशयकोसोभावत्यात्मविदांबर ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ ज्ञस्यकस्मिंश्चिदेवांशोभवत्यतिशयेनधी ॥ नित्यत्वम प्रशान्तात्मा
 सआत्मन्येवतिष्ठति ॥ २ ॥ ॥ मन्त्रसिद्धेक्षप सिद्धेर्त्तंमसिद्धेश्वभूरिश ॥ कतमाकाशयानादिकातत्रस्यादपूर्वता ॥ ३ ॥

इत्यासाम्भ्याभ्यसिद्धेय स्वेषारत्नारोग्यासिधु ॥ अतिच्छेदकहृण्णत्वादिशेषाभाभीपीये ॥ १ ॥ ॥ शीतलक्ष्मणस्य श्रीभभुक्तस्यमणिमयादिसिद्धानामिषवसेचराहिसिद्धिद्वयेपि
 काश्चरुषीतिशयोस्तिनवेतिवदित्तिनोरात्रयुच्छति ॥ एवमिति ॥ एवमत्तदीर्घतद्वेपुलक्षणजातेस्थितेसति ॥ १ ॥ तस्याभ्यसिद्धगोचरनिरतिशयान्वात्मगोचरोनुभवापृथ्विशेष
 दत्ताराधयानतरथा ॥ इत्यस्ति ॥ इत्यकस्मिंश्चित्तरिसिद्धानाम्यपरमात्मतत्त्वशरीरेधरेवातिशयेनमगवीतिशयोक्ताना ॥ अथाथाअप्यर्षेपृथक्कार ॥ इत्यस्यसार्कारकसिद्धारोक्तसि
 धिरप्यतिशयेतिशयधीर्नमगवीतिशयोक्ताना ॥ तदुक्तस्तथा ॥ नित्यदुमदति ॥ ५ ॥ मन्त्रसिद्धादिद्वेषेजाप्यहमेवस्थितदत्तिसर्वात्मनुष्ठानेभामानांतेष्वरदिसिद्धीननिनधाम
 तानाशुनस्यगपूर्वतापीत्यात् ॥ मन्त्रसिद्धेरिति ॥ अथाथाअपृथक्कारानविद्यतपूर्वकारणपत्येतिभ्युत्पत्त्यादस्त्विद्यामनित्यनिर्दिशयानेदृष्टबनुत्पत्त्यः ॥ आकाशायानाविसिद्धि
 आतनुषधिसिद्धादिति ॥ इत्येवमप्यनोत्तारितमिन्नमसत्पूर्वदेहनापूर्वतत्त्वप ॥ २ ॥

यद्यपूर्वराब्दस्थानन्यप्राप्तत्वमप्यर्थस्तथापिबहुभिर्ब्रह्मसिद्धादिभिरणिमादिसिद्धिजातंप्राप्तमेवेतिनेष्पपूर्वतेत्याह ॥ अणिमाद्यपीति ॥ सर्वात्मभूतस्यज्ञस्यसर्वसांसारिकसिद्धी
 नातत्तद्यत्नेनैरेवसाधितत्वादिपित्स्वेनपुनःसाधनेप्रयोजनमस्तीत्याशयेनाह ॥ यत्नेनेति ॥ ४ ॥ तर्हितत्त्वविदस्तेभ्यःकोतिशयस्तत्राह ॥ एषएवैति ॥ तत्त्वज्ञानमेवातिशयइ
 त्यर्थः ॥ अतिशयातरमाह ॥ सर्वत्रैति ॥ वस्तुषुभोग्येषु ॥ ५ ॥ नीरागत्वफलान्येवतत्त्वज्ञालक्षणतयावर्णयन्नुपसंहरति ॥ एतावदिति ॥ तत्त्वबोधेशशांतेनचिरंतनभ्रमेणनिर्द
 तस्यविश्रातस्यअलिगासर्वधर्मशून्याब्रह्मचिदेवमूर्ति सैधवधनवदेकरसंस्वरूपयस्यतथाविधस्यएतावदेवखलुलिङ्गलक्षणम् ॥ यन्मदनादीनामापदानुदिननिपुणमत्यंततनुत्व
 मपक्षयइत्यर्थः ॥ ६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम ० तास्यर्षकाशेति ० पू ० त्रयोविशत्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १ २ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ निष्कारणत्वंजीवानामासुराणेणवद्धता ॥ रूपाण्य
 वस्थास्तुर्ध्वस्माध्याधीयमीयते ॥ १ ॥ इतरसिद्धापेक्षयाआत्मज्ञानस्योत्कर्षानित्यनिरतिशयानदानुभवत्वादेव प्रत्यगात्मनश्चनित्यनिरतिशयानदरूपताब्रह्मस्वरूपत्वादेवेत्यर्थ

अणिमाद्यपिसंप्राप्ततादर्शैरेवभूरिशः ॥ यत्नेनसाधितत्वात्तैर्नैतरेणात्मदर्शिता ॥ ४ ॥ एषएवविशेषोऽस्यनसमोमूढबुद्धिभिः ॥ सर्वत्रा
 स्यापरित्यागात्नीरागममलंमनः ॥ भवेत्तस्यमहाबुद्धेर्नासौवस्तुषुमज्जति ॥ ५ ॥ एतावदेवखलुलिङ्गमलिङ्गमूर्तैःसंशान्तसंसृतिचिरभ्र
 मनिर्वृतस्य ॥ तद्ज्ञस्ययन्मदनकोपविषादमोहलोभापदानुदिननिपुणंतनुत्वम् ॥ ६ ॥ इत्यार्षेवा ० वा ० दे ० मो ० नि ० पू ० अज्ञा
 दर्शस्यविशेषकथनं नामत्रयोविशंरुत्तरशततमःसर्गः ॥ १ २ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ यथासत्वमुपेक्ष्यस्वंश
 नैर्विप्रोदूरीहया ॥ अंगीकरोतिशूद्रत्वंतथाजीवत्वमीश्वरः ॥ १ ॥ भूतानिद्विविधान्येवप्रतिसर्गस्फुरंतिवै ॥ आद्यविस्रंद्जातानितानि
 निष्कारणानिवै ॥ २ ॥ ईश्वरात्समुपागत्यपुनर्जन्मांतराणिच ॥ भूतान्यनुभवंत्यंगस्वकर्तैरेवकर्माभिः ॥ ३ ॥

स्योपयत्तयेब्रह्मणएवत्वभावापेक्षावशाज्जीवभावप्राप्तिमाह ॥ यथेत्यादिना ॥ यथाकश्चिद्विप्रशूद्रांकामयमानस्तत्सभोगसहवासादिदूरीहयास्वस्वोचितंसत्वसात्त्विकब्र
 ह्मणधर्मशैरेपेक्ष्यचिरकालेनशूद्रत्वमगीकरोतितथाईश्वरोबुद्ध्यादिसंगत्यातस्युक्तभोगाशयास्वनित्यशूद्रपूर्णतदस्वभावमुपेक्ष्यजीवत्वमगीकरोतीत्यर्थः ॥ १ ॥ उपाधिप्रा
 धान्येनभोग्यान्त्युपहितप्राधान्येनभोक्तृणीतिद्विविधानिमायागतानादिद्विविधसस्कारपरपरानुसारिणोहिरण्यगर्त्सिकादाद्यविस्रंद्जातानिमायागंधर्वनगरवदात्रिभूतानि
 अतोमिथ्यात्वानिष्कारणानिवास्तवसामयीनिरपेक्षाणिनदित्वाभयदादिःस्वोत्पत्तौदहृच्चकादिसामयीसापेक्षइत्यर्थः ॥ २ ॥ ननुसाधुकारीसाधुर्भवतिपापकारिपापोभवति
 पुण्यावैपुण्यनकर्मणाभवतिपापःपापेन तस्माद्धोकात्पुनरेत्यान्यस्सैलोक्यायकर्मणेइत्यादिश्रुतिषुजन्मकर्मणोर्वाजांकुरवदनादिःपरस्परकार्यकारणभावोभयतेतत्कथमीश्व
 रस्यकर्मण्यस्यजीवभावोनायसर्गोऽजन्मोऽव्यतेतत्राह ॥ ईश्वरादिति ॥ स्वकर्तैरुपहितकृतैः ॥ नेश्वरस्यजीवभावोऽकर्मोपेक्षाकितुजीवभावापत्यनंतरदेहादिजन्मनिपूर्वपूर्वदेहादि
 कृतकर्मोपेक्षा यथासावितुर्जलेप्रतिबिंबनेनचलनादिक्रियापेक्षाप्रतिबिंबस्यतरंगेदेपुंसकमेतत्तद्वतिक्रियानुभवेचोपाधिक्रियापेक्षातद्वदितिभावः ॥ ३ ॥

१४ स्वप्नमाह ॥ कायकारणमाहदति ॥ तथा चोक्तनादिके ॥ विद्यदत्तुस्वप्नाद्युत्पत्तेरनकाकात् ॥ विद्यत्सुषुण्णतोत्सर्तकुम्भस्यैवदशाधिधामिति ॥ ४ ॥ पश्चात्तैर्पाकमा
 लीनैरुत्पाद्यमानतपाह ॥ आत्मज्ञानादिति ॥ पादशामालानयोज्ञानातिगतदनुकूपसकल्पयतिवकल्पानुकूपसकरोति नहिमनुप्यादिहेहात्मतागुद्धिबिनापुण्यपापेष्वनस्ययति
 ररातिव ॥ तथा चोक्तमगद्विभाष्यकारि ॥ मसनप्यलालभावेनदेनकश्चिद्भाषियतेदति ॥ दशाप्यासोपिसकल्पद्वैषपुण्यपापप्रवृत्तिहेतुरित्याह ॥ सकल्पदति ॥ ५ ॥
 तकरणास्यात्प्रतिषेधार्थमितिपुण्यपापप्रवृत्तिभागभाषनारितताननधयस्यकारणम् ॥ ६ ॥ सकल्पस्यगोडयायमाह ॥ साधधानदति ॥ यासपाहकभेदमभेदिसति
 पाहकस्यसकनुहेतुवार्थनिकृतायपुनसधानात्तानादानानुकुलप्रवृत्तिसकल्पभाषनति ॥ यासपाहकश्चिन्मस्यगोनतस्साक्षिण्यैकाप्यलक्षणसाधधानत्याभ्यासुतुसकल्प
 कायकारणभावायमार्देशोजन्मकमणो ॥ अकारणमुपायातिसर्वैर्जावा परात्सदाना ॥ १ ॥ पश्चात्तेपास्वकमणिकारणसुरदु खयो ॥
 आप्तज्ञानात्समुत्पन्न सकल्प कर्मकारणम् ॥ ५ ॥ सकल्पव्यवहित्यकारणतत्परित्यज ॥ मोक्षस्तुनि सकल्पित्वतदभ्यासपरोभाव
 ॥ ६ ॥ सावधानाभावत्वचत्राह्यमाहकसभ्रमे ॥ अजसमेवसंकल्पदशाभरिहरण्डुने ॥ ७ ॥ माभावत्राह्यमावात्माप्राहकाल्माचमा
 भव ॥ सावधानावित्थाल्यव्याप्यद्विष्टतन्मयोभव ॥ ८ ॥ अजसययमेवार्थपतत्यक्षगणोनध ॥ धृष्टतत्ररोगेणतत्रारोगेणमुष्यते
 ॥ ९ ॥ किञ्चिद्वचतनुभ्यतद्वदंभिभवस्थितौ ॥ नकिञ्चिद्रोचतेचिन्तन्मुक्तोसिभवस्थितौ ॥ १० ॥ तस्मात्पदार्थनिचयात्सहस्यावर
 जगमात् ॥ वृणादं देवप्रायांतान्माकिञ्चित्तवरोचताम् ॥ ११ ॥ यत्करोपियदश्वासियज्जुहोपिटासियत् ॥ नकर्त्तासिनभोक्तसितत्रमु
 क्तमति शर्मा ॥ १२ ॥ सतोर्वातनशोचतिमविव्यञ्चितयतिनो ॥ वतमानचयुक्तिकर्मप्राप्तमवद्वितम् ॥ १३ ॥ मनसिप्रथिताभावास्तु
 णामाहमनादय ॥ मनसंवेमनोरामन्देदनीयविजानता ॥ १४ ॥

इदमवच्छिद्यतन्निभाष ॥ ७ ॥ अनुपवार्थकथात्स्याह ॥ भाषेति ॥ यदाशटशाक्षिसख्यतन्मयलक्षकस ॥ ८ ॥ असाधधानत्वेतुपासेनुकुलरागावर्जनीयद्विदराय
 न्पाप्याभ्यासस्याप्यारयकतारशयमि ॥ अजसमिति ॥ ९ ॥ रामवर्ताम्यया सख्यविविष्यदरारयलयावर्धमभोक्षिजगतावशायति ॥ किञ्चिदिति ॥ यदप्यदि ॥ तत्ताहि ॥ १० ॥
 अपकवाधर्थातुपशाराहकत्वावर्धदशादिरयमगभस्तकायातत्तद्रोगयविषयपक्षयावदायनिचयान्निधातिकाक्षिदापितवनराचताम् ॥ ११ ॥ मन्वेवपरवैराय्येणभोक्तनाथ
 धमयपिर्भानान्नानभाननारिक्रियाणांदुस्तमलान्तल्लोषध स्यावैष्यारासक्याह ॥ यदिति ॥ तपनासुक्तियासुप्तुकमतिःकूटस्थालनिषिष्टमसि ॥ तथा चोक्तमगवता ॥ नैव
 किञ्चित्करामीनिपुक्तोपच्येतत्त्रचिदिति ॥ १२ ॥ इदमिष्योगानिष्टमभारवद्विरयुक्तशकोनमधमसकिमशकस्याह ॥ सतदति ॥ १३ ॥ सर्वेष्वप्येवनाज्यएवोपाय सख
 मनसैवनाप्यनत्याह ॥ मनसीनि ॥ १४ ॥

१ अर्द्धाक्षिपरित्यपिपाद.

यदुपायेन मनसामनोजयस्तमाह ॥ विवेकेनेति ॥ १५ ॥ मनसामनोजये आत्मा प्रयत्नोपपरिहरति ॥ क्षालयतीति ॥ मलेन क्षारोदिना ॥ १६ ॥ मनसंवलितो जीवस्तत्रैक
 यानश पृथक्कृत्य मनसाच्छेदनीय इति दर्शयितुं जीवरूपाणि विभजते ॥ जीवस्येति ॥ परित्यज मनसाच्छिधि ॥ १७ ॥ तानि दर्शयति ॥ पाणीत्यादिना ॥ १८ ॥ १९ ॥ विश्व
 स्वरूपकानिरूपकसत्तास्फूर्तिप्रदमित्यर्थ ॥ २० ॥ २१ ॥ स्थूलसूक्ष्मरूपे जीवस्य जाग्रत्स्वमयो प्रसिद्धे तावन्मात्रपरित्यगेपिनसम्यक्तस्य परिशुद्धिरित्यवस्थान्नयान्ति जज्ञा
 समानोराम पृच्छति ॥ जाग्रदिति ॥ स्थितसर्काणामतएव स्पष्टमलक्षितम् ॥ विशेषणतत्सकरव्यावर्तनेन ॥ २२ ॥ अहंभावो जाग्रत्स्वमयो विक्षेपः अनहंभाव सुप्तुनौ तन्मूल
 विवेकेनातितीक्ष्णवत्तादयद्भायसा ॥ मनसैव मनश्छिन्धि सवैव भ्रमस्य शांतये ॥ १५ ॥ क्षालयन्ति मलेनैव मलं क्षालनकोविदाः ॥ वार
 संत्यस्त्रमन्त्रेण विषप्रतिविषेण च ॥ १६ ॥ जीवस्य त्रीणि रूपाणि स्थूल सूक्ष्म पराणि च ॥ तत्रास्य च त्परं तद्भ्रजद्वेषरित्यज ॥ १७ ॥ पाणि
 पादमयो यो यं देहं भोगाय वल्गति ॥ भोगार्थमेतं जीवस्य रूपं स्थूलमिहा स्थितम् ॥ १८ ॥ स्वसंकल्पमया कारं यावत्संसारभावि च यत् ॥
 चित्तं तद्विद्धि जीवस्य रूपं रागातिवाहिकम् ॥ १९ ॥ आद्यंतरहितं सत्यं चिन्मात्रं निर्विकल्पकम् ॥ यत्तद्विद्धि परं रूपं तृतीयं विश्वरूपकम्
 ॥ २० ॥ एतत्तु यं पदं शुद्धमत्र ब्रह्म पदो भव ॥ संपरित्यज्य पूर्वदेहात् तत्रात्ममतिर्भव ॥ २१ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ जाग्रत्स्वमनुपुप्तपुस्थि
 तं त्रिष्वप्यलक्षितम् ॥ तुर्यं ब्रह्म विशेषणविषयमुनिनायक ॥ २२ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ अहंभावानहंभावौ त्यक्त्वा सत्सतीतथा ॥
 यदसक्तं समं स्वच्छं स्थितं तुर्यमुच्यते ॥ २३ ॥ यास्वच्छासमताशांता जीवन्मुक्तव्यवस्थितिः ॥ सा क्षयवस्थाय्यवहती सा तुर्यकलनाच्यते
 ॥ २४ ॥ नैतज्जाग्रन्न च स्वप्नसंकल्पानामसंभवात् ॥ सुप्तभावो नाप्येतदभावाज्जडता स्थितेः ॥ २५ ॥ शांतं सम्यक्प्रबुद्धानां यथा स्थि
 तमिदं जगत् ॥ विलीनं तुर्यमेवाहुरबुद्धानां स्थिरं स्थितम् ॥ २६ ॥ अहंकारकलात्यागोसमतायाः समुद्भवे ॥ विशरारौ कृत्वा चिन्तं तुर्यां व
 स्थोपतिष्ठते ॥ २७ ॥ अथमंशृणु दर्शान्तं कथमानं मया धुना ॥ प्रबुद्धोऽपि यथावोधमुपैषिषु बुधोऽपम ॥ २८ ॥ कस्मिंश्चित्काननाभागो म
 हात्मौ तं व्यवस्थितम् ॥ दृष्ट्वाद्दुतिमिदं किंचिन्मुनिप्रपच्छुल्लुब्धकः ॥ २९ ॥

मावरणतावुभौ व्यापि रूपावोपाधीसमपि रूपावोपाधीसदकायतइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धे सदसतीतचल्यत्का ॥ २३ ॥ जीवन्मुक्तेषु व्यवस्थितं निष्कटस्थितिर्था
 स्यात् ॥ व्यवहृतौ व्यवहारकाले सा क्षयवस्थोतिप्रसिद्धा ॥ २४ ॥ तस्या जाग्रदसिद्धे सत्सतीतचल्यत्का ॥ २५ ॥ नन्वद्वितीयतुर्या यर्जाग्रदा
 दिद्वैतकाले जीवन्मुक्तानामपि कथस्यात्तत्राह ॥ शांतमिति ॥ विलीनं ज्ञानवाधितम् ॥ २६ ॥ जलविलीनसैधववद्विशरारौ कृते सति ॥ २७ ॥ जाग्रतो व्यवहरतः कथा चिन्तवि
 शरारस्यादित्यसंभावनामगव्याधीयोदाहरणेन वारयति ॥ अथेममित्यादिना ॥ २८ ॥ महात्मौ ज्ञानवाधितवागादिचेष्टम् ॥ इदवक्ष्यमाणं पप्रच्छ ॥ २९ ॥

दायाभिनयमभिदुःखतापितमगणव्याक्रान्तपगतारुभ्यकन्दप्रपूर्वात्प्रिये ॥ किरपमच्छरारह ॥ मुनेदस्तादिता ॥ ३० ॥ पुनरुंगरत्पुकिःशुचभात् ॥ ३१ ॥ अथहरिचन्द्रनभ्यले
 च्चिन्तिशय ॥ ३२ ॥ अहकारमयमभिमानप्रचुरम् ॥ चिरसर्वद्व ॥ ३३ ॥ १४ ॥ अहलादरामुष्पनुभयभ्युत्थादिवाभ्यन्तानुपतराजापधारिररास्थुलाहिरराधनालि ॥ ३५ ॥
 गुणमपानकभापानयचित्तकापलासिद्यणामवस्थानांभापादाधिचित्तस्यकृत्लादतिहृद्यार्यादावस्थानामसत्त्वमित्याह ॥ जापहिल्यादिता ॥ ३६ ॥ तिलोऽधस्पाःजआदि
 गुणमपानयन्निधिपादिभन्त्यरारायति ॥ पोरमिति ॥ स्वर्गतकपुनजन्माहेतुगुण्यपापोत्यादानीभाभाधिक्याच्च आपम्यजापवधस्यचित्तपोरमित्यापूसम् ॥ ३७ ॥ गुण
 पयात्मकभापाच्छरादिभिर्हीनम् ॥ धर्तचित्तयोगिनभारभ्यशेषयोगायभस्मनिश्रीकृष्णमित्तलशारुष्यानुधर्तनरजलमौरालेशदित्याह ॥ एषधेति ॥ रजसाअसोभ्यभाणत्वात्
 पश्रदुपगतोत्राणमिन्नमगममिद्वुतम् ॥ मुनेमर्दायनाणेनविद्दोन्मगइहागत ॥ ३० ॥ कृप्रयातोन्मगइतिप्रत्युवाचसतमुनि ॥ समश्री
 लावयसाधोमुनयोवनवासिन ॥ ३१ ॥ नास्माकमस्यहकाराभ्यवहारपुय क्षम ॥ सवाणाद्विचकभाणिकरातिहिसखमन ॥ ३२ ॥
 अहरारमयतन्मनूनपगलितचिरम् ॥ जाप्रत्सप्रसुपुमास्यादशावेधिनकाश्रन ॥ ३३ ॥ तुयंप्रवहितिप्रेहतत्रदस्मनविषये ॥ इतितस्य
 वच श्रुत्वाभुनिनायस्वराधव ॥ ३४ ॥ लुब्धकोयमविश्वायजगामाभिमतदिशम् ॥ अतावन्मिमहायाहोनास्तितुयंतरादशा ॥ ३५ ॥
 निर्विकल्पाह्निचिनुयंतदेवाकीर्नंतरत् ॥ जाप्रत्सप्रसुपुमास्त्यत्रयहिवेतस ॥ ३६ ॥ पारशांतचमूढच आत्मचित्तमिहास्थितम् ॥
 पारजाप्रन्मयचित्तशातस्वप्नमयस्थितम् ॥ ३७ ॥ मूढसुपुमभावस्यन्निभिर्हीनत्वभवत् ॥ यद्यचित्तदंतत्रसत्वमेकस्थितसमम् ॥
 तंतवयोगिन सर्वयत्नत्वापादयतिहि ॥ ३८ ॥ समसक्तसकलविलासमुकतुयंपदेतिष्ठनिरामयात्मा ॥ यत्रास्थिता साधुसदैवमुक्ता प्रशा
 तंमेटामुनयामहात ॥ ३९ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० ति० पू० मृगव्याधियनामचतुर्विंशत्युत्तरशततम सर्ग ॥ १२५ ॥ ॥ ७३ ॥
 ॥ श्रावसिपुत्रवाच ॥ ॥ निन्दतोव्यात्मशास्त्राणां सर्वापद्मवृष्वहि ॥ नाविद्याकीर्नोभायाशांतं त्रसदंमकमम् ॥ १ ॥
 यम ॥ तारोचिर्नैमन्यातिरायेनत्वास्तुखस्यसर्वेषांभवात्सर्वव्यापारोपरमेणसमाभ्यभ्यासयत्नान्त्वाद्यदीत्यर्थ ॥ ३८ ॥ अतस्तमपितादराच्चित्तसपापानुयंपेद्विभ्रा
 तस्तिष्ठत्याह ॥ समसेति ॥ सत्यम् ॥ १९ ॥ ॥ इति श्रीभागवतस्य ० तत्त्वप्रकाशोत्तरात् ० पू० षट्ठित्तरासुत्तरात्तम सर्ग ॥ १२४ ॥ ॥ ७४ ॥ सर्वापद्मवृष्वहित्वादिना
 यमद्विपमा ॥ मुयंतव्याधिधैर्ययोपायमुपरिपरे ॥ १ ॥ अथिपापसहृदीवस्थावस्थाप्रयपवस्यभायपापेभ्यस्त्यधिपदादिपवस्यनेतिसवस्यैतज्जातस्यापद्मवृष्ववत्मान
 मापेष्टत्पदचानोभूतस्तद्वर्तिनिहासपुराणारिशालाणांमसिद्धीतेनवस्तुमकारान स्वमकारात्स्यात्सवस्तुन स्वत सिद्धतयातस्मिद्धीवभाषाप्रसरतिरित्याह ॥ सिद्धीतवति ॥ शी
 तसर्वोपद्मवृष्वहित्वादिनापराहप्रसारात्तंनकम्पतइत्यकमपदगारुमराक्यमित्यप ॥ तयाभ्युत्ति ॥ यतोबाजोनिबन्धि अपात्प्यमनसासेहेति ॥ तयाचद्विधाव्यर्थेत्पुष्क
 म् ॥ यपरमपद्मवृष्वहित्वादिनापराहप्रसारात्तंनकम्पतइत्यकमपदगारुमराक्यमित्यप ॥ तयाभ्युत्ति ॥ यतोबाजोनिबन्धि अपात्प्यमनसासेहेति ॥ १ ॥

श्रुत्यादिसिद्धांतापरिज्ञानादेवस्वबुद्धिर्देभवेनजगन्मूलान्वेषिणावादिनाब्रह्मशब्दाख्येसर्वरात्म्यात्मकमायाशबलेब्रह्मणिबुद्धिदोषवैचित्र्यान्नाविधाः कल्पना प्रवृत्ताइत्या
 ह ॥ शातदतिद्वान्ध्याम् ॥ २ ॥ निर्णायस्वस्वबुद्धानुसारेणसिद्धातभेदान्कल्पयित्वा ॥ ३ ॥ सर्वमायातदृश्यजातपरित्यज्य ॥ समनस्कसर्वद्वियव्यापारोपरमान्महामौनी ॥ पू
 णानिदचिदात्मनिनिर्वाणवात्सर्वात्मन्येवास्वेतिप्रेणान्वयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ पंचमादिभूमिकाजयाज्जामदवस्थोपिभुषुमइवस्थित ॥ ६ ॥ अवेदनासियद्वेष्यात्वाननुसंवानात् ॥ ७ ॥
 अवेदनादित्येतदेवस्यदृयति ॥ दृष्टेति ॥ ८ ॥ सवेदनीयाचितनीयम् ॥ असुरबद्ध रथम् ॥ मध्यमतदुग्मयसाधनम् ॥ ९ ॥ विज्ञातःसर्वेषामुवनत्रयवस्तूनासारोयेन अतएवश्रीम
 तस्वतःसर्वतःप्रकाशेनशोभमानयद्द्रसायमनिरतिशयसुरवममृतचतन्मयः ॥ अतएवचआसमतस्तीनपुष्टमडलयस्त्यातदशोयःशशाक पूर्णचद्रस्तत्कल्पःपरंपरात्मानमभ्युपेत

शांतएवचिदाभासेस्वच्छुसमसमात्मनि ॥ समग्रशक्तिव्यवहितेवहोतिकलिताभिधे ॥ २ ॥ तिर्णयिकेचिच्छून्यत्वंकेचिद्विज्ञानमात्रताम् ॥
 केचिदीभ्वरूपत्वंविवदंतेपरस्परम् ॥ ३ ॥ सर्वमेवपरित्यज्यमहामौनीभवानप ॥ निर्वाणवात्त्रिर्मननःक्षिणचित्तःप्रशांतधीः ॥ ४ ॥
 आत्मन्येवास्वशांतात्सामूकांधवधिरापमः ॥ नित्यमंतर्मुखोभूत्वास्वात्मनांतःप्रपूर्णधीः ॥ ५ ॥ जाग्रत्येवसुषुप्तस्यःकुरुकर्मणिराधव ॥
 अंतःसर्वपरित्यागीबहिःकुरुयथागतम् ॥ ६ ॥ चित्तसत्तापरंदुःखंचित्तासत्तापरंसुखम् ॥ अतश्चित्तंचिदेकात्मानयक्षयमवेदनात् ॥ ७ ॥
 दृष्टारभ्यमरम्यंवास्थेयंपाषाणवत्समम् ॥ एतावतात्मयत्नेनजिताभवतिसंस्तुतिः ॥ ८ ॥ सवेदनीयंनसुखंनसुखंनचमध्यमम् ॥ एता
 वतात्मयत्नेनदुःखांतो नंतआप्यते ॥ ९ ॥ आपीनमंडलशशांकवदंतरेवश्रीमद्रसायनमयःसुखमेतितज्ज्ञः ॥ विज्ञातसर्वभुवनत्रयवस्तु
 सारःकुर्वन्नानामकुरुतेपरमभ्युपेतः ॥ १० ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०पू०तुर्थस्थैर्याप्यायकथनंनमपंचविंशत्युत्तरशततमःसर्गः
 ॥ १२५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ सप्तानांयोगभूमीनामभ्यासःक्रियतेकथम् ॥ कीदृशानिचचिद्ज्ञानिभूमिकां
 प्रतियोगिनः ॥ १ ॥

स्तज्जोजीवन्मुक्तिश्चुवमेति ॥ कुर्वन्प्रिप्राख्योपनीतंब्यवहारंनकुरुते ॥ प्रतिविवचेष्टायाभिवनस्यकर्तृत्वंपश्यतीत्यर्थः ॥ १० ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तास्यर्षप्रकाशे
 नि०पू०पंचविंशत्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १२५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ उच्येतेयोगभूमीनामभ्यासकमलक्षणे ॥ अतरालेहेतुभोगास्तोजन्मातरेजय ॥ १ ॥ जाग्रत्येवसु
 पुमस्थःकुरुकर्मणिरायवेचित्तुर्धूमिकाहृदंरामप्रतिपंचमादिभूमिकास्थितिःसंपाद्येत्युक्तम् ॥ तत्सपादनकामोरामःस्वजितजेतव्यभूमिकाविभागज्ञानायतद्विज्ञानितदभ्या
 सक्रमचपच्छति ॥ सप्तानामिति ॥ भूमिकांप्रतिप्रतिभूमिकेयोगिनःकीदृशानिचिद्ज्ञानिभवति ॥ वीक्ष्यायाप्रतेःकर्मप्रवचनीयसज्ञायाद्विर्वचनस्याव्ययीभाबस्यबाआवश्यक
 त्वात्तदकरणादसम् ॥ १ ॥

पृथग्विकीर्णस्य कर्मकथयिष्यन्वसिद्धसर्वधिकारिणंप्रवृत्तिसंशाब्दाधिकारिव्याहस्यदशयितुर्दीक्षामुत्पन्नयोर्लक्षणभेदाकिमतिजानीते ॥ पठन्त्येति ॥ पुमान्बेदमार्गस्य पृथ
 व ॥ १ ॥ तथातीरागारिर्दीक्षयति बुद्ध्यात्तस्यलक्षणमाह ॥ किमिति ॥ तत्प्रथमविषययुक्त्यन्वयेनप्रसिद्धनिर्वाणक्रियन्नाम ॥ मभोगराणिणौ बहुमतमित्यर्थ ॥ उच्चावचभौ
 गण्यव्याप्यतिरूपमवयु ॥ यथाहु ॥ अपिद्वंद्वधनेयुत्प्रेरणात्त्वसर्वांछति ननुनिर्दिष्यमभोक्षकश्चिद्विर्गीतमदिति ॥ इतिपुत्रमकारेणनिश्चिद्यकर्तव्यस्यनित्यनीमित्तिका
 म्यकमजातस्य कस्य ॥ १ ॥ नित्यलस्यित्यनुतिवृत्तिहेतुषिककषणयितुर्तद्वैलम्बमाह ॥ छलति ॥ यथायादोगणकोटिभि मध्यपर्वनेर्बह्वानलकषयनादिभिर्यात्यनधवल
 पुष्पापराणश्चयारैरिविद्वान्कर्मण्यं दीक्षाणामन्वतरपितरावचलनादिप्रयुक्तभयमृष्टित्वेवगत-प्रवेशा-पुनर्निर्गमाभ्यासस्येयात्तद्वहसस्येयानांमृत्युमत्समवेशपुनर्निर्गमनलक्षणा
 नभ्यन्मानमत्कश्चिदवयुमाप्तिवैकीजायतइत्यर्थ ॥ अथवाक्षीरापणधस्यमहोक्तमदीधाययात्तनेकर कठच्छिद्रेविवरयनिर्गोपिक्षीरापणवरसमेधास्यादयतीतमेवबहुमन्थना
 नाथाप्यतक्षीराध्वरजानाति अतकस्यनेतुषल्लयो क्षीरक्षीराण्यंघयामिदन्नावसेतेतदुभयावर्लक्षणच्छिद्रेपीधामवेक्षीररसमास्याधक्षीररसस्यविधेकिनीपू
 त्याभरसत्ताआयतदद्वैतवोपिप्रतिपयरासनेवबहुमन्थनोःनकजम्बानामनेभान्याहयाह्यात्सशाब्दरसमास्याधविधेकीतदासक्तोआयतइत्यर्थ ॥ अथवाअन्योत्याइना
 थ्यांवासिपुत्रवाच ॥ ॥ प्रवृत्तश्चनित्यश्चभवतिद्विवधुमान् ॥ स्वगापवर्गोन्मुखयो षण्डुलक्षणाभेतयो ॥ २ ॥ कियत्तन्नामनिर्वाणा
 वरमस्यतिरेषमं ॥ इतिवृत्तव्यकताय सप्रवृत्तइतिस्मृत ॥ ३ ॥ चलानां वयुगान्छिद्रकृमश्रीवाप्रवेशवत् ॥ अनेकजम्बानामतेविवेकी
 जायतेपुमान् ॥ ४ ॥ असारायतससारव्यवस्थालभमेतया ॥ किंकमस्मिपयुं पितौर्दनेतेवनीयते ॥ ५ ॥ क्रियातिशयनिर्मुक्तकिंस्था
 द्विश्रमणपरम् ॥ इतिनिश्चयवान्योत सनित्यत्तद्वितिस्मृत ॥ ६ ॥

येषां हर्तुं समुद्रमधुने किं यथा जपयामयाधस्तापारस्य कृमभतस्य भगवत समस्त भूवनापाराहस्ताइतद्विश्वमथमानचलानां वयुगस्यच्छिद्रे कप्रथमममृतमुत्सथतेह स्यात्वादेन
 मपरीक्षार्थं प्रवृत्तापराधनेकधामन-प्रवेशश्च दिर्गमनजम्बानामनेकतर्हृषांघर्षप्रथमममृतमुत्सथतेभैवमवास्याधक्षीरायुनद्विकनीजायतेतद्वययुमुस्युरादिप्रवृणोपायेन
 द्वादिपननिर्दिष्यासन।भ्याभतभ्यप्रक्षालनश्च विधेकीजापरवत् पुमानेनेकजम्बाभ्यासवशात्तदनेअत्रेववर्षि-भ्रमणायवरोधासाक्षाद्विकेननिरतिशयानइमास्यावयतीत्यर्थ ॥ अं
 यथावल्लयोरुषधयापुंगस्ययुगस्यच्छिद्रमन्थ्यवर्तितरविचरेकूमृत्यपीधयासाधनभूतयाप्रवरोधतियथापुरतोनिगमनेपश्चान्निवर्तनेनदीषच्छिद्रावस्थानेवानकापिषिध्यातिस्त
 यथाकनभ्रवसागरपतिस्यजम्बवर्तरेपनिषिद्धिषोर्जीहस्यनकापिषिध्याति ॥ मयाहि ॥ प्राक्नेजम्बानिकारामरणादिदु लवपरराभाबितिधात्यादिदु लवसतितर्मव्यवर्तनिद्या
 ननाइरुगभावासामहदु लवमिति ॥ इत्यहो लवमयानामनेकेयाजम्बानामनेपुमान्भुक्तान्निवृत्तपुण्यपरिष्काराद्विकेकीजायते ॥ ४ ॥ कीदृशोविधेकीस्यजायतेतमाह ॥ असारस्या
 रिना ॥ विधिधाविच्छिन्नाशस्थितिष्यवस्थाअसारविध्यानिष्ठवर्षाना ॥ पयुर्दितरुं विवतपरिणामे ॥ ५ ॥ क्रियापयुक्तैरानिशयेकस्यामिषिकतिसक्करीर्भर्मुक्तस्यमि
 त्यर्थ ॥ इतिविश्वामयतद्वरपध्यादनीयमिनिश्चयथाप ॥ ६ ॥

नस्यप्रथमभूमिकाप्राप्तिक्रममाह ॥ कथमित्यादिना ॥ ७ ॥ भावनानुभोगतस्ताधनचित्तानु ॥ विरागवैरस्यम् ॥ उदाररूपानुचितशुद्धानुकूलानुशीलसत्संगेश्वरोपासनजन्या
 दिरूपानुक्रियाशुक्रमतेसज्जते ॥ तेनचान्वदचित्तशुद्धपुत्रचयेनतृणाक्षयान्मोदते ॥ ८ ॥ विचिकित्सतिजगुप्सते ॥ मर्माणिपरेषारहस्यदोषान्नोदाहरतिनभाषते ॥ ९ ॥ परेषा
 स्वस्यचमनसःअनुद्वेगकराणिमृदून्त्यस्यायासमहाफलानियमनियमादिकर्माणिसेवते ॥ भोगेचपापावश्यभावात्तनापेक्षते ॥ १० ॥ पेशलान्यनुद्वेगकराणि ॥ उचितानिस
 त्यप्रियहितादिरूपाणि ॥ ११ ॥ एवगुणविरिशिष्टपुरुषस्यसच्छास्त्रश्रवणाधिकारलक्षणयाप्रथमभूमिकायामवतारइत्याह ॥ तदेति ॥ सज्जानश्रातिदातिज्ञानविज्ञानसपन्ना
 न् ॥ १२ ॥ यत्कृतश्रित्तत्सेवानुकूलधनादिसाधनमानीयतत्सेवमानस्तन्मुखाञ्जानशास्त्राणिपुराणभोक्षधर्माध्यात्मसहितान्दीन्यवेक्षतेश्रुणोतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ भूमिकावा
 कथंविरागवानभूत्वासंसारार्थिद्वितराम्यहम् ॥ एवंविचारणपरोयदाभवतिसन्मतिः ॥ १४ ॥ विरागमुपयात्यंतर्भावनास्वनुवासरम् ॥ कि
 यासूदाररूपानुक्रमतेमोदतेन्वहम् ॥ ८ ॥ ग्राम्याशुजडचेष्टासुसततंविचिकित्सति ॥ नोदाहरतिमर्माणिपुण्यकर्माणिसेवते ॥ ९ ॥ मनो
 नुद्वेगकाराणिमृदुकर्माणिसेवते ॥ पापाद्विभेतिमतंतनचभोगमपेक्षते ॥ १० ॥ स्नेहप्रणयगर्भाणिपेशलान्युचितानिच ॥ देशकालोपप
 न्नानिवचनान्यभिभाषते ॥ ११ ॥ तदासौप्रथमामेकांप्राप्तोभवतिभूमिकाम् ॥ मनसाकर्मणावाचासज्जानानुपसेवते ॥ १२ ॥ यतःकु
 तश्रिदानीयज्ञानशास्त्राण्यवेक्षते ॥ एवंविचारवान्यःस्यात्संसारोत्तारणंप्रति ॥ १३ ॥ सभूमिकावानित्युक्तःशेषःस्वार्थइतिस्मृतः ॥ वि
 चारनाधीमितरामागतोयोगभूमिकाम् ॥ १४ ॥ श्रुतिस्मृतिसदाचारधारणाध्यानकर्मणाम् ॥ मुख्ययाव्याख्ययाख्याताल्लुच्यतेश्रुतुपं
 दितान् ॥ १५ ॥ पदार्थप्रविभागज्ञःकार्याकार्यविनिर्णयम् ॥ जानात्यधिगतश्रव्योगुहंगहपतियथा ॥ १६ ॥

न्यथभूमिकाप्रतिद्वयुक्तः ॥ शेष उक्तसाधनचतुष्टयादिसर्पित्तीनस्त्वध्यात्मप्रथासकोपिरागादिनाअनधिकारिजनप्रतारोनाज्जनादिनाउदरभरणशीलत्वात्साध्याव
 कइत्यर्थः ॥ सेयुशुभेच्छाख्याप्रथमभूमिका ॥ तस्यकर्मणद्विर्नयभूमिकाप्रवेशक्रममाह ॥ विचारेति ॥ भूमिकामागत अधिकारप्राप्त्यावतीर्णः ॥ १४ ॥ सतत्रिकिकरोति
 तदाह ॥ श्रुतीति ॥ श्रुतीनासहतीनासदाचाराणाध्यानकर्मणासाध्यानेनसमाधिनासाधनैश्रव्यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारै प्रतिपाद्येयस्ययोगशास्त्रस्यतस्यचमुख्य
 याश्रुतुगानानुष्ठानफलपेहितयाव्याख्यायाख्यानेनख्यातान् आत्मतत्वानुभवोपदेशकुरालत्वाच्छ्लेषान्पठितानुगुरुश्रव्यतेश्रवणमननादिविचारयाश्ररणच्छर्तित्यर्थः ॥
 तथाचश्रुतिः ॥ तद्विज्ञानार्थसंगुरुमेवाभिगच्छेत्समिस्थानि श्रोत्रियद्रुत्सिद्धिर्भिति ॥ १५ ॥ स्वयंव्याकरणायगामिज्ञित्वात्सदानातदर्शानाचवाच्यलक्ष्यादिरूपाणालक्षणदिप
 विभागज्ञःशिव्योगुरुमुखादाधिगतश्रव्यःसन्कार्यसाध्यकर्मकार्यस्तद्विलक्षणमकार्यसिद्धब्रह्मकाडार्थस्तयोर्विनिर्णयगृहपतिःस्वगृहकोष्ठविभागिवस्वपटजानाति ॥ १६ ॥
 १ कर्मणामितिपठ्यावहुवचनयादितसस्येत्येतोपथःसर्वत्रापलब्धोपिविगगतत्वाद्द्विचाराणाय ॥ यदिनुधारणाध्यानकर्मण साध्यानेनसमाधिनासाधनैर्यमनियमासनप्राणा
 यामप्रत्याहारैःसहधारणाध्यानेकर्मणंप्रतिपाद्येयस्ययोगशास्त्रस्यतस्यचेतिपाठःकल्प्यतेतर्हि सर्वसंगतमितिभाति ॥ धारणाध्यानेकर्मणायस्येतिसमासः ॥ प्रतिपाद्यप्रतिपा
 दकभाषःसवधःषष्ठ्यर्थः ॥

अयं चासंगा पूर्वभूमिकयोरेवससंगाद्युपायैःसम्यग्भ्यसनीयइत्याह ॥ अनेनेति ॥ श्रवणमननात्मिकानामात्मसविदांप्रयोगेणआवर्त्तनेन ॥ तथाचभगवतोबादरायणस्यसूत्र
माहत्तिरसकदुपदेशादिति ॥ ३० ॥ आत्मवस्तुनिप्रमाणप्रमेयासभावनाद्वयनिरासेनस्फुटतद्ग्रन्थमेवात्मवस्त्विति विश्वासगोचरतामागतेसति ॥ ३१ ॥ सप्तम्यंतत्रयपूर्वांन्वयि
वस्तुनीत्यस्यविशेषणम् ॥ श्रेष्ठाससांगदर्शयति ॥ नाहमित्यादिना ॥ नाहंकर्त्ताकिन्वीश्वरएवकर्त्ता ॥ ममप्राकृतमिदानीकिंयमाणवाकर्मानास्तीत्यादिनिरासतस्यतियोभ्यादि
विकल्पशब्दाथवेदानामपिदूरतरेकत्वायन्मौनमासनमितिपरेणात्वयः ॥ ३२ ॥ मौनवाङ्मनश्चक्षुरादिचेष्टाशून्यनिदिध्यासनपरिपाकफलनिर्विकल्पसमाधिनायत्आसनमव
स्थानम् ॥ ३३ ॥ यद्वल्लैकरस्यविलीनचित्तदत्त्यात्मकमासितमतर्वासादिसर्ववस्त्वालवनशून्यमित्यर्थः ॥ चेतेनेचिदाभासे ॥ सर्वाविषयसप्तम्यः ॥ ३४ ॥ यतआसितभास

अनेनकमयोगेनसंयोगेनमहात्मनाम् ॥ वियोगेनासतामंतःप्रयोगेणाल्मसंविदाम् ॥ ३० ॥ पौरुषेणप्रयत्नेनसंतताभ्यासयोगतः ॥ क
रामलकवद्वस्तुन्यागतेस्फुटताहृदम् ॥ ३१ ॥ संसारांबुनिधेःपारेसारेपरमकारणे ॥ नाहंकर्त्तेश्वरःकर्त्ताकर्मवाप्राकृतंमम ॥ ३२ ॥ कृत्वा
दूरतरेननमितिशब्दार्थभावनम् ॥ यन्मौनमासनंशांतंतच्छ्रेष्ठासंगउच्यते ॥ ३३ ॥ यन्नांतर्बहिर्नाथोर्ध्वनाशास्तुनांवरं ॥ नपदार्थ
नापदार्थनजडेनचचेतने ॥ ३४ ॥ आसितंभासनंशांतमभासनंभसासमम् ॥ अनाद्यंतमजंकांतंतच्छ्रेष्ठासंगउच्यते ॥ ३५ ॥ संतोषा
मोदमधुरःसकार्यामलपह्लवः ॥ चित्तनालाप्रसंलीनोविप्रकंटकसंकटः ॥ ३६ ॥ विवेकपद्मोहृदोताविचारकविकासितः ॥ फलंफ
ल्यसंसंगादतीयांभूमिकाभिमाम् ॥ ३७ ॥ समवायादिशुद्धानांसंचयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ काकतालीययोगेनप्रथमोदितिभूमिका
॥ ३८ ॥ भूमिःप्रोदितमात्रातैरहतांकुरिकेवसा ॥ विवेकेनांबुसेकेनरक्ष्यापाल्याप्रयत्नतः ॥ ३९ ॥

नंस्वप्रकाशचिद्रूपम् ॥ अभासप्रकाशाकारशून्यम् ॥ ३५ ॥ सचायंसमाधिःसदाचारोपबृंहितविवेकस्यफलमितिबक्तुंविवेकपद्मत्वेनरूपयति ॥ संतोषेति ॥ सत्कार्याणिनि
ष्कामकर्माणिउपासनगुरुश्रुषाश्रवणादीन्धेवपह्लवायस्य ॥ चित्तलक्षणनाकापेसलीनैरागादिवासनाप्रभैर्बहुतरविप्रकटकैःसंकटोनिबिहितः ॥ ३६ ॥ सोयमसंसंगएवदृ
तीयाभूमिकेत्याह ॥ फलमिति ॥ ३७ ॥ प्रथमभूमिकैवानेकजन्मसचित्तसुकृतपरिपाकैरहिकपुण्यसंचयैश्रद्देवादिकुरिताचेत्सैवससंगमादिनामहतायत्नेनरक्षणीयासाचेद्भक्षि
ताअनायासेनैवद्वितीयादिभूमिकाःसेत्स्यंतीतितत्रैवयत्नाधिक्यमुपदिशति ॥ समवायादिति ॥ विशुद्धानांतत्त्वविदांसमवायाद्यादानमानभजनाद्युपायैर्मैलनात् ॥ ३८ ॥ समवेतै
सैःकिकार्यतदाह ॥ भूमिरिति ॥ यतसैर्विशुद्धैःसाशुभेच्छालक्षणाभूमिरीषच्छुभप्रदत्त्युन्मुरवतयाप्रोदिताभेधैरकुरिताभूमिरिवप्रतिदिनविवेकोपदेशलक्षणेनंबुसेकेनयथाश्र
यनाश्रमलानाभवतितथारक्ष्यावर्धनीयादुष्प्रदत्यादिविघ्ननिवारणयत्नेनपालनीयाचेत्यर्थः ॥ ३९ ॥

एषा शुभक्यासाधनश्चतुष्टयमभ्येदेराण्यलक्षणैर्नरात्प्राद्विद्विज्ञेनैवार्थशेनपद्यमभुक्तिरौष्ठसतिनैवार्थविचारेणोदयमभिर्वाद्धनयेत् ॥ ४० ॥ एकैरौष्ठिभिर्धितोऽन्याउत्स
 रभूमिभक्ष्यस्यपद्यमवधिपिप्यतीत्याह ॥ एषति ॥ ४१ ॥ सोपायवर्णितोऽतीयभूमिकोऽसकलाभुपसहृति ॥ श्रेयति ॥ ४२ ॥ मसगादनरालेमुद्बुदययारामपृच्छति ॥ मू
 रस्यति ॥ आभिजात्याधिधिकारिश्चिरेषणहीनस्याभ्यात्मकयाविभुत्वस्यकामभोगार्थमेषप्रवृत्तस्यापथस्यसोपायान्तेषणमाश्लिषान्तर्धतिमप्यभयधार्थ ॥ ४३ ॥ आद्यभू
 तिनःप्रथमपराक्षणात्प्राभावात्केद्विभ्यारिखड्गशायाभ्युत्स्यकर्मद्वारागतिरिद्वितीयस्य ॥ ४४ ॥ आद्यमभस्योत्तरमाह ॥ मूढस्येत्याहिसार्धद्वयेन ॥ काकनालीययोग
 येनोऽशोऽहमत्यपाविचारेणोदयंयेत् ॥ तमेवानुदिनयस्नान्दधीवल्डर्वाकुरम् ॥ ४५ ॥ एषाह्निपरिमृष्टांतरन्यासांऽप्रसवैकभु ॥ द्विती
 यांभूमिकायस्नात्तृतीयां प्राप्नुयान्त ॥ ४६ ॥ श्रेष्ठाससगताद्व्येपावतीयाभूमिकात्रिभिःभवतिषोडशितारोपसकल्यकलनपुमान् ॥ ४७ ॥
 श्रिरामउवाच ॥ ॥ मूढस्यासत्कुलात्स्यप्रवृत्तस्यावमस्यध ॥ अत्रामयोगिसगस्यकथमुत्तरणभवेत् ॥ ४८ ॥ एकामथद्वितीयांवाल्
 तीयांचंतराचवा ॥ आरुढस्यमृतस्यायकीदृशीभगवन्गति ॥ ४९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ मूढस्याकृद्दापस्यतावत्सत्यतिरातता ॥ या
 वज्जन्मांतरशतं काकतालीययोगत ॥ ५० ॥ अथवासाधुसंगत्यावैराग्यनाभ्युदेतिहि ॥ वैराग्यभ्युदितंजतोरवभ्यभूमिकोदय ॥ ५१ ॥
 ततोऽनभ्यतिससारइतिशास्त्रायसप्रह ॥ योगभूमिकयोक्त्रांतर्जावितस्यशररिण ॥ ५२ ॥ भूमिकांशानुसारणस्थायितपूर्वदुष्कृतम् ॥
 तत सुखविमानेपुत्रोपपत्तपुरेपुत्र ॥ ५३ ॥ मेरुपवनकुजेपुरमतेरमणीसख ॥ तत सुकृतसमाहेदुष्कृतचपुराकृत ॥ ५४ ॥ भागजात्येप
 रिक्षणजात्यतयागिनोभुवि ॥ शुचिनांश्रीमतांगेहेगुभेगुणवतीसताम् ॥ ५५ ॥ जनिव्यायोगमेवैतेसंवतेयोगवासिता ॥ तत्रप्रानभाव
 नाभ्यस्तयांगभूमिकमवुधा ॥ स्मृत्वापरिपतंतुच्चैरुत्तरभूमिकाकमम् ॥ ५६ ॥

नस्यिथारतएवशासाधुसगात्याधैरात्मपाषन्नाभ्युदेतीतिरेणाभ्यय ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ द्वितीयस्योत्तरमाह ॥ योगभूमिकोदयत्तद्विना ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ बुद्धकनक्षयानुसारैरणम
 तदस्यथाऽभ्युदे ॥ बुद्धनवधितान्कनानुवाद ॥ नदितस्यनरकादिभोगोलि महिक्नय्याणक्कस्किश्चिद्गुणिततागच्छन्तीति भगवद्वचनान्त ॥ आनुपगिकबु त्वभोगाभिप्रायथा ॥ स्व
 धिणामविधायारिपानसाद्दृ त्वसहस्रसत्याम् ॥ ४९ ॥ भोगकालेभुज्यमानेसुखरुतसभारेदुष्कृतेष्वपरिक्षीणोऽतीत्यभ्यय ॥ यागिनद्विजात्याख्यायावबुधवचनम् ॥ ५० ॥ यो
 गमधति ॥ एषाभ्यासतर्नैर्वादिपनेसवरोपिद्विभिगवद्वचनान्त ॥ तदेवाह ॥ योगवासितामिति ॥ परिपततयारोहति ॥ ५१ ॥

१ इतअरभ्यसपद्दस्यतसार्थच्छेदकद्वयस्थानपुस्तकांतरेअन्यथाउपलभ्यतसधमूढस्याखड्गपस्यतवससतिरातना ॥ यावज्जन्मांतररातीनींदिनापद्यमाधम् ॥
 २ ॥ अथवासाधुसगात्याकाकनालीययोगत ॥ ससारस्यपराधशरीरभ्युत्तान्भुवेतिहि ॥ १ ॥ शैराभ्युत्तान्भुवेतिअतोरवरयभूमिकोदयमिति ॥ अनयोर्नभ्येमुल्लि
 खितपारुषदतीकानुगुणद्विभाति ॥

पश्वयोरुत्तरमुक्त्वाप्रकृतमनुसरति ॥ भूमिकाचितयमित्यादिना ॥ आद्यभूमिकात्रयेज्जापच्छब्दप्रवृत्तिनिमित्तमाह ॥ यथावदिति ॥ भेददर्शनगुणेनप्रसिद्धजापस्तान्भ्यादित्य
 प्रथयोरुत्तरमुक्त्वाप्रकृतमनुसरति ॥ भूमिकाचितयमित्यादिना ॥ आद्यभूमिकात्रयेज्जापच्छब्दप्रवृत्तिनिमित्तमाह ॥ यथावदिति ॥ भेददर्शनगुणेनप्रसिद्धजापस्तान्भ्यादित्य
 र्थः ॥ ५२ ॥ निमित्तातरमप्याह ॥ उदेतीति ॥ आर्यातापूज्यताप्रयोजकसद्गुणोत्कर्षः ॥ यादृश्वेति ॥ यथाचारतिश्रेष्ठइतिव्यायादित्यर्थः ॥ ५३ ॥ तामेवार्थतामनार्थजन
 व्यावृत्ताप्रथमलक्षयति ॥ कर्त्तव्यमिति ॥ कामंपर्याप्तम् ॥ सर्वमित्यनैमित्तिककर्मस्यर्थः ॥ ५४ ॥ यथाचारद्वद्धाचारानुसारि तत्रापि यथाशास्त्रम् ॥ तत्रापि यथाचित्तस्व
 चित्तयत्कत्वाप्रसिदतिनपश्चात्तप्यतेतादृशमेव ॥ व्यवहारलौकिकमपि ॥ ५५ ॥ तदेवायंत्वप्रथमभूमिकायाशुभेच्छायामकुरितम् ॥ द्वितीयभूमिकायाश्रवणादिप्रवृत्त्यापि
 कासितम् ॥ तृतीयभूमिकायाचित्तैकाप्यफलेनफलितमित्यर्थः ॥ ५६ ॥ तत्रातरालेऽन्यतानानिष्कामकर्मानुष्ठानक्षीणयापानाकर्षणापिबुलोकौविद्ययादेवलोकइत्यादिश्रुतिप्र
 सिद्धेदेवलोकादिभोगोपिशुभसकस्याहितसद्भासनानासंश्रुतत्वान्नकाम्यकर्मानुष्ठायिनामिवरागादिदुर्वसिनासभरणेनाप्यपातहेतुरित्याशयेनाह ॥ आर्यातायामिति ॥ ५७ ॥ आ

भूमिकाचितयंवेतद्भामजाप्रदितिस्मृतम् ॥ यथावद्भेदबुद्ध्योदंतज्जाप्रदितिदृश्यते ॥ ५२ ॥ उदेतियोगपुक्तानामत्रकेवलमार्थता ॥ यां
 दृष्ट्यामूढबुद्धीनामभ्युदतिमुमुक्षुता ॥ ५३ ॥ कर्त्तव्यमाचरन्काममकर्त्तव्यमनाचरन् ॥ तिष्ठतिप्राकृताचरोपःस्र आर्यइतिस्मृतः ॥ ५४ ॥
 यथाचारंयथाशास्त्रंयथाचित्तंयथास्थितम् ॥ व्यवहारमुपादत्तेयःस आर्यइतिस्मृतः ॥ ५५ ॥ प्रथमायामंकुरितंद्वितीयायांविकसित
 म् ॥ फलीभूतंतृतीयायामार्थव्योगिनोभवेत् ॥ ५६ ॥ आर्यातायांसृतोयोगिशुभसंकल्पसंभृतान् ॥ भोगान्भुक्त्वाचिरंकालंयोगवा
 क्षायतेपुनः ॥ ५७ ॥ भूमिकाचितयाभ्यासादज्ञानेक्षयमागते ॥ सम्यग्ज्ञानोदयेचित्तपूर्णचंद्रोदयोपमे ॥ ५८ ॥ निर्दिभागमनाद्यंतयो
 गिनोपुक्तचेतसः ॥ समंसर्वप्रपश्यन्तिचतुर्थीभूमिकामिताः ॥ ५९ ॥ अद्वैतस्यैवमायातद्वैतेप्रशममागते ॥ पश्यन्तिस्वप्नबह्वाकांश्रतुर्थी
 भूमिकामिताः ॥ ६० ॥ भूमिकाचितयंजापच्चतुर्थीस्वप्नउच्यते ॥ विच्छिन्नशरदश्रांशविलयंपविलीयते ॥ ६१ ॥

ज्ञानेज्ञानविरोधैर्द्वैतवासनाजालेअसभावनाविपरीतभावनादोषेचक्षयमागतेसतिनिष्प्रसूहान्महावाक्यादपरोक्षारवडाकारज्ञानोदनेसतिमूलाज्ञानक्षयाद्योगिनश्रुतुर्थीभूमि
 कामितागता सतःसर्वजगत्सममानदेकरसपरथतीतिपरैणात्वयः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ व्यावहारिकमतयाजगद्ज्ञानसाभ्याज्जापत् ॥ प्रातिभासिकसत्तयातद्ज्ञानसाभ्यास्वमउच्य
 ते ॥ पचम्याभूमिकायासुषुमिपदमदृत्तिनिमित्ततसाभ्यदर्शयति ॥ विच्छिन्नेति ॥ सुषुप्तिकालेसकलेविलीनेतमोभिभूत सुखरूपमेतीतिश्रुतौसुषुप्तौसर्वविलयप्रसिद्धेरापि
 प्रातिभासिकचिपुटीपरिशेषस्यापिविलयेनतसाभ्यादितिभावः ॥ विच्छिन्नस्यशरदश्रवदस्यकेवलकाकारामात्रपरिशेषलक्षणंविलयमिवशुद्धचिन्मात्रपरिशेषलक्षणस्वभाव
 पविलीयतेप्रविलयेनप्रामोतीत्यर्थः ॥ लीडर्थफलव्यापाराशयोर्मध्येफलंशस्त्वविलयशब्देननिष्कप्यानुवादात्तस्यचव्यापाराशप्रतिकर्मत्वान्मदुपचतीतिक्रियाविशेषणोप्य
 वाचापिद्वितीया ॥ अवशिष्टव्यापाराशमात्रमविलीयतइतिदिदतप्रकृत्योच्यतेउदेषापिनपीत्यत्रेव ॥ ६१ ॥

सत्ताविस्रसात्तरशेष ॥ सुपुत्रमिन्द्रिपर्शीजनामयस्सालाम् ॥ ११ ॥ उदितआधिभूतस्वरूप ॥ ११ ॥ सुपुत्रस्थानपुत्रीभूत-प्रधानपन्नपूर्वमिभूत्युक्तप्रधानपन्नतासांन्यादात्
 स्यादुपमपरनाभेत्सारायेनाह ॥ सुपुत्रमि ॥ आनरमयासानरभूमिनिभूमिभिस्त्रिधातुसंस्थानसात्साहसन्त्यावापितन्नाभतेत्यारायेनाह ॥ अतमुवतयति ॥ १४ ॥ विधासन
 अत्यराल्पित्यन्त्रसाभ्युपयानरगत सन्तिस्यर्ष ॥ १५ ॥ उक्तसुपुत्रमयेत्यनुयाभिधानाम् ॥ तदुभयान्याह ॥ यथेत्यादिना ॥ १६ ॥ हेतवदैक्यस्यापिसंस्थानरभ्यावत्तकस
 प्यासात्तरुभयर्शात् ॥ तथात्यन्तिकस्वरूपप्यसर्वसंज्ञेभिरमाह ॥ निर्दिधिरिति ॥ भिद्यतेद्वयपयपिच्छिपतेसर्वसंज्ञायादभिभूतेरितिभाव ॥ १७ ॥ अनिर्वाण प्रारभ्य
 रशरीरापिशणामुक ॥ यथाधिपरीय-अनुपशीणपिन्ज्वलनीनीनिबाणःअहजगत्सभावेनतद्विभ्यशुभ्य ॥ १८ ॥ अनाहतानरस्वभावेनत्वतर्वाहिशृणुण ॥ तस्यादि
 मत्तावशेषावास्तेपचर्माभूमिकागत ॥ पंचमर्माभूमिकामेत्यसुपुत्रपदनामिकाम् ॥ १२ ॥ शांताशेषविशेषांशस्तिष्ठत्यद्वैतमात्रके ॥ ग
 लितद्वैतनिभासमुदितौत प्रयुद्धवान् ॥ १३ ॥ सुपुत्रमणुवास्तेपचर्माभूमिकामित ॥ अतर्भुवतयातिपुन्यहृदित्तिपरोपिसन् ॥ १४ ॥
 परिशाततयानित्यनिद्रालुदिवलस्यते ॥ कुवन्नाभ्यासमेतस्याभूमिकायाविवत्सन ॥ १५ ॥ पृथितुयाभिधामन्यां क्रमाक्रमतिभूमि
 याम् ॥ यन्नानामन्नसद्रूपानाहनाप्यनररुति ॥ १६ ॥ केवलक्षीणमननमासद्वैतैक्यनिर्गत ॥ निर्द्ययि-शांतसद्वैतजीवन्मुक्तोविभाव
 न ॥ १७ ॥ अनिवाणोपिनिवाणश्चिवटीपइवस्थित ॥ अतःशून्योयहि-शून्यशून्य कुमइवाचरे ॥ १८ ॥ अत पूर्णोयहि पूण-पूर्णकुम
 इवाणव ॥ किंचिदंश्वपसपन्नस्त्वयवैपनाकेचन ॥ १९ ॥ पठ्याभूम्यामसौस्थित्वासमर्माभूमिमाशुयात् ॥ विदेहमुक्ततातुत्तासमर्मायो
 गभूमिका ॥ २० ॥ अगम्यावचमांशांतासाम्भिमाभवभूमिपु ॥ कश्चित्साशिवमित्युक्ताकश्चिद्वक्ष्येत्युदाहृता ॥ २१ ॥ कैश्चित्कृतिपुभा
 वविवेकइतिभाविताना ॥ अन्यैरप्यन्ययानानामेदंरात्मविकल्पितै ॥ २२ ॥ नित्यमव्यपदंस्यापिकयश्चिदुपदिश्यते ॥ सतैताभूमिका प्रो
 क्तामयातवरपुद्दह ॥ २३ ॥

नीपठयस्वसाराशरापाकराप्यमसिद्धनेनकाचिरुर्ध्वणपरमाश्वयकुरेणसपन्न ॥ वात्सवद्वेष्टानिस्वसिद्धत्वान्निर्कचनसपन्न ॥ ११ ॥ समर्माभूमिकापरिप्रीडावसैषधनु
 सनेनिसमर्मासापयोदीर्वाधिपय-स्थान्त्वतीयतामितिप्रागुक्तेस्य ॥ १० ॥ इवसाभ्यामभ्यायोगिमानसानुभवैक्याभ्येत्यर्ष ॥ नवजीवत समर्माभूमिकेकधनास्तीनियोगिमानसा
 नुभयपम्यराशिररयानास्तीनियमितस्य ॥ सासीनामभभूमिप्यितिरस्याभावभूमिभय्यपातसाभावोक्तिवितरोधापत्ते ॥ आसामभ्यामयोगेनेत्युत्तरत्राभ्यसनीयत्वोक्तिवितरो
 धाय ॥ शिवमिन्द्रिर्वैकला ॥ शिवमैन्द्रियरुर्ध्वमभ्यसद्विभूत्यनुरोधादितिभाव ॥ ब्रह्मेतिवैश्वानिभि ॥ ११ ॥ एकत्रिपुसोर्भाव-आधिबिकलावस्थितिस्यविबेकद्वैतसंस्थयो
 निभि ॥ अन्यर्माभिसात्ततभादेभ्यरुदाहैरादिभि-स्वर्गोद्भासुरेयोसहेभ्यरोजुपद्मरविज्ञानमनुपद्मरुत्तमित्यादिसंस्थानुद्गारिबिकल्पिनीर्नाभेदरेभ्ययाभ्याप्याभाजिते
 त्यर्ष ॥ १२ ॥ परिष्वसामभ्यमर्माधिक्यपुत्रियरयतेतथाह ॥ नित्यमिति ॥ कर्पाश्चक्राणस्यान्तर-ज्ञाणानुपायेरित्यर्ष ॥ १३ ॥

परवैराग्यदाक्ष्येसस्येवभूमिकासुप्रवेशोभवतिनान्यथेतिमत्तकरिण्याख्यायिकाच्छ्लेनवर्णयितुमारभते ॥ अस्तित्यादिना ॥ ७४ ॥ विप्रहृष्यपासदासमरोयुक्तामहद्भांशना
 न्याशसनशसःप्रख्यातिसद्वती ॥ अस्तुसाकिनतस्तत्राह ॥ साचेदिति ॥ ७५ ॥ तथैनाभूमिकातिरुद्धाअतस्तद्वधिविनानैकापिभूमिकाजेतुंशक्येत्यर्थ ॥ ७६ ॥ सायावन्वविजिता
 तावत्तदाकृतासुदृढसासारिकसपट्टपास्वपिसमरभूमिषुप्रवेष्टुमपिकोनामसुजट समर्थोद्धेत्यर्थ ॥ प्रश्नः स्पष्टः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ कचैपारमतेइत्यस्योत्तरमाह ॥ शरीरकानेनेइति ॥
 विविधैदन्यधावनशोकमोहाद्युद्धासकरणशीला ॥ मत्तानीद्रियाण्येवोपा कोपनाः कलभा शावकायस्थाः ॥ रसनाकलभाषिणिमधुरबृहितसाधनयस्था ॥ ७९ ॥ प्रख्यातौदतौ
 दर्शयति ॥ कर्भेति ॥ कर्भशुभाशुभरूपम् ॥ मदमत्तेत्यत्रोक्तमदर्शयति ॥ मदइति ॥ एवमप्येपियोज्यम् ॥ ८० ॥ ८१ ॥ नागीकरिणी ॥ जीवसचयान्प्राणिनिकायान् ॥ ८२ ॥ आश
 आसामभ्यासयोगेननदुःखमनुभूयते ॥ अस्त्यत्तमदोन्मत्ताहृदमंथरचारिणी ॥ ७४ ॥ करिणीविग्रहव्यग्रामहादशनशांसीनी ॥ सा
 चेन्निरुत्तेननमनंतानर्थकारिणी ॥ ७५ ॥ तदेतासुसमग्रासुभूमिकासुनरोजयी ॥ करिणीमदमत्तासायावन्वविजितौजसा ॥ ७६ ॥
 कोनामसुभटस्तावत्संपत्समरभूमिषु ॥ ७७ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कासौप्रमत्ताकरिणीकाश्चतारणभूमयः ॥ ७७ ॥ कथंनिहन्यतेचैपा
 कचैपारमतेचिरम् ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ रामेच्छानामकरिणीइदंमेस्वितिरूपिणी ॥ ७८ ॥ शरीरकाननेमत्ताविविधोद्भासका
 रिणी ॥ मत्तेंद्रियोत्रकलभारसनाकलभाषिणी ॥ ७९ ॥ मनोगहनसंलीनाकर्मदंतदयान्विता ॥ मदोस्यावास्नाव्यूहःसर्वतःप्रसरदपुः
 ॥ ८० ॥ संसारदृष्टयोरामतस्याःसमरभूमयः ॥ भूयोयत्रानुभवतिनरोजयपरजयौ ॥ ८१ ॥ इच्छानागीनिहंत्येषाकृपणान्जीवसंच
 यान् ॥ वासनेहामनश्चित्तसंकल्योभावनंस्पृहा ॥ ८२ ॥ इत्यादिनिवहोनाश्रामस्यास्त्वाशयकोशगः ॥ धैर्यनाश्रावरश्लेष्णप्रस्ततामवहे
 लया ॥ ८३ ॥ नागीसर्वात्मिकामेतामिच्छांसर्वात्मनाजयेत् ॥ यावदस्त्विदमिदमेवमियमंतर्विजुंभते ॥ ८४ ॥ तावदुप्राकृसंसारमहावि
 षविषूचिका ॥ एतावानेवसंसारइदमस्त्वितियन्मनः ॥ ८५ ॥ अस्यतूपशमोमोक्षइत्येवंज्ञानसंग्रहः ॥ प्रसादकारिणीस्वच्छानिरिच्छेवि
 मलाकृतौ ॥ ८६ ॥ तैलविंदुरिविदर्शविश्राम्यत्युपदेशवाक् ॥ असंवेदनमात्रेणनोदतीच्छाभवांकुरः ॥ ८७ ॥

यकोशगश्चित्तकोशगतोदत्तित्वैचित्र्यप्रयुक्तइतियावत् ॥ कथंनिहन्यतेचैपेतिप्रश्नस्योत्तरमाह ॥ धैर्येति ॥ ८३ ॥ सर्वात्मिकाब्रह्मलोकांतसर्वभोग्यगोचराम् ॥ सर्वात्मनासर्वथा
 सर्वमहभवेतिभावितेनात्मनावा ॥ नहिनित्यलब्धात्मरूपतयाभावितेतुष्णाभवतिक्विविमिस्यलब्धतयादृष्टइत्याह ॥ यावदिति ॥ ८४ ॥ ससारमहाविषविषूचिकारूपातृष्णाता
 वदेवविजुंभतइत्यनुकथ्यते ॥ ८५ ॥ तृणैवसंसारस्तःक्षयएवमोक्षभूमिकोदयहेतुत्वान्मोक्षकथवैराग्यस्यभूमिकोदयहेतुताददर्शयति ॥ प्रसादेति ॥ ८६ ॥ रागादिपुरुषापराध
 मलिनेचित्तेश्रुत्याचार्याद्युपदेशवाक्प्रकाशप्रजलविंदुरिवनसश्चिल्लयते ॥ वैराग्यादिसाधनसपन्नेतुआदर्शतलविंदुरिवसंश्लिष्टासतीअविद्यामलमार्जनेनप्रसादोब्रह्माकारप्रथना
 नुकूलस्वच्छतात्कारिणीपर्यवस्यतीत्यर्थः ॥ रागादेनदुपेउदितस्यच्छेदनेचोपायमाह ॥ असंवेदनेति ॥ इच्छारूपोभावाकुरःसवेदनविषयस्मरणतत्परित्यागमात्रेणनोदति ॥ ८७ ॥

कयादस्या असकल्पन भवेत्तामाह ॥ सर्वमिति ॥ भूतार्थचिद्रूपं तिस्य सिद्धपरमार्थचिद्रूपम् ॥ ९८ ॥ अवेदनं तादृश तद्विपरिणत्या अहंममेत्यप्यस्त सर्वभेदविसंस्मरणमेव जी-
 कयादस्या असकल्पन भवेत्तामाह ॥ सर्वमिति ॥ भूतार्थचिद्रूपं तिस्य सिद्धपरमार्थचिद्रूपम् ॥ ९८ ॥ अवेदनं तादृश तद्विपरिणत्या अहंममेत्यप्यस्त सर्वभेदविसंस्मरणमेव जी-
 वन्नलैक्यलक्षणयोगविदुर्बलविद ॥ तवियाहु स्वसयोगवियोगसंज्ञितमिति भगवता तथा व्याख्यातत्वादिभिः ॥ योगस्थः कुरुकर्माणीति तदा क्यतु लोकास्यपहेच्छप्रलै-
 च्छिकविहितानुष्ठापनार्थं न नियमार्थमित्याशयेनाह ॥ योगस्थ इति ॥ अथ समाधिपरश्वेन्माकुरु ॥ ९९ ॥ यथासि भो इति ॥ यथा स्थितस्वरूपावाप्तौ यथा स्थितस्थितेरेवो-
 चितत्वादिभिः ॥ १०० ॥ सा स्थितेरेव सर्वप्रपञ्चनिवृत्तिरूपत्वाच्च इत्यलोपदर्शितः सर्वत्यागोपीत्याह ॥ शिवमिति ॥ १०१ ॥ विस्तरोक्तमनर्थतत्त्वपुरुषार्थवत्त्वचिच्छि-
 करतलाभलकवदृश्यन्पुसहरति ॥ अहममेति ॥ १०२ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्तास्यप्रकाशे निष्पृषुशतुत्तरशततमः सर्गः ॥ १२६ ॥ इहरामस्य विप्रार्तिर्भ-
 रद्वाजोत्सुकोक्तयः ॥ लक्षणजापदादीनातुरीयचोपवर्ण्यते ॥ १ ॥ एतावत्पर्यन्तं श्रीवसिष्ठरामसवाद्श्रावयित्वा रामविप्रानिस्मरणसन्निधापितेति शयानदपूर्णात्तन्निवृत्ति-
 सर्वमेवमजं शान्तमनंतं ध्रुवमव्ययम् ॥ पश्यन्भूतार्थचिद्रूपं शान्तमास्वयथासुखम् ॥ ९८ ॥ अवेदनं विदुर्योगं शान्तमासितमस्तयम् ॥
 योगस्थः कुरुकर्माणि निर्वसिनो यमाकुरु ॥ ९९ ॥ अवेदनं विदुर्योगं चित्तक्षयमकृत्रिमम् ॥ अत्यंततन्मयो भूत्वा तथा तिष्ठ यथासि भो
 ॥ १०० ॥ शिवं सर्वगतं शान्तं बोधात्मकमजं शुभम् ॥ तदेकभावनं रामसर्वत्याग इति स्मृतः ॥ भावयच्छुभदंतः स्वकार्यकर्मसमाचर
 ॥ १०१ ॥ अहंममेति संविदन्बहुः खतो विमुच्यते ॥ असंविदन्विमुच्यते यदीप्सितं समाचर ॥ १०२ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू०
 परमार्थस्वरूपवर्णनं नाम षडंशत्सुत्तरशततमः सर्गः ॥ १२६ ॥ श्रीभरद्वाज उवाच ॥ इति वरमुनिनोक्तं ज्ञानसा-
 रंरुराणं सकलमनुनिशम्य शिरषूणां कुलाग्र्यः ॥ विमलमतिरपृच्छ किंचिदत्यस्वयं वासमसुखपरिपूर्णाः पूर्णबोधस्थितोसौ ॥ १ ॥
 सखत्सु परमयोगिविश्वबंधस्सुरेशोजननमरणहीनः शुद्धबोधस्वभावः ॥ सकलगुणनिधानं सन्निधानं रमायास्त्रिजगद्बुद्धयस्त्वनुग्रहा-
 णामधीशः ॥ २ ॥

तनुर्णां भूतं गुरुश्रोत्रात्मकिदृष्टाद्यापि स्वयतत्र विश्रायलाभादप्येपि श्रवणोत्सुको भरद्वाजपृच्छति ॥ इतीत्यादि ॥ हेगुरो विमलमति श्रीरघूणाकुलाग्र्योऽसौ श्रीरामः वरमुनि-
 नाश्रीवसिष्ठेन इति वणिर्बहुभिः प्रकरैरुक्तमुपदिष्टपुराणचिरतनब्रह्मादिमहर्षिसंप्रदायागतज्ञानसारनिशम्य श्रुत्वा अप्येपि जिज्ञासुः किंचिदपृच्छत् ॥ अथवा एतावन्तैवोपदेशेन शां-
 तसर्वसदेहमोहः स्वयमेतन्विषयवैचिध्यमयुक्ततारतम्यरहितेन साक्षात्कृतेनात्मसुखेन परिपूर्णः सत्पूर्णबोधो धासैव भूत्वा स्थितस्तद्देति शेषः ॥ १ ॥ ननु समानेपथश्रवणत्वया स्वस-
 देहमोहनिवृत्त्यतिश्यामेव रामस्यापि ते कुतो नावधार्यते इति तुनाशक्य यतो मम रामस्य च महदतरमस्तीत्याह सखत्सु इति ॥ सानित्यसिद्धज्ञानयोगैश्वर्यानादतंचिरस्वभावः
 सर्वस्ववशी सर्वेशान इत्यादिश्रुतिप्रसिद्धैश्वरो जगत्सालनायावतीर्णा जगद्गुरुरपि सर्वलोकानुग्रहाय ज्ञानशास्त्रप्रवच्यर्थस्वेच्छया स्वस्याज्ञानमेव परिकल्प्य श्रोतुं प्रवृत्तः अहं-
 त्वनायज्ञ एवमुत्सुरत्यनरसाधनसपन्न इति महदतरमिति भावः ॥ २ ॥

०३पुत्रात्मर्तिकप्रभद्विरीपकटादिप्रकथारोपेणसमयपन्तुरमाह ॥ इतिश्रुत्वैत्यादिना ॥ १ ॥ शक्तिपातः अथवाकारवाक्यप्रत्यक्षिसहतीनित्यनिरतिशयानक्षान्तत्वा
 विभासस्तद्वाह ॥ वासुदेवादादनलक्षणात्म्येणप्रकृतमलम्बिह्वलनः कुहलिन्या सुपुत्राभार्गेपद्वचकाणिभित्त्वाप्रक्षरप्रधरोनरिधरशक्तिसंयोगलक्षणोयोगशास्त्रसिद्धेर्वा ॥
 यत्प्रधराशब्दसिद्धागुरो शिष्यानुग्रहमिशयेनस्वदेहस्यक्कारोप्यद्वयविरयतदीयताहीपरिशोधनक्षरातल्लुकलिन्या समचकपुत्रचारणेनसचभुवनसमाधारारोक्षणदर्शनक
 पशक्तियत मनद्विब्रह्मिभिर ॥ श्रीरामस्यस्वयमीश्वरस्यसाधकपाद स्वत सिद्धतयातदनेपक्षणात्तेनलाकापकारासिद्धेभ्येति ॥ उद्धृत्स्वस्वरूपेजगतिरोधिकसितभ्य ॥ ४ ॥
 विभाणउत्तानुत्ताशिवधनम् ॥ आदिपशदासाधंपयालोचनमाधयसते ॥ तदथाभिपरिपाटीभिन्नोर्द्धादिपारिध्यापारोक्षिर्वाशित ॥ आनशभ्येनपुर्णाअसभः प्रयाणायस्य

॥ श्रीवाल्मीकिरवाच ॥ इतिश्रुत्वावसिष्टस्यवाक्यवेदातसग्रहम् ॥ विदितारिखलविज्ञानोराम कमललोचन ॥ ३ ॥ शक्तिपातवशी
 न्मपप्रकटमलचिह्न ॥ मुहूर्त्तमासिद्धुद्धश्र्वतन्यानदसागर ॥ ४ ॥ प्रश्नात्तरविभागादिपरिपाटीविवर्जित ॥ आनटाहतपूर्णासूरोम
 कटकितगोक ॥ ५ ॥ महासाभान्यरूपत्वाच्चिद्व्यापकतयास्वित ॥ नित्यमपुर्णभ्यवदणप्रायमनोरथ ॥ ६ ॥ नर्किचिदूचेसपन्न शिवे
 परिणतपटं ॥ श्रीभारद्वाजउवाच ॥ अक्षरवल्लुममाश्वर्यराम प्राप्तोमहत्पदम् ॥ ७ ॥ कथमेतादृग्भिन्नातिरस्माकमुनिनायक ॥
 भूवा सद्भाश्रकिचिज्जामादृशाक्येषापिन ॥ ८ ॥ क्वचक्ष्मादिभिप्राथ्याहुलभारामसस्थिति ॥ अहोमुनीश्वरगुरोकयविश्राभ्य
 तमया ॥ दुष्पारस्यभवांसाधकांचततददाशुम् ॥ ९ ॥ श्रीवाल्मीकिरवाच ॥ श्रीरामदत्तातमशंपमादितोवसिष्ठवाक्यानुगत
 निरूपितम् ॥ धियाविचायानुपराश्रप्रभोमयापिताहकथनीयमज्जते ॥ १० ॥ अविद्याया प्रपंचोयनास्तिस्तस्यमिहापवपि ॥ विवेचय
 निविद्युधाविवदत्यविवेकिन ॥ ११ ॥

॥ १ ॥ यद्वासाभ्यसवधापिधानसम्प्राप मन्थस्त्रित्साहृपत्वसपते ॥ सवतश्चिद्व्यापकतयापूर्ण स्थित ॥ सपुत्रास्यनिरतिशयानक्षिभाहस्यारायेनाह ॥ नित्यमिभि ॥ अट
 गुणानापटवस्थानानिष्कार्यभ्ययान्गुणप्रापाननोरयालिसायस्य ॥ १ ॥ शिवयेनेनिरतिशयानवद्वल्लुनियरिणतपूरकरसभूत सपन्न ॥ इत्यमृतभाषिकारिणोरामस्यप्रध
 णारसलनानिपुणवपयमदभ्यस्याम्यविकारिणांचित्तशुद्धयमुप्राप्तानात्रिशेषमवस्थाप्रयक्षिकेन्द्रस्यप्रबिलापनादिमननोपायाश्वबन्तुद्वयतारहेरुभरद्वाकीसुक्त्यादीनरिटनेम
 यभगवाश्रवन्तीन्निषणयति ॥ भरद्वाजउवाचैत्यादिना ॥ ७ ॥ ८ ॥ दुष्पारस्यभवांसाधयोर्द्धादिनिरथ ॥ ९ ॥ पृषट्टवाल्मीकि भूतपयाश्चित्तनवार्त्तनेमवयमयाहनि
 रसकदुषेशाहिनिय्यायसिद्धमुपरिश्रान्ति ॥ श्रीरामति ॥ तादृक्स्वदेहभुवनकूलमवस्थापयविधेक्ष्वाहारिकथनीयकथ्येभ्योचित्यर्थ ॥ १० ॥ निष्प्राभूताधिपाकार्यत्वादेवम
 पश्चात्सदशिविदेहसाधायपश्चुद्धिमनानादृशाक्यनित्याह ॥ अविद्यायादत्याहिनार ॥ ननुप्रपञ्चस्यादियाकार्यत्वेत्किन्वर्द्धादिनालिखाहलभ्याह ॥ लिखणीभि ॥ ११ ॥

मिथ्यद्वैतेन च न वास्तवद्वैतहानिरित्याह ॥ नास्तीति ॥ हेवयस्य सखे इति प्रीत्यासबोधनम् ॥ रहस्यानां प्रणवमहावाक्याद्यर्थानि वक्ष्यमाणोपासनानां च ॥ विशदो विभुद्धिचि
 तो भव ॥ १२ ॥ तत्रादौ प्रणवप्रथममाधार्यजापस्य प्रचस्रुटतसाक्षिविवेकाय मिथ्यात्वेनोपपादयति ॥ प्रपंचेत्यादिना ॥ तस्य त्रय आवसथास्त्रयः स्वमादिति श्रुतौ जापद्विपिनि
 द्वैतिकीर्तिता ॥ १३ ॥ भून्यमूलो मिथ्याभूताज्ञाननिदानः ॥ भून्यत्वात् रूपमज्ञानमेव रिराखरमप्रमतोपस्थतथाविधः मध्ये पि विवृत्करणपृथक् क्रियाद्युपायेन पर्यालोचने सारस
 तातच्छून्यतया प्रातिभासिकभावप्रथते ॥ अतस्तत्रानास्थैवयुक्तेति शेषः ॥ १४ ॥ असतोपि सवासनाविद्यया दर्शनगर्वनगरादेः प्रसिद्धमित्याह ॥ अनादीति ॥ १५ ॥ वास
 नाविपवीरुधो विपवह्वीरव्यास्य आश्रित्या किसमुत्ससि ॥ १६ ॥ तत्त्वदर्शनेन निरालंबज्ञानरूपस्यालंबस्य चित्तस्यैव हेतोरवष्टभस्य परिमहादधः पूर्वमज्ञावस्थायामेव एतज्जा
 नास्ति भिन्नांचितः किंचित्किंचिप्रपंचेन रुध्यसे ॥ अभ्यासेन रहस्यानां वयस्य विशदो भव ॥ १२ ॥ प्रपंचविपयावृत्तिर्जाग्रिन्द्रितिकीर्ति
 ता ॥ संप्रबुद्धस्तुपस्यांतश्चिददीपो निरंजनः ॥ १३ ॥ भून्यमूलः प्रपंचोयं शून्यताशिरावरः सखे ॥ सारशून्यतयामध्येप्यनास्थ्यासन्मनीपि
 णाम् ॥ १४ ॥ अनादिवासनादोषादसनेवायमीदृश्यते ॥ गंधर्वनगराकारः संसारो बह्विभ्रमः ॥ १५ ॥ त्वमनभ्यस्य कल्याणींचितन्या
 मृतकंदलीम् ॥ संमुह्यसि किमध्यास्य वासनाविषवीरुधः ॥ १६ ॥ जाग्रदेतन्नपतितं ज्ञानालंबग्रहादधः ॥ न संस्तुपरिसर्वेषां च निरालंब
 संविदः ॥ १७ ॥ तावद्ब्रह्मासुधाकाररसासंविन्महानदी ॥ नयावदात्मरूपेण निपुणैरवगाह्यते ॥ १८ ॥ प्राङ्नास्ति चरमेनास्ति वस्तुसर्वमिदं
 सखे ॥ विद्धिमध्ये पितनास्ति स्वप्नवत्तमिदं जगत् ॥ १९ ॥ अविद्यायोनयोभेदाः सर्वेर्माबुद्धा इव ॥ क्षणमुद्भूय गच्छंति ज्ञानैकजलधौ ल
 यम् ॥ २० ॥ सुशीतलोदकनदी विदित्वाथ विगाह्यताम् ॥ बहिर्भाति निदाघास्तेनिर्यातु कलितासुखम् ॥ २१ ॥ एकश्चाज्ञानजलधिर्जा
 गदाभ्याव्यतिष्ठति ॥ ज्येषु येमहमि त्यूर्मि रविद्यावानसंभवः ॥ २२ ॥ चित्तस्वतनभेदालीरिगाद्याश्च प्रकल्पिताः ॥ मम तो कलितावर्तः
 स्वतः स्वैरंप्रवर्तते ॥ २३ ॥

यन्नियतित उपरितुयं दशायातु तिस्रोप्यवस्थानसंति ॥ ययोगिनो निरालंबसविदस्तेषां सर्वेषामनुभवसिद्धमित्यर्थः ॥ १७ ॥ यावदज्ञानं तावत्कालमेव चिन्मया जगद्गुस्तरंगविश्वे
 पप्ररोह इत्याह ॥ तावदिति ॥ रूढादुस्तरगादुर्भाववती ॥ १८ ॥ आद्यतकालासत्त्वेन मध्येप्यसत्त्वेव स्वभावैपरीत्याघटनरत्नमवदनुभेयमित्याह ॥ प्रागिति ॥ स्वमस्य दत्त
 भिवदत्तं यस्य तत् ॥ १९ ॥ २० ॥ कलितमसुखदुःखयस्मिन्कर्माणित्तथानिधीति ॥ अचेतनेष्वपि निदाघेषु चेतनत्वमारोप्योक्तिः ॥ २१ ॥ इदानीं भगवांश्चिप्यस्य मज्जननि
 वारथिप्यन्नज्ञानं क्षारसमुद्भूत्वेन वर्णयति ॥ एकश्चेत्यादिना ॥ स्वविकारभूतं जगदाह्लाव्य अभिव्याप्य ॥ तस्य महोर्भिमप्रथमजदर्शयति ॥ ज्येष्ठइति ॥ अविद्याप्रवाहोनादिभ्यानि
 वासनासर्वववातसत्संभवः ॥ २२ ॥ अल्पतरगां दर्शयति ॥ चित्तेति ॥ चित्तस्य तत्तद्विषयेषु ये स्वतनभेदास्तेषामालिः पंक्तिस्तद्वेत्तवो रागाद्याश्च प्रकल्पिताः क्षुद्रतरगा इति शो
 षः ॥ तस्यावर्तदर्शयति ॥ मम तोति ॥ २३ ॥

पार्श्वरत्नेरतिविशालाभानुब्रजयते ॥ ताभ्यायुहीतस्यतद्वसमनतरस्सन्निहित-अनपयातालेभ्यस्तुभुलेष्वेवराकेनवाप्यते ॥ युहीतपदस्यासमथस्यसमासश्लोक्षे ॥ २४ ॥
 परिनुसपुद्गमजननवापयकनसामदस्यपुद्गेमज्जोत्याह ॥ परातीति ॥ २५ ॥ ससरस्तिष्ठतिसधरामस्यतन्त्वधोधाद्वतोमभृनुगमद्वतिशोकरेणुमोहकारयति ॥ कस्तिष्ठतीति ॥
 अत्रदिनाधिदेकस्यमापत ॥ २६ ॥ यदापयक्षत्रेभ्यकप्रतिपादयति ॥ इदसर्षपयमात्तेत्यादिबेदातादस्यर्थः ॥ २७ ॥ येषामज्ञानमस्तिताभ्यालाभ्यतिप्रसन्नो जगताकारविष
 भ ॥ २८ ॥ अविहित-अविबेकी ॥ ननुतन्त्वविरामपिकराधिग्रामोह कथयत्यनेतन्नाह ॥ तस्येति ॥ विष्वन्ममप्रथेदानुकरणमाधम् ॥ २९ ॥ अन्धेषांनुनमथा नैपापवि
 याप्यारोराजनान्तदुस्यदुष्टुद्विधरनात्प्रसात्मनाप्यतिरित्याह ॥ तच्चेति ॥ यथाअस्योक्तानांजलेपुस्यत्वमिति सारायोमरस्यथेपुचकलमिति सारायकथाकथितभेदेव्यास
 रागदेषावतिप्राहोयुहीतसमनतर ॥ ततश्चानथपातालप्रवेश केनवाप्यते ॥ २४ ॥ प्रशांतामृतकण्डोलेकेवलामृतवारिधौ ॥ भज्जमज्ज
 सिक्किहंतप्रहस्याराधिधर्वाचिपु ॥ २५ ॥ कस्तिष्ठतिगत कोवाकस्यकेनकिमागतम् ॥ किनुमज्जसिमायायांपतमात्वभतद्वित ॥ २६ ॥
 तत्त्वभेय्यदात्मतिजगदंतप्यचक्षते ॥ ततोन्य कसवातीतोयस्तातविषय-शुभाम् ॥ २७ ॥ बालान्यतिविवर्त्तयबक्षणस्सकलजगत् ॥
 अविवर्त्तितमानदमास्थिता-अतिनस्सदा ॥ २८ ॥ अविविजो जनश्रोचस्यकस्माच्चप्रद्वयति ॥ तत्त्वविचुहसन्नास्तेतस्यमोहोविद्वेष
 नम् ॥ २९ ॥ तद्यसूस्मामिदतत्त्वंतिरोहितमविषया ॥ यथास्यलेपुलोकानांजलेव्यात्मसुभशाय ३० ॥ पृथिव्यादिमहाभूतपरमाणुमय
 जगत् ॥ स्थितपदातदापीहकगतोयोनुरोष्यते ॥ ३१ ॥ असतस्सभवानास्तिनास्यभावस्सतस्सखे ॥ आविर्भावतिरोभावास्सस्य
 नानाभनीपरम् ॥ ३२ ॥ किंत्वंकपुरोत्साहाद्विपतामुपगच्छति ॥ भजसंमरितामो गपरमेशजगद्गुरुम् ॥ ३३ ॥

सविशयोपमदस्य ॥ ३० ॥ यथापरमावधारिभयजगद्धारित्याविषिवेकेपिरोष प्रसन्निर्नास्तिताभायामयजगद्गादेदुरापात्तीबसेत्यारायेनाह ॥ पृथिव्यातीति ॥ कोगतो
 नट ॥ तन्मन्विपरारनात्मत्वेनतन्नाशेआत्मनाराभावादित्यर्थः ॥ ३१ ॥ प्रियतरादिशोकप्रसक्ति सप्रियोपद्विससदाननरयत्थेव यद्यसत्सर्गैर्नस्थितपुषेत्युभयथापितन्ना
 शासिद्धनशोष इतुरलीत्याशयेनाह ॥ असदनति ॥ सस्थानानांमायिकसन्निवेशशेषेयाणाम् ॥ ३२ ॥ ननुपदिमायिकभेदेहादिसस्यानंतर्गैर्द्वैतजातिकोपवर्धितभायाबहु
 रासीनंतदस्यभाषलशोष मोहुर-खापनपषद्वस्रानेत्सस्यकोहेतुलभाह ॥ किंस्ति ॥ सत्यमायुनिकोनकाभ्येदुर्गस्तिक्ल्वनेक-पुत्रासिचिन्न पुण्यपापमहस्तिशक्षणज्जसाह
 पुठपमपन्न-पुण्यपापाप्यज्जदुर्गत्स तस्मादेवायमायिकोहेदुर्गस्तिद्विज्ञानाद्यपिपतीविषयभ्यरणमूर्त्तयानर्षसहस्रहेतुतामुपगच्छति ॥ अप्यात्मज्ञानराजार्थ-भ्यशतशोप्युपदिष्ट
 पापधयादहर्द्विद्वानोह्नि आतसत्यापक्षपायस्युणेश्वरोपासनकुरित्याह ॥ भजेति ॥ भक्तानुपहृयायसमिति सव्यप्युतआभोनेवक्ष्यमाणार्धनारीश्वरादिषोयेननम् ॥ ३३ ॥

अथापिनपव्यतेनक्षीणानितवेशेषः ॥ ध्रुवमिति वितर्कः ॥ प्राणिकतपुण्यपापात्मककर्मावात्स्यपशुपतेर्देवस्यप्राणिपशुबंधनपराशाविश्रवतांविधिधश्रुत्यादिप्रमाणप्रसिद्धताम्
 ॥ ३४ ॥ सत्वचित्तप्रसिद्धतिविशुद्धति ॥ ततस्तस्माद्भजनार्कत्रिमाविधैरबाध्यत्वात्सहजाभाविव्यतीतिशेषः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ उमासहायपरमेश्वरप्रभुत्रिलोचनीलकण्ठ
 प्रशांतम् ॥ ध्यात्वामुनिर्गच्छतिभूतयोनिंसमस्तसाक्षितमस परस्तादिति ॥ ३५ ॥ ईश्वरोपासनशुद्धसत्वबलाहामोहसहस्रैरुद्रामस्यतमसइमाप्रसिद्धांब्यामोहशार्कजित्वा
 गुरुशास्त्रोपदेशविश्रवासवतामनसायमस्यसेदियमनोनिधमनात्मकस्ययोगस्याध्यानमनुसर ॥ ३६ ॥ ततःक्षणमुहूर्तद्विदशतमभागमपिसमाधायसमाधिमाश्रित्यतेनात्मदर्शने
 नतवप्राक्तमोदतबुद्धिरूपारजनीरात्रिर्दिभातुप्रभातभावागच्छतु ॥ ३७ ॥ ननुसत्कर्मनुष्ठानैरेवचित्तशुद्धिसिद्धेः किमर्थमीश्वरोपासनतत्राह ॥ महेशेति ॥ ३८ ॥ नन्वाग्निजा
 त्यसदाचारतपःकर्माद्यद्यतनपुरुषप्रयत्नानाप्तानकर्मोपेक्षयाप्राबल्यप्राक्साधिततत्कथामिदानीमीश्वरानुग्रहापेक्षोच्यतेत्राह ॥ नाभिजात्यमिति ॥ पुरातनकर्मणामनतत्वा
 दिदानीतनपुरुषप्रयत्नानापत्यतरत्त्वानेश्वरानुग्रहमंतरेणतज्जयसिद्धिः ॥ ईश्वरानुग्रहसाहाय्यत्वेदिकृत्वैवप्रागैहिकप्रयत्नबाबल्यंसाधितनतद्विहायेतिभावः ॥ ३९ ॥ तर्हीश्वरो
 दुरितानिसमस्तानिपच्यतेद्यापिनध्रुवम् ॥ कृतमेवास्यदेवस्यपाशाविश्रवतांगताः ॥ ३४ ॥ साकारंभजतावत्वंयावत्सत्वंप्रसिद्धति ॥
 निराकारेपरेतत्वेततःस्थितिरकृत्रिमा ॥ ३५ ॥ इमामुद्दामतमसोजित्वास्त्वबलराध्रुवम् ॥ यमस्यानुसराध्यानंविश्रवस्तेनांतरात्मना
 ॥ ३६ ॥ समाधायक्षणंपश्यप्रत्यगात्मानमात्मना ॥ इयंविभालुसाव्यक्तंप्राबुद्धिरजनीतव ॥ ३७ ॥ कर्तंपुरुषकारेणकेवलनेचकर्मणा ॥
 महेशानुग्रहदेवप्राप्तव्यंप्राप्यतेनरैः ॥ ३८ ॥ नाभिजात्यंनचारिड्यंननयोनचविक्रमः ॥ बलवंतिपुराणानिसखेकर्मणि केवलम्
 ॥ ३९ ॥ अप्रतर्क्यात्मतीकारात्मिकमेवमवसीदसि ॥ नतुंपतिललाटस्थामीश्वरोप्यक्षरावलिम् ॥ ४० ॥ कचिद्वक्त्राक्त्रवैदभ्यंक्त्रेचयंमो
 हवह्वरी ॥ अचिंतनीयानियतियादियंदंढमाहिता ॥ ४१ ॥

पास्तिरेवकार्याकियमनियमज्ञानादिभिस्तत्राह ॥ अप्रतर्क्यादिति ॥ एवमीश्वरप्रपन्नोपित्वमप्रतर्क्यात्सौरुषतर्कागम्याद्धर्मादिसहितज्ञानलक्षणायतीका
 रात्ममूलसर्वकर्मनिरासोपायात्मिकमवसीदसिकिमर्थमुद्दिजसि ॥ यतउपासनाप्रसादितईश्वरोपिललाटस्थामक्षरावलिनसाक्षात्स्वकरणभाजंयतिकतुज्ञानकतमूलोच्छेदोपा
 येनैवेत्यर्थः ॥ ४० ॥ गुरुशास्त्रयोः शिष्यवोधनशक्तः शिष्यस्यचचित्तशुद्ध्याऊहापोहकुरालतयाबोद्धुताशक्तिरागादीनांचसमूलोच्छेदयोप्यतापामिलक्षणपरिपाकइतिसर्व
 सामग्रीमिलनमपीश्वरेच्छालक्षणनियतवशादेवेत्याह ॥ केति ॥ बाह्यानसागभ्यायाअखदब्रह्मात्मचित्तोवक्तगुरु क शिष्यस्यचतद्वोधयोभ्यतालक्षणवैदभ्यंकौशलक
 इयमेवंशमदमादिक्रमेणस्वविनाशायापरिणतामोहवह्वरीक ॥ यद्यस्याःसकाशादिप्रसर्वात्सामग्रीद्वदपरस्परमिलनभागतासानियतिरीश्वरेच्छाअचिंतनीयाप्रभावेयत्तापरिच्छे
 देनर्चितचित्तुमशक्येत्यर्थः ॥ ४१ ॥

अतएवशास्त्रार्थानामाहृतयोस्तादृशपुत्रानेतसरातेशोकदन्ताह ॥ हेभरदाजति ॥ अष्टमान्यमसाधारणम् ॥ १२ ॥ किंमहत्त्वपिकार्थशोक सामपीहीनस्यपुत्रो
 नमर्दाशास्त्रसहस्रात्मपाश्वर्यस्यशब्दत्वायेनाह ॥ दूरमिति ॥ महासत्त्वोराजापुत्रादिमहापिपथनभृत्यादिसामपीसपन्नत्वादन्पार्थानोरथदूरमपिपृथ्वीपरीया
 न्ददृष्टिद्विशिष्टत्वात्तन्निष्कायमासाधयन्ननुमसहने ॥ परिक्षेतेपनादिसातकृपायाभापदितकृतरेणुहेतुधैर्यादिसामपीविरहादित्यथ ॥ १३ ॥ जीषन्मुकान्निवेशानो
 र्दन्वयसाधय्यासत्याममथाप्यपिप्यत्वेत्यनुमायसास्ताहृदुण्यसामप्यमनेनयममवर्गेतेत्यारायनाह ॥ षाथदिति ॥ १४ ॥ ननुपाववत्पुण्यस्यापिषधकत्वादिपृषद्वृत्तपुण्य
 यथमर्नायराह ॥ द्विदूरनेति ॥ सन्निरागवयमधमभवत्तदभावनुसुदृढमोक्षोपयुक्तमवतिभाव ॥ १५ ॥ पुण्यातिशयेनप्राक्तनपापनाशेशमदमाप्ययुगाप्यपिपितर्नापि
 रभरदाजमादित्यविवेकेनजहिसुदृढम् ॥ अस्मानान्यमितर्नान्विजानप्राप्यस्यमशायम् ॥ १६ ॥ दूरमुत्सहेतराजामहामत्त्वामहापदि ॥
 अत्यनन्वाजनशोचस्यत्यपिद्विरस्तता ॥ १७ ॥ वाधपुण्यपराधीन प्रयतंवहुजन्मभि ॥ अनुर्मायतधीरपुर्जावन्मुक्तपुकायत ॥ १८ ॥
 द्विदूनेनयनेवपुमंणायधदृष्टा ॥ सुदृढतेनतनेवमाक्षमाप्यसिपुत्रक ॥ १९ ॥ सतांसकर्ममवेगपुराणप्रणुदन्नयम् ॥ वपौचइव
 धृतातादवानलमभेषयत ॥ २० ॥ मरगसन्त्यस्यकर्मणिदक्षिण प्रणयीभव ॥ न्यपसेयटिमसारचकावत्तभ्रम शमम् ॥ २१ ॥ तावदतद्विक
 त्यास्थिमिदयावद्विग्रह ॥ प्रतिपूजाद्विभरहोतेकेवलनिश्चलेजले ॥ २२ ॥ अयकिमधक्त्वरणस्त्वयाशोकावलव्यत ॥ निर्वाहयतुसैव
 त्याप्रजायधिरभुरा ॥ २३ ॥ नजानुतेविगणयतेगणनासुरारायसाम् ॥ यतरशोकूणानीवक्रियतेहृदयशोकयो ॥ २४ ॥ समारुददशादो
 लामहेराप्रमिदजगत् ॥ र्नाञ्छतेपद्भिधै प्रेखे मखंकिमित्तिवियते ॥ २५ ॥ सुतेसहरतिद्विप्रपुन स्रजतिहंतिष ॥ जगतिवहुपर्यायं का
 ल्तावयुनुहला ॥ २६ ॥ नविशेषग्रह कश्चिन्नचकश्चिन्नकश्चन ॥ जतुव्यभयवहार्थपुत्रा क्रम्यकालमोगिन ॥ २७ ॥
 विधावशाभिभवात्साह ॥ सशामिदि ॥ असत्त्वयदिनिभूतकालोनिवर्षास ॥ २८ ॥ पुण्याजनेत्तरीराग्यरादयेयत्कर्मतदुपहरति ॥ सत्वेदतिद्विदक्षिण प्रणयीप्रवर्षणापुपा
 धैप्रदण्यसक्त ॥ २९ ॥ यावद्विषेदा मलयणपितरा ॥ उल्लेखनेययसिअव्यिञ्चतिपूतकूलोपसर्षाविक्षिप्त ॥ निश्चलेतुपयसिषकेषलपयपृषयथस्यथ ॥ ३० ॥ अयक
 रणाद्विषयदण्डविपायक ॥ एतशास्त्रधत्वायावद्विषकद्वयमहादनावधत्वापाटिकेवनिर्वाहयतु ॥ ३१ ॥ हृदयशोकयोस्तर्णशुभोत्साहभोगे ॥ ३२ ॥ हृदयिषयाद्विरगालक्ष
 षाशोचाम म्भरभमन्तीहजातम् ॥ पृथ्वीभेतेरापहृनुभेवात्कामापरिपदुभेवादापद्भिधैनेतिदीक्षापथै कर्तव्येकालेन ॥ कर्तव्येकमकादुनुमणिषिगन्निबुद्धीत्यादिनाकर्तु
 कश्चलकमणित ॥ मणिकोष्ठाकीनुककल्पितेपुपराधयागविधयोगेपुसदायुक्तस्यर्थ ॥ ३३ ॥ कुतहृलीकर्माकार्कानुकी ॥ ३४ ॥ स्वाराशेरेह सङ्गमणिशरीराद्विककात्
 शतलयापदीयमन्तनदददरयभाकप्यमद्विनिन्दित्यथाशास्त्राभिमानत्यागेनशोकप्रसक्तित्यारायनाह ॥ मन्दिशेति ॥ यद्वेदार्तम् ॥ मकन्धिसद्विषयाद्विशेषमन्त्रक
 यशपीधनविसद्वत्त्वथ ॥ काठकलास्यमार्गिनश्चस्यपाकम्यदलादाकम्याप्यद्वारोमङ्गलत्कमभुनपुकागुणप्ये ॥ ३५ ॥

इष्टसकालस्यगोचरा अन्यभूतादतिधावत ॥ ५४ ॥ अपिचसाक्षिणस्त्वससारनर्तनकौतुकदर्शनमेवयुक्तनतुरोगिकमोहादिविकारैः स्वयंनर्तनमित्याह ॥ स्वयमिति ॥ विप
 नीयंनचित्तादिनाशविकलानिविवेकदर्शनासमर्थानिरोदनादिविकतानिचन्द्रियाणिचक्षुरादीनियस्यतथाविधःसम् ॥ ५५ ॥ क्षणभंगिनोदर्शनादितिशेषः ॥ मनस्वीविवेकी
 ॥ ५६ ॥ अमगल्यमगलार्हम् ॥ ५७ ॥ कानिमगलानितान्याह ॥ देवेति ॥ देवद्विजादिश्रद्धाप्रशुनयईश्वरानुग्रहसाधनत्वान्मगलानि ॥ ईश्वरानुग्रहस्तुसाक्षाज्ज्ञानसाधन
 त्यात्परमगलमितिभावः ॥ तथाचोक्तम् ॥ ईश्वरानुग्रहदेवपुसामद्वैतवासना महाभयपरिचाणाद्विचाणाभेवजायतइति ॥ ५८ ॥ इदानीभरद्वाजःसर्वसाधनरहस्यंमयापिदी

काकथामर्त्यपिंडानानिभेषांतरवासिनाम् ॥ अपिदेवनिकायायेतेपिहुक्कालगोचराः ॥ ५९ ॥ स्वयंनृत्यसिक्किंघीतोविपत्तौविकलेंद्रि
 यः ॥ क्षणनिश्चलमासीनःपशुसंसारनाटकम् ॥ ५५ ॥ अस्यानेकतरंगस्यजगतःक्षणभंगिनः ॥ नविषीदतिमनस्वीभरद्वाजमनागपि
 ॥ ५६ ॥ त्यजशोकममंगल्यमंगलानिविचिंतय ॥ चिदानंदघनंस्वच्छमात्मानंचविभावय ॥ ५७ ॥ देवद्विजगुरुश्रद्धाभरवंधुरचेतसाम् ॥
 सदागमप्रमाणानांमहेशानुग्रहोभवेत् ॥ ५८ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ ज्ञातंतवप्रसादेनसर्वमेतदर्शेषतः ॥ नवैराभ्यात्परोबंधुर्नसंसार
 त्परोरिपुः ॥ ५९ ॥ इदानीश्रोतुमिच्छामिवसिधेनोपपादितम् ॥ ज्ञानसारमशेषेणग्रंथेनोक्तंपदात्मना ॥ ६० ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥
 भरद्वाजशृणुष्वेदंमहाज्ञानंविमुक्तिदम् ॥ यस्यश्रवणभात्रेणभवाब्धौननिमज्जसि ॥ ६१ ॥ संहतिस्थितिसंभूतिभेदैर्योनेकधास्थितः ॥
 एकोपिसन्नमस्तस्मैसच्चिदानंदमूर्तये ॥ ६२ ॥ कृतेप्रपंचविलयेयथातत्त्वंप्रकाशते ॥ तवोपायंप्रवक्ष्यामिसंक्षेपाच्छ्रुतिशासनात् ॥ ६३ ॥
 पूर्वापरिविचारार्हाकथंनष्टातवस्मृतिः ॥ तथैवज्ञायतेसर्वंकरामलकवत्स्वयम् ॥ ६४ ॥

कृत्यज्ञातम् दृश्यप्रपंचविलापनोपायरहस्यमीभरानुग्रहसाधनरहस्यंचवासिष्ठस्यविस्रोक्तिषुविशककितंतत्रतत्रोक्तंपिडीकृत्यनज्ञातमतिकठोक्त्याथार्त्तचदर्शयंस्तज्जिज्ञासुः
 पृच्छति ॥ ज्ञातमित्यादिना ॥ ५९ ॥ अनेकवाक्यात्मनाश्रेषेणग्रंथेनोक्तंरहस्यमेकपदात्मनापिडीकृतनिष्कृष्टश्रोतुमिच्छामीत्यर्थः ॥ यदात्मनेतिपाठेयत्तात्ययंकेणेतिपथयवि
 शेषणम् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ प्रविलापनोपायमपवादंवक्तुमप्यारोपेणैकमेवानेकधास्थितदेवमगलार्थिनमस्यति ॥ संहतीति ॥ ६२ ॥ प्रश्नाभिप्रायानुरूपमुत्तरवक्तुंप्रतिजानीते ॥
 कतेइति ॥ श्रुतिशासनात्माङ्कयोपनिषदादिश्रुत्युक्तमात् ॥ ६३ ॥ विशकलितोक्तंस्वप्नमतिभिः स्वयमेवपूर्वापरिविचारेणनिष्कृष्यज्ञानुंशक्यतन्तेसाबुद्ध्याप्राक्प्रख्यातामिदा
 नीकथनटमितिबध्यमाणप्रहणावधानार्थमधिकक्षिपति ॥ पूर्वापरैति ॥ ६४ ॥